1939 — ANUL XXXI Nr. 1 — IANUARIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU
REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
IANUARIE 1939

FĂGĂRAȘ

In dimineața de 26 Iunie mă aflu cu Aurel Comșa în patria lui, adică în Făgăraș.

Am mers la odăile vechii mănăstiri, întemeiată și înzestrată de Brîncoveanu-Vodă, acolo unde apa Sîmbetei, după ce sare din stincă în stîncă sunînd și spumînd, se alină la marginea cîmpiei. In unda ei s'au învolburat jucînd umbrele stîncilor și codrului; aici, în luciu curat, se oglindește un cer înalt. Aerul e subțire și tăios; îl simțesc în nări și în ochi. Piscurile repezite drept în văzduh, cu unghiuri de zăpezi, se scriu puternic pe zarea miezului-nopții. E o vreme strălucită și statornică. „Veac de cremene'', — cum se spune în acest colț de țară.

Mănăstirea ridicată din ruină se chiamă acuma „a Grecilor''. După pieirea Brîncoveanului, breasla aceasta a neguțătorilor brașoveni a izbutit, înfățișînd zapise, scrisori și mărturii la judecătorii împărătești, să-și însușească moșiile și bunurile din Făgăraș ale neamului brîncovenesc, cît mai rămăsese. Astăzi așezarea e stăpînită de binecuvîntata Mitropolie a Sibiului.

Locuri în care stăruiește nu numai amintirea voievozilor de dincolo de munte. De dincolo de viață puterea lor a mai rămas în numele locurilor, în pitacele de boierie, pe care le mai păstrează neamuri de baștină veche. Se găsesc în partea locului hîrțoage de boierie dela Matei-Vodă Basarab. Intorcîndu-mă cu fața către muntele cel sfînt, gazda noastră, domnul Dănilă Vasu și tovarășul meu Aurel Comșia făgărășanul, îmi arată pe rînd Colțul Bălăcenei, Colțul Ferestrei, Piscul Gălășescului, Inchisoarea Caprei.

In acele singurătăți de sus se țin caprele negre și mormăie urșii. Printre țancurile caprelor și potecile urșilor umblă păstori cu turmele, acum ca și în domnia lui Decebal-Rege. Intotdeauna, cu stăruință egală, autohtonii neschimbați au suferit asprimile cerului și pămîntului. Au în ei ceva din sprinteneala și spaima sălbătăciunilor muntelui și din tăria de robi ai acestui pămînt sărac. Orizontul de miazăzi al ținutului e la Olt; puținele holde ale localnicilor cresc numai în această cîmpie lină ca un lac, subt amenințările repetate

ale balaurilor furtunii din prăpăstiile de dincolo de nouri. Apr'
oameni, ca şi ţara lor:

Ţara Oltului
Para focului!
Pită de secară,
Ţară de ocară!

Dincolo de Olt, e ţara Ardealului.

Am înţeles acum cîtva timp, la una din copilele mele, — pe care o cunoaşteţi şi domniile-voastre, căci e din breasla năcăjită, — am înţeles un dar sau o curiozitate de a pune nume oamenilor necunoscuţi. De-multe-ori omul care trece îşi poartă sufletul în trăsăturile feţei, iar natura sa i-o denunţă numele pe care şi-l rosteşte. — Pe acesta îl chiamă Mitriţă Puiu: e un bărbătuş ager, hărţăgos şi fără astîmpăr. Dacă ar avea un nume măreţ — de pildă Iordache Burduhosu, atuncea din două s'ar întîmpla una: ori i s'ar fi zis, cu vremea, Dăchel Duhosu, ori s'ar fi produs în viaţa lui o catastrofă.

Aşa, între cei pe care i-am cunoscut în această expediţie la Sîmbăta-de-Sus, s'au aflat doi slujitori fără personalitate deosebită: unul era Ilie, altul Neculai. Aceştia trebuiau să suie intr'o poiană de sus tacîmurile bucătăriei, blidele, glăjile, poclăzile. S'au şi dus îndată în treaba lor, fără peripeţii şi fără dramatism.

Altul era Haşu, pescarul, cel care trebuia să prindă păstrăvi pentru popasul de trei ore plăcut al prînzului.

Observaţi dumneavoastră ce fel de om e domnul Dănilă Vasu, pe care, din această clipă, îl respect şi-l socotesc prietin. Şi eu şi Aurel Comşa aduceam cu noi undiţe americane, vergi de bambu, cu morişcă şi strună fină; aduceam şi un meşteşug pus de multe ori la încercare. Cu toate acestea, păstrăvii trebuia să-i prindă Haşu!

Aşa socotise domnul Dănilă Vasu.

Eu eram uimit, dar Aurel Comşa zîmbea. El era făgărăşan şi ştia că gazda noastră are dreptate. De-altminteri, întrucîtva mă şi prevenise că instrumentele noastre perfecţionate nu se armonizează cu peisagiul dela Sîmbăta-de-Sus.

In ţările undiţelor evoluate, lacurile şi rîurile şi-au lepădat sălbătăcia primitivă. Apa lor e corectată sau îndiguită, malurile accesibile. La Sîmbăta, însă, mulţăm Domnului, puhoiul sare ca o capră neagră.

Capra sare'n piatră,
Piatra crapă'n patru....

Puhoiul sare ca o capră; numai cînd-şi-cînd, în cîte-un colţ ori în cîte-o poieniţă, se deschide şi străluceşte în soare. Incolo, bunget încîlcit îl întovărăşeşte. Ca să intri la pîrău, trebue să fii sălbătăciune sau braconier, să cunoşti adică hăţăşurile. In asemenea ţesă-

turi de crengării, varga undiţei nu numai că nu poate „lansa" liber, dar nici măcar nu poate intra.

Haşu, după cum îl arată numele, e un braconier viclean. Acuma s'a îmblînzit. Tîrăşte după el; ţinînd-o de vîrful cel subţire, o prăjină lungă. In şfichiul acestei prăjini a legat o bucăţică de strună care n'are mai mult de două palme lungime. Se strecoară pe subt desime tîrînd după el varga; o întinde pe subt crengărit şi pipăie cu struna scurtă faţa pîrîului, fie lîngă volburi şi oboieli, fie lîngă stînci. Nu se vede om, nici sculă, nici umbră; — păstrăvul sare din cotlonul lui, brusc, şi apucă momeala.

N'au ce căuta acolea aruncăturile noastre dela distanţă, nici muştele artificiale. Cărţile englezeşti nu fac aici două parale. Păstrăvul dela apa Sîmbetei e o dihanie tot aşa de sfioasă ca şi toate celelalte dihănii din pripoarele făgărăşene. Mişcarea lui e săgeată; apariţia lui, o umbră vagă, perceptibilă numai pentru ochiul lui Haşu. Aşa încît Haşu îşi trece degetele negre prin barba aspră şi căruntă, se uită la undiţele noastre cu respectuoasă umilinţă şi se duce la deal, la cotloanele lui ştiute.

— Bagă de seamă, Haşule, strigă domnul Dănilă Vasu, ne trebuesc douăzeci şi cinci de bucăţi.

De departe, varga de alun a lui Haşu face semn că s'a înţeles.

Mai apare un pămîntean de acolo, care îşi poartă bine numele: Lom.

La sosirea noastră, în puterea nopţii, Lom a fost treaz şi ne-a ieşit întru întîmpinare cu făclia. Cînd ne-am trezit, Lom a fost în picioare, ca să ne servească. Lom a privegheat să fie gata toate ale expediţiei.

Nu l-am auzit vorbind. Are o înfăţişare misterioasă; o faţă prelungă şi tristă. Săvîrşeşte totul bine, repede, în tăcere. Ascunde în sufletul lui o taină sau o patimă care îl dărîmă din cînd în cînd; atuncea poate rîde, cîntă, joacă, după care rămîne aiurit şi reintră iar în pielea tristeţei lui, subt pecetea celor trei sunete moi: Lom.

Să nu fiţi prea miraţi, dar veţi afla, ca şi mine, că Lom a călătorit. Lom a fost peste ocean în cele două Americi. Din răsărit, a plutit spre apusul extrem; apoi din emisferul nordic s'a deplasat în cel sudic; a făcut un popas şi în regiunea străină, sub trăsnetul solar al Saharei; acum a devenit iar făgărăşan domol, discret, misterios. Toate peisagiile lumii exterioare s'au stîns; în ochii lui, cînd cutează să-i ridice, nălucesc asprimile muntelui străbun.

Nici nu se putea altfel, cu toată îndulcirea numelui lui. Cei ce l-au primit pe lume i-au spus Avesalom. Destinul l-a urmărit şi'n pseudonim.

Ce spuneţi dumneavoastră de popa care l-a botezat aşa de ciudat pe Avesalom? Ca toţi popii dela Făgăraş, era mare vînător înaintea Celui Atotputernic, urmărind ţapul cu coarne cîrligate şi ursul. Il chema Brudur, era deci dac; şi avea o vorbă potrivită: „Place-mi la cîrşmă; dar şi de biserică îs al dracului!".

In fine, ce-ați mai putea spune de numele gazdei noastre, — domnul Dănilă Vasu? Rostiți domol: Dănilă. Nu-i așa că vedeți întâiu un om mare și bine-hrănit? După ce adăogiți celălalt nume, apare taina. Căci acest domn, în aparență liniștit, a văzut plutind asupra sa umbra morții și a luptat ca să iasă iarăși la lume. Dacă n'ar fi fost ceea ce îl arată numele lui dintâiu, adică zidit din cremene și hrănit din brazdă, — n'ar mai fi zîmbit soarelui și piscurilor ninse, în acea dimineață de 26 Iunie.

Cînd au izbucnit la 1916, ostilitățile între Regat și Puterile Centrale, vînătorul de capre negre și urși care era Dănilă Vasu, a fost socotit agitator valah primejdios. O echipă de jandarmi harnici a primit ordin să-l caute la căminul lui din tîrgul Făgărașului. Domnul advocat era menit să fie impodobit cu o cravată de funie și aninat într'o creangă naltă. In singurătatea în care ar fi fost părăsit și pe treapta de vînt ce l-ar fi legănat, nu l-ar fi putut atinge ghiarele și colții fiarelor. L-ar fi putut ciuguli numai vulturii care cuibează în stîncile dela Inchisoarea Caprei.

Avînd înștiințare de ce i se pregătește, printr'un pămîntean de coloarea și devotamentul lui Lom, Dănilă Vasu și-a luat muierea și puține straie și și-a căutat scăparea. Nu la cîmpie, nu pe drumuri de țărînă, nu în trenuri; ci pe potecile sălbătăciunilor. Au venit întâiu, cît de repede au putut, la locurile lor de vînătoare, și, c'un muntean, au suit prin marginile prăpăstiilor la locurile de subt scufia cerului unde nu se topește omătul niciodată. Prin ascunzișuri știute au trecut hotarul și au respirat, în țara liberă. Dar numai o clipă au respirat cu bucurie, căci se găseau în locuri necunoscute și în pustietăți de piatră. Au hodinit o parte din noapte subt o streșină de peșteră. După aceea, cînd zorile au înjunghiat răsăritul, au încercat să se orienteze prin una din văile care se deschideau și se răsfirau. Au ales ce li s'a părut mai larg și mai agale. Au coborît în haosuri de pietrării, în înfricoșate zăgazuri de puhoaie; au escaladat măguri, căutind ieșirea cea bună în văi vecine. Au trecut printr'o revărsare de torent pînă la brîu. Au poposit iar. In a treia zi de trudă și foame, un om singuratic de pe un ponor i-a privit, le-a răspuns cu blîndeță și le-a făcut semn cu mîna. Au mers pînă ce doamna Vasu a căzut, istovită de cele din urmă puteri. Atunci Dănilă Vasu a tresărit și a încredințat pe tovarășa sa că aude cîni lătrînd mai la vale. „Trebue să fie ciobani aproape''. Nu erau decît răsunete ale pustiei. In ce adînc al ființei sale a găsit cea căzută rezerve nouă, ca să mai umble douăsprezece ceasuri, cu picioarele sîngerate, cu trupul sfîșiat de crengării și hainele zdrențuite? In sfîrșit, a dat Dumnezeu de au ajuns pe acel plaiu unde ardea un foc înconjurat de siluete familiare: păstori cu sarică. Cînii s'au zvîrlit cu sălbătăcie împotriva străinilor; doi străini au primit în urechi adierea unor sunete blînde. Au auzit glasurile feciorilor strigînd la dulăul cel mare cu ragilă care conducea atacul. „Oameni buni și

prieteni''. „Bine ați venit la noi''. „Poftiți la foc și la masă''. Era glasul mîntuirii, ieșit ca un izvor din stînca celor mai afunde veacuri.

Dar ce veți spune domniile-voastre iarăși de amintirile lui Comșa, care-i și el vechiu vînător și vechiu făgărășan! Nu vă spune nimica numele acesta: Comșa? Nu-i găsiți nimic suspect? După ce a petrecut zece ani din tinereța lui în iernile canadiene, a venit iar la „pita de secară''. Popa Comșa cel bătrîn era și sfinția-sa vînător, care nu se mai afla altul ca dînsul în toată Țara Oltului. Și cînd a învățat întâiu și întâiu a pușca urs și capră neagră, Comșa canadianul era tinerel, fără mustață și se suia mai mult pe furiș la munte, ca să cunoască pe bacii cei vechi. Acolo în singurătăți a cunoscut pe un baciu cu faimă, pe care l-ar fi chemat Ion Surdu.

Hm! Ion Surdu...

Vînătorul cel tînăr hodinea pe polog de cetină, în preajma jarului, sucindu-se, într'o somnie tulbure, cînd pe o coastă, cînd pe alta. Baciul hrănea focul și veghea, în capul oaselor. Era cărunt, cu barba țepoasă, cu fruntea naltă și căpățîna pleșuvă. In pleșuvia lui, către o tîmplă, se afla o adîncătură — de-ar fi putut sta acolo o nucă, fără să se rostogolească. Era o amintire din viforul juniei — despre care uncheșul niciodată și nimănui n'a dat vreo lămurire. Pe cînd tînărul dormita și se trezea amețit din cînd în cînd, moșul grăia singur cu pădurea și cu focul. Își aducea aminte de „o toroapă de cal'', de „o putoare de urs'', de „o așchie de muiere...''. Pe urmă tăcea și trăgea către el din vatră căldarea cu zamă. Sorbea molcom zama c'o lingură mare de paltin. După aceea scotea căpățîna de capră neagră și o alegea îndelung, despoind-o și sugând-o prin toate încheieturile. Isprăvind asta, iar își mai aducea aminte de unele isprăvi de odinioară — ale lui ori ale unor bătrîni mai vechi decît dînsul. Inchidea la urmă ochii și părea că doarme așa, drept, lîngă foc, preț de un ceas. Se frămînta iar; trăgea către sine o țepușă pîrlită și înșira cu răbdare într'însa bucățile de carne de capră. Le întindea la jar și le pîrjolea. Mai ospăta un rînd și din acea friptură, mestecînd cu moara lui tocită.

Vă spun eu că nu-i cu putință să-l fi chemat Surdu. Nu era tare de ureche și auzea foarte bine înfiorările codrului. Și nu-l chema nici Ion, care înseamnă pace și blîndeță. Semnul adînc scris în țeastă arăta că adevăratul lui nume fusese altul. Nu greșese; știu că l-a chemat altădată Irimie Crintea și bătea războiu cu grănicerii la Turnu-Roș; era contrabandist și trecea în josul Oltului marfă vie, luată împrumut fără voie, pe care trebuia s'o întoarcă stăpînilor ei la judecata de apoi, cînd avem să ne adunăm toți, viii și morții, ca să ne cerem iertările.

Stînd la vatra de subt stînă, fără tihnă și saț, la această înfățișare, subt barba de vifor a Marelui-Jude, cugeta baciul.

— Nu dormi, uncheșule? întreba vînătorul cel tînăr.

— N'am somn, ofta bătrînul.

Creștea focul; scîntei se invîrtejeau în sus.

— Se pregătește de vreme tare... mormăia el iar.

Atunci, la acel tîrziu ceas, se întîmpla să deie cînii glas de spaimă.

Din întunecimea brădetului venea ursul, ca să-și caute dreptul lui.

In asemenea împrejurare a ieșit la luptă cu dihania vînătorul cel tînăr, avînd o pușcă dintre cele despre care se vorbește în istorisirile de vînătoare. O pușcă împrumutată dela niște cunoscuți din vale — legată cu sîrmă și încărcată de doi ani. O pușcă bună de dat veste de mărire la vreo nuntă. O pușcă bună pentru numele cel greșit — Aurel.

Auzind zgomotul pușcăturii, putoarea de urs a venit către vînător. A doua țeavă n'a mai luat foc. Fiara l-a trîntit pe tinerel și s'a dus în treaba ei. I-a rămas din asta canadianului de mai tîrziu grea amintire spitalicească. Ceea ce l-a făcut — de aceea era băiatul popei Comșa — ceea ce l-a făcut să se întoarcă iar la sălașul baciului, ca să-i asculte istorisirile și să dormiteze lîngă un jar năprasnic. Cu care prilej, după aceea, a avut el izbîndă împotriva fiarelor. Ar fi spus odată Crintea-Surdu despre un asemenea urs împușcat de feciorul popei, că avea o piele „de puteai să acoperi cu ea o stînă...".

Cînd am ajuns în poiana de sus, masa era pregătită de Lom, iar Hașu adusese păstrăvii. Ardea focul, mirosea plăcut a rîșină și pîrâul Sîmbetei făcea zvon, răcind sticlele cu vin de Tîrnave.

Sentimentul meu, la acest prînz amical în singurătate, n'a fost atît că mă aflu cu oameni din lumea mea și în timpul meu. Eram convocat la o împărtășire de taină cu tot ceea ce se află vechiu în Lom și în Hașu, în Dănilă Vasu și în Comșa, în sălbătăciunile dela închisorile de piatră, în zborul zăganilor, în peșterile unde hibernează greul-pămîntului, la vetrele bacilor din generații tot mai cufundate în trecut.

La prăznuirea de pietate a Sîmbetei Moșilor, în preziua sărbătorii trandafirilor și teiului, am avut cîteodată o asemenea emoțiune, legătură cu cele durabile și cu cele eterne.

MIHAIL SADOVEANU

VÎRSTA UNEI FILOSOFII

S'au împlinit 150 de ani dela nașterea lui Arthur Schopenhauer și 120 de ani dela terminarea primului volum al operei sale capitale, *Lumea ca voință și reprezentare*. Aniversările care au avut loc cu această ocazie ne-au pus în fața unor răstimpuri, pe care suntem în drept a le judeca deosebit de lungi, gîndindu-ne la numeroasele și fundamentalele prefaceri săvîrșite de-atunci.

Cînd *Lumea ca voință și reprezentare* apare în prima sa ediție, fără să trezească vreun răsunet, spre marea desamăgire a filosofului, cultura europeană se găsea la o răscruce dintre cele mai interesante. Cultura umanistă era încă destul de vie. Oamenii instruiți ai timpului, cunoșteau încă bine limbile clasice și căutau în autorii vechi, hrana asimilabilă a inimii și minții lor. Cine răsfoiește paginele operei capitale a lu Schopenhauer constată cu ușurință urma unui spirit format în cea mai bună disciplină a clasicismului umanistic. Cunoscătorul solid al autorilor greci și latini citează adeseori din ei, cu aceeași afinitate și aproape cu aceeași insistență care ne izbește în paginele unui Montaigne sau Erasmus.

Din lunga sa familiaritate cu filosofii și poeții greci au rezultat cîteva din principalele trăsături ale imaginei despre lume, pe care ne-o propune Arthur Schopenhauer. Icoana unui univers sistematizată în tipuri imuabile, cărora filosoful însuși le dă numele de *idei platoniciene*, este o întruchipare prin excelență antichizantă. După cum s'a observat de atîtea ori, în timp ce știința veche căuta sub variația și mobilitatea fenomenelor, tipul statornic; știința modernă cercetează legea, raportul dinamic. Toți cunoscătorii filosofiei schopenhaueriene vor fi de acord să afirme, că din acest punct de vedere, gînditorul de care ne ocupăm revine la poziția savanților greci. Astfel, deși vorbește despre gravitate și rezistență, despre excitabilitate, motilitate, și volițiune, tot atîtea noțiuni aparținînd științelor fizice și biologice moderne, Schopenhauer nu le înțelege ca expresia unor raporturi între fapte, ci ca tipuri de obiectivare ale voinței universale. Poziția lui Schopenhauer era cu atît mai caracteristică, cu cît în jurul lui, odată cu numeroase manifestări ale științei și filosofiei timpului, triumfa concepția dinamică a lumii.

Filosofia lui Hegel, transformismul lui Lamarck, reînvierea romantică a ştiinţelor istorice izolau oarecum imaginea schopenhaueriană a universului. Moştenirea antică trăia însă în autorul *Lumei ca voinţă şi reprezentare*, în dispreţul îndrumărilor mai noi. Nu este deci de mirare că şi în consecinţele sale etice, sistemul lui Schopenhauer atinge sfera de valori a clasicismului antic. Căci deşi în compoziţia idealului său etic, influenţa asceticismul i buddhisto-creştin este incontestabilă, pînă la această etapă mai îndepărtată şi greu accesibilă, el recomandă doctrinele quietive ale vechilor stoici, ca singurele învăţături capabile să atenueze cumplita strînsoare a voinţii de a trăi.

Dar în afară de aceste orientări clasice şi umaniste, filosofia lui Schopenhauer conţine şi alte directive, care îi dau caracterul unui monument de răspîntie. In esseul pe care i-l consacră în *Crepusculul Filosofilor* — un text pe care nimeni nu l-ar putea recomanda ca un model de analiză obiectivă, dar care nu cuprinde mai puţin cîteva vederi ingenioase — Giovanni Papini evocă figura lui Schopenhauer, ca aceea a „unui bătrîn gentilom anglofil, cam *ancien régime*, cu un aer de medic materialist şi libertin, desiluzionat şi misantrop, fără să uite totuşi că a fost cîndva copil..." [1]). Medicul naturalist şi libertin trăia cu putere în Schopenhauer. Modelul lui fusese fixat încă din veacul al XVIII-lea de oameni ca Hartley, La Mettrie şi Cabanis, creatorii acelei doctrine materialiste care eliberează filosofia din cadrele dogmatismului mai vechi şi extinde cîmpul de investigaţie al ştiinţelor experimentale. Dela aceşti medici naturalişti şi libertini, pe care de altfel îi citează uneori, primise Schopenhauer ideea inteligenţei ca o funcţiune a creerului, nuanţînd-o prin adaosul că întregul organism nu este decît o proiecţie a voinţei de a trăi, un factor de natură spirituală.

Spiritualismul clasic şi materialismul modern trăesc astfel cu puteri unite în filosofia lui Schopenhauer, care este documentul sintezei şi armoniei lor, mai înainte ca direcţiile lor divergente să fi ajuns să se combată, pînă în clipa în care în noua viziune biologică a omului, ca un simplu produs al eredităţilor fizice, vechile poziţii ale umanismului să pară definitiv compromise. Cine s'a întrebat deci, cu ocazia aniversărilor recente, care este vîrsta filosofiei lui Schopenhauer, a putut să-şi răspundă că ea este în acelaşi timp cît a umanismului vechi şi cît a antropologiei materialiste mai noi. Vîrsta unei răspîntii.

Vîrsta unui produs spiritual, cum este un sistem filosofic, nu înseamnă însă numai epoca de cultură căreia îi aparţine prin afinităţile lui mai adînci, dar şi tipul lui caracterologic în analogie cu una din etapele desvoltării individuale a omului. Intr'unul din opusculele sale cele mai interesante, Schopenhauer a făcut odată observaţia că firea fiecărui om este adaptată uneia sau alteia din

1) Giovanni Papini, *Le Crépuscule des Philosophes*, tr. fr. 1922, pg. 106.

vîrstele vieţii. „Unii, scrie Schopenhauer, sunt tineri amabili, o însuşire pe care o pierd odată cu trecerea anilor. Alţii sunt bărbaţi puternici şi activi, cărora bătrîneţea le răpeşte orice valoare. Alţii se înfăţişează mai avantajos, odată cu venirea bătrîneţii, cînd devin mai blînzi, mai bogaţi în experienţă şi mai liniştiţi: acesta este adeseori cazul Francezilor. Imprejurarea trebue să provină din faptul că ceea ce numim caracterul omului are el însuşi ceva tineresc, matur sau bătrînicios, o însuşire cu care fiecare din aceste vîrste coincide sau pe care ele o corectează" [1]). Dacă observaţia aceasta este întemeiată, ne putem întreba atunci cărei vîrste îi aparţine tipul caracterologic al lui Schopenhauer însuşi şi al operei sale, întru cât omul apare în filigranul ei.

Răspunsul lui Papini l-am văzut mai înainte. „Bătrînul gentilom anglofil", despre care vorbeşte portretistul italian, reţine însă de fapt chipul sexagenarului Schopenhauer, cînd gloria a venit să-l găsească la Frakfurt-pe-Main, unde ducea viaţa unui rentier, împărţit între domoale şi lungi studii şi ceasuri de cafenea, îngropate între enormele file ale cotidianului *Times*. Misantropia care vorbeşte din întreaga sa icoană despre lume şi oameni, reacţionarismul său, răbdarea cu care a aşteptat gloria tîrzie, autorizează pînă la un punct portretul de bătrîn, sub trăsăturile căruia Schopenhauer a intrat în galeria marilor gînditori ai veacului trecut.

Şi cu toate acestea, filosofia lui Schopenhauer este mai cu seamă o lectură a tineretului. Afinitatea ei cu tinereţea este un fapt mai presus de orice îndoială. Descoperirea ei de către tînărul Frederic Nietzsche a fost unul din marile evenimente hotărîtoare ale vieţii sale. Pînă la ultimele sale lucrări, influenţa lui Schopenhauer rămîne evidentă. S'ar putea spune că filosofia lui Niezsche nu este alteeva decît schopenhauerismul cu semnul algebric al sensibilităţii schimbat, o viziune voluntaristă a vieţii interpretată de un temperament eroic. Chiar după ce se produce ruptura sa de idolul tinereţii, Niezsche continuă a merge în făgaşul lui, precizîndu-se prin negaţie şi luptă cu acel care mai întîi îl îndrumase. Schopenhauer a rămas tot timpul factorul determinant al dialecticei sale ascunse. Lupta sa cu „nihilismul european" era de fapt lupta cu Schopenhaeur, cu maestrul care trebuia nimicit pentru ca discipolul însuşi să poată exista în chip original. Niciodată Nietzsche n'a putut ieşi de sub puternica impresie de tinereţe culeasă din lectura operelor lui Schopenhauer.

Cît despre Richard Wagner, citirea „Lumei ca voinţă şi reprezentare" n'a fost chiar o impresie a tinereţei. Compozitorul atinsese maturitatea, împlinise 41 de ani, cînd descoperirea operei despre care începuse atunci să vorbească mai insistent, a însemnat pentru el o adevărată răspîntie. In autobiografia sa, Wagner mărturiseşte cu toată sinceritatea că „influenţa lecturii lui Schopenhauer a fost cu totul

1) Schopenhauer, *Vom Unterschiede der Lebensalter*, Sämtliche Werke, Brockhaus, Leipzig, 1938, V. Bd. pg. 518.

neobișnuită și decisivă pentru întreaga sa viață". Abia atunci ajunge, ne spune Wagner, să înțeleagă deplin unele din creanțele tinereții sale, cum ar fi figura lui Wotan în poemul *Nibelungilor*. Astfel dacă Schopenhauer n'a fost pentru Wagner o impresie a tinereții, a fost în tot cazul una care l-a ajutat să priceapă mai bine propriile sale concepții de tînăr. Prin aceeași prismă a privit apoi marele compozitor și poet, atunci cînd în *Tristan și Isolda* a vrut să citească mai adine în sufletul perechei tinerești, în care dragostea treăște ca dureroasa aspirație a voinței de a sparge strîmtul ei tipar individual, pentru a reintegra marea unitate a vieții neîncătușate. Propriile mărturisiri ale lui Wagner nu lasă nicio îndoială în această privință.

In sfîrșit, Schopenhauer a fost pentru Eminescu un eveniment al tinereței. Intipărirea pe care el o primește în 1869, cînd îl citește mai întîi la Viena, aproape în același timp cînd Nietzsche îl descopere în Germania, nu s'a șters niciodată. Am arătat în lucrarea mea despre *Poezia lui Eminescu*, 1930, cît datorește poetul romîn filosofului german. In paginele acestuia, a aflat Eminescu înțelegerea metafizică a lumii ca o întocmire statică, în privirea căreia se frînge și speranța și dorința de a o îmbunătăți. Pesimismul eminescian se desvoltă din concepția statică, în același timp eleatică și schopenhaueriană, a lumii [1]. Dar poate intuiția cea mai prețioasă culeasă de Eminescu în paginele filosofului, este deopotrivă cu aceia din care a decurs pentru Wagner covîrșitorul curent liric din *Tristan și Isolda*; intuiția iubirii în propriul nostru piept ca un elan sprijinit de toate puterile de viață ale lumii; „dorul nemărginit" despre care vorbește poetul odată, extazul și durerea unui avînt pornit din toate depărtările lumii și pentru care ființa noastră este prea fragilă. Nimeni n'a observat că omul iubește în lirica lui Eminescu, în același fel în care o fac Tristan și Isolda în drama lui Wagner, desigur și pentru motivul că sufletul celor doui creatori a sorbit din aceiași băutură vrăjită a metafizicii schopenhaueriene.

Dar este oare nevoie a recurge la experiența tuturor acestor mari personalități, pentru a înțelege ce poate deveni Scopuenhauer pentru un tînăr? Propria impresie a fiecăruia din noi este suficientă. Pe prima pagină a operii sale capitale, Schopenhauer a înscris îndemnul lui Jean-Jacques Rousseau: *Sors de l'enfance, ami, réveille-toi*. Indemnul acesta este bine auzit de cititorul juvenil. Sentimentul cu care el răspunde acestei chemări este al unei desmeticiri, al trezirii

[1]) In această privință D-l D. Caracostea (*Arta cuvîntului la Eminescu*, 1938, pg. 86), a crezut că poate observa o contradicție a lucrării mele, în faptul că împreună cu concepția statică a lumii lui Eminescu, scot în evidență fluența formelor în universul lui vizual. Este însă absolut limpede că, în studiul meu, *statismul* se referă la concepția metafizică a poetului, în timp ce *fluența* este a formelor *văzute*, a experienței lui *sensibile*. Faptul că aceste două atribute, legate de planuri felurite ale existentului, pot fi asociate fără nicio greutate, ne-o dovedește Schopenhauer însuși, pentru care sub lumea aparențelor variate și schimbătoare se pot recunoaște modelele lor unice și statice, așa numitele *Idei platonice*.

la o nouă viață. Călăuzit de Schopenhauer, pătrunde cititorul tînăr mai adine în propria sa viață interioară. Perspectivele lăuntrice se extind indefinit pentru cine pășește sub acest portice. Lumea de tensiuni interne i se revelează deodată, împreună cu semnificația ei. Iar dacă o mare pată de umbră se lasă peste sufletul nostru odată cu cunoașterea faptului că prin aspirația deapururi neistovită a voinții suntem asociați cu întreaga durere a lumii, mîngîierea ne vine din cunoștința complimentară că prin artă, prin dreptate, prin bunătate și milă, putem suspenda din cînd în cînd cerbicia destinului nostru.

Cît de mult este Schopenhauer un filosof al tinereței, a recunoscut-o acum în urmă Thomas Mann, în mica monografie pe care i-a consacrat-o cu prilejul aniversărilor sale. „Schopenhauer este ceva pentru tineret, scrie Th. Mann, desigur pentru motivul că filosofia sa este concepția unui om tînăr. Cînd primul volum al „Lumii ca voință și reprezentare" a apărut, în 1818, Schopenhauer era un om de treizeci de ani, dar elaborarea lucrării durase patru ani și experiențele intelectuale, din care se formase cristalul, erau încă mai vechi" [1]). Cu drept cuvînt a putut spune Nietzsche că „poemul cosmic al lui Nietzsche poartă pecetea vîrstei în care erotica domină". Observația este în definitiv simpla desvoltare a acelei caracterologii a vîrstelor, întreprinse de Schopenhauer în amintitul lui opuscul. Tinerețea ne este arătată acolo ca epoca prin excelență dominată de voință și de neliniștele ei, mai cu seamă în forma neliniștitei aspirații erotice. Portretul tînărului pe care îl schițează Schopenhauer cu această ocazie este de fapt portretul omului care filosofează în „Lumea ca voință și reprezentare". Categoriile metafizice ale acestei strălucite cărți sunt experiențele omului tînăr, adică a omului mai puternic dominat de interesele voinței și ale iubirii.

Din această pricină decurge afinitatea pe care atîtea personalități tinerești au simțit-o în a doua jumătate a veacului trecut cu opera lui Schopenhauer. O împrejurare care ne obligă să acordăm filosofiei sale vîrsta unei tinereți neuzate, chiar după acești 120 ani dela prima ei manifestare, un interval în care atîtea alte rezultate ale cercetării contimporane au îmbătrînit cu totul sau au încetat să trăiască.

TUDOR VIANU

[1]) Th. Mann, *Schopenhauer*, 1938, pg. 53. In aceeași lucrare, vd. și interesantele considerații asupra umanismului schopenhauerian, pe care Mann crede a-l putea identifica în puterea eminentă pe care o recunoaște omului de a se elibera din condițiile generale ale vieții pe pămînt. Concepția umanistă a omului ca o culme a creației, se păstrează deci și în filosofia lui Schopenhauer (pg. 67 urm.).

TREPTELE

Se topeau ultimele efervescenţe sufleteşti—ca ultime acorduri simfonice. Adela descoperea acum reziduri funinginoase, compacte. Cînd ea crezuse că fiecare flacără a ars clar, pură ca un alcool. Se adăugaseră meandre şi diferenţe de nivel credinţelor ei, concepţiei despre viaţă. „Sunt bătrînă'',—căuta să se convingă, privind cum în jur, distanţele se măreau între ea şi lucruri, afinităţile îngheţau. Fără niciun rost, — după ce muta din loc aceleaşi vaze şi bibelouri pe care le schimba între ele mai în fiecare zi, de pe pian în vitrină şi de acolo pe măsuţă, — ridica un colţ al perdelei şi îşi plimba privirile pe cerul acum înălbit, peste aceleaşi case ca nişte mari animale domestice. Avea scurte şi meticuloase momente de curiozitate — parcă de gesturile bărbatului care tocmai trecea, îndesându-şi pălăria pe cap să nu i-o ridice vântul, sau de al guvernantei care, cu obrajii roşii de ger, se apleacă deasupra căruţului şi vorbeşte rîzînd copilului înfofolit dinăuntru, ar atîrna deslegarea unei grele şi îndelungi probleme. Se îndepărta apoi de fereastră, salută, nervoasă, mototolind în mîini dantela batistei. Avea o continuă nerăbdare — de parcă acum — acum ar reîncepe cursa spre viitor — şi ea, tot întîrziată şi plină toată de inutile preocupări, nu-şi găseşte timpul de plecat, iar ultimele forţe se înghesuiesc şi se fărîmă, inutilizate, în trupul ei.

Echilibrul interior era condamnat, se înclinase — aşa cum turnurile vechi se lasă pe o coastă, obosite.

Atunci simţea nevoie să se lipească de cineva, ca să-şi simtă mai bine propria căldură. O sevă tulbure şi profundă urca, răsuflînd ca o rană sub sînii storşi ai bătrînei.

In fotoliul ei, tante Sofiţa dormea cu bărbia în piept. Avea mişcarea înclinată şi meditativă a îngerilor de piatră dela căpătîiul mormintelor. O reţea de sbîrcituri parcă a şters orice urmă de omenesc din figura ei — lipindu-i ochii, turtindu-i nasul, mîncîndu-i buzele— seamănă mai mult cu o scoarţă de copac centenar. Iar din fruntea ei aplecată se lasă umbre mari şi adînci. Somnul bătrînei e ca un barometru al liniştei din odaie.

Tante Sofiţa a avut pe vremuri salon cu „joururi fixe''. O femeie strălucitoare şi spirituală — învîrtindu-se într'un cerc de intelec-

tuali cu vază. Şi acum mătuşa mai păstrează într'o cutie capitonată cu mătase roz, în care pe vremuri au stat bijuterii, un album cu scoarţe de piele şi cu o cataramă de aur; pe foile veştede printre nume femeeşti alintate, se văd şi iscăliturile cîtorva poeţi, cîtorva actori mari, ai epocii, subt rînduri stîngace şi dulcege. Intr'un colţ, din fugă cineva a desenat un amoraş cu arc şi săgeţi şi pe umărul lui a caligrafiat iniţialele unui nume — ce ar aparţine, după cum pretinde uneori, tante Sofiţa unui personaj cu hotărîtoare influenţă pe vremuri, în destinele politice ale ţării.

De atunci era un drum de decenii. Acum mătuşa a uitat pînă şi eticheta *pentru masă. Cînd se apleacă* prea tare deasupra farfuriei, *de teamă să nu-şi stropească* rochia, o rochie de serată, străveche, cu guler înalt şi strîmt, cu broderii şi spumă de dantele, dar a cărei mătase s'a tăiat pe la umeri şi şolduri, bătrînica îşi înmoaie bărbia odată cu lingura, în supă. Uitînd folosinţa şervetului, degetele pline de sos ori de dulceaţă şi le trece printre smocurile de păr ciufulit şi rar. Cînd o surprinde atunci şi o ceartă, tante Sofiţa îşi pleacă ochii şi se închide într'o tăcere ostilă şi încăpăţînată, ca un copil prins cu o faptă rea.

In timpul zilei Adela îi făcea vizite scurte, atunci cînd o apăsa prea greu singurătatea; şedeau mai mult împreună, însă, la masa de prînz. Bătrînica sosea condusă de Gherghina, care o aşeza cu grijă pe scaun, sprijinindu-i coatele şi potrivindu-i o pernă la şale. Sta apoi, desmembrată, ca o păpuşe făcută din bucăţi de scînduri. Adela, uitînd că mătuşa nu suportă fumul de tutun, da să-şi aprindă o ţigare. Dar, cum auzea trosnitul chibritului pe cutie, instinctiv, tante Sofiţa începea să tuşească, apucînd strîns cu mîinile rezemătorile scaunului, încovoindu-şi mai tare spatele uscat, înecîndu-se, galbenă ca un bolnav de icter, deşi ţigarea nici nu apucase să fumege. Tăcea tot timpul, spionînd doar, cu coada ochilor, pe Gherghina, pe care nu o putea considera încă decît ca pe o străină şi a cărei figură nu o putea reţine. De multe ori, cînd intra în camera ei, mătuşa o privea cu suspiciune, apoi o întreba, „Pare'ai fi alta!'' sau „Eşti tot dumneata?''. —„Eu, coană mare, tot eu, Gherghina!'', rîdea femeea, amuzată. Insă cum scena aceasta se repeta prea des, cîteodată răspunsul era plictisit, enervat. Totuşi, tante Sofiţa, în fundul gîndului bănuia că femeea se schimba în fiecare zi — şi, din obscure motive, pentru a o înşela pe ea, se ascundea subt acelaşi nume „Gherghina''. De aceea mormăia, totdeauna nemulţumită, urmărită de uşoara manie bătrînească a persecuţiei fără rost — numai pentrucă ea era vîrstnică şi nevoiaşe, iar ceilalţi tineri. O femee îi spusese odată „In străinătate, cînd un bătrîn nu mai e bun de nimic, îi dă otravă ca să scape de el'' — „Cine?'', schicunase, indignată mătuşa. „Păi cine? Statu''. Tante Sofiţa a tăcut, însă membrele sgîrcite i s'au strîns mai mult către pîntece, cu mişcarea cîrtiţei cînd simte pericolul. Cuvîntul „Otravă'', însă, îi rămăsese în cap ca un ciocănit persistent. De Adela nu avea

chiar așa teamă. Doar de femeea misterioasă, care îi spunea „coană mare“ și se schimba în fiecare zi.

Iar masa de prînz se termina cu vorbele ei:

— Mie, dacă ești bună, să-mi faci un ceaiu. Să-i pui și două bucățele de zahăr — da, nu mai mult, că nu-mi place dulce.

Cele „două bucățele de zahăr“ erau spuse „cu dinadinsul“, ca s'o încerce pe femee — îi cunoștea obiceiurile? Uneori Gherghina spunea cîte un „Da, da, știu...“. Alteori nu mai răspundea nimic. Respectul ei pentru mătușe se limita la faptul de a fi o rudă a stăpînei sale. Dar maniile bătrîneții treceau limita considerației ei, căutînd clasificare printre „răutățile“ copiilor, cărora și o servitoare le poate face morală cînd sunt neastrîmpărați. Atitudinea ei față de tante Sofița, era cea a unui dispreț îngăduitor și plin de incontestabilă superioritate.

Cînd nu primea niciun răspuns, mătușa simțea iar invazia fricii, ce, spînzurată în inima ei, sălta pe un fir de cauciuc, ca o jucărie, naivă și hidoasă, de bîlciu. După ce i se aducea ceaiul, îl mestecа îndelung, meticulos, pînă ce Gherghina ieșea din sufragerie, apoi, cu un gest ce reînvia o întreagă epocă apusă — aceea cînd era amfitrioana unui mult căutat salon — îi oferea Adelei o linguriță „E bun după masă“. Aștepta cu o privire anxioasă, ca nu cumva, aceasta descoperind un gust nou și rău băuturii, să se strîmbe de silă.

In odaia ei, e singură și retractilă, singură cu lucrușoarele ei. „Dincolo“ e un șir lung de odăi, e o poveste spectaculoasă cu ziduri lungi, semi-obscurități în care străjuesc statuete fantomale, — și fiecare lucru are o atitudine rece și disprețuitoare. „Dincolo“, fiece obiect are o voință necunoscută. Acolo își purta absențele — gesturile moarte — tăcerea. — Nepoata, adică o zeitate olimpică, înghețată. Nepoata își pierduse numele — uneori par'că ar chema-o Adela. Tante Sofița își mai aduce aminte cum, într'o zi, o copilă ca de cinci-șase anișori, îmbrăcată în rochiță cu volănașe albe, i-a spus „Sofiță micuță și drăguță“. Și, deciteori Nepoata își poartă pașii prin odaia ei, mătușa se simte datoare să-i reamintească, poate singura lor amintire comună, singura legătură de duioșie:

— Imi ziceai Sofiță micuță și drăguță — și ridicai mînuțele spre mine. Erau așa de mici că le țineam întro mînă de-a mea pe amîndouă.

Bătrîna plînge, lasă două lacrimi mici peste amintirea aceasta, lacrimi ce nu înseamnă nimic — un mecanism. Poate o libațiune, pentru a-și păstra indulgența zeului. Nepoata nu o ascultă. Oftează și își privește mîinile îngroșate, inelul cu o lucrătură demodată în care și luciul pietrei albastre se stinge cu încetul. Camera își arăta zidurile goale — petice albe printre lucruri. Și de pe fiecare, amintirea se desprinde încet, ca o tapițerie mîncată de molii.

Puținele mișcări ale Adelei împrăștie prin cameră ca un parfum de flori înghețate. După plecarea ei, bătrînica se ușura ca de o povară. Se simțea timidă și slabă în fața ei. Căuta să-și supravegheze

gesturile — brațele să nu o ia alandala pentru vreo boroboață, gura să nu-i mestece în neștire, nasul să-i fie curat. Avea sfiiciunea unei fetițe în fața profesoarei — o fetiță dezordonată și leneșă. Cîteodată, vizita Nepoatei coincide cu deretecatul Gherghinei prin casă. Intre ele, două, începe o mică discuție, cu fraze repezi — ale stăpînei, — cu răspunsuri moi și tărăgănate, dar mai strînse de respect — ale servitoarei. Tante Sofița însă, nu-și poate fixa prea mult atenția —îi scapă cîte o rotiță din angrenajul conversației, se silește să și-o reamintească ori să și-o închipue — pierde atunci continuarea, totul se destramă și *ochii ei neputincioși* rătăcesc dela o femee la cealaltă, cu pleoape puțin mărite, cu o grozavă apăsare în piept. Vorbele de lîngă ea țes urzeală de complot — par cînd șoapte, cînd șuer de șrapnele. Prinde din sbor o propozițiune rostită de Gherghina „A spus că o să treacă el, mîine, pe aici“. Cine? De ce? Bătrînei încep să-i tremure mîinile, carnea de pe brațe se face jilavă și mai grea. Ar încerca să strige — așa, ușor — ușor de tot, să știe dacă ceea ce vede acum e realitatea curată ori numai vreo amintire — dacă farmecul nu va fi conjurat astfel. Știe că unele amintiri s'au strîmbat și au luat potențiale mari de groază și par coșmaruri. Iar trecerea dela acest nou soiu de visuri, la realitate e sau foarte lentă, ori lipsește cu totul — așa că se întîmplă ca, la o întrebare pusă de cineva dimprejur, să răspundă anapoda, ca și cum ar continua conversația cu cei din vis.

„Să-mi aduci florile în salon“, încheie Nepoata — și Gherghina rîde șiret și dă mereu din cap, de prea multe ori — își fac semne tainice, poate. E întru cîtva ușurată — intriga aici înodată, a luat sfîrșit — însă continuă în altă parte, „dincolo“ o presimte. Își privește mîinile. De ce tremură! Ce fac? De ce se plimbă dela o rezemătoare la alta a scaunului? Totul e atît de confuz și neadevărat. Totul e o farsă închegată în jurul ei, trecînd prin ea, prinzînd-o — și tante Sofița nu știe de ce întîmplările mici din odaie îi fug din față, se ascund — apoi se reîntorc pe altă cale, de undeva din trecut, dintr'o vreme ce nu c poate stabili.

Din rochia boțită pe genunchi, tante Sofița, ultima și, acum singura-i rochie „de gală“ și-o îmbracă în fiecare zi, așteptînd par'că mereu un mosafir de seamă, așa cum, odinioară, chiar dacă se anunța cineva la vreo oră nepotrivită, o găsea totdeauna pudrată, cu părul frezat, cu elegante și foșnitoare rochii de tafta, pisica a cărei blană o desmierda prelung și în neștire, se înalță, își întinde picioarele și își trage mușchii cu satisfacție, fără rușine, „Zît“ o alungă mătușa indignată de atîta obrăznicie. In fiecare zi trebue să se certe cu mița asta cerșetoare ca o țigancă și zgomotoasă, atunci cînd ai mai multă nevoie de liniște. Ea nu poate suferi țigăncile acelea murdare, care întind mîna și se țin de rochia ta „Cucoană, n'am mîncat de o săptămînă“. Par'că poate sta cineva nemîncat o săptămînă? Se strîmbă, se schimonosesc și pe fața lor e numai șiretenie. Cine i-a adus în casă o cerșetoare?

Serile lungi, Adela şi le umplea cu partidele de „şaizecişişase", jucate cu madame Olga. Scenă ca de bătrîne ce şi-au lăsat în drum aşteptările şi au plecat mai departe, pentrucă totuşi, viaţa trebue continuată. Madame Olga sosea, cu roşul întins economic pe buze, cu obrajii ei ce şi-au pierdut dela un timp netezimea şi seamănă cu pieliţa merelor ce au stat cîteva zile într'o odaie prea caldă, cu şiragul de perle false la gît. Vecina nu renunţase la ultimele plăceri îngăduite vîrstei; ştia că nu au să mai vie vreodată, le mîngîia totuşi, în taină, cu dorinţă. Inaltă, dar cu forme îngreuiate, mergea lent, armonios, ca dansatoarele cînd se află în stradă, după spectacol. Doar intrînd în fiecare seară în odăile acestea în care bătrîneţea se odihnea (ca şi cum ar mai fi avut întîmplări de trecut de aci înainte), madame Olga se liniştea şi prin aburul ceştii de cafea şi-o reprezenta cu îngăduinţă ca o cortină coborîtă între ea şi viaţă, — şi înapoia căreia se afla tihna ultimilor ani.

Bătrîneţea, întrevăzută de madame Olga, era romantică — perucă albă, jeţ, ochi visători, amintiri ce mîngîie — de aceea nici nu era curioasă a cunoaşte care era scheletul vieţii Adelei. Apoi figura acesteia era un spectacol îmbărbătător, din care madame Olga trăgea aceeaşi concluzie „nu se termină aşa de repede viaţa; mai am un drum bun de făcut", cu un oftat de factice resemnare şi de reală mulţumire. De altfel chiar Adela, pentru a limita confidenţele, hotărîse dela început o distanţă şi găsise ca fiind mai nimerită, pe cea stabilită prin vîrstă. Ratase atîtea experienţe, încît acum şi în tovărăşia altcuiva se dorea singură. „Singură, aşa cum îi şade bine unui om bătrîn".

In odaia ei, tante Sofiţa moţăia în jeţ, iar Gherghina aşezată turceşte pe covor, îşi cîrpea nişte boarfe. Mătuşa îşi amintea de finsău „S'o fi dus iar la club Costel. Jocul de cărţi — că mi-a mîncat atîta bănet, de n'ar mai fi colţ de carte pe lume. E, dacă aşi muri şi n'ar fi fetiţa asta aici, despre el — mi-ar da oasele la cîini". Uneori, acestea le cugeta cu voce, psalmodiind uşor.

Ori, Costel murise de cîţiva ani. Tante Sofiţa însă, suferise atît de mult de pe urma singurului băiat — iar pe de altă parte, moartea acestuia îi fusese tăinuită mult timp, de teama vreunui şoc puternic, bătrîna fiind slăbită şi tot bolnăvicioasă — încît ziua cînd, aflase, din întîmplare (dar cu destul calm) nenorocirea, i se ştersese din minte — iar Costel îşi prelungise fictiv viaţa şi era necontenit prezent între grijile mamei. Astfel, după cum Adela continua a fi copiliţa de cîţiva anişori, cu rochiţă albă şi mînuţe de păpuşe — băiatul rămăsese acelaşi vicios jucător de cărţi între umbre.

Alteori, însă, tante Sofiţa se desmorţea din letargie şi întreba pe neaşteptate:

— Lui Costel i-aţi făcut parastas?

Dar pînă să-i vină vreun răspuns dela Gherghina, care şi aşa era econoamă la vorbă, mătuşa începea iar să moţăie şi, curînd, adormea.

In salon, Adela împărţea cărţile; pe mîinile ei proeminau vinele artritice, cu noduri şi se desfăceau pete gălbui, ca frunzele de linţiţă pe suprafaţa unei ape stătătoare. In serile acestea, madame Olga se juca de-a bătrînele. Işi domolea vorba şi povestea cu gesturi liniştite.

Pînă mai acum cîţiva ani, madame Olga a fost actriţă de operetă. Ultimul ei succes fusese reluarea „Văduvei vesele", succes atît de răsunător încît decisese pe directorul teatrului să-şi continue reprezentaţiile în mijlocul verii, deşi sala era cam micuţă şi prost aerisită. „*Opereta n'a murit*", anunţau afişe mari, pe toate străzile „*Olga Nicol o dovedeşte*". După aceasta, teatrul a reprezentat numai reviste — opereta, totuşi, murise, iar Olga Nicol avea mai puţin avînt şi mai puţină culoare în voce, suflarea o părăsea mai repede. Işi făcuse prieteni printre gazetari — şi ziarele au anunţat că steaua teatrului călătoreşte prin străinătate, în vederea unui strălucit angajament. Apoi numele ei a fost uitat.

Era încă frumoasă. Ca actriţă se bucurase de admiratoare mai mult printre femei — ascensiunea ei se datorise mai ales cronicarilor dramatici. Frumuseţea ei conţinea o perfecţie pură, cu rafinamente abstracte, în ciuda rolurilor pe care le interpreta. Cînd îşi silea chipul la strîmbături şugubeţe ori tandre, iar picioarele la joc nervos şi ispititor — şbenguirile ei erau atît de reci, întreaga mimică era şi perfectă şi atît de zadarnică — încît pe buzele spectatorului nu răsărea decît un surîs fad, dar în sine era silit să recunoască „bine joacă asta!", cu mica satisfacţie de a putea judeca competent calitatea unui actor Olga Nicol era un fragment de tragedie corneliană, ce oferă numai un entuziasm „la rece". Actriţa avea pentru fiecare scenă, exact aceeaşi mimică pe care o aştepta atunci spectatorul. Ceea ce însemna că desăvîrşirea ei era mai aproape de mediocritate.

Şi, în viaţa de toate zilele, madame Olga era lipsită de surprize. Avea replici suficiente şi calme pentru orice. Prin seninătatea ei statutară, prin caracterul odihnit, stagnant, îndepărtase pe bărbaţi. Olga nu avusese nici case, nici blănuri de sute de mii — se îmbrăca din leafa ei. De cîte ori se monta vreo nouă operetă, avea loc o aceeaşi scenă între ea şi director. Cînd cerea un surplus peste leafă, pentru toalete, directorul se încrunta: „Cum, n'ai pe nimeni să ţi le facă?" — „Găseşte-mi dumneata pe cineva şi-l împărţim pe jumătate". — „Doar eşti femeie frumoasă, ce dracu! Publicul vrea acum lux, eleganţă. Am să te concediez, ce vrei să fac? Parcă ai fi călugăriţă. Publicul e curios să ştie despre o actriţă şi cu cine a trăit şi ce a cîştigat. Talent — pe toate drumurile". Pînă la urmă, Olga rămînea mai departe vedeta teatrului.

In casă, avea un apartament cu chirie, la subsol. Nu mai frecventa lumea artiştilor. „Acum se ajunge prea repede şi numai pe căi lăturalnice, pe scenă", îi spunea ea Adelei. „E un fel de sugestie exercitată prin reclamă şi scandal". De obiceiu îşi trecea ziua prin casa celor două femei. Mai căuta să lege două—trei vorbe cu mătuşa,

ori se așeza la pian și încerca vreun vals demodat. Alteori stă închisă ceasuri întregi în odăile dela subsol, plină de descurajare. Era cuprinsă atunci de o milă infinită, chinuitoare — pentru ea, pentru lucruri — tablouri, fotolii, cărți — pentru orice. I se părea că totul este prăbușit într'o tristă amorțeală — și madame Olga ar fi vrut să aducă lucrurilor lumină de bucurie și viață — o viață ce se ofilea, încet, crud, în ea. Adela știa că trebue să-i respecte, în orele acelea, liniștea și singurătatea.

Tante Sofița era în permanentă legătură cu lumea morților — mai bine zis cu aceea care se învîrtea în jurul lor. Primea rare vizite ale cîtorva cucuvăi, din cele care urmează cu fidelitate convoiurile mortuare și respectă cu un fel de austeritate eticheta parastaselor. Țepene în strane, plimbă în jur priviri cu asperități de invidie, cu mîinile sterpe strîng la piept geanta ruptă și urmăresc semnificațiile gesturilor aceloraşi vecine. Știu ce oră este, după fraza pe care tocmai a rostit-o preotul. Se scandalizează cînd dascălul a mîncat cîteva vorbe din frază, așa cum se scandalizează muzicanții de „kixurile" tenorului. Fac cu importanță de actor cînd intră în scenă, cîțiva pași spre altar și bat cu conștiinciozitate, mătănii. Acestea erau ultimele „relații" ale tantei Sofița. Bătrîna sta în jețul ei și cucuvaia îi da raportul:

— Am fost la înmormîntarea Anei Crăsnaru. Toată slujba a ținut o juma' de oră. Au slujit popii de mîntuială. Că așa sunt acum — să sfîrșească mai repede și mîna întinsă la parale. Era și Costeasca — în maro, soro dragă, de parcă venea la vizită.

— Mm! — gîngurea ca un prunc fără dinți, mătușa. Zi se duse și biata Ana Crăsnaru!

Apoi începe firul genealogiilor. Cucuveaua face statistica morților și mătușa o ajută, amestecînd din cînd în cînd printre aceștia și numele vreunuia în viață. Atunci cucuveaua se bate peste gură, scuipă în lături și rostește cu grabă un: — Doamne ferește și păzește de nenorocire! — ca să conjure răul. După aceste obositoare vizite, bătrîna cade într'un somn cataleptic. O răsuflare stîlcită, însă calmă, ca o pendulă. Tante Sofița se împăcase cu supremul suveran — Fatalitatea, care-i ținea loc de filozofie și morală. Pentru un mort „a scăpat de toate suferințele sărăcuțul ori mititica" — pentru un viu „așa a fost să fie".

Își plîngea în rare răstimpuri amintirile — imagini vechi și șterse ca niște pasaje de roman citit de mult, lipsite aproape de orice margine emotivă.

De cîteva zile a început gerul — plopii din curte par mai subțiri, mai firavi ca niciodată. Cînd se iscă vreun vînt uscat — coroanele lor se înclină și își fac plecăciuni stîngace. Azi-noapte o cioară a căzut înghețată lîngă treptele dela intrare. A adus-o Gherghina în casă, ținînd-o fin de picioare, ca să i-o arate și mătușii. Era albastră și avea ochii aburiți. Cu vederea scurtă, tante Sofița și-a

tremurat fruntea de filozof bătrîn, mare și încrețită, studiind cu atenție mortăciunea — apoi s'a stropșit:

— Pth — pth! — asta e boală în casă — aruncă-o la gunoi!

— Nu coană mare, a rîs cu poftă Gherghina — e geru' de Februarie! — și vrînd s'o necăjească pe mătușe, mîngîie pasărea țeapănă și se prefăcu a-i săruta gușa. Bătrîna închise cu silă ochii. Dușmană îi era femeia asta — dușmană plătită! Numai și numai din vina ei, toate îi sunt potrivnice: paharele se răstoarnă, supa i se varsă pe rochie, iar picioarele ei, propriile-i picioare au devenit răsvrătite și își iau cu încetul o independență curioasă. Se umflă uneori de parcă tot sîngele din trup s'a adunat acolo — și atunci i se pare că stă suspendată în aer, cu pieptul retezat, într'un echilibru straniu. Bîjbîie cu mîinile împrejur, caută reazem; semnele vinete de lîngă ochiul drept i-au rămas din ziua cînd s'a prăbușit amețită peste tăblia patului. De aceea odaia i se pare cîteodată atît de mare, ca un deșert în care o pîndesc felurite aventuri. Nu mai are, însă, curaj. Comodă, și-a instalat viața în perinile unui fotoliu, ca în confortul unui ideal mormînt — și pare o pisică deșirată și uscată, ce-și toarce, imbecilizată de căldură, micile satisfacții.

Timpul a căzut încet, greu, ca un clopot de sticlă, peste întreaga zi. Zi în care tante Sofița s'a căznit să deschidă, cu multă dificultate, săltarele memoriei. Lacătele s'au ruginit ca și minerele — iar uneori prin norul de praf, iscat de vechiturile dinăuntru, iese cîte un drăcușor poznaș, care îi dă cu tifla și fuge și se strîmbă — iar mătușa nu știe de unde să-l ia și cum să prindă obrăznicătura, pentrucă ea n'a avut deaface în viața ei cu așa sluțenii. Și asemenea incidente sunt tot mai dese — șuruburi multe au scăpat din mecanismul minții și totul se surpă, încet, ca o ruină.

Seara, venise ca de obiceiu madame Olga, cu figura aprinsă și ochi licăritori de mulțumire — era atît de frumoasă, că se ștergeau și ridurile pleoapelor și cele două brazde din colțurile gurii. O vizitase una din stelele teatrului de reviste, o fetiță ce făcea figurație în „Văduva veselă" și în favoarea căreia intervenise într'un rînd pe lîngă director. „Tot mai există recunoștință", spunea madame Olga, „să vezi ce femeie minunată s'a făcut. Mi-a adus flori și o geantă cu lucrătură venețiană. A ajuns bine mititica, voiajază mereu. Trăiește cu un mare industriaș. M'a invitat la noua revistă — mergem, ce zici? In sfîrșit o fată cu ceva talent. Sunt curioasă să știu ce o să se spună cînd am să fiu văzută în sală. Eu care n'am mai fost de ani de zile la un spectacol!".

In bună dispoziție s'au așezat amîndouă la măsuța de joc. Apoi a sunat cineva. Gherghina, după un scurt conciliabul în antret, a lăsat să intre o fetișcană înfășurată toată într'o broboadă cenușie:

— A murit coana Mariana!

Madame Olga a tresărit și a rămas cu mîinile încleștate pe evantaiul de cărți. Cu un tremur nervos în tot trupul, Adela s'a ridicat dela masă și a alergat să-și caute pălăria, paltonul, a văzut cum subt

un scaun pisica se juca, sărind, cu mănușile ei, a alungat-o cu o palmă și le-a cules de jos, apoi, pentru a-și astîmpăra nervozitatea, a început să-i vorbească mosafirei — deslînat, grăbit — în timp ce aceasta îi urmărea în tăcere mișcările, ținînd mereu evantaiul de cărți deschis înainte-i. Da, da — se așteptau de mult la sfîrșit — Mariana avea de cîțiva ani un cancer al laringelui — în ultimul timp nici nu mai putea să vorbească — se înțelegeau doar prin semne. Erau atît de penibile vizitele în camera ei îmbîcsită cu miros de medicamente, cu patul mereu răvășit — și femeia care, atunci cînd nu se frămînta toată de dureri, deschidea niște ochi mari, lucioși, cu pleoape negre, cu gene ude, ochi ce iscodeau mereu, se plimbau prin toată camera și nu se lipeau de nimic — iar pieptul îi gîfîia cu greutate, de parcă ar fi fost o armură metalică. Mariana, în ultimele săptămîni era toată o panică și o destrămare trupească. Adela simțea prelung țipătul ce pornea din carnea aceea mîncată, pe jumătate pămînt.

O febrilitate, o transformare se pregătea în toată casa. Fiica Marianei își comandase pălăria de doliu — preotul făcuse o vizită bolnavei, aducînd discret și cutia de împărtășanii. „Mamă, părintele vrea să te vadă''. Bătrîna închisese pleoapele și a așteptat resemnată. Vocea preotului venea slabă, timidă, de departe, ca dintr'o altă cameră cu ușa închisă. Și subt pleoapele lăsate ochii Marianei se mișcau neliniștiți, căutau. S'a renunțat la împărtășanie.

Nina, fiica Marianei avea acum o figură consumată — rochia de culoare închisă era mototolită și cu marginea gulerului murdară. Unde era minunata, războinica ei cochetărie? Unde era timpul cînd, vorbind despre ea cu vreun bărbat, acela trebuia să exclame: „O cunoașteți pe doamna Georgian? Grozavă femeie!''. De pe obrazul ei au început să se șteargă urmele frumuseței, așa cum pe o veche placă de gramofon cîntecul fermecător de altă dată rămîne doar ca o umbră. Vecinic iritată, Nina caută în preajma bolnavei să-și domolească gesturile, să rotunjească stridențele vocei, care toată viața a știut numai să poruncească. In antreu, i-a spus Adelei, conducînd-o— răsuflîndu-și tot năduhul: „Adevărat chin! Să mă ierte Dumnezeu, dar cîteodată mă gîndesc dacă n'ar fi mai bine s'o descarce de povara asta neomenească''. Astfel s'a petrecut ultima vizită la Mariana. Adela ieșise parcă umilită, parcă avea ceva strîmb așezat în inimă — și-și auzea pașii cum loveau pielea întinsă a trotuarului, ca baghetele pe o tobă.

De sigur, inima i se strînsese acum — dar mai mult de surpriză. O pace largă își întindea aripile, iar în adînc pîlpîia o luminiță foarte mică, venea de acolo un svon de prefaceri.

Madame Olga i-a promis să o aștepte. „Dar, poate am să rămîn toată noaptea acolo''. — „Nu-i nimic, am să fac pasențe pînă mai tîrziu — și dacă mi-o fi somn, plec''.

Stația de mașini era lîngă poartă. In timp ce-i spunea adresa șofeurului, își potrivi la întîmplare, cu degete repezi, cîteva șuvițe

scăpate de subt marginea pălăriei. De cîtăva vreme uita să se mai privească în oglindă. Uita mereu de sine — și își împărțea atenția atîtor lucruri mici, cotidiane — cearta cu zarzavagiul, care-și schimba în fiecare zi prețurile, cearta cu Gherghina, care-i spărsese ultima ceașcă din serviciul de ceai dela nuntă, maniile tantei Sofița, vecinic motiv de enervare. Toate acestea, ca și cum ea ar mai avea vreme de cheltuit pentru prezent, ar mai avea ceva de adăugat la podul cu vechituri al experienței. Părul îi era de multe ori nepieptănat, așa cum se răvășise în vreo ațipire fugară pe un fotoliu, după o pagină de ziar citită — și astfel o găsea madame Olga — rochiile de casă îi erau mai toate pătate și nu-și aducea aminte să le dea la curățat; dar ceea ce era mai trist, o prindea cîteodată lenea sau sila în fața curățeniei: se spăla din fugă pe mâini, unghiile nu-i erau totdeauna prea limpezi, iar praful prin odăi, cînd Gherghina tot mai slabă și ea, cădea la pat, se aduna pături-pături, zile la rînd.

Neliniștitoare semne de decrepitudine; iată că acum, chemată ca părtașe la un eveniment grav, gîndurile ei hoinăreau tot prin labirintul meschin al mărunțișurilor vieții. Mariana. Mari-Anne cum se iscălea în școală, pe caiete, prietena ei. Cunoștea o mulțime de chipuri cu numele Mariana și o singură Marie-Anne. Pe un vechiu album cu fotografii strîns cu grijă în scrinul memoriei — era o Mariană cu mîini fragede, ce se odihneau, anemice, în mîinile ei, cu pieptul abia înflorit din strînsoarea primului corset, călcînd precaut pe tocurile înalte ale ghetelor de căprioară. Transparent chipul ei lăsa încă să se străvadă obrazul alb, neastîmpărat, al Marie-Annei dela „Călugărițe''.

Adina începu a-și face acum confidențe sieși — astfel cum își repetă copiii lecțiile în gînd, ca să fie siguri că nu se înșală și au reținut totul exact. Ședeau amîndouă la acelaș pupitru. O „schwester'' citea, la masă, o poezie nemțească, urmărind cu degetul bont, fiecare rînd. Nici ea, nici Marie-Anne nu puteau fi atente în ziua aceea. Li se năzărea ceva din senin — și începeau deodată să rîdă, căutînd repede în buzunarul șorțului batista, ca paravan. Apoi, în curte, grădinarul tăia cu foarfecele iarba și Marie-Anne era cu ochii pe fereastra deschisă. Grădinarul era un băiat înalt cu fața pîrlită și gîtul bine legat. Și Marie-Anne unde oftează teatral, cu mîna la inimă „Cînd o să mă mărit — un bărbat ca ăsta îi cer mamii''. — „Na, Marianna was gibt es?''. — „E sgomot afară, schwester — a răspuns fata, care nu se împăca de loc cu limba germană și o da mai mult prin romînește în conversațiile de clasă — și de aici nu se înțelege nimic''.

Printre luminile pătate ale străzii, automobilul părea că parcurge acum timpul înapoi. O Mariană logodnică, o alta tînără căsătorită se șterseră repede pentru a face loc unei femei cu cearcăne la ochi, cu obraji slabi și umbriți. Servitoarea îi anunțase vizita unei doamne necunoscute: „Vreo listă de subscripție?''. — „Nu e o doamnă elegantă, cu blană''. Adela își trecuse puful de pudră pe

faţă, surîzîndu-şi în faţa oglinzii, sie-şi şi surprizei ce o aştepta. Mariana s'a ridicat de pe canapea cu un zîmbet confuz. Şi-au strîns mîinile şi au ezitat o clipă pînă la îmbrăţişare. Prietena dispăruse de mult din cercul lor — poate călătorea, poate într'o închisoare consimţită se hrănea vicios cu iubire. Pentru a înlătura banalităţile, au prins dela început să-şi deseneze fiecare, în linii mari, trecutul ce nu şi-l cunoşteau. Mariana tăcea mai mult, devenise o femeiuşcă banală, casnică, egoistă. In primele cuvinte rostite se strecură, fricos, un nume „Anton" — apoi „Anton" numai a fost capăt şi miez de frază. „Anton era un om bun" — ceea ce Adela, care îl văzuse de cîteva ori, traduse prin „slab de înger". Un om indulgent — şi indulgenţa îi ţinea loc de caracter. O voinţă firavă, gata să cedeze la o presiune mai puternică, aşa cum sunt termometrele medicale, care se sparg la o temperatură mare. Avea o faimă de „om de afaceri", ce părea a dovedi iniţiativă — dar poate numai pentrucă nimeni nu intervenise în cele conduse de el. Prestigiului bogăţiei, nu era greu să i se adauge şi faima de cuceritor. Sărmanul lui renume! Anton era lipsit de rezistenţă. Confunda mila cu dorinţa. Descins de pe scena afacerilor, şovăia în viaţa obicinuită. Privea în jos şi găsea numai mîini întinse sau ochi invidioşi. Era singur. Astfel îl explicase, sumar Adela, pe soţul Marianei. Nu era suportul de oţel pentru firea sburdalnică, aprinsă, neliniştită a prietenei ei. Mariana nu avea cu cine lupta — şi dragostea de viaţă pentru ea, începea cu lupta. Iar căsătoria nu a fost aventura plăcută, captivantă, pe care o gîndise. Fantezia zăpăcită a Marianei părea că încărunţise acum, într'o viaţă ursuză.

Dar din femeia cu gesturi cenuşii, un ghiduş strînse un ochiu, sări şi făcut o tumbă pe covor. Marie-Anne deschise braţele dramatic, rostind „Da, viaţa e o loterie — dar biata Mariana a uitat să-şi cumpere bilet". Se aşeză apoi în genunchi, pe covor, la picioarele Adelei şi începu să vorbească mult, exuberant. Işi bătu joc de toţi cei ce compuneau noua ei „familie", cînd cu duioasă ironie, cînd cu cinism. Inmagazinase o seamă de amănunte, de care avea nevoie să se descarce. „Ţi-a plăcut noul meu rol de „femeie la locul ei?". Te-am dus, nu?" — şi, după o pauză „nu ştiu, însă, cît timp am să-l mai joc". Colindă apoi, pentru Adela, printre nouile ei cunoştinţe, aducîndu-i la faţă pe cele „mai interesante". După interpretările ei, se părea că lumea e făcută numai din ridicol şi prostie. Deodată „Ai auzit de inginerul Ganzu? E un băiat foarte bine — înalt, ochi visători, curtenitor, înfumurat — aşa cum am visat eu pe bărbatul ideal". Adela o cunoştea destul de bine, ca să ştie ce să gîndească din aceasta. In treacăt, mai tîrziu, auzi şi numele Ninei, „Cum nu ştii? Am o fetiţă".

Prietenia s'a reînodat pentru alţi cîţiva ani. A urmat un timp de îndelungă tăcere. După cîteva eşecuri, Anton, obosit, bolnav de cord, se retrăsese din afaceri într'un orăşel de provincie în apropierea căruia se afla moşioara moştenită de curînd dela un unchiu

fără alţi urmaşi. Adela se mai întîlnea din cînd în cînd, pe la prieteni comuni, cu Nina, care-i da veşti răzleţe despre mama sa — nimicuri ce o reînviau pe Marie-Anne „Tata îmi scrie ceva amuzant: acum cîteva zile, mama s'a supărat pe cîinile ei spitz, pentrucă i-a furat un şal nou-nouţ şi i l-a făcut fîşii. Foc şi pară, a poruncit omului de curte să ia cîinile şi să-l ducă unde o şti, să nu-l mai vadă în faţa ochilor. Noaptea n'a mai putut să doarmă, şi-a îmbrăcat paltonul şi l-a deşteptat pe servitor: „Unde-ai dus cîinele, nenorocitule!" — „L-am lăsat într'o curte, dar nu mai ştiu unde — şi am închis poarta, că altfel se ţinea după mine. Nu mi-aţi spus aşa?". Mama a plecat pe străzi, la întîmplare, strigîndu-şi cîinele, fluerîndu-l. Tata, care s'a obicinuit acum cu ea, a lăsat-o să facă ce-o vrea şi s'a culcat din nou. După vreo două ore, cînd a revenit acasă, mama se întîlneşte în poartă cu spitzu, care chelălăia şi tremura, aşteptînd pe cineva să-i deschidă. De bucurie l-a culcat în dormitor". Cu timpul Mariana, sătulă, lepădase rolul de „femeie la locul ei"; sburdălniciile-i însă, erau socotite de ceilalţi ca prime semne de bătrîneţe — uşoare şi simpatice „trăzneli". Altă dată, Nina i-a povestit cum la un bal de copii, Mariana intrînd într'o horă, îşi pierduse ochelarii. I-a regăsit apoi, dar cioburi, pe care le-a adunat cu grije şi le-a trimis fiicei, să-i cumpere unii la fel, convinsă că asemenea bijuterie numai în Bucureşti se mai află.

Intre timp Adela se schimbase de asemeni. Lupta voiniceşte cu teama de a nu părea „învechită". Işi însuşise o nouă cochetărie — cea intelectuală. Işi făcuse prietenii tinere, cărora le cerea sfaturi asupra nouilor prefaceri ale artei — de sigur acolo unde se putea acomoda cultura ei superficială cu reminiscenţe din conversaţii de salon ori cărţi citite la întîmplare, fără prea multă alegere. Din mîinile tinere creştea o Adelă nouă, „modernă", cu idei şi gusturi de împrumut. Şi ce haz făcea cînd vreun „bătrîn" din generaţia ei formula: „Mie îmi place pictura în care masa e masă şi oamenii sunt oameni — poţi să spui: uite, colo e un măr, dincolo un pahar".

Intrase în asociaţii culturale, făcea parte din comitetul de conducere al unui hebdomadar feminist.

Intr'una din zilele cu musafiri mulţi, i se anunţă „o prietenă": a intrat o femeie căruntă, cu o pălărie ca un pepene retezat, cu pince-nez; sprijinindu-se într'o umbrelă înaltă şi neagră, cu rîuleţe albastre pe marginea feliilor de mătase, purta pantofi scîlciaţi şi mănuşi lungi pînă la cot. Femeia se fistici văzînd atîta tineret în salon şi se încurcă atunci cînd Adela, jenată de această intrusă — aşa cum ar fi fost un ministru în biroul căruia apare, trimes muşcător de anii uitaţi ai copilăriei, tovarăşul de joacă, acum meseriaş şomeur, care, auzind că fostul prieten a ajuns „mare", vine să-i cerşească un ajutor, în timp ce ministrul face feţe-feţe, ochind oblic mirarea şefului de cabinet — trebui să facă prezentările. Bătrîna făcu o piruetă pe tocurile tocite şi dibui cu greu mîinile celor recomandaţi

şi tot în contra timp. Aceasta a fost ultima schimbare la faţă a Marianei.

Nici Adela nu avea suflare prea lungă. Energia ei purtase un soiu de picioare false, ce curînd-curînd se atrofiaseră. In fiecare zi îmbracă-te, găteşte-te, surîzi amabil, fii în curent cu toate cele noui, suceşte-ţi mintea pentru a avea „conversaţie agreabilă", interesează-te de lucruri pentru care nu ai niciun fel de simpatie. Obosită, Adela, lăsă cu nepăsare să-i scape printre degete ultimele „relaţii".

Casa răposatei era luminată şi plină de sgomot, ca în ajun de serbare familiară. Şi în timp ce privea feeria geamurilor aprinse — pe cînd casele din jur aveau doar răsfrîngeri palide şi colorate, de veilleuse, la ferestre, — gîndul îi sări înapoi, jucăuş, spre un fapt neînsemnat: „Am uitat — s'o fi luat cu mine şi pe fetiţa aceea — cine ştie cum s'o fi întors săraca, pe un astfel de ger".

Urcînd scările, avea un fel de trac, ca pentru un examen hotărîtor — îşi căuta atitudinea potrivită — era doar „prietena" decedatei. Apoi o aştepta o dramatică şi cu totul nouă confruntare. Avea şi teamă şi dorinţă şi curiozitate. Era, intrînd, atît de lucidă, cu o sensibilitate atît de ascuţită, ca un animal fricos, la pîndă.

Pentru a judeca unele situaţii, Adela mai revenea din cînd în cînd la optica melodramelor ce-o fermecaseră în tinereţe. Dar acum nimic neobicinuit nu avea să se petreacă.

In hall şedea pe un scaun, cu trupul greoiu anchilozat, o slujnică veche şi cu autoritate. Privea, ca pe un spectacol, acel dute-vino din odăi, un cotillon repede şi amuzant — în care fiecare dansator făcea gesturi prea multe şi fără rost. Avea braţele încrucişate pe pieptul mare şi o privire reprobativă, în timp ce colţurile gurii se plecaseră auster şi capul i se legăna a uşoară uimire. Intîmplarea trecuse pe lîngă ea, străină, ca un accident citit în ziar. De altfel, viaţa întreagă, pentru ea se reducea la astfel de întîmplări triste. In bucătărioara ei, evenimentele aveau un ecou sumar, în al căror miez nu mai avea timp să pătrundă.

Intr'o altă odaie, Nina povestea unor rude. Şedea în faţa cheminеului, uşor rezemată de marginea lui de sus şi înapoia capului ei, o vază albastră, în lumina tare a lustrului, se aprinsese toată, ca un lampion de porţelan. Figura aspră a Ninei nu trăda nicio emoţie. Vorbea liniştit ca pentru un compte-rendu al morţii mamei. — A cerut să scrie ceva — i-a scăpat însă, creionul din mînă. S'a silit să-l aşeze din nou pe hîrtie, însă, îi tremurau degetele şi iar l-a lăsat să cadă. Işi sucea mereu capul între perne — cred că avea dureri mari. Apoi m'a prins de braţ şi a întîlnit brăţara. A tras aşa de tare că mi-a rupt-o. Atunci a intrat în comă.

Ii făcu un mic semn de recunoaştere Adelei, indicîndu-i uşa spre care trebui să meargă. Aici se lovi de o femeie, care tocmai venea cu o rochie pe braţe.

— Pune-o la loc, se răsti Nina, nu vă pricepeţi la nimic — doar îţi spusesem de aceea simplă, fără guler.

In hall se auziră gemete înăbuşite, apoi vorbe repezi: „Leşină. Repede, sticla de colonie". Apoi iar gemete.

In camera Marianei, covorul era stropit cu apă. O dezordine, ca în cabina unei actriţe gata să intre pentru „scena cea mare". Cîteva femei aduceau ultimele retuşuri toaletei de înmormîntare. Alături era sgomot de mobilă grea tîrîtă pe parchet şi vorbe ce răsunau ca într'o odaie goală. Iar se împiedecă de ea o femeie.

O mînă cu inele scumpe se lăsă deasupra obrazului tumefiat al decedatei, purtînd cu vîrful degetelor un puf de pudră cît un fluturaş, care sbură desgustător de alb pe deasupra figurii vinete, micşorate, cu buze strînse.

Un pretext — aceasta devenise Mariana, în ultima-i transformare — un pretext pentru ceilalţi ca să fie activi, să vorbească, să plîngă, să se descarce de tristeţi, compătimind şi resfirînd amintiri. Un pretext, pentru ca viaţa să se primenească, pentru ca acul seismografului lumesc să facă o mică săritură.

Şi Adela, chiar în apropierea morţii, se simţea neîndemînatecă şi greoaie şi inutilă.

Acasă, madame Olga aţipise, cu o pasenţă deschisă înainte-i pe măsuţă. Tresări, zîmbindu-i cu o clipire copilărească a ochilor somnoroşi. O întrebă, vroi să afle amănunte, să se sperie — tot ca un copil ce vrea să mai asculte odată povestea cu vrăjitoarea. Iar Adela vorbi calmă — aducînd faptele la numitorul comun al celor cotidiane. Vroia să pară că acceptă cu resemnare, ireversibilul morţii. Să-i spuie vecinei că ceea ce se numeşte „moarte" şi apare în simbolurile pămînteşti cu un zîmbet hidos-ireal — e ceva uşor, diafan, cum e moartea factice a dansatoarelor, cînd interpretează „Lebăda". E simplă moartea — ca şi cum ai deschide o uşe şi ai intra în altă cameră. Iar timpul cu măruntele lui măsuri şi marile lui prefaceri, e un infinit şir de uşi, sau portaluri, sau mici deschideri cît o gură de sobă, prin care trecem.

Deci, linişte. Un doliu subţire a umblat împrejurul casei, vrînd să acopere ferestrele. Dar Adela l-a îndepărtat prin marea ei seninătate.

Iar după plecarea vecinei, a început insomnia. Adela a deschis uşa dinspre odaia mătuşei, ca să nu fie prea singură. Şi gîndurile au pornit, de plumb, dureroase.

Tante Sofiţa respiră greu, mai mult gîfîie. Pe obrajii ei, lampa lasă două umbre mari, ca aripile unei păsări îndoliate, ce stă la pîndă.

OVIDIU CONSTANTINESCU

VESTE PESTE CULMI

Se stinge'n zări minunea tinereţii
şi noi plecăm pe rînd de pe la gazde,
plecăm pe rînd din satele vieţii,
să ne frămînte grapele pe brazde...
Atîţia ani am aşteptat pe zare
şi-am întrebat şi apele şi norii
de ce nu ne mai vin din depărtare
cocorii bucuriilor, cocorii...

Am împlîntat hîrleţele în brazde,
am ciopîrţit cu foame vinovată
pe cei ce-au mîngîiat aceleaşi gazde
pe prispele pămîntului, odată...
Plecăm pe rînd pe sub aceleaşi stele
spre'ntinderi mari de ţarini viitoare
să ne brăzdeze plugurile grele,
să ne frămînte vitele'n picioare...

...Să ne grăbim. Că'n larmă de pistoale
vin carele flămînzilor de mîine,
pe'ntinderile ţarinilor goale
să le fim holde coapte pentru pîine.
Vin meşterii de mîine, marii meşteri
purtînd pe umeri grele instrumente,
să ne cioplească în tăceri de peşteri
în stane albe pentru monumente...

Daţi veste peste culmi, daţi veste mare
din chiote, din cornuri şi pistoale,
s'audă cei ce vin pe după zare
că vor rămîne hanurile goale...
Aprindeţi focuri mari din munte'n munte,
prietenii din şesuri să le vadă,
din scuturi grele să ne facă punte
la'ntoarcerile noastre în baladă...

EUSEBIUS CAMILAR

TE-AM CĂUTAT DE MULTE ORI

Te-am căutat de multe ori,
Cu ochii pe jumătate închiși,
In bezne, în zări, în plante
Și'n ramuri înflorite de caiși.

Te-am strigat pe nume,
Mâinile s'au frînt,
Gîndul a sîngerat,
Incît nu mai știu de sînt

Vierme, fluture sau om.
Am rămas ca un pom
Singuratec în pustiu,

Culcat în umbra mea, scriu
Ultima și cea mai frumoasă scrisoare:
Pentru întoarceri fără plecare.

D. CORBEA

LUMINA NEAGRĂ

Fumez o țigară adîncă, udă,
trecută prin ulițele satelor pe ploaie,
trecută prin mahalale, prin cîțiva copaci, prin noembrie,
mișc greu o macara într'un port ruginit și strident
întind în brațul lung desnădejdea tăcută a despărțirii
în gălăgie, în fum,
vin uneori pe pămînt aceste valuri de singurătate.

De atîta somn plutitor și umbros
în odaie
au crescut mărăcini, au crescut
flori ale prafului cum sunt molii, cum sunt păianjăni
și în fereastra închisă
din cerul acela verzui, ca dintr'o pădure
nu a mai rămas decît pămîntul.

O turmă neagră a intrat în oraș
de vite mari, ciudate, odată cu noaptea
și sub pașii lor moi și sub mișcările lente
străzile și-au strîns covoarele luminii
arborii și-au strîns răvășitele ramuri
și sub umbrele lor negre orașul a căzut
în adînc, în trecut,
cu inima o pasăre rănită de moarte.

Așa
uneori catastrofele par
că se petrec de mult
și nu li se repetă decît amintirea.

Ascult în gemetele nopții cadavre călcate'n picioare
ascult
în inima mea
un viscol care mă cuprinde, mă înghiață
și în portul părăsit, ruginit și strident
întind peste ape lampioane atente.

Venit din întîmplările înalte ale pămîntului
eu știu că sunt adîncimi și dezastre
de unde oamenii rămași cu o cruce a rătăcirii pe umeri
nu se mai întorc aceiași niciodată.
Dar cu obrazul întunecat de umbra sinuciderii
am să pătrund în ierburile negre ale lumii
necunoscut și ascuns
am să arunc
lumina neliniștii mele.

Am să fiu o lumină violentă
dar neagră.
Peste flacăra obrazului meu
am să port un zîmbet, o umbră,
peste inima dură, sălbatecă, rea,
am să port draperii mlădioase,
peste ochii plutind în delir
două pleoape timide.
Dar pe sub buzele măștii pictate, rigide,
altele au să spună
un poem ca un blestem al incertitudinii
în timp ce în odaia cutropită de flori și păianjăni
am să fumez
o țigară adîncă.

PAUL PAUN

AM AJUNS CU TINE

Am ajuns cu tine la porțile cele mai înalte,
porțile după care nu mai sînt altele.

Am străbătut toate hățișurile
și vadurile,
ispitele
și iadurile.

In fața porților deschise
ai vrut alte tăceri și alte dichise.

După ce am obosit străduindu-ne
cu poftele și ispitele toate,
ai cerut fluviilor alte vaduri
și iadurilor altă noapte.

N U N T Ă

Te-am adus în munte, ciuta mea, ciută,
să fac să-ți sară cheotorile, s'audă
ecoul chiotul vieții prinse,
din viețile noastre cum se desprinse.

Iarba a horit în juru-ne toată mireasma,
poate dintre oameni a plecat toată dihonia și iasma;
coruri au încintat văzduhurile,
șuerau, hăt, în bălți, trestiile, papura, toate stufurile.

Cînd ți-am luat mîna, s'au înălțat pasări,
când ne-am cuprins, s'a minunat cerul pentru ochi de stea nouă.

R U N D

Culege boabele de stele
într'o maramă de tăcere.

Colindă străzile șuie, mioapă
și cu trecerea ei ridică durerile
sluților, șchiopilor.

Se mai miră de'ntuneric, de lumină,
de silă, de taină, de tină.

Cu blidul de stele
a trecut pe ulița noastră, buimacă, risipită.
Oamenii n'au văzut-o.
Cîinii nu s'au speriat.
Copiii s'au bucurat.

Care e colțul cotit,
mireasma care s'a trezit?

ȘTEFAN POPESCU

SEARĂ

Ulița veche în amurg luminată,
Soarele, peste umăr de munte,
O mai privește încă odată,
Invăluind-o în pulberi de aur mărunte.

Mîndru își iea dela ea rămas bun,
Resfiră'n apus ciudate cozi de păun.

Plopii înalți își scaldă vîrful în ape de cer,
Oglinzi colorate'n care Dumnezeu a zîmbit.
Umbre se'ntind viorii, luminile pier
Din ochii ferestrelor, în asfințit.

De pe cer e gata să cadă o stea
Pentru cine? Nu știe nici ea.

MIHAI NANU

SINGUR

Hei unde vă sunt nevestele bălane
Vitejilor cu săbii ca niște făclii?
Ați lăsat caii siberieni prin cîmpii
Și străjuiți singurătatea prin Kurgane.

Odată vă opreau apele pe maluri
Cînd luna se învălue în stele și șaluri.
Lîngă foc strigau mînioși bătrînii
Că numai voi sunteți pe lume stăpînii.

Vă plăcea să spulberați așezările omenești
Să vedeți numai lacrimă și ruină.
Rîdeați de ploaie, rîdeați de lumină
Și mîncați vite, iarbă și pești.

Păsările nu se'nfricoșau de voi,
Drumurile își gîrboveau umerii goi
Să treceți, barbarilor, cu înlesnire
In frumoasa și strașnica năvălire.

Acum nesfîrșitul stepelor pustii
Ingroapă cu voi leatul de bătălii.
Dintre voi toți numai eu am rămas pe pămînt
Să cuget, să cînt...

PEISAGIU

Arborii ornamentaţi de nea
Inalţă crengile spre bolţi cu stea.
Uite luna scutură polei
De lumină. Haide pe alei.

Vom topi tristeţea'n fulgii reci
Printre gene agăţaţi uşor
Rîul e'ngheţat de poţi să-l treci
Bocănind şăgalnic din picior.

Parcul cu obrajii mortuari
Nu ştiu ce aşteaptă, dezolat.
Haide la statui din bronz turnat
Să vedem artiştii solitari.

Să uităm c'au fost cîndva pe-aici
Splendori de calde primăveri,
Cînd despicau fumul alb din zări
Cete de mărunte rîndunici.

Noaptea ce ne străjue acum
E învesmîntată glacial
Parcă rătăcim pe-un litoral
Maritim, imens şi fără drum.

Din adîncul nopţii fără glas
Nu străbate nici un ţipăt viu.
Tresărim la fiecare pas
Ca'n ţinutul nordului pustiu...

GEORGE MENIUC

CAUZELE ECONOMICE ALE RENAŞTERII

Societatea medievală era întemeiată pe o ordine statică, în care locul fiecărui om era fixat de natură şi de Dumnezeu, şi sancţionat de Biserică. Incercarea cuiva de-a se ridica peste condiţia sa constituia un act de revoltă contra ordinei instituite de Dumnezeu.

Centrul de greutate al vieţii medievale era la ţară, şi principiul întregii activităţi economice era îndestularea nevoilor omului. Condiţia oamenilor era legată de pămînt, aproape unica avere a timpului. Cine avea pămînt era liber şi puternic, cine n'avea pămînt era la discreţia aceluia care avea. O infimă minoritate de mari proprietari, laici şi ecleziastici, posedînd aproape totalitatea pămîntului arabil, deţinea puterea socială şi autoritatea publică; restul populaţiei, plugari şi meseriaşi, erau reduşi la condiţia de şerbi. Societatea feudală nu cunoştea decît două clase: nobili şi şerbi.

In evul mediu, viaţa economică era subordonată principiului îndestulării nevoilor elementare de hrană, îmbrăcăminte şi locuinţă, adică de subsistenţă. Circulaţia averilor şi schimbul de mărfuri erau reduse la minimum. Fiecare moşie tindea să producă toate lucrurile de care aveau nevoie locuitorii de pe ea. Seniorul însuşi nu cumpăra din afară decît cîteva articole de lux, ca: stofe fine, coloniale şi aromate, aduse din Orient. Dar în raport cu totalitatea activităţii economice a vremii, comerţul reprezenta o ramură neînsemnată. Idealul, foarte aproape de realitate, era autarchia fiecărei moşii.

In acest regim, producţia era riguros subordonată consumaţiei. Cantitatea produselor se măsura după nevoile fiecărui grup social, iar nevoile persoanelor, care constituiau grupul, după condiţia lor socială. Seniorii aveau dreptul la o existenţă largă, independentă şi fără muncă, şi, în adevăr, ei duceau o viaţă de plăceri, cheltuiau fără socoteală, şi n'ajungeau niciodată să-şi acopere cheltuielile. Şerbii, dimpotrivă, erau siliţi să-şi cîştige traiul în sudoarea frunţii şi să-şi potrivească nevoile la cantitatea de produse disponibile. Dar,

cu toată deosebirea de condiţie şi de trai care-i separa, nobilii şi şerbii se asemănau prin mentalitatea lor economică: şi unii şi alţii nu urmăreau decît îndestularea nevoilor lor. Intreaga organizare economică a evului mediu e subordonată ideei de subsistenţă.

Din sfera vieţii rurale, ideea de subsistenţă ca scop al activităţii economice s'a întins şi asupra oraşelor medievale. Ca şi plugarii, meseriaşii şi negustorii nu muncesc decît atît cît trebue, pentru a-şi întreţine familia, potrivit cu condiţia lor socială. Industria şi comerţul nu cunosc încă puterea de expansiune care răstoarnă toate piedecile din cale, ci se mărginesc să satisfacă un anumit nivel de necesităţi, determinate de idea de subsistenţă. Rostul meseriei, în concepţia medievală, era să asigure traiul aceluia care o exercita, iar rostul corporaţiei era să vegheze ca nicio meserie să nu impieteze asupra sferei altei meserii. Meseriaşii care căutau să-şi sporească necontenit cîştigul erau o excepţie, şi năzuinţa lor era în contradicţie cu etica medievală. Regula generală era ca atît ţăranii cît şi meseriaşii să se mulţumească cu cîştigul care le asigură traiul.

Urmarea e ritmul extrem de lent al vieţii economice. Timpul n'avea nicio valoare într'o societate astfel organizată. Munca se făcea fără grabă, fără sforţare, fără invenţie, fiindcă niciun motiv nu îndemna la o producţie cît mai mare, săvîrşită în termen cît mai scurt, pentru un cîştig cît mai mare. Oamenii lucrau încet, după procedee tradiţionale, aşa cum au apucat din bătrîni, considerînd orice inovaţie ca un act neleal sau primejdios. Tradiţia exercita o autoritate suverană asupra societăţii medievale. Inerţia, tembelismul şi neprevederea aşa de des imputate omului medieval, sunt produsul condiţiilor sale de existenţă. „Cu cît e mai puţin desvoltat omul, cu atît acceptă mai uşor forţa modelului, tradiţiei, autorităţii, sugestiei". Pentru aceleaşi motive, omul medieval căuta să-şi procure înainte de toate răgazuri. Pasiunea şi interesul pentru muncă lipsind, orice prilej de sărbătoare era binevenit. De aceea calendarul medieval cuprindea aproape tot atîtea sărbători, cîte zile de lucru. Idealul omului medieval era repaosul într'o viaţă asigurată.

Forţa care a transformat repaosul în nelinişte, inerţia în activitate, tembelismul în geniu calculator şi ambiţie nepotolită, forţa care a înlocuit o ordine statică printr'una esenţial dinamică şi a transformat centrul de gravitate al vieţii dela ţară la oraş, forţa care a aruncat în aer toate îngrădirile societăţii medievale a fost capitalismul.

Incepînd cu secolul XI, regimul economic întemeiat pe proprietatea agricolă e înlocuit treptat printr'un regim întemeiat pe credit şi pe bani. In secolul XIV, capitalul mobiliar e destul de însemnat pentru a organiza un nou sistem de producţie care transformă condiţia producătorilor şi prin aceasta întreaga civilizaţie. „Secolul XIV, spunea Michelet într'una din formulele lui sintetice, e începutul domniei aurului".

De unde vine acest capital care conţine în el puterea de a revoluţiona lumea? Din comerţul mare, din comerţul bancar şi din industria mare.

I. — *COMERŢUL MARE*

Werner Sombart a explicat formarea marilor averi burgheze prin acumularea rentei funciare şi prin îndeletnicirea marilor proprietari feudali cu comerţul. Teoria aceasta n'a fost însă acceptată de economişti.

Fiii mai mici ai familiilor nobile au putut intra în comerţ, dar cu siguranţă n'au adus capitaluri. Pe de altă parte, cercetările particulare făcute în centrele cele mai însemnate ale precapitalismului, la Augsburg, Florenţa şi Veneţia, au dovedit că marile averi burgheze provin din comerţ şi anume din comerţul mare, care s'a desvoltat în unele oraşe favorizate de împrejurări. Comerţul, nu renta funciară, a permis acumularea marilor averi burgheze care au pus baza capitalismului.

Un alt isvor al capitalului a fost cîştigul realizat din strîngerea dărilor şi din exercitarea unor meserii privilegiate. Argintarii şi aurarii se serveau de o materie primă scumpă, care implica posesiunea unui capital însemnat. Negustorii de peşte din Ţările de Jos, trebuiau de asemenea să dispună de capitaluri pentru a-şi procura corăbiile de pescuit. La fel stau lucrurile cu negustorii de coloniale, de aromate şi de stofe, care operează cu mărfuri de valoare. Din sînul acestor meseriaşi şi negustori s'au ridicat, după o generaţie sau două, organizatorii şi purtătorii comerţului mare. Negustorii îmbogăţiţi din comerţ şi-au investit apoi capitalul în mine şi în afacerile principilor laici şi ecleziastici şi au realizat beneficii enorme. Aşa s'a constituit capitalul, ca izvor de cîştig, independent de pămînt şi de muncă.

Industria minieră a jucat, în economia germană din secolul XV, un rol atît de însemnat încît s'a pus întrebarea dacă averile mobiliare, pe care s'a întemeiat precapitalismul german, n'ar putea fi explicate prin venitul minelor. Iacob Strieder a arătat că cine voia să se ocupe cu exploatarea minelor sau cu vînzarea produselor miniere trebuia să fie deja în posesia unor capitaluri considerabile. Industria minieră a contribuit la mărirea unor capitaluri deja existente, dar nu la formarea acestor capitaluri. Şi în acest domeniu rămîne valabilă propoziţia lui Strieder: „La început a fost comerţul''. Naşterea capitalismului se confundă cu renaşterea comerţului.

Incepînd cu secolul XI, viaţa ecoonmică se înviorează şi comerţul ia din nou avînt. Oraşele italiene: Amalfi, Bari, Veneţia, care recunoşteau autoritatea Imperiului bizantin, întreţineau cu Bizanţul un comerţ activ, pe care Arabii l-au stînjenit, dar nu l-au

putut împiedeca. Comerţul maritim întreţine în aceste oraşe o întreagă populaţie de marinari, de meseriaşi şi de negustori, şi desvoltă o clasă de negustori bogaţi şi îndrăzneţi, care îşi întind operaţiile asupra întregului basin oriental al Mediteranei. Veneţienii, după ce au curăţat Adriatica de piraţi şi şi-au asigurat ieşirea liberă în Mediterană, întemeiază baze navale şi staţiuni comerciale în toate punctele dominante ale Imperiului bizantin. In 1082, obţinînd scutirea de impozite şi de vămi în tot cuprinsul Imperiului, Veneţienii şi-au asigurat o situaţie privilegiată chiar şi faţă de Bizantini.

In acelaşi timp, Genova şi Pisa smulg Arabilor supremaţia mării Tiraniene. Insulele, a căror posesiune le garantează această supremaţie, cad una cîte una în mîinile creştinilor: Sardinia în 1022, Corsica în 1091 şi Sicilia între 1058 şi 1090. In 1052, Pisanii şi Genovezii forţează intrarea portului Palermo şi distrug arsenalul arab, apoi vin în Orient să conteste Veneţienilor monopolul comerţului oriental.

Cruciatele au dat un nou şi decisiv impuls desvoltării oraşelor italiene. Pisa, Genova şi Veneţia au finanţat, echipat şi transportat cetele de cruciaţi în Siria şi Egipt, iar după întemeierea statelor creştine din Asia Mică, au continuat să le aprovizioneze. Dar cruciatele n'au oferit negustorilor italieni numai noi ocazii de cîştig, ci le-au permis să evite piaţa bizantină şi să restabilească relaţiile directe cu Orientul. Incă din 1098, Genova primeşte, pentru serviciile flotei sale, dreptul de-a întemeia pe coasta Siriei o staţiune comercială; în 1914, colonia genoveză din Acca obţine dela regele Baldovin un cartier întreg şi însemnate privilegii comerciale.

Exemplul ei e urmat de celelalte oraşe maritime italiene care, începînd cu secolul XII, presară cu „scalele'' lor coastele Asiei Mici, Palestinei şi Insulelor Egeei. După luarea Constantinopolului, în 1204, nicio piedecă nu mai stă în calea expansiunii oraşelor italiene.

Cererea de mărfuri orientale creşte în raport direct cu desvoltarea culturii şi luxului în Franţa, Anglia şi Germania, şi Italia care le furnizează ajunge prima naţiune comercială din lume.

Renaşterea comerţului maritim provoacă, prin produsele industriale şi agricole pe care, în cantităţi tot mai mari, le exportă în Orient, reînvierea comerţului şi industriei continentale. Prosperitatea Pisei, de pildă, se răsfrînge asupra oraşelor Florenţa şi Lucca, care încep, încă din secolul XII, să fabrice vestitele lor stofe de lînă şi de mătase. Din Italia, mişcarea industrială şi comercială se întinde spre Nord şi, prin pasurile Alpilor, atinge valea Rinului şi Sudul Germaniei. Milanul, aşezat la încrucişarea drumurilor care leagă Veneţia cu Sudul Franţei şi centrul Italiei cu Sudul Germaniei, ia un puternic avînt prin desvoltarea acestui trafic.

Oraşele germane din Nord au jucat, în marea Baltică şi în marea Nordului, un rol asemănător cu acela al oraşelor italiene, în marea Mediterană. Negustorii germani importau din Rusia, din Polonia şi din Ţările Scandinave lemn de construcţie, grîu, blănuri, miere şi gudron şi exportau în schimb produsele Sudului, stofele Flandrei şi „spiţeriile" Orientului. Valea Niprului servea de legătură între marea Baltică, Constantinopol şi Bagdad. Cînd invazia Pecenegilor şi a Tătarilor a întrerupt această cale comercială, legătura între Nordul şi Sudul Europei răsăritene s'a făcut pe valea Vistulei, a Siretului şi a Nistrului, prin Liov, Chilia şi Cetatea Albă. Dealungul acestei căi comerciale au apărut primele oraşe moldoveneşti: Baia, Siretul şi Suceava.

Din comerţul baltic au profitat mai ales oraşele Flandrei: Gand (Gent), Ypres, Bruges (Brügge) şi Arras. Stofele de lînă din Flandra se bucurau de un renume universal şi erau atît de căutate încît, în secolul XIII, Flandra a devenit o ţară de ţesători. Situaţia geografică îi permitea să-şi procure mai ieftin şi în cantitate mai mare lîna engleză, de excelentă calitate, şi să alimenteze comerţul Nordului cu un articol fără concurenţă.

II. — *COMERŢUL BANCAR*

Desvoltarea comerţului s'a izbit în evul mediu de două piedeci pe care i le ridicase Biserica în cale: teoria „preţului just" şi interdicţia împrumutului cu dobîndă. Biserica dorea ca mărfurile să se vîndă cu „preţul just", adică la un curs foarte apropiat de preţul de cost. Beneficiul negustorului trebuia să se reducă la atît cît era necesar pentru întreţinerea „onestă" a familiei sale. Ceea ce trecea peste acest „necesar", constituia *turpe lucrum,* cîştigul nepermis. Lăsînd însă necesarul la aprecierea negustorului, Biserica risca să ia restricţiei orice valoarea practică.

Mult mai gravă era oprelişte împrumutului cu dobîndă. Biserica asimila dobînda cu camăta şi o condamna pe motiv că „banii nu fac pui". Evanghelistul Luca a spus: „Daţi cu dobîndă fără nădejdea de a trage folos". Sfinţii Părinţi, sinoadele, papii, au înfierat dobînda ca o nelegiuire, şi „cămătarul" care nu se pocăia pe patul de moarte şi nu restituia măcar o parte din averea cîştigată prin cămătărie nu putea fi înmormîntat creştineşte.

Cum oprelişte era în armonie cu interesele şi cu spiritul timpului, atitudinea Bisericii a fost aprobată şi de public şi de autorităţile laice. Cînd economia dominantă era cea naturală şi banul juca un rol neînsemnat în producţie, capitalul împrumutat nu putea fi întrebuinţat decît pentru scopuri de consumaţie. Interzicînd împrumutul cu dobîndă, biserica apăra proprietatea feudală de ruină.

Dar Biserica a voit să menţină oprelişte şi atunci cînd creditul devenise o necesitate şi un factor de progres şi, cum necesitatea nu cunoaşte lege, rezistenţa Bisericii a fost înfrîntă. Comercianţii au recurs întîiu la diferite expediente pentru a eluda legea. Ei treceau în actele lor o sumă mai mare decît aceea pe care au dat-o debitorului. Diferenţa reprezenta dobînda. Alteori înserau dobînda sub forma de cadou. — Marfa nu se plătea de obiceiu în momentul cumpărării, ci la un termen anumit. Dacă debitorul nu plătea la termen, i se cerea o despăgubire. Fie că, din cauza întîrzierii, creditorul a suferit o pagubă (de pildă n'a putut respecta un angajament), fie că a pierdut ocazia unui cîştig (ar fi putut cumpăra o moşie sau un stoc de mărfuri *ieftine*), el are drept la o compensaţie, care nu e altceva decît dobînda.

In comerţul maritim, mai mulţi financiari se asociau pentru a încărca o corabie. La întoarcere, dacă expediţia a fost norocoasă, asociaţii împărţeau cîştigul în raport cu contribuţia fiecăruia. Beneficiul reprezenta compensaţia pentru riscul la care s'au expus.

Cînd dobînda nu se putea ascunde sub aparenţa unor operaţii comerciale, ca în cazurile de mai sus, se recurgea la împrumutul pe gaj. Cine dorea să se împrumute încredinţa creditorului său un obiect de valoare (arme, bijuterii, blănuri sau stofe de preţ) şi primea drept garanţie o sumă de bani. După un timp, gajul era retras şi garanţia restituită dar depozitarul primea, în afară de suma împrumutată, o diferenţă în plus, care reprezenta cheltuielile de pază. Dobînda se strecura în cazul acesta sub forma costului de pază. Alteori împrumutul se ascundea sub forma unei vînzări fictive, etc.

Prin aceste procedee, bancherii serveau nevoile economiei şi realizau averi enorme. Cele mai însemnate familii florentine, milaneze, veneţiene, se îndeletniceau cu acest negoţ. „Florenţa îmbogăţită prin cîştiguri nepermise", spunea cronicarul Dino Compagni.

Dar lovitura de geniu a bancherilor italieni a fost să facă din marii demnitari ai Bisericii, în frunte cu papii, auxiliarii şi complicii afacerilor lor.

La sfîrşitul secolului XIII, Biserica romano-catolică devenise o mare putere seculară. Papii interveneau în alegerea episcopilor şi egumenilor din toată lumea catolică, percepeau o dijmă din venitul tuturor bisericilor, exercitau o juridicţie care făcea necontenite progrese şi trimeteau „legaţi" în toate ţările pentru a-şi apăra interesele.

Biserica creasе un vast aparat administrativ, judiciar şi fiscal, care îmbrăţişa toată lumea catolică. Intreţinerea acestui aparat colosal, cheltuielile Curiei pontificale, construcţiile monumentale, războaiele cu împăraţii germani, cereau sume enorme de bani.

Papii dispuneau de nenumărate izvoare de venit. Cele mai însemnate erau: *dijma*, care se plătea pentru Biserică în toate ţările catolice; *obolul Sfîntului Petru*, care se încasa în unele ţări, ca Anglia; *contribuţiile excepţionale pentru cruciate*, care, în Spania de pildă, s'au transformat în impozite permanente; *annatele*, care se plăteau la orice schimbare de beneficiu (oridecîteori un nou titular

era numit în fruntea unei mînăstiri sau în scaunul unei episcopii), şi reprezentau venitul pe un an al beneficiului; *expectativele* care se achitau de candidaţii numiţi într'o funcţie ecleziastică înainte ca funcţia să fi devenit vacantă; *confirmările, investirile, deslegările, dispensele, anulările de căsătorie, vînzarea indulgenţelor* etc.

Colectorii acestor venituri erau la început oamenii Bisericii, care depunea sumele încasate spre păstrare în mînăstiri. Dar banii, astfel depuşi, nu numai că nu produceau niciun venit, dar riscau să fie confiscaţi de principii laici, totdeauna lipsiţi de bani. De aceea, în secolul XIII, papii încep să recurgă la serviciul bancherilor italieni, care aveau sucursale în toate ţările catolice şi se ofereau să plătească prin băncile lor din Roma toate sumele pe care Camera apostolică avea să le încaseze în Germania, Anglia, Franţa, etc. Bancherii executau pe riscul lor operaţiile de transport, şi plăteau şi o dobîndă pentru depozitele care le erau încredinţate. In afară de aceasta, cînd papii aveau nevoie urgentă de bani, bancherii le ofereau sumele dorite şi primeau ca garanţii concesiunea unora dintre veniturile Bisericii. La rîndul lor, bancherii cîştigau din fructificarea depozitelor care le erau încredinţate, din schimbul monedei în care era plătită dijma şi din transferul ei la Roma. O strînsă solidaritate se stabileşte astfel între Bancă şi Curie, spre cel mai mare folos al bancherilor. Papa pune la dispoziţia aliaţilor săi fulgerele ecleziastice pentru a-şi încasa creanţele din străinătate. — Primii bancheri ai papei sunt Ricciardi din Lucca, Chiarenti din Pistoia, Tolomei şi Bonsignori din Siena, principalele firme din Genova, Pavia şi Piacenza. La mijlocul secolului XIII, toţi sunt înlocuiţi de bancherii florentini care ajung cei mai bogaţi şi mai puternici bancheri din Italia. Graţie legăturilor lor cu papa, Florentinii îşi întind operaţiile lor financiare asupra Europei întregi.

Ca aliaţi ai papei Urban IV, Florentinii ajutaseră pe Carol de Anjou să cucerească regatul Neapolului. Drept recunoştinţă, regele îi înzestrează cu cele mai largi privilegii. Acciaiuli, Bardi, Peruzzi, întemeiază fabrici, deschid magazine, obţin monopolul de-a exporta grîul, vinul, untdelemnul şi vitele, şi de-a exploata salinele şi minele de fier ale regatului. Creditorii neplătiţi, ei îşi asigură concesiunea vămilor interne şi externe, baterea monedei şi controlul finanţelor publice. Nicio ţară n'a fost stoarsă mai cumplit decît regatul napolitan de financiarii şi negustorii florentini. Controlul lor asupra vieţii economice era atît de desăvîrşit încît, cînd Angevinii au fost alungaţi din Sicilia de Aragonezi, negustorii florentini au rămas. Coroana nu se mai putea lipsi de ei.

Dar relaţiile cele mai strînse şi cele mai trainice le-au încheiat financiarii florentini cu Franţa, unde s'au introdus mai întîiu ca vizitatori ai bîlciurilor din Champagne. De aci s'au răspîndit în toată ţara şi, în secolul XIII, Bardi, Peruzzi, Ferscobaldi, Spini, Guadagni sunt menţionaţi în toate centrele comerciale mai însemnate. Negustori, creditori pe gaj, cămătari, colectori de dări în contul

papei sau al regelui, oameni de afaceri ai oraşelor, nobililor şi ai Coroanei, Florentinii se insinuiază pretutindeni şi înlătură concurenţa Evreilor şi Lombarzilor propriu zişi. Averile pe care le-au strîns, înverşunarea cu care-şi urmăreau debitorii şi disprețul pentru prescripţiile Bisericii stîrnesc, contra „cămătarilor" străini, revolte de care Coroana profită pentru a-şi procura venituri. Ei scapă în urma darurilor voluntare care seamănă cu împrumuturile forţate. Decretele de expulzare sunt în general atenuate de rezerva, „afară numai dacă plătesc suma de....". Oricît de mare ar fi fost suma aceasta— în 1277 a fost fixată la 600.000 livre pariziene — „Lombarzii", preferau să plătească decît să părăsească regatul. Camăta, care la început a fost un motiv sincer de persecuţie, a devenit un mijloc obişnuit de-a procura visteriei fonduri.

Bancherii italieni pe care i-am întîlnit în Franţa, apar încă în secolul XIII şi în Anglia, de unde exportă lîna şi unde importă stofe fine, mătăsuri şi aromate. Dar afacerile lor cele mai însemnate se făceau cu Coroana. Intre 1294 şi 1302, bancherii italieni au împrumutat regelui 50.000 mărci, şi, cum regele nu poate plăti în bani, plăteşte în privilegii: concesionîndu-le anumite ramuri ale veniturilor publice, promiţîndu-le să exporte lîna fără să achite taxe de ieşire, acordîndu-le dreptul de-a se aşeza în ţară şi de-a dobîndi proprietăţi. Persecuţiile contra lor (1235, 1248, 1251, 1278), se înteţesc pe măsură ce cresc creanţele lor şi se întăreşte clasa mijlocie engleză. La începutul războiului de o Sută de Ani, în 1345, regele Angliei refuză să plătească sumele datorite băncilor Bardi şi Peruzzi, provocînd falimentul acestor bănci.

Prin activitatea negustorilor şi bancherilor ei, Florenţa ajunge cel mai însemnat centru financiar şi comercial dela sfîrşitul evului mediu, şi joacă un rol asemănător cu acela pe care îl are azi Parisul, Londra sau New-York. Puterea ei economică se întinde asupra celor mai mari şi mai bogate ţări ale Europei, dar lipsindu-i baza teritorială şi militară, Florenţa nu-şi poate susţine creanţele cu armele; prosperitatea ei e la discreţia debitorilor ei. Cînd aceştia refuză să plătească, Florenţa n'are mijloace de constrîngere contra lor.

III. — *CAPITALUL INDUSTRIAL*

Capitalul apare ca modest instrument de producţie odată cu economia urbană. Maistrul posedă o mică sumă de bani cu care cumpără sau închiriază un atelier, îşi procură uneltele şi materia primă de care are nevoie şi îşi plăteşte calfele. El produce o cantitate aproape constantă de obiecte identice pe care le vinde el însuşi consumatorului. Economia urbană nu cunoaşte intermediar (negustor), între meseriaş şi consumator.

In secolul XIV se ivesc, mai întîiu şi sub formă sporadică, în industria textilă din Flandra şi din Italia, în industria minieră din

Tirol şi din Slovacia, în industria metalurgică din Ţările-de-Jos, din Sudul Germaniei (Nürmberg), şi din Italia (Milan), forme de organizare, în adevăr capitaliste. In aceste industrii apare pentru prima oară, între producător şi consumator, intermediarul capitalist, negustorul fabricant.

Manufacturile de postav din Florenţa, de pildă, erau silite s'aducă lîna de departe, din Spania, din Portugalia, din Provensa, şi din Anglia, iar materiile colorante din Asia Mică. Funcţia aceasta n'o puteau îndeplini decît marii negustori. Numai ei aveau legăturile şi capitalurile necesare pentru un comerţ aşa de însemnat. La început, corporaţia marilor negustori din Florenţa — celebra *Arte di Calimala* — aducea postavul gata ţesut din Flandra şi din Sudul Franţei şi se mărginea să-l pieptene, să-l vopsească şi să-l rafineze. Apoi au căutat să-şi mărească beneficiile luînd asupra lor fabricaţia întreagă. Aşa s'a desprins din *Arte di Calimala*, încă din 1212, *Arte della lana*, corporaţia ţesătorilor de lînă.

Noua corporaţie s'a desvoltat atît de repede încît, la sfîrşitul secolului XIII, a ajuns în fruntea celorlalte corporaţii florentine. Cum însă lînă indigenă era insuficientă şi de calitate mediocră, şi maiştrii ţesători nu puteau aduce direct lîna din străinătate, ei au căzut sub dependenţa negustorilor care le-o procurau. Negustorii importatori de lînă ajung astfel să îndeplinească toate funcţiile capitalistului, care dirijează producţia.

Ei procură ţesătorilor lîna, le avansează banii care le permit să trăiască pînă îşi încasează salariul, la nevoie le pune la dispoziţie războiul, determină calitatea şi cantitatea stofelor de ţesut şi, în sfîrşit, se însărcinează cu desfacerea produselor, rezervîndu-şi toate riscurile şi beneficiile operaţiilor. Acest sistem de producţie reduce pe ţesători, piuari, vopsitori, pieptănători şi scărmănători etc., care pînă atunci erau meseriaşi indepedenţi, la rangul de simpli salariaţi.

Activitatea industrială, împărţită sub regimul economiei urbane în mai multe ateliere independente, se concentrează acum în unele ramuri industriale, în mîinile unui număr restrîns de capitalişti care dispun de materia primă, de instrumentele şi de braţele de muncă. In sînul corporaţiei lînei se constitue un grup de mari postăvari care asumă direcţia producţiei. Ei îşi unesc capitalurile şi formează societăţi în nume colectiv şi cu răspundere nelimitată. Lîna importată aparţine exclusiv corporaţiei, care nu permite să fie vîndută particularilor. Corporaţiei aparţin şi spălătoriile, uscătoriile şi cazanele uriaşe în care se spală, se usucă, se vopseşte lîna. In aceste ramuri de producţie, munca se făcea în mare, în condiţiile manufacturilor moderne. Torsul şi ţesutul se făceau la domiciliu. Muncitorii care doreau de lucru luau fuiorul dela negustorul-fabricant şi i-l aduceau tors; firul tors era împărţit altor lucrători la domiciliu care-l ţeseau. Exploatarea muncii la domiciliu în industria textilă rămîne pînă la începutul secolului al XIX-lea, forma dominantă de organizare a capitalismului.

Nicăeri însă capitalismul n'a pătruns mai adînc şi n'a operat transformări mai radicale decît în industria minieră. Industria minieră şi comerţul cu metale preţioase au constituit ramura cea mai însemnată a economiei germane dela sfîrşitul secolului XV şi prima jumătate a secolului XVI. Producţia de metale (aur, argint, aramă, zinc, plumb, cositor) a Imperiului german a fost evaluată, într'un decret din 1525 al lui Carol-Quintul, la două milioane florini aur. Pînă la descoperirea minelor de argint din Potosi (1545), producţia germană de argint întrecea producţia celorlalte continente. Şi mai covîrşitoare e superioritatea Germaniei în cupru. Oraşe şi provincii întregi datoresc prosperitatea lor industriei miniere. Tirolul, Saxa, regiunea munţilor Harz s'au desvoltat din exploatarea minelor de argint şi de cupru. Stiria s'a îmbogăţit din exportul piritei. Ridicarea Habsburgilor la rangul de mare putere la sfîrşitul secolului XV se datoreşte bogăţiilor miniere din provinciile lor ereditare.

Capitalul german nu s'a mărginit să exploateze minele Imperiului, ci şi-a întins activitatea şi asupra altor ţări. Fuggerii au jucat un rol covîrşitor în exploatarea minelor de mercur şi de argint din Spania, iar Welserii au participat la valorificarea minelor din coloniile spaniole. Marii comercianţi din Sudul Germaniei şi-au întins operaţiile asupra minelor din Suedia, Anglia, Polonia, Boemia şi Ungaria.

In urma intervenţiei capitalului german, industria minieră din Slovacia a luat o mare desvoltare la sfîrşitul secolului XV. Un industriaş originar din Cracovia, Ioan Thurzo, izbutise, cu ajutorul unor pompe, să pună din nou în lucrare minele de mult părăsite. In 1490, Thurzo s'a asociat cu Fuggerii pentru exploatarea minelor de cupru şi de argint din Neusohl (Banskà Bistrica), şi asociaţia lor a durat pînă în 1525, cînd Fuggerii au obţinut singuri concesiunea exploatării minelor slovace. Cîştigul realizat de Fuggeri între 1459 şi 1525 a fost evaluat la un milion şi jumătate de florini.

Insemnătatea industriei miniere pentru începutul capitalismului german e atît de mare, încît s'a pus întrebarea dacă primele averi capitaliste nu s'au format în industria minieră. Strieder a dovedit că, pentru a pune în valoare o mină, e nevoie de un mare capital *iniţial*, a cărui origine tocmai e nevoie să fie explicată. Industria minieră a mărit, n'a creat capitalul. In Flandra şi în Italia, unde capitalismul s'a desvoltat mai întîiu, n'a existat industrie minieră. Capitalul investit în mine provine din comerţ, ca şi acela plasat în industrie.

Industria minieră nu e interesantă numai pentru desvoltarea ei extensivă, ci şi pentru formele ei de organizare specific capitaliste. Antreprenorii industriali concentrează în mine un mare număr de muncitori, care trăiesc exclusiv din salariu şi care nu posedă nimic afară de braţele lor. Aceşti muncitori prezintă deja toate caracterele proletariatului modern. Nesiguranţa existenţei agravată de crize

periodice de șomaj: nomadismul, rezultînd din nesiguranța existenței, care împinge pe minierii germani să cutreere provincii și țări în căutarea lucrului, întrebuințarea femeilor și copiilor în mine; criza de locuințe; plata salariilor în natură, care permite antreprenorilor să realizeze beneficii și asupra salariilor, și, în sfîrșit, grevele și revoltele prin care muncitorii caută să obțină condiții de muncă mai bune. La revolta muncitorilor, patronii răspund înțelegîndu-se să nu plătească niciunul salarii mai mari decît altul și să nu dea de lucru agitatorilor concediați. Astfel, în 1520, principii din Saxa s'au unit cu proprietarii de mine din Boemia pentru a împiedeca pe muncitorii dela o mină la alta. E vorba deci de un cartel patronal, încheiat cu scopul de-a domina piața muncii și de-a influența cererea și oferta în sensul intereselor proprietarilor de mine.

IV. — *STATUL ȘI DESVOLTAREA CAPITALISMULUI*

Intre Stat și capitalism s'au stabilit dela început legături de strînsă solidaritate. Așa cum s'a constituit în secolul XV, monarhia națională prezintă aspectul paradoxal al unui Stat centralizat și modern care e redus să trăiască din veniturile unui Stat feudal. Războiele necontenite și nevoile unei administrații tot mai complicate reclamă venituri regulate și însemnate, iar visteria nu dispune decît de venituri eșalonate la epoci și locuri îndepărtate. Cînd are nevoie de resurse imediate, guvernul e silit să sconteze disponibilitățile sale viitoare, adică să recurgă la credit. Expedițiile lui Carol VIII, Ludovic XII și Francisc I, în Italia ar fi fost imposibile fără concursul sucursalelor lyoneze ale băncilor italiene. Proverbul *pecunia nervus belli*, circula în Italia încă din secolul XIII.

Prin nevoile sale permanente și uriașe de bani, Statul stimulează desvoltarea unor forme de organizare specific capitaliste, cum sunt băncile, cartelurile, monopolurile. Primele bănci și societăți pe acțiuni din Italia s'au constituit pentru a acoperi mai ușor împrumuturile publice și pentru a repartiza riscurile asupra unui număr mai mare de creditori.

Răspîndirea marilor întreprinderi capitaliste în industria minieră se datorește, de asemenea și în primul rînd, Statului, care realiza beneficii mai mari prin exploatarea intensivă a minelor, la o mare întreprindere, decît prin vechile procedee ale corporațiilor miniere.

Dar nicăieri nu se vede mai clar legătura între fiscalism și capitalism decît în formarea cartelurilor și monopolurilor. Carol II, regele Neapolului, care poseda salinele din Provensa și Filip cel Frumos, regele Franței, care era proprietarul salinelor din Aiguesmortes, silesc în 1301 pe bancherii și fermierii florentini, care le luaseră cu arendă, să încheie un cartel pentru a provoca nu prin concurența lor, scăderea prețurilor. Papa Paul II încheie în 1470 cu Ferrante, regele Neapolului, un cartel menit să înlăture concurența pe care și-o făcuceau minele lor de alaun din Tolfa și din Ischia.

Ca și cartelurile, cele mai însemnate monopoluri dela sfîrșitul evului mediu și din timpul Renașterii sunt nu atît creații ale negustorilor cît produse ale politicei fiscale a Statului.

Suveranii veșnic lipsiți de bani, pentru a obține împrumuturi cît mai mari, acordă negustorilor monopolul vînzării unor mărfuri de care dispun în virtutea drepturilor lor regale. Așa s'a format, încă din secolul XII, monopolul comerțului de sare în regatul Siciliei; monopolul comrețului de lînă în Anglia secolului XIV; monopolul comerțului de alaun în Statele Pontificale din secolul XV, și, mai ales, monopolul comerțuui de coloniale și aromat în Portugalia și al comerțului de metale în Germania secolului XVI. Această politică fiscală e cu atît mai remarcabilă cu cît era violent combătută de popor. Dieta din Colonia-Trier (1512) s'a făcut ecoul sentimentului popular pedepsind cu confiscarea averilor pe „acaparatorii" care stocau marfa pentru a o vinde mai scump. Dar cînd, în virtutea acestei hotărîri, procurorul fiscal a pornit acțiunea contra marilor comercianți monopolizatori din Augsburg (Fugger, Welser, Rem, Grander, etc.), aceștia au făcut apel la toți principii, care erau debitorii lor, la electorul de Saxa, la arhiducele Ferdinand și, mai ales, la Carol-Quintul, Iacob Fugger, care angajase 850.000 florini în alegerea lui Carol-Quintul, reamintește acestuia că „fără mine Maiestatea Voastră n'ar fi putut obține coroana romană". Rezultatul e că Impăratul ordonă, dela Burgos, procurorului fiscal să înceteze orice urmărire (15 Sept. 1523).

Inlăturînd primejdia care-i amenința din partea Dietei, Habsburgii și-au asigurat favoarea marilor financiari și comercianți. Comunitatea intereselor care-i leagă explică extensiunea mișcării de monopolizare. Cartelul cuprului din 1498 s'a format din ordinul împăratului Maximilian I, pentru a permite negustorilor din Augsburg să domine piața Veneției. Mai mult, prin mandatul din 13 Mai 1525, Carol-Quintul declară că contractele încheiate pentru vinderea metalelor nu trebue considerate ca monopoluri. Negustorii putea deci vinde aceste metale cu prețurile cele mai urcate.

Nevoia constantă de bani silește pe Carol-Quintul, ca și pe ceilalți suverani, să calce principiile medievale ale „prețului just" și să considere capitalismul ca un fenomen natural al evoluției vieții economice.

V. — *NOUA CLASĂ CAPITALISTĂ*

Prin înmulțirea afacerilor și prin desvoltarea mijloacelor de producție și de schimb s'au constituit averi imense și o clasă nouă de capitaliști, care au exercitat o influență decisivă asupra desvoltării civilizației.

Printre marile puteri financiare din timpul Renaşterii, Florentinii ocupă un loc de frunte. Pe cînd puterea economică a Genovei şi a Veneţiei se întemeia pe comerţul oriental, bogăţia Florenţei îşi avea izvorul în afacerile bancare. Fără acces la mare, Florentinii n'au putut juca un rol însemnat decît prin băncile lor, de aceea s'au specializat în afacerile de bani şi de credit.

Pe la 1470 existau la Florenţa 32 bănci, dintre care cele mai însemnate erau ale familiilor Medici şi Pazzi.

Medicii, originari din Mugello (valea Arnului), s'au aşezat la Florenţa pe la 1200 şi s'au îmbogăţit repede prin comerţ şi prin bancă. aL începutul secolului XV, Geovanni de Medici ajunge bancherul papei Ioan XXIII şi cel mai mare financiar al Florenţei. Fiul său Cosimo il Vecchio (cel Bătrîn), îşi întinde afacerile asupra Europei întregi şi, adevărat Rotschild al vremii, cheltuieşte o avere cu care s'ar fi putut cumpăra o ţară pentru încurajarea literelor şi artelor. In 1434, el ajunge stăpînul Florenţei şi, respectînd formele republicane, institue principatul absolut, fără să-şi neglijeze afacerile (1431—1464). Nepotul său, Laurenţia cel Măreţ (1469—1492), nici nu mai simte nevoia de-a respecta formele republicane. Cei mai mari suverani ai timpului îl tratează ca egalul lor, iar în Italia e recunoscut ca arbitru al păcii şi al războiului. Poet, orator, mecenat, Laurenţiu e unul din cei mai desăvîrşiţi reprezentanţi ai Renaşterii. In acelaşi timp el se ocupa de băncile sale din Bruges şi din Lyon, dar pierde în afacerile cu Carol Temerarul şi cu ginerele acestuia, Maximilian, sume atît de mari, încît e silit să închidă sucursala dela Bruges. Pe la 1480, Medicii pierd situaţia predominantă în finanţele internaţionale.

Locul lor îl iau Frescobaldi, Gualterrotti, Guadagni şi Strozzi. Gurolamo Frescobaldi şi Filippa Gulaterotti au fost printre cei dintîi financiari care au prevăzut viitorul Anversei. Amîndoi se ocupă cu distribuirea colonialelor aduse la Lisabona şi cu afaceri de bancă. Ei sunt printre cei mai mari creditori ai Curţii burgunde şi ai oraşelor flamande, Bruges şi Anversa. Gulterrotti participă la finanţarea expediţiei lui Almeida în Indiile Orientale, iar Frescobaldi primeşte dela Enric VIII mari sume de bani pentru a desvolta comerţul extern al Angliei. Pentru motive care nu se cunosc, — dispoziţii secrete ale lui Enric VIII, înţelegere între Frescobaldi şi Francisc I, s'au incapacitate de plată — Frescobaldi n'a putut transfera în 1516 subsidiile pe care Enric VIII le acordase lui Maximilian I, şi acest fapt a pricinuit eşecul lamentabil al expediţiei imperiale şi falimentul casei Frescobaldi, în 1518.

Casa Gualterrotti s'a menţinut pînă la moartea lui Filippo, în 1523, cînd a fost lichidată. Cu ea a dispărut ultima casă florentină din Ţările de Jos. Soarta bancherilor florentini depindea de poziţia internaţională a Franţei, după cum a Fuggerilor şi a Genovezilor era legată de politica lui Carol-Quintul. Rivalitatea a lor doi suverani a silit pe cei dintîiu să părăsească Anversa, ar pe cei din urmă Lyonul.

Ultimul mare reprezentant al finanţei florentine, Filippo Strozzi, fiind căsătorit cu sora lui Leon X, a ajuns vistiernic al Camerei apostolice şi a exercitat o mare influenţă asupra politicii pontificale în timpul celor doi papi mediceeni, eon X şi Clemente VII. Băncile lui din Lyon, Roma şi Florenţa treceau drept cele mai sigure case de depuneri. Dar împrumuturile acordate regelui Franţei şi căderea Romei în 1527 l-au dus la pragul falimentului.

Anul 1527 înseamnă o cotitură decisivă în istoria Florenţei şi a Renaşterii italiene. Ocuparea şi jefuirea Romei de către trupele imperiale au cauzat bancherilor florentini pierderi enorme. Revoluţia din 1527 şi întreruperea comerţului cu Franţa şi cu Neapolul, din cauza războiului, a desăvîrşit ruina economiei şi finanţei florentine.

Genova fusese, pe lîngă Veneţia, cel mai însemnat oraş comercial dela sfîrşitul evului mediu. In afară de relaţiile lor cu orientul, unde ocupau o poziţie de mare putere, Genovezii făceau comerţ cu Spania, cu Ţările de Jos, cu Anglia. Instituţiile lor de credit şi de asigurare, în special celebra „Casa di San Giorgio'', erau considerate ca modele de organizare, dar îşi mărgineau activitatea la finanţarea întreprinderilor genoveze.

In secolul XVI, au încercat să exploateze noile drumuri de comerţ spre Indiile orientale şi occidentale, dar au fost eliminaţi de Portughezi şi de Spanioli. Atunci s'au aşezat la Anversa şi au luat parte la comerţul de distribuţie a colonialelor aduse de Portughezi, s'au îndeletnicit cu comerţul de sclavi negri şi şi-au asigurat partea leului din producţia de metale preţioase a Americii. Cei mai de seamă financiari genovezi au fost Agostino Grimaldi şi Agostino Vivaldi.

Pînă în secolul XV, cînd şi-a întins stăpînirea asupra părţii din Nord-Estul Peninsulei, Veneţia abia putea fi considerată ca un stat italian. Puterea şi bogăţia ei s'au întemeiat pe legăturile ei cu Orientul. Flotele ei comandă Mediterana orientală şi comerţul de coloniale şi aromate din Alexandria. Prin trecătorile Alpilor, Veneţia face legătura între Orient pe de o parte şi Germania, Boemia, Polonia şi Ungaria, pe de alta. Comerţul ei extern a fost evaluat. la începutul secolului XV, la 10 milioane de ducaţi, dar capitalul e. nu servea decît la întreţinerea comerţului veneţian.

Dintre bancherii Germani, cei mai însemnaţi au fost Fuggerii. Strămoşul familiei, Hans, era ţesător într'un sat al Bavariei. In 1367 s'a aşezat la Augsburg, unde, pe lîngă ţesătorie s'a ocupat şi cu comerţul. La moartea sa a lăsat o avere, considerabilă pentru vremea aceea, de 3.000 florini. Urmaşii lui au continuat să se ocupe cu ţesătoria şi cu comerţul şi au ajuns fruntaşi ai corporaţiilor celor

mai însemnate din Augsburg. Ei aveau un magazin permanent în *Fundaco dei Tedeschi*, la Veneția, de unde importau bumbacul necesar pentru fabricarea țesăturilor de barchet. Iacob II Fugger părăsește comerțul cu aromate, mătăsuri și lenajuri, și se dedică operațiilor mult mai bănoase ale comerțului bancar și ale extracției miniere. In 1488, el împrumută arhiducelui Sigismund 150.000 florini, și primește în schimb concesiunea minelor de argint din Schwaz (Tirol).

Odată porniți în această direcție, Fuggerii ajung să joace un rol covîrșitor în industria minieră din Tirol și din Carintia, își întind operațiile asupra Slovaciei, unde, împreună cu Ioan Thurzo, exploatează minele de cupru din Neusohl (Bankă Bistrica) și alt localități slovace, asupra Poloniei, Angliei, Italiei, Spaniei.

Adevăratul întemeietor al bogăției și gloriei familiei e Iacob Fugger cel Bogat (1459—1525). La sfîrșitul secolului XV, el intră în legături de afaceri cu papalitatea și, la începutul secolului XVI, timp de două decenii, e cel mai de seamă om de afaceri al papilor în Nordul și Estul Europei. Și mai însemnate sunt afacerile financiare pe care le încheie cu Habsburgii. Rolul lui Iacob Fugger a fost decisiv în alegerea lui Carol-Quintul, și tot el mobilizează resursele care permit lui Maximilian I și Carol-Quintul să-și țină curtea și armata și să se ridice pe primul plan al politicii internaționale. Iacob Fugger nu întrece numai pe financiarii germani, ci și pe cei italieni. Afacerile lui se întind din Slovacia pînă în Anglia, din Neapol și Andalusia pînă le Dantzig.

„Numele lui Iacob Fugger și al nepoților săi, scrie cronicarul din Augsburg Clemens Sender, e cunoscut în toate regatele și țările, chiar și în cele păgîne. Impărați, regi, principi și seniori i-au trimes ambasadori, papa l-a îmbrățișat și l-a sărutat ca pe fiul său cel mai scump, iar cardinalii s'au ridicat în picioare înaintea lui''.

Capitalurile acumulate din comerțul cu Veneția îndeamnă și pe alți negustori germani să caute cîștiguri mai mari în afacerile bancare și în industria minieră. Cei mai însemnați, după Fuggeri, sunt Welserii, originari din Augsburg și înobilați în 1532. Creditori ai Habsburgilor, amestecați în toate afacerile legate de politica acestora, Welserii n'au renunțat nici la comerțul de mărfuri. Dimpotrivă, cu un admirabil spirit de adaptare, au tras toate consecințele descoperirilor geografice care au mutat căile comerciale din Mediterana în Oceanul Atlantic Astfel, în 1503, îi vedem la Lisabona, unde agentul lor încheie cu dom Manuel, un tratat de comerț prin care se asigură comercianților germani privilegii vamale și dreptul de-a participa la comerțul cu Indiile orientale. La expediția lui Francisco Almeida din 1505, organizată de financiarii germani și italieni, Welserii reprezintă contribuția cea mai însemnată (20.000 fl., Fuggerii 7.000 fl., Genovezii și Florentinii împreună 29.400 fl.). Beneficiul realizat a fost de 175%. Descurajați însă de șicanele pe care Coroana portugheză le face la plata dividendei, Welserii se specializează în comerțul de distribuție a aromatelor, pe care Portughezii din lipsă de vase și de capital nu le pot transporta în Nordul Europei. Funcția aceasta o lasă pe seama Welserilor și a altor case germane.

Cu o îndrăsneală care întrece și pe a Fuggerilor, Welserii caută să asigure capitalului german, un loc cît mai însemnat în coloniile spaniole. Ei dobîndesc întinse plantații de trestie de zahăr în insulele Canare (1509), iau cu arendă minele de cupru din San Domingo, obțin pentru patru ani monopolul importului de sclavi negri, și încep în 1528 exploatarea Venezuelei, care le-a fost concesionată pentru garantarea unor împrumuturi. In trei generații, Welserii s'au ridicat la însemnătatea unei puteri financiare internaționale.

A treia casă de comerț și de bancă germană a fost a Höchstetterilor, originari, ca și Welserii, din Augsburg. Ei au fost printre primii financiari germani care s'au așezat la Anversa, în centrul de distribuție al comerțului portughez. Conducătorul firmei, Ambrosie Höchstetter, a participat cu 4.000 florini la exepediția lui Francisco Almeida din 1505. Dar specialitatea lui e specula asupra mărfurilor celor mai căutate. Ambrosie Höchstetter a fost unul din cei mai urgisiți monopolisatori ai timpului său. El a încercat să acapareze grîul, vinul și lemnul, și să răpească Fuggerilor monopolul cuprului și al mercurului. Pentru a-și procura fondurile necesare acestor uriașe speculații, a făcut apel la economiile particulare. El primea depozite oricît de mici și servea o dobîndă de 5%. „La Ambrosie Höchstetter, scrie Clemens Sender, principi, conți, nobili, burgheji, servitori și servitoare au depus banii pe care-i aveau și el le-a plătit cinci la sută. Mulți argați, care n'aveau mai mult de zece florini, i-au depus la banca lui, convinși că-i depun în mîini bune. Se crede că într'o vreme a plătit dobînzi la un capital de un milion''.

Concurența mercurului spaniol i-a pricinuit însă pagube atît de mari, încît, în 1528, banca Höchstatter a încetat plățile. Falimentul „regelui mercurului'' a provocat prima dintre marile crize de credit ale epocii moderne.

Pe lîngă Fuggeri, Welseri și Höchstetteri, se întîlnesc în toate centrele de afaceri o serie de alți financiari grmani, ca Herwart, Rehlinger, Grossemprot Paumgartner, Rem, Haug, Imhoff, etc.

Victoria Habsburgilor asupra Franței și întinderea stăpînirii spaniole asupra Italiei, au însemnat sfîrșitul puterii internaționale a finanței florentine. Bancherii florentini au fost alungați de Genovezi dela Roma și dela Neapol, de Germani și de Genovezi din Țările-de-Jos, de Englezi din Insulele Britanice. Cîmpul de acțiune al finanței florentine s'a redus aproape exclusiv la Franța. In schimb bancherii Germani și Genovezi au trebuit să părăsească Lyonul. Victoria Habsburgilor a aruncat capitalul genovez în tabăra imperială, iar capitalul florentin în tabăra franceză.

VI. — *FORMAREA SPIRITULUI CAPITALIST*

Inmulțirea și desvoltarea întreprinderilor au creat un spirit nou care, prin opoziție cu cel feudal, s'a numit capitalist. Intreprinderile mari și comerțul internațional au rupt vechile îngrădiri morale și religioase și au scos activitatea economică din făgașul tradiției și al empirismului, pentru a o așeza pe baze raționale și pentru a o îndrepta spre scopuri mai îndepărtate decît satisfacerea imediată a unor necesități locale.

Negustorii și meseriașii care constituesc populația orașelor s'au emancipat de orice legătură de dependență cu pămîntul. Munca lor e liberă și a făcut din ei oameni liberi. Dar ei nu constituesc încă o clasă capitalistă. In marea lor majoritate sunt mici producători și negustori independenți, care-și cîștigă pînea de toate zilele prin munca lor proprie. Idealul care-i insuflețește e să-și asigure un trai modest și sigur, în conformitate cu condiția lor socială. Mentalitatea lor e încă medievală.

Pentru ca o nouă mentalitate economică să poată triumfa a fost nevoie ca vechile condiții de producție, în primul rînd monopolul industrial al orașelor și sistemul corporativ care se opuneau desvoltării noilor forțe de producție, să fie suprimate. Industria rurală la domiciliu, realizînd această condiție, prezintă forma cea mai veche a capitalismului liber și în sînul ei se manifestă primele simptome ale noului spirit capitalist. Urmează apoi industria minieră, și noile industrii ale Renașterii, librăria și industria de războiu.

O mare întreprindere, ca cele de mai sus, nu se poate crea, și odată creată nu poate trăi, dacă nu e organizată după un plan rațional, bine conceput, care să țină seamă de scopul urmărit și de mijloacele disponibile și să stabilească un raport avantajos intre cheltuieli și venituri. Acest raport se exprimă prin cîștig. Cîștigul sau beneficiul e condiția esențială a succesului unei întreprinderi. Fără cîștig nu există proprietate industrială și comercială.

In vechiul regim corporatist cîștigul era limitat la îndestularea nevoilor familiare și individuale ale producătorului. Economia capitalistă e întemeiată pe cîștigul nelimitat, fiindcă nu există cîștig, oricît de mare, dincolo de care să nu se poată concepe unul și mai mare. De unde rezultă că o întreprindere, odată pornită, nu se mai poate opri fără a declina. Antreprenorul capitalist e silit să-și desvolte necontenit întreprinderea, să cîștige tot mai mult, și să sacrifice acestui scop orice altă considerație. Interesul întreprinderii e suprema lege a conduitei lui. Toate lanțurile care stînjenesc libertatea comerțului și a industriei sunt sfărîmate. Toate scrupulele morale, sentimentale sau etnice cad în fața interesului comercial. Interdicția împrumutului cu dobîndă e călcată din momentul în care devine dăunătoare producției. Fiindcă fărîmițirea feudală menținea anarhia, îngreuia întreținerea drumurilor și stînjenea comerțul, noua clasă capitalistă a combătut feudalitatea și a susținut năzuințele de concentrare și de absolutism ale monarhiei.

Condițiile de succes ale antreprenorului capitalist au devenit virtuțile societății burgheze. *I libri della famiglia* de Leon B. Alberti (1465) dovedesc că morala negustorilor și industriașilor florentini dela mijlocul secolului XV e pătrunsă de spiritul de întreprindere.

Principiul fundamental al activității burgheze e excedentul veniturilor asupra cheltuielilor. Burghezul nu se mai mulțumește să nu cheltuiască mai mult decît cîștigă, ci caută să facă economii. Crutarea liber acceptată, nu impusă, e pentru el o virtute. Orice cheltuială de prisos e considerată ca un act de nebunie, ca o primejdie de moarte; iar crutarea ca un titlu de glorie. „Un ban crutat îți face mai multă onoare decît o sută de bani cheltuiți'', spune un proverb florentin citat de istoricul Guicciardini.

Principiul economiei se aplică nu numai la bani, ci la orice formă de energie. „Nu mă folosesc, spune Alberti, de corpul, de sufletul și de timpul meu decît rațional; caut să le crut cît mai mult și să le risipesc cît mai puțin''.

Omul medieval nu prețuia timpul, fiindcă n'avea ce face cu el. Omul modern, copleșit de afaceri a constatat că timpul e scurt și prețios, de aceea caută să-l utilizeze rațional. După risipă, ceeace morala burgheză condamnă mai sever e inactivitatea, „mama tuturor viciilor''. In secolul XIV, apare în Italia orologiul, care măsoară timpul și reglementează activitatea orășenilor.

Onestitatea burgheză se exprimă prin respectul contractelor și convențiilor, fiindcă susține creditul și e deci avantajoasă.

La începutul secolului XVI, noua mentalitate se afirmă biruitoare nu numai în orașele italiene, ci în toate țările care participă la comerțul internațional, și urmarea e că toate raporturile sociale, tradiționale și patriarhale cu cortegiul lor de credințe și de idei venerate din vechime se disolvă pentru a fi înlocuite cu alte idei și credințe care să fie în conformitate cu noile forțe economice și sociale.

ANDREI OȚETEA

TEZE ȘI PARANTEZE

PACIFISM ANOST

Cît aer, cîtă lumină, cîtă înălțime de judecată, cîtă înțelegere, cîtă bună și sănătoasă libertate, ni-ar intra în suflet, dacă n'am fi atît de obsedați de grija unității.

Nevoia ce ni-am sugerat de-a fi împăcați cu noi înșine este forma cea mai anostă a pacifismului.

Nu țin, nu *mai* țin a fi împăcat cu mine însumi.

Ah da, aș face oarecari jertfe în vederea *acestei* conciliări, dacă în mine ar fi un singur eu. Acelui domn eu 'i-aș astupa gura cu cîteva fraze mai mult sau mai puțin reușite și cu un pumn de scrupule exterioare, — și mi-aș căuta de treabă. Dar cu numeroșii eu din mine cum dracu să mă pun de acord? Dar parcă ei între ei se înțeleg și se învoiesc? Atîta rău!

Mărturisesc că pentru puțina mea liniște prefer în toate privințele a fi pe picior de războiu dacă nu chiar față de toți, cel puțin cu unii dintrînșii, dar mai ales nu sunt așa doritor să-i văd înmănunchiați grămadă, ca pentru asalt, alături de mine — sau împotriva mea.

Credeți-mă: Divide et impera este și aici cea mai bună tactică. Nu am nevoe de prieteni sau de complici. Am nevoe de dușmani învrăjbiți de moarte între ei.

„VIS ȘI ARMONIE"

Ințeleg la rigoare unitate cu alții, dar și unitate cu mine însumi? Ce naivitate!

Atita prevedere am și eu de a nu mă uniformiza singur. Inseparabilii se desgută într'o bună zi, nu atît unul de altul, cît de presupusa sau reala lor identitate și similitudine.

Pace și bună învoire oriunde, — numai nu în cuprinsul meu propriu. N'am poftă să duc cu mine, măcar o singură zi, un cimitir. Pot trăi și fără „vis și armonie"…..

DESGUSTUL DE SINE

Dîndu-și seamă că în lumea asta unica meteahnă fără leac este desgustul de sine, grija de căpetenie a amicului meu decînd a început să vie în conflict cu viața, era ca nu care cumva să fie pus vreodată în situația de-a se scîrbi de el insuși (Aflase adevărul de bază că cu un pic de filosofie și cu vreo cîteva batiste în buzunar e chip de-a suporta și mirosuri nu tocmai plăcute, pe cînd nici miresme din cele mai îmbătătoare nu-s în stare să anihileze exalările mlaștinilor noastre nevăzute).

Vreme îndelungată a și isbutit a păstra către sineși o oarecare deferență. Iși acorda o atenție destul de pronunțată și cu orice prilej își marca o serioasă bunăvoință. De cîte ori nu'i s'a întîmplat ca procesele de ordin moral ce și-le intenta în sinea sa cu categorica intenție de se osîndi cu toată asprimea să rămîie înmormîntate în încăpătoarele arhive ale conștiinței sale revenită la sentimente mai bune, sau să se mîntue în favoarea lui — spre propria sa surpriză!

Acuma însă'i s'a înfundat. De ce 'i-a fost teamă n'a putut scăpa. De cînd nu-și mai poate tăinui către el însuși faptul patent că grijile și necazurile bănești, cu odioasele lor răsfrîngeri, au pus definitiv stăpînire pe destinele și mai cu deosebire asupra facultăților sale de cugetare, s'a scârbit pentru tot restul zilelor de propria sa persoană.

Intr'adevăr, ce stimă vreți ca să-i inspire un biet om a cărui etică, estetică, metafizică, mitologie, cu un cuvânt întreaga-i ființă morală, se colorează pînă în fund de mizerabila obsesie a banului?

Acest biet om dintrînsul cînd zice de cineva că-i bun nu se gîndește, ca noi ceștia idealiștii, la bunătatea aceea pură, abstractă, principială, total deslipită de omenescu zilnic, care spre sublimul ei nu se localizează și nu se materializează niciodată în acte de vulgară omenie, ci invariabil gîndul îl mînă spre cîte-un candid pornit a-și deschide larg băerile pungii oricînd, pentru oricine.

Prin simpatic indică pe cutare care nu așteaptă să fie rugat, ci cererile de ajutor le satisface înainte încă de-a fi formulate.

Iar generos, în mintea acestui personaj lăuntric, este doar acela care nu se lasă greu pentru a da un gir, nu cere să'i se restitue banii dați cu titlu de împrumut, bucuros să ia asupra-și orice angara, orice belea.

Cam acestea 'i sunt interpretările și criteriile față de cele mai alese valori morale. Și să nu se cutremure amicul meu la perspectiva de-a se vedea confundat de identitate? Consubstanțial cu un personaj care denaturează atît de radical noțiuni ce din vremi străvechi își au locul lor bine statornicit în fruntea cunoscutelor bunuri ideale? Solidar cu un nenorocit care toate le subordonează preocupărilor sale mizere de nevoiaș permanent?

Nu cămătarul netrebnic, nu îmbogățitul veros al sdruncinărilor sociale, nu insolentul traficant al furniturilor și valutelor, nu catifelatul ocrotitor și complice al fraudelor masive, nu cinicul copîrtaș al marilor antreprenori favorizați, nu șperțarul acreditat și atitrat,

nu vrednicul de încredere centralizator şi distribuitor al comisionului „legal", e tot mereu cu gîndul la bani. Nici nu vă închipuiţi ce accesibil e celor mai înălţătoare elanuri. Trebue să-l vedeţi în ceasurile sale de dilatare sufletească, după cîte-o operaţie deplin reuşită, cum vibrează de idealism, stăpînit în întregime de inspiraţii de abnegaţie, de veleităţi de caritate şi de năzuinţi de artă, da, da, de artă. (Ce vi se pare curios aici şi de ce deschideţi ochii mari?). Tot ce este intrinsul bun, delicat, azuriu, se desfăşură cu o graţie transcendentă. In momentele acelea de binecuvîntată mulţumire lăuntrică nici să nu audă vorbindu-se, fie chiar numai prin aluzie, de greutăţi şi ananghii, şi nici să nu'i se înfăţişeze înaintea ochilor priveliştea chipurilor supte şi vlăguite de griji, privelişte care frînge entusiasmul, anemiază avîntul, întunecă zările....

Lipit, ferecat, încleit de gîndul pustiitor al banului e tocmai amicul meu, el intelectualul, el iubitorul de frumos, el pasionatul de idei şi de sinteze.

Dînsul, da, *dînsul* este tulburat şi excitat mereu de viziunea saturnală a banilor, care absorbindu'i toată inteligenţa, toată cugetarea, toată inventivitatea, îl obligă a goni fără răgaz după proiecte şi combinaţii. Ah, materialistul! Ah, lacomul! Ah, omul fără orizonturi largi, care în goana lui desmăţată după gologani pentru satisfacerea cotidianului sărac îşi risipeşte sănătatea, voioşia, mîndria, autonomia, spiritualitatea! Stai şi te întrebi cum poate un om cu judecată să-şi pulverizeze demnitatea, respectul de sine, darurile ce le-o fi avînd, de dragul cărui lucru? De dragul unei păcătoase de chirii, de hatîrul coşniţei zilnice, în dorul unei biete vacanţe la aer curat sau în jindul unei cărţi, unui concert, — unei haine.... Oamenii ăştia care trăesc de azi pe mîine nu discreditează numai cele mai frumoase finalităţi ale vieţii, ci şi banul....

Şi atunci nu mai e de mirare că pînă la urmă amicul meu s'a plictisit de moarte de insuportabilul nevoiaş ce'i s'a cuibărit în suflet şi în existenţă cu preocupările, rîvnele şi mizeriile sale de necesitos pururea intempestiv, întotdeauna supranumerar, niciodată binevenit.

OMUL EXPEDIENTELOR

Cît sunt de ţărmurite mijloacele de reprezentare ale dramaturgilor şi romancierilor înaintea realităţilor calificate, se poate vedea din aceea că nici pînă azi n'a fost încă înfăţişat în toată desolanta lui mizerie morală omul ce trăeşte din expediente, numai din expediente, fugărit de el însuşi, fără răgaz, fără îndurare, cu biciul, cu pietre, cu piciorul în spate.

Balzac ni l-a dat pe Mercadet. Mercadet însă nici decum nu este aceea ce foarte expresiv numesc germanii Luftmensch. Mercadet e dator vîndut. Fie de pe urma unor întreprinderi rău combinate, fie din pricina unor împrejurări neaşteptat de defavorabile, fie ca o urmare

a unei funeste erori în conducere. Nu-i cunoscut, prieten, rudă, coleg, vecin, căruia să nu-i fie dator parale. Drept consecinţă, cu nădejdea de-a se salva, Mercadet înmulţeşte iniţiativele din ce în ce mai precipitat înjghebate, se dă afund ca să nu dea ochii cu creditorii, îi induce în eroare asupra perspectivelor şi posibilităţilor sale, le fixează întîlniri la care nu vine, le propune modalităţi de plată, care din capul locului nu stau în picioare, se încurcă tot mai tare, procedeurile sale devin proverbiale, buclucurile sale cu creditorii iau forme legendare.

Decît, omul acesta înecat în datorii, care dă din colţ în colţ ca să scape din încurcături, nu-i exclus din rîndul acelora cari îşi au rostul lor bine determinat în societate. Poate nu-şi face bine socotelile, poate îşi exagerează veniturile şi putinţa de cîştig, poate îşi îngădue liberalităţi şi fantazii strigătoare de disproporţionate cu adevărata lui situaţie materială, poate lasă mult de dorit ca prevedere şi echilibru, dar nu'i se poate tăgădui că munceşte, produce, creează. Mercadet nu trăeşte din pomeni, din miracole. Primeşte bucuros concursul binevoitorilor săi, îl şi solicită, dar nu trăeşte exclusiv din amabilitatea oamenilor, deci din capricioasa lor bună-dispoziţie. O bună parte, în tot cazul un minimum din ceea ce-i trebue, îşi procură prin activitatea sa propriu-zisă, normală, organizată, şi nu-i ţinut ca prin orice mijloace, în care cu sau fără voe intră multă servilitate, să provoace buna umoare la acei de cari are sau ar putea avea nevoe.

Mercadet, cu toate necazurile şi amărăciunile de care e năpădit, chiar şi în toiul neplăcerilor ce se abat asupra-i, nu se vaită spre a înduioşa, nici nu face oficiu de mucalit pentru a amuza. E demn, distant, sigur de sine, iar cînd 'i se pare că reproşurile ce i se fac trec marginea, devine sarcastic, ba şi impetuos, şi chiar violent. Recunoaşte că e în carenţă, dar nu admite să 'i se vorbească altfel decît cu toată atenţia şi consideraţia. Dreptul la stimă şi-l apără cu toate armele simţului de onoare şi cu toate resursele unui spirit viu, hotărît, mîndru.

Omul expedientelor, de care însuşi Knut Hamsun, investigatorul sprinten şi familiar al adîncurilor dramatice şi comice din sufletul desarticulat al boemei, s'a apropiat foarte în treacăt numai, surprinzînd trăsături semnificative, nu şi-a găsit încă analistul sigur, chemat a-l introduce pentru totdeauna în figuraţia atît de diversă ce populează literatura.

Aceasta, astăzi, cînd desacordul strident dintre posibilităţile de producere de pe acum ilimitate şi posibilităţile de consum în vădit marasm sporeşte zilnic numărul celor svîrliţi afară din lumea producătoare şi aruncaţi claie peste grămadă în moşoroiul isterizat al existenţelor de pripas, definitiv desorbitate, pentru care totul este problemă, enigmă, apocalips.

DESPRE IUBIRE

Iubirea e şi o chestie de cantitate.

Dacă in medie oamenii au cam cinci litruri de sînge de căciulă, apoi ca volum de iubire se deosebiesc considerabil unul de altul.

E cîte unu care poate iubi şi admira mai mulţi inşi deodată, şi pe toţi cu multă căldură, cu mare putere de jertfă şi cu nespusă duioşie, precum atîţia oameni nu pot iubi de cît o singură persoană, iar persoana asta o iubesc agresiv, tumultuos, arţăgos, cu intenţia precisă de-a indispune şi contraria cît mai mult pe acei cărora persoana în chestie nu li-i simpatică.

Şi iarăşi alţii nu pot iubi pe cineva fără ca în acelaş timp, printr'un fel de compensaţie automată, să-şi arate cît mai accentuat antipatia şi desconsiderarea către altul şi alta din acelaş mediu, din aceeaş categorie socială, din aceeaşi profesiune.

Iubirea, prilej de demonstraţie ostilă....

NOTĂ REA

Mi-i şi ruşine s'o spun aşa pe şleau, ca ceva firesc, de sine înţeles... Dar, în sfîrşit, une fois n'est pas toujours: Am citit deunăzi nişte versuri ale unui poet din generaţia cea mai tînără, prin urmare cea mai nouă, şi — şi le-am înţeles.

Am înţeles cum nici nu-i frumos, şi nici sănătos n'o fi, în orice caz nu de bun gust, de a înţelege.

Am înţeles simplu, prosteşte, ca un om de rînd. Cum ar înţelege cineva o socoteală băbească, un aviz de loterie, un proces-verbal de contravenţie, o somaţie dela portărei, o ordonanţă comunală. Inţeles băcăneşte. O adevărată degradare.

Inchipuiţi-vă: Am înţeles ce are pe inimă poetul. Am înţeles aproape toate imaginile şi comparaţiile, şi mai-mai toate nuanţele. Am descoperit fără mare bătaie de cap care-i subiectul şi cam unde e predicatul. Aş putea chiar să mă încumăt a transpune versurile acelea în proză. Şi — aici să devin pretenţios — aş îndrăsni să afirm că am putut desluşi melodia lor internă.

Nu aşa? Pentru poet, o notă rea...

CEL MAI MARE EVENIMENT GERMAN

In Germania, înainte de războiu, apărea o publicaţie lunară pangermanistă, cu titlul de „Das groessere Deutschland'' (Germania mai mare).

După o pregătire cuprinzătoare, amănunţită şi ingenioasă, acel groesseres Deutschland, dat înapoi pentru cîtăva vreme pe toată linia şi în toate privinţele, devine azi, a şi devenit, das groesste Deutschland (Germania cea mai mare).

Nu este numai evenimentul cel mai de seamă din istoria naţională şi universală a Germaniei, ci şi evenimentul cel mai complet, poate chiar unicul complet, adică dus pînă la ultimele consecinţi posibile, din istoria germană.

A fost până ieri destinul ciudat, de multe ori dramatic, al poporului german că nu 'i-a fost dat să desvolte până la capăt niciuna din marile mişcări şi înnoiri germinate şi ieşite din sînul său. Iar care din aceste îndrăzneţe iniţiative a putut oarecum să-şi descrie curba în voie, cum e romantismul, cum e filosofia clasică, cum e social-democratismul, a trăit îndeajuns pentru a-şi vedea secate isvoarele de viaţă.

Or, de astă dată Germania se află în faţa unei înfăptuiri totale, — cea mai scumpă inimilor germane, cea mai dorită şi totodată cea mai plină de piedeci interne şi externe.

Afară de cele douăzeci de dinastii mari, mici şi mărunte, cu curtenii şi vechilii lor, atît era de înflăcărată dorinţa *tuturor* germanilor, mai cu deosebire însă a democraţilor şi socialiştilor în tot decursul veacului al 19-lea de a vedea o Germanie complet unificată, deci o Germanie mare, iar în veacul de acum una mai mare, încît putem fi convinşi de un lucru, oricît de incompatibil ar părea că este cu atâtea realităţi sentimentale dinaintea ochilor noştri.

Putem fi convinşi că dacă s'ar scula azi din morminte un Ludwig Uhland, un Rückert, un Anastasius Grün, un Karl Gutzkow, un Hoffman von Fallersleben, un Heine, un Herweg, un Freiligrath, ba însuşi Marx şi mai ales Lassalle, iar mai tîrziu un Victor Adler, un Pernerstorfer, un Kronawetter, un Guido Weiss, ar fi încîntaţi şi fericiţi că, tocmai prin Anschluss şi prin alipirea ţinuturilor sudete, s'a înfăptuit în sfîrşit Germania cea foarte mare, — das grösste Deutschland, indiferent cu cîte emoţii şi comoţii pentru lumea întreagă, cu cîte urgisiri inutile, cu cîte victime nevinovate.

...Căreia din marile prefaceri concepute de marii cugetători germani ca finalităţi ale desvoltării istorice şi socotite ca tot atîtea utopii, 'i vine acum rîndul?

H. ST. STREITMAN

ROMANUL LUI CONSTANTIN STERE: „IN PREAJMA REVOLUŢIEI"

In studiul pe care l-a publicat cu prilejul jubileului lui Tolstoi, Stere vorbeşte de geniul „înfricoşător" al scriitorului rus, de creaţia acelei lumi scoase din adîncimile sufletului care-ţi dă fiorul vieţii trăite, de însuşirea de a face să trăiască „mulţimile" şi de acel „popor întreg de tipuri şi personaje, într'o perspectivă ce se pierde în infinit"... Câte tipuri se pot număra într'un roman al lui Tolstoi? Stere răspunde: ...„în „Războiu şi Pace", sînt de sigur mii! Şi fiecare din acele mii de tipuri, chiar cînd vă reţine atenţiunea numai un singur moment, e un om viu, cu sufletul lui deosebit, pe care il simţi şi îl vezi întreg cu toate durerile şi bucuriile lui". „Puterea vizionară" a scriitorului „face şi pe cititor să vadă împreună cu el".

De ce romanul „*In preajma revoluţiei*", îmi amintește rândurile de mai sus? Gîndul meu nu se îndreaptă spre o comparaţie care să mişte pe acelaşi plan forţa şi talentul creaţiunii unor scriitori atît de diferiţi, atît de depărtaţi în timp, în spaţiu şi în renume. Pentru literele româneşti însă romanul lui Stere înseamnă un fenomen atât de important şi atît de rar, încît termenii de apropiere trebue neapărat căutaţi în afara graniţelor ţării. Cititorul care ar avea înclinarea spre statistici şi nu şi-ar pierde răbdarea numărînd personajele din romanul *In preajma revoluţiei*, ar ajunge la cifre impresionante, pe care nici cele din *Războiu şi Pace* nu le-ar face să păleasсă. Unele figuri sunt schiţate în cîteva trăsături. Liniile lor sumare nu sunt, totuşi, fugare; au ceva care te pătrunde şi se fixează evocator, definitiv. In redarea portretului moral sau fizic, mijloacele autorului sunt atît de diferite, atît de schimbate dela un personaj la altul, încît bogăţia lor, lipsită de sforţare, dă impresia unei curgeri tot atît de naturale ca şi cea a vieţii.

*

Basarabia celei de a doua jumătăţi a secolului al nouăsprezecilea nu va trăi în nicio operă romînească atît de viu şi de complet, ca în primele două volume ale romanului *In preajma revoluţiei*.

Ele redau imaginea vie şi clocotul acelei lumi mîhnite şi demoralizate, care forma societatea moldovenească a Basarabiei în curs de rusificare. Copilăria şi adolescenţa trăesc în amintirea scriitorului cu atîta putere şi viziunile năvălesc la hotarul expresiunii cu atîta intensitate, încît fiecare fapt şi fiecare figură se colorează şi se fixează cu tărie.

Celelalte volume evocă tinereţea eroului, cu peregrinările ei în cuprinsul vast al teritoriului Rusiei ţariste, viaţa de surghiun şi închisoare pe continent sau în Siberia, venirea în Romînia şi explorarea Europei apusene. Intîmplările se leagă în amintirile lui Stere de o cantitate greu imaginabilă de viziuni, de portrete, de gînduri filosofice şi de nenumărate peisaje, pe care le-a evocat cu vigoare în numeroasele pagini ale romanului.

Cugetarea şi simţirea lui Stere sunt pătrunse de fiorul orizonturilor vaste pe care le-a străbătut. Un imens patrimoniu de cultură şi de civilizaţie universală pare cristalizat în adîncul cugetării lui. Nădejdile şi îndoielile omenirii, aspiraţiile ei spre mîntuire, spre dreptate şi spre înălţare morală, fierb în retorta supraîncălzită a sufletului eroului său.

Sunt în roman numeroase pagini de o înaltă valoare poetică şi filosofică. Pe alocuri sufletul epic îşi uneşte ardoarea cu violenţa frămîntării gîndului. Dacă întîmplările şi aspiraţiile n'ar fi prea apropiate în timp, s'ar părea că plutim uneori, în plină epocă elisabetană.

*

Stere imprimă naşterii lui Vania Răutu „pecetea destinului", nefericit. *El îşi prezintă* eroul ca pe „un intrus în cuibul familial, ostracizat de aceea care a fost sortită să-i dea vieaţă, chinuindu-şi în blesteme trupul" şi stăruie asupra conformaţiei morale a acestui personaj şi a resorturilor intime care au determinat atitudinea esenţială a vieţii lui. Vania s'a născut într'un sat din Basarabia, fiu de proprietari rurali, în mijlocul unei populaţii moldoveneşti, puţin după începutul celei de a doua jumătăţi a secolului trecut.

„Inainte ca Vania să fi ajuns la conştiinţa de sine, înainte ca individualitatea lui morală să se fi desprins din mediul ambiant, armătura lui psihică fusese făurită sub presiunea, în primul rînd, a situaţiei lui în sinul familiei şi apoi sub tensiunea luptelor care au colorat toată vieaţa socială în Năpădeni, — *lupte izvorîte din aplicarea reformei agrare*". Stere adaugă în urmă: ...„toate celule sufletului său au fost saturate de această atmosferă".

Stere va reveni în numeroase rînduri ale romanului, spre a explica orientarea spre ţărănime a eroului său. Vania nu desminte nicio clipă desfăşurarea necesară a acestei predestinări sufleteşti. Ea determină fixarea orientării lui politice şi acţiunea practică a întregii lui vieţi.

Curioasă asemănare cu Turghenief! Intr'un fragment autobiografic din fruntea operelor sale, scriitorul rus, „care aparţinuse"

sferei proprietarilor rurali şi ai şerbiei" descrie „sentimentele de îngrijorare, de revoltă, de desgust, care-l determinaseră să se desrădăcineze deodată şi să alunge dela sine tot şi pe toţi, chiar cu riscul de a pierde multe lucruri scumpe inimii" sale.

Duşmanul său era „dreptul de şerbie". „Sub acest nume adunam şi strîngeam tot în contra a ceea ce hotărîsem să lupt pînă la capăt, — cu care jurasem să nu mă împac niciodată. A fost jurămîntul meu de Anibal. Mă dusei spre Occident spre a-mi împlini acest jurămînt".

Naşterea lui Vania coincidea cu abolirea şerbiei în Rusia, dar mizeria morală şi materială a populaţiei rurale continua să dăinuiască. In Basarabia lupta pentru existenţă a ţărănimii se confunda cu cea pentru conservarea ei naţională, ca singurul izvor rămas de viaţă moldovenească. Vania n'a întîrziat să presteze jurămîntul lui de Anibal. In loc să se îndrepte însă spre Occident ca Turghenief, s'a cufundat cu toată puterea şi pasiunea în Orientul apropiat al Rusiei, de unde, prin forţa împrejurărilor, a fost împins tot mai spre Est şi miazănoapte, în Siberia şi, de acolo spre taigalele îngheţate ale Nordului. Temperamentul vulcanic al lui Vania îl îndreptase, nu numai spre o atitudine morală, ci, şi, mai ales, spre lupta grea şi primejdioasă pe marea răsvrătirii ruse.

*

„Sunt, probabil", — a spus Stere [1]) — „singurul Romîn din generaţia actuală, căruia i-a fost dat să vadă şi valurile oceanului Pacific şi ale celui Atlantic şi întinderea îngheţată a mărilor polare ca şi azurul Mediteranei şi care a fost coborît în cele mai adînci straturi ale societăţii, în lumea de crimă şi de mizerie sufletească şi a putut totdeodată să se înalţe pînă la culmile piramidei sociale. Astfel sufletul meu este pătruns de viziunea tragediei umane în mijlocul forţelor oarbe ale firii".

Cele opt volume ale romanului desvoltă peregrinările pline de peripeţii ale vieţii eroului, în care evocarea peisajului alternează cu problemele de conştiinţă, cu frămîntarea unor aspiraţii aprinse pentru binele omenirii, cu consideraţii filosofice şi cu acea palpitare tumultoasă a vieţii, care face din acest roman rezumatul evoluţiei istorice a unei însemnate părţi de omenire.

Dacă am citi romanul cu aplicarea unui profesor exigent, greşelile de stil, de punctuaţie şi de expresie, ne-ar opri atenţia de prea multe ori. Tocmai aceste slăbiciuni ale stilului şi ale sintaxei, explicabile prin formaţiunea străină a culturii lui Stere, măresc meritele puterii evocatoare a romanului. Peisajul şi descrierea maselor umane sunt pătrunse de un fior poetic, care proiectează asupra evocării lumina unei înţelegeri intime.

[1]) L. Leoneanu, *Portrete literare şi politice.*

„Cîmpia nemărginită a Podoliei" — scrie Stere — „se întinde din spre răsărit şi, vibrînd sub razele tinere ale soarelui de dimineaţă se pierde în zarea aurie; măreţe se înalţă în faţa ei coastele abrupte ale ţărmului basarabean, bătute de săgeţile de lumină care aprind în frunzişul tremurat, printre blocurile negre de granit, toată feeria colorilor de toamnă, — dela galbenul palid al platanilor şi roşul viu al tufelor de corn pînă la petele sumbre, ca de sînge închegat ale fagilor bătrîni"...

Această sensibilitate poetică în faţa naturii o păstrează Stere oriunde îl poartă împrejurările şi dă romanului pagini de descriere remarcabilă. Evocarea taigalei siberiene e făcută în imagini de o aprigă şi severă frumuseţe. Descrierea nopţii polare redă nuanţe, pe care le-am fi crezut inexprimabile:

„Spre miazănoapte, pe fondul de azur translucid al nopţii boreale, parcă se desprindea, ca un imens crai de lună răsturnat, un segment mai întunecat al cerului, tremurător, nuanţat de palpitări uşoare, viorii.

„Şi brusc, din umbra lui diafană, zarea se aprinde de o lumină intensă de aur incandescent, care, ca un groaznic val de lavă limpede, se înalţă pînă la mijlocul bolţii cereşti. Şi fără răgaz după el se aruncă în goană năprasnică, deasupra lui un nou val, apoi al treilea, al patrulea, — nenumărate valuri aprinse tot mai sus, — pînă ce toată faţa de miazănoapte a bolţii e înnecată sub talazurile înfuriate ale unui ocean în flacări.

„Toată zarea clocoteşte, vijelioasă.

„Şi deodată peste coama valurilor descătuşate, porneşte o erupţiune vrăjmaşă, brăzdînd faţa oceanului de lavă cu fâşii luminoase, ce se asvîrl în spasme una peste alta, — roşii, albastre, verzi, portocalii„ — se desfac şi se topesc în pălpăiri colorate şi vii şi, — imense briliante, — incendiază adîncurile pînă la zenit şi iarăşi se sting, aproape în clipa în care se nasc, înlocuite pe dată de alte ţîşniri feerice de nestemate misterioase.

„Şi în orgia aceasta de lumini şi culori, nicio moleculă de spaţiu, niciun punct al bolţii răsvrătite, nu rămîne nemişcat, ci totul se roteşte, se prăbuşeşte, şi din nou izbucneşte, tremurînd şi radiind în hăul nopţii fulgerări şi scînteieri neînchipuite, care în fiece clipă se sting spre a se reaprinde îndată.

„In jos, nemărginirea albă a tundrei se aprinde şi ea, şi oglindeşte minunea din cer în miliarde de sclipiri resfrînte".

Cine ar fi putut crede că Stere, dur în aparenţa vieţii lui obşteşti, deprins să arunce necruţător săgeata în pornirea polemicei şi să-şi expune fiinţa adversităţilor pe care nu se sfia să le provoace, păstra, în adîncul simţirii lui, o percepţie atît de vie a poeziei fenomenelor naturii?

Talentul lui de evocare îl poartă spre mişcările mulţimii, în abisurile mizeriei, sau prin avîntul credinţei care ridică masele,

El descrie transfigurarea unei reuniuni din catacombele Odesei „la lumina tremurată şi scundă a făcliilor şi a luminărilor de său", cu „aspectul fascinant în fantastice arabescuri de umbre" şi cu „jocul de lumini pe feţele sumbre şi energice" care „crea o atmosferă aproape mistică".

Acelaşi autor care arăta pe Vania, în întîlnirea cu Vera Nicolaevna, „ridicat deasupra lutului pămîntesc, transfigurat de fericire negrăită", prinzînd „în adîncimea ochilor albaştri reflexul flăcărilor solare", — găseşte puterea evocării sumbre a vieţii din închisorile ruse, cu ororile şi mizeriile ei negrăite. Viziunile apoplectice, oricît ar fi de tari şi de sugestive, lasă să planeze ceva superior, neîntinat, deasupra deprimării.

Iată şi un aspect al mizeriei morale şi fizice a populaţiilor degenerate de Osteaci beţi, din nordul taigei siberiene: „Din grămadă, ca dintr'un enorm muşuroiu omenesc, se auzea cînd un ţipăt de femee, cînd un geamăt înăbuşit sau un răget fioros, în care aproape nici nu se mai putea ghici o voce omenească. In răstimpuri, de sub svârcolirea trupurilor încolăcite, izbutea să se smulgă cîte un chip bestial, rupt şi plin de glod, care, abia ţinîndu-se pe picioare, apuca o scurtătură de lemn şi căuta să dea în grămadă, dar căzînd deasupra ei, era îndată acoperit de alte trupuri. Sau vreo femee cu părul vîlvoi, numai într'o cămaşă sdrenţuită, se căţăra în vîrful piramidei de trupuri omeneşti, spre a se prăbuşi îndată în mijlocul ei, cu ţipete sălbatece"..

„...Un sat întreg părea căzut în demenţă, cu toţii erau beţi". E o imagine de o rară putere de mişcare.

*

Stere insistă în paginile romanului *In preajma revoluţiei* asupra lecturilor succesive care au format patrimoniul intelectual al lui Vania Răutu. Cărţile romîneşti nu puteau pătrunde în satele şi în şcolile basarabene. Numai cartea rusească rămînea să formeze, într'un mediu cultural străin, întreaga atmosferă morală şi modularea sufletească a lui Vania. Dacă ne gîndim la similitudinea vieţii autorului cu cea a personajului principal, e uşor să înţelegem de ce opera lui Stere oglindeşte multe caractere pe care ne-am obişnuit să le considerăm ca specifice sufletului rus.

Vogué observase de mult că realismul rus este „inobilat de emoţia morală, de îngrijorarea divinului şi de simpatia pentru oameni". Această emoţie morală şi îngrijorarea divinului le găsim şi în volumele lui Stere. Preocuparea continuă de a nu se abate dela comandamentul conştiinţei, spiritul nelimitat de jertfă al eroului pentru ceea ce crede că poate duce la mîntuirea omenirii, adîncirea la fiecare pas a cauzalităţii şi finalităţii lucrurilor omeneşti, zborul aspiraţiilor înalte deasupra mizeriei fizice şi morale a vieţii de închisoare şi de deportare; străbat ca un curent continuu întreaga structură a romanului. Mai presus de toate însă, un umanitarism profund, cu rădăcinile înfipte în ideea naţională, dar îmbrăţişînd întreaga omenire suferindă, se desprinde din paginile întregului roman.

Am spus că Stere a descris în amănunte impresionante promiscuitatea şi mizeria vieţii din închisorile ruseşti. El spiritualizează materia şi o face să evadeze din lanţurile imobilizării fizice. Trei din cele opt volume ale romanului: *Lutul*, *Hotarul* şi *Nostalgii*, descriu viaţa din închisoare şi din deportare a lui Vania Răutu. *Lutul* e traiul în închisoare la Chişinău, apoi la Odesa şi, în urmă, la Tiumen în Siberia. *Hotarul* redă peripeţiile surghiunului în Siberia, cu mutările lui Vania Răutu din loc în loc în ţinuturile tot mai nordice, prin înăsprirea progresivă a regimului. *Nostalgii* conţine povestirea ultimului timp al deportării, întoarcerea la Năpădeni şi plecarea în Romînia, pînă ce atinge solul romînesc. Sunt în paginile celor trei volume evocări sguduitoare ale mizeriei omeneşti. Degradarea fizică şi morală atinge ultimele trepte ale decăderii. Ce ar mai putea fi dincolo de abisul, în care realismul autorului ne sileşte să coborîm?

La Tiumen în închisoare: „Chiar ziua nu era chip să citeşti o carte sau să scrii o scrisoare fără ca paginile să nu fie împestriţate de nenumărate patrule sanguinare. Dar noaptea pereţii celulei erau parcă tapisaţi de o reţea vie de miriade mişcătoare şi mirositoare; patul, — un furnicar arzător —parcă era aşternut pe urzici".

Apoi descrierea se îmbină cu comentariul direct:

„Viaţa în această cloacă, bîntuită de febra tifoidă, tifosul exantematic, disenterie şi alte molimi, izvorîte din promiscuitatea îmbîcsită, în atmosfera încîumată de miasmele unei menajerii de fiare neîngrijite, — întrecea tot ce pînă şi cea mai morbidă fantezie ar putea închipui pentru abisurile de înjosire şi mizerie"... „Desfrîul, toate viţiile descătuşate după un lung şir de ani petrecuţi sub zăvor, se etalau acum cu aroganţă la lumina zilei, transformînd viaţa acestei imense spelunci într'o orgie nesfîrşită".

Uneori, realismul gol aşternut în numeroase pagini, care, cuprind mişcări de grupuri sau portrete individuale, se estompează progresiv pînă la dispariţie, spre a lăsa locul unei expresii mai puţin stridente, unei viziuni grave de estet chinuit, de artist care prinde deasupra vaetelor simfonia tristă a vieţii suferinde. In drumul deportării dela Curgan la Turinsc: „şi lanţurile zornăiau în cadenţă; tropotul de paşi ai caraulei bătea tactul; gemetele şi oftările nuanţau cîntecul tremurat în văzduh, ce ropotea întreg de bocete şi hohote de plîns, în împletirea de vorbe şi de versuri, care totuşi răzbăteau silnic din vîrtejul de dantescă fantasmagorie. Dar, minunat, toate aceste sunete nearticulate, vorbe încîlcite, note de cîntec, strigăte înăbuşite şi lamentaţiuni stridente, se topeau într'o armonie lugubră, într'o grozavă şi imensă clamoare, pornită parcă din cazna unui suflet supraomenesc, încleştat de o negrăită durere, desnădejde şi spaimă"...

Dela aceste viziuni complexe de realism şi de poezie, Stere se ridică la consideraţiuni filosofice înalte, care-i poartă spiritul deasupra contingenţelor mizeriei materiale. Gîndul lui, prins de frămîntarea soluţiei problemelor celor mai vaste care agită cugetul omenesc, înfrînge limitele strîmte ale celulei şi sparge zidurile închisorii. Iată de pildă *Lutul*. Titlul acesta este simbolizarea impulsiilor, reacţiunilor şi nevoilor elementare, pe care Stere le prezintă în opunere violentă cu aspiraţiile spiritului. Vania exclamă: „lutul omenesc!'' în faţa tuturor scăderilor şi alunecărilor, în care omul este aruncat prin forţa nestăpînită a instinctelor elementare. Este posibilă o evadare din lanţul acestor instincte? Stere nu dă niciun răspuns. El caută numai să arate generalitatea legilor pe care le dictează lutul omenesc.

Un şlep, transportă pe deportaţii politici şi de drept comun spre întinderile siberiene. Pe remorcherul care trage şlepul, sunt oamenii „liberi''. Stere prinde termenul de comparaţie a acestor două lumi diferite, cărora împrejurările de viaţă le creează alte mentalităţi şi aspiraţii, spre a trage prin contrast efecte de o mare valoare meditativă. Deseori, puterea de sugestie a unor apropieri, provoacă un fior inexprimabil.

Iată de pildă, în aglomeraţia şi promiscuitatea de pe şlep, aceastâ imagine: „o namilă de om — cu părul ras — cu faţa pămîntie, tăiată de o grozavă cicatrice vînătă''... „care hiţina pe picioarele-i ferecate un copil de ţiţă, ţăcăind din gură; copilul se înăbuşea de rîs şi de mulţumire şi la fiecare săltare a piciorului, zornăitul lanţului nuanţa sinistru, rîsul nevinovat''...

*

Printr'o conformaţie tipică a spiritului său, Stere nu se opreşte la cazul individual pe care-l întîlneşte, sau îl analizează. Gîndul lui degajează pe nesimţite aspectul tipic al fenomenului şi legătura lui cu manifestările asemănătoare. Incetul cu încetul ideia se lărgeşte şi se înalţă, corelaţia prinde terenuri tot mai vaste şi, pornită de la consideraţii individuale, se cufundă în universal.

Sub tăria acestei înclinări care, în mod natural, trece dela analiză la sinteză, portretul indvidului devine tipic, ca un rezumat viu al categoriei sociale. Deprins să vadă peste aspectele concrete, semnificaţia mai depărtată a lucrurilor omeneşti, Stere sufere de obsesia intelectualizării sentimentului şi a impresiilor. Atitudinile devin simboluri. O apariţie, sau un gest comun şi nevinovat, provoacă rezonanţe neaşteptate. La cîmp: „siluete de femei şi bărbaţi aplecate spre pământ *simbolizau* unirea omului cu firea şi puterea creatoare şi dominatoare a muncii''. Nu mai departe, decât în pagina următoare, mecanismul intelectual al lui Stere manifestă aceleaşi tendinţe, când vede la lucrul câmpului pe Ilenuţa ....„prin mişcarea ambelor braţe, ridicate în sus, spre a reface legătura basmalei, sânii ei

se conturau sub cămaşa albă, dând întregii ei înfăţişări o expresie *simbolică* de putere şi de farmec etern femenin''.

Femeile ajung, în imaginaţia lui de luptător absorbit şi obsedat de chestiunile sociale şi politice, simboluri atractive, prin semnificaţia spirituală pe care o prezintă. Până şi conflictul sufletesc se întrupează la un moment dat în două icoane: „Ilenuţa *simboliza* primordiala putere vitală, dorul de viaţă, de fericire, setea de dragoste, triumful instinctului de conservare, nostalgie după linişte, după echilibru, după împăciuire cu mediul în care s'a născut. Dar Undina? Chemarea conştiinţei, ridicarea forţelor morale răsvrătite, setea de lumină, afirmarea voinţii, a individualităţii proprii, chiar în războiu cu lumea întreagă''.

Până şi în momentele de vrajă a simţirii, gândul neastâmpărat rupe zăgazurile sentimentului. Intr'o noapte, Vania se plimbă la Odesa cu Vera Nicolaevna, „prinşi de vraja unei nopţi de Sud, scăldată în lumina lunei pline. Reflexul razelor solare tăia, prin undele mărunte ale mării, o cărare luminoasă în mijlocul întinderii misterioase şi sumbre, în care numai oglindirea stelelor aprindea mici focare de lumină, confundând apele întunecate cu catifeaua cerului înstelat''. Descrierea lirică urmează cu aceeaşi intensitate, dar ca şi la Eminescu, vibrarea fibrelor sentimentului trezeşte nevoia de adâncire şi de corelaţii. Vorbind de depărtarea şi de izolarea stelelor, Vera ajunge la izolarea oamenilor: „Sunt mai opace, mai întunecoase, mai impenetrabile barierile izolării sufleteşti, care aruncă nemărginite deşerturi aride în jurul nostru''..... Ideea, deşi nu este nouă, invederează mecanismul reflexiunii lui Stere, care în viziunea naturii, sau în înclinarea firească a sentimentului lasă să lunece gândul şi simţirea spre cele mai profunde probleme ale existenţei.

La aceste tendinţi, se adaugă o biciuire continuă a conştiinţei, o înfrînare severă a înclinărilor sensuale, un misticism al crezului şi al aspiraţiei, care rupe adesea violent cu legăturile lumeşti. Stere este preocupat fără răgaz de sforţarea conformismului vieţii lui cu idealurile pe care le nutreşte. Spiritul critic îl ajută să vadă zădărnicia pornirilor ce vor să străbată peste posibilităţile omeneşti, dar nu-i poate simplifica aspiraţiile şi aduce pacea sufletească la care aspiră. Dimpotrivă; ascuţişul inteligenţei analitice smulge ultimele văluri pe care iluzia le aşterne asupra realităţii deprimante.

Fraze ca acestea sunt caracteristice: „Dar acum conştiinţa (lui Vania) nu-i dădea răgaz. Ea nu-i permitea nici cele mai simple şi nevinovate plăceri. Mustrările de cuget îl chinuiau pentru orice petrecere sau distracţiune pe care şi le îngăduia. El nu putea găsi un echilibru sufletesc .....dacă nu ispăşea păcatele strămoşilor prin jertfa de sine''.

Firea lui Vania este caracterizată prin cuvintele Taniei: „Totdeauna i se pare că e vinovat de ceva şi că orice bucurie e un păcat''... Dacă toată povestirea vieţii lui Vania nu ar sta mărturie pentru tendinţele lui de revoltat împotriva credinţei şi aşezărilor

vremii, am crede că ne aflăm în faţa unui ascet creştin pios, biciuit de rigorile renunţării şi chinuit de impulsiunile imperioase ale simţurilor.

In aceste frămîntări străbate, ca un leit motiv, problema chinuitoare a rostului vieţii româneşti şi a orientării ei spre bine: „Dar eu", — se întreabă Vania — „cum pot găsi adevărul care să-mi lumineze cărarea vieţii, să-mi lămurească povara şi datoria vieţii?"

Din depărtarea dela Curgan, el scrie Taniei: ....prea puţine rezultate sunt până acum din citirile mele. Cunoştiinţele pozitive nu mă pot satisface, iar pentru problema cea mare... restul vieţii, nu prea găsesc răspuns".

Intr'o seară, la Spascoie, Vania este cufundat în citirea lui *Faust*, „care îl fascina prin nostalgia lui neînvinsă de ideal şi dragoste". Urmează apoi reflexia: „Dar Faust, îmbătrînit în zadarnica-i căutare, se resemnează. Rămîne neatinsă pentru el pecetea de taină care învăluie destinul omenesc".

In cercetarea rostului vieţii, Vania se analizează mereu: „Şi pentru ce", se întreabă el, — „trec eu printre atîtea chinuri, îndoeli şi sfîşieri? ....când caut să mă adîncesc în tainiţele sufletului meu, simt că lutul din mine mă trage la viaţa aceea pe care o trăeşte mulţimea anonimă, majoritatea covîrşitoare a lumii, dominată de instinctul de conservare, de egoismul elementar, fără jertfire de sine....".

....„mă revoltă apăsarea lutului ce-l simt în mine. Nu pot accepta viaţa care mi se pare potrivită cu firea mea, — în fond paşnică, blajină, incapabilă de ură, care ar dori să trăească în pace cu toată lumea şi are onoare de luptă"...In sfîrşit, i se revelează cauza frămîntării: „Acesta poate, este tot fondul răzvrătirii mele: conştiinţa nu-mi iartă să mă supun îndemnurilor firei mele; cugetul — împotriva firei! — îmi impune datoria de luptă, de jertfă, de eroism".

Vania, cum o spune singur, nu e numai un cugetător. Gîndul lui nu se disolvă în sforţarea reflexiunii. Ideia îl împinge, în cele din urmă, la acţiune. El vrea să creeze o ordine mai bună, potrivită ţelurilor lui. Indoiala îl chinue, pentrucă ideea nu se transformă în acţiune decît atunci cînd se clarifică şi cînd adevărul ei devine evident. Dar temperamentul lui de luptător, nu poate suferi multă vreme dubiul pe care i-l impune raţiunea critică. El vede în acţiune supremul scop al existenţii: „Lupta noastră nu este zadarnică" —, spune Vania, — „pentrucă voinţa noastră e un factor al revoluţiei universale şi idealul nostru este îndrumătorul ei"..., viaţa e acţiune. Universul e acţiune. Acţiunea e cheia întregii enigme a existenţii"...

Mai tîrziu, în însemnările jurnalului său, influenţate de filosofia germană, Vania Răutu, precizează că „acţiunea este singurul mijloc de a birui forţele oarbe ale naturii" şi ajunge la concluzia, că lupta, acţiunea, e un imperativ categoric.

Sunt în jurnalul lui Vania, din volumul *Nostalgii*, o succesie de reflecţii, care sintetizează tot sbuciumul conştinţii lui şi-l duc, în

mod treptat, la o soluţie compatibilă cu aspiraţia lui, spre orientări active. Aceste însemnări ilustrează, în cîteva rînduri, întregul mecanism al gîndirii şi sensibilităţii lui. După un lung examen de conştiinţă, rigorismul său critic începe să pornească dela premize la concluzia finală, ca pe treptele solide ale unor deducţii controlate. Logica devine tot mai strînsă. Febra ce-i frămîntă inteligenţa şi conştiinţa în căutarea soluţiunii, dă aplicaţii demonstrative, un caracter de necesitate implacabilă. In labirintul problemelor prea vaste, logica devine instrumentul care revelează calea orientării şi duce la liniştirea spiritului şi la sentimentul unei mai juste viziuni a lucrurilor omeneşti. Tragicele oscilări, între setea de a cunoaşte şi generalizările abstracte, cu senzaţia ce o dau, a lunecării în vid, iau astfel sfîrşit.

Ca mai toate spiritele cuprinse de fiorul nevoii de edificare, şi împinse pe calea căutării pasionate a sistemelor şi teoriilor filosofice, Vania se străduie să nu piardă contactul cu pămîntul şi cu pulsaţia maselor omeneşti. El găseşte soluţia finalităţii în acţiune, care, la rîndul ei, e determinată de un scop, devenit prin sublimare, ideal. Astfel, setea de ideal, — care în dialectica lui Vania este „patria noastră reală" —, se confundă cu imperativul acţiunii. Spiritul lui, urmărit de nevoia împăcării celor două tendinţe, în aparenţă divergente: *aspiraţia ideală şi nevoia acţiunii practice*, ajunge să găsească astfel, printr'o sforţare supremă a raţiunii, trăsătura de unire, care să le contopească şi să le dea un sens şi o justificare unitară.

*

Am văzut că deprinderea lui Vania Răutu de a intelectualiza înclinările sentimentului şi de a da semnificaţii de simbol mişcărilor emotive, a influenţat şi modul său de a privi femeea. Tendinţele contradictorii ale spiritului său, sunt întrupate în figuri feminine. Unele femei, ca Undina, răspund idealurilor viu colorate ale tinereţii, care plutesc în depărtări insezisabile; altele, ca Ilenuţa, atracţiei vieţii simple şi a naturii odihnitoare. Maria Culiceeva apare, în feminitatea ei senzuală, curagioasă şi neastîmpărată, „trecînd mereu dela culmile nădejdiei şi ale extazului, pînă în fundul prăpastiei"...., în desghizările continue pe care i le impune viaţa ei aventuroasă, închinată unui crez. Yvonne Vasilescu e femeia inspiratoare, care încălzeşte şi înalţă spiritul poetului şi artistului. Stere o descrie în accente lirice, a căror căldură şi lumină radiază asupra tuturor mişcărilor eroinei.

Aspectele portretelor de femei, care evoluează dealungul romanului se schimbă, ca şi cum, în vasta frescă a vieţii pe care o prezintă autorul, numeroşi pictori ar fi aruncat cîte o trăsătură de penel. Pe alocuri, linia psihologică domină. Alte ori, amănuntele fizice amintesc glasul imperios al vieţii. Expresia se subţiază uneori pînă la cele mai delicate nuanţe, care transfigurează materia şi o sublimează. In aceste elanuri de intelectualizare rafinată, de viziuni care înalţă imaginaţia, se strecoară totuşi, deseori, figuri poetice şi graţiozităţi de

stil surprinzătoare, culese parcă din flora de pastişe a fineţelor dela periferia vieţii literare.

E curios că spiritul critic al lui Stere şi preferinţele calitative, pe care le-a manifestat în cuprinsul romanului şi în toată cariera lui publicistică, nu l-au putut feri de dulcegăriile presărate cu intermitenţă, în unele pagini care altminteri ar fi putut rămîne ca exemple de o severă frumuseţe literară.

Rezervele s ufleteşti ale lui Stere l-au ajutat să creeze, printre numeroasele portrete feminine, figura de o mare amploare psihologică a Taniei Lungu. Dominată de nevoia sacrificiului de sine, în care găseşte singura satisfacţie a vieţii, ea îşi distruge ultimele rezistenţe ale sănătăţii şubrede în stepele îngheţate ale Siberiei, unde venise să îngrijească de Vania. Tania e un portret de o înaltă nobleţe morală. Ea înfruptă moartea cu zîmbetul pe buze, pentru a nu slăbi curajul moral al bărbatului iubit. Fericită de măreţia mută a sacrificiului, ea desfăşoară cu simplicitate o forţă morală, care zdrobeşte fragilitatea corpului ei slab. Tania pare desprisă din galeria portretelor lui Ford.

*

Vigoarea intelectuală, tinereţea şi temperamentul pasionat şi dominat de ţeluri superioare ale eroului romanului, nu puteau lăsa pe femei indiferente. Timiditatea lui sentimentală, severitatea ascetică pe care şi-o impunea, şi candoarea retragerii naive în faţa femeii, trebue să fi stîrnit ambiţia iritată a femeilor. Varvara Semionovna, după ce-i arată care e morala justă în relaţiile sentimentale, îi spune fără înconjur: ...„mă atragi tocmai prin combinaţia aceasta de cultură, de vigoare intelectuală şi de atîta naivitate sentimentală''. Varvara ia ofensiva: ea sărută şi îmbrăţişează brusc pe Vania după ce în zadar îl petrecuse acasă la dînsul, în aşteptarea unui gest. Incorigibilul erou continuă să filosofeze. Atunci, Varvara, se hotărăşte să nu-i mai lase niciun dubiu asupra realităţii dorinţelor ei şi îi aţîţă simţurile. Orice bărbat şi-ar fi degajat conştiinţa în faţa acestor demonstraţiuni. Vania suferă însă că, deşi nu o iubeşte, o posedă şi are remuşcări faţă de acest suflet feminin „de elită''.

Am relevat mai sus pornirile spre misticism ale eroului romanului. El simte nevoia să se spovedească faţă de Tania şi faţă de Varvara. „Nu mă pot despărţi de tine'', — scrie el Varvarei, — „fără a mă spovădui. Altfel, cugetul vinovat mi-ar face cu neputinţă viaţa''. Ce înseamnă această nevoie de spovedanie, aceste scrupule ale conştiinţei care se simte vinovată, această idee că Varvara, care a provocat în modul cel mai categoric şi impudic actele de fiziologie amoroasă, se jertfeşte?. „Dar, dragă prietenă'', îi scrie el, „eu nu aveam dreptul să accept jertfa ta''. Prin acest misticism, neliniştit de ideea păcatului, Stere se ataşează puternic marilor figuri ale literaturii ruse din secolul trecut.

*

Vania înţelege şi latura realistă a vieţii şi a iubirii. El lasă pe eroinele lui să-i învedereze liber necesitatea acestui realism şi să coboare în voie de pe piedestalul pe care le înalţă idealismul lui. Totuşi accentele lui lirice şi atitudinea lui în faţa femeilor şi a iubirii, arată că amănuntele acestea nu-l ating.

E curioasă, cum s'o numesc, sublima naivitate, sau pudoarea prieteniei neprihănite, pe care o întîlnim la Stere. Iată, unul din episoadele a cărui delicateţe duioasă ar cădea în fărîme lamentabile, sub lipsa de cruţare a unei ironii lucide. Intr'o zi, Maria Culiceeva, stăpînită de o mare agitaţie, mărturiseşte lui Vania primejdiile vieţii imposibile, pe care o duce cu soţul ei, vădit căzut în manifestarea unor fenomene patologice. Maria exercită asupra eroului nostru o putere de atracţie fascinantă, care reiese din tonul superlativ pe care-l întrebuinţează în descrierea feminităţii ei atractive, comparînd-o cînd cu frumoasa Elena din miturile grece, cînd cu Gea, zîna pămîntului, cu împărăteasa Nictocris (Rhodopis) şi cu Aspasia, stimulatoarea marilor gînditori şi artişti din vremea lui Pericle.

La un moment dat „Maria îi strînse mîna şi apoi, punîndu-i cealaltă mînă după gît, se lipi toată de el, ca un copil''. Cum era şi natural, Vania, „simţind pulsaţia inimii în acest corp tînăr, trepidînd de viaţă, o strînse şi el năprasnic în braţe..., şi în neştire, o sărută pe ochi, pe obraji, îşi lipi buzele lacome de gura ei''.

Ce se întîmplă, însă? „Cu o mişcare, Maria Culiceeva se degajă, se depărtă înlături şi-i aruncă o privire de nespusă tristeţe şi zîmbi.... Ah! ce zîmbet grozav!... Zîmbetul Giocondei, în care tresărea o amară decepţie, o tremurare de revoltă şi, în acelaşi timp, de milă''... „Răutu, fulgerat, strivit de o greutate negrăită, îşi plecă jos capul, cu faţa ascunsă în mîinile-i tremurînde. Ce ruşine! Ce abjecţiune!''.

Ce romantism! Culiceeva nu era o femeie lipsită de inteligenţă, şi, mai ales, de feminitate. Sunt toate motivele să credem că ea cunoştea puternica înclinare a lui Răutu în faţa atracţiilor ei. Cu simţul lor de măsurare, infinit mai precis decît al bărbaţilor, femeile pot presimţi reacţiile unor atitudini sau gesturi ale lor, cînd zgîndăresc pasiunea încălzită pînă la incandescenţă a bărbatului. Strîngerea mîinii, înlănţuirea gîtului lui cu cealaltă mînă, lipirea „toată de el'', nu semănau de loc a expansiunii amicale, în nevoia de simplă comuniune şi protecţie. Şi apoi, deodată, după producerea reacţiunii fireşti, teribilul surîs al pruncului feminin şi prăbuşirea sufletească a neconsolatului Vania. A uitat oare Vania, cum procedase Maria Culiceeva cu tovarăşul ei Sajin? Cum i s'a repezit, fără tranziţii şi fără pudoare, în braţe? Nu cumva inteligenţa, feminitatea Mariei şi tactul ei superior, surprinseseră punctul slab al veşnicelor cazuri de conştiinţă, pe care şi le punea Vania la adierea celor mai uşoare curente morale? Nu provocase ea, în momentul oportun, fără prea multă reflexiune şi pregătire, cu acea iuţeală a orientării instinctive, de care e capabilă fineţea femeii, „cazul'' cel mai apt, să înlănţuie mai strîns afecţiunea lui Vania?...

*

Romanul social romînesc capătă cu romanul *In preajma revoluţiei*, o forţă şi o bogăţie, pe care nimeni nu le-ar fi putut bănui pînă acum. Viaţa dusă de autor prin ţinuturi străine, izvoarele culturii sale, atît de variate şi experienţa diversităţii noroadelor, l-au îndreptat spre cunoaşterea esenţialului şi a eternului omenesc. Ele au concentrat în romanul lui Stere un tezaur de reflexii, de viaţă şi de observaţie, deschizînd larg graniţele gîndirii romîneşti şi integrînd-o, prin sinteza unei cugetări superioare în patrimoniul gîndirii universale.

Interesul documentar, nu cedează întru nimic valorii literare a romanului. Mediile ruse şi româneşti, de toate categoriile şi cele ale muncitorimii apusene dela finele veacului trecut şi dela începutul celui actual, sunt evocate în dinamismul aspiraţiilor şi ciocnirilor lor. Stere luminează toate laturile isbucnirilor social-pasionale, în care mizeriile, suferinţele omeneşti, stoarse printr'o furie a voinţei de mai bine şi prin nestăpînitul lor exces, ies exagerate şi transformate în teorii şi în lozinci de luptă. Autorul redă în paginile romanului esenţa doctrinelor ce se înfruntă şi ideile care îndrumă acţiunea impetuoasă a maselor. Preciziunea cu care, în cîteva rînduri, Stere rezumă o doctrină şi stabileşte diferenţierile ei esenţiale de celelalte, impresionează. Nicio îndrăsneală a gîndului nu-l sperie. Dimpotrivă, se complace în confruntarea ideilor fundamentale contrare, risipind cu profunziune cunoştinţi şi reflexii ascuţite. In preajma revoluţiei ajunge astfel să fie o profesie de credinţă, un breviar al tuturor teoriilor socializante şi filosofice.

Universalitatea cunoştinţelor lui Stere, nu-l opreşte într'un singur domeniu. El abordează cu aceeaşi uşurinţă discuţii asupra artei picturale, vînturind, în faţa tablourilor celebre, din principalele muzee apusene, idei, nume şi imagini, care dovedesc, în afara erudiţiei, o familiarizare veche cu problemele de artă şi cu fixarea în timp şi în spaţiu a evenimentelor istorice.

Graţie tuturor acestor elemente, cele opt volume de roman, constituie şi o enciclopedie cuprinzătoare, în care freamătul pasiunii, al luptei şi al cugetării, animă noţiunile variate şi le fiexază, ca într'un joc complex, în rînduiala cunoştinţelor universale.

*

In cele opt volume ale romanului, nu există, ceea ce se chiamă o intrigă unitară, o desfăşurare a unei acţiuni centrale, în jurul căreia să se înoade o serie de întîmplări ,menite să dea mai mult relief faptelor esenţiale. Ca şi Jan Cristophe al lui Romain Rolland, eroul străbate ţări şi civilizaţii felurite. Peisagiile şi mulţimile se schimbă, iar legătura lor este păstrată numai prin personajul central: Vania Răutu. Ca şi romanul lui Rolland, *In preajma revoluţiei* ignorează arta compoziţiei. Cu începutul celui de al şaselea volum *Ciubăreştii*, continuitatea romanului, şovăitoare în *Nostalgii*, pare că sufere o ruptură. Umilinţa eroului din volumele anterioare în faţa aspiraţiilor şi suferinţelor omeneşti şi a imensităţii naturii aspre, dispare, lăsînd locul unui orgoliu dispreţuitor. Numai în volumul ultim, *Uraganul*, pe măsură ce se apropie de evenimentele din anul 1907, şi intră în descrierea tragediei care a frămîntat populaţia rurală a ţării, pasiunea şi viziunea autorului recapătă largile orizonturi ale primelor volume.

Mediul pe care-l găseşte Vania la Ciubăreşti îl îndeamnă la reflexii puţin măgulitoare. Intelectualitatea oraşului îl surprinde prin superficialitatea ei. Ironiile curg şi caricatura se impune irezistibil. Viaţa politică, mentalitatea socială şi familială a oamenilor, reeditează atmosfera comediilor lui Caragiale.

Desvoltarea romanului pe un asemenea plan, decepţionează. Inţeleg că unele aspecte ale superficialităţii vieţii familiale şi sociale, şi mulţimea scăderilor morale, puteau impresiona penibil pe un spirit cultivat şi dornic de luptă şi de sacrificiu. Lovind însă receptivitatea lui sentimentală, ele trebuiau să se rezolve în reacţiuni, cu atît mai profunde, cu cît vidul resimţit îi apărea mai neţărmuit. Caragiale storsese toate efectele comice pe care un asemnea mediu le oferea satirei sociale. Dela Stere s'ar fi putut aştepta sinteza morală şi intelectuală a societăţii romîneşti, impregnată de un spirit obiectiv al desvoltării şi condiţionării ei istorice. Această sinteză lipseşte.

In mediul intelectual sortid pe care-l prezintă, figura lui Vania Răutu, este menită să ia proporţii gigantice, ca ale unui Guliver în ţara piticilor. Dar atunci este firesc să se pună întrebarea: De unde a putut găsi un asemenea personaj, oamenii necesari şi înţelegători, capabili să primească sugestia unei discipline morale şi intelectuale, spre a porni la luptă în numele unui crez întemeiat pe putere de convingere, de adîncire a unei situaţii şi de necontestabil sacrificiu? Stere a prezentat, prin Vania, scînteia care aprinde focul, dar a uitat să analizeze, cu simpatia şi cu atenţia cuvenită, materialul sufletesc care a primit scînteia şi a alimentat flacăra începutului de renovare socială.

Volumul al şaptelea *In ajun*, redă şi etapele călătoriei lui Vania în apusul Europei. Scăpat din strîmtoarea morală şi intelectuală a Ciubăreştilor, entuziasmul lui renaşte în faţa marilor opere de artă şi la contactul cu civilizaţia veche a popoarelor apusene. „Căci pentru o adevărată cultură sufletească", — scrie Stere, — „nu ajunge o distinţie personală, ci o veche cultură şi o cultură obştească". Acest volum înseamnă o regăsire a lui Stere şi o reînălţare peste diformităţile caricaturale ale vieţii Ciubăreştilor, pe care le etalase cu prea multă stăruinţă în volumul precedent. Seninătatea şi măsura clasicismului exercită o influenţă binefăcătoare asupra temperamentului său arzător.

Vania Răutu a părăsit Rusia mistuit de dorul patriei lui romîneşti, „Romînia mă atrage, mă fascinează şi, în acelaşi timp, îmi inspiră groaza necunoscutului",... spune Vania. Stere ca şi

Wundt, ca şi André Gide, e convins că „omenirea se naşte din colaborarea sufletelor naţionale'' şi că individul trebue să-şi dea tributul de muncă şi de ridicare, ca membru al grupului său naţional. Şi, totuşi, o îndoială stărue în mintea cititorului, pe măsura înaintării în cunoaşterea reacţiunilor sufleteşti ale autorului, după venirea lui Vania pe pămîntul romînesc. Hrănit din miezul culturii şi misticei ruse, cu care s'a cufundat, ca şi Turghenief odinioară, în „marea germană'', n'a fost oare Vania un desrădăcinat în mediul romînesc? Nu trădează contactul lui cu viaţa ciubăreană o adîncă inadaptabilitate care se revelează din tonul sarcastic al celui de al cincilea volum şi din tendinţa nestăpînită spre caricaturizare? Răspunsul afirmativ poate fi evitat cu greu. In marea lui pasiune de luptă altruistă în serviciul ţării romîneşti, această disonanţă cu mediul, pe care-l domina intelectual şi sentimental, trebue să fi constituit una din marile tragedii ale sufletului său.

*

Sunt momente, în care ai impresia că *In preajma revoluţiei* este un minunat roman de aventuri. Cele mai multe dintre ţinuturile descrise sunt depărtate şi cu moravuri stranii. In mediile evocate pulsează o viaţă febrilă, agitată, în care problema existenţei se pune cu vehemenţă. Viaţa este hărţuită şi primejduită în fiecare clipă de boli, de foamete, de cruzimea firii omeneşti şi de asprimea grea a naturii.

O lume de revoltaţi împotriva legii, a societăţii şi a moralei curente, mişcări de masse pitoreşti sau ameninţătoare sub toate latitudinile, indivizi de o varietate ameţitoare, dela cele mai fine tipuri de intelectuali, la cele mai joase exemplare de viaţă instinctivă, conspiraţii şi reprimări severe în veşnica luptă de evaziune şi de prindere, dau romanului acel fior de frămîntare agitată, care evocă pitorescul şi febrilitatea romanelor de aventuri. Rătăcind prin taiga siberiană, Vania spune singur că s'a hotărît să-şi puie în aplicare arta învăţată dela eroii romanelor lui Fenimore Cooper şi Mayne Reid.

Nici suflul romantic nu lipseşte. Desele intervenţii, uneori vehemente, pline de primejdii şi de jertfe ale lui Răutu, întru apărarea celor slabi, bătrîni şi oropsiţi, sau a văduvelor şi a femeilor ameninţate de brutalitatea bărbaţilor; sacrificarea ultimului ban, cu riscul foamei şi al privaţiunilor, spre a ajuta pe un semen suferind, amintesc cavalerismul funciar şi pîndit de primejdii al unui Jean Valjean. E numai o comparaţie de temperament, de bunătate funciară a inimii, care sfidează autoritatea şi ordinea socială, spre a conserva omenia. Dar pe ce fundament şi în ce cadru se desfăşoară aceste aventuri în romanul lui Stere!

Problemele cruciale ale orientării şi sensului vieţii, sparg la tot pasul învălişul uniform al scurgerii zilelor şi faptelor omeneşti. Fondul real al povestirii nu constă în tribulaţiile personajului central, ci în reacţiunea, mereu vie, pe care întîmplările o provoacă

asupra conştiinţii, minţii şi simţirii lui. *In preajma revoluţiei* este mai mult o *dramă a conştiinţii*, care caută să rezolve problema vieţii şi să găsească drumul cel mai bun în marea de îndoială şi de necunoscut ce ne înconjoară. Dacă în vasta operă pe care a conceput-o, Stere ar fi posedat, într'un grad mai desvoltat, puterea creaţiei imaginative, care îmbracă gîndul în visuri încarnate şi face să ţîşnească problemele fundamentale, nu din conversaţia pasionată a unor oameni cultivaţi, ci din ciocnirea întîmplărilor şi din acţiunea necesară a vieţii, numele literar al lui Stere ar fi străbătut şi dominat peste graniţele Romîniei.

*

Imprejurările naşterii şi ale vieţii lui, nu i-au dat putinţa lui Constantin Stere să-şi făurească mijloacele prin care să dea o expresie romînească armonioasă şi flexibilă creaţiunii lui literare. Scrisul romînesc a însemnat pentru autorul celor opt volume ale romanului *In preajma revoluţiei* o sforţare mai mult, peste acele mari şi adeseori penibile ce i-au fost impus întotdeauna de nevoia exteriorizării. Din acest punct de vedere, fenomenul Stere este unic în literatura romînă. In cursul desvoltării ei, scriitorii au consacrat o atenţie încordată şi, uneori, în disproporţie cu conţinutul sufletesc al operei, inflexiunilor de stil şi rezonanţei cît mai atrăgătoare a frazei. Sunt scriitori care au rămas în istoria literaturii romîne, numai prin efectele acestor străduinţi.

In scrisul lui Stere, regulele de sintaxă, de punctuaţie şi pînă şi caracterul romînesc al *frazei*, suferă numeroase violări. Punctul se interpune arbitrar între propoziţii principale şi incidente. Virgula apare, aproape întotdeauna, înainte de conjuncţia şi, lipsind acolo unde respiraţia normală ar cere-o neapărat. Cuvinte străine, neologisme pe care limba romînească nu le poate digera (coşmar, racontare,...) şi, cu atît mai puţin, le poate integra în expresia literară, presară cu profuziune viguroasele imagini, pe care Stere le aşterne dealungul episoadelor romanului. Cît de plin trebue să fie izvorul de inspiraţie şi de gîndire al romanului, dacă aceste defecte abia isbutesc să-şi releve aparenţa! Pe alocuri, ca printr'o minune, insuficienţele stilului dispar sub farmecul amintirii, spre a ajunge la descrieri de o puritate impresionantă, ca cea a Matterhorn-ului, din volumul *In ajun*.

*

Materialul dens al romanului închide, în cele opt volume, o imensitate de viaţă, de sbucium şi de gîndire. Sunt multe momente, care ar fi meritat să fie relevate. Sunt atitudini şi convingeri, care au acţionat cu o putere irezistibilă asupra eroului. Nu le-am mai pomenit. Ce a împins de pildă, pe Vania Răutu să vie în ţară, după ce toată formaţia vieţii lui intelectuale fusese împlinită în Rusia? Ce aspecte a înfăţişat evoluţia lui sufletească în pregătirea spre

această întoarcere și cum a exercitat el opera de înrîurire asupra vieții intelectuale și politice a țării? In ce medii a trăit și ce gînduri a agitat și a nutrit înainte de venirea lui în țară? Cum a văzut și a descris evenimentele din 1907?... Sunt atîtea aspecte asupra cărora nu m'am mai putut opri, cu toată marea lor însemnătate în desvoltarea generală a povestirii.

*

Romanul *In preajma revoluției* a rămas neisprăvit. Stere simțea că i se apropie sfîrșitul. „Cînd a început a-și scrie seria ultimelor volume'', — scrie d-l Roman Stere, — „Stere avea șaizeci și șapte ani și inima incurabil atinsă. Volum după volum au început să apară, la scurte intervale, dar pe măsură ce scria, autorul își simția din ce în ce mai mult împuținate zilele disponibile de viață și era nevoit mereu să tot reducă, să tot ajusteze opera pe măsură''. Al nouălea volum, care trebuia să fie ultimul, prin această operă de ajustare, n'a mai putut vedea lumina zilei.

Cu vreo trei luni înainte de a muri, Stere a împărtășit fiului său Roman, conținutul epilogului pe care-l proiecta. Intreaga semnificație a acestui epilog era conținută în cîteva cuvinte, scrise de mîna lui Vania Răutu: *„Nicio picătură de energie morală nu se pierde în zadar''*. Minunată mîngîere a unui suflet decepționat!

In clipele de luptă grea cu boala, de stingere a ultimelor licăriri de rezistență fizică, prin sforțarea creațiunii, autorul romanului *In preajma revoluției* trebue să fi găsit ultima consolare în ideia eroului său Sajin: „Viața nu se măsoară cu anii, ci prin cuprinsul ei, prin intensitatea energiilor descătușate''...

Aceste energii nu se pot pierde.

AURELIU WEISS

CRONICA LITERARĂ

CĂRȚI ROMÎNEȘTI

CAMIL PETRESCU, TEORETICIAN AL ROMANULUI

Incă înainte de a fi publicat romane, d-l Camil Petrescu desvăluia firele unei teorii a romanului, de altfel ca foarte mulți dintre creatori, cu această deosebire că el punea aici atîta frenezie dialectică, încît te poți întreba dacă teoria este forma generală a spiritului său productiv anticipînd fapta, ori dimpotrivă opera este mai mult un act de demonstrație, o ilustrare a teoriei. In 1927 d-l Camil Petrescu susținea lucruri foarte cuminți, mirîndu-se că un publicist se putea lăuda că descoperise o direcție ale cărei adevăruri el „cu îndîrjire și cu dezolare față de atîta nepricepere" le repetase „de ani de zile" tinerilor noștri scriitori. (*„De ce nu avem roman"* în *Viața literară*, II. Nr. 54 din 4 Iunie 1927). Dar ce repeta romancierul nostru „de ani de zile d-lor Cezar Petrescu, Gib Mihăescu, Blaga, etc."? **Iată ce:**

„...Cu eroi care mănîncă trei săptămîni cinci măsline, care fumează doi ani o țigare, cu cîrciuma din tîrgușorul de munte și gospodăria cu trei cotețe a dascălului din Moldova nu se poate face roman și nici măcar literatură. Literatura presupune firește probleme de conștiință. Trebue să ai deci ca mediu o societate în care problemele de conștiință sunt posibile. Il vedeți d-voastră de pildă pe d-l Pamfil Șeicaru erou de roman? Minat de probleme de conștiință... Cu interminabila parafrazare a lui „Dan" a lui Vlăhuță, cu cîteva descrieri de dumbrăvi și tîrgușoare, cu cucoane blestemate care dau cu „ruj" pe buze, cu o duzină de eroi plîngăreți. (Acolo șezum și plînsem etc.), nu poți crede că faci literatură. Vei găsi cel mult o mie, două de notari comunali și agronomi care se lamentează la cîrciumă că ei meritau o soartă mai bună și care te cetesc seara cu foc personal dar nu aceștia contează în literatură. Etc."

In fond, măcar pînă la un punct, aceasta este poziția față de problema romanului și a d-lui E. Lovinescu, care respingînd ruralismul Semănătorismului recomanda o literatură orășenească. „Cinci măsline", „trei coteței", „cîrciuma", „tîrgușor", par a sugera prin urmare în rîndurile dezolate ale d-lui Camil Petrescu viața simplistă dela țară. Numai citarea d-lui Pamfil Șeicaru care trăiește la oraș, derutează, deși trebue să ținem seamă că autorul avea motivele sale de a polemiza cu acest cunoscut ziarist. Intrebarea este: făcea d-l Camil Petrescu o simplă distincție între indivizii cu probleme de conștiință și

cei fără astfel de probleme, indiferent de localitatea în care vieţuesc, ori voia să stabilească nişte raporturi de cauzalitate, în virtutea cărora ţăranul mănîncă cinci măsline, adică e prin definiţie rudimentar în vreme ce orăşeanul e încărcat de probleme de conştiinţă? Structura romanelor sale ne-ar înclina către interpretarea din urmă, care constitue modul de a vedea al d-lui E. Lovinescu.

Ecuaţiile acestea ţăran=om rudimentar, orăşean=fiinţă complexă dovedesc o judecată falsă şi un snobism caracteristic naţiei noastre de rurali. Căci dacă burghezul e complex faţă de ţăran atunci aristrocatul, om cu sînge vechiu şi educaţie aleasă, trebue să atingă capătul de sus al complicării. Această gîndire „distinsă" despre umanitate o avea Duiliu Zamfirescu. Dacă atari propoziţii ar fi adevărate, atunci multă vreme noi n'am avea roman şi nici literatură înaltă, căci multă vreme încă nu vom putea nădăjdui să schimbăm raportul procentual dintre ţărănime şi orăşenime care e în favoarea celei dintîi. In aceste judecăţi se confundă complexitatea cu fineţa. Un aristocrat poate să întindă mîna fără sforţare spre alimentul cel mai gustos, evitînd pe cel sărac, să se învîrtească slobod într'o societate de oameni de spirit, nescoţînd o vorbă substanţială, să asculte o oră, o disertaţie profundă, satisfăcînd prin uimirea ochilor pe vorbitor şi dînd impresia că înţelege, iar el însuşi e cu putinţă să nu fie decît un desăvîrşit dobitoc, incapabil de cea mai mică sforţare abstractivă, un manechin adormit şi stilat. Nu complexitatea aşa dar funcţionează în acest individ, ci automatismul creditar, care e un aspect al vieţii generale instinctuale, şi acest automatism se chiamă aici fineţe. Deosebirea între indivizi trebue făcută prin noţiunea de adaptare. Sunt două moduri (renunţînd la nuanţe) de a se adapta. Un individ porneşte la cîmp sau la cancelarie (ca să aibă ce mînca), îşi caută o femeie (ca să poată procrea) dar face toate aceste gesturi orbeşte, muteşte, fără a transforma pe acel „ca să" în noţiune de finalitate. Acesta e modul de adaptare automatic, instinctual, care intră în parte, în scopul economiei în orice existenţă. Cînd madam Birotteau, deşteptată după un vis rău, pipăe patul şi rămîne uimită că nu găseşte pe Cesar Birotteau, în acea clipă ea desvălue cititorului că eroul fusese un automat care se culca totdeauna şi sincronic cu nevastă-sa, dar că ceva nou a sfărîmat acest automatism. Dacă însă eroul, chiar mişcat instinctual, se motivează pe sine, făcîndu-şi anumite reprezentări anticipate ale propriilor acte, lucrînd aşa dar după cauze finale, atunci avem de aface cu un caz superior de adaptare, cu omul complex. Un astfel de erou se poartă ca şi celălalt dar are o conştiinţă, adică o viziune a mecanicei lui interioare. De lucrează pămîntul sau de se duce la cancelarie este (zice el) fiindcă are o concepţie de viaţă, de se însoară face asta ca să intre în rîndul lumii, să dea patriei braţe (deci are o filosofie a misiunii individului), femeia a ales-o fiindcă i-a plăcut fiziceşte ori sufleteşte (deci are un ideal estetic şi un ideal femenin). Acest erou explică el însuşi toate actele sale, chiar dacă le-a făcut fără a se gîndi ca şi automatul.

Toată această maşinărie a finalizării actelor noastre se chimă viaţă morală. Deci în lume sunt două feluri de vietăţi: lupi, vulturi, urşi, sihaştri, eroi ai lui Sadoveanu şi ai lui Brătescu-Voineşti, fiinţe care se mişcă, fără să ştie de ce, fiinţe automatice, instinctuale, frumoase ca documente ale naturei şi fiinţe morale, care ne dau conceptul unei ordine spirituale în univers. Dar rămîne stabilit că modul automatic şi cel moral se amestecă şi nu se găsesc niciodată pure. Obiectul romanului este omul ca fiinţă morală. Insă şi aci e de făcut o observare. Nu calitatea de fiinţă cu mecanism final, nu adîncimea adaptării, constituesc notele esenţiale într'un erou de roman ci altceva, acel altceva care face pe un mare romancier ca Balzac să-şi aleagă eroii nu din clasa cea mai înaltă a societăţii, ci din mica burghezie, provenită din păturile rurale. Interesul în roman şi în genere în observaţia omului provine din viclenia cu care instinctele se ascund sub structura mo-

ralităţii. Cînd un erou se poartă după instinctele fundamentale umane, dar se sbate să se explice complex, atunci el devine copt pentru roman.

Lărgind înţelesul cuvîntului, am putea aplica aci noţiuea de ipocrizie. Toţi eroii complexi sunt nişte ipocriţi, sublimi ori ridiculi, care nu vor să admită izvorul automatic al actelor lor. O consecinţă a structurei morale este tipizarea. Un individ intră în categoria pe care o determină natura motivării. Rascolnicoff este, instinctual, un criminal dar prin motivarea pe care o dă crimei sale el e „martirul pentru ideal". Julien Sorel e un simplu alergător după hrană, în ordinea morală el e ambiţiosul, exponentul unei clase. Goriot e numai un om slab, fără rezistenţă, dar el are conştiinţa că e „tată" care dă îndreptăţire prostiei şi suferinţei lui.

Ei bine, întrebăm: ţăranul, să n'aibă el viaţă morală, să n'aibă el complexitate? Dar el are în tradiţiile şi literatura lui orală toate elementele adaptări prin idei. Cînd tună el se 'nchină în faţa puterii lui Dumnezeu (crede deci într'un factor absolut), în dragoste aduce motivarea lui estetică ori economică, dar motivare. Lucrul acesta e atît de limpede încît putem afirma fără stinjenire că între un ţăran sănătos şi d-l Camil Petrescu nu e nicio deosebire de complexitate ci numai una de fineţe. Dar fineţa nu formează obiectul romanului. Ţăranul şi Kant îşi pun exact aceleaşi probleme, cu deosebirea că cel din urmă le rezolvă cu altă tehnică. Intre ţăran şi Kant e deosebirea dintre socoteala pe răboj şi aceea după regulele calculului. Sociologul care a studiat, după metode, societatea nu e mai adînc erou de roman decît omul politic care o cunoaşte empiric, desamăgitul de femei, din experienţă nesistematizată, nu e mai puţin profund decît misoginul Weininger.

Vina scriitorului romîn este de a nu fi ales decît aspectele automatice ale adaptării ţăranului (deşi I. Slavici în *Mara* face o valoroasă excepţie) nu de a fi rămas în lumea satelor unde va trebui să rămînă încă multă vreme de vrea să nu se falsifice. In lumea satului există toată scara valorilor morale ca în orice societate, însă fără cărturărism.

Judecînd după realizările sale în roman s'ar părea că d-l Camil Petrescu înţelegea prin „probleme de conştiinţă", acele sbuciume născute în mintea individului cult care luînd cunoştinţă de problemele tratate sistematic de filosofi e îndurerat că nu le poate deslega. „Complex" ar fi atunci tînărul căruia Universitatea i-a dat necesitatea de a căuta cauza primară şi care se sbuciumă de neliniştea metafizică. Acela care nu poate soluţiona chestiunea determinismului şi a liberului arbitru. Dacă ar fi aşa (să sperăm că nu) lucrul ar fi regretabil, căci am merge spre o literatură nu a vieţii conştiente, morale, ci a conştiinţei în sine ca pură abstracţiune, către o literatură de salon, pentru distracţia filosofilor. Am exalta cu alte cuvinte pe Paul Bourget.

D-l Camil Petrescu şi-a lămurit concepţiunea actuală despre roman, pe larg, în articolul *Marcel Proust* din *Teze şi antiteze*. In linii generale se declară aici proustian şi ar fi o problemă interesantă de deslegat (dar nu e momentul) cum se face că romancierii romîni, nu sunt nici balzacieni, nici dostoiewskieni, nici flaubertieni, dar au devenit toţi deodată proustieni.

Articolul în chestiune merită să fie analizat. Nu mai încape îndoială că d-l Camil Petrescu este un scriitor cu cultură filosofică şi cu cap abstractiv şi e o adevărată plăcere (pentru cine ştie să guste astfel de plăceri) să te laşi năvălit de acel puhoiu de argumente în spume care se scurg aci pe coperişul paginei, aci prin subsolurile ei cu o febrilitate inimaginabilă. Nu altfel este omul însuşi cînd discută. Cu faţă de beduin, cu ochii străvezii, el se aprinde, se agită cu atîta ingenuitate încît nu vede nimic suspect în calmul provocator al celorlalţi şi mai ales spune lucruri enorme, aşa de enorme încît d-l E. Lovinescu a încercat să-i facă din asta o trăsătură caricaturală. Dar n'are dreptate, pentru că enormitatea la d-l Camil Petrescu este o consecinţă a bunei credinţe cu care discută şi un mijloc eroic de a scoate pe adversar din

pozițiile lui. Vorbitorul e conștient de a fi căzut de pe linie și se întoarce cordial pe drumul cel cuminte, răzînd el insuși de propria-i ieșire.

D-l Camil Petrescu este impetuos în discuție, mergînd pînă la extravaganță cu disperare și luciditate, dar armele sale de luptă sunt serioase și cred că este unul din cei mai de seamă dialecticieni pe care i-a produs generația de după războiu. Să nu ne speriăm dar că d-l Camil Petrescu afirmă cum că peste un veac, două, nu va supraviețui decît Marcel Proust și să descurcăm din potopul de gesticulații intelectuale ideile care sunt foarte interesante. Dacă nu vom fi totdeauna de acord cu ele, asta vine din condiția generală umană care face ca doi indivizi să nu participe la adevăr decît parțial.

Prima idee, care surprinde, este aceea a progresului în materie de artă. După d-l Camil Petrescu „o literatură trebue să fie sincronică structural, filosofiei și științei ei", iar literatura epică rămăsese, constată d-sa, anacronică „față de evoluția realizată de știință și filosofie în ultimii patruzeci de ani". Opinia e paradoxală, trebue să recunoaștem, și a o discuta prea mult nu duce la nimic. Oare geniul e condiționat de cuoașterea progreselor științelor și filosofiei? Creațiunea literară e un fapt natural ca și nașterea unui prunc și cine oare va obiecta că pruncul nu e conformat după ultimele progrese ale filosofiei și ale științei? In fond prin urmare d-l Camil Petrescu cere romancierului ca înainte de a fi creator să fie om de știință și filosof, ceea ce pare foarte discutabil. Literatura, zice d-l Camil Petrescu, e în legătură cu psihologia, psihologia e în legătură cu filosofia ergo romancierul se cade să cunoască filosofia. Ce mare sofism prin confuzie de noțiuni! Literatura nu e în legătură cu psihologia, ci cu sufletul uman. Sufletul e veșnic același, cunoașterea științifică înaintează. Ar fi ciudat ca odată cu schimbarea filosofiei să se schimbe și datele psihologiei, adică sufletul uman și eroii lui Balzac să rămînă anacronici.

Aplicînd acest paralelism paradoxal între filosofie și literatură, d-l Camil Petrescu pune în dependență clasicismul francez cu raționalismul fracez. Firește, mulți au stabilit un astfel de raport dar numai în cîmpul gîndirii pure, dar nimeni nu s'a gîndit că Molière a produs pe Harpagon din cauza filosofiei vremii. Căci ce pretinde d-l Camil Petrescu? El zice așa: raționaliștii nu observau realitatea, ci ideea lor despre realitate, nu minuiau sufletul cel concret, fenomenal, ci simple abstracțiuni, numite *tipuri* și *caractere*. Cu alte cuvinte ei deduceau lumea dintr'o schemă a priori asupra ei. „Literatura oferă cu preferință tipuri, ori mai bine spus archetipuri de oameni. Iată un erou... Cum trebue să se comporte un erou?... Destul de simplu: un erou e totdeauna viteaz... Iată un avar, cum trebue să se comporte un avar? E necesar ca în fiecare manifestare a lui să se vaite că n'are bani, că e furat". Ar fi nedrept să atribuim autorului un spirit sofistic persistent. Mai de grabă poate fi vorba aici de o alunecare, din grabă, pe goliciunea vorbelor. (Articolul a fost temeiul unei conferințe). De ce să interpretăm aprioristic și normativ clasicismul? Moliere n'a putut zice: îmi trebue un avar, să vedem ce se cade să facă un avar tip. Ci el și-a zis, fără îndoială: iată un individ care se vaietă că n'are bani și că e furat. Deci am de a face cu un avar. Și la fel un erou nu este individul care trebue să fie viteaz, ci denominațiunea pe care o dăm omului în mod firesc viteaz. Ideea de tip, de caracter așa de cultivată azi, într'o epocă de gîndire pozitivă, sub forma clasificării tipologice, caracterologice nu e deloc legată de gîndirea apriorică deductivă. Intrînd în joc clasificarea, instrument de bază al științelor naturale, noțiunea de tip e o generalizare, la care ajungem pe cale inductivă, e o formă a cunoașterii pozitive.

Tipizarea, caracterizarea sunt atitudini de observație permanente care nu au de aface cu nicio filosofie. Nicicînd nu a putut scăpa omului că viața sufletească se înfățișează ca un tot coherent și că afinitățile între indivizi pe temeiul organizării interioare duc la un număr limitat de modalități. Nu trebue să fii moralist leibnizian ca se vezi că pe lume sunt rase, popoare, oameni buni, oameni răi, ambițioși și apatici, sgîrciți și risipitori. Ba chiar am fi îndreptățiți să zicem că numai categoriile sunt reale, indivizii fiind simple aparențe ale tipurilor. Dacă n'ar fi această încredere în uniformitate, n'ar exista cunoscătorul de oameni. Trebue oare atîta filosofie pentru asta? Omul de bun simț care alcătuește o listă de persoanele ce ar putea contribui cu bani pentru ajutorarea săracilor, taie de pe această listă pe Harpagon. Harpagon n'a dat și nu va da. Eroare ar fi cînd scriitorul ar alcătui conținutul unei categorii cu note deduse dintr'o noțiune convențională. Dar marele creator n'a făcut niciodată asemenea greșală, fiind un cuvînt de ordine universal, cum că artistul vede tipul prin concret, mulțumindu-se doar să aleagă acele aspecte ale individualității în care se pot scruta mai bine schemele. „Naivele manuale didactice" nu păcătuesc așa dar cînd cer tipuri, caractere, ele greșesc de obiceiu găsindu-le acolo unde nu sunt, din lipsă de pătrundere.

Urmărind progresele științei, d-l Camil Petrescu găsește că pozitivismul și materialismul a determinat în artă realismul și naturalismul, al căror ideal este zugrăvirea fotografică a realității și documentarea. Se înțelege, desigur că pozitivismul a urmărit pe unii scriitori așa cum noua filosofie urmărește pe d-l Camil Petrescu. A influențat pe acei care se credeau datori a fi în curent. Dar creația adevărată rămîne totdeauna străină de astfel de raporturi superficiale. Flaubert n'a fost pozitivist ci artist, iar observarea realității e o condiție valabilă oricînd. De fapt naturaliștii (mă mir cum scapă acest lucru romancierului nostru), n'au urmărit „zugrăvirea realității" ci explicarea ei. Zola încearcă să scoată în evidență cauzalitatea, linia serială a faptelor, să facă operă de om de știință.

Cînd ajunge la progresele *fiziologiei* moderne, la endocrinologie, d-l Camil Petrescu, punînd de acord literatura cu știința, declară că ideea de tip, de caracter, e perimată, întrucît psihopatologia a contribuit la dizolvarea ei.

„Viața noastră sufletească și mintală e dirijată de acțiunea glandelor cu secrețiune internă ... Iată un copil leneș și prost, „tip" de leneș și de prost, după psihologia monadologic, raționalistă ... Nu e leneș și prost — din caracter — răspunde endocrinologia. Are numai o afecțiune a glandelor suprarenale, iar lenea și „prostia" lui pot fi vindecate prin opoterapie ... (O! de-ar fi așa!)".

Ce ciudate afirmațiuni! Endocrinologia constată numai rolul cel mare pe care-l joacă secrețiunile în formațiunea complexității noastre sufletești. Comedia clasică, cu mult înainte de Brown Séquard, vorbea de „bilă" ca de o atitudine psihică. Organizarea sub categoria personalității și a caracterului e un fenomen fundamental ce se poate explica, dar nu dispare odată cu schimbarea explicării. Apa n'a dispărut cînd s'a aflat că e compusă din H și O. în anumite proporții, și tot astfel nu va dispărea caracterul odată cu descoperirea rolului secrețiunilor. D-l Camil Petrescu voește a spune că de fapt nici n'a existat vreodată caracterul, viața noastră sufletească fiind un rîu mai alb sau mai negru după cum se varsă în el mai puțină sau mai multă fiere. Dar că acest lucru nu-i adevărat, cred că nici nu mai e nevoie pentru a demonstra. Un om se naște dozat odată pentru totdeauna în secrețiunile lui și nu este endocrinolog, care nu-și închipue că prin simple injecțiuni va putea schimba structura unui om. Se poate stimula o funcțiune, ameliora o stare, dar nu modifica un caracter. Și apoi toate disolvările unei structuri prin cauze patologice nu înlătură ideea organizării. O casă părăsită se nărue de ploi și vegetație parazitară și d-l

Camil Petrescu zice: Vezi? arhitectura nu există. Cu toată aparența raționalistă gîndirea d-lui Camil Petrescu este magică, precum e a multor din tinerii noștri. In definitiv suntem mai aproape de Asia decît de Occident. Pentru gînditorul magic legea nu e un chip de a formula cu probabilitate natura ci un ordin de care ascultă natura. Cînd ai descoperit raportul dintre viața coherentă și secrețiuni strigi: susan, deschide-te.... și caracterul dispare.

Ajuns la epoca actuală romancierul nostru pune în acord literatura cu filosofia. Iar filosofii vremii sunt Bergson și Husserl. Felul în care d-l Camil Petrescu citează pe Husserl, este cea mai simpatică demonstrație de entusiasm și de robire unei idei. Nu este opinie oricît de însemnată și de evidentă care să nu se întemeieze pe filosofia fenomenologică sau pe *Logische Untersuchungen*. De fapt ideile care poț fi utile literatului, în dificila gîndire a lui Husserl, sunt din cîmpul psihologiei. Școala lui Wundt îndreptase atenția nu atît asupra vieții sufletești în sine, cît asupra cauzei ei fiziologice. Viața conștientă era un epifenomen. Husserl voiește a face psihologie pură, descriptivă și firește introspectivă, pornind dela datele spiritului în sine, luate ca fenomene. Deci psihologul nu are a cerceta raportul dintre funcția unui organ, și o idee, ci raporturile dintre, să zicem, o idee și o idee, de unde urmează că operația logică nu reprezintă o economie a experienței ci o fenomenalitate interesantă în sine, tipică pentru om. Condițiunea este ca un fenomen de acest fel să nu fie studiat din afară ci „trăit". Deci Husserl ar fi mai de grabă un excelent sprijin teoretic pentru literatura cerebrală fie clasică, strict analitică, fie de tipul Paul Bourget. Mai apropiată de Proust, este fără îndoială filosofia lui Bergson. Cu activitatea abstractivă noi reținem din rîul substanței cît ne este util. Sufletul nostru (fiind vorba de ordinea interioară) astfel cunoscut formează un eu relativ și superficial. Dar nu e cu neputință într'o anume măsură să ne rupem din rețeaua schemelor și să pătrundem intuitiv în eul nostru absolut, în continuă devenire. Această cufundare va constitui desigur nu o cunoaștere propriu zisă, care este o limitare, o tăiere, ci o trăire. A aplica bergsonismul este o întreprindere pe care au încercat-o supra-realiștii. Și la ce a dus? La o succesiune incoherentă de aspecte interioare sau la o falsă incoherență întrucît conștiința noastră organizează spontan. Cît despre Proust, desigur că apropierea pe care o face d-l Camil Petrescu și au făcut-o și alții e foarte legitimă atîta vreme cît nu exagerăm și ne păstrăm în marginile evoluției conștiinței estetice. Aplicînd terminologia fenomenologică d-l Camil Petrescu constată că Marcel Proust observă sufletul concret, adică sufletul neconstrîns în scheme, în trăire absolută. Nu numai constată dar decide că de acum încolo, romancierul va observa numai așa, de vreme ce așa pretinde progresul gîndirii:

„Să realizăm concretul, adică existența actuală, în această clipă, și să-l reinstalăm apoi în devenire, căci alt concret *nu există*... Prin urmare artistul povestește lumea văzută prin el, existînd prin el".

Teoreticianul nostru mai observă că noul tip de roman nu are a recurge la memoria voluntară ci la cea involuntară (deci un soiu de dicteu suprarealist) însă numai decît face rectificarea judicioasă că incoherenței ce ar putea să iasă din asemenea abandon trebue să i se opună principiul semnificației. Insfîrșit ceea ce spune d-l Camil Petrescu e foarte inteligent și admit că teoretic o astfel de relațiune între bergsonism și proustianism e perfect legitimă. Ba chiar admit că nu numai prin condițiuni de viață personale, ci prin înrîurirea filosofiei Proust și-a schimbat tehnica. Insă nu trebue să mergem prea departe pe povîrnișul analogiilor și urmînd pe docții esteți germani să ne

închipuim că romanul în substanța lui s'a schimbat prin Proust. S'a schimbat (și numai pentru Proust, căci imitarea exemplului e detestabilă) compoziția romanului. Introducerea faptelor e făcută după cursul unei pretinse memorii involuntare. Dar romanul nu apare decît cînd ne dăm seama că începe să se organizeze o lume de tipuri tocmai și de caractere. Cît e viabil în Proust este obiectiv și organic și prin aceea clasic, deși aglomerat cu încetineală. Restul, adică trăirea concretului, a eului absolut, nu e, vai, decît un album de senzații, de impresii, de opinii, de maxime. Dar în sfîrșit scopul nu e de a combate pe Proust ci de a determina conștiința estetică a d-lui Camil Petrescu, proustian. Din literatura lui Proust, romancierul nostru scoate următoarele comandamente:

„In mod simplu voiu lăsa să se desfășure fluxul amintirilor. Dar dacă tocmai cînd povestesc o întîmplare, îmi aduc aminte, pornind dela un cuvînt, de o altă întîmplare? Nu-i nimic, fac un soiu de paranteză și povestesc toată întîmplarea intercalată. Dar dacă îmi strică fraza? N'are nicio importanță. Dacă îmi lungește aliniatul? Nu-i nimic, nici dacă digresiunea durează o pagină, două, 30 ori 150. Asta se întîmplă de altfel chiar de cîteva ori cu *À la recherche du temps perdu*... Trebue să precizăm că o bună parte din adaosuri (e în romanul lui Proust), au fost făcute în corectură. Căci în momentul cînd corecta șpaltul, dacă faptul povestit amintea nuanțe noi, el trăgea un fel de sfoară de cerneală pe margine, semn pentru tipograf că acolo între subiect și predicat, trebue să puie zece propoziții secundare. Corecturile lui Proust, despre care a apărut un volum întreg, sunt într'adevăr turburătoare".

Trebue să mai adăogăm, apare la d-l Camil Petrescu o atitudine ce nu mai explică prin fenomenologia lui Husserl, și aceasta este antipatia pentru „scrisul frumos", pentru stil, într'un cuvînt pentru scriitorii „calofili". Atitudinea aceasta e foarte legitimă și îndreptățită de mișcarea gîndirii estetice în epoca noastră. Totul e să înțelegem lucrurile cum trebue. Aci d-l Camil Petrescu își susține anticalofilia pe teoria (suprarealistă) a literaturii ca automatism, aci (așa s'ar părea) pe noțiunea mai largă de autenticitate. Inrîurirea lui André Gide este evidentă. In parte urmînd tradiția stendahliană, în parte bizuindu-se pe romanul rus de tip Dostoiewski, André Gide (teoretician acut, dar scriitor steril) afectează a fi ca autor un simplu referent al adevărului. Omul de știință e atît de captivat de problema în sine, încît el devoră cu egală mulțumire textul, notele și notele notelor, fără nicio preocupare formală. Stendhal își compusese un jurnal, exact, științific, în parte criptografic în care punctele suspensive erau semnificative pentru el. André Gide se arată lacom de faptele diverse de gazetă, ori de notele de lucru ale scriitorilor și el însuși în *Journal des faux-monnayeurs*, „caiet de exerciții și de studii" își publică materialele și notele din timpul elaborării romanului *Les faux-monnayeurs*. E un fel de a spune că tot ce se rupe din experiența sa, e un dat autentic, valabil în sine chiar neintrodus într'o compoziție. Apoi André Gide își publică felurite caiete, jurnale, pe care în grija autenticității voiește a le da ca produse spontane ale spiritului său, fără nicio premeditare artistică. Autorul pretinde a fi regăsit foile întîmplător și neputîndu-și descifra scrierea, se ferește să refacă conștient actul genuin al gîndirii și atunci publică totul așa frînt ca un simplu document El scrie de pildă:

„...Le don de sympathie, qui, toute ma vie, fait mon...(?) à la fois et mai plaie, me permettait, etc..." (*Feuillets retrouves*, N. R. F., 1 Nov. 1935).

Autorul ar fi putut să înlocuiască punctele şi semnul de întrebare cu probabilul cuvînt potrivit, cu *orgueuil* de pildă, dar nu vrea. Asta dă un aer de afectaţie şi de poză nesuferit.

Anticalofilia, rău înţeleasă, poate să ducă la cacofilie ostentativă, care formează şi ea un stil. A fi prea vigilent şi a extirpa orice organizare stilistică în frază înseamnă a realiza o manieră nouă, o convenţie tot atît de aspră ca şi preocuparea de frumos. Omul obicinuit foloseşte spontan figurile, numai puţin banalizate. Un erou de roman care ar vorbi fără nicio „frumuseţe" formală, ar fi lipsit tocmai de autenticitate, fiindcă figura de stil banală face parte din automatismele omului comun. Aşa se explică de ce atunci cînd avem de aface cu o literatură substanţială, primim cu atîta plăcere tocmai convenţiile unei epoci, de ce bunăoară stilul „elegant" al călugăriţei lui Diderot ni se pare firesc:

„Mon père était avocat. Il avait épousé ma mère dans un âge assez avancé; il en eut trois filles. Il avait plus de fortune, qu'il n'en fallait pour les établir solidement; mais pour cela il fallait au moins que sa tendresse fût également partagée; et il s'en manque bien que j'en puisse faire cet éloge. Certainement je valais mieux que mes soeurs par les agrements de l'esprit, et de la figure, le caractère et les talents; et il semblait que mes parents en fussent affligés".

Oricare ar fi adevărul în aceste discuţiuni de idei, înţelegerea literaturii d-lui Camil Petrescu e legată de poziţia sa estetică.

G. CĂLINESCU

Acest articol este numai o parte dintr'un studiu asupra d-lui Camil Petrescu ca romancier. Discuţia asupra ideilor (orice idee este discutabilă) poate da nerăbdătorilor impresia că noi nu preţuim literatura autorului. E tocmai dimpotrivă, cum se va vedea din publicarea restului.

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

„Aţi citit *Tom Jones* al lui Fielding, care astăzi e atît de uitat? Romanul acesta este faţă de celelalte ceea ce este *Iliada* faţă de poemele epice".

Rîndurile acestea le scria Stendhal acum o sută unu ani, în 1837. Le puteţi găsi sub data de 18 Aprilie în *Mémoires d'un touriste*, despre care, la rîndul nostru, am putea spune că, dacă nu sunt chiar uitate (există pe suprafaţa globului o constantă şi fidelă elită stendhaliană), sunt însă desigur una din operele mai puţin cunoscute ale lui Stendhal. Memoriile acestea, care sunt de altfel nişte simple însemnări de călătorie scrise fără nicio intenţie literară, sunt foarte preţioase pentru oricine vrea să pătrundă în culisele sufleteşti ale d-lui Henri Beyle, care îşi etalează în aceste pagini nepremeditate, cu mai multă sinceritate poate decît în alte scrieri de-ale lui, ideile lui originale şi ciudate, interesante chiar cînd sunt absurde, şi toată firea lui complexă şi labirintică, în care cea mai mare libertate de spirit apare alături de cele mai neaşteptate prejudecăţi. Un fel de ciocoism de geniu stă la temelia firii lui Stendhal (mai exact spus: la temelia firii lui Stendhal stă şi un fel de ciocoism de geniu), un dandysm spiritual, o anumită concepţie cam îngîmfată despre eleganţa intelectuală, o aversiune mai mult cîştigată decît înăscută faţă de ceea ce este instinctiv şi o căutare cam afectată a spiritului şi a deşteptăciunii, cu dispreţul abia voalat al sentimentului. Dar poate tocmai acest amestec de contrarii şi acest furnicar de contraste, de absurdităţi, de manii şi de ticuri, de extremă luciditate şi de afectări ridicule, de morgă şi de liberalism, într'un cuvînt: poate tocmai acest ciocoism genial face din Beyle una din cele mai captivante personalităţi ale veacului al nouăsprezecelea şi chiar ale epocei moderne în general.

Era necesară această sumară evocare a spiritului lui Stendhal pentru a acorda o valoare justă vorbelor care urmează scurtei dar precisei caracterizări pe care am citat-o la începutul acestor consideraţii. După ce spune că romanul lui Fielding este strămoşul romanelor moderne, Stendhal adaugă: „atît numai că, la fel cu Ahile şi cu Agamemnon, personajele lui Fielding ne par astăzi prea primitive. Bunele maniere au făcut progrese însemnate şi ele cer ca fiecare să-şi travestească ceva mai mult poftele naturale".

Inainte de-a fi o caracterizare a romanului lui Fielding, fraza aceasta poate sluji la caracterizarea lui Stendhal însuşi. Numai un spirit capricios ca al lui poate amesteca aprecieri atît de disparate şi să vorbească de bune maniere într'o caracterizare literară. Ceea ce îl şoca desigur în personajele lui Fielding era lipsa lor de rafinament ipocrit (mai ales la eroul romanului, pentrucă *Tom Jones* nu duce lipsă deloc, după cum vom vedea îndată, de personaje făţarnice şi foarte capabile de a-şi „travesti poftele naturale"). Cel care scrisese *Le rouge*

et le noir, nu putea suferi, fără îndoială, etalajul spontan al instinctelor. Față de Julien Sorel, atît de meșter într'adevăr să-și ascundă poftele naturale (dar pentru a și le manifesta cu și mai multă vigoare atunci cînd găsește prilejul potrivit), bietul erou atît de firesc și de spontan al lui Fielding putea să pară primitiv și „puțin manierat", cum cu cinism spune Stendhal, foarte vesel că a găsit acest eufemism pentru a exprima că Tom Jones nu e destul de pervers.

Sunt oare atît de primitive personajele lui Fielding? Noi care nu avem în privința aceasta prejudecata ciocoiască a lui Stendhal, ne putem pune această întrebare cu luciditate și chiar, de ce nu? cu oarecare simpatie. După un veac de rafinamente și de „travestiri" literare, în care toate experiențele s'au făcut și, mai ales în ce privește romanul, s'au încercat toate rețetele, este foarte nimerit să ne întoarcem la operele de temelie ale literaturii moderne, convinși fiind că resorturile fundamentale ale sufletului omenesc nu s'au schimbat prea mult în cursul cîtorva secole.

Dacă lucrul acesta este adevărat chiar cînd e vorba de *Iliada*, apoi atunci cînd este vorba de *Tom Jones*, putem să fim siguri că acest roman vechi de aproape două sute de ani poate încă nu numai să ne impresioneze prin valoarea lui psihologică, dar chiar să mulțumească gustul nostru literar.

Cariera de romancier a lui Fielding a început într'un chip foarte curios și original. Autorul lui *Tom Jones* a devenit romancier din spirit de contradicție și din dorința de-a reacționa împotriva romanelor epistolare ale lui Richardson. Acesta creiase, prin publicarea în 1740 a romanului *Pamela sau virtutea răsplătită*, genul sentimental, lacrimant și moralizator care, timp de peste jumătate de veac pînă în pragul veacului al nouăsprezecelea, avea să domnească în Europa. *Pamela* este simpla istorie a unei fete în casă, pe care stăpînu-său vrea s'o seducă și care se apără atît de bine încît îl silește pe acesta să-și legalizeze pofta prin căsătorie. Subiectul acesta foarte banal este tratat pe sute de pagini sub forma de scrisori, pe care virtuoasa Pamelă le scrie părinților ei și în care ea povestește în chip prolix și searbăd atacurile stăpînului și apărarea ei. Totul este udat cu lacrimi multe și însoțit de suspine la fiecare frază. Lectura în întregime a *Pamelei* trebue să fie o grea încercare dacă judec după nemaipomenita plictiseală pe care am simțit-o citind doar cîteva extrase alese pe sprînceană din traducerea abatelui Prévost: stilul elegant și fin al autorului lui *Manon Lescaut* nu izbutește să ne facă să înghițim proza lăliie a lui Richardson. Și totuși această proză a stăpînit cu prestigiul ei gustul literar european într'o epocă de rafinament literar, în secolul lucid și subtil al lui Voltaire și al Enciclopediei. Faptul că prolixa confesiune a eroinei lui Richardson, rezultat al grafomaniei moralizatoare de care acest tipograf sentimental fusese cuprins la vîrsta de cincizeci de ani, a putut cuceri un public obișnuit cu fanteziile satirice ale lui Swift, cu eroii aventuroși ai lui Daniel de Foe sau cu operele clasicismului francez, acest fapt de o covîrșitoare importanță pentru evoluția literaturii europene are fără îndoială o cauză adîncă, mult mai adîncă decît romanul lui Richardson. Spre sfîrșitul perioadei clasice, literatura Europei ajunsese la o stare de uscăciune pedantă, cu reguli fixe și rețete repetate la nesfîrșit. Sensibilitatea lăcrămoasă a lui Richardson a fost reacțiunea necesară și binevenită față de această uscăciune. Din nenorocire, ea avea să devină în curînd o modă tot atît de primejdioasă ca și stearpa imitație a lui Racine în teatru, sau, în poezie, stricta observare a poruncilor lui Boileau. După Richardson, sensibilitatea duioasă va invada literatura europeană pînă tîrziu pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea: o găsim în *La Nouvelle Héloïse* și în *Werther*, în romanele lui Dickens, în multe pagini din Balzac și ea este de rigoare în orice roman popular, dela *Misterele Parisului* la

Les Misérables. După ce și-a atins apogeul în melodramă, această sensibilitate duioasă a reînviat în cinematograf unde și-a găsit un mod de manifestare, inepuizabil.

Exista totuși în literatura europeană modernă o tradiție a romanului, o tradiție care, pe vremea lui Richardson, avea aproape două secole de existență. Ea consista—consistă încă—într'o observație lucidă și nemiloasă a realității, fără înduioșare și fără sentimentalism, într'o expresie plastică a acestei observări, cu o poantă de satiră și de humor. Tradiția aceasta se formase pe la jumătatea secolului al șaseprezecelea în Spania și fusese desigur la origină cauzată de o reacțiune împotriva romanelor cavalerești, cărora Cervantes avea să le dea, puțin mai tîrziu, lovitura, mortală. Romanul numit *del gusto picaresco*, cu întîmplări din viața pungașilor și a vagabonzilor, a cerșetorilor și a scăpătaților, produs specific spaniol, dar care ajunsese prin imitațiile mai ales ale lui Lesage să se răspîndească în toată Europa, instaurase o manieră realistă de-a reda viața, manieră, care, cu mici modificări, durează și astăzi.

Fielding, nobil scăpătat și autor a vreo douăzeci de comedii și de farse, cele mai multe reprezentate fără succes, este un continuator al acestei tradiții realiste, prin temperamentul lui, prin viața lui, prin împrejurările care l-au silit să reacționeze față de sentimentalismul *Pamelei*. Fondatorul romanului modern este, într'o mare măsură, un emul al autorilor de romane picarești, înrudit, prin fire și gusturi, cu Quevedo, autorul acelui atît de pitoresc *Don Pablo de Segovia*. In preambulele cam pedante pe care Frelding le pune la începutul fiecărei cărți din *Tom Jones*, Fielding pomenește de cîteva ori de Quevedo. Ca și în romanele picarești, ca și în *Gil Blas*, în romanul lui Fielding eroul este aruncat în lume și cutreeră diferite medii și pături ale societății, cunoscînd tot felul de oameni, introducîndu-se în multe vieți și acumulînd experiențe peste experiențe. Aventurile lui sunt prilej pentru autor de-a descrie societatea englezească din epoca aceea, cu strict atîta culoare locală cît trebue pentru ca personajele să nu pară schematice, dar fără să cadă prea mult în copia actualității. Această din urmă trăsătură face ca *Tom Jones* să fie interesant mereu. Instinctul lui de mare romancier îl face pe Fielding să aleagă din actualitate ceea ce e susceptibil de durabilitate. (Stricta redare a actualității episodice nu este o formulă prea fericită în roman).

Tom Jones, al treilea roman al lui Fielding, este mai puțin decît celelalte două anterioare o replică picarescă și satirică la romanele lui Richardson. Parodia aici aproape că nici nu se mai vede. Dacă *Joseph Andrews* fusese o parodie a *Pamelei* (eroul este un valet pe care stăpînă-sa vrea să-l siluiască), *Tom Jones*, deși este și el o replică la alt roman al lui Richardson, *Clarissa Harlowe*, nu păstrează nicio urmă de parodie.

Cum să rezumi acest roman? se poate oare rezuma fără impietate *Gargantua et Pantagruel*, *Don Quijote*, *Gil Blas*? Tom Jones, copil găsit de un filantrop cam schematic și cam nefiresc, este o fire spontană și sinceră, cu slăbiciuni și cu virtuți, foarte puțin *erou* ideal, om „căruia nimic omenesc nu-i este străin" și care trece fără să se murdărească prin multe noroaie de-ale vieții, datorită unei perfecte naturaleți, care totuși nu este cinism pentrucă fondul lui Tom este bun și curat. Originea lui îl îndepărtează pe Tom de Sophia, fata unui boernaș de țară, pe care o iubește. Din cauza intrigilor junelui Blifil, nepotul filantropului protector, acesta alungă pe Tom, care pornește de acasă în tovărășia unui neuitat tip de încurcă-lume și de ratat, Partridge, om cu mai multe meserii, cînd învățător, cînd bărbier, cînd valet, un fel de replică engleză a lui Sancho Panza. De aici romanul este povestea tuturor întîlnirilor lui Tom cu tot felul de oameni și a conflictelor diverse în care îl vîră inexperiența, ușurătatea, cavalerismul,

curiozitatea, sensualitatea lui, şi aceasta pînă cind însfîrşit ajunge, după multe coincidenţe şi intîmplări foarte bine—chiar prea bine—ticluite de autor, să se căsătorească cu Sophia lui, fugită şi ea de acasă, din cauza insistenţelor tatălui ei de-a o mărita cu intrigantul Blifil.

Valoarea romanului lui Fielding nu stă însă în această intrigă. Ea este în întregime concentrată în zugrăvirea citorva tipuri cum sunt: Partridge, Western, tatăl Sophiei, bădăran beţiv şi egoist, priceput în cîini şi în vînătoare, apoi toate personajele episodice pline de pitoresc şi de mişcare. Faţă de *Gil Blas*, *Tom Jones* prezintă o însemnată evoluţie: personajele pe care le întîlneşte eroul nu-şi mai povestesc în chip copios viaţa, aşa încît să se întîmple citeodată ca lectorul să uite firul principal şi chiar existenţa eroului. Atenţia cititorului, aici, este mereu îndreptată către eroul principal, celelalte personaje fiind numai secundare. Că uneori aceste personaje secundare par mai vii şi mai reale decît eroul însuşi care pe alocuri devine cam schematic, aceasta este o meteahnă a oricărui erou central de roman. Este o lege inexorabilă a romanului care cere neapărat erou central cu tendinţă de exagerare, fie în bine fie în rău, a acestui erou. Situaţia lui de erou cere o înălţare deasupra celorlalţi, o detaşare de restul personajelor şi aceasta nu e cu putinţă fără o oarecare schematizare. Autorul este tentat să-şi prezinte eroul ca un tip, ca un model. Aceasta dă oarecare rigiditate şi o alură uneori nefirească. Père Goriot, Gobseck, Julien Sorel, Doamna Bovary, nu sunt oameni pe care îi întîlnim la tot pasul în viaţă. Nu ni-i putem face prieteni, pentrucă ne depăşesc (în bine sau în rău, aceasta nu are nicio importanţă).

Ceea ce îl face atît de ataşant pe Tom Jones este poate tocmai faptul că, deşi erou prin intenţia autorului, el îşi păstrează faţă de noi un delicios caracter omenesc de personaj secundar—aşa cum sunt foarte mulţi, cei mai mulţi dintre oameni, dacă nu cumva chiar toţi oamenii, rolul de personaj principal fiind păstrat pentru marele necunoscut care ne mişcă pe toţi, deaolaltă erou şi autor al romanului nostru al tuturora.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

GERUNZIUL

In romîneşte, gerunziul se confundă cu participiul prezent. Din punctul de vedere al limbii latine, aceste două categorii sînt distincte. In limba noastră însă participiul prezent a dispărut iar în locul lui se poate întrebuinţa gerunziul.

La ce serveşte acest mod? La exprimarea sub o formă mai concentrată a unor propoziţii secundare, apoi la formarea adverbelor de mod. Prima întrebuinţare este foarte importantă, deoarece permite o remarcabilă scurtare a frazei: întrebuinţînd gerunziul, suprimăm conjuncţiile şi, de multe ori, forma simplă astfel obţinută înlocueşte o formă verbală compusă. De exemplu, în loc să întrebuinţăm şapte cuvinte: *din cauză că am crezut că ştii*, ne putem mulţumi cu trei: *crezînd că ştii*. Apoi adesea, cînd avem o frază complicată, cu multe propoziţii secundare, sîntem mulţumiţi dacă putem găsi mijlocul de a mai suprima una sau două din ele prin întrebuinţarea unui mod nepredicativ, cum e gerunziul.

Ca adverb de mod, gerunziul e ceva mai puţin întrebuinţat, cel puţin în limba literară: *te-apropii surizînd; te văd plîngînd*. In limba populară însă, gerunziul nu are decît această din urmă valoare. Deosebirea aceasta între modul de exprimare al oamenilor culţi şi al celor lipsiţi de cultură a fost remarcată de semidocţi, care au tras concluzia că, pentru a se arăta instruiţi, e bine să înlocuiască prin gerunziu cît mai multe propoziţii secundare.

Iată o mostră (care nici altmintrelea nu păcătueşte prin excesul de corectitudine), desprinsă dintr'un act de mulţumire adresat prin presă unui medic:

Subsemnatul XYZ, proprietar al moşiei B...., judeţul V....., venind fata mea Victoria, ce este măritată la Berlin, suferind de ochi prin mărirea pupilei ochiului, numai vedea, am întrebuinţat tot felul de medicamente dela mai mulţi doctori, dar graţie consultaţiei ce am avut cu d. dr. S......, care din 5 băi electrice cu iod, azi este pe deplin sănătoasă, pentru care îi mulţumim din inimă.

Chiar la oameni cu pretenţii de cultură, pînă şi la scriitori, găsim adesea greşeli în întrebuinţarea gerunziului. Deoarece în vorbirea curentă acest mod este rar întrebuinţat, simţul lingvistic te poate înşela dacă nu eşti bine familiarizat cu gramatica şi mai ales cu limba literară. Intr'un roman original am întîlnit fraze ca acestea:

Tatăl ei sosind acasă, Annie dormea încă.

Işi puse ochelarii citind ziarul.

In special exemplul al doilea este blamabil: autorul nu vrea să spună că eroul lui şi-a pus ochelarii pe cînd citea ziarul, nici că citirea ziarului arată modul în care şi-a pus ochelarii, ci pur şi simplu: „după ce-şi puse ochelarii, începu să citească ziarul". Prin urmare, s'ar fi putut spune: *Punîndu-şi ochelarii*, citi ziarul, dar nu vice-versa. Acţiunea importantă, şi cea care durează, este citirea ziarului, deci aceasta trebue să constitue propoziţia principală.

Afară de aceasta, gerunziul trebue să aibă drept subiect subiectul propoziţiei principale, sau cel puţin acest lucru este necesar în majoritatea exemplelor: *Neştiind (eu) ce să răspund, am preferat (eu) să tac; Plecînd (eu) de acasă, am văzut-o (eu) la geam.* N'ar fi corect: *Plecînd (eu) de acasă, era (ea) la geam*, şi nici: *Neştiind (eu) ce să răspund, m'a pedepsit (el).* Iată de ce era greşită şi fraza de mai sus. Trebuia: *Cînd a sosit tatăl ei acasă, Annie dormea încă*, sau: *La sosirea tatălui ei.*

Dar în cazul citat, autorul a avut cel puţin grija să exprime cele două subiecte. Alte ori se întrebuinţează fără subiect gerunziul şi verbul propoziţiei principale, deşi ele sunt diferite. Dacă zicem: *Dorind el să plece din oraş, i-am dat voie*, facem o frază stîngace, dar de înţeles se înţelege, deoarece subiectul gerunziului e exprimat prin pronumele personal, iar subiectul verbului predicativ este indicat de persoana lui. Dacă însă ambele subiecte sînt la persoana a treia, sau chiar dacă nu sînt la aceeaşi persoană, dar nu exprimăm subiectul gerunziului, atunci, luîndu-ne după regula gramaticală, putem înţelege că ambele verbe au acelaşi subiect, deşi faptul nu este adevărat. O reclamă publicată în ziare spune:

Ca trăsnite cad insectele stropite cu F.

Evident, fabricantul n'a vrut să spună, aşa cum se înţelege, că insectele stropesc cu preparatul lui, apoi cad ca trăsnite. Dar se poate înţelege aşa. Ori trebuia să renunţe la gerunziu şi să întrebuinţeze participiul perfect (pasiv): *Ca trăsnite cad insectele stropite cu F*, ori trebuia să pună predicatul la persoana a doua, care se potriveşte pentru gerunziu: *Stropind cu F., distrugeţi insectele.*

Exemple de felul acestuia din urmă se pot găsi foarte numeroase în biletele de motivare aduse de elevi la şcoală:

D-le diriginte, vă rog să motivaţi absenţele fiului meu X, fiind bolnav de gripă.

D-nă dirigintă, vă rog să motivaţi absenţele fiicei mele, suferind de intoxicaţie.

Corect româneşte, aceasta înseamnă că profesorul este bolnav sau suferind.

Cînd subiectul nu este o persoană, schimbarea lui mai poate fi tolerată, dar cu condiţia ca această schimbare să fie bine subliniată. In darea de seamă asupra unui incendiu, am găsit fraza următoare:

Suflînd un vînt puternic, scîntei şi flăcări eru purtate....

Vînt fiind pus după *suflînd*, calitatea lui de subiect nu e destul de clar pusă în evidenţă; s'ar putea crede, măcar la prima vedere, că e complement drept. Ar merge însă: *Vîntul suflînd cu putere, scînteile şi flăcările erau purtate...* De altfel eu însumi am făcut o frază de acest fel ceva mai sus: *Vîntul fiind pus după suflînd, calitatea lui.....*

Afară de aceasta, trebue ca legătura între gerunziu şi verbul predicativ să fie foarte clară. In exemplul de mai sus, această condiţie este îndeplinită: *Vîntul suflînd cu putere, scînteile erau duse...* Dela prima vedere legătura cauzală este înţeleasă. Dar în exemplul de mai jos, luat tot dintr'un ziar, legătura este foarte vagă:

Circulînd liste de ajutor pentru studenţii dela Drept, şi comiţîndu-se cu această ocazie adevărate escrocherii, cei solicitaţi sunt rugaţi......

Intre *comiţîndu-se escrocherii* şi *cei solicitaţi sunt rugaţi*, legătura este clară. Dar între circulînd liste şi cei solicitaţi sînt rugaţi, raportul este foarte vag. Afară de aceasta, *comiţîndu-se* fiind verb reflexiv (pasiv), locul normal al subiectului este după predicat, prin urmare fraza e clară; pe cînd *circulînd*, verb activ, ar fi trebuit să aibă subiectul înaintea lui.

Există însă abuzuri şi mai mari. Semidocţilor li se întîmplă să pună la gerunziu pînă şi predicatul propoziţiei principale. Un elev scria într'o compoziţie:

Anul trecut eram bun prieten cu elevul X. Părîndu-mi rău că ne-am despărţit, el fiind acum la alt liceu.

După cum se vede, fraza a doua n'are niciun verb predicativ, monstruozitate gramaticală. Dar autorul ei era convins că s'a exprimat în mod „distins", deoarece a întrebuinţat gerunziul, ca scriitorii.

Pentru a arăta la ce aberaţii se poate ajunge, voiu cita un pasaj dintr'o culegere de texte populare, datorită d-lui N. Georgescu-Tistu şi intitulată *Folklor din judeţul Buzău*. Autorul a notat texte pe care i le-au spus ţăranii: unul dintre cei cu care a stat de vorbă pare a fi fost om cu oarecare spoială de cultură, căci simţea prestigiul gerunziului. D. Georgescu-Tistu a reprodus întocmai frazele spuse de convorbitorul său, dar eu voiu face unele mici modificări de ortografie, întrucît aici nu ne interesează pronunţarea exactă a sunetelor, ci sintaxa. In felul acesta textul va fi mai uşor de citit:

Venind Ionel aproape de casă, dîndu-se peste cap, făcîndu-se un porumbel frumos tare, avînd un pom dinaintea casei, se sui şi începu să cînte. Ieşind zmeul afară şi văzîndu-l, nu mai puţind de bucurie ca să-l prindă; se sui zmeul ca să-l prindă; el întindea mîna ca să-l prindă, porumbelul sărind din cracă în cracă...

Şi mai departe:

Un om, pus de socru să cinstească oamenii, dîndu-i întîi nunului, nunul dînd la altul, cîntînd lăutarii... Aducînd sculele fetei din casă, flăcăii care au fost colăceri plecînd cu căruţa acasă la ginerica, dînd pistoale la plecare şi la sosire la poarta ginerichii, ieşind mama ginerichii, luînd mireasa de mînă şi întrebînd pe nună.

După cum vedeţi, toată acţiunea se petrece numai în gerunzii.

Cel mai bun mijloc de a evita ridicolul, cînd nu eşti tocmai sigur de folosirea corectă a gerunziului, este să renunţi de a-l întrebuinţa şi să scrii cum vorbeşti, cu propoziţii secundare.

AL. GRAUR

CRONICA EXTERNĂ

ALTE COMENTARII LA ACORDUL DELA MÜNCHEN

Acordul dela München continuă să producă efectele sale fireşti, care surprind totuşi pe cei doi semnatari democraţi, Parisul şi Londra. Ambele partide dela München acceptă să atribue acordului acelaş nume şi să-l prezinte sub aceleaşi expresiuni, vrînd totuşi să introducă în conţinutul lui sensuri deosebite. Pe zi ce trece şi pe măsură ce îşi desvoltă consecinţele naturale, acordul tinde să devină o adevărată neînţelegere. El scoate la iveală treptat autonomia sa originară şi desvălue deosebirea de inspiraţii a celor două grupuri de semnatari. Manifestaţiunile actuale ale acordului, cu contradicţiunile lor violente, n'ar trebui însă să surprindă pe Francezi, atît de deprinşi cu logica. Ei ar fi putut recunoaşte dela început deosebirile fundamentale între interesele şi temperamentele, scopurile şi moralitatea semnatarilor. Franţa ar fi putut simţi de pe atunci noutatea pe care acordul o constitue faţă de istoria sa neîntreruptă şi de doctrina pe care ea a apărat-o în Europa, pînă la data memorabilă a întrunirii dela München.

Acest acord, prin semnificaţiunea sa politică şi, mai ales, morală, închide o fază cunoscută şi venerabilă a istoriei franceze, pentru ca să deschidă o nouă epocă ale cărei consecinţe nu le putem încă enumăra. Nu pot crede că guvernul francez nu a avut cunoştinţa acestui grav eveniment şi că preşedintele său, d-l Daladier, care propune Franţei un profil de energie, nu a avut curajul să vadă că a întrerupt istoria Franţei şi că dela d-sa începe o nouă eră. Chiar pe această semnificaţiune dramatică şi inovatoare a actului său, cred că se bazează afirmaţiunea de mîndrie şi de curaj, făcută de d-sa în faţa parlamentului şi a congresului dela Marsilia.

Guvernului francez nu îi pot scăpa fatalităţile închise în politica dela München. El e compus din oameni cu experienţă şi cu învăţătură. Şi ştie că în înlănţuirea istorică, actele — juste sau greşite — sunt fecunde. Nici o experienţă nu este stearpă. Nimeni nu poate spune: „Voiu încerca un lucru; dacă nu merge, o voiu lua pe altă cale". Un act politic angajează interesele generale ale unei naţiuni. El cuprinde elemente obscure, dar ireductibile de durată. Aci se deosebeşte un om de Stat, de un aventurier. Primul are sensul duratei naţionale şi resimte condiţiunile şi prelungirile istoriei ale unui act politic. Celălalt, este indiferent la asemenea rezonanţe şi nu percepe decît utilităţi imediate. De aceea, omul de Stat pare adesea mult mai puţin adaptabil

decît celălalt. El are virtuţi rebele şi energii creatoare. Nu se supune cu înlesnire la evenimente. El colaborează cu destinul, nu se supune soartei.

Franţa, prin formele umanitare şi universale ale culturii sale, a înţeles totdeauna cît de vast şi de complex este conceptul politic. Ea nu a făcut această discriminare zadarnică între categoria politică şi cea morală sau spirituală. Ea ştie ce legături bogate există între toate aceste valori. Doar, nimeni mai mult ca Franţa nu a cules mai multe beneficii politice din splendida sa influenţă spirituală. De aceea şi ea şi noi am socotit-o angajată în politica pe care a părăsit-o cu interesele ei variate şi generale. Franţa ne atrăsese la o astfel de concepţiune politică, prin seducţiunile minunate ale culturii sale şi prin prestigiile de onoare şi de curaj ale istoriei sale.

Ce drept are să se mire astăzi, cînd asistă la importante revizuiri în Europa?

Fiindcă şi aceasta va fi una din consecinţele acordului dela München.

Acest acord a sfărîmat o situaţiune materială în Europa, dar ecourile sale s'au ridicat pînă la nivelul unor valori morale. Cine a avut pînă acum norocul şi avantajul să se sprijine pe ele, va resimţi de astăzi înainte o lipsă gravă în situaţiunea sa internaţională.

Drepturile materiale şi principiile de ordine şi de stabilitate în lume se sprijneau nu numai pe o colaborare de forţe, dar şi pe acceptarea generală a cîtorva noţiuni juridice şi morale. Cea dintîiu păzitoare a unora şi a celorlalte era Franţa. De aceea se grupau în jurul său atîtea interese şi atîtea aspiraţiuni. Toate au căzut împreună. Europa actuală este un cîmp de litigii teritoriale şi politice şi de controverse spirituale. Faptul ia treptat locul dreptului şi al valorii. Bazele europene ale civilizaţiunii franceze se restring.

Odată cu cîţiva dintre aliaţii săi politici, Franţa a pierdut şi alianţa unor puteri de radiaţiune şi de atracţie. I-au rămas amintirile, datoriile de recunoştinţă, pe care nu le vom uita şi, mai ales, nădejdile noastre unanime într'o înălţare viitoare a acestei mari şi nobile naţiuni.

Fiindcă, după atîtea observaţiuni amare, pe care le facem cu inima îndurerată, trebue să adăugăm credinţa noastră într'o evoluţiune puternică a Franţei. Am scris de mai multe ori aci, că politica actuală a celor două mari democraţii este cu mult inferioară mijloacelor lor materiale şi morale, puterilor lor de apărare şi nevoilor lor de securitate. Politica aceasta este deci nefirească. Este o politică de criză. Un joc natural de forţe obscure o va readuce la nivelul său propriu. Numai că pînă atunci se pot întîmpla prefaceri importante, care să ceară celor două ţări sforţări imense pentru a compensa pierderile suferite prin politica actuală. Sistemele politice din Europa şi din lume evoluiază. Ele înregistrează consecinţele acordului dela München. Mijloacele şi metodele de apărare ale ţărilor mai mici din Europa vor suferi operaţiuni de adaptare. Insăşi Franţa şi Anglia se vor afla în faţa a noi şi apăsătoare probleme externe. Unele se arată de pe acum.

Acordul dela München este declarat de toate puterile semnatare, ca un punct de plecare pentru o nouă politică. Să aibă oare toate aceleaşi intenţiuni?

Franţa şi Marea Britanie au apărat pînă acum, cu adeziuni inegale, stabilitatea politică şi teritorială a Europei, instituită prin tratatele de pace. Anglia a acceptat, într'o măsură determinată, ideea unor modificări treptate, dar pacifice şi consimţite, a clauzelor din

tratate ce nu aveau un caracter esenţial. Franţa s'a resemnat din cînd în când, să sufere astfel de modificări.

Marile Puteri totalitare au urmărit să obţină, prin mijloace de presiune, din ce în ce mai violente, transformări radicale ale ordinei izvorită din tratate. Pe de o parte, ele proclamau nestabile şi injuste dispoziţiunile tratatelor, pe de alta, ele transferau în domeniul forţei metodele de revizuire.

Franţa şi Anglia, sperau ca fiecare nouă modificare să fie cea din urmă, să constitue un sacrificiu necesar, menit să asigure stabilitatea restului şi să consolideze situaţiunea generală. Ambele doreau să păstreze metoda discuţiunilor libere pentru examinarea diferitelor revendicări şi să fixeze odată pentru totdeauna numărul şi natura acestora. De aceea, Marea Britanie, propunea adesea convocarea unei conferinţe internaţionale, ce ar fi avut să examineze condiţiunile unei pacificări generale. S'ar fi putut astfel afla ce chestiuni sunt în litigiu şi s'ar fi conferit celorlalte un caracter de durată. (O astfel de conferinţă ar fi avut şi avantajul să limiteze cererile, precum şi pe acela de a uni, într'o apărare comună, Statele ameninţate de revendicări izolate).

Germania şi Italia vroiau, dimpotrivă, să sfarme stabilitatea generală, să declare orice situaţiune susceptibilă de a deveni litigiu şi să poată prezenta revendicări succesive. Fiecare modificare era pentru ele un element favorabil pentru o nouă cerere şi justifica doctrina mobilităţii, pe care o formulau cu o vigoare crescîndă.

Puteri de ordine şi de drept, deci de conservare; puteri satisfăcute, bogate, cu o lungă istorie de cuceriri in urma lor; puteri civilizate şi pacifice, cu o doctrină de Stat, îndreptată către demnitatea şi propăşirea individului; cu o opiniune publică liberă şi dotată cu spirit critic, Anglia şi Franţa îşi propuneau să garanteze o epocă de pace şi de prosperitate, prin conservarea elementelor fundamentale ale marei Europe. Dar Statele totalitare puneau totul în discuţiune şi, prin mijloace de propagandă puternice şi abile, creau litigii şi controverse în jurul drepturilor şi intereselor.

Aceste două doctrine politice, — una statică, alta dinamică — reprezentate de Franţa şi de Germania, se înfruntă în Europa de multă vreme. Ele cuprind, în afară de consideraţiuni politice, sensuri mult mai generale şi se întind asupra culturii şi sensibilităţii celor două naţiuni. Discuţiunea este cunoscută şi nu e locul să o reluăm aci .O amintim numai, pentru ca să definim mai bine intenţiunile cu care semnatarii acordului dela München privesc acest act.

Francezii şi Englezii îl consideră un punct de plecare, dar pentru o nouă politică de pace şi de stabilitate; pentru o politică în care violenţa să fie izgonită, iar libertatea şi independenţa Statelor să fie respectate. Ei îi zic punct de plecare, dar din inadvertenţă sau din abilitate; fiindcă ei ar dori să fie, mai ales, un punct de ajungere. Din contră, Germanii şi Italienii, îl socotesc ca o acceptare a teoriei lor asupra mobilităţii politice şi ca un punct de plecare al unui vast sistem de transformări europene şi mondiale. Ei îi spun cu sinceritate şi cu o mai clară viziune punct de plecare.

In scurtă vreme, acordul dela München va ajunge ca atîtea acte politice: „adevăr dincoace de Pirinei.....". De pe acum, cele două interpretări au început să se manifesteze. Vedeţi declaraţiunea franco-germană, semnată de curînd la Paris. Să lăsăm de o parte semnificaţiunea ei politică şi să menţionăm numai comentariile cu care a fost primită în cele două ţări.

Presa franceză reţine, mai ales, şi comentează dispoziţiunea privitoare la respectul frontierelor. Această declaraţiune germană nu este

nouă. D-l Hitler a repetat-o de mai multe ori. Adesea, d-sa a recunoscut că între Franţa şi Germania nu mai există niciun litigiu teritorial. Ea a trebuit să inspire Francezilor aceeaşi încredere, atunci ca şi acum. Nu mai avea un caracter senzaţional şi nici vreo mare deosebire de solemnitate nu se putea face între declaraţiunile publice ale d-lui Hitler şi semnătura ministrului său de externe. Totuşi, opiniunea franceză a regăsit în această parte a actului, semnat la Paris, preferinţele sale pentru stabilitate. Celelalte părţi au fost puţin comentate şi valoarea lor pentru naţiunea franceză pare a fi stat în eliminarea, prin ele, a surprizelor războinice, a actelor de violenţă.

Toată presa germană însă, cu vigoarea pe care i-o dă unitatea sa organizată, a subliniat celelalte părţi ale declaraţiunii, care priveau angajamentul celor două părţi de a discuta orice chestiune capabilă să dea naştere la un conflict. Germanii vedeau aici conservarea tezei mobilităţii, transformarea eventuală în litigiu a oricărei situaţiuni internaţionale, obligaţiunea pentru Franţa de a discuta orice revendicare germană şi de a găsi o soluţiune tranzacţională. Pe scurt şi vulgar: „Cere şi ţi se va da". Şi orice comentator loial trebue să mărturisească de altfel că acesta pare să fie sensul declaraţiunii dela Paris.

O altă aplicaţiune importantă, dramatică, a acordului dela München sunt cererile italiene împotriva posesiunilor franceze. Iată, în adevăr, acest acord, constituit în punct de plecare. Un acord prin care se operează transferări teritoriale, după presiuni diplomatice şi militare, împotriva voinţei Statului ameninţat, ce altă prelungire mai naturală poate avea decît noi revendicări politice şi teritoriale? D-l Mussolini se arată cel mai fidel interpret al politicii dela München. Iar Franţa devine victimă, pe calea cea mai logică.

Politica dela München va fi, de sigur, fecundă. Ea va produce rezultate prelungite pe o lungă perioadă şi întinse pe mai multe regiuni. Franţa nu va fi transferat greutatea unei apăsări comune, exercitată de axa Berlin-Roma, asupra unei zone îndepărtate din Europa. Chiar dacă astăzi se deschid pentru Germania căi noui în estul şi sudul Europei, ele vor putea conduce mai târziu, printr'o operaţiune de vastă sinteză, spre acelaşi ţel, pe care Franţa ar fi vrut să-l elibereze. Iar, deocamdată, Italia va căuta să tragă beneficii corespunzătoare cu cele obţinute de aliata sa, pe urma strînsei colaborări prevăzută de axă. Şi revendicările sale nu se pot îndrepta decît către Franţa, cu coloniile ei. Operaţiunea, întreprinsă cu vigoare de către guvernul fascist, tinde să profite de actuala rezistenţă atenuată a Franţei, de izolarea ei pe continent şi de spiritul de compromis al d-lui Chamberlain, care face o neîntreruptă şi admirabilă dovadă de dărnicie. Germania va sustine de sigur cererile italiene, după ce ele vor fi fost formulate în mod oficial, şi din îndatoriri de solidaritate, faţă de o aliată care îi rămîne de folos şi din interesul de a cristaliza definitiv Franţa într'o poziţiune de apărare pe frontiere. Rolul european al marei republici, va fi cu atît mai diminuat, cu cît integritatea sa imperială va fi mai ameninţată. Şi vom avea cu toţi să deplingem lipsa acestei Mari Puteri, cu rolul său de echilibru şi de pace.

Guvernul francez va constata că restrîngerea politicii sale numai la apărarea frontierelor, nu va mări securitatea Franţei. Micşorarea ambiţiunilor îi va înmulţi pericolele. Ameninţările vor veni cu puteri noi morale şi cu mai mari mijloace materiale. Iar mijloacele de rezistenţă, lipsite de colaborările şi asistenţele europene, vor fi cu mult mai reduse.

Am scris de atîtea ori acest lucru evident, că liniile securităţii franceze, trec dincolo de frontierele sale geografice, încît mă sfiesc

să îl repet. Dar în epocile de misticism și de brutalitate înfloresc truismele.

Politica de apărare a Franței, se sprijinea, în mod tradițional, pe trei elemente: forța sa proprie, alianțele și puterea de atracțiune a rolului său istoric în lume și a civilizațiunii sale umanitare și cavalerești. Noua politică a guvernului francez pare să țină seama numai de primul element. Franța vrea să găsească într'o viguroasă concentrare a energiilor sale, pe un singur plan, suplimentul de putere pe care îl obținea pînă acum din colaborări de tot felul. Ea dorește de asemenea să își limiteze riscurile, retrăgîndu-și interesele din alte zone europene. Lipsită de ambițiuni de expansiune, cu izvoare de bogăție suficiente în metropolă și în imperiul său colonial, cu o armată puternică și cu o linie de fortificațiuni, pe care o crede de nepătruns, Franța socotește că își poate asigura o viață tihnită, în care să înflorească artele și să sporească buna stare. Influența sa va fi numai spirituală. Poeții și muzicanții săi vor purta din țară în țară, bucuriile rare ale unei culturi vechi și rafinate. Parisul va rămînea capitala lumii. Strălucirea lui va îndupleca orice poftă de cucerire, va îndulci orice brutalitate.

Dar iată că visul acesta, pe care 'l face burghezia franceză, este întrerupt de manifestațiunile dela Roma. Francezii, află că imperiul lor colonial nu este apărat de linia Maginot, că liniștea și prosperitatea lor pot fi oricînd tulburate, că sacrificiile pe care le-au făcut pînă acum nu au contribuit decît să sporească forța cu care li se prezintă noi revendicări.

Francezii află ce este revizionismul.

Guvernul francez nu poate ieși însă așa curînd din fatalitățile acordului dela München. Privit cu sinceritate, acest acord, conduce la o nouă formulare a politicii franceze. In locul marei politici de pînă acum, o politică restrînsă, pe care am definit-o mai sus. Reprezentanții guvernului, sau oamenii politici din opoziție, fac declarațiuni în acest sens. Partide politice adoptă moțiuni la fel. Desbaterile parlamentare arată o generalizare a acestei noi formule. Zilele trecute, președintele comisiunii de afaceri străine a Senatului a prezentat ministrului de externe un chestionar, al cărui scop era să limiteze domeniile activității diplomatice a Franței. Discuțiunea asupra acestui document a fost întreruptă. Desvoltarea ei ulterioară va interesa de sigur guvernele Statelor ce au legături cu Franța. In afară de valoarea lor politică, aceste desbateri au o însemnătate morală. Ele stabilesc cu sinceritate limitele angajamentelor franceze, în măsura în care națiunea vrea să le respecte. Astfel, Franța și, mai ales, aliații săi, nu vor mai fi expuși la întîmplări tragice, ca cele din luna Septemvrie. Guvernul francez, cu grija sa tradițională față de moralitatea politică, își revizuește mijloacele internaționale și voința de a le utiliza. Își limpezește legăturile cu celelalte State și le recunoaște noua libertate, pe care colaborarea sa restrînsă le-o creiază.

Problema este de o mare, de o istorică importanță. In preajma acestui an, după atîtea evenimente grave, după schimbările considerabile înfăptuite în Europa, guvernul romîn o va examina, de sigur, din punctul său de vedere.

Noul nostru ministru de externe, își va putea începe activitatea făcînd un inventar al legăturilor noastre cu străinătatea.

CONST. VIȘOIANU

CRONICA PEDAGOGICĂ

TEMEIURILE PSIHO-SOCIOLOGICE ALE EDUCAȚIEI FIZICE

1. Scopul vieții este satisfacerea tendințelor și trebuințelor vitale de desvoltare, iar pentru aceasta ea se servește mai întîiu de instincte și apoi de conștiință. Instinctele sunt mai intim legate de ființa noastră fizică și confundîndu-se aproape cu forma de manifestare a energiei vitale din noi. Conștiința este o apariție mai nouă în evoluția speței umane.

Această concepție unitaristă și vitalistă despre om, este confirmată și de modul cum se manifestă în om atît gîndurile sale, cît și emoțiile și hotărîrile sale. Nu există activitate a vreuneea din funcțiunile sale sufletești, care să nu fie însoțită de o expresie corporală caracteristică. Omul atent, care urmărește un gînd, are o expresie corporală, omul emoționat alta și alta omul în acțiune și hotărît.

Pentru a păstra omului echilibrul — sănătatea lui fizică și sufletească — trebue să i se asigure o desvoltare care să-i păstreze un minimum de viață normală. Să nu i se rupă acest echilibru și unitate.

Omul are un potențial de energie care se cere actualizat. Actualizarea nu se poate face decît în sensul maturizării prin exercițiu a forțelor înăscute, atît a celor fizice, cît și a celor psihice. Normal nu se poate altfel.

Exercițiul, mișcarea, iată ceea ce dă posibilitate funcțiunilor să se manifeste și prin aceasta să-și mențină și să-și crească organele prin care se exprimă.

Mișcările sunt multe și variate dela actele reflexe și instinctive, la mișcările spontane, voluntare și de imitație, pînă la deprinderi (ușurința de a săvîrși un act, după mai multe repetări). Individul trebue să dea satisfacție tuturor acestora, pentru a se păstra întreg. De obiceiu prilejurile de mișcare ni le dă mediul, mai ales sub forma de muncă. El satisface și funcțiunile înăscute pînă la un punct, iar unde nu se poate silește pe individ să i se adapteze. La *maturizarea* normală funcțiunilor înăscute se adaogă *învățarea* impusă de mediu.

Invățătura mediului nu poate trece însă peste o limită. Funcțiunile înăscute sunt maleabile, dar nu consimt să fie anulate — nici chiar să treacă pe planul al doilea. Orice tendință de mișcare nesatisfăcută rămîne schițată în suflet și organism ca o pornire gata să isbucnească. Teoria lui Freud, lărgită și amendată, se aplică am putea spune nu numai unei părți din viața sufletească, ci vieții or-

ganice şi sufleteşti în întregul ei. Şi astfel „cînd lumea exterioară nu satisface trebuinţa noastră de acţiune, noi încercăm la orice vîrstă, dar mai ales în copilărie şi tinereţe, dorinţa de a ne refugia într'o lume artificială, creată de noi, pentru plăcerea noastră. Această lume a lui „ca şi cum" este aceea a fabulei; şi activitatea pe care noi o desfăşurăm în ea se numeşte joc" [1]).

Pentru sistematizarea şi canalizarea acestei tendinţe a existat întotdeauna sportul şi educaţia fizică. Existenţa ei formează prima temelie a educaţiei fizice.

*

2. A doua temelie o formează cunoaşterea modului cum se desvoltă omul, din copilărie şi pînă la bătrîneţe, atît din punct de vedere fizic, cît şi din punct de vedere psihic.

Este meritul Doctorului Godin în deosebi de a se fi ocupat meticulos de modul cum se desfăşoară creşterea copilului în perioada şcolară, pînă la atingerea vîrstei adulte.

In această desvoltare două lucruri trebuesc avute în vedere: creşterea în înălţime şi creşterea în greutate.

Creşterea în înălţime este astăzi stabilit că urmază o curbă care are următoarele caracteristice: o creştere rapidă în primul an, apoi un nou avînt pe la 6—7 ani (acesta stins repede) şi, în sfîrşit, creşterea pe care a putut-o observa şi în mod empiric omul, pentrucă e, în adevăr vizibilă şi ţine 3—4 ani: creşterea dintre 12—13 şi 14—15 ani. Intre aceste perioade de creştere se găsesc anii de încetenire a creşterii în înălţime.

Greutatea creşte după un cu totul alt ritm. Dr. Godin este de părere că greutatea creşte în epocile de repaos ale creşterii în înălţime. Astfel omul, care are aceeaşi cantitate de energie, şi o revarsă cînd în vederea creşterii în lungime a diverselor organe sau părţi ale corpului, cînd pentru îngroşarea şi mărirea densităţii lor. Creşterea nici nu s'ar face, pentru tot organismul numai în înălţime odată şi apoi numai în greutate. Precis se poate spune numai că orice organ are perioada de lungire şi perioade de cîştig în greutate.

In general însă, pînă la vîrsta de 15 ani, copilul creşte mai mult în înălţime. După această vîrstă el începe să cîştige şi în greutate.

Dr. Ed. Claparède aduce o altă părere în privinţa creşterii. El crede că alternarea nu se face între creştera în înălţime şi cea în greutate, ci între perioadele de creştere şi cele de repaos. Aceasta alternare ar explica în adevăr influenţa creşterii fizice asupra desvoltării funcţiunilor mintale. „E deci foarte cu putinţă să fie un antagonism între energia creşterii (fizice) şi energia mintală" [2]).

Creşterea fizică mai este apoi influenţată, după cît se pare şi de anotimpuri. Primăvara şi vara se înregistrează o accelerare în ritmul obişnuit al creşterii în înălţime; toamna şi iarna se accentuează creşterea în greutate. La această, în spiritul cercetărilor deja făcute, s'ar putea vorbi de o accelerare a creşterii în lungime ziua şi una a creşterii în greutate noaptea. In plus omul, în general, este un canalizator al energiei într'un fel. Pe cîtă vreme în stare de veghe energia se revarsă mai mult în vederea activităţii conştiente, somnul dă posibilitatea, prin încetarea sau domolirea funcţiilor psihice, ca energia să se canalizeze spre activitate pur organică şi spre refacerea organismului. „Cînd organismul sleit de puteri vine să monopolizeze pentru nevoile restabilirii lui energia pe care pînă acum o folosise viaţa de relaţie, aceasta se stinge, avem somnul. Şi somnul încetează

[1]) Ernest Loisel. Les bases ps. de l'éd. phisique. Paris, Nalban, 1935, p. 156.

[2]) Dr. Ed. Claparède. Ps. copilului şi ped. experim. (trad.), p. 593.

la rîndul lui atunci cînd organismul fiind restabilit, energia aceasta este din nou pusă în libetrate" [1]).

Din cercetările sale Dr. Ed. Claparède trage mai ales concluzii cu privire la învăţămînt: în perioadele de creştere puternică se constată o slăbire a putinţei de muncă intelectuală. Şcoala trebue să aibă în vedere acest lucru. In perioadele de creştere — mai ales între 12—15 ani, programele ar trebui să fie uşurate. Pentru acelaş motiv trebue să lăsăm copilului şi tînărului mai multe ore de somn, decît are obişnuit un adult. Somnul pentru el are un dublu scop reparator: pentru energia cheltuită cu creşterea şi pentru aceea cheltuită cu activitatea conştientă.

Mai importante pentru studiul nostru sunt concluziile D-rului Godin, pe bază de experiment, cu privire la influenţa exerciţiilor fizice asupra creşterii. El a luat toate precauţiile pentru ca observaţiile sale să fie scutite de controverse. In primul rînd s'a ocupat cu studiul creşterii şi apoi cu acela al influenţei exerciţiilor fizice asupra acesteea, pentru a putea deosebi partea de influenţa a acestora din creşterea obişnuită a vîrstei respective.

Rezultatul, atît pentru copii cît şi pentru tineri, în urma exerciţiilor regulate, făcute la aparate, este următorul:

1. „Gimnastica la aparate nu împiedecă creşterea în înălţime. Este chiar probabil că creşterea staturii la gimnastici este mai accentuată decît la negimnastici" [2]).

2. „Gimnastica la aparate dă cavităţii toratice mai multă desvoltare, pe care n'o avea în mod spontan" [3]).

3. „Gimnastica la aparate măreşte densitatea ţesuturilor şi greutatea corpului" [4]).

4. „Gimnastica la aparate nu micşorează niciunul din fenomenele vitale, care se manifestă prin creşterea morfologică a organismului. Hrănirea şi distribuirea sa uniformă în toate părţile corpului sunt favorizate mult prin acest procedeu al educaţiei fizice" [5]).

Şi Dr. Godin adaogă: „Adevărul este că în materie de educaţie fizică" nu metodele sunt rele, ci profesorii. „In ce priveşte educaţia fizică, obişnuitul profesor a fost natura şi imitaţia liberă" [6]).

Ceea ce Dr. Godin a constatat cu privire la exerciţiile fizice la aparate, se poate generaliza pentru orice soiu de exerciţii fizice. Din ultimul citat se poate întrevedea că el însuşi face această generalizare. Exerciţiul fizic, de orice fel, favorizează desvoltarea organică a individului.

O întrebare s'ar pune numai: exerciţiile fizice sunt mai de recomandat în epoci de accelerare a creşterii sau în cele de stagnare?

Este dela sine înţeles în primul rînd un lucru: că atît abuzul, cît şi lipsa exerciţiului sunt dăunătoare. In cazul întîiu ajungem la surmenaj fizic — care influenţează şi pe cel intelectual; — în cazul al doilea stinjeneşte iarăş desvoltarea organelor prin moleşire şi neîntrebuinţare. Cunoscuta lege biologică după care este stabilit că funcţiunea crează organul, poate fi tradusă foarte bine şi în sensul că exerciţiul favorizează creşterea şi întărirea organelor.

In acest caz nu-i o erezie, credem, să putem susţine că exerciţiul fizic măsurat este mai necesar în perioadele de accelerare a creşterii, decît în cele stagnare. Ele dau putinţa creşterii realizate

[1]) Ibidem. p. 594.

[2]) Dr. Paul Godin. Creşterea copilului în epoca şcolară (trad.), Ed. Casa Şcoalelor, 1925, p. 160.

[3]) Dr. Godin, op. cit., pag. 162.

[4]) Ibidem, p. 163.

[6])Ibidem, p. 167.

[5]) Ibidem, p. 167.

să se facă în mod regulat, după trebuinţele de mişcare ale fiecărui organ, şi să se consolideze ceea ce se cîştigă. E de presupus altfel că desvoltarea s'ar putea face puţin şi la întîmplare şi că organul nepus în mişcare ar răspunde mai anevoe şi mai rău la chemările gîndului şi hotărîrii noastre.

Ceea ce Dr. Ed. Claparède susţinea cu privire la influenţa rea a programului încărcat şcolar asupra creşterii, privind chestiunea din punct de vedere intelectual, se poate susţine pe dos despre educaţia fizică. Aci din contră, sărăcia, lipsa aproape a unui program serios de educaţie fizică, tocmai în epoca preponderării desvoltării fizice asupra celei intelectuale, formează un păcat. Putem dar completa pe Dr. Ed. Claparède, recomandînd mai mult exerciţiu fizic între 12—15 ani şi mai puţină activitate intelectuală. Dacă n'o facem noi o fac elevii singuri, nesistematic şi uneori păşind pe căile excesului sau ale viciului.

In sfîrşit este să se studieze pentru fiecare vîrstă şi pentru fiecare sezon natura mişcărilor celor mai favorabile desvoltării. Metoda de cercetare poate fi cea exprimentală; dar ea poate fi şi cea a anchetelor. Aflînd preferinţele copiilor şi tinerilor vom şti care sunt cerinţele fireşti ale organismului.

*

3. Preferinţele fireşti ale copiilor, în ce priveşte exerciţiile lor corporale, sunt în strînsă legătură, după cum am văzut, cu evoluţia lor sufletească. Psihologia genetică ne va lămuri şi asupra problemelor de educaţe fizică, nu numai asupra educaţiei intelectuale şi morale.

In linii generale, împărţim vîrsta creşterii individului în patru perioade: prima copilărie, copilăria a doua, adolescenţa şi pubertatea. Ele corespund perioadelor de creştere, despre care am vorbit mai sus.

a) Vîrsta copilăriei (0—7 ani). Acum copilul atinge o creştere mare. La 7 ani, el este de trei ori mai mare ca la naştere. Psihologiceşte, vîrsta primei copilării se caracterizează printr'un egocentrism exagerat, care duce la confuzia dintre obiect şi subiect. Lipsa experienţei şi imperfecţia organelor sale nedesvoltate, îl canalizează energia spre lumea de ficţiuni a jocului şi a fabulei.

Principala funcţiune sufletească a copilului mic este imaginaţia. Frédéric Queyrat, în lucrarea sa. „Les jeux des enfants", găseşte patru stadii şi pe care le parcurge imaginaţia copilului în această vîrstă. Primul stadiu se caracterizează prin „transformarea datelor sensibile, din cauza unei percepţii mai mult sau mai puţin confuză". Copilul acum exagerează sau proectează în afară percepţii incomplete. In al doilea stadiu îşi creează o lume cu totul nouă, populînd natura cu tot felul de fiinţe, prin animarea şi personificarea a tot ce vede în jurul lui. Obiectele neînsufleţite, precum şi ideile abstracte, în mintea lui capătă viaţă, deopotrivă cu fiinţele vieţuitoare. Al treilea stadiu este stadiul jocului.

La origină jocul este o satisfacţie dată instinctelor pentru a-şi actualiza ceea ce au în ele înăscut. Dar este ceva mai mult decît pura însufleţire a obiectelor fără viaţă. El le ia acum numai „ca şi cum" ar avea viaţă, pentru a-şi satisface o pornire. In folosul jocului, cu cît va fi mai prins în mrejele lui, cu atît va uita mai mult de realitate, — dar întrebat el nu va face confuzia pe care o face în stadiul al doilea.

Către patru ani apare şi stadiul al patrulea, acela al „invenţiei romîneşti", cum îi spune Queyrat. Acum copilul este şi mai cu experienţă şi mai interiorizat, încît el e capabil să înşirue imaginile într'o compoziţie, dramatizîndu-le şi legîndu-le între ele.

Partea pe care educaţia fizică o poate trage în perioadă primei copilării se reduce la supravegherea mişcărilor naturale ale copilului. El trebue să aibe acum posibilitatea educării cît mai complete a simţurilor sale, pentru a putea ieşi în mod normal din primele două stadii ale desvoltării sale sufleteşti şi a putea ajunge la al patrulea. O educaţie prea sistematică a simţurilor şi mai ales prea încărcată, nu duce la nimic. Copilul nu poate sări peste limita puterilor sale.

Cel mai nimerit mijloc pentru întărirea sa fizică i-o procură jocul. Pînă către 2 ani, copilul este dominat de plăcerile jocului senzorial care nu e propriu zis joc. El vede, aude, pipăe şi interpretează în felul lui. In stadiul aninismului începe să alieze la plăcerea simţurilor pe aceea pe care i-o produce mişcarea. Ii place să mişte şi să-şi arate puterea sa asupra lucrurilor pe care poate pune mînă, învîrtindu-se în lumea lor încîntat de ce vede şi ce poate face. La această vîrstă toţi copiii vor să aibă jucării care amintesc fetişii popoarelor primitive. Dacă nu le are culege el şi pune mîna pe tot ce vede [1]).

Prima licărire mai însemnată de conştiinţă, către patru ani, îl face să se menţină în lumea ficţiunilor sale numai ca într'o lume „ca şi cum ar fi" reală. Primele jocuri adevărate, între 4 şi 7 ani, sunt jocurile imitative. Copilul este tată, mamă, şofeur, soldat etc. Trebuinţa de mişcare şi-o consumă, jucîndu-şi cu pasiune aceste roluri. El imită, se înţelege, mai mult ceea ce vede în jurul lui şi mai puţin ceea ce i se povesteşte despre ocupaţii din alte părţi;

b) Copilăria a II-a ţine aproximativ tot şapte ani, dela la 13—14 ani. La această perioadă copilul se eliberează treptat din egocentrismul primei vîrste. Creşterea sa fizică, făcîndu-se mai încet şi mai măsurat, activitatea intelectuală e mai vie. Acum el începe să descopere că sunt anumite lucruri care ni se impun din afară, învaţă să fie obiectiv, să simtă că este o regulă în viaţă, şi sunt norme cărora trebue să ne conformăm. Fără să-l adîncească el are acum încolţit în suflet şi un început de sentiment al datoriei.

Acest început de conlucrare şi limpezire a conştiinţei este rezultatul începutului de viaţă colectivă a copilului. Acum copilul se adună cu alţi copii de seama lui şi începe să-şi dea mai bine seama de ce poate să fie viaţa socială din jurul său, trăind-o. Jocurile sale încep şi ele acum să fie colective. Intocmai ca în evoluţia societăţii umane şi evoluţia jocului în această a doua perioadă a copilăriei trece prin două faze. La început jocurile în grup ale copiilor sunt cu roluri nediferenţiate: se simt bine că sunt mai mulţi la un loc; dar sau face fiecare ce vrea sau fac toţi acelaş lucru, — sau, în sfîrşit, unul comandă şi ceilalţi se supun, atîta vreme cît acesta poate să-i antreneze. Copiii sunt o masă mai întîiu pentru a deveni tot mai mult un grup cu coeziune mecanică bazată pe imitaţie şi sugestie. Şi vedem prinzîndu-se de mînă şi învîrtindu-se, defilînd unul după altul sau grămadă, închipuind trenul cu vagoanele lui sau călăreţii ce se iau la întrecere etc.

Mai tîrziu regula începe să li se lămurească mai mult. Pe la 9—10 an, jocurile copiilor devin şi mai ordonate şi chiar mai abstracte. Grupele de copii ce se joacă au acum o structură. Se împart rolurile şi se observă anumite norme. Nu este *cineva* care impune aceste norme, ci *ceva*. Jucătorii simt plăcere să observe întocmai aceste norme; iar dacă totuşi cineva se abate, el suferă blamul celorlalţi [2]).

[1]) *Fr. Queyrat*. Les jeux des enfants, Paris. Alcan., 1911, p. Introduction.
[2]) *Ernest Loisel*, op. cit., p. 204—205.

Copiii se joacă acum jocuri de grupe organizate, de echipe sau și de concurență în doi numai: jocul de-a mingea, în diferite moduri, la țară poarca, lincea, țepul, războiul, haiducii și potera de-a'n pietrele, țintarul ș. a. Unele dintre ele au fost culese și ordonate, altele așteaptă încă să fie culese. Ele sunt de un mare rol educativ atît pentru disciplina minții cît și a caracterului, dînd totodată satisfacție nevoii de mișcare și de căpătare a îndemînării. Se poate chiar spune că nevoia de îndemînare merge mînă în mînă la această vîrstă cu desvoltarea spiritului de obiectivitate și a sentimentului datoriei. Cu cît copilul simte în el mai mult nevoia conformării la anumite norme cerute de prezența lumii externe — mai ales a celei sociale —, cu atât simte și pe aceea de avea materializate aceste norme în deprinderi. Iată-l silindu-se ceasuri întregi să poată prinde bine o piatră, pentru a întrece pe ceilalți tovarăși de joc. Iată-l luîndu-se la întrecere, pentru a vedea cine poate arunca mai bine cu mingea sau a se apăra de ea. Astfel către sfîrșitul copilăriei a doua, ceea ce domină în psihologia copilului este dorința de gînd și mișcare în cadrul unor norme date;

c) Adolescența este, cum i se mai spune, și vîrsta crizelor: criză de creștere fizică, și criză de desvoltare și prefacere sufletească. In acastă perioadă a vieții „evoluția sintezii totale (a omului), este așa de plină de neprevăzut, încît la mulți subiecți o *personalitate nouă*, pare să se schițeze la orice moment" ¹).

Instabilitatea fizică și psihică și noutatea aspectului sufletesc mai sunt încă mărite de o funcțiune organică nouă: aceea a reproducerii. Turburările sufletești prilejuite de această maturizare a organelor genitale (început de maturizare numai) îi dau o stare sufletească specială, făcută din încătare vagă și scîrbă, atașament și ură, urmate foarte adesea unele după alta, fără prea multă transiție și motivație. Adolescentul descoperă acum două lucruri: se descopere mai întîiu pe sine, ca o bogăție de gînduri și sentimente; se interiorizează, prinde gustul meditației. Mai descoperă apoi cu o înfrigurare formată din încîntare și teamă sexul opus, pentru care începe să aibă și respect, dar uneori și teamă.

Insfîrșit — și ca un corolar al acestor prefaceri — apare acum accentuată în viața individului „prețuirea", „valoarea". Inceputul de maturizare al vieții sufletești și organice îi dau putința realizării gîndurilor sale, iar sentimentul datoriei se colorează și cu acela al răspunderii". De acum tînărul începe să facă deosebirea între muncă și activitate gratuită.

Muncește și copilul — mai ales la țară — dar el are cel mult sentimentul că „trebue" să facă un lucru, nu și răspunderea morală față de conștiința, sa că e necesar să muncească.

De acum deosebirea dintre joc și dintre muncă începe să se facă mai limpede în mintea individului. Din punct de vedere organic în joc se canalizează acum numai tendințele și energia necheltuită cu activitatea utilă.

„Jocul în aer liber al adolescentului se numește astăzi sport" ²). Sportul se deosebește de jocul copilăriei. Sportul adolescenței se deosebește însă și el, după cum vom vedea de acela al pubertății. El se manifestă și cu caractere pe care le are numai jocul copilăresc: un rest de simbolism în numirea lor, o vagă apropriere de viața concret luată în „ca și cum" (poarca, țepul, oina etc.). Dar are și caractere

¹) *Pierre Mendousse*, L'âme de l'adolescent, p. 223.
²) *Ernest Loisel*, op. cit., p. 214.

care-l deosebesc; exerciții fizice mai analitice, mai artificiale, fără urmă de intențe de a imita.

Sportul adolescenței e la întretăerea între jocul copilului și exercițiul fizic pur, detașat de înlănțuiri impuse de nevoia mitației. El este între fabulă și abstracțiune. Pe lîngă aceasta psihologia adolescentului în care se accentuează sentimentul estetic, prețuirea, dă sportului adolescenței și o preocupare de frumos, pe care înainte o găseam numai cu excepție.

Instinctul imitației nu este încă de tot consumat în sufletul adolescentului. El trăește, am putea zice,în om atîta vreme, cît este ceva de imitat. El e provocat și se deșteaptă în sufletul individului ori cînd acesta se află în fața unui lucru sau fapt, ce se impune prin ceva superior. Și cu cît cineva este pe o treaptă mai primitivă de evoluție cu atît tinde mai mult spre ultima treaptă a realizării sale, pe care o poate concepe. Băețelul mic vrea să fie „tata", iar fetița „mama". Adolescentul are aspirații mai apropiate. El invidiază pe tînărul care a trecut de 17—18 ani. Vrea să fie ca el. Pe acesta îl imită mai ales. Criza de creștere sufletească și trupească, prin care trece, îl ține legat încă de copilărie, prin multe potențialități neactualizate. Prin ceea ce s'a actualizat el tinde spre tinerețea desăvîrșită, pe care o imită. De aceea sporturile sale au caracterul pe care l-am arătat. Sunt în viața sa sportivă apoi și preocupări care au un caracter imitativ și mai pronunțat. Așa de pildă, exercițiul făcut cu simplu scop de antrenare. Și tot așa e și preocuparea sa pentru dans.

Dansul este o înlănțuire sistematică de mișcări abstracte. Dansul nu este natural nici pentru copil și nici pentru adolescent în întregime. Copilul dansează din pură imitație, adolescentul din imitație amestecată și cu mai multă prețuire directă a lui.

Un lucru asupra căruia trebue să atragem atenția, în privința adolescenții, este că această vîrstă, graniță între copilărie și pătrunderea în lumea adultă, nu are aceleași granițe la cele două sexe și încă la diferite clase sociale. Fetele trec mai repede prin ea decît băieții. Incep chiar și mai de timpuriu s'o trăiască. In ce privește clasele sociale, adolescenții claselor muncitoare, sub presiunea nevoilor se maturizează oarecum forțat. Pe cîtă vreme în mod normal această vîrstă ar trebui să țină pînă la 17—18 ani, fii de țărani de pildă, scurtează de obiceiu această tranziție. Ei cheltuesc în muncă serioasă mai mult decît s'ar cădea, pirn urmare și din rezerva necesară desvoltării organice, ceea ce-i închirceşte înainte de vreme. Tot așa elevii școlilor secundare și ucenicii. Cei dintîiu cheltuind energie intelectuală prea exagerat dau naștere prin compensație la o dorință nenaturală de mișcare fizică. E mai mult dorința, decît putința; o necesitate isvorîtă din nevoia echilibrului vital, dar lipsită de rezerva necesară de energie. De aci veșnica oboseală de pe figurile școlarilor; de aci și sentimentul de lecție fizică pe de altă parte și de velaxare a atenției. Și una și alta duc la surmenaj, afară de cazul cînd școlarul nu ia hotărîrea eroică de a renunța în parte la una din activități. Și aceasta e de regulă învățătură, în care începe să înnoate fără cîrmă, la întîmplare;

d) Pubertatea urmează adolescenții. Ea ține cam între 17—18 și 24—25 ani. Individul nu-i încă format nici acum deplin. Continuă încă să crească. Dar creșterea se face acum într'un ritm regulat și fără tulburări. Se face de asemenea într'un ritm mai domol. Părerea unanimă este că acum tînărul crește mai mult în greutate, decît în înălțime.

Crește, ca să întrebuințăm o metaforă, și în greutate spirituală. Acum toți mugurii organici și psihici din ființa omenească s'au des-

chis. Incă din perioada adolescenţei şi-au făcut apariţie absolut toate emoţiile şi au început să se cristalizeze toate sentimentele. Acum se face aşezarea lor liniştită. Se încheagă caracterul şi se conturează personalitatea.

Către 20 de ani, tînărul este aproape adult. Se deosebeşte de adolescent prin consemnarea oricărui rest de fabulă. Dacă adolescentul invidiază pe tînărul de 20 de ani, acesta nu are decît ironii pentru cel dintîiu.

Se deosibeşte totuşi şi de adult. Sentimentul de împlinire treptată, reflex al creşterii organice încă în ascensiune liniştită îi dau avînt şi optimism, îl fac să-şi făurească idealuri şi planuri măreţe de viitor, pe care numai viitorul i le va înfrîna. Acum el nu poate pricepe pe adult stăpînit, nici pe bătrînul sceptic sau decepţionat.

De aceea tînărul (flăcăul!) este voios, idealist, iubitor de viaţă şi încrezător în viitor.

Fiziceşte el se prezintă cu caractere şi tendinţe potrivite desvoltării sale organice şi psihice. Aşa cum din punct de vedere psihologic procesul de abstractizare a funcţiei sale intelectuale s'a terminat tot aşa şi mişcările sale corporale s'au desprins tot mai mult din lanţul expresiilor corporale totale, — devin mai analitice, mai specializate şi mai precise. El este stăpîn acum pe o tehnică a mişcărilor care-i îngădue să iasă complet din faza acţiunilor imitative. El nu mai încearcă doar să activeze „ca şi cum" ar fi om, căci este om. Din punct de vedere sportiv, mişcare pentru mişcare simte şi el nevoia să facă, dar sportul său pierde tot mai mult înţelesul pe care-l are în viaţa adolescentului. Intr'un astfel de sport — foot-ball-ul de pildă, ceeace-l interesează pe tînăr nu este partea de ficţiune din acest sport. El simte mai multă plăcere în anternament, decît în competiţia propriu zisă, — în exerciţiul care nu urmăreşte decît perfecţionarea sa. Tînărul care reptă figură ceasuri întregi pentru a se întrece pe sine n'are nimic din sentimentul celui ce este dresat. El urmăreşte o performanţă şi cîştigarea unei obişnuinţe printr'o activitate în care eul său intim se exprimă direct, fără intermediul unei fabulaţii sau al unei comenzi.

De altfel ceea ce este propriu acestei vîrste nu-s sporturile pe echipe. Acestea sunt proprii adolescenţei. Pentrucă el numai are nevoe să imite viaţa socială sau să trăiască în surogate de unităţi sociale. El trăeşte în societate. Propriu tineretului de peste 18 ani, este sportul atletic: mersul, alergatul, săritul, aruncatul, luptele, ciclismul, cursele de automobile, turismul etc. Să se observe că sportul pe echipe nici nu este propriu zis pe gustul şi la îndemîna tînărului trecut de 18 ani. Il practică adolescenţii şi un număr restrîns de tineri mai în vîrstă, de regulă profesioniştii. Restul — zecile de mii de gură cască dela machturile de foot-ball şi Rugby, sunt sportiv de vorbă, dacă nu oameni fără ocupaţii şi snobi.

Atletismul din contră e mai pe gustul şi în conformitate cu evoluţia trupească şi sufletească a tînărului format.

Şi mai este potrivit cu tinereţea dintre 18—25 ani dansul. Dansul se apropie de atletism prin puritatea mişcărilor, care n'au decît foarte rar mişcări mitative între ele. Se deosebeşte însă de acesta prin asocierea lui cu ritmul şi muzica. Prin ajutorul acestora el isbuteşte să se înlănţuească şi mai mult. Muzica şi ritmul, după cum spune Bergson, ne leagănă şi ne adoarme, făcîndu-ne să trăim ca într'un vis, ce ne liberează în parte de viaţa conştientă, pentru a ne da instinctului, vieţii organice,— plăcerii fizice în cazul nostru;

e) Vîrsta adultă începe de unde sfîrşeşte tinereţea propriu zisă. Ea începe cam la 25 ani. Pentru unii învăţaţi ea ar începe mai tîrziu,

— atunci cînd orice creştere în lungime a încetat. Adultul nu mai creşte de cît în greutate.

Nici inteligenţa lui nu devine mai ascuţită. Capătă numai experienţă mai multă, — tot un fel de greutate şi aceasta. Tot experienţa este aceea care ne mai desăvîrşeşte viaţa sentimentală şi morală. In această privinţă, în adevăr transformarea nu este definitivă niciodată, după cum nu sunt excluse nici surprizele. Temperamentul, individualitatea, inteligenţa pură şi emoţiile primare au căpătat o desvoltare definitivă pînă la maturitate. Caracterul, personalitatea, tehnica de lucru, viaţa sentimentală sunt perfectibile toată viaţa.

Din punct de vedere fizic putem spune aproape acelaş lucru. Corpul este deplin desvoltat la vîrsta de 25 de ani sau cel mai tîrziu la 30. El însă mai poate cîştiga (sau pierde!) în agilitate şi în supleţe. Se poate menţine apoi într'un echilibru normal sau poate căpăta deformări, fie prin neactivitate, fie diformări profesionale.

E spus destule, credem, pentru ca să înţelegem că este nevoe şi mai tîrziu de exerciţii fizice. Acestea vor avea drept scop să întreţină şi să corecteze. Or, ceea ce răspunde acestora nevoi, e în primul rînd sportul atletic. Adultul, negreşit nu mai are gustul competiţiilor în măsura în care îl are tînărul. El îşi satisface de altfel această nevoe, adesea pînă dincolo de necesar, în lupta vieţii. In cît întrecerile gratuite — cel puţin pe teren sportiv — nu-i mai par potrivite cu vîrsta lui. Şi nici nu sunt. Fericit cine mai poate păstra în suflet şi pentru mai tîrziu atîta tinereţe, în cît să se ia la întrecere de fugă sau la luptă dreaptă sau la aruncat cu discul sau lancea?

Pentru adult par mai naturale competiţiile pur intelectuale (şahul d. p. pentru burghezie, ţintarul pentru popor). Acestea întreţin şi antrenează funcţiile mintale, dar despre ele n'avem să ne ocupăm aci.

Rămîne aşa dar să credem ca natural pentru vîrsta adultă numai acel sport care-i este natural: sportul compensator (recreativ), sportul atletic şi corectiv, din care să înlăturăm ceea ce nu pare serios, adică potrivit cu vîrsta. Este mersul, alergatul, ciclismul, gimnastica de cameră şi la aparate, tirul, înnotul, vîslitul, dansul şi mai ales turismul. Trebue să avem în vedere că, mai la urma urmei este mult mai dăunătoare trupeşte lipsa de orice exerciţiul fizic, de cît practicarea unuia chiar mai nepotrivit cu vîrsta.

Adulţii însă sunt în genere prea ocupaţi. Interesele care-i urnesc la muncă uneori, îi unesc prea puţin şi la sport. Un remediu contra acestei stări de lucruri este intrarea într'un club sportiv potrivit vîrstei. Asociaţia antrenează şi dă prestigiu sportului. Iar înfiinţarea de cît mai multe asociaţii sportive pune problema şi pentru restul publicului, care se lasă şi el influenţat de spiritul general. Se naşte o psihologie colectivă, — o opinie în favoarea sportului, care foloseşte şi din alte puncte de vedere.

4. Psihologic sportul are prin urmare rădăcini puternice în fiinţa noastră. L-am definit undeva activitate gratuită, inutilă adică, şi i-am mai atribuit şi caracterul de iraţional. Definiţia, ca toate definiţiile de stări de realitate, trebue privită însă ca relativă, pentru nevoia sistematizării. Altfel sportul nu-l putem numi nici de cum inutil. De vreme ce satisface o trebuinţă sufletească, el nu poate fi inutil. Lipsa lui ar fi dăunătoare. Dacă noi îl categorisim totuşi gratuit şi inutil, aceasta e numai din punct de vedere individual. Sportul în general (deci şi jocul) e folositor speţei satisfăcînd tendinţe profunde ale fiinţei noastre: nevoi ogranice şi instincte.

Sportul este iraţional am zis noi. Aceasta însă tot din punct de vedere individual. Tot aş cum, individual, nu ne explicăm *de ce* ne jucăm, nu ne explicăm nici *pentru ce* ne jucăm.

In realitate există și aci o rațiune, dar ea este supraindividuală. Temeiurile ei sunt date de existența realității care ne spiritualizează ființa,— adică de societate.

Copilul se joacă și tînărul face sport, pentru a se pregăti pentru societate. Nu e deci un scop imediat și individual, ci unul mai adînc și mai îndepărtat, social.

De altfel copilăria și tinerețea au în viața tuturor viețuitoarelor tocmai acest rol. Ele sunt prinse de pregătirea (creșterea și pregătirea!) omului pentru viața adultă. Și după cum creșterea și întărirea organismului sunt în vederea formării fizice și psihice a lui, tot așa ocupațiile copilului au și ele rolul de a pregăti pentru ocupațiile adultului.

Ne-a rămas dela Rousseau acest principiu psiho-pedagogic de mare importanță: să respectăm copilăria. Să privim pe copil ca pe o ființă cu lumea ei psihică și cu nevoile ei organice, deosebite de ale omului în vîrstă. Lucrul acesta este adevărat nu numai din punct de vedere organic și psihic, ci și social.

In adevăr alta e lumea socială a copilului și a tînărului, — alta este aceea a adultului. Relațiile sociale ale uneea sunt dominant bazate pe joc și sport; ale celeilalte pe muncă. Fără însă ca aceste caractere să fie exclusive. Ceva mai mult, ele sunt strîns împletite în copilărie și tinerețe. Munca, mai puțină la început, mai multă cu timpul, formează sau pot forma acțiuni care se întrețes și uneori se confundă. Numai pe măsură ce individul înaintează în vîrstă sportul și munca se despart mai mult, pentrucă le desparte opinia societății. Și numai în măsura în care ea o face.

5. Esența vieții sociale este, ne spune sociologia, voința socială. In concret ea se actualizează sub forma de unități sociale, constituite spiritual și economic, reglementate etic și juridic și condiționate cosmologic, biologic, psihologic și istoric. Unitățile sociale nu sunt și ele la fel, după cum variată este întotdeauna realizarea în concret a energii, de orice fel ar fi ea. D-l prof. D. Gusti împarte unitățile sociale în trei tipuri mai importante: comunități (cu caracter de necesitate), instituții (cu caracter impersonal și supraindividual), și grupări (cu solidaritate prin similitudine și fără mare coeziune între ele).

In lumea de ficțiuni și activități gratuite a copilului și în parte și a tînărului, găsim două din aceste trei feluri de unități sociale; găsim instituții și grupări sociale copilărești. Instituții sunt jocurile „Copiii le joacă, dar nu le transformă de cît cu greu; astfel trec din generație în genearție, fără să-și schimbe structura... Socialitatea lor constă în caracterul tradițional și supraindividual; jocurile nu aparțin copiilor; ei le găsesc gata făcute, oarecum în afară de ei și cu nevoia de a se conforma lor" [1]). Copilul în joc nu-și mai păstrează individualitatea lui.

Caracterul tradițional al jocului are un isvor dublu: unul care pornește din transpunerea în joc a ocupațiilor vîrstei adulte, altul care-și are originea în jocul copiilor din generațiile trecute. Primul isvor oferă materialul; cel de al doilea forma. In materia jocurilor cetim viața socială trecută și prezentă a mediului în care trăește copilul. In forma lor cetim specificul vîrstei copilărești sau tinerești, atît din punct de vedere individual, cît și social.

Caracterul social al jocurilor, în ceea ce privește materia lor, a fost mai de mult observat. S'a putut astfel afirma mai de mult că „jocurile copiilor au caracter social permanent; poartă pecetia firii

---

[1]) *Traian Herseni*, Observații sociologice privitoare la copiii din Drăguș. (rev. Arhiva, 1933, Nr. 1—4, p. 86—87.

poporului cu nevoile ei mereu schimbătoare, sunt expresia unei epoci date" [1]).

Se poate spune cu drept cuvînt că tot ceea ce este mai esențial într'o societate, îndeletnicirile caracteristice și permanente se filtrează în jocurile copiilor, pentru a da astfel acestora putința să trăiască situațiile în care-i pune viața socială pe adulți. In jocuri se păstrează oarecum numai situațiile pure, nu și amănuntele. Atîta cît este necesar ca, prin exercițiul acestor situații, copilul și tînărul să provoace în el transformări spirituale conforme cu mediul.

Astfel orice joc cuprinde anumite reguli care se impun grupului care-l joacă și fiecărui jucător în parte. Aceștia trebue să aibă anumite instrumente, pe care le cumpără sau le fabrică într'un anumit fel, au o viață spirituală cu anumite credințe, cîntece etc., respectă anumite norme de purtare, se supun unei autorități, trebuind să accepte și sancțiuni, atunci cînd se abat dela regulile jocului [2]). Pe lîngă aceasta aceleași jocuri sunt condiționate, adesea se transformă sub influența condițiilor de mediu geografic, biologic uman, psihologic și istoric. Cînd mediile sunt cu totul diferite și materia socială a jocurilor e cu totul diferită.

Forma jocurilor este dată de specificul vîrstei. Astfel jocurile copiilor mici sunt mai mult imitative. Ei nu se pot ridica de-asupra lumii concrete, pentrucă n'o au destul de limpede în cap. Insuficiența expeirenții lor îi expune prea adesea să confunde obiectivul cu subiectivul.

In a doua copilărie viziunea obiectivă a lumii începe să-și facă loc. Jocurile se transformă și ele. In această perioadă a vieții ele devin propriu zis cu caracter de instituționalitate, capătă mai multă precizie în alegerea materiei, alegînd permanentul și se structuralizează, transformîndu-se în țesătură de regule ce se impun. Intre 10—12 ani, se pare, forma predomină, asupra materiei. Jocurile au mai mult spirit social, dar nu mai seamănă decît foarte puțin cu ceva din viața concretă înconjurătoare.

Adolescența aduce cu ea mai multă lepădare de ficțiuni, dar și mai multă domnie a formei. Spiritul de pravadă și concurență se manifestă și el, dînd naștere sportului echipier, în care materia socială este filtrată la maximum, iar forma este predominantă.

După 17—18 ani materia socială a jocului nu mai are importanță, chiar dacă se mai menține. Sportul atletic devine tot mai mult exercițiu pur. Individul trăește acum societatea cea adevărată, ne mai avînd nevoe de ficțiuni. Acestea îi sunt chiar nefirești.

Se poate deci afirma o evoluție a jocului, dela formele primitive ale copilului sub 7 ani, pînă la sportul atletic al tînărului mai în vîrstă de 17—18 ani. La început domină materia, mai tîrziu forma. Această evoluție se prezintă sub forma unei curbe, în care maximum de instituționalitate jocul îl atinge la 10—14 ani. La această vîrstă copilul crede în seriozitatea regulilor ce i se impun și le și poate respecta. Atunci lumea copilăriei este la apogeul structurii sale sociale. Mai tîrziu tînărul se îndreaptă încet spre societatea adultului.

— Alături de instituții, lumea socială a copilului mai se prezintă și cu grupări sociale, cu unități, adică, în care se intră după voe, a căror existență depinde de voința indivizilor.

Studiind grupările sociale la copiii din Drăguș, d-l Traian Herseni găsește două forme mai importante: cercurile de joc și tovărășiile pentru vite, — una pentru joc alta pentru munca, pe care copiii de țară o prestează foarte de timpuriu. Mai sunt apoi grupuri sociale ocazionale: pentru scaldă, hoinăreală, furt, pentru împlinirea obiceiu-

---

[1]) Ap. D. Culea, op. cit., p. 7.

[2]) *Dr. Herseni*, op. cit., p. 90.

rilor de sărbători (cu steaua, cu vicleimul) etc. Cu mici, deosebiri, condiționate de mediu, lucrurile se prezintă la fel, la țară, aproape pretutindeni. Și în bună măsură și la oraș.

„Cetele de copii ne prezintă într'un anumit fel gruparea omenească în stare născîndă, forma vie, neinstituționalizată a societății" [1]).

Dacă ne referim la cetele de joc ale copiilor, lucru este perfect adevărat. Este adevărat și pentru celelalte forme de grupuri de copii, dar cu rezervă: grupurile de copii, de orice fel, sufăr și ele, ca și jocurile, o evoluție. La început ele au caracter de grupuri pure, cu o coeziune care depinde numai de factori psihologi: hotărîrea celor ce le compun, antrenarea în massă pentru un moment sau autoritatea personală a unui conducător de moment. Uneori însă, unele cel puțin, dintre aceste grupuri, au tendința să se instituționalizeze sau apar forme noi de grupuri cu tendința de a se instituționaliza. Lucrul acesta se petrece mai ales la adolescenți — unde echipele sunt deja forme mai avansate de grup — și care de multe ori se mențin cu o anumită structură multă vreme. După 17—18 ani tendința aceasta este și mai accentuată. Tinerii capătă gustul asociațiilor și al cluburilor atît la oraș, cît și la țară. La țară, de pildă și sunt asociații pentru „horă", unde întîlnim un început de diviziune socială a rolurilor, cu reguli, ce se desprind de persoane. In Transilvania există, în Nord, de asemenea, o astfel de asociație, cu multe caractere instituționale, zisă „bere". Tinerii care vor să petreacă se constitue într'un fel de asociație, cu un primar („birău") și două ajutoare. Conducătorii au și administrația societății, și judecarea abaterilor. In caz de neînțelegeri mai grave se duc într'un fel de apel la primarul comunei sau la preot. Asociația se zice „bere", pentrucă în petrecerea tinerilor, care se face cu „dansuri naționale", în pauză tinerii se răcoresc cu bere de orz, făcută chiar de ei.

Grupurile de copii sunt prin urmare unități sociale cu slabă coeziune. Ele capătă în adolescență și mai ales la pubertate caracter tot mai autonom, cu funcțiuni care se impun indivizilor și în care aceștia devin doar „funcționari". Ceea ce deosebește societățile tinerești de cele adulte, este chiar această notă: au mai toate drept scop organizarea timpului liber. Au și adulții astfel de societăți, dar mai puține.

Din punct de vedere fizic, viața socială a copiilor și își are un rost dintre cele mai însemnate. Noi știm că viața individului în mediul natural, comportîndu-se el însuși ca un element al acesteia, este o cerință sine qua non a existenței noastre. Cînd omul s'a îndepărtat dela acest adevăr, a plătit scump greșala sa. De altfel, după epoci de ignorare a cerințelor trupului au venit întotdeauna cu sgomot epoci de idolatrizare a lui. Atunci educația fizică apare ca o operă de reparare a stricăciunilor cauzate de trecut. Apare ceea ce o indică și etimologia cuvîntului „fizică": o întoarcere la legile naturii.

Nu e mai puțin adevărat însă că mediul social a creeat și el trebuințe noi, — un mediu căruia, în mod tot așa de natural trebue să i se adapteze omul. Și cînd zicem acest lucru, nu ne gîndim de loc la adaptarea spirituală, ci chiar de aceea care-i mai aproape de natura fizică a omului. Pentru munca lui omul trebue să îndeplinească anumite mișcări; și trebuia so facă pe cît va putea mai dibaci; în vieața de toate zilele, în adunări, în societatea oamenilor, la petreceri sau în ocazii solemne, el trebue să știe cum „să se poarte".

Psihologia compartamentului, după care orice act de viață înseamnă un fel de comportare față de mediu, este astăzi cu trecere nu numai în ce privește actele fizice, dar și cele psihice. Și mai just

[1]) *Traian Herseni*, op. cit., p. 82.

este să spunem că marea majoritate a actelor omenești nu-s nici numai psihice, nici numai fizice. In mod absolut chiar nici unul. Iar silința organismului nostru aceasta este: să capete comportări cît mai bune, deprinderi cît mai conforme cu firea noastră și cu condițiile mediului. El țintește deci să capete, ceea ce în mod obișnuit numim îndemînare în deprinderi. Indemînarea este, cum se exprimă un cunoscător în materie „o acțiune inteligentă, adoptată realului", sau „putem spune aproape că o acțiune îndemînatică este un reflex conștient" [1]).

Indemînarea omul este necesar s'o aibă atît față de mediul natural, cît și față de cel social. A neglija pe unul dintre ele, înseamnă a fi jumătate din ceea ce trebue să fii.

De aceea o bună educație fizică nu va neglija niciodată latura ei socială pe care o va face potrivit cu temperamentul și cu vîrsta și cu mediul social în care individului îi e dat să trăiască.

Boileau a spus pe bună dreptate:

Chaque âge a son humeur, son éspirt et ses moeurs.

La care Voltaire a putut adăoga cu și mai multă dreptate:

Qui n'a pas l'esprit de son âge,
De son âge a tous les malheurs.

STANCIU STOIAN

[1]) Ernest Loisel, op. cit., p. 186.

CRONICA ÎNVĂŢĂMINTULUI

ÎN LEGĂTURĂ CU EXAMENUL DE BACALAUREAT

Despre problema bacalaureatului s'a vorbit şi se vorbeşte mult. Uneori cu măsură şi cu inţelepciune, alte ori fără. Faptul este, dealtminteri, explicabil. Prin natura lui, un examen, şi mai ales un examen greu, nu este un lucru simpatic. Dimpotrivă! El pune în mişcare griji, încordări, aşteptări dureroase, nu numai ale celor interesaţi direct, dar şi ale celor din jurul lor. Fără să ştim cum, toate acestea ne prind în frămintarea lor şi, adeseori, ne fac să gîndim, nu aşa cum e drept şi cum în definitiv ne-ar conveni şi nouă, ci aşa cum ne dictează o anumită logică — hai s'o numim, logica aceea a omului îngîndurat de ceva, care crede că numai problema lui există în lume şi că numai punctul lui de vedere este cel adevărat.

Despre bacalaureat s'au spus, adesea, lucruri tari şi nedrepte. Nu le mai repetăm aici. Subliniem doar atît: unele au mers pînă la a-l nega, pentru motivul că n'ar avea niciun rost şi că nu este decît un prilej pentru a trezi drame şi amărăciuni sufleteşti. Ei bine, obiecţiunile de felul acestora să fie întemeiate, sau nu? Noi credem că *nu!* Şi iată de ce:

In primul rînd, ştim cu toţii, avem nevoe de o selecţionare a elementelor. Este o condiţie pe care n'am inventat-o sub puterea unei împrejurări sau alta, ci o condiţie statornică, pe care o cere sensul şi bunul mers al vieţii sociale. Candidatul la bacalaureat este un viitor student şi, după aceea, în mod sigur, un aspirant la un loc în pătura conducătoare a ţării. Intotdeauna, aceste locuri vor fi mai puţine decît numărul celor care le cer. Dar problema, în fond, nu se pune numai aşa, numeric. Intelectuali, avem ciţi avem. Statisticile ne indică între 120—130 mii de titraţi. La populaţia ţării noastre, de 19 milioane de locuitori, ei însumează o proporţie de 6—7‰. Prin urmare, nu sunt prea mulţi. Ceea ce ne dă impresia unei pletore de intelectuali este, în realitate, repartiţia lor defectuoasă: într'unele domenii prea mulţi, peste capacitatea corespunzătoare a ţării, iar într'altele prea puţini. Problema, însă, este alta. Intelectualii pe care îi avem, mulţi dintre ei, nu sunt îndeajuns de intelectuali. Diploma este mai mult un instrument social; nu tot atita, însă, şi un criteriu spiritual. Aceştia, despre care vorbim, n'au o conştiinţă îndeajuns de fermă a misiunii lor de intelectuali şi n'au, în general, acordarea aceea superioară care să facă din ei o mare unitate spirituală, muncind egal şi organizat în direcţia ace-

luiaşi ideal de viaţă. Este o stare de lucruri de care nu trebue să ne ferim a o constata. Se datoreşte unei conjuncturi complexe, de care uneori au fost vinovaţi şi oamenii, dar pe care de cele mai multe ori au impus-o împrejurările. Remedierea ei, să fim siguri, e posibilă. Nu prin exproprieri dureroase, care să facă dintr'o categorie de oameni necăjită una desamăgită, ci prin măsuri organice, din linia evoluţiilor fireşti, care să acopere ferm şi calm, încetul cu încetul, tot teritoriul buruienos al experienţelor nestudiate sau al improvizărilor de pînă acum.

Intre aceste măsuri organice, prima şi cea mai însemnată este selectarea hotărîtă a elementelor care se îndreaptă către învăţămîntul superior. E necesar să privim lucrurile în faţă, cu un simţ al realităţii clar şi sever. Pătura conducătoare a ţării are nevoe de oameni pregătiţi, de oameni de metodă. Are nevoe de intelectuali adevăraţi, adică de oameni care ca linie de viaţă să aibă morala străduinţelor cărturăreşti, iar ca putere de înţelegere şi de interpretare a fenomenelor, să aibă mai presus de orice emoţia adevărului şi a dreptăţii. Faptul este aşa de evident, încît numai are cum să fie argumentat. In asemenea condiţiuni, stavilele nu sunt nedreptăţi sociale sau neînţelegeri sufleteşti, ci acte necesare, de organizare şi de apărare a vieţii colective. Oamenii, în general, au dorinţi mari, mai mari decît le-ar putea duce, în cazul cînd s'ar realiza. Şi, la aceasta, se mai adaogă ceva. Intr'o ţară ca a noastră, orecum la începutul epocei ei moderne, în care mentalităţile şi criteriile de viaţă ale diferitelor pături sociale nu sunt încă destul de precizate, diploma academică exercită asupra multora o fascinaţie curioasă, nu atît pentru atributele ei spirituale, cît pentru drumurile pe care le poate deschide către confortul material şi social al lumii burgheze. In faţa acestor tendinţe, care crescînd prea mult ar duce sigur la un mare desechilibru sufletesc şi social, societatea trebue să intervină prompt, cu mijloace studiate, impunînd cu hotărîre corectările care îi sunt necesare şi la nevoe uzînd chiar de facultăţile ei de constrîngere, împotriva îndărătniciilor subiective.

E bine să înţelegem, mai deaproape, cite pericole sufleteşti şi morale se leagă de faptul improvizării intelectuale. In celelalte domenii, problema eşecurilor e mai uşoară, mai posibilă. Acolo, eşecurile seamănă, pînă la un punct, cu actele obişnuite ale vieţii: nu sunt definitive şi, în orice caz, sunt aşa încît cu energie şi cu bunăvoinţa din partea noastră, ne putem salva sigur de sub apăsarea lor destrămantă. In carierele intelectuale, însă, eşecurile sunt tragice, sau aproape tragice. Ele ne încercuesc într'un chip necruţător care, încetul cu încetul, ne va duce la o viciere dureroasă a personalităţii noastre omeneşti. Naufragiile intelectuale se plătesc scump: cu abdicări dela sensul logic al lucrurilor şi cu răsturnări aspre ale încrederei noastre în viaţă. Intelectualitatea are — am putea spune — legi de fier. In domeniul ei nu se poate proceda cu compromisuri. Aici, compromisul e compromis: nu pate fi, ca în alte părţi, după împrejurări, stîngăcie trecătoare, şovăeli ale unei etape, sau instrument de parvenire. Intelectualitatea nu îngădue, sub cupola ei, decît pe aceia care i-au respectat, dela început pînă la sfîrşit, sensurile ei de muncă şi de adevăr. Intelectualul improvizat şi neconvins este un om pe care societatea nu şi-ar putea sprijini ceva din aşteptările ei, decît cu teamă şi cu neîncredere. Este muncit de vanităţi fără sfîrşit; construeşte şi judecă totul numai prin prisma orgoliului lui. Nu ştie să aştepte deslegarea organică a lucrurilor. E uşor influenţabil. Imprimă faptelor crisparea nervozităţii lui personale. Se înrolează cu uşurinţă, la nevoe trecînd peste oricite tradiţii şi valori, acolo de unde scontează o mai grabnică satisfacere a orgoliului său. Peste aceste trăsături oarecum personale, există una

mai gravă şi mai caracteristică. Falsul intelectual — omul care a suit trepte şi a cucerit diplome fără să facă pentru ele toate sforţările necesare — va fi, întotdeauna, un mediocru funcţionar social. Nu va fi destul de muncitor, va fi nedrept în primul rînd cu cei care muncesc, nu va înţelege problema realităţilor ce i s'au dat ca să le conducă şi, întrucît nu are în sufletul lui fibra pasiunii pentru ceva nobil, nu va putea fi moralmente, în viaţa interioară a neamului său, decît o picurare mai mult, în cîmpul diformărilor şi al inerţiilor de tot felul.

Şi atunci, iată: Bacalaureatul este necesar, pentrucă — pe deasupra oricîtor emoţii sau contrarietăţi personale — ne ajută să facem o selecţiune a celor indicaţi să devină conducători spirituali ai societăţii. Fireşte, nu este, în privinţa aceasta, nici prima nici ultima măsură. Este însă o *măsură*, şi de aceea, trebue s'o înţelegem şi s'o respectăm ca atare. Cînd rostim cuvîntul de *selecţiune*, nu ne gîndim la un clişeu pedagogic vechiu şi impersonal, ci la o seamă de drepturi vii, în mers de prefaceri creatoare, ale comunităţii noastre naţionale

Ce-am discutat aici, în legătură cu bacalaureatul, este o condiţie obiectivă, de ordin social, ţinînd de cuminţenia şi de obligaţiile noastre cetăţeneşti. Cîteva cuvinte, încă, şi despre o a doua condiţie, de astă dată privind fapte mai intime, din orizontul sensibilităţii noastre personale.

Pentru aceia care îl dau, bacalaureatul apare ca un hotar între două lumi: una care se sfîrşeşte, alta care începe. Faptul acesta, desigur, e plin de semnificaţii. Liceul, cu cei opt ani ai lui de osteneli, reprezintă o etapă de viaţă dintre cele mai cuprinzătoare. Adăposteşte, din soarta unui om, anii ei cei mai coloraţi. Aici, au început să i se formeze primele deprinderi conştiente, să simtă cu oarecare înălţime viaţa şi problemele ei, să capete fiorul întîilor iniţieri spirituale, să se înţeleagă pe sine, să-şi lămurească poate o vocaţie şi, prin toate acestea, să păşească, desigur, înspre răspunderea unei atitudini. Aici, de asemeni, s'au legat prietenii, s'au împletit visuri — şi aceasta nu într'un sens romantic ci într'unul profund omenesc, s'au înodat griji, s'au ivit doruri, s'au limpezit teme de acţiune în viaţă şi astfel, în general, aici s'au format şi s'au încercat pe ele înşile, în pragul primei lui maturităţi, avînturile şi puterile înfăptuitoare din cugetul unui om.

Dacă e aşa, fără îndoială, o asemenea etapă de viaţă nu poate fi încheiată oricum. Mai bine zis, nu poate fi încheiată ca un fapt de rînd, fără un accent de solemnitate, fără o încordare finală, fără — în sfîrşit — un motiv de sbucium interior, care să ne dea, după aceea, o îndoită mulţumire. Incontestabil, bacalaureatul vine la timp, vine în mod necesar, ca să întregească aceste lucruri, într'o notă înaltă şi susţinută. Oricum, el dă adolescenţei, şi preocupărilor ei complexe, un blazon, o demnitate. O pregăteşte pentru viaţă, pentru greutăţile, răspunderile şi protocoalele ei. Anunţă frumos, sub forma unor griji care fac pe tînărul muncit de ele interesant şi simpatic, perspectivele nouei etape de viaţă ce se apropie. Toate acestea sunt lucruri de atmosferă, pe care le desconsideră numai aceia care nu ştiu să preţuiască nuanţele sensibilităţii omeneşti. Bacalaureatul dă ultimului an de liceu, şi prin aceasta unei etape de viaţă ce se apropie de încheerea ei, un sens pe care altminteri nu l-ar avea: un sens de concentrare şi de acţiune susţinută, în locul uneia de expediere molatecă, în marginea unui sfîrşit oarecare, mecanic şi banal.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

III

Atitudinea criticului faţă de opera de artă se va adapta deopotrivă momentelor principale ale elaborării artistice, ca şi ţelurilor pe care şi le propune. Tehnica spirituală a cercetării critice va fi prin urmare condiţionată de procesele psihologice ale creaţiei pe care criticul le urmăreşte în actul lor intim.

Psihologic, atitudinile respective, ale creatorului şi criticului, au încă din primul stadiu al gestaţiei operei sau a luării de contact al criticului cu opera, o orientare opusă: creatorul, cel puţin în momentele elaborării subconştiente, se părăseşte desăvîrşit propriilor tălăzuiri interioare, în timp ce criticul va căuta să iasă din el însuşi, pentru a îmbrăţişa pînă la identificare o viaţă sufletească streină; artistul e în acest stadiu pasiv, plin de el însuşi, copleşit de valul propriei fantezii şi dominat de o mişcare de suflet care ia adesea caractere tiranice şi obsesive, deosebindu-se deci hotărîtor de critic care, dimpotrivă, călăuzit de intuiţie şi sprijinit pe valenţele sale de trăire a unui ritm strein, se dirigueşte în afară, pentru a se pătrunde de unda de viaţă trăită de artist; acesta din urmă se ascultă şi se dărueşte, criticul ascultă şi retrăeşte; primul nu cunoaşte decît legile propriilor călăzuiri şi prea plinul vieţii sale interioare, cel de al doilea urmăreşte credincios împlinirea lăuntrică a unei conştiinţe streine, înscriindu-i graficul mişcărilor de sensibilitate şi elanurile.

Contactul prim al criticului cu opera presupune deci pasivitate, ceea ce, practic, implică neprevenire, libertate de cuget, independenţă, dar mai presus de toate, acceptare integrală, corespondenţă cu viaţa pe care opera o exprimă. In acest stadiu atitudinea criticului e pur expectativă, şi subt raportul judecăţii neutră. Rezultatul urmărit e participarea imediată la viaţa operei, prin emoţie. Am putea spune că introducerea criticului în esenţa emotivă a operei presupune intuiţie, dar acest termen, în sensul pe care suntem obligaţi să-l atribuim aci are o accepţie metafizică. Cercetarea noastră fiind însă exclusiv psihologică şi urmărind a amănunţi mecanismul sufletesc al atitudinii critice în faţa operei de artă, ne vom sluji de termeni cu semnificaţie psihologică bine conturată. Vom afirma deci că aderenţa criticului la operă este esenţial emotivă şi că gradul „înţelegerii" unei opere de către critic este măsurat de consonanţa emotivă dintre critic şi actul creator care a condus la înfăptuirea concretă a operei. Insistăm deci încă odată asupra faptului că atitudinea critică nu presupune o simplă trăire pe plan interior a operei, în momentul contemplării, ci că ea presupune o retrăire a chiar actului de creaţie, care a generat opera,

ceea ce implică în deobşte o înlăturare a coeficientului personal de trăire a criticului.

Amatorul de artă, am observat, trăieşte opera pe care o contemplă, răsfrîngînd-o în sine, după dispoziţiile sale subiective. Acesta rămîne în permanenţă el însuşi, contemplarea operei îmbogăţindu-l numai, iar el participînd la viaţa operei numai în măsura în care, structural, poate să iasă din el însuşi şi să retrăiască actul creator al artistului. Poziţia criticului e alta: el nu se mai afirmă pe sine în momentul contemplării, ci se anulează, se despersonalizează, ceea ce îi îngădue o participare directă la actul creator, cu înlăturarea preferinţelor personale. Dacă „înţelegerea" artistică a unui amator e orientată în direcţii anumite, după predilecţii şi fantezii subiective, „înţelegerea" criticului va trebui să fie, teoretic vorbind cel puţin, polivalentă, deschisă tuturor curentelor şi tuturor direcţiilor spirituale. In încheiere, vom spune că amatorul de artă şi sensibilităţile artistice în general resfring, în momentul contemplării, conţinutul operei în propria viaţă, în timp ce criticul se neagă pe sine, sau mai precis, se dedublează, pentru a coincide cu unda de vieaţă a creatorului. Participarea criticului la actul creaţiei e deci de natură emotivă. E ceea ce Thibaudet numea corespondenţa prin „simpatie" cu opera.

In acest sens, creaţia şi retrăirea critică devin acte echivalente, cu deosebirea că în timp ce creaţia e liberă şi spontană, critica e o adaptare prin participare emotivă la momentul elaborării critice, prin urmărirea călăuzirii interioare a autorului. Urmărită în procesul ei intim, emoţia de participare a criticului la viaţa operei de artă poate prezenta o evoluţie bine definită în timp, în sensul că primul contact cu opera poate prilejui adesea criticului o emoţie strict personală, adică o resfrîngere şi o trăire a adîncului operei după formula lui personală, retrăirea actului artistic în autenticul lui urmînd a fi reconstituită tardiv, prin reculegere retrospectivă sau la o nouă lectură. Această eventualitate este după credinţa noastră, frecventă criticilor la începutul activităţii lor profesionale. Cu vremea însă se formează o adevărată deprindere, o schimbare de orientare a vieţii afective, care urmăreşte cu predilecţie refacerea proceselor sufleteşti a operelor de artă în jocul obscur al elaborării artiştilor, prin participarea sufletească a criticului la această undă de simţire. In momentul cînd această deprindere este formată, în aşa chip încît criticul se dirigueşte înspre unda de viaţă care a generat opera, ne lăsîndu-se cuprins de valul propriilor lui reacţiuni afective, în acel moment sensibilitatea critică e deplin formată.

Distincţia se precizează deci: în timp ce amatorul de artă se lasă cuprins de viaţa emotivă pe care opera de artă jucînd un rol fecundant, o suscită şi o întreţine în sensibilitatea sa, criticul depăşeşte acest stadiu care poate constitui pentru el numai o etapă iniţială, tinzînd la o retrăire în imediatul ei a emoţiei generatoare a operei artistice.

Poziţia astfel delimitată, suscită desigur obiecţii numeroase. Cea mai importantă ni se pare contestarea putinţii din partea criticului de a participa direct, cu anularea personalităţii proprii, la viaţa intimă a creatorului. Astfel pusă, desbaterea reia datele cu care fusese analizată cu decenii în urmă, în cursul unei polemnici între Anatole France şi Brunetière.

France apăra desigur poziţia artistului şi amatorului de artă, în sensul în care am definit-o în paginile precedente, scriind: „Un bun critic e acela care povesteşte aventurile spiritului său în mijlocul capo-d'operelor" [1]).

[1]) Anatole France. *La vie littéraire*, vol. I, Paris. Calman Levy, 1935, pag. III.

Iar în pagina următoare, vrînd să ilustreze neputinţa criticului de a ieşi din el însuşi, atribue unui critic sincer următoarele cuvinte:

— „Domnilor, voi vorbi despre mine examinînd pe Shakespeare, Racine, Pascal sau pe Goethe. E un prilej foarte nimerit".

Subiectivismul critic astfel înţeles a determinat reacţia criticei „impersonale" a lui Brunetière [1]). Termenii în care problema a fost discutată cu acest prilej, ni se par astăzi depăşiţi. Vom reţine însă schema generală a problemei, care presupune dificultatea sufletească a criticului de a-şi părăsi propriul regim spiritual, pentru a se insera într'o cadenţă de viaţă streină. Vom observa că această inserţie este, practic şi teoretic, dificilă, că anularea totală a propriei personalităţi şi poziţii spirituale este greu accentuabilă, dar tocmai această aptitudine măsoară elasticitatea de comprehensiune a criticului. Vom observa, în acelaş timp, că această participare la esenţa operei condiţionează hotărîtor actul critic, dînd putinţa cuprinderii centrale şi lăuntrice a operei, ceea ce conduce secundar la atitudinea axiologică, care constitue esenţa activităţii critice. După cum am menţionat în altă parte, viaţa sufletească nu oferă exemple de opoziţii categorice.

Ne aflăm aci într'un domeniu al relativului, în care diferenţele sunt de nuanţe şi de treceri gradate, excluzînd poziţiile bine delimitate. Intre subiectivismul egotist al artistului şi tendinţa de impersonalizare a criticului, cu ştergerea particularităţilor lui individuale, există numeroase tranziţii. Apropierea de unul sau de altul din polii sufleteşti extremi a celor două atitudini măsoară apropierea de spiritul artist şi subiectiv sau de spiritul critic şi depersonalizant.

Un reprezentant al spiritului critic astfel înţeles a fost Albert Thibaudet. In studiul pe care îl consacră activităţii sale critice, Ramon Fernandez [2]) vorbeşte de „desindividualizarea" lui Thibaudet, aproape de „desincarnarea lui", ceea ce i-a îngăduit „practica preceptului bergsonian: el se cufundă în viaţa, în durata autorului său, în ritmul şi nuanţele interioare a geniului acestuia".

Credem totuşi că realizarea principiului bergsonian nu este săvîrşit cu ajutorul unei „intuiţii" vagi, care e mai mult un concept metafizic, ci prin transpoziţia criticului în regimul lăuntric al operei, pe cale de trăire emotivă.

Atitudinea psihologică a criticului e dictată de natura emoţională a operei. Esenţa unei opere de artă fiind de ordin emotiv, ţinînd de o anumită cadenţă lăuntrică, dispoziţia interioară cu care criticul va trebui să se apropie de operă va fi o disponibilitate emotivă cît mai receptivă şi mai polivalentă.

Criticul este un emotiv avînd o mare elasticitate de spirit, care îi dă putinţa de a se transpune în cele mai variate regimuri interioare. Valoarea criticului e în funcţie de varietatea disponibilităţilor sale emotive, care îi îngădue să se identifice cît mai complet cu drama interioară a unui cît mai mare număr de artişti deosebiţi între ei prin modalitate de simţire.

Prin aceasta am definit primul timp al comprehensiunii critice, care se face pe cale de transpoziţie emotivă, iraţională. Judecata de valoare, care intervine secundar, este astfel pregătită de cuprinderea lăuntrică, prin identificarea cu liniile ideale de organizare a operei. Cu totul alta e atitudinea criticului dogmatic, care apropie opera, cîntărind-o dela început în balanţa consideraţiunilor estetice imua-

[1]) A se vedea articolul lui Brunetière în *Revue des deux mondes*, din 1 Ianuarie 1891 şi răspunsul lui Anatole France, publicat într'un foileton care slujeşte drept prefaţă volumului III din *La vie littéraire*.

[2]) *La nouvelle Revue Française*. Hommage à Albert Thibaudet. Juillet 1936, pp. 47—54.

bile, raportînd-o la anumite cadre, scheme rigide și reguli pe care i le reclamă dela început autorului; criticul acesta compară, confruntă opera cu cadrele logice ale „regulelor", neîntîrziind pe marginea operei pentru a-i cunoaște substanța, viața secretă, alogică; el examinează opera *dinafară*, condamîndu-se singur la incoprehensiune și uscăciune.

Formula raționalistă a criticului îl va destina cu deosebire discuțiilor ideilor sau gîndurilor; deficiențele criticului vor apare în momentul analizei unui romancier sau mai ales a unui poet. Atunci criticului i se poate obiecta, după cum observa Lemaître privitor la Emile Faguet [1]: „Ii lipsește puțină sensibilitate, puțină dragoste (tendresse), puțină lenevie, puțină sensualitate", adică îi lipseau lui Faguet calitățile de emotivitate, de părăsire vieții subconștiente, care conduc la o adiacență intimă cu substanța de viață a operei literare, limitîndu-i critica numai la înțelegerea aspectelor și structurii ei intelectuale și logice.

*
* *

Paralelismul dintre procesele interioare ale creatorului și criticului se urmăresc în fazele următoare ale activității lor respective: germinației stării sufletești, conducînd mai apoi la plăsmuirea artistică, îi corespund adaptarea psihologică a criticului, prin depășirea propriei sale zone de viață și inserarea în ritmul interior al creatorului; elaborarea artistică propriu zisă, adică organizarea în măsură inegală (subconștientă și voluntară a materialelor de expresie și a fabulației în jurul axului de susținere a trăirii emotive centrale), va întîlni în gîndirea criticului corespondența judecății de valoare. Judecata critică nu se referă la conținutul sufletesc decît cînd acesta e împrumutat, condamnîndu-l în acest din urmă caz. Cînd însă fondul sufletesc al artistului e propriu și atitudinea lui originală, criticul le acceptă ca atare, recunoscîndu-le validitatea.

Cu totul alta e atitudinea criticului în ceea ce privește organizarea materialului plastic al operei și valoarea de sugestie a expresiei. Aci intervine aprecierea criticului care stabilește de o parte gradul de adaptare al expresiei la fondul sufletesc exprimat, și de altă parte valoare de sugestie a acestor mijloace, deci aptitudinea de vrajă și comunicare imediată a adîncului sufletesc prin mijlocirea materialelor formale. Stăruim cu deosebire asupra unui punct, care ni se pare central: judecata critică apreciază opera în unicitatea ei, fără să se preocupe de influențe și fără să stabilească filiații. Din momentul ce se recunoaște autenticitatea conținutului sufletesc, problema tehnicei de expresie, considerată în originalitatea ei, cade pe un plan secund. Nu interesează deci proveniența acestei tehnici exterioare, care poate aparține unui întreg curent estetic, unei „școli" literare mai largi, ci interesează numai adaptarea acestei tehnici la viața proprie a operei.

Dacă ținta ultimă a artistului ar fi construirea unei opere al cărui echilibru să fie alcătuit numai de tehnica expresiei, atunci de sigur că problema influențelor formale ar alcătui obiectul de căpetenie al cercetării critice; alcătuind însă un element secundar, problema tehnicii este subordonată conținutului interior pe care opera îl revelează.

Cercetarea critică își propune deci adîncirea unei opere în unicitatea, în textura ei proprie și atmosfera ei specială, problema influențelor de tehnică, fiind de o semnificație restrînsă.

1) Jules Lemaîtres, *Les contemporains*. Septième série. Boivin Ed, Paris. pag. 128—9.

Rezultă că orice element de expresie al operei, stil, comparație, imagină, tehnică de expunere, nu pot face obiectul unui examen separat, ele urmînd a fi în permanență raportate atît la viața generală a operei, la ritmul ei, cît și la întregul ei structural. După cum o frază desprinsă dintr'o carte nu poate fi concludentă pentru definiția autorului sau pentru vădirea cadenței lui de gîndire, ea trebuind a fi raportată la contextul din care a fost izolată, tot astfel celelalte date alcătuitoare ale materialului de expresie trebuesc considerate în întregul lor. Un crîmpei izolat dintr'o operă nu are nicio valoare concludentă; citindu-l izolat, criticul grăbit sau de rea credință poate dovedi orice. Citind la întîmplare invocațiile vrăjitoarei din Faust:

Du musst verstehn!
Aus Eins mach'Zehn
Und Zwei lass gehn,
Und Drei mach'gleich,
So bist du reich, etc.

fără referință la text, putem da cititorului impresia unei divagații delirante. Numai o introducere în viața intimă a operei și o raportare la nervurile ei susținătoare îi pot explica sensul. O comparație enunțată simplu și desprinsă din text poate de asemeni părea de calitate îndoelnică. Să luăm, de pildă, comparația sufletului uman.... cu o corabie veche. Comparație banală, fără invenție, fără relief, fără putere de sugestie: desigur, dacă o examinăm desprinsă din contextul poemului. Și totuși, comparația alcătuește coloana susținătoare a versurilor:

Et mon âme dansait, dansait, vieille gabare
Sans mâts, sur une mer monstrueuse et sans bords!

în care comparația se integrează unei dispoziții emoționale, care susține comparația, dîndu-i semnificație. Asociația termenilor: suflet-corabie, nu e deci rodul unei simple asociații intelectuale. Ea e condiționată de o stare emotivă de tumult, de rătăcire desnădăjduită, de haos, care alcătuește substratul celor doi termeni și unificarea lor prin comparația cu vînzolirea mării. Termenul de mijloc al metaforei nu e deci nici marea, nici ideia valurilor, ci starea emotivă care a generat poemul și care îl susține, alcătuindu-i un principiu de coherență. Nu vom putea deci aprecia eficiența metaforei decît în momentul cînd am intuit această stare de suflet primară și cînd am reușit să raportăm totalitatea materialelor de expresie, scheletul formal al poeziei, la aceste stări primitive.

Această comparație ne ilustrează în acelaș timp procesul interior al criticului. In fața înfăptuirii artistice, el nu apreciază obiectiv, raportîndu-se la consensul gustului public sau la principii estetice prestabilite, ci condiționează în orice moment expresia de conținutul emotiv al operei. Activitatea artistică este esențial mobilă, personală, utilizînd elemente neprecise, nuanțate, valori muzicale, cadențe, calități de stil care nu se pot explica analitic și care nu au avut ca mecanism de elaborare un proces logic; activitatea critică este, în rezumat, adaptată naturii operei: elaborată în cea mai mare parte subconștient, ea nu poată fi analizată exclusiv logic. Incadrarea ei în norme, definiția ei prin mijlocirea adjectivelor, măsurarea valorii ei cu ajutorul principiilor generale, nu au validitate. Critica se orientează deci către structura operei în ceea ce aceasta are unic, utilizînd, cu deosebire, valori emotive. Incadrarea logică survine se-

cundar, simplă verificare şi sancţionare a rezultatelor astfel dobîndite.

Metoda presupune examenul operei înfăptuite, în raport cu valorile sufleteşti care au generat-o. Niciun element alcătuitor, niciun material al structurii ei plastice nu are valoare în sine, ci o semnificaţie dependentă de conţinutul lăuntric de care e legat. O comparaţie de pildă, nu mai este apreciată subt raportul noutăţii, a caracterului ei original, neprevăzut, insolit şi „estetic", ci judecată funcţional, prin rostul pe care îl joacă în economia organică a poemului. Putem înţelege deci cum o comparaţie la prima vedere banală poate fi încărcată de un puternic fond afectiv şi cum dimpotrivă o comparaţie sclipitoare şi originală va apărea inexpresivă şi goluşă.

Am dat aceste exemple pentru a dovedi în acelaş timp că orice judecată critică trebue să fie corolarul direct al unei experienţe trăite, după cum orice operă de artă presupune expresia sinceră a unei trăiri. Diferenţa constă nu numai că în timp ce experienţa artistului e proprie şi spontană, cea a criticului e provocată de prima, reconstituită şi reprodusă oarecum, dar cît mai credincios şi mai adîncit. Presupunînd o trăire de adîncime, afectivă şi subconştientă în primul rînd şi numai secundar conştientă şi deliberată, critica adevărată nu va avea niciunul din caracterele criticii raţionaliste reci, distante şi de o logică neînduratoare. Numai judecata care a surprins înfiriparea emotivă a operei, urmărindu-i mai apoi meandrele şi devenirea progresivă în liniile sale ideale, poate avea o perspectivă critică îndestulătoare pentru emiterea unei aprecieri justificate.

Reducem deci problema judecăţii de valoare în critică la aprecierea gradului de adaptare a expresiei la viaţa emotivă a operei şi la puterea de sugestie a acestei expresii, independent de valoarea vieţii emotive a operei, care trebueşte acceptată în ea însăşi, în calitatea ei ireductibilă.

* * *

O atare cercetare presupune din partea criticului o structură sufletească bine definită şi o anume deschidere intelectuală. O curiozitate intelectuală vie, orientată rînd pe rînd asupra celor mai variate domenii şi cu puncte de aderenţă în formele de viaţă cele mai diferite, nu poate constitui desigur condiţia esenţială a unui spirit critic: contactul cu un alt spirit sau cu o operă artistică nu alcătueşte pentru critic un simplu prilej de înregistrare sau de cunoaştere obiectivă, impersonală, ci o experienţă trăită. Cunoaşterea criticului nefiind impersonală şi rece, legătura lui cu opera nu se reduce la o simplă nevoie de confruntare şi de verificare fără nicio rezonanţă afectivă. Dimpotrivă, cunoaşterea critică e bucurie, adeziune, participare, trăire a unui adînc interior revelat de operă. Temperamentul rece, flegmatic, gravitatea doctorală şi ticul pedant exclud răvăşirea emotivă pe care o presupune comprehensiunea critică în momentul ei prim de luare de contact cu opera.

Comunicarea cu opera pe plan interior, presupunînd adesea extazul, elanul de evadare şi risipirea de sine în vagul emoţiei, nu se poate obţine decît de un spirit obişnuit să se desprindă din coordonatele propriei vieţi şi să se anuleze pe sine, pentru a se afirma într'o altă vibrare de viaţă. Numai această succesivă şi repetată negaţie de sine, numai această afirmaţie în altă viaţă şi regăsire ulterioară, pot chezăşui putinţa cumpănirii amănunţite a elaborării artistice şi deci judecata de valoare care alcătueşte actul ultim al criticii. O structură sufletească precisă, deprinsă cu măsurările geometrice sau ierarhizările pe scări de valori amănunţit gradate, reducînd contactul cu opera la o cîntărire oarecum ponderală şi la o judecată de valoare neprecedată de o reconstrucţie a operei, nu poate conduce decît la didactism sau la arbitrar. Şi într'un caz şi în altul, critica îşi deviază scopul ei prim, care e adîncirea operelor în sîmburele lor autentic de viaţă.

Calităţile unui spirit critic se înşiruesc deci natural din chiar enunţarea şi definiţia naturii examenului critic: receptivitate întinsă, disponibilitate intelectuală şi emotivă, deci refuzul structural al criticului de a se infeuda unui sistem străin de cercetare sau de a elabora însuşi o metodă rigidă, care i-ar impune limitări sau indica direcţii de cercetare; înmlădiere interioară, libertate, refuz de a se statornici pe poziţii fixe, devenire lăuntrică, refractară ankilozei şi formulei; putinţă de ieşire din sine însuşi, mare intensitate de vibrare emotivă, deci identificare cu un ritm străin de sensibilitate; o anume tinereţe de spirit, elasticitate, independenţă, şi totuşi participare la spiritul adînc al vieţii intelectuale a epocii contemporane; mare pătrundere psihologică, subtilitate, fineţe, clarvedere chiar, deci aptitudinea de a completa identificarea pe plan emotiv cu opera prin adîncirea ei pe plan intelectual; în sfîrşit, un simţ sigur al valorilor universale.

* * *

Independent de aceste condiţii interioare, critica mai presupune o latură morală tot atît de importantă, şi care angajează adînc simţul de datorie al criticului. Nu vom putea sublinia îndeajuns semnificaţia acestor obligaţii morale faţă de opera analizată: respect pentru activitatea creatoare, pentru efortul spiritual pe care îl reprezintă opera, ceea ce conduce la o cercetare conştiincioasă a ei. Criticul nu trebue să aibă prezent în conştiinţă numai efortul pe care îl reprezintă creaţia, dar şi calitatea de mărturie a conţinutului sufletesc pe care artistul l-a întrupat plastic în operă. Parcurgerea distrată şi considerarea fără adîncire a unei lucrări e un act care dezonorează activitatea critică. Un critic conştient de semnificaţia pe care o are emiterea unei judecăţi de valoare, oricare ar fi ea, nu se poate limita la o simplă frunzărire a cărţii asupra căreia vrea să se pronunţe şi nici măcar la o lectură fără retrăire a experienţei fixate de autor în acele pagini. O operă adevărată e viaţă. Şi viaţa impune acceptare, adîncire în esenţa ei—sau ignorare. Nu există, pe cît ştim, o obligaţie pentru un critic de a se pronunţa asupra unei lucrări anumite. Criticul îşi alege singur operele asupra cărora se va pronunţa. El este liber să ignoreze operele cu care viaţa lui afectivă nu prezintă afinităţi, sau a căror idei nu le împărtăşeşte. Odată alegerea făcută însă şi hotărîrea de a se pronunţa asupra lucrării luate, criticul contractează o gravă obligaţie şi faţă de creator şi faţă de înfăptuirea artistică, dar şi faţă de propriul său minister. Am citit cu multă surprindere cîndva, mărturia unui critic străin care afirma cu seninătate că printr'o lungă deprindere profesională se poate ajunge la putinţa de a încadra între anumite niveluri o operă, numai din lectura cîtorva pasaje întîmplătoare, întîlnite în lungul paginilor. Felul acesta de a face critică e adînc reprobabil. El vădeşte lipsă de conştiinţă profesională, iar mărturia lui un cinism care scade prestigiul criticului.

Obiecţia că numărul cărţilor ce apar e prea mare, că timpul de care dispune un critic e prea limitat, nu alcătueşte o scuză. Încă

odată, nimeni nu poate obliga pe un critic de a scri asupra unei opere pe care nu o cunoaște, sau pe care o cunoaște neîndestulător. Dar dacă totuși din exigențe gazetărești, o atare activitate se impune, cronicarul va trebui să aibă decența unui rezumat onest, încadrat în formule generale, adevărate locuri comune ale criticii, care pot fi aplicate la nu importă care lucrare, și atunci toată lumea e împăcată: nu ne aflăm în fața unei judecăți critice proprii, ci în fața unui comentar a notiței editoriale strecurate în acest scop între paginile cărților destinate serviciului de presă. Dar a pleca dela impresii superficiale și dela lectura cîtorva pasaje din carte, luate la întîmplare, și a emite judecăți, nesocotind în acelaș timp valoarea actului artistic cît și munca autorului, și uneori sacrificiile pecuniare consimțite de acesta pentru publicarea cărții, e o lipsă de onestitate intelectuală care trebuește denunțată.

Dar criticul are obligații de ordin moral față de el însuși, obligații poate tot așa de precise. Calitatea de judecător, și într'o oarecare măsură, chiar de îndrumător al publicului în viața literară, implică un spirit format la izvoarele de primă mînă ale culturii. Critica e o activitate de maturitate interioară, spre deosebire de poezie care poate apărea ca o manifestare de spontaneitate și tinerețe. Dacă unii din marii poeți ai lumii au dat opere hotărîtoare la 18 sau 20 de ani—Rimbauld sau Lautréamont—niciun critic de mare suprafață nu s'a putut impune încă din epoca primei tinerețe. Faptul nu se datorește fără îndoială lipsei de autoritate, care este într'un fel legată de vîrstă, dar faptului că spiritului critic înăscut și calităților sufletești psihologice ale criticului le sunt necesare o armătură de gînd și o bogăție interioară care sunt rodul unei îndelungi reflexii și lecturi. Numai un spirit care a urmărit neobosit dealungul paginilor marile opere ale umanității, care le-a purtat îndelung în suflet rezonanțele și tîlcul, numai un cititor deprins printr'un lung contact cu viața cărturărească, numai un călător neobosit dealungul operelor artistice adunate cu pietate în muzee, care îl conduc în lumea evadărilor totale, a marilor extaze, și a experiențelor de viață hotărîtoare, poate năzui la rolul de critic literar. Spiritul critic evoluat, cu prudența, conștiința profesională, onestitatea și temeinicia lui, va fi prin urmare rodul atît al unei întinse culturi, cît și al unei maturități sufletești depline. Intr'adevăr, prima tinerețe e în genere entuziastă, plină de ea însăși, revoluționară, pripită. Ea decretează înainte de a cunoaște, condamnă sau exaltă înainte de a fi luat cunoștiință de motivele adînci ale atitudinii proprii. Vîrsta aceasta e caracteristică expansiunilor, propriei afirmații, exaltării sau elanurilor, deci foarte puțin prielnică atitudinii critice, asa cum ne-am străduit să o definim în paginile anterioare. Un critic la această vîrstă va fi în genere capricios, fanatic, rînd pe rînd denigrator sistematic sau panegirist fără măsură, în cazul cînd nu va luneca în scepticism, semn de prematură și afectată oboseală, deci tot atîtea negații ale spiritului critic.

Critica implică deci reculegere, cumpănire, echilibru, semne de maturitate sufletească, însușiri pe care le întărește un contact susținut cu marile opere ale culturii universale. Ultima condiție este tot așa de indispensabilă ca și cea privitoare la calitățile de seriozitate pe care le presupune orice judecată literară. Obiecția că pentru aprecierea unui poet oarecare, lipsit de cunoștiințe și de cultură, dar care plăsmuește subt imboldul său creator, nu e nevoie din partea criticului decît de gust și că în acest caz, ca și în multe altele, o judecată exactă și o înțelegere a acestei poezii nu implică o cunoaștere a marei poezii universale, a lui Milton, Goethe, Rimbaud sau a clasicilor antici, o atare obiecție e fără valoare. Vom răspunde hotărît: orice judecată

critică presupune un contact susținut cu marile opere. Numai această apropiere îngădue criticului un unghi larg de înțelegere și o situare exactă a operei pe planul valorilor universale. Pentru a ne menține la exemple din literatura străină, vom menționa că atît articolul de caldă simpatie cu care Mirbeau anunța publicului francez apariția lui Knut Hamsun, cît și studiul pe care Thibaudet îl consacră lui Mallarmé sau „execuția" lui Georges Ohnet de către Jules Lemaître, implică din partea acestor literați o cunoaștere adîncită a valorilor universale.

In sfîrșit, odată cuprinsă și apreciată opera, în spiritul pe care l-am analizat și cu resursele sufletești și morale pe care le-am enumerat, criticul mai are o ultimă obligație: de a așterne în scris convingerea sa, direct, fără reticențe, fără considerații streine de adevărul critic, în afara oricăror interese personale sau concesii. O convingere care a fost obținută prin cercetare imediată, în spiritul operei, trebue să fie exprimată cu aceeași onestitate, înfruntând riscurile, și cu tot curajul. Obligație cu atît mai strictă, cu cît expresia convingerilor critice nefiind obligatorie, criticul poate alege la nevoie calea comodă a tăcerii...

* * *

Ne rămîne să încheiem cu cîteva precizări privitoare la eficiența investigației critice. Fiind o activitate lipsită de exactitate măsurabilă și operînd cu aproximații și nuanțe, critica nu va avea un caracter de certitudine. Principiile cardinale ale metodei sunt mai mult postulate și năzuinți, puncte de limită, decît metode precise de cercetare; coeficientul personal al criticului intră în largă măsură atît în actul cuprinderii operei de artă cît și în actul judecății cu toată năzuința de impersonalizare a criticului. Ne aflăm deci într'un domeniu al relativului, în care apropierea operei se face cu aproximații, aprecierea nuanțelor e subiectivă, iar judecata e adesea întunecată de considerente lăturalnice. Aceste precizări nu tind firește să anuleze bătaia metodei expuse în paginile anterioare, ci numai să-i indice dificultățile practice, să-i circumscrie întinderea semnificației și să-i indice caracterul de relativitate. In limita scopurilor propuse și în măsura în care instrumentul critic este mînuit conștiincios și sigur, critica răspunde unei nevoi sufletești adînc resimțite, orînduindu-se ca o nouă artă, care după prezicerea lui Anatole France ar putea să fie cea mai impotrantă dintre toate.

Desigur, adoptînd criteriul conținutului sufletesc pe care o operă valabilă trebue să-l conțină și bizuindu-și judecata de valoare pe trăirea acestui conținut ca și pe valoarea de sugestie a materialelor de expresie, criticul are chezășii de a emite judecăți fundate. Totuși sunt cazuri de opere revoluționare, care prin noutatea și neașteptatul lor răstoarnă obiceiurile noastre de gîndire și cărora criticul se poate cu greu adapta: de unde atitudinea prudentă pe care trebue să o adopte.

Vom menționa totuși și cazuri de certitudine: revelațiile unui nou conținut de viață și a unui nou talent, a unei personalități artistice excepționale—sau a operelor de serie care ofensează gustul artistic și simțul decenței sufletești. Cazuri în care un critic are obligația de a lua atitudine și de a vorbi răspicat.

Ceea ce nu se poate ierta însă criticului, e trecerea indiferentă pe lângă o operă de mare intensitate de viață. Oricare i-ar fi explica-

ţia: neglijenţă, incomprehensiune, examen superficial, greşala cîntăreşte greu.

Ne amintim cuvintele lui André Gide, care gîndindu-se de bună seamă la primele aprecieri făcute manuscrisului operei *„Du côté de chez Swann"*, scria acum cîţiva ani (cităm din memorie):

— Va fi una din marile mîhniri ale vieţii mele literare, faptul de a nu fi înţeles încă dela început importanţa revoluţionară a operei lui Proust.

E o mărturie care stabileşte indirect şi semnificaţia şi responsabilităţile activităţii critice.

ION BIBERI

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

TUBERCULOZA ÎN ROMÎNIA

I. Endemia tuberculoasă

Endemia tuberculoasă, în majoritatea ţărilor europeene ca şi'n Statele Unite ale Americei, este caracterizată prin două fenomene recunoscute de toţi epidemiologii.

Primul fenomen este acela al descreşterii seculare a tuberculozei, descreştere al cărei ritm s'a accentuat mai cu deosebire în cursul ultimelor decade.

Al doilea fenomen consistă în deplasarea maximului de mortalitate prin tuberculoză, din mediul urban spre mediul rural; în această privinţă situaţia fiind foarte bine concretizată de *Chodzko* în raportul său asupra problemei tuberculozei rurale, în următoarele rînduri:

1. Ţările agricole, în care agricultura nu este industrializată, au cea mai ridicată mortalitate prin tuberculoză.
2. Mortalitatea prin tuberculoză la ţară are tendinţa de a deveni mai ridicată decît mortalitatea prin tuberculoză la oraşe.
3. Mortalitatea tuberculoasă este în general mai mare la femeile tinere din regiunile rurale decît la acelea din oraşe.
4. La ţară mortalitatea tuberculoasă a femeilor este mai mare decît aceea a bărbaţilor.

Explicaţia acestor fenomene, ca de altfel a tuturor acelora în determinismul cărora intră pe lîngă un factor biologic şi unul social, este destul de complexă. E foarte greu de stabilit de pildă factorul primordial căruia îi este datorită descreşterea tuberculozei, şi dacă e vorba de unul singur sau de mai mulţi.

S'a invocat pentru a explica această descreştere, o imunizare progresivă, ereditar tranmisă, selecţia naturală, progresele civilizaţiei şi ameliorarea standard-ului de viaţă; în fine, organizarea profilaxiei antituberculoase cu metodele ei preventive şi curative.

Unii autori au subliniat faptul că descreşterea tuberculozei era începută în momentul cînd profilaxia special îndreptată'n contra ei a fost pusă'n practică şi că aceasta n'a făcut decît să accelereze un fenomen început.

Totuşi, fără a atribui o parte prea exclusivă unuia sau altuia dintre aceşti factori, putem recunoaşte cu Burnet că la urma urmei pot fi înglobaţi cu toţii în noţiunea de progres al civilizaţiei, profilaxia specială făcînd parte integrantă din — şi aplicarea ei fiind condiţionată de — acest progres.

Pe de altă parte tocmai întîrzierei şi chiar absenţei unor asemenea progrese ale civilizaţiei le datoreşte mediul rural situaţia lui

particulară, astăzi în multe părți mai gravă de cît aceea a mediului urban.

Totuși, chiar la orașe, situația privilegiată de astăzi n'a fost decît progresiv dobîndită. Dacă într'adevăr azi, în toate țările industrializate și definitiv evoluate în acest sens, tuberculoza este în descreștere, nu a fost la fel la începuturile industrializării lor. Din potrivă, această perioadă a fost pretutindeni o epocă de agravare a endemiei tuberculoase. Numeroși factori au contribuit la aceasta, în primul rînd exodul rural spre orașe, provizoratul așezămintelor urbane de dată recentă, condițiile inumane de lucru și privațiunile de tot felul care le-au urmat. Abia cînd toate revendicările sociale ale claselor muncitorești au fost satisfăcute, cînd perfecționările tehnice ale industriei, igiena atelierilor, asigurările sociale, și mai ales aplicarea măsurilor de igienă generală și profilaxie specială a tuberculozei au devenit bunuri comune, situația s'a ameliorat în favoarea orașelor în particular și a țărilor industriale în general.

Iată, pentru Statele Unite și cîteva țări europeene, mortalitatea tuberculoasă la 100.000 de locuitori, pe ultimele decade:

Anglia . . .	1851 1931	347 86	Prusia . . .	1914 1929	143 87
Franța . . .	1901 1929	222 168	Danemarca .	1920 1928	98 69
Norvegia . .	1921 1928	203 156	Suedia . . .	1861 1926	198 121
Olanda . .	1926 1931	96 73	Italia . . .	1900 1930	172 108
Belgia . . .	1910 1930	163 118	Statele Unite	1900 1930	196 85

In fața acestor țări, majoritatea cu caracter industrial, în care progresele civilizației au fost mai rapide, și lupta antituberculoasă mai activă, avem, pentru țările agricole rămase mai în urmă din acest punct de vedere, situații mult mai puțin favorabile. In adevăr pentru anul 1932 mortalitatea tuberculoasă la 100.000 de locuitori a fost de 201 în Polonia, 197 în Ungaria, 210 în Iugoslavia, 206 în Bulgaria, 172 în Austria.

Să vedem acuma care este, sub acest dublu aspect: al curbei de mortalitate generală și al raportului dintre tuberculoza urbană și rurală, situația Romîniei.

Luînd în considerare numai perioada cea mai recentă, cea dela 1932 încoace, în care avem date uniform, cu cea mai mare preciziune adunate și publicate de „Buletinul Demografic al Institutului Central de Statistică", putem constata că mortalitatea tuberculoasă la 100.000 de locuitori a fost următoarea:

Anul	La 100.000	Număr total
1932	182.3	33.582
1933	165.7	30.874
1934	169.8	32.061
1935	178.8	34.125
1936	176.2	34.041
1937	180.3	34.870

Găsim deci Romînia așezată printre țările europeene cu cea mai mare mortalitate tuberculoasă, și, mai mult, această mortalitate are tendință la creștere, după cum reiese din datele ultimilor cinci ani.

Trecînd acum la comparația între mediul urban și rural, avem:

Anul	TOTAL Brut	TOTAL la 100.000	RURAL Brut	RURAL la 100.000	URBAN Brut	URBAN la 100.000
1932	33.582	182.3	25.759	172.7	7.823	222.7
1933	30.874	165.7	23.655	156.3	7.219	205.8
1934	32.061	169.6	24.804	161.3	7.527	205.6
1935	34.125	178.8	26.464	170	7.661	215
1936	34.041	176.2	26.349	167.3	7.692	215.5
1937	34.870	180.3	26.804	179.2	8.066	224

Dacă, după cum era de așteptat, fiind dată compoziția populației noastre cu mare predominență rurală (la o populație de 19.422.660 avem 15.816.685 la sate și 3.605.975 la orașe), marea mulțime a tuberculoșilor se află la țară, mortalitatea mai mare și creșterea cea mai importantă a acesteia se întîlnește la oraș.

Avînd în vedere, cum am mai spus mai sus, că în majoritatea țărilor care ne-au servit ca termen de comparație, mortalitatea urbană este mai mică decît cea rurală, deci în realitate inferioară mortalității medii pe toată țara (ea însăși sub aceea pe care o avem în Romînia), — putem să ne dăm seamă ce gravitate excepțională au cifrele pe care le întîlnim la noi, cu o mortalitate medie prin tuberculoză la orașe de 200 la 100.000, în multe orașe însă depășită, la București: 287, Brăila 266, Chișinău 290, Ploiești 302, Bazargic 304, Buzău 316, Alexandria 331, pentru a atinge cifra record de 393, la 100.000 de locuitori la Lugoj.

E drept că anumite orașe mari, reprezentînd și mari centre spitalicești atrag în instituțiile lor mulți tuberculoși ce vin să se îngrijească, și mulți binefnțeles să moară aici. Totuși, cifre ca acelea pentru anii 1936—1937 pentru București, sunt impresionante prin creșterea mortalității tuberculoase pe care o scot în evidență.

Anul	Brut	La 100.000
1936	1.748	279.8
1937	1.843	287
Creștere	5.1%	7.2 la 100.000

In ceea ce privește valoarea cifrelor înregistrate, și mai ales acelea care se raportează la populația rurală, sunt de făcut unele rezerve. In adevăr, cînd încă în unul din ultimele numere ale buletinului demografic citim că pentru mediul rural numai 62.8% dintre cei morți de tuberculoză au beneficiat de asistența medicală, față de 93.5% din locuitorii orașelor, sîntem în drept să ne îndoim de exactitatea unora dintre aceste diagnostice.

Foarte probabil este că multe morți prin tuberculoză nu sunt înregistrate ca atari, fie că în mod voit și conștient diagnosticul nu este declarat, tuberculoza mai ales în mediul rural e considerată ca o boală infamantă, fie că în adevăr diagnosticul a fost ignorat. Ne gîndim mai ales la tuberculozele infantile, cu o simptomatologie mult mai puțin tipică decît aceea a adultului și care cu siguranță că trec, cele mai multe, necunoscute. Putem deci cu bună dreptate să bănuim că pentru mediul rural cifrele sunt sub realitate. Dar, chiar așa cum le avem, ele sunt destul de elocvente și confirmă existența unei mortalități tuberculoase din cele mai mari, mai mare la orașe ca la sate cu

o tendință evidentă la creștere în ambele medii, mai accentuată la orașe, totuși destul de importantă și la sate.

In ceea ce privește infecția latentă care se traduce prin reacția pozitivă tuberculină, constatăm de asemenea marea ei răspîndire. Astfel la București la 1.452 copii din școlile primare examinați din acest punct de vedere împreună cu Doamna Doctor Șeicaru, am găsit între 7 și 14 ani un procent global la copii, de 56.4% pentru băieți față de 58% pentru fete. Ceea ce în special e de relevat este precocitatea infecției, căci chiar între 7—8 ani găsim 52.5% și 48.9% de reacții pozitive pentru a ajunge între 12—14 ani la o proporție de 78 pentru fete și 70 pentru băeți.

La țară, tot după datele Doamnei Șeicaru, frecvența e ceva mai mică, totuși încă destul de mare, astfel ca cifre globale avem 42,5% la fete și 44.5% la băeți, cu 36 și 28% la cei mai mici (7—8 ani) și 48 și 72% pentru vîrsta dela 12—14 ani. Pentru adultul tînăr proporția de reacți pozitive a fost găsită de d-nii D-ri Bălănescu și Gaspar de 73.25% la recruții proveniți din mediul urban și 60.85% la cei din mediul rural.

Și în această privință deosebirea e foarte mare față de celelalte țări europene unde și infecția latentă e mult mai puțin răspîndită ca la noi. Astfel, într'un district rural din Statele Unite, Aronson, găsește abia 22% de reacții pozitive, Chadveck și Larks, în Statul Massachussets, găsesc la tinerii de 15 ani numai 3.5%, iar De Benedetti și Forest la recruții din Franța, care trece încă drept o țară destul de tuberculizată, totuși nu găsesc mai mult de 52.1% reacții pozitive.

Frecvența infecției la noi este așa de mare încît cifrele de mai sus au fost primite cu mare surprindere, cînd le-am comunicat anul trecut la congresul internațional de tuberculoză dela Lisabona.

Ceea ce de asemenea este intersant de reținut e faptul că pe cînd la oraș infecția este mai precoce, deci se face încă din copilărie, la țară își atinge maximul mult mai tîrziu, datorită probabil faptului că mulți rurali se infectează mai tîrziu, cînd iau contact cu orașele. Intr'o lucrare recentă, D-rul Olinescu a arătat cît de mare este printre pacienții dispensarelor antituberculoase ale asigurărilor sociale numărul cazurilor de tuberculoză la sătenii de curînd veniți la lucru la oraș, fie pentru a se așeza definitiv aci, fie numai pentru a lucra în mod vremelnic.

De altfel acest caracter de semiurbanizare sau de urbanizare de dată recentă a marei majorități a lucrătorilor industriali, e proprie industriei romînești și reprezintă fără îndoială unul din principalii factori de gravitate a endemiei tuberculoase în țara noastră. Este situația proprie perioadelor de început de industrializare, care acumulează toate inconvenientele datorite acestei schimbări de structură socială și economică, fără ca încă beneficiile ce decurg din ea să înceapă a fi resimțite.

Deplorabila stare sanitară a orașelor noastre nu se traduce numai prin această nespus de intensă tuberculizare, dar și printr'o mortalitate infantilă care depășește orice închipuire, enormă pentru toată țara, dar încă și mai mare la orașe, unde starea igienică e cum nu se poate mai alarmantă.

In aceste condițiuni asistăm la exodul rural spre orașe, a unei mulțimi de elemente, inadaptate la noile condițiuni de viață și dintre care foarte mulți mai sunt expuși riscurilor de a contracta infecția în asemenea împrejurări critice, cu toate pericolele pe care acest fapt îl comportă. Așezarea trecătoare sau în orice caz scurtă, rare ori definitivă, a acestor semiorășeni îi obligă să trăiască în condițiuni cu totul nefavorabile de igienă și confort, într'o mare aglomerație și promiscuitate a locuințelor lor improvizate și a gospodăriilor abia înjghebate. Marele număr de lucrători necalificați, veniți cei mai mulți dela țară, reprezintă și categoria cea mai rău salarizată, cea mai expusă riscurilor de boală. Iar odată îmbolnăviți, ei devin, întorcîndu-se în satul lor, principalii agenți de diseminare a tuberculozei.

Trebue să recunoaștem de altfel că și condițiile de lucru în foarte multe industrii, mai în ales acele de importanță mică și mijlocie, sunt absolut deplorabile. Lipsa de igienă a atelierelor a fost în permanență semnalată de toți medicii inspectori ai asigurărilor sociale, iar orele de muncă, în ciuda unei legi care le fixează la 8 și interzice munca de noapte pentru femei, sunt în multe locuri de 10 și 11, cu alternanțe de o săptămînă ziua și una noaptea, și aceasta fără deosebire între bărbați și femei. In multe industrii, muncitorii locuind încă la sat, în vecinătatea șantierului sau a fabricii, mai au încă de parcurs mari distanțe, cîte 5—10 kilometri pentru a veni și a se întoarce dela lucru.

In fine, toate anchetele făcute în această direcție au stabilit cu o unanimitate impresionantă că atît la țară cît și la oraș, dar mai cu seamă la țară, copii și adulți, muncitori ai ogorului sau de fabrică, sunt toți și în permanență subalimentați, rația lor alimentară globală cît și ca repartiție a diferitelor ei componente fiind cu desăvîrșire insuficientă și rău echilibrată. La toate acestea se adaugă, la țară, pentru femeie, istovitoarea povară a numeroaselor sarcini și a muncii cîmpului mult prea grea pentru organismul ei.

Fără a mai intra în detalii și a face o analiză mai completă a datelor statistice, credem că acelea pe care le-am expus și din care reiese și marea mortalitate datorită tuberculozei și mersul ei ascedent ca și răspîndirea infecției, cu toate rezervele care sunt de făcut asupra acestor cifre, cu mare probabilitate sub realitate, ne îndreptățesc să considerăm situația endemiei tuberculoase în Romînia ca foarte gravă:

foarte gravă, fiindcă, precum am văzut, mortalitatea prin tuberculoză este dintre cele mai ridicate și că departe de a participa la mișcarea generală de scădere semnalată în cele mai multe țări, ne mai aflăm încă în perioada ascendentă a acestei mortalități;

foarte gravă, fiindcă prin structura socială și economică a țării, cu o mare majoritate de populație rurală, marele număr de tuberculoși se află la țară, ceea ce reprezintă, după avizul tuturor, un mare obstacol în calea unei profilaxii eficace, din care cauză în cele mai multe țări descreșterea mortalității tuberculoase a fost mai rapidă la orașe decît la sate care în acest moment sunt mai tuberculizate ca primele;

foarte gravă, în fine, fiindcă chiar acest început parțial al unei ameliorări a situației, reprezentat prin scăderea tuberculozei, cel puțin la orașe, încă nu se manifestă la noi; din potrivă ea este mai răspîndită, și creșterea ei mai accentuată la orașe ca la sate.

Factorii determinanți ai acestei situații, factori a căror modificare ar putea contribui la ameliorarea ei, sunt de două feluri.

In primul rînd avem factorul social și economic. Am văzut care sunt pentru mediul urban condițiunile cu deosebire de nefavorabile create de starea de industrializare și urbanizare de dată recentă, fenomen propriu structurii economice a țării noastre. Pentru mediul rural starea economică încă atît de precară a majorității sătenilor noștrii, gradul înapoiat de educație, lipsa de igienă a locuinței și insuficiența hranei lor agravată printr'o muncă, în unele luni ale anului, excesivă, sunt factori de o importanță de sigur foarte mare, dar nu sunt singurii factori.

Deși după unii autori factorul social și economic ar fi singurul hotăritor, nu e mai puțin adevărat că factorul medical sub formă de profilaxie specifică reprezentată prin organizațiile de luptă antituberculoasă este un element cel puțin tot atît de important. Nu mai încape îndoială că în toate țările occidentale, scăderea mortalității tuberculoase nu a suferit, în afară de schimbările datorite ameliorării generale a condițiunilor de viață, o influență decisivă și evident proporțională cu intensificarea și raționalizarea luptei antituberculoase. Căci dacă factorii sociali și economici exercită influența lor asupra terenului, fă-

cindu-l mai rezistent și deci mai puțin susceptibil de a contracta boala, odată ce organismul a fost expus contaminării, nu e mai puțin adevărat că diminuarea isvoarelor de infecție prin metodele de diagnostic precoce, internarea în vederea tratamentului și a izolării, reducînd numărul celor infectați, nu este prin chiar aceasta, un factor de primă importanță.

Și, dacă în ceea ce privește factorul economic și social, medicul nu poate decît să atragă atenția puterilor publice asupra pericolului pe care o asemenea situație o reprezintă pentru viitorul și vitalitatea neamului, neavînd mijloace de a interveni direct în această operă de schimbare a situației, nu tot astfel stau lucrurile în ceea ce privește factorul medical pe care are dreptul și mai ales datoria de a-l face cît mai eficace posibil, propunînd măsurile cele mai conforme ultimelor achiziții ale științei medicale în domeniul biologiei, epidemiologiei și clinicei tuberculozei.

2. Armamentul antituberculos

După ce am expus în prima parte caracteristicile endemiei tuberculoase în Romînia, vom expune în cele ce urmează care este în momentul de față armamentul antituberculos de care dispunem și care sunt măsurile pe care le credem necesare pentru a-i da o cît mai mare eficacitate și a-l pune în măsură de a stăvili flagelul pe care-l reprezintă tuberculoza pentru sănătatea și însăși existența poporului nostru.

Legislația. Legea sanitară din 1926 conține, în articolele consacrate tuberculozei, excelente dispozițiuni a căror aplicare riguroasă ar reprezenta punerea în funcțiune a unei complete și eficace organizații de luptă antituberculoasă.

Declarația obligatorie a tuberculozei urmată de internarea contagioșilor, obligația administrațiilor municipale și județene de a suporta și organiza această internare, întreținînd numărul necesar de dispensare și spitale sau sanatorii de tuberculoși, obligația administrațiilor publice de a da concedii plătite funcționarilor tuberculoși; în fine, nimic nu lipsea acestei legi, care însă din nefericire a rămas mereu literă moartă, din cauza lipsei de mijloace financiare, pe care, cu o condamnabilă indiferență, toți cei care erau meniți să o facă, nu au avut sau nu au putut să le înscrie în bugetele lor.

Prin dispozițiile speciale introduse în 1937 în legea sanitară, de către d-l dr. Costinescu, ministru al sănătății, obligația autorităților publice față de funcționarii tuberculoși a fost precizată în sensul că se conferă acestora dreptul la un concediu plătit pe timp de 3 ani, cu salariul întreg și cu 50% pe ceilalți doi ani următori. Sanatoriile publice sunt obligate de a îngriji pe acești bolnavi, pentru un preț care nu poate depăși 80, 60 și 25% din salariul funcționarului, după cum acesta este: necăsătorit, căsătorit fără sau cu copii, și avînd un salariu mai mic de 6.000 lei lunar. Ceilalți plătind costul integral.

Intre timp, legea din 1931, votată la propunerea profesorului Ion Cantacuzino, pe atunci ministru al sănătății publice, pentru înființarea unei Loterii de Stat, al cărei venit să fie afectat în special luptei antituberculoase, ca și crearea printr'o lege specială în 1934 a Ligei Naționale în contra tuberculozei, căreia i s'a dat administrarea acestor fonduri, ca și a altora mai puțin importante, au dat luptei antituberculoase o bază financiară care deși este încă departe de a permite realizarea unui program integral și complet de profilaxie, reprezintă totuși primul pas serios spre această țintă.

Organizații antituberculoase. Pînă în anii din urmă lupta antituberculoasă era dusă de serviciile medicale ale Ministerului Sănătății, dintre care prea puține însă specializate în această direcție și prin cîteva organizații de inițiativă particulară, create prin donații și subscripții publice și întreținute cu fonduri, în parte de aceeași proveniență, în parte subvenționate de Stat. Deși cu timpul aceste subven-

țiuni au luat un loc din ce în ce mai important, nu e mai puțin adevărat că pentru multă vreme, generozitatea donatorilor și mai ales devotamentul desinteresat, zelul și entusiasmul neobosit al conducătorilor, femei și bărbați, al acestor asociații, au fost puterile vii care au întreținut lupta pentru cauza combaterii tuberculozii, au alinat multe suferințe, au trezit multe nădejdi și au supleat într'o largă măsură carenței puterilor publice. In ordinea vechimii și importanței, aceste asociații sunt: „Societatea pentru profilaxia tuberculozei", „Societatea pentru combaterea tuberculozei la copii (C. T. C.)", și „Societatea pentru izolarea tuberculoșilor".

Ministerul de Războiu, Casa Muncii C. F. R., Administrația P. T. T. și mai ales Asigurările Sociale, contribuesc prin asistența medicală și financiară a membrilor, într'o măsură pe care o vom expune mai jos, la lupta antituberculoasă.

In fine, din anul 1934, activitatea tuturor acestor organizații este coordonată și mai ales completată, grație noilor resurse financiare ce i-au fost acordate de către „Liga Națională în contra tuberculozei", căreia M. S. Regele a binevoit a-i face marea cinste de a-i acorda președinția activă. Din această Ligă fac parte instituțiile și organizațiile următoare: Ministerele: Sănătății, Apărării Naționale, Instrucțiunii Publice, Societățile de luptă antituberculoasă mai sus citate, Casa Centrală a Asigurărilor Sociale, Casa Muncii C. F. R., Institutul de seruri și vaccinuri, Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Sf. Spiridon și Municipiul București.

Veniturile Ligii sunt reprezentate prin următoarele contribuții, care pe anul 1937 au fost de: lei 72.000.000 loteria de Stat, 24.000.000 fondul sanitar, timbrul de control sanitar și impozitul pe stupefiante, 6.000.000 contribuția Monopolului Alcoolului, 5.000.000 Asigurările Sociale, 1.000.000 Municipiul București, în total 159.000.000 lei.

In afară de subvențiile pe care le primesc din fondurile Ligii, cele mai multe din organizațiile afiliate consacră luptei antituberculoase și alte fonduri, iar unele instituții ca Asigurările Sociale și Casa Muncii C. F. R. au în bugetele lor sume importante, destinate acestui scop, în afară de cele pe care le varsă Ligii. Pentru Asigurările Sociale, grație unei completări a legii sanitare din 1937, impunînd tuturor asiguraților o augmentare de contribuție al cărei venit e destinat să alimenteze un fond exclusiv afectat luptei antituberculoase, o sumă de aproximativ 100.000.000 lei pe an, va putea fi folosită în proporție de 60% pentru internări în sanatorii, 20% pentru dispensarii și 20% pentru construcții de sanatorii, în afară de aceasta ajutoarele bănești acordate asiguraților tuberculoși au fost în 1936 de 16.500.000 lei. Casa Muncii C. F. R. a afectat în 1936, 20.223.500 lei asistenței tuberculoșilor lor.

Rolul Ligii este de a coordona și dirija activitatea tuturor acestor instituțiuni, de a asigura colaborarea, de a stimula inițiativele și de a lua asupră-și întreprinderile de lungă realizare, ca de pildă construcția de sanatorii.

Izolarea și tratamentul tuberculoșilor. Socotind locurile de care dispun sanatoriile și spitalele de tuberculoși, existînd de mai înainte, precum și acelea din noile sanatorii construite de Ligă: Bugaz, Moroeni, Toria, Bîrnova, sau în curs de construcție: Marila, Cîmpeni, Dobrița, Vorniceni, numărul de paturi destinate internării tuberculoșilor se ridica la aproximativ 7.000

Raportat la numărul de 35.000 de morți anuale, datorite tuberculozei, reiese că nu avem decît a 5-a parte din numărul de paturi care ar fi necesar pentru o profilaxie eficace, ținînd seamă de raportul în general admis în acest scop de 1 pat pentru fiecare deces. Efortul care mai rămîne de făcut este deci considerabil.

Pe de altă parte trebue să subliniem faptul că în organizația actuală chiar numărul restrîns de paturi de care dispunem nu este accesibil decît numai unei părți a populației, reprezentată mai ales de locuitorii orașelor, marea masă a populației rurale, care după cum am

văzut dă totuși numărul cel mai mare de tuberculoși, beneficiind numai într'o măsură foarte redusă de aceste instituții.

Pe lingă faptul că săteanul nu poate face față costului de întreținere în sanatorii, care deci sunt mai accesibile asiguratului, ceferistului sau funcționarilor, economicește mai bine organizați, și că în același timp nici posibilitățile de diagnostic și de depistare nu sunt la sate ceea ce sunt la oraș, trebue să mai ținem seamă de faptul că deplasarea la o mare distanță, depărtarea de familie este pentru sătean un obstacol mult mai mare decît pentru orășan, de altfel și mai conștient de pericolul de contagiune ce-l reprezintă pentru familia lui și deci mai dispus să accepte internarea.

In aceste condițiuni este abolut indispensabil nu numai să se augmenteze mult numărul de paturi pentru tuberculoși, dar mai ales de a se acorda o mai mare importanță spitalelor-sanatorii locale, cu care fiecare județ ar trebui să fie înzestrat, astfel ca cele 100 de paturi de județ, cu totalul lor de 7.200 să completeze pe cele 7.000 existente.

Aceste spitale ar avea și marele avantaj de a fi de o construcție, înzestrare și întreținere mult mai economică decît sanatoriile și astfel ar putea servi mai ales la izolarea cazurilor grave incurabile, multe din ele, a căror internare în sanatorii costisitoare este o adevărată risipă, deși reprezintă din punct de vedere al profilaxiei cea mai imperioasă, urgentă și eficace măsură. In adevăr recentele cercetări statistice au arătat că ceea ce a contribuit mai ales la scăderea tuberculozei în ultimele decenii în țările occidentale, nu a fost atît faptul că grație perfecționărilor terapeutice se vindecă un număr mai mare de tuberculoși, ci mai mult faptul că grație internării și deci izolării unui mai mare număr de bolnavi, mai ales dintre cei gravi, proporția acelora care se contaminează și deci și care se îmbolnăvesc, este din ce în ce mai mică.

Depistarea tuberculozei. Descoperirea precoce a tuberculozei, atît în vederea tratamentului cît și al izolării, punct cardinal al unei profilaxii eficace, este cu desăvîrșire insuficientă. Cele cîteva dispensare ale societăților sau ministerului, și chiar cele 22 de dispensare, care reprezintă opera de depistare cea mai serioasă, ale Asigurărilor Sociale, sunt departe de a satisface nevoile și chiar așa deservesc numai orașele. Și din acest punct de vedere trebue să relevăm desăvîrșita părăsire a satelor și nevoia urgentă de a remedia acestei lipse, prin dispensare fixe la centrele de județ și mai ales dispensare mobile înzestrate cu instalații radiologice automobile, care să dea consultații periodice în sate.

O metodă de depistare din ce în ce mai mult utilizată este examinarea în serie a colectivităților, deoarece s'a constatat că chiar cu dispensare bine organizate, totuși numărul acelora care vin să se arate medicului într'un stadiu prea înaintat al boalei, încă mai este prea mare. La noi s'au făcut începuturi promițătoare, la unele facultăți, la Cluj și București, și în timpul din urmă în armată, Asigurările Sociale vor introduce de asemenea examenul medical al tuturor asiguraților; metoda trebue generalizată la cît mai multe colectivități și mai ales la grupurile de vîrstă mai cu deosebire expuse: străjeri, premilitari, elevi de licee, etc.

Protecția copilăriei, adică a vîrstei în care pericolul de contaminare este cel mai mare, atît ca gravitate imediată cît și ca răsunet asupra viitorului este pînă acum în afară de cele cîteva preventorii, cu totul insuficiente ca număr, aproape exclusiv reprezentată prin vaccinarea antituberculoasă cu B. C. G. (vaccinul Calmette).

Vaccinarea este astăzi răspîndită în aproape toată țara, în proporție bine înțeles variabilă dela o regiune la alta; anual se vaccinează între 60—70.000 de copii, iar numărul total al celor vaccinați din 1926 pînă acuma trece de 360.000.

Rezultatele sunt cît se poate de încurajatoare; o statistică recentă bazată pe observația a 1.273 de copii vaccinați, trăind în mediu tuberculos și confirmînd în aceasta toate statisticile similare străine, arată că mortalitatea prin tuberculoză la acești copii, în cursul primului an de viață este de 5—6 ori mai mică decît la copiii nevaccinați, trăind în aceleași condiții.

Studii ulterioare au arătat că acest avantaj se menține și în anii următori ai vieții, atît mortalitatea cît și morbiditatea fiind mult redusă.

Generalizarea pe o scară și mai largă a vaccinării rămîne deci o măsură de asemenea încă de realizat, pentru a face ca un cît mai mare număr de copii să beneficieze de ea.

Preventoriile, școlile în aer liber, opera coloniilor de vacanță sunt menite să completeze această organizație de prevenire a tuberculozei la copii.

Toate aceste instituții au nevoie de un personal specializat, anume pregătit, atît medici cît și personal auxiliar, infirmiere, surori de ocrotire, personal atît medical cît și auxiliar a cărui lipsă se resimte foarte mult. Un învățămînt special pe lîngă facultățile de medicină, atît pentru medici cît și pentru personalul auxiliar se impune cu o mare urgență.

In fine, nu trebuesc uitate măsurile sociale și economice Am arătat toată importanța pe care o au asigurările sociale, extensia lor la categorii cît mai numeroase este de asemenea un punct asupra căruia va trebui stăruit mai mult.

Nu e mai puțin important ca legiuirile muncitorești nu numai să asigure o salarizare echitabilă și să prevadă un orariu de muncă acceptabil, dar în același timp aceste legiuiri trebuesc și respectate.

Chestiunea locuinței este poate dintre toate aspectele sociale și economice ale problemei, aceia care are un rol mai important. Eforturi imense au fost făcute în această direcție în alte țări; în Anglia s'au cheltuit dela 1917—1927 250 milioane lire sterline și s'au construit 1.000.000 de locuințe.

O mare sforțare financiară va fi necesară pentru a realiza acest program; cu toate progresele realizate în ultimii ani, abia suntem la începutul operei, operă greu de realizat, care va cere multe sacrificii, dar care nu poate fi amînate, orice întîrziere aducînd după sine o agravare care ne îndepărtează și mai mult de scopul urmărit.

Ca și înarmarea militară, apărarea sănătății publice e dintre acele măsuri dela care o națiune nu se poate sustrage, fără a plăti, mai tîrziu sau mai de vreme, cu însăși existența ei, o nepăsare pe care nimic nu o poate ierta.

Dr. M. NASTA

CRONICA PLASTICĂ

SALONUL OFICIAL, ISER, JALEA, LUCIAN. GRIGORESCU

Nimic mai rar și mai plăcut pentru un critic ca impresia de plenitudine și de densitate din expoziția unui pictor ajuns, ca Iser în acest moment, la punctul culminat al maturității sale. Ori unde îți plimbi ochii, în vasta sală a fundației Dalles, te întîmpină una din acele opere solide, desăvîrșite ca o floare, ieșite, parcă fără niciun efort, din contactul artistului cu un motiv al său de predilecție. Intreagă, definitivă, fără cusur, ea te îmbie ca un fruct copt, se așează dela sine alături de amintirile cele mai puternice din expozițiile dela noi sau din străinătate.

De multă vreme Iser este unul din cei mai tari desinatori ai noștri. Nimeni nu e mai capabil decît dînsul să-ți prindă o figură în notele ei individuale, s'o facă să trăiască în fața noastră, ori forfoteala complicată și pestriță a marilor aglomerări de oameni, ori încă liniele abrupte ale unui peisagiu meridional. Un altul ar fi fost tentat poate să abuzeze de acest dar, să complice situațiile, pentru a le rezolvi apoi cu cîteva trăsături de creion sau de pensulă. Iser nu-și simte însă niciun fel de slăbiciune pentru virtuozitatea goală; din contră, s'ar zice uneori că accentuiază într'adins anume linii, că le deviază, că le deformează într'un cuvînt, numai pentrucă forma „culantă" și perfectă nu-l atrage, și nici linia caligrafică, purtată ca un cîntec melodios. La el calitatea formei și siguranța trăsăturii se simt în anume asperități, în simplificările care apar din ce în ce mai des în lucrările din urmă, în anume accente de vigoare, în rare insistențe, în puterea de a sugera prin ceea ce se vede, ceea ce nu se poate vedea: un profil pierdut care te face să ghicești, ca prin minune, partea din obraz ascunsă; linia delicată a unei cefe, care-ți deșteaptă imagina feței întoarse.

Sînt în expoziția de acum figuri construite parcă din linii frînte, din fragmente de arcuri care se orînduesc și se îmbucă între ele, care evocă cu o putere de viață fascinatoare un întreg caracter sau istoria unui suflet, și care amintesc felul în care marele Daumier construia personagiile sale prodigioase. Ce elogiu mai mare pentru un contemporan, de cît mărturisirea că, în fața lucrurilor lui, imaginele create de unul din cei mai mari desinotori ai lumei, te urmăresc fără voie?

Interesul lui Iser, care vagabonda cu mulțumire evidentă dela un subiect la altul, acum s'a oprit pe un mai mic număr de teme. Odalisca, motivul său de predilecție, își păstrează încă vechiul prestigiu.

Iser: Arlechin și Colombina

Iser: Vedere din marginea Iaşilor

Petrașcu: Interior

Steriadi: George Enescu

Tonitza: Nud

Ecaterina Delghioz: Brașoveancă

Iulian Nămescu: Vedere din Portul Alexandria

Hrandt Avachian: Mahala

Peizagiile au devenit însă mai rare, și aș putea spune, nu-s ceea ce mă pasionează mai mult în expoziție, deși mai fiecare e executat cu o înțelegere deplină și chiar cu dragoste. Noutatea o formează seria arlechinilor, singuri sau cu tovarașa lor Colombina. E un subiect pe care Iser l'a tratat și pînă acum, dar pe care niciodată nu l'a simțit, nu l'a trăit ca de data aceasta. După cum pînă acum costumul odaliscelor, acea mască pusă nu numai pe față, ci și pe trupul femeei, era pentru el ca un fel de excitant care-l predispunea să simtă mai mult toată poezia nițel amară a voluptăței promisă de celalt sex, costumul de arlechin îi deșteaptă senzații pe care nu i le-ar produce nici chiar cel mai desăvîrșit trup gol de model bărbătesc. Ca sub impresia unui stimulent puternic îl simți vibrînd dela un studiu la altul, îmbătat de mulțumire în fața contrastului dintre figura normală, aproape comună, a celui care i-a pozat, și bicornul său de carnaval, ori costumul, de petece multicolore, care transportă pe artist într'o lume ireală sau chiar simbolică. Pentru a o exprima Iser a recurs la un rafinament de paletă, la o strălucire a tonului gușei, la o subtilitate de nuanțe, armonizîndu-se unele cu altele, excepționale pînă și în arta sa de pînă acum. Nu cred să fie azi cineva la noi, care să stăpînească, nu mai bine, dar egal cu dînsul, această tehnică. Aș fi chiar tentat să întind sfera de comparație și să zic: la noi și la alții, atît de mult m'a impresionat expoziția sa de acum, mai ales că, la o vizită a Salonului de Toamnă din Paris, unde, ce e drept, lipseau cîțiva din cei mai cunoscuți pictori de azi, n'am văzut pe niciunul care să mă mulțumească în acelaș grad.

In uleiuri ne apare aproape un alt Iser, mai ponderat, mai rezervat, mai meditativ, poate chiar mai nehotărît. Și aici se observă însă aceiași știință suverană a desenului, aceiași siguranță și autoritate în fixarea unei compoziții.

Printre tablouri, în plină lumină, cîteva bronzuri de Jalea, unele cunoscute din vechi expoziții, altele noi, acordîndu-se cu pictura și dînd aceiași notă plină. Cele două figuri drapate au nobleță, calitate de altfel pe care deseori o găsim în operile lui Jalea; nudul culcat, ceva mai vechiu, capul S-tului Pantelimon (într'un fel un autoportret) sînt printre lucrurile pe care le vedem totdeauna cu plăcere.

Nimic mai deosebit de arta lui Iser de cît cea a lui Lucian Grigorescu. Dacă unul vede natura sub forma de solide bine construite, subliniate în conturul lor, prinse unele față de celelalte de legăturile severe și trainice ale legilor compoziției, celalt se distrează diluînd formele, reducîndu-le la un fum sau la o pulbere delicios colorată. Grigorescu este unul din cele mai convingătoare exemple, la noi, că în pictură nu există numai compoziția prin linii sau prin volume, așa cum o cunosc mai toți contemporanii noștri, ci și o compoziție prin culoare. Pentru cine o practică, această compoziție prin culoare, realitatea nu mai e decît un pretext, un vag punct de plecare pentru nesfîrșite variații cromatice. Ei tind astfel la o impresie de echilibru, de natură evident intelectuală, obținută însă prin elemente care se adresează simțurilor, servindu-se de o justapunere de tonuri, de raportul lor cantitativ unele față de celelalte. Unii cubiști au pornit dela aceiași concepție și au dus-o la absurd, neglijînd cu totul natura. Ei au arătat mai ales că armonia coloritului unui tablou, care se suprapune desenului, chiar la cei pentru care culoarea este esențialul, ca la impresioniști, este altceva de cît compoziția prin culoare.

Mai sensual, mai liric și mai normal, Grigorescu n'a fost atras de cubism, a păstrat însă din natură numai strictul necesar, pentru ca acordurile sale de tonuri să sugereze, în acelaș timp, deși cam pe departe, alături de ideea de echilibru, de care vorbeam mai sus, un peizagiu, o scenă de interior, o natură moartă. Aș numi tablourile sale de acum triumful subtilității vizuale, și cu aceasta aș încheia cronica

mea de azi dacă, adept al artei tradiționale, n'aşi simți oarecare regret, cu toată sărbătoarea colorală ce ne oferă Grigorescu, din pricina anihilărei formei, a reducerei ei la funcția de fantomă.

*
* *

Salonul oficial de alb și negru s'a deschis foarte tîrziu anul acesta.

Amenința chiar să nu se deschidă de loc, ceea ce ar fi fost regretabil şi pentru artişti, şi pentru public. Trebue să mulțumim celor care au arătat, cum se cuvenea și cui se cuvenea, destulă energie pentru a face ca expoziția artei grafice să-și reia locul ce merită în anul nostru artistic.

Exprimam, cu altă ocazie, regretul meu de a vedea pătrunzînd din ce în ce mai mult, în acest Salon al tehnicei în alb și negru, bucăți în care predomină culoarea, în care ea ne întîmpină indiscret și exclusiv, cum ar fi în unele guașe și acuarele și, în deosebi, în afișele colorate. Un desen sau o gravură, ori cît ar fi de bune, dispar cînd sînt așezate în vecinătățile unei lucrări intens colorate, mai ales de mari dimensiuni. Ceea ce s'ar putea tolera, la rigoare, ar fi acuarela, mai ales atunci cînd ea nu serveşte de cît să înviorеze, pe ici, pe colo, sub forma de laviu, un desen. Dar, deşi toată lumea este de acord asupra inconvenientului de a amesteca guașa și afișul cu desenul și gravura, de cît va timp se practică continuu aceasta și, ceea ce e mai regretabil, în acest an a luat parcă şi mai mari proporții. Constrînși de nevoia de a nu trece neobservați și ceilalți, cei puri, vor sfîrși prin a brăzda în viitor operile lor de pete, mai mult sau mai puțin multicolore.

Apoi — obiecție pe care de asemenea am mai făcut-o și în alte dăți — juriul mi se pare mult prea indulgent, ceea ce nu e nici în avantajul expozanților, nici în cel al Salonului, ca un tot. Incercări timide, note fugare, proiecte vagi figurează alături de desenuri cu adevărat serioase. Cu ceva mai multă severitate s'ar putea astfel menține un nivel mult mai ridicat, ceea ce ar stimula pe unii din artiști și ar crea între ei emulație. Altfel, în majoritatea cazurilor, o foarte mulțumitoare mănifestație. Numărul celor cari expun se prezintă în creștere, mai ales printre gravori, destul de năpăstuiți la noi, și de autorități și de amatori, iar nivelul general, vorbesc de desenatorii cunoscuți — mai ridicat de cît în anii precedenți.

Ar fi greu să trecem în revistă pe toți cei a căror opere ne-au atras atenția. Ne vom mărgini la o enumerare sumară, începînd cu cei mai cunoscuți dintre pictorii noștri, unii practicînd desenul ca pe o a doua a lor îndeletnicire favorită, cum sînt Steriadi, Tonitza, Pallady, alții recurgînd la el din cînd în cînd, și l'a ocazii, ca un capriciu, ca Petrașcu, Sion ori Bunescu. Ștefan Popescu, Iser și cei mai mulți dintre sculptori s'au abținut și de data aceasta. In chipul acesta suntem lipsiți de cîteva din talentele cele mai viguroase pe care putem conta astăzi. In schimb, arhitecții sunt din ce în ce mai frecvenți, cari doresc să se măsoare cu ceilalți artiști, pictori și gravori. Lupu, Nămescu sint o plăcută surpriză pentru publicul nostru. Deși se simte încă uneori influența educației lor profesionale, al felului deosebit de a interpreta o scenă sau o vedere din natură, și unul și altul dovedesc un deosebit talent și știu nu numai alege un subiect, ci și al prezinta în chipul cel mai atingător. In plus — ceea ce nu este totdeauna cazul cu pictorii — ai impresia că desenul sau acuarele lor oferă toată garanția unui document autentic.

Miracovici, în cîteva guașe, tocmai cele la care făceam aluzie la începutul acestei cronici, este delicat și aproape duios, Phoebus, puternic și trist, Viorel Herșcovici, îndemănatec și plin de gust, cu un simț superior pentru calitatea unei nuanțe; Ecaterina Delghioz, Mariana Petrașcu, Iosif, fie care contribue cu o notă persoanlă la buna impresie generală. Aș face o grupă aparte, din cei spre care mai ales merge simpatia mea, din cei care, în generația mai tînără, constitue mănuchiul adevăraților desinatori, cei pentru care linia în negru este adevăratul și cel mai sincer al lor mod de expresie: Adina și Alexandru Moscu, Hrandt Avachian, Gavrilov, elevul acestuia din urmă, chiar Drăguțescu și desigur Vavilyna.

Am spus că gravorii au devenit mai numeroși. Din nefericire numărul celor care se interesează de producția acestora n'a crescut, a rămas ceea ce era, adică cu totul neînsemnat. Poate prin educație și preferință personală aș fi dispus să cred că, în realitate, pregătirea în materie de artă a unei țări, seriozitatea amatorilor din cuprinsul ei se măsoară, nu atît după numărul „consumatorilor" de pictură, a celor care își fac colecții de tablouri, ci mai de grabă după cel al amatorilor de gravură și de sculptură. Dovadă, Anglia, Olanda și Franța, țări care stau azi, din punctul de vedere al educației artistice, în fruntea celorlalte. Un argument mai mult că pe acest teren sîntem la începutul evoluției, este nu numai faptul că, la noi, gravorii sînt atît de rari și, comparați cu pictorii, inferiori acestora, dar și modul în care ei înșiși se prezintă în fața publicului amator. Pentru considerații pe care le ignorăm ei continuă să trateze arta lor, mijloc de multiplicare al unei concepții care poate fi trasă în zeci de foi, ca și cum ar fi ceva care nu apare de cît într'un singur exemplar, și trebue taxat în consecință. Cum își poate închipui un aquafortist, de pildă, care poate trage o gravură în cel puțin cincizeci de exemplare, să poată pretinde pentru fiecare din ele 2.000—3.000 de lei, cînd un desen valorează atita, iar o pictură nu mult mai mult? Nu vindem nimic mi se va răspunde; sîntem nevoiți să punem prețuri mari. La care s'ar putea obiecta: nu vindeți pentrucă cereți prea mult. In momentul în care ați face alte prețuri este probabil că se vor găsi mai mulți amatori, care vor trece dela starea de admirator pasiv, la cea de platnic.

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

TEATRUL REGINA MARIA: „AZILUL DE NOAPTE" DE MAXIM GORKI

Azilul de noapte este o piesă revoluționară din care teatrul a făcut un spectacol confortabil. Teatrul are arta de a amortiza loviturile periculoase, schimbându-le direcția și de a nu răspunde întrebărilor grave, prefăcindu-se că nu le aude.

Cind se intimplă ca un autor să ridice vocea mai mult decit poate suporta mentalitatea publică, strigătul lui, strigăt de revoltă, de oroare sau de protest este înăbușit nu neapărat prin suprimarea materială, ci prin simplă schimbare de sens.

In teatru, problemele de conștiință pot fi foarte ușor escamotate, prin transformarea lor în probleme de regie. Piesele lui Schiller se mai joacă și astăzi în Germania hitleristă, deși nu este vers în Wilhelm Tell, în Hoții, sau în Fecioara din Orleans, care să nu cheme libertatea și să nu blesteme tirania. Dar teatrul reduce lucrurile pe măsura lui și le face repede inofensive. El deviază atenția publicului spre decor, spre interpretare, spre tehnică teatrală și-l împiedică astfel să meargă mai departe, spre sensul adevărat al lucrurilor, pe care de altfel publicul nici nu prea ține să-l cunoască.

„Azilul de noapte" e o dramă de revoltă socială, care se joacă de 30 ani în cele mai elegante săli de spectacol din lume. E o piesă de declasați, pe care o aplaudă din generație în generație un public de burghezi. E, în sfirșit, un apel disperat, pe care-l ascultă fără să-l audă o societate împăcată cu sine.

„Azilul de noapte" vine din străfunduri sociale, cu care publicul de teatru nu are nimic comun. E o dramă care se petrece la fund și la periferie, dar se joacă în centru și la lumină. Cei cari trăiesc această dramă, nu o vor vedea niciodată la teatru; cei care o văd la teatru, nu o vor trăi niciodată în viață.

Fruntariile fiind astfel bine stabilite între unii și între alții, „Azilul de noapte" se poate juca în liniște. Este o piesă amară, descurajată, fără iluzii, fără resemnare și aproape fără poezie. Ea îl cheamă pe spectator într'o lume atroce, de care totul îl desparte — lumina zilei, ordinea publică, buna educație. Un moment, acest spectator, care nu e un om fără inimă, ar putea fi tulburat. In mod vag el știe că există undeva sub pămînt, ființe omenești fără haine, fără pîine, fără conștiință și poate fără nume, care trăiesc în abrutizare

morală, și în mizerie fizică, dar niciodată n'a privit drept în ochi un astfel de om și mai ales niciodată n'a avut sentimentul că este într'adevăr vorba de un om. In piesa lui Gorki, viața aceasta obscură, mizerabilă și nevăzută, prinde realitate. Eroii lamentabili ai dramei privesc spre public și-l fac oarecum responsabil de destinul lor. E o suferință care protestează, care întreabă, care cere răspuns.

Dar cortina cade la timp și spectatorul sensibil, care a avut poate un moment de jenă morală își regăsește la lumină conștiința lui de om respectabil, cu hîrtii de identitate în regulă, cu adresă stabilă. Hotarele se restabilesc imediat. Eroii lui Gorki rămîn în lumea lor depărtată, iar publicul trece în foyer, ca să discute despre jocul actorilor.

Teatrul a făcut din „Azilul de noapte" un spectacol și acest lucru e suficient pentru a înlătura orice semnificație de protest. Nici măcar n'a fost nevoie să opereze tăieturi în text, să atenueze anumite replici prea amare, să suprime anumite gesturi prea violente. Vasca, Satia, Baronul, Actorul nu sunt tragicele epave ale unei societăți, pe care existența lor ar putea să o denunțe și împotriva căreia ar putea să ceară răzbunare. Sunt patru roluri de teatru — atît și nimic mai mult.

Roluri, decoruri, interpretare, regie — iată ce devine în teatru o operă de violență „Azilului de noapte". Astfel îmblînzită ea poate rămîne, fără supărare, în repertoriul permanent al tuturor scenelor din lume.

Pe scena teatrului „Regina Maria", piesa lui Gorki a fost regisată de un fost colaborator al lui Stanislawski, d-l Mihail Muratov, care a încercat, se pare, să reconstitue întocmai regia maestrului său. N'am recunoscut totuși nimic excepțional în acest spectacol, care este fără îndoială serios pregătit și bine jucat, dar e departe de a constitui un eveniment. „Bine pus la punct". Niciodată această formulă nu ni s'a părut mai nimerită. Intr'adevăr, decorurile sunt potrivite, distribuția justă, jocul actorilor măsurat, mișcarea de ansamblu naturală, dar în totul, spectacolul nu e mai mult decît corect. Este desigur un efort lăudabil. Nu cred însă că se poate vorbi de o mare „experiență" de artă. Poate că în străduința d-sale de a reproduce exact un model ilustru, d-l Muratov a fost prea lipsit de inițiativă, pentru ca să poată imprima reprezentației un mare suflu tragic. Ce departe suntem de neuitatul „Azil de noapte" pe care îl juca la București în 1925 Trupa din Vilna!

TEATRUL NAȚIONAL: „BUNBURY" DE OSCAR WILDE

Bunbury este, ca tot teatrul lui Wilde, o piesă de conversație. Marele ei farmec stă în jocul replicii — joc atît de viu și de ingenios, încît el singur e capabil să susțină întreaga piesă. Wilde nu este în teatru un om de meserie. Nici nu știe să construiască și nici nu cred că-și dă osteneala. „Acțiunea" este pentru el simplu pretext, care-i permite să dea completă libertate plăcerii de a conversa.

Situații puerile, lovituri de teatru căzute din cer, întorsături neplauzibile — totul se rezolvă arbitrar, fără necesitate, fără pregătire, cu nu știu ce voe bună, care refuză să ia în serios (și bine face !) legile teatrului

Nu se poate un mai copilăros pretext de comedie decît cel din „Bunbury". Este clasicul efect de farsă, care pleacă dela o confuzie de persoane, dar în timp ce într'o farsă bine făcută încurcătura are ceva logic şi aproape inevitabil, în piesa lui Wilde ea este cu totul nesusţinută. Lucrurile se petrec fără dificultate, fără rezistenţă, cu o simplicitate, care biruește „tehnica dramatică", tocmai pentrucă nu ţine seama de ea.

E de observat în teatrul lui Wilde cum spiritul satiric al dialogului contrastează cu extrema candoare a faptelor. Eroii comediei vorbesc un limbaj ironic, cu uşoare ambiţii de paradox, ba chiar de cinism, dar „intriga" în care se lasă antrenaţi este o idilă din cele mai sentimentale.

Iubirile se leagă fulgerător, dela o primă vedere, iar lăsarea ultimă de cortină îi va găsi pe toţi eroii, bătrîni şi tineri, în cupluri fericite.

Ce puţin seamănă teatrul lui Wilde cu reputaţia lui de libertinaj şi blazare cinică! Chiar în replicile cele mai frivole pe care autorul le-a scris cu vădită intenţie de a scandaliza, humorul lui nu are acea amărăciune satirică a moraliştilor englezi (un Butler, Chesterton, un Bernard Shaw...), ci mai mult un fel de îngăduinţă ironică pentru lucruri şi pentru oameni.

„Piesele mele nu sunt de loc bune", îi spunea Wilde lui André Gide, într'o memorabilă întîlnire în Algeria, puţin timp înainte de procesul dela Londra.

— „Nu sunt de loc bune şi nu ţiu la ele..., dar dacă ai şti cît mă amuză! Aproape toate au fost rezultatul unui pariu, ca şi Dorian Gray de altfel; am scris-o în cîteva zile, pentrucă unul din prietenii mei pretindea că nu voiu putea niciodată să scriu romane".

Scrise „în cîteva zile", pentru a cîştiga un rămăşag, pentru a primi o provocare, pentru a satisface un capriciu, piesele lui Wilde păstrează şi în naivitatea scenariului, dar şi în sclipitoarea vervă a dialogului inimitabilul gust de uşurinţă şi de graţie al lucrurilor făcute spontan, cu oarecare neatenţie, puţin la întîmplare.

„Comedie de tip parizian" — am fi tentaţi să spunem despre piesele lui şi mai ales despre acest „Bunbury" în care se găsesc atîtea epigrame adresate gravităţii nemţeşti şi atîtea delicate omagii pentru spiritul Parisului, dar ni se pare că teatrul lui Wilde rămîne totuşi englez, cel puţin prin eroinele lui, fermecătoare fete ce coboară parcă dintr'un roman de Charlotte Brontë, de Joan Austen, care e mai aproape de noi — dintr'un roman de Rosamond Lehman. Există un anumit fel de ingenuitate anglo-saxonă, mai puţin frivolă decît cea franceză, mai puţin onestă decît cea nemţească, ingeniozitate făcută din inocenţă şi îndrăzneală, dezarmant de puerilă şi în acelaş timp uimitor de clar-văzătoare. Cele două fete din „Bunbury", Cecily şi Gwendolen străbat de fapt întreaga literatură engleză, în tot ce are ea simplu, sentimental şi feeric. Le găsim peste tot, în Dickens, în Thomas Hardy, în George Meredith.

Dacă există o muzică de cameră există şi un teatru de cameră. O mare orchestră simfonică va fi stînjenită în executarea unei serenade de Mozart sau a unui concert brandenburghez de Bach. Sunt lucruri mici care trebue căutate cu intimitate, cu discreţie, fără accente tari, cu transiţii nesimţite.

In acelaş fel sunt piese de teatru, care nu se pot juca decît pe o scenă mică.

Dela punctul de plecare, d-l Soare Z. Soare, punînd în scenă „Bunbury", a avut de luptat cu spaţiul unui teatru făcut pentru spectacole de mare regie. Poate de aceea actul I ni s'a părut jucat cu oarecare ostentaţie, în schimb, cît e de fericit decorul actului al doilea!

El realizează atmosfera de mică feerie spirituală în care se petrece întreaga piesă şi dă astfel actorilor cadrul lor firesc. Cred că d-l Soare a realizat în acest de al doilea act un lucru foarte delicat, căci nu s'a temut de excesul de culori şi lumini, pe care îl cerea basmul copilăros la care eram invitaţi să luăm parte, pentru a-l crede numai pe jumătate.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

DIGNUS EST INTRARE...
EFECTELE MÜNICHULUI

Conflictele dintre „ideologii" pe care politicienii din toate Statele, adînc preocupaţi numai şi numai de „salvarea civilizaţiei umane", nu mai ostenesc denunţîndu-le ca adevărată cauză a isbucnirii unui războiu, încep să preocupe şi pe oamenii mai liniştiţi şi mai desinteresaţi în vînturarea ideilor. Fanaticii primatului economic care voiesc să se creadă că într'adevăr omul trăeşte numai cu pîne şi fără cuvîntul lui Dumnezeu, îşi văd credincioşii torturaţi de gîndul îndoelii în faţa procesului de dărîmare a sistemului politic european, stîrnit de forţe nu de natură economică. Unii cuprinşi de disperare proclamă că Europa suferă de o criză a inteligenţei, iar alţii — mai ales în Anglia — văd în rapidul progres al ştiinţei primejdia distrugerii civilizaţiei de azi. Poate că groaza unanimă de un Ragnarök — incendiul universal al mitologiei nordice — are la bază credinţa în nelimitatele posibilităţi ale întrebuinţării ştiinţei ca mijloc de distrugere. Omul modern îşi pusese toată credinţa şi toată speranţa în ştiinţa care să-i arate nu numai calea către fericire, dar să-i desvălue toate misterele naturii şi ale vieţii. Şi acum această ziuă se transformă în monstru apocaliptic. Dacă urmaşii noştri vor cerceta analele nebuniei umane, nu vor fi în stare să descopere nimic mai îngrozitor decît cheltuielile fantastice făcute pentru înarmări, în aceste vremuri de progres şi de civilizaţie. Torturile cele mai diabolice, suferinţele, luptele şi masacrele; căderea în stare de sălbătecie care să întreacă ferocitatea fiarelor, au fost provocate, mai totdeauna, de plăsmuirile, de instituţiile, religiile, obiceiurile, superstiţiile, pe care le-a creat închipuirea omului şi le-a dat caracter sacru, ori le-a proclamat permanente şi intangibile. Zeii, demonii, Statul, autorităţile de tot felul, sistemele de cugetare au umplut epocile şi au risipit viaţa omenească. Acest creator de care se leagă eternul blestem al neastîmpărului, îşi sfărîmă necontenit stăpînii din lumea reală ori a închipuirii, mînat de credinţă şi alergînd, aiurit, către chimera eliberării. Viaţa modernă ne-a desprins însă de locul şi de mediul nostru şi ne-a despărţit de zeii locali, de penaţii care păzeau cămara, de zeul uşii, al pragului, al ţiţinilor şi mai ales de acel „Genius" care păzea viaţa sacră a familiei. Cunoaştem acum mai multe neamuri şi mai multe locuri îndepărtate, decît au cunoscut străbunii noştri dela facerea lumii încoace şi, prin felul traiului de azi, ne simţim legaţi de ele fără să vrem şi

fără să mai putem nutri vreo speranţă de eliberare. Şi, cu toate acestea, sufleteşte, ne îndepărtăm mereu unii de alţii, ne detestăm cu furia tigrului turbat. Aceasta poate pentrucă suntem împinşi unii către alţii de o brutală forţă mecanică, iar nu atraşi de căldura unei raze de lumină spirituală. Iar ura care ne împietreşte inimile şi ne alungă minţile, o suflă peste noi zeii pe care ni i-am ridicat, îi adorăm şi vrem să-i păstrăm. Pentru ei ne spulberăm vieţile unii altora. „Fericit va fi acela — zice Psalmistul — care va lua copiii Babilonului şi-i va sdrobi lovindu-i de piatră". Pentrucă aceşti zei ai religiilor celor noi nu mai cunosc suferinţa ca Cel ce s'a restignit pe cruce pentru iubirea întregului neam omenesc şi pentru mîntuirea lui, ci se întorc iarăşi către înlănţuirea în robie, aruncînd pe om în ghiarele morţii morale. In febrila noastră goană, fără niciun ideal, ca o turmă peste care ori şi ce bestie, care dispune de forţă poate deveni păstor, fără nicio credinţă, ne năpustim, ori ne lăsăm mînaţi în orice templu ce ne stă în cale. Şi, fără a ni se cunoaşte, ori a ni se bănui sufletul, suntem primiţi ca turmele de negrii de altă dată, aduşi din întunericul Africei pentru cultura bumbacului în Virginia, cu bucurie, nu pentru credinţa noastră, ci pentru tăria musculară, şi ni se spune la fiecare: „Dignus est"... Ca în lumea unui vis urît, ne întoarcem înapoi la viaţa tribală. Religia sîngelui asupra căruia Iehova cel primitiv, avea exclusivă proprietate, devine azi religia marelui popor germanic şi tinde să cucerească sufletele sterilizate de aşa zisa civilizaţie mecanică. Dacă ne-am putea muta cu cîteva mii de ani în trecutul omenirii, am înţelege cum se exterminau popoare pentru a li se lua nu numai pămînturile, bogăţiile şi oamenii buni pentru munca de robi, dar şi divinităţile. Cînd Israel se tîrguia cu Iehova (care era, la început un zeu al războiului) pentru biruinţa asupra Regelui din Arad (în Canaan) şi îi promitea: „dacă îmi vei da pe mîna mea neamul acesta, atunci cetăţile lor le voiu dărîma şi ţie ţi le voiu jertfi". Şi Iehova, ascultînd de glasul lui Israel i-a dat în mînă pe Cannaniţi, iar cetăţile lor au fost făcute „*herem*", adică una cu pămîntul. Tot astfel, Providenţa este necontenit invocată, dela o vreme încoace, asociată şi arătată lumii ca părtaşe morală a noului Stat germanic şi la tot ce implică acest sistem de guvernare. Kant deducea astfel „prin analogie cu operele de artă omeneşti", rolul Providenţei: „Ea a avut grije să dispună că oamenii pot trăi în orice parte a lumii". „A împrăştiat pe oameni, prin războae, în toate părţile, chiar în cele mai groaznice de locuit, pentru ca şi aceste ţinuturi să fie populate". „Tocmai prin aceste mijloace, Providenţa a silit pe oameni să intre în relaţiuni mai mult, ori mai puţin controlate de lege". (Despre pacea perpetuă). Nu aceasta este însă providenţa invocată la Nüremberg, (Kant, ca şi Goethe se bucură de puţină favoare în Germania de azi), precum nu pare a fi nici aceea pe care o invoacă, la ori şi ce prilej, catolicii care numai bine nu o duc în ţinuturile Reichului, ceea ce înseamnează că sunt neînţelegeri serioase asupra rolului atribuit Providenţei. Şi, probabil, că şi în lupta crîncenă care se dă sub streaşina casei între lăstunii care şi-au terminat clădirea cuibului şi vrăbiile care sfîrşesc prin a se instala în el, Providenţa va fi chemată într'ajutor de ambii combatanţi. Da, Iehova ţinea, înainte de toate, la sînge care era al lui şi numai al lui. El îl dăduse omului, precum tot el îi suflase în nări şi lui ca şi tuturor vietăţilor, viaţă şi, prin urmare, avea toată grija ca să-l ferească de ori şi ce amestec şi să-i asigure puritatea. „Cînd Cain a ucis pe Abel, sîngele lui încă viu, a chemat din ţărîna în care zăcea pe Iehova". Religia cea nouă a sîngelui care deslănţueşte furtuna peste Europa nu se deosebeşte de aceea a Evrei-

lor primitivi, iar acolo unde se subordonează valorile spirituale cultului sîngelui, ar trebui să se aibă puțină considerație pentru aceia care mărturisesc întru Iehova și care, în privința vechii lor religii se potrivesc cu lăstunii. Anexarea, ori împrumutarea divinităților subt orice formă au dus însă mai totdeauna la asemenea sălbătecii.

Dar mai este ceva care a fost anexat odată cu religia sîngelui din patrimoniul teribilului Iehova: *„Cultul pămîntului"*. Datorită unei formidabile mișcări a „Ordinului Profeților", Iehova a devenit proprietarul absolut al pămîntului pe care trăiau fii lui Israel. Aceasta, de sigur, ca să nu se poată așeza zei străini pe proprietatea divinității poporului ales, iar cuceririle făcute numai cu ajutorul lui Iehova, implicau distrugerea și isgonirea zeilor străini — adevărată operă de colonizare — pe care Israel în exclusivismul lui biologic — aproape nazist — nu-i putea anexa și încetățeni și de aceea a trebuit să rămînă în vecii vecilor un neam absolut aparte. Dacă Poporului ales i-a trebuit cîteva mii de ani ca să convingă tot restul omenirii că este și înțelege să rămînă un element absolut aparte, apoi cei ce s'au ales pre sine ca neam supraomenesc și de o puritate conformă cu legile chimiei, au făcut un progres uriaș în procesul de auto-izolare și în practicarea exclusivismului feroce, încît se înțelege ușor de ce își alungă pe învățătorii acestei religii. *„Blut und Boden"*, care este la baza religiei rasiste, implîntată în inima Europei este, prin urmare, luată tocmai dela aceia care sunt azi obiectul principal al casnicei furori teutonice. O astfel de religie, prin însăși natura ei se pune în conflict direct cu crestinismul și poate deveni un fel de regulă de tîrguială, după cum se citește în Geneză: „Dumnezeu va fi cu mine, mă va sprijini pe cărarea pe care umblu, îmi va da pîne să mănînc și va îngriji să am cu ce să mă îmbrac; și atunci Iehova va fi Dumnezeul meu". De nu va face însă toate acestea, atunci îmi caut altul în loc, așa, ca un regim politic pe care îl schimbi dacă se poticnește. Pentrucă Ieremia se plînge că cei nemulțumiți de Iehova, îl mustrau astfel: „Cînd ne închinam la Regina Cerului aveam ce mînca din belșug, iar de cînd ne rugăm lui Iehova, murim de foame". „Ne ducem deci înapoi la Regina Cerului". De aceea, în numele lui „Blut und Boden", trebue să se facă ori și ce pentru ca acei care profesează acest cult, să aibă ce mînca din belșug, pentrucă astfel se vor îndrepta către alți zei, poate chiar către cel mai oribil dintre toți, către Marx.

Inlăturînd elementul spiritual din orice fel de religie, nu mai rămîn decît ritualele tribale ale sălbaticilor. Și această excludere fatală și înlocuirea prin cultul forței și prin „Blut und Boden", mă face să mă gîndesc la frumoasa legendă a lui Balder, zeul popoarelor nordice, a căror viață și literatură a fost o pasiune a tinereții mele: Fiul lui Odin, Balder, este iubit de toată lumea și este frumos ca înalta floare a cîmpiilor care îi poartă numele. Judecata lui este cea mai dreaptă și tot în făptura lui nu e decît armonie și frumusețe. El stă în fruntea Barzilor. Pe cînd dormea însă, soarta se apleacă asupra lui și îi șoptește visul pe care apoi el îl visează, cum că i se apropie moartea. Atunci mama lui, zeița Frigg aleargă la toate cele însuflețite și neînsuflețite și le roagă să nu facă niciun rău lui Balder. Și de aci încolo, zeii se jucau, aruncînd la semn, cu orice le cădea în mînă în pieptul lui invulnerabil. Loki, zeul răului, este însă amărît de acest lucru și întreabă pe zeița Frigg, dacă într'adevăr toate ființele și lucrurile s'au legat să nu facă niciun rău lui Balder. „Toate — a răspuns zeița — afară de *visc*". „Am socotit bobițele lui prea moi ca să poată pricinui vreun rău". Atunci Loki a pus viscul în mîna Hodr, zeul cel orb, care aruncîndu-l a ucis pe Balder. „Și aceasta — spune

mitul — a fost cea mai sdrobitoare durere din cîte a lovit vreodată pe zei, ca și pe oameni". Și, dacă zeii n'ar fi pus *pacea mai presus de toate*, l'ar fi spulberat pe Loki. S'au gîndit însă că dacă toate lucrurile și toate vietățile îl vor plînge, atunci Iadul îl va trimete înapoi pe lume. Și întreaga fire a început a plînge cu zeii împreună, „și pietrele atinse de căldură, lăcrămau". Numai uriașa Thokk — care nu era altcineva decît Lok travestit — a spus că ea îl va plînge cu ochii uscați". Și de aceea și de atunci, Balder și soția lui Nanna — care n'a voit să mai trăiască fără el — a rămas sub pămînt în lumea cealaltă. Judecata dreaptă, poezia, arta, armonia, libertatea, toleranța, vor rămîne în adîncimile întunecate, pînă ce toată lumea va vărsa lacrimi pentru ele. Și nesocotirea și a celui mai neînsemnat element — ca viscul — poate să ducă la dezastru.

*
* *

Dar, dacă știința și progresul mecanic tinde să uniformizeze felul de viață al omenirii, încătușind-o într'o interdependență oprimantă și ajungînd la rezultate pozitive remarcabile, în domeniul moral, însă rezultatele sunt mai degrabă negative. Religia, cea mai puternică forță care a ținut viu și a înălțat spiritul uman, atrage acum pe om din ce în ce mai puțin. Imperiul Roman, ca și acum èra mașinii, a dus la dispariția religiilor locale, a zeilor stăpîni în provincii, orașe și chiar sate, netezind drumul religiei creștine pentru care lumea romană devine *„Preparatio Evangelica"*. Metodele de colonizare romană, impuneau o civilizație proprie, fără să păstreze și să cultive pe aceea pe care o găsea în ținuturile cucerite. Deși creștinismul își are obîrșia în Asia, el nu se propagă însă în acest continent dincolo de hotarele Imperiului Roman, iar în Europa se întinde cu repeziciune în ținuturile cezarice. Procesul de uniformizare rapidă care cuprinde acum întreg pămîntul, pregătește el terenul pentru o nouă religie, pentru o nouă viață spirituală? Divinitatea, în numele căreia se făcea cucerirea era *Urbs Roma*. Se va ridica „Statul" totalitar, dictatorial, autoritar, sau cum i se mai zice noului Baal, care cere să i se sacrifice întreaga viață fizică și spirituală a omului, la rangul de divinitate universal recunoscută? Statul acesta al cărui model, îl vedem ridicîndu-se amenințător, tinde să devină o mașină uriașe după chipul și asemănarea mașinilor care îl ajută să realizeze triumful sclaviei depline. Uniformizarea în viața publică și în sistemul politic, după care se conduce un astfel de Stat este în contrazicere cu însăși legile după care se întreține viața unui organism. Insăși mecanica unui corp omenesc devine imposibilă și absurdă dacă i s'ar elimina forțele antagoniste.

Frămîntările omenirii, revoluția cea mai vastă și mai teribilă din cîte a văzut universul și pe care o trăim noi în momentele de față, nu este altceva decît încercarea de rezistență împotriva subjugării și nivelării pe care le aduce progresul mecanic. Se sbat încă diferitele neamuri ca și indivizii, întocmai ca animalele în primele faze ale procesului de dresare. Un bun prieten al meu, țăran cu mintea ascuțită, m'a rugat să-l lămuresc ce-i dictatura aceia și, după ce a ascultat bine, a făcut observația: dictatura asta vine așa: eu, cînd vreau să scopesc porcul îl leg bine, „îl pun jos și-l scopesc".

Vastele forțe organizate care controlează izvoarele de bogăție, valorificarea și producția lor, reduc la o adevărată ficțiune indepen-

denţa Statelor mai mici, ori mai sărace, ca şi suveranitatea naţională, transformînd pe oamenii politici, pe militari, pe regi, la rolul de supuşi servitori; falsifică realitatea prin vastele mijloace de propagandă şi de sugrumare a adevărului. Presa, fără de care nu se poate închipui o societate de animale cugetătoare, devine, pusă sub controlul altor interese decît acelea ale comunităţii, o simplă voce de ventriloc. Vin apoi filmul, radio şi toate forţele secrete pe care arginţii le pun în mişcare pentru a subjuga complet pe bietul om modern. Faţă de aceste formidabile instrumente de încarcerare a corpului şi de schilodire a minţii, faţă de acest monstruos tăvălug cu aburi pentru nivelarea societăţii umane, bieţii guvernatori, consuli şi proconsuli romani, apar ca momîile care au rolul să sperie ciorile dela sămănături. Relaţiile Romanilor — ca şi ale Grecilor — cu zeii lor, nu aveau la bază credinţa, iubirea, pietatea, ori misticismul, ci mai degrabă un fel de transacţii, chiar scandaloase. Zeii trebuiau răsplătiţi cu ceva — sacrificii, altare bogate, arderea de mirodenii scumpe etc., pentru protecţia şi ajutorul, chiar pentru fapte morale, pe care îl dădeau muritorilor. Cu cît sporea cucerirea teritoriilor, cu atît se înmulţea populaţia Deistică a Imperiului Roman, iar divinităţile străine anexate îşi schimbau portul şi numele, devenind deus romanus. Şi iarăşi: cu cît sporea numărul zeilor, cu atît slăbea sentimentul religios al poporului, ca şi respectul legilor din zilele noastre, care scade pînă la dispariţie, în raport direct cu numărul astronomic al legilor. In faţa marei primejdii, cînd Anibal ameninţa Roma, zeii se arătară neputincioşi — ca şi oamenii politici ai Europei, în faţa Führerului, în cursul lunii Septemvrie — şi, după ce s'au consultat Cărţile Sibeline, s'a hotărît, după ce Regele Pergamului, ca şi Oracolul dela Delfi, şi-au dat aprobarea, să se aducă zeiţa „Magna Mater" din Asia-Mică, care nu era alta decît zeiţa Agdistis sau Cybele. Scipione (Africanul de mai târziu), a primit-o la sosire cu mare ceremonie, ca pe un dictator din zilele noastre şi tot cu atîta spaimă de a nu-i pricinui vreo nemulţumire. De fapt, zeiţa nu era decît o piatră neagră, iar cînd s'a împotmolit corabia cu ea la Ostia, Oracolul a spus că numai o fecioară castă, poate aduce vasul în port. Atunci Claudia apucînd funia corăbiei, zeiţa a intrat pe dată în port, iar anul care a urmat, Anibal nu mai era în Italia şi belşugul se întindea pretutindeni. Azi, noi nu credem că mai putem goni pe Anibal, decît cu multe corpuri de armată, cu tancuri, cu aeroplane şi gaze asfixiante, pe care nu ni le poate da decît *zeul progresului mecanic* şi numai pe bani sunători.

Dar tocmai tîrguiala aceasta dintre zei şi oameni, cu rezultate nu totdeauna bune pentru cei din urmă, a dus la prăbuşirea credinţei în aceste divinităţi, care fuseseră de mult îmbrăcate în haina tuturor păcatelor şi turpitudinilor omeneşti. Zeificarea împăraţilor a grăbit prăbuşirea religioasă, Augurii ajunseseră de batjocură — Ciceron, el însuşi augur, declara pe faţă că nu crede în ei—; zeii, spunea Lucreţius, stau în Olimp şi nu le pasă de ceea ce fac oamenii pe pămînt, iar Plautius punea pe scenă divinităţi în roluri josnice, umilitoare, şi ridicule. Cesar, Pontifex Maximus, declară, în Senat, că el nu crede în viaţa viitoare. Religia Imperiului Roman, ajungînd să fie simbolizată prin împărat cu toate scăderile lui omeneşti şi mai ales prin actele lui adesea abjecte, degradează pe acei care ar mai profesa o astfel de religie. Un nebun, cum era Caligula, zeificat, face pe Seneca să arunce sarcasm asupra ceremoniei pentru ridicarea lui Claudius în rîndul olimpianilor, numind-o „îndovleacizarea lui Claudius" (în Apocolocyntosis). Ce sunt oare Führerii, dictatorii şi potentaţii de azi, decît un Claudius (deşi el n'a fost dintre cei răi) îndovleacizat? Care

instituţie şi în special Biserica îşi mai poate păstra vreo autoritate
faţă cu aceşti zei ai forţei brutale, pe care le-o pune la dispoziţie mai
mult ca oricînd progresul mecanic, dîndu-le putinţa să stăpînească
şi aerul şi apa şi pămîntul, să abrutizeze mintea şi să sugrume spiri-
tul uman? Unde să se refugieze filosoful şi artistul, ca să găsească
liniştea undelor — fără paraziţi şi fără substituirea vocei divine, prin
sbieretul propagandistului — care să-l pună în contat cu adevărul şi
cu eternitatea sub formele ei estetice?

Această stare de lucruri făcuse ca Imperiul Roman să sufere, în
ultimul veac, înainte de era creştină, o rapidă decădere morală, cum
nu s'a cunoscut în istorie. Şi doar atunci şi Statul şi şeful lui deve-
niseră divinităţi. E interesant că Momsen şi întreaga şcoală istorică
germană din vremile moderne, pune în evidenţă, cu preferinţă, pe-
rioada Împăraţilor romani. (Republica, aşezată aiurea în Europa, tre-
buia detestată). Creştinismul venea deci să dea sprijin omului de sub
dominaţia Romei, tocmai cînd el căzuse într'o stare de supunere re-
semnată, dominată de fatalism — ca şi cel asfixiat de dictatură —
fără nicio speranţă, pentrucă zeii muriseră, iar cei care le luaseră
locul nu le mai puteau deschide nicio cale către lumea spirituală.
Scopul suprem al vieţii devenise plăcerile bestiale, fericirea aşa cum
o înţelegea Trimalchio din Satyricon al lui Petronius, iar lumea cea-
laltă cu sancţiuni pentru păcatele pămînteşti, fusese suprimată odată
cu nemurirea zeilor şi înlocuită prin forţă, pompositate şi fastul Sta-
tului şi al oamenilor.

Conflictul de azi este însă mult mai vast, deşi se prezintă sub as-
pecte asemănătoare cu cel dintre creştinism şi lumea greco-romană.
Şi noi importăm — pentru nenorocirile noastre interne — zei din alte
ţinuturi şi nu sub forma unei pietre negre ca Magna Mater, ci sub
formă de cruci încîrligate, de faşcii, ori de seceri şi ciocane şi ridicăm
pe cei ce vin înapoia acestor fetişi deasupra noastră ca să ne fie stă-
pîni absoluţi şi să ia chiar locul divinităţii. Bietul om. „Ce-şi face omul
singur, spune ţăranul nostru, nu-i pot face toţi diavolii la un loc".

Atîta vreme cît aceşti închinători la idolii moderni rămîneau între
hotarele unor anumite state, primejdia unui războiu cu arma devenea
iminentă şi întreaga Europă ar fi putut, dintr'un moment într'altul,
să devină un imens rug pe care să fie ars definitiv tot trecutul. Dar, ca
şi creştinii al căror imperiu nu-l puteau găsi legiuirile romane, precum
găsiseră şi cuceriseră Iudeia ori Grecia, pentru a le distruge templele
şi a le aduce zeii sclavi în serviciul Romei, tot astfel azi popoare euro-
pene simt bine că din ce în ce dispar hotarele credinţelor şi religiilor
politice care se amestecă rapid. Sîngele organismului european este
grav infectat. Statele democratice sunt frămîntate de lupta dintre ideile
totalitare şi autoritare şi cele liberale, luptă care are loc pe însăşi terito-
riul lor. Sistemele autarchice — un adevărat paradox — simt ele însele
că sistemele economice ortodoxe încă le mai pot servi pentru reuşita
încercărilor lor. Pe de altă parte, planurile de refacere economică me-
nite să fie executate într'un număr definit de ani, concepute şi puse în
aplicare mai întîi de statele dictatoriale, sunt adoptate acum de cele cu
regimuri democratice. Redistribuţia bogăţiei — care este unul din se-
cretele stabilităţii politice şi sociale din Anglia care practică această
redistribuţie sub cea mai subtilă formă încă de mult timp — este la
baza cutremurului politic şi economic din Statele Unite unde Preşe-
dintele Roosvelt este acuzat de tendinţi dictatoriale, dar care, de fapt,
vrea să resolve aceeaşi problemă care s'a soluţionat în Germania, Ru-
sia şi Italia, prin forţă, prin metode democratice. Armonizarea dintre
producţie şi consumaţie şi controlul comerţului exterior de către stat

— principii dictatoriale — numai pot fi evitate nici de state cu regimuri liberale ca Anglia. Restringerea libertăţilor, exercitarea cenzurii asupra filmului şi radiodifusiunii, asupra cărţii de şcoală, asupra agenţiilor de presă şi asupra tuturor mijloacelor de răspîndire a ştirilor sunt acum măsuri generale aplicate însă mai sever în unele state decît într'altele. Cu prilejul semnării pactului de reconciliere dintre Franţa şi Germania s'au adus în discuţie inscripţiile defavorabile germanilor de pe monumentele ridicate soldaţilor francezi căzuţi în răsboi, după ce o comisie de istorici a lucrat mai bine de un deceniu pentru eliminarea din cărţile respective a tot ceea ce ar duce la alimentarea urei seculare dintre cele două popoare. Dar cel care va rămîne în istorie ca un apostol al reconcilierii este d-l Neville Chamberlain. El merită să fie asemănat cu *Filon Evreul din Alexandria* (20 înainte, 50 d. chr.), care a determinat reconcilierea dintre Iudaism şi Helenism, căutînd să pună în armonie spusele lui Moise, Platon, Zenon, preparînd astfel un teren comun din care s'a adăpat apoi creştinismul. Şi Moise şi Platon, susţinea alexandrinul Filon, au fost inspiraţi de Dumnezeu şi prin urmare ei spun acelaş lucru deşi în forme diferite. Nu poate fi deci contrazicere între ei, pentrucă divinitatea nu se poate contrazice. (Platon spune unul din şcoala lui Filon nu este decît un Moise care vorbeşte greceşte). Alegoria întrebuinţată de Filon pentru a face legătura dintre Iudaism şi filosofia greacă este folosită de Apostolul Paul, de Clement, Origen, Dante şi în general de părinţii bisericii catolice. Ce va produce încercarea d-lui Chamberlain de armonizare a religiilor sociale şi politice care turbură Europa de azi rămîne de văzut. Primul Ministru Britanic este pentru a întrebuinţa o expresie care se potrivea lui Spinoza „un om beat de divinitate", un *Friedebetrunkener Mann*. După cele ce predică el urmează că toţi conducătorii de popoare — fără a mai vorbi de mulţimile neamurilor — sunt inspiraţi de pace şi, prin urmare nu poate să fie nicio contrazicere între această inspiraţie şi scopurile pe care le urmăresc ei. Teama scepticilor este însă că Pacea apare ca o divinitate cu totul altfel înaintea ochilor totalitari.

EFECTELE MÜNICHULUI

Evenimentele care s'au petrecut dela semnarea acordului dela Münich încoace (29—30 Septemvrie), par a fi conspirat necontenit împotriva scopului pe care îl urmărea şi îl urmăreşte mereu cu fanatism d-l Chamberlain. Intregul sistem european se află acum în completă nesiguranţă, iar frontierele multor state sunt puse necontenit în discuţie. Mai mult: statele mici sunt ameninţate să-şi piardă libertăţile interne sub presiunea din afară. Oficiosul german, *Börsen Zeitung*, *dela* 17 Decemvrie mustră şi ameninţă Elveţia pentrucă are o presă liberă: „Dacă presa elveţiană continuă să se creadă calificată pentru a judeca principiile şi forţele, justeţea şi valoarea morală a politicii unei mari puteri, atunci ar trebui să vadă ceva mai departe decît clopotniţele democratice ale ţărişoarei sale şi să măsoare cu măsuri potrivite procesul istoric al veacului al douăzecilea". Aceasta însemnează că Elveţia să aplice o strictă cenzură asupra ziarelor sale şi să le oblige să scrie numai ceea ce ar plăcea puternicului său vecin. Mai violent faţă de presa elveţiană se exprimă *Völkischer Beobachter* dela aceeaş dată. Se ştie violenţa cu care presa Reichului a atacat pe oamenii politici englezi care s'au arătat nemulţumiţi de politica germană exprimîndu-şi părerile în parlament, ori în întruniri publice, iar acum în urmă a atacat cu furie pe Lordul Baldwin, fostul prim ministru britanic pentru apelul pe care l'a făcut pentru stringerea de fonduri cu care să se salveze viaţa copiilor refugiaţi. Dar, afară de acţiunea prin care se creiază o atmosferă de necontenită enervare a opiniei publice europene — ceea ce nu duce deloc la acel „appeasement" sau potolirea predicată de d-l Chamberlain — trebue să examinăm resultatele obţinute pînă acum prin semnarea acordului dela Münich:

1. Noul stat Cehoslovac a devenit, de fapt, vasalul Reichului. Intreaga politică internă ca şi orientarea externă trebue să fie în completă armonie cu interesele şi cu intenţiile germane. Pe ziua de 16 Decemvrie, ministrul sovietic la Praga a făcut demersuri pe lîngă guvernul Cehoslovac pentru a-i pune în vedere că propaganda germană pentru agitaţii în Ucraina se exercită acum viguros de pe teritoriul Republicei. Uzinele de armament din Cehoslovacia şi care sunt unele dintre cele mai importante din Europa şi capabile să furnizeze arme statelor din Europa sud-estică sunt ţinute să lucreze, cu prioritate, pentru înarmarea germană. Construirea de autostrade germane pe teritoriul Cehoslovac sporeşte considerabil reţeaua de comunicaţii strategice asigurînd dominaţia puterii germane în răsăritul european. Structura politică a nouei republici a fost complet schimbată şi înlocuită cu un sistem care se apropie de cel totalitar. Se simt chiar tendinţe rasiste în noua organizaţie politică. Cu un cuvînt: fortăreaţa naturală pe care o formau munţii Bohemiei şi în care îşi asigura existenţa postul înaintat al slavismului în Europa este transformată acum într'un puternic lagăr de unde germanismul poate să ameninţe şi să domine întreg ţinutul din bazinul dunărean. In ultimele zile, s'a încheiat un acord între Reich şi Cehoslovacia cu privire la relaţiile culturale, acord care are o extraordinară importanţă. Activitatea literară din fosta republică a lui Masaryk este „armonizată", cu cea din Germania, filmul şi radio sunt strict controlate, aşa ca nimic să nu se strecoare din ceea ce ar displace Suveranului teuton. Teatrele germane vor primi subvenţii direct dela Berlin şi deci se vor conduce după principiile artistice şi rasiste profesate de acei care ţin punga cu subvenţiile.

2. Vasalizarea a ceea ce a mai rămas din Cehoslovacia la care a contribuit puternic politica urmărită cu diabolică persistenţă de către Colonelul Beck a creiat o situaţie de o excepţională gravitate pentru Polonia. Principiul auto-determinării a cărui aplicare ortodoxă au cerut-o cei ce au stabilit noul crez politic dela Münich şi de pe urma căruia Colonelul Beck şi-a luat cu cea mai mare pripă o îmbucătură este întrebuinţat acum ca dinamită pentru a sfărîma integritatea teritoriului polonez. Ucrainienii pe care Germania îi ţine încă dela 1919, încoace, în serviciul ei (şi Polonia avea o organizaţie de Ucrainieni), sunt lăsaţi liberi ca şoimii pe care îi ţineau de braţ cavalerii de altă dată, îndemnîndu-i să sboare îndată ce apărea vînatul. Cererea de autonomie formulată de deputaţii ucrainieni în parlamentul polonez, acum cîteva zile, este doar începutul unei lupte al cărui semnal poate veni cînd dela Berlin, cînd dela Moscova, după cum Ianus Beck va face strîmbături cu una sau alta din feţele sale. Dar pe lîngă problema ucrainiană, Germania creiază altele pe care Polonia va trebui să le resolve: pe două treimi din frontierele poloneze se exercitează presiunea germană. La Memel, la Danzig şi în faimosul Coridor polonez, în Pomerania, ca şi în Silezia, în Bohemia şi în Rutenia subcarpatică, azi denumită Ucraina carpaţilor. Lituania, asupra căreia Polonia îşi rezervă revendicări istorice, se îndreaptă către Reich, iar Cehoslovacia, după cum am arătat, este o citadelă de unde se poate duce lupta auto-

determinării în ţinuturile vecinului polon. Winston Churchill scrie în ziarul Daily Telegraph (15 Decemvrie): A fost o mare satisfacţie pentru Colonelul Beck de a brusca pe ambasadorii Angliei şi Franţei care veneau să-l roage ca să cruţe Cehoslovacia care era doborîtă la pămînt şi trebue să-i fi dat senzaţia de o formidabilă putere poloneză". „Şi desigur că această senzaţie trebue să fi fost sporită cînd armata polonă a ocupat Teschen". „După ospăţ vine însă plata şi acum stăpînul hanului era Germania". „Beck, îngrozit de socoteala urcată, a dat fuga la Soviete care îi dăduseră chiar un ultimatum acum de curînd". „Poate Sovietele îl vor ajuta, poate, nu". Intr'o înţelegere germano-sovietică pe care am avut şi am motive foarte serioase pentru a o crede realizabilă şi încă foarte curînd şi o înţelegere cu Polonia, cred că cel ce dictează la Kremlin lucrează pentru cea dintîi.

In ultimele zile presa franceză a exagerat grăbirea unei acţiuni germane pentru a pune stăpînire, într'o formă sau alta, asupra Ucrainei sovietice, pentru a impresiona pe ruşi şi a-i împiedeca să denunţe Pactul Franco-Sovietic, pe de o parte, iar, pe de alta, pentru a creia o atmosferă de diversiune faţă de atacurile presei italiene împotriva Franţei. Concesiile pe care Anglia şi Franţa le vor face Italiei în Mediterană şi Africa trebuesc justificate în faţa opiniei publice ca fiind făcute pentru a se înlătura un vast conflict european. Situaţia creiată Poloniei după acordul dela Münich este acum ca aceea a unui jucător de şah care şi-a pierdut piesele importante şi pe care adversarul îl poate pune „mat" cum şi cînd va voi să termine jocul. Apostolul Paul a scris în epistola lui către Corintieni: „Să nu vă socotiţi pre voi înşi-vă mai înţelepţi decît semenii voştrii". Colonelul Beck, ca şi mulţi alţii slabi de minte şi de îngeri, s'a socotit mai înţelept decît toţi aceia cu care avea de trăit în bună înţelegere şi cinstită vecinătate. Ceea ce ne preocupă însă nu este ce se va întîmpla unui individ, ori cît de sus ar fi el ridicat de capriciile soartei, ori de ticăloşia oamenilor şi de robirea soartei, ci de catastrofa pe care o vor determina altfel de acţiuni nebuneşti.

3. Ca o urmare a acordului dela Münich, „diktatul" germanismului care se răsbună după două decenii împotriva victoriei aliate vine Pactul Franco-German semnat la Paris în ziua Sf. Nicolae, cel ce a mîntuit, la Miralikia, pe fecioarele sărace care trebuiau, dacă nu le arunca sfîntul ajutorul bănesc, noaptea, pe fereastră, să se vîndă. Pactul acesta, a declarat d-l Bonnet în faţa comisiei afacerilor străine, este discutat, între Paris şi Berlin, încă dela 16 Octomvrie şi reprezintă, pentru noi Romînii, ceea ce au reprezentat retragerea legiunilor romane din Dacia, în timpul lui Aurelian. Forma în care se fixează acest pact este cea mai detestabilă. Un stil pe care eunucii Stambulului lui Soliman cel Mare, l'ar fi socotit lipsit de virilitate, consfiinţeşte pacea eternă între Gal şi Teuton. *Germanicus* — se spune — avea groază şi-l apuca fiorii morţii cînd auzea cîntecul cocoşului. Acum, el declară că acest cîntec sinistru îl dispune pînă într'atît, încît îl face să se mişte în ritmul lui „danse du ventre". Să ne facem a crede împreună cu discipolii lui Coué dela Paris şi să vedem ce spune Pactul semnat la 6 Decemvrie:

1. „Guvernul Francez, ca şi Guvernul German, împărtăşesc pe deplin convingerea că relaţiile pacifice şi de bună vecinătate între Franţa şi Germania constitue unul dintre elementele esenţiale pentru consolidarea situaţiei în Europa şi menţinerea păcii generale". Adică, după părerea unuia dintre bunii miniştrii ai Romîniei din timpul neutralităţii: „Bine ar fi să nu fie rău".

2. Ambele guverne sunt de acord şi afirmă că nu există nici-o chestiune de frontieră în discuţie între ele şi declară în mod solemn recunoscînd că frontiera aşa cum e fixată azi între ele ca fiind definitivă.

3. Ambele guverne sunt hotărîte — avînd în vedere relaţiile lor individuale cu alte puteri — să rămînă în contact între ele cu privire la chestiunile care le-ar interesa deopotrivă şi să se consulte ori de cîte ori ar fi vorba de chestiuni care ar implica riscul unor turburări internaţionale".

„Declaraţiile de faţă vor intra în vigoare îndată după semnarea acordului de faţă".

Paragraful 3 din acest pact spune, în mod vag, ceea ce atît presa germană cît şi cea engleză căutau să precizeze: împărţirea zonelor de influenţă în Europa. *Le Temps* dela 7 Decemvrie, totuşi căuta să demonstreze: „Sunt tipuri de imperii, aşa cum este Rusia care, ca putere continentală, a căutat să aibă o situaţie independentă din punct de vedere politic şi economic". „Altele, cum este Anglia şi Franţa posedă teritorii care se extind în lumea întreagă". „Intre aceste două tipuri de imperii, Germania ocupă un loc special". „Ea se poate desvolta în mijlocul Europei printr'o politică de cooperare care să fie utilă desvoltării generale şi pacificării continentului". Adică în termeni mai puţin vagi: lăsaţi-ne pe noi cu ceea ce avem în diferitele părţi ale lumii, iar noi vă vom lăsa mînă liberă în toată Europa răsăriteană. „Frankfurter Zeitung dela 7 Decemvrie, spune de altfel, precis: „Situaţia geografică a Germaniei o îndreptăţeşte să aibă o parte mai însemnată în comerţul Europei răsăritene". „Acest lucru este recunoscut, implicit, de Franţa care semnează pactul cu noi". „Conflictul dintre Germania şi Franţa n'ar fi putut isbucni, de altfel, decît numai din cauza angajamentelor contractate de Franţa, faţă de aliaţii ei orientali. Dar, la urma urmei, este indiferent dacă Franţa s'ar fi angajat, din nou faţă de statele din răsăritul şi sudul Europei ca să le vină în ajutor şi, împreună, să oprească înaintarea dominaţiei germane în aceste ţinuturi pentrucă n'ar fi putut să-şi îndeplinească un astfel de angajament. *Inaintarea germană este determinată, în primul rînd de mobilizarea permanentă a populaţiei Reichului care, astfel, poate produce mărfuri sub costul pe care le produc statele cu regimuri liberale.* La aceasta se mai adaugă subvenţiile sau primele de încurajare pe care le primesc industriile germane şi astfel pot elimina orice concurenţă care li s'ar putea face pe pieţele străine. Mobilizarea întregei populaţii din Germania în serviciul public a mai dus la un rezultat extraordinar: scăderea costului vieţii, adică scoborîrea nivelului general de viaţă, ceea ce duce bine înţeles, la scăderea preţului de producţie a mărfurilor germane. Acest fapt exclude concurenţa mărfurilor produse în statele cu regimuri liberale unde costul vieţii este foarte urcat şi unde muncitorimea poate să-şi susţină preţurile la salarii urcate prin legislaţii speciale şi ca ultim mijloc, prin greve. In această privinţă, Germania poate cuceri toate statele neindustrializate din Europa răsăriteană şi sudică prin mobilizarea muncitorimei, fără a avea nevoe să le cucerească prin lovituri de tun. Dar această cucerire nu se reduce numai la Europa. De aceea Anglia a votat 75 milioane de livre sterline (la 15 Decemvrie), pentru a încuraja comerţul exterior, iar Statele Unite au prevăzut în bugetul lor sume însemnate pentru acelaş scop. Franţa nu poate deci nici să absoarbă o parte mai însemnată din produsele agricole şi materii prime din statele Europei Centrale şi Sudice şi nici să le trimită produse industriale mai ieftine decît Germania din cauza regimului ei special. Expansiunea germană nu poate fi încetinită decît

printr'un regim de rezistență bine organizat al statelor care doresc să-și mai păstreze o umbră de independență politică.

Din punct de vedere militar Germania poate avea superioritatea asupra statelor europene, parte din cauza populației sale superioare ca număr și parte prin organizația militară pe care a impus-o regimul totalitar întregului popor german. Pe lingă aceasta, alianța germano-italiană sprijinită pe Japonia în Extremul Orient schimbă complet întreaga situație mondială. Dreptul internațional și securitatea popoarelor sunt, din ce în ce mai mult, la discreția acestei formidabile alianțe. Infringerea, fără precedent în istorie suferită de popoarele cu regimuri democratice la Münich ridica forța brută ca singurul arbitru în conflictele dintre popoare. Pină la Münich, mai exista încă oare care îndoială și chiar speranțe că popoarele democratice vor putea înfrunta stabilirea supremației dictatoriale. De atunci încoace însă, pesimismul și deprimarea au cuprins pe toți acei care își dau seamă de consecințele dezastruoase ale Pactului dela Münich. Este interesant de notat că tocmai ziarul *The Observer*, care dela răsboi încoace a dus o campanie în sensul triumfului germano-italian în capitala hitleristă scrie (18 Decemvrie), cu profund desgust: „Aceste stranii și inexplicabile contraste cu ceea ce era după Münich al cărui spirit s'a evaporat au creiat o amară deziluzie lăsînd situația politică mult mai enigmatică decit ori cînd". Pe de altă parte, Lord Londonderry, cel care a dus în ultimii patru ani cea mai înverșunată campanie de propagandă în favoarea Germaniei și care a găsit cihar în Romînia capete ușoare pentru a se înălța ca balonașele la suflul ambiției, se jelește amarnic într'o conferință la Overseas League în Londra (13 Decemvrie). „Suntem hotărîți să nu sacrificăm nici măcar un singur individ ori un centimetru pătrat de pămînt Germaniei". „Suntem gata să rezistăm cu arma dacă vom fi provocați". „Ne-am pierdut iluziile de Germania". Iar *Times* care, după cum am arătat în trecut, a fost cel mai puternic susținător al politicei care a dus la Münich, scrie, întru apărarea d-lui Chamberlain (13 Decemvrie). „Niciun om de stat n'a întimpinat vreo dată o mai arzătoare dorință de a fi criticat, condamnat, cu toată perversitatea și cu prejudecată, detractîndu-i-se meritele politice din partea criticilor săi englezi".

4. Conflictul dintre Franța și Italia, provocat de demonstrația din Camera italiană cînd s'a strigat: Tunisia, Corsica, Nisa, este grăbit de acordul dela Münich. Faptul că Germania a obținut o victorie pe care cîteva generații nu sperau să o ajungă atît de repede și fără răsboi, iar Italia n'a obținut încă preponderanța atît de dorită în Marea Mediterană, a dus la o adevărată iritație națională. Ura italică se concentrează asupra Franței care este acuzată de a fi ajutat necontenit pe guvernamentalii spanioli, întîrziind victoria lui Franco, victorie dela care atîrnă satisfacerea ambițiilor italiene. Cererile italiene, pe care presa le prezintă cu violentă imprudență, ca și sgomotoasele întruniri publice pentru a se reclama „drepturile" Imperiului Roman au produs nemulțumiri în Anglia, unde o mare parte din opinia publică era favorabilă Italiei. Aceste manifestații și campanii de presă din Italia s'au produs tocmai în timpul conferinței pan-americane dela *Lima*, unde au creat adîncă impresie. Teama că Statele dictatoriale vor stabili baze navale și de hidroavioane pe coasta apuseană a Africei în coloniile și insulele spaniole și de acolo vor amenința statele din America de Sud a început să sporească. Aceasta cu atît mai mult cu cît coloniștii germani și italieni din America de Sud s'au amestecat în revoltele care au avut loc în unele state de acolo. (Brazilia, Chile). Procesul de spionaj german care a avut loc la New-York, de curînd și care a alarmat opinia americană în fața primejdiei unor turburări sociale a făcut de asemenea ca Statele Unite să se uite mai cu atenție către Spania, unde s'ar instala puterile victorioase dela Münich și de unde ar amenința și mai mult ordinea socială din lumea nouă. In tot cazul, cererile italiene sunt formulate, în primul rînd, pentru a se negocia și a se obține victoria lui Franco, fără de care prestigiul personal al Ducelui este amenințat.

5. Triumful axei Roma-Berlin, la Münich, a dat un nou impuls înarmărilor mai ales în Anglia și America făcînd, în acelaș timp posibilă o rapidă apropiere și mai strînsă anglo-americană.

6. A determinat o apropiere între Belgia și Olanda. Vizita Regelui Belgiei în Olanda la sfîrșitul lunii Noemvrie a produs un adevărat entusiasm mai ales dacă se ține seamă de răceala care persista între aceste două state încă dela răsboi încoace. Apropierea aceasta însemnează hotărîrea statelor în chestiune de a-și apăra coloniile amenințate.

7. Portugalia, care se teme mai mult decît ori cînd că i se vor lua coloniile, se apropie tot mai mult de aliata și protectoarea ei de aproape șapte sute de ani, Anglia.

8. Japonia, aliata germaniei și italiei, își stabilește supremația în Extremul Orient, fiind puțin turburată de Anglia și Franța, cărora Germania și Italia le dau destul de lucru în Europa. Impărăția lui Soare răsare se pregătește să pună stăpînire pe Indochina îndată ce va semna pacea pe care o discută acum cu Chinezii. Plecarea neașteptată a Ambasadorului japonez dela Paris a dat la iveală ceva din planul nipon cu privire la Indochina.

Turburările vaste pe care le-a produs Münichul însă par a fi abia la început. Unii pesimiști cred chiar în isbucnirea apropiată a unui răsboi. Starea de spirit din statele democratice este însă mai ostilă decît ori cînd unei rezistențe armate împotriva cererilor totalitare. Spaima de răsboi, pe care totalitarii o exploatează cu cea mai rafinată artă, paralizează pe conducătorii popoarelor, împiedecîndu-i de a-și exercita nebunia. Herodot zicea că răsboiul e grozav fiindcă în urma lui părinții trebue să-și îngroape copii, pe cînd în timp de pace copii își îngroapă părinții. Azi, și părinți și copii pier la olaltă, făcuți pîzderii de explosive și nu scapă nici o vietate din furtuna de foc și trăsnet pe care o poate aprinde civilizația cu care ne place să ne lăudăm.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

UN SENS CATOLIC ŞI FRANCEZ DE AŞEZARE A LUMII

Francezii încă nu s'au desmeticit în urma acordului dela München. Revistele cele mai de seamă, reprezentative ale elitei intelectuale franceze (Nouvelle Revue française, Esprit, Vie intellectuelle, Temps présent, etc.), desbat acum procesul. O înfrigurare, o grije adîncă îi frămîntă.

E drept că aici, ca în toată lumea, cei nouăzeci şi nouă la sută, sunt de-o indiferenţă desăvîrşită. Omul banal, omul de mie, de massă care, uneori, la cuvîntul demagogului-şef se trezeşte cu toate puterile lui instinctuale de ură şi distrugere, deobiceiu doarme, chiar în Franţa. Grija lui animalică este să bea, să mănînce, „să-şi vadă de treabă", să fie lăsat în pace. Politica autentică a omului din mulţime este politica burţii; prejudiciile care se pot aduce acestei politici a burţii, pot face lesne din el un revoltat sau chiar un revoluţionar, luînd figură, ades, de justiţiar. Un justiţiar, într'adevăr, al stomacului. Dar dacă e sătul, e imposibil să-l clinteşti. Pierde sensul tuturor idealurilor".

Elitele însă sufere pentru ei. O naţiune are chipul elitelor ei. Şi elita spirituală franceză trăeşte, astăzi, unul din cele mai dramatice, mai dureroase momente ale ei; dacă va birui această criză ce are toate semnele a fi rodnică, va mîntui, poate, nu Franţa, ci umanitatea însăşi, şi ordinea ei spirituală. Problema capitală care se pune astăzi lumii, este să aleagă între spiritualitate şi libertate, deoparte, şi barbarie şi sclavie, pe de alta. Elita spirituală franceză este astăzi, în lume, atletul spiritului, a libertăţii, a persoanei umane. Niciodată cred, în istoria modernă, Franţa nu a avut o mai ascuţită, mai precisă, mai limpede conştiinţă de sine şi de tradiţia ei spirituală. Nu e vorba, evident, de massele încă marxiste; nici de creştinismul politic fals, tradiţionalist, pe temeiu naţionalist (şi nu naţional), pe temeiu de interese lumeşti; nu e vorba nici să se apere individualismul vechiu şi comodităţile lui, în numele unei idei creştine, tot atît de false; şi nici de apărarea vechii burghezii, plină de vicii, roasă pînă în măduvă. Se caută, dimpotrivă, să se elibereze creştinismul de tot ceea ce l-a alterat şi compromis în lume: elementele telurice, partidele, imperialismul temporal şi materialist. Se caută a se reda, *persoanei* umane şi creştine sensul libertăţii supralumeşti, biruitoare a tiraniei, agresivităţii, cu care să se reintegreze în lume, aprinsă de

dragostea aproapelui. Dragoste care va constitui buna credinţă necesară pentru a rezolvi problemele sociale şi economice; omul trebue să facă să depindă stările sociale de cele spirituale — şi nu dimpotrivă. Căci nu e vorba de o libertate comodă şi mediocră, de micile libertăţi ale individului, ci de libertatea dificilă a integrării în ordinea şi în comunitatea umană.

Elitele au uitat să vorbească masselor, au uitat limba masselor, s'au despărţit de ele. Şi dacă massele au pierdut sensul valorilor spirituale, dacă s'au materializat pînă a pierde interesul pentru tot ce nu e pîine, dacă s'au abrutizat vina o poartă elitele. De cîte ori a fost revoluţie şi dezordine în lume; de cîte ori omenirea a devenit bestială — elitele au purtat vina, după cum poartă şi astăzi vina barbarizării lumii, a tiraniilor, a imperialismelor pămînteşti. Mulţimile trebuesc conduse (nu stăpînite); şi, pentrucă în ele sunt rezervoriile de instincte, uri, întuneric — elitele trebue să facă un efort permanent, neodihnit, de a le respiritualiza. Altminteri, sunt pradă uşoară a oricărui demagog sau tiran. Şi, de sigur, trebue să li se dea să şi mănînce, pentrucă altminteri vor fi totdeauna ispitite să creadă că trăesc pentru a căuta să mănînce. Dar nici să li se dea să se îmbuibe, pentrucă astfel vor deveni indiferente faţă de orice — şi nu vor şti să-şi apere decît mîncarea.

Dealtfel, oamenii din mulţimile moderne, sau sunt (mai rar), nişte îmbuibaţi cărora puţin le pasă de orişice; sau nişte înfometaţi care cred că ordinea şi dreptatea în lume depind de mîncare; sau, nişte electrizaţi, fanatizaţi de bagheta magică a Demagogului-şef, în plină trezire a instinctelor celor mai animalice de ură, teroare, crimă pe care o ingenioasă pe cît de paradoxală doctrină le arată drept nobile idealuri umane, civilizatoare.

Conştiinţa lucidă a elitelor spirituale franceze e desigur puţin; şi această elită pare groasnic desarmată în faţa forţelor massive, crescînde, ale mulţimilor deslănţuite, aruncate, ale Demagogilor-şefi, care organizează şi educă formidabilele mulţimi, în potrivita doctrină a instinctelor şi erorilor. Elitele, ele însele, cum vor putea rezista, transmite, anunţa adevărata lumină, copleşite, cum sunt, izolate, călcate? ele chiar (lucrul, vai, s'a prea văzut), pot fi înşelate, pot fi cucerite de mentalitatea de massă, teoretizînd de bună credinţă şi greşit, în sensul ei. Căci elitele au căpătat, tîrziu, obsesia greşelii lor capitale: aceea de a fi părăsit mulţimile. Scrupulele lor, lipsa lor de siguranţă spirituală, le poate face să creadă că, trebuind să intre în mulţime, şi să participe la viaţa lor — orice vrea mulţimea este întemeiat, este drept, este bine. Şi atunci se întîmplă acest trist, deplorabil lucru că elita, în loc să intre în mulţime ca s'o educe, e rătăcită ea de mulţime, dezorientată. Elitele n'au ascultat ce spuneau mulţimile — şi cred că acum vor răscumpăra aceasta, ascultînd şi primind tot, şi ajutînd „răului", pe care îl cred „bun". Aşa avem doctrinari ai miturilor sîngelui, rasei, biologiei, crimei, ai „uciderilor pentru o idee", etc. Aşa o sumedenie de tineri de nobilă esenţă, se pierd pe ei şi participă la pierderea lumii, cu o generoasă orbire, cu o disperantă bună credinţă

Intr'adevăr, spuneam mai sus, elita spirituală franceză (căci numai în Franţa, mai poate, astăzi, exista climatul, mediul, posibilitatea unei renaşteri spirituale), pare foarte slabă pentru a porni ofensiva împotriva întunericului lumii moderne. Dar însăşi această dezarmare constitue marea ei putere. Un ferment spiritual are puterea de a primeni lumea din temelii.

Dar adevărata slăbiciune stă în altă parte: în nesiguranța elitelor; în faptul că încă mai au anumite tristeți politice și imperialiste; că vor să amestece lupta spirituală pe care au s'o ducă, pe care sunt în măsură s'o ducă, cu lupta de pe planul politic; că trebue, în primul rînd, să respiritualizeze comunitatea franceză; că elitele încă nu formează un corp organic, coherent. Că, în definitiv, împăcarea cu massele încă nu s'a efectuat și că lucrul acesta nu e chiar prea ușor. Că suportă greu ceea ce ei consideră că e (și, din punct de vedere omenesc și patriotic, sunt prea îndreptățiți) „umilința dela München"; că se gîndesc prea mult la primejdia națională și politică a Germaniei — ceea ce le ascunde primejdia cu adevărat mare, esențială, cea spirituală; că mulți francezi sunt în plină disperare.

Dar, dela începutul acestei scrisori, spusesem că elitele sunt în criză și că acum, abia, se face constituirea lor și „reconstituirea" spirituală franceză. Și, de aici, refacerea spirituală a lumii.

E suficient cum spune E. Mounier într'un număr recent din „Esprit", „să se reconstitue un minimum de unanimitate în conștiința colectivă națională". Și atunci, „națiune de a doua mînă pe planul puterii temporale", Franța poate rămîne, poate *deveni* „o putere spirituală de primul ordin". Căci Franța a devenit, într'adevăr, o putere politică de rangul al doilea spun cu necaz acei francezi care pun problema lumii pe plan politic; cu seninătate cei care pun problema, ca Em. Mounier, pe plan spiritual. Iar clișeele care, conform noilor teorii „expansioniste", „dinamiste", afirmă că numai o mare putere politică este și o mare putere civilizatore și spirituală, sunt perfect desmințite de istorie. Insuși Papa, care are o imensă putere spirituală și un Stat temporal de vreo cîteva sute de cetățeni, este exemplul actual cel mai convingător. Și cum va putea Franța să dea ofensiva spirituală, cum va putea birui? Citez iarăși pe Mounièr: „prin lovitura unei conversiuni, regăsind pe planul cetății franceze și al misiunii sale europene o vocație capabilă să trezească atîta energie și să miște forțe civilizatoare mai profunde decît „misticele" totalitare. Nu e alt mijloc decît în voința de a face această revoluție în serviciul „persoanei umane" — lege încă a unei infime minorități".

Nu știm dacă elita spirituală franceză va putea să aibă focul sacru necesar pentru a răsturna dezordinea și a instaura ordinea spirituală. In orice caz, ele arată calea. Luminile ei nu vor fi înghițite de întuneric. Crizele, frămîntarea elitelor franceze nu vor fi zadarnice. Speranța cea mare este că ele vor rodi, mai devreme sau mai tîrziu, că vor genera o reacțiune formidabilă chiar acolo unde astăzi idealurile lor sunt mai batjocorite, mai disprețuite, mai neînțelese, mai dușmănite. Deșteptarea elitelor, reacțiunea „persoanei umane" nu se va face cu putere decît acolo unde cu putere este sugrumată, azi. Cea mai mare alinare va veni deacolo de unde cruzimea a fost mai mare; ordinea, de unde a fost dezordinea; și ordinea spirituală de unde a domnit aspra ordine imperialistă, pămîntescu zeu al raselor, al biologiilor, al sîngelui. Nici nu-și dau seama Statele zise „totalitare" ce pregătesc, ce admirabil destin pregătesc lumii, prin reacțiunea pe care o vor suscita!

*
* *

Peste cincizeci de ani, Franța cu natalitatea ei descrescîndă, nu va mai avea decît 29 milioane de locuitori; poate că va fi chiar și cucerită. Dar adevăratul ei destin, destinul ei spiritual, abia acum începe: din înfrîngeri, din umilințe, în tristețe, se pregătesc victoriile, răscumpărările. Victoriile nu fructifică.

Un lucru ne apare astăzi clar. Că formulele aruncate de Statele totalitare: antijudaism, reorganizarea lumii, eliberarea naționalităților etc., nu ascundeau decît o imensă lăcomie pămîntească. Germania a vrut liberarea Sudeților, nu pentru a-i avea pe Sudeți, ci pentru a înfrînge rezistența antigermană, interesele negermane în Europa Centrală; cere, astăzi, autonomia Ucrainei, și nimeni nu poate să mai creadă că dorința aceasta este desinteresată; că, cercul de studii ucrainiene dela Berlin, și „oficiul de informații și turism" sunt însuflețite doar de dorințe obiective de cercetare științifică și „turistică".

Iar revendicările italiene (pe care francezii le-au primit, uimitor, cu un dispreț total, cu manifestații de stradă amuzante, cerînd „Vezuviul" și „Veneția", sau „Roma pentru Negus"), asupra unor teritorii și colonii vechi, autentic franceze, nu mai lasă nicio îndoială asupra faptului că lumea va merge rău încă atîta timp cît națiunile se vor purta ca țăranul care dă vecinului cu parul în cap pentrucă, noaptea, i-a schimbat piatra de hotar; sau pentrucă vacile i-au scăpat în livadă.

Există anumite fraze și clișee doctrinare pe care „națiunile" totalitare își întemeiază superioritatea asupra țărilor democrate. Unul din clișee este că „democrațiile sunt egoiste, individualiste" și că lumea nouă e caracterizată prin spiritul de sacrificiu. Ziarele italiene spun, în consecință, că împăcarea între Statele „vechi" și cele totalitare, nu se poate realiza decît dacă primele dau dovadă că pot fi și ele însuflețite de „spiritul de sacrificiu". Și, evident, sacrificiile, s'ar face în folosul Statelor totalitare, Corsica, Savoia, Tunisia, Djibuti pentru Italia, deocamdată.

Nu poate fi vorba, evident, de apărarea „vechilor democrații", aproape tot așa de funeste ca regimurile comuniste sau de extremă-dreaptă. Totuși, parcă tot acolo, împotriva intereselor naționale chiar, a fost făcut sacrificiul pentru pacea lumii.

De sigur, nu ne putem ascunde partea de lașitate, de frică animală care se cuprinde în această jertfă, dar nu putem nici să spunem că a fost numai asta: a fost și sentimentul că războiul este o catastrofă și o crimă spirituală.

Din nenorocire, mulți francezi cred totul pierdut. Eu însu-mi, spectator înfrigurat al marei drame ce se dă pe scena lumii, participînd, mușcîndu-mi pumnii în stal, dorind demascarea „intrigantului" și victoria celui bun, ași vrea să pot privi evenimentele contemplativ (dar ce impulsii tind să m'arunce, din fotoliu, pe scenă, dacă nu printre eroi, dar măcar printre figuranți?).

Cocteau a scris o nouă piesă: „Les parents terribles", jucată la „Théâtre des Ambassadeurs". Drama aceasta e scrisă cu o rară măestrie, ca totdeauna, pe muchii de cuțit. Amenințînd, din clipă în clipă, să cadă în melodrama cea mai facilă, se ridică, cînd nu mai sperai, pe culmile cele mai înalte ale tragicului și, dacă recade nu e o cădere, ci o coborîre în adîncurile esențiale ale omenescului. O mocirlă, o atmosferă de viciu uman, pe care o durere atroce, o capacitate neumană, stridentă, de suferință o purifică.

Deși cuprinde adevăruri substanțial umane, dela un moment dat piesa nu-ți mai inspiră decît o emoție, o pasiune de tehnică artistică. Cum va ieși Cocteau din situația asta? Iată, acum e o situație din Bernstein, din Dumas-fils: piesa e pierdută! Și totuși nu știi cum un simplu accident, o infimă nuanță schimbă situația Dumas-fils, într'una raciniană, sau într'una de tragedie antică. După ce acrobația se repetă de vreo două-trei ori, nu mai ai nicio grije. Știi că piesa *nu este pierdută;* încrederea în priceperea, în genialitatea scrii

torului este deplină. Te întrebi numai: cu ce mijloace va salva scena asta, conflictul acesta ce ar părea că distruge ori compromite drama? Dar ştii că el are mijloacele acestea necunoscute şi că le va utiliza!

Cu groază, cu un interes care angajează toată fiinţa mea, în viaţă şi dincolo, mă întreb, fără să am, vai aceeaşi încredere în cei care ţin destinul şi logica lumii, cum o să ieşim oare din momentul ăsta? Totul nu este pierdut? Istoria nu a făcut prea multe acrobaţii? Jocul e atît de periculos! Cum se va ridica Franţa, lumea de aici?

Din nenorocire, sunt un simplu literat care se pricepe doar în tehnica teatrului, a romanelor, a poeziei.

Cu lipsa mea fundamentală de pricepere a realităţilor *strict* politico-economice asist, crispat, la o sbatere ce-mi pare cu atît mai confuză, cu cît nu-i înţeleg resorturile tehnice.

Imi dau seama însă că numai *elitele*, care au lăsat atîta timp frînele, părăsind Franţa demogagilor, înţeleg sbaterea Franţei, au sensul valorilor spirituale, naţionale, umaniste franceze, sensul civilizaţiei, a libertăţii, a onoarei.

Primejdia care pîndeşte lumea, este demagogia. Demagogii sunt oameni de massă, care ştiu limba masselor, instinctele masselor pe care le au şi ei.

Un bun conducător trebue să fie *impopular*. E impopular acela care nu linguşeşte instinctele şi poftele joase ale mulţimilor.

EUGEN IONESCU

SCRISORI DIN PRAGA

A DOUA REPUBLICĂ CEHOSLOVACĂ

Trezită după groaznicul coşmar, trecută prin una din cele mai grele încercări, Cehoslovacia a început să-şi reclădească Statul, să-şi regularizeze viaţa politică, economică şi socială, adaptînd-o noilor cerinţe, noilor nevoi, noilor împrejurări. Putem spune că Statul Cehoslovac intră în perioada cu totul nouă, cu totul deosebită, de cea precedentă. De aceea credem că nu greşim dînd titlul de mai sus articolului nostru de azi.

Intr'adevăr, ultimele evenimente arată adevărata reîncepere a vieţii noi. Alegerea preşedintelui Republicii, formarea noului guvern sub preşedinţia d-lui Beran şi contopirea unei majorităţi considerabile a partidelor în „Uniunea Naţională", deschid poarta celei de a doua Republică Cehoslovacă.

Reclădirea Statului cehoslovac a început într'o atmosferă de un patriotism neprecupeţit, cu un elan plin de devotament şi dorinţa trezită în sufletul fiecărui cetăţean cehoslovac de a aduce un prinos cît de modest pe altarul binelui patriei. S'a înţeles, la un moment dat, că uniunea forţelor patriotice constitue un comandament de bază pentru realizarea unei munci realmente rodnice. In această ordine de idei, conform ideei date de d-l Rudolf Beran, fostul preşedinte al partidului republican-agrar şi actualul prim-ministru, s'a procedat la contopirea mai multor partide într'un singur partid, sau, mai bine zis, într'o singură mişcare, care deacum înainte poartă pe frontispiciul ei cuvintele „Uniunea Naţională", iar în sufletul fiecărui membru „Ajutorul Naţiunii". Comitetul de organizare a fost constituit sub preşedinţia d-lui R. Beran, asistat de d-l dr. Cerny, fost ministru de interne şi ginerele marelui Suehla. Garanţia morală a acestor două personalităţi politice, dată nouii Uniuni, este cea mai bună chezăşie pentru viitor. D-nii Beran şi Cerny sunt aceia, despre cari reputatul luptător pentru libertatea Cehoslovaciei, fost ministru, azi decedat, dr. Kramar, care nu întotdeauna le împărtăşea anumite idei, atitudini, procedee, a spus „Beran şi dr. Cerny aceştia se gîndesc bine la un loc cu poporul, pe aceştia îi poţi crede".

Şi într'adevăr poporul îi crede. Dovada, o avalanşă adevărată de cereri de înscriere în Uniune. Printre acei care au cerut înscrierea în noua mişcare trebue să notăm şi pe d-nii dr. Karel Englis, guvernatorul Băncii Naţionale, ca şi pe d-l prof. dr. Vilem Frunk, rectorul universitar.

Astfel, noua uniune patriotică înglobează în ea în afară de foştii membri ai partidelor: republican-agrar, meseriaşilor, social-naţional,

uniunea poporului și liga populară și națională și un număr însemnat de persoane și personalități, cari înainte nu făceau politică activă sau au fost complet apolitici.

Urmînd exemplul cehilor, slovacii au început și ei reorganizarea partidelor în „Uniunea Națională Slovacă".

Trebue să subliniem atenția deosebită ce s'a dat, cu această ocazie, organizațiilor tineretului ale partidelor contopite astăzi în „Uniunea Națională". Fiecare din partidele de mai sus era obligat să delege în comitetul de organizare al Uniunii cîte un delegat.

Primul pas al „Uniunii" nou-constituite, a fost elaborarea unui manifest către populație. Cinstea, dorința de a munci, creea, colaborarea leală a tuturor elementelor naționale, iată punctele caracteristice ale acestui manifest. In esență, manifestul nu excela prin fraze pompoase și promisiuni vagi, dar strălucitoare, din contră, manifestul spunea că nu se vor acorda avantaje nimănui, în schimb, se va da posibilitatea fiecărui cetățean să trăiască. Iar în ce privește Uniunea, se preciza: „Partidul nu va domina, ci va servi națiunea și Statul". Credem că cu astfel de lozinci, Uniunea va putea realiza întărirea Statului lovit atît de greu.

Cu forțele reorganizate și în cea mai mare parte unite, reprezentanții națiunii cehoslovace au procedat la alegerea primului cetățean al Republicii, președintele ei. După demisia d-lui Beneș din înaltul post ocupat de el, s'a pus problema alegerii unui nou președinte. S'au dat multe nume, anumite candidaturi se dădeau ca sigure. Fiecare își dădea seama că în momentele atît de grele, cînd rănile produse de recentele evenimente încă nu s'au cicatrizat, cînd se simte mai mult decît oricînd nevoia de oameni devotați, muncitori și — subliniez — realiști, importanța alegerii noului președinte capătă o amploare cu totul extraordinară. In sfîrșit, națiunea și-a făcut alegerea.

Reprezentanții poporului cehoslovac, întruniți pentru acest act solemn, au avut următorul colorit:

171 deputați ai „Uniunii Naționale", recent constituită.
51 „ slovaci.
61 „ ai partidului muncitoresc, din care 55 social-democrați cehoslovaci și 6 germani.
13 „ germani și unguri.
10 „ neaparținând niciunui club politic.
39 „ comuniști.

Toți aceștia, printr'o votare cu totul excepțională, prin unanimitatea și loialitatea lor, au ales la înaltul post de președinte al Republicei, pe d-l dr. Emil Hacha.

Nu voiu face aici expunerea datelor biografice ale acestui om cu meritele de om, învățat, literat cu totul excepționale. Ziarele cotidiane au informat publicul în aceste privințe. In rândurile de față, ași vrea să urmăresc un alt lucru. Ași vrea să subliniez această multilateralitatea spirituală care caracterizează pe actualul președinte, căruia i s'a rezervat rolul de a conduce primii pași ai celei de a doua Republică Cehoslovacă.

Un jurist eminent, a cărui competență a fost apreciată nu numai în interiorul patriei sale, d-l dr. Hacha, este membrul Tribunalului permanent din Haga, și invitatul permanent la ședințele „Deutsche Rechtsakademie". Fiind o autoritate în materia jurisdicțională, actualul președinte al Republicii, și-a ales ca obiect principal al preocupărilor în această direcție dreptul public, rezervând cu totul a parte problema autonomiei, de care se ocupa și în scris, analizînd-o și prezentînd-o sub un aspect cu totul nou, încă din anul 1927, cu ocazia publicării „Dicționarului dreptului public cehoslovac".

Activitatea juridică însă n'a împiedecat pe d-l Hacha să-și îndrepte privirile și spre alte preocupări intelectuale. Este un pasionat al artelor și încă din anul 1906, devine secretar al „Galeriei Moderne", în care post rămîne pînă la 1919. Astăzi este membru curatoriului acestei galerii.

Nici preocupările literare nu sunt străine acestui intelectual. Un admirator al literaturii englezești, d-l dr. Hacha a publicat traducerea „Poveștilor din Lidia" ale lui Kipling.

Ca politician însă nu era cunoscut. Și tocmai acest lucru în momentele de față cînd se simțea nevoie de potolirea certurilor politice interne, care din cauza anumitor evenimente și atitudini puteau să amenințe liniștea internă, a adăogat la aureola d-lui Hacha încrederea, aprecierea și devotamentul, pe care le poartă poporul cehoslovac, față de noul președinte al Republicii.

Și iată că alături de figura noului președinte, apare figura noului, celui dintîiu colaborator al său figura d-lui Beran, deputat, fost președinte al partidului republican-agrar, actualul președinte al „Uniunii Naționale", astăzi președintele cabinetului de miniștri.

Urmașul marelui, neuitatului Svekla, d-l Beran, excelează ca și marele lui dascăl politic, prin aceleași calități. Muncitor perseverent, ideolog care știe să aplice idealurile sale pe terenul realității, noul prim-ministru al Cehoslovaciei întrupează în el întreaga forță a agrarismului constructiv. El a fost acela care a spus „ideea agrară este ideea muncii, ordinei, liniștei și păcii". Om politic desăvîrșit, orator de anvergura unui adevărat tribun, cunoscut prin spiritul lui calm și ponderat, d-l Beran în noul său post, garantează refacerea și propășirea Cehoslovaciei.

Am avut o deosebită onoare să-l cunosc pe d-l Beran în luna Mai 1937, cînd, împreună cu d-nii: dr. T. Cristureanu, prof. dr. V. Jinga și dr. I. V. Popescu-Mehedinți, asistent universitar, reprezentam partidul național-țărănesc din România, la congresul tineretului țărănesc cehoslovac. Mi-aduc aminte cu ce atenție figura vie a d-lui Beran a fost urmărită de toată lumea atît în timpul defilării pe piața Sf. Vaclav, cît și în timpul depunerii jurămîntului tineretului și discursului ținut pe „Piața Orașului Vechi" (Steromestné namesti). Iar seara, în timpul banchetului oferit de d-sa delegaților străini, în salonul „Napoleon" din gara Wilson, pot mărturisi, căutam să nu scap niciun cuvînt pronunțat de d-sa. Orice frază pronunțată de d-l Beran, crea într'adevăr o reculegere spirituală adevărată. Și aducîndu-mi aminte anumite pasagii ale discursurilor acestui om de Stat, descopăr astăzi primele elemente, primul germen al „Uniunii Naționale". Incă depe atunci, d-l Beran a spus: „Vrem responsabilitatea tuturor și colaborarea tuturor factorilor ce formează Statul. Conștiința obligațiunilor comune și respnsabilitatea comună fac pentru noi mai mult decît o deviză politică sau o doctrină". Ce poate fi mai clar pentru a indica în aceste cuvinte dorința uniunii tuturor forțelor creatoare spre binele patriei. Și mai departe, spunea d-l Beran: „Chiar acelora care merg altfel decît noi, le vom oferi prietenește mîna pentru colaborarea spre buna propășire a țării". Ideea contopirii partidelor n'ar putea fi exprimată mai clar. Și mai tîrziu, la începutul anului nou, d-l Beran își exprimă din nou această dorință de a vedea colaborarea reală a tuturor partidelor, căci spunea el: „cu cît sunt mai multe partide, cu atît e mai greu să se înțeleagă între ele în ce privește conducerea Statului". De acest articol deatfel, m'am ocupat mai pe larg în paginile acestei reviste. (Nr. 2/938).

Şi iată-l acum ajuns să vadă visul său cel mai scump împlinit, avînd ca supremă recompensă atribuţiunea de a conduce noul conglomerat al forţelor creatoare, unite astăzi la un loc. D-l Beran îşi face expunerea programatică subliniind din nou dorinţa de a vedea pe toţi lucrînd la un loc în vederea celui mai scump scop, — propăşirea Statului şi Naţiunii. furtuna a trecut însă, spunea d-l Beran: „cu toate că n'am avut granite stabile, am rămas cu toţii uniţi din cauza dorinţei nestrămutate de a trăi liber acolo, deunde ţăranul ceh, slovac sau rusin, n'a fost alungat niciodată".

Iar concepţia lui referitoare la înaltul post pe care-l ocupă în prezent, a sintetizat-o în următoarele cuvinte: „n'am căpătat puterea, am căpătat munca legată de o responsabilitate extraordinară", şi deaceea recomandă şi altora să muncească, căci deacum înainte, numai faptele trebuesc să scrie istoria Cehoslovaciei.

Vorbind despre politica externă, d-l prim-ministru a subliniat că guvernul lui va căuta să stabilească bunele relaţiuni cu toţi vecinii, să realizeze o colaborare ma fructuoasă cu Polonia şi Ungaria. Cuvinte extrem de mişcătoare a adresat d-l Beran Romîniei şi Iugoslaviei. D-sa a spus: „Vecina noastră Romînia, la fel ca şi Iugoslavia, a manifestat faţă de noi, în timpul grelelor şi dureroaselor evenimente, o sinceră simpatie. Suntem recunoscători faţă de Maiestatea Sa Regele Romîniei şi guvernului Lui, pentru un ajutor rapid şi real, acordat în cauza Rusiei Subcarpatice".

Enumerînd nevoile cele mai acute ce se pune în faţă în momentul actual d-l Beran relevă importanţa creerii unei reţele noui de căi ferate şi de autostrade. Cu această ocazie se va rezolva măcar parţial problema şomajului. Zeci de mii de lucrători îşi vor găsi de lucru.

Principala grijă economică rămîne însă tot aceeaşi: păstrarea echilibrului ce a existat pînă acum între cele două ramuri ale producţiei naţionale: industria şi agricultura.

Intregul discurs al d-lui Beran ar putea fi caracterizat prin următoarele cuvinte: „colaborarea cinstită şi loială atît în ce priveşte elementele componente ale naţiunii cît şi vecinii Republicii, muncă pentru toţi, muncă rodnică şi productivă, sprijinul acordat tuturor ce vor munci. Deci muncă, muncă, şi iar muncă; un apel entusiasmat spre reclădirea şi propăşirea patriei.

Vorbind despre actualul preşedinte al Consiliului de Miniştri din Cehoslovacia, nu pot să trec peste dragostea lui neprecupeţită şi sinceră pe care o poartă faţă de tineret. D-l Beran, nu aparţine categoriei acelora, care evită colaborarea cu cei tineri, fie din frica că vor fi nevoiţi să le cedeze locuri, mai bine zis posturi, fie, pur şi simplu, din consideraţiuni de vîrstă. D-l Beran este altfel, el spune: „Să lăsăm şi pe cei tineri să ne arate ce pot ei. Ii vom aprecia după rezultatele muncii lor".

Iată omul care conduce actualmente guvernul cehoslovac şi ideile lui. Cinstea, munca, abnegaţia şi modestia suntem siguri că vor fi busola acestui guvern.

Voiu adăuga cîteva cuvinte şi despre concepţia economică a noului guvern. Sunt unul din acei care nu pot despărţi evenimentele sau problemele politice de cele economice. Le văd prea strîns legate unele de altele. Avea multe dovezi trecute şi prezente, care nu ne lasă să ne îndoim de aceasta. Deaceea, înainte de a încheia aceste rînduri, aşi vrea să spun şi cîteva cuvinte despre orientarea economică în viitor a Cehoslovaciei.

Această orientare reiese clar din cuvintele d-lui ministru dr. L. Feierabend, şi anume, guvernul cehoslovac, considerînd că liberalismul economic în situaţia creată de ultimele evenimente nu poate decît dăuna întregului complex al economiei naţionale, va căuta să înfiinţeze şi să întărească economia dirijată, sau mai bine zis, economia organizată. In această ordine de idei, nu este exclusă nici intervenţia puterii publice, acolo unde va fi nevoie de ea. Căci, a spus d-l ministru Feierabend, acolo unde sunt puţini producători, acolo economia organizată reuşeşte de bună voie. Acolo însă unde sunt producători mai mulţi, este absolută nevoie de intervenţia Statului Este cazul, de exemplu, al agriculturii, unde economia dirijată este condiţiunea de bază a unei gospodării conform planului stabilit. In această direcţie, Statul va interveni pentru despoliticianizarea cooperaţiei, căci este bine cunoscut, există mai multe cooperative care au fost create numai şi numai cu scopuri politice, fiind chiar finanţate şi alimentate de către anumite organizaţiuni politice.

De asemenea, se va căuta să se intensifice producţia agricolă, a cărei export se va încuraja pentru micşorarea eventualului pasiv al balanţei comerciale.

Iată, în trăsături generale, primele faze de reorganizarea Statului Cehoslovac.

EUGEN V. TORGAŞEV

MISCELLANEA

RECLAMA ŞI POEZIE

Posturile noastre de radio-difuziune au inaugurat în timpul din urmă reclamele muzicale: un cîntăreţ, mai mult, sau mai puţin. talentat cîntă cîteva cuplete mai mult sau mai puţin poetice, care se termină cu: *purtaţi ciorapii X, întrebuinţaţi crema de ghete Y.*

Nu ne ridicăm împotriva procedeului în sine, şi nici nu avem pretenţia ca textele de publicitate să constitue perle ale literaturii romîne. Condiţiile în care sînt redactate, scopul pe care-l urmăresc, exclud aceasta. Dar putem cere să nu fie imbecile, pentrucă, deí radiofonia serveşte, zice-se, şi la instruirea auditorilor.

De aceea, socotim că trebue să atragem atenţia asupra versurilor următoare, despre care nu ştim nici cine le-a făcut, nici cine le-a plătit:

Diavolo este lacrima unui drăcuşor,
El iubea pe vecina sa luna,
Insă ea totdeauna
L-înşela cu un nor.

Ce înseamnă că *îl înşela totdeauna?* Putem spune de cineva că răspunde totdeauna la întrebări, sau că are totdeauna aceleaşi păreri. In primul caz, repetarea acţiunii este condiţionată de o provocare, în al doilea ea este permanentă. Care din aceste două înţelesuri se potriveşte pentru amorurile adulterine ale lumei?

Dar „poezia" nu s'a sfîrşit:

Atunci el a plîns,
Şi s'a văitat
Ca un Pierrot....

Cînd atunci? De sigur răspunsul este: *totdeauna*, căci nu s'a dat nicio altă precizare în timp. Dar de ce se schimbă timpul verbului? Ori îl înşela şi el plîngea, ori l-a înşelat şi el a plîns. Şi apoi ce varietate de văitături este indicată prin cuvintele „ca un Pierrot"? Cunoaştem pe a *plînge ca un viţel, ca un crocodil*, dar nu ştiam că şi amantul Colombinei are un fel special de a plînge.

Mai departe ni se spune că:

Diavolo e o taină a firii,
E parfumul iubirii,
Şi-l numesc Diavolo.

Dăm un premiu acelui cititor sau auditor ingenios care va reuşi să găsească subiectul ultimei propoziţii. Dacă ne luăm după gramatica normală, trebue să credem că subiectul este *Diavolo*, deci că *Diavolo îl numesc Diavolo.*

Evident, nu vrem să suprimăm dreptul la viaţă al imbecililor, dar punem o condiţie: să nu ne ia şi pe noi drept imbecili.....

FILOZOFIE ŞI TERORISM

Propaganda care s'a făcut în decurs de mai mulţi ani, a fost destul de abilă, fondurile de care au dispus conducătorii destul de importante pentru ca adevărul să fi putut fi ocolit, pentru ca publiciştii mişcării să fi izbutit să facă adesea din alb negru şi viceversa. In felul acesta chiar asasinatele au putut fi scuzate, dacă nu aprobate.

Un important mijloc de luptă, dacă nu cel mai important, a fost suprimarea propagandei adverse. Teroarea, şi mai ales complicităţi sus puse, unite cu o neînţelegere a situaţiei reale au făcut ca cei convinşi de pericolul mişcărilor de extremă dreaptă să nu poată da răspunsul la toate minciunile şi calomniile presei vîndute. Şi dacă e de crezut că oameni instruiţi, auzind numai un singur sunet de clopot, s'au lăsat prinşi de argumentele falacioase ale celor care-şi luau inspiraţia dela duşmanii ţării, cu atît mai mult aceste argumente, susţinute de o repetire neobosită, au putut pătrunde în mintea celor simpli şi nedeprinşi cu cercetarea critică a textelor scrise.

Ce vor deveni acum toţi aderenţii cinstiţi dar înşelaţi? Işi vor deschide ei ochii, măcar acum, pentru a vedea în ce prăpastie erau gata să se scufunde, şi să scufunde împreună cu ei întreaga ţară? Ar fi de dorit să fie ajutaţi a se trezi, prin explicaţii simple şi autorizate asupra mişcării căreia căzuseră pradă: ce scopuri reale urmăreau teroriştii, cine finanţa mişcarea şi ce urmăreau cei care dădeau banii, de unde erau inspirate metodele care au fost cît pe ce să transforme toată Romînia într'un teatru de lupte fratricide, ce rezultate dezastruoase pentru toată lumea ar fi dat o eventuală guvernare a gărzii de fier, iată atîtea chestiuni de un interes vital care ar fi bine să fie dezbătute şi luminate în faţa marelui public; acesta nu cere decît să fie lămurit asupra datoriilor pe care le au astăzi adevăraţii patrioţi.

PROSPERITATEA MAREI INDUSTRII GERMANE

Răuvoitorii, în scop de propagandă interesată, şi pentru a calomnia actuala conducere a Germaniei, afirmă adesea că partidul naţional-socialist aplică un program în parte comunist, că persecută pe marii industriaşi, cărora le pune impozite foarte grele şi chiar merge pînă a le interzice de a se amesteca în conducerea propriilor lor întreprinderi.

Că, aceste afirmaţii sunt false se poate dovedi în multe chipuri. Din potrivă solicitudinea pe care partidul naţional-socialist o arată mariior întreprinderi este extremă.

Se afirmă că numeroase întreprinderi au fost lichidate dela venirea la cîrmă a noului regim. Faptul este adevărat: Din 1933 şi pînă în 1938, nu mai puţin de 30.000 de întreprinderi au fost lichidate. In vorba de întreprinderi mici! Cît despre cele mari, ele sînt mai prospere decît oricînd. In 1937, majoritatea capitalului industrial, adică

peste 10 miliarde de mărci, era concentrată în 172 de societăți anonime, în timp ce restul de societăți anonime, în număr de 5.933, nu dispuneau decît de opt miliarde și ceva de mărci.

Mai mult încă: o lege elaborată de curînd prevede că pînă la 1 Ianuarie 1939, trebue să dispară toate societățile anonime al căror capital este mai mic de 500.000 de mărci, și de aici înainte nu va mai putea fi înființată nici o societate al cărei capital nu va depăși această sumă. Dealtfel aceeași lege prevede că marii acționari, care vor purta de aici înainte numele de führer de întreprindere, nu vor mai avea de dat socoteală micilor acționari pentru gestiunea lor.

Se înțelege că în asemenea condiții nu se poate vorbi de persecutarea industriașilor mari, și, de altfel, bilanțurile industriilor arată că afacerile prosperă. Astfel bilanțul a zece societăți miniere din Ruhr acuză un beneficiu net mărturisit de 62 milioane mărci în 1937, față de 16 milioane în 1932. In același timp rezervele au trecut dela 77 de milioane la 93 de milioane, iar rezervele speciale dela 35 de milioane la 131 de milioane de mărci.

Trebue deci să recunoaștem că regimul actual este foarte favorabil pentru marea industrie și că acuzația de „comunism" este o simplă calomnie.

PROGRESUL MIJLOACELOR DE COMUNICAȚIE

Poate niciodată în istoria omenirii, progresele tehnicei n'au fost mai rapide și mai profunde, decît în secolul al XX-lea. Pesimiștii susțin că ceea ce se cîștigă dintr'o parte se pierde dintr'alta, și că fiecare progres are dezavantajele lui.

Lucrurile nu se petrec așa în realitate: fiecare invenție nouă adaugă un plus la confortul vieții, fără ca vechile posibilități să fie desființate. Iată bunăoară cazul mijloacelor de comunicație. Franța este, în Europa, țara care are cele mai multe automobile în circulație. Cu toate acestea, numărul cailor n'a scăzut dela războiu încoace: poporul francez folosește și tracțiunea mecanică, și cea hipomobilă, și adăugarea noilor mijloace n'a făcut decît să sporească numărul total al kilometrilor parcurși. Se călătorește mai mult și se transportă mai multe mărfuri.

Alt exemplu ne este furnizat de Uniunea Sovietică. Se știe că vecinii noștri dela răsărit posedă una din cele mai bune aviații din lume. Aceasta nu-i împiedecă să dea toată atenția desvoltării celorlalte mijloace de circulație. Astfel capitolul transporturilor fluviale prezintă sporuri imense în ultimii ani. Sub conducerea lui Iejov, comisarul poporului pentru transporturile pe apă, lungimea căilor fluviale care sunt utilizate pentru transporturi, a crescut, în timpul celor două planuri de cinci ani, dela 71.000 de kilometri, la 92.700 de kilometri, iar cantitatea de mărfuri transportată a crescut dela 18 milioane de tone, la 70 de milioane de tone.

Se vede deci, cum se pot aplica invenții noi și desvolta în același timp folosirea mijloacelor vechi.

D. GEORGES DUHAMEL

De o fină stîngăcie, camuflat sub lentilele ochelarilor, așa cum a apărut cu ocazia conferinței sale, D. Georges Duhamel aduce extraordinar de mult — întîi numai fizicește — cu eroul d-sale D. Sa-

lavin. Ca material de ordin spiritual pentru o eventuală paralelă, aducem și următoarele date, culese din însăși opera maestrului: Amîndoi cîntă din flaut (aceasta înseamnă mult, pentrucă e o chestiune de talent și predilecție).

Amîndoi au o mamă bătrînă („pe care sunt fericiți de a o mai avea alături de ei" — sunt vorbele d-lui Salavin din *Jurnalul* său, ca și ale d-lui Duhamel, din conferința sa).

Amîndoi au vederi precise în privința civilizației. D. Salavin acuză lipsa de sfințenie a oamenilor, d-l Duhamel crede că de vină sunt cinematograful și radio-ul (mărturisesc că este o oarecare divergență). Ca deosebiri, putem cita:

Rangul social: D. Duhamel e academician, eroul d-sale numai contabil (mi-e foarte greu să precizez cu cît a nimerit-o d-l Duhamel mai bine; în orice caz, ca scuză, putem spune că... norocul e orb).

D. Duhamel scrie romane și se străduește prin vorbă și hîrtie, să convingă omenirea că civilizația nu-i de noi, că aptitudinea pentru cultură o au numai cei ce huzuresc, și că numai cartea e factor de cultură, pentrucă creează elite; d-l Salavin e mai modest: își scrie jurnalul cu ambiția omului care ține „coûte que coûte" să facă introspecțiune, și nu reușește nici în două volume să se găsească pe sine însuși.

In concluzie: nu are importanță cine a fost întîi: d-l Duhamel sau d-l Salavin. Mai curînd pare-se că fac amîndoi parte dintr'o serie de oameni fericiți.

CULTURA IN ITALIA

In ultimii cincisprezece ani, nivelul cultural al Italiei a suferit o impresionantă scădere. Cultura a fost înlocuită de o educație militară care glorifică orice act de agresiune.

Deși, nu s'au publicat de mult cifre statistice în Italia, totuși unele comunicări ale librăriilor arată regresul culturii italiene. In 1922 s'au tipărit în Italia 11.294 de cărți. Dar în 1926, spune Prezzolini, nu s'au mai tipărit decît 5.853 de cărți. Se vede importanta scădere a numărului cărților, scădere care continuă, de oarece în 1936, Biblioteca Națională din Florența, care trebue să primească toate publicațiile, nu a primit decît vreo trei mii de cărți.

Periodicile au suferit de asemeni o scădere. In jurul lui 1921, apăreau vreo 10.500 de publicații în Italia. Astăzi, nu mai apar decît vreo 4.800. Cultura italiană devine și mai îngrijorătoare, dacă trecem la ideile conținute în aceste cărți și publicații, căci trebue să glorifice orice acțiune a guvernului. Astfel, mizeria este proclamată ca o virtute, războiul este glorificat, și cine nu se supune, este persecutat.

De aceea o mare parte dintre intelectualii din Italia se îndreaptă către mișcările democratice și caută să țină în curent poporul cu celelalte mișcări culturale din afara hotarelor — evident cu riscuri însemnate.

Din cauza economiei și a filosofiei regimului — literatura fascistă este foarte pesimistă — iar descompunerea personalității se trădează prin cinism sau misticism.

Astfel Papini arată că războiul este folositor agriculturii, deoarece pămînturile se îngrașă datorită cadavrelor omenești numeroase, iar în 1929 a susținut dreptul de a scrie prost.

Marinetti a glorificat în „Aşa" războiul etiopian, spunînd că războiul este frumos, deoarece „loviturile de tun şi gloanţele de mitraliere, cîntecul soldaţilor, liniştea morţii şi mirosul de putrefacţie creează o simfonie".

Sriitorii bătrîni italieni au rămas însă la subiectul lor preferat: adulterul.

Cartea lui A. Moravia: „Ambiţiile ratate" arată dezorientarea actuală a tineretului italian.

Eroii lui sunt cinici, sceptici, obosiţi, plictisiţi.

Se întîmplă că unii scritori tineri înţeleg decadenţa lor, dar nu descopere mijloacele de a ieşi din cercul vicios în care sunt angrenaţi.

Pe de altă parte, mulţi intelectuali de seamă au trebuit să părăsească Italia, ca Francesco Nitti, Guglielmo Ferrero sau Arthur Toscanini.

Mulţi scriitori vorbesc de anti-capitalism, dar nu au reuşit încă să găsească un drum clar. Este de presupus însă că se vor schimba multe în cultura italiană şi că ea va ieşi din actualul ei impas.

TEATRUL DE COPII IN RUSIA SOVIETICA

Nu existau teatre de copii în Rusia înainte de 1920.

Astăzi sunt 104 teatre de copii în Rusia, frecventate de milioane de copii. Moscova, Leningrad, Arkhangelsk etc., au numeroase teatre de copii.

Mulţi actori, dramaturgi, compozitori, decoratori şi regisori lucrează pentru teatrele de copii.

De asemenea sunt foarte populare teatrele cu marionete, ca acel al lui S. V. Obraztsov.

Astfel Teatrul de copii din Moscova, cu numele de „Tînărul Spectator", a dat 4.836 de reprezentaţii cu participarea a 2.535.000 spectatori, în ultimii zece ani. Multe ori acest teatru s'a deplasat în uzine sau la ţară. Copiii nu plătesc decît a şasea parte din costul unui bilet.

Marele regizor K. S. Stanislavski, fiind întrebat cum trebue să joace un actor pentru copii, a răspuns: „Ca şi pentru adulţi, dar şi mai bine".

Copiii sunt un public impresionabil, participînd la o acţiune, dar ei formează de asemeni un public foarte exigent.

Adesea ei intervin în acţiune, simpatizînd pe vreun personaj sau dorind dispariţia altuia.

In foaer, copiii găsesc tablouri şi explicaţii cu privire la evenimentele tratate în piesă. In aceste acte ei comunică impresiile lor personale.

Intre teatru şi şcoală se stabileşte o puternică legătură. Astfel regizorii cer adesea copiilor scene din viaţa lor şcolară. De asemeni, li se citesc piese şi sugestiile lor sunt folosite apoi de regizori.

A fost un timp cînd erau suprimate din teatru povestirile fantastice, sub cuvînt că copiii trebue să fie mai întîi instruiţi. Astăzi, această prejudecată a fost înlăturată, şi basmele sunt prezentate copiilor. Astăzi să dramatizezi pentru copii povestirile lui Andersen, Puşkin, fraţii Grimm, Perrault, sau se joacă Gogol, Ostroski, Molière, Dickens, Mark Twanuşa, Jules Verne.

Intregul teatru pentru copii este impregnat de realism.

In Martie 1938 s'a prezentat dramatizarea „Insulei Misterioase", de Jules Verne.

Se utilizează marionetele pentru toate povestirile care nu ar putea fi jucate de actori.

Copiii participă cu însufleţire la acţiunile acestor piese, cerînd necontenit lămuriri tehnice, în timp ce guvernul Republicei dă cea mai largă ocrotire teatrelor de păpuşi.

JUNGLA CEREBRALĂ A UNUI TINAR REGIZOR

Revistele de specialitate servesc deseori drept refugiu filozofilor rataţi care nu-şi mai pot găsi teren prielnic în periodicile de literatură, artă şi cultură generală. Redactorii şi cititorii obişnuiţi ai revistelor medicale tehnice, financiare, militare etc., sunt bucuroşi de a acorda ospitalitate articolelor cu un conţinut mai abstract, primindu-le însă de obiceiu cu prea mare uşurinţă fără a le controla temeinicia şi seriozitatea.

Nu trebue să ne mire deci prea mult faptul că o publicaţie tehnică cum e „Revista Gazelectra" lasă să apară în numărul ei din Noemvrie 1938 un articolaş „inofensiv" al tînărului regizor Haig Acterian, în care autorul îşi bate joc tocmai de spiritul şi scopul revistei. Cu accente de adîncă tristeţe, filozoful „tinerii generaţii" de timpuriu îmbătrînită, deplînge felul de a fi al europeanului civilizat, care în loc să accepte „libera trăire cu riscul tuturor pericolelor obişnuite ale naturii" a preferat să declare acesteia „un războiu de lungă durată".

„Incercăm absurd să ne instăpînim pe dumnezeeasca facere, peste păduri, peste şerpi, peste pantere, leoparzi, ipopotami şi crocodili. — declamă patetic filozoful de circumstanţă. Nu ne dăm seama că această luptă e zadarnică, că ea este o operă de distrugere a lui Dumnezeu, că lupta noastră orgolioasă civilizată, europeană este negaţia puterilor divine, că acţiunea omului european este o greşală, ea fiind cu aparenta sa carcasă tehnică (mîndrie prost înţeleasă a civilizaţiei europene) un punct mort. In loc să luptăm cu natura n'ar fi logic să fim prietenii naturii, dar prieteni adevăraţi, nu asasini în admiraţia victimei? Ar trebui să fim prieteni cu stelele, munţii, pădurile, şerpii, panterele, leoparzii, ipopotamii şi crocodilii. Am convingerea că nu este o absurditate, că este posibilă o prietenie adevărată cu jungla, că răul şi pericolul nu sunt într'un leu aprig, ci în răul şi pericolul constituţiei noastre psiho-fizice, în mersul greşit al gîndurilor noastre pe care leul îl simte, pentru care el ne atacă".

Cu toată „convingerea" aşa de adîncă a d-lui Acterian, trebue să o spunem pe şleau că n'am îndrăzni să verificăm în practică perspicacitatea spirituală a unui leu şi credem că nici d-l Haig, încărcat de păcatele strămoşilor, n'ar cuteza acest lucru. Puţini se vor găsi nebunii care ar accepta idila junglei visată de tînărul Haig, care s'ar încumeta să se joace de v'aţi ascunselea cu jaguarii, să se culce cu panterele sau să lase pe copiii lor în seama crocodililor. Păcat că şerpii, leoparzii şi ipopotamii n'au învăţat încă alfabetul latin ca să poată descifra toate aiurerile poetului nostru, căci ar fi desigur primii care ar refuza „libera trăire", propovăduită de d-l Acterian.

Europeanul civilizat care ucide animale sălbatice de frică sau din distracţie, ne apare mult mai uman decît tînărul nostru filozof care vrea ca toate vieţuitoarele să moară pur şi simplu de foame. Căci e greu să înveţi pe un leu sau un tigru să se hrănească cu iarbă sau

cu fasole. Dar chiar dacă am reuși acest lucru n'ar însemna oare aceasta tot „o operă de distrugere a lui Dumnezeu"? Intre nimicirea șerpilor, panterelor, leoparzilor, ipopotamilor sau crocodililor și între devorarea fructelor, cerealelor, ridichiilor, cepei și a usturoiului, nu este decît o chestiune de nuanță — toate fac parte din „dumnezeasca facere".

Sau poate d-l Haig Acterian a descoperit secretul de a-și întreține corpul păcătos numai cu aer și căldură solară? In cazul acesta tot universul îi va fi pe veci recunoscător. Deocamdată, ar fi bine totuși ca d-l Haig să-și mai scoată din cap pe leoparzi, pantere și alte fiare sălbatice; căci acestea nu prea se împacă între ele și adunate la un loc în creerul cuiva, încep să se sfîșie și produc adevărate ravagii.

NICANOR & Co.

RECENZII

MIHAIL SADOVEANU: Ochiu de urs. Ed. Cartea Romînească, București, 1938.

Povestirea nudă a „Ochiului de urs" reduce, în ciuda recenzentului, vibrarea adîncă, prelungită, a vieții din cele o sută și vreo șaizeci de pagini ale nuvelei. Niculă Ursaki, nana Floarea, Onu Bezarbarză, ursul, pădurea, negurile, dincolo de existența lor individuală care leagă narațiunea, sunt la d-l Sadoveanu fețe ale unui element ultim și cel mai durabil: natura.

Dacă din presentimentul viitoarei nenorociri de care e stăpînit Ursaki, împingînd el însuș, cu disperare, lucrurile spre tragicul lor desnodămînt, am face cumpăna întregii nuvele, n'am înțelege decît o jumătate din cuprinsul „Ochiului de urs" și n'am găsit nicio justificare pentru a doua jumătate, cea mai semnificativă, începînd tocmai dela moartea Anei și mergînd spre un sfîrșit stenic, liniștitor. Dar autorul n'a ținut seama de o regulă primară a prozei epice, potrivit căreia evenimentul care desnoadă totul trebue să coincidă cu sfîrșitul cărții. Și n'a ținut seama de acest lucru, fiindcă în intenția sa nu era numai o simplă povestire, ci o expoziție bogată a universului armonic în care oameni, plante și gize se întîlnesc și se cunosc. Numai pe planul acesta a doua parte a nuvelei are o deplină și importantă justificare, demonstrînd forța cu care natura învinge moartea și o acoperă cu un elan mereu tînăr, veșnic, de viață.

Impăratul acesta al lumii, care e omul, trăește în literatura d-lui Sadoveanu în tovărășia nemijlocită a codrilor și a jivinelor, a ierbii mici și a gizelor, între mintea unora și a altora nefiind disproporția cu care suntem obișnuiți în viața noastră civilizată. Culi Ursaki are o adevărată dispută, din ochi și din gesturi, cu „împăratul urșilor" care-i fură șuncile de cal de sub podul Mochstandului, și se ceartă cu gaițele și cu jderii. Vidra, căpanca cu care se duce la vînat, are pentru Culi o inteligență dela care ar putea învăța oamenii. „Vidra nu știe să citească și să scrie, nici săvîrșește atîtea măiestrii de mirare ca omul, dar cunoaște altele cu mult mai ager decît noi, simțind de departe pe dușman ori cînd avînd înștiințare despre nenorocire".

Dacă ar fi vorba numai despre o natură în înțeles didactic, n'am privi decît elementul aparent al prozei d-lui Sadoveanu. Dar scriitorul lămurește în „Ochiu de urs" conceptul natură însuș, așa cum și-l explică dînsul. Pe deasupra persoanelor — și prin persoane se înțelege la d-l Sadoveanu și codrul și pasărea și animalul din pădure sau din cîmp — există natura care se vestește în aceste felurite exemplare și le domină.

Luînd ca un termen de comparaţie cunoscut principiul armoniei universale şi fenomenale originar pe care Goethe îl vedea la rădăcina fiecărei existenţe, reducînd universul fenomenologic la un principiu unic, original, am putea sugera ce înseamnă „natura" în proza scriitorului romîn. Numai un alt moldovean, Calistrat Hogaş, la vremea lui, a mai trăit la fel de intens sentimentul acesta al naturii, pe care o recunoştea şi în formele ei cele mai diferenţiale.

Natura în proza d-lui Sadoveanu e o împărţire oraţională, supusă voinţei exterioare a Ziditorului. Ea e dominată de spirite bune şi rele, cari mînă soarta oamenilor, a vitelor şi a plantelor, aidoma metafisicei populare din care autorul şi-a alimentat îmbelşugat literatura.

Alături de „Ochiu de urs", prozatorul a pus sub aceeaşi copertă şi „24 Iunie", care, cu cea dintîi, formează o unitate de nedeslipit. In înţelesul obişnuit, „24 Iunie" nu are subiect. Raruca apare şi dispare cu un nufăr în împărăţia bogată a bălţilor. Mitrea Pescăruş, cu tot pitorescul personalităţii sale, n'are nici o culoare epică şi rămîne pierdut în rogozul care-l înconjoară. Spre nici unul din oamenii cari umplu balta nu s'a îndreptat scriitorul cu precădere, din nici unul nu a făcut eroul în jurul căruia să se înoade şi să se desnoade lucrurile.

„24 Iunie" îşi găseşte un sens şi o înaltă valoare literară în expoziţia diversă a naturii, pe care o face scriitorul, purtat de barcă în lungul unui crac de baltă, unde-şi au aşezările numai păsările ciudate ale împărăţiei apelor, şatrele de rudari şi cîte un moş Mitrea Pescăruş, uitat de lume cît şi Culi Ursachi. In trecerea printre trestii, sălcii şi ochiuri de apă, scriitorul desluşeşte înfăţişerile mari şi rare ale naturii.

„Inainte de a ajunge la salcimi, m'am oprit între papuri nalte, căci dincolo, în acea grădină ascunsă a liniştii, se sbenguiau cu glasuri, circiiri, clămpăniri de plisc şi bătăi de aripi, toate neamurile de sălbăticiuni aripate — dela lişită pînă la lopătar. Erau şi cele două specii de gişte, şi cele douăsprezece neamuri de raţe, şi mierlele, şi privighetorile, şi ochiul boului. Era un sobor rar, pe care l-am mai văzut în viaţa mea poate încă de două sau trei ori. Era jocul luminii şi al bucuriei de a trăi dela mijlocul lui Iunie, cînd soarele a ajuns la cursa lui cea mai înaltă pe cer. O uşoară adiere a trecut prin flori şi mi-a răcorit fruntea: m'am simţit într'o clipă de sănătate deplină, înfrăţit cu toate, liberat de dureri şi de gînduri".

La un scurt interval, scriitorul se întîlneşte cu o nouă „viziune", cum însuş o numeşte:

„Cîteva clipe am plutit pe lîngă o fereastră perdeluită cu sălcii: era o deschidere, din canalul pe care pluteam, în spre un cot de gîrlă. Dintr'odată am auzit acolo zgomot de plescăiri în apă şi am văzut roind curcubee de stropi. Erau cormoranii la vînat. O parte din familie gonea cu bătăi puternice de aripi albitura (cum spun pescarii peştelui mărunt) în cotlon, şi alţii înfulicau cu pliscurile. După operaţia asa, ştiam că se adună la mal; cei care au cules îşi deşartă guşele şi se face împărţeala".

Al treilea „spectacol" prilejuit autorului de plimbarea sa prin împărţirea aceasta de ape, este al şatrii de ţigani, din care, pentru puţinătatea locului pe care trebue să-l ocupe această dare de seamă, nu putem reda decît un scurt şi insuficient fragment.

„Intr'adevăr, în corul care se întocmise într'o clipă în ghiol, deosebeam glasuri subţiri de fete; cîteva din aceste fete aveau în jurul frunţii coroane de păr de un blond cînepiu. Ochii acestor rudărese blonde se cuvenea să fie verzi. Limba în care cînta laia era „romînească"; se simţia însă întrînsa ceva străin şi vechiu. Versurile cuprindeau unele vorbe crude, pe care, în alte împrejurări, le-aş fi socotit cu totul lipsite de cuviinţă. Copiii aceştia continuau, însă, cu nevinovăţie un ritual al generaţiilor".

Mai departe ceva, toată atenţia scriitorului este reţinută de Raruca, „o făptură ce mi se părea uimitoare sub arcul sălciei". „Arta se confunda cu ignominia, ca florile bălţii cu magma rău mirositoare a ghiolului" şi în această tînără femeie care apare ca o altă faţă a naturii unde nu există imoralul:

„Apoi, nene Gogule, putea Riţa să-mi spuie ori să nu-mi spuie, că eu de mult te cîntăresc şi te-am preţuit. Ajunge-mi nasul tău cît securea taichii, şi nu-mi mai trebuiesc urechile tale cît lacătele dela pivniţele împărăteşti. In gura dumitale ar intra barca lui unchesu Mitrea, dar nu poate de dinţi găunoşi. Să dea Dumnezeu şi Maica Domnului să ţi se usuce buzele cum se uscă nomolul; să nu mai ai parte să fumezi tutun din banii mei. Şi cînd vei duce la gură, să duci şerpi şi sălămîrde, ca să te saturi de rachiu pe parale muncite de aste miini", îşi blestemă din depărtare Raruca iubitul care i-a mîncat opt lei.

Şi în sfîrşit moş Mitrea Pescăruş, vorbind cu lucrurile şi răspunzînd tot el pentru ele, un întreg cu balta, cu peştii, cu vîrşele şi cu stuful, şi asigurîndu-l pe scriitor că a doua zi în zori va pescui în undiţă chiar pe împăratul crapilor. Moş Mitrea povesteşte scriitorului toată istoria de dragoste a Rarucăi cu Sandu Dălcăuş, întregind astfel expoziţia pe care d-l Sadoveanu a deschis-o asupra împărăţiei ghiolurilor, expoziţie aşezată la solstiţiu, în miezul cel mai frumos al anului, cînd totul, om şi plantă, cer şi pasăre, zi şi noapte, artă şi ignominie, îi apar scriitorului egale, deplin îndreptăţite la viaţă.

Cele două nuvele ale volumului sunt o evadare, ca aproape toată literatura din ultimii ani scrisă de d-l Sadoveanu. Timpul în care trăim, dacă nu o justifică, cel puţin o explică. Silinţa scriitorului merge spre uitarea tuturor problemelor care formează labirintul vieţii moderne, în care nu omul, planta şi sălbătăciunea la un loc, dar nici oamenii între ei nu mai sunt exemplare egale ale principiului unic: natura, egal îndreptăţite la viaţă. Temperament liric şi contemplativ, înţelegînd să izoleze arta de viaţă, d-l Sadoveanu se retrage în codrii necălcaţi de civilizaţie şi în bălţile cele mai uitate, în dorinţa sa de a găsi „umanitatea" în înţelesul ei cel mai larg şi de a se simţi „într'o clipă de sănătate deplină, înfrăţit cu toate, eliberat de dureri şi de gînduri".

M. B.

CONSTANTIN KIRIŢESCU: *Făclii stinse*. Ed. Cartea Romînească.

Sub acest titlu d-l Constantin Kiriţescu a strîns un mănunchi de portrete de profesori, pe care a avut prilejul să-i cunoască de aproape. Om de şcoală el însuşi autorul acestor portrete aduce în zugrăvirea lor o înţelegere pe care dealtfel ne-am obişnuit s'o preţuim din activitatea d-sale literară de pînă acum: d-l Kiriţescu a consacrat profesorimei noastre neuitate volume de nuvele, dintre care *Printre apostoli* trebue menţionată în primul rînd.

Evocările acestea, ale unor oameni dispăruţi, n'au de loc aerul elegiac şi solemn al unor panegirice funebre, ci sunt pline de vioiciune şi de pitoresc. Figuri ilustre ca Spiru Haret, Doctorul Istrate,

Ion Bianu, stau alături de altele mai obscure dar evocate de d-l Kirițescu cu tot atîta dragoste și zugrăvite cu tot atîta expresivitate ca și celelalte.

Față de aceste figuri de dascăli uitați, dar care pe vremuri au avut partea lor de merit în evoluția Școalei romînești, autorul *Făcliilor stinse* arată o simpatie pe care nu se sfiește să și-o exprime în rînduri de-o sobră emoție:

„Cînd proiectorul amintirilor își aruncă snopul de lumină peste fresca întunecată a trecutului, ochiul se oprește întîi pe icoanele mari, dălțuite cu vigoare, ori zugrăvite în culori vii. Numai cînd scotocim cu stăruință ungherele, scoatem la iveală și figurine ce stăteau pitite cu sfială în penumbra planurilor secundare. Cît de prețioase sunt însă unele, cînd scuturăm depe ele praful grămădit de vremuri și le scoatem în relief cizelatura delicată"!

In evocările acestor „figurine" d-l Kirițescu pune multă duioșie și multă plasticitate. Ce tip pitoresc, de exemplu, este acel Papă Franchetti, dascăl de muzică, cu o lipsă de metodă atît de originală! Sau fantomatică apariție a pedagogului Sachelarie — Săcălău, „adus din umeri, cu o bărbuță, ce fusese odată roșcată și acum era decolorată ca un steag ce-a stat mult în soare și în ploaie, cu o redingotă roasă și înverzită și cu o gambetă, pălărie tare și demodată...".

Se cuvine, poate, ca dintre aceste „portrete de dascăli" cum, arhaic și familial, le subintitulează autorul, să desprindem pe acela al lui D. D. Patrașcanu. „Un nedreptățit spune d-l Kirițescu. Evocarea lui, de către „un fost coleg și adversar" constituie, pe lingă toate stralucitele evocări ale volumului, o pagină de omenească și superioară înțelegere. Nenorocul politic îl urmărește pe Pătrășcanu chiar și în renumele lui literar: atît e de mare prostia omenească! D. Kirițescu, judecînd acum atitudinea sinceră a lui Pătrășcanu în timpul războiului, începe, prea tîrziu pentru omul care a murit, dar foarte folositor pentru păstrarea amintirii lui, reabilitarea morală a unui scriitor de valoare, singurul nostru mare umorist, dela Caragiale pînă astăzi.

Prin toate aceste calități, de artă literară și de adîncă omenie, cartea d-lui Kirițescu merită o lectură atentă și un elogiu sincer.

A.

P. P. NEGULESCU: Destinul omenirii, vol. I. București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1938, în 8, 480 p.

In *Biblioteca filosofică*, seria inaugurată nu de mult de Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II a apărut substanțiala carte a d-lui P. P. Negulescu. Alături de mult discutata *Yoga* a d-lui Mircea Eliade, de studiile serioase de teatru ale d-lui Camil Petrescu; alături de *Estetica* d-lui Tudor Vianu, plină de lucrări noi, cu totul originale; lîngă învestigațiile în subconștient ale d-lui Ion Biberi și recent apăruta lucrare a d-lui Gherea: *Le moi et le monde*, pentru a nu mai pomeni de esseurile filosofice ale d-lor Lucian Blaga și M. D. Ralea — alături de toate acestea, într'un fel dominîndu-le, *Destinul omenirii* apare ca o prevestire și ca un indicator.

Dacă i s'a reproșat adesea Romînului lipsa de continuitate în lucru, lipsa posibilității de a se concentra îndelung, răbdător, robit cu totul unei cercetări, această lipsă nu a fost împlinită decît rareori, prin munca unora puțini și răzlețiți.

Suflul larg, epic, ostenirea în meditații nesfîrșite pentru o operă temeinică, îndreptar unei epoci, chintesență a unor bilanțuri strict ținute, se par a-i fi necunoscute, inabordabile Romînului.

Puținii însă, dintre ceilalți, dintre cei care cunosc truda pentru adîncirea problemelor capitale, vitale, se găsesc și ei.

D-l P. P. Negulescu e unul din cei puțini. *Geneza formelor culturii*, *Destinul omenirii* sînt lucrări masive, expuneri sfătoase, pe 'ndelete a unor valori de circulație mondială, a unor idei noui, caracteristice spiritualității, mentalității moderne.

D-l P. P. Negulescu, cu un desvoltat simț al nuanțelor, cu stilul său oratoric elegant și subtil, oficiind parcă — sacerdotal, dăruește în *Destinul omenirii, tinerimei* mai ales, cheia de boltă a înțelegerii curentelor politice, sociale, economice de azi. Puternică în expresie, plastică; limpede în expunere, prima parte a lucrării de care ne ocupăm e generatoare de idei. Claritatea noțiunilor date cu privire la formele de viață, preconizînd dominația rațiunii asupra instinctelor al căror *veto*, azi mai ales, este greu de ascuns cu spoiala unei—doar numite—culturi, face din opera recentă a d-lui P. P. Negulescu un îndreptar, un ghid labirintului ce-i este dat să-l parcurgă omul civilisat, omul modern. *Și profesorul* s'a gîndit mai ales la tineret.

Formele de viață ale actualității sînt analisate fiecare în parte, sînt judecate paralel, comparate.

Deși uneori, dat fiind locul pe care autorul îl ocupă în societate, e împiedecat să ia o atitudine lămurită de-o-parte sau de alta, de partea care e criticată, ori de partea adevărată, prețuită; totuși o dialectică strînsă, o consecvență, un tact — acelaș în toată ampla lucrare — coordonează ideile, dă omogenitate materialului. Cauze, consecințe; descrierea, înfățișarea evenimentelor pe care le trăim, formează miezul unde se polarizează pronosticările deduse logic, riguroase.

Pronosticările făcute justifică prevederile. Seriositatea pronosticărilor pornite dela o bază științifică, rezistă criticei ori cît de minuțioasă și ori cît de exigentă.

Sînt analisate, sînt discutate, disecate în lumina documentelor, a isvoarelor de ultimă oră, formele de viață contemporană: democrația, capitalismul; bolșevismul și statele totalitare.

Destinul omenirii este atît de tragic cît, mai ales, evenimentele din ultimul timp lasă să se întrevadă?

Care sînt cauzele? Instituțiile? Schimbarea lor? Nu. *Mai ales schimbarea oamenilor.* E o concluzie la care se ajunge. Dar pentru d-l P. P. Negulescu o concluzie e generatoare de alte noi supoziții de noi neliniști, de alte întrebări. Se pot oamenii schimba? Intru cît oamenii sînt perfectibili? Intrebări la care autorul va răspunde în partea a II-a a lucrării sale.

Sînt lăsate suficiente posibilități de a întrevedea *încrederea într'un progres, încrederea în îndreptarea pe care o poate suporta omul.*

Există un progres. In ce măsură el va fi eficace, în ce măsură va sluji? Care îi sînt factorii determinanți? Analizîndu-i, vom putea cunoaște puterea reformărilor, rezultatul transformărilor. Iată întrebări, și răspunsuri din partea a III-a a lucrării.

Prin concluziile trase, deduse logic, dintr'o expunere clară, motivînd, susținînd cu dovezi serioase și variate, *Destinul omenirii* inoculează un optimism sănătos, dinamizează.

In prima parte — a lucrării, singura apărută, cu volumul întîi, sînt înfățișate. *Aspectele psihologice și etice ale crizei contemporane.*

Titlul capitolelor schițează subiectul cercetării:

I. Dela șomajul intelectual din Romînia la criza mondială. — II. *Criză de structură sau criză de adaptare?*—III. *Procesul democrației.* — IV. *Socoteala capitalismului.* — V. *Interdependența economică și războiul mondial.* — VI. *Catastrofa din Wall-Street.* — VII. *Bolșevismul.* — VIII. *Totalitarismul,* A. *Fascismul italian,* B. *Național-Socialismul.*

Rod al unei munci de cîțiva ani, rezultat al unor meditațiuni adînci, d-l P. P. Negulescu, consolidează în expunerea d-sale temeiuri care începeau să se clatine. Risipește îndoeli, pune în circulație puncte de vedere susținute și tonice pentru tineretul romîn, lăsat adesea în răscruce, fără directive.

Nu o carte *numai* pentru tineret, dar o carte *mai ales pentru tineret, e Destinul omenirii* lucru care ar putea să reiasă și din felul cum sînt privite stările de lucruri.

Intre două abisuri, autorul se străduește să țină muchia:

„*Eu nu pledez, nici pentru vreuna, nici contra vreuneia, din concepțiile politice, economice sau sociale pe care, în vederea unui scop mai înalt, indicat destul de limpede în titlul însuși al lucrării, le trec în revistă*". (p. 6).

Greul cel mare e atunci cînd mai multe căi se deschid înainte, să știi să alegi. Cu cît mai mult e important lucrul acest, cînd: *De această alegere atîrnă, fără nicio îndoială, nu numai fericirea noastră proprie, ca indivizi, ci și buna stare a popoarelor din care facem parte și mai ales, progresul general al omenirii.*

Mărturisește autorul nu doar că ar fi pesimist, ci ...*prea optimist.* Pe ce se sprijină această atitudine optimistă? — Pe faptul că: *Lumii desnădăjduite de azi îi trebue în adevăr, mai presus de orișice, o încurajare. Iar o asemenea întărire sufletească nu i se poate da decît arătîndu-i-se că drumul pe care trebue să-l ia, ca să ajungă la o soartă mai bună, nu numai că nu este impracticabil, dar nu este nici măcar prea greu.*

Destinul omenirii, așa cum autorul vrea, înlesnește meditații proprii celor ce citesc cartea. Și *dacă la adevăr trebue să ajungă fiecare singur, prin propria lui osteneală*, indiferent dacă cetitorul a urmat sau nu un drum paralel cu cel al d-lui P. P. Negulescu, la momente date, ori numai la țel — lucru ce se va vedea mai bine după lectura întregei lucrări — se vor întîlni.

ȘTEFAN POPESCU

GEORGETA VIJIIANU, *Indice bibliografic al revistei societății „Tinerimea Romînă"*, 1880—1938. București, Viața literară, 1938, in 8°, 112 p.

E o inițiativă îmbucurătoarea aceea de a da un îndreptar, o tablă de materii generală pentru a te putea orienta în miile de pagini pe care ți le prezintă colecția unei reviste. Fără indice bibliografic, materia dintr'o revistă e moartă, neutilisabilă. Dar iarăși, un indice făcut de mîntuială nu te ajută cu nimic, cel mult te încurcă. De aceea se cere riguroasă exactitate în indicarea paginilor cutărui ori cutărui articol, notație făcută cu oarecare regularitate, limpede.

Revista societății *Tinerimea Romînă*, care a apărut, timp de cincizeci de ani și mai bine (între 1880—1938, cu întrerupere în vremea războiului) — a socotit materialul colecției sale demn să fie dat la lumină printr'o bibliografie minuțioasă. Asemenea gînd e totdeauna bine primit. Cercetătorii serioși, porniți să întreprindă studii documentate, vor avea de răscolit și'n puzderia de articole ocazionale a revistei *Tinerimea Romînă*, doar, doar vor întîlni o referință demnă de crezare.

Revista *Tinerimea Romînă*, tînără în nume, bătrînă însă în conținut, a găsit în persoana d-rei Georgeta Vijiianu un model de conștinciozitate. D-ra Georgeta Vijiianu, posedînd oarecare practică în mînuirea fișelor și unele cunoștințe bibliografice, a știut să-și organizeze bine munca ce i s'a încredințat.

După prefața, care să slujească drept călăuză în tabelele îndreptarului, se dă într'o introducere laconică, dar cuprinzătoare, istoricul *Revistei Societății Tinerimea Romînă:* Succesiunea directorilor, modul de apariție al revistei în decursul timpului.

Repartizarea materiei din revistă, lucru dificil, a fost făcută cu mult discernămînt. Despărțăminte, subdespățăminte deschise în măsura necesității. Nimic pedant în clasificarea, pretutindeni o probitate vrednică de remarcat.

Ce a încăput în scoarțele colecțiilor *Revistei Societății Tinerimea Romînă* e dispus de bibliografă sub patru aspecte, astfel: indice bibliografic, indice de colaboratori, de autori recensați și indice analitic.

E păcat însă că d-ra G. Vijiianu a avut să-și irosească bune intenții și hărnicie nu lipsită de inteligență pentru bibliografierea unui material dubios ca valoare.

De reținut numele d-rei Georgeta Vijiianu, care, dovedește preocupare serioasă pentru muncă aridă dar folositoare.

ȘTEFAN POPESCU

***PAUL LAHOVARY*, *Le Miroir d'obsidiane*. Cu un frontispiciu și vignete de E. Drăguțescu. București, Le Moment, 1938, in 8°, 75 p.**

Nimerit lucru să ni se spună la începutul cărții vremea în care au fost scrise poemele cuprinse în volum. Cele mai multe dintre poemele publicate acum de d-l P. Lahovary, au fost scrise încă pe cînd poetul era elev, chiar în clasă, ori în dormitorul internatului, *en la pénombre violette de la veilleuse au gaz, à l'heure du dormir.*

Deși, din justificările făute de autor în fruntea plachetei, reese că versurile scrise pe băncile școalei au fost riguros alese, totuși multe din cele tipărite poartă urmele unei naivități pubere, dragi poetului, dar neinteresante pentru cetitor.

In ciclul *Mosaïque* sînt cuprinse cîteva pasteluri pline de reminiscențe perimate, ca fond și ca expresie, *Le puits, Fleurs, La maison, Printemps)* nu lipsite însă de un anumit farmec.

Arareori, peste un sentimentalism fad, simțiminte adînci umane. *La petite rue* e poema din primul ciclu care se face remarcată prin acestea.

Mon Dieu, je sens que dans ces maisons noires
Il est des gens qui n'ont rien fait de mal,
Et qui, souffriront, souffriront toujours...
Pourquoi, mon Dieu, ceux-là sont-ils ici?

O! Voyez-les! Toujours pâles et las!
Seigneur, ils vivent sans savoir pourquoi,
Ces grands meprisés du Destin!
Mon Dieu, pourquoi ceux-là sont-ils ici?

Cette existence est si longue pour eux
En des villes grises et silencieuses...
En des rues sales et monotones!
Mon Dieu, pourquoi ceux-là sont-ils ici?

Fără a fi o poezie realizată, merită să fie citată pentru căldura cu care îi înfățișază pe cei *Toujours pâles et las.*

Remarcabilă deasemeni poema *Contrition imparfaite*. Aci, chiar o oarecare profunzime de gîndire, fără nimic original însă, ca idee mai ales:

Christ! je t'apporte enfin ce coeur pétri de boue
Que tu crois pour l'infini.

Pastel (Le Puits, Fleurs, Leur Maison, Printemps), poesii religioase *(Contrition imparfaite, La ballade des Clés)*, de dragoste *(Avem, Automnale)*, *în toate genurile o notă minoră, un verbalism sterp.*

In raport cu poesiile care se termină așa;

... Mais rien que l'Amour!

sau

Son Souvenir que j'aimais tant!

Apprehensions, poate fi considerată de o inspirație ceva mai înaripată. Sînt în ea versuri care ar merita să fie citate; de pildă:

J'aurais sur mon front las ce silence géant.

Dar care se pierd printre celelalte egale, cu un sbor fără înălțime.

Dacă prin *Le miroir d'obsidiane*, poetul a prezentat totuși o plachetă cu poeme suficient de construite, pe alocuri inspirate chiar, în versuri corecte, atent cizelate, așteptăm ca acestor calități meșteșugărești să li se adaoge și altele. Atunci vom fi bucuroși să avem a spune numai de bine.

O mențiune specială i se cuvine pictorului E. Drăguțescu, care prin vignetele sale a înviorat cu mult cartea d-lui Paul Lahovary. Inspirate direct din poema sub care avea să se anine, fiecare vignetă exprimă plastic ideea poetului, uneori completînd-o, alte ori depășind-o prin expresivitate.

ȘTEFAN POPESCU

BALCANIA I 1938 — București 1938

Balcania este o publicație nouă, care apare sub auspiciile Societății Macedo-Romîne. Ea este menită să însemne un monitor de mare autoritate științifică, pentru problemele de cultură balcanică și pentru problemele care privesc relațiile dintre poporul nostru și civilizațiile popoarelor din sudul Dunării.

Justificarea acestei apariții o găsim într'o seamă de stări de fapt, care numai stăruesc, ca altă dată, în bătaia șovăelnică a tot felul de controverse istorice.

Peninsula Balcanică oferă unul dintre cele mai interesante complexe etnice ale Europei. Astfel: există filoane albaneze, aromîne și slave pînă în inima Greciei; există o imigrație greacă, cu deosebire interesantă, care s'a întins dealungul Traciei, Macedoniei și Epirului, ajungînd pînă în Albania meridională și pînă pe coastele învecinate; de asemeni, există infiltrațiuni bulgare pînă în miezul cîmpiilor valahice, tot așa după cum infiltrațiile romînești au ajuns pînă în vechea Serbie și pînă la lanțul Balcanilor.

Diversitatea grupurilor etnice, a raselor, a așezărilor omenești, a dialectelor, toate acestea creează probleme pasionante, pentru tot felul de cercetători dela istoricii propriu ziși, pînă la folcloriști, etnografi și filologi comparatiști. Prin așezarea ei geografică, Peninsula Balcanică a fost o răscruce interesantă a lumii, ceea ce a făcut din ea un loc de întîlnire al tuturor elementelor de civilizație, atît acelea care veneau din Occident, cît și acelea care purtau pecetia Orientului.

Legăturile dintre diferitele unități balcanice pot fi urmărite în timp, aproape pînă în epoca preistorică. Rareori, interferențele de ordin social, economic și cultural au putut fi așa de variate și de complexe, ca acelea pe care le putem afla în istoria popoarelor balcanice. Schimburile de influențe dela un popor la altul au fost mari, pătrunzătoare și permanente. Sute de ani în șir, popoarele balcanice au fost înglobate, rînd pe rînd în aceleași sisteme politice, începînd cu cel roman și continuînd cu cel bizantin, slav sau turcesc. Acest fapt a creat, în viața socială și sufletească a popoarelor balcanice, comunități de simțire și de atitudine în fața vieții mult mai interesante și mai cuprinzătoare decît ni le poate indica aparența sau anumite prejudecăți istorice.

Pentru noi Romînii, adică pentru descifrarea problemei noastre istorice și pentru caracterizarea definitivă a proceselor noastre de cultură, studiile balcanice reprezintă un capitol de cea mai mare însemnătate. Expansiunea romînească în Peninsula Balcanică are multe aspecte caracteristice. In Evul Mediu, se găsesc Romîni în Dalmația, în Croația, în Epir, în Tesalia și în Etolia, iar mai tîrziu alcătuesc o „Valahie Albă" în plină regiune a Balcanilor. In secolul XIII se menționează existența unor grupe de Romîni în Tracia. Cercetările moderne de filologie tind să proclame, din ce în ce mai sigur, că prin unele aspecte ale ei, limba romînească este o limbă balcanică. Mai precis: că în afara indiscutabilei ei baze latine, aceea care formează „sistemul închis" al limbii noastre, influențele și raza balcanică în care s'a format au avut asupra ei acțiuni dintre cele mai hotărîtoare. Numai vorbim de problemele îndeobște cunoscute: influența slavă în cultura Principatelor romînești, de legăturile bisericești pe care le-am avut pînă în vremuri recente cu Peninsula Balcanică, de circulația scrierilor cu caracter apocrif ale bogomilismului sau ale elenismului decadent, de reacțiunile pe care le-am purtat paralel împotriva stăpînirii turcești și oarecum chiar împotriva celei rusești, etc., etc.

O publicație care să se consacre cu metodă și autoritate deplină acestor probleme vine la timp ca să împlinească un gol în cultura noastră, și tot pe atîta, pentru a lumina într'un chip nou, mai liber de prejudecățile trecutului, legăturile noastre de ordin cultural și politic cu popoarele balcanice.

Primul caet al *Balcaniei* are o înfățișare masivă, corectă, cu o sobrietate înaltă și academică. Cuprinde studii de specialitate, o miscelanee bogată și o serie de recenzii asupra lucrărilor cu caracter balcanologic, întocmite cu o deosebită luare aminte. Publicația este redactată în limba franceză, pentru a putea fi folosită cu ușurință de către cercetătorii de specialitate ai tuturor țărilor culte.

Sumarul primului caet este următorul: *Gh. Murnu:* Les roumains de la Bulgarie Médiévale; *Sextil Pușcariu:* Ancienneté des établissements Macédo-roumains; *N. Drăganu:* L'ancienneté et l'expansion du Peuple Roumain d'après la toponymie, l'onomastique et sa langue; *Th. Capidan:* La romanité balcanique; *N. Bănescu: Paradunavon-Paradunavis; Al. Procopovici:* La roumanité balcanique *Sever Pop;* L'atlas linguistique de la Roumanie; *E. Petrovici:* Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes — annie, — enie; *Dr. S. Tzovaru:* Une page Macédo-Roumaine concernant les débuts de la vaccination anti-variolique en Europe; *Vasile Christu:* Les Bulgares, oeuvre

inédite de Zamfir Arbore; *Al. Jordan:* Les relations cuturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud; *Nestor Camariano:* Contribution à la bibliographie des oeuvres de Rigas Velestinlis; *Victor Papacostea:* Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l'Epire. Miscelanea este semnată de d-nii: *Th. Capidan, Chr. Geagea* şi *Victor Papacostea*, iar recenziile de d-nii: *Th. Capidan, P. P. Panaitescu, Cl. Tsurcas, Al. Jordan, E. Dvoitcenko* şi *Victor Papacostea*.

O menţiune specială trebue să acordăm d-lui Victor Papacostea, unul dintre cei mai pregătiţi cărturari ai tinerei generaţii, care deşi nu apare pe niciun frontispiciu, este totuşi animatorul şi realizatorul principal al acestei demne şi interesante publicaţii.

ION ZAMFIRESCU

N. CARTOJAN: Cărţile populare în literatura romînească. (Vol. II, Epoca influenţei greceşti). Ed. Fundaţiilor Regale, Bucureşti, 1938.

Intre cărţile romîneşti apărute în ultima vreme, lucrarea d-lui Prof. N. Cartojan, titularul catedrei de literatură romînă veche dela Universitatea din Bucureşti, are dreptul la o menţiune specială.

Studiile despre cărţile populare cu caracter apocrif care au circulat în ţările romîneşti au fost iniţiate acum o jumătate de veac, de către Haşdeu şi Gaster. Prezentînd cele 61 de manuscrise care le şedeau pe atunci la îndemînă, ei au lăsat impresia, care a stăruit multă vreme, că întreg materialul de literatură populară ce putea să ne intereseze a fost epuizat. De aceea, studiile în această direcţie au fost întrerupte multă vreme. In mod sistematic, ele au fost reluate abia de cîţiva ani încoace. Intre cercetătorii noştri respectivi, cel mai autorizat şi acela al cărui nume a pătruns în toate forurile străine de specialitate, este d-l Cartojan. Astăzi, materialul de literatură apocrifă şi populară a crescut în chip considerabil. In biblioteca Academiei Romîne se găsesc peste cinci mii de codice, dintre care, fireşte, n'au putut fi studiate în amănunţime decît o parte din ele. In primul d-sale volum, apărut acum cîţiva ani, d-l N. Cartojan s'a ocupat cu scrierile populare din epoca influenţei slavone. In noul volum, d-sa se ocupă cu scrierile provenite pe calea influenţei greceşti şi neo-greceşti.

Inainte de a intra în analiza propriu zisă a operelor care îl interesează, d-l N. Cartojan ne împărtăşeşte o serie de consideraţiuni generale asupra influenţei greceşti în ţările romîne.

Epoca Domnilor fanarioţi a însemnat, din punct de vedere cultural, punctul culminant al influenţei greceşti la noi. Legăturile noastre cu civilizaţia grecească sunt însă mult mai vechi. Domnii noştri au căutat legături cu Bizanţul încă din secolul al 14-lea, atunci cînd statele romîneşti se aflau în perioada primei lor organizări şi cînd nu se putea prevedea căderea întregei Peninsule Balcanice sub Turci. Există dovezi că domnii romîni îşi trimiteau copiii în Bizanţ, ca să înveţe în şcoalele de acolo şi ca să se pregătească în vederea eventualei lor domnii. Cînd Bizanţul a căzut sub Turci, mulţi dintre reprezentanţii nobilimii, ai clerului şi ai culturii bizantine au luat calea exilului, către cetăţile Italiei, devenind astfel agenţi propovăduitori ai clasicismului şi precursori ai umanismului de mai tîrziu ai Renaşterei. Este posibil ca unii dintre aceştia să se fi îndreptat şi către ţările noastre, aşa cum s'a întâmplat mai tîrziu, la începutul secolului al 19-lea, cu exilaţii Marei Revoluţii Franceze. Nevoia de a ne organiza biserica, obiceiul din

ce în ce mai frecvent al boerilor de a-şi închina averile Muntelui Athos, precum şi dorinţa de cultură a păturilor noastre sociale ce începeau oarecum să se configureze, toate acestea contribuiau ca numărul Grecilor care veneau şi se stabileau în ţările noastre să fie mereu mai mare. Domnii şi boerii noştri aveau adesea legături directe cu Grecii, la Constantinopol. Dragomanii greci ai Porţii şi fruntaşii plutocraţiei fanariote, cu care Domnii noştri veneau în contact des, erau tocmai aceia care reprezentau cel mai mult sensurile culturii şi ale spiritualităţii greceşti. Reacţiunile din Principate împotriva slavonismului au fost, adesea, cu atît mai puternice şi mai efective, cu cît au fost sprijinite de influenţe şi forme culturale greceşti. Intre aceia care au contribuit la realizarea unei atmosfere culturale în ţările noastre au fost şi mulţi dascăli greci, ale căror nume s'au legat, oarecum, de istoria vieţii noastre culturale: Kerameus şi Pantelimon Ligaridis — aduşi în ţară de Vasile Lupu, Eremia Cacavela — unul dintre preceptorii lui Dimitrie Cantemir, Gheorghe Maiota — care instruia pe feciorii lui Constantin Brîncoveanu, Ion Trapezunţiul, Sevastos Kimenitul, etc. In fine, epoca fanariotă a contribuit în mod direct la afirmarea culturii greceşti, mai bine zis, la întemeerea unei adevărate hegemonii a acestei culturi în ţările noastre.

D-l N. Cartojan are convingerea că perspectivele pe care cultura grecească le-a deschis în sufletul poporului nostru au fost mult mai bogate decît acelea ale culturii slavone. Aceasta este una dintre ideile directoare ale lucrării d-sale. Imperiul bizantin a păstrat legătura cu cultura clasică elină pînă în ultima lui clipă de viaţă. In cuprinsul lui, creştinismul s'a suprapus pe o puternică bază elenistă, ale cărui sensuri au continuat să trăiască şi să se manifeste vizibil în discuţiile dogmatice şi în luptele ortodoxe împotriva ereziilor. Vecinătatea cu ţările de cultură din Orient a făcut posibile o seamă de legături şi întrepătrunderi culturale între Bizanţ şi civilizaţiile elenice care înfloriseră în Siria, Asia-Mică şi Egipt. Prin secolul al 14-lea, în urma Cruciadelor, au început să se ivească în cultura bizantină şi influenţe literare apusene, ceea ce avea să ducă la traducerea şi popularizarea în limba greacă, în special, a unor romane franceze medievale, dintre care cele mai vestite şi care au pătruns şi la noi au fost: *Pierre de Provence et la belle Magueonne* şi *Paris et Vienne* (vestitul *Erotocrit*). După căderea Bizanţului sub Turci, viaţa culturală grecească se fărămiţează şi se concentrează în cîteva puncte, dintre care două au avut pentru noi o importanţă deosebită: Fanarul cu Patriarhia din Constantinopol şi Muntele Athos. Pentru literatura populară, acesta din urmă are o însemnătate exclusivă. Muntele Athos a fost pentru creştinătatea ortodoxă o adevărată „bibliotecă centrală", în care se găseau toate textele vremei, privitoare la Sfînta Scriptură, la literatura liturgică, dogmatică şi hagiografică precum şi la legendele apocrife. Călugării trimişi de aici în ţările noastre, fie cu misiuni liturgice, fie ca administratori a averilor închinate, au adus cu ei multe din aceste manuscripte, dintre care au fost multe traduse şi date în circulaţie sub formă de cărţi populare.

O a doua sursă de unde au răzbit la noi cărţi populare de provenienţă grecească a fost Veneţia. După căderea sub Turci, mulţi dintre fruntaşii aristocraţimii şi culturii bizantine s'au refugiat la Veneţia, cetate cu care Bizanţul avusese întinse legături politice şi economice. Deşi prigonită de forurile catolice, totuşi comunitatea grecească din Veneţia şi-a continuat cultul ei ortodox şi, mai ales, şi-a continuat acţiunea ei culturală, care a culminat cu tipărirea capodoperilor literaturii clasice elene precum şi cu cărţi de liturgică ortodoxă. Domnii no-

ştri care au avut legături cu Veneţia — între cari trebue să cităm pe: Ştefan-cel-Mare, Mihai Viteazul, Petru Cercel, Petru Schiopul, Constantin Brîncoveanu, etc., — în mod fatal au venit în contact cu această colonie grecească şi s'au resimţit, în diferite chipuri, de acţiunea ei culturală. Tipăriturile greceşti din Veneţia au început să fie din ce în ce mai apreciate şi mai căutate de către domnitorii şi boerii noştri, fapt care avea să culmineze, fireşte, în epoca fanariotă.

După ce stabileşte în chipul acesta cadrul istoric şi împrejurările de ordin cultural care au dus la difuzarea în ţările noastre a cărţilor greceşti, d-l N. Cartojan începe înfăţişarea analitică a acestor opere. D-sa întreprinde studii amănunţite, care pe alocuri iau proporţiile unor adevărate monografii, asupra următoarelor categorii de scrieri: Legende apocrife privitoare la Vechiul Testament, Evanghelii şi legende apocrife privitoare la Noul Testament, Prosopografii, Amulete, Minunile Maicii Domnului, Legende hagiografice, Legende liturgice, Drame religioase, Folklor medical, Literatură didactică, Legende istorice bizantine, Romane populare greceşti, orientale, italiene şi cavalereşti.

Fireşte, spaţiul restrîns şi caracterul informativ al unei recenzii nu ne îngădue să ne oprim asupra fiecăreia dintre acestea. Orice capitol al cărţii d-lui N. Cartojan, reprezintă o muncă şi o contribuţie de erudit, asupra cărea singurii indicaţi să se pronunţe în mod critic sunt specialiştii. Este însă interesant, şi necesar, să menţionăm cîteva din aprecierile generale pe care ni le împărtăşeşte în capitolul de încheiere al lucrării.

Literatura fanariotă marchează în istoria noastră culturală o pagină dintre cele mai importante. Bogăţia de texte pe care s'a sprijinit precum şi legăturile ei multiple cu atîtea dintre culturile de bază ale lumii au contribuit ca această literatură să deschidă orizonturi numeroase şi să impresioneze în mod deosebit sufletul romînesc doritor de învăţătură. Elementele pe care le-au pus în circulaţie—legende religioase pline de graţie şi de pietate, romane cu colorit romantic şi cu teme morale, poveşti cu fantezie bogată—erau, am putea spune, cum nu se poate mai potrivite pentru sufletul colectivităţii romîneşti, pe atunci în proces de formaţie şi în căutare de perspective care să-i dea o măsură adevărată a capacităţii ei de simţire. Fără această atmosferă, şi fără această etapă sufletească, n'am putea să ne explicăm aceptarea romantismului dela începutul secolului al 19-lea, precum şi succesul de care s'a bucurat această mişcare în viaţa noastră culturală a timpului.

Introduse în cea mai mare parte a secolului al 18-lea, aceste cărţi populare au continuat să alcătuiască lectura preferată a păturilor noastre ţărăneşti în tot cursul secolului al 19-lea. Cultura apuseană — se ştie — avea să se desbată în cadru burghez, alcătuind spiritualitatea nouă a păturilor noastre orăşeneşti, pusă în slujba revendicărilor noastre sociale şi naţionale moderne. Succesul de care cărţile populare s'au bucurat în rîndurile păturii ţărăneşti au contribuit ca ele să lase urme adînci, în folclorul, în arta profană şi în întreaga artă religioasă a poporului nostru. Aceste influenţe sunt atît de înrădăcinate, încît fără ajutorul textelor populare ne-ar fi imposibil să descifrăm şi să interpretăm o seamă întreagă de manifestări caracteristice ale artei noastre poporane.

In ce priveşte limba întrebuinţată în aceste cărţi populare, sunt de făcut cîteva constatări cît se poate de caracteristice. Limba textelor destinate numai păturilor de sus este, în special în epoca fanariotă, împestriţată cu numeroase străinisme, care o fac pe alocuri de-adreptul neinteligibilă. Faptul se explică atît prin snobismul timpului, cît şi prin aceea că în multe privinţe pătura de sus era dominată sau intimidată sufleteşte de către străini. In schimb, limba scrierilor apocrife şi a cărţilor populare este clară şi cu o tonalitate perfect autentică. Cărturarii proveniţi din popor, aceia care traduceau şi prelucrau aceste cărţi, fac astfel dovada că nu se preocupau de moda sau de interesele politice ale timpului, ci de a pune la îndemîna poporului producţii într'o limbă cît mai limpede şi mai ferită de streinisme.

Este interesant de ştiut că Eminescu, în căutarea lui de forme de limbă cît mai romîneşti şi mai sugestive, s'a oprit adeseori, cu atenţie, asupra cărţilor populare din secolul al 18-lea. Astfel, în colecţia lui de cărţi s'au găsit opere ca acestea: *Varlaam şi Ioasaf*, două manuscrise din *Aethiopica* lui Iliodor, un *Erotocrit*, un *Hronograf*, un manuscris vechiu din *Minunile Maicii Domnului*, *Viaţa şi minunile Preacuviosului Părintelui nostru Vasile cel Nou*, *Cuvînt pentru viitoarea giudecată şi pentru sfîrşitul lumii*, *Descoperirea sfintei şi dumnezeeştei liturghii*, *Scrisoare de învăţătură prea cuvioşilor şi de Dumnezeu purtătorilor părinţi ce-au vieţuit la pustie* etc. Este probabil că din aceste cărţi a luat o mulţime de forme, prin care a isbutit să dea limbii din poeziile sale, atît forţa intuiţiilor şi a genialităţii proprii, cît şi legătura ei adîncă, structurală, cu sensurile şi tonalitatea realităţii romîneşti.

Lucrarea d-lui N. Cartojan marchează, în ştiinţa romînească modernă, un moment de victorie. Ea reprezintă o muncă neîncetată, de ani de zile, dusă cu o răbdare de anahoret şi cu o discreţie care îl caracterizează. In alcătuirea ei s'a lovit de dificultăţi neînchipuit de mari. Identificarea textelor şi verificarea lor după procedeurile studiilor comparatiste l-a obligat să consulte, timp îndelungat, opere din biblioteci străine. Drumul, pe care multe din cărţile analizate l-au parcurs din ţările lor de origine pînă într'acelea ale noastre, i-au impus să facă investigaţii numeroase în străinătate. In felul acesta, d-sa a isbutit să descifreze problema *Erotocritului*, într'un chip care i-a adus adeziunea şi elogiul celor mai reprezentativi savanţi de specialitate. In ce priveşte materialul romînsc, a trebuit să preîntîmpine dificultăţi dintre cele mai mari, prin faptul că la Academia Romînă nu avem încă un catalog complet al manuscriselor apocrife, iar culegerile mai noi de folklor romînesc sunt răspîndite prin reviste care n'au avut grija de a-şi alcătui indicele respective.

Aparatul critic pe care îl prezintă la fiecare capitol al lucrării este impresionant de bogat şi de meticulos. In privinţa aceasta, d-l N. Cartojan nu este numai unul dintre cei mai activi cercetători, dar şi unul dintre cei mai metodici oameni de ştiinţă cu care se mîndreşte în prezent, Ştiinţa şi Universitatea romînească.

Lucrarea d-sale este întreagă, definitivă. Ridică o problemă, o urmăreşte în toate aspectele şi filiaţiile ei, şi nu cedează nimic pînă în clipa care ne-o prezintă rezolvată, în chip limpede şi susţinut.

Prin această apariţie, istoria culturii romîneşti păşeşte învingătoare peste încă una din problemele ei structurale.

ION ZAMFIRESCU

POMPILIU PRECA, *Liana*, poezii. Bucureşti, Fîntîna Darurilor, 1938, in 8°, 31 p.

Pare bizar saltul d-lui Pompiliu Preca. Il ştiam dintr'o broşură săracă în pagini înclinat spre studii filosofice şi-l vedem apărînd acum cu o culegere de versuri, aşa zise, *pentru copii*.

Liana este „o carte mică", *dar... de sărbători* fetiței cu acelaș nume.

In 13 poezioare voit gingașe, suave, șăgalnice, poetul, după tipicul poeziei populare uneori, destramă versuri roze, dulcege. Alteori, imitînd poezii cunoscute din manualele claselor primare: *„Moș Crăciun cu plete dalbe* ajunge la d-l Preca *Moș Crăciun cu neaua 'n plete.*

Recurge la mijloace de expresie ieftine. De pildă repetiția, refrenul: *Liliac alb. (Liliac mov; Luminile albe, (Luminile mov; Florilor albe, (Florilor mov.* Sau alte artificii facile:

Cling . . .
Cling . . .
Cling . . .

Alt undeva:

Vîj,
Vîj,
Vîj,

Cele 13 poeme cu Moș Crăciun, cu păpuși, flori și gaze sînt pastișe fără nimic deosebit în ele. Deși amintesc lirica Otiliei Cazimir, versurile d-lui Pompiliu Preca, din *Liana* nu pot fi așezate nici lîngă *Licurici.*

ȘT. P.

MIHAIL MANOILESCU: Incercări în filozofia științelor economice, Ed. Imprimeria Națională, București 1938.

Teoriile economice ale d-lui Manoilescu, își păstrează astăzi valabilitatea doar în cercurile intime din jurul „Lumii Noi", și poate în ... Portugalia, cu toate strădaniile autorului de a le da un caracter „specific național". Acei care s'au ocupat mai temeinic de lucrările inginerului economist au trebuit să constate cu regretul pentru timpul pierdut că d-l Manoilescu, obișnuește să „discute chestiuni insuficient cunoscute" și „întrebuințează premize false pentru a ajunge la concluzii pe care le dorește".

Astfel d-l prof. Tașcă arată că deși autorul cărții „Le Siècle du Corporatisme" pretinde că a scris o lucrare *de o claritate de care nu a dat dovadă nimeni înaintea sa,* totuși cartea este plină de confuzii și contradicții"; iar d-l Andrei Șerbulescu, taxează „teoria protecționismului" drept o „mixtură doctrinară" caracterizată prin „iraționalism și sterilitate".

Ar părea deci inutil să mai insistăm asupra nouei lucrări a teoreticianului „corporatismului romînesc" mai ales că ea conține aceleași slăbiciuni și greșeli ca și cărțile precedente. Latura gravă a chestiunii stă însă în faptul că „Incercări în filozofia științelor economice" nu este o lucrare ca celelalte care pot fi citite sau refuzate după placul fiecăruia. Noua carte a d-lui Manoilescu, reunește „prelegerile anuale de deschidere a cursului de economie politică la Școala Politehnică din București", prelegeri ce au fost ascultate în mod obligatoriu de șapte generații de ingineri între anii 1931—1937.

Răsfoind cele șapte prelegeri, constatăm cu groază că d-l Manoilescu, convins probabil că orice erezie se poate accepta dacă are farmecul noutății, caută să atribue științei economice în fiecare an cu totul alte obiectve sub pretextul că profesorul „are dreptul să dea expresie preocupărilor sale veșnic noi" sacrificînd chiar, „într'o anumită măsură, pe proprii săi studenți". Astfel în 1931, pe vremea când d-l Manoilescu, se manifesta ca adept al „științei pentru știință", studenții dela politehnică află că „scopul științei este unul singur: cunoașterea". Elevii din anul următor, după ce d-l Manoilescu și-a îmbogățit întrucît-va cunoștințele, învață că știința are deja „două obiective; să înțeleagă și să utilizeze". Pentru ca promoția din 1937, să audă dela acelaș profesor că menirea științei este pur utilitară și anume" să ducă la realizarea unui scop mai dinainte determinat de mintea omenească", căci în fața voinței superioare a fuehrerilor „însăși știința își pleacă genunchiul".

Credem că „limita" pe care și-o îngăduie d-l Manoilescu în ceea ce privește „sacrificarea studenților" sfidează orice măsură. Contradicțiile așa de bătătoare la ochi din „prelegerile" d-sale vin tocmai după ce profesorul face o paradă extraordinară cu științifismul său, afirmînd că va urmări problemele economiei cu o metodă strict riguroasă inspirată de seriozitatea și profunzimea științelor exacte", că va da „studenților o serie de noțiuni clare cu caracter într'adevăr științific", că va proiecta „asupra haosului naturii farul inteligenții". Dacă în 1931, d-l Manoilescu își mărturisește intenția de a preda „știința economică a tuturor spațiilor sociale posibile", știința care ar semăna cu „geometria pură"; tot dînsul susține, peste patru ani, că odată ce „societatea este revoluționară și știința trebue să fie revoluționară" și prin urmare „un curs de economie politică din anul 1935, numai poate fi la fel cu unul dela... 1929". Și subt acest pretext, d-l profesor își permite să facă anual revoluții în știința economică pe socoteala studenților săi.

E foarte greu totuși să aduci în fiecare an lucruri noi și originale în știința economică, păstrînd în acelaș timp măcar aparența probității științifice. Vrînd nevrînd trebue să faci apel la economiști mai vechi, împrumutînd dela ei construcții și postulate mai importante, pentru a le corecta „ici și colo în părțile mai esențiale" și a le prezenta apoi sub firma proprie. Cea mai năpăstuită în această privință, după cum aflăm și dela d-nii Tașcă și Șerbulescu, e teoria marxistă. Dar între teoria lui Marx și cea a d-lui Manoilescu e totuși o mare diferență. „Sistemul lui Marx, ne spune d-l Tașcă, e un sistem minunat construit și-l duce, pe autor, cu fatalitate, la scopul urmărit: prăbușirea regimului capitalist și întronarea socialismului. Pe cînd dl Manoilescu, eliminînd din sistem partea importantă — plus-valută — a construit ceva hibrid, fără nici un sens și fără nici un interes pentru sistemul ce preconizează".

Pentru a nu fi taxat totuși drept un simpatizant al marxismului, dl Manoilescu caută să-l combată însă cu argumente care nu rezistă celei mai superficiale critici. „Socialismul marxist, — spune d-l Manoilescu — a socotit societatea ca un ansamblu mecanic, în care s'ar putea determina în mod precis mișcarea și rezultatul final al forțelor de evoluție, scoțînd concluzia că omul trebue să stea cu brațele încrucișate și să privească mersul omenirii, cum cineva privește de pe mal scurgerea apei unui rîu". „Socialismul științific nu a luat o atitudine reformatoare în fața societății, nu și-a propus un plan de reconstruire a acesteia, ci a refuzat categoric să anticipeze ceva asupra societății viitoare". Deci o teorie pașnică, fără nici un răsunet în lupta politică.

D-l Manoilescu își propune să dea un suflu de dinamism acestei teorii „fataliste" cu caracter „negativ". „Este științific absurd, spune profesorul de economie politică, să se vorbească de îmbogățire numai din munca proprie. Numai organizînd și exploatînd munca altora se poate îmbogăți cineva". Adică e de acord cu Marx și Engels. Dar nu

exploatarea muncitorului de către patron este decisivă pentru evoluţia vieţii economice, ci exploatarea ţărilor agricole de către ţările industriale. Criza acută de astăzi se datoreşte faptului că ţările agricole se industrializează şi în curînd ţările industriale nu vor avea pe cine să exploateze. Aceasta va duce la prăbuşirea sistemului social actual şi înlocuirea lui cu organizaţia corporatistă. Iată în cîteva cuvinte marxismul „întors pe dos" al tînărului profesor.

Pentru a-şi cuceri deci regimul corporatist, România trebue să se industrializeze. In calea acestei industrializări stau însă mai multe piedici: „Ştiinţa economică a Occidentului" care „ne învaţă pe noi să facem agricultura şi numai agricultura"; apoi lucrătorii care nu vor să muncească „decît pentru îmbunătăţirea soartei lor" şi în fine ţăranii care nu vor să aibă „o concepţie de viaţă materialistă" şi nu cunosc „alt ritm decît acela al boilor ce merg liberi pe un drum de ţară fără şanţuri".

Problema aşa de importantă pentru industrializarea ţării cum e acumularea primitivă a capitalului i se pare d-lui Manoilescu cu totul secundară; căci „pentru un popor nu este important să posede instrumente de producţie şi stocuri de marfă", bogăţia lui trebuind să fie „înţeleasă într'un sens idealist". Trecînd sub tăcere sacrificiile imense ce se cer unei ţări care a apucat pe drumul industrializării rapide, d-l Manoilescu, se indignează de starea „de mizerie permanentă" a satelor, de „izolarea economică între oraşe şi sate" cînd oraşele au ajuns să lucreze numai pentru consumul lor propriu. Statului i se reproşează fiscalitatea excesivă şi preţurile industriale prea ridicate, fără a viza însă cartelurile care „duc la ridicarea nivelului social". Aportul „capitalului străinătăţii, este de asemenea refuzat pe motivul că ne-ar duce ţara la robie.

Singura salvare rămîne ivirea „unui conducător lucid de tipul celor care conduc Italia şi Germania". Acesta va avea menirea să creieze în ţară o nouă „tensiune ideală", determinînd în acest mod pe capitaliştii romîni „care ar putea să obţină în străinătate cu capitalurile lor beneficii mai mari" să-şi valorifice totuşi „aceste capitaluri în interiorul ţării din motive de datorie cetăţenească".

Fără această „tensiune ideală", viaţa economică va continua să rămîie adevărată junglă în care fiecare om vrea să obţie „maximum de satisfacţie cu minimum de efort". Ori în „spaţiul social" al viitorului, această „filozofe de fiare sălbatice" va trebui să dispară. Elevii de astăzi şi inginerii de mâine vor învăţa dela profesorul lor „să desfăşoare maximum de efort pentru a nu obţine nici un fel de satisfacţie egoistă", înţelegînd că numai „unitatea economică în care se integrează inginerul este condiţionată de beneficiile oferite capitalului".

Viitorul „spaţiu social" aşa cum îl vede d-l Manoilescu nu va fi nici liberal, nici comunist", ci unul „puţin precizat de ştiinţa economică actuală" şi despre care se ştie cu precizie doar un singur lucru că în cadrul lui cetăţenii „vor rămâne toată viaţa debitorii societăţii". Pentru a convinge şi mai bine pe studenţi de necesitatea sacrificiului personal chiar pentru scopuri nebuloase şi „puţin precizate", profesorul „corporatist" face apel la „concepţia teleologică a ştiinţei, o concepţie relativ recentă, născută în Germania".

Conform acestei teorii, toate scopurile în viaţa economică au un „caracter idealist", sunt fixate de „voinţa superioară" şi nu pot fi înţelese pe calea raţiunii; în schimb realizarea acestor scopuri trebue făcută cu mijloacele cele mai raţionale. Deci o concepţie raţionalistă şi mistică ce se apropie foarte mult de „ideologia" cunoscutei mişcări politice, simpatizată şi inspirată de d-l profesor, mişcare ce obişnuia să puie membrilor ei scopuri „idealiste" de a ucide pe cutare sau cutare adversar, obligîndu-l să folosească în acest scop armele cele mai moderne, cele mai „raţionale".

Fără a prezenta deci o valoare cît de mică pentru „filozofia ştiinţelor economice", prelegerile d-lui Manoilescu au dat în schimb o contribuţie preţioasă la crearea şi propagarea acelei stări de spirit nenorocite care a făcut adevărate ravagii în tineretul nostru studios.

N. C.

IORGU IORDAN: *Pluralul substantivelor în limba romînă actuală*, (extras din Buletinul Institutului de Filologie Romînă, vol. V, Iaşi, 1938).

Volumul al cincilea al preţuitului *Buletin* publicat de d-l Iorgu Iordan n'a apărut încă, dar avem sub ochi un extras de 54 de pagini, conţinînd articolul cu titlul arătat mai sus. Problema pe care o atacă d-l Iordan este una din cele mai bogate în aspecte variate şi una foarte importantă pentru a defini tendinţele actuale ale limbii romîne. De atîtea ori am auzit întrebarea: cum se spune, *şcoli*, sau *şcoale*? De atîtea ori am auzit ordinele categorice: să nu spuneţi *mîncăruri*, ci numai *mîncări*, încît sînt convins că chestiunea tratată în studiul pe care-l pomenim trebue să intereseze cercuri mai largi decît ale specialiştilor în înţelesul strict al cuvîntului.

Autorul adună întîi numeroase exemple, mai ales din limba vorbită şi scrisă astăzi, fiecare categorie de plurale: fiecare declinare şi fiecare gen, cunoaşte mai multe moduri de a forma pluralul, şi numeroase substantive au două, trei şi chiar patru forme de plural. Convingerea la care ajunge d-l Iordan este că în romîneşte învinge peste tot terminaţia care caracterizează cel mai apăsat fiecare noţiune, prin urmare pentru plural tendinţa este să se răspîndească peste tot —*i*: *şcoli* învinge pe *şcoale*, *străzi* pe *strade*, *salăţi* pe *salate*, deoarece forma cu — *i* cunoaşte modificări ale rădăcinii: *oa* devine *o*, *a* devine *ă*, *t* devine *ţ*, etc.

Am avut ocazia, şi voi mai avea-o desigur, să exprim idei care nu se potrivesc în totul cu cele din broşura d-lui Iordan. Dar aceasta este o chestiune care nu interesează pe cititorii acestei reviste. Mai important este să spun că „Pluralul substantivelor" este o contribuţie foarte importantă la cunoaşterea ştiinţifică a limbii romîne şi că materialele adunate de autorul ei vor servi de aici înainte tuturor acelora care se vor ocupa de morfologia romînească.

Un singur punct aş vrea să ating aici: acela ar pluralelor de tipul lui *servicii*, *avantagii*. Desigur această categorie a fost introdusă din italieneşte (*avvantaggi*, *servizi*, pe vremea cînd exista la noi un curent italienizant.

A. O.

CONSTANTIN DAICOVICIU: *La Transylvanie dans l'antiquité* (extras din „La Transylvanie"). Bucureşti, 1938.

In această elegantă broşură de 96 de pagini (cu opt pagini afară din text), d-l Daicoviciu, profesor de arheologie la Universitatea din Cluj, ne dă o sinteză a cunoştinţelor specialiştilor despre Transilvania, din cele mai vechi timpuri şi pînă la venirea Slavilor.

D-l Daicoviciu este cunoscut ca unul din cei mai serioşi cercetători ai noştri în domeniul antichităţii, ca animatorul studiilor de arheologie şi istorie veche la Cluj, şi ca autor a numeroase publicaţii de specialitate. D-sa a strîns cu îngrijire toate datele asupra problemei pe care o tratează aici, a trecut în revistă toate părerile şi le-a ales pe cele care i s'au părut mai probabile.

Este de notat în special contribuţia pe care această ultimă lucrare o aduce pentru rezolvarea problemei continuităţii. Cum există astăzi vaste organizaţii ştiinţifice la Budapesta, al căror singur scop este să dovedească drepturile istorice ale Ungurilor asupra Transilvaniei, socotim că publicarea în franţuzeşte a studiului d-lui Daicoviciu, este în totul binevenită, căci în felul acesta se va putea arăta şi celor care nu cunosc limba romînă de partea cui este dreptatea.

A. G.

MIRCEA STREINUL: Poeţii tineri bucovineni. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Prezentarea domnului Mircea Streinul îngădue o cuprindere a unui curent literar în manifestările sale cele mai împlinite, dînd prin această putinţa de a aprecia semnificaţia pe care o are poezia bucovineană în lirica romînească actuală. Ca în orice antologie, autorul îşi propune să restitue climatul propriu a unui curent literar, dînd în acelaş timp indicaţii îndestulătoare pentru a situa pe fiecare poet în întregul colectiv în care apare. Operele tuturor acestor autori, dintre care cea mai mare parte sunt tineri şi neajunşi încă la o maturitate şi siguranţă de expresie, se află risipite prin periodicile vremii ca şi prin numeroase plachete şi volume. O adunare a materialului şi o cercetare atentă a lui va fi deci cu deosebire anevoioasă. Lucrarea domnului Mircea Streinul desprinde din activitatea poeţilor bucovineni accentele cele mai puternice şi mai originale, uşurînd orientarea în această mişcare literară ca şi aprecierea ei.

Intre poeţii prezentaţi există netăgăduite afinităţi spirituale şi adesea identitate de orientări; înmănunchierea poemelor şi poeţilor într'un acelaş volum poate prilejui unui spirit sistematic definirea atmosferei particulare a liricei bucovinene, ca şi formularea unei judecăţi de valoare asupra întregului curent literar pe care îl formează aceşti poeţi.

Nu aceasta va fi perspectiva noastră. Credem că mai mult decît caracterele comune care se desprind din prezentarea de poeme săvîrşită de d-l Mircea Streinul, interesează realizările majore ale acestei poezii, aşa cum le întîlnim în operele d-lor Mircea Streinul, Iulian Vesper, Neculai Roşca şi George Drumur. Fiecare din aceşti poeţi se afirmă în poemele reproduse în volum printr'o sensibilitate şi mijloace de expresie proprii. Nu vedem prin urmare importanţa lucrării d-lui Mircea Streinul în revelarea unei mişcări de sensibilitate colectivă, a unui „curent" literar, format din talente medii şi cu resurse de expresie corecte, onorabile. O manifestare de grup care nu aduce o formulă de gînd şi o expresie revoluţionare nu interesează decît subt raportul inventarierii istoriei literare.

Antologia poeţilor bucovineni nu aduce o primenire, dacă privim literatura poeţilor reprezentaţi în aceste pagini ca o manifestare de grup. Sunt pagini care pot interesa, dar nu reţine. Uneori poemele reproduse nu au nimic specific bucovinean, apărînd ca simple ecouri ale unei faze poetice pe care lirica romînească le-a depăşit de multă vreme:

Viziuni orientale şi arbori orchestrali
Se văd în verzi mirajii pe ţărmuri aparente;
Şi cern prin pînza apei luceferi muzicali
Şuviţe de lumine pe văi fosforescente.

Dar dacă nu vedem semnificaţia volumului în prezentarea unui curent literar înfăţişat în varietatea manifestărilor lui şi în tîlcul specific şi revoluţionar a unei mişcări poetice originale, vom sublinia în schimb poemele celor patru poeţi care se afirmă puternic în lirica noastră nouă: poezia bogată în rezonanţe şi motive a d-lui Mircea Streinul, accentele d-lui Iulian Vesper, poemul aspru, colţuros, prea abstract şi prea elaborat a d-lui Nicolae Roşca şi poezia d-lui George Drumur pe care, spre surprinderea noastră, îl găsim uneori livresc. Despridem totuşi versurile din „Sfîrşit nelămurit" în care dincolo de reverii medievale şi evaziuni, poetul se revelează intact, el însuşi:

Aplecaţi-vă spre umilinţa porumbului,
să-l auziţi în nopţi cum pocneşte
dintre bălegar şi singurătate, spre temelii
de întuneric, şi cu ce chiot creşte.

Ascultaţi cum între prunduri izvoarele se sting
şi cum de frica oamenilor în rădăcini se-ascund
şi-apoi prin tulnicile plantelor cum merg în sus,
să nu-şi atingă apele în drum spre cerul scund;
...ascultaţi între pumni cum v'a trecut copilăria,
cum paşii vă sună a lut şi se opresc în drum...

E în poezia d-lui George Drumur sinceritate, forţă, bogăţie; poetul se exprimă fără efecte, într'o limbă savuroasă şi plină. Mai inegal ni se pare d-l Neculae Roşca, a cărui tălmăcire liberă din Rimbaud am găsit-o remarcabilă. Poetul are un vocabular prea disparat, abuzează de neologisme şi e în genere lipsit de culoare, prin exces de intelectualism:

Lumina retractării — în dioptrii egale —
să cadă pe deruta de vis inoperant,
suspendă aşteptarea momentului prestant:
justificare goală suitelor banale.

Poemele d-lor Mircea Streinul şi Iulian Vesper reprezintă momentele cele mai împlinite ale poeziei bucovinene.

I. B.

PAUL ELUARD, Animalele şi oamenii lor, oamenii şi animalele lor, poeme traduse de Saşa Pană. Bucureşti, Editura Unu, 1938, in 8°, 32 p.

Intr'o vreme cînd versurile sînt mai puţin cetite ca niciodată altcîndva, cînd plachetele de poeme îşi fac rar apariţia în vitrinele librăriilor, d-l Saşa Pană, înfruntînd desinteresarea publicului cetitor, traduce un mănunchi de poezii şi anume, traduce din Paul Eluard.

Dacă pentru versurile cu efecte uşor de relevat, cu o strălucire exterioară lesne de sezisat, cetitori sînt puţini şi mai greu se vor găsi admiratori, preţuitori ai unei poezii de felul celei traduse recent de d-l Saşa Pană.

Aceşti puţini cetitori însă, care vor pătrunde sensurile noui, care vor măsura în fiecare stih adîncimea la care se găseşte în poemele lui Paul Eluard, o idee, un gînd, vor aprecia osteneala traducătorului.

Paul Eluard, fruntaş al surrealismului, strînge în poemele sale un material abundent, pe care îl toarnă în tipare, necristalizat, amorf.

Dar tocmai astfel i se lasă cetitorului posibilitatea de a releva din materialul brut, gînduri adînci, în forme originale.

Pentru unele versuri, mărturisim, nici cei mai obișnuiți cu harurile ascunse ale liricei moderniste, nu au cheia unor înțelesuri prea învăluite, prea deformate în tiparele cuvintelor. Acolo însă, frumosul, doar bănuit, îndrăzneala în expresie dă imbold imaginației cetitorului la a crea ea însăși, din poema cetită, o altă poemă gîndită numai, pornind dela materialul dat. Astfel poema cetită devine pretext unui întreg șir de viziuni, de imagini poetice.

Dacă nu știm care gazetă va consacra un colț, unde zilnic să se răstălmăcească rău înțelese, poeziile traduse de d-l Sașa Pană, inserind catrenul *Labă*.

Pisica se așează în noapte ca să țipe,
In aerul liber, în noapte, pisica țipă.
Și trist, la înălțimea omului, omul aude țipătul ei.

Sigur că înțelegerea cronicarului dela aceeași gazetă va fi insuficientă pentru a lăuda frumusețea de gîndire a poeziei *Om folositor*.

Tu nu mai poți să lucrezi. Visează,
Cu ochii deschiși, cu mîinile deschise
In deșert,
In deșertul care se joacă
Cu animalele — nefolositoarele.

După ordinea, după dezordinea,
In cîmpiile netede, pădurile găunoase,
In marea greoaie și limpede,
Un animal trece și visul tău
E tocmai visul odihnei.

Dar nu numai *Om folositor*, deasemenea în poemele *Cal*, *Pește*, *Pene* se găsesc versuri încărcate de frumuseți.

E adevărat, cum am mai spus, de cele mai multe ori frumosul e acoperit, ți se desvălue nu din primul moment. Se cere să revii, să recetești. Se cere cetitorului imaginație, oarecare posibilitate de a creea.

Din prima strofă din *Cal* se desprinde un tablou schițat minunat printr'un grup de notații:

Cal singur, cal pierdut,
Bolnav de ploaie, tremurînd de insecte.
Cal singur, cal bătrîn,

Poezia *Pește* sugerează sensuri inedite, imagini ne mai întîlnite. In *Pasăre* versurile:

Pasările pun în neorînduială
Soarele orbitor de pe acoperiș

sînt plastice și împlinesc o minunată figură de stil.

Pentru ingeniositatea din poemele lui Eluard, pentru — am spune — mistificatul înțeles pe care îl poartă în ele, versurile corifeului surrealist meritam să le cunoaștem. Traducerea d-lui Sașa Pană, lasă să se strecoare multe subtilități rare ale originalului. In măsură în care nu ne lipsește de ele, placheta aceasta, apărută în editura neobositului *unu* (identificat în persoana d-lui Sașa Pană) își are justificată apariția.

ȘTEFAN POPESCU

I. D. GHEREA: *„Le moi et le monde"*. (Fundația pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, 1938).

In filozofia din ultimele decenii a fost ilustrată cu o frecvență crescîndă de către anumite curente depărtarea de realitate.

Prin multe teorii mistice, anti-raționaliste sau chiar de-a-dreptul anti-științifice a fost ilustrată această părăsire a realității complexe în favoarea unor construcții ideologice care pierdeau mereu contactul cu viziunea științifică a lumii.

Astfel, filozofia multor autori a devenit un receptacol de păreri personale, impresioniste, depărtate de constatări elementare fizice sau logice,—în schimbul unor grupuri de idei ce formau edificii strălucitoare, dar lipsite de bazele necesare științifice.

Ca și în literatură, fenomenul acesta a devenit un fenomen de evaziune iar, corespunzător eroului abstract al romanelor idealiste, a apărut un „eu" filozofic, mereu mai lipsit de evidente date logice, psihologice sau sociologice.

„Incercarea unei cosmogonii antropomorfice", cum se subintitulează eseul de față face parte din acelaș curent, care, prin acumularea deducțiilor pure lipsite de un reazăm științific, sfîrșesc prin îndrăznețe construcții, despărțite puternic de ceea ce pare gust nu numai simțului comun, dar chiar meditației științifice.

D-l I. D. Gherea se așează la confluența multor curente, între care se pare că fenomenologia lui Husserl și intuitivismul bergsonian ocupă locul de frunte.

Desigur că argumentele întrebuințate de acești autori sunt subtile și abile. Totuși ele fac parte din edificiile care au părăsit de mult terenul aspru al realității în favoarea unei ingeniozități de rău augur.

In primul rînd, d-l I. Gherea caută să demonstreze existența unui „eu" pur, a unui „eu" fictiv, impersonal, despărțit de orice considerațiuni psihologice, sociologice și științifice.

Pentru a relua fraza care se află în fruntea volumului său, vom spune, reamintind pe Platon, că dacă atitudinea filosofică este aceea care provine din mirarea comunicată de fapte care nu miră pe oamenii obișnuiți,—atunci ne miră foarte mult că filozoful nostru părăsește date evidente în favoarea unui „eu pur", — de vreme, ce este inexistent (fiindcă refuzăm să admitem existența unui „eu" fără corolare sociale și psihologice)—este extrem de maniabil, este mereu de acord cu autorul său și, asemenea marionetelor acționate de un regizor invizibil—este mereu de acord cu creatorul său.

Desigur că, afirmînd existența unei noțiuni arbitrare, se poate demonstra cu multe raționamente și cu multe exemple felurite idei. Dar noi știm bine că raționamente și metafore nealimentate de viață și realitate, de experiment științific și de control permanent al observațiunii, pot duce la teorii seducătoare, dar, mai greu, juste.

Oare Descartes nu demonstra cu vigoare geometrică că sufletul se află în glanda pineală? Dar cine îl mai crede azi? Progresele biologiei au anihilat această ingenioasă idee.

Tot așa, sociologia și psihologia au infirmat ideea unui eu pur logic, care ar funcționa în afară de cadrele lor. Desigur că se poate trece peste aceste aspecte,—dar riscurile sunt foarte mari.

Desigur că nu ne raliăm unui realism naiv și unui materialism vulgar. Dar seducția ni se pare puțin convingătoare în filozofie, și nu credem că o cosmogonie poate fi un basus—fie el și fermecător.

Marile progrese ale spiritului european se datoresc tocmai controlului faptelor și înlăturării arbitrariului. Reinvierea lor ne rea-

duce la scolastica medievală, unde toată lumea demonstra cu mii de exemple cele mai ciudate idei, — dar în care totuși mintea nu progresa efectiv, de oarece filosofia pierduse contactul cu faptele și funcționa ca o mașină în vid.

Nu putem analiza aici toate teoriile ingenioase ale d-lui I. D. Gherea. Dar trebue totuși să spicuim unele raționamente pentru a arăta că metoda aleasă nu este pe drumul fertil și promițător al unei dialectici științifice.

Iată o primă apariție a eului pur: „Dacă îndepărtăm corpul, caracterele morale și memoria, nu mai rămîne nimic sensibil; de aici (provine) impresia fantomatică care o produce eul pur".—(p. 20).

Știm bine că în ochii unora pare vulgar să nu accepți această propunere. Și totuși, convinși de primejdia pe care o reprezintă asemenea construcții arbitrare,—refuzăm să acordăm încredere unui astfel de „eu". Și spunem cu hotărîre că dacă retragem corp, caracter și memorie, nu mai rămîne nimic,—și nicidecum un „eu".

O comparație poate servi de ilustrare și de mărire a unei idei,— dar niciodată de demonstrație. Ori, la tot pasul, propunerile d-lui I D. Gherea sunt de felul acesta: „să ne închipuim", „printr'o ficțiune" „ să presupunem", etc.

Ei bine, refuzăm acest sport al imaginației în filozofie ș' cerem controlul tuturor ipotezelor. Și cu riscul de a părea vulgari, nu acceptăm acest joc, repetînd mereu necesitatea respectulu' unor elementare constatări.

Este una din marile primejdii ale filozofiei contemporane, această înlănțuire de afirmații dogmatice, ilustrate din loc în loc de o parțială verificare și care este aprioricâ în punctele principale.

Vom alege un alt exemplu din lucrarea d-lui I. Gherea. Apa se transformă în ghiață. Dar, se întreabă d-sa, ce anume face ca apa și ghiața să fie aceeași substanță? (p. 36). Și d-sa conchide că niciun atribut nu le este comun și că ambele corpuri sunt diverse.

Este limpede că pentru un fizician, apa devenind ghiață ilustrează un fenomen de modificare a dispoziției atomilor de hidrogen și oxigen. Chiar dacă nu cunoaștem cu preciziune mecanismul acestor schimbări, nu este mai puțin adevărat că nu se poate afirma că nu există nimic comun între ambele corpuri, că nicio însușire sau niciun atribut nu rămîne.

Dar negarea caracterului comun dintre apă și ghiața rezultată din ea, mărturisește lipsa unei atitudini dialectice. D-l Gherea vede dialectele rigide, scoțîndu-le din veșnica lor transformare, din neîncetata lor agitație interioară și uită că între apă și ghiață există o serie de fenomene intermediare care dovedesc că aceleași molecule de apă devin molecule de gihață. De aceea idenititatea dintre 2 obiecte după un timp oarecare nu este un produs al gîndirii noastre pure, ci un rezultat al practicii, care ne arată că obiectele, deși în permanentă schimbare, păstrează pentru simțurile noastre totuși anumite însușiri noi constante.

D-l Gherea spune că, de pildă, o masă care ne pare nouă în repaos nu este aceeași după un timp oarecare, de oarece între timp pămîntul, prin rotație, i-a schimbat locul. Dar de ce această înlăturare a unei constatări fizice elementare, după care, deși nu există un repaos absolut al planetei, există un repaos relativ pe planetă? (p. 117).

Alteori, d-l Gherea utilizează gramatica în scopuri fenomenologice.—Cităm: „Cînd spunem că „e frumos", această nu reprezintă un

subiect determinat, și dovada este că el nu poate fi înlocuit prin nici un substantiv; „e frumos" arată lipsa oricărui subiect" (p. 102) [1].

Este evident că aici nu este o lipsă de subiect, de oarece se subînțelege că este vorba despre „un timp" frumos, și că o anumită întorsătură eliptică nu poate folosi de argument metafizic în acest sens.

Un nou exemplu, în care se ilustrează acum argumente trase din echivocul unor cuvinte: „Există analfabeți care vorbesc corect limba lor maternă, și totuși ei nu lămuresc existența regulilor gramaticale pe care ei le urmează. Se poate spune pe drept cuvînt că ei nu le cunosc; dar pe de altă parte ei trebue să le cunoască într'un anumit sens de vreme ce ei li se supun, deși unele din aceste reguli sunt complicate și greu de enunțat".

Este din nou limpede că alta este cunoașterea automată rezultată din automatismul auditiv, și alta este cunoașterea teoretică a limbii; ambele posibilități nu sunt de loc conjugate și a vorbi corect nu implică de fel a cunoaște de pildă etimologia unor cuvinte, de oarece prima cunoaștere este mecanică, — iar a doua este nu cunoașterea limbii ci o cunoaștere despre limbă,—ceea ce este cu totul altceva.

Dar presupunerile se lovesc adesea de riguroase observațiuni științifice. Aflăm următoarele (p. 199): „Să însemnăm de asemeni că spațiul orbilor nu este esențialmente diferit de al nostru, de vreme ce ne înțelegem de minune cu ei; și aceasta dovedește că imaginile vizuale, care par indispensabile pentru geneza spațiului, nu sunt de loc astfel".

Această afirmație este contrazisă de observațiunile medicale și pedagogice. Astfel orbii care capătă vederea nu se pot acomoda mult timp cu spațiul și au o epocă în care totul li se pare pe același plan; doar prin diferențierile datorite mușchilor kinestetici se crează noțiunea de distanță, implicită celei de spațiu. De asemeni se știe că copiii mici nu au noțiunea spațiului, bunăoară că ei întind mîinile către obiecte ce se află în afara razei lor de acțiune.

Ar fi inutil să enumerăm alte exemple. Ne-am mulțumit să cităm cîteva, și din cele mai simple.

Această discuție este de altfel legitimată de un citat din text: „Lucrarea noastră poate fi privită ca o încercare de a explica noțiunile fundamentale ale simțului comun", (p. 123).

Dar simțul comun protestează în fața unui val de afirmații care contrazic adevăruri palpabile. Desigur că nu totdeauna simțul comun are dreptate, dar nici contrazicerea lui sistematică nu este o asigurare de justețe.

Există unele basme, în care cîte un ascultător, atent la contradicții, exclamă mereu: „Dar nu este așa!". La contradicțiile acestei mari încercări de filozofie cu totul străină de realitate,—am vrea să răspundem într'un chip similar.

D. T.

MIRCEA ALEXIU: Invinșii. Sibiu, 1939.

In colecțiunea de publicații a grupării intelectuale „Thesis" din Sibiu, a apărut la începutul acestui an volumul de schițe al d-lui Mircea Alexiu: „Invinșii". Gruparea „Thesis", care adună în scopuri culturale și literare un mănunchiu de intelectuali sibieni, ne este cu-

[1] Quand on dit „il fait beau", „il" ne représente pas même un sujet indeterminé, et la preuve c'est qu'on ne peut la remplacer par aucun substantif. „il" est là pour marquer l'absence de tout sujet. (V. 102).

noscută încă din faptele ei trecute ca fiind, pentru provincia noastră culturală, una dintre cele mai serioase realizări.

Volumul d-lui Mircea Alexiu ne-a risipit însă o bună parte din frumoasele păreri asupra grupării care își poate pune firma pe o lucrare școlărească. Am fi putut crede cu adevărat că autorul schițelor din „Invinșii" este un elev din a șaptea, dar aflăm pe copertă că a mai tipărit „Băjenie" (Creionările unui ostaș) și are gata de tipar un roman „Serillana iubește". Cu atîta activitate, putem crede că d-l Mircea Alexiu a trecut bacalaureatul cultural al Ministerului Educației Naționale și se află la o vîrstă cînd, nestăpînind nici elementarul abecedar al literaturii, nu-i mai putem trece cu vederea insuficiențele.

Defectul cel mare al prozei d-lui Mircea Alexiu este platitudinea. La cea mai superficială lectură, se poate observa cum autorul a trecut insensibil pe lîngă împrejurările cari ar fi putut da valoare conținutului și s'a pierdut în mlaștina banalităților reputate. „Paiața", „Invinșii", „In drum spre Nirvana", „Intro gară mică" și „Substituire", cari ar fi să alcătuiască partea cea mai serioasă a volumului, întîlnim atîta nenatural și neverosimil încît se verifică dintr'odată și limitele literaturii și ideologia literară a d-lui Mircea Alexiu.

Dînsul face cu siguranță parte din acei barzi provinciali cari cred că literatură înseamnă neapărat durere și lacrimi, complicații sufletești și blestemul zeilor asupra naturilor sensibile. „Paiața" e un învins al vieții, îmbătrînit pe rumegușul circului, apăsat de vîrstă, de mizerie și de nostalgia satului părăsit pentru Lory trapezista. „Invinșii" sunt Elvira Dăianu și locotenentul Darie, cari, deși se iubesc, se despart pentru motive pe cari cititorul nu le poate înțelege de ajuns. „In drum spre Nirvana" e istoria obișnuită a unei studente intrată în bordel, extrem de cultă, firește, biciuind viața și morala curentă. „Intr'o gară mică" cuprinde un univers ceva mai larg decît celelalte schițe ale d-lui Mircea Alexiu. E vorba despre fata cea mai mică a unui funcționar rural, pe care mama ar dori s'o mărite la oraș cu o „partidă" faimoasă. Fata e asuprită, izolată de contactul cu oamenii din jur, pentruca în ultima pagină ea să se hotărască să fugă la oraș. Intre timp fusese cerută în căsătorie de Nicolae Bălănescu, notar într'o comună vecină, prilejuind mamei un refuz furios și necaz pe d-na Prelipcescu care-l trimesese pe notar s'o ceară pe Marilena. Multe pagini, inutile, despre d-na Prelipcescu, o femee superioară și soțului său și mediului rural, cu moravuri și concepții foarte evoluate. Și, în sfîrșit „Substituire", unde mama își înlocuește copilul mort printr'o păpușe care-i seamănă leit.

Dar, cine poate să citească „Țigarea", unde curg atîtea lacrimi pe tema sufletului frumos, unde totul naște rîsul înfundat în locul simpatiei calde pe care ar fi voit-o autorul, își va da și mai bine seama prin ce zone de omenesc se plimbă d-l Mircea Alexiu. Suntem siguri că dînsul socotește meseria de scriitor un apostolat care atrage asupra celui ales și uns sfîșierea propriului suflet, pentruca lumea să-l vadă și să-l compătimească, în timp ce unsul cu har e mîndru de propriul sacrificiu. Nu se poate ști spre ce finalitate merge proza d-lui Mircea Alexiu și credem că nici scriitorul n'o știe.

Cel puțin din lecturi, autorul ar fi putut culege cîteva învățăminte simple, bune de aplicat propriei opere. Dar dela contemporani dînsul n'a cules decît neajunsurile legate de mediul în care se desvoltă literatura romînească. De aceea domină în „Invinșii" suflete chinuite de probleme inventate, fără viață. Iar din vocabularul literar al vremii, pe care atîția scriitori cunoscuți îl necinstesc, d-l Mircea Alexiu și-a croit un mod de exprimare abstract și aproximativ. Verbul „a drumui", întrebuințat de cîteva zeci de ori în înțelesul lui „a îndreptat spre" cînd e vorba de acțiuni psihice, abstracte, este profund neestetic și, acolo unde apare, ucide singur o pagină întreagă. Prin „a drumui", autorul vrea poate să personalizeze stilul, așa cum prin psihologism, neverosimil uneori și plat alteori, voia să personalizeze substanța din „Invinșii". Pînă acum, d-l Mircea Alexiu se obosește zadarnic pentru literatură.

M. B.

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE, *Anul V, 1 Decemvrie 1938, Nr. 12.*

Cu acest număr, R. F. R., împlineşte cinci ani de apariţie regulată. E „întîiul popas'', cum scrie, în fruntea numărului, d-l *Camil Petrescu*, acela care, cu multă autoritate şi dragoste de frumos, îngrijeşte în prim rînd, din punct de vedere redacţional, de conţinutul revistei, după moartea marelui animator şi criticului fin, care a fost *Paul Zarifopol*.

Comandamentele R. F. R., au fost — şi ne slujim iar de cuvintele d-lui *Camil Petrescu* — „ideea de direcţie catalizatoare, primatul valorii şi, ajutător, cerinţele unui climat cultural prielnic producţiei valorilor''.

Este în afară de orice discuţie că R. F. R., mulţumită şi încurajării materiale de care s'a bucurat dela apariţie, a putut să se înfăţişeze pe piaţa literară într'o haină decentă, bucurîndu-se şi de contribuţia unor scriitori străini, ale căror articole speciale „anume scrise pentru R. F. R.'', au fost retribuite desigur altfel decît produsele condeielor autohtone. Prin faptul acesta s'a înlesnit o interpenetrare a valorilor, o juxtapunere a rezultatului diferiţilor gînditori romîni şi străini care — şi ne bucură să o afirmăm la acest prim popas — ne-a făcut să preţuim cu mai multă hotărîre produsul scriitorilor de limbă romînă. Dacă nu ar fi decît acest rezultat şi încă R. F. R., ar fi făcut un serviciu imens literelor romîneşti.

Independent de valoarea contribuţiilor literare apărute în paginile revistei — şi care, desigur, nu a fost, pentrucă nici nu putea să fie, mereu de acelaşi nivel ridicat — se cuvine să recunoaştem grija părintească a d-lor *Camil Petrescu* şi *Radu Cioculescu*, (acesta mai ales în ceeace priveşte munca de coordonare şi de ajustare tehnică) şi să nu nesocotim sbuciumul de fiecare clipă care s'a cheltuit pentru menţinerea R. F. R., la rangul de îndrumător al gîndirii romîneşti pe linia „închinării augurale'' din 1934.

Numărul din 1 Decemvrie 1938, conţine versuri ale d-lui *Tudor Arghezi*, în care poetul nu ambiţionează atît de mult să-şi arate adîncimea de gîndire, cît mai ales să ne uluiască prin coloratură şi arta de a jongla cu versurile.

D-l *E. Lovinescu*, publică primul fragment din romanul d-sale „Acord final'', cu „Bizu'', ca erou de căpetenie.

Menţionăm „Reflecţii asupra platonismului'', de d-l *Emile Bréhier*, cunoscutul filosof şi profesor la Sorbona.

D-l *Ion Biberi*, ne dă un studiu de factură cu totul superioară, cu titlul „Critica literară şi noua structură'', în care analizează schimbarea de atitudine a criticii faţă de producţia literară, schimbare intervenită imediat după războiu. După o cercetare, pe cît de fină, pe atît de profundă, a preocupărilor de artă în poezia şi romanul din preajma războiului, după ce arată rolul pe care intuiţia bergsoniană şi psihanaliza l-au jucat în procesul de creaţie literară şi adîncirea şi eliminarea de sub controlul facultăţilor discursive a producţiei literare moderne, d-l *Biberi*, pune problema criticii literare, arătînd viciozitatea

criticii raţionaliste, al cărei rol d-sa îl vede redus pe viitor, limitat „la explicarea operelor clasice şi a poeziei gnomice, servind prin aceasta, la orientarea marelui public şi cu deosebire a tineretului şcolar''.

Din conţinutul numărului pe Decemvrie mai relevăm sfîrşitul studiului d-lui *M. Sebastian*, privitor la „Corespondenţa lui Marcel Proust'', precum şi bogatele cronici semnate de d-nii: *Bucuţă*, *Vladimir Streinu*, *C. Stelian*, *Tr. Ionescu-Nişcov*, *D. I. Suchianu*, etc.

Remarcăm lipsa din sumar a d-lui *Şerban Cioculescu*. Tocmai în numărul de încheiere a primului lustru? Sau d-sa ne pregăteşte vreo surpriză?

ARTA ŞI TEHNICA GRAFICA: Buletinul Imprimeriilor Statului. Caietul 6, Decemvrie 1938—Martie 1939.

Ultimul număr al acestei reviste întruneşte, odată mai mult, un material bogat şi interesant şi condiţii tehnice excepţionale.

D-l prof. N. Cartojan într'un articol intitulat „Colindele cu steaua'', după ce arată că toate colindele religioase sunt creaţii culte, destul de recente, care-au pătruns în popor şi au fost adoptate şi prelucrate, urmăreşte, apoi, istoria culegerilor de colinde, dela primele cunoscute, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă la cea a lui Pleu Pătruţ, al cărui manuscris, alcătuit la Sălişte între 1842 şi 1850, este comentat ceva mai pe larg. Ilustraţiile articolului reproduc interesante miniaturi din acelaş manuscris.

D-na Marta Bibescu publică un articol despre picturile bisericilor Bucovinei, pornind dela ideea greşită că ele sunt un ecou tardiv al artei italieneşti trecentiste şi cuatrocentiste. Fotografiile care însoţesc articolul sunt detalii preţioase ale frescelor dela Voroneţ, Suceviţa şi Moldoviţa. La unele din ele, însă, nu se indică provenienţa şi la alta se indică greşit. (Fresca exterioară reprezentînd scara virtuţilor nu este dela Voroneţ, ci dela Suceviţa).

D-l Sandu Tudor publică un foarte frumos colind, din care reproducem începutul:

Lerului Domnului
Dela Bucureşti la vale,
Venea o turmă pă cale,
Şi-un cioban cu chica rîu,
Cît un lan bălan de grîu,
Cu sprînceana de secară,
Şi ochi negri de mioară.
Nalt, cu sarică spălată,
Cît un munte alb s'arată,
Şi din fluer mîndru cîntă,
Doru'n lemnul gol frămîntă.
Şi din fluer zice-a jale,
De-l plîng văi de văi pe cale.

Ecouri din poezia lui Horaţiu în literatura romînească urmăreşte d-l prof. N. I. Herescu într'un interesant şi documentat articol. Subiectul însă, ar fi meritat o mai amplă tratare.

D-ra Maria Golescu studiază, mai cu seamă din punct de vedere al temelor şi al simbolicei lor, discurile de lut smălţuit de pe bisericile lui Ştefan cel Mare, ajungînd la concluzia că ele se datoresc mai degrabă unei înrîuriri orientale, decît occidentale, cum s'a spus pînă acum, că se menţin pe linia tradiţiei bizantine şi că au un substrat spiritual mai important decît aspectul plastic-monumental. Rămîne nestudiat tocmai acest din urmă aspect din cercetarea căruia poate că s'ar fi ajuns la alte concluzii.

In articolul intitulat „Pictura pe sticlă în satul Drăguş'', d-ra Lena Constante publică rezultatul unor serioase şi sistematice cercetări asupra icoanelor pe sticlă, întreprinse în satul Drăguş din Făgăraş, în cadrul unei campanii monografice. Se face şi o mică privire asupra istoriei şi tehnicei acestei

arte, care, deși a fost acum cîțiva ani foarte la modă, n'a făcut însă obiectul unui studiu amănunțit. Articolul este foarte bogat ilustrat cu exemplare dintre cele mai frumoase și caracteristice admirabil reproduse.

D-l Emil Vîrtosu publică două portrete inedite ale lui Mihai Viteazul, după un manuscris dela British Museum. Acest manuscris este o copie a originalului poemei în care Gheorghe Palamide — fost mercenar în armata domnului muntean — cîntă vitejiile acestuia. D-l Vîrtosu consideră portretele ca fiind copii fidele ale celor ce vor fi decorat manuscrisul original — făcute de însuși Palamide — și le acordă o mare importanță, mai ales pentru anumite detalii ale costumului, pe care le consideră deosebit de prețioase. Se poate ca intr'adevăr aceste desene să reproducă exact portrete făcute de cineva care a cunoscut pe Voivod și să merite creditul ce li se acordă. Lucrul acesta însă nu ni se pare în afară de orice discuție, în deosebi pentrucă figura lui Mihai este mult deosebită de cea pe care o cunoaștem din toate celelalte portrete. Dîrzenia oltenească de pe fața lui s'a schimbat într'o melancolică blîndețe senilă. Nimic nu ne asigură că manuscrisul original era decorat și că desenele erau făcute de însuși Palamide, chiar în acst caz, însă, nu putem avea certitudinea că acel Temenos care le-a copiat a făcut-o întocmai, fără să altereze cu nimic originalul și fără să introducă elemente noi. Indoiala aceasta nu se putea risipi decît, poate, prin comparații amănunțite cu celelalte portrete considerate ca sigure.

Pictorul Dimitrie Bișcu vorbește despre zugrăveala, făcută de el și de C. Mihăescu, la biserica din Răsboenii-Noi (Iași); vorbește cu pasiune mai ales despre latura tehnică, despre *meșteșug* și toate dibuirile lui, ceea ce e totdeauna demn de laudă. In afară de aceasta, după cît se poate vedea din reproduceri, decorația dela Răsboenii-Noi este mai bună decât ceea ce se face de obiceiu, la noi.

La sfîrșitul revistei se continuă publicarea interesantului curs despre tehnica grafică, făcut la Școala Politehnică de d-l Ing. Al. Bunescu.

Trebue menționată, încă odată, calitatea reproducerilor și a vignetelor.

„KORUNK": (Epoca Noastră).

Revista maghiară clujană de „știință, artă și viață'', care-și încheie cu numărul ei de Decemvrie al 13-lea an de apariție, continuă, cu tot mai multă preciziune, să fie — după însăși definiția redactorilor — „un centru extrapus a spiritului progresist și a tradițiilor europene-occidentaliste din 1848'', azi expulsate din Ungaria retrogradă. Ea este într'adevăr nu numai locul de întîlnire și singura tribună existentă pentru acea veche gardă „radicală'' care înainte de 1918 reprezinta, prin gruparea „Huszadik Század'' al d-lor Oscar Jászi și Ervin Szabo, ideea reformei agrare și a bunei înțelegeri dintre majorități și minorități naționale, dar și pentru o nouă generație de apărători a acestor idei, aflători în Ungaria de azi și grupați în „Frontul de Martie''. Prin colaborarea d-lor Iuliu Illyes, Peter Veres din gruparea de mai sus, apoi a unor figuri reprezentative a ungurilor progresiști din Ardealul romînesc, ca d-nii: Gabor Gaal, Aron Tamasi, prof. Ladislaus Banyai, Stefan Nagy, Edgar Balogh și alții, „Korunk'' pledează de mai mult de un deceniu și cu o persistență admirabilă, pentru înțelegerea dintre popoarele mici și o alianță a popoarelor dunărene, făcînd opoziție revizionismului și șovinismului războinic a nobilimii maghiare din Ungaria și în afara Ungariei.

In ultimul număr al revistei, d-l prof. Ladislaus Bânyai, președinte al fostei organizații antirevizioniste din Transilvania „Madosz'', într'un articol intitulat „Istorie ardeleană'', pune la punct un fapt istoric de cea mai mare actualitate: că tendințele și manifestările adevărat naționale, fie romînești, maghiare, secuiești sau săsești, se țineau departe de orice șovinism monopolistic. El citează, printre altele, dintr'o scriere a lui N. Bălcescu (traducem din ungurește. N. R.): „Chestiunea care urmează să fie soluționată, în Transilvania, nu este: cum să procedeze romînimea, ungurimea sau secuimea și săsimea, pentru

a rămîne singure în țară, alungînd celelalte popoare, ci, ca aplicînd egalitatea în drepturi atît pentru indivizi, cît și pentru națiuni, fiecare să caute posibilitatea înțelegerii reciproce''. Autorul invocă spiritul răscoalei din Bobîlna, citînd dintr'un memoriu al creerului romînesc, cunoscut sub denumirea „Supplex Libellus Valachorum'', în care se cere ca „fiecare locuitor al principatului fără deosebire religioasă sau națională, să se bucure de aceleași libertăți și privilegii, suportînd și sarcinile publice în măsura capacităților lor" și dintr'un edict, redactat de ministrul Stefan Geleji-Katona, al principelui protestant Gheorghe Rakoczi I., prin care acesta îi poruncește noului episcop reformat al principatului, ca: „să erijeze aci (Cluj, N. R.) pe lîngă el, sau unde va crede de cuviință, o școală bună romînească" și „să facă ca preoțimea de jos să înceteze să bîlbîe în limbi străine, ținînd toate slujbele în fața obștei țărănește și în limba aceasta: adică pe romînește". Trăgînd concluzii, autorul amintește încercările făcute dela Alba-Iulia încoace pentru o reînviere a acestor tradiții ardelene, „singure capabile, în aceste vremuri a stăpînirii pumnului, să reîntroneze armonia dintre ardeleni'' și să „îndrepte din nou privirile spre interior, în loc de căutarea unor sprijine din afară, făcînd pe fiecare să-și însușească cuvintele din mesajul lui Farkas Bethlen, trimis lui Ferdinand Habsburg, care trimise în Ardeal pe oamenii lui în căutarea de adepți: „Afle Măria Voastră că noi acuma muncim la clădirea existenței noastre''.

Acelaș spirit de apropiere a popoarelor mici respiră în analiza situației internaționale: călătoria Maiestății Sale Regelui Carol II la Londra și dimensiunile primirii Sale la Londra se caracterizează ca cel mai important eveniment, evidențiind drumul țării noastre spre o politică externă de sine stătătoare și totodată o mărturisire din partea Marei Britanii: că prietenia unei puteri mai mici valorează cel puțin atît pentru cea mai mare, ca invers... Apoi: o constatare originală: „Alierea unor mari puteri militare între ele, este: alianța unor dușmani împotriva altor dușmani, mai periculoși. Anglia are nevoie de Franța pentru a se asigura împotriva Germaniei, dar totodată nu poate tolera o întărire prea pronunțată a Franței. Iată de ce trebue să dispară Cehoslovacia ca aliata Franței și de ce are nevoie Londra, ca foștii aliați ai Franței să se îndrepte acum spre Londra...''. Se accentuiază și egoismul Franței, care, după München și prin gura d-lui Daladier, declară alianțele din Estul Europei secundare față de apărarea drumurilor spre colonii. Și la încheiere: „Orice ar face marile cancelarii ale lumii și oricît de mari ar fi „succesele'' lor bazate pe puterea lor armată sau pe slăbiciunea altora, la urma urmei nu decid ei singuri soarta lumii''...

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii in sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., in corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lângă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cât 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decât socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat

1939 — ANUL XXXI Nr. 2 — FEBRUARIE

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranti responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU
REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
FEBRUARIE 1939

MOARTEA PĂMÎNTULUI

Ninge mărunt și grăbit
Pămîntu'n neguri albe e uitat.
Urcat în cer,
Sterp și stingher.
Niciun zeu nu l'ar mai găsi.

Tăcerea calcă mut pe zăpadă,
Fără urme,
Făr'ca nimeni să o vadă
Ca o fantomă ce s'a rătăcit.
Ninsoarea cade peste ea,
Și-o acopere,
Și-o omoară,
Și e și mai multă tăcere.

Muntele-i ca o navă înghețată
Cu matelotții morți de ger,
Ninsoarea vrea s'ascundă crima,
Să nu se mai știe nimic
Și chiar nimeni nu știe nimic.
Pe coverta'nțepenită
De pe-un vârf de van, — catarg, —
Moartă cade-o păsărică
Ce-a venit din larg.
Căpitanu-și aruncase inima.
Și ninsoarea cade mai repede
Cade,
Peste navă, peste inimi moarte
Să le-acopere,
Și nu le mai știe nimeni.

Pămîntu-i tot ca piatra.
Nici odată nu mai poate înflori.
Sună prelung rigidităţi de cadavru.
Nici Dumnezeu nu mai umblă de-asupra.
Totul a fost părăsit.
Tot ce-a gîndit omenirea inutil.
Ce universală'ncremenire!

Ninge. Ninge cu zăpadă şi cu sară;
Cu-o tristeţe de epocă terţiară
Eu sunt cel din urmă om.
Strig şi nu e nimeni să m'audă;
Urlu, şi-au îngheţat toate fiarele.
Numai trupul mi-i fierbinte;
Asta-i tot ce-a mai rămas din soare
Şi din lava de-altădată.
Ninsoarea se topeşte pe obraz
Pe mînă,
In ochi pe viaţa mea......

Vine-o noapte albă şi halucinată
Jur împrejur;
Lucrurile nu mai există de cît dacă le gîndeşti.
Aşa trebue să fie'n fundul oceanelor ce-au îngheţat
Lumea nu mai este decît în amintirea mea
Şi'n miniatura cu flori japoneze
Din ochii mei.....

Ce albă e moartea pămîntului!

Braşov. DEMOSTENE BOTEZ

CERCURI ÎN APĂ

(Fragment)

Pictorul părăsi locuinţa domnului Neron şi mai turburat.

Amestecul tuturor acestor oameni în viaţa lui, invocarea principiilor de morală pe care se părea că prezenţa lui în oraş le înfrîngea şi mai ales neputinţa de a-şi limpezi starea, sau cel puţin de a o explica celor din jur, expunerea grotescă a durerii lăuntrice curiozităţi nesăţioase şi mici .... toate astea!

Se punea totuşi în locul lor şi nu putea să nu le dea dreptate.

Purtarea fostei lui prietene devenise neîngăduită. Căuta să-l îngenunche, să-l pălmue, cu o stăruinţă încăpăţînată. Revoltase toată lumea prin gesturile ei libere, prin plimbările în tovărăşia lui Mitu şi a lui Ioniţă Ghencea, pe care îi ţinea la braţ glumind şi hohotind, prin petrecerile ei nocturne în toate localurile. Prezenţa lui Ghencea, mai ales, vechiu boxeur pripăşit în oraş, jienea cu deosebire. Ghencea avea în el ceva animalic. Mic dar bine legat, cu mîini vînjoase şi lungi, cu nasul borcănat şi ochii mici lucind subt o frunte teşită, omul era de o vulgaritate respingătoare, josnică.

Postelnicu încerca să înţeleagă şi nu reuşea. De ce această decădere, de ce această stăruinţă? O rugase atît de mult să părăsească oraşul, să-l lase liniştit. Femeia mai înainte blîndă şi supusă, a rîs. Unde îi e delicateţa de simţire, gingăşia şi mai ales sila organică faţă de tot ce era vulgar? Dar la rîndul lor, Mitu şi Ghencea nu înţelegeau nimic? Sunt aşa de orbi? Nu-şi dau seama aceşti oameni, că nu servesc decît de instrument unei răsbunări?

Cei doi păreau a nu-şi da seama. Cutreerau străzile şi localurile în tovărăşia făpturii mici şi surîzătoare, cu care făceau un contrast atît de ciudat.

*
* *

Pictorul Postelnicu intră în cinematograf cu întîrziere.

Sala era cufundată în întuneric, un întuneric cu miros de haine ude, ce încep să se usuce. Bîjbîi orb pînă ce găsi un loc şi se aşeză pe un scaun ce scîrţîia. Abia aşezat, simţi că se înnăbuşe. Cît timp

rătăcise afară pe stradă, găsise mersul acela mecanic, obositor şi descurajant. Acum însă îl apăsa nemişcarea. I se părea că e închis într'o imensă cutie întunecoasă, ai cărei pereţi se strîng din ce în ce, luîndu-i aerul şi tăindu-i respiraţia. Se suci neliniştit pe scaun, dar scîrţîitul îi schingiui nervii. Atunci îşi îndreptă luarea aminte către pînza magică, pe care începuse să sufle un uragan.

Uuu! s'au deslănţuit elementele şi şueră vîntul ascuţit, lung, cu răbufniri brusce, cu fluerături ascuţite, cu tăceri întrerupte şi neliniştitoare, cu reluări biciuite. Pe străzile înguste ale oraşului medieval cu întortochieri şi întuneric, rătăceşte un om besmetic, alungat de un blestem, doborît de fatalitate. Fuge, gonit de vînt şi de propria-i închipuire, fuge de el însuşi şi de puterile ascunse care s'au unit împotrivă-i. Rătăcit, se împleticeşte în mers şi se poticneşte de pietrele străzilor rău pavate, cade însîngerat, vrea să se oprească din cursa lui frenetică, dar în zadar.

Uuu! tremură carnea omului stingher şi-i tremură sufletul crispat, îl doboară groaza şi-l biciueşte vîntul, îl roade remuşcarea, îl apasă gîndul ireparabilului şi lipsa de aer, îi sfredeleşte fiinţa ca un cui obsesia. Fuge zadarnic. In răstimpuri, se opreşte la un răscruci ca să-şi revină şi să asculte zvonurile nopţii printre şuerăturile vîntului. Atunci din nou vedenia îi apare; schimbă drumul, se împleticeşte, cade, se ridică rătăcit, dar întîlneşte din nou în faţă, la un alt răscruci vedenia temută; atunci se reîntoarce, reia fuga desnădăjduită în neguri, pipăind zidurile reci, dar vedenia îl urmăreşte, se mistue o clipă în beznă, pentru a reapare apoi neaşteptat.

Uuu! se pipăe omul căzut, roteşte desnădăjduit ochii în noapte, clipeşte printre genele cu lacrimi biciuite de vînt şi ploae, şi-şi trece mîna peste faţa-i scofîlcită. Se mîngîe. Ar vrea să-şi ia capul între mîini, să-şi rostească sie-şi cuvinte de linişţire, să se legene uşor, să se adoarmă, să uite. Apare deodată din taina amintirii şi a trecutului o icoană dulce, luminoasă, de copilărie fericită, atunci cînd totul în lume era blînd, prietenos şi cînd se ştia proteguit. Ar vrea să se cuibărească din nou, mic nevolnic, spre a-şi găsi proteguire în liniştea patului, în liniştea casei, în liniştea sînului. Dar acele vîntului îi împung carnea, picuri grei îi lovesc faţa şi şuerul prelung al vîntului îi biciuesc fiinţa. Ridică omul ochii, halucinaţi către cer, dar cerul e gol şi plumburiu, şi noaptea e opacă şi dură şi ploaia orbeşte privirea însetată de liniştire, iar şuerul vîntului îi urmăreşte paşii. Priveşte atunci în urmă şi în cuget, şi desprinde din nou vedenia neîmpăcată ce-l urmăreşte. Atunci cade din nou cu capul pe pietrele ude, în uliţa plină de băltoace, astupîndu-şi urechile ca să nu mai audă şuerul ascuţit al vîntului, în care răbufnesc în răstimpuri hohote prelungi....

Radu Postelnicu respiră greu, cuprins de vîrtejul dramei ce o desluşia pe ecran. Ii răsuna în nervi şueratul vîntului ca nişte ţipete lungi, repetate, învălmăşite. Trăia desnădejdea omului căzut, neputîndu-se uita pe sine, împletind cele două dureri într'un singur mă-

nunchiu. Nu mai putea respira, nu mai putea rămîne locului. Sala de spectacol îi apărea ca o cuşcă, înăbuşind şi condamnînd la nemişcare. Vru să respire adînc, dar se înecă. Atunci simţi că nu mai poate rămîne acolo, că trebue să facă ceva, să ese la aer, să alerge pe străzile rău luminate ale oraşului, sau să ţipe, să arunce vîntului chiotul lui smuls desnădejdii.

* * *

Oraşul era înecat într'o brumă fluidă. Oamenii erau rari, plimbîndu-se în tăcerea uliţelor. Strada îl mai linişti, frigul îi limpezi gîndurile. Duse maşinal mîna în buzunarul paltonului şi-şi scoase un tub de comprimate. Revăzu privirea cercetătoare şi zîmbetul farmacistului care i-l vînduse:

— O pilulă pentru liniştire. Două-trei în caz de insomnie, adăugase acesta ghicindu-i frămîntarea.

Luă o nouă pastilă, apoi porni repede. Mişcarea în loc să-l potolească îl agită şi mai mult. Crîmpee de cuvinte, viziuni de scene trăite cu amănunţime îi reaminteau certurile dinaintea despărţirii. Mersul i se iuţea din ce în ce, amintirile deveneau mai vii, mai limpezi. Revedea aşa de limpede împrejurările primei lor certe.... Işi vedea prietena ghemuită pe o canapea, cu obrajii îngropaţi în palme şi zguduită de un plîns nervos. Ii trecuse supărarea şi privi cu înduioşare umărul încovoiat, ca pentru a-i acoperi parcă fiinţa plăpîndă. O ghicise atît de nevolnică încît ar fi avut remuşcări dacă n'ar fi ştiut că totul e un simplu joc de copii, că totul are să se sfîrşească şi că vor relua iar viaţa lor dinainte. Işi aminti cum se apropiase de ea şi cum îi atinse uşor umărul, spre a-i cere iertare. Dar femeia tresări violent, îşi desveli faţa şi-l privi... O privire ascuţită veninoasă, pe care nu i-o cunoştea. Cum? era *ea*, prietena lui, fiinţa care-l privea cu atîta răutate? De ce o simţea aşa de străină, de depărtată, atunci cînd cîteva zile înainte îşi împletise viaţa cu gîndul ei?

Trecea fără să-şi dea seama pe lîngă oameni care-l priveau nedumeriţi, parcurgea grăbit străzi necunoscute, gonit de aceiaşi desnădejde. Acum fugea aproape. Străzile întortochiate, pietruite rău îi încetineau mersul. Şueră vîntul? Il alungă vedenia? Nu, e el, Postelnicu, Radu Postelnicu, şi-şi trăeşte amărăciunea, disperarea, neputinţa. Işi revenea un moment, apoi deodată suferinţa devenea aşa de ascuţită, viziunea grotescă a celor trei aşa de vie, rîsul ei răsuna în urechi aşa de ascuţit, încît simţea că suferinţa îl depăşeşte, că-l sugrumă. Era cuprins pentru prima dată de disperare, o disperare fără ieşire, fără mîngîere, care conduce la demenţă, sau la nimicire. Nu-şi mai găsea rostul în viaţă, nu mai întrevedea putinţa dăinuirii. Să se prăbuşească odată. Să termine. Să se întindă odată peste tot o pînză de uitare.

Coti cîteva colțuri și deodată se află pe o stradă luminată. Ar fi vrut să simță apropierea acelor siluete care îl încrucișau în răstimpuri, să li se impună ca o ființă vie, și să fie luat de vîrtejul lor. Auzi o arie cîntată de o orchestră. Postelnicu o ascultă cu urechea distrată, dar deodată se opri: în fața unui restaurant recunoscu mașina ei. Stătu un moment la îndoială, apoi, ridicînd din umeri, intră. Să o mai vadă odată, să se mortifice, să continue a suferi, dar să iese din tortura în care se afla, printr'o criză dureroasă și liberatoare.

Intrarea pictorului în local ridică un murmur în sală. Consumatorii se înclinau căutînd poziții comode pentru a-l vedea mai bine. Pictorul părea a nu fi observat nimic din această mișcare. Se opri lîngă prag și privi absent în jur. La o masă depărtată, către colțul sălii, la o fereastră, se afla femeia întovărășită de Mitu și de Ghencea. Un moment stingherită de venirea lui Postelnicu, femeia își reveni repede și după ce schimbă o vorbă cu tovarășii ei, izbucni într'un rîs nervos. Cei doi rîseră la rîndu-le forțat, nenatural cu intenția de a jigni, de a atrage atenția asupră-le. Pictorul privi abătut în direcția grupului. Avea o față răvășită, suferindă, suptă de nesomn și de neliniști. Dar în locul acela o atare privire, grea de suferință, nu putea găsi înțelegere. Rîsul celor trei deveni mai zgomotos, de astă dată degajat, firesc. Consumatorii dela alte mese începură la rîndu-le să zîmbească și să rîdă. Radu Postelnicu își deschee într'u tîrziu mantaua de ploae pe care o trecu chelnerului, apoi se așeză la o masă cu aer absent. Își întoarse apoi privirea, ținti un moment pămîntul, apoi descheindu-și obosit haina își scoase un carnet pe care însemnă cîteva cuvinte. Rupse apoi foaia și o dete chelnerului, indicîndu-i grupul. Chelnerul traversă sala. Se opri în fața celor trei, întinzînd scrisoarea femeei. Aceasta rămase întîi nehotărîtă, apoi luînd foaia o trecu lui Mitu, care își aruncă o privire pe rîndurile scrise. Nu înțelese: scrisoarea era într'o limbă străină. Mitu o înapoie chelnerului cu o gravitate comică:

— Dă-o domnului înapoi. Spunei să o păstreze în arhivele familiei!

Rîsul porni și mai sgomotos.

Atunci pictorul trăi momentul de rătăcire dementă care hotărește de soarta unui om.

Prăbușite dintr'odată toate reținerile, prudența, echilibrul, simțul propriei persoane. Să se repeadă zînatec, orbește, cu pumnii și cu dinții, să urle, să se zvîrcolească, să ucidă. Să ucidă? Să se izbească de zidul acela de carne și oase și să fie svîrlit ca o minge la pămînt, cu o singură mișcare de umăr, spre hazul femeii și a celorlalți dela mese? Atunci? O singură ieșire: (Ochii se dilatară și cuprinseră halucinați o viziune): Să fugă acasă, să se închidă în cameră. Halatul de noapte are un cordon: să-l petreacă după gît cu un nod gros și să se agațe cu toată greutatea corpului de ușă; apoi să rămînă așa, pînă cînd își va pierde suflarea, până cînd ochii săi

se vor împaenjeni și vîjăitul egal al urechilor va deveni din ce în ce mai slab, din ce în ce mai slab.....

.... A doua zi intră în cameră procurorul și medicul legist. Ii desprind coarda. Corpul cade jos, țeapăn, cu un zgomot sec. *Corpul lui*. Cu membrele rigide, cu mîinile crispate. Și se umple camera de oameni și atingeri brutale trec peste cărțile lui, peste pensulele și uneltele lui de lucru; se opresc și comentează cu voce tare în fața portretului neisprăvit de pe șevalet. (Și nu înțeleg vibrarea de lumină care a fost culeasă din limpezimea zilei și încarcerată acolo, și nu vor înțelege nici poezia, vraja învăluitoare care a fost întrupată în pasta de culoare).

Acum totul se liniștește. Camera rămîne goală. Se aud în stradă glasurile celor ce s'au adunat în fața casei. Dar în cameră domnește liniștea pe care o cunoaștea el cînd se oprea din lucru, cu ochii închiși, pierduți, respirînd încet. A rămas în cameră numai medicul legist cu corpul lui răsturnat acum pe pat, cu buzele groase și vinete, de nerecunoscut. Medicul merge prin cameră cu pași mărunți, cuprins de religiozitatea tăcerii. Privește trist în jur, apoi se apleacă și culege de pe jos cordonul halatului. Il ține lung în mînă, îl privește fără să-l vadă. Ridică din umeri. Tăcerea camerei devine acum apăsătoare. Și cordonul acesta și lucrurile lui care i-au înconjurat viața, care au luat parte la existența lui, rămîn mai departe stinghere, în timp ce acel ce le animase odată, zăcea ca un obiect pe pat...

Pictorul se smulge din vis. In jur rîsetele continuau. Tresări. Atunci omul înțelese că totul e vulgar, inutil și urît. Că nimic, niciun fapt, nicio ființă nu meritau zvîrcolirea unei suferinți, nici măcar țintirea fugară a unei preocupări. Ridică liniștit capul, privi în jur sala pe care o vedea parcă pentru prima oară.

Ce triști îi păreau acum pereții afumați de fum de tutun, ce sărmană i se părea încăperea, și ce palidă lumina restaurantului mizer! Cum a putut găsi cîteva momente mai înainte, cînd se oprise afară, în fața ușii, că localul era strălucitor și nou, numai pentrucă acolo se găsea *ea*? Acum vraja se spulberase. Ea însăși nu mai era decît o biată ființă oarecare, amestecată în aceeași existență încropită.

Pictorul privi din nou în jur, revăzu pereții, mesele și în depărtare grupul care petrecea zgomotos. Se simți deodată eliberat de tot și înțelese că toate rădăcinile care-l țineau legat de acel colț de lume fuseseră dintr'odată smulse. Se însenină. Chipul îi deveni din nou blînd și zîmbetul îi lumină din nou viața. In fața lui se găsea chelnerul, care-i adusese biletul. Ii mulțumi, întinzîndu-i o monedă. Apoi se ridică eliberat și se îndreptă spre ușă. Pășea cu ușurință, elastic, împăcat.

Grupul continua a face haz. Mitu își umplu paharul, apoi ridicîndu-l în sus, închină cu voce tare în direcția pictorului:

— Vivat a la votru!

Şi în timp ce femeia rîdea ascuţit şi isteric, Ghencea adăugă cu o voce de bas, într'un răget ce stîrni veselia întregului local:

— A la bonèr puiule şi să ne mai scrii!

Pictorul puse biletul cu grijă în buzunarul mantalei de ploaie. Se îndreptă liniştit către uşă cu mers egal, cu privirea pierdută, împăcat cu sine. Faţa iluminată de un zîmbet vag, vădea absenţă, aproape suavitate. Uşa se închise în urmă-i încet, fără zgomot.

Chelnerul îl petrecu cu privirea:

— Aşa fraer, mai rar.

In acel moment nervii femeii cedară: izbucni desnădăjduită în plîns.

•

Se afla oare pe aceleaşi străzi pe care le parcusese mai înainte?

Postelnicu respiră adînc aerul rece al serii de iarnă. Privi în lungul străzii şi se miră că totul se petrecuse atît de repede. Avea credinţa că faptele pe care le trăise în ultimele ore, se depănaseră încet şi că oraşul avea să se găsească în plină noapte.

— Nici nu s'au închis magazinele, gîndii el, apoi îşi aminti că a doua zi era sărbătoare.

Fu cucerit de forfota străzii; un rîs sănătos al unei fete şi încrucişarea unui domn grăbit care-şi ceru scuze de a-l fi atins în treacăt. Un băiat de cismărie se oprise în dreptul unei vitrine uitînd de ghetele pe care le ţinea în mînă; o pereche trecu braţ la braţ vorbindu-şi încet; un necunoscut salută; un grup de trei mergeau încet şi discutau cu aprindere o întîmplare petrecută cîteva zile înainte; o doamnă corpolentă urmată de o servitoare ducînd cumpărături îl privi cu luare aminte. Erau, toţi aceştia oameni vii. Unde erau umbrele pe care le încrucişase cîteva minute mai înainte? Postelnicu poposi în faţa cîtorva vitrine: manechine rigide, îmbrăcate comic, adunare întîmplătoare de obiecte ieftine, încărcînd pretenţios un galantar prost luminat; mai departe, articole de îmbrăcăminte sărăcăcioasă, amintind o existenţă meschină, trăind din economie şi restrîngeri. Cîţiva paşi mai departe, „Marele Magazin Universel", îşi arunca în stradă lumina vitrinei. Pictorul se opri înveselit. Neguţătorul reuşise să îngrămădească între geam şi planul din fund obiectele cele mai eteroclite, dovedind un simţ zgîrcit al întrebuinţării spaţiului: de tavanul vitrinei atîrnau un grup de batiste mici de buzunar, legate cu aţă roz, două mandoline, o ghitară şi trei rachete de tenis; pe lături, jos, se afla cîte un rînd de cărţi aşezate vertical şi susţinînd cîte un vraf de cămăşi colorate; înaintea lor se găsea cîte o valiză, pe care se găsea un thermos, avînd deasupra un tub de pastă de dinţi. Şi apoi, risipite pe planul din faţă: portmoneuri, aparate fotografice, butoni de manşete, piepteni, pămătufuri şi lame de ras, săpunuri şi pulverizatoare, ciorapi, lulele, pudriere, bastoane, ochelari coloraţi. Spaţiul dintre planuri era ocupat de alte obiecte agăţate de două şireturi dispuse diagonal şi pe care se găseau evantalii, cordoane, mărţişoare şi inele.

Pictorul îşi reluă mersul. Inaintea lui un grup de tineri discutînd gălăgios. Unul dintre ei gesticula exagerat şi comic stîrnind rîsul tovarăşilor.

— Ei lasă, i-ai făcut şi tu curte!

Celălalt rîse:

— Asta-i treaba ălora care o duc la coardă în fiecare zi... sau la patinaj. Imbecili pomădaţi şi firfisoni..., prima generaţie în pantofi de lac!

— Dacă nu i-ai făcut o să-i faci...

— Ehè! Cînd o avea oul două gălbenuşuri...

Traversă strada şi se îndreptă către un cartier popular. Intră într'o altă viaţă. Lumina era sfioasă, strecurîndu-se greu prin ferestrele aburite ale simigeriilor; străzi rău pavate, băltoace, miros de plăcintă, forfotă, zgomot de uşi trîntite şi de clopoţei agitaţi odată cu deschiderea uşii, brutării, cîrciumi mizere; se opreau în loc lucrători obosiţi, rătăceau hai-hui cu mîinile băgate adînc în buzunare, vagabonzi cu încălţămintea scîlciată. O femee obeză ieşi într'un prag şi rosti răguşit, peste umăr, unui om rămas înăuntru:

— Aia s'o crezi dumneata!

Inchise apoi uşa cu zgomot. Postelnicu înainta mereu în cenuşiul brumei ce devenea din ce în ce mai densă. Se depărtase de mult de centrul oraşului. Acum oamenii deveneau din nou fantome, dar nu erau scămoşaţi de mintea lui turburată, ci de cernerea obscură a nopţii. Turcii din bragageriile cu geamuri murdare, apăreau deformaţi, confundîndu-se cu umbrele ce le aruncau lămpile pe zidurile afumate. Oraşul întreg se topi în umbre şi ceaţă, se deformă, luînd un aspect fantastic, într'o estompare nesigură, capricioasă. Pictorul se simţi din nou cuprins de o nelinişte depărtată.

— Va să zică, vindecarea mea nu era desăvîrşită, gîndi el. Se vede că nu suferisem îndeajuns.

Nu mai avu timp să mai stărue asupra acelui gînd. După cîţiva paşi, se opri înaintea unei cîrciumi.

•

Stoian avea de obiceiu un aer somnolent. Privirea lui cenuşie stăruia în acelaşi punct, timp îndelung, printre pleoapele grele şi întredeschise. Putea rămîne la masă ore întregi în aceeaşi poziţie, neschimbînd niciun cuvînt. In răstimpuri ducea paharul la gură, apoi reintra în aceeaşi nemişcare. Postelnicu îi cunoştea obiceiul. Intra în cameră şi se aşeza la masă. Rămîneau faţă în faţă ore întregi fără să schimbe vreo vorbă. Apoi deodată, ca şi cînd ar fi continuat o discuţie întreruptă, Stoian îi adresa cuvîntul, fără să se întoarcă spre el, fără să-i fi dat mai înainte vreun semn că l-ar fi văzut.

Dar în acea seară Stoian, vorbea cu Firică. Intrarea lui Postelnicu îi întrerupse. După stînjeneala ce urmă, Postelnicu înţelese că cei doi vorbiseră despre dînsul.

— Mă îngrijiai, dragă d-le Postelnicu.

— Mulțumesc. A trecut totul.

Firică îl privi neîncrezător. Pictorul urmă:

— Ai trăit vreodată zdruncinul vreunei crize de conștiință?

Firică făcu un gest vag. Postelnicu privi un moment în gol.

— Sunt lucruri pe care ar trebui să le taci, pentrucă-ți aparțin numai ție. Sunt însă înțelegeri cărora merită să le împărtășești aceste lucruri. Sunt sigur că nu mă înșel dacă o fac acum, continuă el în dorința de a se spovedi.

Firică încuviință din cap tăcut, în timp ce Stoian se cufundă în absență.

— Lucrurile se petrec așa. Ne creiem încetul cu încetul un stil de viață, ne adîncim o pasiune, ne apropiem pînă la identificare de o ființă... de o femee, urmă el după o șovăire. Adîncim această pasiune cu fiecare cuvînt ce-l rostim, cu fiecare faptă ce o săvîrșim.

Respirăm în acest regim moral care ne devine trebuincios, intim. Am continua în chipul ăsta să ne înrădăcinăm și mai tare în pasiunea noastră, dacă nu am întîlni uneori din partea femeei ce o iubim anume contrarietăți și rezistențe, dacă anumite purtări și feluri de a gîndi a le ei nu ar opune pasiunii noastre obstacole pe care totuș le învingem. Cu cît trece timpul cu atît aceste contrarieri se înmulțesc, dar cu atît cinstea noastră lăuntrică ne îndemnă să le înlăturăm. O facem, crezînd că în aceste eforturi repetate pasiunea noastră nu sufere nimic, că dimpotrivă devine și mai puternică. Nu este așa. In adîncuri, legătura noastră de aceea ființă suferă un fel de măcinare lentă, o uzură nesimțită. E o eroziune, ca să zic așa, inaparentă, de a cărei realitate nici noi nu ne dăm seama, pînă cînd odată, un lucru de nimic, un gest, un detaliu fără importanță, reușesc să precipite această măcinare neștiută într'o mare prăbușire. Atunci ne sbatem, căutăm să ne înțelegem pe noi înși-ne, vrem să ne mințim singuri, invocăm trecutul, ne agățăm de vechile sprijine: zadarnice. E ca o furtună lăuntrică ce mătură violent toate așezămintele noastre morale. Sbaterea e dureroasă. Nu vedem ieșire decît în moarte. Unii cad, nedestoinici de a suporta lovitura; alții reușesc să se ridice și să privească în urmă.

Și atunci, deodată, descopăr în ei un alt om, eliberat, ce privește lumea cu ochii noi. O! diminețile ce urmează acestor răscoliri în noapte, acestor orbecăeli! Cum te bucuri de lumină și cum toate înfrîngerile suferite se risipesc ca amintirea turbure a unui vis rău!

Stoian își bău paharul, apoi se întoarse către pictor, îi strînse brațul cu mîna validă, și-i vorbi încet, răspicat.

— Crizele astea de care ne vorbești dumneata sunt niște mofturi. Mofturi! Auzi Dumneata? Nu protesta. Iubești o femee o lună, două, un an, sau mai mult. Trăești în dragostea asta, o trăești pe ea, în sînge și în vis, în toată ființa ta. Și apoi, după o ceartă, după o explicație, te deștepți într'o bună dimineață și te întrebi: da'ce dracu'am avut tot timpul ăsta? Ce-am văzut în femeia asta? Și ridici din umeri. Stai o lună, două liber, și apoi din nou începi să crezi cu aceeași convingere în altă dragoste, și așa mai încolo. Unde vezi dumneata drama?

Se opri, își umplu un nou pahar pe care îl deșertă cu sorbituri lungi. Iși șterse buzele cu dosul mîinii:

— Se poate ca măcinarea de care vorbești să fie reală. Și eu voi fi fost ros de o îndoială pe vremea cînd *credeam*. Dar s'a întîmplat un fapt. *Faptul* care cîntărește hotărîtor în balanța unei vieți, continuă el ridicîndu-și vocea: am rămas cinci zile uitat pe un cîmp de bătaie rănit, printre vaete și suferință, cu mîna gangrenată. Ce s'a petrecut în mine în timpul celor cinci zile și în lungul celor cinci nopți ce nu se mai terminau, e un lucru la care nici nu îndrăznesc să mă mai gândesc. Dar n'am ieșit din spital numai schilod. Mi-am reamintit atunci toate entuziasmele și toate credințele, și am rîs gîndindu-mă că am crezut odată în cuvinte, în sisteme și construcții frumos orînduite în singurătatea camerelor de lucru. Se ridica în mine o protestare sălbatecă de primitiv, de țăran desrădăcinat și mințit cu toate adulmecările inteligenței, contra tuturor încercărilor înțelegerii de a se îndepărta de singurul lucru pe care o solicită și care o absoarbe: de sfîrșit, de sfîrșitul nostru.

Bău din nou, apoi:

— M'am străduit multă vreme în neguri ca să deslușesc un tîlc. Și nu știam la început: aveam să-l găsesc în afară sau va trebui să-l desprind din mine? Rătăcisem. Nu descopeream niciun reazăm și niciun licăr născător de siguranță. Imi erau privirile stinse. Am trăit chinuit, în prelungirea silnică a clipei provizorii. Nu cunoșteam nici țărmul pe care mi se împleticeau picioarele, dar nu-mi păsa nici de drumul spre care mă îndreptam fără știre. Și deodată am înțeles că tîlcul ce-l căutam mereu, era însăși Intunerecul. Auzi dumneata? *Intunerecul!*

Ehe, cînd ai ajuns *acolo* nu te mai poți întoarce. Totul s'a schimbat în jur și mai ales în tine. Stai liniștit între licărul din tine și marea surpare și înțelegi că ceva a murit în ființa ta. Și ai rămas singur. *Singur.* Știți voi ce înseamnă asta? Ei, tu, palavragiule, de ce taci?

Firică îl privi lung:

—Știu. Te miră asta? Am înțeles acum cîțiva ani cînd am aflat un lucru care m'a urmărit multă vreme. Iată, trăesc în marile orașe, în hoteluri obscure, oameni cu desăvîrșire singuratici. Ani întregi, spun hotelierii, au trăit în aceiași izolare, nefiind căutați de nimeni, necitind ziare, neavînd prieteni, neprimind scrisori. Și-au creat în jurul lor un gol imens, pe care nimic nu-l poate umple. Trăesc adunați în ei înșiși, adevărate cîrtițe, părăsindu-și camera la aceleași ore, revenind în singurătatea lor cu același pas regulat. La un moment dat, mor. Hotelierul anunță poliția. Se fac cercetări. Se publică numele mortului în ziare. Nimeni nu se interesează de el. S'a stins așa cum a trăit, singur, ducîndu-și taina cu el.

— Sunt marii rataţi ai vieţii, rosti Postelnicu, dîndu-şi imediat seama de banalitatea rostită.

— Marii rataţi! izbucni Stoian trîntind cu pumnul în masă. Uitaţi-vă în jur: toţi imbecilii care fac pe scepticii, îşi zic rataţi. Au descoperit un cuvînt şi-l proclamă în gura mare! Dar cine sunt rataţii? Cei care nu şi-au făcut o carieră care să le aducă gologani, cei care nu s'au însurat cu femei bogate, sau cei care vagabondează în marginea societăţii, răzvrătiţi contra aşezămintelor sau încadrării în ţarcuri? Rataţi! Dar uiţi că pe toţi ne înconjoară acelaşi întuneric şi că ne îndreptăm spre acelaşi ţel. Atunci unde vezi deosebirea? Nu recunosc omului decît o singură menire: să trăiască aşa cum îl taie capul, aşa cum îl conduce firea. Inţelegi deci că cei ce nu sunt, cum spui dumneata, rataţi, sunt aceia care au reuşit să nu-şi forţeze deprinderile să nu se sluţească şi să nu-şi încătuşeze viaţa în deprinderile impuse de viaţa din jur.

Aha! Dacă aşi fi continuat în chipul cum am început n'aşi fi fost ratat, cum zici! Dar mă ruşinez şi acum, auzi dumneata, mă ruşinez, amintindu-mi că numele meu nu se poate şterge din josul unor năzbîtii pe care le-am publicat cîndva, cînd eram, cum ai spune dumneata, „o nădejde a tinerei generaţii"!

Dădu să bea din nou, dar Firică vru să-l împiedice. Paharul se răsturnă pe masă, se rostogoli pînă la margine şi se sparse jos.

Un băeţandru care servea în cîrciumă alergă să şteargă vinul răspîndit pe masă şi pe haine.

— Iarăşi s'a îmbătat Stoian. Dela prînz de cînd stă aci i-o fi deajuns! mormăi cîrciumarul.

Stoian se ridicase dela masă cu mişcări nesigure. Postelnicu se grăbi să-l ajute apoi întorcîndu-se spre băiat:

— Plata!

— Domnul Stoian are cont la noi! rosti băiatul, neutru.

— Facem cîţiva paşi pe stradă domnule Stoian?

Omul ridică din umeri cu indiferenţă:

— Cum vreţi!

Uliţele erau pustii. Mergeau toţi trei, cu gîndurile risipite, tăcuţi, ţinînd pe Stoian la mijloc. La un colţ de stradă se opri, apoi se răzimă de un gard. Postelnicu se grăbi să-l ajute:

—Ţi-e rău domnule Stoian!

Acesta îi făcu semn cu mîna ca să se depărteze. Cei doi merseră încet, privind în noapte. Apoi socotind că ameţeala lui Stoian a trecut, se întoarseră. Invalidul se afla în acelaşi loc, răzîmat de gard cu cotul, ţinîndu-şi mîna la frunte, ca şi cum s'ar fi odihnit, reflectînd. Faţa îi era congestionată şi ochii rătăciţi. Vomisura îi murdărise paltonul, încălţămintea, şi se prelungea dealungul mînecii. Cu o mişcare frăţească Postelnicu îi apucă braţul; întîlni însă lemnul protezei. Contactul îl duru.

Mon Dieu, quelle pitié, murmură el aproape mental. Apoi tare:

— Domnule Stoian, Domnule Stoian, haidem acasă, să mergem, ţi-e rău!

— Ce rău nenişorule, mi-a trecut. Aşa se întîmplă uneori.

Apoi îndreptîndu-se:

— Acum mi-a trecut. Eu mă duc să mai beau ceva. Voi, ştiu eu, vă duceţi la mueri. Eu am încheiat şi cu capitolul ăsta. Bunăseara.

Vru să facă un pas dar se împletici.

— Ei vezi? ce-ţi spuneam eu? Eşti bolnav. Haide! Te ducem noi acasă.

Stoian se lăsă condus ca un copil prin străzile murdare şi rău luminate. Era o mahala cufundată în beznă şi noroi. Stoian locuia în preamja cîrciumii unde-şi petrece cea mai mare parte din timp.

Trecură prin dreptul unui felinar. Lumina căzu din plin pe faţa omului îmbătrînit: pometţii obrajilor îi apărură ieşiţi în afară, obrajii scofîlciţi cu barba crescută, ţepoasă. Privirile îi erau stinse, somnolente. Ii tremurau buzele, i se bălăbănea mîna întreagă şi corpul îşi căuta zadarnic echilibrul pe picioarele şovăelnice. Pictorul îl privi încă odată, cu luare aminte. Ii văzu fruntea acoperită cu sudoare rece, pe care se lipiseră cîteva şuviţe de păr cleios şi neîngrijit, ce ieşeau de subt pălăria soioasă, aruncată neglijent pe cap. Imbrăcămintea îi era pătată şi boţită, iar gulerul cămăşii îi apărea aproape negru din gulerul pe jumătate ridicat al paltonului. Pictorul ghici că omul se trîntea pe pat, îmbrăcat cum era, cu pălăria pe cap şi că nu-şi schimba rufele cu săptămînile.

Inţelese că acolo unde ajunsese Stoian niciuna din normele vieţii nu mai erau respectate. Curăţenia corpului chiar, grija de propria fiinţă fizică, făcuseră loc unei indiferenţe desăvîrşite, a unui dispreţ pentru tot ceea ce oamenii ceilalţi respectă şi iubesc. Stoian găsea în murdărie şi neîngrijire fizică, în decăderea trupească şi într'un decor de urîţenie, adevăratul stil al vieţii sale, vegetînd în margine de lume. Ce-i mai păsa atunci de restul oamenilor, de convenţiile şi de obiceiurile lor?

Stoian se împiedică din nou. Cei doi îi săriră în ajutor. Postelnicu îl prinse de mîneca paltonului. Stioan se îndreptă şi-l privi în ochi. Ii citi gîndul. Se opri zîmbind, dar nu spuse nimic. Dădu numai din cap, indiferent, ca şi cum ar fi vrut să-l facă să înţeleagă că acolo unde se află, vorbele sunt de prisos.

Cei trei reluară drumul, în mers cotit, purtaţi de împleticirea picioarelor lui Stoian, apoi intrară bălăbănidu-se într'o curte plină de noroi. Era o casă scundă, cu prispă lungă, înteunecată. O singură fereastră era luminată în fund.

Luaţi seama, murmură Stoian, e aci o treaptă. Să nu cădeţi.

Uşa dela camera cu geamul luminat se deschise cu sgomot. Un cîine începu să latre ascuţit şi furios. O femee în vîrstă se răsti la el, apoi alergă spre cei trei cu o lampă în mînă.

— Ce? te-ai întors de-acum, dom'le Stoian?

— Ai, deschide ușa și lasă vorbaaa! se răsti răgușit omul.

Femeia se strecură printre ei și o luă înainte, ridicînd lampa în sus pentru a lumina calea. Deschise apoi ușa și se dădu la o parte ținînd lumina în dreptul feței. Pictorul văzu o țigancă despletită și bătrînă, mormăind cuvinte nedeslușite. Un miros rînced, de cameră murdară, cu aer închis și adiere de urină stătută îi izbi în față. Din nou simți că-și pierde simțul ce-l lega de lucruri. O amețeală scurtă și o opresiune îl rătăciră în trecut cînd, adolescent, fusese tîrît de o ceată de tovarăși gălăgioși într'un cartier depărtat. Postelnicu se revăzu timid și stîngaci, împins în veselia turbulentă a camarazilor într'o odae mică, mobilată sărăcăcios, unde îl aștepta o femee boită, ce-l privea zîmbind în timp ce o bătrînă ținea să se scuze.

— Ce să-i faci maică, săracile fete, cu timpurile astea grele!

— Pictorul înțelese atunci că bătrîna era mama fetei și faptul îl inecă deodată într'o desperare nemărginită, cum numai la 16 ani poți cunoaște. Iși aminti cum îmbrîncit cu forța în cameră, fusese încuiat pe dinafară și cum se năpustise desnădăjduit cu pumnii și picioarele în ușă spre hazul celor de afară, în timp ce fata îmbrățișîndu-l căuta să-l îmbuneze:

— Da ce-ai puiule? Hai vino că doar n'am să te mănînc!

— Pictorul retrăi momentul de panică al adolescenței, cînd înțelesese pentru prima oară tristețea vieții și aflase urîțenia viciului. Intră după cei doi, în timp ce-i răsunau încă în urechi, cuvintele înfuriate ale fetei și înjurăturile ei față de încăpățînarea lui de a nu rămîne acolo.

Pictorul își reveni și privi în jur. Niciodată n'ar fi crezut că un om poate trăi într'o asemenea murdărie. Totul în acea încăpere era aruncat la întîmplare, neîngrijit, necurățat, într'o harababură de pod părăsit în care au fost aruncate în voia soartei mobile vechi, saltele, cadre de tablouri și scaune șchioape. Pod părăsit? O, nu! In podul casei în ținutul căruia se aventura în copilărie totul era curat, cufundat într'o atmosferă respirabilă, unde domnea o lumină difuză. Numai lucrurile erau aruncate claie peste grămadă. Dar ele erau curate. Insuși stratul de praf ce se așternuse peste ele le dădea o înfățișare purificată, albă. Dar aci? Camera era un adevărat bîrlog, infect, puturos și scund. Cum poate un om să stea aci?

Intr'un colț, pe o masă, se găsea o cămașă stîngaci îmbetită, o sticlă fără dop, o bucată de pîine, o carte cu text grecesc deschisă și cu foile pătate, un ceas deșteptător. In față se afla un pat răvășit, fără cearceaf, cu o pătură mototolită aruncată deasupra. Era un pat vechi, cu speteze de tablă vopsită, așa cum pictorul își amintise a fi văzut cîndva, într'un alt oraș de provincie, într'o piață, printre obiectele scoase în vînzare cu toba de perceptor. In mijlocul tablei se zăreau încă urmele unei imagini, înfățișînd figura plină a unei femei cu păr abundent.

Stoian căzu pe pat cu fața în sus. Căzu dintr'odată și rămase cîteva momente abătut, cu ochii închiși, răsuflînd greu. Apoi își reveni, văzu pe cei doi în picioare în mijlocul camerei și urmări privirea pictorului pe peretele coșcovit:

— Ahă, ai văzut? E singurul meu lux. Pendula aia, ceasornicul, calendarul. Și mai e și chestia din perete de lîngă pendulă, acolo, în spatele dumitale. Ai văzut? Are cercuri și linii cabalistice... Măsoară timpul. E singurul lucru, singurul care... Timpul. Incolo?.. Il măsor, vreau să știu. Ce știi dumneata? Aveam înainte mai multe ceasuri. Era camera plină de pendule. Cînd intram aci, auzeai mereu... mereu... ca la ceasornicar. Acum n'am decît astea și un calendar. Aia din perete. Vezi? Vrei să știi în ce zi a săptămînii a căzut o dată oarecare... să zicem, 18 Februarie 1186? Faci un calcul și ai răspunsul: Marți, Miercuri ori Duminică... Merge până la 4.000 de ani înainte de Christos. Ehè! Măsoară timpul. Singurul lucru... Incolo? Gesturi oarecare ce se urmăresc așa, la voia întâmplării. Auzi dumneata? Merg oamenii unii după alții, se străduesc, țipă, se luptă se abat, dar toate astea se petrec așa... fără nici o țintă, orbește, la Voia Intîmplării....

Capul îi deveni greu, ochii i se împăienjeniră. Ultimele vorbe fură bolborosite stins. Respirația deveni din ce în ce mai zgomotoasă, apoi ochii se închiseră. Treptat, trăsăturile i se destinseră, fața îi deveni mai prelungă, scofîlceala obrajilor se adînci parcă; pe chipu-i se așternu o liniște, o împăcare. Omul adormise lin.

Cei doi rămaseră locului. In cameră se lăsă deodată tăcerea. Fu ca o suspendare. Vînzolirea și freamătul căzură în liniște. Strădania ajunese la un liman în praful căreia cădea învinsă. Pe pat un om se părăsise istovit absenței.

Pictorul se întoarse către Firică:

— Să-l lăsăm.

Celălalt tăcu.

Se întoarseră. In urma lor, femeia luă lampa de pe masă, închise ușa camerei, care rămase în întuneric, și însoți pe cei doi pentru a le lumina calea. In stradă, pictorul ridică ochii. Cerul era negru, fără licăr. Iși privi apoi tovarășul:

— Niciodată n'am avut mai clar ca azi simțimîntul inutilității vieții. Ințelegi? A destinului nostru anonim, părăsit, pierdut.... A faptelor și gândurilor noastre care se urmăresc fără nici un rost și care nu lasă în urmă nimic: cercuri în apă. Hm! Cercuri în apă.....

Vru să continue.

Dar alături de el, cu mîinile adîncite în buzunare, Firică începuse să fluere.

ION BIBERI

INTRODUCERE LA „LE MOI ET LE MONDE“

Ori ce apare ca „realitate“ e de fapt un aliaj de două elemente esențial deosebite. Unul e inițial, el ne e dat, celălalt e adăugat de mintea noastră printr'un act de interpretare. Dar, cum se întîmplă de obiceiu cu aliajele, „realitățile“ ni se prezintă ca unitare, ca simple, și abia analiza le disociază. Un exemplu: vezi un pahar cu ceai din care ies aburi groși și iți dai seama că ceaiul e fierbinte. De fapt interpretezi aburii ca afirmînd fierbințeala; dar ceea ce vezi și ceea ce atribui formează un bloc cu toate aparențele simplicității. Ți se pare că *vezi* fierbințeala ceaiului așa cum îi vezi coloarea, iar felul curent de a vorbi trădează această impresie: „*vezi* ce fierbinte e?“. — Alt exemplu: cînd aud cuvîntul „grădină“, percep cîteva sunete succesive și le atribui un sens; dar sensul și sunetele formează un amalgam în care se confundă cu totul. Ai crede că sensul e cuprins în sunete și că înțelegi cu auzul, nu cu mintea.

Cea mai importantă interpretare de acest fel e „interpretarea exteriorizantă“. Iată ce numim astfel:

Unele stări de conștiință nu afirmă nimic în afara duratei din care fac parte; astfel e, spre pildă, o tristețe. Altele se raportează la fenomene exterioare duratei conștiente, simțul comun le crede, pe drept sau pe nedrept, semnele unor realități străine. Aud un strigăt de durere. Pe de o parte el nu e decît o sensație auditivă și face parte din durata mea conștientă (căci numim astfel tocmai succesiunea stărilor mele de conștiință). Dar sensația aceasta mai are și un înțeles, ea afirmă că se petrece o durere în afara duratei mele (așa cum adineauri aburii afirmau fierbințeala); iar sensația și înțelesul ei sunt contopite într'atît încît zic: „țipătul e dureros“. Sau: văd un obiect roș. Sensația de roșu e o impresie vizuală cuprinsă în durata mea conștientă; pe lîngă asta însă ea afirmă

*) „Le moi et le monde“ de I. D. Gherea. Ed. Fundația pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea.

existența unui obiect roș, existență exterioară duratei mele; și iarăși, am impresia că „văd“ existența obiectului, cum „auzeam“ adineauri sensul unei fraze.

Așa dar cunosc direct doar datele cuprinse în durata mea; dar multe din ele le interpretez ca afirmînd realități în afara ei; aceasta e „interpretarea exteriorizantă“.

Exemplele noastre arată că sunt două feluri de interpretări exteriorizante. Cînd fenomenul afirmat e o stare conștientă, sensația care afirmă și starea afirmată sunt perfect distincte, îndată ce analiza le-a disociat. Spre pildă, cînd aud țipătul, sensația auditivă nu seamănă de loc cu durerea semnificată de ea. Dimpotrivă, cînd e vorba de perceperea prin orice simț a unui obiect material, semnul și fenomenul semnificat se identifică într'un chip specific: sensația mea de *roșu* afirmă *roșul* obiectului, sensația mea și însușirea obiectului se confundă într'un singur *roșu*. Simțul comun exprimă aceastä convingere afirmînd: „lucrul e așa cum îl percep“. Să presupunem că țipătul începe cu un sol ascuțit, coboară o sextă și sfîrșește cu un si; n'ar avea niciun sens să zici că durerea semnificată de țipăt a început de asemenea cu un sol și s'a terminat cu un si; deci descrierea semnului nu se potrivește de loc fenomenului semnificat. Dimpotrivă în exemplul al doilea, vreau să descriu ce simt și zic: „am sensația roșu-închis bătînd în castaniu“; asta va fi semn că există acum un obiect roșu-închis bătînd în castaniu. Descrierea semnului și a lucrului semnificat e aceeași. Din ce urmează vom înțelege rațiunea acestei stranii identități, unică în lumea interpretărilor.

*
* *

In tot ce simțul comun consideră ca real e ascunsă o parte de interpretare exteriorizantă. Nu vom înțelege rostul acestor „realități“, înainte de a le fi descompus în elementul dat și cel adăugat prin interpretare exteriorizantă.

Un cunoscut al meu avea o servitoare de o excepțională simplicitate. Intr'o zi dînsa îi supuse următoarea nedumerire: „In casa de alături e un neamț, și el, cînd vede o căldare cu apă, zice că acolo e *wasser*. Cum se face asta? El nu vede că e *apă* în căldare?“. E ușor de înțeles în ce consistă interesanta iluzie a servitoarei: în mintea ei, sonoritatea și sensul cuvîntului „apă“ erau atît de intim amalgamate încît ea nu le mai putea considera deosebit, de aceea nu înțelegea că altă sonoritate poate avea același sens. Cine filozofează pe nepregătite despre timp, spațiu, obiect, eu, cauză și celelalte „realități“ ale simțului comun, riscă să-și pună probleme tot atît de naive ca cea pusă de servitoarea amicului meu. Căci în toate se îmbină, ca și în „apă“, cele două elemente fundamental deosebite, unul inițial, celălalt semnificat. Disocierea lor am încercat-o în *Le moi et le monde*.

Să ne precizăm metoda.

Tot ce cunosc în chip imediat constitue durata mea conştientă. Aşi fi redus la ea, dacă multe din datele care o compun n'ar afirma realităţi exterioare, şi aceste afirmaţii le cred în chip natural. Să vedem în ce afirmaţii cred. Ce e dincolo de durata mea, după convingerea simţului comun? In afara duratei lui, omul crede în existenţa altor durate conştiente (acele ale fiinţelor vii) şi în existenţa obiectelor materiale. Dar acestea din urmă implică de asemenea durate. Un obiect nu încetează de a se schimba sau de a rămîne acelaşi independent de conştiinţa mea, dar simultan cu stările mele de conştiinţă. Obiectul durează odată cu conştiinţa mea, cele două durate sunt paralele. Deosebirea e însă că durata mea e conştientă, a obiectului *in*conştientă. (Cuvîntul „inconştient'' nu trebue luat aci în sensul în care îl întrebuinţează psihologia, el exprimă pur şi simplu lipsa de conştiinţă a duratei pe care o atribui instinctiv obiectului). Aşa dar, în afara duratei mele conştiente nu sunt decît alte durate, unele conştiente, altele inconştiente. O conştiinţă în care n'ar avea loc nicio interpretare exteriorizantă, o conştiinţă pentru care strigătul n'ar afirma o durere şi senzaţia *roşu* n'ar semnifica existenţa unui obiect, o asemenea conştiinţă ar fi redusă la durata proprie. In conştiinţa aceasta nici nu s'ar putea naşte ideia că durata ei nu ar fi identică cu *Tot*. Lumea ei ar fi lumea cum o cunoaştem noi oamenii, însă fără interpretare exteriorizantă. Dar atunci se înţelege care trebue să fie metoda noastră. Trebue să studiem lumea acestei conştiinţe, adică lumea cum ar fi dacă i-ar lipsi interpretarea exteriorizantă; apoi să cercetăm de ce conştiinţa aceea ajunge o conştiinţă asemenea cu a noastră, ce o împinge la interpretare şi în ce consistă contribuţia acesteia. Ar trebui să aplicăm metoda noastră tuturor noţiunilor fundamentale ale simţului comun: eu, obiect, spaţiu, timp, cauză, existenţă etc. Spre pildă: mă întreb cum ar fi spaţiul în conştiinţa care nu interpretează şi aflu astfel componenta iniţială, dată, a spaţiului nostru; cercetez apoi de ce mintea nu se poate mulţumi cu acest element iniţial ci trebue să-i adauge o interpretare; încerc să aflu în fine în ce constă exact aportul acelei interpretări. Atunci voiu şti ce e „spaţiul'' şi care e rostul lui. Ar trebui să procedez astfel cu toate noţiunile fundamentale. In introducerea de faţă voi aplica metoda numai „obiectului material'', şi aceasta foarte pe scurt.

*
* *

Să vedem la ce s'ar reduce un obiect material transpus în conştiinţa care nu interpretează.

După Stuart Mill un obiect e un fascicol de senzaţii legate invariabil între ele, astfel că, unele având loc, celelalte devin *posibile* sub condiţiuni determinate. Acest scaun, de pildă, nu e pentru mine

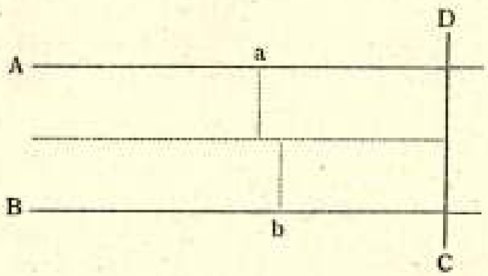
acum decît un anumit aspect; dar ştiu din experienţă că, aceste senzaţii vizuale fiind date, multe altele devin posibile: pot să actualizez mişcîndu-mă din loc, o mare varietate de alte aspecte „ale scaunului'', pot realiza senzaţii tactile pipăindu-l, sonore lovindu-l etc. Acest sistem complicat de senzaţii constitue, după St. Mill, „scaunul''. Definiţia lui Mill e incompletă, căci ignorează însăşi „obiectivitatea'' obiectului, adică exterioritatea lui în raport cu durata mea. Dar tocmai din pricina acestei lacune, definiţia lui Mill se aplică obiectului lipsit de interpretare exteriorizantă. Deci: *obiectul neinterpretat e un complex de senzaţii, prezenţa unora garantînd posibilitatea celorlalte.*

Am izolat aşa dar una din componentele obiectului: cea iniţială. Să ne ocupăm acum de cealaltă şi să acordăm pentru asta conştiinţei limitată pînă adineaori la propria durată, convingerea existenţei celorlalte durate *conştiente* (şi mai întîi exclusiv a acestora). Atunci obiectul devine un sistem de senzaţii care se repetă la fel în toate duratele conştiente: căci afirmaţiile celorlalţi îmi dovedesc că senzaţii în totul similare cu ale mele au loc în duratele conştiente străine. Bine înţeles, asta nu poate avea încă drept efect ca obiectul să capete o durată proprie, independentă de cele conştiente. Dar să vedem mai departe.

Fiecare durată conştientă se prezintă în chip natural ca o lume izolată de celelalte. Spiritul omenesc nu cunoaşte drum care să lege duratele. Două linii paralele pot fi unite printr'o a treia linie; dar nu poate fi imaginat un şir de date conştiente care să înceapă cu o dată conştientă a mea şi să se termine cu o dată conştientă străină: cu alte cuvinte, între durata mea şi durata străină nu este niciun interval. Pe de altă parte, între datele conştiente *care formează durata mea* au loc nişte relaţii cunoscute în chip nemijlocit şi numite „succesiune'' şi „simultaneitate''. Iată cum s'ar putea caracteriza ele (deşi nicio caracterizare nu poate să ni le facă mai intim cunoscute decît sunt): două din stările *mele* conştiente se zic „succesive'' când sunt despărţite printr'un interval făcut de asemenea din stări conştiente, şi care duce printr'un lanţ continuu dela una la cealaltă. Cînd intervalul tinde să se anuleze, cele două stări tind să devină „simultane''. Dar am spus că între o stare conştientă a mea şi o stare cuprinsă în altă durată conştientă nu poate exista un lanţ de date conştiente intermediare. Prin urmare, dacă ne-am ţine de caracterizările de adineaori a succesiunii şi simultaneităţii, nici una nici alta n'ar putea exista între date conştiente din durate deosebite. Totuşi caracterizările apăreau ca juste în chip evident. Cum se explică atunci că limbajul comun vorbeşte curent de succesiune şi simultaneitate dela durată la durată? (Exemlu: „l-am văzut eu întâi, tu mai tîrziu''). Şi mai ales, cum se face că avem intuiţia că e vorba de aceleaşi noţiuni ca şi atunci când ne restrângem la o singură durată? Nu e decît o soluţie: *spiritul nostru, pentru a putea cuprinde dintr'o privire pluralitatea duratelor, consideră toate datele conş-*

tiente ca și cum ar fi cuprinse de o singură durată fictivă, care e „Timpul''.

O comparație ne va face să înțelegem operațiunea aceasta. Dreptele paralele A și B reprezintă drumurile parcurse de caii de cursă *a* și *b* în spre bariera C. D. Intervalul dintre A și B va fi cu totul ignorat de spectatori (și mai ales de jucători). Să presupunem că depărtarea invariabilă între A și B e de 10 metri. Totuși, în situația schematizată de figură, vei putea auzi vreun judecător exclamînd: „mai e doar un metru între *a* și *b*!'' deși distanța între cei doi cai nu poate, evident, să scadă subt 10 metri. In realitate, distanța de 1 m e între *proiecțiile* lui *a* și *b* pe o paralelă comună; dar spiritul jucătorilor confundă cele două traiecte reale într'un traiect unic fictiv. Jucătorii vorbesc și gîndesc ca și cum caii ar alerga de-a lungul unui singur drum drept-liniar. La fel cu duratele: vobim și gîndim cu toții ca și cum toate actele conștiente s'ar petrece de-a lungul unei singure durate, confundăm pluralitatea duratelor în „timpul'' unic.

Dar între pluralitatea drumurilor străbătute de cai și aceea a duratelor e o deosebire de care am mai vorbit și care are consecințe grave. Parcursurile paralele sunt legate unul de altul prin câte un interval care le urmărește neîncetat (acel care, în exemplul nostru, are 10 m lățime). Mulțumită acestuia paralele pot fi ușor identificate între ele, pot fi, spre pildă, proiectate pe o altă paralelă fictivă. Dimpotrivă, am văzut că între durate nu e niciun interval. Spiritul nostru trebue să caute ceva care să înlocuiască intervalul, ceva care să facă legătura între durate și să le identifice în altfel. Obiectul material e indicat pentru acest rol, fiind o posibilitate unică de senzații cuprinse în toate duratele conștiente. Și atunci spiritul nostru decretează următoarele ficțiuni utile: „Obiectul să aibă o durată a lui proprie. Senzațiile actuale sau posibile care formează obiectul (și care sunt, evident, un conținut actual sau eventual al duratelor conștiente) vor fi de acum și conținutul duratei obiectului''. Aceste ficțiuni par, la prima vedere, nu numai absurde dar și inutile. Totuși.... iată.

Să presupunem că văd un drug de fier pus la foc; el devine roșu din negru ce era, și apoi alb strălucitor. Dacă mă restrâng la experiența neinterpretată pot spune numai că în intervalul A_1—B_1

din durata mea s'a petrecut schimbarea vizuală negru-alb. Interpretarea exteriorizantă afirmă în plus că o schimbare identică a avut loc în intervalul A—B din durata atribuită obiectului. Conținutul intervalelor A—B și A_1—B_1 fiind identic, ele sunt acelaşi interval, într'un anumit sens (căci simțul comun spune: „văd ceea ce se petrece cu adevărat''). Putem deci scrie: $A_1—B_1=A—B$. Dar se admite că schimbarea de coloare a putut fi văzută de orice alt om. Am avea atunci un alt interval A_2—B_2, cuprins în altă durată conștientă, și care s'ar identifica și el cu intervalul obiectiv, deci $A_2—B_2=A—B$. Din cele două formule putem deduce: $A_1—B_1=A_2—B_2$, ceea ce exprimă identitatea intervalelor conștiente. La fel se identifică celelalte părți ale celor două durate și la fel toate duratele conștiente. Impreună cu duratele inconștiente care servesc de legătură, ele se închiagă în Timpul impersonal.

*
* *

Așa dar, mulțumită metodei noastre am aflat ce este un obiect material. El e, pe de o parte, un sistem invariabil de senzații posibile, pe scurt, o posibilitate de senzații; pe de alta el e o durată acordată de spiritul nostru acestei posibilități. Intr'o formulă minusculă: obiectul e o posibilitate care durează. Cum era de așteptat, cele două elemente sunt întru atît amalgamate încît ai impresia foarte tenace că ceea ce evoluează (durata) și ceea ce rămîne acelaşi (posibilitatea) „sunt tot aia'': obiectul.

Am aflat de asemenea rostul duratei obiective. Strania identitate între roșul ca senzație și roșul ca culoare e justificată.

In *Le moi et le monde* aplicăm metoda în chip sistematic tuturor noțiunilor fundamentale ale simțului comun. In linii mari, planul lucrării e următorul: primele patru capitole formulează problema și descriu metoda necesară soluției; în capitolele 5, 6 și 7 descriem obiectul material, spațiul și timpul așa cum ar fi într'o durată închisă în ea însăși; capitolul al 8-lea arată cum se naște ideia de „eu'', iar capitolele 9, 10 și 11 cum obiectul, spațiul și timpul devin ceea ce sunt pentru oameni. Analiza altor noțiuni fundamentale, ca „existență'' și „cauză'', e implicată în analizarea primelor.

I. .D GHEREA

IARNA LUI HANGERLI

Piesă într'un act de ARISTIDE BLANC

CADRUL ISTORIC

Alexandru Moruzzi e domn al Munteniei până'n 1776, când „demisionează" şi rivalul lui, bătrînul Ipsilanti, ocupă scaunul domnesc pentru un scurt interval de un an. Intrigile lui Moruzzi la Constantinopoli, unde se retrăsese, nu-l readuc însă imediat la Bucureşti, ci folosesc dragomanului amiralului turc (Hussein Paşa), unui fost marinar, Constantin Hangerli. Acesta, ocrotit de Hussein, care la rîndul lui este protejatul lui Salim al III-lea (graţie unei femei din haremul amiralului, pe atunci amanta Sultanului), se urcă pe tronul Munteniei în Noemvrie 1798, pe cînd Ipsilanti, neamţofil, fuge la Viena unde se şi stabileşte.

După o scurtă domnie de 15 luni, plină de orori şi jafuri (*printre care reînfiinţarea* *oieritului*, desfiinţat de Vodă Mavrocordat, unul din impozitele cele mai odioase), steaua noului domn apune şi ea. Protectorul său Hussein, amiral şi comandantul trupelor otomane, este bătut de Pasvanoglu în faţa Vidinului şi Hangerli se teme ca Sultanul să nu-l solidarizeze cu soarta fostului său patron. Hangerli încearcă intrigi contra acestui amic de care vrea să se lepede, dar Hussein descoperă prin nevastă-sa, amanta Sultanului, ţesătura criminală a lui Hangerli. Furios de această trădare neaşteptată, încearcă şi obţine mazilirea protejatului său, care este omorît — prin surprindere — din ordinul Padişului, de către un capigiu venit special din Constantinopol, la 18 Februarie 1799.

PERSOANELE

(DUPĂ ORDINEA INTRĂRII ÎN SCENĂ)

RALUCA COMĂNEANU, 17 ani. Înfăţişare tare simpatică, dar distantă. Culori de pastel.

MARGHIOALA, roabă de 50 ani, supraveghetoarea casei boerului Dinu Comăneanu.

STANCIU, 25 de ani, secretarul lui Comăneanu; înalt, serios, ca un «Napoleon la Arcole».

DINU COMĂNEANU, 35 ani, voinic, mai scund decît Stanciu. Jovialitatea e gravă. Din toată atitudinea lui respiră simţul răspunderii excepţionale ce poartă.

MITROPOLITUL
TUTEANU, 40 ani } figuri reprezentative ale epocii.
DUMITRACHE, 45 »

CHIROIU, 28 de ani, îmbrăcămintea mai aleasă, occidentală, ca a lui Stanciu.

FĂNUŢĂ, Zilotul român, panfletarul epocii.

TURNAVITU, 45 de ani, în genul boierilor Tufeanu si Dumitrache.

UN ŢIGAN, 35 de ani, mic de statură.

HANGERLI, conform portretului reprodus de Gane, la pag. 208 al volumului II din «Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe».

Roabe prin casă şi arnăuţi la poartă. Acţiunea se petrece la Bucureşti, în casa boierului Dinu Comăneanu, în noaptea de 17 spre 18 Februarie 1799.

Sală mare cu sofale dealungul pereţilor. Uşa din dreapta duce spre cancelaria şi odaia secretarului Stanciu. Cea din stânga spre apartamentul lui Comăneanu. In fund, fereastră înaltă, lungă, aproape cât zidul. Fereastra este acoperită de obloane de scânduri, care se desfac parţial pentru a permite locuitorilor să supravegheze intrarea în casă. Sub

fereastră apare partea de sus a unei uși, care se prelungește în jos, sub nivelul scenei, astfel că se învederează înălțimea etajului la care se petrece acțiunea. O scară vine dela acea ușe și se întâlnește cu scara mare care duce din fundul sălii spre apartamentul de sus al Raluchii.

Inainte de ridicarea cortinei se aud clopotele bisericilor. La ridicarea ei sunetul se pierde. Raluca șade pe sofaua din stânga; ghicitoarea, în genunchi, citește în cărți și dă cu ghiocul în fața ei.

MARGHIOALA: Așa, așa... Pe drum de seară.... un craiu de tobă... la așternut...

RALUCA: (rușinată) Rămâne?... (și totuși fericită): Nu minți?

MARGHIOALA: Eu, stăpîno? Ghiocul și cărțile... ele știu...

RALUCA: Da, da. Poate că zici drept... Și apoi, apoi, ce se mai petrece?

MARGHIOALA: Apoi treci, mătăluță, printr'o spaimă grozavă... dar scapi teafără.

RALUCA: Și el?

MARGHIOALA: Boieru? Și el scapă... uite, craiu de ghindă...

RALUCA: (nerăbdătoare). Nu, nu Dinu... El... ei știi... ce te faci... craiul de tobă...

MARGHIOALA: Ehei, el... apoi să vezi mata (se uită cu atenție la cărți și mută câte una mormăind ca să le descânte).

RALUCA: (urmărind cu neliniște degetele ghicitoarei). Ce taci? Ce tot socotești?

MARGHIOALA: Cu dumnealui e mai greu. Ce să-i faci.

RALUCA: (din ce în ce mai îngrijorată). Bolnav? Cade la pat?... Nu mai vine?

MARGHIOALA: Vine; stăpîno, vine. V'am mai spus. Iată (arată o carte) ... pe drum de seară... în curînd.

RALUCA: (se scoală, se duce spre scară, urcă cîteva trepte, deschide un oblon, se uită pe fereastră). Păi vezi... m'ai speriat degeaba.

MARGHIOALA: Așa zic și eu, cîteodată mai greșesc. (Se scoală pentru a curma vorba). Acum să vedem dacă sunt toate orînduite. (Merge până la ușa din stânga, pe care o deschide și spune) haide fetelor, repede și toate la locul lor. (Intră două roabe tinere cu tăvi, pahare, damigene și clondire. Mai aprind lumânări prin sfeșnice. Marghioala supraveghează și mai îndreaptă din cînd în cînd, cu mîna ei și cu șoapta, vreo greșeală a roabelor. Acestea ies).

RALUCA: (rezemată de balustrada scării). Cîți vin?

MARGHIOALA: Vreo opt stăpîno.

RALUCA: Și Fănuță?

MARGHIOALA: Da, Zilotul, cum îi zice. Zilot Romînul.

RALUCA: De ce o fi așa de rău?

MARGHIOALA: Norodul zice că [illegible] bun.

RALUCA: Nu iartă.

MARGHIOALA: Pe cei cu păcate, stăpîno.

RALUCA: (pe gânduri repetând). Pe cei cu păcate!...

MARGHIOALA: Dar pe boierul nostru îl iubește. Cu boierul se înțelege de minune.

RALUCA: Dinu e drag tuturor.

MARGHIOALA: Așa ar trebui să fie.

RALUCA: Și nu e?

MARGHIOALA: Stăpîna știe bine.

RALUCA: Dinu nu-mi spune nimic. Pentru dînsul rămîn tot surioara cea mică. Dacă știi, spune-mi tu.

MARGHIOALA: Ce să mai duc vorbe, dacă boierul o ferește de ele pe stăpîna mea. Dar iată pe conașul Stanciu. O sbughesc. Sărut picioarele stăpîno. (Iese prin ușa din stânga).

STANCIU: (care a intrat pe ușa din dreapta). Iată știri bune duduițo. (Pune un pachet de cărți pe una din mesele joase).

RALUCA: (coborînd treptele scării). Cu francezii d-tale?

STANCIU: (călduros) Sunt numai ai mei? Nu sunt ai omenirii întregi? Crezi că s'ar putea schimba ceva în lume, la noi, dacă Napoleon victorios n'ar impune asupritorilor legile revoluției franceze?

RALUCA: Napoleon? Și Vodă ține cu el.

STANCIU: Ținea. Atunci când era biruitor în Italia, cînd a tocat armatele nemțești.

RALUCA: (așezându-se, vizibil interesată) Dar în Egipt a fost bătut vara trecută.

STANCIU: De aceea Vodă l-a și părăsit.

RALUCA: Nu *trebue* să fim bine cu Turcii?

STANCIU: Depinde ce vrem. Libertate și cultură sau supunere de iobagi.

RALUCA: Se vede că vii din Franța.

STANCIU: De ar fi dușmana țării mele, n'ași iubi-o

RALUCA: (cu încăpățînare) Dar vii din Franța.

STANCIU: Spre D-ta. De acolo de unde vin și victoriile.

RALUCA: (trecînd peste aluzia lui) Iar? Altele, noi?

STANCIU: *Asta* spuneam când am intrat. La Neapole și Turin regii sunt izgoniți — Franța a liberat toată Italia. Vine și ceasul nostru.

RALUCA: Nostru?

STANCIU: Da. Și ca Munteni și ca oameni. Ceasul D-tale și al meu dacă vei vroi D-ta (îi pune ușor mîna pe braț).

RALUCA: (îndepărtînd mîna lui) Te rog ți-am mai spus? Nu-mi place. (După o pauză de jenă) Crezi că și Dinu o să se bucure ca D-ta?

STANCIU: (bucuros că convorbirea poate continua) Fratele D-tale simte rușinea noastră ca și mine. De ar fi omul plecăciunilor, de ar primi, senin, darurile stăpînirii și îngenunchierea Țării, n'ași sta o clipă în slujba lui.

RALUCA: Dar ce tot lucrezi cu dînsul?

STANCIU: Puțin crezi că are de făcut? I se scrie din Viena de către oamenii lui Ipsilanti; consulul Fleury i-a încredințat, îndată ce a fost pus sub pază, toată arhiva lui. Nenorocitul zace acum la Țarigrad în cele „Șapte Turnuri", pe cînd noi primim de acolo știrile lui Moruzzi și trimitem la Paris, încetul cu încetul, lăzile franțuzului.

RALUCA: (cu surîs) Și de acolo ce vă vine?

Stanciu: De astă dată, cărţi. Vreo două am şi ales pentru D-ta. (Le ia de pe masă unde le-a pus la intrare).

Raluca: (citind titlurile şi răsfoind) Lady Craven şi Hope... da am auzit... Au fost prin ţară... Mi se pare că a pomenit şi Chiroiu de ei.

Stanciu: O! Tot Chiroiu!

Raluca: Fii pe pace. N'am ce face cu dânsul. Spune mai bine ce mai ştii despre Hussein, înfrîntul dela Vidin.

Stanciu: Prietenul domnitorului nostru s'a dus la Constantinopole să se desvinovăţească.

Raluca: Crezi că a trădat? L-a cumpărat Pasvanoglu?

Stanciu: N'avea nevoie să-l cumpere. Tembelismul turcului a fost destul de mare pentru ca zaharele şi îmbrăcămintea întregei armate să se prăpădească dealungul Dunărei.

Raluca: Bucureştiul este la adăpost sau ne ameninţă Pasvanoglu şi pe noi?

Stanciu: Are treabă destulă pe malul drept. Il stăpîneşte pînă la Bazargic. Numai Rusciucul nu l-a putut lua. (Intră Comăneanu pe uşa din stinga. A auzit ultimele cuvinte).

Comăneanu: Seară bună la copii. Altă treabă n'aveţi? De treburi obşteşti vă arde vouă? (Imbrăţişează pe Raluca, strînge mâna lui Stanciu).

Raluca: Nu te-am auzit intrînd în casă.

Comăneanu: Am venit prin portiţa grajdurilor. N'am mai vrut să fac ocolul prin grădină (către Stanciu). Ai aflat de fugarii muscali?

Stanciu: Da, Vodă i-a predat.

Comăneanu: Ingrozitor (pauză).

Stanciu: Cu voia dumitale am să vă aduc hârtiile cari s'au adunat.

Comăneanu: Lasă-mă puţin. Vreau să spun cîteva vorbe Ralucăi. Apoi lucrăm. Când vin boierii? (se aşează).

Stanciu (se inclină, apoi pe când iese) Peste o oră.

Comăneanu Tocmai bine. Avem timp.

Raluca: (aşezându-se lîngă dânsul) Cine vine, Dinule?

Comăneanu: Ce să le mai ştii şi pe astea? Tot ştii prea multe.

Raluca: Când eram mică ţineai să învăţ cât nu se obişnueşte la noi.

Comăneanu: Şi ai învăţat. Nici nu cred să fie chiar în Fanar fată cu atâta carte.

Raluca: Ce folos! Inchisă, păzită, ca turcoaicele.

Comăneanu: Te plîngi? Credeam că eşti fericită. Că viaţa liniştită pe lîngă un frate —care ţi-e şi tată când vrei— te mulţumeşte.

Raluca: Nu te-ai înşelat. Imi eşti drag, ca în totdeauna. Dar de aceea tocmai mă doare cînd văd că te fereşti de mine, că-mi ascunzi multe, ba chiar toate câte le gândeşti şi le faci.

Comăneanu: Eşti femee şi povara trebue s'o ducă bărbatul singur, în tăcere,

Raluca: Şi noi numai să ne îmbrăcăm frumos?

Comăneanu: Şi asta, dar nu numai atât. Mai trebue să ne vedeţi de casă... azi mie, fratelui tău, mîine altuia, care te-o alege.

Raluca: Şi dragostea nu-i făcută şi pentru noi?

Comăneanu: Par'că-ţi vorbii, chiar acum, de bărbatul tău, de soţul pe care'l vei nemeri.

Raluca: Unde vrei să-l găsesc? La alţii nu mergem. Boierii care vin la noi sunt bătrîni şi nu stau de vorbă decît cu tine.

Comăneanu: E drept că suntem ocoliţi şi că nici eu nu prea dau ghes să mă întîlnesc cu duşmanii noştri. Dar pe Stanciu al nostru nu-l plăci? (Raluca tace) Stanciu, viţă de boier, cuminte, curat şi cu avere.

Raluca: N'am ce face cu ea.

Comăneanu: Pentru că avem şi noi, e drept. Dar nu strică să fie două belşuguri care se adună. Vin copii. Trebuesc multe.

Raluca: (violentă) Nu, nu. Nu vreau. Mai bine stau cu tine.

Comăneanu: (blînd, mîngîind-o) Nu te necăji. La şaptesprezece ani nu e zor. Nici cînd erai mică nu prea dădeai ascultare — apoi tot te supuneai

Raluca: (se ridică şi spune mergînd spre scară, pe care se urcă apoi şi dispare) De astă dată te păcălesc. Nu mă supun şi— rămîn cu tine.

Comăneanu: (se ridică şi el şi merge spre uşa din dreapta, chemînd). Stanciule, vino. Sunt singur.

Stanciu: (venind din camera lui) A sosit şi ştafeta muscălească.

Comăneanu: Veşti bune? (se reîntoarce la locul lui de mai înainte şi se aşează).

Stanciu: Nu prea. Suvarov înaintează în capul unor oştiri numeroase spre Italia, în ajutorul nemţilor.

Comăneanu: O victorie nemţească mai scade trufia turcească.

Stanciu: Dar Napoleon ameninţat nu te îngrijorează?

Comăneanu: Dragul meu, suntem prea nevoiaşi pentru ca suferinţele altora să ne doară. Speranţa noastră este şi rămâne ca nemţii să bată pe turci, ruşii pe nemţi şi Napoleon pe Ţar. Lupii să se mănînce între ei.

Stanciu: ... şi noi?

Comăneanu: ... Noi să ne premenim moravurile, să ieşim din iobăgia de toate felurile care ne otrăveşte sufletul şi trupul.

Stanciu: Ne pîndeşte încă un lung întuneric.

Comăneanu: Ce înseamnă mult sau puţin pentru un neam? In viaţa unui singur om, cincizeci de ani sunt —*toată* viaţa; în viaţa unui popor, sunt abia— o clipă.

Stanciu: Dar nerăbdarea de a vedea încercările tale izbutite — astea nu le socoţi?

Comăneanu: Când mă gândesc la neam, nu socotesc amărăciunile mele. Vreau să scap norodul acesta de schingiuiri, de batjocură de răpiri Vreau ca semenii mei boierii, să fie mai blînzi, mai drepţi, mai darnici cu biata ţărănime. Ca Vodă —nu ăsta, ale cărui zile sunt numărate— (gest de mirare la Stanciu) dar oricare domn să fie al Ţării, după cum şi Ţara este a lui. Şi crede-mă, o să vie o zi, peste un veac, un veac şi jumătate, când noi vom putrezi de mult în fundul bisericilor noastre, şi Dreptate va fi în Ţara Românească. Pentru acea zi trăiesc sau— dacă e nevoie sunt gata să mor.

Stanciu: Sunt puţini cari gîndesc ca Dumneata.

Comăneanu: Puţini, dar sunt. Şi pilda lor nu se pierde.

STANCIU: (citează) Fănuţă.

COMĂNEANU: Zilot romînul, da. Vorba lui cîntată trece pretutindeni şi răcoreşte focul sufletelor în răzvrătire. Vine azi?

STANCIU: Vine, mi-a spus-o adineauri. Şi vine Tufeanu şi Mitropolitul.

COMĂNEANU: Vezi? Nu e şi Prea Sfinţia Sa cu adevărat păstor? De mult n'am avut aşa om în capul bisericei.

STANCIU: E drept. Să se împotrivească el Patriarhatului dela Ţarigrad!

COMĂNEANU: Apoi s'au mai găsit şi alţi boeri cari s'au opus dorinţei lui Vodă. Tufeanu, de care spuseşi că vine; Dumitrache şi Chiroiu, pe cari i-am poftit deasemenea la sfatul nostru de azi — toţi s'au opus dăjdii oieritului.

STANCIU: A fost lovit de afurisenie, încă de sub Mavrocordat.

COMĂNEANU: Bine înţeles că şi afurisenia a venit în ajutorul ţăranilor. Da boerii cari s'au opus înfiinţării din nou a dăjdii blestemate au făcut-o şi din mila mulţimii.

STANCIU: Spuneai că vine şi Chiroiu.

COMĂNEANU: Da, ştiu. Nu-l iubeşti. Dar e un om de treabă.

STANCIU: O fi. Numai că prea se laudă cu călătoriile, cu ştiinţa lui, cu boierii pe cari îi cunoaşte prin străinătăţi.

COMĂNEANU: Eşti gelos. Inţeleg.

STANCIU: Cum să nu fiu? Când o prinde la vorbă pe Raluca nu mai sfîrşeşte cu minunile Veneţiei, Florenţei, Romei. A stat o seară întreagă să-i povestească ce e şi cum e mosaicul de lemn de lângă altarul bisericei din Verona.

COMĂNEANU: (atent) Şi cum a ascultat Raluca?

STANCIU: Deloc.

COMĂNEANU: Dar pe tine te ascultă cînd îi vorbeşti despre treburile obşteşti?

STANCIU: Dar numai atunci.

COMĂNEANU: Tot e ceva. Nu-ţi pierde credinţa. Cu răbdare biruim. Apoi... mai sunt şi eu.

STANCIU: Iţi mulţumesc. Am să aştept.

COMĂNEANU: (blând) Aşa te vreau... (apoi reluat de griji) Ai ştiri dela Moruzzi?

STANCIU: (recules) Fostul domn scrie dela Constantinopole că Hussein paşa, seraskierul, a aflat de învinuirea adusă de Vodă Hangerli la Inalta Poartă că s'a *lăsat* a fi bătut de Pasvanoglu.

COMĂNEANU: Dece Hangerli şi-ar părăsi prietenul?

STANCIU: Alexandru Moruzzi crede că Hangerli nu mai e sigur de a-tot-putarnicia lui Hussein. Şi dacă-l mazileşte Sultanul să nu-i vie rândul lui, domnului nostru.

COMĂNEANU: Şi atunci se pune bine cu urmaşul lui Hussein?

STANCIU: Dar n'o să reuşească.

COMĂNEANU: Şi dece nu, mă rog?

STANCIU: Fiindcă una din nevestele lui Hussein, e amanta Sultanului.

COMĂNEANU: ...Ştiu, şi...

STANCIU: ...Şi, Sultanul a dat acelei femei scrisoarea lui Hangerli.

COMĂNEANU: Şi Hussein...

STANCIU: ... a citit-o şi a hotărît să se răzbune cumplit. La rîndul lui pîrăşte pe domnul nostru la Poartă, că din pricina înţelegerilor dintre Bucureşti şi Pasvanoglu s'a pierdut bătălia dela Vidin.

COMĂNEANU: Şi cu ce s'a ales Vodă din toate astea?

STANCIU: Moruzzi vorbeşte de un firman, care-i pe drum.

COMĂNEANU: Da, mazilirea e aproape. Şi Tufeanu o crede.

STANCIU: Implinirea acestui vis nu te mişcă?

COMĂNEANU: Incă nu s'a împlinit şi apoi după o mazilire, vine alt firman de numire. Iar stoarceri de bani şi iar cumpărături de scaune domneşti, colo, pe marginea Bosforului... Sunt sătul.

STANCIU: Ce nădăjdueşti atunci? Ce vrei? Ce aştepţi?

COMĂNEANU: (sever) Pilde. Pedepse. Numai aşa se schimbă năravurile.

STANCIU: Da, poate... (se bate greoiu cu un fier în uşa din fund. Sus pe scară apare Raluca ascunzându-se; cei doi bărbaţi n'o văd). Parola, coane Dinule, ce parolă dăm Arnăuţilor la poartă?

COMĂNEANU: Iarna lui Hangerli (Raluca dispare).

STANCIU: (deschizând oblonul şi fereastra prin care se uitase Raluca la inceputul actului). Iarna lui Hangerli.

VOCI DIN AFARĂ: Bine, boerule. Aşa zic şi domniile lor.

STANCIU: (se coboară şi împinge zăvorul cel mare) Sărut mâna, Prea Sfinţia Ta, bună seara Tufene.

MITROPOLITUL şi TUFEANU: (intră. Schimb de politeţă cu Stanciu şi apoi Comăneanu, care a venit în întâmpinarea lor).

TUFEANU: (aşezându-se după ce Mitropolitul şi ceilalţi au ocupat câte un loc pe sofaua din stânga) Tot eu am nimerit-o... ce zici, coane... Capigiul cu firmanul de mazilire e nu numai pe drum, dar a şi sosit.

MITROPOLITUL: I s'a şi urît de când şade ascuns.

TUFEANU: La hanul Beilicului, de trei zile.

COMĂNEANU: (către Stanciu) Vezi? Nu ţi se aduc *toate* veştile.

MITROPOLITUL: Şi bietul Vodă care dela 29 Ianuarie a dat buna vestire către Ţară să se înceteze cu strîngerea dărei afurisite.

COMĂNEANU: Nu-l mai plînge Prea Sfinte.

MITROPOLITUL: Biserica iartă.

TUFEANU: Dar oamenii nu.

COMĂNEANU: Conducătorii de oameni, da, n'au voie să ierte.

TUFEANU: Dece numai ei?

COMĂNEANU: Fiindcă răul ce mi se face mie, pot să-l uit, sau să-l iert, să-l primesc, să-l resping. Dar miile, sutele de mii de oameni înlănţuiţi, robiţi, iobagi — ce să facă dacă le mai iei şi credinţa că *Undeva* e *Ceva* sau *Cineva* care pedepseşte, pentru ca să împiedice reîntoarcerea grozăviilor?

TUFEANU: Aşa da. Nu vreau să aud de iertare cînd e vorba de Hangerli.

MITROPOLITUL: Biserica iartă. Dar nu sunt numai al Bisericei, sunt şi român.

COMÂNEANU: Cu noi, al nostru.

TUFEANU: Să și hotărîm.

COMÂNEANU: Pedeapsa noastră trebuie să fie acum, înainte de mazilire. Numai așa poporul poate avea încredere în noi și în bărbăția noastră. (Aceiași bătaie groaznic de fier ca mai înainte la ușă).

STANCIU: (uitându-se pe fereastră, după ce a redeschis oblonul). Boerii Dumitrache și Chiroiu. (Inchide oblonul, se coboară la ușe, împinge zăvorul) bună seara la boeri.

MAI MULTE VOCI ÎN ACELAȘ TIMP: Bună seara, bună seara. (Apoi)

COMÂNEANU: (către cei noui veniți) Ședeți și Dv. Să nu pierdem vremea. Cine mai vine?

DUMITRACHE: (uitându-se împrejur, după ce s'a așezat alături de Tufeanu care șade la stânga Mitropolitului). Da, ia să vedem. (numără pe degete) Prea Sfinția Sa, amfitrionul nostru Dinu, Stanciu, tu Tufene, Chiroiu și cu mine. Numai lipsește decît Fănuță-Zilot și Turnavitu.

COMÂNEANU: Vin și ei.

TUFEANU: Știți că Hussein e acela care a obținut mazilirea prietenului său Hangerli.

DUMITRACHE: Fără să fie măcar la Constantinopol. Acolo, nevastă-sa și Sultanul...

CHIROIU: E chiar așa. Husein a întârziat prin țară; se zice că a mai vrut să pedepsească pe Lapati.

STANCIU: Camaicanul dela Craiova? De ce?

CHIROIU: Fiindcă îl bănuia a fi scris scrisoarea de pîră trimisă de domn.

STANCIU: Toate le știți!

CHIROIU: Mai bine să ști puțin și să găsești urechi care voesc să te asculte.

STANCIU: Și mai bine dacă știi mult și ele ascultă.

CHIROIU: Ele? Femeile? Credeam că vorbim de una singură!

STANCIU: Ertare! Credeam că nu vorbim de nici una!

COMÂNEANU: (surizînd) Par'că sunteți la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Reamintesc numai că duelul nu e îngăduit — nici după pravilele Țărei. Și acum vă rog să ascultați pe boer Dumitrache.

DUMITRACHE: Alexandru Moruzzi, care vrea să tot afle știri din țară nu-i mai bun decît Ipsilanti, care i-a luat locul sau Hangerli care trebue să plece. Dacă scăpăm de un ticălos să ne ferim și de Moruzi.

MITROPOLITUL: Dar credeți că Moruzzi are trecere la Poartă?

DUMITRACHE: N'o fi avînd, că nu l'ar fi dat afară, acum trei ani, dar are rude puternice și bani mulți. Să ne ferim. Să ne ferim.

TUFEANU: Și ce vrei să faci?

DUMITRACHE: Deocamdată, adică azi, mă mulțumesc să înlăturăm pe Hangerli. Dar vreau ca de pe acum să ne legăm să ducem lupta mai departe și după ce ne lepădăm de pacostea asta de marinar. (Din nou bate în ușă și după acelaș joc de scenă — Stanciu la oblon, deschidere de zăvor — intră Fănuță-Zilot, Turnavitu și un Arnăut, care duce un sac mare în spinare. Cei noi sosiți salută și sunt salutați de către cei prezenți).

FĂNUȚĂ-ZILOT: (către boeri) Bună seara. (către Arnăut) Pune-l jos, bre... colo'n colț... dar pune-l bine, cu capul în sus. (Arnăutul depune sacul și ese).

TURNAVITU: Lasă-l mă, pune-l jos... A, ha, ha! (rîzind cu poftă) N'o să ghiciți, n'o să ghiciți niciodată ce vă mai aduce Fănuță.

COMÂNEANU: (uitîndu-se la sac) Ce o mai fi și giumbușlocul ăsta?

FĂNUȚĂ-ZILOT: Ce să fie? Un om de vorbe multe și care nu o să mai spuie nici una.

MITROPOLITUL: (speriat) Un mort.

FĂNUȚĂ-ZILOT: Aproape — dar de frică! Ia să-l vedeți! (scoate un cuțit din brîu și spintecă sacul de jos în sus astfel că apare un țigan, legat de mîini și de picioare, speriat, cu ochii holbați și o cîrpă în gură. Fănuță taie frînghia dela picioare, dar menține legătura mîinilor) L-am prins aici afară unde îl pîndesc de un ceas.

DUMITRACHE: Țigan de al lui Vodă.

TUFEANU: Așa e. Il cunosc și eu.

COMÂNEANU: Dar cum ți-a venit să-l urmărești? Eu l'aș fi lăsat să-și vadă de drum.

FĂNUȚĂ-ZILOT: Și eu, dacă-și vedea. Dar venid pe drumul Giurgiului s'a oprit la hanul Beilicului. M'am oprit și eu. Apoi a luat-o spre Curtea Domnească. Eu după el — să văd dacă am ghicit. Lighioana însă, se oprește în fața casei tale, se uită la cine vine, cine se duce, și apoi, de vreo două ori pleacă dela poarta ta la Curte și se reîntoarce. Când a venit a treia oară am pus pe un arnăut de al tău să-i arunce sacul în cap... Așa, legat cobză, vi-l aduc... Să ne spuie la toți... (scoate cîrpa din gura țiganului).

COMÂNEANU: (intrînd repede în rolul lui) Știi că nu eși viu de aici de ne minți?

ȚIGANUL: (tremurînd și rostogolind ochii) Aoleo să trăiți... Știu să trăiți! Hatevărul, numai hatevărul!

COMÂNEANU: Vodă te-a trimis?

ȚIGANUL: Vodă, să trăiți!

COMÂNEANU: La hanul Beilicului?

ȚIGANUL: Nu, să trăiți, pînă la Giurgiu.

DUMITRACHE: (intervenind) Minți, mă, minți!

ȚIGANUL: (tot speriat) Nu, să trăiți.

COMÂNEANU: Atunci ce căutai la han?

ȚIGANUL: E 'n drum, boerule. Am văzut turci. M'am oprit.

FĂNUȚĂ-ZILOT: Și ai ascultat?

ȚIGANUL: (tace).

DUMITRACHE: Zi, cioară, că te omor.

ȚIGANUL: (tremurînd din nou) Zic, boerule, zic. Dar ce să zic?

COMÂNEANU: Ce ai auzit acolo.

ȚIGANUL: Vine capigiul la Vodă și merge mîine mai departe la Jiu.

COMÂNEANU: Și tu crezi de astea?

ȚIGANUL: (mirat) Crid. Di ce să nu crid?

COMÂNEANU: Și la poarta mea ce căutai?

ȚIGANUL: Nimic, boerule, așa să mă trăznească!...

Fănuţă-Zilot: Bine, mă, ticălosule! Ce mă prosteşti? N'ai umblat tu de vreo două-trei ori acum seara dela casa boerului la Curte şi iar la poarta boerului?

Ţiganul: (tremurînd din nou). N'am umblat, s'trăiţi, n'am umblat.

Comăneanu: (către Fănuţă-Zilot) Azi nu scoatem nimic din el. (către Stanciu) Bagă-l la beci să i se dea sărături. Apă deloc. Peste o zi, două, aflăm ce ne trebuie. (Stanciu-l ia de guler pe ţigan, care se opreşte şi spune). Sărut picerele boerilor, sărut picerile (.eşire comică). (Stanciu'l predă dincolo de uşă şi se întoarce după scurt timp).

Fănuţă-Zilot: Şi acum, înainte de a începe vorba, să ne spue Turnavitu ce s'a întîmplat cu averea lui frate-său.

Comăneanu: Ce să se întîmple? I-a luat-o Vodă şi pace.

Turnavitu: Nu tocmai. A fost mai deştept. Cînd i-am adus jalba fratelui, ştiţi ce mi-a spus:

Comăneanu: Ei, ce-a putut să-ţi spună? Că păstrează banii şi-şi bate joc de tine şi de Turnavitu, muritor de foame prin Ardeal.

Turnavitu: Că banii nu-i păstrează. Ii trimite Vizirului. Şi mai bine, ca să facă uitate viile şi moşiile luate de Domniţa Ruxandra.

Dumitrache: De, cine împarte, parte-şi face. (aprobări ironice).

Turnavitu: Păcat de atîta bănet.

Fănuţă-Zilot: Luai şi tu de ţi s'ar fi dat.

Turnavitu: Din averea lui frate-meu?

Fănuţă-Zilot: Las'bre, că doar ne cunoaştem.

Turnavitu: Dar atunci ce caut aici?

Fănuţă-Zilot: Bani dela viitoarea domnie.

Turnavitu: (puţin jenat) Iţi arde de glumă, poetule!

Chiroiu: Aţi mai făcut ceva versuri? Aţi mai scris ceva?

Comăneanu: Trebue să mai fi făcut vreo zeflemea. Nu degeaba îl chiamă Zilot-Romînul.

Chiroiu: Da, da, Zilot-Romînul. Prin gura lui cîntă poporul. Cînd Vodă intrînd acu cincisprezece luni în Capitală n'a vrut să vină prin Şerban-Vodă, cum era obiceiul, pe la Mogoşoaia, norodul spunea că nu e semn bun, iar Zilot-Romînul cînta:

Lumea cînd vorbeşte
Adesea nemereşte

Fănuţă-Zilot: (rîzînd) Şi am nimerit-o şi eu că iată că n'a fost semn bun.

Dumitrache: Pentru Vodă.

Comăneanu: Şi pentru noi toţi. Dar pentru ziua de azi nu ne-ai pregătit ceva?

Fănuţă-Zilot: N'a mai scris nimic. Nu ştiu zău ce să mai scriu. Dar pe cînd Turnavitu povestea răspunsul lui Vodă, îmi veni în gînd să aştern pe hîrtie un viers. Ascultaţi-l:

Ne miram dar ce să fie
Această galantonie
Totuş mulţumim zicînd
Insfîrşit avem dom blînd.

Turnavitu: Blînd, bre, bine zici! Tare blînd! (Ceilalţi aprobă zgomotos, rîzînd. Apoi).

Comăneanu: Luminaţi boeri. Ne-am adunat azi aici, pentru ca să stăvilim neruşinarea şi abuzul ce se tăvăleşte, nepedepsit peste Ţară, rostogolind pînă şi ultimele amintiri ale trecutului nostru cinstit. Ştim cu toţii că Vodă a răspuns rudelor celor omorîţi de ispravnicii săi: «să dea bani că nimeni n'o să-i mai omoare»; că la jaful şi prădăciunile făcute pentru oştile turceşti, pentru cele ale lui Pasvanoglu, pentru Vodă însuşi, trebue adougat zilnic noi furturi pentru doamna Ruxandra, nesăţioasă; că oieritul şi văcăritul s'au reînfiinţat în mijlocul celei mai cumplite ierni, pe care poporul a şi numit-o «Iarna lui Hangerli», pentru ca să-i rămînă numele de pomină dealungul veacurilor. Credem că aceste şi miile şi ticăloşii pe care le cunoaştem, unul mai bine decît altul, ne dau dreptul să-l osîndim la moarte, azi, acum, aici.

Dumitrache: Să moară! Dar să moară înainte de a i se înmîna firmanul de mazilire.

Comăneanu: Fireşte. Nu ne *supunem* poruncilor venite dela Ţarigrad, *impunem* dreptatea noastră cu gîndul şi mîna noastră.

Tufeanu: Şi cine'l omoară?

Comăneanu: Cine vrea. Oricare din noi. Eu nu ţiu să-l mai văd înaintea ochilor.

Stanciu: Să tragem la sorţi, dacă se'nvoiesc boierii.

Mitropolitul: La sorţi, foarte bine. Aşa se va face voinţa lui Dumnezeu.

Chiroiu: (către Stanciu) Scriem noi doi numele cinstiţilor boieri adunaţi aci.

Stanciu: Prea bine. Aşa merge mai repede.

Turnavitul: Lăsaţi-mă pe mine să-i tai capul.

Fănuţă-Zilot: Taci bre! Cînd îi fii tu în faţa lui, te mai tocmeşti odată şi ne pomenim că scapă.

Chiroiu şi Stanciu: (au scris numele celor prezenţi pe bucăţi de hârtie, apoi). E gata. Poftiţi. Dar cine scoate numele?

Fănuţă-Zilot: Prea Sfinţia Sa, fireşte!

Mitropolitul: Bine. Daţi încoa! (Stanciu aruncă cele opt hârtii îndoite în potcapul Mitropolitului, care în mijlocul încordării generale scoate o hîrtie şi citeşte numele după ea) Dinu Comăneanu! (mişcare).

Dumitrache: Aşa cinste ţi se şi cuvenea.

Tufeanu: Eşti cel mai vrednic dintre noi.

Chiroiu: Un grec mai mare decît toţi cei din Fanar, Eschyl, a spus că e mai mîndru să fi fost ostaş la Marathon decît să fi fost scriitor vestit.

Stanciu: (către Comăneanu) Iar eu care te cunosc, dau dreptate tuturor. Nu e om mai blînd, mai iertător ca dumneata. Ziua de mîine este o mare jertfă care o aduci norodului năpăstuit. Şi fiindcă fapta de mîine e grea pentru dumneata, de aceia e mare şi de aceia trebuie cu toţii să ne închinăm înaintea Ta.

Mitropolitul: Dumnezeu să-ţi dea putere, fiul meu.

COMĂNEANU: Vă ascult. Mă supun. Știți ce am gîndit ani dearîndul și sub Moruzzi, și Ipsilanti, și acu de peste un an. M'am învoit să ascult porunca Soartei. Ea a hotărît. Mîine dimineață, înaintea Capigiului care nu se duce la Vodă decît după amiazi, mă voi duce eu singur, la Curtea Domnească. Hangerli mă va primi. La ieșirea din iatac mă veți aștepta cu toții. Apoi dăm o bună vestire norodului. (Toți l'au ascultat în picioare, afară de Mitropolitul, care acum se ridică și el și-l bine-cuvîntează. Comăneanu primește binecuvîntarea, smerit, ca o consfințire a marei liberări și nu ca un omagiu adus persoanei lui. Cei șease: Mitropolitul, Fănuță-Zilot, Turnavitul, Chiroiu, Dumitracke și Tufeanu se gătesc de plecare. După formulele de rigoare, „Bună seara", „Noapte bună", „Dumnezeu cu voi", „Noroc să dea Dumnezeu" „Bună ispravă"—toate cu îngrijire repartizate, nu mai rămîn pe scenă decît Comăneanu și Stanciu).

COMĂNEANU: (rămâne în picioare, se uită lung după ei și așteaptă întoarcerea lui Stanciu care închide ușa cu zăvorul cel mare). Și acum jură-mi că rămîi aci, mîine toată ziua. Aștepți să afli ce se petrece la Curte. Dacă mă omoară, arzi hîrtiile. Și arhiva franțuzului. Pe Raluca o duci la mănăstirea Țigănești unde să aștepte noua domnie. Dacă Hangerli îmi scapă, o duci la Jiu. In Oltenia se va apăra mai ușor de urgia veneticului.

STANCIU: Să n'ai grije. Vei birui. Nu se poate ca atîta gînd curat să nu doboare atîta murdărie. Apoi mai sunt și Muscalii. Mă fac frate și cu dracu ca să scap pe Raluca.

COMĂNEANU: Da știu. Pe tine mă pot bizui. Și acum du-te. Vezi mai întîi de țigan și apoi culcă-te. Eu mai am de scris...

STANCIU: Cum poruncești. Noapte bună. (iese).

COMĂNEANU: (mai stă puțin, repetă dus pe gînduri „Noapte bună", stinge luminile, astfel că scena rămîne slab, foarte slab luminată de candelele celor două icoane și iese prin ușa din stânga).

RALUCA: (se coboară, punîndu-și o blană pe umeri în timpul mersului. Deschide un oblon și fereastra, aproape fără zgomot, făcând semn cu un felinar aprins, spunând cu voce înăbușită „Iarna lui Hangerli". După o clipă coboară mai departe, împinge zăvorul cel mare, deschide ușa și se uită din nou însoțită de un bărbat acoperit de o șubă. Amândoi dispar în susul scării, ca'n scîrțîie).

COMĂNEANU: (ieșind din stînga). Cine e? Cine umblă? Tu ești? Stanciule. (Tăcere). N'auzi? Cine e? (scoate un pistol din brîu). Raluco, Raluco! A umblat cineva pe scări. Nu ți-e bine?

RALUCA: (de sus) Nu-i nimic. Nu-i nimeni. Ce vrei?

COMĂNEANU: (îngrijorat, sever). Cum nimeni? N'ai auzit? A intrat cineva. Vino jos.

RALUCA: (apărînd pe scară) Visezi. Sunt singură.

COMĂNEANU; Și n'ai auzit nimic? N'ai văzut, n'ai simțit că s'a mișcat ceva pe scară?

RALUCA: (pentru a-l liniști, coboară mai mult și zice surîzînd). Spuneai că nu crezi în stafii.

COMĂNEANU: (mai împăcat). De ce nu dormi? De ce mai ești îmbrăcată?

RALUCA: Ați făcut prea mult zgomot. Am citit... Mă duc să mă culc... Noapte bună

COMĂNEANU: Vin și eu. Să văd. S'o fi ascuns cineva. Am auzit bine. Nu's nebun.

RALUCA; Stai frate. Zău că ești nebun. Cum să se ascundă cineva la mine și eu să nu-l văd?

COMĂNEANU: Lasă-mă vreau să mă liniștesc (se urcă pe scară, pe cînd Raluca vrea să i se împotrivească. Cu un gest autoritar el o dă la o parte și trece la celălalt etaj. Raluca-l urmează cu respirația tăiată. După o clipă reapare Comăneanu ținînd de gulerul șubei pe un bărbat, pe care aproape îl tîrîie pe scară în jos. Apoi îmbrîncindu-l în mijlocul camerei). Hoțule! pungașule! Ce cauți aici?

BĂRBATUL NECUNOSCUT; (își ferește obrazul cu brațul pentru a nu fi recunoscut. Autoritar). Ce caut? Nu pe tine? Ce vreau? O s'o afli mai târziu! Deschide! Vreau să plec!

COMĂNEANU: (lovește cu un gest brutal brațul omului necunoscut, a cărui față se vede acum. Un pas înapoi; apoi cu oroare și satisfacție) Hangerli: Vodă Hangerli! Ha, ha. Ce vânat! In casa mea! Dumnezeu te-a trimis! Nu știu ce căutai tu; dar eu știu că te căutam (pe când Hangerli stă acum cu brațele încrucișate, demn și nefricos).

RALUCA: (se aruncă la picioarele lui Comăneanu). Iartă-l, iartă-l. Mă iubește. Il iubesc. E al meu... Sunt a lui!

COMĂNEANU: (privire nebună când la Hangerli, când la Raluca). Ce zici? Ești nebună? Cum o să cred așa ceva?— (către Hangerli). Ai vrut să-mi furi hîrtiile... Nu mai ai om de încredere... Știi că Țarigradul te pîndește... Și Muscalii... Vrei să te servești singur...

HANGERLI: (liniștit, sigur că steaua lui n'a apus). N'am venit ca domnitor... Raluca spune drept. Ne iubim.

COMĂNEANU: (din ce în ce mai furios). Hoțule! lașule! nu ți-e de ajuns să pîngărești o țară întreagă, vrei să-mi murdărești și numele? Ca să te pui la adăpostul miniei mele pentru treburile obștești, născocești, minți, scuipi pe ce am mai scump, pe această copilă nevinovată?

HANGERLI: (liniștit) Nu mint. E poate întâia dată că nu mint. O iubesc... E o crimă? Se poate... Am comis multe, dar niciodată cu așa nevoie sufletească. cu așa dumnezeire.. Se mai întâmplă minuni... Vreau să las totul... Nevastă, copii, Scaun Domnesc, Vreau să plec cu ea. Numai să mi-o dai sau ia-mi vieața. Sunt în mâinile, tale Nu mă apăr, Nu mă apără nimeni.

RALUCA: Milă, Dinule, milă.

COMĂNEANU: Taci, taci! Minți și tu! Nu se poate. Așa grozăvie nu se poate!

HANGERLI: De ce nu s'ar putea? Ințeleg că te doare, că ești jignit în demnitatea ta de boier și de frate. Dar de când am văzut-o la Curte, pe lîngă Ruxandra, n'am mai vrut altceva. Nici măriri, nici bani... Sunt gata să plec cu Ipsilanti sau ca Moruzzi. Dar cu dînsa. S'o fericesc.

RALUCA: Auzi, auzi, Dinule? Mă iubește!

COMĂNEANU: Ce? Adevărat? Oroarea e *mai* mare, *mai* scârboasă decât credeam? N'ai venit să furi hrisoave, scrisori? Furi și *inimi* și *gânduri* și *dragoste*? Ești șarpele din Evanghelie? Otrava din sînge?

RALUCA : (îi îmbrăţişază genunchii) Iartă-l, iartă-l! Vom avea un copil.

COMĂNEANU : (aruncând-o dela picioarele lui) A nu! Ruşinea, ruşinea mă înăbuşe! Mai bine să vă ştiu morţi, morţi pe amîndoi! (scoate pistolul şi-l ridică asupra lui Hangerli, care continuă să stea drept în faţa lui, fără un gest de apărare. Comăneanu, ca împins de o viziune superioară, se opreşte. Braţul îi cade pe când)

RALUCA : Iartă-l, iartă-l. Fă ce vrei cu mine, dar scapă-l. *Eu* îl iubesc!

COMĂNEANU : (încet, ca şi cum ar fi sigur) Nu, nu pot. Am jurat. Nu e numai al meu... Abia mîine... mîine!...

HANGERLI : Vrei să te mai gîndeşti (pauză) mi-o dai (pauză). În sfîrşit, ne laşi o nădejde?

COMĂNEANU : (încet) Pleacă. Ne mai întîlnim. Mîine dimineaţă, sunt la tine. Am să-ţi dau răspunsul.

RALUCA : (ascultînd şi sculându-se de pe jos) Ştiam! Ştiam! Eşti bun, Dinule. Eşti înţelegător. Mulţumesc că mi-ai dat viaţă... viaţa lui!... Ce să fac?... Cum să mulţumesc?

COMĂNEANU : (tot încet) Du-te sus la tine... mai vorbim noi.

(Raluca se supune, merge încet spre scară şi urcă încet treptele aruncînd o lungă privire de dragoste lui Hangerli, care n'o scapă din ochi. Cînd Raluca a dispărut, la etajul superior)

HANGERLI : (se reîntoarce spre Comăneanu) Ai vrut să plece ca să mă omori singur?

COMĂNEANU : (îl priveşte cu ochi absenţi) Nu, nu... Du-te şi tu... Dar mîine, mîine sunt la tine.

HANGERLI : (cu uşoară înclinaţiune). Te aştept. (apoi merge spre uşa din fund, împinge singur zăvorul, deschide şi iese)

COMĂNEANU : (cade pe o sofa şi rămîne în prostaţie pînă cînd se deschide uşa din dreapta) A!.. Tu Stanciule?

STANCIU : (din dreapta) Eu, coane Dinule.

COMĂNEANU : Ai auzit?

STANCIU : Ultimile cuvinte.

COMĂNEANU : Şi n'ai venit?...

STANCIU : Nu, nu se putea...

COMĂNEANU : Pentru Raluca?...

STANCIU : Da... pentru Raluca... dar şi pentru dumneata...

COMĂNEANU : Da... Omul trebue să fie singur...

STANCIU : *Şi* cînd judecă şi cînd *se* judecă.

COMĂNEANU : Eşti cuminte, Stanciule. Trebuesc ţărei asemenea logofeţi.

STANCIU : Tot la ţară şi numai la ţară te gîndeşti?

COMĂNEANU : De nu mă gîndeam la ea, îl omoram.

STANCIU : Am înţeles. De aceia am tăcut, acolo, îndărătul uşei.

COMĂNEANU : Dar mîine...

STANCIU : Da, mîine e ziua mare (încet insinuînd) Dimineaţa în iatacul lui.

COMĂNEANU : Nu-mi scapă...

STANCIU : Şi totuşi ar fi fost uşor, acum, aici.

COMĂNEANU : Nu se putea. (clopotele reîncep să sune, de astă dată mai vehement) Vezi Stanciule, ce-o mai fi şi asta acum, în mijlocul nopţei.

STANCIU : (urcînd cîteva trepte, deschizînd un oblon şi privind afară peisagiul roş de lumină) Mahalaua cămătarilor de pîrcălabi în flăcări. Sună clopotele pentru ajutor.

COMĂNEANU : (ocupat cu ale lui) Ce zici? N'aud.

STANCIU : Arde, coane Dinule, arde toată murdăria.

COMĂNEANU : (încet, iluminat de mari speranţe) A şi început? (Pe cînd se lasă cortina, clopotele sună din ce în ce mai tare).

PESTE CÎTE MII DE ANI

Peste cîte mii de ani natura
Va scoate iarăş din neant
Alcătuirea de celule
In care sufletu-mi visează
Asemeni unui împărat captiv!

O, frate, tu, mai mult decît un frate,
Replica mea 'n eternitate!
Nu te cunosc şi nu mă vei cunoaşte.
Vorbele mele scrise-acuma,
Vor fi de multă vreme spulberate,
In ziua când tu te vei naşte,
Şi limba chiar în care sunt rostite
Va fi pierit demult şi doar un singur
Crîmpei de manuscript într'un muzeu
Va chinui pe erudiţii vremii
Şi îngropat în el pe veşnicie
Dormi-va fără nume gîndul meu.

Mă 'ndeamnă totuş către tine
O neclintită năzuinţă
Şi scriu acest poem zădarnic
Mînat de strania credinţă
Că gîndurile noastre înrudite
Se vor pricepe peste vremi şi oameni,
In limba fără ţară a visului rostite.

[1]) Din volumul *Visuri în vuetul vremii*, care va apărea în curînd.

Să ştiu că 'ntr'adevăr vei exista,
O, n'aş mai fi atunci atît de singur,
— Singur chiar lîngă vechi prieteni,
Singur chiar lîngă dragostea mea,
— Dragostea mea cu care stau alături
Aşa cum amîndoi ne-am reflecta
In aceeaş oglindă,
Fără să ne vedem unul pe altul în ea...

Dar pentru ce să te mai caut oare,
Vis fără chip al învierii mele,
Prin neştiute vremuri viitoare?

Tu poate de pe-acum alergi prin lume,
Duh care n'ai nici patrie, nici nume!
Şi poate nevăzuta ta aripă
Mi-atinge sufletu'n această clipă...

Amăgitoarea nălucire
A unui dor amar de nemurire
Ademeneşte biata omenire.

Dorinţa noastră de reîntrupare
Ne chinueşte în zădar.
Să ne mîndrim că fiecare
Din noi e-un unic exemplar,
Fără putinţă de reeditare.

AL. PHILIPPIDE

IAR „COLINDELE“ D-LUI BREAZUL

Am tipărit astă vară, în „Viaţa Romînească“ şi în „Universul“, cîte o recenzie a culegerii de „Colinde“ — foarte rea după părerea mea — „întocmită de d-l G. Breazul“. Răsfoind-o filă cu filă, arătam că autorul n'a izbutit să ne dea nicio lucrare ştiinţifică temeinică, nicio antologie de vulgarizare bună şi că, prin urmare, „Colindele“ d-sale nu pot fi nimănui de niciun folos.

In „Universul“ din 13 Decemvrie, d-l Breazul a încercat un răspuns: „D-l Const. Brăiloiu şi colindele. Rea credinţă sau ignoranţă? Ori şi una şi alta?“.

Dacă răspunsul acesta nu dărîmă, cum se va vedea, nici una din învinuirile mele, ci dimpotrivă le întăreşte, în schimb, faptul însuşi că d-l Breazul răspunde înseamnă fără doar şi poate începutul unor vremuri noi. De ani de zile, o seamă de specialişti dovedesc în adevăr, pe toate căile, că d-l Breazul n'a scris un rînd care să nu fie plin de neadevăruri şi greşeli; dar toate cîte s'au spus despre d-sa, şi oricît de greu îl loveau, au căzut până acum într'un abis de tăcere. D-l Breazul n'auzea şi nu vedea. De data aceasta, a auzit şi a răspuns. Se chiamă că, dintre toţi, am izbutit cel dintîi să-l scot din bîrlogul „rezervei obişnuite“, şi să-i desleg limba. Am tot cuvîntul să fiu mîndru, iar iubitorii de adevăr să se bucure.

*
* *

Părerea de bine ne-o turbură însă stilul polemic al d-lui Breazul. Era de temut. Am citit, în adevăr, de curînd, într'un articol al d-lui Breazul, următoarele rînduri:...„ Ungurul Bela Bartok, multă vreme aciuat şi oploşit în adoraţia unor bicişnici muzicaştri români, se tot suceşte, se tot învîrteşte, face pe savantul şi pe atoateştiutorul, mai împroaşcă în Brediceanu, mai în prof. Petranu, mai în noi toţi...“. Lesne de închipuit că dacă „împroaşcă“ Ungurul Bartok, Romînul Breazul nu se va lăsa mai prejos, şi vom vedea că împroaşcă binişor şi el.

In loc să încerce răsturnarea argumentelor îndreptate împotriva d-sale, d-l Breazul urmăreşte ocolirea lor prin şiretlicuri eftine

şi aşa zise „diversiuni“, în care nu lasă nefolosită niciuna din armele luptei piezişe. Ba cotrobăeşte prin sertare după vechi scrisorele şi, pac! cu ele la „Războiul“; ba încearcă învrăjbirea potrivnicului său cu alţii, străini cu totul de ceartă; ba nu-şi mai poate ţine firea şi-l ocărăşte vîrtos —: se vede că dincolo de vestitele sale declamaţii electorale despre „glia strămoşească“, „obştea cea de-un sînge şi de-o lege“, „preaplinul inimii Românului“, şi altele asemenea, d-l Breazul nu ştie decît un „dat la om“, lipsit de orice măsură.

D-l Breazul ar vrea să credem că tot fiinţa însăşi a scriitorului, iar nu cele scrise de el, o ţinteau şi recenziile mele. „Aprecierile asupra puţinătăţii mele“, citim în coloana 2-a a foiletonului d-sale, „nu mă interesează. De aceea, la asemenea atacuri, nu răspund“.

Să mă ierte d-l Breazul. De „puţinătatea“ d-sale, ca atare, nu m'am legat nici cît negru sub unghie; ci m'am legat numai şi numai de cele date în vileag de acea puţinătate, cum duhovniceşte spune. Nu este adevărat că am scris: „d-l Breazul nu cunoaşte nici regulile ortografice cu care începe învăţămîntul elementar al teoriei şi solfegiului“; ci am scris: „la pagina cutare, în măsura cutare. d-l Breazul face greşeala cutare, din care se vede limpede că...“. Foarte mare deosebire şi, fără îndoială, foarte bine înţeleasă de d-l Breazul, oricît s'ar preface că n'a prins-o...

Dimpotrivă, ce poate alege cititorul dintr'o scrisoare de acum 10 ani, în care e vorba de un cilindru de fonograf, transcris de mine, fiindcă aşi fi vrut să „mă folosesc“ de înregistrările d-lui Brezaul, iar dînsul s'a învoit bucuros. Şi dacă aşi răspunde că transcrierea acelei înregistrări mi-a fost cerută de d-l Breazul şi că nu m'am „folosit“, niciodată de lucrările d-sale, decît ca de pilde ce nu trebuesc cu niciun chip urmate, întreb: cu cît vom fi mai înaintaţi şi întru cît va fi mai bună sau mai rea decît este culegerea d-sale de „Colinde“?

Sau dacă d-sa ar dovedi — cum îi voi cere pe alte căi s'o facă — „însuşirea“ de către subsemnatul a unor colinde de ale lui Cucu, ar dispărea oare una singură măcar din scăderile de neiertat ale cărţii d-sale? Ce lumină aduc asemenea jalnice argumente?

Din acelaşi arsenal de mijloace polemice nu tocmai alese, face parte şi încercarea stîngace de intrigă cu care începe răspunsul d-lui Breazul. D-sa lămureşte acolo că nu s'ar fi gîndit nicidecum să-şi apere lucrarea; „faptul însă că m'am năpustit cu atîta furie asupra unei cărţi, pe care Fundaţia Culturală Principele Carol a tipărit-o în strălucite condiţii grafice, *pentru săteni*, dă de gîndit şi i-a „impus obligaţia de a părăsi rezerva obişnuită, pentru a înfăţişa şi examina...“.

Această „manevră“ Breazul nu-mi pare fericită: prea de tot i se văd sforile. Legăturile mele cu Fundaţia se întemeiază pe ani lungi de muncă în slujba ţelurilor ei, nu pe părerile d-lui Breazul,

de a cărui apărare nu avea nevoie decît d-l Breazul însuși. Fundația a avut numai gînduri bune, dar d-sa a izbutit — nu-mi pasă cum — să înșele încrederea ei pe un tărîm unde privegherea este anevoioasă. Zadarnic încearcă să se ascundă sub pulpana ei.

Să zicem că am plivit astfel cărarea polemicii de buruienile cele mai supărătoare. Putem trece la cîntărirea puținelor argumente aduse de d-l Breazul împotriva cuprinsului mai sus amintit al recenziilor mele.

*
* *

Intîi și intîi, d-sa nu-și vine în fire de mirare că am îndrăznit să mă „improvizez censor" al „Colindelor", și că a fost atinsă intratîta „susceptibilitatea mea... științifică".

In ciuda acestor puncte-puncte pline de înțeles, d-l Breazul nu trebue să se mire. Toată slova tipărită și „la lume dată", o poate judeca, pe răspunderea sa, cel dintîi venit. Și era firesc să nu las nejudecată o carte simțită de mine ca o înjosire dureroasă a științei de care mă leagă toate gîndurile și osteneala unui lung trecut.

Apoi, d-l Breazul nu-mi poate ierta „imputarea", că „Colindele" d-sale nu sunt culese cu fonograful: în 3½ din 8 coloane, se opintește din răsputeri împotriva acestei „imputări"; merită, crede d-sa, „să dea din capul locului lovitura de grație Colindelor".

Nu a fost acesta gîndul meu. Am spus: „melodiile nu sunt nici de data aceasta culese cu fonograful", și atîta tot. Ceea ce înseamnă că, în 1938, ar fi timpul ca folkloriștii muzicali să lucreze în sfîrșit după toate legile meseriei. Dar dovadă că n'am făcut din lipsa înregistrării mecanice un cap de țară, stau laudele din recenziile mele pentru culegerile lui Cucu și Drăgoi, scrise sub dictat. Era firește mai bine ca și aceștia să fi cules cu fonograful; dar priceperea și îndemînarea lor au ținut locul uneltelor care le lipseau. D-l Breazul își închipue, bine înțeles, că cel puțin tot atîta îndemînare și pricepere are și d-sa.

Dar, din păcate, cartea d-sale nu-i dă chiar deloc dreptate.

Scrisorica amintită trebue să dovedească, de altă parte, reaua mea credință, care știam încă din 1929 că d-l Breazul culege colinde cu fonograful. Foarte adevărat; dar aici nu e vorba de colindele din carte, nu de cele de pe suluri de fonograf. „Ei bine", răspunde șiret d-l Breazul, „nici în cuvintul de lămurire al cărții mele de „Colinde", nici altundeva *nu s'a spus* că melodiile *nu sunt* culese cu fonograful".

Uite popa nu e popa, cu adevărat științific! nu s'a spus că sunt dar nici nu s'a spus că nu sunt. Ba s'a spus. S'a spus că multe colinde au fost luate din culegerile Cucu și Drăgoi, însemnate după auz și s'a spus mai ales că d-l Breazul a făcut melodiile

„mai simple" și le-a „scuturat de încărcătura întorsăturilor viersului". Atunci cum? Deoparte culegi cu fongraful, al cărui rost e tocmai păstrarea aidoma a „încărcăturii întorsăturilor", de alta „scuturi" melodiile și pînă la urmă tot cu fonograful ai cules? Pe deasupra, autorul ne-a mai povestit că unele cîntece „le-a cîntat el însuși odinioară", iar acum „le-a scris pe note". Dacă și acestea tot cu fongraful sunt culese, urmează că d-l Breazul — adevărat Narcis folkloric — și-a înregistrat singur glasul, iar apoi a scris după propria sa cîntare. Cântăreț: G. Breazul, culegător: G. Breazul. Mărturisesc că la această auto-inregistrare supra-științifică nu mă gîndisem! Să trecem mai departe.

D-l Braezul scrie: „Pui în socoteala mea „lipsa de pregătire tehnică", pentru transcrierea unei colinde (61), născocind și năstrușnicia că-mi „iese din diatonică cromatică", și afirmi că am transcris colinda 7, din Coruri, de Drăgoi, cînd, de fapt, colinda 61 este transcrierea exactă a colindei Nr. 35, dela pag. 83-a din „Monografia muzicală a comunei Belinț", de Sabin V. Drăgoi, manuscris aflat în păstrarea mea. Cum se chiamă faptul acesta"?

Să-i spun eu d-lui Breazul cum se chiamă. Se chiamă lipsă desăvîrșită de bună credință științifică din partea d-sale. In loc să ne arate cinstit izvoarele culegerii, ne zvîrlea în cartea d-sale cîte un „Ardeal", cîte un „Banat", sau cîte un „după S. V. Drăgoi"; iar acum, văzîndu-se încolțit, scoate deodată un manuscris „ex machina", cunoscut numai d-sale, și de care nu suflase o vorbă. Iar noi trebue să credem fără a cerceta, povestea d-sale. Totodată d-l Breazul ascunde cu bună știință că cele *XXX Coruri* de Drăgoi sunt armonizări ale unor melodii „culese, notate și alese din comuna Belinț", încît colinda 61 și corul lui Drăgoi au în adevăr unul și același text și una și aceeași melodie, cromatică aici, diatonică dincolo, așa cum am scris eu, nu cum ar vrea s'o întoarcă acuma d-l Breazul.

Asemenea, d-l Breazul mai tăgăduește că ar datora colindele 121 și 156 lui Bartok sau Borșianu; cea dintîi ar fi cîntat-o Ana V. Boantă din Silvașul de Cîmpie (Cluj), cealaltă Ilie Berar din Oradea-Mare.

Răspunsul era de așteptat. Se cam știe însă astăzi ce este și ce nu ese variantă, și nu putem da niciun fel de crezare unui culegător care „scutură" melodiile, „îndreaptă versurile și viersurile" și își scoate avutul din „cărți făcute mai'nainte". Ne miră numai că d-l Breazul nu ne dă nume de informatori „ad-hoc", și pentru celelalte melodii luate de d-sa dela culegători nenumiți. Cine-l poate împiedeca, de pildă, să se jure pe toți sfinții că n'a împrumutat colinda 27 dela d-l Bîrcă, ci dela țăranul Tudosie Pojoagă din Nisporeni (Lăpușna), sau dela plugarul Timofte Gălușcă din Durlești (Orhei)?

Mult haz are și argumentul privitor la 287, care nu este, zice d-l Breazul, Nr. 49 din culegerea lui Cucu, ci o colindă „care poate fi cîntată și azi oricui de către același elev..".

Adică, pe romîneşte: Cucu a scris odinioară melodia după cîntarea unui elev; dar pe semne nu s'a priceput s'o scrie cum trebue, aşa că d-l Breazul s'a văzut silit s'o mai culeagă odată ca lumea (adică întocmai la fel), „dela acelaşi elev", şi s'o tipărească, cu alt text, drept Nr. 287 al „Colindelor" d-sale. De unde urmează limpede ca lumina zilei că reaua credinţă este de partea subsemnatului, nici decum de partea d-lui Breazul...

O singură apărare mai încearcă d-sa: „Că notaţia melodiilor este în deobşte cît se poate de rea, este greu de dovedit, cel puţin atîta vreme cît nu se cunoaşte sursa de culegere sau documentul fonografic după care sunt scrise".

Nici vorbă. Şi cum nu vom cunoaşte niciodată „sursele", sau „documentele" d-lui Breazul, pe vecie ferite de privirile judecătorilor, nici prin minte nu-mi putea trece să hotărăsc dacă au fost bine sau rău redate prin scris. In privinţa aceasta, d-l Breazul s'a judecat dealtfel singur în prefaţa d-sale, unde citim: „îndeobşte... scrierea muzicală lasă ceva, mai mult sau mai puţin, pe din afară; cea din cartea noastră lasă mult". După asemenea mărturisire, eram scutit de orice oboseală. Dar eu am scris că notaţia d-lui Breazul este neînchipuit de rea, din altă pricină: **fiindcă d-sa nu ştie să scrie muzică.** Dovezile le-am înşirat pe larg (vezi pag. 7—10 a broşurei-extras, scoasă de atunci): nu deosebeşte timpi binari de timpi ternari; aşează greşit barele de măsură; scrie silabe neaccentuate pe timpi tari şi accentuate pe timpi slabi; născoceşte măsuri ca 8/8, 10/8, sau nemaipomenita $\frac{4+6+7+3;}{8}$ face greşeli ortografice copilăreşti etc. Iată de ce îmi pare, „îndeopşte cît se poate de rea" notaţia d-lui Breazul şi va părea negreşit cît se poate de rea oricui şi-ar lua neplăcuta sarcina să o cerceteze.

*
* *

Apărarea d-lui Breazul se opreşte aici.

Socotindu-se spălat din două vorbe de toate păcatele, întoarce acuma foaia şi trece la doborîrea duşmanului subsemnat. Acesta ar fi, după d-sa, „un impostor", a cărui „bicisnicie ştiinţifică şi artistică" îl uimeşte. Dovada bicisniciei se află şi ea, cum era de bănuit, într'un „document" tăinuit, anume în transcrierea de acum zece ani a colindei mai sus pomenite. „Nimic nu este mai de preţ", crede d-l Breazul, „ca portativul şi jumătate, pe care d-l C. B. transcrie colinda Nr. 129 din „Cartea Satului". Pentru că, prea au fost strînse laolaltă în el atîtea elemente de ignoranţă, de lipsă de abuz şi de înţelegere, de incapacitate, prea s'au acumulat aci toate lipsurile, parcă într'adins ca să înfiereze...".

De frumos, e frumos. D-l Breazul combate bine. Dar vorba este: cine a văzut buclucaşul portativ şi jumătate? Numai d-l Breazul. Cine judecă cuprinsul lui? Tot numai d-l Breazul. Il ţine ascuns bine într'o tainiţă zăvorită şi din albastrele înălţimi unde-l aşează pe d-l Breazul, alături cu marii teoreticieni ai tuturor veacurilor, descoperirea măsurii $\frac{4+6+7+3,}{8}$ răsună osîndirea nemernicilor care au cutezat să ridice glasul împotriva d-sale. *Breazul dixit* şi e destul.

Pînă una-alta, deschid însă cartea d-sale, şi văd cu mare uimire că 129 este una din foarte puţinele melodii scrise corect, cu barele de măsură bine trase, cu accentele la locul lor. Mă străfulgeră o bănuială: nu cumva avem în faţă chiar transcrierea mea bicisnică, „aflată în păstrare", de atunci la d-l Breazul, şi, fireşte, scuturată, cum ştie d-sa să scuture, de „încărcătura întorsăturilor"? După cîte am văzut, n'ar fi chiar de mirare...

*
* *

Răspunsul d-lui Breazul sfîrşeşte cu o ameninţare: „...Dar n'am isprăvit. Abia am început!".

Aştept cu nerăbdare urmarea făgăduită. Deocamdată, voi însemna că răspunsul de faţă cuprinde:

deoparte, o seamă de clevetiri zadarnice, fără nicio legătură cu păcatele „Colindelor", şi anume: 1) o intrigă măruntă; 2) o calomnie (înstrăinarea colindelor lui Cucu; 3) cîteva insulte „impostor" etc.); 4) o judecată nimicitoare, dar neîntemeiată pe nimic, despre subsemnatul;

de altă parte: 5) o încercare neizbutită de respingere a „imputării" privitoare la înregistrarea fonografică; 6) o tăgăduire, cu mijloace deochiate, a obîrşiei colindelor 61, 121, 156, 297; 7) o apărare a notaţilor, cu ocolire voită învinuirii care se cerea răsturnată.

Atîta tot, împotriva celor 14 pagini dese în care arătam cu nenumărate trimeteri, scăderile nesfîrşite ale „Colindelor" d-lui Breazul, datorite lipsei de pregătire muzicală, lipsei de cunoştinţe folklorice, lipsei de gust, lipsei de scrupule. Atîta tot, adică nimic; fiindcă, în adevăr, nimic nu se putea răspunde. Mai folkloric am zice:

Breazul nu răspunde,
Că n'are de unde.

CONST. BRĂILOIU

V E S T

PARTEA II

I.

FRÄULEIN ERJI

— Bună ziua! Aşi dori să vizitez camera anunţată în ziar.

— Domnu Ofiţir, puteţi poftiţi mai späther, să vorbiţi cu Herr Joji, intendant al nost'.

— Dar n'aşi putea să văd camera chiar acum? Dacă-mi convine, îmi spui d-ta care-i chiria şi ne'nvoiam.

La insistenţele lui Dinu, bona rămase inflexibilă, căci boierii fiind plecaţi în străinătate, singurul împuternicit să trateze cu noii chiriaşi era intendentul vilei, care trebuia să se înapoieze cu maşina dela conacul din Zakalhaz pe la ora 11.

Dinu îşi consultă ceasul: 10 fără 2 minute. Aşa dar, încă o oră întreagă.

Învălui cu privire circumspectă pereţii vestibulului, îmbrăcaţi în plăci de marmoră cărămizie, ca şi cele cinci trepte, acoperite cu preşu de catifea purpurie, apoi cele două oglinzi veneţiene, de o parte şi de alta a scării, reflectîndu-şi reciproc diamantinele ape şi focuri ale cadrelor de cristal. Recunoscîndu-şi în ele silueta sveltă de „tînăr aviator britanic", multiplicată amenţitor în formă de aliniere pe divizion, îşi mîngîie garda săbiei, cu un fugar surîs în colţul gurii, gîndindu-se că, oricum, mănuşile, agăţate ofiţereşte alături de dragon, îşi făcuseră efectul, de vreme ce bona îl luase dela început cu „Domn Ofiţir".

Cît despre capelă, o strîngea la subsioară, ca pe un ghiozdan cu cărţi pornite ruşinos spre anticar. In aceste momente, se gîndea cu invidie pînă şi la „troncanul duminical" al lui Sandi (avea tresă, de lînă ce-i drept, dar „avea"), căci cine ştie dacă pe Domnul Joji o să-l poată „duce" ca pe această fetişcană.

Admiră apoi vitrourile uşilor dinspre hall, reprezentînd o scenă de vînătoare medievală: galopul unei haite de ogari în urmărirea cerbului rănit de săgeata unui călăreţ în zale de argint.

Cine ştie dacă-i va fi dat vreodată să pătrundă cu privirea dincolo de această uşă? Căci întorcîndu-se peste un ceas, cine-i spunea că nu va afla din gura acestei fetişcane?:

— Herr Joji minuten plecat, Zimmer fost închiriat!

La acest gînd, figura lui Dinu schiţă o grimasă de ciudă neputincioasă, pe care „fetişcana", luînd-o drept surîs, o răsplăti printr'un zîmbet de veritabilă subretă minoră, de mult familiarizată cu ochiade, glume şi bacşişuri de „ofiţiri neînsurăţei".

Impresionat de acest zîmbet, în care întrezărea posibilitatea unei abateri dela consemn, Dinu o privi cu o insistenţă interesată. Subreta purta costumul clasic al ţărăncuţelor din afişele de propagandă pentru tîrgul de mostre din Budapesta: cizmuliţe cu tocuri înalte, pieptar de catifea neagră cu brandenburguri argintii, şorţ de dantelă cu volănaşe suprapuse, fota albastră încreţită ca un acordeon, eşarpă de atlas verde, ca şi fundele ce-i spînzurau — ca la caii „Junilor din Braşov" — din cei doi melci ai cozilor, răsucite peste urechi. Fetişcana avea ochi de veveriţă, dinţi de lapte, ten de gheişă, picioi de balerină, mîini de manicuristă, pe scurt părea orice, dar nu o servitoare.

Făcînd aceste reflecţii în legătură cu proiectul tentativei de corupere prin bacşiş, Dinu ezita încă să-şi scoată portmoneul. Trebuia să procedeze cu diplomaţie.

— Dragă Fräulein... Nu mi-ai spus care ţi-e numele.

— Erji! draghe Domn Ofiţir.

— Dragă Fräulein Erji. Eu aşi prefera să-l aştept pe Domnul Joji chiar aici.

Imi place la Dv. şi n'aşi vrea să găsesc odaia închiriată.

— Domnu Ofiţir nu supere, dar Herr Joji poate mai întîrzieşte

— Nu face nimic. Pot aştepta oricît de mult.

Apoi, scoţîndu-şi cu un gest eroic portmoneul, din care despături cu nervozitate o hîrtie de o sută nouă-nouţă (o primise rest la mic dela tutungiul de lîngă Banca Naţională, de unde cumpărase în ajun patru pachete Chesterfield: unul pentru el, unu pentru Sandi şi două pentru camarazi, căci „îi fumase" destul în carantină, în aşteptarea mandatului):

— Numai că mi s'au terminat ţigările.

N'ai vrea dumneata, să fii aşa drăguţă şi să trimiţi pe cineva să-mi cumpere un pachet de... Regale? Costă zece lei. Restul poate să şi-l oprească pentru osteneală.

— Cum nu, mulţăm frumos, răspunse subreta, strecurînd hîrtia în buzunarul şorţului cu volănaşe suprapuse.

— No bine. Atunci Domnu Ofiţir poftim aştepte în holă.

*
* *

Răsturnat ca într'un chaise longue în fotoliul cu leoparzi pe spătar din stînga ferestrei, Dinu aştepta întoarcerea domnişoarei Erji într'o atitudine de apartie totală, desminţită doar de nervozitatea cu care tocul cismei stîngi bătea tactul în clinchet ritmat de pinten, pe mozaicul pardoselei din „holă''.

Cele ce vedea în jurul lui depăşiau în aşa măsură ideea pe care şi-o făcuse din stradă despre interiorul vilei Bodony, încît era aproape sigur că nu-şi va putea permite să locuiască în „camera (oricît de modest mobilată'' a unei astfel de case).

De-ar putea cel puţin profita de această oră, pentru a afla cît mai mult din ceea ce-l interesa. Nu-şi putea da seama, dacă era mai nerăbdător să-şi continue interogatoriul (căci în definitiv nu aflase încă nimic cu adevărat interesant, afară de amănuntul, ce-i drept capital, că „boierii'' erau plecaţi în străinătate) sau dimpotrivă, dacă dorea s'o vadă pe bonă întoarsă mai repede cu ţigările şi plecată la treaba ei, pentruca el Dinu să-şi poată începe însfîrşit personal cercetările, nestingherit de nimeni. Ar putea să înceapă imediat inspecţia amănunţită, măcar a acestei încăperi, dar instinctul de prudenţă îl sfătuia să-şi aştepte mai întîi ţigările, spre a nu deştepta cine ştie ce bănuieli din partea domnişoarei Erji, în cazul cînd ea nu-l va găsi în fotoliul în care-l lăsase la plecare. Apropos de ţigări, cînd va primi pachetul, va trebui să se ferească, (numai de n'ar uita) să-şi aşeze ţigările în tabacheră în faţa bonei, căci Fräulein Erji, recunoscînd-o după blazon în mîna lui, l-ar putea lua drept un borfaş de „bună dimineaţa'' deghizat în ofiţer, care a trimis-o după ţigări numai spre a putea devaliza vitrina.

Dinu zîmbi amuzat Deşi privită ca o simplă măsură de precauţie, concluzia trasă din ultimul raţionament nu era cu totul lipsită de temeiu, totuşi, se pare că mergea cam departe cu ipoteticile divagaţii. Despre faptul că „ex'' englezoaica din Simplon făcea parte din aceeaşi ilustră familie Bodony, ca şi stăpînii acestei vile, nu mai avea niciun fel de îndoială.

Identitatea de blazon era mai mult decît o prezumţie. Dar ipoteza că această casă ar putea fi într'adevăr Castelul fermecat al himericii „Prinţese îndepărtate'' din fereastra vagonului, era prematură. E drept că vila Bodony, mai cu seamă în ce priveşte interiorul era mai de grabă un palat decît o vilă.

Intr'adevăr, din acest somptuos hall de piatră, pardosit cu romburi polichrome de mozaic, nu lipsia nici monumentalul cămin de marmoră cenuşie, ornat de stema cu leoparzi a casei Bodony, nici medievalul scrin gotic, străjuit de cele două sentinele, încremenite în armurile lor de bronz damaschin. Iată şi vasta bibliotecă Renaissance, în care, printre alte tomuri preţioase, se află la loc de cinste, colecţia completă a Almanahului Gotha. Cît despre galeria nenumăraţilor strămoşi, ale căror portrete înşirate de-a-lungul zidurilor formau o adevărată frescă, un arheolog amator specializat în istoria costumului, ar fi găsit aci un preţios izvor de documentare privitor la evoluţia vestimentară a claselor mobiliare, dela primele înjghebări ale feudalităţii pînă spre ultimii ani de existenţă ai defunctului imperiu habsburg.

⁂

Dinu închise cu un gest brusc scoarţele albumului de fotografii, pe care-l descoperise cu două minute mai înainte pe colţul măsuţei maure de lângă pian. I se păruse că aude sgomot de paşi în vestibul Dar judecînd cu sînge rece, n'avea dece să se emoţioneze. Intr'adevăr, ce putea fi mai natural pentru cineva care aşteaptă, decît gestul de a răsfoi un album. Şi totuşi inima continua să-i bată în acelaşi ritm precipitat. Dar nu de teama că ar putea fi surprins cu albumul în mînă, ci de emoţia provocată de recentele revelaţii ale acelor pagini nescrise, palpitînd însă de o viaţă mai intensă decît ale celei mai pasionante povestiri trăite.

„Englezoaica din Simplon'', locuieşte în această casă. Iat-o în fotografia din centrul paginei, instalată chiar în acest fotoliu din dreapta bibliotecii. „Miss Chesterfield'', se numeşte în realitate *Minola*. Iată-i autograful sub acest profil, care-i aminteşte aşa de bine expresia de graţioasă concentrare, pe care o avusese în momentul cînd se aplecase pe fereastra vagonului, spre coşul vânzătorului cu ţigări de pe peron. Himerica „Prinţesă îndepărtată'' avea într'adevăr un nume unic: „Minola''. Un nume pe care Dinu nu-l mai auzise niciodată. Fermecător şi straniu în acelaşi timp, evocînd profiluri de castelane, aplecate peste balustrade de marmoră, spre a svîrli trandafiri sau mănuşi călăreţilor rivali din arenă. „Gratia immaculatae *Mariae* anno nascentiae noastre filiae Minna MXMIX''. Minna-Minola' Aşa dar numele pe care, cu două zile în urmă, Dinu îl scandase în şoaptă, în liniştea de criptă a Catedralei Mileniu, fusese al ei. 1909—1927. *„Minola are optsprezece ani''*. Aceste simple patru cuvinte, pe care tot în şoaptă le scanda acum, i se păreau infinit mai frumoase decît cele mai preţuite pagini, pe care le va fi produs pînă atunci literatura lumii. Dar pe lîngă acest amănunt, cîte alte capitole pasionante din viaţa fermecătoarei castelane nu citise răsfoind paginile nescrise ale acelei „geniale'' cărţi cu chipuri: Minola visează în chaiselongue.... Minola înnoată „crawl''.... Minola joacă bridge.... Minola patinează.... Minola joacă ceardaş.... Minola mulge căpriţa.... Minola joacă polo.... Minola rîde cu hohot.... Minola face voltije.... Minola brodează gobelin.... Minola stropeşte viţelul cu furtunul.... Minola face scrimă.... Minola cîntă la banjo.... Minola vînează fazani.... Minola....

II

HERR JOJI

— Domnu Ofițir....

Dinu tresări, lăsînd să-i scape albumul din mîini pe covor.

Fetișcana care se strecurase tiptil pe sub arcada din stînga bibliotecii, se aplecă să i-l ridice, cu un „tulai'', icnit în surdină, apoi i-l întinse împreună cu pachetul de Regale, cu un zîmbet ușor intimidat, care-i desvăluia toți dinții de lapte.

— Draghe domn Ofițir, nu superi, dar roji frumos, deschidem jam și grijești nu picat cenușe la covoare, că ne omore Frau Josefa....

Dinu își stinse țigara, turtind-o în fundul scrumierei, pe care apoi o deșertă, scuturînd-o în arcada căminului; inspectă covorul, spre a se convinge dacă respectase în totul consemnul d-rei Erji și se pregătea să deschidă fereastra, cînd sgomotul unui motor de automobil îi atrase privirea spre curtea din spatele vilei. Să se fi întors domnul Joji? Ar fi preferat să mai întîrzie, căci la gîndul că în curînd va trebui să ia contact cu intendentul, începea să nu se mai simtă în apele lui. Intr'adevăr, despre domnul Joji își făurise imaginar un portret (și-l închipuia zbir ungurean cu favoriți și biciușcă, imagină familiară din anecdotica literatură descriptivă a Ardealului antebelic, cu jăndari și honvezi cu pene de cocoș la pălărie), astfel încît presimțea, că în fața lui n'ar mai fi putut suporta ostilitatea primului contact, experimentată în ajun la ghișeul mandatelor interne din hall-ul poștei centrale.

De aceea, dînd la o parte cu precauțiune, draperia de catifea a ferestrei, spre a vedea fără a fi văzut, Dinu avu un simțămînt de neliniște amestecată cu ciudă la gîndul că realitatea, cu siguranță, îi va confirma bănuielile.

Dar în locul presupusului vechil cu scurtă și cravașă, din camioneta Ford ce se oprise în dreptul intrării de serviciu, coborîseră cu puține secunde mai înainte, patru ungureni veritabili cu șorțuri de toval, pantaloni albi de aba cu găetane negre și cisme țintuite, purtînd pe umeri un soi de copae de metal, de o formă curioasă, cu extremitățile ușor curbate ca ale unei lotci, prea mică pentru a părea o luntre și prea luxoasă pentru a-i putea spune albie. Judecînd după pasul șovăitor al celor patru rîndași și după atitudinea încovoiată a trupurilor, s'ar fi zis că purtau pe umeri o povară destul de grea. Această cursă trudită de-a-lungul aleei, al cărei pietriș scîrțîia strident în ritmul de marș funebru al celor patru perechi cizme, avea ceva aproape macabru. Recunoscînd glasul domnișoarei Erji, care ieșise în întîmpinarea bizarului convoi, Dinu deschise fereastra.

— Fräulein Erji! Ce poartă oamenii pe umeri?.

— Baia Măriei Sale Contesa noast' cea tînără.

Ciudată baie își zise Dinu. Mai degrabă ași fi spus că-i un sicriu.

*
* *

— Domnu Ofițir, Herr Joji intendant al nost', începu domnișoara Erji, apoi adresă în ungurește însoțitorului ei un adevărat potop de fraze, într'un ritm atît de precipitat, încît Dinu rămăsese uluit de virtuozitatea quasi-miraculoasă a acelui impetuos debit verbal, ce-ți evoca avalanșe și prăvăliri de pietriș și bolovani în munte.

Domnul Joji era un bărbat între două vîrste, bine legat, bine hrănit, ras și pieptănat cu îngrijire, purtînd un complet de sport cu largi careuri cărămizii. Dinu îl privi surprins. Dacă nu l'ar fi știut intendent, l-ar fi putut lua drept reprezentat de comerț, prokurist de Sparkassă, antreprenor de stranduri sau așa ceva.

— Habe die Ehre. Joji Hegedüs. Vă rog scuzați de Verspät. Sperăm pricepeți jarmana. Fräulein Erji hat mir schon gesprochen.

Conversația continuă trei sferturi în nemțește, un sfert în romînește. Deși Dinu vorbea o nemțească foarte aproximativă, ajunseră cu bine la liman, căzînd de acord asupra tuturor condițiilor.

Camera era situată la etaj, în aripa dreaptă, avînd acces la baie comună a etajului, în care mai locuia un singur locatar, student la Politehnica din localitate, plecat de o săptămînă într'o călătorie de studii în regiunea minieră Reșița--Anina.

*
* *

După plecarea intendentului, care se retrăsese înclinându-se și frecându-și mâinile:

— Habe die Ehre Herr Ofizier! (Il „dusese'' și pe el), Dinu, în așteptarea d-nei Josefa, chelărița camerelor dela etaj, care trebuia să sosească dela Bäkerei, își continuase tête-à-tête-ul cu Fräulein Erji, încercînd s'o descoasă metodic (intrigat fiind de condițiunile neașteptat de avantajoase în care obținuse camera: „prețul 1.200 lunar, inclusiv luminat, încălzit, intrarea absolut separată, eventuel caffé sau „Früștuk'' la invoială, supliment 200 lunar inclusiv servici Fräulein Erji'').

După cîte înțelesese el în cursul tradiționalului interview, toate piesele dela aripa dreaptă a etajului fuseseră la început camerele personalului, iar faimoasa ieșire absolut separată, comunica în realitate cu scara de serviciu.

In urma concedierii a parte din personal, după decretul primei exproprieri, două odăi devenind astfel disponibile, fuseseră puse la dispoziție prin mica publicitate eventualilor amatori de „camere mobilate cu confort modern", spre a se putea acoperi din produsul chiriilor măcar cheltuielile de întreținere ale vilei, ai cărei stăpîni locuiau cea mai mare parte a anului în străinătate, sau la conacul din Zakalhaz (14 km de Timișoara) o comună cu populație foarte amestecată, sîrbească, romînească, șvabă și maghiară, unde ultima expropriere le mai lăsase, din miile de hectare stăpînite timp de aproape șase secole, abea vreo câteva zeci de jugăre vie și pădure.

III

CORESPONDENȚĂ

Duminică 2 Noembrie 1927.

Dragii mei,

Dacă am amînat cam mult această scrisoare, e numai pentru motivul că aveam atîtea de povestit în legătură cu mutarea mea la noua adresă: Villa Bodony, str. Iosif Gal Nr. 5, încît am socotit mai nimerit, să mă instalez la scris într'o zi de sărbătoare, spre a-mi putea duce mai bine epistola pînă la capăt.

De altfel, în cursul ultimei săptămîni am avut o activitate militărească excepțional de intensă, pricinuită de anunțarea inspecției unui general dela București, astfel încît, chiar dacă aşi fi voit și n'aşi fi avut răgazul să vă scriu, căci în decursul celor 8 ore de program (7—8 sport obligatoriu; ștafetă, foot-ball sau „agerimi"; 8—10 cursuri teoretice, 10—12 instrucție „și călare și pe jos", 3—6 Regulamente și instrucție la tunuri, 6—7 curățirea materialului sau frecarea cailor ad-libitum) — ne „freacă" atît, încît odată ajuns acasă, ochii mi se închid de oboseală, înainte de a-mi fi putut citi măcar ziarul.

De-ar trece odată coșmarul acestei inspecții, căci după aceea „frecușul" se va muià imediat, (m'a asigurat despre asta „pe cuvînt de onoare" Sandi în persoană, care îmi e acum camarad direct, în calitate de șef al tunului 3, calitate ce-l face să și-o uite cam des pe aceea de văr, de oarece pe mine mă freacă mai „strengst" decît pe toți ceilalți camarazi, sub cuvînt că dacă n'ar proceda așa, ei m'ar proteja ca rudă, aşi risca să mă pomenesc într'o bună zi trecut din oficiu sub ordinele altui șef de tun, pentru ca după cum se spune, „scăpînd de dracul, să dau peste tat-su!).

Tot din cauza lui Sandi, am dat peste altă belea: In legătură cu inspecția generalului se fac pregătiri înfrigurate, în vederea tradiționalei șezători ocazionale, cu recitări, orchestră și cor.

Or, Sandi, fără a-mi cere binețelea vreun prealabil aviz, a găsit de cuviință, să-mi divulge calitatea de pianist căpitanului, care m'a și trecut „manu-militari" în program, ca solist.

Credeam că cel puțin aici voiu scăpa de ingrata mea soartă de „concertist" sau „tapeur" (ad libitum), căci oricum, nu te poți prezenta în fața unui public chiar de elevi artileriști (cu timpanele tăbăcite de salve, baraje sau alte mitralii) chiar așa nepregătit; ori, cum sunt luni de zile — o știți foarte bine — de cînd n'am mai atins clapele, la început am vrut să le trag cu una, pretextînd că-mi e indexul scrintit; dar la ora de trageri cu arma (acum de cînd cu modernizarea artileriei, facem și carabină), m'au prins cu ocaua mică, și am scăpat ieftin cu o admonestare amicală dela căpitan, așa că dela beleaua concertului din sala „Casinei Militaro-Civile" nu m'am mai putut sustrage.

Beleaua are nu-i vorbă și micile ei avantaje, căci orele de repetiție reprezintă tot atîtea ore de concediu dela practică și teorie; dar nu e mai puțin adevărat, că mi se răpesc astfel și cîteva ore pe săptămînă în plus, de oarece trebuie să studiez serios, pentru a nu risca vreun chix în fața generalului, mai ales că (ori o faci, ori nu!) mi-am ales două bucăți grele: Rapsodia II-a de Liszt și Concertul în si minor, tot de Liszt, acesta din urmă cu acompaniament de orchestră.

Orchestra școlii e cam anemică, ce-i drept, dar sper că în scurt timp se va întrema, căci repetăm cu febrilitate și trag nădejde că pînă la reprezentație va căpăta și „culori" —, mai ales că „paleta" ei va fi îmbogățită în curînd cu 8 gagiști civili dela 4 pionieri: trei clarineți, doi corneți, doi fagoți și un oboi, avînd în vedere că de! E vorba de prestigiul școlii! Această veste am aflat-o (— Ssst! E secret mare!.... Să nu se afle domnule Dragule!) dela camaradul Mitu, contrabasistul nostru principal, un elev din anul II, fost teterist, activat din amor: Iubește pe o unguroaică din Arad, fata fostei sale gazde, și vrea să se însoare negreșit cu ea, îndată ce va pune tresa.

— „N'a auzit așa concert Timișoara de cînd e ea!" se laudă Mitu pe toate cărările

Las'o mai domol, măi domnule Mitu, că ne facem de rîs, încerc cu să-l mai temperez, dar el mă bate pe umeri zîmbind, cu gestul cu care își va fi mîngîiat Marghiloman pe Zori-de-Zi în zilele de antrenament premergătoare derby-ului, căci „l-am timpit" la prima repetiție cu o Habaneră de Albeniz, de nu mă mai puteam scăpa de dînsul. (Iși pusese în minte să o pună pe contrabas, afirmîndu-mi cu toată seriozitatea, că ar ieși „o folie").

Maiorul însărcinat cu întocmirea programului îmi obiectase că nu voiu putea cînta bucățile alese de mine, fiind unguresti, căci aceasta ar însemna un act antinațional, sugerîndu-mi pe un ton quasi-imperativ să „execut" în locul lor vreun marș patriotic sau

eventual vreo arie populară, de pildă o doină, sîrbă, sau chiar „vre-un brîuleţ".

Zadarnic încercasem să-i demonstrez (cu aceleaşi argumente, cu care-l combătusem şi pe camaradul Mitu contrabasistul cu „Habanera" lui), că pianul, ca instrument, nu se pretează la aşa ceva. Maiorul continua să-şi susţină cu dîrzenie punctul de vedere.

Noroc că în cele din urmă, colonelul comandant al şcolii, care era în sală, a intervenit ca arbitru, şi după ce mi-a ordonat „să execut" prima parte a Rapsodiei, nu numai că mi-a acordat ciştig de cauză, felicitîndu-mă, dar spre surprinderea şi mărturisesc, spre admiraţia mea, a început să combată chiar principial punctul de vedere al maiorului, susţinînd că atunci cînd e vorba de artă, considerentele patriotico-naţionaliste nu-şi mai au niciun rost, dînd ca e pildă într'adevăr impresionantă, faptul că o societate literară din Budapesta, deşi cunoscută prin sentimentele ei revizioniste a luat totuşi iniţiativa traducerii şi publicării în limba maghiară a operei lui Mihail Eminescu, pe care îl consderă împreună cu Petöffy, drept cel mai mare poet al timpului. (Inainte de a fi numit comandant al şcolii, colonelul nostru a fost timp de doi ani ataşat militar la Budapesta).

Dar să revenim la instalarea mea.

Mai întîiu, să-mi caut o nouă coală, căci iată, cu toţi puricii mei caligrafici, mi s'a terminat hîrtia.

Să nu-mi mai reproşaţi că nu vă scriu destul. Rar, dar cînd mă pornesc...

IV

CONFESIUNI APOCRIFE

Cum vă spuneam, să reviu la instalarea mea: *Primo. Detalii materiale şi topografice.*

Preţul: 1.200 lunar, 4,50 m × 5,50 m, 10 minute de şcoală, intrare separată, 2 ferestre spre parc, parchet, tapet, terra-cota, divan noptieră, 2 fotolii, etc., acces baie.

Actualul meu domiciliu se află situat în villa (dacă i-aşi spune un adevărat castel, vă rog să credeţi, că n'aşi exagera deloc) unor aristocraţi unguri absenteişti.

După cîte am putut pînă acum afla, casa (opera aceluiaşi architect care a clădit şi Catedrala Mileniu în anul 1900), aparţinea Colonelului Conte Ladislaus Bodony, căzut eroic în fruntea regimentului său de Huzari în primele zile ale ofensivei noastre în Ardeal.

Soţia şi fiica lui trăiesc cea mai mare parte a anului în străinătate, Contesa Bodony, englezoaică de origine, păstrînd încă legături strînse cu rudele din Anglia.

Acest lucru l-am aflat singur, întîmplător, aruncîndu-mi o privire involuntară pe o carte ilustrată din Cambridge, adresată: Miss Minola Bodony, începînd cu vorbele: My dear grandschild, şi iscălită: Jours grandfather Lord Arthur Dorian Landsdowne.

Printr'o involuntară indiscreţie, am aflat astfel, că tatăl contesei stă la Cambridge şi se chiamă Lord Arthur Dorian Landsdowne. Vă pomenesc de acest nume fiindcă în seara aceleeaşi zile, citind „Universul", care nu mi-a fost mirarea să găsesc la pagina informaţiunilor externe, rezumatul unui discurs, cu tendinţe vădit revizioniste, tratînd problema minorităţilor etnice, în Statele succesoare ale defunctei monarchii habsburgice, rostit în Camera Lorzilor de către acelaşi Lord Arthur Dorian Landsdowne.

Lectura acestui articol m'a pus pe gînduri, neputîndu-mă opri a face o apropiere între opiniile omului politic englez şi legăturile lui familiale în Banatul rominesc, cu atît mai mult cu cît trebue să ştiţi că astfel de alianţe între marile familii ungare şi engleze sunt destul de numeroase, sîngele celor două aristocraţii, britanică şi maghiară, deţinînd pe cît se pare actualmente în Europa, recordul globulelor albastre.

De altfel, chiar contesa Bodony, gazda mea, pe care pînă acum n'am văzut-o încă la faţă (Dinu făcu un efort, pentru a nu pune un „sic" în locul acestei paranteze a autorului), fiica lordului Arthur Landsdowne, e născută tot dintr'o căsătorie anglo-maghiară, mama ei fiind o contesă Nadasdy.

Toate aceste amănunte le deţin dela fosta doică a gazdei mele, Frau Josefa Müller, o săsoaică sexagenară, pe cît de romantică, pe atît de expansivă, care acum e chelăriţa şi îngrijitoarea vilei în care locuiesc.

Imprejurările cărora le datorez atît aflarea detaliilor pe care vi le-am expus mai sus, cît şi raporturile excelente în care mă aflu actualmente cu Frau Josefa, sunt destul de pitoreşti, aşa că merită să vi le povestesc.

După cum vă scrieam mai sus, în vederea viitoarei şezători în cinstea generalului, ar trebui să studiez cel puţin cîte un ceas pe zi, căci concertul de Liszt (mai ales faimosul prestisimo din final) nu-i jucărie.

Ori, pianul din sala noastră de dans, la care zdrăngănim cu rîndul, ca să valseze băieţii, e o rablă inimaginabilă.

(Cu chiu, cu vai, am obţinut să mi se trimită un acordeur, dar după trei zile pianul a ajuns în acelaşi hal, căci charlestonul" face şi pe aici ravagii).

Pentru seara producţiei, care va avea loc peste 10 zile mi s'a promis un Bechstein de Concert, închiriat dela magazinul Nagy.

(Colonelul m'a chemat personal în cabinetul lui ca să-mi arate aprobarea: Lei 2.000, sosită pe cale oficială dela inspectorat).

Dar pe ce să exersez pînă atunci?

E drept că în hall-ul villei Bodony, pe care vi-l voi descrie la timp, zărisem un Pleyel imperial, în lemn de nuc, o adevărată piesă

de muzău, dar camera mea fiind situată la etaj și contractul nepre-văzînd în afară de accesul la baia comună a etajului nicio clauză su-plimentară în favoarea mea, trebuia să mă resemnez, spre a-mi des-anchiloza falangele amorțite de vînt, țesală și dîrlogi, de a simula arpegii imaginare pe bordura de marmoră a ferestrei.

In disperare de cauză, văzînd cum zilele se scurgeau unele după altele, în timp ce eu rămîneam cu studiul la același punct mort, într'o seară, Joi, ba nu, Vineri, pe la ora 9, mă pregăteam să-mi iau inima'n dinți pentru a încerca să tratez cu Frau Josefa eventuala închiriere a pianului pe termen de o săptămînă; o încercare pe care trebue să vă spun că o socoteam mai dinainte sortită eșuării, căci chelărița villei Bodony se bucură de reputația unui adevărat cerber și apoi, cu ce puteam să-i ofer, mai ales pentru un astfel de pian, când după plata chiriei și achitarea datoriilor contractate în timpul carantinei, îmi mai rămîneau exact 800 de lei. (O paranteză: In ul-tima scrisoare mama mi-a scris că cei 4.000 de lei îmi vor ajunge pentru casă, masă și micile mele cheltuieli de buzunar (a doua pa-ranteză: cu ocazia instalării am avut diverse cheltuieli excepționale: un ceas deșteptător, o cutie cu plicuri de corespondență și un stylo, bacșișuri etc., închid a doua paranteă), iar mama a adăugat textul: dacă nu, scrie-ne și vom vedea ce vom mai putea face. Dragă măi-cuțo, m'am conformat și rămînînd în așteptarea mandatului supli-mentar, închid și prima paranteză), pentru a reveni la cele ce vă povesteam.

Tocmai mă pregăteam să cobor, pentru a cere doamnei Josefa audiența de rigoare, cînd mi se păru că aud dinspre parter ecoul unor arpegii stîngace.

Intrigat, ciulii urechea. Să se fi întors oare stăpînii din străi-nătate?

Aceasta ar fi însemnat spulberea ultimei mele șanse. O descu-rajare adîncă mă cuprinse.

V

FRAU JOSEFA

Dinu lasă condeiul din mînă, apoi reciti cu atenție ultimele trei rînduri:

„Intrigat ciulii urechea. Să se fi întors stăpînii din străinătate? „Aceasta ar fi însemnat spulberarea ultimei mele șanse. O descura-„jare adîncă mă cuprinse"...

Ce minciună sfruntată! Ii era parcă silă să mai continue a minți cu atita nerușinare.

(De altfel i se terminase și a doua coală).

In realitate, în momentul cînd auzise acele arpegii stîngace, de emoție inima i se oprise o clipă în loc, continuînd apoi să-i svîcnească în piept, într'un ritm nebunesc, ca după o cursă disperată...

In fond, dacă mințea în scrisoare, era pentrucă nu putea face altfel. Ca să destăinuiască părinților săi adevăratul sentiment care-l stăpînise în acel moment, ar fi trebuit să-și înceapă povestirea „ab ovo".

I'ar fi trebuit nu două coale, ci o testea întreagă:

Și apoi, se așezase la masă pentru a scrie o scrisoare, nu un ro-man... Deja, scrisoarea i se părea și așa excesiv de lungă. E drept că Doamna Dragu îl rugase să-i scrie regulat de 2 ori pe săptămînă cel puțin.

Cum Dinu, prins în vîrtejul ultimelor evenimente, de aproape 2 săptămîni nu mai scrisese un rînd, găsise de cuviință, drept com-pensație, să-și umple conștiincios 4 pagini, cu atît mai mult, cu cît cine știe cînd avea să mai găsească răgazul sufletesc pentru o vii-toare scrisoare?!

Iată însă că și cea de a doua coală i se umpluse pe negîndite și totuși mai avea atîtea de povestit.

Din cutia de corespondență fu scoasă o nouă coală:

„Din fericire însă, aflai dela bona care-mi aducea sticla cu apă, că boierii nici gînd să se fi întors și că pianista e... chiar Frau Josefa

O inspirație fulgerătoare, sugerată de morala fabulei lui La Fontaine „Le renard et le corbeau":

Scoborîi scările și intrai în hall cu o figură extasiată:

— Abend! Gnädige Frau Josefa! aber sie spielen doch so wun-der-wunder schön.

Ganz richtig, gnädige Frau Josefa, weil ich auch, wissen sie doch, ich bin ein bischen Musikus.

Urmarea cred că o bănuiți:

După masacrarea unei sonatine de Schubert a cărei audiție mi-a strepezit timpanul, schimbarăm rolurile.

Era acum rîndul Doamnei Josefa să se extasiese.

Dintr'o elementară condescendență i-am propus să încercăm Rap-sodia de Liszt la 4 mîini, dar după cîteva măsuri „gnädige frau Jo-sefa", a abandonat.

Aflînd că sunt absolvent al conservatorului m'a rugat s'o scuz un moment, și după o absență de cîteva minute s'a înapoiat aducînd cu sine: o butelioară sveltă ca o marchiză cu capul pudrat — mă refer la „coiffura" nu a marchizei, ci a sticlei: Tokay Dessert 1889, două cupe de Baccarat tăiate în brillant, și o farfurioară cu biscuiți Pis-chinger", totul pe o tavă de argint, (împodobită de stema cu leoparzi a familiei) contemporană cu „baia măriei-sale contesa noast-cea ti-nără".

Destupînd sticla cu vin — un fel de cognac onctuos sclipind ca topazul — atmosfera odăii se umplu de un parfum în același timp violent și subtil, un „buchet" combinat din 3 nuanțe distincte: fa-gure de mai, tinctură de iod și eter. Simțeai cum te îmbată înainte de a-l fi atins. Gustînd din prețiosul elixir, după un prealabil: Prost gnädige Frau Josefa, nu mă puteam opri, de a-mi imagina în același

timp, mina pe care ar face-o gazda cea adevărată, dacă ar intra pe ușă surprinzînd acest „gemütlich" tête-à-tête.

Din acea seară, nu numai că pianul (deci hall-ul) îmi stau la dispoziție în permanență, dar pot intra în orice moment ori și unde-mi place, încît am impresia că eu sunt castelanul.

Camera de baie a contesei Bodony e o minune: plăci de marmoră cenușie încrustate cu crini de argint. Pe lîngă baia propriu zisă în mozaic venețian se mai află una în argint masiv, o adevărată piesă de muzău din secolul al XVI-lea. A aparținut contesei Elisabeta Nadasdy, născută principesă Bathory, contemporana lui Mihai Viteazul, o favorită imperială, celebră prin frumusețea ca și prin infidelitățile comise împotriva imperialului ei protector (Legenda afirmă că printre norocoșii beneficiari ai favorurilor ei s'ar fi numărat chiar Viteazul și chipeșul Voevod Valah, pe care capricioasa contesă l-ar fi cunoscut în primăvara anului 1601, la Praga, la curtea împăratului Rudolf al II-lea „protectorul" lor comun).

Sufrageria, în stil Loui XV ale cărei panouri, încrustate în lemn de trandafir, ar fi costat, după cum afirmă Frau Josefa, 20.000 de coroane înainte de război, e o uluitoare sinteză de grandios și intim.

Ce să vă mai vorbesc despre hall-ul de onoare, pardosit cu dale de mozaic italienesc, tapisat cu gobelinuri autentice, mobilat cu scrinuri ogivale, mese florentine, jilțuri spaniole în nuc sculptat sau piele de Cordova, și străjuit de cele două armuri de bronz damaschin, a căror ochi de întuneric mă fixează straniu (deschid o nouă și ultimă paranteză: vă rog să nu vă impresioneze tonul cam melodramatic al acestui final de scrisoare, căci pînă în prezent, slavă Domnului n'am zărit încă nici o stafie, și mă grăbesc să închid paranteza, căci nu mai știu unde am rămas) a căror ochi de întuneric mă fixează straniu, prin orbitele coifurilor cu panașe de struț, ca și privirile încremenite ale nenumăratelor portrete de strămoși înșirate de-a-lungul zidurilor.

Uitasem să vă mai spun, că printre ele se află și chipul frumoasei contese Elisabeta Nadasdy alături de a lui Michel Woiwoda Walachiae Transalpinae etc., figurînd împreună, ca principalele personaje, într'un tablou datorit pictorului FranzFranken, reprezentînd o serbare la Curtea din Praga a Impăratului Rudolf al II-lea.

Nu sunt sigur dacă acest tablou e original sau numai o copie, dar în orice caz e ceva extraordinar.

Amănuntele materiale: hainele personajelor, covoarele, mobilele, coloanele palatului ce servesc tabloului drept decor, îți dau atît de perfect iluzia mătăsei, a brocardului, a marmorei, iar chipurile sunt atît de magistral reliefate și de vii, încît privindu-le mai mult timp și constatînd că *totuși nu mișcă*, ai impresia că te afli într'un panopticum.

Uneori, rămînînd singur în prezența acestor personaje de legendă, și totuși atît de halucinant reale, încît te-ai aștepta să-ți vorbească, îmi vine să mă întreb, dacă chiar actuala mea existență de

castelan de contrabandă nu e o simplă halucinație. Atunci mă așez la pian și constatînd că nici muzica nu mă trezește respir satisfăcut.

„Pourvu que ça dure", căci adevărații castelani pot sosi dintr'o zi într'alta.

Dinu lăsă din nou condeiul din mînă. Iar trebuia să mintă. Pourvu que ça dure? In realitate, gîndul lui exact în acest moment era nu „Pourvu que ça dure" ci dimpotrivă:

„Pourvu que la Princesse Lointaine approche un jour"...

(Va urma)

MIRCEA GESTICONE

ANNA DE NOAILLES[1])

In vara anului 1913 D-na Edmond de Polignac, această mare principesă a artelor, mi-a dat un mic volum galben cu poeme, intitulat *„Les vivants et les morts"*. Pe copertă însemnase un vers de Ana: „Schuman, ciel d'Octobre ou volent des cigognes". Un ofițer în scurt popas spre Egipt nu are timp de citit. Cu ochii fixați pe calendar și cu urechile speriate de tic-tacul ceasornicului, abia are timp să vadă o picătură, or s'asculte o fugă, căci.....

„In spatele meu, aud mereu, grăbindu-se
„Carul înaripat al timpului".

Pe lîngă aceasta îmi iau curajul să vă mărturisesc că în 1913 nici nu auzisem de Contesa Ana de Noailles ca poetă și nici măcar de numele el. Am deschis această carte într'o dimineață pe drumul de întoarcere spre Egipt, cînd vaporul Lloyd-ului austriac luneca dealungul coastei zimțuite de vîrfurile munților insulei Creta, și nu am lăsat-o din mînă pînăce, uitînd de timp, n'am ajuns la cea din urmă pagină. Mi s'a părut că un fel de *sensibilité aigüe*, un fel de înțeles dureros, aproapte torturat al lucrurilor trecătoare ale vieții s'a coborît asupra mea de pe vîrfurile Olimpului și ale Idei, și am aflat că sunt în fața unei mari poetese, o poetesă demnă urmașă a Elisabetei Barrett Browning, continuînd pe însăși marea Safo.

Care este calitatea principală a versului Anei de Noailles? Ca pe cea mai importantă am găsit-o și o găsesc și acum, acea frumusețe evocatoare ce ne mișcă și obsedează, amintindu-ne întrucîtva de intensitatea de emoție ce ne-a relevat-o Cattulus. Deși unii preferă volumul ei anterior *„Les Éblouissements"*, *„Les vivants et les morts"* sunt pentru mine apogeul geniului ei; într'adevăr nu e în el nimic mai mult decît ecourile unei infinite dragoste de viață, un aur mai pur decit cel din sonetele portugheze ale Elizabetei Barrett, deși mai puțin supuse la disciplina exigentă a rațiunii și cu atît mai pure fiindcă le lipsește partea din aliajul care tocmai întărește metalul natural din monedă. Ea întrunește în chipul cel mai fericit originalitatea cerută de Ethel Smyth ca dar specific al femininului în artă și descris așa de exact de Rémy de Gourmond: *„Voici une femme qui*

[1]) Despre Sir Reginald Storrs, v. Miscellanea, pag. 135.

écrit sans se guinder pour imiter le ton des hommes". Ana nu face parte dintr'o școală. Cum spune Horațiu: *„Nullius addictus jurare in verba magistri"*. *„Solitaire nomade et toujours étonnée"*. O altă calitate, pe care o imparte cu toți oamenii mari: acolo unde e neînțeleasă, rămîne tot așa chiar la a doua chiar la a zecea citire, astfel că misterul ei e complet independent de elementul surpriză. Vă voiu da cîteva exemple de acest neprevăzut și de această intensitate:

„Toi si gal, si content, si rapide et si brave.
„Qui régnes sur l'éspor ainsi qu'un conquerant,
„Tu erjoindras aussi ce grand peuple d'ésclaves
„Qui git, muet et tolérant".

și iar:

„Aussi, quand vous viendrez, je serai triste et sage
„Je me tairai, je veux, les yeux larges ouverts,
„egarder quel eclat a votre vrai visage.
„Et si vous ressemblez a ce que j'ai souffert....".

și următoarele care ilustrează intensa teamă de moarte:

„Mon ami, vous mourrez, votre pensive tête
„Dispersera son feu.
„Mais vous serez encore vivant comme vous etes
„Si je survis un peu".

In vara anului 1914 sosisem la Paris din Egipt și eram din nou cu D-na de Polignac. Supunîndu-mă, ca de obiceiu, la o afectuoasă „percheziție vamală", ea descoperi printre lucrurile mele numai două cărți: un Omer și *„Les vivants et les morts"*. Puțină vreme după aceasta, la o petrecere dată acasă la Hélène de Chimay, sora Anei, am fost prezentat poetesei și mi-am dat seama că aceasta era la curent cu micimea bagajului meu literar. Admirația indirectă a fost în orice caz mai sinceră decît orice măgulire adusă vreunui poet în viață. Pe dată și pentru totdeauna am devenit prieteni; și la despărțire ea scrise în *„Les vivants et les morts"* cu acea generozitate a geniului: *„lui Ronald Storrs, en le remerciant de l'amitié qu'il m'inspire"*.

Ana era mică și puțin importantă în toate, afară de suflet. Avea părul de culoare închisă și lucios, miini mici, delicate și expansive. ochi mari și întunecați care aici cînd ca fărime de topaz, cînd asemănători unor cărbuni aprinși; un nas ca o proră cum o fi avut poate zeul Horus. Despre această trăsătură despre care am discutat și căreia îi dădea importanță scrie undeva: *„J'ai vu un jeune poète anglais ici hier, qui m'a dit qu'il avait appris le française à cause de mes livres, Cela m'a touchée car ces plaisirs de l'orgueil sont immédiatements bons pour la santé. Mais il avait un nez sanz dignité; le*

mien, que vous trouvez accusé, resemble, m'a dit Clémenceau, à Bonaparte en Italie''. Forța liniilor ce desenau gura ei nu se poate uita. Putea imediat și timp îndelungat să domine orice adunare, oferea ca și Victor Hugo o slabă participare *„dans un de ces monologues qu'il appèlle une conversation*''. Edmond Rostand, Maurice Barres și chiar Colette în persoană, ar fi putut stîrni (destul de măgulitor) dar fără a putea să pareze și cu atît mai puțin să riposteze strălucitoarelor ei atacuri și asta în ciuda continuei oboseli fizice care pare să-i fi dominat întreaga viață. Trecînd prin Paris totdeauna am făcut pelerinajul cuvenit casetei convenționale ce conținea o astfel de raritate, în hidoasa stradă Sheffer. Ana sta întinsă în fața Atenei de pe Acropolis, palidă, cu părul ei negru revărsat pe perne, îmbrăcată în roșu aprins și în verde, cu mîinile încărcate de bijuterii pe cuvertura stacojie; pe mese, dulapuri, scrinuri, ședeau pachete, mormane, cascade de cărți. *„Pourquoi vous voit- on, Anna, si rarement verticale?*'' *„Ne me le reprochez pas, mon pauvre petit, car*'' (ar fi răspuns în timpul unei crize standard anglo-franceze) *„vous vous trouvez en présence de la dernière françise qui puisse supporter un insulaire*''. Se făcea și mai mică în fața oricărui efort afară de acel al minții. Adesea nu eșea săptămîni dearîndul din odaia ei. Cu toate acestea a mers cu mine la o versiune de Jean Cocteau a Antigonei, în care era corul redus la un megafon așezat în fața proscenei; a dansat cu mine odată la *„Boeuf sur le toit*'' și m'a expediat de pe peronul gării de Lyon la Jerusalim într'un vîrtej alb, minunat de diafan.

Strălucirea, patosul și spiritul din conversația ei suna cu toate tonurile și notele gamei shakespeariene—lirică, tragică și comică— *„Je suis un grand comique*'', a spus odată și aceasta a fost pentru mine proba cea mai evidentă a universalității ei. In definitiv, principalul dacă nu singurul motiv pentru care Dante vine după Shakesdeare este că acesta nu a putut să ne miște niciodată prin comic. Ana putea. Comicul, ea îl amesteca exprimînd o profunziune de sentimente clasice, împărtășind spiritul antic, elen și roman, fapt nespus de mulțumitor pentru acei dintre noi care deasemeni ne-am adăpat ființa la această fîntînă a lumii. Putea trece dela sublim la spiritul lui Puck, și tragicul să urmeze celei mai ușurele farse, fără a întrerupe și deci a omorî firul gîndurilor sale în jurul și deasupra universului. După cum am mai spus nu era o conversație în sensul în care Marry Cust, ca *Chef d'orchestre*, ar fi putut pretinde dela un mic grup de instrumente alese să dea maximum, era mai degrabă Paganini dominînd un public transportat, fascinat și uitînd de ora trecătoare; singura teamă a celor ce o ascultau era că va trebui să termine. Ii plăcea să facă aluzii la amestecul rasei ei, descinzînd, după dispoziții, dintr'o cretană *„— moi —*'' scria ea — *„dont le sang reflète une rose crétoise*''; sau dintr'o prințesă bizantină, nepoată a ambasadorului Musurus Pașa — o prințesă care cîștigă, printre altele faima de a fi prima femee primită în legiunea de onoare.

Ana a fost foarte încîntată cînd am fost numit guvernator al Jerusalimului *„Cher ami, J'aime ce qui est juste, je suis bien contente que vous soyez nomé Gouverneur de Jérusalem, ce qui est à la fois antique et romanesque, plein de siècles et d'avenir...*''. Sentiment care s'a șters nu după mult, în timpul uneia din desele întoarceri la păgînismul pur *„Ne restez pas, mon ami, à Jérusalem. Dieu n'a besoin de vous. Nous sommes, vous et moi, d'avant le Christ, comme les temples de Paestum. Revenez en Occident où la vie est solide et brûlante sous des ciels frais, tandis que là-bas l'éspace se charge de l'ardeur, et invite les humains, à languir se contener d'une portion restreint de puissance animale et spirituelle. Songez combien courte est l'existence, combien rares sont les êtres en qui les choses ont les mêmes échos*''. Această scrisoare sfîrșește cu o corectură tipică: — *„Au revoir, mon ami. Ne mettez pas ‚Mathieu*'' *sur l'enveloppe quand vous m'écrivez. Je suis la seule Comtesse de Noailles, — l'autre est duchesse — ce qui ne compte pas*''. Mai tîrziu îmi trimite la Londra o carte însoțită de o remarcă nu mai puțin caracteristică, îmbinare de humor și malițiozitate: *„Je vous envoie mon livre au Traveller's Club quoique Winnie m'ait dit que vous habitez sérieusement 90 Eaton Square, à Londres mais je crois qu'à mes yeux vous voulez rester un voyageur qui n'apparait, genre fantôme (solide) que quel-ques minutes chaque année pour moi, — et qui ne ressuscite qu'a Jérusalem — dont c'est la specialité*''.

Nimic mai nostim decît să provoci la Ana un acces de ceace aș putea numi o bruscă indulgență galică față de originarii insulari. „Sunt fericită să am vești dela d-ta, dragă insularule'' (scrie ea) „Aș vrea să știu dece sunteți numiți *insulari*, de vreme ce țara și poporul vostru se întind pe tot pămîntul și pe toate mările, sub orice soare sub orice stele. Eu explic bine poezia mea către Kipling — *j'espère que vous l'avez lue! „Cher ami, à quoi pense-t-on quand on fait, comme vous à ce moment, du contrepoint? A rien? Je crois que les Anglais, même les plus magnifiques, aiment à travailler, à avoir raison, à rire, à exprimer ce qu'ils veulent dans le moment ou ils le veulent — et à ne penser à rien. Les Latins... pensent tout le temps à quelque chose, et souvent à la même chose.* ...Mattew Arnald spunea același lucru cînd scria despre Lord Byron'' cel mai distins englez din secolul al nouăsprezecelea'', „îndată ce Byron începe să gîndească devine copilăros''. Cu această analogie, se poate spune tot atît de bine pe cît de adevărat e că englezul se abține de a gîndi. Ana sfîrșește scrisoarea aceasta cu singura metaforă sportivă pe care am auzit-o vreodată la ea. *„C'est vous le plus occupé de nous deux; moi je possède l'univers en rêvant, mais vous il faut que vous le repreniez dans vos mains comme au Rugby*''.

Anna a văzut Londra printr'o prismă shakespeareană. Aceste cîteva stanțe din *Un soir à Londres* dovedesc o apreciere promtă și aceasta rezumă efecte scoase dintr'o suită de imagini care constituesc

în ea apogeul poeziei spontane creativ. Vorbește despre vîntul depe mările engleze și sclupturile Partenonului din British Museum:

O toi qui romps, écartes, creuses
Le ciel d'airain,
Rapide odeur aventureuse,
Du vent marin,

Va consoler, dans le Musée
Au beau renom
La divine frise offensée
Du Parthénon

Va porter l'odeur des jonquilles,
Du raisin sec,
Aux vierges tenant les faucilles
Et le vin grec.

Cavalerie athènienne,
O jeunes gens.
Guirlandes héroique et payenne
Du ciel d'argent;

Miel condensé de la nature,
O cire d'or,
Gestes joyeux, sainte Ecriture,
Céleste accord.

Phalange altière et sans seconde,
O rire ailé,
Bandeau royal au front du monde,
Coeur déroulé.

Prenez votre place eternelle,
Votre splendeur,
Dans l'infini de la prunelle
Et de mon coeur...".

Vai, pentru tragedia scrisorilor ei, aproape o sută, care împreună cu optzeci sau nouăzeci ale lui Lawrence al Arabiei, au sburat în fum spre cer într'o noapte de toamnă cypriană. Cărțile ei frumos rînduite în propriul lor raft, s'au dus și ele atunci și tot ceeace mi-a mai rămas acum sunt cele cîteva scrisori pe care mi le-a adresat în Anglia și volumele pe care mi le-a dat mai tîrziu ca să mă consoleze de ceeace pierdusem.

Suferința căzută asupra Anei, cea mai vie durere datorată teribilului nerv trigeminal — suferință pe care ea a schimbat-o în răbdare și spirit: — *le trijumeau — Ce qu'on a trouvé de mieux comme douleur*" care ar putea fi tradus cel mai subtil fel de durere inventată pînă în prezent. Ea a fost însoțită de o oboseală continuă și amplificată: „*Lasse d'avoir beaucoup senti*" ceeace Maurice Barrés numea: „*La melodie si touchante de ses phrases*". Preocupări de sfîrșit „*rien qu'en vivant tu t'en vas*" — și neliniște în fața infinitului nepătruns ajunge nota predominantă pentru restul de viață ce-i rămăsese, așa că viziunea ei profetică de un sfîrșit apropiat, părea mai mult și mai mult sigură de a se împlini. Cu aceasta o adîncă claritate de spirit, cu conștiința acelei...

.....Iimmense poésie ambuée et confuse
Dont mon âme et mon corps ont si longtemps soufert"...

In chip caracteristic simte că poezia vieții ei va fi tot atît de materială pe cît de spirituală. Cum mă gîndesc la ea cîteodată suspendată între viață și moarte, vorbele lui Waller îmi revin în minte:

‚Priveliștea a două lumi o cuprind odată cu ochii
Cei ce stau pe pragul celei noui".

Dela început întotdeauna a vorbit de moarte, și-i plăcea să audă or cît ar fi de barbar redat, din Sofocle și alternativul biblic „Plecăm, de unde venim"; dar cine se putea gîndi la moartea acelor buze mai vii decît focul? Nu avea nimic bolnav și nici nu-i era cunoscută cauza de care se va prăpădi și continuu șoptea „*Je meurs de moi-même*".

N'am știut nimic de sfîrșitul ei până cînd pe vremea șederii mele în Africa Centrală o telegramă care trecuse dela Paris prin Johannesburg la Livingstone pe la Cascadele Victoria m'a ajuns și mi-a fost dată însfîrșit la 3 Mai 1933 „Ana a murit, Winnie".

Anne de Noailles este definitiv așezată printre nemuritori. Acest suflet nobil care a strălucit în viață în totdeauna va străluci în versurile sale. *Quivi parrà la tua nobilitate*, și este mai potrivit ca principala asemănare fizică a aceleia care a exprimat cu clară perfecție infinita trezire a celor cinci simțuri ar trebui să fie păstrată nu printr'un monument, nici măcar într'o bibliotecă, ci într'o grădină. Intr'adevăr mă întreb de ce nu sunt mai multe consacrări memoriale de grădini. La urma urmei povestea lumii așa cum mulți dintre noi am fost crescuți începe într'o grădină, și tot într'o grădină, deși mult mai sacră, a început patima lui Christos.

Nu-mi pot imagina un mai mare prinos adus memoriei Anei de Noailles și farmecului poeziei decît de a avea ocazia să aprofundezi adîncimea spiritului ei și a celorlalți mari poeți în lumina și umbra, parfumul, tăcerea și liniștea unei grădini. Invățatul, poetul îndrăgostitul, fericit ori nenorocit, vor găsi aci deopotrivă inspirație și consulare; patriotul — totdeauna mă gîndesc la Francez căci a

fi Francez e să fi patriot — își va aminti de intensul orgoliu de cetățean francez al Anei și poate că vor îngădui să se alipească de ei acei cițiva dintre eternii aliați și admiratori ai lor — acei Englezi a căror fericită soartă a fost să cunoască, personal, ceva din nepieritorul geniu al Anei de Noailles.

RONALD STORRS

(In romînește de S. S.)

TEZE ȘI PARANTEZE

DELAVRANCEA

Intr'un rînd. Carmen Sylva, socotindu-se jignită în sensibilitatea ei de poet, dar mai cu deosebire în exuberanța ei generoasă, s'a grăbit a formula aspra constatare că romînul are drept normă a nu admira nimic și pe nimeni. Nil admirari....

Vre-unul din biografii critici ai Reginei-poete va reconstitui cîndva episodul care a dat naștere aserațiunii de mai sus, explicabilă poate în atmosfera din acel moment, dar în miezul ei vădit nedreaptă și pe care ilustra Doamnă va fi rectificat-o mai tîrziu, din propriul ei imbold.

Pe vijeliosul Delavrancea pripita generalizare a Suveranei, obștește iubită și venerată, l-a iritat ca o atingere adusă parcă lui personal. Și, după obiceiul lui, oricând avea impresia că direct sau indirect e lovit în mîndria'i de român — la el, aproape în întregime, de esență etică — a reacționat cu un cutremurător răget de leu.

Atîția alți au tăcut. (Prudența și ponderațiunea, ca toate virtuțile în serie, sunt străvechi). Delavrancea a sărit în sus.

Cum? Romînul e refractar admirației, iar atunci cînd totuși admirația-i pune stăpînire pe cuget se ferește s'o mărturisească cinstit, simplu, cald, naiv, asemenea candoarei cu care în anii copilăriei se recită Crezul?

Cum? Romînul își face un punct de onoare și de orgoliu a nu se înclina cu evlavie înaintea meritului? Romînului îi vine greu să-și arate, deschis, fără ascunzișuri și deacurmezișuri, bucuria înviorătoare de-a prețui sus și tare aceea ce este bun, frumos, vrednic și ales? Romînul ia în adins o atitudine absentă și glacială, numai pentru a nu trebui să înregistreze o izbîndă, un omagiu, o aclamație de care a avut parte un camarad, un concetățean, un colaborator, un contimporan de valoare?

O revoltă cu mult greu stăpînită îl cuprinse pe Delavrancea că măcar în treacăt s'a putut atribui afectarea asta meschină tocmai poporului romîn care, cu judecata lui profund îngăduitoare, mai curînd absolvă decît osîndește, mai lesne păcătuește prin prea multă

admirație decît prin prea puțină. Nu acesta era portretul sufletesc al neamului său.

Și-a răspuns.

Replica sa, un clocot de mânie, un protest de o magnifică virulență. Miinile pioase ce și lui îi vor aduna odată filele răslețe vor simți toată dogoarea fulgerătoarei întîmpinări. Și un fior de nobil respect le va străbate la atingerea acelor pagini de mare și bărbătească proză în care fiece vorbă este de o resonanță de aramă, fiecare din zisele sale de irezistibila vigoare a simțurilor primordiale

CONJUNCTURA

Amicului meu X, îi merge vestea că nimic din ce este și posedă, nu datorește conjuncturii ci numai valoarei sale proprii. Și adică, nu-i omul întîmplărilor norocoase, nu obișnuește a stoarce pînă la os posibilitățile de succes cuprinse în număr mai mare sau mai mic în coincidențele prielnice.

Subscriu, în cea mai deplină cunoștință de cauză, că așa-i. Amicul meu X a avut și mai are și acum aceea ce anatomia curentă morală numește pe înțelesul tuturor obraz, și obraz nu mă îndoesc că va avea și pe viitor. (In partea aceasta a corpului grefele par a fi extrem de anevoioase. Certific de altfel că X nu are nici cea mai mică răspundere în catastrofala scădere suferită la bursa metalelor de unele categorii de bronz în urma ofertelor prea massive. Nu se fixează ca o lipitoare pe prilejurile binevenite și nu are vesela, aproape simpatica nerușinare de a le deșerta de toate satisfacțiile la care poate rîvni un lacom surescitat.

Ii voi repeta însă și aici aceea ce între patru ochi i-am mai zis de atîtea ori: Sunt foarte departe să iau drept cine știe ce mare ispravă de bun gust faptul de a nu forța avantajele ce primul îndrăzneț le are la îndemînă cînd se întîmplă să-i vie apa la moară.

Ii face plăcere să se lase păgubaș de fericita coincidență cu care s'a întîlnit în drum și-i convine să nu-i pue la contribuție șansele, *toate* șansele? Se simte importunat că i-a bătut norocul la ușă? Cu atât mai rău pentru el că se încurcă în scrupule de eleganță morală, în meditări asupra eventualităților, în considerațiuni despre tact și ținută! Ca să zic așa: Să-i fie de bine dacă se complace într'o romantică indolență față de surprizele plăcute ale vieții! Indolența este o nostimă atitudine de boem. Fuga de eventuale complicații este de sigur o chezășie de bună sănătate, ca tot ce-i fugă și prudență, dar nu prea are multă legătură cu meritul. Cît despre distincție, apoi cu toată frumoasa ei reputație ea nu acoperă nici pe sfert atîtea goluri și goliciuni.

Ce fel de vînător ar fi acela care, ținînd să fie în regulă cu „imperativele'' sensibilității sale delicate și voind totodată să-și satisfacă nevinovata trebuință de a ucide nepedpsit, s'ar lăuda că nu-l

interesează vînatul în sine, și că bucuria lui cea mai aleasă este să se întoarcă dela vînătoare dacă nu cu miinile nepătate de sînge dar cel puțin goale?

Cine nu are intr'însul superba chemare de vînător, inclusiv cruzimea rece, deci poetică și sentimentală, să facă bine să stea acasă, căutîndu-și în tihnă de sensibilitățile domestice.

Amice X, ascultă încoace: Nu-ți îngreuia singur urcușul vieții. De te mai întîlnești vreodată cu conjunctura, nu te mai da în lături sfios și posomorît, că nu-i chiar dela Dumnezeu ca toate galoanele să ți le ciștigi cu sabia în mînă, ne-datorînd nimic, nimic, întîmplării.

Cum nu mă pricopsește și pe mine Pronia cerească cu citeva zile de conjunctură! Numai atît: *Cîteva* zile. Și las' pe mine! Să vedeți atunci curaj, optimism, încredere în sine, îndrăzneală și—insolență...

A nu se da norocului, cu piciorul.

NOROCUL

Este ce este sau ce se zice că este, — în ceasurile cînd e cu noi, cînd nu *mai* e cu noi, cînd nici nu se gîndește să fie vreodată alături de noi.

Aferat, furtunos, plin de sine, puțin cam ridicol, ahtiat de faimă mare, cu o vădită predilecție pentru absurd. Un fel de unchiu din America, venit glonț de peste ocean, cu buzunarele doldora de dolari și cu o minunată lipsă de cunoaștere a oamenilor și a situațiilor. Răsturnătorul născut al mult invocatei erarhii a valorilor.

Prea simpatie n'a fost niciodată. Pentru aceasta 'i lipsesc mai totdeauna discreția și măsura. Are intențiile cele mai bune, dar are și ceva dintr'un agent provocator al destinului, trimis să ne disloce din mediocrul, dar și sănătosul echilibru al nevoilor și satisfacțiilor curente. Pe deasupra, gălăgios și importun. Oricîte daruri ar aduce din depărtările de basm pe unde hălăduește, e intempestiv, neliniștitor, și după foarte puțin timp, e socotit ca o povară.

Pe cine îndrăgește te miri cum și pentru ce, nu-l mai lasă să respire în voe. Il tăvălește în tot soiul de întreprinderi și aventuri ce se succed frenetic. Il îndepărtează și îl înstrăinează de sine însuși; îi desgrădește toate hotarele pe care parte le-a moștenit, iar parte i-au fost impuse de trăirea sa personală, și, la urmă, iubitor de glume bădărane și sinistre ca toți unchii din America, 'i mai atîrnă și tinicheaua de coadă...

N'aș zice că e pervers, constat însă că, sub cuvînt că e orb, nu el, norocul, dă în gropi, ci bietul fericit, pe care în lipsă de altă distracție, l-a copleșit de azi pe mîine cu toate bunătățile. Zăpăcit, răpezit, fără astîmpăr, dă buzna înainte, iar bieții „norocoși'', aruncați afară din orbita ce după toate semnele și cuviințele li era ursită, 'și înseamnă cu prăbușirile lor trajectoria sa desordonată.

Dar, să fim și drepți. A-i cere norocului ca să mai facă și oficiu de sfetnic pe lîngă acei pe cari — potrivit unor criterii ce sunt

şi rămîn secretul lui exclusiv — îi învredniceşte cu miraculoasa atingere a degetelor sale binecuvîntate (ori blestemate!), ar fi a abuza din cale afară de drăgălăşia sa, aşa cum este ea, aşa cum s'a obicinuit s'o practice.

SĂ-L SUPORTĂM EROIC...

Are însă şi norocul amărăciunile şi desamăgirile sale.

Inchipuiţi-vă numai că sunt şi oameni cari se simt stingheriţi că norocul — bată-l să-l bată! — i-a vizitat prea în văzul tuturor, prea fără niciun înconjur. Tainica lor durere, dar şi tainica lor ruşine, asta este: Prea ştie toată lumea, toţi vecinii, toţi prietenii, toţi camarazii de generaţie, pe ce cale li-a eşit în cale prosperitatea.

Li-ar plăcea — cum nu? — să se bucure toată viaţa lor de foloasele şi mulţumirile legate de întîlnirea cu norocul, decît să nu fie chiar atît de evident că au dat ochii cu mănoasa nimereală ei, dimpotrivă, să se creadă că tot ce li-a căzut în poală au agonisit după grea trudă, ca o cuvenită răsplată. Aceasta, mai cu seamă în zilele dintîiu ale izbânzii ne-visate cînd vechea şi funesta prejudecată a meritului şi a valoarei tot mai pretinde a juca faţă de ei rolul de îndreptar.

De altfel, e şi ingrat, şi de prost gust, şi mai ales, de o grotescă sfiiciune a subpreţui aceea ce'ţi vine ca o mană cerească, oricîte ironii ar deştepta printre acei cari prea ştiu bine ce anume trebue să creadă de aptitudinile şi titlurile fericitului cîştigător.

Norocul e susceptibil de nenumărate definiţii: Un dar al zeilor, o cursă diavolească întinsă de Satana, un capriciu fantasmagoric al soartei oarbe, o năstruşnică confuzie de adresă, o consecinţă a confuziei ce nu arare se iscă în sferile divine. In niciun caz însă nu-i un lucru atît de micşurător încît, pentru a-l face plausibil, să fie nevoe a invoca în favoarea sa beneficiul nu ştiu căror circumstanţe uşurătoare.

Cu cît pare mai burlesc cu atît să-l îndurăm mai eroic. Să luăm pildă dela — Napoleon.

...ŞI SĂ-L RESPECTĂM

Nici în zilele bune nici în zilele de restrişte, Napolean nu şi-a renegat vreodată obîrşia ascensiunii. A avut pînă la sfîrşit o atitudine reverenţioasă faţă de hazard. Nu l-a ridiculizat, nu l-a încriminat. Nu s'a prefăcut că-l cunoaşte doar din auzite şi citite.

Cu riscul ca genialitatea sa proprie să sufere o micşurare în explicarea măreţii sale cariere, el în toate împrejurările a vorbit despre noroc, cu respect şi evlavie ca de un predestin, cu tot ce are predestinul iniţial şi esenţial omenesc.

Spiritul acesta secular credea în noroc ca într'un principiu al vieţii. Şi, de aceea, pe oamenii norocoşi, nu numai că nu-i privea de sus în jos, dar căuta să-i aibă lîngă el, să şi-i apropie, trecîndu-le nu o dată cu vederea greşeli capitale, — el, neînduplecatul.

Pe dînsul norocul, versatil, veşnic aflător în treabă, poate şi invidios, l-a părăsit, dîndu-l pradă răsbunării meschine, injurioase, umilitoare. El însă, i-a rămas credincios norocului, pînă la sfîrşit. Pînă în clipa din urmă l-a preţuit şi l-a exaltat. Nu l-a auzit nimeni vorbindu-l de rău.

Numai omul excepţional e în stare a se smeri astfel în faţa excepţionalului, indiferent de soarta sa personală. A fost dintre acei cari au adeverit cuvînt cu cuvînt povaţa simplă şi nespus de grea a lui Goethe că aceea ce posezi se cuvine să recucereşti, să re-agoniseşti zi cu zi, — aşa că n'a avut de ce să-i fie ruşine cu tovărăşia norocului.

INTELIGENŢA

Cum de ne-am putut înşela atîta amar de vreme asupra inteligenţii ca esenţă şi provenienţă?

Cazul inteligenţii este cît se poate de simplu. Il complică numai detractorii, — dar şi admiratorii ei.

Ea nu este decît o diformare a şireteniei. Une-ori, foarte reuşită....

UN PROVERB MAI PUŢIN

Crepusculul pactelor şi al acordurilor este totodată şi crepusculul proverbelor.

E de aşteptat că pe viitor nu se va mai afirma cu apăsată certitudine nu numai dogmatică dar şi — experimentală că prietenia celor mari este o pomană cerească.

Va trebui revizuită, poate, şi venerabila apoftegmă cu capul plecat pe care sabia nu-l taie....

H. ST. STREITMAN

CRONICA EXTERNĂ

EXPRESIUNI LITERARE — REALITĂŢI POLITICE

Guvernul italian desfăşură o vie activitate în Europa dunăreană şi de răsărit. Oameni politici şi publicişti atribue acestei activităţi o valoare autonomă. Ei cred că Italia fascistă a măsurat pierderile suferite de influenţa sa în această regiune a Europei, pe urma politicii de strînsă solidaritate cu Germania şi că ar căuta acuma o reînviere a acestei influenţe. Ei mai cred de asemenea că, pe lîngă dorinţa de a juca un rol independent aci, Italia ar avea şi mijloacele economice şi politice necesare, precum şi o suficientă libertate diplomatică.

Scopul acestei politici continentale a d-lui Mussolini ar fi să redobîndească poziţiunile de securitate şi de expansiune economică, pierdute treptat prin întinderea teritorială, politică şi comercială a Germaniei. Şi, de asemenea, să limiteze pentru mai tîrziu apărarea germană asupra propriilor sale frontiere.

Aceiaşi comentatori prevăd deci o epocă de concurenţă între cele două Puteri ale axei. Unii însă socotesc că această întrecere între Statele totalitare nu va lua un caracter de adversitate, ci se va mărgini la procedeele curente în lupta comercială dintre Statele amice; alţii cred că vom asista la puternice divergenţe între cei doi aliaţi şi speră să fundeze pe ele o politică naţională de independenţă.

Vederile generale asupra politicii externe a Italiei fasciste au fost adesea confuze şi chiar utopice. Greşala a provenit, în mare măsură, din persistenţa ideilor tradiţionale asupra Italiei, atunci cînd se judecau actele şi intenţiunile d-lui Mussolini. Apoi, din faptul că politica mediteraniană a guvernului fascist era plătită necontenit cu sacrificii asupra securităţii continentale a Italiei—şi nimeni aproape nu vrea să creadă că realismul Ducelui ar putea accepta o asemenea compensaţiune. „Beneficii actuale pentru pierderi viitoare" nu părea să fie o lozincă fericită pentru un om de stat, care vrea să refacă istoria ţării sale. Greşala a fost, în sfîrşit, agravată de consideraţiuni sentimentale şi literare. Cărturarii, mai ales, auzind pe domnul Mussolini vorbind despre latinitate şi despre salvarea civilizaţiunii, au atribuit acestor expresiuni mai mult decît o valoare de propagandă; ei au crezut că sunt chiar scopurile politicii fasciste. Din presupusa latinitate a doctrinei fasciste în domeniul politicii externe, aceşti cărturari au tras două concluziuni: *a)* D-l Mussolini va servi întotdeauna naţiunile ce descind dintr'o origină latină şi care, împreună cu Italia, vor păstra în desfăşurarea istoriei o sensibilitate şi o mentalitate comună; *b)* pactele şi solidarităţile stabilite de guvernul fascist cu naţiuni nelatine sunt numai instrumente de manevră, lipsite de conţinut profund şi de durată.

Salvarea civilizaţiunii, pe care o proclama d-l Mussolini, inspira cărturarilor de pe la noi şi din alte ţări latine aceleaşi nădejdi, aceleaşi păreri. Ei se gîndeau, cu drept cuvînt, că civilizaţiunea pe care vrea să o salveze şeful guvernului italian era cea care născuse şi înflorise în Italia. Civilizaţiunea Romei, a creştinismului şi a renaşterii, care prelungea de asemeni elementele nemuritoare ale culturii greceşti. Părtaşi la aceste forme ale civilizaţiunii, pe care trebuia să o ocrotim împreună, ne simţeam legaţi prin o solidaritate superioară, din care cărturarii voiau să tragă directive politice. Ei sperau să înalţe politica printr'o lecţiune de morală. Era un fel de refugiu al cărturarilor în aceste vremuri de brutalitate. Uimirea cu care privesc unii intelectuali felul indiferent faţă de aceste valori spirituale, în care se desfăşură acţiunea politică a fascismului, arată cît sunt de contrazise părerile, iluziunile lor proprii. Formele latine chiar sunt îndrumate către comandamente germanice şi această operaţiune arată în ce măsură doctrinele totalitare supun condiţiunile culturii la oportunităţi politice.

Aceasta face parte din realismul lor; iar declamaţiunile pe tema culturii şi a civilizaţiunii sunt numai mijloace de propagandă. Este totuşi păcat să vezi cum persistenţa şi prestigiul acestor expresiuni literare împiedică spiritul unor cărturari să devină mai ager şi mai prompt. Oamenii politici, opinia publică se contagiază şi contribue împreună la o falsificare a judecăţilor despre politica italiană, care ne interesează atît de mult. Îi alcătuiesc o fizionomie legendară, adoptă definiţiuni false şi trăiesc într'un fel de beatitudine. Adoptînd această atitudine sentimentală faţă de un regim care nu răspunde decît cu „realism", nu poţi să-i pricepi natura şi scopurile şi nici să ai reacţiuni juste. Ne-am încăpăţînat să cerem d-lui Mussolini acte politice inspirate de latinitate, în vreme ce d-sa socotea că interesele italiene sunt mai bine ocrotite prin alianţe şi amiciţii germane şi ungare. Am sperat dela şeful guvernului italian să nu îndrepte cereri ostile împotriva fraţilor latini; istoria mai veche şi cea mai recentă ne-au arătat că într'acolo se întorc planurile de mărire ale Italiei.

Să ne înţelegem bine: nu critic, în acest moment, concepţiunile şi hotărîrile guvernului fascist, nici nu vreau să stabilesc acum vreo contradicţiune între interesele Italiei şi politica sa externă sau între aceasta din urmă şi valorile spirituale ale cvilizaţiunii italiene. Stărui numai asupra modului eronat, utopic în care unii oameni concep şi comentează politica externă a guvernului fascist. Eroarea şi contradicţiunea este în spiritul lor, din cauza prejudecăţilor lor literare şi lipsei de pătrundere. Fiindcă nu e logic ca, pe deoparte, să lauzi un om pentrucă este „realist" şi, pe dealta, să-i propui să se conducă după asemenea „baliverne" istorice şi literare.

Trebue să ne întoarcem către o mai exactă concepţiune a politicii musoliniene. Este un omagiu pe care i-l aducem şi un serviciu pe care îl facem ţării noastre. Şi, anume, tocmai în vederea unei colaborări, pe care noi, Romînii, o dorim cu toţii.

În acest scop să examinăm cîteva fapte recente, cîteva ipoteze actuale.

1. Politica de solidaritate cu Germania a adus Italiei oarecare beneficii în Mediterană şi a înlesnit jocurile de prestigiu ale fascismului. I-a creiat însă puternice servituţi şi i-a pricinuit pierderi substanţiale. După ce a cucerit Etiopia, Italia ar fi găsit desigur pe lîngă Anglia şi Franţa mai multe mijloace materiale pentru consolidarea situaţiunii şi exploatarea noului său imperiu colonial. Dacă totuşi a preferat să aprofundeze amiciţia sa cu Germania, d-l Mussolini, spirit realist, nu putea fi condus numai de o dorinţă de răzbunare, ci urmărea anume scopuri politice. D-sa investea în această asociaţiune un capital, care

trebuia să fructifice cîndva. Recunoașterea imperiului său african ar fi fost dobîndită de Italia și pe urma unei apropieri de Puterile democratice, ea nu avea neapărat nevoie de sprijinul german.

Mai mult chiar decît atît: Italia ar fi fost dispensată să întrețină trupe numeroase în Libia și în alte regiuni africane, ceea ce reprezintă mari cheltueli zadarnice și o neîntreruptă încordare războinică.

Din acest moment, axa s'a constituit și a adus multe și mari cîștiguri Germaniei, fără să le compenseze prin beneficii paralele pentru Italia.

2. Acoperirea dela Nord-Est a frontierei italiene, pe care o constituia Austria independentă și în care d-l Mussolini vedea, după propriile sale declarațiuni, o garanție vitală, a fost sacrificată. Germania și-a sporit populațiunea, teritoriul și isvoarele de bogății și a devenit vecina imediată a Italiei, cu o putere de apăsare considerabilă pe frontiera alpilor. Amiciția Germaniei devine astfel și mai prețioasă pentru Italia, căci prețul unei amiciții în politică se măsoară după gravitatea pe care ar avea-o ostilitatea aceleași Puteri, dacă ea ar fi inamică. Pentru istoria viitoare a Italiei, cînd cruda existență va lipsi pe Germania și Italia de oamenii providențiali cari le conduce astăzi, noua situațiune, creiată de sincera lor amiciție, va fi o grea problemă.

Italia, cu sprijinul Angliei și al Franței, cu colaborarea statelor din regiunea dunăreană, ar fi putut împiedica, fără niciun risc, absorbirea Austriei de către Germania.

Dacă totuși a preferat soluțiunea germană, d-l Mussolini, spirit realist, nu putea fi condus numai de o dorință de răzbunare, ci urmărea anume scopuri politice. D-sa accepta o pierdere substanțială pentru securitatea Italiei, care avea să dea roade mai tîrziu.

3 Italia a urmărit totdeauna să găsească în Europa Balcanică și în bazinul dunărean un izvor de materii prime, un domeniu favorabil pentru schimburile sale comerciale și o zonă de influență politică. Ea dorea, cu drept cuvînt, ca aceste regiuni să nu se afle sub o masivă influență străină, care ar fi absorbit capacitatea lor comercială și ar fi putut conduce la încercuirea peninsulei.

O concurență însă a Marilor Puteri ar fi fost nefastă pentru influența italiană, lipsită de mijloace suficiente pentruca să o combată în chip eficace. Penetrațiunea economică se face sau cu bani sau cu mărfuri și în amîndouă domeniile Italia era inferioară concurenților săi eventuali. Voința italiană nu ar fi putut da roade decît susținută pe mijloacele materiale ale unor asociați. Franța și Anglia, cu capitalurile lor imense, cu capacitatea lor de producțiune, adăugite la puterea tehnică astăzi sporită a Italiei, ar fi oferit o combinațiune fericită pentru scopurile legitime ale Italiei în aceste părți ale Europei. O asemenea asociațiune ar fi avut și darul să lase Italiei un rol de căpetenie, fiindcă interesele celorlalte două Puteri nu erau directe și posedau și alte numeroase și vaste cîmpuri de expansiune. Italia ar fi putut avea aici rolul — sporit desigur — pe care îl juca înainte de războiu Germania, prin care se scurgeau capitalurile occidentale.

In ciuda acestor posibilități, guvernul fascist a preferat o colaborare cu Germania. In adevăr, cele două regiuni ale Europei de care vorbim se găseau sub influența franco-engleză. Ele se organizau sub forma unor solidarități locale, destinate să reziste oricărei pretențiuni de aservire și să devină tîrguri comerciale mai importante. Ele se sprijineau pe influența franco-engleză, îndepărtată și invizibilă, pentruca să reziste unei expansiuni masive, pe care o presimțiau venind din altă parte. Italia însă a vrut să curețe aceste regiuni de orice influență occidentală și să spargă solidaritățile alcătuite aci. Astfel, a contribuit

să readucă statele balcanice și dunărene la o pozițiune de minimă rezistență față de o nouă expansiune, pe care nu o mai poate stăvili. Neputind să o împiedice, Italia va continua să o servească. In loc să se îndrepte dela început către o colaborare cu Statele de aici, care ar fi fost, în condițiunile descrise mai sus, fructuoasă pentru Italia, ea a luat sub protecțiunea sa două țări cu mari nevoi și cu revendicări utopice, care au costat-o bani și sacrificii politice.

In scopul său destructiv, Italia a reușit. Care sunt beneficiile pentru ea? Austria a fost pierdută; Ungaria se apleacă din ce în ce mai mult sub presiunea germană și nu va putea niciodată (fiindcă nu are nici înțelepciuneanecesară) să colaboreze la o eventuală politică de rezistență față de Germania; Cehoslovacia a fost desmembrată și astăzi se adaptează la politica germană, dînd Reichului o mai mare putere de apărare; piețele celorlalte state din Balcani au fost într'o mare măsură cîștigate de comerțul german în dauna celui italian. Cine citește, mai ales, statistica iugoslavă constată numai decît acest dublu fenomen, care coincide cu evoluțiunea favorabilă a raporturilor italo-iugoslave.

Acțiunea Italiei în Europa dunăreană și balcanică a servit scopurile Germaniei și a ajutat expansiunea ei, deschizîndu-i noui căi de influență și de dominațiune.

D-l Mussolini a prevăzut desigur aceste consecințe și le-a măsurat importanța și dacă a preferat această combinațiune, cu spiritul său realist, nu a făcut-o din dorințe de răzbunare, ci urmărind anume planuri politice.

4. Criza din Septemvrie, care a produs mutilarea Cehoslovaciei și a înălțat Germania la un rang preponderent în Europa dunăreană și balcanică, a fost rezolvată prin ajutorul italian, acordat revendicărilor germane. După cîteva schimbări de pozițiune operate în scurt timp de diplomația fascistă și menționate de discursurile succesive ale d-lui Mussolini, d-sa a îmbrățișat teza integrală a d-lui Hitler și, în virtutea solidarității ireductibile a axei, a prezentat la München un plan care îi dădea satisfacțiune.

Cîștigul obținut de Germania este imens și evident. Ce a cîștigat însă Italia? Sunt oameni prevăzători cari cred că, prin această importantă operațiune teritorială și politică, ea a agravat urmările istorice ale absorbirii Austriei de către Germania. Puterea acesteia a fost sporită și consolidată pe liniile de „garanția vitală", pe care o constituia Austria.

Dar d-l Mussolini, cu vocațiunea sa istorică, este sensibil la condițiunile viitoare ale existenței patriei sale și la pîrghiile de putere și de propășire ale Italiei fasciste. Dacă a servit încăodată expansiunea Germaniei, fără nici un fel de beneficiu pentru țara sa, Ducele, spirit realist, nu a putut fi condus de dorințe de răzbunare și nici de sentimente de devotament față de principiul naționalităților, care nu are nici o față favorabilă pentru integritatea și coeziunea Italiei. D-sa a urmărit desigur anume planuri politice.

5. In ceea ce privește doctrina fascistă, sprijinită pe tradițiunile romane și catolice, pe care Ducele le proclamă cu atîta legitimă mîndrie, se pot observa de pe acum infiltrațiuni progresive ale unei ideologii străine. Fascismul a fost totdeauna animat de valori spirituale. El vrea să fie o doctrină totalitară de exaltare a puterii materiale și de înălțare a forțelor culturale. El vrea să ridice națiunea italiană în fruntea civilizațiunii din Occident, continuînd, sub formă autentică, moștenirea spiritualității greco-latină, care a înflorit în liberele cetăți ale peninsulei. Și să adauge la aceste bogate tradițiuni puterea de ordine,

de moralitate și de atracție a bisericii catolice. D-l Mussolini a declarat că fascismul nu este marfă de export, dar dsa a vrut să creeze forme de cultură. Și nu este formă de cultură adevărată fără să se ridice singură pînă la o valoare universală. Celelalte sunt false, moarte, oricare a fi vehemența cu care sunt prezentate.

Dar d-l Mussolini sfîșie cultura comună a Occidentului greco-roman și catolic și îi devastează armonia creatoare prin ostilități acute. Intre Franța și Italia, fascismul ridică bariere de ură și de dispreț și se întoarce primitor către noua civilizațiune germană. Ideologia național-socialistă pătrunde din ce în ce mai mult în instituțiunile fasciste. Pînă și catolicismul, ofensat și rănit, aruncă priviri de clemență și nădejdi renăscute către statele odinioară profane.

Ca d-l Mussolini să accepte această înclinare a civilizațiunii latine în fața afirmațiunilor simple ale național-socialismului, d-sa trebue să urmărească planuri politice de o covîrșitoare importanță.

Din acest scurt și obiectiv bilanț al activității diplomatice fasciste posterioară războiului în Etiopia, decurg, în mod firesc, două întrebări:

Va continua Italia să servească scopurile de expansiune germană, fără beneficii pentru sine?

Care pot fi planurile italiene pentru ca să dobîndească avantagii substanțiale în raport cu capitalul de sacrificiu învestit în axă?

In realitate, aceste două întrebări sunt fețele aceleași chestiuni: căci sensul și continuitatea politicii fasciste față de Germania depind de revendicările proprii în Mediterană și în Europa Occidentală. Acest examen deci devine ipotetic. El merită totuși largi desvoltări, pe care le vom face în cronica următoare. Astăzi putem menționa condițiunile generale ale activității italiene într'un caz sau în altul.

Pînă acum, inițiativa și marile satisfacțiuni în axă le-a avut Germania. Italia le-a servit. Politica de expansiune germană în Europa de răsărit și de Sud-Est este în plină desvoltare. Ea termină aci lichidarea sistemului de securitate franco-englez și se silește să dea o nouă alcătuire politică și economică întregei aceste regiuni. Va întîlni desigur rezistențe, care vor fi proporționale cu pretențiunile sale de absorbire, dar și dispozițiuni de colaborare, care se vor măsura după interesele comune. Se vorbește adesea chiar despre hotărîrea Germaniei de a întreprinde o acțiune masivă și, poate, militară înspre Ucraina. Cred că e vorba mai mult de o manevră, cu scopuri de propagandă, de dezorientare și de presiune.

In orice caz, dacă Germania reia în mod pozitiv inițiativa unei acțiuni determinată aici, Italia va fi din nou obligată să o susțină, iar planurile sale în alte regiuni vor fi întîrziate. Guvernul fascist are deci interesul să pună de pe acum propriile sale revendicări. Ar fi curios ca ele să se reducă numai la redobîndirea pozițiunilor pierdute în bazinul dunărean și în Balcani. Ultimele manifestațiuni fasciste arată că Italia va desvolta o mare acțiune în Mediterana franceză, pe ambele coaste. Revendicările sale vor fi enunțate imediat după victoria lui Franco. In acel moment, situațiunea strategică a Franței va fi gravă iar la cererile italiene se vor adăuga pretențiunile Spaniei naționaliste, care, prin natura sa și prin necesitățile de consolidare ale noului regim, va fi dinamică, expansionistă. Franco va avea nevoe de o temă de uniune și de exaltare națională pentru ca să refacă coeziunea spaniolă peste sîngele și durerile atîtor familii. In această mare revendicare italiană, se va măsura solidaritatea axei și în celălalt sens. După cum a scris publicațiunea oficială italiană, ea va constitui proba supremă a axei.

In această ipoteză, activitatea actuală a diplomației fasciste în regiunile răsăritene ale Europei ar tinde la neutralizarea statelor de aci și la deschiderea tîrgurilor lor aprovizionării axei, pentru orice eventualitate. Ajutat cum este de bietul domn Bonnet, d-l Ciano va putea înregistra succese în călătoriile sale multiple.

Europa ar fi pusă în fața unei groaznice situațiuni.

Dacă această ipoteză majoră este imaginară, rămîne una minoră: refacerea și sporirea influenții italiene în regiunile noastre prin colaborări loiale cu statele de aci.

Atunci, Romînia are și interesul și dorința să lege cu Italia cele mai cordiale și mai fructuoase raporturi.

CONST. VIȘOIANU

CRONICA LINGVISTICĂ

NUMELE DE FAMILIE

Popoarele indo-europene aveau în vechime nume de botez, compuse din două elemente, care erau suficiente pentru identificare. De exemplu *Phil-ippos* înseamnă „iubitor de cai", *Theo-doros*, „darul zeului". In germană: *Ad-wolf (Adolf)* „lup nobil", *Rud-bercht (Robert)* „renumit prin glorie", etc. In slavă: *Bog-dan* „dat de Dumnezeu", *Vladi-mir* „pacea țării", etc. In latinește nu se mai găsește acest sistem, căci Romanii au fost influențați de Etrusci, ale căror nume le au imitat.

Bine înțeles, elementele din care se compuneau numele nu erau prea variate, de aceea se putea întîmpla să se găsească în aceeaşi localitate mai mulți indivizi cu acelaşi nume. Pentru a-i distinge, se adăuga numele tatălui, la genitiv: *Alexandru al lui Filip*. Introducerea creștinismului a fost unul dintre motivele care au turburat ordinea aceasta de lucruri. Intr'adevăr, numele mai importante din Noul Testament au devenit foarte răspîndite: *Ioan* este printre cele mai frecvente nume la toate popoarele creștine. De aici înainte, numele de botez urmat de numele de botez al tatălui începe să nu mai fie de ajuns pentru a diferenția oamenii dintr'o localitate: se găsesc cîte zece *Ion al lui Gheorghe*.

Incetul cu încetul se creează nume de familie constante, transmise din tată în fiu (în oarecare măsură existau și la Romani astfel de nume). La bază sînt porecle, ca *Cocoș*, *Șchiopul*, *Bărbuță*, etc., nume de localități ca *Lyon*, nume de meserii ca *Lesueur* („cizmarul"), etc. In ținuturile germane și slave s'a pornit în general tot dela numele tatălui. De exemplu în Norvegia *Johansson*, în Danemarca *Pedersen*, în Anglia *Robinson*, formate toate cu cuvintul „fiu", (în nemțește, nume de acestea au numai Evreii: *Davidsohn*, etc.). In slavă, se formează pe deoparte adjective cu sufixul *-isk-*: *Vladimirski* (căruia îi corespunde în romînește *Vlădescu)*, cu sufixele *-ov*, *-ev*, (care formează genitive): *Ivanov*, *Gheorghiev*, apoi cu *-ovici*, *evici*: *Radovici*, *Mateevici*. Toate acestea provin din numele de botez al tatălui. Pe de altă parte, se întrebuințează ca în limbile germanice numele de „fiu", adică *syn*, numai că nu se pune la sfîrșitul, ci la începutul numelui părintesc: *Ion sin Gheorghe*, adică „Ion, fiul lui Gheorghe". Nume de acestea mai există și astăzi pe la noi, la țară, mai cu seamă la Evrei.

La Slavi, numele de familie sînt destul de noi. La Bulgari, nici pînă astăzi nu s'au fixat încă. De exemplu pe Iordan, fiul lui Mircea, îl chiamă *Iordan Mircev*, dar pe fiul lui îl va chema *Gheorghe Iordanov*, iar pe fiul acestuia din urmă *Ivan Gheorghiev*. Actualmente autoritățile se silesc să impună al treilea nume, așa încît numele de botez al bunicului să dureze două generații în loc de una, și astfel să aibă mai multe șanse să rămînă. De exemplu pe fiul lui *Ivan Gheor-*

ghiev îl numesc la școală, la armată, *Petăr Ivanov Gheorghiev*. Dar această inovație nu prinde la țărani, care, cel mult, primesc numele bunicului, dar atunci suprimă pe al tatălui.

Situația aceasta este foarte asemănătoare cu cea dela noi, cel puțin în Cîmpia Dunării. Condițiile generale ale vieții au fost aici în oarecare măsură asemănătoare cu cele din Bulgaria, și mai ales schimburi de populație au avut adesea loc între țările situate pe cele două maluri ale Dunării. Pînă astăzi regiunile bulgărești dela frontiera noastră sînt locuite în bună parte de Romîni, iar județele Ialomița, Ilfov, Vlașca, au numeroase așezări bulgărești.

In orice caz, putem constata că, de unde în restul țării numele de familie, provenind mai ales din porecle, s'au fixat începînd cam de la sfîrșitul evului mediu, iar astăzi țăranii moldoveni și ardeleni au în imensa lor majoritate nume de familie, în cîmpia Dunării situația este la fel cu cea descrisă în Bulgaria. Singura deosebire este că la numele tatălui nu se adaugă niciun sufix. Astfel pe fiul lui Ion îl chiamă *Gheorghe Ion*, pe fiul acestuia, *Neculai Gheorghe;* pe nevasta acestuia din urmă, *Maria Neculai*. Am putut constata personal că chiar atunci cînd un locuitor, venit din altă regiune, poartă un nume de familie, copiii lui îl leapădă. Aici este vinovată în primul rînd școala. Cînd *Ion Munteanu*, să zicem, vine să-și înscrie băiatul în clasa I primară, învățătorul scrie în registru, fără nicio ezitare, *Dumitru Ion*.

Armata, ce e drept, este mai pretențioasă, căci pornește întotdeauna dela numele bunicului. Acesta nu este totdeauna lepădat nici în sat. Intotdeauna se găsesc într'un sat mai mulți locuitori cu numele de *Ion Gheorghe* sau *Gheorghe Ion*. Pentru a se deosebi, ei sînt obligați să adauge și numele bunicului, așa încît unul se va numi *Ion Gheorghe Dinu*, iar celălalt *Ion Gheorghe Petre*. Ba se întîmplă chiar ca și numele bunicului să coincidă, de aceea se mai adaugă și al străbunicului. Am întîlnit astfel nume ca *Petre Neculai Stan Bucur;* la fel pentru femeile măritate: *Leana Ion Ilie Oprea*. Aceste nume pot părea incomode, dar în realitate ele nu supără pe nimeni, pentru simplul motiv că în marea majoritate a cazurilor ele sînt înlocuite cu porecle. Cele trei sau patru nume de botez înșirate constitue numele oficial, întrebuințat în actele publice, iar porecla este numele curent, adoptat de multe ori chiar de individul poreclit.

Prin urmare, atunci cînd recrutul sosește la regiment, este cu totul surprins la constatarea că i s'a schimbat numele și i s'a atribuit unul la care poate nici nu se gîndise pînă atunci. Sînt într'adevăr tineri care nu și-au cunoscut bunicul și care n'au fost niciodată numiți în sat cu numele lui, fie pentrucă au un nume de botez mai rar, fie pentrucă numele tatălui lor este mai rar, fie însfîrșit pentru faptul că, întîmplător nu există omonimi. Bunăoară de cînd s'a născut omul a știut că-l chiamă *Stan Dobrin*, iar la armată se pomenește strigat *Ivan Stan*, pentrucă pe bunicul lui, uitat de mult, îl chema *Ivan*. Și cum adesea se folosește numai numele de familie, sau ceea ce-i ține locul, mai des i se spune omului numai *Ivan*. El poate deci avea impresia, destul de naturală, că i s'a schimbat numele de botez. Am auzit chiar spunîndu-se unui rezervist mai bătrîn, *nea Ivane*, cînd pe el îl chema *Stan*.

Este deci explicabil că imediat ce se eliberează din armată, țăranul se întoarce la numele pe care i l-a dat nașu-său și caută să uite cu totul războtezarea care a avut loc la armată, din motive misterioase pentru el. Toată viața de aici înainte el se va numi cu numele lui de botez. Listele electorale se alcătuesc alfabetic, după numele de botez (în Bulgaria e la fel), și tot așa se țin și dosarele dela judecătorii.

Cu toate acestea, există cazuri de schimbare. Țăranii au observat că pe „boeri" îi chiamă mai ales cu *-escu*. Numele acestea, care astăzi sînt așa de răspîndite, erau purtate pînă la începutul secolului trecut într'adevăr aproape numai de boieri. De atunci încoace, nenumărați țărani deveniți orășeni au adăugat pe *-escu* la numele de botez al tatălui lor, devenind astfel, din *Gheorghe Ion*, *Gheorghe Ionescu*; din *Ion al Popii*, *Ion Popescu*. Și cum, în urma regulamentului organic, clasa intermediară era formată mai ales din preoți, ne putem explica de ce avem așa de mulți *Popești*.

Astăzi încă, țărani mai înstăriți își adaugă cite un *-escu*, care, în general, se impune, în ciuda legii numelor. Mai modești, flăcăii își acordă cîte un *-escu*, pe scrisorile pe care le trimet fetelor, fără însă să dea vreo importanță acestui lucru. Dar acest amănunt e interesant pentrucă ne arată că mecanismul formării numelor în *-escu* este clar pentru toată lumea.

AL. GRAUR

CRONICA PEDAGOGICĂ

COMUNITĂȚILE DE MUNCĂ ȘCOLARĂ

1. In programa nouă a învățămîntului normal, ca și în aceea a învățămîntului primar, s'a înscris oficial principiul comunităților de muncă școlară, — ceea ce în alte părți poartă numele de muncă școlară pe grupe sau pe echipe. Ideia este o cucerire a sociologiei în domeniul educației. Prin ea se dă o nouă lovitură individualismului în favoarea spiritului de grup, a grupului care ne depășește și ne formează.

E adevărat că nu pentru prima dată acum copii și tinerii sunt adunați laolaltă pentru lucru lor educativ și instructiv. Incă dela începutul evului modern și, s'ar putea spune, de cînd există început de învățămînt popular, a existat un fel de comunitate de muncă. Aceasta este clasa. Numai că dela clasă (clasa tradițională) și pînă la o comunitate de muncă, există deosebirea care poate fi făcută între o adunare întîmplătoare și amorfă și între unitatea socială structurată. O adunare în sensul celor pe care le-a avut în vedere în cercetările sale, Gustav le Bon, are toate calitățile, dar mai ales toate defectele arătate de gînditorul francez. Mulțimea are forță, dar pasiunile de care ea este stăpînită, anulează în fiecare individ competența ei, spiritul critic și spontaneitatea. Intr'o clasă tradițională, în cel mai bun caz, atunci anume cînd învățătorul este un talentat vorbitor, un om care știe să vrăjească cu vorba înaripată și să stăpînească cu prestigiul de care dispune, sufletul copiilor, se poate crea cel mult o atmosferă plăcută, o dispoziție deosebită spre receptivitate. Poate și obișnuința trăirii unor sentimente de colectivitate. Pentru activitate însă, pentru gîndirea proprie și lucru propriu, clasa — clasa amorfă — nu ajută la nimic, fie și cînd se întrebuințează metode mai activiste, ca de pildă, metoda socratică. In clasă școlarii sunt lăsați la puterile lor singulare. Fiecare îndeplinește aceeași muncă pentru sine. Așa că chiar atunci cînd ei sunt puși la lucru, la nimic nu ajută activității lor, faptul că ei sunt laolaltă. Clasa tradițională poate fi comparată cu societățile nediferențiate sau cu adunările populare, în care coeziunea dintre membrii lor nu se menține decît prin autoritate sau sugestie din afară. Ea este o îngrămădire, în care munca individuală este uniformă (aceeași la toți și fiecare pentru el), în care sentimentele sunt simplificate, iar gîndirea proprie de multe ori anulată.

* * *

2. Gînditorii pedagogi şi pedagogii practici au făcut destule sforţări pentru îndreptarea unora dintre neajunsurile clasei tradiţionale. Reformele propuse de ei au mers mai ales în direcţia respectării individualităţii elevului, care se anulează în massă.

Ori cît este de maestru, un învăţător sau profesor, el nu poate face să dispară complet grupe, adesea ori compacte, de elevi neatenţi în clasa sa, absenţi sufleteşte dela lecţie. Această necesitate a dus la începutul veacului trecut, de pildă la crearea metodei Bell Lancaster, care împărţea pe elevi în grupe mici, sub comanda unui şef sau monitor, tot de aci apoi s'a păşit la studiul individualităţii şcolarilor.

Căci, neajunsul cel mare al clasei mari şi amorfe a fost nerespectarea individualităţii copilului, care este o fiinţă deosebită şi esenţial activă. Spusese Rousseau mai de mult, acest lucru, dar aplicarea integrală a ideilor lui n'a venit decît pe încetul. Astfel s'a tins mereu şi tot mai mult spre micşorarea numărului de elevi dintr'o clasă, pentru ca învăţătorul să-i poată cunoaşte mai bine şi să-i trateze individual; s'au imaginat metode de învăţămînt în care activitatea şi, în primul rînd, activitatea manuală să aibă un loc de frunte, pentru ca elevul să înveţe aşa cum îi este lui firesc, lucrînd. Atît de mult a pus stăpînire pe mintea pedagogilor principiile acestea juste, ale activismului şi al individualizării învăţămîntului, încît s'a trecut şi la exagerări, prin care se lovea în alte principii pedagogice tot aşa de juste. Prototipul individualismului exagerat în pedagogie, îl formează sistemul Dalton al d-rei Elen Parkhurst (America), în care învăţătorul nu mai predă lecţii, ci supraveghează cum elevii execută individual sau ajutîndu-se ocazional, „temele" lor de lucru şcolar. Invăţătorul aci nu mai prescrie şi nici nu ordonă, cum trebue să se desfăşoare munca şcolară, ci se lasă cel mult consultat, atunci cînd elevii au nevoie de aceasta.

Sistemul sau planul Dalton a putut entuziasma pe iubitorii libertăţii absolute a şcolarului, dar observatorii nepărtinitori au putut observa că o conducere deghizată tot este necesară; şi cu cît mai deghizată cu atît s'a văzut că se cere şi mai multă dibăcie, dacă nu talent înnăscut, şi mai multă atenţie, din partea învăţătorului. Pe lîngă aceasta, colaborarea dintre elevi sau dintre elevi şi învăţători s'a văzut că nu este nici ea întîmplătoare, că este din contră şi necesară şi firească. Este necesară pentru a ţine pe elevi la un nivel şi într'un cadru de preocupări care să facă posibilă tocmai această colaborare, fie şi ocazională dintre ei; şi este firească, pentrucă firesc este ca omul să trăiască, să lucreze şi să se formeze în grup.

In sfîrşit, copilul nu trăieşte izolat nici de viaţa adultului. El îşi are lumea lui. Dar această lume trăieşte în permanent contact cu lumea adultului, de care este încontinuu influenţată. De aceea nimic mai firesc ca acest contact să nu fie lăsat la voia întîmplării. Societatea copiilor trebue să aibă căldura unui cămin—„unde te simţi aşa de bine, că revii aci între prieteni pentru a-ţi face datoria" [1]).

Invăţămîntul ţinteşte, după cum bine ştim, nu să dea cunoştinţe pentru ele înseşi, ci să formeze judecata copilului, să-l obişnuiască a pune logica în gîndirea sa. Ori logica, după cum spune Jean Piaget, este pentru gîndire, ceea ce este morala pentru faptă. Ea dă reguli care se pun conştiinţei din nevoia de obiectivitate în observaţie. Ea, ca şi conştiinţa însăşi, nu sunt de origine individuală, ci presupun cooperaţia dintre oameni. Nici chiar creaţia nu este de natură individuală

[1]) *Robert Dottrens:* L'éducation nouvelle en Autriche (cap. despre comunităţile şcolare), Paris, 1927, p. 181.

cum se crede de obiceiu. Creator nu este individul, aşa cum poate fi dat el de natură, ci individul crescut şi format în societate, personalitatea, eul disciplinat şi participant, tot odată, la existenţa societăţii [1]).

*

* *

3. Pedagogia n'a întîrziat să vadă şi să înţeleagă aceste adevăruri. Am putea spune că a fost chiar constrînsă să le admită. Astfel, în sistemul Winnetka, sistem în care elevii sunt împărţiţi pe clase, nu după vîrstă, ci după înclinaţii şi obiecte, găsim admisă alături de munca individuală şi munca pe grupe, de două ori pe zi. Din momentul însă ce s'a observat folosul pe care-l poate aduce munca pe grupe, constituite organic şi cu respectarea în acelaşi timp a individualităţii elevilor, individualismul exagerat, pe care pedagogia şi-l însuşise la un moment dat, a fost treptat părăsit. Marii pedagogi ca: John Dewey, Kilpatrick (în America) Freinet, Profit şi Cousinet (în Franţa) Otto Glöckel—în vechea Austrie, Peter Petersen,—la Jena în Germania, Priboda în Cehoslovacia, Mislackowsky şi şcoala lui în Polonia, ş. a., au adoptat principiul grupului sau comunităţii de muncă, în desfăşurarea activităţii şcolare. Biroul internaţional de educaţie dela Geneva într'o anchetă pe care a făcut-o în anii trecuţi în toată lumea, a putut să constate că, pe deasupra modalităţilor deosebite de aplicarea acestui principiu, există totuşi cîteva învăţăminte care pot fi adoptate şi adaptate aproape pretutindeni [2]). Vom arăta aci pe cele pe care le socotim mai importante.

a) Munca pe grupe sau în comunităţi de muncă şcolară, e nu numai posibilă dar şi firească, în tot timpul şcolarităţii. Pînă la vîrsta de 7—8 ani este adevărat că sufletul copilului se caracterizează printr'un egocentrism pronunţat, atît din punct de vedere moral cît şi intelectual. Totuşi, chiar şi la această vîrstă copiii iubesc contactul între ei, iar instinctul imitaţiei îi îndeamnă să se adune şi să lucreze la olaltă. Pe lîngă aceasta, puţinătatea conţinutului lor sufletesc şi lipsa de experienţă îi face foarte sugestibili, ceea ce permite formarea de grupe în care autoritatea unui şef, cu prestigiul mai mult fizic şi dictat, ţine coeziunea grupului în mod indiscutabil. Dela această vârstă pînă la 9 sau 10 ani se remarcă o tendinţă destul de pronunţată, de grupare firească în grupe sau echipe, nu totdeauna durabile. Spre zece ani apar reguli, pe care grupul le observă, pentrucă ele au o valoare de obligativitate internă. Peste vîrsta de 10 ani, această tendinţă se accentuiază, iar conducerea grupului nu o mai poate avea în mod firesc un şef cu autoritate despotică, nediscutată, ci şeful este şef cu adevărat, dacă incarnează prin valoarea lui personală idealul grupului;

b) Grupele fireşti, celulele de viaţă copilărească nu se formează la întîmplare. Ele nu pot fi nici prea mari, nici prea mici. Anchetele întreprinse asupra tuturor experienţelor făcute pînă acum, au arătat că, în mod obişnuit, mărimea grupelor este de circa 5—6 membri;

c) Pentru ca grupul să poată exista şi să se poată menţine, el trebue să aibă un scop anumit. Scopul poate fi şi mai general, ca de pildă parcurgerea programei analitice, şi atunci grupul se formează oarecum din afară chiar la începutul anului. Pot lua fiinţă grupe ocazionale dictate de felul activităţii la un moment dat; dar mai firesc este grupul cînd el este legat de o problemă anumită.

[1]) *Jean Piaget:* Rémarques ps. sur le travail par équipes (în lucrarea „la travail par équipes a l'école (Bir. international de educaţie), p. 184.

[2]) Le travail par équipes à l'école (Bureau international d'éducation).

d) Existenţa unui şef al grupului este absolut necesară. Şeful asigură unitatea, coeziunea şi continuitatea. Cînd el este şi în asentimentul grupului, atunci el poate fi şi sursă de elan şi dinamism.

e) Echipele sau grupele pot lucra: lucru prescris, lucru ales de elevi, şi lucru numai sugerat de învăţător, pentru ca elevii să aibă impresia că şi l-au ales. Se înţelege că elevul lucrează întotdeauna mai cu drag atunci cînd şi-a ales singur, după înclinaţiile sale, lucrul de executat. Se înţelege de asemenea că nu se poate renunţa cu totul la un program, — mai elastic şi cît mai aproape de mentalitatea copiilor, dar un program.

f) Metodele de lucru, care convin mai mult lucrului pe grupe, sunt acelea care respectă mai mult principiul activităţii spontane a elevului şi acelea care se conformă mai mult principiului apropierii de viaţă, de mediul ei natural şi social. Astfel de metode sunt: metoda centrelor de interes, metoda complexelor, metoda integrală (aplicate sub diferite forme în Germania şi vechea Austrie). Din analiza acestor metode se poate scoate că activitatea şcolară trebue să respecte şi înclinaţiile elevilor şi tendinţa lor spre activitatea spontană şi diviziunea muncii, după înclinaţii; dar trebue să respecte şi o ordine a cărei desfăşurare este cam următoarea: documentare, analiza materialului cules, clasificare, dări de seamă şi discuţii asupra clasificărilor, fixarea rezultatului.

Această ordine este de recomandat atît în lecţiunile cu caracter teoretic, cît şi cele cu caracter practic.

*
* *

4. In noua programă analitică, comunităţile de muncă şcolară împrumută cu măsură ceva din tot ce s'a experimentat pînă acum. Sistemul nu putea fi adoptat în forme mai radicale, ţinîndu-se seama de obişnuinţa învăţătorilor de azi cu anumite metode de lucru.

„Intr'o comunitate de muncă şcolară, scrie noua programă, avem aşa dar: un ideal sau scop comun de urmărit (temă de lucru purtînd această pecete) un efort comun al elevilor, care-şi divizează munca, nefăcînd fiecare acelaşi lucru, şi un efort comun al învăţătorilor sau profesorilor care se grupează în jurul unei teme, după cum pentru rezolvarea ei este nevoie de ei. Toţi acei a căror specialitate are vreo atingere cu rezolvarea temei, se unesc şi lucrează în acelaşi scop alături cu elevii, îndrumîndu-i.

Prin sistemul comunităţilor de muncă şcolară se realizează: *a)* o clasă organizată organic; *b)* lucrări complexe în care se întreţes şi se aplică noţiuni căpătate la diverse obiecte de studiu; *c)* posibilitatea de muncă în comun a elevilor şi învăţătorilor, în instituţiile anexate şcolii.

Organicitatea clasei iese din diviziunea muncii elevilor şi colaborarea învăţătorilor la aceeaşi lucrare. Toţi se simt părţi ale unei acţiuni care duce la acelaşi ţel.

Complexitatea lucrărilor provine din faptul că nu se porneşte dela un „obiect" de studiu spre aplicaţii în legătură cu el. Se ia dimpotrivă o lucrare aşa cum ne-o oferă necesităţile vieţii şi chemăm „obiectele" de studiu, cîte au vreo atingere cu acea lucrare, împreună cu toţi învăţătorii, ca să colaboreze la realizarea ei.

In sfîrşit, prin comunităţile de muncă şcolară, instituţiile anexate şcolii sunt însufleţite şi date elevilor. Astfel: farmacia, cantina, muzeul, biblioteca, şcoala, clasa, cooperativa, grădina, atelierul etc., instituţii la care elevii nu colaborau în niciun fel, ci se foloseau de ele dela distanţă şi foarte puţin, acum devin ale lor. Ele devin instituţii cu adevărat şcolare, iar ei, membrii — şi uneori — funcţionarii lor"[1]).

Noua programă a învăţămîntului primar a adoptat, aşa dar, principiul comunităţilor de muncă şcolară, cu măsură şi potrivit realităţilor noastre şcolare. Ea recomandă învăţătorului să nu fie nici dresor, dar nici absent din clasă. Ea îi recomandă să ţie seamă de viaţa copilului, de înclinaţiile lui, dar şi de program, iar ca grupă firească îi recomandă să utilizeze cuibul străjeresc. Acesta este în adevăr conform cu constatările făcute în psihologie şi de pedagogie atît ca mărime, cît şi ca organizaţie. După cum am arătat deja, experienţa ne spune că, în mod normal, grupele de elevi nu sunt nici prea mari, nici prea mici. Ele sunt mai adeseori cu un număr de membri variind între 3—6. La cei mai mici mai mulţi, la cei mai mari mai puţini. Apoi grupul mai variază şi cu ocupaţia dată, interesele lui momentane sau obişnuinţa. Poate şi cu mediul social.

In ce priveşte metoda, se lasă învăţătorului putinţa de a utiliza şi metode mai vechi, atunci cînd nu este în deajuns de deprins cu cele noi; dar dă putinţa şi recomandă şi metode active în aplicare. Dacă ar fi să facem o distincţie între lucru în clasă (clasa tradiţională) lucru pe echipe şi lucru individual, noua programă păstrează încă destul din munca în clasă, dar dă putinţa de aplicarea principiului comunităţilor de muncă şcolară într'o foarte largă măsură. Iar pentru ca viaţa şcolii să aibă cît mai mult aspectul şi atmosfera unei vieţi adevărate, cu instituţii ce fixează activităţi precise, programa nouă analitică preconizează ca această muncă pe echipe să se desfăşoare nu numai pe problemele pe care le pune cursul în clasă, ci mai ales în jurul instituţiilor şcolare: atelier, grădină, farmacie, bibliotecă, muzeu etc. Bine înţelese şi bine aplicate, principiile arătate în programă pot asigura şi respectarea individualităţii copilului şi disciplina lui sufletească, după regulile cerute de spiritul de grup, pentru a-i asigura astfel o desvoltare armonică, a cărei cunună să fie crearea personalităţii lui.

Ceea ce îngreuiază aplicarea acestor prevederi programatice este numai nepotrivirea între pregătirea dascălilor şi spiritul nouei programe. Aceasta nu este de tot revoluţionară, pe acest drum, dar şi atîta cît e, are nevoie de o transformare în spirite. Ministerul trebue să găsească mijloacele de a o realiza, şi cît mai repede. Căci după ce va parcurge porţiunea prescrisă,—va trebui să se prescrie alta. Societatea e în marş înfrigurat şi după ea este antrenată şi şcoala. Cine rămîne în urmă pierde dreptul de a intra în cetate.

STANCIU STOIAN

---

[1]) Programa analitică a Invăţământului primar.

CRONICA ÎNVĂŢĂMINTULUI

ŞCOALA NORMALĂ SUPERIOARĂ [1])

Intre reformele şcolare petrecute în ultmul timp, reînfiinţarea Scoalelor Normale Superioare este una dintre cele mai importante. Ea deschide o problemă nouă, care depăşeşte cadrul limitat al unei simple preocupări didactice, pentru a deveni, în schimb, o preocupare generală a vieţii şi întregei noastre organizări culturale. De asemeni, trebue să ne dăm seama că această problemă este nemăsurat mai complexă şi mai subtilă decît impresia pe care ne-ar putea-o lăsa la prima ei examinare. Sunt în joc o seamă de procese şi aspecte caracteristice ale vieţii noastre culturale, pe care trebue să le analizăm şi eventual să le revizuim. Ne luînd în seamă aceste lucruri, am risca să ne aflăm doar în faţa unei reforme oarecare, răsărită ca multe altele dintr'o concepţie a simplelor adaptări circumstanţiale, fără eficienţă şi fără ecou lămuritor în mersul ordonat al realităţilor.

De aceea ne propunem a prezenta, mai jos, în mod schematic, cîteva constatări şi consideraţiuni, dintre acelea despre care socotim că ar trebui să alcătuiască premise sociale şi culturale ale problemei în discuţiune.

*

* *

Noua instituţiune corespunde unor nevoi neîndoelnice. Fostele seminarii pedagogice încetaseră de a fi ce trebue. Sau, mai bine zis, faţă de mulţimea şi asprimea condiţiilor de viaţă ale învăţămîntului de astăzi, ele nu mai aveau putinţa de-a opune o autoritate spirituală îndeajuns de susţinută şi de puternică. Pe de altă parte, trebue să precizăm că înţelesul curent care s'a dat şcoalelor normale nou înfiinţate, nu este şi nu poate fi cel adevărat. Nu este vorba de instituirea unei simple bariere sociale, care să împuţineze numărul solicitanţilor de catedre. De asemeni, nu poate fi vorba de o şcoală nouă, care să corecteze sau să împlinească lacunele pregătirii ştiinţifice din licee sau universităţi. Organizînd lucrurile astfel, nu vom isbuti decît să ne afundăm şi mai mult,

[1]) In adunarea generală a *Institutului de Ştiinţe al României* din Decemvrie a. c, autorul acestei cronici a prezentat o comunicare amănunţită asupra aceleiaşi probleme. Această comunicare va fi publicată în Buletinul Institutului, ce va apare în curînd.

în cercul vicios de care sufere învăţămîntul nostru public de astăzi.

In adevăratul înţeles al cuvîntului, problema este alta. Şcoala Normală Superioară va trebui să aducă o reabilitare a carierei didactice şi, odată cu aceasta, un echilibru nou al vieţii noastre universitare, în ramurile ei ştiinţifice şi umanistice.

Intr'adevăr, iată o parte din faptele care ne îndreptăţesc să facem această afirmaţie:

Astăzi, profesoratul secundar este o carieră închisă sau aproape închisă [1]). Din zi în zi, pătrunderile în această carieră sunt mai sporadice şi mai neexpresive. Tablourile cu cei reuşiţi la capacitate însumează încă aproape două mii de inşi, care îşi aşteaptă rîndul la titularizare, în vreme ce catedrele vacante — în acest an excepţional de pensionări şi deblocări în massă — abia se ridică la cinci sute. Scăderea limitei de vîrstă n'a putut să aducă rezultatele scontate. Mai bine zis, a adus o soluţie de suprafaţă pentru un an sau doi de acum înainte, nu însă şi o soluţie permanentă, care să intre ca atare în înlănţuirea de bază a realităţilor noastre şcolare. In marea lor majoritate, cadrele didactice actuale s'au format după războiul mondial, paralel cu creşterea vertiginoasă a numărului de şcoli şi, mai ales, cu atmosfera unei epoci de inflaţie în care rigorile selecţiunii au fost mediocre, şi chiar inexistente. Socotind media lor, cadrele didactice de astăzi ale învăţămîntului secundar sunt deţinute de oamenii vîrstei de 40 de ani. Pentru o perioadă de 10—15 ani de acum înainte, în mod fatal, cariera didactică nu va mai fi accesibilă decît cîtorva, meniţi să alcătuiască doar o realitate sporadică, streină deci de proporţia adevărată şi de măsura sufletească a generaţiilor pe care le reprezintă.

Acela care se îndreaptă înspre cariera didactică sunt din ce în ce mai puţini. An de an numărul studenţilor care se înscriu la litere sau la ştiinţe scade. In anul de faţă se pare că numărul acestora este îngrijorător de mic. Pe alocuri, el n'a atins nici măcar cîteva zeci. De asemeni, este de remarcat că elementele înzestrate care se îndreaptă înspre cariera didactică sunt din ce în ce mai puţine. Toţi aceia care au un sentiment mai ferm al vieţii din jurul lor, aleargă către drept, medicină şi inginerie, sau în orice caz, către carierele acelea care le deschid perspective sociale mai sigure şi mai precise.

Există o prudenţă socială pe care, prin instinct sau prin înţelepciune, opinia publică a înţeles-o, întotdeauna, mai just şi mai prompt decît concepţiile şi organizările oficiale. In fond, judecînd după situaţiile de astăzi, toţi aceia care fug de cariera didactică, ştiu pentru ce o fac. In prezent, cariera didactică este cariera care cere cei mai mulţi ani de pregătire. De exemplu: patru ani clasele primare — îi socotim şi pe aceştia pentru exactitatea numărătoarei — opt ani liceul, patru ani universitatea, doi sau trei ani şcoala normală superioară, un an serviciu social; la aceştia trebue să mai adăugăm un an de serviciu militar şi încă un an sau doi, distanţă fatală care va trebui să se scurgă între data absolvirii cursurilor şi aceea a trecerii examenului de capacitate sau a numirii la catedră. In cel mai fericit caz, un tînăr ar putea să mai pătrundă în învăţămînt, de acum înainte, abia la vîrsta de 29—30 ani, atunci cînd magistratul îşi mîngîe de mult titlul de judecător de şedinţă sau cînd militarul se află în preziua gradului de căpitan.

[1]) Această problemă a fost tratată mai pe larg în *Cronica Invăţămîntului* din *Viaţa Romînească*, Nr. 11, Anul XXX, Noemvrie 1938.

De fapt, lucrurile nu se mărginesc aici. Toate acestea sunt greutăți materiale sau constrîngeri sociale, să zicem, de neînlăturat. Trebue să știm, însă, că ele nu sunt singurele care stau în drumul carierii didactice și care fac din ea, așa cum am văzut, o perspectivă apusă. In definitiv, oricît ar fi de dure și de apăsătoare, dificultățile de felul acestora nu sunt cele mai greu de trecut. Oamenii au resurse de generozitate și de sacrificiu nebănuit de mari; adeseori, sufletește, așteptarea și nădejdea de zile mai bune, îi stăpînesc nemăsurat mai mult decît crispările sau contrarietățile prezentului. Toate aceste greutăți alcătuesc într'adevăr o verigă dintr'un lanț de fapte, nu însă o cauzalitate exclusivă și absolută. Ceea ce adîncește criza carierii didactice, pînă la a-i da aproape proporții tragice, e faptul că nu i se mai prilejuesc condițiunile etice de care are nevoie și faptul că societatea noastră în genere începe să nu mai înțeleagă legitimitatea acestei nevoi. Din zi în zi, cariera didactică este mai devalorizată și mai încercuită. Rînd pe rînd i se ridică toate prerogativele ei structurale. Exercițiul autonomiei ei clasice a fost zguduit din rădăcini. Nu este vorba de-o autonomie administrativă—pe care n'a avut-o și n'a cerut-o niciodată—ci de atributele unei anumite autonomii spirituale și pedagogice, de care școala noastră secundară a fost legată prin toată tradiția ei și prin toate semnificațiile pe care le-a înscris în procesul modern al societății noastre romînești. Astăzi, nu i se mai îngădue, în forma aceea întreagă și necondiționată care dă instituțiunilor prestigiu și încredere în ele însile, o seamă întreagă de posibilități: de a-și urma un plan de lucru propriu, de a-l aplica unitar, de a-și da răgazul continuității ce i-l cere misiunea ei și, în sfîrșit, de a nu fi subordonată niciunui alt interes, în afara aceluia strict cărturăresc și educativ.

Procesul astfel deschis are nenumărate fețe. Nu este vorba numai de situațiuni locale, ci de-o ambianță generală, de un stil caracteristic al epocii actuale și al criteriilor ei de viață. In clipa de față, sensurile cărturărești trec printr'un con de umbră. Lumea se depărtează de valori; începe să nu mai creadă în ele. Mai mult: începe să se teamă de ele, ca de ceva care s'ar inspira dintr'o dialectică periculoasă a temelor conspirative. Nu se merge, încă, pînă la exproprierea culturală. Totuși, în chip fățiș sau subteran, se țes tendințe și atitudini numeroase, în numele cărora valorile culturale sunt eliminate din planul primordial al preocupărilor contemporane. In cuprinsul organizării școlare, instituția menită să cadă cea dintîiu în bătaia acestor porniri este școala secundară. Faptul este cum nu se poate mai firesc. Școala primară are o semnificație consacrată. In jurul ei n'are sens să se mai ivească niciun fel de controverse. Ea reprezintă o funcțiune minimală, de care depinde accesul în societate și înțelegerea elementară a demnității omenești. O împotrivire față de sensurile ei ar fi un act de inconștiență, ar semăna cu o negare a însuși instinctului nostru de conservare.

Prin contrast, universitățile beneficiază, din partea celor mulți, de-o neutralitate oarecum asemănătoare. Ele alcătuesc polul de sus. Sentimentele curente nu răsbat pînă la ele. Sensurile reprezentate de universități sunt socotite printre acelea care nu mai pot fi discutate, nu pentrucă ar ilustra tot valori minimale ale vieții, ci dimpotrivă, pentrucă ele ilustrează sau simbolizează pe cele maximale, acelea de care mentalitatea formată se leagă prin reflecțiune și prin convingere, iar cea primitivă prin intimidare și prin instinct. Cu școala scundară se petrece un proces mult mai aspru și mult mai plin de contradicțiuni. Poziția ei medie o pune în bătaia tuturor opiniilor, a tuturor experiențelor și a tuturor pornirilor rechizitoriale. Toți care încep să creadă mai puțin în cultură, în formele și în reprezentanții ei, pornesc prin a se ridica împotriva școalei secun-

dare. Toate reformele o iau ca obiectiv principal, și atît cît trebue, dar și atît cît nu poate să ducă decît la involburări inutile. Obsesia „desintoxicării intelectuale" a devenit tot pe atîta o temă de atacuri împotriva școalei secundare.

Șomajul intelectual, atîta cît îl avem, în loc de a fi interpretat prin prisma multelor nepotriviri ale sistemului nostru burghez, este dat, uneori în chip exclusiv, pe seama școalei secundare, a pretinsei ei funcționări fără busolă și fără simțul esențialului social. In fine, numărul acelora care tăgăduind rosturile clasice ale școalei au impresia că împlinesc funcțiunea cea mai potrivită a clipei de față, trebue să recunoaștem, se înmulțește. In mod firesc, tăgăduirile acestea îndreptate asupra instituției aveau să se întindă, încetul cu încetul, și asupra celor care o reprezintă. Socialmente și moralmente, cariera didactică este o carieră descoperită, o carieră căreia nu i se mai păstrează secretele și, oarecum, o carieră căreia nu i se mai acordă dreptul afirmărilor spirituale. Un tratament material mediocru i-a luat mijlocul de-a avea mai multă siguranță în ea și, în mod fatal, a împins-o către complexul unei dureroase inferiorități sociale. Economia legilor ei organice a consacrat procedee care știrbesc ceva din linia necesară a demnității profesionale. Memoriul unui militar sau foaia calificativă a unui magistrat alcătuesc secrete absolute. Profesorului secundar, însă, i se publică media la examenul de capacitate sau concluzia rapoartelor lui de inspecție fără niciunul din scrupulele secretului profesional. Transferările i se acordă, cu precădere, pe baza mediei dela un examen depus la începutul carierei, sau pe baza unor împrejurări matrimoniale. Examenul de viață realizat ulterior, stilul de maturitate profesională căpătat cu timpul, sau în fine dovada evidentă a unei activități științifice sau culturale meritorii, toate acestea sunt lăsate pe plan secundar, sau ignorate cu desăvîrșire. Și încă un fapt caracteristic. Noua lege a învățămîntului superior creează între cele două ramuri de învățămînt o prăpastie. Posibilitatea profesorilor secundari de a trece în învățămîntul superior a fost închisă aproape în întregime. Calea prin care atîtea din ilustrațiunile vieții noastre culturale au trecut din învățămîntul secundar în cel superior, nu mai poate însemna, astăzi, decît o reminiscență.

La capătul acestor observațiuni, ideea dela care am pornit începe să se contureze. Ințelegem acum pentru ce cariera didactică este o carieră închisă: nu pentrucă nu mai deschide perspective materiale și profesionale, dar pentrucă nu mai este cotată spiritualicește, pentrucă nu i se mai acordă posibilitatea de a-și susține o doctrină proprie, pentrucă moralmente este încercuită de suficiența culturală a clipei, pentrucă politica noastră școlară n'o mai apără îndeajuns și, în fine, pentrucă în condițiile ei actuale de viață nu mai are mijloace de a face, în sînul ei, o selecțiune și o promovare a valorilor.

Stăruim în ideea pe care, oarecum, am mai amintit-o în cele spuse pînă aici. Reabilitarea carierii didactice este, în primul rînd, o problemă de cultură și de morală socială. Școala Normală Superioară își va justifica existența, în măsura în care va înțelege și va deveni o chezașe principală a acestei acțiuni.

Textul legii, așa cum a fost publicat de curînd în Monitorul Oficial, nu este îndeajuns de lămuritor, în sensul că nu reflectă niciun sens doctrinar mai precis și nicio concepție pedagogică directoare. Majoritatea articolelor se ocupă cu dispoziții de ordin administrativ. Singurele articole cu un conținut ideologic sunt acelea care fixează cele trei secțiuni — *literară, științifică* și *juridico-economică* — și care fac înșiruirea materiilor ce vor trebui predate.

Să analizăm puțin aceste dispozițiuni și să ne întrebăm apoi dacă ele vor putea să aducă vreo ameliorare problemei, așa cum am înfățișat-o pînă aici.

In măsura în care școlile normale superioare vor reedita, ori sistemul de învățămînt al liceelor ori pe acela al universităților, ele nu vor putea duce la niciun rezultat esențial și caracteristic. Dimpotrivă, vor da naștere la o mulțime de confuzii, care le vor știrbi autoritatea și, mai ales, care vor împiedeca de a se forma, în jurul lor, o atmosferă proprie de idei și de atitudini spirituale. Tendința de a se face din aceste școli o supra-universitate ar fi, dintre toate, cea mai nepotrivită. În cazul acesta, am nărui întreaga noastră organizare a învățămîntului superior și, odată cu aceasta, am frînge echilibrul tuturor formelor și relațiilor culturale care sunt grupate în jurul ei. De asemeni, este nepotrivit să spunem că școlile normale superioare au menirea să întregească cunoștințele dobîndite în universitate. Această concepție, pe care de altminteri o găsim într'unul din articolele legii, limitează perspectiva universitară la un nivel exclusiv didactic. Activitatea universitară, în înțelesul clasic al cuvîntului, nu este din acelea care să presupună, în chipul acesta, „completări" și „adînciri". Liceul, într'adevăr, pentrucă este o școală de prime inițieri, și de cultură generală, are obligația de a înfățișa elementele disciplinelor de care se ocupă într'un chip redus schematic. Universitățile însă nu au această obligație. Mai mult: nu numai că n'o au, dar nici nu li se poate pretinde. În universitate interesează altceva: deprinderea de a munci științificește, de a gîndi, de a-ți apropria metode de cercetare, de a pătrunde adîncimea spirituală a specialității alese, de a-ți forma un stil de intelectualitate și, în sfîrșit, de a intra, prin toate acestea, în comunitatea de acțiune și de răspunderi a muncitorilor intelectuali. Mai mult decît *fapte* în sensul material al cuvîntului, sau decît cantificări oarecare, toate acestea sunt *sensuri*, sunt *forme* și *etape* ale unei spiritualități în devenire. Ca atare, oricîtă concretizare am cobori asupra lor, ele vor refuza, în chip permanent, ideea de a fi completate sau adîncite, într'un cadru școlăresc alcătuit special cu această destinație. Procesul pe care îl gîndim este limpede. Ceea ce pretindem, în primul rînd, dela școlile normale superioare, este să realizeze o întemeere doctrinară a misiunii și a spiritualității didactice. Ceea ce ne-ar da aplicarea strictă a dispoziției analizată pînă aici n'ar fi, dimpotrivă, decît o învolburare și o imprecizie în plus, peste acelea care deja apasă și încercuesc organismul nostru școlar.

Să parcurgem lista obiectelor de învățămînt în școlile normale superioare, așa cum sunt indicate în lege: Vom găsi înșirate pe secțiuni, toate materiile de învățămînt: limba romînă, limbile clasice, istoria, geografia, filosofia, pedagogia, religia, și așa mai departe. Ce pot să ne indice toate acestea? Din nou, consacrarea unui sens eclectic și a unei concepții materiale de învățămînt. O repetare în proporții masive a liceului, și o suprapunere materială peste unele din încercările universității de a crea atitudini și mijloace proprii față de gîndirea și activitatea științifică. Ce noutate spirituală va putea să aducă un asemenea sistem? In ce fel va isbuti el să creeze convingerile pe care le așteptăm, în definitiv, nu convingerile unor cercetători erudiți, ci acelea ale unor intelectuali și cugete dinamice, capabile să lupte împotriva inerției ce se așează, în straturi din ce în ce mai groase, asupra învățămîntului nostru?

Ne aflăm, de sigur, în punctul central al problemei pusă în discuție. Cariera didactică este o carieră care se închide. Ea nu mai este în stare să polarizeze entuziasmul și convingerile spirituale ale generațiilor. Pentru aceasta, ea nu mai prilejuește, îndeajuns, o osatură doctrinară, care să intre cu un coeficient activ și real în manifestările de viață și în convingerile caracteristice ale timpului nostru. Școlile normale superioare trebue să lucreze pentru ameliorarea acestei situații. Or, în chipul de mai sus, e problematic dacă vor isbuti s'o facă. Învățătura în cantitate nu cuprinde, în sine, niciun principiu revelatoriu. Mai mult ca oricînd, vremurile noastre o resping, sau în orice caz, nu-i mai acordă niciun fel de întîietate. Pregătirea profesională implică orizonturi multiple, cu prelungiri necesare în toate sectoarele vieții sociale. A reduce pregătirea profesională la simpla îndoctrinare cărturărească este o greșală, sau cel mult o limitare arbitrară a problemei. Materia care trebue predată în liceu nu se învață la universitate și, de asemeni, nu se poate învăța într'o mie de școli normale. În chip real, efectiv, această materie se învață într'un singur loc și într'un singur chip: la catedră. Adică, în munca pe care aceasta o cere zi de zi și oră de oră, în contractul cu realitățile clasei și, mai ales, în nevoia aceea de a înțelege și de a măsura cu precizie, tu însuți mai întîiu, ceea ce peste cîteva ceasuri va trebui să predai și să lămurești elevilor.

In trecutul vieții noastre școlare am mai avut o asemenea instituție a școlilor normale superioare, între anii 1864 — 1898. Fără îndoială, acestea nu pot fi luate ca model pentru instituția pe care vrem s'o întemeiem în clipa de față. Misiunea acestora era cu mult mai limitată, iar împrejurările în care au trebuit să funcționeze nu aveau nici pe departe gravitatea și intensitatea celor de astăzi. Pe atunci se punea problema primelor noastre alcătuiri de cadre didactice. Astăzi, problema care se impune este aceea de revivificare morală și spirituală a unei cariere prinsă în cleștele disolvant al unei carențe fără egal pînă acum.

Țara clasică, în care se poate vorbi despre o doctrină și o tradiție autentică a școalei normale superioare, este Franța. De remarcat însă că Franța are o singură școală normală, nu trei, așa cum vrem să înființăm noi. Explicația reușitei ei perfecte este simplă. Mai întîiu, Școala Normală Superioară dela Paris, se bucură de o perfectă autonomie spirituală. Nu este o prelungire a liceului, după cum nu este o anexă sau un control al universității. În al doilea rînd, această școală reprezintă o veche și nedesmințită unitate doctrinară. În atmosfera ei trăește, în chip adînc, exegetic, latura aceea care reprezintă trăsătura solemnă a spiritualității franceze și, totdeodată, aceea care constitue semnificația caracteristică a vieții de școală și de catedră franceză. Școala Normală Superioară din Franța își desfășoară activitatea în jurul spiritului și disciplinelor umanistice, socotind că oricare ar fi formulele timpului — naturalism, realism, sociologism în secolul trecut, tehnicism, totalitarism sau fascism în secolul nostru — un sens francez adevărat, o valoare care să exprime vocația de cultură a poporului francez sau personalismul autentic al puterii lui de creație, n'ar putea să capete ființă decît în perspectiva unor adînciri și configurări umanistice.

Firește, nu putem să pretindem, pentru noi, o reeditare a cazului francez. Nu avem însă dreptul să trecem peste spiritualitatea lui, adică peste principiul care i-a dat putința să trăiască, să se afirme și să creeze o tradiție.

Trebue să evităm de a face din școlile normale superioare oficii de știință cantitativă, de erudiție prematură și neasimilată. Aceasta ar impieta inutil asupra universității și, pe deasupra, nu ar aduce niciun sens nou lămuritor, în ce privește substratul sufletesc al carierii didactice.

Noile școli vor fi viabile, în măsura în care vor găsi mijlocul să readucă în jurul lor încrederea generațiilor cărturărești și în măsura în care vor ști să stimuleze puterea de muncă intelectuală a reprezentanților lor proeminenți.

De asemeni, aceste școli își vor îndeplini misiunea dacă vor ști să facă din catedră un oficiu al regenerării noastre spirituale, adică dacă vor îndruma pe învățăceii lor în așa fel, încît să simtă nevoia

de a căuta o unitate doctrinară a sensurilor, a puterilor de creaţie şi a realizărilor culturale romîneşti.

Şantierul cultural al comunităţii noastre romîneşti este abia la începutul lui. Suntem încă departe de stăpînirea tuturor datelor care privesc realitatea, civilizaţia şi posibilităţile noastre romîneşti. Ştiinţa şi în genere spiritualitatea romînească au dat la iveală cercetători şi gînditori remarcabili, mulţi dintre ei cu renume mondial, nu însă şi o convingere generală, a întregei noastre colectivităţi intelectuale, faţă de sensurile şi puterile lămuritoare ale spiritualităţii ştiinţifice. Problema e clară. Ştiinţa universală, exegetică, trebue să rămînă în seama universităţii. Şcolile normale superioare trebue să pătrundă în problemele realităţilor dela noi, acelea care privesc soarta şi echilibrul culturii noastre naţionale. Vom avea profesori buni, creatori de convingeri şi de însufleţiri la catedra lor, dacă îi vom pregăti cu grije, nu impunîndu-le zeci de cursuri şi de examene, ci insuflîndu-le o spiritualitate, care să-i lege de o cauză puternică şi care să le dea o nouă încredere în ei înşişi.

Cu alte cuvinte, noile noastre şcoli normale superioare vor isbuti, dacă se vor feri de încercuirile tiranice ale clişeelor pedagogice epuizate, şi dacă vor şti să impună insignele nobile ale unei spiritualităţi active şi autentice.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ECONOMICĂ

LUPTA INTRE D. CHAMBERLAIN ŞI LIRA STERLINĂ

In ziua de 6 Ianuarie s'a aflat că Banca Angliei a luat 200 milioane lire din stocul ei metalic şi le-a remis Fondului de Egalizare al Schimburilor. Această sumă era însă contabilizată la paritatea lirei dinainte de depreciere, aşa încît în realitate, la cursul actual al devizei britanice, Fondul de Egalizare al Schimburilor a primit 350 milioane lire. De asemeni, s'a anunţat că Banca Angliei va înlocui cele 200 milioane lire prin Bonuri de Tezaur. Cum însă astăzi are deja o acoperire de 200 milioane în titluri de Stat, iar legea din 1928 nu-i permite să acopere circulaţia fiduciară decît cu cel mult 260 milioane lire bonuri, s'a hotărît ca la deschiderea Camerei Comunelor să se urce plafonul titlurilor la 400 milioane. Totodată, un comunicat al Băncii Angliei, anunţă că a rugat băncile de emisiune din Statele-Unite, Franţa, Belgia, Elveţia şi Olanda, precum şi băncile particulare britanice „să evite de a facilita operaţiile la termen asupra aurului şi devizelor".

Pentru a înţelege semnificaţia operaţiei realizate şi a circulării Băncii Angliei, este necesar să explicăm modul de funcţionare a „Fondului de Egalizare al Schimburilor".

In Septemvrie 1931, cînd s'a detaşat lira sterlină de vechea paritate aur, intenţia autorităţilor britanice era de a-i menţine nivelul aşa încît preţurile britanice să se echilibreze cu cele mondiale. In principiu, valoarea lirei sterline trebuia să fie suficient de scăzută pentru a facilita exportul englez, fără a primejdui însă viaţa economică prin oscilaţii brutale. De aceea, odată cu deprecierea, stocul metalic al Institutului de Emisiune a fost împărţit în două. O parte a rămas la bancă şi evidenţa lui apărea în bilanţurile acestei instituţiuni, iar restul s'a predat unui organism autonom, denumit „Fondul de Egalizare al Schimburilor", care intervenea pe piaţă de cîte ori cursul lirei este prea scăzut sau prea ridicat. Fondul de Egalizare nu publică decît rare ori bilanţuri şi face în realitate operaţii pe care Institutul de Emisiune nu are dreptul să le facă. In speţă, speculează asupra devizelor şi aurului, cu mijloacele Băncii Naţionale. Cumpără de exemplu aur contra lire, cînd lira este urcată, aruncă pe piaţă franci sau dolari, cînd lira este scăzută, ş. a. m. d.

In perioadele de depreciere a celorlalte monede, situaţia Fondului de Egalizare era strălucită. De teama pierderilor ce aveau să le sufere, detentorii de franci francezi, franci elveţieni, florini olandezi, sau lirete italiene şi-au transportat capitalurile în Anglia, adică le-au transformat în lire sterline sau aur la Londra. Astfel „Fondul" a vîndut lirele scump, iar cînd deprecierea devizelor europene s'a împlinit, a vîndut devize şi a cumpărat lire, realizînd beneficii imense. Aceasta, cu atît mai mult cu cît economia britanică fiind în ascensiune, nu exista niciun risc de deteriorare a lirei sterline. De asemeni,

faptul că multe State transportaseră cantități însemnate de aur la Londra, fie pentru a asigura unele plăți internaționale, fie de teama războiului, dădea lirei o poziție unică în lume, iar Fondului de Egalizare beneficii respectabile, chiar și pentru Imperiul Britanic.

Această situație a durat pînă în toamna anului 1937. Balanța comercială, obișnuit deficitară, a devenit și mai deficitară din cauza crizei internaționale. Insă, spre deosebire de anii anteriori, diferența între import și export nu mai era acoperită nici prin profituri coloniale, nici prin veniturile transporturilor maritime și nici prin intrări de aur. Scăderea comerțului internațional s'a oglindit în veniturile din „uzul vaselor", veniturile din China și Spania au dispărut în urma războiului, beneficiile din întreprinderile străine s'au micșorat, iar în Statele agrare au început din nou, nu numai dificultățile de plată, dar și cele de transfer. In fine, multe capitaluri refugiate la Londra de teama deprecierii monetare din Elveția și Olanda au reluat drumul spre patrie, încărcate evident cu beneficiile deprecierii

Totuși, la 31 Decemvrie 1937, Fondul de Egalizare dispunea încă de colosala sumă de 300 milioane lire sterline, o liră sterlină valora aproape 5 dolari, și d. Neville Chamberalin, se pregătea să fie primministru, pînă la sfîrșitul veacului.

De atunci a trecut exact un an. Fondul de Egalizare a Schimburilor mai dispunea la 31 Decemvrie 1938 de aproape 100 milioane lire, o liră sterlină valora numai 4,6 dolari și d. Chamberlain se pregătea să plece la Roma. Intre timp, Austria și Cehoslovacia au dispărut pentru a deschide piața internațională, prin asigurarea păcii „for our time". In Statele-Unite, reluarea afacerilor începută în Iunie 1938, a continuat aproape fără întrerupere. Producția, gradul de ocupație, numărul șomerilor, venitul național, totul duce la aceeași concluzie: pe măsură ce situația politică și economică a Europei se agravează, Statele-Unite merg spre prosperitatea de acum 20 ani. Dimpotrivă, în toate țările europene și, mai cu seamă, în Anglia, depresiunea se accentuează, numărul șomeurilor sporește în pofida înarmărilor, producția scade, deficitul balanței comerciale devine mai mare și, în fine, pentru prima oară din 1931, bugetul Marei Britanii pare să fie deficitar. Pacea d-lui Chamberlain a durat exact o săptămînă și visul prosperității britanice tot atît. Inainte de răzbunarea oamenilor a venit aceea a Majestății Sale Lira Sterlină. Două sute de milioane lire, la cursul nostru real 4.000 miliarde lei, au fugit spre New-York. Vagaboande capitaluri continentale și puritane capitaluri britanice au luat drumul pribegiei spre țări care se pregătesc să reziste agresiunii și unde acțiunile cresc. In felul lor, merg spre țări cu climat mai pacific.

Pentru prima oară d. Chamberlain nu a sacrificat spanioli, chinezi, austriaci sau cehi, ci aur britanic și asta este grav. Fuga capitalurilor și scăderea lirei poate provoca o mărire a șomajului, urcarea costului vieții, o agravare a situației economice generale, deci căderea d-lui Chamberlain. De aceea, a luat două treimi din stocul metalic al Băncii Angliei și le-a aruncat în luptă cu lira, adică cu spaima provocată de propria lui politică. Simultan, a introdus de fapt controlul voluntar al schimburilor. Speră ca rugămintea Băncii Angliei să fie suficientă pentru a împiedeca evaziunea capitalurilor, după cum speră că serviciul militar voluntar să fie suficient pentru a împiedeca războiul.

Sir Neville Chamberlain a încercat să limiteze conflictele prin concesiuni care trebuiau să ducă la o deschidere a frontierelor și a

ajuns să lărgească zona războiului și să limiteze chiar și piața britanică. Capitalurile fug de pacea dela München și lira răzbună pe Beneș.

Consecințele măsurilor luate în Anglia sunt incalculabile. De sigur, pentru moment, apariția unei armate de 300 milioane lire sterline, condusă de eminenți specialiști ai Fondului de Egalizare, paralel cu controlul efectuat de bănci, a reușit să redreseze situația. Aurul Institutului de Emisiune a oprit retragerea aurului particular. Lira a fost din nou înlănțuită. Pînă cînd? De sigur, nu pentru vreme îndelungată, deoarece, între timp, Sir Neville Chamberlain, a fost la Roma. La prima amenințare mai serioasă pe continent, Fondul de Egalizare va închina steagul. Căci nici Marea Britanie nu poate suporta de multe ori hemoragii de 4.000 miliarde lei! Atunci se va introduce oficial și serviciul militar obligatoriu și controlul oficial al schimburilor. Și poate d. Chamberlain nu va mai fi prim-ministru.

Pe continent, măsurile luate de Marea Britanie, mi se par o lovitură decisivă pentru planul Reynaud și întreaga politică Daladier-Bonnet. Cum își închipue cineva că se vor reîntoarce capitalurile în Franța, cînd fug din Anglia? Ori, succesul planului Reynaud și al politicei Daladier-Bonnet, depind de repatrierea capitalurilor și de durata guvernului Chamberlain.

Sinuciderea din convingere sau chiar de nevoie, presupune o mare forță vitală. De aceea, în deobște sinucigașii sunt tineri, deși bătrînii ar avea mai multe și mai serioase motive de sinucidere. D. Nevile Chamberlain este un domn foarte bătrîn și nu poate abandona nici viața și nici pacea. A lăsat lira să cadă și acum o apără, cum apăra și pacea. Nenorocirea d-sale este însă că, spre deosebire de cehi sau spanioli, lira este o forță a naturii care nu ascultă de ultimatumuri. Pleacă, face gol și apar mulțimi nemulțumite.

Șoarta omului nefast al secolului a fost pecetluită la 6 Ianuarie 1939. Ceea ce n'a reușit să facă ura națiunilor sacrificate, va reuși Majestatea Sa Lira Sterlină.

„VIAȚA ȘI ÎMPRUMUTURILE D-RULUI HJALMAR SCHACHT"

A învățat dela Walter Rathenau cum se organizează falimentul unei țări. Dela el a aflat cum se face o inflație catastrofală și ce rezultate se pot obține dintr'o asemenea operație. După aceea, a devenit antisemit, specialist în finanțe publice și private, a stabilizat marca, și s'a împrietenit cu d. Montagu Norman, guvernatorul Băncii Angliei, cu care a organizat plata reparațiilor de războiu și refacerea Germaniei cu ajutorul împrumuturilor anglo-americane.

D-rul Hjalmar Schacht a ajuns la o concepție personală de abia în 1928. După ce a obținut reducerea împrumuturilor anterioare și plata acestora cu împrumuturi noi, a început să pregătească anularea tuturor reparațiilor și a tuturor împrumuturilor, adică a devenit din ce în ce mai naționalist. In 1933 a ajuns guvernator al Băncii Reichului și ministru al economiei naționale. De atunci a arătat, ce poate, cît de mare este bunăvoința bancherilor englezi pentru cel de al treilea Reich și naivitatea oamenilor de Stat din sud-estul european.

Mai întîiu d-rul Schacht a închis frontierele economice și a introdus controlul schimburilor. (Ceea ce au făcut și alții mai puțin geniali decît d-rul Schacht). Apoi a anunțat că plătește la toată lumea

dacă i se dă posibilitatea să exporte suficient ca să aibă devize pentru import și datorii financiare. (Ceea ce de asemenea au făcut și alții) A avut însă grijă să importe atîtea mărfuri destinate înarmării Germaniei, în cit nu-i mai rămîneau devize pentru plata datoriilor. Marca s'a devalorizat, d-rul Schacht a introdus un număr foarte mare de categorii de mărci depreciate și apoi a anunțat că este totuși gata să plătească toate datoriile însă numai dacă i se stimulează exportul cu mărci, care de care mai puțin valoroase. Și de vreme ce guvernatorul Băncii Reichului, este de bună credință, spunea d. Montagu Norman, să-l ajutăm. Și l-au ajutat pînă cînd datoria externă a Germaniei s'a redus la o treime.

Astfel, creditorii Germaniei i-au finanțat exportul, dînd prime „bunei credințe" d-rului Schacht.

La baza politicei economice externe a d-rului Schacht, au mai stat și alte principii. De exemplu, a decis să stimuleze exportul spre America-de-Sud, Europa de Sud-Est și Orientul apropiat. Cu ajutorul primelor de export, a sumelor blocate în clearing, a transacțiilor încheiate pe termen fix la cantități și prețuri determinate a reușit nu numai să dreneze comerțul exterior al acestor regiuni spre Germania, dar în parte le-a ridicat nivelul prețurilor interne, detașîndu-le de prețurile mondiale. Cu eforturi și sacrificii relativ mici pentru Germania, a izbutit să obție rezultate excepționale. Participarea Orientului apropiat la importul Germaniei a trecut dela 2,5% în 1932 la 3,4% în 1937. La fel participarea sud-estului european s'a mărit dela 5% la 10,5% și a Americei-de-Sud dela 9,6% la 15,5%. De asemeni, participarea acestor regiuni la exportul Germaniei, s'a mărit pentru prima dela 1,3% la 4,3%, pentru a doua dela 3,5% la 10,5%, iar pentru a treia dela 4,5% la 12,2%. Dacă D-rul Schacht avea de ce să fie mulțumit, în schimb partenerii vedeau cum li se depreciază moneda și sunt rupți de piața mondială.

Ultima operație încercată de financiarul german, era destinată să exporte evrei și odată cu ei mărfuri. Bine înțeles, mai întâiu evreii au fost deposedați. După aceea sechestrați. Eliberarea lor, adică emigrarea, nu se putea însă efectua fără bani. D-rul Schacht a cerut un împrumut de 1,5 miliarde lire sterline, garantat cu inexistenta avere a evreilor germani. Aceștia obțineau în schimb dreptul de a exporta o parte din „averea" lor sub formă de titluri de Stat, care urmau să se negocieze pe piețile străine, cu scopul de a ușura nu numai transferul „averilor" evreiești, dar și exportul german. Astfel, Statul german obținea un împrumut real, devize din export și nu dădea niciun ban. Cel mult se obliga să accelereze operația, amenințînd cu nimicirea rapidă a evreilor rămași.

Prin urmare, principiile esențiale ale marelui financiar, erau relativ simple. Impruмuta, da faliment și plătea, reducînd la minimum creanțele. Din morala legală nu a ieșit însă niciodată. Ceea ce face la lumina opaițului micul negustor din Bacău, care cumpără marfă pe credit, o vinde sub preț de cost, aranjează registrele și apoi le depune la tribunal, făcea d-rul Hjalmar Schacht, în lumina proectoarelor pe piața mondială. Orice problemă de comerț exterior se rezolvă prin metoda falimentului.

Totuși, d-rul Schacht avea o prejudecată: credea că sistemul poate merge la infinit. Spre deosebire de fratele său dela Bacău, care după ce a trecut firma pe numele nevestei sau a ginerelui, sfîrșește prin a schimba meseria, d-rul Schacht a perseverat. Și-a închipuit piața mondială ocupată numai de englezi sau de francezi și de aceea i se părea că gîndește și lucrează într'un sistem liberal și că este

împotriva autarhiei. Incetul cu încetul creditele și împrumuturile s'au epuizat, țările agricole au început să reacționeze împotriva sistemului, iar Statele-Unite și o parte din fabricanții englezi s'au decis să contrabalanseze activitatea frenetică a falitului dela Berlin. In șase ani participarea țărilor industriale la exportul Germaniei s'a micșorat cu 25%, iar la importul german cu 26%. La sfârșitul anului 1938, prin tratatul comecial anglo-american și contraofensiva țărilor industriale, exportul german este amenințat în toate părțile lumii. Metoda falimentului în comerțul exterior a luat sfîrșit.

Pe piața internă ca și pe cea externă, valoarea mărcii a rămas în principiu cea din 1929. Aici însă sistemul falimentului era mai greu de realizat din cauza sarcinilor impuse de regimul național-socialist. De o parte trebuia cheltuit din ce în ce mai mult pentru armament și de altă parte mărit profitul întreprinderilor.

Mecanismul imaginat tot de Walter Rathenau, în timpul războiului mondial și aplicat cu rigoare de d-rul Schacht, este următorul. Statul avansează sub formă de polițe sumele necesare producției armamentului. Aceste polițe sunt reescontabile la bănci, însă au o circulație limitată. Odată valoarea producției mărită, Statul ridică sub formă de impozite o parte din suma avansată și consolidează cu vremea o parte din datoria flotantă. Pe măsură ce producția crește, cresc sumele avansate și încasările Statului, însă și datoria flotantă.

Sistemul funcționează perfect, atîta vreme cît capacitatea de producție nu este complet utilizată sau nu scade, cît prețurile sunt staționare, iar semnele monetare (sub formă de polițe) nu circulă pe piață ca o monedă oarecare.

In adevăr, îndată ce limita superioară a capacității de producție este atinsă, o putere de cumpărare suplimentară apare pe piață, fără o contra-parte în mărfuri. Toată lumea are bani și nimeni nu are ce să cumpere cu aceștia. Imediat prețurile și salariile încep să crească, banii devin insuficienți, polițele încep să circule ca monedă și Institutul de Emisiune trebue să emită simplă monedă, într'un ritm accelerat. Este ceea ce se cheamă inflație.

In Germania, această situație există de fapt dela sfîrșitul anului 1937. Autarhia în vederea producției de armament a resorbit întreg șomajul și capacitatea de lucru este complet utilizată. Mai mult, se importă lucrători și nu se amortizează capitalul. Amortizarea întreprinderilor, după evaluarea Institutului German pentru Studiul Conuncturii, a scăzut dela 10,1% în 1932 la 7,5% în 1937, și la numai 4,8% în 1938. Deci nu numai că nu s'a mărit capacitatea de producție a întreprinderilor, dar s'a utilizat din capitalul existent. De altă parte, după evaluarea aceluiași institut, procentul beneficiilor industriale, din cifra totală de afaceri a industriei s'a micșorat dela 4,1% în 1932, la 2,8% în 1937 și aproximativ 2,4% în 1938. In raport cu capitalul, beneficiile au atins un maximum în 1935, iar de atunci sunt în continuă scădere. In 1938 a fost probabil de 3,8%.

De aceea, cu începere dela 1 Aprilie 1938, cînd la Economia Națională, a intrat în funcțiune d-rul Walter Funk, s'a decis să nu se mai emită așa numitele „polițe speciale". Cel mult se puteau emite „bonuri de livrare", lombardabile la Reichsbank și valabile cel mult 6 luni, termen în care trebuiau numai decît rambursate din impozite sau consolidate pe termen lung. Paralel, înarmarea trebuia continuată numai din împrumuturi pe termen lung.

Este greu de știut cîte „bonuri de livrare" s'au emis de atunci. Știm că din tabelul emisiunilor în valoare de 8,5 miliarde RM, în perioada 1 Aprilie—39 Decemvrie 1938, 7,5 miliarde RM, erau împrumuturi de Stat. Bănuim însă că valoarea acestor bonuri a depășit cu

mult graniţele impuse la 1 Aprilie 1938 deoarece, „Der Deutsche Volkswirt", revista d-rului Schacht, semnalează într'un fel de limbă greu inteligibilă pentru profani, situaţia delicată creată prin cheltuieli extraordinare. De altă parte, la 31 Decemvrie 1938, emisiunea Băncii Reichului se ridică la 7,7 miliarde RM, faţă de 5,5 miliarde RM, la acea dată, din 1937.

Intru cît priveşte evoluţia preţurilor şi salariilor reale, aceasta este foarte greu de urmărit, deoarece se înregisrează numai preţurile oficiale şi anume la produse a căror calitate este cu mult inferioară aceleia din 1932. Apoi, un indice de preţuri este valabil dacă mărfurile înregistrate se găsesc în fiece zi. Ori, în Germnania, majoritatea produselor curente, (ouă, unt, etc.), nu sunt de găsit decît în anumite zile şi în cantităţi limitate.

Prin urmare, economia germană poate fi considerată coaptă pentru o inflaţie deschisă. Există semne monetare fără mărfuri corespunzătoare în circulaţie, deoarece „mărfurile" se află în depozite sub formă de armament. Continuarea este imposibilă, fără a anula profitul şi a da drumul preţurilor, iar din afară nu se anunţă niciun sprijin. Soluţia propusă de anturajul d-rului Funk, era un impozit pe capital. Dimpotrivă, „Der Deutsche Volkswirt", a arătat în nenumărate rînduri rezultate mediocre ale acestei măsuri şi dificultăţile de realizare. De asemeni, anturajul d-rului Funk propunea continuarea înarmărilor prin poliţe blocate, în timp ce revista d-rului Schacht, propunea limitarea cheltuielilor neproductive, deci a înarmărilor. Ideologia de falit al d-rului Hjalmar Schacht, se lovea de o limită: profitul actual. Fostul reporter al lui „ Berliner Tageblatt", d-rul Walter Funk, nu are limite: este un aventurier. Politica externă naţional-socialistă a depăşit posibilităţile economiei germane. Schacht, vrea să păstreze aparatul de producţie, sacrificînd unele posibilităţi ale politicei externe; Funk, sacrifică aparatul de producţie scopurilor politicei externe. Schacht dorea să consolideze datoria flotantă; Funk o măreşte. Astăzi, aceasta se ridică la aproximativ 42 miliarde RM şi nu mai poate fi mărită. Cu 1,2 miliarde RM, cît va produce exproprierea evreilor, nu se pot continua înarmările.

De aceea, d-rul Schacht, a fost scos dela direcţia Băncii Reichului, împreună cu toţi colaboratorii săi. Aceştia doreau o ieşire din impas prin limitarea înarmărilor, un împrumut britanic, devalorizarea legală şi masivă a mărcii şi reluarea expansiunii după aceea. Era aplicarea consecventă a metodei falimentului. De ce a refuzat-o Cancelarul Hitler, de vreme ce s'a arătat atît de productivă şi de vreme ce în Anglia, prim-ministru este d. Chamberlain? Singura explicaţie este că Germania pregăteşte războiul pentru primăvară. Altfel, nu ar lua o măsură care va produce o depresiune considerabilă în toate cercurile economice. Numirea d-rului Funk, în locul d-rului Schacht, înseamnă abandonarea expansiunii germane în America, expansiune de altfel devenită imposibilă din cauza atitudinei preşedintelui Roosvelt, şi concentrarea tuturor forţelor asupra sud-estului european, înseamnă continuarea înarmărilor pe bază de inflaţie directă, neplata cuponului extern, şi poate impozitul asupra capitalului. Numai perspectiva războiului imediat poate explica această politică.

La 18 Ianuarie s'a încheiat cariera d-rului Hjalmar Schacht. Tehnica falimentului şi-a epuizat toate posibilităţile. Numai războiul poate masca oceanul de mărci în care începe să se cufunde economia germană.

ANDREI ŞERBULESCU

N. Dărăscu: Târg

Iser : Odaliscă

G. Petrașcu: Interior

St. Popescu: Chioggia

J. Steriade : Peizaj

Eust. Stoenescu: Portret

CRONICA PLASTICĂ

ASOCIAŢIA ARTA ŞI GRUPUL NOU

Un frumos exemplu de solidaritate profesională l'a oferit în ultimul timp asociaţia Arta, constituită din cei mai remarcabili pictori ai noştri. Este adevărat, de cînd s'au înmulţit expoziţiile de pictură — în Apus, cam de pela 1870, la noi, mult mai tîrziu — unii sau alţii dintre artişti, mai ales cei de cari fugea favoarea publicului, au simţit nevoia să se sprijine reciproc, să înfrunte uniţi antipatia necunoscătorilor, să proclame prin cît mai multe şi mai felurite opere tăria unei mişcări, pe care aceştia nu voiau sau nu puteau s'o priceapă Aşa a fost cazul cu Impresioniştii, cu partizanii lui Courbet şi ai realismului, în Franţa, cu Prerafaeliţii englezi, cu Ileana, la noi, şi chiar cu Tinerimea artistică, la începutul ei. Alte ori tineri, pe cari dificultăţile unei manifestări publice, cum ar fi o expoziţie individuală, îi spăimîntau, s'au asociat ca să-şi uşureze cheltuielile, ca să suporte împreună verdictul presei şi al amatorilor. Din cînd în cînd, la baza acestor întreprinderi colective era şi un crez comun, pe care producţia grupului îl anunţa, cu mai multă sau mai puţină îndemînare ori talent. Probă: cubiştii, „les fauves", futuriştii, expresioniştii. Rare sunt însă cazurile cînd pictori ajunşi la maximul prestigiului lor, apreciaţi în ţară şi cunoscuţi peste hotare, siguri de succes în expoziţii individuale, să renunţe la orgoliul legitim de a fi singuri sărbătoriţi, pentru a se prezenta alături de camarazi tot atît de celebri, numai pentru a proba, că ceea ce contează pentru ei este cauza artei, că un succes naţional şi de grup valorează mai mult în ochii lor decît orice avantagiu personal.

Asociaţia Arta vine la timp potrivit. Sîntem o ţară ciudată, în care unii strigă, insultă şi profită, alţii muncesc şi tac. Şi în domeniul artei, ca în multe altele, oamenii de bună credinţă dar neinformaţi sfîrşesc prin a lua de bune aprecierile unor guralivi, pe cari împrejurările i-au cocoţat unde nu meritau, în posturi, de unde adesea decid asupra soartei confraţilor, sau la cîte o tribună ziaristică. De acolo, în ultimii ani, ei au împroşcat cu noroiu în dreapta şi în stînga, n'au cruţat nici măcar pe cei mai buni dintre artiştii noştri: unul se repetă continuu, în scop comercial, ziceau ei; altul e leneş; un al treilea nu-i de cît un virtuos, care abuzează de facilitatea sa; un al patrulea, mai ştiu şi eu ce. Şi lumea îi tolera, căci toţi se temeau de gura lor.

Totuşi artiştii, pe cari această critică impertinentă — în ziare şi la cafenele, unde se fac şi se desfac reputaţiele după cu totul alte

criterii decît cele estetice — îi proclamau sfîrşit, erau mai plini de viaţă, mai activi, mai productivi ca ori cînd. Cunoscătorii o ştiau ca şi cei care urmăreau de aproape mişcarea plastică dela noi. Era însă necesar să se arate şi altora, celor de bună credinţă, însă poate nu tocmai în curent, că pictura noastră are alt prestigiu, alt nivel şi alte preocupări decît cele ce s'ar fi putut deduce din spusele şi din operele acestor scribi de ocazie şi artişti de duminecă. Aşa s'a născut asociaţia Arta

Prima expoziţie, a cărei amintire este vie încă în memoria tutulor, a avut loc în primăvara trecută. S'a terminat cu unul din acele succese complete, rare în viaţa artistică dela noi. Confraţi, expozanţi şi public ne-am găsit cu toţii entuziasmaţi în faţa aspectului veritabil al picturei noastre contemporane, aşa cum el reeşea din tablourile celor mai mari artişti actuali, şi nu aşa cum îl cunoşteam din operele celor, pe cari îi favorizau protectori cu trecere şi o presă interesată. Şi cum această manifestaţie coincide aproape cu marea retrospectivă în cinstea lui Grigorescu, aşa de strălucit organizată de Cioflec şi de Steriadi, se simţea, de oricine şi dintr'o dată, legătura între trecut şi prezent, creştea încrederea în forţele ascunse dar adevărate ale romînului.

Cea de a doua expoziţie a Artei a fost luna aceasta. Ea întrece aşteptările noastre, constitue după părerea multora, cea mai înaltă şi mai reuşită manifestare a picturii romîneşti actuale, dela războiu încoace. La conştiinţa profesională a fiecărui artist s'a adăugat dorinţa de a se întrece pe sine însuşi, spiritul de emulaţie faţă de ceilalţi camarazi, certitudinea că pe umerii fiecăruia se sprijină azi tăria şcoalei noastre. In adevăr, cu excepţia lui Pallady şi a lui Ressu, toţi cei mari erau prezenţi. Nu era numai vorba, pentru fiecare din ei, de a se menţine, sau chiar de a veni cu opere care să însemne un progres faţă de trecut; ci de a arăta că arta romînă îşi merită locul, pe care a început să-l ocupe în mişcarea contemporană, europeană. Şi ori unde ne aruncam ochii, în cele două săli încăpătoare ale Fundaţiei Dalles, ne întîmpina una din acele bucăţi bine chibzuite, conştiincios studiate, fruct al maturităţii unui talent şi onoarea unui artist.

Dărăscu aducea rezultatele experienţei sale dobrogene, în două mari compoziţii şi într'o mulţime de tablouri mai mici, luminoase limpezi, pictate cu dragoste, în care avîntul şi verva, pe de o parte reflecţia şi ştiinţa a tot calculatoare, pe de alta, simţeau de o potrivă. Inimă caldă şi cap rece, cea mai bună reţetă cînd ai talent — şi Dărăscu este din belşug dotat — pentru a face o lucrare durabilă. Iar desenurile sale din Marsilia, slab acuarelate, ceva mai vechi, sînt modele de ingeniozitate, cele mai vii şi mai proaspete notări ale mării, ale cerului, ale mulţimilor ce furnică în porturi, pe care le poţi închipui.

Despre Iser ne-am spus de curînd părerea. Aşi ţine numai să adaug că mai toată contribuţia sa la expoziţia Artei n'a figurat la cea proprie, din luna trecută. Sunt deci aproape numai opere noi, care se adaugă astfel recoltei artistului de anul acesta, an cu deosebire fertil.

Panoul lui Petraşcu ocupă fundul sălei, te întîmpină dela intrare şi e cu totul demn de reputaţia marelui artist. Acuarelele din încăperea primă dovedesc aceeaşi preocupare de culoare şi de atmosferă pe care i-o cunoaştem, într'o materie însă cu mai puţine posibilităţi de a fi tratată cu subtilitatea de sentiment şi cu sensualitatea pe care ne-am obicinuit s'o întîlnim în pînzele lui Petraşcu.

Să ne întoarcem deci la pictură, care îl exprimă mai întreg, şi în care, şi de data asta, ne-a adus ce este mai original, mai inimitabil în arta sa. Interioarele, naturile moarte, un viguros portret, tot atîtea bucăţi desăvîrşite, scînteind de frumuseţe, de dimensiuni modeste, mărginite în scopul lor, dar îmbrăţişîndu-l în întregime, aşa cum se întîmpla cu Olandezii secolului al XVII-lea. Pe unele le-am mai văzut, un puternic nud într'un interior, misterios, în lumina camerei, înconjurat de o atmosferă subtilă, de poezia penumbrei, operă care, pictural, este una din cele mai valoroase ieşite din mîna lui Petraşcu. Acelaş lucru l'aş putea spune de interiorul de atelier, la ţară, într'o gamă ceva mai deschisă. De altminteri este de observat că artistul, în ultimul timp, şi-a clarificat mult paleta, nu numai în interioarele „albe", dar chiar în cele pe care le-am putea numi aurii. Două din ele, aparţinînd unul primei, celălalt celei de a doua din aceste categorii, pot sta alături de operele celor mai mari artişti contemporani. Sentimentul, factura, armonia culorilor, raportul valorilor, totul este ceea ce trebue să fie. Ele n'au nici una din acele însuşiri strigătoare, care pot interesa o bucată de vreme, dar care devin apoi supărătoare, ca anume parfumuri prea tari. Din fiecare din ele se desprinde ceva insinuant, care ne prinde nervii, ne captivează sufletul, ne robeşte pentru totdeauna. Putem să le ţinem subt ochi toată viaţa, siguri fiind că mulţumirea ce ne procură nu se va stinge. Printre naturile moarte, de asemenea, destule lucrări preţioase: un buchet de flori într'un vas (flori circiumărese), cîteva în care străluceşte arama unor căldări, fructele şi vasele, pictate cu dragoste, cu cel mai desăvîrşit rafinament.

Ştefan Popescu a trimis mai ales peizagii: vederi dela noi, din sudul Franţei, din Veneţia. In fiecare din ele se poate remarca însuşirea esenţială a acestui artist, acea de a fi just, de a pleca dela un motiv precis în toate detaliele lui, oferindu-ne totuşi mai armonioasă ca linii, ca forme, ca raport între umbre şi lumini dintre compoziţii. In Valea Bistriţei, la Munte sunt vederi tipice romîneşti. Nu numai că nimic n'a fost suprimat din ceea ce artistul a avut înaintea ochilor, dar el a ajuns să ne evoace pînă şi ora precisă cînd motivul a fost pictat. Şi totuşi, în fiecare din ele a pătruns ceva din sufletul autorului, ca să ne dea acea impresie de calm, de mulţumire, de poezie a naturii, care fac din ele opere semnificative ale sensibilităţii romîneşti. In vederile din Veneţia, de asemenea, apar acele notări aşa de preţioase ale atmosferei, ale arului încărcat de vapori de apă, cerurile aşa de prodigios de exacte, fără să mai vorbim de decorativul motivului, de arabescul plăcut al liniilor, mai ales acolo unde apar bărcile cu pînze. Frumoase de asemenea acele vederi din sudul Franţei, în atmosfera de data această uscată a Mediteranei, cu jocul subtil al soarelui pe casele roze, pe copacii viguroşi, de un desen magistral. Magistrale incontestabil acuarelele şi desenurile, cînd liber tratate, în cîteva pete viguroase, de o rară preciziune, cînd mai minuţioase, sugerînd detaliile arhitecturilor venerabile, ce se desprind pe un cer curat, transparent, pe care se mişcă nori uşori.

Steriadi şi de data aceasta ne procură aceeaşi imensă plăcere, însoţită de un mare regret. De sigur ursitoarele există, cele bune ca şi cele arţăgoase, care persecută pe sărmanul muritor. Steriadi este cea mai bună dovadă despre aceasta. Numai aşa se poate explica pe de o parte splendoarea pînzelor sale — căci nu există un alt termen ca să le calificăm—graţia lor, frăgezimea lor, seriozitatea şi ştiinţa desăvîrşită cu care sunt pictate, cînd în stilul vaporos şi uşor, în maniera unei acuarele, cînd în cel puternic, însă totdeauna fin, pe de altă

acea lipsă de grije a artistului, care îl poartă uneori pe toate căile, numai pe cele ale picturei nu, și care-l face să-și piardă un timp așa de prețios, să ne lipsească, pe noi și arta, de atîtea opere remarcabile. Viața lui, pentru cine o cunoaște, este o succesiune de perioade, unele în care se cheltuiește aproape inutil, în acțiuni care-i aduc plăcere, dar în care pictura este lăsată la o parte, altele de activitate febrilă, în vremea cărora pînzele bune se succed cu repeziciune, toate de calitatea celor pe care le vedem în expoziția de acum. Noroc că, spre deosebire de alți pictori, carnetul de schițe nu-l părăsește niciodată. Cu verva-i cunoscută, în cîteva linii, el fixează o scenă, prinde fizionomia unui om, cînd ironic, însă cu simpatie, ca în portretul lui Focillon, cînd mișcat, tremurînd de emoție, ca în cel al lui Enescu.

Panoul lui Stoenescu este concluzia admirabilă a expoziției. Trei portrete, unul mai complet și mai interesant decît altul, piese de adîncă analiză psihologică, dar și modele de gust și de rafinament pictural. Cel din mijloc, un portret de femee, este poate printre cele mai bune lucrări iscălite de artist. Capetele de studii, în vederea cine știe cărui portret, sau concluzii după cine știe cîte ședințe, pictate cu verva scînteetoare a lui Stoenescu, nudurile, buchetul de flori, vederile din Veneția, naturile moarte, în special Lampa albastră, copilul la masă, completează panoul, întregesc ideea ce trebue să ne rămînă despre artist. Ce ne impresionează, alături de acel brio al execuției, este economia cu care tratează fiecare din lucrările sale. Il simți prins de interesul pentru subiect, cîntărindu-l, așa cum se cîntărește un adversar, înainte de a începe lupta, încordîndu-și puterile; iar cînd a ajuns să știe cu ce are a face, cînd și-a fixat felul de tratare, totul este executat numai în cîteva trăsături fericite, fiecare din ele mergînd drept la țintă.

Am spus'o și cu altă ocazie: Ce păcat că Pallady și Ressu nu s'au asociat confraților lor! Bucuria noastră și, desigur, și a lor, ar fi fost completă de a vedea cît de variată și totuși cît de unitară în soliditatea și seriozitatea ei apare școala noastră, văzută în operele reprezentanților generației trecute de cincizeci de ani.

*
* *

In acelaș timp cu Arta, o altă asociație, „Grupul Nou", apare la Universul. Este compusă din cîțiva pictori și sculptori cunoscuți și considerați printre cei mai buni ai generației tinere ieșiți din faza dibuirilor, talentați, cu studii serioase, conștienți de ceea ce doresc și de drumul pe care îl vor urma de acum înainte, după ce fiecare s'a oprit la un fel de a se exprima pe care l'au ales între multe, ei întregesc în chip fericit idea pe care ne-o facem azi despre arta noastră plastică. Ei și cîțiva alții vor duce mai departe făclia, atunci cînd vor dispare cei din naintea lor. Fiecare din noi s'a putut întreba cu oarecare îngrijorare în fața operelor lor: Fi-vor ei în stare să mențină viu și mare ceea ce au moștenit? Este întrebarea pe care mi-am pus-o și eu adesea, în expozițiile tinerilor. Niciodată însă cu sentimentul cu care am făcut-o acum, după impresia puternică lăsată de cei din Vechea Gardă, de membrii Asociației Arta. In toată sinceritatea cred că da. Nici unul din ei, afară poate de Lucian Grigorescu, de Ghiață (care însă nu aparține grupului Nou), nu a ajuns la o fază, în care să-l considerăm deplin cristalizat. Fiecare va mai evolua, va ataca noi probleme, va aduce alte soluții. In fiecare însă se

simte pe de o parte chemarea, pe de alta seriozitatea pasionată, respectul în fața artei, teama de a fi inferior în lupta disperată, pe care orice pictor bine născut o poartă pînă ajunge să se realizeze. In fiecare din ei se ghicește pe de o parte mîndria de a fi un ales, pe de alta timiditatea în fața necunoscutului și a răspunderii.

Am fost acuzat de multe ori că prea fac credit tinerilor, că prea le trec cu vederea exagerările, abuzurile, rătăcirile, încrederea prea mare uneori în puterile lor. Se poate. Am făcut-o ori de cîte ori mi-am dat seama că acestea sunt superficiale și trecătoare și că, îndărătul aparenței, se găsea un temperament, o voință, aveam a face cu un om în sfîrșit, care luptă și muncește, care adesea se îndoește, nu-i sigur dacă s'a înșelat sau nu, și căruia, o vorbă bună de încurajare și de apreciere îi poate fi de mare ajutor. Nu regret aprecierele mele, am mîndria să o spun. Dar chiar de mi s'ar fi întîmplat să nu văd just, n'aș regreta-o. Rolul nostru, al criticilor, este să fim ceea ce francezul numește des accoucheurs d'âmes, pe lîngă cel de a lumina după puteri, opinia publică. Și în grupul Nou întîlnim aceiași varietate în unitate ca și la Arta. Unii se remarcă printr'o atitudine obiectivă pînă la răceală în fața naturii. Ochiul, conformat ca să vadă totul, ca să reție liniile și nuanțele cele mai juste; mîna ca să execute fără un moment de ezitare; spiritul ca să domine și să ordone. Iar rezultatul sînt acele desenuri desăvîrșite, printre cele mai bune ce s'au făcut vreo dată la noi, în peniță, ale lui Alexandru MosCu, în creion ale Adinei Mosou. Alții prin fantezie, prin importanța ce dau culorei asupra desenului, prin preocuparea de a reînoi maniera școalei noastre, cum sunt Paul Mracovici, Șt. Constantinescu, O. Nichifor. Casilda Miracovici, din tumultul Parisului, trimite o singură lucrare, un portret. Este ceva acid în figura nițel vulgară dar așa de sugestivă, de caracteristică a acelei femei, în armonia de culori cu care este exprimată. Dar ce interpretare personală, e sugestiva punere în cadru. Sin este printre cei mai capabili pictori la noi să redea căldura unui nud, elementul de voluptate aproape animalică ce radiază din unele trupuri de femei. Bucata din expoziția de acum cu acest subiect este desigur printre cele mai reușite ale sale.

Un singur sculptor, însă cu nimic inferior colegilor săi pictori. Caragea a trimis mai multe lucrări de mici dimensiuni și două capete, din care unul, în marmoră, unește nobleța inspirației cu un fel de tratare care ne duce la maniera unora dintre sculptorii greci, arhaici. Este una din bunele sculpturi din vremea din urmă.

GH. OPRESCU

CRONICA MUZICALĂ

Nimic nu a putut surprinde mai mult pe un cronicar al vieţii muzicale din Bucureşti decît afluenţa publicului la concertul de muzică romînească din sala Dalles. Ea se datora de sigur interesului pe care-l prezintă în principiu orice manifestaţie artistică romînească, dar mai ales unei propagande energice şi a unei generoase liberalităţi la intrare. E foarte bine că tinerii noştri compozitori nu neglijează aspectul practic al contactului cu publicul atunci cînd organizează un concert; procesul de maturizare e astfel grăbit şi interesul pentru producţia muzicală indigenă sporit. Foarte interesantă şi promiţătoare această producţie: programul a început cu patru schiţe pentru piano de M. Andricu, în interpretarea d-nei Irina Lăzărescu. In deplină maturitate a talentului, stăpînind cu măestrie meşteşugul scrisului, ajuns încă de mult la ceea ce rîvneşte orice artist creator, la stil şi personalitate, M. Andricu este unul dintre puţinii noştri compozitori care de-alungul unei activităţi din cele mai fecunde, a rămas credincios idealului său, şi onest, sincer în felul de a-l exprima.

Cele patru schiţe cu toate inovaţiile lor armonice şi ritmice care se lasă însă gustate fără vreo dificultate la prima audiţie, nu alterează cu nimic fondul lor de inspiraţie popular romînească. D-na Irina Lăzărescu, pianistă cu degete abile şi muzicalitate înţelegătoare, a exprimat cu succes farmecul acestor piese.

Compozitorii care au urmat pe program fac parte din categoria acelor foarte tineri, de aceea în aprecierea lucrărilor lor trebue făcută partea nu numai a realizărilor, dar şi a făgăduelilor. Cam în aceasta din urmă trebue situat un „trio cîmpenesc" pentru pian, violină şi violoncel, de d. N. Buicliu. E posibil ca pentru compozitor acest trio să fi fost un excelent mijloc de „a-şi face mîna", dar pentru ascultători nejustificata lui lungime a fost cam obositoare; şi poate nu atît lungimea propriu zisă, cît impresiunea de lungime provocată de rezistenţa la desvoltare a materialului tematic „cîmpenesc", dar care nu a împrumutat dela florile cîmpului decît modestia lor. E surprinzătoare la un compozitor tînăr atîta cuminţenie şi atît respect şcolăresc pentru procedee muzicale care sunt de mult aşezate în muzeul de antichităţi al acestei arte. Toate acestea însă nu micşorează cu nimic hărnicia neobosită cu care d-nii Virgil Gheorghiu (pian), V. Boniş (vioară) şi I. Boniş (violoncel), au umblat drumurile bătute pe care i-a purtat d. Buicliu.

Foarte isbutite şi gustate de public au fost liedurile d-nei Hilda Jerea, pe versuri de Bacovia şi Arghezi. Dacă nu am fi ştiut că d-na Jerea este eleva maestrului Jora, am fi ghicit-o ascultîndu-i cîntecele. Tînăra compozitoare, distinsă cu premiul R. Cremer pentru aceste lieduri, a avut perfectă dreptate să-şi aleagă modele atît de

frumoase; îndemînarea şi sensibilitatea cu care muzica se suprapune versului ar fi constituit o adevărată revelaţie... dacă nu ar fi existat modelele; dar influenţa unui maestru la începutul unei cariere artistice este în cele mai bune tradiţii, e regula chiar, şi foarte puţine au fost excepţiile. D-na Jerea se situează la egală distanţă între realizare şi făgăduială şi aşteptăm cu deplină încredere o încercare de evadare... de pildă pe versuri care să nu fie de Bacovia, Arghezi sau Adrian Maniu.

Audiţia s'a încheiat cu concertul de cameră pentru coarde, suflători şi pian a d-lui Matei Socor, care ne-a transportat de pe şesul Dunării în plin neoclasicism occidental. Nu putem şti cît de autentică poate fi la un tînăr compozitor nevoia de a urma această cură de desintoxicare care s'a făcut simţită în apus după un vast abuz de impresionism, expresionism ş. a. m. d., dar vom sublinia simţul proporţiei şi soliditatea construcţiei, utilizarea abilă a timbrelor şi a contrastelor, un foarte isbutit „marş funebru", o neaşteptată incursiune în grotesc şi o excesivă predilecţie pentru stilul imitativ. O a doua audiţie a acestui septet ar lămuri unele nedumeriri şi ar uşura separarea griului de neghină. D. Socor este fără îndoială un talent înzestrat cu tot ce trebue pentru a reuşi în cariera de compozitor şi aşteptăm cu o curiozitate încrezătoare să aflăm ce ar avea de spus cînd se va aşeza (dacă o va face vreodată!) cu toate darurile sale în climatul muzical romînesc.

La Atheneu, maestrul Bernardino Molinari a fost pentru a patra oară oaspetele Filarmonicei, dirijînd un program dintre cele mai interesante, închinat în cea mai mare parte muzicei italiene. Vechii maeştri, peste care o nedreaptă uitare a stăruit prea mult, sunt readuşi la viaţă şi vitalitatea lor e confirmată la fiecare nouă „reînviere". Astfel „Iarna", un tablou simfonic din ciclul „Concerti degli Stagioni", a marelui Vivaldi, a înviorat sala cu muzica ei limpede, sănătoasă şi robustă. Dintre compozitorii contimporani şi în primă audiţie la noi, maestrul Molinari a dirijat „Canto di Palude", de Rosselini şi „Simfonia Italiană", de Giovani Salvinucci. Amîndouă, lucrări care se ascultă cu mult interes şi care cer pentru deplina lor realizare un mare meşteşug în dozarea şi gradarea efectelor de orchestră. „Canto di palude", este un tablou simfonic tratat impresionist care evocă cu o mare putere de sugestie, tristeţea şi dezolarea mlaştinei otrăvitoare. „Simfonia italiană" care se desvoltă într'o singură mişcare, este o pagină străbătută de o energie elocventă care se ridică pînă la violenţa devastatoare, pentru a încheia însă cu o concluzie fermă, dar ponderată, totul de o neaşteptată actualitate... politică. Incununarea concertului a fost însă poemul simfonic de Respighi „Pini di Roma", lucrare bine cunoscută publicului nostru şi pe care maestrul Molinari a dirijat-o ca şi altădată cu o vigoare tinerească şi cu magistrală autoritate.

Se întîmplă uneori ca dirijori străini, prea puţini la curent cu viaţa noastră muzicală şi lipsiţi probabil de sfaturile unui informator competent, să se prezinte cu programe care îi pun din capul locului în situaţia de loc uşoară de a însufleţi lucrări ajunse, pentru publicul nostru, la punctul de saturaţie, impunîndu-i în felul acesta comparaţii greu de susţinut. D. Eugen Jochum, capelmaistru la Hamburg, a dirijat la Atheneu Till Eulenspiegel şi simfonia a V-a de Beethoven! Evident, le-a dirijat în bun şef de orchestră, respectînd stilul tradiţional a acestor inuzabile capodopere, dar merita oare programul osteneala unui import artistic? Nici contribuţia d-lui Konrad Hansen, care a executat cu virtuozitate, dar fără deosebită strălucire, concertul pentru pian în si bemol major de Brahms, nu a putut îmbunătăţi situaţia.

Altcineva a susţinut prestigiul artei şi mai ales a meşteşugului german în seara aceea: cîntăreaţa bine cunoscută, Adele Kern, care juca rolul Suzanei din Nunta lui Figaro la Opera Romînă. Se poate spune despre arta Adelei Kern, că este triumful spiritului asupra materiei, căci materialul ei vocal nu are, sau nu mai are, nimic excepţional; lucrul e mai ales adevărat la sunetele medii şi acute emise „forte"; în schimb cînd sunt emise „piano", ele sunt minunat timbrate, pline de o nesfîrşită poezie şi de o puritate de cristal. Unde însă Adele Kern apare ca o mare artistă, este în felul în care îşi stăpîneşte şi ştie să-şi întrebuinţeze glasul. Inegalitatea în registre se uită aproape şi-i este iertată, pentru perfecţiunea tehnicei vocale, pentru sensibilitatea şi înţelegerea ei muzicală care îi permit să realizeze egal de fericit virtuozitatea unei arii din Fledermaus, duioşia unui cîntec popular, ca „Maria auf den Berge", emoţia discretă, profundă sau glumeaţă a unui lied de Brahms sau de Wolff. Ca artistă de operă, reputaţia Adelei Kern e de mult statornicită; la desăvîrşitele ei calităţi muzicale şi compensînd în bună parte insuficienţa vocală, se adaugă jocul ei vioi, spiritual şi tineresc, temperat de un gust sigur care o fereşte de orice exces sau insistenţă.

Tot la Opera Romînă a avut loc prezentarea baletului „Nunta în Carpaţi", datorit compozitorului Paul Constantinescu şi destinat a fi reprezentat la New-York, în cadrul expoziţiei universale din primăvara anului acesta. Subiectul baletului e ultima expresie a simplicităţii: e vorba de o nuntă ţărănească, care nu se deosebeşte cu nimic de orice altă nuntă din satele noastre; joacă fetele, joacă flăcăii, mirele şi mireasa, nuntaşii, după care toată lumea se aşează la ospăţ, mănîncă, închină, ciocnesc şi apoi iar joacă. Flăcăul care iubeşte mireasa, dar nu a fost pe placul socrilor, e trist, şi tristeţea lui răzbate din cînd în cînd prin veselia generală, dar fără a schimba cu nimic ritualul jocurilor care însoţesc o nuntă romînească. Dela o vreme (cam 40 de minute), jocul încetează, oaspeţii, după o ultimă urare de bine, pleacă; pleacă şi flăcăul, trist, cu ţiganii după el, cîntîndu-i de jele, şi însurăţeii rămîn singuri în casa lor. Nunta s'a sfîrşit.

In cadrul acesta atît de simplu, de adevărat şi lipsit de orice pretenţii, Paul Constantinescu a compus muzica, înşăilînd elemente de folklor romînesc, cu teme personale, contopindu-le într'un tot unitar şi închegat, care se găseşte deopotrivă de departe şi de „documentul" pur şi de odioasa muzică convenţional „populară". Cu perfect bun gust, evitînd orice efect uşor, humorul condescendent ca şi sentimentalismul suspect, muzica evocă şi păstrează mereu vie în urechea ascultătorului, veselia sănătoasă şi aspră a jocurilor noastre ţărăneşti. Dansurile se succed aproape fără întrerupere; în primul tablou vedem desfăşurîndu-se nunta afară din casă (jocul zestrei, jocul fecioresc), apoi nunta în casă (de trei ori după masă, horă, hora miresei, jocul nevestelor, ca la Breaza, Ursăreasca şi jocul fecioresc); tablourile se leagă printr'un intermezzo muzical, iar printre jocuri se strecoară cîntece de chef şi de jale.

In toate compoziţiile lui, Paul Constantinescu s'a arătat un îndrăgostit al cîntecului care a luat fiinţă sau a continuat să vieţuiască pe pămînt romînesc. In lieduri, în muzica simfonică (suită romînească, patru fabule, suită cătănească), în operă (O noapte furtunoasă, după Caragiale), în muzică de cameră (sonatina pentru vioară şi pian), în ultima lui lucrare „Nunta în Carpaţi", Paul Constantinescu a plecat întotdeauna dela ambianţa, dela spiritul muzicei populare romîneşti şi apoi pe cărări pe care şi le deschide singur şi care nu l-au dus niciodată în apropierea oraşelor sau peste hotarele ţării. Peisajul muzicei lui e romînesc şi e impregnat din ce în ce mai mult de factura unui stil personal. Orchestrator abil şi ingenios,

plin de humor cînd vrea şi cînd trebue, el nu depăşeşte vreodată printr'un exces de bogăţie sau de îndrăzneli, cadrul simplu pe care i-l impune aderenţa muzicei lui la rădăcinele sănătoase ale folklorului nostru.

Nu mai puţin reuşită ni s'a părut a fi atît coregrafia d-nei Floria Capsali, în stilizarea pe care a dat-o dansurilor ţărăneşti, cît şi decorurile şi costumele, datorite d-lui Mac Constantinescu.

Sub conducerea muzicală a d-lui G. Georgescu, atît de indicat a conduce cu verva şi căldura temperamentului său aceste jocuri, „Nunta din Carpaţi" e sortită, credem, să aibă un frumos succes la New-York, unde va înfăţişa un aspect al talentului şi al artei romîneşti în ceea ce au ele mai specific, mai nealterat şi mai autentic.

R. GEORGESCU

CRONICA DRAMATICĂ

CATON THEODORIAN. — ZILE SENINE. VISUL UNEI NOPŢI DE IARNĂ.

Teatrul e o artă care subjugă. E foarte greu să păstrezi în acest mediu indiferenţa pe care ţi-o îngădue romanul de exemplu, sau sculptura. Nu cred că există oameni de teatru placizi. Este ceva fascinant în meseria aceasta, atît de puerilă prin spaimele ei exagerate şi prin bucuriile ei violente, şi unele şi celelalte la fel de trecătoare, la fel de inutile.

Ce mi s'a părut totdeauna emoţionant în Caton Theodorian a fost dominanta lui dragoste de teatru. Era un om aspru, rece şi mîndru, care iubea teatrul cu nu ştiu ce pasiune implacabilă. Intreaga lui viaţă de scriitor şi de om a fost absorbită pînă la moarte de această pasiune.

„Pînă la moarte" nu e un cuvînt exagerat. Nu mai departe decît în Octomvrie trecut, deşi grav bolnav, deşi în aşteptarea unui sfîrşit, care de pe atunci devenise inevitabil, urmărea noua stagiune teatrală cu o curiozitate de neînţeles. Era ultima legătură cu viaţa, la care nu putea să renunţe. Dacă mi-e îngăduit să o spun, a încercat de cîteva ori să vină la „Jocul de-a vacanţa", într'unul din matineurile de Joi sau de Sîmbătă, deşi o ieşire în oraş depăşea cu mult ultimile lui puteri.

Puţină vreme după premieră, mi-a transmis o cerere de înscriere în S. A. D. R., cerere pe care o dictase vorbă cu vorbă, meticulos, atent, cu formule protocolare, care mă făceau să surîd atunci şi la care mă gîndesc cu sinceră emoţie astăzi. Nu înţelegeam cum se poate da atîta importanţă unei asemenea copilării şi mă întrebam de unde lua Caton Theodorian energia de a întoarce privirea lui aproape stinsă, spre aceste lucruri fără sens.

Fără sens, le puteam considera noi, pentru care teatrul — din punct de vedere scriitoricesc — este un divertisment, o pauză, un moment de odihnă sau cel mult o experinţă, la care s'ar fi putut nici să nu mai revenim. Pentru Caton Theodorian însă teatrul era totul.

La moartea lui ar fi trebuit poate să vorbim despre opera pe care o lasă, despre piesele lui, inegale de sigur, dar marcînd un moment în literatura noastră dramatică. S'ar fi cuvenit de asemeni să arătăm în ce largă măsură spiritul lui de organizare a cîştigat în favoarea autorilor romîni, anumite poziţii ce nu se mai pot pierde.

Dincolo însă de aceste merite, rămîne zbuciumul naiv al acestei pasiuni de teatru, care nu se explică prin nimic şi care va fi totdeauna o frumoasă şi uneori tristă copilărie.

* * *

Teatrul liber este pe cale de a deveni un adevărat „studio", dacă prin acest cuvînt înţelegem un teatru de experienţe.

Fără mare regie, fără vedete, şi mai ales fără un public gata format, care să-şi impună cerinţele lui, s'ar părea că dintr'o sală nenorocoasă, teatrul acesta poate să ajungă o scenă de experienţe ferici te.

După „Mama" lui Karl Capek, ni se oferă o comedie de Claude André Puget—ceea ce este desigur o totodată schimbare de gen—dar o comedie atît de subţire, încît trecerea dela dramă la zîmbet se face fără bruscheţe şi în orice caz fără grosolănie.

Ceea ce este interesant în acest spectacol este mai ales regia şi interpretarea. Piesa în sine e o comedie sentimentală, scrisă cu acea uşurinţă delicată, care dă în teatrul francez poezie lucrurilor celor mai obişnuite. Claude André Puget ni-l aminteşte pe Jean Jacques Bernard, iar „Zile senine" (Les jours heureux) seamănă nu numai prin atmosferă, dar chiar prin sub ect cu „Nationale 6".

Mai mult decît textul, pe care îl puteam cunoaşte din lectură, am aşteptat direcţia de scenă a d-lui Tudor Muşatescu, regisor debutant.

Un scriitor care ia asupră-şi montarea unei piese, reprezintă o experienţă de regie care merită toată atenţia. Liberat de prejudecăţile meseriei, el are nesfîrşit mai multe şanse să vadă just, acolo unde ochiul obosit al profesionistului nu mai poate vedea decît clişee şi poncife.

D-l Muşatescu a fost prezent în tot spectacolul, dar fără ostentaţie. Gesturi, scăderi de voce, nuanţe de lumină, totul trăda un om sensibil care s'a identificat cu textul şi a pus în slujba lui nu numai calităţile actorilor de care dispunea, dar şi defectele lor. Nu totul a fost excelent în jocul interpreţilor, dar nimic n'a fost strident. Poate că d-ra Beate Fredanov este o actriţă prea sigură de jocul d-sale, într'un ansamblu al cărui cusur, dar şi farmec, este stîngăcia.

Intr'un rol şters, liniştit, aproape de plan secund, dar ascunzînd un filon de emoţie, care abea la ultima lăsare de cortină va deveni evidentă, d-ra Clody Bertola a fost remarcabilă prin discreţie şi prin stăpînire de sine. De cîtiva ani de cînd joacă, e prima oară cînd ne convinge de vocaţia d-sale pentru teatru.

* * *

„Visul unei nopţi de iarnă" este o comedie construită pe o situaţie neplauzibilă, pe care o refuzi în bloc, dar eşti obligat s'o accepţi dela scenă la scenă, dela incident la incident.

Poate că arta omului de teatru este tocmai această putinţă de a face plauzibilă în detalii o situaţie falsă în total.

Un romancier glorios, bogat şi blazat care se căsătoreşte cu o vînzătoare de prăvălie, zece ore după ce a cunoscut-o, este un subiect imposibil.

Nici într'un roman de Rădulescu-Niger nu se poate imagina ceva mai sentimental, mai idilic şi mai neserios.

Totuşi, plecînd dela o astfel de situaţie, d. Muşatescu scrie o comedie vie, cu tipuri variate (chiar dacă pe alocuri, convenţional teatrali), cu o mişcare neîntreruptă, fără căderi, fără ezitări.

Totul este văzut direct, notat precis, spus convingător. Deşi autorul se lasă prea mult amuzat de replici (în aşa măsură, încît pentru o replică bună, ar sacrifica un moment dramatic), ritmul piesei este continuu, incidentele sunt articulate.

Imi aminteam, văzînd piesa d-lui Muşatescu, de un cuvînt al unui romancier francez, care nu de mult declara într'un interview că teatrul îl tentează foarte mult, dar că nu găseşte subiecte.

Este în această declaraţie aproape o definire prin contrast a omului de teatru. Un adevărat „om de teatru" găseşte pretutindeni subiecte, sau cel puţin pretexte. El vede scenic lucrurile. Nu este fapt cît de mărunt care să nu poată fi tradus în limbaj teatral şi utilizat în cadrul unei piese.

In privinţa aceasta, d. Muşatescu are o adevărată virtuozitate, dar de loc mecanică. Este o voe bună în scrisul său, o lipsă de efort, o uşurinţă naturală, care n'au fost uzate de meşteşug şi s'au păstrat cu toată spontanietatea lor dintîi.

Teatrul d-lui Muşatescu nu-şi propune obiective prea înalte, dar atîtea cîte-şi propune, le atinge cu simplicitate, cu bună credinţă, cu un humor onest, care ar merita să fie ţinut mai mult în seamă, decît aparenta bădărănie a eroilor săi de mahala. Ar trebui observat că nu există în comediile d-lui Muşatescu (nu vorbesc desigur despre localizările sale, de multe ori regretabile), niciun fel de trivialitate. Gluma obscenă nu face parte din armele sale. Ar trebui poate dimpotrivă să-i reproşăm anumite excese idilice—supărătoare pe alocuri şi în ultima piesă. Humorul său este cordial, de treabă, direct, fără aluzii, fără subînţelesuri.

Deşi piesele sale au o atît de marcată culoare locală, ele îmi amintesc de Henri Duvernois, tocmai prin acest spirit de îngăduinţă ironică şi emoţionată pentru oamenii simpli, pentru medicul mic burghez, pentru bătrînii maniaci, pentru fiinţele resemnate şi comice.

„Visul unei nopţi de iarnă" a dat pe scena Teatrului Comedia un spectacol de calitatea textului.

E drept că d. Vraca a jucat fără convingere, dar—chiar dacă nu aceasta i-a fost intenţia—răceala sa puţin nepăsătoare a servit rolului, căci l-a făcut să nu se angajeze cu prea mult elan, într'o situaţie puerilă.

D-ra Leny Caler este în schimb o actriţă care nu se desolidarizează de rolurile sale.

A jucat-o pe mica vînzătoare de magazin, cu un devotament, cu o emoţie, cu o sinceră dăruire, care nu ne lasă s'o uităm pe Tessa, de exemplu, dar care arată tocmai în distanţa *dintre roluri*, bogăţia resurselor sale de expresie. Există un anumit fel de ingenuitate (gesturi, inflexiuni de voce, tăceri, încruntări), pe care îl regăsim astăzi, pe diverse scene, în jocul atîtor actriţe, şi care nu e decît repetarea poate inconştientă, dar nu mai puţin obsedantă, a jocului d-rei Leny Caler.

D-na Nelly Sterian într'un rol de curtezană şi oarecum femeie de lume, a schiţat cu ironie o siluetă de frivolitate gălăgioasă. Este una din cele mai inteligente şi mai rău întrebuinţate actriţe din trupa Teatrului Naţional. De ce?

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

PREDICA DELA WASHINGTON. DELA MÜNCHEN LA ROMA.

Mesajul Preşedintelui Roosevelt pentru deschiderea sesiunii a 76-a a Congresului, la 4 Ianuarie, poate preocupa nu numai pe conaţionalii săi şi pe cei ce formează lumea anglo-saxonă, ci pe ori şi ce om care încă mai năzueşte să cugete, de ori şi ce rasă şi credinţă ar fi el, fie că e aproape strivit sub teascurile dictaturii, ori încă se mai poate îmbăta de licenţele libertăţilor.

Dacă se poate vorbi de o ereditate morală şi religioasă, atunci acest mesaj este însăşi vocea fondatorilor comunităţii americane din Statele de nord: *„Statul este corpul, religia este sufletul"*. Un stat care nu este aşezat pe bazele moralei creştine şi pe libertate şi a cărui viaţă nu se orientează după preceptele Mîntuitorului, nu se putea concepe de aceşti fondatori emigraţi din Anglia veacului al 17-lea, în care Puritanismul ajuns să imprime caracterul vieţii publice nu găsea totuşi destulă libertate şi toleranţă religioasă.

Ceea ce propovăduieşte Preşedintele Roosevelt acum, cerea la 1563, în Camera Comunelor, Speaker-ul (Preşedintele Camerei), Williams, Reginei Elisabeta, în împrejurări teribile cînd era în joc însăşi soarta poporului englez şi cînd istoria Europei ar fi putut să ia cu totul alt curs: „Noi, cei adunaţi acum aici, cu grije de menirea noastră, ne-am gîndit că e bine să propunem Majestăţii Tale ca să zideşti o cetate pentru a asigura viaţa poporului şi pentru a opri şi alunga pe inamicul din afară".

„Această cetate să fie aşezată pe temelii puternice şi durabile". „Două porţi să aibă: una să fie de obiceiu deschisă, alta în dos". „Şi, la amîndouă, cîte doi paznici". „Cetatea să aibă un guvernator şi un ajutor al acestuia şi nimic din ceea ce-i bun să nu lipsească din ea". „Numele ei să fie *„Frica de Dumnezeu"*, iar guvernatorul să-i fie Dumnezeu însuşi, iar Majestatea Ta să-i fii ajutorul". „Pietrele cetăţii să fie inimile credincioşilor supuşi ai Majestăţii Tale, iar cei doi paznici ai porţii de obiceiu deschisă să se cheme *„Virtute"* şi *„Invăţătură"*, iar cei dela poarta din dos, *„Iertare"* şi *„Adevăr"*.

Spiritul Reformei religioase, care era în curs de dărîmare a vechilor norme de viaţă ale comunităţii, deschidea acum omului orizonturi noi către libertate. Ideea acestei libertăţi îşi avea însă originea în domeniul religios. Dacă lupta împotriva catolicismului a fost atît de îndîrjită şi de populară în Anglia veacurilor al 16-lea şi al 17-lea, apoi aceasta se explică prin faptul că spiritul popular căuta să se elibereze de tutela oprimantă — am putea spune dicta-

torială — a Romei. Dar dacă doctrina elisabetană era că Statul și Biserica formează un corp indivizibil, o însemnată parte dintre cetățenii englezi care odată desprinși de ancora neclintită a catolicismului se avîntau acum în largul oceanului cugetării, în ceturile misticismului, căutînd libertatea și împăcarea sufletului în cadrul preceptelor religiei creștine, așa cum și le putea fixa mintea lor. Singurul șef al Bisericii — susțineau cei mai setoși de libertate — este Mîntuitorul și numai cuvîntul lui, adică Sfînta Scriptură, iar nu legile privitoare la religie, votate de Parlament, trebue ascultate cu smerenie și supunere. Implicit, acești posedați ai spiritului de libertate religioasă negau autoritatea Coroanei. De aceea teribila Lege de constringere, dela 1592, prevedea „pedepsirea persoanelor care refuză cu încăpățînare să vină la biserică" pentru a se putea suprima această sectă, iar mulți dintre membrii ei erau judecați, osîndiți și spînzurați, suferind martiriul întocmai ca primii creștini. Și totuși, ei nu se îndepărtau de biserica lor și nu se lepădau de credința adîncă în libertatea conștiinței și nu renunțau nici în fața ștreangului la dreptul de a-și alege singuri pe conducătorii spirituali și de a-și organiza viața publică pe baza principiilor morale și religioase, fiind cu toții egali înaintea lui Dumnezeu și a legilor.

Din cauza persecuțiilor intensificate mai ales după moartea Reginei Elisabeta și după urcarea pe tron a primului Stuart, Iacob I — tolerant față de catolici — acești sectari emigrează în Olanda, unde găsesc destulă libertate. La Amsterdam și la Leyda, unde comunitățile lor prosperau și se bucurau de binefacerile toleranței religioase, ei se simt totuși niște exilați, oameni fără patrie și deci în neputință de a crea o Cetate a creștinismului, așa precum îl înțelegeau ei și nici să poată converti pe acei a pe care îi socoteau drept „păgîni" și robi ai păcatului. In Iulie 1620 pornesc spre America o sută și unul de *Pilgrim Fathers* (Părinții pelerini), pe ajunsa faimoasă corabie *Mayflower*. Acesta este începutul emigrației acelor care căutau o nouă patrie a tuturor libertăților. Nu porneau întru căutarea pînii, pentru a-și hrăni trupul, ci porneau pentrucă le murea sufletul în ei din cauza lipsei dătătoarei de viață spirituală, libertatea. Și aceștia au fost aluatul nu numai al spiritului religios al Statelor Unite, dar și al democrației, așa cum s'a afirmat cînd s'au pus bazele formației politice, care avea să ajungă cea mai formidabilă organizație democratică din cîte a văzut lumea [1].

*

* *

De aceia, cînd Președintele Roosevelt se ridică întru apărarea ordinei la care a ajuns civilizația rasei albe, apără în primul rînd religia și morala creștină, așa cum o înțeleg mai bine ai lui. Instinctul, înainte de toate, îl face să simtă că aceasta este singura bază de pe care se poate porni acțiunea comună a întregii lumi anglo-saxone.

„Religia — spune Roosevelt — relevînd omului relațiile dintre el și Dumnezeu, dă muritorului simțul propriei lui demnități, învățîndu-l să aibă respectul de el însuși și de aproapele lui".

„Democrația, practica poporului de a se guverna singur, este un legămînt făcut între oameni liberi pentru a respecta drepturile și libertățile semenilor lor".

[1]) In Viața Romînească, Oct. 1937, am arătat cum a evoluat organizația democrației americane din sînul celei religioase.

„Buna credință, credință internațională — sora democrației,— isvorește din voința națiunilor de oameni de a respecta drepturile și libertățile altor națiuni de oameni".

Aceste trei instituții apar deci ca absolut indispensabile pentru existența și progresul civilizației omenești — așa cum o înțelege Roosevelt — și oricare ar fi motivele de temporară suprimare a uneia sau alteia dintre ele, este greu să se întrevadă calea pe care ar putea-o străbate omenirea lipsită de luminile acestor instituții. „Ele se completează una pe alta — observă Roosevelt — iar acolo unde a fost atacată libertatea religioasă, atacul a pornit din cîmpul vrăjmașilor democrației". „Unde a fost răsturnată democrația, spiritul libertății cultului a dispărut, iar acolo unde a dispărut religia și democrația, buna credință internațională și rațiunea au făcut loc ambiției stridente și forței brute". „Va veni o vreme — a continuat Roosevelt — în viața oamenilor, cînd ei vor trebui să apere nu numai căminurile lor, dar și principiile de credință și umanitate, pe care se reazimă Bisericile lor, guvernele și însăși civilizația". „Pentrucă lupta pentru apărarea religiei, a democrației și a bunei credințe dintre popoare este una și aceeași luptă". „Pentru a salva una dintre aceste instituții trebue să fim hotărîți să le salvăm pe toate". „Dacă în orînduirea unei societăți, religia, democrația și buna credință între neamuri sunt lăsate pe planul cel din urmă, apoi în această societate nu poate să se afle niciun loc pentru „*Principele Păcii*". „Statele Unite resping o astfel de ordine socială și își păstrează credința din trecut", a declarat Președintele Roosevelt, în vijelia aprobărilor generale.

Ceea ce trebue din nou accentuat însă este starea de spirit din întreaga lume și sentimentul insecurității, care devine din zi în zi mai obsedant. Cu toate sacrificiile, umilințele, renunțările la demnitatea omenească și lepădarea de angajamente solemn și de bunăvoe contractate, sancționarea forței brutale ca supremă lege după care se impune noua ordine în lume — de fapt aceasta reprezintă hotărîrile dela München — totuș Președintele Roosevelt constată: „Un războiu care amenința să înghită lumea în flacările sale a fost înlăturat, dar apare acum, din ce în ce mai lămurit, că pacea omenirii nu este asigurată". „Pretutindeni se întinde turbarea războaielor militare și economice nedeclarate". „Pretutindeni se ridică tot mai multe, ucigașele arme militare și economice". „Din toate părțile se strigă amenințări și se produc noi agresiuni economice și militare". „Furtunile care se ridică din afară tot mai puternice, amenință cele trei instituții indispensabile americanilor acum, ca și în veci pe viitor".

Iluzia pe care și-au făcut-o conducătorii marilor state europene, cînd au luat fatala hotărîre în Meca hitlerismului, la 30 Septemvrie 1938, cum că marea deslănțuire a forței brutale poate fi oprită prin concesiuni și renunțări — ca și cînd o flacără poate fi stinsă aruncîndu-i-se tot mai mult combustibil — se transformă acum fulgerător în spaima primejdiei generale. Nimeni nu mai are conștiința că ar fi în stare să stăpînească forțele deslănțuite. Și iarăși aberația că un conflict pe care două sute de milioane de oameni automați din Germania, Italia și Japonia l'au deslănțuit, printr'o revoluție fără pereche în lume, putea fi localizat prin sacrificarea unui mic stat ca Cehoslovacia, apare tot mai evidentă chiar și pentru cel mai ignorant în domeniul politicii externe. Aceste State, care formează tripla alianță totalitară, nu sunt altceva decît adevărate lagăre militare prevăzute cu cele mai perfecționate mașini de reducerea distanțelor, de spulberarea orașelor și centrelor de viață omenească, nu pot fi silite să respecte viața și avutul altor popoare decît numai printr'o puternică asociație a tuturor popoarelor care vor să-și păstreze libertatea. Sacrificarea Republicii lui Masa-

ryk, pentru a potoli setea de expansiune la răsărit, este tot atît de absurdă ca și cînd ai voi să oferi cuiva care rivnește la casa și la moșia ta, doar poarta dela curte. Pentrucă Cehoslovacia era într'adevăr poarta care închidea calea către dominația din răsărit și dovada acestui lucru este completa desordine și nesiguranță care a pus stăpînire pe toată Europa, dela Baltica la apele Adriatice. Și cînd vezi că se mai găsesc reprezentanți ai statelor mici și amenințate în existența lor, care se bucură oficial de ceea ce s'a făcut la München, nu te poți opri să crezi că Spengler avea dreptate cînd căuta să demonstreze că Europa merge rapid către decrepitudine. Roosevelt își dă seama și caută să desmeticească pe oamenii care conduc Europa, cum că au apucat pe calea povîrnișului, către prăpastia care poate înghiți ceea ce numim încă civilizație. „Lumea și-a redus dimensiunile, iar armele de atac au devenit atît de rapide încît nicio nație nu mai poate avea siguranță în hotărîrea ei de pace, atîta vreme cît ori și ce stat puternic refuză să-și aducă revendicările la masa unui consiliu". „Dar am învățat — zice Președintele Roosevelt — în ultimul timp că supraviețuirea nu ne poate fi garantată prin arme, pentrucă ofensiva a căpătat o nouă sferă de acțiune, ca și o nouă viteză". „Știm că înainte cu mult de a se produce o agresiune militară, vor fi pregătirile de propagandă, sfărîmarea legăturilor de bunăvoință, stîrnirea tuturor prejudecăților și asmuțirea la ură și învrăjbire". „Și, de aceea am ajuns să ne convingem că democrațiile din lume care au teama de Dumnezeu și care păzesc sanctitatea tratatelor și buna credință în transacțiile lor cu alte neamuri, nu-și pot lua riscul să stea nepăsătoare, cînd se întronează fărădelegea internațională ori și unde". „Ele nu pot lăsa necontenit să se producă acte de agresiune împotriva națiunilor surori, fără să ridice protestul lor efectiv și nu pot tolera acte care sapă însăși temelia existenței lor". „De bună seamă, aceste democrații trebue să procedeze pe căi practice și pacifice". „Dar — strigă Roosevelt în unanime aprobări — faptul că refuzăm să punem mîna pe armă nu însemnează că acțiunea noastră trebue să fie de așa natură ca și cînd nu s'ar fi produs niciun fel de agresiune". *Cuvintele pot fi zadarnice, dar războiul nu este singurul mijloc prin care să se impună respectul onest pentru opiniile omenirii*". „Sunt și alte metode, în afară de războiu, dar mult mai puternice și mult mai efective decît simple vorbe, pentru a pune guvernele agresorilor înaintea expresiunii sentimentelor colective ale poporului nostru". „In tot cazul, putem și trebue să evităm ori și ce acțiune sau lipsă de acțiune care ar încuraja, ajuta și consolida un agresor". De sigur, după cum am observat adeseori în paginile acestei reviste, statele care formau obiectul dominației totalitare au fost atacate necontenit în însăși structura vieții lor politice, religioase și sociale. Conflictele de neam au fost aprinse și alimentate prin toate mijloacele — banul jucînd mai totdeauna rolul principal — cîștigîndu-se astfel elemente indigene care au lucrat apoi la subminarea rezistenței naționale respective.

Intr'o atmosferă de confuzie, agitație și călcare a legilor, oameni pentru care orice poate fi speculat, au făcut din patriotism un adevărat negoț și, în același timp o armă pentru dărîmarea adversarilor pe care era destul să-i claseze în categoria opusă patrioților pentru a-i putea lovi. „Patriotism is the last refuge of a scoundrel" (Patriotismul este ultimul refugiu al unui ticălos) spunea vitriolicul și faimosul dr. Johnson în vremurile de corupție politică venită de sus, din Anglia lui George al III-lea, cauterizînd astfel de paraziții naționali care sporesc cu atît mai mult, cu cît igiena morală este mai nesocotită. Fără îndoială însă că metodele de dărîmare a stabilității interne a statelor care trebuiau vasalizate au reușit pe deplin, pentrucă ele sunt bîntuite acum de vîntul anarhiei și sfîșiate de luptele

interne, care le pun în imposibilitate de a opune o rezistență serioasă împotriva unei acțiuni de multiplă dominație. Homeopatia politică practicată de conducătorii acestor state cu intenția și fudulia de a combate dictatura, nu face decît să prepare și mai mult organismul politic și social pentru dominația totalitară.

Mesajul Președintelui Roosevelt poate fi însă un puternic antidot măcar pentru o parte din societatea modernă care încă nu e complet intoxicată de totalitarele principii ale negației libertății de cugetare, a religiei și care reduc pe om la rolul unei simple cărămizi în clădirea monstruoasă a statului dictatorial. Ori și cît de repulsivă era metoda jesuitică de a face din individ o simplă mașină cu mecanismul unei torpile care să meargă cu viteza calculată de mai înainte și fără a devia dela ținta fixată, ea totuși urmărea un scop religios, pe lîngă că societatea era în măsură să reacționeze în atîtea feluri pentru a se apăra de astfel de acțiuni fanatice. Statul totalitar este însă doar mausoleul barbar în care se înmormîntează și religia și arta și cugetarea, toate fiind născute din libertatea spiritului omenesc. Și scopul suprem urmărit de totalitari este un astfel de stat.

*
* *

In Anglia, cuvintele lui Roosevelt au agitat puternic întreaga viață publică. Primul Ministru, Neville Chamberlain, s'a grăbit să asocieze în mod solemn și categoric popoarele Imperiului Britanic la doctrina exprimată de Roosevelt. In mod cu totul neobișnuit și neașteptat, d. Chamberlain a publicat, imediat după ce s'a cunoscut mesagiul, declarația: „Nimeni dintre aceia care au greaua răspundere a guvernării nu poate să rămînă neimpresionat de cuvintele solemne cu care Președintele Statelor Unite a salutat ieri pe reprezentanții aleși ai poporului american". „Aci, pe insulele acestea, unde ne dăm seama atît de lămurit că numai prin libertate și pace putem spera să menținem și să desvoltăm, pentru noi și urmașii noștri, roadele pentru care am muncit de atîtea generații, sentimentele exprimate de Președinte vor fi salutate ca încă o dovadă de rolul vital al democrației americane în viața internațională și de credința acestei democrații în idealul de ordine al progresului uman". Este interesant de adăugat că tocmai în ziua cînd se publicau declarațiile Președintelui Roosevelt, congresul tineretului conservator, elitele intelectuale dela Cambridge și Oxford, desbătea politica externă a d-lui Chamberlain și vota o moțiune împotriva ei. Congresul acesta se ținea la Londra sub președinția ministrului de comerț Olivier Stanley (fiul lordului Derby) și atrăgea deosebita atenție a opiniei culte, ca de obiceiu ori și ce manifestație publică a tineretului care se pregătește și învață arta de a guverna. In esență, atitudinea congresului față de politica externă a guvernului britanic, era aproape aceeași ca și cea formulată în Mesajul Roosevelt, în ceea ce privește dictatura și anarhia pe care a determinat-o această epidemie politică și socială în viața internațională. Același sentiment ca cel exprimat de Președintele Statelor Unite predomină aproape în toate discuțiile publice din Anglia, cînd e vorba de situația internațională, dela declarațiile Arhiepiscopului de Canterbury pînă la discuțiile consilierilor comunali din cel mai îndepărtat sat englez. Cordell Hull, care dă discursurilor sale un pronunțat caracter de predică și de aceea este ascultat și înțeles — ca și Președintele Roosevelt — de întreaga lume anglo-saxonă, declara, la conferința dela Lima: „Avem încă nevoie de o cruciadă morală pentru mîntuirea sufletelor celor mai

umili dintre cetățenii noștrii, pentru ca astfel milioane de oameni, care trăiesc pe continentul nostru, să poată avea cea mai mare posibilitate de a-și servi țara, compatrioții lor și pe Dumnezeu". „Unii cred că lumea se reazimă pe forță". „Noi, aici, pe acest continent, putem desminți această doctrină". „Acum aproape două mii de ani, Fiul Domnului a clădit un imperiu pe iubirea de aproapele și el durează fără sfîrșit". Atît de puternic este sentimentul religios la baza întregii vieți anglo-saxone, încît este ușor de înțeles de ce dictaturile și statele unde au loc persecuțiile religioase stîrnesc furia opiniei publice. S'a văzut revolta generală atît în Anglia cît și în America în urma ultimelor persecuții antisemite din Germania — „necontenitele persecuții sălbatice operate de un stat cu înaltă civilizație și care sunt o dovadă că ne-am întors la vremile întunecate", după cum spune Archiepiscopul de Canterbury (Pastorala de Anul nou) — și se înțelege cum se poate pierde întreaga simpatie și sprijinul Americei și Angliei din astfel de cauze. Președintele Roosevelt își încheie declarațiile astfel: „Am profetizat cîndva că generația aceasta de Americani și-a dat întîlnire cu Providența". „Această profeție s'a realizat". „Nouă, mult ne-a fost dat și mult ni se cere". Această generație va salva în mod nobil ori va pierde meschin". „Calea este lămurită, pacinică, generoasă, de dreptate". „Este o cale care dacă va fi urmată, lumea va aclama pe veci, iar Dumnezeu trebue să binecuvinteze". Marea forță, care este Președintele Roosevelt, își are izvorul și inspirația în domeniul religios, de altfel ca și toți marii oameni care au condus poporul englez.

Pentru a învedera valoarea acțiunii Președintelui Roosevelt în raport cu situația internațională de azi, nemuritoarele pagini ale lui Macaulay despre *William Pitt, Earl of Chatham*, sunt mai potrivite. Cînd George al III-lea alunga — silit de evenimente — pe odiosul servilul Prim Ministru, Lord North, pe care singur îl ridicase la această demnitate și căruia îi spunea cinic: „Remember, you are deserting me now, not I". (Ține minte: tu mă părăsești pe mine, nu eu pe tine), și cînd, în vremile de corupție și decădere a vieții politice, cînd unii regi din dinastia Hanovra erau porecliți „*Wee, wee, German lairdie*" (o expresie scoțiană, care înseamnează: minusculii stăpîni germani), Pitt (bătrânul) se ridică măreț între mărunței: „Istoria îi datorește această mărturisire, că într'o vreme cînd chiar delapidarea de bani publici era socotită ca un lucru normal pentru un om de stat, el a dat dovadă de cea mai scrupuloasă dezinteresare; că, într'o vreme cînd toată lumea era convinsă că un guvern se menține la putere numai prin cea mai josnică și mai imorală artă, el a făcut apel la tot ce este mai bun și mai nobil în ființa omenească; el a făcut o încercare splendidă de cel mai înalt curaj moral, să înfăptuiască prin ajutorul opiniei publice, lucruri pe care niciun om de stat din zilele sale nu le credea cu putință decît prin corupție și forță. In vremile noastre apocaliptice, Președintele Roosevelt încearcă să facă apel la tot ce e mai bun și mai nobil în ființa omenească" și „încearcă, prin ajutorul opiniei publice internaționale, să înfăptuiască lucruri pe care mulți dintre conducătorii de neamuri din zilele noastre nu le cred posibile decît prin forță și corupție. De aceia, Predica Președintelui Roosevelt dela 4 Ianuarie poate va fi ascultată de lume în ceasul cel din urmă.

DELA MÜNCHEN LA ROMA

O mare parte din opinia intelectuală europeană era dispusă a crede că hotărîrea dela München era justificată prin aplicarea principiului de exprimare a liberei voințe a popoarelor. Auto-determinarea pe care Bolșevicii au pus-o în circulație mai întîu, la Brest-Litowsk, era un principiu popular în lumea anglo-saxonă, pentrucă pe baza acestui principiu Președintele Wilson căutase a împărți dreptatea între popoarele Europei. Pentru a întîlni cît mai puțină opoziție în statele apusului, Germania a căutat să-și ascundă acțiunea de expansiune în Europa răsăriteană sfărîmînd citadela Ceho-Slovacă și determinînd completa dărîmare a întregului sistem politic din Europa. Atît de evident apare acum planul dominației germane, că și cei mai înverșunați apărători ai Reichului și ai revendicărilor germane „sunt îngroziți de ceea ce le apare atît de brutal înaintea ochilor. Astfel, Garvin, directorul ziarului *The Observer*, cel mai neîmpăcat dușman al Tratatului dela Versailles, ca și al celui dela Trianon și apărător înfocat al Germaniei, scrie, la 8 Ianuarie: „Deși nu din vina Primului Ministru ori a vre-unuia dintre cei care au onorat sforțările lui, urmările Münchenului sunt o amară povestire". „Nici nu se uscase încă cerneala de pe acord și iluziile utopice se împrăștiaseră complet". „Și aceste iluzii au fost înlocuite printr'o stare de spirit cu mult mai rea și printr'o situație morală cu mult mai gravă". „Anunțîndu-și intenția de a păstra o permanentă supremație a forței, Dictatura hitleristă începea, pentru întîia dată, să amenințe însăși bazele democrației, chiar în propriul ei domeniu". „Herr Hitler și ajutoarele sale au denunțat și amenințat exprimarea opiniei opoziției, libertatea cuvîntului și tot ce constitue mecanismul democratic și drepturile opoziției în Anglia, Franța și Statele Unite". „Ei au denunțat drepturile democrațiilor la egalitatea mijloacelor de apărare". „Cu un cuvînt ei calcă în picioare, cu mai multă brutalitate decît oricînd, ori și care principiu de libertate și de toleranță care formează însăși bazele democrației". Pentru întîia dată se deschid ochii d-lui Garvin, ca să vadă calea pe care a pornit germanismul — nu pentru întîia, ci pentru ultima dată — spre completa dărîmare a organizației politice europene. Niciun cuvînt nu se mai pomenește de „principiul naționalităților", al cărui cavaler imaculat apărea Cancelarul Hitler — chiar în ochii unui biet filozof romîn, porumbel călător altă dată pe la toate partidele politice — nimic despre fericirea care s'a coborît odată cu batalioanele Reichului asupra Sudeților ocrotiți de Runciman. Arhiepiscopul de Canterbury, cel mai onest suflet creștin și cea mai generoasă inimă și care crezuse că la München se coborîse pacea pe pămînt, sfătuiește, în cuvîntarea adresată poporului englez în ziua Anului celui nou, nu fără amărăciunea deziluziei: „Prepare for the worst and hope for the best (Fii gata pentru tot ce poate fi mai rău și speră că va fi mai bine), ceia ce revine la sfatul de altă dată al lui Cromwell: „Pray God but keep the powder dry" (Roagă-te lui Dumnezeu, dar ai grije să păstrezi praful de pușcă uscat). Sfatul lui Cromwell — subt toate formele de limbagiu modern privitor la înarmări, în văzduh, pe apă și pe uscat, domină azi și obsedează poporul englez. Instinctul britanic — factor dominant în politica Angliei — simte că la München conducătorii englezi de azi au lăsat să le scape din mîni mijloacele de menținerea echilibrului european și împiedecarea unei puteri sau grup de puteri de a stabili dominația pe continent.

De patru veacuri această politică variase ca metodă, dar rămăsese neschimbată — pînă la München — ca principii. In Franța confuzia, amestecată cu histeria de panică a burgheziei bogate creiază o atmosferă de nesiguranță oprimantă. Atacurile și insultele cele mai grosolane ale presei italiene împotriva Franței, precum și zgomotoasele revendicări asupra Tunisiei, Corsicei și Savoiei, au produs, e drept, cel mai înviorător efect asupra opiniei franceze, determinînd unirea și hotărîrea franceză care se produce numai în fața marilor primejdii. E greu însă de descoperit un singur entusiast convins al acordurilor dela München. Franța îș dă bine seama că acordul franco-

german dela 6 Decemvrie 1938, prin care „cele două puteri şi-au întors spatele una alteia şi se uită fiecare către imperiile lor respective", după cum caracteriza un ziar german acest acord, însemnează *separarea* ei de organismul european, şi deci reducerea forţei franceze, izolarea ei pentru a se putea cobori la al doilea rang în rîndul marilor puteri. Münchenul apare ca o anulare completă a Marnei şi a Versailles-ului.

Dar, dacă opinia publică din Anglia şi Franţa este dominată complet de sentimentul nesiguranţei, cu atît mai adînc şi mai puternic, cu cît s'a căutat a se crea o artificială şi guvernamentală mistică Münicheană, opinia din Germania care se bucură, se înfurie, ori se entusiasmează, întocmai ca păpuşa pe care ventrilocul o prezintă publicului ca autoare a propriilor lui manifestări, nu pare de loc a fi mai fericită. Să vedem ce spune *Times*, cel mai încăpăţînat susţinător al Germaniei şi cel mai important factor care a contribuit la Canossa victorioşilor dela 1918, în revista sfîrşitului de an: (Times, 2 Ianuarie 1939) „In ultimele nouă luni, nervii poporului german au fost supuşi unei încordări necunoscute, decît în vremile teribile ale războiului". „Comoţiile interne din Ianuarie şi Februarie au fost urmate de criza austriacă". „Nici nu se terminase bine cu această criză şi a început campania pentru Sudeţi, care a dus la manevrele şi mobilizările din August şi Septemvrie şi la întunecatele zile dinainte de München, cînd războiul apărea ca absolut sigur". „Reluarea campaniei de presă împotriva democraţiilor şi atacurile împotriva unor oameni politici englezi, dar mai ales cererea de noi „sacrificii" pentru sporirea armamentelor au produs o adîncă şi amară deziluzie". După ce examinează nemulţumirile speciale din fiecare grup social, dacă, în realitate mai există asemenea grupuri, Times adaugă: „Mai departe, este o nemulţumire aproape generală împotriva „oamenilor partidului". Aceştia indivizi, în general neînsemnaţi şi cu foarte sărace merite au ajuns să tiranizeze lumea şi să-şi ascundă nepriceperea prin forţă". Ziarul îşi încheie importantul articol astfel: „Probabil că azi există, în Germania, o mai mare opoziţie decît ori cînd în trecut". Este însă vorba de o opoziţie dezorganizată şi divizată, pentrucă deşi unită în ura faţă de regimul actual, nu se poate înţelege asupra alternativei acestui regim". Este, prin urmare, greu de descoperit fericirea unanimă, chiar la beneficiarii capitulării dela München. Times (dela aceeaşi dată), mai face, în articolul de fond, o constatare interesantă: „Unificarea tuturor germanilor nu pare a fi epuizat ambiţiile Führerului şi nici tovarăşul lui dictator, Ducele, care declarase cîndva că fascismul intră în rîndul „popoarelor mulţumite", nu şi-a terminat lista cererilor". Auto-determinarea, liberarea fraţilor subjugaţi şi alte lozinci care sunau bine la urechile opiniei publice din apus, au fost uitate. Dar, cu prilejul felicitărilor care i-au fost prezentate de către corpul diplomatic din Berlin, Führerul a adus oarecare lămuriri, adică a formulat mai precis principiul de bază al politicei germane, dacă acest lucru mai era necesar după cele fixate în coranul hitlerist, Mein Kampf: „Dacă rezultatul pacific pe care cu toţii îl doream, a fost realizat, apoi aceasta nu se datoreşte numai voinţei de a menţine pacea şi conştiinţei de răspundere de care au dat dovadă guvernele respective, dar, mai presus de toate, faptului că s'a înţeles pe deplin că mai curînd, ori mai tîrziu, *trebuiau recunoscute necesităţile naţionale care se bazează pe desvoltarea istorică şi pe tendinţele naturale*". „Puterile interesate — a continuat Cancelarul — au tras adevărata concluzie din aceste adevăruri, cînd au trecut la hotărîri şi de aceea au adus o adevărată contribuţie, nu numai pentru menţinerea păcii europene, dar pentru a crea o Europă mai sănătoasă şi mai fericită". „*Acest precedent justifică speranţa că şi pe viitor oamenii de Stat principali ai Europei vor reuşi să dea continentului acea pace care să satisfacă pe cît mai mult cu putinţă interesele naturale, şi deci, juste ale popoarelor*".

Aceste declaraţii, pe lîngă cele scrise în ultimul timp de presa germană şi italiană, arată, în acelaşi timp, şi principiile de bază ale politicei germano-italiene, ca şi metodele prin care se vor pune în practică aceste principii. *Sistemului juridic, moştenit dela civilizaţia romană şi care a fost la baza ordinei politice din lumea civilizată, i se opune un sistem organic*, ale cărui necesităţi şi ale cărui funcţiuni biologice nu le poate limita decît Providenţa, şi bine înţeles, forţa. In limbajul brutal al necesităţilor vieţuitoarelor din ordinul zoologic, aceasta însemnează: cei mici şi slabi trebue să fie drăguţi şi să consimtă cu mare veselie să fie mîncaţi.

Dar să mergem mai departe şi să cercetăm dacă hotărîrile dela München, au coborît pacea şi fericirea pe vreun colţ de pămînt. Cehoslovacia a fost desfăcută complet — ca o maşină — din toate piesele componente, şi atunci cînd mecanicul german va reuşi s'o înjghebe din nou, nu va mai avea absolut niciuna dintre funcţiunile democratice de altă dată. Nu se poate concepe un sentiment mai cinic decît acela de a vedea fericirea pe faţa unui om întins pe masa de operaţie şi ciopîrţit cu cea mai brutală energie, care n'are nimic a face cu ştiinţa şi arta chirurgiei. Ceea ce merită să fie în special menţionat, este punerea de stăpînire germană pe uzinele de armament cehoslovace.

Aceste uzine care ar fi putut furniza arme de apărare tuturor Statelor mici din împrejurime, pentru a-şi asigura existenţa, constituiau una din cele mai mari primejdii pentru expansiunea germanică. Ele erau, în acelaşi timp, o garanţie puternică pentru menţinerea ordinei stabilite prin tratatele de pace. Pentru a asigura independenţa acestor uzine, Preşedintele Masaryk a încercat necontenit să intereseze capitalul american în ele. A fost însă împiedecat de marii industriaşi germano-cehi, iar acum uzinele de armamente franceze, care intraseră în ultimii ani în aceste companii, şi-au retras capitalul (trei sute milioane coroane cehoslovace), ceea ce a făcut pe Times să observe (4 Ianuarie), că Franţa lichidează orice amestec în afacerile Europei răsăritene. Cu privire la Cehoslovacia, tot ce se poate spune în raport cu hotărîrile dela München, este că Germania a reuşit să sfărîme acea fortăreaţă de unde a pornit războiul de treizeci de ani şi care a dărîmat la pămînt germanismul, resimţindu-se necontenit — cum probabil că se va mai resimţi încă multă vreme — de efectele acestor teribile lupte religioase.

In Ungaria, hotărîrile dela München, au provocat entuziasm, iar mai tîrziu i-au adus, odată cu cîştigări de teritorii, cele mai adînci frămîntări interne, care au dus-o la pierderea independenţei, de fapt, şi la completa vasalizare. Germania îşi extinde, sub o altă formă, Anschlussul, aducînd primejdia dominaţiei şi mai mult spre răsărit. Polonia, după toate încercările de combinaţii diplomatice şi după ce a văzut că tratatul franco-polon este pus serios în discuţie la Paris, mai ales după semnarea acordului franco-german, a încercat, în fine, o apropiere de Rusia Sovietică. Un proverb turc spune: „Cînd omul e în primejdie de a se îneca, se agaţă chiar de un şarpe veninos". Apropierea aceasta a fost — se pare — doar un gest pentrucă întrevederea Col. Beck cu Führerul, la Berchtesgaden, a readus Polonia la o cooperare şi coordonare a politicei sale cu Reichul. Chestiunea „Ukrainei", despre care presa franceză a vorbit cu un lux exagerat şi chiar desfrînat — de sigur se pregătea opinia publică pentru o eventuală scuturare, atît de legăturile cu Polonia, cît şi de cele cu Sovietele — a jucat, după cît se pare, un rol principal în ultimele conversaţii dela Berghof. Este greu de făcut o socoteală pentru a

vedea dacă hotăririle dela Münich, care au dat Poloniei Teschen-ul, au determinat mai multă siguranță, ori mai multă neliniște vecinilor și aliaților noștri.

*
* *

Situația din Marea Mediterană este în plină evoluție de cînd Italia a scăpat de sub tutela britanică. Acordul anglo-italian dela 16 Aprilie 1938 a intrat în vigoare abia la 16 Noemvrie, dar nu și-a avut efectul din cauza conflictului dintre Franța și Italia. Italia, ca și Germania totalitară, urmărește stabilirea, în Mediterana, ca și aiurea, a *sistemului organic de expansiune*. Intervenția italiană în războiul civil din Spania apare din ce în ce mai mult ca o manieră de constringere, în special a Franței, pentru a-i face concesiile pe care le cer nevoile de desvoltare și menținere a imperiului fascist. Dar intervenția germano-italiană în Spania a avut un efect foarte însemnat asupra situației politice din America de Nord, ca și în America de Sud. Cererea Germaniei adresată Angliei de a-și spori numărul de submarine în limitele tonajului concedat Reichului prin acordul naval anglo-german, a stîrnit îngrijorare. Ziarele engleze au publicat, la timp, lămuriri, din care se vedea că Germania a stabilit baze de submarine aproape în toate porturile spaniole. Pe lîngă aceasta, coloniile spaniole din Africa de Vest, ca și insulele, pot servi, atît ca baze navale, cît și aeriene germano-italiene, și de acolo, ca și din Spania, pot interveni și amenința Statele din ambele Americi. La această acțiune italo-germană a făcut aluzie Președintele Roosevelt în discursul său dela 4 Ianuarie, precum și la acțiunea de propagandă germană din Statele Unite. Politica anglo-franceză față de intervenția italo-germană, produce — după cum am constatat eu însumi în cursul călătoriei în Statele Unite — mare nemulțumire în opinia americană. Pentru lămurirea acestei situații politice, s'a pus la cale vizita primului-ministru britanic și a Lordului Halifax la Roma, între 11 și 14 Ianuarie. Rezultatul acestei vizite se poate rezuma în formula engleză: „agree to disagree" (suntem de acord ca să avem păreri diferite), și aceasta de ochii opiniei publice, atît din Anglia, cît și din Franța. Dilema este aceasta: Mussolini este atît de angajat în războiul civil din Spania, încît, cu ori și ce preț, chiar cu un războiu pe viață și pe moarte între Italia și Franța, el trebue să ajute triumful generalului Franco. Germania este bine înțeles complet solidară cu Italia. Dacă printr'o minune, sau printr'un ajutor puternic, venit de aiurea, guvernamentalii spanioli ar învinge pe Franco, situația regimului fascist și, personal Ducele, ar fi definitiv compromis și într'o mare măsură aceeași situație s'ar crea Führerului. *Este deci exclus ca italo-germanii să poată face vreo concesie în această chestiune.* In acelaș timp orice guvern francez sau englez s'ar pune într'un serios conflict cu o mare parte din opinia publică respectivă, dacă ar da impresia că ar consimți ca italienii și germanii să ajute la victoria lui Franco, și deci, să devină ei stăpînii situației din Spania. De aceea s'a instituit acea comisie de neintervenție care ori și ce s'ar spune este cauza prelungirii războiului civil din Spania și măcelărirea a mai bine de un milion din floarea tineretului spaniol. In dosul acestei comisii s'a intervenit, de ambele părți, în dauna superbului popor spaniol. Pentru a potoli opinia publică — mai ales cea din Franța — Ducele 'a declarat în cîteva rînduri, ca și acum în urmă, la Roma, că nu urmărește niciun fel de expansiune teritorială în Spania și că după victoria lui Franco își va retrage trupele din Peninsulă. Aceste declarații însă nu sunt luate în serios de multă lume din Franța, care vede în victoria lui Franco, instalarea definitivă a germano-italienilor dincolo de Pirinei. Franța ar fi astfel încercuită. Ceea ce este mai umilitor pentru Franța însă, sunt amenințările presei germane — pe care presa franceză le trece de obiceiu sub tăcere — că în cazul cînd Franța ar mai da ajutor guvernamentalilor spanioli, Reichul își va lua libertatea de a interveni. Această situație penibilă este, în mare parte datorită acordului dela München, care a dărîmat complet pe aliații și prietenii Franței de pe Continent. Triumful lui Franco este așteptat cu bucurie de clasa bogată din Franța și Anglia, care într'adevăr se teme de comunism și speră că atît Hitler cît și Mussolini, vor menține situația lor de azi.

Discuțiile dela Roma au convins pe toată lumea că trebue asigurată victoria italo-germană în Spania. Alternativ ar fi un războiu care ar deveni general, pe care nimeni nu-l dorește. Planul italo-german, după victorie, ar fi ca să restaureze monarhia sub tutela lui Franco și să susțină apoi Spania care ea să ceară completa schimbare a statu-lui quo din Mediterana de Vest. Această Spanie va putea tolera prezența ocupației italiene a Insulelor Baleare pentru a echilibra importanța Gibraltarului și în acelaș timp a reduce preponderența Franței în această zonă. Atunci, după readucerea Spaniei pe cîrjile italo-germane în concertul Statelor mediteranene, se vor lichida toate conflictele dintre Italia și Franța. Efectele Münchenului nu s'au terminat. Europa anului 1939 pare a fi sortită să vadă completul triumf al politicei forței brutale. Organismul ei este obosit ca să mai reacționeze, iar viața spirituală atîta cît se mai manifestează, e plină de confuzie și de amestec de noțiuni sfărîmate ca acea definiție auzită în timpul neutralității noastre dela un militar care învăța pe tinerii lui ascultători ce este jurămîntul: „Jurămîntul este acela că a jurat popa strîmb și au „murităr" cu toții".

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

CRONICĂ INTERNAŢIONALA

Sunt ameţit de nenumăratele conferinţe, desbateri, discuţii, pronosticuri, prevederi şi previziuni, priviri retrospective, procese, cărţi, studii, articole privitoare la politica internaţională. Parisul hăuie, lumea hăuie: urlete, vociferări, pumni încleştaţi, mîrîiri printre dinţi; săbiile strălucesc în aer; se huiduește, se aclamă, se proclamă, chiar se declamă; aparatele de radio, ca şi cum n'ar fi deajuns, îţi strigă toate astea, toată ziua, în vreme ce citeşti ziarul în care este vorba tot despre asta, sau te cerţi despre asta cu prietenul care are altă părere; din cînd în cînd, cineva mai strigă să se facă tăcere. Mai e vreun discurs? Vreo călătorie ostentativă? Vreo întrevedere politică? Fluerăturile şi aplauzele, atunci, devin de-o stridenţă care riscă să înnebunească lumea, dacă nu e nebună încă! Şi, în timpul ăsta, nodul gordian al istoriei se'ngroaşe, se complică. O oboseală, o disperare şi apoi o indiferenţă seacă te cuprind. Incep să pricep cum oamenii pot accepta, la un moment dat, ca o uşurare, războiul: din neputinţa de a mai suporta tensiunea, aşteptarea febrilă a războiului.

Dar, ceea ce a ajuns să mă indispună pînă la îngreţoşare, este sumedenia (cu miile! cu miile!) de articole de cronică externă ale tuturor gazetarilor de dreapta, de stînga, de stînga-dreapta, de dreapta-stînga: „iată ce-a făcut Daladier; iată de ce a greşit! Iată ceea ce trebuia să facă pentru a nu greşi. A scăpat din vedere... Nu a ţinut seamă de realităţile"!... Sau, explicarea subtilă a jocului lui Hitler, precum şi prezentarea unui antisistem Hitler care va mîntui Franţa, va duce de rîpă statele totalitare"... Orice ins de mîna noua crede că mica lui licărire de chibrit în noapte este însăşi luciditatea reorganizatoare a Europei, a lumii. In realitate, nimic nu se mai poate prevedea, — niciun joc preorganizat nu mai poate reuşi. Cei care sunt în fruntea masselor ce se vor asvîrli, — azi, mîine, la primăvară, la toamnă, — unele asupra altora, ca fiarele, ca nişte colectivităţi de fiare, — nu mai ştiu nici ei ce fac. Sunt conduşi. Oamenii nu mai conduc istoria. Frînele au scăpat. Toate gesturile se fac la întîmplare, cu aparenţa doar a unei logice. Ni se pare nouă că Şeful X ştie ce face; asta o crede şi turma lui; asta poate, la rigoare, să o creadă şi el. In realitate, el nu este decît prima oaie a lui Panurge, aruncată în mare: celelalte, urmează.

Ar trebui să aştept, îmi zic, cu linişte şi resemnare. Nu va întîrzia isbucnirea. Pîn'atunci să tac.

Şi, cînd colo, şi eu sunt unul din cei care-şi pierd răbdarea, unul din zecile de mii care fac „cronică internaţională"; unul din milioanele de oameni care-şi spovedesc inutil, în hărmălaia milioanelor de spovedanii, — surde unele pentru altele, — înfrigurarea, tristeţea, ridicînd unul din nenumăratele steaguri mai mari sau mai mici.

Spun şi eu, din haos, — ce văd şi ce cred despre ceea ce văd în haos. La urma urmii, tot aşteptînd...

Ziarele sunt acum în întrecere de ingeniozitate şi pricepere politică; în întrecere de prezentări de atitudini, argumente, contra-atitudini şi contra-argumente. Ce va face, ce face, ce-a făcut, acum, Chamberlain la Roma? Trebue să recunoaştem că dispreţul Francezilor pentru Italieni a evoluat, devenind nevoie de a lua o atitudine fermă. Atitudinea *fermă* nu a fost însă suficientă. Atitudinea francezilor nu exclude acum o îngrijorare serioasă, o iritare.

Poate că, pînă la urmă, se crede că Englezii, după atît de tradiţionalul lor obiceiu, îşi vor părăsi iarăşi aliaţii. E rîndul să sacrifice pe Francezi. Poate că cu asta au să scape. Nu ştiu cum, prin aer par'că, din lucruri imperceptile îţi poţi da seama că atitudinea dîrză a Francezilor slăbeşte, dar uşurel, pe nesimţite; par'că nici ei nu simt ce fac. Intr'adevăr, lucrurile după ce par a se încurca din ce în ce, într'un labirint, după mărunte, măcinante jocuri diplomatice, după fel de fel de şovăiri, reveniri, după ce apele s'au infiltrat, încet, încet, — prăbuşirea se face deodată; jocul mare începe. Istoria se risipea parcă; se părea că nimeni, şi nici ea, nu ar putea s'o descurce; că se înnămolea: deodată, devine cataractă.

Lumea, gazetarii vorbesc despre misiunea lui Chamberlain, despre o plimbare a lui Daladier, — crezînd că sunt pe urmele istoriei. Dar ea se face subteran, — şi isbucneşte în altă parte. (Natural, după aceea, toţi deştepţii lumii *pricep*, arată ce trebuia făcut ca să se evite... ş. a. m. d.).

Vorbind despre istorie, parcă n'ai vorbi de vizitele unor diplomaţi (decît ca puncte de reper ca „încheieri" de momente) ci par'că despre infiltrări de ape, alunecări de terenuri, prăbuşiri mari geologice. Uneori, se poate presimţi, după semne vagi, instinctiv, prăvălirea. Nimic logic aici, par'că nimic uman. Condiţionat de istorie, omul trebue găsit totuşi în afară de istorie, după cum nu trebue confundat cu muntele, cu piatra, cu apa.

Marea încercare a Franţei actuale (dar nu este vorba despre toată Franţa, — ci numai despre ceea ce are ea mai bun) merge împotriva destinului „geologic" al lumii; nu vrea să fie supusă legilor materiale. Impotriva Istoriei europene.

Intr'un roman destul de recent al lui Jean Giono, — era vorba despre o formidabilă alunecare de terenuri. Un rîu rupea zăgazuri; o coastă de munte se prăvălea peste un sat. Un om, ca un mistreţ, presimţind catastrofa, urca, urca mai sus, cu îndărătnicie, luptînd, sîngerînd, — mai sus de isvoarele rîului, spre înălţimile aride, lăsînd prăvălirea în urmă. Nimic nu-mi pare că simbolizează mai mult efortul francez de a se libera, de a scăpa de legile „geologice" ale istoriei. Prăbuşirea istorică actuală începe de mult, dela Renaştere. Noile mişcări spirituale franceze nu vor (cu termenii lor) nici mai mult, nici mai puţin decît „să refacă Renaşterea": să nu se lase înmormîntaţi de coasta de munte care se prăbuşeşte, — să lase prăbuşirea în urmă, în jos. In ce măsură vor reuşi noile tendinţe *personaliste* (integrare a persoanei în comunitate) franceze? Nu se poate prevedea.

Știm însă că tendința aceasta nu aparține numai unor cercuri hermetice de inițiați, — ci se desvoltă crește în toată Franța, în numeroase asociații de tineri (intelectuali și lucrători). Evident, mișcarea aceasta nu poate fi *deocamdată* cunoscută în străinătate. Cercurile oficiale sunt oarbe sau de rea credință. Ziarele comuniste, radical-socialiste, Action Française (care a ajuns un fel de cuib de babe) sau cele două periodice frizînd național-socialismul n'au interes s'o releve. Se va arăta singură. Evident, orice esență spirituală se conrupe în manifestarea ei în lume. Insul e veșnic conrupt, viciat de politic. Orice intră în politic, în istorie, — îi suportă legile. Adevărul e ori înfrînt, ori devine forță, — și în măsura în care devine forță e și abuziv; nu mai e adevăr. In măsura însă în care spiritualul se poate manifesta, se poate păstra cu oarecare puritate, — destul de pur pentru a putea echilibra lumea, trebuie să se facă încercarea. A început să se facă. Un rezultat vădit nu poate fi așteptat pentru astăzi ori mîine. Dar privind lucrurile, nu sub aspectul eternității, firește, dar sub aspectul unui timp istoric, schimbarea orientării lumii se va săvîrși, nu prea tîrziu. Căci numai de o orientare bună, adevărată poate fi vorba; adevărul nu e realizat niciodată în istorie. Dar suntem datori să tindem către el.

In schimb, răul se poate realiza admirabil, fără să fie nevoie de nicio orientare lucidă. Dimpotrivă, el este dezorientarea însăși.

„ARTA SACRĂ MODERNĂ"

E deschisă, într'unul din pavilioanele mai noi ale „Louvre"-ului, o expoziție de artă sacră modernă.

Fără să fie prea bogată (dealtfel, nu e nici prea completă) această expoziție este, totuși, semnificativă pentru noua îndrumare a picturii franceze și, mai ales, pentru anumite posibilități ale ei de îndrumare. Dintre numele mai de seamă ale celor ce expun se rețin: *Ronault, Utrillo, Wowoquier, G. Oudot, Walch, O Friesz, etc.*

(Dar mai interesante sunt numele noi). La Warroquier și Ronault, — mai realizat artistic la cel din urmă, — expresia umanității lui Isus este realizată în ochii prea mari, în obrajii lungi (umerii obrajilor nu se văd) mari, în gura nesensuală, dureroasă; în absența bărbiei.

Ochii nu au nici lumina convențional „strălucitoare", nici seninătatea tot atît de convențională, — ci o lumină a lacrimei. Spiritualitatea e realizată prin această lungire a obrazului pe care o închide gura; absența bărbiei exprimă lipsa de animalitate, de „voință de putere". Nimic mai teluric în figura omului decît bărbia și umerii obrajilor proeminenți. Chipul uman e în ochi, în expresia gurii. Dacă Isus de la Warroquier exprimă prea multă suferință o suferință prea copleșitoare, prea materială, cel al lui Ronault exprimă o umanitate luminoasă în suferință, o candoare, o liniște, o înălțare a umanului,—fără nimic, cu desăvîrșire nimic retoric, convențional patetic, naturalist. O înțelegere ne-naturalistă a chipului lui Isus este rară și semnificativă pentru un francez. De fapt, există un „patetism", — dar transpus în linii și în culoare, în problematica lor. De asemeni, e de remarcat că spiritualitatea e exprimată prin regăsirea liniei lungi sau înalte (o linie lungă care deformează evadînd fructuos din „naturalism". Nu poate fi vorba nici de expresionism căci în această pictură nu e decît o scrupuloasă, atentă încercare de-a cunoaște, interpreta. Această linie mult prelungită, această diformare a chipului. vine dela El Greco.

— dar fără dramatismul și chinul lui „expresionist". Tot astfel s'a vorbit și se poate vorbi de asemănarea unor noi curente ale picturii franceze cu pictura primitivilor. Dar, e un lucru de care trebue să ținem seamă: rudimentarul și stîngăcia pictorilor primitivi, nu însemnează, neapărat, naivitate, prospețime, altitudine. Iar trecerea printr'o lungă istorie de experiențe tehnice nu-i împiedică pe pictorii noi să fie sufletește primitivi (mă gîndesc, de pildă, la Utrillo) și să aibă în acelaș timp o mare îndeminare. Și Fra Angelico, și Giotto aveau anumite asprimi, linii unghiulare: acum acele asprimi unghiulare sunt înlăturate. Fără ca linia să aibe o moliciune sensuală nepotrivită, ea e suplă, dulce sau dispare în culoare, în sensibilitatea, în înțelegerea picturalului pur. Cu alte cuvinte, o inteligență și îndeminare artistică se pot alia în mod admirabil cu inspirația religioasă. Evident, sunt încă mari erori în această „artă sacră modernă": de pildă, pictorii tratează *subiecte* religioase, pentrucă subiectul acesta le pare mai interesant dar nu-l trăesc. Și lucrul acesta se vede în eșecul realizării artistice, în lipsa de sensibilitate a operilor. Alteori, naivitatea e vădit afectată e manieră. De multe ori, inautenticitatea e demascată de interpretarea estetizantă și, ca atare, fadă, superficială, facilă uneori, un abuz de intelectualism, o încercare de interpretare *originală*, deci afectată.

Nu se poate vorbi încă de o mare artă sacră modernă și franceză, lucrul este evident, dar i se simt căile; se prevestește; sunt germenii.

Și, dealtfel, s'ar integra în mod natural în evoluția picturii; e o consecință logică, un rezultat al istoriei experiențelor plastice din ultimele decenii.

Intr'adevăr, cînd se vorbește despre „decadența" artei franceze, —foarte puțini cercetează atent cum este această decadență. Decadența adevărată este barocă, prolixă; e ornamentul bogat, exagerat, care, ca o excrescență, înnăbușe substanța, sau o acoperă. E, de fapt, o falsă bogăție: e lux și sensualism. Dar arta franceză evoluiază, dimpotrivă, spre purism; și mai degrabă spre sărăcie. Această îmbinare de decadență și purism are o semnificație foarte complexă. Purismul (pictura să nu fie anecdotă, să nu fie psihologie, să nu fie desen, ci numai problemă de culoare), indică permanența unui efort constant și a unui efort intelectual: pe cînd „decadența" este lene și facilitate. Pe de altă parte, intelectualitatea artei franceze (arta majoră este *intelectuală*, e gîndire) nu e sterilă, uscată. (Ce comori de sensibilitate în Matisse, de pildă, sau în Braque)! Cu o dificilă luciditate, pictura franceză a tins, tinde să-și exprime, cît mai pur, esența, să se cunoască, să se apropie cît mai mult de ea însăși. Oboseala și indolența decadentului e departe de realizarea unui asemenea efort. Nu mai poate avea nici intuiția lui. Decadența e neclară, agonică, impură. Și grația obosită a decadentului, e numai ornamentală (în pictura franceză, uneori sobră, alteori lirică nu există ornamentul acesta), sau sensuală, minoră. Se putea vorbi poate de „decadență" în secolul XVIII, (un Fragonard, un Boucher) dar nu acum.

Păcatul artei franceze stă însă în excesiva ei căutare: tot căutîndu-se, s'a pierdut, — trecînd, par'că, dincolo de ea însăși. Și, în cazul acesta, — purismul amenința să fie sărăcie substanțială, lipsă de priză asupra realului. Despre aceasta, s'a scris în multe rînduri în referire, mai ales, la experiențele cubiste, futuriste, suprarealiste. Dar această sărăcie substanțială s'ar traduce prin uscăciune, lipsă de sensibilitate. In felul acesta, purismul dacă nu este puritate, e în orice caz purificare.

S'ar putea, într'adevăr, urmări în pictură o evoluție spre „descărnare": părăsirea subiectului, a desenului, a formelor, a plasticului, a concretului. Tendința aceasta, caracteristică artei franceze, de esențializare, — în purificarea poeziei de psihologic, a muzicii de melodie, era, de fapt, o încercare de eliberare din materie, din carnal (mă gîndesc la disoluția obiectelor în lumină și disoluția însăși a luminii în pictura lui Braque). Cîtă depărtare dela Renaștere, dela Rubens, de pildă, care exprimă o dragoste excesivă de materie.

„Descărnarea" aceasta amenința, e drept, să fie, — din lipsă de har, — pierdere a realității, o oboseală față de concret și plastic. Și, în sensul acesta, se putea vorbi despre un oarecare morb decadent. Dar decadența adîncă, adevărată este aceea care pierde orice înțelegere a spiritualului. Decadența este materializare a artei. Vitalitatea exagerată e mai „decadentă" decît devitalizarea, oboseala de viață. Păcatul de angelism, — cu expresia lui Maritain, al unei anumite arte moderne, — se poate ușor transforma în artă spirituală, substanțială. O infuzie de lucru viu, și atît. Cu puterea ei de dragoste, cu sensibilitatea ei, arta franceză modernă e aptă, are vocație pentru spiritualitate.

Se poate bănui realizarea unei arte „Sacre" extrem de interesante. O fervoare simplă însuflețește pe artistica Pudot, pe Utrillo, pe tinerii pictori de vitralii. Și această fervoare simplă poartă toată savanta experiență artistică a cîtorva secole, toată știința *decadenței*. E o întoarcere care, dacă se deschide căci, dacă va putea avea ecouri, dacă va putea influența (desigur, trebue să privim într'o lungă perspectivă istorică) poate fi mai bogată decît primitivismul roman gotic, bizantin. Primitivitatea de suflet, neafectată, a rafinatului e neînchipuit de prețioasă.

Deocamdată, se știe că schematismul dinamic cubist se reîmbracă. In *Salonul de toamnă* se putea vedea limpede cît de mult a folosit analiza, abstracția cubistă pentru ceea ce se face dela cubism încoace. A fost o experiență de primenire, necesară. Pictorii au oricînd posibilitatea de a vedea simplu și esențial, — și acest lucru îl datorează cubismului.

In pictura franceză se pot urmări două tendințe, bine determinate cerute de sensibilitatea și luciditatea ei artistică. O tendință, care nu poate duce prea departe, al unui neo-baroc, sau *baroquistă*. Acest baroquism e mult mai fin decît barocul care e lipsă de unitate, pentru lipsă de sensibilitate. In acest neo-baroc, pictorii utilizînd viziunea suprarealistă depășită (niște disperați tot mai fac pînze futuriste și supra-realiste) unifică stilurile prin sensibilitate. Barocul putea fi rătăcire printre stiluri; baroquismul, decorativ și artistic, e o coordonare, o sudare a lor. Dar aici e numai rafinament, și aceasta este tendința fără viitor a picturii franceze, fără sursă vitală.

Tendința creatoare este aceea a unei sensibilități și viziuni picturale, ridicate la o înaltă tensiune spirituală. Intr'acolo se va îndrepta arta majoră franceză de mîine.

PORNOGRAFII CONTRA LUI COCTEAU

S'a întîmplat, de curînd, o „afacere urîtă", care a constituit un divertisment și o preocupare mai nouă față de atîtea „divertismente" și vechi preocupări ale politicii internaționale. Această afacere urîtă a desvăluit și o ciudată mentalitate balcanică și burgheză, hipocrită și imbecilă a membrilor consiliului comunal parizian. Iată

despre ce este vorba: Jean Cocteau a reprezentat o piesă admirabilă, *Les parents terribles*, pe scena teatrului *Les Ambassadeurs*. Cu o luciditate, cu o înțelegere ascuțită a sufletului omenesc, Cocteau demască (dar cu pudoare, dar cu tristețe, o tristețe din care nu lipsește un humor tragic), toate complexele, toată mocirla, dar și puritatea unei familii. Toate combinațiile, toate refulările ce isbucnesc sub un nume fals (dragostea pentru copil; grija de viitorul lui..., etc.), toată mocirla din sufletele unor oameni bătrîni, înrăiți, întristați de viață, buni și impuri, nu pot să murdărească puritatea unui adolescent. In schimb, îl fac să sufere; o suferință, o sbatere care e ridicată la o prodigioasă intensitate, atît de prodigioasă încît înfrînge și combinațiile mărunte ale celor bătrîni, tristețile lor, impure, și, mai ales, toate situațiile melodramatice, de prost gust, banale, pe care Cocteau i le pune în cale, dinadins, pentru ca eroul și calitatea dramei să biruiască, peste ele. Catolicii știu să vadă admirabil în sufletele omenești, — căci o tehnică străveche îi ajută la aceasta,—și drama lui Cocteau este un admirabil exemplu de ceea ce se poate vedea, cînd ai curajul, sinceritatea de a pătrunde în bietele inimi. Poate că Cocteau e prea artist; știe prea bine, prea sigur de el, prea dominant, să speculeze aceste lucruri: Mauriac, de pildă, în *Asmodée*, descifrează pentru a purifica complexele. Cocteau pentru a lăsa pe oameni să sufere în ele, să le suporte. Aceasta nu înseamnează că Mauriac, deși e reprezentat, acum, la Comedia Franceză, ar fi un moralist mediocru. El, dimpotrivă, vede deasupra moralismului care nu e decît ascundere după deget.

Teatrul „Ambassadeurs" este însă proprietate comunală. Ascunși după deget, consilierii au protestat, s'au „scandalizat" de „imoralitatea" piesei. Intr'o ședință agitată a consiliului municipal, contractul cu d. Capgras, directorul teatrului care reprezenta piesa lui Cocteau, a fost anulat. Cocteau, comedienii, piesa, decorurile, au fost nevoite să se mute, într'un teatru particular (Bouffes parisiens). Intr'un schimb de scrisori nu prea duios, președintele consiliului municipal (d. Prevost de Launay, s'au așa ceva, despre care nimeni nu va mai ști nimic peste cîțiva ani), îl acuză pe Cocteau de „suficiență". Am fi rîs, dacă lucrurile acestea n'ar fi și puțin periculoase. Ce au făcut însă, mai departe, acești consilieri și burghezi pornografi? (Pornografi, într'adevăr sunt aceia care, privind un tablou, văd nudul și nu problema lui plastică; pornografi aceia care într'o dramă nu înțeleg tensiunea, luciditatea și intensitatea conflictului și nu pot vedea decît micile mizerii omenești; pornografi aceia care vulgarizează, înjosesc prin proasta lor interpretare sensurile rare ale poeziei și i se împotrivesc. Burghezii, prozaicii, pornografii sunt unii și aceeași oameni, pe care îi caracterizează neputința de contemplație, neputința de a privi desinteresat, pur. „La ce îmi poate folosi, ce-mi poate procura această femee?", zice burghezul, lingîndu-și buzele și privind statuia zeiței. „Nu folosește la nimic. Aici e un echilibru de volume, și atîta tot". Burghezul nu înțelege și reacționează moralist: moralismul este rușinea de propriile lui gînduri și atribuirea gîndurilor lui lumii întregi. Și lumea va fi hipocrită, refulată, imorală atîta timp cît va exista moralismul. Există și o falsă *artă pornografică*, dar aceea e tot o fică a moralismului; a înțelegerii josnice relaționale, a lucrurilor, a omului.

Ei bine, consilierii comunali ai Parisului, anulînd contractul din cauza lui Cocteau, au făcut un nou contract, pe zece ani, dînd teatrul idiotului de Henry Bernstein. Ca și cum lucrul acesta nu ar fi fost destul, în ședința în care s'a luat această hotărîre, consilierii — pornografii au declarat, *textual*, că: „talentul d-lui H. Bernstein *onorează* gîndirea franceză". (Cine poate fi mai pornograf decît Bernstein?).

Ca să se înţeleagă mai bine care este altitudinea intelectuală a acestui spirit burghez şi moralist, lipsit nu numai de orice posibilitate a contemplaţiei desinteresate, — dar şi de orice posibilitate de înţelegere a intereselor înalte, — iată că acelaşi consiliu, ***din cauza dificultăţilor bugetare***, desfiinţează catedrele de civilizaţie şi artă franceză pe care le subvenţiona „Ville de Paris" la Varşovia şi Praga. Aici ar fi adevăratele semne ale unei decadenţe franceze, dacă aceasta ar fi Franţa şi elita franceză. Le-am scris tocmai pentrucă nu reprezintă Franţa şi pentru ca semnele false să nu fie confundate cu cele adevărate.

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Printre diversele gazete bucureştene este una care are avantajoasa particularitate de a fi cea mai mare. Directorul ei—cel mai mare director—nu este numai un fin comerciant, dar şi un solid scriitor. Articolele d-sale apar în ocazii cu desăvîrşire mari, potrivite cu dimensiunile propriei d-sale individualităţi. Astfel, la 25 Decemvrie, ziua naşterii Mîntuitorului, d-sa consideră ca un fel de personală obligaţie să se pronunţe întru cîtva asupra acestui eveniment. Cităm:

„NAŞTEREA MÎNTUITORULUI".—*In eternitatea, căreia pînă acum 1935 de ani niciuna din filozofiile omeneşti* (mai există oare şi altele?) *nu-i dase de rost şi nici măcar vreo explicaţie pentru mîngîierea oamenilor desnădăjduiţi de nemernicia şi a lor şi a tot ce făceau ei, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său în lume, să explice rostul omului pe pămînt şi să-i dea speranţa apropierii, prin faptele sale, de eternitate*"

Aşa dar: „*In eternitatea, care etc., Dumnezeu a trimis pe Fiul Său în lume*". *Să ne înţelegem bine. Unde la trimis? In lume, sau în eternitate?*

Pe de altă parte „*a da de rostul*" unui lucru înseamnă a-i explica existenţa. Aşa încît fraza citată de noi se mai poate spune şi aşa:

„*In eternitatea, căreia pînă acum niciuna din filozofiile omeneşti nu-i dase explicaţia şi nici măcar vreo explicaţie....*".

Mai departe:

„*Naşterea blîndului Iisus o serbează azi toată creştinătatea, şi trebue să fie pentru fiecare din noi nu numai o zi de desfătare trupească, dar şi de reculegere sufletească. Pentru noi Romînii mai ales*". Căci:

„trebue să facem „*tot ce este necesar pentru neamul nostru, abia ajuns la unitatea naţională şi geografică, dar destul de în urmă cu cea sufletească*"

Foarte frumoasă această nouă expresie: „a fi în urmă cu unitatea sufletească".

Ne place de asemenea şi adversaţia:

„*De abea ajuns, dar destul de în urmă*".

* * *

In cel mai mare ziar bucureştean de dimineaţă cetim:

„*Naţional-socialismul austriac, pus sub protecţia prieteniei cu Berlinul şi a intrării unor elemente suspecte în guvernul austriac, va lucra pe faţă şi în ascuns, cu cea mai mare vervă*".

Ne explicăm astfel procesul psihologic al scriitorului citat: D-sa aude, la un moment dat, cuvîntul *vervă*. Ar putea, desigur, deschide un dicționar și afla ce înseamnează. Fiind însă iremediabil genial intelectualul nostru își zice, scurt: „Las'că știu eu". Și reține doar imaginea situației: un om care se agită, expresia lui animată, vioiciunea conduitei sale. De atunci, „vervă" va însemna de-apururi, pentru dînsul, „activitate intensă", pur și simplu.

Astfel se fixează înțelesurile cuvintelor în limba romînă. Și se fixează, pentru ca să zicem așa, „cu cea mai mare vervă".

*
* *

In alt număr din același ziar, găsim această frază:

„*A oprit mașina, cu toate protestările călătorilor și s'a așezat la o masă cu o femee ce-l însoțea, pînă ce s'a turmentat*".

Verbul „eu mă turmentez, tu te turmentezi, etc.", a fost descoperit (sau inventat?) de Carageale. Gazetarul citat de noi a luat-o drept cea mai distinsă și academică expresiune. Și-și rezervă, desigur, dreptul să vorbească tot atît de serios despre „plebicist", despre „polițiune"; sau cînd va fi vorba să se rostească mai delicat asupra unor legături sentimentale, nu va scăpa ocazia de a spune, de pildă că „Paul o preconta pe Virginie". Căci ziaristul elegant romîn își selectează vocabularul exclusiv din marii clasici ai literaturii naționale.

*
* *

Dintr'o dare de seamă aflăm despre un tînăr scriitor că „*se află în situația de a mai fi publicat cîteva însemnări relative la școală și familie, intitulate NIMICURI*".

Cellalt volum al său se numește:

„*Svon de lucruri albastre*".

Ceea ce naște legitima nevoe de a publica la rîndu-ne unul, intitulat, de pildă:

„*Azur de stele verzi*" sau, viceversa:

„*Vînt de suspine cafenii*".

QUOS VULT....

Poporul latin, timp de secole înarmat cu un fin instinct politic și cu multă filozofie a Istoriei, a emis, subt forma trainică de proverb, următoarea profundă cugetare:

„*Quos vult perdere Jupiter insanit prius*".

Traducerea exactă nu e cea literală: „Pe cei ce Jupiter voește a-i pierde, mai întîi îi smintește", ci am zice mai de grabă: „*mai întîi îi prostește*". Nu s'a reflectat încă în deajuns asupra importanței Prostiei ca pîrghie activă a Istoriei. Există situații ce par—și logic chiar sunt—inexpugnabile, și care totuși se prăbușesc grație unei prostii conștiincioase și întreprinzătoare. Un caz clasic e acel al imperiului colonial spaniol din vremile moderne. La un moment dat flota regatului era „invincibilă" (chiar acesta era și numele ei aproape oficial). Nimeni nu putea să i se opună. Odioasa hegemonie spaniolă a mărilor risca să se prelungească la nesfîrșit. Dar Jupiter veghea. Și o idee absurdă, aceea de a ataca Englitera pe uscat puse din ce în ce mai mult stăpînire pe mintea neroadă a lui Filip al II-lea. La urmă, „invincibila armada" fu strivită de coastele britanice, iar supremația barbară a prea-catolicului rege pieri pentru totdeauna. Prostia intervenise și funcționase ca factor determinant al Istoriei.

Mi-am reamintit toate aceste lucruri—și altele multe asemănătoare—cetind într'o gazetă cum Ungurii au hotărît să anuleze reforma agrară aplicată în teritoriile foste cehoslovace și anexate, prin acordul dela München, la Statul Maghiar. Moșiile—scria în acel jurnal—vor fi luate dela țărani și date grofilor pentru a reconstitui latifundiile de dinainte de războiu.

In Transilvania, minoritarii unguri care, și ei ca și concetățenii lor romîni, stăpînesc o bucată de pămînt, își vor spori desigur considerabil loaialismul față de Statul romînesc la gîndul perspectivelor în caz de revenire la țara lor de origine. Măsura proiectată de guvernul dela Buda-Pesta a fost cel mai efectiv act de propagandă filoromînă și anti-maghiară.

Hotărît lucru: „Quos vult....".

Să nu ne descurajăm deci de succesele nedrepte și de barbariile nepedepsite pe care Istoria contemporană le prezintă indignării noastre. Mai curînd ori mai tîrziu, autorii lor sunt sortiți a se încăpățîna, orgolios, în cîte vreo absurdă mică idee personală care va aranja la loc toate lucrurile. Puțină răbdare; căci „quos vult perdere Jupiter....".

CONTRIBUȚII LA SCRSOAREA PIERDUTĂ

Luna aceasta, într'un liceu de fete, la clasa opta, profesorul de limba romînă dăduse o lucrare scrisă despre „O scrisoare pierdută". Una din eleve, în compoziția ei, a făcut următoarea observație: Comediile lui Carageale—spunea ea—sunt destinate a ne face să rîdem. După spectacol, desigur, plecăm înveseliți. Dar nu dela toate comediile. „O scrisoare pierdută" se deosebește de celelalte. După spectacol, sau după lectura p'esei, rămînem deprimați. Este ceva grav în această poveste; subt învelișul frivol de chiprocouri vodevilești, se ascunde o imensă tristețe, o amară descurajare.

De ce? Eleva nu ne-a spus-o. In schimb explicația a dat-o o altă elevă. In compunerea ei observa că lucrul cel mai dezolant în această mare operă a lui Carageale este impunitatea tuturor păcatelor. Lichelele, șantajiștii, trădătorii, plastografii, înșelătorii adulterini, excrocii, toți, pînă la urmă, scapă neatinși.

Iată un fapt extrem de interesant, pe care niciunul din comentatorii, din criticii literari, orali sau scriși, ai lui Carageale, nu-l observase încă.

Imi amintesc de o conversație între Topîrceanu și d-l Ibrăileanu, în care amîndoi căzuseră de acord că unul din marile farmece ale mediului caragealian este „viața ușoară". O lume de Mitici pe care nicio problemă „vitală" nu-i neliniștește. Viața curge ca leafa, sigur și lin. Nu se petrece niciodată nimic, subt firmamentul jovial al Ioneștilor și Popeștilor noștrii.

Aveau în bună parte dreptate, Topîrceanu și Ibrăileanu. Decît mai este „O scrisoare pierdută", unde lucrurile stau cu totul altfel. Ar fi greu să spunem că acolo „nu se petrece nimic". Dimpotrivă, „probleme vitale", chestiuni autentic grave, tulbură și „neliniștesc" pe aproape toate personagiile. Tipătescu, Cațavencu, Zoe, „persoana însemnată, dar becher" excrocată de Dandanache, toți aceștia sunt, dela începutul și pînă la sfîrșitul poveștii, sfîșiați de cele mai groaznice dubii și cele mai chinuitoare perplexități.

Și totuși, încă se poate spune, într'un sens, că „nu se petrece nimic", și anume în sensul că „pînă la urmă", nu se întîmplă nicio

catastrofă personală", niciunul din dezastrele firești care ar fi trebuit în mod logic să sancționeze atîtea vinovății.

Observația elevei Marilena Cruțescu—o numim, căci contribuția ei are valoare de Istorie literară—anume că imoralitatea generală, în „O scrisoare pierdută", reiese mai cu seamă din absoluta impunitate a tuturor infamiilor, ne atrage atenția asupra viziunii pe care Caragiale o avusese despre societatea romînească. Ea îi apărea ca o lume lovită ca de un farmec malefic. O lume unde dacă deșerți întreaga cutie a Pandorii, tot nimic nu se întîmplă. Există acolo acțiuni; niciodată însă reacțiuni și sancțiuni. Această neputință a evenimentelor de a se constitui, ca oriunde aiurea, în pedepse și recompense, ia, dacă ne gîndim bine, aproape înfățișare de lucru blestemat. Caragiale care—cum zicea chiar el—„vedea enorm și simțea monstruos" a avut toată viața lui obsesia acestei închipuiri. De aceea privea el cu atîta răutate în juru-i. „Îi urăsc, mă"—spunea el d-lui Ibrăileanu despre personagiile sale. Se înșela, poate, făcînd-o. Dar o făcea cu toată puterea temperamentului lui pătimaș.

In majoritatea compunerilor de liceu de care vorbeam la început, se spunea că „O scrisoare pierdută" are desnodămînt fericit, că „se termină bine". La lumina remarcei făcută de Marilena Crutescu vedem că în realitate nu este așa de loc, că lucrurile se termină cum nu se poate mai rău, că avem cel mai tragic desnodămînt, de vreme ce acesta este un fel de Fatum inexorabil și orb, prin puterea căruia, orice s'ar întîmpla, faptele crapuloase nu ajung a fi niciodată pedepsite. Parcă în virtutea unei fermecătorii, canaliile, lichelele, excrocii și tîmpiții sunt și rămîn tabù.

Și acum, o ultimă observație.

Mai este un fapt care n'a fost încă observat de comentatorii „Scrisorii Pierdute".

Caragiale era prea mare artist ca să nu simtă nevoia de a introduce, printre atîția imbecili, javre și păcătoși, măcar o singură ființă generoasă, adevărat generoasă, adică inteligent și conștient generoasă. Aceasta este Zoe Trahanache, „Coana Zoițica". In nenorocire, este lucidă și plină de simț practic. In fericire este bună și iertătoare. Fiindcă primejdia a trecut, fiindcă își poate iubi mai departe pe seducătorul ei prieten, ea devine capabilă de toate darurile. Nu numai că dăruește lui Cațavencu libertatea, onoarea, situația socială, pe care cu o singură mișcare i le-ar fi putut lua. Dar îi aruncă și această frază profund seminificativă: „Lasă, Domnule Cațavencu, că doar asta nu-i cea din urmă Cameră". Așa dar, s'ar putea ca, la viitoarele alegeri, Cațavencu să capete tocmai acel mandat de deputat pentru care el comisese atîtea infamii și pentru care suferise cel mai mult din toți tocmai această Zoe, gata azi să lucreze pentru a i-l obține.

Acum înțelegem pentru ce Caragiale „și-a permis" să ne prezinte și un personaj sută în sută generos. Căci acest personaj i-a dat prilejul unei demonstrații, poate mai perfidă decît oricare, a turpitudinii structurale din această societate asupra căreia își exercita el spiritul satiric excesiv. Teorema era aceasta: maximum de generozitate nu poate duce decît la maximum de imoralitate în acest mediu blestemat de zei. Gestul eroinei este oarecum limita matematică a bunătății. Efectele acestui gest însă exprimă infinitul nedreptății sociale, recompensa cea mai mare pentru ignominia cea mai mare. Și aceasta explică pentru ce Caragiale, mizantropul indirjit al societății romînești, a consimțit să instaleze, în mijlocul caraghioșilor și ticăloșilor diverși, o ființă plină de dragoste, de spontaneitate și de grație. Căci toate aceste calități aveau să se întoarcă și mai tare pentru a pleda rechizitoriul de pesimism și de răutate al autorului.

SIR REGINALD STORRS

Sir Ronald Storrs, colaboratorul nostru în prezentul număr al acestei reviste, nu este numai un cunoscut și iubit scriitor, dar și un om de Stat cu foarte apreciate — și justificat apreciate — merite. Timp de unsprezece ani a fost el guvernator al Palestinei, și Istoria Artelor îi datorește mult. Căci numai grație energiei lui, Cetatea Sfîntă a fost ferită de urîțirile diverse cu care viața economică modernă o amenințau. Cînd a fost vorba ca Betleemul și Muntele Măslinilor să fie unite printr'o linie de tramvai, Sir Ronald a împiedecat profanarea, declarînd că șinele vor trebui să treacă peste cadavrul lui. In aceeași ordine de idei, să ne reprezentăm puțin ce ar fi devenit Cetatea Sfîntă dacă afișe vorbind de ciorapul Kayser sau despre Urodonal ar fi fost lipite de pildă pe turnul lui David. Sir Ronald a interzis și asta. In opera de înfrumusețare și de conservare a frumuseții Ierusalimului și relicvelor palestiniene în general, acest mare om de cultură a știut să pună armonie între atîtea clanuri ostile, reunind în juru-i și de partea lui, alături de autoritățile britanice pe primarii locali, pe muftii, rabini, patriarhii ortodoxiei, ai armenilor și latinilor, pe franciscanii italieni, pe dominicanii francezi etc.

Se povestește că, la începuturile misiunii sale de guvernator, primul-ministru englez, pe atunci Lloyd George, constatînd că toată lumea se plînge de noul guvernator, că fiecare îi reproșază că protejează pe ceilalți,—semn sigur de imparțialitate și destoinicie,—ar fi spus lui Sir Ronald:

„In ziua cînd nu vor mai fi plîngeri împotriva d-tale, vei fi destituit".

Cuvinte simbolice pentru inteligența cu care se guvernează în Englitera; cuvinte, de asemeni, pline de melancolie pentru cei din țările unde se pîndește, ca la vînătoare, cea mai mică învinuire făcută unui om de Stat, pentru a se trage folos în contra lui și a i se întrerupe cariera.

Notăm pentru a termina, că Sir Reginald Storrs este un mare prieten al Romîniei, pe care a vizitat-o în chiar acest an.

DICȚIONARUL ACADEMIEI

Cînd și cînd, la intervale rare de tot, apare cîte o fasciculă din Dicționarul Academiei, purtînd o dată cu un an sau doi mai veche. Trebue să recunoaștem că marele public, care ignorează cu totul această publicație (poate tocmai din cauza felului cum apare), nici nu se sinchisește de aceste întîrzieri. Și e păcat, pentrucă Dicționarul Academiei, cu toate defectele lui, este necesar și util. Materialul pe care ni-l aduce nu poate fi găsit în altă parte. Dicționarul lui Tiktin este aproximativ de trei ori mai mic.

Nu sîntem în secretele zeilor și nu știm ce lipsește: banii pentru tipar, tipografia, sau colaboratorii? Dar ceea ce știm este că întîrzierea nesfîrșită a publicării face ca o fasciculă să nu semene cu alta. Primul volum, cuprinzînd literile A și B, a început să fie tipărit în 1907; înainte de războiu s'a mai tipărit o parte din litera C, apoi s'a sărit la F. Astăzi litera C a ajuns pînă la CR, iar din partea a doua s'au tipărit literele F—J, și s'a început și L. Mai este deci o lacună dela CR la F, și lipsește tot sfîrșitul, dela L înainte.

Dar, dintre fasciculele care au apărut, unele, dela începutul dicționarului, au fost publicate după altele care vin mai la mijloc. De exemplu *a face* a fost redactat și dat publicului cu mult înainte de *a cădea*. Și diferența de dată are importanță. Dacă deschideți de exem-

plu la cuvîntul *fistic*, veți citi că el se întrebuințează numai în Romînia. Știți ce înseamnă aceasta? Că nu e cunoscut (sau cel puțin nu era cunoscut acum douăzeci și cinci de ani) în ținuturile alipite. Inainte de războiu, cînd a apărut litera F, redactorii considerau „Romînia" numai regatul de atunci. Cititorii de astăzi au dreptul să se mire: dacă ar găsi lucruri de acestea într'un dicționar publicat la 1900, ar înțelege; dar într'unul care se publică azi? Bine înțeles, nespecialiștilor li se pare prea complicat să calculeze cînd a apărut fiecare fasciculă.

Tot din cauza întîrzierii la tipar, fascicula care apare azi și poartă data 1937, nu cunoaște nimic din publicațiile etimologice, apărute acum cinci-șase ani. Materialul pentru această fasciculă a fost probabil adunat mai de mult. Bine înțeles, redactorii nu pot ignora propriile lor articole, pe care le utilizează și le citează. Se ajunge în felul acesta ca dicționarul, care ar trebui să reprezinte stadiul actual al întregii științe lexicografice și etimologice romînești, să fie transformat, desigur fără intenție, în buletin al unei bisericuțe.

E greu de crezut că piedicile care se pun în calea terminării mai repezi a acestei opere de interes public sînt atît de serioase încît să nu poată fi înlăturate cu puțină bunăvoință.

UN MANIFEST AL SAVANȚILOR AMERICANI

Aproape 1.300 de savanți americani au publicat un manifest semnat de cei mai de seamă oameni de știință, printre care mai mulți deținători ai premiului Nobel și numeroși academicieni:

„Oamenii de știință americani, educați în tradiția libertății spirituale, își exprimă convingerea că știința este complet independentă de granițele naționale, rase și confesiuni, și nu poate prospera decît acolo unde domnește pacea și libertatea spirituală.

Omul de știință trebue să educe poporul împotriva primirii tuturor teoriilor false și neștiințifice, care se ivesc astăzi în haina pseudoștiinței.

In acest sens, condamnăm în mod public poziția fascismului față de știință. Teoriile rasiste pe care le reprezintă fasciștii au fost întotdeauna dovedite ca false.

Sîntem ferm convinși că în actuala epocă istorică numai democrația poate garanta libertatea spirituală. Orice atac asupra libertății de cugetare în orice domeniu—fie chiar un domeniu atît de nepolitic cum e fizica teoretică—este în realitate un atac asupra democrației.

Cînd bărbați ca James Franck, Albert Einstein sau Thomas Mann nu-și mai pot continua opera—indiferent dacă motivul este rasa, religia sau atitudinea politică,—întreaga omenire sufere o pagubă. Ei trebue apărați în dreptul lor de a spune adevărul așa cum îl văd.

Dacă noi, oamenii de știință americani, dorim să evităm o soartă asemănătoare, dacă voim ca lumea să meargă înainte pe calea progresului și a prosperității, trebue să ne unim sforțările în această direcție".

NICANOR & Co:

RECENZII

MARCEL BRESLISKA: *„Cîntarea Cîntărilor"*. (București, 1938).

Volumul de versuri ale d-lui M. Bresliska este întovărășit de cîteva însemnări cu privire la oratoriu, din care rezultă, în primul rînd afirmarea legăturii dintre cuvînt și cîntec. „Poemul a fost întotdeauna cîntat" spune poetul ,amintindu-și de poezia antică și medievală, iar ruperea cuvîntului cîntec este după el un act arbitrar.

Pentru fenomenul de disociere și autonomizare a artelor, această poziție este demnă de a fi luată în seamă. S'a încercat adesea și în veacul precedent realipirea unor genuri artistice care se despărțiseră, dar fără prea mare succes. D-l M. Bresliska reia această tradiție și opunîndu-se evoluției actuale a poeziei, vrea să o readucă la paralelismul muzical.

Această poziție este demnă de atenție și prin soluția pe care o încearcă d-sa pentru revitalizarea poemului. Atunci cînd s'au succedat într'o cadență rapidă cele mai felurite formule poetice în ultimul timp, cu un succes din ce în ce mai puțin durabil, — ni se prezintă acum o formulă care nu se mai hrănește din „purificarea" materialului poetic, și din amplificarea lui prin sunetul muzical.

Insfîrșit, prin aceasta se postulează implicit că așa numita „muzică a cuvintelor" este insuficientă, că ea trebue să fie susținută de cîntec.

După cum anunță în fruntea volumului chiar autorul acestei poeme pentru un oratoriu profan sunt „texte după pretextul bibliei". Reîntoarcerea la cuvîntul căutat nu este, așa dar, numai o revenire teoretică ci se sprijină pe o atmosferă corespunzătoare.

Poetul a descoperit, după cum spune, „cîntecul cel simplu, acela care spune vorbelor pe nume". Revedem aici puternica amprentă biblică care întovărășește o mare parte din poezia de tip „oratoric", nu în sensul de apartenență la un anumit gen, ci de cultivare a problemelor fundamentale ale omului prin apel, prin entuziasm, prin elocvență.

„Cîntarea cîntărilor" este un fel de dialog între Regele, Sulamita și un păstor care o iubește. Cel mai izbitor caracter al acestor versuri, cu ritm și lungimi mereu mobile, este conjugarea a două curente de lirism primitiv. Pe de-o parte, lirismul biblic, pe de alta, lirismul poeziei populare romînești. Dacă adesea unul din cele două curente a fost aliat unor tendințe poetice foarte rafinate, — de data aceasta ceea ce surprinde în primul rînd este împreunarea unor curente diferite, dar pornind totuși amîndouă dela un lirism primar,

simplu, cu momente tehnice foarte clare (primul dă repetiția, al doilea tirania rimei).

Astfel, păstorul cîntă:

„Șerpii negri-ai beznelor
pun cătușe gleznelor
și — țîșnită din țărînă —
pari o statuă păgînă,
pari o sprintenă fîntînă
ferecată
cu lăcate,
ne'ntinată
de păcate.

Uneori, predomină elementul folcloristic. Astfel, în poemul „Într'o zi la fel cu toate zilele", Sulamita cîntă:

„Mi-a căzut
în prag o stea
și-am știut
că-i dragostea
pentrucă lumina ei se'ndreaptă
numai către ochii ce-o așteaptă:
nu i-au deslușit preajma nici bătrînii,
nici surioara mea, căreia nu i-au înflorit încă sînii.

Alteori (și aici găsim cele mai prețioase strofe), prin mijlocirea dublului lirism de care am vorbit, poetul introduce sentimente „moderne", pasiuni și stări interioare contemporane, gingășii contemporane. Fuziunea dintre aceste două izvoare este totală. Nu se simte nici o fisură, nici un efort. Rapsodul din veacul nostru se exprimă cu simplicitatea poetului medieval. Astfel Regele cîntă:

„Vino înapoi, mireasa mea,
adu-mi în cupa mîinilor primăvara,
iarna s'a 'ncuiat în casa mea
singur nu-i pot duce povara,
vino să-i împrăștii umbrele
și să topești cu zîmbetul tău zăpada...

Versul poate căpăta o extensiune de-a dreptul uimitoare. Cu schimbări și variații, îl vedem alunecînd între forme imprecise dominate doar de unificarea prin rimă. Unificarea prin rimă merge uneori pînă la urmărirea unei poezii populare precise. Sulamita cîntă:

„Dorul biciuit
„Trupul vlăguit,
mi l-a pironit
prăbușit pe ușă,
cu mîinile 'ntinse
ca prinse 'n cătușă,
cu buzele 'ncinse
mestecînd cenușă,
Frîntă din genunchi,
cu fruntea lipită
de zăvorul rece...

Teme comune poeziei romantice obțin o nouă vitalitate prin simplicitatea sinceră a expunerii. Acest fenomen prețios poate fi urmărit într'unul din poemele păstorului către Sulamita:

„Dar cînd glasul tău mă cheamă
glasul rugător și umil,
cu înfiorări de teamă
și răsfățuri de copil,
cînd cu iscodiri încete
despre flori și despre stele,
despre văluri și inele,
despre tine, despre noi,
cînd cu iscodiri încete
faci să crească 'n miez de noapte
laude vorbe și de șoapte
— unde basmul cel mai mic
poartă-o sărutare 'n spic —
glasul tău revarsă nouă
din potirul de mărgean,
buruiană
pentru rouă
și alint
pentru alean...

Nu știu în ce măsură teoria poetică a d-lui M. Bresliska va fi verificată și va da roade, deoarece nu cunoaștem exemple de artă care să fi renăscut prin simpla întoarcere la izvoarele ei, ci cel mult îndreptări aduse de readucerea unei arte în limitele ei. Dar cum versurile d-lui M. Bresliska se pot citi cu bucurie în afară de texte muzicale și independent de justificarea lor teoretică, însemnăm cu încredere apariția acestei „cîntări a cîntărilor".

D. T.

AL. ROSETTI: Note din Grecia. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1938.

Prezentate sobru și modest, sub titlul de simple „note", aceste însemnări dintr'o călătorie în Grecia, se disting printr'o elegantă preciziune a stilului, perfect potrivită materialului. D. Al. Rosetti întrunește într'un fericit echilibru probitatea obiectivă a cercetătorului științific și sensibilitatea mereu proaspătă a unei firi care pricepe și gustă adînc visul și poezia.

Această împerechere de însușiri, care se întîlnesc destul de rar împreună, apare mereu în aceste pagini. Autorul lor le-a scris fără îndoială cu sentimentul unei odihnitoare admirații, și și-a alcătuit în aceste evocări o insulă de liniște și de refugiu. Cum s'ar putea oare interpreta altfel pasajul în care el ne destăinuește cum, după o zi petrecută în ruinele dela Delphi, se întoarce în mijlocul acelorași ruine, noaptea, pentru a recapitula în reverie emoțiile din timpul zilei:

„M'am purificat, în cursul zilei, în apa Castaliei, în care se purifica odinioară Pythia, prin impunerea apei deasupra creștetului, și m'am întors în cîmpul ruinelor în cursul aceleiași nopți. In această atmosferă despuiată de orice atracțiune vulgară, nicăieri nu am resimțit ca în acea noapte înstelată atracțiunea nelimitată a singurătății; ci ademenit de spațiile siderale, regăseam în mine simțiri și cugetări îngropate sub scrumul anilor, vagi străfulgerări ce-mi apăreau acum într'o

lumină orbitoare.... Am urcat încet calea sacră şi am regăsit, în incinta templului lui Apollo, încă fierbinte de razele soarelui de amiaz, piatra prăvălită din cine ştie ce parte a frontonului, pe care mă aşezasem în cursul zilei; mi-am reluat locul pe acest jilţ improvizat, cu negrăită emoţie, gata să asist la celebrarea vreunui rit sacru...".

Tonul acestui pasaj este acela al întregului volum. O admiraţie evlavioasă pătrunde pînă şi în cele mai precise descripţii. Pentrucă aceste note sunt făcute în primul rînd din descripţii fidele ale priveliştelor şi ruinelor greceşti pe care, cu ochi ager şi suflet contemplativ, le vizitează autorul. Iată de ce însemnările de faţă alcătuiesc o delicioasă călăuză prin locuri celebre şi în acelaşi timp o emoţionantă mărturisire de admiraţie în faţa lor.

Tocmai fiindcă locurile evocate aici sunt celebre, descrierea lor este mai anevoioasă decît dacă ar fi mai puţin cunoscute. O descriere a izvoarelor Amazonului ne va interesa oricum va fi. Noutatea materialului ne va face să nu fim atît de atenţi la însuşirile formale. Cînd este vorba de Grecia, lucrurile se schimbă. Aproape că nu e piatră din Elada pe care să n'o fi tocit privirile pioase ale miilor şi miilor de călători care de zeci şi zeci de ani s'au perindat pe aceste meleaguri, unde îşi are obîrşia tot ce e mai înalt şi mai luminos în cultura europeană. In faţa acestei situaţii, atitudinea cea mai bună este sobrietatea şi preciziunea. Este chiar atitudinea pe care a luat-o d. Al. Rosetti. S'a ferit să-şi toarne emoţia în fraze complicate şi în imagini studiate. D-sa a cerut priveliştelor care le avea în faţă însuşi modul de expresie propriu acestora şi care este plenitudinea în simplitate. Perioadele sale, de excelentă şcoală flaubertiană, formate adică de obiceiu din trei sau patru fraze ce se urmează într'un crescendo armonios, dau tocmai o impresie de limpezime în vis şi de rotunjire în formă, însuşiri neapărat trebuincioase ori de cîte ori se urmăreşte o justă evocare a realităţii greceşti. Iată, de exemplu, un fragment din drumul spre Delphi:

„La dreapta şi la stînga şoselei, oamenii din partea locului culeg bumbacul; puful alb al florilor este îndesat în saci, dar capelele minuscule de pe marginea şoselei nu sunt uitate, şi ofrandele de bumbac sunt aşezate cu grijă aproape de candela aprinsă, pete albe pe coloritul de smoală al micilor edificii.

„Acum peisajul se schimbă din nou, cu cît ne apropiem de povîrnişurile sumbre ale Parnasului. Masa impunătoare a falnicului munte, consacrat lui Apollo şi Muzelor se zăreşte acum în toate amănuntele.

„Peisaj alpin, de o rară severitate; pregătire binevenită pentru cine merge la Delphi: culmi singuratece, pante acoperite cu o vegetaţie pipernicită, abisuri întunecoase; cotiturile drumului rezervă călătorului privelişti neaşteptate, arhitecturi ciclopeene de roci sumbre şi tăcerea făcută din tainice încordări de harfe a culmilor pleşuve.

„Dar iată că pe mîna dreaptă, călătorul pierdut în acest univers de piatră şi torturat de ivirea apropiată a necunoscutului zăreşte un ochi de mare prăvălit la picioarele sale: golful Itea. E parcă ultimul surîs al unei lumi fericite, scăldate în lumina soarelui aproape de asfinţit, blînda solie de noroc a ţărmurilor mîngîiate de marea albastră. „Delphi".

Acolo unde un meseriaş al literaturii ar fi îngrămădit, pretenţios, metafore lungi şi grele ghirlande de vorbe, omul obişnuit cu aspre cercetări de savant, dar care e în acelaşi timp un devotat prieten al Visului, a ştiut, cu mai mult meşteşug decît vrea el însuşi să arate, să găsească tonul cel mai potrivit pentru firea adîncă a subiectului şi pentru calitatea emoţiei pe care acesta o stîrneşte.

AL. PHILIPPIDE

CONSTANTIN KIRIŢESCU: *Făclii stinse*. Ed. „Cartea Romînească", Bucureşti, 1938.

Ceea ce ne obligă de a face cîteva sublinieri despre noua carte a d-lui Constantin Kiriţescu nu este propriu zis un gînd literar, ci un gînd care se îndreaptă, în primul rînd, către un anumit aspect al vieţii de şcoală şi al vieţii noastre culturale în genere, din ultimele decenii.

Personalitatea scriitoricească a d-lui Constantin Kiriţescu este îndeobşte cunoscută. N'am putea spune că d-sa este un perfect condeiu literar. Scrisul d-sale are severităţi de construcţie şi regularităţi atît de precise, încît în cuprinsul lor este dificil să se petreacă acea transpunere sau libertate subiectivă despre care se crede că reprezintă adevărata pulsaţie literară. De altminteri, în cazul de care ne ocupăm aici, acest fapt ne interesează doar puţin, sau poate chiar de loc. Pentru d-l Constantin Kiriţescu literatura nu este un scop, adică nu constitue un obiectiv central al activităţii d-sale spirituale, ci o formă complimentară, de natură să exprime mai viu şi mai sugestiv anumite fapte pe care le-a trăit şi le-a înţeles în mod deosebit, în decursul lungii d-sale cariere de om de şcoală şi de observator al proceselor culturale.

„Făclii stinse" cuprinde o serie de portrete de dascăli şi de oameni de şcoală trecuţi în lumea drepţilor; mai bine zis, la a căror trecere în lumea drepţilor autorul nostru a participat într'o îndoită postură sufletească: de cronicar avizat al multor fenomene din cîmpul culturii noastre contemporane precum şi de prieten sau de colaborator personal al celor evocaţi.

Dintre portretele înfăţişate, cele mai multe au fost concepute ca discursuri funebre sau ca evocări solemne cu prilejul diferitelor comemorări. Acest fapt, departe de a ştirbi ceva din meritul lor, dimpotrivă, le dă o notă în plus, de autenticitate emotivă, de trăire proaspătă a impresiilor împărtăşite.

Nevoia de a face însemnări despre oamenii pe care i-a cunoscut, sau cu care a mers paralel pe cărările vieţii este, la d-l Constantin Kiriţescu, o însuşire structurală, o latură dintre cele mai caracteristice ale formaţiei d-sale sufleteşti. Este o trăsătură care trebueşte apreciată cu atît mai mult, cu cît astăzi, la oamenii generaţiilor mai noi, chiar dacă n'a dispărut cu totul, tinde însă să devină din ce în ce mai sporadică şi mai inexpresivă.

Cine sunt, oare, făcliile stinse? Portretele d-lui Constantin Kiriţescu ne înfăţişează, rînd pe rînd, figurile acestora: Spiru Haret, Murgoci, Teodor Alesseanu, Lupu-Antonescu, Iuliu Valaori, D. A. Teodoru, Doctorul Dimitrie Ionescu, Ioan Borcea, Doctorul Istrati, Ştefan Minovici, Ion Bianu, D. Călugăreanu, Enache Ionescu, Mitriţă Constantinescu, Victor Anastasiu, D. D. Pătrăşcanu, Aurel Angelescu, etc., etc.... Toţi aceştia sunt văzuţi prin prisma unor însuşiri care îi caracterizează, care le domină şi le justifică oarecum întreaga lor personalitate. Astfel: Spiru Haret a fost „marele ministru"; Murgoci, „vigurosul vlăstar rustic"; Lupu Antonescu, „un patriarh al şcoalei romîneşti"; Ioan Borcea, „uriaşul prăbuşit"; Victor Anastasiu, „colecţionarul"; D. D. Pătrăşcanu, „un nedreptăţit"; necrologul închinat profesorului D. Călugăreanu poartă în subtitlu o imagine pioasă şi sugestivă: „moartea cercetătorului vieţii"; ş. a. m. d.

Această înşirare este elocventă. Urmărind-o, şi mai ales încercînd să pătrundem în unele semnificaţii intime ale ei, vom putea să desprindem, dacă nu chiar o pagină întreagă din viaţa şcoalei noastre moderne, în orice caz, o seamă din ecourile ei sufleteşti, din cre-

dinţele care au stăpînit-o şi din stilul de simţire al oamenilor care au reprezentat-o.

Este de remarcat locul mare pe care îl ocupă, în însemnările d-lui Constantin Kiriţescu, profesorii secundari. Faptul este cu deosebire caracteristic. Nu este o simplă întîmplare că în fruntea volumului se găseşte portretul închinat lui Spiru Haret şi, de asemeni, că mulţi dintre oamenii despre care ni se vorbeşte în cuprinsul volumului fac parte din generaţia de oameni formaţi şi promovaţi în învăţămînt de către „marele ministru". In cîteva rînduri, pînă acum, am exprimat o impresie pe care, de astă dată, noul volum al d-lui Constantin Kiriţescu ne-o întăreşte într'un chip aproape definitiv: aceea că epoca lui Spiru Haret a fost, înainte de orice, o epocă a şcoalei secundare. Generaţia formată de el a fost, de fapt, generaţia care a întemeiat şcoala noastră secundară, care i-a dat o spiritualitate conformă cu problemele de viaţă ale tinerei noastre burghezii naţionale şi care i-a prilejuit epoca ei de cea mai netăgăduită strălucire spirituală. Chiar aceia care au trecut în învăţămîntul superior, au păstrat legături sufleteşti întregi cu şcoala secundară, s'au simţit, spiritualiceşte, continuînd a face parte din generaţia de intelectuali care şi-au început şi şi-au înţeles viaţa sub cupola acestei şcoli. D-l Constantin Kiriţescu, printre cei dintîi, face parte dintre aceştia. D-sa nu s'a îndepărtat niciodată de această instituţie şi de generaţia cu care şi-a început cariera în cuprinsul ei, cu toate că treptele pe care le-a suit ulterior în şcoala şi în ierarhia romînească ar fi putut să lase impresia că d-sa a întrerupt orice contact mai evident cu viaţa şi intimitatea propriu zisă a şcolii secundare. Portretele pe care ni le prezintă în noul d-sale volum au răsărit, în cea mai mare parte, din această legătură sufletească cu şcoala secundară, precum şi dintr'un anumit sentiment de generaţie, pe care l-a trăit în mijlocul tuturor acelora pe care ni i-a evocat, mai bine zis, pe care a simţit nevoia şi datoria să ni-i evoace.

Aşa cum se înfăţişează, cartea d-lui Constantin Kiriţescu are o caldă şi pătrunzătoare unitate. Stilul în care este scrisă este sever şi ordonat, aşa cum am mai spus, impropriu poate pentru culoarea şi subtilităţile literaturii pure, însă cum nu se poate mai potrivit pentru a ilustra convingeri şi încordări sufleteşti ce-i aparţin: acelea ale unui om care a trecut cu grije şi cu simţ întreg de răspundere, pe lîngă toate evenimentele de viaţă ale generaţiei sale.

O pagină de mărturisiri demne, pioase, şi o pagină de bună analiză sufletească în ce priveşte viaţa modernă a şcolii romîneşti, iată noutatea şi meritul pe care le înscrie recenta lucrare a d-lui Constantin Kiriţescu

ION ZAMFIRESCU

N. N. CONDEESCU: La légende de Geneviève de Brabant et ses versions roumaines. Publicaţiile Academiei Române, Bucureşti, 1938.

Lucrarea d-lui N. N. Condeescu face parte din publicaţiile recente ale Academiei Romîne, colecţia de studii şi cercetări. A fost redactată în limba franceză, direct de către autorul ei, pentru mai multe motive: pentrucă această lucrare a început să fie întocmită în epoca studiilor de specialitate ale acestuia la Paris, pentrucă spiritul şi metoda după care s'a condus sunt acelea pe care i le-a inspirat umanismul francez şi, în fine, pentrucă, prin natura ei, o asemenea lucrare nu priveşte numai ştiinţa locală a unei ţări, ci preocupările generale ale comparatiştilor din toate ţările de cultură ale Europei.

Lucrarea de care ne ocupăm este o lucrare de *tematologie*. Aceasta este una din ramurile cele mai greu de realizat, şi totuşi dintre cele mai necesare, în studiul ştiinţific al literaturilor comparate. Ea îşi propune să urmărească o temă poetică, în felul cum s'a difuzat în diferite epoci şi literaturi. Lucrările de felul acestora nu sunt prea multe, chiar în ţările străine. Pe lîngă faptul că sunt greu de întocmit, că cer ani întregi de muncă, că trebuesc conduse după o metodă strictă, că reclamă un simţ special al căutărilor în biblioteci şi că nu pot fi conduse decît de către cercetători care au oarecum nevoia erudiţiei în sînge, lucrările de felul acestora au şi o soartă ingrată, pentrucă se adresează doar unui public restrîns şi pentrucă criteriile obişnuite nu găsesc în cuprinsul lor niciun punct de sprijin şi nicio promisiune pentru socotelile lor pragmatice. In literatura noastră avem, pînă acum, doar cîteva încercări tematologice: d-na Anita Belciugăţeanu, cu privire la motivul *„Carpe Rosam"*; d-l M. D. Găzdaru, cu privire la motivul liric *„amărîtă turturea"*; un studiu de explicare a „tipului", publicat de d-l Charles Drouhet, în *Mercure de France*, Mai 1924; d-l D. Caracostea, cu privire la motivul *„Lenorei"*; d-l N. Cartojan, în studiile pe care le-a întreprins asupra cărţilor populare şi apocrife, de provenienţă slavonă, bizantină şi neo-greacă, din cultura noastră; la acestea avem de adăugat, acum, lucrarea recent apărută a d-lui N. N. Condeescu, o lucrare de proporţii mari, întocmită după o metodă riguroasă şi, în general, ilustrînd tot cuprinsul doctrinar, ortodox, al unei cercetări tematologice.

Tema aleasă de d-l N. N. Condeescu este aceea pe care o găsim în celebra legendă a Genovevei de Brabant. Destinul acestei legende este, dacă nu unic, în orice caz, dintre cele mai interesante din cîte ne oferă întreaga istorie a literaturii universale. Incepînd dela cîteva versiuni latine în Evul Mediu, ea a străbătut secole întregi, s'a încarnat rînd pe rînd în romane franceze, germane, olandeze, a făcut examenul epocilor clasice şi romantice, a alimentat inspiraţia literară a secolului al 19-lea, trăeşte încă şi astăzi, manifestînd în toate aceste desfăşurări o vivacitate la fel de intensă şi de populară. Rareori, o temă poetică a putut să trezească un ecou aşa de egal şi de puternic, atît în sensibilitatea literară a poporului, cît şi în aceea a păturilor culte. Legenda Genovevei de Brabant a plutit între substraturi folclorice şi orizonturi savante, fără ca aceste atitudini contrarii să rupă ceva din echilibrul ei intim sau să turbure ceva din poezia ei caracteristică. Faptul este cu atît mai caracteristic, cu cît această legendă a înregistrat destule variaţii, şi în ce priveşte psihologia personagiilor ei, precum şi în ce priveşte semnificaţia morală urmărită. Astfel, rînd pe rînd, această legendă ne va apărea: în haina grotescă a unui roman semi-galant, în ţinuta discretă şi puritană a reprezentaţiilor colegiene, în stilul de doliu şi de suferinţă omenească, în care a văzut-o lirismul d-nei de Staël, în atîtea şi atîtea străluciri artificiale ce i-au fost imprimate de maniera romantică, etc. De asemeni, este de remarcat metamorfoza pe care a înregistrat-o Golo, principalul personagiu masculin al legendei: în Franţa, un personagiu vioiu, spiritual, curtenitor, în chipul eroilor din saloanele literare din secolul al 17-lea; în Olanda, reapare sub forma originală a unui călău fără milă, desgustător; în Germania, sentimental şi filosof; în Italia, o paiaţă în slujba diferitelor intenţii diabolice; iar în Romînia, un personagiu încarnînd neastîmpăruri şi pasiuni ale unei firi meridionale.

Asupra „Genovevei de Brabant" există o întreagă literatură semnată de cercetători aparţinînd diferitelor ţări şi culturi. Totuşi, prima lucrare completă, cu caracter monografic şi sistematic, asupra

acestei teme, este aceea pe care ne-a dat-o la iveală d-l N. N. Condeescu. Faptul trebue reţinut şi semnalat: şi pentru meritul ce revine din aceasta autorului, precum şi pentru contribuţia pe care cercetarea romînească o aduce astfel uneia dintre cele mai desbătute probleme ale literaturii comparate.

Primul imbold pentru cercetarea sistematică şi erudită a acestei legende a pornit din Germania. Cînd Herder a dat semnalul cunoscutei ofensive culturale care să ducă la desgroparea şi cunoaşterea marilor tezaure ale creaţiei şi simţirii naţionale, legenda renană a Genovevei avea să figureze în fruntea acestora. Fervoarea epocii romantice a sporit acest interes din jurul ei, aşa încît, în tot cuprinsul secolului al 19-lea, această legendă va constitui o temă perfectă a tuturor germaniştilor istorici, literaţi, etnografi, filologi, comparatişti, etc... Problemele ridicate de aceştia, controversele puse în discuţie, ipotezele emise, culegerile de material, toate acestea au fost nenumărat de multe. Dintre aceia care s'au preocupat de această problemă, mulţi sunt nume dintre cele mai reprezentative ale culturii germane contemporane. Meritul d-lui Condeescu este cu atît mai mare, cu cît a ştiut să găsească, în cuprinsul acestui vast material, putinţa unui fir conducător şi a unei selectări sintetice pe deplin susţinută şi lămuritoare.

In prima parte a studiului d-sale, referindu-se la versurile legendei întîlnite pînă în secolul XVII, epocă în care legenda n'a circulat decît printre călugări şi erudiţi renani, autorul urmăreşte o ordine cronologică. Odată cu apariţia celebrei „L'Innocence reconnue" a lui P. Cériziers, difuziunea legendei în multe ţări ale Europei începe să devină fapt evident. Din acest moment, autorul urmăreşte legenda prin filiaţiile ei, adică prin felul cum se ramifică în diferite ţări. In partea III a cărţii d-sale, d-l N. N. Condeescu se ocupă cu versiunile romîneşti ale legendei şi anume, cu analiza în sine a acestor versiuni, cu caracterizarea succesului de care s'au bucurat, precum şi cu stabilirea legăturilor lor cu versiunile apusene.

Urmărind capitolele acestei lucrări, vom vedea că d-l N. N. Condeescu a studiat: originile şi formaţia legendei; versiunile latine ale legendei; ecourile pe care le-a trezit în rîndurile teologilor şi umaniştilor din timpul renaşterii; difuziuena europeană a legendei; analiza romanului lui P. Cériziers; chipul în care Jesuiţii au devenit colportorii legendei; soarta pe care romanul „L'innocence reconnue" o capătă în Franţa, Italia, Olanda, Anglia şi Germania; modificările suferite de legendă în transpunerile preromantice şi romantice; regenerarea vechilor versiuni în secolul XIX; modificările pe care le-a suferit dela romantism pînă în zilele noastre.

Privitor la versiunile romîneşti găsim două capitole. In primul sunt tratate traducerile. Analizează problema asemănării dintre legenda propriu zisă a Genovevei, cu legenda „Manechinei" — fata cu braţele tăiate, legendă care a circulat la noi şi pe care am confundat-o adeseori cu cea dintîiu. Recunoaşte ecouri din legenda Genovevei, în „Minunile Maicii Domnului", una dintre scrierile apocrife cele mai răspîndite în poporul nostru. Face o expunere amănunţită asupra traducerii lui Gr. Pleşoianu, aceea care s'a bucurat în ţara noastră de o largă popularitate. Al doilea capitol este închinat romanului „Măria Sa Puiul Pădurii", de d-l M. Sadoveanu, ultima versiune romînească a legendei Genovevei. Este versiunea care a legat această legendă în mod definitiv de inspiraţia cultă şi de sensibilitatea literară a poporului nostru.

Lucrarea d-lui N. N. Condeescu are un suflu larg, puternic. Ne introduce sistematic, cu măsură şi cu precizie, în toate aspectele şi momentele dramei culturale ce s'a desfăşurat în jurul legendei analizate. Ne face să simţim temele româneşti din care s'au înfiripat, în secolul XV, primele ei contururi; vedem cum legenda se desprinde din ce în ce mai puternic în spaţiul mînăstirilor medievale, cum este transformată de către hagiografi şi mai tîrziu de către umaniştii Renaşterii: pătrundem în atmosfera secolului XVI, cînd legenda devine o mare temă a scriitorilor ecclesiasici, şi cînd aceştia încep să se gîndească la beatificarea Genovevei; aflăm despre felul cum unii savanţi din Ţările-de-Jos se întreabă dacă martira dela Frauenkirchen a existat sau nu în carne şi oase; vedem cum către sfîrşitul secolului XIII, prin intermediul călugărilor dela Laach, soarta legendei începe să renască. Mai departe: ne este subliniată apariţia versiunii lui Cériziers, aceea care va deveni pentru multă vreme un centru de unde vor răsări momente noi şi caracteristice în soarta legendei; asistăm la hegemonia literară a legendei în perioada romantică; ne face să urmărim procesul prin care versiunile legendei se înmulţesc mereu în diferite limbi; înţelegem pentru ce această legendă răzbate peste tot, pentru ce cucereşte nume de scriitori mari, pentru ce este cultivată deopotrivă şi de către clerici şi de către laici, pentru ce străbate în toate mediile sociale, pentru ce conţinutul ei moral umanizează pe toţi şi, prin toate acestea, pentru ce în jurul acestei legende se ţese, încetul cu încetul, un asemenea destin statornic şi universal.

Lucrarea d-lui N. N. Condeescu, deşi scrisă clar şi cu o înlănţuire a ideilor deplină, se citeşte totuşi greu. Este o carte de erudiţie şi de specialitate strictă. Inţelesul ei ni se poate revela din plin, doar din clipa în care ne putem apropia ceva din patos-ul şi concentrarea cărturărească a celui care a scris-o. De sigur, nu este o carte de informaţie generală sau de popularizare în sensul obişnuit al cuvîntului, a unei probleme oarecare de cultură. Cartea d-lui N. N. Condeescu este o carte de cercetare pură, de oficiu desinteresat, închinat investigaţiei şi construcţiei spirituale. Ca linie spirituală, această lucrare poartă pecetea iniţierilor cărturăreşti pe care le-a deprins în epoca studiilor d-sale, ca bursier al Şcoalei Normale Superioare dela Paris. Realizarea acestei cărţi închide cîţiva ani de osteneli. Este o lucrare remarcabilă, menită, desigur, să croiască un drum şi să dea cîteva îndemnuri preţioase în ce priveşte sentimentul şi organizarea la noi a cercetărilor umanistice.

Prin darea ei la iveală, d-l N. N. Condeescu a făcut operă de cărturar adevărat, operă ce începe să-i definească locul ce i se va cuveni în curînd în cultura romînească.

ION ZAMFIRESCU

IOAN SULACOV: „Fiul poporului". (Ed. Cultura Poporului, Bucureşti, 1939).

Am subliniat adesea lipsa unei literaturi care să oglindească frămîntările şi conflictele reale din popor. Am spus adesea că ne lipsesc romancieri cu urechea atentă la gravele convulsiuni sociale, care să părăsească cele cinci sau zece subiecte favorite ale scriitorilor noştri şi care să îndrăznească să se ridice pînă la o nouă perspectivă.

Desigur că o atare evoluţie nu poate da roade imediate şi că literatura de massă care trebue să vină şi în Romînia, va cunoaşte treptele ei pregătitoare. Dar unele începuturi s'au făcut şi este drept să le subliniem.

Printre romancierii care au renunțat la convenționalismul literar obișnuit se așează și d-l I. Sulocov. Cartea sa pune desch'să alte probleme și mărturisește un cald și sincer interes pentru nevoile populare.

Dar, totodată, ea trădează și lipsurile inerente unei atari expediții, începută fără mijloacele necesare, rudimentare, cu forțe destul de slabe, cu o viziune destul de puțin coherentă.

Subliniam bunăvoința și entuziasmul scriitoricesc al autorului „Fiul poporului". Dar pentru a feri literatura revoluționară de clișee, de procedee mecanice, de rutină, trebue să delimităm locul cuvenit romanelor de felul acesta.

„Fiul poporului" face parte din cărțile care nu redau o viziune coaptă, ci doar o încercare de abordare a unor noi teme. Ea are efecte melodramatice, are defecte numeroase de construcțiune, este scrisă cu neglijență. Adesea, nu s'ar spune că este un roman, ci că este un proces-verbal prost redactat.

Dar pentru valoarea lui anticipativă și pentru faptul că ilustrează un fapt literar comun tuturor încercărilor înnoitoare, „F'ul poporului" este o carte interesantă, fără paradox, tocmai pentru erorile ei strigătoare. Cartea este oarecum „social-revoluționară", l'psită de nota robustă a celor ce văd din temelie real'tatea. Ea este sentimentală și lipsită de sobrietatea schimbărilor esențiale de perspectivă. Ea caută să convingă prin impilare, prin chemarea compasiunii, prin desfășurarea m'zeriei umane. Dar ea este cu totul lipsită de analiza luminoasă a faptelor, care atrage irezistibil pe cetitor și care îl cucerește uneori ch'ar împotriva primelor lui tendințe. Subiectul cărții este ed'ficator și pentru construcția ei literară. Un tinăr licențiat în drept părăsește orașul de care este desgustat și se întoarce în satul lui natal. Acolo, dorește să lucreze pentru ridicarea nivelului moral și material al sătenilor. Lupta lui este grea. In primul rînd, familia este divizată. Apoi, oamenii sunt ostili. El reușește să construiască un dig cu ajutorul cîtorva săteni, dar eforturile lui nu sunt răsplătite pînă la sfîrș't.

Sunt aci cîteva conflicte revelatorii pentru un anumit stadiu al literaturii revoluționare din intenț'e, dar nicidecum din realizare.

Reîntoarcerea la satul natal este o temă reacționară.

Este drept că uneori ea este întovărășită (cum este cazul) de dorința de a schimba condiția oamenilor trăind departe de civilizație, dar fondul problemei rămîne reacționar. Orice luptător cu viziunea clară știe că nu orășenii trebue să se reîntoarcă la nivelul sătenilor, dar că satul trebue ridicat la nivelul orașelor.

Nu dragostea de cinpul ud sau de staulul cu vite dovedesc o atitudine luptătoare, ci dorința de a aduce în sate civilizaț'a orășenească.

In al doilea rînd, eroul lucrează la un dig, dar nu își dă seama că fără ridicarea ideologică a unui grup de oameni, nicio faptă valoroasă nu poate fi înțeleasă. Dacă nu se explică țăranilor necesitatea de a se munci laolaltă pentru o operă de bine obștesc, ei nu pot înțelege devotamentul care li se oferă. Astfel tînărul licențiat în drept cade în ridicula at'tud'ne de „neînțeles", de „desrădăcinat" de „misionar", cu totul inef'cace.

In al treilea rînd eroul nu manifestă solidaritatea sa cu un grup de oameni care pot înțelege fenomenele de temelie ale societății noastre. El este un luptător izolat care caută să ridice tocmai clasa cea mai puțin pregătită ideologic și cea mai puțin accesibilă unei viziuni colectiviste, din cauza împrejurărilor în care trăește. Astfel renaște conflictul dureros și meschin al intelectualului neînțeles de țărani.

Apoi, evenimentele adjacente introduse în roman sunt create după clișee bine cunoscute. Astfel prietenul din copilărie al licențiatului în drept rămîne la oraș și face o frumoasă carieră. Acest contrast copilăresc scade mult valoarea de conv'ngere a acestui șubred roman. Cetitorul care își amintește de eroii lui Flaubert din „Educația sentimentală" nu poate fi decît mîhnit cînd vede caricatura oferită, cînd i se prezintă scrisori incorecte și visuri de copil bătrîn.

In sat mai trăește o fată cu inima bună, dar care este hulită, de oarece, pe vremuri, neavînd bani, s'a vîndut la oraș. Pe de-o parte, din nou se editează aici o teorie naturalistă, aceea a femeii decăzute, cu sufletul nobil, care este uzată din punct de vedere literar sub această formă); apoi orașul este arătat din nou drept izvor de rele, fără ca o explicație a condițiilor de muncă în actuala societate să arate că orașul nu este un rău prin el însuși, ci doar că acolo este mai violent procesul de exploatare.

Ieșirea din clișeu, abandonarea teoriilor naturaliste, descoperirea unor forme tehnice noi, iată nevoile prime ale unei literaturi anticonformiste. In lipsa lor, se poate înregistra doar bunăvoința, dar rezultatul pe planul istoriei literare este negativ.

S'mpla înșiruire de fapte, prezentarea durerilor din masse, aducerea la lumină a frămîntărilor ei este un act lăudab'l. Dar dela proces-verbal la roman este o mare distanță, care nu poate fi străbătută nici pr'n artificii, nici prin ignorarea unor reguli estetice elementare.

Părăsind stilul romanului-foileton, acceptînd o oarecare educație literară, înțelegînd că descrierea de suprafață este un procedeu rece și neconvingător,—d-l I. Sulacov ne poate da cărți de un nivel mai ridicat. Pînă atunci consemnăm o bunăvoință, dar înregistrăm totodată un categoric refuz față de aceste opere.

Un refuz care nu se hrănește dintr'o poziție estetizantă, ci din capacitatea de discernămînt a massei.

Să nu uităm cuvîntul lui Ehrenburg, și astăzi actual: nu trebue să ne coborîm la nivelul massei neștiutoare în opera noastră, ci să ridicăm massele la nivelul unor noi forme artistice.

D. T.

VINTILA PARASCHIVESCU: Pe Vifor, nuvele. Editura Cartea Românească.

In fața avalanșei de romane din ultimii ani, s'a părut că scriitorii au abandonat nuvela, acest gen de artă care face ucenicia unui scriitor la începutul carierei sale și-i verifică virtuozitatea la apogeul e'. Fără îndoială, însă, că singurii vinovați ai dispariției, din vitrinele librăriilor, a volumelor de nuvele, au fost editorii, cari s'au potrivit unui gust dubios și au început să-l alimenteze numai cu ușurințele pe care le cerea. S'a scris, la noi, enorm de mult despre nuvelă, despre dispariția ei, i s'a făcut prohodul, s'au adus argumente disperate pentru o acțiune de reînviere a ei, s'a pledat, dar s'a sfîrșit prin resemnare și prin tăcere, ca'n fața unei pierderi ireparabile, pe care, însă, nici lacrimile, nici strigătele farisiene, n'o pot recîștiga...

S'a întîmplat, însă, o minune! Cum minune a fost și dispariția nuvelei! Un editor, doi, au crezut că după atîtea lacrimi curse pe mormîntul acestei scumpe moarte, poate că n'ar fi o încercare zădarnică să sufle asupra trupului mort, ca să-l învie. Ei au tipărit volume de nuvele, bineînțeles cu frica riscului, și mare le-a fost mirarea cînd, la conturi, au constatat că nuvela se mai cere... Și iată că editorii au început să tipărească nuvelă. Ceea ce este mai îmbucurător însă,

e că s'a constatat cu această ocazie că scriitorii nu abandonaseră nuvela, că au scris-o, cultivîndu-o numai pentru ei, în taină, dintr'o pasiune rară. Lunile din urmă au adus, în vitrinele librăriilor, mai multe volume de nuvele, de valori deosebite. Faptul arată că nuvela nu dispăruse, ci doar editorii, luînd în consideraţie gustul capricios al publicului, o neglijaseră...

Intre volumele de nuvele apărute în ultimul timp se numără şi volumul „Pe vifor", al d-lui Vintilă Paraschivescu. Numele autorului se leagă de o activitate publicistică mai veche, îndeajuns de cunoscută şi de apreciată, din care este suficient să amintim volumul de poezii „Cascadele luminii", apărut în anul 1921 şi distins de Academia Romînă cu un important premiu, volum care făcea dovada unei rare sensibilităţi poetice şi descoperea un focar primăvăratec de imagini.

Volumul nou apărut, *Pe vifor*, îl aşează pe d-l Vintilă Paraschivescu, ca prozator, într'o lumină tot atît de prielnică şi avem o deosebită plăcere a spune aceasta cu toată sinceritatea. In bogăţia producţiei literare a ultimilor ani, în cea mai mare parte rezultatul unor sforţări palide de exprimare a unor voinţe sterile, dovezile de întoarcere spre naraţiunea liberă şi simplă, care totuşi să adîncească cele mai diverse stări de conştiinţă, trebue să bucure. In evoluţia unei literaturi, ca şi'n alte domenii ale activităţii umane, pot fi experienţe numeroase şi interesante, dar nu toate pot da rezultate şi, nici toate, nu durează. Literatura romînească a făcut şi ea experienţe. Le-a făcut, le-a trecut, au rămas fără îndoială învăţăminte, dar, dintre acestea cel mai însemnat e acela că salturile sunt periculoase şi că literatura de mîine a ţării, nu poate fi decît aceea ieşită dintr'o evoluţie normală, şi dusă spre treptele cele mai de sus, a literaturii noastre de ieri. Eminescu, Creangă, Coşbuc, Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, este un lanţ fără sfîrşit care-şi aşteaptă inelele care vor veni mîine să i se adaoge...

Am făcut aceste consideraţii, fiindcă, după experienţele curioase ale ultimilor douăzeci de ani în literatură, cu curente, cu diferite nume, s'a ajuns iar la convingerea că există o singură literatură, aceea a adevărului, a sincerităţii, a vieţii care se desfăşoară în toată plenitudinea ei. Literarură, adică viaţă, — nu rebus, nu artificiu....

Ultimele volume de proză, apărute în timpul din urmă, ca, de altfel şi poezia, ne-au dictat aceste constatări... Drumurile rătăcite au ajuns iar la limanuri luminoase, spre sufletul şi realitatea acestui pămînt...

Volumul „Pe vifor", chiar dacă nu este dintre cele mai reprezentative dintre volumele care ne-au dictat aceste rînduri, el vine totuşi cu accente vii în susţinerea temei noastre. In cele cinci bucăţi pe care le cuprinde cartea, întîlnim o povestire sprintenă a unor fapte şi a unor stări sufleteşti care cîştigă interesul şi curiozitatea cititorului. Iată, de pildă, povestirea, „Rugina remuşcării", în care autorul urmăreşte obsesia unui tînăr boer, care se socoate vinovat de înecul unei bătrîne îngrijitoare dela curte. Povestirea este de un realism atît de puternic încît reuşeşte adesea să împrumute şi cititorului obsesia tulburătoare. Sfîrşitul tragic al boerului, este astfel pregătit şi nu dă o notă forţată desnodămîntului... De aceeaşi vigoare a povestirii se poate vorbi şi la prima bucată a volumului, care i-a dat şi titlul..

Dar alături de aceste bucăţi sunt şi dintre acelea în care apare ceva din sufletul poetului... In „Aşteptînd clipa revederii", ca şi în „O noapte pe front" sau în „Hora dela Vetrişoaia", luminile clare şi adesea orbitoare din celelalte bucăţi, încep să alterneze cu umbre şi dau penumbre care îmbracă sufletul într'o caldă şi duioasă melancolie... Eroul povestirilor recheamă din trecut amintirea şi peste pleoapele întredeschise se lasă, ceaţa nostalgiei. Gurile sporovăesc, capetele s'apleacă mai aproape înfrăţite de spovedanie şi de bucur a regăsirii...

Alternînd între accentele pomenite, paginile cărţii d-lui Vintilă Paraschivescu capătă un înţeles mai adînc şi strecoară în sufletul cititorului bucuria pe care orice carte i-o datorează acestuia...

M. Ş.

C. SANDULESCU-GODENI: *„Das Verhältnis von Rationalität und Irrationalität in der Philosophie Platos"*. (Junker & Dünnhaupt, Berlin, 1938).

Bibliografia platonică se află în continuă creştere. Se pot deosebi în ea paralele la marile curente filosofice care au marcat evoluţia filosofiei în veacurile XIX şi XX. Dar aceasta nu înseamnă că studiile platonice exprimă „puncte de vedere" şi poziţii, care odată depăşite, anulează munca ştiinţifică. Căci filosofia înţeleasă ca ştiinţă, dar nu ca speculaţie sau confesiune, este o continuă şi progresivă corectare a erorilor. Studiile platonice tind şi ele la o întregire a lămuririi şi adîncirii filosofiei lui Platon, din care sunt excluse interpretările artificiale sau poziţiile radicale şi prea „originale". Printre acestea din urmă se situiază şi merituoasa şi laborioasa lucrare a d-lui Săndulescu-Godeni, care întruneşte siguranţa istoricului şi ascultarea analistului sistematic.

Recunoscînd contradicţiile interioare ale filosofiei platonice, d sa a preferat totuşi o cercetare sistematică, iar nu evolutivă, a corelaţiilor ce pot fi stabilite între raţional, atît în obiect cît şi în subiect; schema generală a lucrării păstrează această bifurcare. In prima parte a lucrării („Obiectul") este analizat raţionalul ontologic, care nu-i decît structura raţională a obiectului. Binele, cauză raţională a lumii, dă existenţa şi esenţa ideilor (lumea numerală); dar şi lumea fenomenală fiind o creaţie bună, perfectă şi unică, închide în ea un aspect raţional. Substanţa metafizică îşi reliefează unicitatea în faţa diversităţii; ideile nu sunt izolate între ele, ci prezintă o împletire, o comunitate, o participare, un acord. Pentru Platon, relaţiile între idei nu relevă nici izolare, nici unificare excesivă: raţionalitatea formală ontologică este garantată numai printr'o „unitate în deosebire", şi o „deosebire în unitate". Intre cele cinci idei fundamentale *(on, stasis, tavton, eteron, kinisis)*, Platon stabileşte relaţii de participare şi reciprocitate, fără să favorizeze ascendenţa vreuneia. N. Hartmann, în „Platos Logik des Seins", dăruise un rol central lui *eteron*). Un alt aspect al raţionalităţii formale îl constitue numărul, raportul şi armonia.

Insă, accentuiază autorul, „conţinutul şi forma raţionalului ontologic alcătuiesc o totalitate ce nu trebue despicată (p. 42). Căci lipsit de atribute, conţinutul ontologic este „inexistenţă", iar atributele nefundate pe un substrat, n'au niciun sens. Binele este un dublu isvor raţional: atît pe plan formal, cît şi pe plan substanţial. Binele uneşte esenţa şi existenţa în orice idee, păstrează relaţiile între substanţe şi crează, simultan, armonia sferelor. Este însă binele imanent naturii, acţionează deci nemijlocit, sau îşi păstrează caracterul transcendent? La această întrebare, autorul răspunde prin sublinierea rolului pe care îl au cele două „trepte mijlocii": sufletul cosmic şi raţiunea cosmică. Prin acestea tind ideile spre sensibil (particular), iar sensibilul spre idei" (p. 55). In sfîrşit, numărul care, la Platon, are o funcţie ontologică, crează nu numai forma în devenire, ci chiar un conţinut al raţionalului ontologic.

necontenit mustrat şi sîcîit cu observaţii. Copilul, chiar dela vîrsta de 2 ani, simte nevoia ordinei, a mişcărilor autonome, a încrederii adultului, etc.

Copilul reacţionează violent faţă de lipsa de încredere pe care i-o arată părinţii, atunci cînd din exces de atenţie paternă îl „ajută" în orice lucru. Trebue, dimpotrivă, stimulată activitatea proprie a copilului, ceea ce îi desvoltă un sentiment de forţă şi încredere în el însuşi. Nu trebue să substituim personalitatea noastră celei a copilului, căci el trebue să ajungă singur la echilibrul, calmul şi controlul mişcărilor. Căile noi ale educaţiei trebue deci să „elibereze" copilul şi să descopere propria lui energie creatoare. De aici începe revoluţia pedagogică: *ambianţa* (prin care se subînţelege şi adultul, învăţătorul) *trebue să se adapteze copilului*, iar nu invers. Adultul are o singură sarcină faţă de copil: să reducă la minimum piedicile şi rezistenţele ce se opun activităţii libere a copilului. Ambianţa are un aspect exterior: mediul în care trăieşte copilul. Mobilele şi lucrurile trebue să corespundă vîrstei copiilor; iar în ceea ce priveşte materialul didactic folosit în şcoli, el poate fi lăsat fără grijă la libera alegere a copilului. Ei trebue să decidă ceea ce îi „interesează": altfel osteneala învăţătorului este zadarnică

D-na Montessori vorbeşte cu admiraţie,—dînd numeroase pilde,—despre demnitatea copilului. Este suficient ca munca pe care i-o cerem să-i placă şi să-l intereseze, pentru a fi indiferent faţă de recompense sau pedepse.

Citind cartea d-nei Montessori, îţi dai seama că tainele copilăriei de abia încep să fie slab luminate. Psihanaliza şi şcoala adleriană au deschis drumul; psihologii şi mai ales educatorii, trebue să aibă curajul necesar pentru a înfrunta toate prejudecăţile, superstiţiile şi erorile vechei pedagogii. Pentru părinţi şi educatori, cartea d-nei Montessori este un preţios ajutor de iniţiere în descoperirea şi „eliberarea" copilului

I.

A. DUFF COOPER-TALLEYRAND. Traducere de J. Leonard. Bucureşti, Ed. Naţionala-Ciornei.

De cîtva timp, suntem martorii deosebitului interes pe care îl deşteaptă pentru publicul romînesc, Anglia şi civilizaţia ei. Unul din indiciile acestei pasiuni, — care ar fi de dorit să reprezinte, nu o modă trecătoare, ci începutul unei cunoaşteri reale între cele două ţări,— sunt numeroasele traduceri din literatura engleză, pe care editurile bucureştene s'au grăbit a le tipări.

Ne vom ocupa în recenzia de faţă, de cartea pe care Duff Cooper o consacră lui Talleyrand.

Autorul, cunoscut publicului nostru mai ales din activitatea sa politică, face parte dintre acei oameni de stat englezi, pentru care preocupările istorice merg, mînă în mînă, cu cele ale vieţii publice. Şi în această privinţă, ca şi în opoziţia pe care o face acţiunii externe a d-lui Chamberlain, numele fostului Prim Lord al Amiralităţii, poate fi pus alături de al colegului său conservator, d-l Churchill, căruia i se datoreşte o monumentală biografie a lui Marlborough.

In studiul pe care-l dedică lui Talleyrand, Duff Cooper, ia o atitudine oarecum deosebită de a înaintaşilor săi, ceea ce îi permite să explice şi justifice totodată multe din acţiunile discutabile ale eroului său.

Se poate spune că pentru judecata istoriei, în general, numele lui Talleyrand a fost legat de epopeea napoleoniană, în desfăşurările că-

reia se găseau dovezile talentului şi perspicacităţii sale diplomatice, dar şi mărturiile unei grave lipse de caracter, care a dus până la trădarea stăpînului său.

Rezultatul asocierii acestor două persoane — Napoleon şi Talleyrand — a fost în devafoarea celui de al doilea, fiindcă istoricii şi biografii, mai ales cînd erau francezi, nu au putut privi decît cu puţină simpatie activitatea şi silueta morală a ministrului necredincios, acesta e cazul şi pentru G. Lacour-Gayet, autorul monografiei definitive asupra lui Talleyrand.

In lucrarea ce formează obiectul recenziei noastre, Talleyrand e prezentat ca un produs caracteristic al veacului al XVIII-lea.

Raţionalismul liberal, alături de curtoazia aristocratică şi darul cuceritor al conversaţiei îşi dădeau întîlnire cu o anumită licenţă a moravurilor, etalată cu cinism, alcătuind împreună personalitatea morală a fostului episcop de Autun, devenit apoi Prinţ de Benevento. Calităţile şi defectele se pare că erau atît de fericit unite încît Metternich, mărturiseşte că în Talleyrand, „omul moral nu poate fi separat de omul politic", grăbindu-se a adăuga că, cu mai multă moralitate, celebrul om de stat, nici nu ar fi putut fi, ceea ce a fost.

Prezentată în cadrul acestui peisagiu spiritual, activitatea marelui diplomat capătă, — oricît ar părea de paradoxal — un caracter de continuitate. Intr'adevăr, peste capetele diverşilor stăpîni pe care i-a servit, Talleyrand se înfăţişează ca slujitorul credincios şi perseverent al unei realităţi superioare, Franţa. Franţa, aşa cum a înţeles-o şi admirat-o secolul al XVIII-lea, ca una din cele mai strălucite imagini a acelei vremi luminate.

Liberalismul şi echilibrul forţelor au fost crezul şi sistemul, prin care Talleyrand credea că se poate asigura pacea şi prosperitatea ţării sale şi a bătrînei Europe. Ele ne dau cheia întregei sale activităţi, explicându-ne atît opoziţia sa faţă de ambiţia nemăsurată şi răsturnătoare a lui Bonaparte, cît şi împotrivirea dîrză la abuzurile Burbonilor restauraţi, care împinşi de partizani fanatici credeau să şteargă prin măsuri autoritare, toate cîştigurile dobîndite de Revoluţia franceză. Şi în sfîrşit, aici trebue căutat motivul acelei admiraţii constante, chiar atunci cînd putea fi incomodă pentru Anglia, care participase atît de mult la formarea spiritului veacului al XVIII-lea şi—patrie a liberalismului — crease o formulă aşa de originală, dar şi de specifică ca Wigh-ismul.

Privită sub acest unghiu, viaţa lui Talleyrand, apare în altă lumină, iar capitolul napoleonian nu reprezintă decît unul, între multe altele.

Duff Cooper, folosind cu discernămînt, datele ce-i stăteau la îndemînă, a căutat cu inteligenţă să pătrundă sensurile mai adînci şi să schiţeze veridic profilul moral şi cariera personajului său.

Incercarea rămîne astfel, plină de interes, cu atît mai mult cu cît ea vine dela un străin, un englez, om politic în acelaşi timp, iar personalitatea eroului e extrem de atrăgătoare, — două motive, care justifică succesul cărţii.

EMIL CIUREA

NICOLAIE PETRESCU: Thomas Hobbes. Viaţa şi opera. Ed. Societatea Română de filosofie 1939.

Monografia d-lui Nicolae Petrescu inaugurează o nouă colecţie de lucrări, pusă sub auspiciile „Societăţii romîne de filosofie".Colecţia se intitulează „Gînditori şi sisteme" şi vrea să ofere publicului romînesc un mănunchi de monografii filosofice, care să prezinte o serie de

sisteme ale gînditorilor din foarte variate epoci istorice. Se anunţă un „Renan" al d-lui prof. Ion Petrovici, un „Aristoteles" al d-lui prof. Mircea Florian, un „Socrate" al d-lui prof N. Bagdasar, şi alte numeroase monografii, toate avînd garanţia unor nume bine cunoscute.

Thomas Hobbes (1588—1679) are o situaţie specială în istoria filosofiei. Unii istorici n'au dat atenţie decît ideilor lui social-politice, alţii, mai recenţi, au arătat valoarea egală a tuturor laturilor sistemului lui filosofic. Cercetările amănunţite le-a inaugurat deabia sociologul Ferd'nand Tönnies, la sfîrşitul veacului trecut. Ceea ce îi conferă cugetării lui Hobbes o vie actualitate sunt problemele libertăţii individuale în cuprinsul statului şi problema suveranităţii. Hobbes a cunoscut vremurile agitate ale Angliei din veacul al XVII-lea: lupta între Rege şi Parlament, războiul civil şi dictatura lui Cromwell. Sistemul lui filosofic este pătruns de raţionalism, iar metoda deductivă. Totuşi este clar vizibilă dorinţa lui Hobbes de a îmbina deducţia cu experienţa vie a realităţii. D-l Nicolae Petrescu subliniază necontenit dealungul cărţii, încercările ca şi nereuşitele acestei dorinţe de sintetizare. Se poate totuşi spune că Hobbes ar fi putut folosi mai critic şi mai realist experienţa aspră a vremurilor frămîntate pe care le-a trăit.

Cei ce au neglijat studiul filosofiei teoretice a cugetătorului s'au dovedit neatenţi faţă de un jalon interesant în istoria metafizicii moderne. Autorul monografiei romîneşti împlineşte această lacună cu deosebită grijă şi nuanţare istorică. Filosofia lui Hobbes reflectă, ca şi celelalte sisteme din sec. XVII, îmbinarea datelor ştiinţelor pozitive cu elanurile speculative. Insă încercarea lui sistematică, axată în jurul dualităţii unitate-diversitate pierde repede solul realităţii. Pe cînd la Galilei explicarea mecanică-matematică se mărgineşte la domeniul fenomenelor fizice, la Hobbes ea se extinde nejustificat, asupra tuturor fenomenelor. Speculaţia minează pozitivismul; obsesia coordonării tuturor aspectelor realităţii în jurul unităţii supreme (mişcarea) desvăluie o dominare a elementului speculativ şi dogmatic. Iar preferinţa pentru metoda deductivă marchează încă odată slăbiciunea poziţiei speculative.

Pentru Hobbes cauza tuturor fenomenelor este mişcarea. Numai forma diferită a mişcării explică efectele deosebite în manifestarea fenomenelor. Problema realităţii se reduce la măsurarea relaţiilor de mişcare în spaţiu. In problema cauzalităţii, Hobbes lămureşte relaţia cauzală ca „un proces continuu de stări sau mişcări",—ceea ce anulează posibilitatea cauzelor finale şi a hasardului. Substanţa este explicată din punctul de vedere ştiinţific: ea se identifică, în înţeles, cu corpul. Substanţa este un nume general pe care îl dăm diferitelor stări ale corpurilor. Este interesantă concepţia lui Hobbes despre spaţiu şi timp: ele sunt forme subiective ale gîndirii; fenomenalismul lui Hobbes este însă deosebit de cel kantian, fiindcă el nu a negat niciodată realitatea lumii dinafară. In ceea ce priveşte teoria senzaţiei, Hobbes dă o explicare mecanică, curentă la fiziologii contemporani cu el. Mecanicismul se extinde însă şi în explicarea gîndirii: ea este un calcul matematic. Procedeul ei ideal constă în plecarea dela noţiuni clar definite. Hobbes nu pune însă problema ştiinţei, a cunoaşterii. Ii este suficientă stabilirea unei relaţii între subiect şi obiect printr'un termen comun, care nu-i decît mişcarea. O relaţie similară se relevă şi între logică şi realitate. „A socoti este a gîndi despre mişcarea realităţii în termeni de noţiuni sau numere, construite după necesitatea propriului nostru spirit"; p. 64)). Corespondenţa între idei (produse artificiale ale spiritului) şi realitate rămîne însă o problemă neclarificată, afirmaţiile simpliste fiind dincoace de orice înţelegere problematică.

Deşi foarte prudent în scrierile cu subiecte care atingeau tradiţia şi mentalitatea oficială, Hobbes poate fi considerat ca un precursor al liber-cugetătorilor din sec. XVIII. El reia tema lui Epicur şi Lucreţiu: tema este isvorul religiei. Odată cu superstiţiile şi ignoranţa va dispare şi credinţa. Determinist consecvent, el neagă libertatea voinţei, există o libertate aparentă a acţiunilor noastre, dar care nu-i altceva decît ignorarea cauzelor acestor acţiuni. El face însă deosebirea între fatalism şi determinism.

Cauzele războaielor sunt, după Hobbes, trei: concurenţa, neîncrederea şi gloria. Viziunea lucidă asupra umanităţii este unul din cele mai interesante aspecte, nu numai ale psihologiei, dar chiar a întregei lui filosofii. In concepţia lui politică, care se află expusă cel mai concis în opera lui de căpetenie „Leviathan", Hobbes îşi pune problema: cum trebue să fie legile şi cum de departe pot ele să interfere cu libertatea individului? (p. 107).

Imprejurările istorice explică poziţia lui Hobbes; războiul civil sdruncinase autoritatea şi legalitatea. In lupta dintre dictatură şi constituţionalism, Hobbes ia parte dictaturii. Teoria lui social-politică este o justificare şi o glorificare a dictaturii. „Preocuparea lui Hobbes este de a găsi o bază mai mult pentru drepturile suveranului decît pentru drepturile poporului",—scrie d-l N. Petrescu (p. 113). Hobbes defineşte Statul ca o „putere comună" la care oamenii aderă din propria lor voinţă. Iar esenţa acestei „puteri comune" este Suveranul, care trebue să dispuie de puteri absolute pentru folosul Statului, indiferent dacă acea înţelegere iniţială între Suveran şi supuşi a avut loc sau este numai presupusă! D-l Nicolae Petrescu vorbeşte cu drept cuvînt, despre „o geometrie politică", în care se reliefează lipsa oricărui criticism nutrit din experienţă. Dar critica întregului sistem al filosofului o face d-l N. Petrescu în ultima parte,—cea mai preţioasă a lucrării sale, intitulată „Privire critică şi concluzie". D-sa notează lacunele şi erorile isvorîte din tentaţia speculativă a filosofului englez,—nu uită să valorifice însă acele elemente care au supravieţuit în gîndirea actuală. D-l Nicolae Petrescu relevă via actualitate a concepţiei politice desvoltată de Hobbes şi o confruntă cu teoriile fascismului şi naţional-socialismului; observaţiile fine pe care d-sa le face la tot pasul invită pe cititor la un dialog,—pe marginea lui Hobbes, asupra celor mai acute probleme actuale. Ţinem să desprindem una din sugestiile care încheie luminoasa monografie: „Limitat la marginile unei comunităţi etnice, Statul totalitar este condamnat să sufere consecinţele propriilor lui exagerări. Numai lărgindu-şi sfera de activitate şi luînd contact direct cu celelalte comunităţi etnice, Statul totalitar poate să servească binelui poporului".

Menită să prezinte unul din cele mai puţin cunoscute sisteme filosofice, monografia d-lui Nicolaie Petrescu deschide un orizont nou celor doritori să cunoască şi să adîncească sursele şi istoria ideologiilor statelor totalitare. Scrisă concis şi limpede, cartea care inaugurează seria monografiilor filosofice este în acelaşi timp o eminentă introducere în discuţia obiectivă şi ştiinţifică a oricărei teorii politice.

C. IONESCU-GULIAN

B. M. POCH-DUCO: „Peregrinări Marine", Ed, „Cultura Poporului".

Descrierea călătoriilor formează la noi un gen de literatură foarte puţin agreat, atît de scriitori, cît şi de cititori. Cauza, de sigur constă în greutatea de a combina obiectivitatea descrierii sau observaţiunilor cu puţin lirism sau cît de mică notă personală, care ar imprima

acestor descrieri un farmec, cît de redus, însă capabil de a reține atențiunea cititorului. De obiceiu, credem noi, majoritatea „călătoriilor", deviază sau spre rigiditatea manualelor de geografie sau spre poezii în proză zaharisite și limonatate, plină de un patetism ieftin și citeodată fals.

De aceea cartea d-lui Poch-Duco formează un eveniment fericit în literatura noastră. Fără multe pretenții, „mînat de o curiozitate superioară să cunoască totul și să-și îmbogățească bagajul cunoștințelor sale", după propria lui mărturisire, autorul îmbarcat pe cargobotul „S. S. Telemagnos", a avut ocazia să cunoască viața de navigator, notînd regulat impresiile despre oamenii și locurile pe care le întîlnea. Și trebue să recunoaștem că aceste descrieri, cu toată vădită naivitatea lor, ne produc una din cele mai frumoase impresii. Intr'adevăr să nu așteptați, citind paginele scrise de d. Poch, să aveți emoții sau senzații ce să vă sgudue nervii, din contră, veți căpăta o liniște sufletească, veți avea o impresie asemănătoare cu aceea pe care ați avea o contemplînd un peisagiu, pastel, plin de culori melancolice, palide, însă atît de fermecătoare.

Și răsfoind paginele cărții d-lui Poch, aveți impresia contemplării unei colecții întregi a unor astfel de tablouri.

Cu o sinceritate care te cucerește dela început, autorul povestește simplu și natural despre cele văzute. Nicio pretenție de stil „superior", scolastic sau patetic, nicio încărcare de o „analiză profundă" a persoanelor întîlnite, nu veți găsi în această carte, și poate că în lipsa acestor „calități" rezidă farmecul acestei cărți. Sunt atît de simple, însă tot atît de mișcătoare descrierile superstițiilor marinărești, elevului-practicant, care odată îmbarcat plînge fără să știe de ce, a lui „Niky Baby", etc.

In general, o carte foarte interesantă, și nu putem reproșa d-lui Poch, decît faptul că volumul acestei cărți este prea redus pentru interesul pe care îl capătă cititorul citind „Peregrinări marine".

D. T.

GERHART HAUPTMANN: Clopotul scufundat. In romînește de Adrian Maniu. Biblioteca Teatrului Național, — Editura Cultura Poporului.

A fost excelentă ideea să se înceapă din nou publicarea unei colecții, în care să se tipărească cele mai importante piese jucate pe scena Teatrului Național și a fost o și mai excelentă idee aceea de a inaugura colecția cu *Clopotul scufundat* în versiunea romînească a lui Adrian Maniu.

Versiunea aceasta trebue considerată nu ca o traducere ci ca o adaptare, o *Nachdichtung*, o creație din nou în limbă romînească a basmului lui Hauptmann. Mai trebue, după aceea, ca acest basm să fie privit mai mult ca poezie și mai puțin ca teatru (în sensul de meșteșug teatral, de piesă jucabilă). Probabil tocmai pentrucă nu s'a ținut seama de aceste considerente absolut necesare, *Clopotul scufundat* a fost, în general, judecat greșit la noi, cu prilejul reprezentării lui în stagiunea actuală.

Cred că acest basm cu vagi intenții simbolice (care se pierd de altfel în uriașe talazuri de poezie), este făcut să fie citit mai mult decît văzut. Și versiunea lui Adrian Maniu trebue luată ca poezie romînească, fără să fie comparată cu originalul pentru a se descoperi infidelități. Acestea abundă. Dar lucrul nu are absolut nicio importanță. Adrian Maniu n'a făcut o traducere. A prelucrat motivele lui Hauptmann. A transpus basmul german în mitologia romînească. A părăsit uniformitatea versului din original și a întrebuințat versul liber, rimat mereu, în timp ce originalul are multe pasagii, aproape acte întregi, în versuri albe. Textul romînesc este mult mai muzical decît cel german. Dar, încăodată, comparația aici nu are niciun rost. Cea mai infidelă dintre traduceri a devenit, tocmai din această cauză, cea mai bună dintre prelucrări. Și chiar mai mult decît atît: o realizare de bună poezie romînească.

PH.

GEORGES WEILL: L'Europe du XIX-e siècle et l'idée de nationalité. Paris, Coll „L'Evolution de l'humanité", Albin Michel, 1938, în 8°, XVI+480 p. + 8 pl. + 2 hărți.

Cunoscuta colecție de sinteză istorică „L'Evolution de l'humanité" consacră unul din volumele sale, problemei naționalităților în cadrul secolului al XIX-lea european; studiul este datorit Prof. S. Weill.

Pe lîngă interesul general, pe care îl deșteaptă o asemenea lucrare astăzi, cînd asistăm la atîtea manifestări politice făcute în numele acestui ideal, pentru cetitorul romîn ea prezintă și un interes deosebit. Intr'adevăr, rare ori în trecutul său, poporul nostru a avut un loc mai precizat și mai îndeobște recunoscut în cadrul istoriei universale, ca atunci.

Iată de ce, am socotit potrivit să vorbim aci despre această carte.

Subiectul ales prezenta numeroase dificultăți. Pe de o parte el cerea o bogată informație, din care cea mai mare parte puțin familiară istoricilor occidentali, pe de altă parte se impunea o tratare sintetică, cuprinzătoare și limpede, care să nu se împiedece în masa de fapte și idei ce-i stăteau la îndemînă, totul trebuind a fi văzut printr'o prismă obiectivă, greu de obținut, atunci cînd depărtarea în timp nu e prea mare, iar unele chestiuni se coboară, chiar pînă la cea mai vie actualitate. Vom recunoaște de pe acum, deplina reușită a autorului, a cărui tact și conștiinciozitate a biruit piedicele ce i se opuneau.

G. Weill, pentru a sistematiza materialul și sublinia diferitele faze în evoluția ideei naționalităților, a stabilit cîteva date, care încadrează etapele parcurse.

Punctul de plecare e anul 1815. Atunci, diplomații întruniți la Viena, dornici de a lichida trecutul napoleonian și de a găsi alte baze pentru o pace viitoare, ticluiau hotarele unei Europe noi.

S'a făcut de fapt, sub alt nume, o ultimă încercare mai însemnată, pentru a se reveni la vechiul principiu al echilibrului european. Ea se va dovedi însă neviabilă, căzînd sub lovitura unui nou factor istoric, pe care cei ce au condus tratativele dela Viena, — oameni crescuți în spiritul internaționalist al sec. al XVIII-lea, — nu-l puteau înțelege și aprecia. E vorba de principiul naționalităților.

Prof. Weill urmărește cu deosebită pătrundere, procesul de elaborare a acestei idei, distingînd diferitele accepțiuni ale termenului, pentru a arătă apoi ambianța generală în care s'a desvoltat.

Astfel perioada întîia, cuprinsă între 1815 și 1848, anul revoluțiilor europene, înseamnă tocmai epoca de efervescență, cînd concepția naționalității se lămurește și se amplifică cu ajutorul cercetărilor de folklor, istoric și filologic, care se oferă să o slujească. Dacă în domeniul realizărilor, bilanțul e modest, — doar independența Greciei și

a Belgiei înseamnă un triumf, totuși entuziasta sforțare nu a fost zadarnică.

Va fi rolul anilor următori — 1848—1870 — să asiste la unificarea Italiei, aducerea la viață a Principatelor dunărere devenite Romînia și, în sfîrșit, la crearea Imperiului german, fapt care marchează sfîrșitul acestei vremi și prăbușirea omului care, de multe ori șovăelnic, dar plin de mărinimie, a sprijinit noul crez; mă gîndesc la Napoleon III, împăratul Franței.

Cel ce și-ar fi aruncat ochii asupra hărții Europei, așa cum a ieșit ea după schimbările din 1870, cu greu ar fi recunoscut cele dictate cu 50 și mai bine de ani înainte la Viena. Uitînd ușor cît sunt de efemere hotărîrile omenești, martorul acelor vremi ar fi putut totuși privi cu încredere viitorul. Cu adevărat, în afara Imperiului otoman care în curînd (1878) trebuia să sufere substanțiale revizuiri, statele europene păreau a fi găsit o mai dreaptă împărțire, iar puterea tinerei împărății dela Berlin, era o chezășie sigură a păcii.

Pentru observatorul superficial, epoca ce se deschidea la 1870, părea să însemne și declinul curentului în favoarea naționalităților, înlocuit pe scena preocupărilor europene de problemele sociale, apărute ca un corolar, a desvoltării industriale, sau de concurența imperialismelor coloniale. Și de fapt, tocmai această vreme înseamnă lupta surdă, dar pereseverentă a diferitelor grupe naționale, luptă, a cărei soartă s'ar fi putut cu greu prevedea în preajma începutului noului veac, — cînd își închee S. Weill cercetarea sa, — dar care trebuia să triumfe în urma marelui răsboi din 1914—1918.

Spre a urmări cariera principiului naționalităților, autorul a folosit cu abundență o sumă de citate din scrierile și cuvîntările celor ce au militat pentru această cauză. El reușește astfel să creeze atmosfera morală, care explică și determină nenumăratele evenimente, lipsite în ele înșile, de cele mai multe ori, — de însemnătate și efect real.

Poate, unul din principalele merite a acestei lucrări, e de-a ne desvălui esența și tragedia acelei lupte, contrastul dintre imaginația amplă a teoreticienilor și slăbiciunea mijloacelor de care dispuneau. Dar, din grămada de doctrine și atitudini de multe ori contradictorii se citește și zbuciumul anarhic, între nenumăratele șovăeli, a acelor entuziaști.

Venind la capitolul de istorie romînească, trebue să constatăm că e tratat cu rîvnă și fixat cu justețe, în cadrul evenimentelor europene.

Din numeroasele greșeli mărunte, care se întîlnesc totuși destul de des, vom releva: anul 1755, în loc de 1775 pentru pierderea Bucovinei, pag. 36, „Moldovenizarea" cunoscutului patriot muntean I. Cîmpineanu, pag. 63, George în loc de Vasile Alecsandri, pag. 196 și la indice, și în sfîrșit, lovitura de stat a lui Cuza din 1864, nu a fost „însoțită de liberarea țăranilor", pag. 210, ci de împroprietărirea lor.

Luată însă în întregul ei, lucrarea Prof. Weill, înseamnă o serioasă contribuție la studierea formărei și evoluției principiului naționalităților, acel crez, devenit apoi marea problemă europeană, care a determinat istoria veacului trecut și la a cărei deslegare, — se pretinde de către unii —, a nu se fi ajuns nici astăzi.

Ea e prețioasă atît pentru specialist cît și pentru cetitorul obișnuit, căruia îi pune la îndemînă un mijloc de orientare în frămîntările trecute, în care își află originea, multe, din credințele și stările de acum.

EMIL CIUREA

Istoria filosofiei moderne. Vol. III. 514+X pagini, Ed. „Societatea romînă de filosifie".

In volumul de față sunt expuse curentele filosofiei contemporane, prin prezentarea sistemelor tuturor gînditorilor de seamă din sec. XIX și XX. Ideia prezentării gînditorilor și nu a curentelor este cît se poate de indicată pentru o epocă asupra căreia nu avem încă o perspectivă istorică. Liniile clare ale curentelor școlilor în succesiunea și opoziția lor, vor apare mai tîrziu. Ceea ce era necesar în expunerea filosofiei contemporane s'a realizat pe deplin în lucrarea aceasta romînească: obiectivitatea atitudinii și informația largă, generoasă chiar. Lucrărilor străine, germane sau franceze, le lipsesc de multe ori aceste calități, strict necesare unei istorii a gîndirii contemporane. De multe ori istoricii germani fac parte din anumite școli, ceea ce duce la „interpretări", neînțelegerea adversarilor sau polemici. Iar volumul lui Emile Bréchier, asupra filosofiei contemporane este cu totul sumar. Cititorul care va confunda lucrarea franceză cu cea romînească va avea o plăcută surpriză. Amploarea și claritatea expunerilor din istoria filosofiei moderne, pe care a întreprins-o „Societatea romînă de filosofie", sunt calități pe care le-au dovedit toți colaboratorii lucrării, în toate volumele.

* * *

Volumul de față începe prin expunerea transformismului (D. Papadopol) și a evoluționismului (Al. Posescu). Urmează materialismul (Al. Posescu), empirio-criticismul și filosofia imanenței (Mircea Florian), apoi neokantismul prin cele două ramuri: școala dela Marburg (Alice Voinescu) și școala dela Baden (Nic. Balca). Gînditorii care au încercat construcții și poziții originale sunt tratați deosebit. Așa sunt: Alois Riehl, Rudolf Eucken, Hermann Lotze, G. T. Fechner, Ed. von Hartmann, Wilhelm Wundt, pe care îi prezenta d-nii: F. Nisipeanu, Al. Popescu, N. Balca, Const. Gib și P. Botezatu.

Fenomenologia este unul din capitolele cele mai temeinic susținute. Au fost aleși, în afară de șeful școlii (Edmund Husserl), Max Scheler și Martin Heidegger. Asupra lui Nicolai Hartmann d. Virgil Bogdan are grijă să ne facă atenți asupra elementelor fenomenologice minime care stau la baza sintezei grandioase care este filosofia marelui gînditor contemporan.

Edmund Husserl a găsit în d. Camil Petrescu un interpret de rară conștiinciozitate. Studiul d-sale, împreună cu cele ale d-lor N. Bagdasar și I. Brucăr, alcătuiesc o excelentă introducere în fenomenologie, care în cultura noastră, înclină spre diletantism, favorizase o „modă" și furnisase subiecte unor amatori improvizați.

Gînditori izolați ca Wilhelm Dilthey, Georg Simmel, Hans Driesch, Hans Vaihinger, etc., sunt cîteva din figurile mari ale filosofiei contemporane. In jurul tezelor lor, desbaterile n'au încetat. „Istorismul" lui Diethey pare să recapete o actualitate pe care o determină criza istorică pe care o trăim. Direcția neovitalistă al cărui tipic reprezentant este Hans Driesch, suscită controverse dintre cele mai interesante, iar Simmel, a rămas unul din cei mai cuprinzători și sugestivi gînditori ai epocei trecute. D-nii N. Bagdasar, M. Beniuc și I. Todoran, reliefează originalitatea rodnică a fiecărui cugetător în parte.

Ultimul volum al istoriei filosofiei moderne, care se va intitula „Perspective și orientări", va încheia prezentarea bogată și conștiin-

cioasă a filosofiei contemporane. Putem însă încerca după acum, la cîteva considerații asupra acestui recunoscut eveniment cultural, pe care îl constitue laborioasa întreprindere a „Societății romîne de filosofie". Căci lucrarea se adresează către două categorii de cititori: 1) viitorii „specialiști" și 2) dornicii de inițiere în filosofia științifică. Există în ambele categorii oameni însetați de informație exactă, dar care nu au vreme sau pregătire pentru cunoașterea filosofiei dela sursă, prin texte.

In limba franceză sunt destul de citiți autori, ca Nicolai Berdiaeff, care sunt mai mult retori, decît gînditori. Trebuia arătat publicului că problemele filosofice nu se soluționează prin elocvență, că ele nu se reduc la probleme teologice, și că, mai ales, ele au un alt sens și cer alte însușiri decît cele retorice.

Filosofia germană care este expusă în volumul de care ne ocupăm oferă o școală severă de gîndire logică. Cei care se simt preocupați de clarificarea problemelor ideologice, pot afla un îndreptar neprețuit în filosofia neokantiană. Inainte de a valora prin poziția ei, o gîndire valorează calitativ, ca instrument. Rolul culturii filosofice este tocmai acesta: o școală a gîndirii, *indiferent* de tema discuțiilor (politice, literare, etc.) Și din inițierea în filosofie, chiar cînd nu este urmată de „specializare", rămîne întotdeauna o perspicacitate pentru descrierea argumentelor logice de cele sofistice, și un simț ascuțit pentru timbrul adevărului.

De aceea sunt binevenite lucrările de felul „Istoriei folosofice moderne". Ele depășesc domeniul de specialitate, fiind simultan momente jobane în mișcarea noastră culturală. Ele fac o tranziție și, în același timp o legătură între cercul restrîns al oamenilor de știință și publicul atent pentru cultura adevărată. Interesul pe care îl arată cititorii în ultimii ani, pentru producția filosofică romînească, este un semn îmbucurător și care îngăduie nădejdi în maturizarea spirituală a culturii noastre. Căci mediul în care se desvoltă o cultură este publicul consumator de cultură. Cultura filosofică se resfrînge însă asupra întregului grafic al culturii generale.

D. N. Bagdasar, care a îngrijit în deaproape întreaga lucrare, participînd și ca autor al unor studii aprofundate. In toate volumele, are mulțumirea de a fi contribuit în mod remarcabil la unul din momentele culturii noastre de mîine.

L.

1939 — ANUL XXXI Nr. 3 — MARTIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU
REDACTOR ȘEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
MARTIE 1939

C. 14.074

DIVANUL PERSIAN[1]

Cînd a fost vînătoare împărătească şi cînd frumoasa Şatua aduna buruieni.

Cum s'a aflat vestea bună, a ieşit cu mare bucurie la soarele dimineţii alaiul de vînătoare. Copiii de casă au adus împăratului straiele de schimb. I-au scos papucii şi i-au pus încălţări cu carîmb şi cu pinteni. L-au desbrăcat de antereu şi i-au potrivit platoşă de piele de inorog. I-au potrivit pe cap comanac negru, rotund, din aceiaşi piele, împodobit cu aripă de gaiţă. Şi l-au suit pe cal cu tacîm de argint, înflorit cu ţarţamuri. Au dat sunet trîmbiţaşii şi s'au arătat curtenii, împresurîndu-l pe măria-sa. Unii vînători erau călări pe cai, purtînd suliţi în mînă şi junghere la coapsă. Alţi slujitori stăteau pe cămile, stăpînind pe genunchi copoii. Pe cămila cea mai bătrînă era un slujitor vechiu care ţinea în lanţug, în foişorul lui de trestie bambu, pe vulturul cel mare care se chiamă bercut. S'au adus şapte asini pentru cei şapte sfetnici; şi mulţi catîri care purtau samare grele cu gustarea de prînz a măriei-sale şi a alaiului.

Astfel s'au dus către o cîmpie sub munte, unde se vedeau lunci rare şi desişuri de trestie. Pe sub trestii şi printre lunci curgea o apă leneşă, oglindind un cer ca peruzeaua. Ici-colo, în chiparoşii luncilor, clămpăneau stîrci albi cu moţ. Împăratul se desfăta întru toată fiinţa de frumuseţea acelor locuri, iar sfetnicii amestecîndu-şi măgarii nu conteneau să se sfătuiască fel şi chip, spunînd şi întorcînd în dreapta şi în stînga bărbile, şi iar spunînd, încât nu mai aveau parte de acea dulceaţă a priveliştii.

Marele vînător al împărăţiei a dat înştiinţare ridicând steagul şi slujitorii cînilor au coborît de pe cămile copoii, călăuzindu-i către desişuri şi slobozindu-i din funioare. Iar vînătorul cel vechiu a ieşit la vedere cu bercutul.

Nu mult a trecut şi cînii au simţit putoarea cerbilor şi au început a căuta cu hărnicie într'un smirc, la umbră de sălcii mari. Doi copoi tineri au dat glas: chiau! chiau! şi un cerb cu douăsprezece clenciuri a ieşit în luncă; şi-a culcat pe spinare coarnele şi a

[1] Povestire orientală. — Fragment.

năzuit la cîmpie. Vînătorul cel vechiu a dat drumul bercutului. Vulturul s'a învăluit în văzduh, a plutit în înălțime, apoi s'a lăsat vijiind asupra cerbului, pălindu-l cu aripa și ciugulindu-l cu clonțul la stinghie. Din urmă zoreau călăreții cu junghierele trase. Cînd au ajuns și au descălecat, cerbul își dăduse suflarea. Indată l-au deschis, au scos ficatul și l-au dat bercutului. Au sosit și filosofii cu împăratul ca să vadă isprava; cînd alți copoi, în altă parte, au prins a țăhni adulmecind altă sălbătăciune. A ieșit o ciută lîngă o desime mare de ierburi și spinării. N'a fugit către lărgimea cîmpiei, ci se ținea sub streașina luncii; cotea prin tufișuri și iar se întorcea la desime. Un vînător a pălit-o cu sulița iar altul, descălecind, a intrat cu copoii în desime și au găsit, sub adăpost încîlcit de crengi, pe vițelul cerboaicei, încă plăpînd.

Intr'o vreme simțindu-se împăratul trudit, vînătoarea a făcut popas și slujitorii anumiți au aprins focuri, au desfăcut samarele, au scos țiglele, au înșirat bunătățile și au purtat burdufurile cu vin la bătaia izvoarelor, sub o stîncă. Le-a plăcut filosofilor, cu deosebire, această parte a vînătoarei, la tihna umbrei, cu cele de cuviință pentru nevoia ticălosului nostru trup.

Sara, s'a întors alaiul la palat. Măria-sa împăratul era trudit; totuși nu putea dormi. S'ar fi sculat, ca să se ducă pînă la iatacul prea frumoasei sale Șatun, dar parcă-i erau încheieturile frînte și spatele bătut cu vergi; căci de opt luni nu încălecase măria-sa pe cal și nu ieșise în petrecere, ca să-l bată vîntul și să-l ardă soarele.

— Așa-s de multe treburile la o împărăție...., cugeta măria-sa.

Simțindu-l slujitorii dela ușă că se frămîntă căutînd liniște trupului său, s'au sfătuit, trimețînd înștiințare lui Barbat-filosof, care, căutînd în condica rînduielilor, a poruncit să intre doi copii de casă la măria-sa și să-l scarpine la tălpile picioarelor, pînă ce va adormi.

Făcîndu-se întocmai, împăratul nu tîrzie-vreme a adormit și a avut bun vis, de care nu și-a mai adus aminte cînd s'a deșteptat.

Dormise bine, și ar mai fi dormit, dar auzea glasuri în grădină. Unul din acele glasuri îl cunoaștea, căci era al prea-frumoasei Șatun.

Și-a pus pe sine halatul, și-a vîrît picioarele în papuci și s'a dus lîngă ferestra deschisă, ca s'audă mai deslușit.

In grădină începea să aurească soarele, pe deasupra zidului. Zorelele se deschiseseră; trandafirii adiau mireazmă. Un păun își resfira coada ochioasă pe pajiște și pășea fudul către Șatun, care-i chema spre ea, zvîrlindu-i boabe. Lîngă Șatun, plecată din șale și cercetînd cu luare-aminte pajiștea, se mișca o roabă bătrînă.

— Mai fericit ești tu decît mine, păune, suspina Șatun către pasere.

Apoi se întoarse spre roabă:

— N'ai mai găsit, mătușă, ce-mi trebue mie? Grăbește-te cît e iarba neumblată și roua nescuturată.

— Am găsit, stăpînă, șapte feluri și-mi mai trebuesc două.

— Ce lipsește ?

— Stăpînă dragă, lipsește somnul-pămîntului și limba-șopîrlei. Nu te îngriji, căci le găsesc îndată, și chiar le-am găsit.

— Atunci numai decît să ațiți foc în vatră și să le pui în oală nouă, cu apă neîncepută. Ah! mătușă, rău îmi pare că trebue să părăsesc această viață, dar cel puțin fiertura acestor ierburi mi-a da moarte fără durere; și voiu adormi pe totdeauna, visînd la stăpînul meu împăratul. Fire-ași fi fost moartă mai bine din pîntecele maicei mele, decît să îndur cîte am îndurat la curtea împăratului meu! Un desfrînat a vrut să mă rușineze într'o clipă; șapte filosofi necuviincioși mă bîrfesc în toate zilele. Ai găsit toate?

— Am găsit, stăpînă.

— De nouă feluri?

— De nouă feluri, stăpînă.

— Atuncea du-te și fierbe cum am spus și să găsesc paharul plin.

— Mă duc, stăpînă, și voiu face precum poruncești.

După ce s'a dus roaba, împăratul n'a mai putut răbda și a scos capul pe fereastră:

— Șatun, a întrebat el, roaba asta a ta e grădinarul despre care mi-ai povestit?

Mai întîiu prea-frumoasa Șatun s'a speriat, văzînd pe împărat, apoi a venit la fereastră, s'a așezat jos lîngă dafini și a început a plînge.

— Ce faci, Șatun? s'a mirat împăratul, strîngi ierburi?

— Strîng, măria-ta, ca să-mi fie bine și să se isprăvească toate!

— Ba să nu faci una ca asta, Șatun, căci tu mie îmi trebuești.

— Vai, stăpîne, dacă ți-ași trebui, nu ai îngădui să fiu de rîsul filosofilor.

— Nu vorbi așa, prea-frumoasa mea, căci tu nu ai nimic de a face cu filosofii, ci ai de a face cu mine.

— Intr'adevăr, mărite stăpîne, eu n'am nimic cu ei, însă au ei cu mine. Văzîndu-mă eu atît de înfruntată și atît de jos, nu mai pot răbda. Ș'am să mă duc unde se duc toate femeile.

— Unde?

— Undeva, mărite stăpîne, unde nu s'nt filosofi.

— Ți s'a urît lîngă mine, Șatun ?

— Ba, măria-ta; acolo unde e dragostea mea ași sta o veșnicie; dar o veșnicie totuși e prea mult să stau pe spini, să mă schimb

— Mai stau, măria-ta, privește-mă. Cînd mă voiu duce, mă întorc să stau iar pe spini. Mai bine mă duc, măria-ta.

— Nu te duce, Șatun, mai stai să te privesc.

— Mai stau, măria-ta, privește-mă. Cînd mă voiu duce, mă duc unde am spus.

— Prea-frumoasa mea, fapta asta îți poruncesc să n'o săvîrșești.

— Chiar de te-ași asculta, stăpîne, ceiace se și cuvine să fac, fiind roabă, totuși la același sfîrșit aș ajunge. Căci eu sunt ca și mistreața din poveste, care a așteptat smochinele.

— Cum s'a întîmplat asta? Care mistreață și care smochine?

— Iți spun îndată, stăpîne. Era o scroafă sălbatică. Umblînd ea prin pădure după hrană, a găsit un smochin, căruia începea să i se pîrguiască roadele. Sufla cîte o boare de vînt, se mișcau crengile, cădea cîte o smochină coaptă și mistreața o mînca, plăcîndu-i foarte mult. Intr'o zi, a trecut pe acolo o maimuță, a văzut smochinul și s'a aburcat în el. Când s'a urcat maimuța în smochin, a sosit și mistreața la rădăcina pomului. A atins maimuța o creangă, a căzut o smochină coaptă, mistreața a apucat-o și a mestecat-o în fălci cu plăcere nespusă. Maimuța s'a uitat bine și a văzut că foarte îi plac mistreței smochinele coapte. Deci s'a tras în crengi cu multă băgare de samă, ca să nu scuture roada și a început a alege și a mînca smochinele bune, una cîte una. Iar mistreața aștepta cu rîtul înălțat și cu ochii stecliți, să-i mai cadă o bunătate de sus. Aștepta zadarnic, căci și maimuței îi plăceau smochinele coapte și avea grijă să și le culeagă ei. A stat mistreața și a stat, și iar a stat, neclintită, pînă ce i-au înțepenit și i s'au uscat vinele grumazului; a căzut jos și a pierit. Astfel, stăpîne, și eu, chiar dacă nu beau fiertura, așteptînd smochina cea coaptă, am să cad jos și am să mor.

— Ba asta nu se poate, Șatun! a strigat întărîtat împăratul.

A bătut de trei ori din palme. S'au înfățișat slujitorii.

Măria-sa a poruncit ca în aceeași zi, către sară, să se adune curtea în priveală, după protocol, și să fie tăiat coconul său.

*

* *

Cum a venit al cincilea sfetnic, Kos filosof, și a spus întîmplarea cu un oștean ș'un cîne și a istorisit despre ce spuneau corbii din grădinile de lîngă cetatea Vavilonului.

Iarăși s'a împăștiat vestea la odăile lefegiilor, și la cămările curtenilor, la colibele robilor, în fundurile grădinilor, și la vînători, și la pescari, și la cuhnii, și pretutindeni în cetate, că Ferid va să fie omorît.

Insă sfetnicii filosofi nu erau departe și curtenii nu încetau să uneltească. Abia s'a dus Șatun cu veselie la iatacul său, și filosofii s'au înfățișat, poftind la divan pe măria-sa.

Precum se cuvenea, Kira-împărat i-a lăsat să aștepte. L-au spălat slujitorii la feredeu, l-a ras la tîmple bărbierul, l-au uns cu mirodenii și l-au îmbrăcat alți slujitori, și abia după aceea s'a arătat, cu toată măreția, în adunare.

Era rîndul lui Kos cel roș să pășească înainte și să vorbească.

Cînd a ieșit Kos din rîndul celorlalți sfetnici și a făcut doi

pași, împăratul a ridicat fruntea și s'a uitat la el posomorît. Kos filosof a cutezat totuși să stea pe loc.

— O prea-puternice stăpîne, a strigat el; umbră a lui Dumnezeu pe pămînt! poftesc măriei-tale să trăiești ani mulți întru strălucire și dreptate, avînd lîngă măria-ta pe fiul cel prea iubit.

Impăratul și-a clătinat fruntea fără să răspundă.

— S'a aflat iarăși, o împărate, de hotărîrea cea nouă! a îndrăznit Kos filosof.

Impăratul simțea încă în trup truda vînătoarei, și a căscat, cu ochii umeziți.

— Care hotărîre nouă? a întrebat măria-sa, apoi.

— Hotărîrea în privința coconului împărătesc.

— Ei, și ce-i cu hotărîrea aceea?

— Măria-ta, a strigat Kos, cu spaimă, dacă piere coconul, nu-l mai putem învia!

Așa a răcnit Kos, încît împăratul a tresărit întocmai ca și ceilalți muritori de rînd, care erau de față, și dregătorul îmbrăcămintei a pășit la spatele jilțului împărătesc, ca să potrivească iarăși bine turbanul, pe prea slăvita țeastă.

— Măria-ta, a urmat Kos, alaltăieri s'a întîmplat aici în Babahan, cetatea de scaun a strășniciei tale, o faptă pe care, auzind-o, cu toții au fost cuprinși de mîhnire. Bahzad, sutaș în oștirea de strajă a măriei-tale, are casă în mahalaua cazangiilor. Acasă are nevastă și copil, pe care foarte îi iubește. Bahzad avea de asemeni și un cîne poreclit Coadă-scurtă, căci păstorii îi tăiaseră coada de mic. Dela păstori l-a cumpărat sutașul și îl crescuse învățîndu-l foarte bine felurite învățături, încît umbla în două labe, ca omul, găsea lucruri ascunse și le aducea la poruncă; știa să facă o mulțime de meșteșuguri de mirare și înțelegea tot ceeace îi spunea stăpînul său.

Alaltăieri dimineață, nevasta lui Bahzad s'a dus la părinții săi, în afară de ziduri. Bahzad, având zi slobodă, a rămas cu copilul. S'a jucat cu el, l-a hrănit și l-a adormit în leagăn. Iată însă că-i trimite căpitanul străjilor un oștean cu poruncă, să se înfățișeze numai decât la palat, având a-i spune ceva grabnic.

Bahzad sutașul a chemat cînele și i-a poruncit așa:

— Coadă-scurtă, să știi că eu mă duc la mai-marele meu, și nu voiu întîrzia mult. Tu să te așezi lîngă leagăn și să păzești pe copil, să nu cadă, ori să nu i se întîmple ceva rău.

Cînele s'a uitat țintă la stăpîn, mișcînd urechile și dînd înștiințare că o priceput porunca.

Bahzad s'a dus; Coadă-scurtă a rămas lîngă copil. Din cînd în cînd ridica botul și cerceta înspre leagăn, înțelegînd că copilul urmează a dormi liniștit.

Iată că dintr'o dată s'a făcut mișcare înspre ușa grădinii, și, pe spărtura de lîngă ușă, care se cheamă firida-mîței, a intrat un șarpe mare. S'a desfășurat în sus înălțînd capul, a ațintit pe copil și și-a fulgerat spre el furca limbii, trăgîndu-se în lungul leagă-

nului, ca să sugă sîngele pruncului. Atuncea cînele, care îl pîndea cu luare aminte, a sărit asupra lui fără a da glas, ca să nu deștepte copilul. Șarpele s'a întors de către legăn, încolăcind pe Coadă-scurtă. Cînele a pîndit clipa potrivită ca să apuce pe șarpe de gît; și a fost între ei războiu, rămînînd biruința a lui Coadă-scurtă.

Intr'o vreme s'aud și pașii sutașului dinaintea casei. Cînele, bucuros de întoarcerea stăpînului, se duce și deschide clampa ușei cu laba, cum avea obiceiu, și iese înainte scîncind. Bahzad îl vede cu botul plin de sînge; crede că a sugrumat și a mîncat pe prunc; se aprinde de mînie cumplită, trage sabia și-l omoară.

Intrînd în casă, găsește pe copil tot în leagăn. Se deșteptase, zîmbea și întindea mînuțele. In acelaşi timp vede și trupul sîngerat al șarpelui. Ințelege ce s'a întîmplat.

— Amar mie, a strigat Bahzad; am ucis pe credinciosul meu.

A dat fuga afară, să vadă dacă nu cumva cînele mai suflă. Cânele nu mai sufla. Când intră iar în casă aude și glasul pruncului, chemînd pe Coadă-scurtă, ca să se joace cu el.

S'a apucat cu mânile de tîmple, văitîndu-se; dar zadarnic se văita, căci oricît dorea el și oricîtă căință arăta, Coadă-scurtă nu putea să se mai scoale.

Rău îi părea și se căia pentru cîne; dar ce-ar fi fost dacă ar fi omorît pe fiul său?

Bahzad e la palat; putem să-l chemăm ca să-l vezi și măria-ta.

— Nu poftesc, a răspuns împăratul, și a urmat a se uita într'o parte, posomorît.

— Ingăduie atunci, stăpîne, a zis filosoful, privind pieziș spre ceilalți șase dregători, îngăduie atunci, stăpîne, să-ți spun altă întîmplare.

Trăia la Vavilon un negutător foarte bogat, care își cumpărase grădinii mari la malul Eufratului. Din cînd în cînd, după ce încărca mărfurile ce avea a trimite și după ce descărca mărfurile care-i soseau în corăbii; după ce se neguța și plătea, după ce primea aurul și mulțămea pe vameșii și slujbașii împărătești, se simțea trudit și se ducea să petreacă și să se desfăteze în grădinile lui. Acolo nu mai găsea viermăt de oameni; îl împresurau numai pacea și murmurul dumbrăvilor. Și dela roțile așezate la malul Eufratului curgeau veșnic piraie, șopotind și umezind grădinile. Pe cît era de trudnică viața lui de negutător, pe atîta de bine îi sporeau cîștigurile și pe atîta de tare i se îmbielșugase trupul, încît trebuia să-l ducă robii în scaun pe năsălie pînă acolo. Și cum ajungea acolo, era bucuros și i se părea că-i sprinten. I se părea că e bucuros și sprinten, deoarece îl întovărășea și soția sa, care era prea-frumoasă și plină de duh. Și mai cu samă femeii îi plăcea să vie să petreacă în acele grădini, așa încît, din dragoste pentru dînsa, negutătorul părea de două ori și de nouă ori fericit. Pe femeie o chema Kiosem; pe bărbat Peroz.

Zice într'o zi Kiosem către soțul său:

— Dragul meu soț, mâni e ziua naşterii mele și aşi pofti să mergem la grădinile noastre de pe malul Eufratului. Luăm cu noi vin și mîncările care-ți plac ție și ne veselim singuri, fără neamuri și fără prietini.

A răspuns Peroz:

— Dragă nevastă, sînt prea împovărat de trebi și am de descărcat o corabie. Nu pot merge și rău îmi pare.

— Atuncea cum să facem, dragul meu Peroz? căci atîta zăduf și atîta colb e în cetatea Vavilonului, încît, dacă nu mă răcoresc mîni, mi se împuținează sănătatea.

— Iată cum să facem, frumoasă Kiosem, a răspuns soțul. Eu stau la socotelile mele pînă ce isprăvesc; tu du-te; îți dau pe omul meu de credință, ca să te slujească; și cum gătesc descărcatul și mă alcătuesc cu vameșii, pun lăcatele la bude și vin și eu după tine.

Femeia s'a bucurat. Peroz negutătorul a chemat pe omul său de încredere, și i-a spus ce are de făcut, poruncindu-i să păzească pe Kiosem ca pe ochii din cap.

Sluga a luat aminte. Cum a înserat, a făcut el pregătiri într'ascuns, a încărcat coșuri pline pe un catîr și le-a dus în grabă la grădini. La al treilea ceas al nopții a fost înapoi; nimene n'a băgat de samă lipsa lui. La răsăritul soarelui a fost în picioare și a ciocănit la geamul stăpînei.

— Gata sînt, doamnă, a zis el încet, ca să nu deștepte pe negutător. Am pus chilim pe catîrul domniei-tale. Dacă grăbim plecarea, scăpăm de arșița soarelui.

Kiosem n'a intîrziat; a ieșit bucuroasă; sluga a lăsat genunchiul în pămînt și a ajutat-o să se așeze pe samar ca într'un leagăn, după moda dela Vavilon; și s'au dus. Roua se zvîntase și florile erau deschise în grădini; i se părea frumoasei Kiosem că acele flori rîd la ea.

Au trecut din grădina întîia într'a doua, pe urmă într'a treia, unde se aflau platani bătrîni și tufișuri umbroase. Cîntau gangurii în iasomii înflorite. Din platani zburau corbi negri și stîrci albi.

— Mi-e foame, a zis rîzînd Kiosem. Mi se pare, omule, că te-ai grăbit prea tare și ai uitat să iei mîncare.

— Am uitat, a răspuns sluga. Iartă-mă, stăpînă; gîndul meu nu era la mîncare.

Femeia s'a uitat la el cu luare-aminte; i se părea că glasul lui e întrucîtva mîhnit.

— Ai ceva, tinere?

— N'am nimic, doamnă.

— Ai primit cumva carte cu vești rele dela părinți?

— Nu, doamnă, n'am părinți; mă aflu singur pe lume.

— Cu toate acestea, ești încă tînăr.

— Nenorocirea și moartea nu aleg, stăpînă. Nici părinții mei nu erau prea bătrîni; s'au prăpădit înainte de vreme, cum am să mă prăpădesc și eu.

— De ce? ai cumva vreo mîhnire?

— Mihnire am, stăpînă, căci am uitat să iau mîncare; dar poate vei putea răbda, pînă ce vine stăpînul nostru; cu el sosesc şi bunătăţile.

— Am să încerc să rabd pînă atuncea, a răspuns femeia, cu oarecare asprime.

Vorbind aşa, au ajuns la malul fluviului şi s'au uitat o vreme cum trec ciamuri şi corăbii cu pînzele umflate de o adiere uşoară. După aceea s'au întors subt platani.

Femeia se uita la tînăr şi îl vedea îmbrăcat c'un straiu nou de matasă. Nu i se părea slut. Vorbea puţin, — poate din pricina mîhnirii lui.

— Ascultă, omule, a zis muierea; lasă la o parte supărarea şi spune-mi ceva, ori cîntă-mi, ca să-mi treacă de foame.

Tînărul a clătinat din cap şi a oftat. In acea clipă, într'un vîrf de platan, un corb bătrîn şi-a desfăcut aripile, cîrîind de două ori.

Tînărul a ridicat capul şi l-a întrebat:

— Ce zici ?

— Hra! hra! hra! a răspuns corbul.

— Bine, i-a întors cuvînt, tînărul. Iţi mulţămesc.

Femeia a strigat cu uimire:

— Ce este? vorbeşti cu paserile?

— Da, stăpînă, a răspuns sluga; corbul mi-a dat o înştiinţare care mă bucură.

— Ce fel de înştiinţare ?

— Zice că să caut sub tufa de smeură, la rădăcina platanului, căci am să găsesc mîncare pentru stăpîna mea.

— Cum se poate una ca asta ? Eu nu cred nimica. Cine a adus-o şi de unde ştie el ?

— El ştie, stăpînă, căci e paznic vechiu aici; zice c'a adus-o şi a ascuns-o un om, astă-noapte. Iată într'adevăr mîncarea într'un coş de papură. Binevoieşte a gusta.

Femeia s'a mirat nespus şi a gustat cu poftă: pîne, halva şi naramze.

Au pătruns pe altă cărare a grădinii. Acolo alt corb a croncănit:

— Hra-hra-hra!

— Dar tu ce ai a-mi spune? a strigat către el sluga.

— Cra-caha! cra-caha!

— Aşa ? foarte bine; îţi mulţămesc frumos. Intr'adevăr, stăpînei mele trebue să-i fie sete. Acestalalt corb spune — s'a întors el către Kiosem, — cum că subt muşchiu, în dosul copacului, se află ascuns ulciorul cu vin.

Tînărul s'a dus şi a scos de subt muşchiu ulciorul. Tot aşa de mirată şi de bucuroasă, Kiosem a gustat vinul dulce şi i s'a părut că însoţitorul său ar trebui să fie ceva mai vesel.

— Cîntă! i-a poruncit ea.

— Nu pot, stăpînă, căci am o suferinţă. Aştept pe al treilea corb, să-mi spuie cum aşi putea să mi-o alin.

A trecut într'adevăr al treilea corb şi a dat larmă mare prin crengi.

— Acuma l-am înţeles şi eu! a rîs Kiosem.

Tînărul a zîmbit.

— N'aşi crede, stăpînă.

— Ba, l-am înţeles prea bine. Spune că ţi-s dragă şi că să ne grăbim; căci poate veni stăpînul grădinilor, şi nu trebue să găsească nici ulciorul, nici mîncarea.

Cum stăteau subt o pajişte anume gătită, iată s'a auzit zvon de glasuri, şi neguţătorul a sosit cu alaiu, încărcat de toate bunătăţile. A găsit pe soţia sa cu faţa în sus şi cu ochii închişi, tînguindu-se încet. Sluga o veghea, spăimîntat.

— Ce este ? ce s'a întîmplat ? a strigat cu mînie neguţătorul.

— Stăpînei i-e rău... a răspuns sfios slujitorul.

— Cum se poate ? Nu ţi-am spus s'o păzeşti ca ochii din cap ? Acuma ai să răspunzi cu viaţa ta!

Atunci s'a auzit suspinul femeii:

— Peroz, soţul meu, vino lîngă mine; vreau să-ţi vorbesc.

Neguţătorul a venit aproape.

— Soţul meu, a zis cu glas moale soţia; să ştii că omul tău nu e vinovat. Am venit aici singură, să mă odihnesc, şi m'a cuprins un somn; şi am visat. Mi s'a arătat un bătrîn negru la chip, cu coarne la tîmple, care m'a ameninţat şi a zis: Din acest loc nu te vei mai putea scula şi pătrunsă de junghiuri vei zăcea la pămînt; şi nu te vei putea mişca pînă ce iubitul tău soţ nu se va duce singur să aducă jertfă viţelului de aur, din toate cîştigurile lui de azi. Din fiecare cîştig de bani, să cumpere o vietate, ori pasere ori dobitoc, şi s'o jertfească la altar. Şi, dacă nu se grăbeşte ca să isprăvească jertfele pînă la asfinţitul soarelui, tu ai să mori aici.

Dragul meu, astfel mi-a vorbit omul cel negru. Şi cînd m'am trezit, m'am simţit plină de junghiuri. Trudită de moarte sînt şi nu mă mai pot mişca. Vai! ah!

Neguţătorul a început a răcni cu străşnicie la oamenii săi, chemîndu-i; le-a poruncit să-l poarte cu graba cea mai mare înapoi la Vavilon; a mai strigat la soţia sa că, la asfinţitul soarelui, numaidecît va fi înapoi cu cenuşa jertfelor; s'a dus şi a lăsat pe muiere şi pe tînăr singuri, numai cu corbii care aveau glas şi cunoşteau aşa de bine toate.

Inălţate împărate, a isprăvit Kos, eu sînt cel mai puţin vîrstnic dintre sfetnicii măriei-tale, dar viclenia muierilor am cunoscut-o din tinereţă, căci sluga care grăise cu pasările am fost chiar eu; însă femeia s'a arătat şi mai destoinică. N'o crede, măria-ta, chiar cînd o vezi bolnavă de moarte.

Auzind aceste cuvinte, împăratul n'a stat mult pe gînduri, şi a poruncit că să nu mai omoare pe fiul său.

MIHAIL SADOVEANU.

FORME

PRIVEŞTI meduzele, din fundul mării:
Ce-a străbătut lumina e coloare,
Schimbare'n sine statornicitoare,
Cum treapta una-i în spirala scării.

Coboară străvezie ridicare
De geamăn cer pe netezirea sării
Spre care adunată e mişcării
De'nnot cu multe braţe o'nnecare.

Opririle pîndesc tăiş pe-o rază
Ce-alunecă lăsînd în apă dungă
De umbră cînd pieirea încetează.

Neauzite voci de val stau pază
Vecinătăţii, chipurilor lungă,
De pieliţă de-adînc străin de vază.

GREIERUL

GREIER de iarnă
Ce mă trezeşti ?
Veghea de vineri
Vrei s'o păzeşti?

Sîmbătă, mîine.
Azi lumînări
Patru aprins-am,
Patru'nchinări.

Pentru Patron şi
Patroană şi
Gîndului două,
Care mi-l ştii.

Altele însă,
Patru'n nisip,
Pentru acei ce
Nu mai au chip.

Greiere, ţîrîi
Lunci şi livezi,
Negru ca noaptea
Peste zăpezi?

BULETIN

SĂGERI
Peste seri.
Nicăieri
Ingeri.

Fringeri
In zenit
Şi-au răsnit
Stringeri.

Nu s'au
Turburat
Vindecări.

Norii'n scări
Cer furat
Dus-au.

SPÂNZURATUL

Cu gît întins pe umeri cocoşaţi,
Aplause parcă aşteptînd, circel,
Să-i vină'n pîlc de jos, ca un măcel
De glorie sunt ochii săi holbaţi.

Incovoierii şui, e cu acel
Obraz umflat în sus ca la guşaţi;
Tu, vîntule, călciiele-i le baţi,
Nu palmele ca un învăţăcel.

S'a spînzurat. Se leagănă trofeu.
Apleacă sub triumf copleşitor
Ţărîna sa ne'ntoarsă în pămînt.

O, Euridice! care nou Orfeu
Te va'ncinta din cîntec cerşetor,
Cînd funia o liră este'n vînt?

PSALM PROSTIEI

TU care știi din aur să faci plumb,
Dar fără chipul tău să nu se-admită,
Și oul inspirat-ai lui Columb,
Dinamică zeiță, dinamită

Prostie, laudă, mărire ție
Corabie, pe cît ai întrecut
Corabia lui Noe, avuție
De vînt pe valul care n'a trecut,

Ce nu ți se închină e'nchinare,
Și pare prostul dacă nu-i fudul,
Tiranică — nu prost a fi destul,

Zeiță! fără șiră de spinare,
Ce porți pe umeri lumile, Anteu —
Un psalm îți cînt, în care'ntreg sunt eu.

ȘTEFAN NENIȚESCU

ALEXANDRA

— Ce, ai concediat pe Alexandra?

— A plecat.

— Frumoasă era, domnule... Bravo, te pricepi, ce să zic...

— O, te rog, mă întrerupse grav prietenul meu. Dacă ai ști...

Regretam gluma, bănuind o dramă, de care el aștepta, parcă, să-și ușureze sufletul. O servitoare, pe care n'o cunoșteam, servea tocmai cafeaua. M'am cuibărit în fotoliul tras lîngă soba caldă și l-am invitat, camaraderește.

— Ia spune...

— Monșer, începu el fără zăbavă, oferindu-mi o țigare... De când am rămas singur...

— 'oțule...

— Te gîndești numai la drăcii... Fac șaptezeci de ani la toamnă... Alexandra era un copil.

— Basarabeancă?

— Rusoaică.

— Vorbea românește?

— Puțin. La început ne înțelegeam greu. Dar Rușii au atîta voință...

— Unde ai găsit-o?

— La un birou de plasare.

— Ce spui?... Se găsesc fete, așa curățele?

— Rar!...

— Pari bine informat.

— De când am concediat pe Vera, unguroaică credincioasă, care mă încărca, progresiv, la socoteală, schimb necontenit servitoarele...

Sunt cunoscut la birou. Mă cunosc și ele: femei care nu-și află locul, trecute fără vreme, slabe sau prea grase, știrbe sau cu dinți de aur, spoite criminal, îndobitocite de stricăciune și chin, sfidătoare de ură abia stăpînită, biruind cu obrăsnicia, plînsul ce le stă în gît.

— Știi să faci prăjituri? întreaba o doamnă căruntă, privind candidata disprețuitor printr'un *face à main* din alte vremuri.

Mănînci, Dumneata, prăjituri?... îi răspunse olteanca întorcându-i spatele....

— Auzi a naibi!...

— Eu vorbesc cu ele blînd, increzător cîteva vorbe. E atita suferință în viața femeilor fără cămin!... Ești singură? întrebam pe una; ai bărbat?

— Și bărbat nu bun?.... Se amestecă în vorbă o femeie cu voce metalică, apropiindu-se de mine. Așa am cunoscut pe Alexandra. Să ți-o descriu? Ai văzut-o, sveltă, pieptănată, feciorelnic, și cânta... S'o fi auzit cîntînd mă!.... Sta dreaptă nemișcată, străvezie, cu nările palpitînde, și cânta privind în zare, nostalgic, melodii de pustă, de naivitate ancestrală, cu glas de privighetoare.

Imi plăcuse dela prima vedere.

— Ști să gătești?

— Sigur știi...

— Ești măritată?

— Măritat, sigur...

— Cum e bărbatul?

— Om.

Avea obrazul așa de curat, era atâta mister în ochii ei gri, cu taine de apă moartă, încât n'am stat mult pe gânduri.

— Gătea bine?

— Nu știa nimic. O țineam pentrucă plăcea fetei mele. Erau de o vîrstă... nici optsprezece ani. Se învîrtea prin casă, tăcută, ușoară, indiferentă, ca o pisică. Un surîs melancolic ce flutura enigmatic îi însenina fața, îi înflora buzele, descoperind, sfios, dinți de lupoaică.

— Măi să fie al dracului!

— Asculta, supusă, distrată, orice i se spunea și făcea toate pe dos.

Seara, când a intrat în serviciu, mi-a prezentat simplu, fără gesturi, bărbatul.

— Vladimir.

Era un tînăr blond, sportiv, cu pretenţiuni de eleganță, lins pe cap, în haine negre, lustruite, de chelner, cu înfățișare de băiat vesel dintr'un film american.

— Ce meserie ai?

— Șofer.

— Ai serviciu?

— N'am.

— Rău.

— Sigur, și nu bun... întări Alexandra fără a se uita la el.

Și continua să gospodărească în jurul nostru, absentă, cu șorț și bonețică albă, care scotea în evidență un ochiu învinețit, magistral, peste noapte.

— Ce-ai pățit?

— Nu-i nimic... zise ea, rîzînd dureros, copilărește... Asta, cînd dumneavoastră sunat cu somnoros...

Și arăta bîjbîind cu ochii închiși, desmetică, cum s'a lovit de ușă.

— Nu-i nimic, nu te teme...

N'a fost nimic, în adevăr. Vînătaia a dispărut, cu încetul, trecînd prin toate culorile curcubeului.

Dela o vreme zilele se scurtau simțitor, grăbite să intre în iarnă. Ne învoiam din ce în ce mai bine. Și dacă Alexandra nu învăța să gătească mîncările, în schimb ne învățam noi cu mîncările gătite, aproximativ, de Alexandra.

Serile, când lucram în birou, o auzeam cîntînd, șezînd să coase, cuminte, lângă fata mea, cântece de dor, cu pasiune ce-i răscolea ușor, abia perceptibil, sînii de călugăriță.

Ciubcic, Ciubcic, cucereàvii
Razvivàisea, Ciubcic pe vetrù
Rànișe, Ciubcic ia tebea liubilă
A teperi, zăbiti ia ne mogù

Ciuf, Ciuf, cîrlionțat,
Risfiră-te ciufule, în vînt,
Odată, ciufule te-am iubit
Și nu te pot uita.

. . . .

N'a mai fost vorbă să plece. Vladimir se pricepea la toate: repara instalațiile, bătea covoarele, servea cînd aveam invitați la masă, ceremonios ca un diplomat, alături de Alexandra, indiferentă, cu fața curată, liniștită, fără a se privi în ochi. Și când după plecarea musafirilor am vrut să-i răsplătesc lui Vladimir osteneala, a trebuit să-i strecor cu deasila, în buzunar, bacșișul ce i se cuvenea după o noapte de neodihnă.

Dar acordul nu ținu mult.

Intr'o dimineață, Alexandra, a apărut din nou, cu ochii învinețiți de ochelari negri.

— Ce, iar te-ai lovit de ușă?

— Nu, nimic.... Eu spart lemn și...

— Ascultă, Alexandra, una și cu una fac două: mie nu-mi convine treaba asta. Dacă se îmbată, cum dă cu pumnul, poate să dea și cu cuțitul. Eu nu vreau scandal în casă la mine.

— Da di ci?

— Când împlinești luna?

— Nu teme.... El așa, cînd be, nibun... dar rușine, cînd treaz.

— O fi, nu zic, dacă-ți place, treaba dumitale... Vrei să te omoare?... Cum dă cu pumnul....

— Asta drept, dar ce facem? El prost, cupil...

— Nu știu, nu mai puteți sta la mine....

— Unde mergem?

— Nu mă privește...

— Știi, eu trimet pe el la Chișinău. Acolo mamă și tată și soră... Nu cîștigă el cît trebue să bei....

— Dar o să-ți pară rău....

— Nu pară....
— Eşti tânără....
— Nu plîngem....
— Are să te caute el.....
— Nu trebuim.....

Seara, a cîntat de toate, gătită de fata mea în costum naţional, jucînd veselă, ca niciodată, jocuri căzăceşti, învîrtindu-se în loc, cu chiote sălbatice, cu gura întredeschisă, luminată de acelaşi surîs, indescifrabil....

Ipiti budu, i guleàti budu
A, prideot smèrti, pomiràti budu

Şi voi bea, şi chef voi face,
Iar de va trebui să mor, voi primi şi moartea
....

Timpul trecea şi cu el urmele de pe ochii femeii. Şi cînd au dispărut cu totul, Alexandra, s'a făcut nevăzută, luînd ca amintire cîteva bucăţi de aur căpătate de fata mea, în dar, la zile mari.

— Cine i-a luat ?

— Ea. In orice caz n'au dispărut fără ştirea ei. Monetele, galbeni mari austriaci, de salbă, pe care fata îi atîrnase, uneori de joacă, la gîtul Alexandrei, erau ascunşi într'o cutie în formă de carte, dosită, printre celelalte volume, în bibliotecă.

— Ai reclamat-o?

— Nu.

— Se poate?

— N'am avut curaj..... Şi cînd ţi-oi spune, n'ai să crezi. I-am văzut cînd plecau, închipueşteţi...

— Ei fugi, încolo!

— Să mor. Veneam tocmai dela un bridge. Ploua cu fire lungi, piezişe, de argint. El cu mîinile în buzunare se pierdea grăbit în noapte. Ea se căsnea să-l ajungă, rugîndu-se de el umilitor.

— Voloditchka, proşu.... Voloditchka....

Am încercat să strig în urma lor.

— Ei!...

Dar am intrat în casă, speriat de ecou.

— Bată-te să te bată.

— Ce vrei, cînta aşa de pătimaş...

— Fugi că eşti caraghios.

— Iubea cum cînta:

Şi voi bea şi chef voi face,
Iar de va trebui să mor.......

Am socotit-o destul de pedepsită.

GH. BRĂESCU

TRADUCERI DIN FRIEDRICH HÖLDERLIN

DESPĂRŢIRE

Dacă voi muri obidit fără ca sufletul meu
Să se răzbune pe cei obraznici cu dînsul,
Atunci cînd, învins de vrăjmaşii geniului,
Voi fi jos în mormîntul nemernic,

Atunci să mă uiţi, atunci nici chiar tu, inimă bună,
Să nu mai scapi dela pieire numele meu
Şi să te ruşinezi, tu care-ai fost
Bună cu mine, — dar numai atunci!

Nu simt eu oare? Vai ţie, vai ţie,
Duh păzitor! departe de tine curînd vor cînta
Amarnic toate duhurile morţii
Pe coardele inimii mele.

Cărunţeşte-te, buclă a tinereţii mîndre!
.... aici la această pustie
Răspântie unde durerea
Ucigătoare mă doboară.

CÂNTEC DE URSITA

Sus în lumină plutiţi
Prin line meleaguri, vesele Duhuri!
Dumnezeieşti adieri
Uşor vă ating
Ca mînile harfistei
Coardele sfinte

Fără soartă ca pruncul
In somn răsuflă zeii;
Blând ocrotit
In mugur tainic
Etern înfloreşte
Spiritul lor,
Şi ochii lor veseli
Lucesc în domoală
Lumină eternă.

Nouă însă ni-e dat
Să nu ne-odihnim nicăieri.
Trudiţii oameni
Se usucă şi cad
Orbeşte din clipă
In clipă, asemeni
Cu apa din stîncă
In stîncă zvîrlită,
La întîmplare, mereu şi mereu.

AMURG

Asfinţeşte, Soare! Muritorii
Abia te-au luat în seamă şi nu te-au cunoscut,
Căci fără trudă şi paşnic
Ai răsărit peste cei plini de trudă.

Mie-mi răsari şi-mi apui prieteneşte, Lumină,
Şi ochiul meu te soarbe din belşug!
Dumnezeieşte de paşnic am învăţat să mă 'nchin
De când Diotima mi-a vindecat mintea.

O, tu, trimisă de cer, cum te-ascultam eu pe tine,
Diotima! Cu câtă dragoste ochii
Mei plini de uimire şi slavă se ridicau dela tine
Spre lumina de aur. Izvoarele

Sunau atunci mai sprintene, şi florile
Pământului îmi aduceau mirezme,
Şi zîmbet peste norii de-argint
Se apleca, blagoslovindu-mă, Cerul.

AL. PHILIPPIDE

PSICHOLOGIA GLUMEI

Intr'o oarecare privință, gluma este, poate, un excelent termometru pentru măsurat civilizația; civilizația morală, adică cea adevărată.

Dacă am sta să înșirăm toate virtuțile care fac posibilă gluma, am ajunge la o listă impresionantă. Mai întîi gluma presupune, din partea celui care o practică, absența de răutate. Aceasta e chiar definiția glumei: a rîde, fără răutate, de cineva. Apoi presupune — să nu vă mirați că spun asta — presupune seriozitate. Cineva cînd glumește în loc să arboreze, permanent, un aer de impozantă gravitate. dovedește că e destul de sigur de seriozitatea sa reală pentru a nu se teme că ea îi va fi contestată de îndată ce ar părăsi atitudinea gravă.

Dar gluma implică și o mare virtute din partea victimei. A înțelege de glumă, a nu te supăra cînd cineva, fără răutate, rîde de tine, a ști să distingi cînd acest rîs conține și cînd nu conține răutate, toate acestea dovedesc lipsă de trufie, lipsă de poză, siguranță în soliditatea valorii tale, combinată cu recunoașterea modestă a unor inerente omenești cusururi de care altul ar putea să rîdă.

Din pricina înrudirii dintre glumă și rîs, mulți cred că gluma e o varietate a comicului, alături de altele ca ironia, humorul, pamfletul, satira, sarcasmul, zeflemeaua, șarja, caricatura, etc...... In realitate, gluma nu aparține categoriei comicului. Comicul, cum foarte bine a arătat-o Bergson, este o sancțiune, o pedeapsă socială. Gluma, din potrivă, este un scurt moment de liberare față de lupta pentru existență, este o destindere, o relaxare.

Și ită dece, cred eu, confuzia s'a produs; dece gluma e privită ca o varietate a comicului.

Mai întâiu din cauza rîsului. Foarte adesea, gluma — exact ca și comicul — este însoțită de rîs. Decît, nu-i de loc același rîs. Incă dela Aristot se știe că rîsul provocat de lucrurile comice indică un sentiment de superioritate. Cel ce rîde se simte mai tare decît cel de care își rîde. Este o reacțiune de triumf pe bază de orgoliu. Pe de altă parte comicul provoacă rîsul fiindcă spectatorul a început prin a-și încorda atenția, crezînd că e vorba de ceva serios, de ceva important pentru dînsul, și pe urmă, brusc, constată

că lucrul nu avea nici-o importanță. Este ca o pușcă ce fusese încărcată de geaba. Și pentrucă e antinatural să stai în tensiune ca o pușcă încărcată, descarci brusc. Rîsul de origine comică e totdeauna o asemenea explozie descărcătoare.

Cu totul altfel e rîsul glumei. Este și aci un surplus de energie, un prea-plin de vitalitate. Dar descărcarea e treptată, ca o radiație din toate părțile. Gluma dă ceva radios, e expresie de fericire strălucitoare și continuă.

Rîsul glumei e ca un surîs prelungit și durabil (surîsul propriu zis e prin natura lui scurt și de abia schițat). Rîsul glumei e ca un larg și lung zîmbet adresat vieții; este un rîs al bucuriei de a trăi. Și izvorăște din fericirea de a ne simți avuți în putere, în energie fiziologică și indirect sufletească. Echivalentul din limba franceză a cuvîntului glumă — plaisanterie — indică bine baza de plăcere pură, pură și simplă, a acestei atitudini.

Cum se manifestă acest prea-plin de energie în conduita glumei, este o interesantă problemă de psichologie. Dacă îmi permiteți să recurg la comparații, aș zice că gluma este față de viața serioasă cam ceea ce versul e față de proză, sau dacă preferați, ceea ce dansul e față de simpla ambulație pedestră. In toate aceste cazuri, avem ceva înaripat, o foarte plăcută impresie că lucrurile și-au pierdut gravitatea (în ambele sensuri, atît al moraliștilor cît și al lui Newton).

In Statele-Unite, țară de eforturi încordate, unde la patruzeci de ani omul e aruncat la fier vechiu, bîntue o enormă, o impresionantă nevoie de a glumi, o foame cumplită de veselie. In multe din clădirile sgîrie-nori scrie, pe culoarele tuturor etajelor: „Keep Smiling'', adică „zîmbiți, zîmbiți tot timpul''. Această Americă a vieții aspre, a tensiunii infernale, a dăruit civilizației un gen artistic inedit: poveștile unde viața, cu tot ce ea conține, este sistematic luată în glumă. Evenimentele parcă nu pășesc, ci dansează. Existența omenească e privită oarecum de profil, în fugă, în zbor.

Bine înțeles, dintre toate artele aceea care prin natură este special de capabilă a traduce plastic o asemenea concepție dinamizantă a lucrurilor, este arta cinematografului, care poate tocmai de aceea s'a desvoltat mai cu seamă în America. Voiu înșira la întîmplare cîtevea titluri de filme americane, unde găsim practicată această concepție a vieții. Fac ce-mi place, Viața la întîmplare, Mi-am cucerit bărbatul, Extravaganta D-ră Brent, Leopardul Suzanei, Contesa Lily, Trei și una, Cum se cuceresc bărbații, Valetul Domnișoarei, O familie trăznită și multe altele. In toate acestea, faptele se înlănțuesc strict, ca și în viața reală, dar parcă fug mai iute, parcă nu umblă ci plutesc în pași de dans. Personagiile sunt pline de adevăr, de adevăr psichologic, dar pe care îl exprimă simbolic, rezultativ și ușurat.

Există o anumită producție cinematografică unde găsim, ca mărită cu lupa, această atitudine în fața vieții. Sunt operele complete ale cuplului Ginger Rogers-Fred Astair. Nu numai cei doi

protagoniști danseazã, dar evenimentele înșele danseazã, se desfășoarã cu ceva surizãtor și zburãtor. Nici umbrã de satirã, ci numai glumã purã, așa de purã încît devine stil general și aproape sistem filosofic.

Producțiunile de acest soiu ale cinematografului american nu-s fleacuri, ci adeseori creații de o subtilã psichologie. „My Man Godfrey'', „Design for Living'', „Trouble in Paradise'', sunt mãestre picturi de caractere, fãcute cu multã și savantã trudã.

Am spus, de mai multe ori, cã gluma este fațã de realitatea brutã ceea ce dansul e fațã de simplul mers. Observați cã în romînește la dans se zice joc, iar cuvîntul derivat *„joacã''* este nuanța care exprimã un joc care nu e dans propriu zis. Toate acestea dovedesc cã dans și joc sunt noțiuni totodatã distincte și înrudite.

Problema jocului este un vechiu și important capitol de filosofie; psichologia, sociologia, pedagogia, estetica l-au studiat cu amãnunțime. Existã azi vreo cincisprezece teorii explicative despre joc. Astfel se spune între altele cã la baza oricãrei opere de artã, dela vodevil la melodramã, dela schița humoristicã la elegie, se gãsește o activitate ludicã (ludere înseamnã în latinește a te juca).

Arta complicã acest fenomen ludic cu elemente culturale superioare, fie comice, fie tragice. A te juca înseamnã a construi o lume fictivã care seamãnã cu cea realã. Seamãnã fiindcã în jocul cel mai simplu gãsim luptã, dificultãți, reguli și hazarduri, elemente care-s la temelia vieții adevãrate. Iatã de ce arta, care-i o reinventare pe cont propriu a realitãții, este în esența ei o activitate ludicã.

Dar arta — cel puțin pînã acuma de curînd — nu glumește. Se joacã cu închipuirea, dar socoate cã nu-i de demnitatea ei sã glumeascã. Dimpotrivã, ia lucrurile foarte în serios. Este ori tragicã, ori comicã. Și comicul presupune maliție, picã, rãutate, resentiment, poftã de a sancționa, plãcere de a pedepsi.

La fund, foarte la fundul unei drame de Shakespeare sau unui poem de Eminescu se gãsește, de sigur, fenomenul joc, de vreme ce acești artiști recompunînd realitatea, efectueazã o conduitã identicã cu aceea a sportivului care face o partidã de polo, a cartoforului care joacã bridge, sau a fetiții care se joacã cu pãpușa. Dar nici Shakespeare, nici Eminescu, nici fetița cu pãpușa nu au cîtuși de puțin intenția de a lua jocul lor în glumã. Dimpotrivã, ei sunt, în forul lor interior, mult mai serioși, mai atenți decît în viața curentã. Arta la adulți, joaca la copii au fost totdeauna activitãți grave, mai grave decît toat celelalte. Gluma, care și ea e veche cît lumea, a avut un rol de cenușereasã.

I s'au încredințat doar lucrurile neimportante,, micile fleacuri ale existenții. De îndatã ce gluma capãtã oarecare consistențã, dacã bunãoarã rîsul capãtã calitate culturalã de comic, gluma înceteazã, automat, de a mai fi glumã, și devine ironic, sau humor, satirã ori pamflet. Rãutatea intrã, și gluma se stinge așa cum ziua se topește cînd se lasã noaptea.

Abia azi, în sinul acelui popor cu viața asprã, în mijlocul poporului american, s'a nãscut aceastã idee de copii adulți, aceastã idee nespus de umanã și nobilã, de a da glumei un conținut intelectual vast și înalt, și de a face din ea o categorie culturalã autonomã și egalã în grad cu altele.

Americanilor le datorãm aceastã invenție în civilizația spiritualã, invențiune pe care ași numi-o: *gluma purã*. Ideea de a ușura oarecum realitatea de tot plumbul, de a o face sã circule cu pași elastici ca de dans, iuți ca de zbor; ideea de a prezenta complexa realitate ca o jovialã confidențã scãpatã lui Dumnezeu; ideea de a picta viața astfel încît sã ne facã sã rîdem tot timpul, și tot timpul fãrã rãutate: toate acestea au fost descoperite, acum, de curînd, de poporul american. Descoperirea s'a cristalizat în opere multe și palpabile, vizibile, cumpãrabile. Descoperirea lor recentã nu numai cã îmbogãțește patrimoniul civilizației spirituale, dar constitue și o excelentã școalã de bunãtate, de destindere fãrã victime, de bucurie fãrã rãutate.

D. I. SUCHIANU

FECIOARA ALBĂ . . .

E ploaie şi-i urît afară,
Şi trenul a intrat în gară;
Şi în peisagiul monoton,
O umbră umblă pe peron,
Un pescăruş cu ochi albaştri,
Alb, rătăcit printre pilaştri.

Ce gară moartă de provincie,
In care ziua dela cinci e,
Urît şi trist, ca 'ntr'un spital....
C'un singur bleg şi chior fanal,
Ce-aruncă umbra lui de iasmă
Pe trenul lung, ca o fantasmă.

Pe cine aştepţi cu violete
In gara zilelor încete?
De ce alergi din cap în cap?
De ce privirile-ţi încap
Cercetătoare prin vagoane
In gara fără lampioane?

Pe cine caţi aşa grăbită
Prin ferestruica aburită?
Şi pentru care călător
Ţi-i zîmbetul iscoditor?
Pe cine vrei s'opreşti din cale
In gara veşniciei goale?

Şi cine eşti, fantomă, care
Ne-apari mereu, în fiecare
Pierdută gară de provincie
In care ziua dela cinci e
Urît şi frig — şi care porţi
Flori violete pentru morţi?

E ploaie şi e vînt afară
Şi trenul a pornit din gară.
Pe care drum? Spre care ţară?...

LAZAR ILIESCU

VISUL

Senzația pe care o avu trezindu-se, fu o vie neliniște, ciudată, cașicînd s'ar fi răsturnat deodată în el viziunea obișnuită a lucrurilor. O pîclă nămoloasă stăruia încă pe pleoapele abia deslipite. Îi bătea inima iute și bătăile ei îi răsunau în auz, tari, sonore, dîndu-i un fel de amețeală.

La început nu deosebi nicio mobilă din dormitorul larg, cufundat în întunericul și tăcerea ce păreau și mai adânci, în contrast cu agitația lui lăuntrică. Pentru întîia oară încerca un sentiment de singurătate, de izolare și trăia încă sub impresia că starea lui de acum e o prelungire a visului. Era aceeași realitate străină, rece, ostilă. Or fi săvîrșit poate un gest violent, ca să se desmeticească, dar căldura unui trup ce i se infuza prin toți porii, îl pătrundea încet, îl făcu să descopere o altă prezență. Atunci își dădu seama limpede că e treaz, fără ca totuși să se liniștească. Dimpotrivă. Fiindcă în aceeași clipă înțelese că e Gina, soția lui, care dormea calmă, ca o pisică mare, brună, cu genunchii desveliți.

Se ridică în coate atît de repezit, întors cu fața spre Gina, încît se miră că nu o deșteptase. O privea într'una, încordat, de parcă ar fi vrut să-i smulgă secretul din carnea ei adormită, să-l soarbă de pe buzele resfrînte, prin care șuera melodios respirația profundă.

Nepăsarea candidă cu care își dăruia în somn frumusețile întrezărite prin transparența de spumă a cămășii, îi înteți turburarea. Nu era urmă de senzualitate în ea. Imaginea asta necunoscută, a femeii sale, îmbietoare îl surprindea dureros. Pînă acum nu observase cît de turburătoare, era chemarea ființei ei. Sau poate nu ținuse seama, nu dase nicio importanță acestui fapt.

O știa soția lui, femeia lui.

Trupul acesta închis în somn, opac, misterios, peste care se așternuse o liniște deplină, îl chinuia din ce în ce mai rău. Voia să se stăpînească, dar simțea cum crește în el dorința să înlăture cuvertura subțire de mătase; ar fi vrut să găsească urmele visului pe coapsele arcuite și leneșe. Deodată însă, altă ideie îi străbătu mintea: să-i pironească brutal umerii de pernă și cu privirile țintă în ochii ei înegurați de somn, s'o întreb tare, repetat, ca într'o obsesie: Spune, e adevărat?... E adevărat sau nu?... E adevărat sau nu?...

O vedea cu obrazul răvășit de spaimă, cu gura strînsă într'o grimasă de suferință, mărturisindu-i pierdută, plînsă—: Da, e adevărat!

Totuși, Lambru nu se clintea. Gina continua să doarmă toropită, cu capul înfundat în pernă. El își ținea răsuflarea, fixînd-o sfredelitor, ca și cum ar fi așteptat ceva, un indiciu, care s'o dea în vileag: — „Nu, nu-i cu putință, e un vis'', se sbătea Lambru.

Nu-și termină bine gîndul și involuntar mîna lui apucă marginea cuverturii, îndepărtînd-o atît de ușor încît Gina nici nu simți măcar. Îi tremurau degetele de emoție. Băgă însă de seamă că nu deslușea nimic. Pielea ei brună, întunericul din cameră dădeau trupului o opacitate nepătrunsă. Lambru nu se lăsă învins. Coborî din pat, precaut, și apropiindu-se în vîrful picioarelor de fereastră, ridică storurile. Tresări. Un sgomot. Nu, un geamăt al Ginei. Lumina năvălise puternică înăuntru și inundase patul. Femeia se răsuci într'o parte, și cînd Lambru se înapoie tiptil lîngă pat, înainte de a se sprijini într'un genunchi ca să urce, ea deschise pe jumătate pleoapele. Ingînă: — E tîrziu?... Vag, prinse privirea aprinsă a lui Lambru umblîndu-i de-alungul trupului. Imobilitatea lui o nedumeri. De ce nu-i răspunse? Deschise ochii mari și se văzu descoperită, goală... Cu un gest de pudoare, iute își trase cămașa, luminîndu-se: Cum m'am desvelit! Și surîse stîngaci. Nu, nu era asta, nu nimerise. Deveni pe loc atentă la schimbarea bărbatului.

— Ce e, Lambrule, nu ți-e cumva bine? se îngrijoră, înălțîndu-se în capul oaselor.

— Mi-e bine, spuse în cele din urmă, — și după o pauză: Cît ești de frumoasă!

Se căznea să-i zîmbească, cu toate că prin exclamația lui de admirație ascundea îndoiala, suferința în fața acestei femei cu totul nouă, deosebită de cea din fiecare zi. Acum, e adevărat, mai dispăruse oarecum aerul acela de senzualitate grea pe care-l avusese în somn, Gina revenea treptat femeia lui cunoscută, cu linii armonice și puțin dure, inspirîndu-i iar încredere. Dar imaginea Ginei din somn nu putea s'o uite. Rămînea la fel de conturată, de ascuțită în conștiința sa.

Gina, nelămurită, nu știa ce să creadă. Chipul ei avea o expresie concentrată, întrebătoare, care îi risipea farmecul dinainte, o urîțea aproape. Lambru o regăsi. Fu o scurtă sclipire de bucurie ce se stinse. Cealaltă Gina, îl mai domina.

In fața femeii de-acum, a soției sale, începea să se simtă stînjenit. Nu mai putea să întindă tăcerea asta între ei, trebuia s'o curme, era dator o explicație, și lucrurile să-și reia cursul lor normal. Prin atitudinea ei, Gina cerea să-i vorbească. De ce nu avea curajul să meargă pînă la capăt și să-i destăinuiască visul? Dacă era ceva adevărat, s'ar fi dat de gol. I-ar fi peste putință să-și înăbușe orice reflex: o tresărire, o grimasă, paloarea... Deajuns, ca s'o trădeze.

Fără veste însă Gina se dădu jos din pat, trecîndu-i palma peste ochi.

— Destul, ai să te îmbeți, rise, nesigură totuși pe gesturile ei. Să spun Anei să prepare cafeaua, da?

Vocea cu inflexiuni dure a Ginei îi făcea bine, îl potolea, readucîndu-l în fire. Era atît de naturală, de sobră în mișcări, și mai ales tonul ei ferm, deschis. pe care-l iubea, ascultîndu-l acum, îi atenua întrucîtva suferința.

— Da, da, zise Lambru, smulgîndu-se preocupărilor lui întunecate.

Gîndindu-se bine, Lambru își spunea că visul era desigur absurd. Se mira el însuși cum un om întreg, cu simțuri sănătoase, echilibrat, poate avea visuri atît de bizare și mai ales să fie torturat de ele. Cu toată osteneala pe care și-o dădea ca să le alunge din minte, se pomenea din în ce mai încătușat, nervos, pierzîndu-și controlul de sine, luciditatea, datorită cărora ieșise totdeauna învingător în procesele cele mai complicate. Avea o răbdare și un calm, care scoteau din sărite pe un adversar cu temperament, neatent la forma dialectică în care își exprima judecata perfect închegată, de nesdruncinat. Studia un proces greu, celelalte lăsîndu-le pe seama celor doi secretari ai săi, cărora la nevoie le dădea unele indicații, dar spre uimirea lui îi scăpase — la prima citire a dosarului — unele detalii, pe care în altă dispoziție sufletească le-ar fi sesizat numai decît. Firește nu erau detalii de prea mare importanță, dar oricum, în mîna unui adversar abil, puteau deveni periculoase, încurcînd și mai rău ițele acestui proces și așa destul de complex.

Ca de obiceiu, dela ora 7 seara, Lambru se afla în biroul său. Răsfoia foile dosarului, aruncînd ici-colo cîte o ochire, însemnînd cu creionul roșu unele pagini. Trecuseră astfel două ore. Deși avea expresia unui om concentrat asupra lucrului său, Lambru nu făcea altceva decît să urmărească acea teribilă imagine din vis, sforțîndu-se totodată să înțeleagă și textul bătut la mașină. Acest efort îi provocă o durere violentă de cap, și împinse dosarul, cu silă, ducîndu-se spre fereastră să respire aerul rece al nopții.

Ceea ce îl sdruncinase pe Lambru, nu era numai gestul definitiv și crud, mereu viu în imaginația sa, ci și faptul că celălalt nu era altul decît prietenul lui, Nicu Predescu. Acest Predescu, mai tînăr decît el, repurtase cîteva succese la bară, care îi deschideau o carieră, dar se dase la fund, fără ca nimeni să-și poată explica motivul adevărat. Ceea ce știau toți colegii, e că lui Predescu îi plăceau prea mult femeile. Se bănuia chiar că din această cauză abandonase avocatura. Inteligent, bogat din naștere, nu se sinchisea de ziua de mîine.

Lambru îi aprecia mobilitatea de spirit, nu însă și ușurința lui, venită poate din bogăție, și despre care credea că fusese fatală carierii și vieții lui Predescu.

La rîndul său, Predescu admira judecata plină de sens, logică, geometrică a prietenului său — dar, în fond disprețuia ușor caracterul lui rigid, concepțiile măsurate și burgheze, ca și lipsa de gust.

Lambru luptase să parvie la situația socială pe care o avea. Celălalt se născuse în ea. O diferență care, cu toate că Predescu se ferea ca prietenul lui s'o simtă, exista totuși. Astfel, știindu-l însurat, nu-și manifestase curiozitatea să-i cunoască soția, probabil închipuindu-și că-și luase o femeie după gustul lui — de calitatea căruia Predescu se îndoia. Asta observase Lambru atunci cînd, într'o zi, prietenul lui întorcînd cu fața spre sine fotografia de pe birou, se interesase în treacăt, ca de un lucru oarecare —: Soția ta?... — Da, îi răspunse jicnit. Predescu pusese fotografia la loc, continuînd discuția, ca și cum nu s'ar fi întîmplat nimic.

Venea rar pe la el, întîi fiindcă se răciseră unul de altul, și apoi pentrucă însăși viața diferită pe care o duceau îi despărțea. De altfel, în adîncul lui, Lambru îl judeca cu asprime: „Un ratat, și acest Predescu''. Nu-l preocupa și nici nu-i dorea cu dinadinsul prietenia, dar cînd îl vizita uneori, încerca o plăcere tainică, orgolioasă. Ori cum, apropierea fizică ca aceea din vis, între Gina și Predescu, i se părea deadreptul insuportabilă și stupidă. Fiindcă pentru Gina, omul acesta era un străin, un necunoscut; nu-l văzuse niciodată în viața ei. Dar dacă, totuși... La el în casă, nu. Birourile se aflau pe aripa stîngă a casei, în fund, cu o ușe de intrare separată și Predescu, orideciteori venea, stătea numai cu el, singur. Asta nu împiedica însă să-l persecute îngrozitor imaginea din vis, atît de naturală, de pregnantă, de parcă ar fi fost reală. Avea impresia că s'ar ușura dacă i-ar povesti totul Ginei: ar rîde amîndoi ca de-o copilărie și i-ar trece.

Un vis urît, smintit. Din lașitate, din slăbiciune, din suspiciunea de-a nu o răni, întîrzia să-i mărturisească, cu toate că pînă la sfîrșit, trebuia să-i vorbească. In ce chip, nu întrevedea încă, dar altă ieșire nu exista. Așa cel puțin i se părea acum. Ii va vorbi pentru a-și reface liniștea, pentru a sta iar în fața ei drept, calm, fără s'o urmărească pieziș, otrăvindu-și ceasurile petrecute împreună. Era convins că spunîndu-i brutal tot ce-i trecuse prin cap, s'ar fi produs o ruptură între ei, o răceală, și asta voia să evite cu orice preț.

La drept vorbind, Gina îl alesese de soț. In casa largă, bogată a tatălui, fost președinte al Curții de Apel din C., printre tinerii care îi făceau curte, unii cu nume de familii vechi, Lambru fiind sărac, reprezenta partida cea mai puțin strălucită, deși începuse să se impună în lumea barei.

— „Dacă mă vrei de soție, sunt a d-tale, îi spusese într'o zi, cînd se retrăseseră într'un colț mai singuratic al salonului; ceilalți nu mă interesează, niciunul.

El îi strînsese mîinile de bucurie, incapabil să îngîne un cuvînt.

— Nu te iubesc, continuase, dar ești un om pe care aș putea cîndva să-l iubesc.

O frumusețe severă, aparent rece, cu purtări reținute, și o gravitate senină, ce armoniza cu trupul ei statuar. Gina se potrivea deplin cu temperamentul stăpînit al lui Lambru. O iubea și din ce

în ce dragostea lui se adâncea, fără să o arate în gesturi exterioare; o iradia spontan din ființa lui.

Ginei nu isbutise să-i inspire o pasiune, totuşi legătura dintre ei se cimentase puternic, depăşea —prin sensul pe care i-o dădeau amândoi — o căsnicie comună. Gina n'ar fi fost în stare să umbrească piedestalul ridicat cu atîta trudă şi sacrificii: numele. Lambru ştia că e deopotrivă şi mândria ei.

Visul acesta absurd îi adusese însă la suprafaţă unele lucruri ignorate de el, şi de care acum se speria, având sentimentul că ele conţin ceva rău, indistinct. Işi amintea astfel că se împlineau patru ani dela căsătoria lor, şi că din acest timp, prea puţin îi consacrase Ginei. Mereu era ocupat peste cap de procese, şi atunci cînd ieşeau la un teatru sau la o serată, socoteau faptul un eveniment. Nu avusese nici o gingăşie faţă de ea, o atenţie care să împrospeteze afecţia ce-o nutreau unul pentru celălalt. O simţea alături de el, fremătînd in marile procese, cînd înmărmurea sala cu o pledoarie desfăşurată amplu, cu o logică implacabilă ce nu admitea replică. Mergea apoi atîrnată de braţul lui, participînd cu emoţie la felicitările care curgeau din toate părţile, nefiind absorbită decît de prezenţa bărbatului. I se dăruia întreagă.

Dar altminteri, ce cunoştea din viaţa ei intimă, secretă?

E adevărat că după noaptea visului, în Lambru se mai produse o schimbare. Se căznea să fie tandru şi pe cît îi îngăduia munca în apropierea Ginei, să-i răpească un ceas, un minut de intimitate. O invita mai des în oraş îi făcea mici cadouri de preţ, ajunsese chiar să-i propuie ca în mijlocul verii să facă o călătorie în Italia.

Pe Gina o încînta şi o suprindea transformarea neaşteptată a lui Lambru. Ea vedea însă că înlăuntrul acestei afecţiuni se afla un vierme care îl rodea. Nu-l întrebase nimic, din delicateţe, presimţind că la momentul oportun se va destăinui.

Când bătu servitoarea la uşă, Lambru tresări: Da!

— Vă pofteşte doamna la masă, zise fata din casă, întredeschizînd uşa cu sfială, ca să nu-şi supere stăpînul. Ori de câte ori lucra, nu avea voie să-l stingherească nimeni. Nici Gina nu-l deranja. La ora 9, il chema de obiceiu la masă. Acum trecuse de nouă cu un sfert de oră.....

Intrînd în sufragerie, Lambru mai păstra încă pe figură o urmă din răvăşirea interioară, pe care — cu toată voinţa lui de a o masca, — Gina o ghicise imediat. Ea se prefăcea că nu observă. Ce o îndemna să se poarte astfel, nu-şi explica, pentrucă altădată, la cea mai mică încreţire a frunţii lui, era alături, înţelegătoare, prezentă; dar un vag presentiment o înştiinţa de data asta că ceea ce-l măcina pe soţul ei, e altceva, obscur, turbure. Numai simplul fapt, că dela o vreme — în afară de vădita lui încordare — o măsura pe furiş, scrutând-o într'un anume fel, uimit şi mîngăetor totodată, ca şi când ar fi descoperit frumuseţi noi, nebănuite, o lămurea că nu neplăceri de ordin profesional puteau fi cauza sbuciumului.

Gina îl întimpină cu un zimbet indecis, tandră:

— Iartă-mă că te-am întrerupt, dar mi-era foame, spuse cu o nuanţă copilărească în glas. Probabil, te pasionează, nu?

— Da, e interesant, zise, luminîndu-se puţin, şi se aşeză la masă.

— Crezi că d-rul Panu va depune împotriva soţiei sale? urmă cu intenţia să închege o discuţie care să-l distragă.

— In niciun caz. Asupra ei apasă o vină teribilă: aceea de a fi ucis un om. Mă îndoesc dacă Panu, în sufletul lui, va putea s'o ierte vreodată. Nu că a ucis, — moartea amantului îi e indiferentă, — dar că l'a înşelat.

Şi după o scurtă reflecţie, adăogă. Am impresia că un bărbat întreg nu iartă niciodată.

— Niciodată, repetă Gina, visătoare, ca un ecou.

— Da, ţi se pare ciudat?

Pronunţase cuvintele repede, tăios, uitându-se ţintă la soţia lui.

Femeia nu-i răspunse, mînca mai departe, în tăcere, însă liniile obrazului se înăspriseră subit, dîndu-i o înfăţişare de severitate.

Lambru rămase cu ochii pironiţi asupra ei, şi privirea lui, în loc să fie pătrunzătoare, deveni goală, extatică, cu acea lucire mată pe care o capătă cînd e răsfrîntă înăuntru.

— Ţi se pare ciudat Gina? De ce nu-mi răspunzi, rosti cu un accent profund, îndepărtat.

— Ce e cu tine?

Intrebarea asta directă, neaşteptată, cuta dintre sprîncene, nedumerirea dureroasă din colţul buzelor ei, îl descumpăni.

— Nu, nimic.... îţi pusesem doar....

— De ce să ne prefacem, Lambrule, îl întrerupse cu oarecare violenţă, eşti de câtva timp chinuit, nu mă poţi amăgi, dar motivul îmi scapă.

Ai uneori un fel de a mă privi, care mă jigneşte. Spune-mi ce-i cu tine? Şti că aş face orice, ca să-ţi recapeţi liniştea.

— Iţi mulţumesc, îngînă, sculându-se, şi apoi cu o nefirească timiditate: Vrei să luăm cafeaua la tine?

— Sigur, Lambr'ule, consimţi. Şi surîse.

Ii încercui braţul, lipindu-şi coapsa fierbinte de trupul lui Lambru şi trecură în apartamentul Ginei. Pe divanul din mijlocul încăperii, acoperit cu un covor pluşat, alături de soţia sa, Lambru îşi sorbea încet cafeaua, cercetându-i camera atît de vastă, de luminoasă, fără nimic care să trădeze dormitorul unei femei, în afară de un miros subtil de parfum, amestecat cu cel al ghioceilor primăvărateci, aşezaţi într'o glastră albastră, care înviorau interiorul prea sobru.

— Ce bine e aici, cu tine, exclamă voluptuos.

— Tu poţi intra oricînd...

— Dreptul soţului, nu? sublinie, cu un iz de amărăciune.

— E şi altceva,... n'ar fi deajuns.

— Gina! O apucă de mîini, înfrigurat.

— Vezi! E ceva de care mi-e mie însumi ruşine. Nu-s în stare să-mi închipui cum vei primi lucrul acesta.

— Dela tine primesc orice.

Lambru şovăi: — Cum?... Uite, aşi vrea să-ţi spun că am avut acum o săptămână, un vis monstruos, un coşmar, care — deşi sunt conştient că e o fantezie absurdă a inconştientului, — mă obsedează zi şi noapte, şi nu ştiu de ce mi se pare că spunîndu-ţi ţie, mă voiu elibera... Ei bine, am visat că m'ai înşelat. Dar ceea ce e deadreptul odios, e că m'ai înşelat cu un prieten al meu, de care tu de altfel habar n'ai, un anume Nicu Predescu, un avocat ratat, uşuratec.

Gina înălţă din umeri, mută.

— Aici, la tine, în odaie, pe acest divan, cu gesturi de dragoste pe care numai eu ţi le ştiu, termină cu tonul din ce în ce mai scăzut.

Pe Gina o trecu un fior subţire de-a-lungul spatelui. Nemişcată, cu buzele strînse, asculta fără să desvăluie nimic din ce-i rănea sensibilitatea. Fusese dela început hotărîtă să suporte pînă la capăt, cu orice risc. I se suise spre timple o umbră de roşeaţă, o fierbinţeală, în ciuda răcelii de ghiaţă a întregului trup.

Maşinal repetă în sine „gesturi de dragoste pe care numai eu ţi le ştiu" şi deodată, din imaginile ce o asaltară, se desprinse una, clară, reliefată, cea din noaptea visului, cînd se trezise descoperită, cu cămaşa ghemuită la piept şi Lambru plecat de-asupra ei, rătăcit. Înţelese în aceeaşi clipă că el o desvelise... şi tot ce clădise închipuirea lui...

Se produse în ea o nesimţită răsturnare de sentimente, de înţelesuri...

Aşa dar, Lambru străbătea şi dincolo de acea femeie care i se înfăţişa lui, şi care voia din trup şi suflet să fie, întrezărea acel ceva latent, inform, pitit undeva, în fundul fiinţei, aşteptînd doar prilejul să prindă formă şi viaţă. Lambru, acest om aparent echilibrat, liniar, fără sinuozităţi. Ce bizar! Să-i fi deşteptat visul, facultăţi de spirit atît de ascuţite, de pătrunzătoare...

— De ce taci? spuse Lambru, cu o panică reţinută, incleştîndu-i genunchii mari şi rotunzi, iartă-mă dacă...

— O, nu Lambrule, se scutură Gina, e un vis caraghios. Parcă ai fi un adolescent...

Îl înlănţui cu braţele pe după gît, scoţînd un rîs mic, silit, întretăiat de cîte un cuvînt pe care-l voia liniştitor:

— Ce copilării... dragul meu... haide, să fim cuminţi.

Lambru gîndi: „Are dreptate, însă e ceva nefiresc în rîsul ei".

Totuşi rîsul acesta îi uşura greutatea imponderabilă ce-l apăsa, şi apoi, alături, cald, fremătător, trupul ei, care îi aparţinea, care era al lui, numai al lui... Schimonosi gura într'un surîs neisbutit, urcîndu-şi palma spre mijloc, cuprinzîndu-l cu un tremur, pe care ea îl cunoştea.

— Draga mea, şopti.

— Lambru, zise, lăsîndu-se pe spate şi străgîndu-i capul spre sîni, desprinse în treacăt că pe chipul lui mai stăruia o palidă adumbrire...

Căzuse peste el, cum se întîmplă adesea, atunci cînd se aştepta mai puţin.

Asta, gîndea Lambru, era iar una din caracteristicile vieţii desorganizate pe care o ducea amicul său Nicu Predescu. Trecuse vreo trei luni, în care vreme nu dăduse niciun semn de viaţă. Credea chiar că e plecat din ţară, sau în orice caz nu era în Bucureşti, dar un amic comun îi spusese într'o zi că-l văzuse pe Predescu la masă, la Modern, „Cu două doamne frumoase şi „vesele" — accentuase celălalt".

— Ce-i cu tine, Predescule? exclamă Lambru, cu o expansiune nenaturală, care distona cu rezerva lui obişnuită. Pe de o parte se justifica prin satisfacţia ce-o nutrea în urma analizei procesului, minuţioasă, şi pe care îl prevedea ca pe un mare succes pentru el.

Dacă nu înlăturase cu desăvîrşire acea imagine erotică, hîdă, ea se estompase însă ca un clişeu decolorat, îngăduindu-i să dedice muncii aride, cerută de acest proces întortochiat.

Din partea Ginei nicio îngrijorare; era aceeaşi, nu se schimbase. Asta îl bucura mai mult ca orice, îi înzecea forţele. Se svîrcolea în el o poftă de muncă sălbatecă. Îşi va turti adversarii sub argumentele ce le va desvolta cu o logică şi o preciziune matematică, neomiţînd nici un amănunt, nici o nuanţă. Va fi într'adevăr o lovitură.

— Te-am cam întrerupt, nu-i aşa? Scuză-mă, dar...

— Nu, oricum lăsam dosarul, e aproape de ora mesei, nu-i dădu răgaz Lambru să sfîrşească.

— A! uitasem, viu cam nepotrivit. Ce vrei, eu nu am ore fixe, spuse sarcastic, dar nu te voiu reţine mult...

— Dacă nu ai nimic împotrivă, rămîi la mine la masă, mai stăm de vorbă...

Lambru amuţi, zăpăcit, căpătînd abia acum conştiinţa gafei comise. De ce îl invitase la masă? Îi scăpase vorbele din gură, ca unui copil. Ce va crede Gina? Poate, că el intenţionase să-i aducă pe unul în faţa celuilalt, să-i confrunte...

— Ce s'a întîmplat, dragă, făcu Predescu, înălţînd o sprinceană.

— Nimic, se desmetici Lambru, sunînd. Am de dat cîteva instrucţiuni unui secretar de-al meu referitor la cercetarea unui dosar, un lucru foarte important şi... mi-e teamă să nu fi plecat. — D-l Stoenescu e aici? îl întrebă pe cel de a-l doilea secretar, care tocmai intrase.

— Nu, a spus că se întoarce mîine, cu dosarul pe care i l-aţi cerut.

— Bine, mulţumesc.

Apăsă pe altă sonerie şi după cîteva secunde, apăru servitoarea.

— Spune doamnei că avem un prieten la masă...

La auzul numelui, rostit desluşit de Lambru, Gina avu o imperceptibilă crispare, şi de-asupra tînărului înclinat, îi trimise bărbatului o privire sticloasă, întrebătoare, ca şi cînd ar fi spus: „Ce înseamnă asta?". Lambru se întunecă, dădu din cap ca în faţa unui lucru inevitabil.

— Mă bucură, vorbi amabilă, dar distantă, locul dv. e aici. Şi-i arătă un scaun aşezat nu prea departe de ea, însă mai mult lîngă Lambru, care domina din colţul lui toată masa acoperită de veselă strălucitoare şi pahare de cristal. De sus, din plafon, radia o lumină difuză, mată, neobosind ochii. Această lumină o favoriza pe Gina, o scotea în relief, cu părul lins şi negru, încadrîndu-i ovalul obrazului, ca o ramă, cu rochia lucioasă ce-i înfăşura strîns şoldurile pronunţate, imitînd ape la fiece mişcare a trupului.

Emoţionat peste măsură de această apariţie, Predescu nici nu se atinsese de mîncare. Nu şi-ar fi închipuit pentru nimic în lume că Lambru avea o asemenea femeie. Işi reamintea că o văzuse cîndva pe o fotografie şi îi displăcuse. Frumoasă, nici vorbă, dar înfumurată şi cu „nasu'n sus", un anume gen de femeie cu care se ferea să aibe de-a face. Acum, lîngă el, cu acel fluid misterios pe care i-l da viaţa, gesturile ei, surîsul şi însăşi statura maiestoasă, se animau, prindeau un ritm cald, lăuntric.

— Domnule Predescu, îl îndemnă Gina, politicos.

— Da, doamnă, desigur...

Lambru îi ghicise starea. Din colţul mesei îi supraveghea pe amîndoi. Măgulit în vanitatea lui jicnită odată de Perdescu prin indiferenţă, vru să fie răutăcios.

— Cum o mai duci cu existenţa ta de solitar?...

— O cunoşti doar... măcar din ce se vorbeşte pe socoteala mea, îngînă rar.

— Se exagerează cumva? spuse Lambru, învăluind întrebarea într'o plasă de fină ironie.

— Nu, dar oamenii sunt miopi.

— Cum asta? Eşti doar întîlnit mereu de prietenii noştrii, însoţit de... dar înfîrşit e un lucru care te priveşte, rîse Lambru. Şi mai ales n'aş vrea să am aerul unui moralist într'o situaţie dealtfel nepotrivită. M'am angrenat fără voie...

— Nu mă supără Lambrule, zise, înainte mă cihnuia tot ce se inventa pe seama mea, acum sunt imun. Dar aş vrea să ştii că ceea ce se vede e ce lepăd, şi nu ce păstrez.

Gina, fără să pară, fără să vra, ascultase atentă, reţinînd ultima frază. „E neîndoelnic, inteligent, îşi zise în sine. Pe sub gene, urmărise pe cel ce vorbise şi trebui să recunoască o sobrietate în ţinuta lui, o fineţe în trăsături, în chipul prelung şi interesant.

— Doamnă nu v'au plictisit oare aceste neavenite confidenţe? Am fost provocat, se scuză.

— Nu, deloc. N'aş vrea însă să vă fi indispus, căută Gina să repare brutalitatea lui Lambru.

— Prezenţa dv. risipeşte orice mîhnire, ca lumina—umbrele inconsistente, spuse cu o nuanţă de seriozitate şi glumă.

— O! sunt încîntată, îi înapoie graţiozitatea, cu aceeaşi rezervă exterioară, dar cu un tremur de bucurie, stins.

Conversaţia lui, rafinată şi totuşi sinceră fiindcă-i ascundea o dorinţă precisă, pe care ea o simţise de îndată ce-i fusese prezentat, o atrăgea. Inainte de a se mărita, se lăsa în voia acestui joc de aluzii şi complimente uşor senzuale, ce-i arătau de cîtă supleţe de spirit şi îndrăzneală puteau fi capabili tinerii ce roiau în juru-i. Cealaltă parte din fiinţa ei, serioasă, mai gravă, detesta jocul, cu toate că instinctul lui nu dispăruse.

Predescu i-l sgîndărise, deşteptîndu-i unele nostalgii....

— Remarc că ai şi instinct poetic, îl zeflemisi Lambru, pornit să-l ridiculizeze, pentrucă începuse să-l întărite manierele lui, felul degajat şi curtenitor al omului de lume, care observa că o captase involuntar pe Gina. Ea se mişca parcă cu mai multă supleţe, vocea căpătase o inflexiune caldă, muzicală, toată fiinţa ei strălucea de-o nefirească intensitate.

— E în funcţie de obiectul care-l inspiră, replică Predescu, suflînd fumul în rotogoale groase ce fugeau pe dinaintea chipului, întunecîndu-l, ca apoi trăsăturile să se desprindă încet, ca dintr'o nebuloasă.

Pe Gina o stinjenea cotitura pe care o luase discuţia, fiind atentă la contractarea lui Lambru, ce sta pînditor în colţul mesii; i se părea şi ei că lunecase prea departe. Pe de altă parte o indigna, găsea că e de nesuferit înclinaţia lui de a-i spiona, izolat, taciturn. Interveni, aducînd vorba de procesul Valeriei Panu, care o pasiona.

— Sunteţi în curent cu procesul Valeriei? E subiectul zilei, i se adresă lui Predescu.

— Da, doamnă. Dacă nu mă înşel, Lambrule, faci parte din avocaţii acuzării? ai un proces greu...

Dindărătul unei uşi capitonate se prelinse un glas mic: Sunt pregătite cafelele!

— Bine. Trecem alături, se ridică Gina, îndreptîndu-se spre un salonaş intim, cu fotolii îmbrăcate în piele roşie, şi unde obişnuiau să fumeze şi să-şi bea cafelele.

Predescu îşi lipi privirea de şoldurile puternice şi mlădioase coborînd de-alungul pulpei înalte, dar numai putea să prelungească voluptatea, căci Gina se şi întoarse.

— Poftim, îi oferi un fotoliu din faţa ei.

Deschise o cutie cu ţigări şi le puse pe taburetul din mijloc: — Nu luaţi?

— Mulţumesc. Şi Predescu scoase bricheta. Ii dădu întîi să aprindă Ginei, surprinzîndu-i vibraţia nărilor, apoi lui Lambru.

— Eşti într'adevăr convis că Valeria Panu e vinovată? spuse Predescu.

— Nu încape nici o îndoială, răspunse ferm, sorbindu-şi cafeaua.

— Vreau să spun vinovată că a ucis, nu că a păcătuit, insinuă. Lambru îl ținti drept.

— Și una și alta. Nimic nu exclude ca o femeie care își înșeală bărbatul să și ucidă.

— Nu văd deloc legătura, răspunse nedumerit Predescu.

— E simplă. Dacă femeia nu este o ușuratecă, cum e cazul cu Valeria Panu, însuși faptul că a cedat unui amant îi va provoca remușcări, mai ales cînd o leagă un sentiment, o afecție oarecare de soțul ei. In zece ani de căsnicie, chiar dacă nu se iubesc, între un bărbat și o femeie se creiază o atmosferă sufletească, uneori mai trainică decît o dragoste, pentrucă se bizuie pe o cunoaștere lucidă, pe o înțelegere reciprocă, cum a fost între acei doi eroi ai dramei.

Ce-a determinat-o totuși să-l înșele? Vezi, aici e slăbiciunea Valeriei, pe care o voi evidenția în pledoaria mea. Nu se putea plînge de nimic, de nicio lipsă, vorbi Lambru cu ardoare și dîrzenie.

— Lipsa unei pasiuni, surîse perfid Predescu.

— Dragul meu, dă-mi voie să-ți spun că greșești. N'ai experiență în această materie. O căsnicie nu se întemeiază pe pasiune carnală, care prin natura ei e trecătoare... Dar admit și ipoteza ta. Femeia simțea nevoia unei pasiuni, deși în genere să știi că femeia primește sugestia dela altcineva, dela acela care va fi viitorul ei amant. Și această sugestie, ea o transformă într'o obsesie, într'o lipsă reală. Ține însă seama că e dovedit că tînărul secretar al lui Panu se insinua zi de zi în viața Valeriei, cu un rafinament diabolic și dacă ea i-a cedat, nu cred să nu fi cîntărit ce pierdea dincolo. Pentrucă odată părăsită de amant, murdărită în conștiința ei față de soț, singura soluție ce-i rămînea era ori să se sinucidă, ori să ucidă, cu toate că asta nu repara nimic. Ea a ales-o pe cea din urmă. Ar fi trebuit însă... Nu e limpede? termină Lambru, pradă unei agitații surde, neverosimile.

Pe Gina o păli emoția. Fiecare cuvînt al lui Lambru îi suna răspicat, metalic, lovind-o în auz ca niște pietricele. Își imputa nesocotința de a fi adus vorba despre un subiect atît de primejdios. Dacă i-ar fi stat în putință să întrerupă discuția, ar fi făcut-o. Totul era atît de străveziu, de gol, încît o revolta grosolănia acestor aluzii... Nedemne pentru Lambru.

Își muta un picior peste altul, cu neastîmpăr, cașicum nu și-ar fi găsit o poziție nimerită, descoperindu-și fără voie linia piciorului, ce pornea dedesubtul genunchiului, împlinindu-se și rotunjindu-se.

Predescu zări pata de carne albă pierdută în întunecimea mătăsurilor, odată cu Lambru care-l săgeta din colțul lui, înfiorat de grimasa de plăcere a prietenului său, ce strînse pe jumătate pleoapele, de parcă ar fi vrut să-i închidă imaginea pe un ecran interior, să se sature.

De undeva, din străfund, cu un relief ciudat de viu, răsări cealaltă imagine, hîdă și înebunitoare, din vis: picioarele ei, colan prins de mijlocul bărbatului, un braț petrecut pe după ceafă, iar al doi-

lea căzînd greu și inert la marginea divanului, coapsa puțin răsucită... deprinderi ale trupului ei... Ca printr'o pîclă fină îi distingea obrazul supt de voluptate, îi auzea geamătul dulce rupt din adîncuri... Și cei doi ședeau acum nepăsători înaintea lui, îmbrăcați, nu goi ca adineauri, prefăcîndu-se străini unul de altul. Dece se întoarse Gina spre dînsul, ținîndu-l sub focul rece al ochilor ei?

— Panu e un numernic, exclamă deodată Predescu, tare, cu fermitate.

Din mîna și așa șovăitoare a lui Lambru, ceașca cu cafea se răsturnă cu un sunet de porțelan izbit.

Gina sări din fotoliu, înspăimîntată: — Ce e, ce s'a întîmplat?

— Nimic, un fleac, murmură răgușit, ștergînd cu batista stropiturile cafelei de pe pantaloni.

Pe jos, pe covor, se întindea o pată mare, neagră.

— Du-te schimbă-te, îl îndemnă Gina, cu o nuanță poruncitoare.

Lambru ridică fruntea spre ea, atins, dar în fond se simțea stîngaci, caraghios. Din calma ei rătăcire, din svîcnetul vinei dela gît, înțelesese imediat că și pe Gina o persecutase imaginea, o trăise.

— Lasă acum, făcu plictisit, sumbru.

Ea se așeză în fotoliu, frîntă din mijloc, lăsîndu-se ușor pe spate, sleită. O slăbiciune îi muiase genunchii, ceva care semăna cu oboseala și nu era, risipindu-se prin fibre, prin sînge, ca o dulce otravă.

— E o afirmație gratuită, încercă Lambru să riposteze, conștient însă că în starea lui de-acum oricît de slabe ar fi fost argumentele celuilalt, nu ar mai fi avut puterea să le dărîme.

— Pentru mine nu există nici o îndoială că Panu l-a ucis pe secretarul lui.

— Cum, explică-te, se miră Lambru din ce în ce mai derutat, deși nu-l mai interesa nici procesul, nici Predescu, nimic.

— Iți amintești cînd a fost ucis Vladimir Mocanu, se afla împreună cu Valeria în camera ei. La reconstituire, femeia a declarat că el dormise cu fața spre fereastra ce dădea în grădină, fiindcă îi plăcea să privească cum foșnesc frunzele; deci în stînga. Un amănunt pe care anchetatorii l-au omis cu un scop care nu lasă loc la nici o îndoială. Căci din poziția în care se aflau în pat, rezultă imposibilitatea Valeriei de a trage cu mîna dreaptă în tîmpla lui stîngă.

Și chiar dacă ar fi fost stîngace — ceea ce nu e adevărat — ar fi tras în tîmpla care îi era mai aproape...

Așa dar, dacă nu ea, atunci cine a tras?

Panu. El a silit-o să ia asupra ei crima, pentrucă va fi mai ușor achitată. Valeria a primit, tocmai ca să-și răscumpere vina față de soț, care îi e odios, o desgustă.

Cred că un interogatoriu abil și aspru ar face-o să mărturisească, n'ar rezista....

Lambru îl fixa prostit, cu mintea risipită, obosit.

— Insfirșit, o ipoteză care poate fi susținută... mormăi și tăcu. Conversația începu deodată să lîncezească. Schimbau cîte un cuvînt, la intervale lungi, silnic, nesemnificativ, inutil. Se înstăpîni apoi o tăcere apăsătoare, glacială.

— E tîrziu, îmi veți îngădui să mă retrag, spuse Predescu, sculîndu-se brusc în picioare.

Sărută mîna Ginei, cu buzele fierbinți. Ea și-o smulse șerpește. Lambru îl conduse pînă la ușă. Cînd el se înapoiă, Gina îi spuse un „bună seară'' șters, ducîndu-se spre camera ei. Lambru nu avu curajul s'o oprească, nici s'o urmeze, presimțind că de data asta nu l-ar fi primit alături...

Predescu se hotărîse, cu orice preț, s'o aibe pe Gina. Nici acum, cum nici altădată, nu-l preocupau urmările. In cariera lui sentimentală trecuse prin multe primejdii, dintre cari asta îl neliniștea cel mai puțin. Bun trăgător, curagios, nu se dădea în lături dela nimic, atunci cînd era în joc o femeie dorită. Scrupule morale nu avea, le considera bune pentru burghezi cumsecade, nu pentru el, descendent dintr'o familie boerească, ai cărui strămoși luau cu forța ceea ce nu li se dădea de bună voie. Această trăsătură dăinuia și în caracterul lui Predescu.

Imprejurarea care făcea ca Lambru să-i fie prieten, nu-i provoca remușcări. Un sentiment cu desăvrîșire străin lui. Și apoi „prieten'', era un fel de a vorbi. In sensul absolut al cuvîntului, nu avusese amici. Lui Lambru îi admira dîrzenia, limpezimea gîndirii, talentul, arme cu care răsbise în viață. Dar limitarea sa, bunul simț, comun, absența unui rafinament, dovedeau că în fond rămăsese un om de rînd. Și, ca o femeie ca Gina să-i fi devenit soție, Predescu o socotea un noroc orb, nemeritat.

Numai gîndul că ar mîngîia într'o zi formele goale ale trupului acela mare, brun, îi dădea o senzație de-o voluptate atroce, amețitoare.

Cunoscător în meșteșugul de a momi femeia, și a o înhăța ca pe-o pradă, cîntărea toate piedicile ce le-ar întîmpina. Era convins că Gina nu-i va ceda ca oricare alta. Orgolioasă, stăpînă pe sine, lucidă, — trebuia ceva care să-i dărîme schelăria pe care se înălțase. Deocamdată nu descoperise nimic.

Oricum, întețise vizitele la Lambru, sub diferite pretexte și mai ales unul privitor la proces, care îl interesa pentru detaliile noi relevate, cu toate că prezența lui îi făcea rău, îl întuneca, mai ales cînd era silit, venind la oră tîrzie, să-l rețină și la masă. Cu mirosul lui fin, Predescu, remarcase îndată că prietenul său suferea ori de cîte ori venea, că exista o neînțeleasă răceală între el și Gina; devenea morăcănos, dîndu-i de înțeles să-i părăsească. De închis ușa, n'ar fi fost capabil și nici să spuie secretarului că nu e acasă, întrucît avea ore precise de birou, cînd știa că-l găsește. Nu cuteza să-l jignească atît de brutal. Odată, fiind la masă, Gina motivase o mi-

grenă și se retrăsese. Il ocolea sau se temea de el? Incă nu știa ce să creadă. Cu altă ocazie, la un ceai, cîteva zile înainte de proces, vorbindu-se de spectacole, le oferise loc în loja lui la o premieră, la care Gina — nebănuind că Predescu avea bilete, spusese că se va duce pentrucă o interesa „Flacăra sfîntă'', a lui Somerset Maugham, așa că numai fu chip să refuze. In seara premierei, Predescu, putu să măsoare cît de mistuitoare era pasiunea lui pentru Gina. Drapată într'o rochie de catifea neagră, cu brațele, cu ceafa, cu spatele gol, de un brun scînteietor, legănîndu-se pe talia bogată și totuși suplă, cu o grație molatecă, în timp ce se plimbau prin hall-ul teatrului, în antract, pe lîngă ea Predescu avea senzația că e mărunt, meschin deși la fel de înalt ca Gina. Făcu o sforțare să-și revie. Se înălța din șale ca un șarpe, salutînd în dreapta și în stînga, cu satisfacție, femeile frumoase ce lunecau pe lîngă el, prinzînd o oarecare nemulțumire, abia vizibilă, a Ginei.

Profitînd de faptul că Lambru se îndepărtase cîțiva pași, să strîngă mîna unui coleg, Gina rîse discret:

— Cunoști multe femei frumoase...

— Nu, doamnă, nu cunosc decît una singură și care...

Gina iuți pasul și fu aproape de Lambru, care se întorsese tocmai spre ea.

In lojă, pe întuneric, îi respirase adînc parfumul cărnii, atingîndu-se abia de ea, ca să-l simtă și să nu-l simtă, atingeri la care nu primea nici un răspuns și nici o desaprobare. Văzînd doar o sclipire de lumină în pupilele mărite. Un țipăt stins, răsucit înăuntru... Se plecă spre soț, încordîndu-și șoldul tremurător sub mătasa lucioasă. Bărbatul își trecu brațul pe după mijlocul ei, apărînd-o involuntar...

In zilele următoare, cuprins ca de-o febră, fără să țină seama de niciun risc, Predescu se dusese acasă la Gina, nu prin intrarea dela birou, ci prin ușa din față, fiind sigur că Lambru era plecat.

Il primise chiar ea, cu o uimire speriată, dar își reluă numai decît ținuta de gravă seninătate, insinuînd.

— Nu, l-ați găsit cumva pe Lambru?

— Dacă l-așì fi căutat...

— Ia te rog, loc, deși regret că nu voiu putea sta; e ora la care i-am promis soțului meu că viu să-l iau din oraș. Și rare ori întârziu...

— Data asta n'ar putea fi una din acele rare, zîmbi crispat Predescu.

— Nu, crede-mă, nu. Mă ierți cîteva clipe.

Se reîntoarse îmbrăcată, și întinzîndu-i mîna, fără să-i dea răgaz să adauge ceva, ieșise. Aproape fugise. De el, de ea... nu-și da bine seama. Mai avea trei sferturi de oră pînă la întîlnirea cu Lambru.

Se va plimba, va intra într'o cofetărie. Nu trebuia însă să rămînă singură cu Predescu. Era tot ce deslușea din simțirea ei turburată, ori de cîte ori se afla în fața lui. Mașina o aștepta în poartă...

Tîrît de vîrtejul pasiunii, umilit şi îndîrjit, se încăpăţîna să meargă pînă la capăt. Siguranţa pe care ea şi-o impunea în faţa lui, nu-l înşela, ascundea o frică de animal fugărit. Da, o va încolţi, o va urmări fără cruţare. Orice s'ar întîmpla. Văzuse bine că la început se clătinase. Resimţea o bucurie rea la vederea sfielii temătoare de fetiţă a acestei femei mari, statuare.

Lăsă să treacă o zi şi în cea următoare se înfiinţă din nou, după ce se asigurase că Lambru se afla la proces.

Gina amuţise de atîta îndrăzneală. „E nebun!", gîndi, impresionată.

— E inutil orice mi-aţi zice doamnă, trebuia să vă văd. Alaltăeri m'aţi lăsat ca pe un caraghios. Nu cer decît să vă pot privi...

Tonul ca şi atitudinea lui, erau deopotrivă rugătoare şi decise. Nu-l va putea îndepărta decît cu binele. Reuşi să-şi descleşteze gura: — Nu-ţi dai seama de răul pe care mi-l faci? dacă vine Lambru? Te rog pleacă; un om ca d-ta nu compromite o femeie.

— Nu pot mi-e nespus de greu, şoptise cu o reală căldură în glas.

— Te rog, pleacă, repetase, cu un accent de disperare, uite, poţi veni la masă sau... mîine la 5 ies în oraş, aşteaptă-mă lîngă biserica Albă şi mă vei însoţi o bucată de drum, dar acum pleacă. Lambru nu pledează azi şi poate sosi dintr'un moment într'altul.

— Imi promiţi că treci pe la Biserică?

„Nu, nu, gîndi în sine, cu ceea ce mai era împotrivire lucidă în ea.....

— Iţi promit, supuse, pierdută, dîndu-i mîna şi retrăgîndu-şi-o repede.

Predescu dispăru. In colţul străzii îşi aprinse o ţigară, gînditor...

La ora fixată, o distinse din depărtare venind spre el, mlădioasă, plină, dominînd parcă strada cu statura ei, îmbrăcată într'un tailleur gris-fer, mulat pe trup. In jurul gîtului purta o vulpe argintie, iar pălăria de fetru negru cu borul larg îi acoperea ochii de un albastru-cenuşiu. Nu se îndoise că se va ţine de cuvînt; totuşi, văzînd-o se zăpăci într'atît încît nu se mai mişcă din loc cînd ea trecuse, indiferentă, ca şi cum n'ar fi existat acolo. Să nu-l fi observat? O ajunse din urmă, după doi paşi, apucînd'o delicat de cot.

— Sărut mîinile, doamnă. Nu m'aţi văzut, se încruntă, muşcîndu-şi buzele jicnit.

— Da.... nu, uitasem, iartă-mă...

— Mă chinueşti... într'o zi de primăvară atît de frumoasă, deveni poetic şi maliţios.

— Suferi mai mult primăvara, glumi Gina dispusă.

Era într'adevăr o zi frumoasă de primăvară, incertă şi fragedă, cu nu ştiu ce neastîmpăr în aer, cu viaţă ce şovăie încă în copaci, înainte de-a ţîşni victorioasă. Cerul întreg-o întinde albastră, nălucitoare; dar în fund, un nor ca o pată, ca o umbră, se întindea, se lăţea.

—E paradoxal, dar aşa e, răspunse Predescu.

Un abur de căldură i se ridică în obraji... Gina tăcu. In dreptul cofetăriei Nestor se opri.

— Intru să iau nişte fursecuri... Dacă vrei să aştepţi... Dealtfel mai am puţină treabă la o drogherie şi pe urmă iau maşina spre casă.

— Ingăduie-mi să te conduc pînă la drogherie, dar pînă atunci aş vrea să iau o „charlottă". Imi faci plăcere să stai puţin cu mine... Intrară.

Gina avu un moment grijă să nu fie vreun cunoscut, dar nu era nici unul. Mîncau în linişte, schimbînd din cînd în cînd cîte un cuvînt. Predescu voise să-i şoptească ceva, o aluzie, dar Gina evitase, luînd un aer distrat.

Cînd ieşiră afară, nu se scursese decît douăzeci de minute, — cerul era plin de nori denşi, de un negru metalic.

— Ce întuneric, o să ne apuce ploaia, zise neliniştită.

— Nu, aşa-i primăvara, îndată se risipesc norii şi se înseninează iar, o calmă Predescu şi o conduse nesimţit, ghicind parcă un început de consimţire în legănarea trupului.

Mai merseră cîţiva paşi şi abia ajunseră pe trotuarul Palatului, cînd odată cu răcoarea ce cobori, se desluşi şi un zgomot surd, depărtat, şi imediat urmă un răpăit violent de ploaie, asurzitor, cu picături mari, reci, neîntrerupt. Picăturile de apă o loveaua din toate părţile pătrundeau prin vestminte, îşi înţepau obrajii, ameninţînd-o. Işi duse palmele la obraz, strigînd în panică: O maşină, te rog, o maşină....

Piaţa Victoriei era însă goală. Brusc, străfulgerat de-o idee, Predescu o strînse de braţ, puternic: — Iute, pînă în pasajul Generala e puţin, acolo ne vom adăposti. Nu-i nicio maşină.

Gina se lăsase purtată de el, supusă, desorientată, fără voinţă, cu senzaţia doar că trupul întreg e o cîrpă udă boţită. In pasaj, lumea se scutaura de ploaie, rîdea... Unii bărbaţi fumau, iar femeile îşi aranja părul, fardul. O agitaţie veselă, vulgară, care o descuraja, o umilea, mai ales că toţi se uitau la ea, cît era de udă, din cap pînă în picioare. Ii era umed şi curentul din pasaj o găurea, încreţindu-i pielea.

— Te rog, o maşină, îl imploră.

— Dar nu e nici una, cele care vin de sus sunt ocupate, va înceta ploaia, şueră cu o plăcere stăpînită, rea, privindu-i dezastrul. Eu locuiesc aici, sus, nu vrei să urcăm, să te usuci...

— Nu se poate, e imposibil, svîcni Gina.

Se uită în vitrina luminoasă, dar cristalul îi reflecta o imagine de care îi fu silă, o închirci. Tailleur-ul se mototolise, un rever se îndoise ca o aripă, blana jegărită şi linsă, iar din pălăria cu borul pleoştit se scurgea picături de apă ce se loveau de ciment.

— E ridicol să tremurăm în gang (dinadins accentuase „gang", fiindcă suna mai urît), alături de iştea, cînd e foarte lesne...

O maşină lunecă încet, aşteptînd un semn. Predescu o apucă pe Gina de braţ, silind-o să nu-şi îndrepte privirea spre stradă. Prin

geamul mașinii, ud de picături de ploaie, ea zări însă că e goală; dar întîrziase semnul... Atît cît altcineva din pasaj avu timp să se repedapă spre mașină. O secundă în care șovăise să facă gestul, în care cupănise... Voința ei se clătinase, încercase să reziste acelui imbold care o atrăsese să arunce o uitătură spre deschizătura ușii, de unde porneau scări răsucite în spirală, ultimele pierzîndu-se în întuneric.

— Să urcăm, isbucnise deodată.

Il fixă lung, cu o stranie strălucire în ochi, sprijinindu-se de brațul lui, cu toată greutatea. Predescu se încordă. In ea se topise orice rezistență, dar frica îi înțepenise grumazul și se avînta pe scări, împinsă de o forță ce-i supunea rațiunea, mai tare ca ea... Simțea alături o ființă caldă, remătătoare, care o purta pe trepte, îi sporea temerea și nerăbdarea; ajunse la apartamentul lui Predescu. El descuie ușa și intră. Iși scoase pardesiul, aruncîndu-l pe un fotoliu. Dibui într'un sertar dela șifonier o pijama și un halat.

— Schimbă-te, să nu răcești, în fund e baia, spuse.

Sta drept în mijlocul dormitorului, neclintit, cu fibrele întinse. Strângea maxilarele să potolească tremurul nervos al mușchilor.

Acum s'au aruncat zarurile. E în mîna lui și o va supune, chiar împotriva voinței ei. Pentrucă îl hîrțuise, pentrucă îl umilise, pentrucă viziunea ei goală îi întuneca mințile. Nu-și mai dădea seama de cînd nu se urnise din loc, dar cînd Gina apăru, Predescu se apropie.

Ea rămase lipită de ușă, așteptînd.

— Nu ți-ai pus pijamaua, o întrebă încet, vibrînd din creștet pînă'n tălpi.

— E ingustă, murmură cu aceeași stranie lucire în ochi.

Avea deci doar halatul lînos pe trup. Un singur înveliș îl despărțea de frumusețile ei amețitoare, ascunse. Ii căută umărul, i-l prinse, hotărît de moarte. Chiar dacă va fi nevoie de forță, gîndi. Nici sila, nici disprețul ei ucigător, nu l'ar fi dat îndărăt. O înlănțui cu o repeziciune mult prea viguroasă, pentru împotrivirea ei gemută, care era mai curînd un semn de predare, cotropită de un val de căldură ce năvălea spre gît, spre tîmple...

„Visul... aceleași gesturi de dragoste'', fură ultimele sclipiri ale obsesiei ei tăcute, apoi se topiră și ele, producîndu-i o imensă ușurare...

In biblioteca juridică, alăturată biroului, cu ușa zăvorită, absorbit, Lambru nu auzi sunetul telefonului. Se gîndea la soția sa, cu o afecție calmă și adîncă, lăsîndu-se înlănțuit de scene trecute, fugare, din viceața lui cu Gina. Astăseară vor cina în oraș.

Il părăsise pentru o jumătate de oră ca să-și probeze o rochie la croitoreasă. Trebuia să sosească dintr'un moment într'altul. Fusese cu el la proces, dela amiază, ascultîndu-i pledoaria — ca și altădată — cu acea concentrare dulce cu care numai ea știa să asculte.

Succesul obținut spărsese ghiața dintre ei, care din prima seară cînd fusese Predescu la masă, îi separase, dîndu-le acum prilejul să se alipească iar unul de altul, să se regăsească, cu un elan nou, întărit. Ardea de nerăbdare să o revadă, să o aibe alături...

Ii era atît de înrădăcinată în trup, în suflet. Gina întîrzia.

Ca să-i treacă de urît, Lambru parcurse odăile, coridorul ce lega aripa stingă a clădirii cu locuința lui particulară, intră în odaia Ginei să-și ia o revistă ilustrată, din mica ei bibliotecă de mahon, pentru a o răsfoi. Un sunet ca de telefon, închis, îi ajunse în auz, și pași ușori, ca de pîslă...

— Tu ești, Ana? o chemă, umblînd printre cărți.

— Da... ați venit?

— A întrebat cineva de mine?

— Nu, de doamna!

— De doamna! cine?

— Un domn... nu mi-a spus numele...

Cine să fie? De ce nu și-o fi spus numele? rămase Lambru pe gînduri.

Nici una din cunoștințele masculine ale Ginei, nu-i erau străine și nici una nu i-ar fi telefonat, întrucît relațiile cu ele eveau un caracter strict de politețe. Și apoi de ce își alesese tocmai această oră, când, de nu intervenea o depoziție importantă, ar mai fi asistat la proces, nefiind atît de vreme acasă. Acel cineva știa că va lipsi, și singurul care.... „Predescu'', îi scăpără în minte, încăpățînîndu-se deodată să creadă că numai el telefonase, absurd, fără temeiu. Și, ca Predescu să-i telefoneze, în absența lui, indiscutabil că există ceva între ei. Căută să-și aducă aminte dacă în cele cîteva ori, cît fusese Predescu la el, nu schimbase cu Gina o privire de simpatie, de complicitate. Nu revedea scena. Se chinuia degeaba, steril. Nu presupunea încă nimic precis, bîjbîia în beznă, dar bănuiala îl înveninā. Cu un început de enervare, stîngaci, voind să scoată o revistă, răsturnă un vraf de cărți. In spațiul gol, descoperi un plic îngust, dreptunghiular, pitit în fund. Din felul cum fusese vîrît acolo, cu vîrful îndoit, mototolit, rupt doar pe jumătate, Lambru pricepu că Gina îl ascunsese în grabă. Nu apucase să-l citească.

Il luă mașinal, sfîșiindu-i învelitoarea dintr'un gest. Citi rîndurile înfrigurat; scrisul lui Predescu, nu încăpea nicio suspiciune; îl recunoaștea după forma lunguiață a literelor ascuțite, feminime. Jos o inițială „P''. „Am sentimentul că ceea ce s'a petrecut între noi, nu se datorește numai unui accident, și mai ales nu e un sfîrșit, ci un început. Mi-ești dragă și vreau să te văd. Te aștept mâine la 5 la...

Lambru amorți. Se clătină, lăsându-se să cadă într'un fotoliu, ca și cînd i-ar fi pierit voința de a se ține pe picioare. Se ghemuise în fund, apatic, secat de orice gînd, gemînd în sine la durerea ce i se înfipse mai sus de ceafă, ca o ghiară.

Cîtva timp nu se mişcase de loc, ca un om ale cărui articulaţii ar fi fost lovite de o scurtă paralizie. Dabia într'un tîrziu îşi cufundă obrazul în palme, începând să desprindă unele amănunte din drama lui, să reflecteze. Aşa dar ireparbilul fusese săvîrşit. Ideea îl făcea să singere. E ceea ce reieşea atît de limpede şi crud, încît nu era posibilă nicio răstălmăcire. Sezisase echivocul conţinut în acele cuvinte „datorită nu numai unui accident", care îi desvăluiau că celălalt profitase de o slăbiciune a ei, de-o împrejurare, dar asta nu-i scădea vina, cum nu-i potolea nici lui suferinţa. Se agăţase de ele din necesitatea intimă, ca actul Ginei să fie justificat intr'un fel... pentru imaginea pe care o avea despre ea, pentru neştinsa lui dragoste... Pe Predescu îl ura cu scîrbă. Un ticălos, capabil de orice murdărie. Nu şi-ar fi transformat ura într'o răzbunare scandaloasă, dar dacă îi va ieşi în cale... se va sfîrşi totul.

...De cum intrase în odaie, prevenită de fata din casă de un telefon, zărind cărţile risipite pe covor, Gina înţelese că e pierdută, că ştia adevărul. Voise să i se spovedească în chiar seara cînd fugise dela Predescu cu senzaţia că fusese batjocorită, dar se opintise în ea un instinct de apărare şi amînase.

In chiar această dimineaţă, cînd se înapoiase spre casă, în tovărăşia unei prietene, care locuia prin acelaşi cartier, îl întîlnise pe Predescu, care nu slăbise pînă aproape de poartă, strecurîndu-i cu forţa un plic în mînă. Fusese silită s-l ia, ca cealaltă să nu observe ceva. Imediat după masă, în camera ei, încercase să-l citească, dar bătuse la uşe Lambru, şi în panică, îl ghemuise între cărţi. Il însoţea la proces. Se sbătuse într'una ce anume să facă, şi acola, în sala tribunalului, fiecare cuvînt al lui Lambru, rechizitor nemai pomenit de aspru, împotriva femeii adultere, o tăiase în carne.

La sfîrşit, rîse, se atîrnase de el tandră, ca să-i arate că participa la succes, cu toate că această prefăcătorie o costase vieaţa.

In maşină numai putuse suporta bucuria lui copilărească, naivă, amăgit de mîngăerile ei şi îi venise să înlăture portiera, să se asvîrle afară din maşină. Pretextase o probă la croitorească, ca să umble pe jos, singură, să ia o hotărîre... şi iată...

In faţă, Lambru, descompus, ameninţător, înaintînd spre ea...

Il vede parcă pentru întîia oară cît e de puternic, cu umerii largi, cu ceafa de taur. O jucărie în braţele lui vînjoase.

„Dacă mă loveşte, mă sinucid", o fulgeră un gînd smintit, albindu-se.

— De ce ai făcut asta, şopti.

Lîngă ea, Gina, observă abia aerul lui placid, distrus. Se rezemă de şemineu să nu se năruie, lunecînd pe divan moale, cu gîtiejul sugrumat de plînsul ce mocnea.

— N'am vrut...

— Şi totuşi...

— L'ai adus mereu la masă, murmură Gina, stins, mă desbrăca cu privirile... într'o zi m'a condus... m'a apucat ploaia. Tremuram

într'un pasaj, udă... îmi era frig. Am urcat sus, la el... m'a cuprins cu forţa şi... să nu mint, visul, visul acela, tu... Se înecă.

— Da, da repetă Lambru, cu un svîcnet, îndurerat, pălind.

Işi desfăcu nodul dela cravată, se deschise la gît, să-şi uşureze respiraţia.

— Dacă vrei, voiu pleca, continuase la fel de încet, resemnat, dar trebue să ştii că lucrul acela nu a schimbat nimic din mine... tu eşti unicul om pentru care aşi muri ca să pot îndrepta ceva.. să nu mă dispreţuieşti...

Şi Gina voi să se ridice, dar Lambru o opri, îi strînse delicat obrajii în podul palmelor, contemplînd-o. Cît de searbăde, de goale, de fără sens îi apăreau cuvintele rostite la proces. Să fi păcătuit încăodată cu celălalt, cu un altul, aici, în casa lui, şi n'ar fi avut tăria să-i smulgă rădăcina... Nu-şi da seama dacă o ierta, dar o simţea adînc înfiptă în coastă, ca o aşchie.

— Rămîi, rămîi, consimţi.

Gina nu se mai putu reţine şi isbucni într'un plîns violent, înecat, cu hohote. Plîngea într'una, fără să se ruşineze, din tot trupul, sguduită de convulsii. Lacrimile îi spălau sufletul, o purificau.

Lambru o mîngîia, adunînd-o în braţe, vorbind după o tăcere lungă, visător:

— Ciudat, trăiesc încă sub impresia că am visat.

Gina îşi înălţă chipul inundat de lacrimi, cu o nouă lucire de speranţă:

— Da, Lambrule, ai visat, îngînă, să-i întărească iluzia în care singur se lăsa înlănţuit, în minciună...

— Am visat, şopti, îndepărtat, şi din contopirea haotică, dintre vis şi realitate, îi stăruia limpede doar sentimentul că visul îi răsturnase sensul existenţei...

IERONIM ŞERBU

O PROBLEMĂ DE LIMBĂ ROMÎNĂ

Problema de limbă ce se pune este următoarea:

In ce fel de limbă romînească vor fi scrise şi tipărite abecedarele şi cărţile de citire de curs primar, după care se vor îndrepta de bună seamă în curînd şi celelalte cărţi didactice din România Mare, împreună cu tot scrisul romînesc?

După unificarea politică a neamului romînesc, realizată de pacea încheiată după războiul mondial, dintre 1914—1918, la care a luat parte şi Romînia mică, se arată, în fine, o fericită ocaziune de unificare şi purificare raţională a limbii romîneşti, care se află astăzi într'o stare destul de haotică, deoarece aproape fiecare romîn are pronunţarea sa dialectală şi ortografia sa personală.

Qout capita tot sensus.

Alfabetul, ortografia, ortoepia, etimologia, patronate de Academia Romînă, nu-s respectate mai de loc şi mai de nimeni, pentrucă într'adevăr nu-s demne de respectat întru cît nu sînt raţionale

Cum poate respecta cineva o ortografie fonetică romînă cu trei semne grafice deosebite pentru unul şi acelaşi sunet din limbă?

Hic est fons et origo mali.

In următoarele trei cuvinte romîneşti *în, vânt, sunt*, scrise astfel în mod academic, deşi vocala este una şi aceeaşi în tustrele, litera care o reprezintă este triplă (î, â, u). Acest lucru este absurd.

Eu cred că a sosit în fine timpul pentru limba romînească de a eşi din hausul în care se găseşte astăzi şi a intra într'o regularitate quasi-matematică.

Pentru acest lucru este destul să se găsească între Romîni un om cuminte şi cu putere în acelaşi timp, care să fixeze pentru limba romînă, următoarle şase lucruri esenţiale, pe care să le impue în abecedarele şi cărţile de citire de curs primar, care se proiectează.

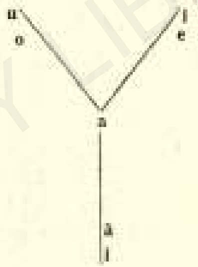
Cele şase lucruri esenţiale sînt:

a) a l f a b e t,
b) o r t o g r a f i e,
c) o r t o e p i e,
d) e t i m o l o g i e, ştiinţifică nu populară
e) m o r f o l o g i e,
f) s i n t a x ă.

Cîte cîteva cuvinte despre fiecare din aceste şase lucruri.

a) Se cuvine, înainte de toate şi mai presus de toate ca alfabetul romînesc să cuprindă numai atîtea semne grafice cîte sunete sînt în limbă. Nici mai mult, nici mai puţin. Ce-i mai mult sau mai puţin e absurditate.

Nu vreau să vorbesc aici de sistemul consonantic romînesc ci numai de sistemul vocalic romînesc, care se vede în schiţa alăturată.

Limba romînă are două vocale guturale, una mai deschisă, *ă*, alta mai închisă, *î*, pe care nu le-au avut Romanii şi pentru care Romînii au fost siliţi să creeze litere romîne din litere latine, prevăzute cu semne diacritice.

Fiecare vocală romînească are un semn grafic deosebit.

Pentru vocala guturală mai deschisă din pluralul cuvîntului:

Sing.	cale	Plural	căi
„	carte	„	cărţi
„	parte	„	părţi
„	vale	„	văi etc.

s'a adoptat semnul grafic *ă* primit de toată suflarea romînească.

Nu tot astfel stă lucrul cu cealaltă vocală guturală, mai închisă din cuvintele romîneşti, ca:

Sing.	vină	Plural	vine
„	jurămînt	„	jurăminte
„	mormînt	„	morminte
„	cuvînt	„	cuvinte etc.

A doua vocală guturală, mai închisă decît *ă*, reprezentată odinioară prin semnul cirilic *î*, cu un vîrf de săgeată, n'are nici un

drept de a fi reprezentată astăzi în mod privilegiat, într'o ortografie fonetică, nu etimologică, în trei feluri deosebite (în, vânt, sunt), ci se cade să fie și ea reprezentată democratic, pretutindeni și totdeauna cu un singur semn, anume cu semnul *î*, format din litera latină *i*, prevăzută cu semnul diacritic circumflex în loc de punct.

Cirilicul *I* și romînescu *î*, cel ca un vîrf de săgeată, sînt frați buni și în fond și în formă.

Apoi se mai cade cu drept cuvînt ca cele două vocale guturale romîne *ă*, *î*, care nu au existat la Romani, ci s'au născut mai tîrziu pe teritoriul limbii romîne, să fie deosebite una de alta, dela creștet pîn'la talpă, și în grafie precum sînt și în epie.

Nu-i drept ca vocala guturală romînească *î* să aibă trei semne grafice î, â, u.

Dreptatea cere un sunet, un semn.

Dar de ce semnul *î* și nu *â* sau *u*?

Cirilicul *I* din limba romînă nu poate fi reprezentat prin vocala *u*, care are alt rol fonetic în limba romînă. *U* este *u* și nu poate fi în același timp și *î*.

Cirilicul *I* nu poate fi reprezentat nici printr'un *a* prevăzut cu semnul diacritic format din accentul circumflex, căci *a*, cu un semn diacritic a dat odată pe vocala *ă* din cuvinte ca următoarele:

Sing.	cale	Plural	căi
„	carte	„	cărți
„	parte	„	părți
„	vale	„	văi
„	strană	„	strănі
„	zare	„	zări
„	rană	„	răni

In fine, *last not least*, semnele grafice romîne pentru cele două vocale guturale romîne, pe care nu le-au avut Romanii și pe care le au astăzi Romînii, este bine să fie deosebite unul de altul dela creștet pînă la tălpi, și în semnul dacritic și în litera latină din care s'au născut. Așa spune mintea sănătoasă că este logic ca limba romînă să noteze vocalele sale guturale *ă* și *î*, numai astfel și nu astfel.

Academia romînă, dela nașterea ei pînă astăzi, se teme într'una că despărțindu-se Romînii de semnul grafic *â* cu care se scrie pînă astăzi cuvîntul „Român" spre a ne aminti mereu de „Romanus" și de „Roma", s'ar duce pe copcă toată romanitatea poporului romîn. Teamă fără temeiu.

Romanitatea Romînilor se bazează pe altceva și se demonstrează cu altceva decît cu o literă caraghioasă, *â*, care ne-a urîțit limba destul de multă vreme cu grafii adsurde ca, bunăoară,

râd	deși	derivatul	este	ridicul-ă	
râu	„	„	„	rival-ă	și riveran-ă
sân	„	„	„	sinuos-ă	

cuvânt	deși	pluralul	este	cuvinte
jurământ	„	„	„	jurăminte
mormânt	„	„	„	morminte

Toate aceste absurdități grafice au fost provocate și propagate de grafia academică a cuvîntului *Român*, plural *Români*, nicidecum de cuvîntul *Romîn*, plural *Romîni*;

b) Din moment ce se admite principiul dirigent: un sunet, un semn grafic, ortografia romînă devine foarte ușoară pentru oricine, romîn sau străin.

Se va scrie ortografic și estetic în același timp:

In morfologia nominală:

Sing.	cuvînt	plur.	cuvinte
„	jurămînt	„	jurăminte
„	mormînt	„	morminte
„	tînăr-ă	„	tineri-e
„	vînăt-ă	„	vineți-e
„	vînă	„	vine.

In flexiunea verbală:

Indicativ prezent		*Indicativ imperfect*	
Sing.	Plural	Sing.	Plural
vînd	vindem	vindeam	vindeam
vinzi	vindeți	vindeai	vindeați
vinde	vînd	vindea	vindeau

In derivațiunea și compozițiunea nominală și verbală:

rîd............ ridicul................ a ridiculiza
rîu............ rival-ă................ riveran-ă
strîng.......... stringent............ astringent

Astfel de ortografie netezește abisul dintre forma de singular și plural a unui cuvînt dat, dintre diferitele forme flexionare ale unui verb, dintre forma primitivă și derivatele și compusele sale.

Lucrul este logic, simplu, frumos și economic.

Ar fi de dorit să facă odată și Romînii un lucru analog cu lucrul făcut de Germani, care s'au ferit ca de foc a deschide o prăpastie între formele lor de cuvinte să scrie rațional:

Sing.	Stadt	Plural	Städte
„	Wort	„	Wörter
„	Wurst	„	Würste

hart	compar.	härter	superl.	härtest
gross	„	grösser	„	grössest
kurz	„	kürzer	„	kürzest

Să scrie raţional şi Romînii:

Sing. cuvînt	Plural cuvinte
„ vină	„ vine

c) Ortoepia, din care se naşte ortografia, pretinde o rostire corectă a cuvintelor din limbă dela cap pînă la coadă şi ca urmare naturală, şi o scriere corectă a lor.

Se cuvine, prin urmare să se rostească şi să se scrie astfel:

abundant-ă	nu	abundent-ă
advocat-ă	„	avocat-ă
automobil	„	otomobil
basin	„	bazin
bacalaureat-ă	„	bacaloreat (G. Pascu-Iaşi)
cetire	„	citire
competent-ă	„	competinte
complet-ă	„	complect-ă
consonantă	„	consoană
concomitant-ă	„	concomitent
contemporan-ă	„	contimporan-ă
dental-ă	„	dintal-ă (Iuliu Valaori)
dirigent-ă	„	diriginte-ă
fals-ă	„	falş-ă
a falsifica	„	a falşifica
a lăpăda	„	a lepăda
mental-ă	„	mintal-ă
a mulţămi	„	a mulţumi
părechе	„	pereche
părete	„	perete
pendent-ă	„	pendinte
a percurge	„	a parcurge
preponderant-ă	„	preponderent-ă
preponderanţ-ă	„	preponderenţă
prezident-ă	„	preşedinte-ă
preopinant-ă	„	preopinent-ă
scisiune	„	sciziune
a scrie	„	a scri
sentinelă	„	santinelă
a spăria	„	a speria
stimulant-ă	„	stimulent-ă
vigilant-ă	„	vigilent-ă
vitesă	„	viteză, etc.

d) Etimologia ştiinţifică nu populară, are menirea de a alege dintre cuvintele cu două sau mai multe forme în limba vorbită, forma cea bună de adoptat pentru limba cultă şi scrisă, răzămîndu-se pe criteriul de alegere etimologic.

Este bună de primit în limba cultă forma cea mai apropriată de forma etimologică. Este bine a se scrie şi a se zice de către omul cult:

cetire	nu	citire
femeie	„	fimeie, fomeie, fumeie
mulţămesc	„	mulţumesc
păreche	„	pereche
părete	„	perete
străin	„	strein
sînt	„	sunt
cîne	„	cîine
mîne	„	mîine
mînă plural mîni	nu	mîini

Trebue alungate din limba cultă formele dialectale: cîine, mîine, pîine şi pluralul mîini şi păstrate formele apropiate de etimologie, care ni se arată în filiaţiunea directă:

	Lat. canem	>	rom. cîne,	dialectal	cîine
	„ mane	>	„ mîne,	„	mîine
Sing.	„ mana = manus	„	mînă		
Plural	„ manus	>	„ mîni,	„	mîini
	panem	>	„ pîne,	„	pîine

Care-i cauza formelor dialectale de mai sus?

Cauza nu poate fi nicidecum vreo influenţă etnică străină, cum s'a susţinut de cineva, care a observat că Saşii din Ardeal transformă pe germanul sprechen în spreichen, ci este şi la Romîni şi la Saşi prezenţa unui *e* sau *i* în silaba finală a cuvîntului.

Acest lucru se poate demonstra în mod experimental aşa zicînd:

Plur. mîni, devine dialectal mîini

Posita causa, ponitur effectus.

Sing. mînă nu are formă dialectală.

Sublata causa, tollitur effectus.

Se cuvine aşa dar să fie alungat din limba romînă cultă caraghiosul *mulţumesc* din Muntenia şi să fie intronat în locul lui corectul mulţămesc din Ardeal şi din Moldova, pe care îl aprobă nu numai etimologia ştiinţifică ci şi biserica, deoarece, cîntarea se urcă

mai bine spre cer, pe cuvintele: „Mulțămescu-ți, ție Doamne", decît pe cuvintele: Mulțumescu-ți, ție Doamne".

Ar fi de dorit ca fiecare Romîn să alunge din limba sa pe cuvîntul francez *merci* din lat. *mercedem meres* (răsplată meriți) și să-l înlocuiască cu cuvîntul romînesc *mulțam*.

Etimologia populară și etimologia științifică

In mintea omului simplu cuvintele se interpretează simplu.

Engl. caterpillar	rom. cartepelar
Slav. Cerna gora	„ Cernegură
Germ. Königgrätz	„ cine creț
Ung. Szatmár	„ Satu Mare

Așa vede și aude omul simplu. Asta este etimologie populară, cu totul deosebită de etimologia savantă sau științifică.

Etimologia populară nu găsește adevărul niciodată, cea savantă îl găsește de foarte multe ori și ar trebui să-l găsească întotdeauna.

A susținea că latinul *sunt* a putut deveni romînește *sunt*, cum de multă vreme strigă *urbi et orbi* Academia Romînă, insemnează a face cea mai autentică etimologie populară dar nu științifică.

Mai întîiu în graiul romînesc nefalsificat de școală nu există cuvânt *sunt*, ci numai *sînt*.

Cum crede cineva că lat. *sunt* ar fi putut trăi în graiul viu romînesc, nu pe bronz sau pe marmură, aproape 2.000 ani fără să se fi schimbat de loc.

Lat. *sunt* trebuia să se schimbe și s'a și schimbat, dar nu oricum ci cum trebuia. Și cum trebuia să se schimbe un *sunt* în graiul romînesc? Lucrul acesta l-a legiferat națiunea romînă. Asta ne-o spun alte cuvinte cu structură fonetică la fel cu *sunt*.

Grec. ῥογχάζω	>	rom. rînchez
Lat. fontana	>	„ fîntînă
„ hirundinella	>	„ rîndunea(ă)

Toată lumea înțelege că fraza următoare: „Regele Angliei este puțin suferind". Poate avea două înțelesuri, după cum se pune accentul pe cuvîntul *puțin* sau pe cuvîntul *suferind*. (Le roi est peu souffrant sau le roi est un peu souffrant). Așa stă lucrul și cu latinul *sunt* care a putut avea două poziții în frază, și tocmai de aceea a suferit o duplă evoluțiune linguistică în limba romînă.

a) Lat. *sunt*, în proclisă.

Illi sunt ad casam > Ei sînt acasă.

b) Lat. *sunt*, în enclisă:

Illi non sunt ad casam > rom. Ei nu-s acasă.

Lat. *est*, în proclisă.

Ille est ad casam > rom. El est(e) acasă.

Lat. *est*, în enclisă:

Ille non est ad casam. > rom. El nu e acasă.

Să părăsim teritoriul limbii latine și să trecem pe teritoriul limbii romîne.

Formele verbale romîne *este* și *sînt* (pers. III sing. și pers. III plural din prez. indicativ), produc pe rînd pe celelalte persoane din sing. și pluralul romînesc.

Ind. prez.

eu escu (zic frații Aromîni)
tu ești
el este
noi sîntem
voi sînteți
ei sînt

Pluralul verbului romîn se accentuiază în două feluri, după conj. II-a și conj. III-a, o dovadă nouă despre geneza acestui verb romînesc în modul arătat de mine.

Dece scrie Academia Romînă de ani de zile *sunt* și prin scrisul său strică limba vie a poporului romînesc, în care nu există verbul *sunt*, ci numai *sînt?*

e) Morfologia cere să se zică și să se scrie:

a început *să ploae*	nu să plouă,	dela a ploua	conj. I-a
„ *să umplă*	„ „ umple,	„ a umplea	„ II-a
„ *să țească*	„ „ țese,	„ a țese	„ III-a
„ *să iasă*	„ „ iese,	„ a ieși	„ IV-a
„ *să scrieți*	„ „ scriți	„ a scrie	„ III-a

Vinul ne pare bun, nu Vinul ni pare bun (N. Iorga).
Nu face gură, nu Nu fă gură.
Ce ție nu-ți place, altuia nu face.
Nu duce, nu Nu du.
Nu zice, nu Nu zi.

f) Sintaxa dictează buna așezare a cuvintelor în construcțiune.

Se va construi astfel, nu altfel:

Ar mai fi de observat,	nu Mai ar fi de observat (Popa-Lisseanu)
Nu-mi mai aduc aminte,	„ Nu mai mi-aduc aminte.
Nu mă mai duc	„ Nu mai mă duc
Nu te mai rog	„ Nu mai te rog, etc.

Cuvîntul grăit și cuvîntul tipărit, cuvîntul zis și cuvîntul scris, n'au aceeași putere de acțiune. E mai puternic cuvîntul scris decît cuvîntul zis. Cuvîntul scris corect e cel mai puternic stimulant pentru cuvîntul zis sau rostit corect.

Verba volant, scripta manent et docent semper!

DIMITRIE DAN
Profesor Galați

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

FRANÇOIS MAURIAC, ROMANCIER CATOLIC

In orice scriitor francez care nu are numai un simplu talent distractiv, se ascunde un moralist. Prin moralist înţeleg, fireşte, un om pe care îl preocupă chestiunile de morală şi nu un om care dă lecţii de morală. Adică, mai exact, un scriitor care îşi culege materialul din viaţa sufletească (indiferent dacă vrea să dea un sens acestei vieţi), un scriitor pe care îl interesează conflictele dintre caractere mai mult decît spectacolul variat şi pitoresc al moravurilor şi care cercetează sufletul omenesc cu pasiunea unui naturalist cînd disecă şi clasează specii rare.

Iată de ce una din cele mai sigure caracteristici ale literaturii franceze este tendinţa de-a discuta într'o operă o problemă de cunoaştere sufletească. Romancierul francez, de obiceiu, zugrăveşte oamenii din lăuntru în afară, fiind preocupat în primul rînd să-şi prezinte personagiile sub aspectul lor psihic, insistînd asupra desvoltării lor sufleteşti, atent mereu să fixeze şi să lămurească fiinţa lor morală. Aceasta se vede la scriitorii cei mai autentic francezi, la Racine, la Stendhal, la Choderlos de Laclos, la Balzac, la Maupassant. Ceea ce preocupă îndeobşte pe un erou de tragedie franceză sau de roman francez, este lumea lui sufletească, activitatea lui pasională, deslegarea unui conflict psihic, căutarea unei certitudini sau a unei valori morale. Cercetarea unei probleme metafizice sau sociale este, deobiceiu, în literatura franceză o excepţie. Marii eroi ai romanului şi ai teatrului francez sunt întotdeauna oameni pentru care viaţa există şi capătă valoare numai prin semnificaţia ei morală şi în raport cu propriul lor suflet. Pasiunile cu toate variantele şi varietăţile lor formează ţesătura de bază a literaturii franceze. Marele patron spiritual al acestei literaturi rămîne mereu La Bruyère.

Dar dacă zugrăvirea caracterelor este una dintre cele mai înalte meniri ale literaturii, nu tot acelaşi lucru s'ar putea spune despre zugrăvirea caracterelor cu scopul de-a demonstra o teză oarecare, care se disimulează cu mai multă sau mai puţină dibăcie sub haina unei ficţiuni. In acest caz literatura devine o simplă unealtă exegetică, o slujitoare modestă şi docilă a unui scop ce-i este străin.

Sunt departe de-a fi partizanul acelui ideal de artă obiectivă pe care Flaubert pretindea că îl slujeşte fără şovăire (şi pe care tot el, de altfel, îl renega atunci cînd spunea că doamna Bovary este el însuşi, ceea ce dovedeşte din belşug inanitatea artei obiective). Nu e nimic mai firesc decît ca un romancier, de exemplu, să aibă dragoste pentru unele din personajele lui şi antipatie faţă de altele. Şi de ase-

meni nimic nu e mai normal decît ca romancierul să zugrăvească cu simpatie o faptă bună şi cu scîrbă alta care i se pare rea şi urîtă. Nici nu are nevoie pentru asta de-o atitudine expresă. Tonalitatea firească a descrierii lui va indica în chip suficient simpatia sau antipatia lui faţă de un personagiu sau părerea lui de rău atunci cînd adevărul omenesc (aidoma, de altfel, în acest caz, cu adevărul artistic), îl va face de multe ori să lase să triumfe răul şi nu binele, fapta rea şi nu fapta bună, uriciunea morală şi nu frumuseţea morală.

Marele cusur al oricărei literaturi teziste este tocmai lipsa ei de adevăr omenesc şi artistic. Pe scriitorul tezist îl preocupă în primul rînd adevărul propriei lui teze, adică tot ceea ce poate dovedi adevărul acestei teze. El îşi alcătueşte opera ca un discurs, ca o pledoarie. E mai mult orator decît literat. E mai mult avocat decît scriitor.

In opera literară a lui François Mauriac apare deopotrivă avocatul unei anumite teze şi scriitorul cu calităţi, dar şi cu defecte evidente. Caracterul omenesc formează obiectul de căpetenie al literaturii lui Mauriac. In această privinţă el este credincios tradiţiei clasice franceze. Romanele lui sunt descinderi în întunecoase labirinturi sufleteşti. Şi aproape întotdeauna ele sunt, tocmai din această pricină, nişte descinderi în infern. Un sentiment tragic al existenţii şi o predilecţie pentru stările morbide îl fac pe Mauriac să zugrăvească deobicei oameni pătimaşi şi chinuiţi, suflete în care sentimentele normale sunt exagerate pînă la aberaţie şi pînă la crimă. Aşa de exemplu în *Génitrix*, unde dragostea unei mame pentru fiul ei e împinsă pînă la cel mai crud despotism moral şi ajunge să anihileze şi să distrugă sufleteşte pe cel iubit. La aceste însuşiri care îl aşează în familia moraliştilor francezi, se adaugă la Mauriac şi o concepţie sumbră şi crudă a vieţii, o tendinţă de-a vedea în viaţa pămîntească un stagiu de durere şi de nelinişte pe care orice suflet trebue să-l facă. Pentru Mauriac lumea apare ca o etapă de ispăşire şi de pedeapsă. Această concepţie este rezultatul unei influenţe religioase, rezultatul unei convingeri că numai o puternică credinţă creştină poate face suportabilă viaţa în această lume pămîntească, plină de păcate şi de nenorociri. Nicio alinare alta decît credinţa nu îndulceşte acest popas trist între două veşnicii care este viaţa terestră. O cumplită mizantropie stă la baza acestei concepţii. O ură împotriva caracterului omenesc şi o convingere că în lumea pămîntească nu este loc pentru nicio fericire. De unde acest înverşunat dispreţ faţă de tot ceea ce este numai simplu omenesc, fără credinţă în supraterestru? Nu pun la îndoială convingerea lui Mauriac. Foarte probabil ea este sinceră. Totuşi felul nemilos şi aspru în care el procedează la disecţia eroilor lui mă face să văd, în dosul convingerii religioase, o neînfrînată înclinare, aproape morbidă, către părţile pestilenţiale ale sufletului omenesc, o tendinţă irezistibilă de-a vedea mai întîi părţile rele din om, diformităţile caracterului şi nu armoniile lui. O ciudată voluptate pare să atragă pe romancierul acesta către ceea ce este hidos, anormal, echivoc şi sumbru în om. Şi această voluptate mi se pare mai aproape de rînjetul desolat şi mîndru al misantropului decît de autoflagelarea senină a sfinţilor.

Un lucru este sigur pentru acel care se opreşte cu oarecare atenţie în faţa acestei opere. Romancierul Mauriac îşi concepe şi îşi alcătueşte romanele potrivit unui sistem. Toate romanele lui sunt nişte prezentări de cazuri sufleteşti, menite să ilustreze afirmaţia că mîntuirea stă numai în credinţa catolică. Ele formează o apologie deghizată a creştinismului, apologie unde pledoariile pasionate şi sincere sunt îmbrăcate în ficţiune literară.

Ficţiunea, însă, nu este totdeauna bine susţinută şi nu acopere teza suficient pentru a da iluzia artei. Avocatul apare prea des în do-

sul romancierului, înlăturîndu-l de multe ori pe acesta. Nevoia de-a demonstra și de-a ilustra teza îl obligă pe romancier să neglijeze calitatea artistică a romanului și să comită stîngăcii și greșeli de construcție. Literatura, deviată dela scopurile ei firești, se răzbună în acest chip pe romancierul care a nesocotit-o, considerînd-o doar ca o unealtă pentru afirmarea unei teze și silind-o să se încadreze într'un sistem. Aduceți-vă aminte numai de sfîrșitul din *La fin de la nuit*. Eroina romanului, Thérèse Desqueyroux, suflet frămîntat de patimi și de remușcări, după o viață de sbucium și de păcate (și-a otrăvit bărbatul și a inspirat o dragoste ticăloasă logodnicului fiicei ei), este acum pe patul de moarte, răpusă de-o gravă și timpurie boală de inimă. La căpătîiul ei, logodnicul fiicei ei, pocăit acum, o întreabă:

„— Vrei o carte?

„Nu, nu mai putea citi:

„— Nu mai fac nimic. Ascult cum sună ceasurile. Aștept sfîrșitul vieții...

„— Vrei să spui sfîrșitul nopții?

„Ea îl apucă de mînă, brusc. El nu isbuti decît cîteva clipe să întîmpine focul acestei priviri duioase și desnădăjduite:

„— Da, dragul meu: sfîrșitul vieții, sfîrșitul nopții".

Fraza de încheiere pare artificială și pusă cu o intenție de consolare prea evidentă în care se trădează avocatul credinței creștine. Nu era nevoie de ea. Cu ea romanul se termină în predică și e păcat, și pentru predică și pentru roman, fiindcă amestecul acesta de literatură și de apologie creștină dă un rezultat hibrid și penibil, cu totul inoperant și fără nicio putere de convingere. Raza de speranță aruncată cu atîta stîngăcie în sufletul Thérèsei Desqueyroux nu ne mulțumește și nici nu ne face să credem în eficacitatea ei.

Considerațiile de mai sus se aplică și celui mai proaspăt roman al lui Mauriac *Les chemins de la mer*.

Oscar Révolou, un bogat notar din Bordeaux, se sinucide din cauză că e părăsit de amanta lui, dansatoarea Régina Lorati, cu care și-a cheltuit o bună parte din avere. Moartea lui provoacă desechilibrul material și moral al familiei. Fiica lui, Rose, e părăsită de logodnicul ei și silită să lucreze ca funcționară într'o librărire. Julien, fiul mai mare, fire sensibilă și neputincioasă, e lovit de o grea neurastenie. Denis, fiul mai mic, adolscent de șaptesprezece ani, rezistă în fața dezastrului, robust și primitiv, bucuros că scapă de liceu și se poate ocupa de grădinărit la moșia familiei, moșie pe care intendentul Cavailhès o salvează din mîinile creditorilor. Firul principal al romanului îl înfățișează desagregarea familiei Révolou. D-na Révolou și Julien mor rînd pe rînd de cancer. Denis se încurcă cu Irena, fiica lui Cavailhès și se însoară cu ea. Rose, neînțelegîndu-se cu cumnata ei, rustică și agresivă, se hotărăște să plece și să se despartă de Denis și de soția acestuia. Paralel cu această serie de întîmplări mai există alta care are loc în familia Costadot, familia logodnicului Rosei. De fapt, unul singur din membrii acestei familii are un rol de primul plan: Pierrot Costadot, fire frămîntată, poet, plin de avînturi generoase și de doruri de plecare și care după un scurt episod parisian, în care întîlnește pe Landin, personaj cleios, fost „premier clerc" și confident al amorurilor lui Oscar Révolou, se angajează într'un regiment de vînători din Africa.

Romanul este cumplit de descusut. Nu vreau să-i reproșez lipsa unui final veritabil. Viața nu încheie niciodată și lipsa unei concluzii, greșală din punct de vedere artistic, este, la urma urmei, foarte firească, dacă ne raportăm la stricta imitare a realității. Dar marele cusur al romanului (care, de altfel, numai cu indulgență poate fi numit roman), stă în altceva. Interesul este mereu difuzat de faptul că niciun personaj nu este bine definit. Toți oamenii acestui roman sunt neisprăviți. Pierre Costadot, Rose, Révolou, Robert Costadot, logodnicul Rosei, au ceva schematic și insăilat în existența lor, nu trăiesc, nu ne fac părtași la emoțiile lor. Odată cu ultima pagină a cărții, dispar și ei într'o penumbră vagă, fără contururi, fantomatici și zadarnici. Motivările acțiunilor lor sunt de-o stîngăcie de multe ori penibilă. Și aceasta, poate, nu atîta din cauza unei insuficiențe a autorului, cît din pricină că acesta vrea să introducă neapărat teza care îi este scumpă: prezența consolatoare a divinității, și nevoia de-a avea o credință mîntuitare. Un exemplu: Rose Révolou primește dela necredinciosul Robert o scrisoare (de altfel foarte confuză și de loc convingătoare, cu toată intenția contrară a autorului). Imediat ni se servește și reacțiunea pe care această scrisoare absurdă o provoacă în sufletul fetei:

„Si vous avez la force et le courage, écrivait Robert, ne me rejetez pas, il me sera doux de savoir que je demeure mêlé à votre existence sans que vous soyez asservie à ma misère". Elle pouvait donc quelque chose pour lui; et, depuis qu'elle lisait et relisait cette lettre, elle s'en persandait chaque jour un peu plus, bien qu'elle n'eût jamais été pyeuse et qu'elle se fût toujours montrée assez indifférente à cette religion toute formelle de sa mère, la seule qu'elle connût. Pourtant, elle avait recommencé de prier. C'était une méthode qu'elle venait de découvrir: penser à Robert devant quelqu'un, prendre à témoin une présence invisible".

Nimic pînă acum, la această pagină 229 a cărții, nu ne făcuse să bănuim brusca revelație a credinței în sufletul Rosei. Pasajul este introdus cu intenția evidentă de-a ne demonstra că fata părăsită de logodnic nu poate găsi consolare decît în sînul dumnezeirei. Cu o candidă tenacitate Mauriac continuă, explicînd avîntul religios al fetei:

„Un homme, en l'abandonnant, l'avait introduite, sinon à la vie dévote, du moins à une sorte de familiarité avec un Etre qui existait pour elle maintenant, à qui elle avait affaire, elle, Rose Révolou, qu'avait trahie Robert Costadot".

Disproporția dintre acțiune și motivarea ei apare și mai evidentă în alt pasaj. Rose Révolou e neliniștită din cauza dragostei fratelui ei Denis pentru Irène, fata intendentului Cavailhès. Nimic mai firesc decît supărarea fiicei de moșier scăpătat cînd vede pe fratele ei gata să cadă în mrejele grosolane ale fetei intendentului îmbogățit. Un romancier care e numai romancier s'ar mulțumi cu această motivare firească și puternică. Romancierul, însă, care este și un avocat al creștinismului salvator, nu se mulțumește numai cu atîta. Și iat-o pe moșierița scăpătată gîndindu-se, prin pana lui elocventă, că situația fratelui e mult mai gravă, că e în joc „viața lui și partea din destinul lui care depășește viața aparentă". Biata fată simplă a intendentului devine astfel, fără niciun motiv, și spre marea surprindere a cititorului, un monstru, o incarnație a Satanei. Stîngăcia cu care se introduce aici leit-motivul creștin este perfect vizibilă. Pasajul atinge culmea în aceste rînduri, de o penibilă grandilocuență:

„Ce que Rose ressentait depuis une semaine à l'égard de Robert, elle l'eprouvait aussi en ce qui concernait son frère: „Qu'as-tu fait de ton frère?" La question éternelle traversait les ténèbres accumulées depuis le premier meurtre et atteignait cette petite fille dans une campagne des environs de Bordeaux, la nuit".

Ce caută aici omorul lui Cain și „eterna întrebare", e greu de explicat. Predicatorul catolic a luat locul scriitorului, spre marele desavantaj al acestuia din urmă.

Totuşi, scriitorul apare şi în acest roman ratat, oridecîteori îşi uită teza şi zugrăveşte simplu, sobru şi adînc conflicte şi situaţii, cum este, de exemplu, scena despărţirii dintre Rose şi Robert, dialoguri între Denis şi Rose, cu sugerarea unei ciudate iubiri între ei, iubire uşor incestuoasă şi totuşi de-o delicioasă puritate. Ca şi în alte cărţi de ale lui, ne loveşte şi aici lipsa de comunicativitate a stilului şi mai ales absenţa darului povestirii. Sunt lipsuri, însă, care pot fi lesne răscumpărate de adevărul sufletesc şi de construcţia solidă a unei acţiuni făcută din conflicte motivate în chip plausibil.

Am văzut însă că obligaţia de-a ilustra o anumită teză l-a făcut pe scriitor să neglijeze în bună parte şi aceste condiţii esenţiale pentru reuşita unui roman.

AL. PHILIPPIDE

CĂRŢI ENGLEZE

Deşi genul roman a fost inventat aproape simultan de trei popoare: Francezii, Ruşii şi Englezii, se poate totuşi spune că aceştia din urmă au o deosebită vocaţie pentru o asemenea formulă literară încăpătoare, în care imaginaţia se mişcă slobod, fără canoane, putînd merge atît în profunzime, spre analiza psihologică, precum şi în suprafaţă, spre observarea locurilor şi lucrurilor.

Inclinarea către roman a poporului anglo-saxon nu e o ipoteză, ci un fapt statistic. Căci este uimitor numărul de romane bune, care apar în editurile britanice în fiecare lună, număr fără comună măsură cu acela din alte ţări, aflătoare la un egal nivel de civilizaţie.

Iată de ce credem că este folositor pentru publicul romînesc, care din ce în ce mai mult, ştie a citi englezeşte, să găsească un inventar, chiar incomplet şi fireşte păcătuind prin erori de apreciere omeneşte totdeauna posibile, un inventar al cărţilor de Peste-Mînecă, ce par vrednice de a fi citite.

* * *

„Bow Down to Wood and Stone", (adică: „Inchină-te adînc la Lemn şi la Piatră"), de Josephine Lawrence, este un roman psihologic, în care figurile centrale — trei la număr — sunt toate femenine. Trei surori care — deşi foarte deosebite ca fire şi ducînd fiecare viaţa lor aparte, — au ca punct comun convingerea că trebue să-şi sacrifice viaţa personală pentru datoria pe care o au: una faţă de copiii săi, cealaltă faţă de instituţia unde este funcţionară, iar a treia faţă de soţul ei. Această trăsătură comună a celor trei surori dă prilej autoarei să studieze problema jertfei de sine sub trei aspecte diferite. S'ar crede poate, din cele spuse mai sus, că ar fi vorba de trei figuri femenine idealizate, întruchipînd sacrificiul. Rezultatul este însă cu totul altul şi de aici rezultă factura interesantă şi surprinzătoare a romanului.

Aceste femei, care pornesc dela ideea sacrificiului pentru datoria ce cred că o au, sfîrşesc prin a pierde cu timpul din vedere obiectul jertfei şi trăiesc numai pentru jerfta în sine, complăcîndu-se în cele din urmă întrînsa ca atare. Ele sufere văzînd că persoana sau instituţia căreia se scarifică nu răspunde printr'o recunoştinţă în felul cum o înţeleg ele.

Problema tratată mai amănunţit, şi cu foarte multă înţelegere, este aceea a mamei care, rămînînd văduvă, tînără cu patru copii, renunţă de a se mărita cu un om care ar fi putut să o facă fericită, pentru a-şi dărui viaţa numai copiilor. Grija pe care eroina noastră o are pentru copii merge aşa de departe, încît îi împiedecă pe aceştia

să aibă viaţa lor personală. Ii e teamă să nu li se întîmple ceva, dacă nu va fi ea care să-i îngrijească şi să-i călăuzească la fiecare pas.

Reacţia normală a copiilor, deveniţi mari, de a se descătuşa şi de a-şi trăi viaţa aşa cum vor, creindu-şi un cămin propriu, departe de casa părintească, este primită de către mamă, de fiecare dată, ca o catastrofă şi ca o dovadă de nespusă lipsă de recunoştinţă faţă de jertfele ei.

Totuşi, această mamă, părăsită de copii, nu inspiră milă. Ea îşi crease — din însuşi sacrificiul ei — un idol, pe altarul căruia vroia să jertfească pe cei pentru care credea că a trăit.

Această problemă a luptei fiecăruia pentru viaţă şi libertate individuală, chiar cu riscul ca astfel traiul să fie mult mai greu pentru fiecare, este tratată cu multă vigoare şi este, sub o altă formă, reluată în cazul celei de a doua surori. Aceasta se mărită cu un tînăr, îl ajută şi îl susţine să studieze medicina, pentru care avea înclinaţie. Ea crede, astfel, că are dreptul la recunoştinţa lui veşnică. Nu înţelege însă să-l urmeze când acesta vrea să se retragă la ţară. E deci incapabilă să facă un real sacrificiu pentru dînsul. Ba se crede victimă, cînd soţul o părăseşte pentru libertatea de a trăi aşa cum vrea şi ca să scape de povara falşului sacrificiu făcut de soţia lui.

A treia soră, nemăritată, funcţionară timp de treizeci de ani la aceeaşi instituţie, nu-şi permite niciun fel de plăcere personală, pentru ca astfel să poată întreţine pe nişte veri bătrîni, care o exasperează şi de care nu îndrăzneşte să se despartă. Spiritul de sacrificiu nu porneşte la ea din dorinţa de a face bine, ci este mai degrabă un fel de fetişism, un fel de comerţ cu Dumnezeu, ca să-şi păstreze situaţia de funcţionară. In momentul pensionării, ea este o fiinţă distrusă, fără rost şi fără interes în viaţă şi cu simţămintul că n'a avut niciodată ceea ce a vrut.

Teza susţinută cu multă veracitate de autoare este că sacrificiul de sine, care pare atît de înălţător, nu este adesea decît un simţămînt egoist.

Pe lîngă calitatea de adîncă cunoaştere a sufletului femenin, autoarea dă dovadă şi de capacitatea de a schiţa cu multă îndemînare o serie întreagă de personaje fiecare cu caractere bine determinate. Supără poate în oarecare măsură tendinţa prea evidentă de a demonstra o anumită teză. Faptul că reacţia personajelor principale nu mai apare dela o vreme ca spontană, ci că te aştepţi la ea, plictiseşte. Totuşi, ideea de a trata într'un singur volum aceeaşi problemă sub trei aspecte diferite reliefează teza, dînd naştere unei serii de probleme omeneşti care au fost şi vor rămîne mereu actuale.

*
* *

In „Pray for the Wanderer", (adică „Rugaţi-vă pentru Drumeţ"), de Kate O'Brien, acţiunea se desfăşoară într'o familie patriarhală irlandeză, alcătuită din părinţi, care — cam surprinzător pentru secolul nostru — sunt de acord să aibă cît mai mulţi copii şi să ducă o viaţă tihnită, care corespunde mai degrabă idealului bunicilor noastre, decît idealului modern.

In acest cadru luminos şi paşnic, vine să-şi regăsească echilibrul sufletesc scriitorul de mare talent Matt Costello — frate cu stăpînul casei — chinuit de o gravă decepţie sentimentală.

Viaţa dusă de el înainte, şi pe care cititorul nu o află decît din observaţiile făcute de prietenii şi cunoscuţii lui din orăşelul irlandez, formează un contrast interesant cu felul de trai al celor de acolo. Mediul din care venea era plin de sbuciumul inerent unui mare oraş, din care scriitorul îşi aduna materialul necesar pentru dramele sale

puternice de mare succes, dar licenţioase. Incercarea făcută de Matt Costello de a începe o viaţă nouă, şi dorinţa ce o are de a se însura cu sora cumnatei lui, o fată deşteaptă şi independentă, însă cu principii morale severe, nu-i reuşeşte. Tînăra, deşi îl iubeşte, îşi dă seama că el nu va putea renunţa la viaţa lui de mai înainte şi că deci ar fi nenorociţi împreună. Insă această dragoste nefericită face pe fată să înţeleagă şi să dea ascultare iubirii ce o nutrea de multă vreme pentru ca un văr al ei, şi pe care ea îl respinsese neputîndu-i ierta o aventură de tinereţe.

O poveste romantică şi de lectură plăcută. Dar poate că intrinsa se ascunde conştient sau inconştient o problemă mai serioasă. Oare să nu fie, în această tendinţă a scriitorilor de a idealiza viaţa simplă şi principiile de morală sănătoasă şi chiar severă, un semn că oamenii s'au săturat de aşa zisa „viaţă modernă" şi că ar dori să se întoarcă spre un trai aşezat pe baze mai solide şi care să prezinte mai multă garanţie de stabilitate?

*
* *

„Ruined City" (adică „Oraş în ruină"), de Nevil Shute, este cu siguranţă un roman de mare actualitate. Tratează problema socială a consecinţelor dezastruoase ale şomajului într'un oraş industrial. Este scris cu multă vioiciune şi dă problemei o soluţie oarecum romantică, bazată totuşi pe o explicaţie verosimilă.

Un bancher bogat, nenorocit în căsătorie şi obosit de muncă, pleacă în vacanţă, în munţi, singur. Se îmbolnăveşte pe drum şi este dus ca necunoscut în spitalul unui oraş, unde bîntue o mizerie neagră, din cauza lipsei de lucru. Arsenalele în care se construia vapoare stagnează de cinci ani. Bancherul ar dori să redea viaţă oraşului, însă îşi dă seama că nimeni nu va fi dispus să investească vreun capital într'o întreprindere în care ar lucra oameni slăbiţi şi desobişnuiţi cu munca. El reuşeşte totuşi, în cele din urmă să facă un angajament cu o ţară orientală care comandă cîteva vapoare. Această ţară imaginară dar mai ales guvernul ei, este descris cu destul dispreţ. Personajele — cum ar fi un ministru care cere, pentru a încheia afacerea, o umbrelă de mătase verde, cu mînerul încrustat cu pietre preţioase — sunt mai degrabă nişte caricaturi bufone, sub care poate se ascund totuşi unele adevăruri triste.

Docurile sunt repuse în lucru, dar primele vapoare vor fi lucrate în deficit. Bancherul ştiind aceasta, lansează acţiuni pe piaţă, declarînd că va exista chiar un mic beneficiu. El suportă cu seninătate închisoare, — sancţiunea faptei sale, — căci are mulţumirea de a fi redat hrana şi o viaţă mai bună miilor de oameni muritori de foame.

La această concluzie optimistă nu lipseşte nici femeia care să facă fericit pe acest simpatic şi curajos filantrop.

Cartea se citeşte uşor. Amestecul acesta de probleme grave cu romantismul optimist şi senin, este foarte înviorător, în timpurile noastre mai ales, cînd toată lumea îşi dă seama de tot felul de probleme complicate la care nu întrevede o soluţie fericită.

*
* *

Chosen people Seaforth Mackenzie.

Exotic, atît în ceea ce priveşte atmosfera, cît şi personajele pe care le descrie, romanul lui S. Mackenzie: „Chosen people", (adică

„Lume aleasă"), prezintă interesul unui exemplar de muzeu. O poveste nu atît frumoasă, cît curioasă şi neobişnuită.

Este vorba de o familie de evrei, pe care autorul ni-o prezintă cu deosebită simpatie. O familie în care mama şi fiica iubesc acelaşi bărbat.

Mama, o femee autoritară şi pasională, ar vrea să ţină sub stăpînirea ei, atît pe fiică, cît şi pe propriul său amant. Dintr'o plăcere, morbidă aproape, se joacă cu simţămintele ei, ca şi cu ale celorlalţi. Ea hotărăşte să-şi însoare prietenul cu fiica sa Deborah, lucru de care-i pare rău chiar înainte de a-l fi înfăptuit. Deborah, foarte tînără — de 16 ani, abea — simţind încă nevoia dragostei materne, se sbate, chinuită între teamă şi ură pentru mama ei şi dragoste pentru bărbatul ales. Acesta, aruncat între cele două femei, apare atunci ca o jucărie pasivă, mai degrabă, decît ca un om.

Richard Mawley, un tînăr englez, care prin prietena lui, face cunoştinţa acestor evrei, caută să ajute pe Deborah, dar nu izbuteşte decît în mică măsură. Trezeşte însă gelozia prietenei lui şi în acelaşi timp furia mamei tinerei evreice. In cele din urmă căsătoria se face totuşi.

Concluzia de interes general la care ajunge autorul este că orice încercare de înţelegere sau ajutorare între aceste familii, se lovesc de zidul de neînvins al deosebirii fundamentale dintre rase, care face imposibilă înţelegerea.

Cartea se citeşte destul de greu, din pricină că autorul îmbracă o acţiune relativ limitată, cu o mulţime de amănunte psihologice.

* * *

„The Fortunes of Richard Mahony", (adică „Noroacele lui Richard Mahony"), de H. E. Richardson, este un roman la care autorul a lucrat un lung şir de ani. Primul volum a apărut către sfîrşitul războiului, iar opera completă a fost editată pentru prima oară, abea acum doi ani. Cartea prezintă un foarte viu interes din două foarte agreabile puncte de vedere: pe de o parte autorul tratează o vastă problemă socială, aceea a colonizării Australiei de către Englezi, pe de alta analizează figura eroului R. Mahony, figură oarecum ciudată şi totuşi extrem de umană.

Primul volum este sugestiv intitulat „Australia Felix". Dar după ce-l citeşti şi îţi dai seama de greutăţile ce aşteptau pe primii colonişti, de lupta pe care trebuiau să o ducă cu mediul neprielnic, în această ţară aproape pustie, unde veniseră, atraşi de mirajul aurului, se vede deci cîtă ironie ascunde acest aşa de senin şi promiţător titlu. Totuşi străbătînd, împreună cu eroul, epoci consecutive de prosperitate sau decădere, te uimeşte progresul pe care această vastă ţară l-a putut face în răstimpul vieţii unui singur om. Şi nu poate să nu te isbească contrastul vădit dintre mizeria cîmpiilor întinse şi pustii, cu tristeţea gropilor săpate şi părăsite de căutători, în goana lor după aur, şi măreţia oraşelor modernizate — ca Sidney şi Melbourne — locuri unde şi-a petrecut Mahony prima şi a doua parte a vieţii sale de colonizator.

Mahony, un irlandez de familie bună, dar scăpătată, după ce a studiat medicina în Anglia, pleacă în Australia. Om corect, conştiincios şi energic, Mahony, reuşeşte să-şi creeze prin muncă, perseverenţă şi prin calităţile sale de medic, ce se ridică deasupra nivelului obişnuit, o reputaţie stabilă şi o situaţie bună în mediul în care trăieşte. Dar toate aceste însuşiri de om realist, se îmbină la el cu o fire visătoare, atrasă de ştiinţa pură şi de o concepţie idealistă a vieţii.

Contrastul dintre aceste două dispoziţii sufleteşti creează în sufletul lui o nelinişte permanentă, care îl împinge la necontenite schimbări de mediu şi de fel de a trăi. Sub influenţa acestei nelinişti, el face chiar încercarea de a se reîntoarce în Anglia, în căutarea idealului lui de viaţă. Aceste peregrinări fără sfîrşit, vor fi cauza ruinii sale materiale, iar conştiinţa responsabilităţii pe care o are faţă de familia sa îl duce la o depresiune morală, care va sfîrşi în nebunie.

O altă trăsătură caracteristică a acestei cărţi este că, spre deosebire de majoritatea romanelor, viaţa sentimentală a eroului nu prezintă niciun fel de complicaţii. Dimpotrivă căsnicia lui este o căsnicie fericită, în care sentimentele pe care le au soţii unul faţă de celălalt nu sunt întunecate de trecerea anilor. Soţia va rămîne elementul de statornicie şi de echilibru. Ea va aduce lumina şi în măsura posibilităţii şi liniştea în viaţa lor sbuciumată.

Se înţelege că romanul nu este scris în felul în care l-am expus aici, rezumativ şi pentru o mai clară înţelegere a subiectului. Nu este adică format din două părţi distincte, una tratînd chestiunea socială în general şi cealaltă tratînd viaţa eroului, ci este o fermecătoare împletire a acestor două elemente, ambele studiate cu o deosebită amănunţime şi pricepere şi expuse într'o formă atît de curgătoare, încît nu simţim niciun moment lungimea celor o mie de pagini, pe care le parcurgem în timpul lecturii.

* * *

„South Latitude", de F. D. Ommanney, este o carte unde autorul descrie cîteva călătorii ale sale în mările Continentului antarctic.

Foarte multă lume, mai toţi cei care citesc ziare, urmăresc cu un viu interes expediţiile celor bravi, în părţile încă necunoscute ale pămîntului. Cine n'a palpitat pentru intrepidul Byrd sau Nobile, cine n'a urmărit drumul spărgătoarelor ruse, salvatoare ale resturilor expediţiei dirijabilului „Italia"?

In schimb, cît de puţin ştim noi despre acei care, fără să fie eroi ai aerului — ceea ce e lucru relativ obişnuit acum — sau ai mării, îndeplinesc un rol important, dar ingrat, făcînd călătorii de cercetare şi studii şi petrec luni şi uneori ani întregi, înconjuraţi de pericolele ce le rezervă natura vitregă a ţinuturilor din extremul Nord sau din extremul Sud.

Cartea lui F. D. Ommanney, ne vorbeşte de cei patru ani petrecuţi de dînsul cu expediţia „Discovery II", în mările antarctice şi pe malurile puţin prietenoase, stîncoase şi îngheţate, ale Continentului antarctic sau ale insulelor ce-l înconjoară.

Tînăr profesor de Ştiinţi Naturale, copleşit de monotonia profesiunii şi atras de spiritul de aventură — în sensul nobil al cuvîntului — el acceptă locul de zoolog în expediţia antarctică. Despre locurile unde se duce, cunoaşte atît cît ştie un om cult normal, şi primul contact cu ele e plin de neprevăzut. Dar, cu stoicismul obişnuit Englezilor, şi cu spiritul lor de adaptare la orice condiţii de viaţă dacă aşa e bunul lor plac, Ommanney, primeşte cu surîsul pe buze neajunsurile staţiunilor de cercetare, pentru cele mai sudice regiuni de pe faţa pămîntului, sau greutăţile croazierelor nenumărate, făcute în vederea cercetării faunii mărilor atarctice.

La prima vedere se pare că nu i se întîmplă nimic extraordinar. Numai recapitulînd tot ce am citit, ne dăm seama cu cîtă simplicitate şi umor vorbeşte autorul de zile grele, petrecute pe un vas, înconjurat de pustietatea îngheţată, gata să fie strivit de gheţurile veşnice ale Polului, sau pe o mică barcă cu motor în pană, legănată

pe o ancoră șubredă între o coastă stîncoasă, un iceberg uriaș și marginile unui ghețar din care se desprind din timp, în timp, bucăți enorme de ghiață, prăbușindu-se cu un sgomot asurzitor în mare.

Și cu toate astea, Ommanney izbutește să ne arate părțile frumoase ale acestei existențe. Tovarășii lui de excursii și de suferințe, sunt descriși cu multă bunătate și prietenie.

Cu mult umor ne vorbește Ommanney și de „recompensa", pentru truda lor, sub forma de primiri entuziaste în porturile australiene în care se întoarce „Discovery II" după ce salvase pe aviatorul american Elseworth, ce întreprinsese un raid prin imensitatea albă a Continetului artarctic, cînd suferise un accident și fusese nevoit să se refugieze în fortul părăsit al Micii-Americi a lui Byrd.

Cartea se citește foarte ușor, nefiind încărcată cu niciun fel de amănunte inutile; simplă și atrăgătoare.

Lectură de sigur excelentă pentru adulți, deși poate că locul ei ar fi mai cu seamă, printre adolescenți.

Un spirit de sacrificiu fără poză, un îndemn la muncă pentru gloria patriei, un sentiment de siguranță, de încredere în forțele omenești, totul fără să fie ostentativ, se desprind din paginile cărții.

SUZANA BOTEANU

CRONICA PEDAGOGICĂ

PEDAGOGIE ȘI FOLKLOR [1])

1. Cuvîntul „folklor" este cuvînt englezesc și înseamnă după cum se știe „cunoașterea poporului".

Ca preocupare numai, această știință a folklorului își are începuturi modeste chiar în antichitate, în epoca democrației grecești și s'a desvoltat odată cu reapariția democrației, în timpurile moderne. Inaintașii săi moderni sunt: în Anglia, Thomas Brown, în Franța, Jean Baptist Thiers și Ch. Perrault, in Germania frații Grimm.

Dintre aceștia o mai mare valoare științifică au frații Grimm și Jean Baptist Thiers. Cel din urmă a încercat pentru prima oară o cercetare sistematică asupra unei părți din folklor și anume asupra aceleea care se înglobează obișnuit sub numele de demonologie.

Frații Grimm, la rîndul lor, au meritul de a fi dat cei dintîiu poveștile și tot materialul cules de ei, în limbă și spirit popular, prezentîndu-le în așa fel încît să putem surprinde caracteristicile vieții populare.

La început s'a crezut că producțiile populare n'au nicio valoare alta decît cea estetică, atîta cît poporul poate să judece și să creeze esteticește. Insuși Charles Perrault, cînd a dat publicității povestirile sale cu zîne, nu și le-a dat sub proprie semnătură, ci sub aceea a unui nepot. („Les contes de la mère l'Oye, publiés par Parrault Darmancour"). El credea că nu vor avea vreo valoare decît pentru copii.

Astăzi, din tot ce a scris Perrault lumea nu mai cunoaște decît aceste povestiri, care i-au creiat un nume literar.

Studiindu-se îndeaproape producțiile populare, s'a ajuns la concluzia că în ele nu e vorba numai de simplă fantezie. In majoritatea lor ele nu-s decît resturi ale unor credințe, în care cu mii de ani înainte a crezut poporul și care odată au format sisteme autonome de credință — mitologia unei credințe [2]).

Un studiu pe înțelesul tuturor în acest sens, alcătuit cu aparat științific de prima mînă, este acela al lui Salomon Reinach: „Orpheus, istorie generală a religiilor". Studiind comparativ diferitele credințe și superstiții populare de azi, el găsește că acestea nu-s decît resturi ale unor religii care și-au avut odată credincioșii lor zeloși.

[1]) Din lucrarea „Din problemele localismului educativ", ediție completată ce va apare în curînd.

[2]) Vezi Van Gennep. La formation de légendes și L'état actuel du problème totémique.

Religia, spune Reinach, este un sentiment care-și găsește expresia în anumite acte rituale, ce trebuesc cu strictețe observate. Religia primitivilor în special este astfel „un ansamblu de scrupule, care pun piedică liberului exercițiu al facultăților noastre" [1]), sau îi comandă să lucreze într'un anumit fel. Este cu alte cuvinte o limitare a libertății individuale de gîndire. Individul o acceptă de bună voie din cauza misterului ce înconjoară actele sacre.

Originea sentimentului de venerație religioasă trebue căutată tot pe această cale. Sanctuarul templului roman de pildă (sacrarium), era acea parte a templului unde se păstrau lucrurile sfinte care nu trebuesc atinse.

Tot ceea ce un individ nu are voie să atingă, primitivii numesc „tabu" (de neatins, lucru sacru). Tabu este în special un animal sau o plantă care sunt luate ca embleme ale tribului și care sunt socotite ca strămoșii din care se trage tribul întreg. Animalul sau planta aceasta se numesc „totem"-uri.

Dacă astăzi se mai găsesc plante sau animale, care sunt socotite cînd sfinte, cînd spurcate (în orice caz de neatins într'un fel), acest lucru se datorește, spun specialiștii, faptului că ele au fost odată totemuri și tabu, de care prin urmare primitivii nu se atingeau sau se apropriau de ele săvîrșind anumite acte rituale.

Exemple avem destule. Porcul nu e mîncat azi de Evrei și Turci, calul nu e mîncat de unele popoare arice, deși e mîncat de altele. Acestea sunt socotite spurcate. Alte animale sunt socotite aproape ca sfinte pînă în zilele noastre. Așa este barza, așa este șarpele casei. Prezența berzei pe acoperișul unei case este socotită și azi de sătenii din Sud-Estul Europei ca o adevărată grație divină, aducătoare de noroc.

Locuitorii unui ținut, care păstrează superstițios aceste credințe, nu pot mai niciodată să explice de unde le vin. Studiul lor comparat ne arată însă că barza, ca și șarpele, ca și porcul sau calul, trebue să fi fost odată obiectul unei credințe, poate chiar totemul vreunui trib și că, după dispariția religiei primitive chiar, tradiția a perpetuat sub o formă atenuată cultul lor.

Departe dar de a nu avea nicio importanță, credințele populare au un sens adînc, pe care adesea îl surprindem în cîte o povestire. Căci poporului i-a plăcut să brodeze în jurul credințelor sale fapte care să scoată și mai în relief credința.

Unele povestiri poate că au fost odată în întregime crezute, formînd mitologia unei religii. Cînd religia a dispărut, povestirea a rămas, crezută numai în parte.

Să se observe că nicio religie nouă, oricît de puternică ar fi ea, nu poate stîrpi cu totul sentimentul de venerație față de cea veche. Astfel creștinismul, care a stăpînit conștiințele aproape două mii de ani, n'a putut smulge din suflete cultul unora din divinitățile păgîne. Cultul lui Venus, de pildă, înglobat superstițios de popor în noua religie sub forma Sfintei Vineri, care în popor se bucură de o venerație egală cu a sfinților de rangul întîiu [2]).

[1]) Salomon Reinach, Orpheus, p. 4.

[2]) D-l Candrea, în cursul d-sale, enumără următoarele teorii mai însemnate cu privire la folklor:

a) Teoria *indo-europeană*, *arică* sau ariană (Grimm) după care folklorul tuturor popoarelor zise arice și-ar avea originea în folklorul unui singur popor, ca și limbile indo-europene.

b) Teoria *indianistă* (Benfey) care găsește în India țara unde s'a născut acest folklor;

Negreșit, însă că interpretarea poveștilor și superstițiilor populare în acest fel are și ea o limită. Nu toate pot fi reduse la o credință religioasă veche. Unele sunt de dată recentă și au altă sursă decît cea religioasă. Folkloristul avizat va ști întotdeauna să distingă și să hotărască. I se cere însă pentru acest lucru pe lîngă o cultură generală și o îndelungată practică în materie și fler de folklorist.

Domeniul folklorului este în adevăr mult mai vast decît au crezut primii cercetători și culegători. El nu conține numai povești și nici nu vede în acestea numai resturi de credință religioasă. Încetul cu încetul i s'au adăogat și alte categorii de fapte. Astăzi putem spune că știința folklorului se interesează de o bună parte a vieții sociale, de aceea pe care o cuprindem sub denumirea de popular.

Pe cîtă vreme celelalte științe se ocupă de producțiile individuale, folkloristul se ocupă de cele colective ale masei. El are astfel legături cu economia politică, istoria instituțiilor, arta, literatura, technologia, privindu-le toate din punct de vedere popular. In plus el se interesează nu numai de ceea ce e vechi, dar și de ceea ce se naște sub ochii noștri, ceeace ce renumitul folklorist Van Gennep a numit „faits naissants" [1]).

2. Pentru studierea acestui vast domeniu se cer negreșit să fie observate anumite regule și o anumită ordine în cercetarea și clasificarea materialului. Se cere cu alte cuvinte o metodă.

Folkloriștii au propus și au practicat rînd pe rînd mai multe. Unii dintre ei au propus și practicat metoda observației și descrierii faptului popular. Propunerea lor avea o rațiune: științele naturale cărora folklorul a vrut să fie înglobat încep în genere în acest fel.

S'a obiectat însă că folklorul este de natură mai mult spirituală și că metoda istorică ar fi cea mai bună pentru studierea lui. S'a făcut chiar mult abuz de această metodă, căci s'a încercat să se găsească în orice producție populară urmele unei anumite epoci, dacă nu chiar ale unui anumit fapt istoric. Astăzi suntem în măsură să ne dăm seama că istoricul nu epuizează complet faptul social popular. Metoda istorică este deci cel puțin unilaterală.

Metodei istorice Van Gennep îi opune metoda biologică, adică studierea fiecărui fapt în mediul lui, socotindu-l ca pe un produs natural al acestui mediu. Tot el este acela care a preconizat, ca o completare a acesteia, metoda cartografică, pentru a putea avea sub ochi zonele de repartiție ale unui fapt sau motiv popular.

In sfîrșit, sociologii Emile Durkheim, Lévy Bruhl și alții au întrebuințat metoda comparativă, care are avantajul că poate surprinde sub acelaș fapt, răspîndit pe o mare întindere în spațiu ca și în timp, substratul lor comun.

Toate aceste metode sunt însă unilaterale. Ele pot fi înglobate sau atașate metodei monografice, care face uz în primul rînd de chestionarul monografic. Acest chestionar este însă bun numai dacă va încerca să cuprindă faptul popular din toate punctele de vedere și în legătura lui cu celelalte fapte. Să facă în așa fel încît să ne pună sub ochi întreaga viață populară.

c) Teoria *antropologică*, după care folklorul este produsul spontan al tuturor popoarelor primitive. La toate găsim aceleași „motive", chiar când n'au fost în legătură. Diferă numai modul de combinare al motivelor.

d) *Teoria lui Edgar Dacque* care crede că folklorul este produsul oamenilor din epoci geologice când mai trăiau încă animalele gigantice.

Toate aceste teorii privesc numai folklorul literar cu elemente fantastice (basmul).

[1]) Van Gennep. Le Follkore op. cit.

Pentru cercetări de acest soi, seminarul de sociologie de sub conducerea d-lui Gusti, a alcătuit un chestionar foarte amănunțit. Altele au mai fost alcătuite cu aceeași grije de precizie.

Ceea ce trebue să se aibă în vedere este că, dacă o pregătire în materie este întotdeauna binevenită, este bine ca această pregătire să nu împiedece pe cercetător de a vedea realitatea. Să nu se pornească niciodată la lucru cu idei preconcepute. Astfel chestionarul nu trebue luat ca literă de evanghelie. El trebue să servească doar pentru a arăta minimum ce se poate cere și punctele de reper ce trebuesc avute în vedere. Un bun folklorist se va lăsa însă dus și de problemele ce i se pun în timpul cercetării, avînd grijă să nu se piardă în material.

După ce materialul a fost cules, el va fi coordonat și clasificat. Aceasta e o lucrare. A doua lucrare este cea de sinteză: observațiile, comentariile și concluziile, care e bine să se facă deosebit, pentru a nu întuneca expunerea materialului brut. Acest material mai poate servi și altui cercetător, cu mai multă pătrundere poate sau cu o fericită inspirație de interpretare.

3. Studiem folklorul pentru diverse motive. Il putem astfel studia pentru partea lui estetică. Dar îl mai putem studia și pentru a-l raporta la întregul realității sociale. Il puteau studia și pentru trebuințele educative. Școala de studiul acesta are nevoie și pe el trebue să și-l explice. Astfel, pe noi ne va interesa mai ales punctul acesta de vedere, pentrucă vrea ca, și prin el, să fixăm pe cît ne va sta în putință caracterele grupului social în mijlocul căruia individul va avea să-și facă educația.

Astăzi societatea nu mai este concepută ca în „Contractul social" al lui Rousseau, ca o sumă a indivizilor. Cei mai mulți sociologi concep societatea și ca pe o existență în afara și pe deasupra indivizilor. Cel mai realist dintre ei — realism în sensul că vede societatea ca pe o realitate deosebită de indivizi, — este Emile Durkheim. Pentru acesta societatea este, ca și după filosoful german Hegel, anterioară indivizilor. Omul, ca om, a luat naștere în urma existenții unui spirit social, în afară de aceasta nefiind posibilă decît o viață pur animală.

Simțim existența vieții sociale, deși n'o putem vedea cu ochii sau pipăi. Ceea ce ne determină să-i admitem ființa este un fapt de care nu ne putem îndoi: constringerea socială. Omul nu face ceea ce vrea, ci se simte obligat să facă ceva sau i se comandă pur și simplu. Analizînd actul cel mai liber al unui individ vom descoperi în cele din urmă că și acesta a fost dictat, fie de un principiu scump celui ce a săvîrșit actul, fie de o obișnuință, fie de o prejudecată. Or, principiile, obișnuințele, prejudecățile toate sunt de natură socială.

Prezența societății se simte mai ales în faptul moral. După Durkheim faptele morale „ni se impun pentrucă sunt opera unei ființe cu mult superioare nouă și la formarea căreia noi nu contribuim decît în slabă măsură. Dar în același timp aceasta ne atrage, pentrucă numai prin ea omul se poate ridica din starea de animalitate, la starea de umanitate, atît prin forma, cît și prin conținutul ce dă aspirațiilor noastre naturale" [1]).

Această definire a fenomenului moral prin „obligație" și prin „desirabilitate", ne arată îndeajuns că postularea societății ca o realitate este foarte logică. Nu ne poate „obliga" decît ceea ce are între

---

[1]) Iorgu Stoian. Em. Durkheim ca pedagog introd. la trad. lucrării „Educație și Sociologie" de Em. Durkheim.

atributele sale, neapărat, pe acela al existenții, și nici nu putem dori ceea ce nu există.

Nicăeri poate mai mult ca în fenomenele folkloristice nu putem să ne dăm seama de aceste adevăruri. Dacă în clasa cultă s'ar părea că indivizii ascultă, de nu știu ce liber arbitru absolut, privind pe omul din popor, ne convingem că libertatea lui este iluzorie. Munca lui se petrece într'un ritm pe care l-a moștenit dela înaintași, bucuriile ca și tristețele lui sunt îngrădite de obiceiuri și formule, care nu stau în puterea lui să le accepte sau să le distrugă. Cel mult dacă ele pot fi modificate pe încetul, în intervaluri mari de timp. Și încă, un obiceiu sau o credință nu dispare în întregime, fără să lase în urma lor o influență hotărîtoare asupra obiceiurilor și credințelor ce le urmează.

„Trăim în trecut și cu trecutul, fără să ne dăm seama de acest lucru" [1]).

Idealul ar fi ca studiind folklorul unui ținut să putem să determinăm coordonatele sociilogice ale acestuia și să-i fixăm caracterele generale. Folklorul adunat n'ar fi prin urmare decît materialul necesar pe care să-l supunem observației și generalizărilor, pentru ca pe baza lor să ne putem ridica la noțiuni.

Trebue să recunoaștem însă că lucrul acesta, chiar dacă se poate atinge în parte, nu oricine poate să-l facă. Numai un om înzestrat cu un deosebit dar de observație și de sinteză, și cu o solidă cultură sociologică l-ar putea realiza, atît cît studiul actual al sociologiei o permite.

Cînd sociologia va fi mai avansată, dispunînd de metode mai simple și mai precise de cercetare, lucrul va fi poate posibil pentru mulți cercetători, chiar și mai puțin pregătiți. Educația va folosi și ea mult după urma acestui progres, căci se va putea face în fiecare comună lucrări pentru cunoașterea vieții sociale a comunei.

Nu trebue să așteptăm însă chiar vremea cînd va ajunge la un studiu atît de avansat. Studierea folklorului unui ținut, înat ca una din fețele realității sociale a ținutului, ne poate fi de un mare folos chiar astăzi pentru școală. Chiar dacă un culegător nu va ajunge la concluzii de precizie științifică (și nu poate ajunge), el tot nu va rămîne indiferent față de acest material și munca nu-i va fi zadarnică.

Nu-și va forma desigur noțiuni clare, care să poată fi apoi instrumente practice în mîna oricui. Iși va forma însă cu siguranță o idee generală, în dosul căreia va putea intui o realitate. Va fi o idee cu foarte multe aderențe subiective, așa încît nu va putea fi acceptată și nici întrebuințată de altcineva. Ea va vlăgui însă sufletul cercetătorului, formîndu-i o anumită mentalitate și o anumită atitudine dictată de contactul cu mediul viu în care el a trăit și a cercetat.

Oricine a văzut un folklorist de meserie, se va convinge de acest lucru, cînd îl va vedea la lucru, în mediul în care face de obiceiu investigațiile lui. Deși este un om mai cult decît aceia cu care are să stea de vorbă, îl simți par'că ar fi dintre aceștia. Un aer de familiaritate domnește între ei, dominîndu-i totuși pe aceștia prin faptul că el are o privire de ansamblu, acolo unde omul de rînd nu vede decît parțial și fără să prindă nici chiar intuitiv semnificațiile mai adînci ale producțiilor populare.

4. Prin urmare, învățătorul sau învățătorii care s'ar familiariza cu folklorul ținutului lor, ar deveni niște perfect înrădăcinați în spiritualitatea ținutului lor. Pe lîngă aceasta, avînd în vedere că ei au rolul nu numai să trăească în acest ținut, ci să și activeze pentru

---

[1]) Petre Andrei, Sociologie generală, p. 411.

cultivarea lui, această adaptare a lor, în primul rînd, la mediu îi va transforma în agenţi culturali de prima mînă, adaptaţi rolului pe care au să-l îndeplinească.

De multe ori învăţătorul, mai ales învăţătoarele, sunt cu totul străini de localitatea în care-şi fac datoria. Sunt învăţătoare, şi nu dintre cele mai slab pregătite, care ani de zile au trăit izolate de atmosfera satului lor. Ele n'au ştiut decît drumul dela şcoală pînă acasă, n'au avut alt contact decît pe cel al cărţii ce aveau să predea, iar în sat n'a cunoscut decît una sau două familii din elita satului.

Recunoaştem că prea întins contact cu oameni de cultură inferioară şi-ar avea şi riscurile lui pentru formarea sufletească a învăţătorului. De multe ori aceia dintre ei, care s'au amestecat prea mult şi cu orice preţ cu sătenii, au sfîrşit prin a se ruraliza în sensul rău al cuvîntului, căpătînd faţă de cultura evoluată a oraşelor o atitudine duşmănoasă, aşa cum nici chiar sătenii nu o au în fond. Dacă vom băga bine de seamă însă vom observa că nici unul dintre aceşti ruralizaţi nu s'au prea silit să fie cu adevărat învăţători. Pentru cunoaşterea mediului în care trăiau, ei nu s'au silit niciodată să-l *studieze*, ci s'au mulţumit să se lase doar duşi de viaţa medie pe care o duc concetăţenii săi.

Or această viaţă este întotdeauna sub idealul social al grupului social respectiv. Orice societate îşi formează organic, fără contribuţia cu totul conştientă a persoanelor care o compun un anumit ideal de viaţă, — mai mult simţit decît stabilit şi cunoscut cu precizie. Nu putem spune exact toate atributele acestui ideal, dar simţim bine dacă un individ este mai aproape sau mai departe de întruparea lui. Este ca şi cum acest ideal ar fi născut în fiecare individ (o bază individuală desigur că va fi avînd), dar pe care majoritatea indivizilor nu-l pot atinge decît foarte parţial, — de multe ori cu preţul sacrificării unei părţi din ei. Sunt puţini aceia care să se ridice spre tipul de perfecţiune, fără să-şi piardă din bogăţia lor sufletească.

Massa cea mare a poporului stă mai departe de propriul ei ideal de viaţă. Ea este însă mai bogată sufleteşte decît exemplarele ei de elită. Invăţătorul, dacă nu va trăi decît viaţa acestora se va amesteca cu ei şi li se va asimila. El nu se va putea ridica deasupra lor decît prin ceea ce are el individual şi dela natură mai mult decît ceilalţi.

Invăţătorul care va avea însă preocupări superioare, care se va strădui să-şi explice viaţa semenilor săi, va avea un ajutor pentru menţinerea sa deasupra semenilor în chiar aceste preocupări. Nu va fi nici străin de mediu şi va fi totuşi deasupra lui. Va fi, dacă ni se permite această comparaţie, un stejar frumos care se hrăneşte din acelaşi sol ca şi plantele din jur, dar care se ridică deasupra lor, pentrucă a găsit drumul către soare.

Să revenim. Din cele spuse mai sus, un lucru iese în relief: studierea unei regiuni sau unei localităţi şi a folklorului lor, ar trebui să aibă ca scop determinarea caracterului acelui ţinut sau localităţi, pentru ca şcoala să li se poată adapta.

Prin această adaptare şcoala urmăreşte: să cultive virtuţile locale în general; să ataşeze pe fiecare individ, organic, mediului în care trăeşte.

După cum foarte bine spune Emile Durkheim, educaţia „are ca obiect deşteptarea şi desvoltarea în copil a unui număr de stări fizice, intelectuale şi morale, pe care le reclamă dela el şi societatea în intregul ei şi mediul special căruia-i este în mod special destinat"[1]). Ceea ce după părerea ilustrului sociolog este tot una cu a spune că „educaţia constă într'o socializare metodică a tinerei generaţii".

[1]) Emile Durheim. Education et Sociologie, p. 49.

Acest scop am văzut că poate fi atins nu numai atunci cînd sociologia va fi în stare să fixeze cu precize aceste caractere, dar chiar şi astăzi cînd această ştiinţă e mai puţin avansată. Invăţătorul care-şi va studia colţul lui de lume, dacă nu va putea închide într'o formulă valabilă şi pentru alţii, icoana ideală, va isbuti totuşi să se creeze pe sine exemplu viu şi idee forţă a acestui ideal local, care va influenţa în bine şi pe cei din jurul lor.

In majoritatea lor, învăţătorii de astăzi (de pretutindeni nu numai dela noi), sunt reprezentanţi ai mentalităţii orăşeneşti, cînd sunt dintre fruntaşi. In alte cazuri nu joacă niciun rol. Idealul, pentru ţara noastră de plugari, ar fi să-şi formeze cu toţii un suflet de rurali culţi. S'ar stăvili astfel mahalagizarea satelor, care înstrăinează sufleteşte pe plugari de preocupările lor plugăreşti.

Melancolica privire înapoi, a sufletului de poet îndrăgostit de trecut este frumoasă. Ea este însă inutilă cînd plîngem după lucruri definitiv condamnate. Sunt totuşi instituţii care se pierd şi care nu sunt lipsite de îndreptăţire la existenţă. Aşa este de pildă şezătoarea din viaţa ţăranului. Şezătorile au fost în viaţa poporului adevărate focare de viaţă spirituală şi totodată adevărata şcoală a tineretului sătesc. Mai vie decît orice instituţie de educaţie specială şi mai legată decît oricare de realităţile spirituale ale satului. „Ca orice lucru frumos pe lume, şezătoarea apare în mod natural ca o floare. Ea se naşte din această abundenţă de energie umană pe care o numim tinereţe şi care este cu drept cuvînt floarea umanităţii"[1]).

Autorul din care cităm aceste rînduri calde, adaogă încă, în altă parte: „După cum preotul trebue să scruteze textele Evangheliilor, pentru a scoate din ele toate învăţămintele pentru trebuinţele enoriaşilor săi, tot aşa învăţătorul trebue să scormonească în înţelepciunea proverbelor, pentru trebuinţele elevilor săi"[2]).

Viaţa satelor nu trebue iubită în ceea ce ea este trecător şi primitiv, ci în ce are ea permanent şi cu posibilităţi de progres infinit pe linie proprie. Invăţătorul ruralizat, în sensul cel bun al cuvîntului este un timp care este încă de creat. El va fi grădinarul, care să ştie cultiva şi perfecţiona, prin cultură raţională, plantele autohtone. El va şti să deschidă şanţuri de irigaţie spre plantele bune, canalizînd astfel după indicaţiile raţiunii energiile solului.

Pentru promovarea virtuţilor sprituale, învăţătorul va căuta negreşit să le cunoască întîiu. Mijlocul cel mai bun este prin intermediul folklorului.

Şi din aceste considerente cred că s'a desprins limpede care trebue să fie poziţia şcolii în această atît de desbătută chestiune. Ea trebue să urmeze indicaţiile loalităţii, supunîndu-se principiului localismului. Ea nu va încerca să schimbe nici portul, nici locuinţa locuitorilor dacă aceştia sunt băştinaşi. Va căuta cel mult să discute şi să scoată în evidenţă părţi mai caracteristice şi mai estetice ale acestui port, pentru a-l cultiva şi împinge pe calea unei evoluţii naturale. Cînd va observa o tendinţă de înstrăinare s'o primească cu multă atenţie, pentru a-i găsi cauzele, nu va încerca s'o stăvilească neapărat. Nu va încerca nici să transplanteze, pentru acelaşi bun motiv, o construcţie care nu se potriveşte ţinutului sau un port nenatural pentru localnici. Şcoala va căuta pretutindeni să fie o îndrumătoare doar, reprezentanta raţiunii în mijlocul naturii. Ea însă va înţelege că nu poate înlocui natura; că nu poate creea nimic împotriva ei.

[1]) C. Mureşanu. Pedagogie pittoresque. Paris, 1932, p. 75.
[2]) Ibidem, p. 96.

5. Problema utilizării folklorului pentru educația poporului a ajuns în ultimul timp de o importanță pe care nu se părea mai înainte că o va atinge. De unde altă dată ea ar fi apărut ca suspectă oricărui spirit mai avansat, astăzi ea este pusă de mințile cele mai progresive. Ea este apoi o problemă actuală pentru spimoasa chestiune socială și politică a întrebuințării timpului liber al muncitorului. După multă dbueală s'a ajuns la convingerea că reclădirea vieții spirituale a muncitorului se poate face tot prin cultivarea a ceea ce există deja în acest sens: cultura tradițională a poporului. Din acest zăcămînt încă nesecat de suflet colectiv și de frumos, se poate scoate încă destul pentru a reclădi sufletește și a înfrumuseța o viață doborîtă și urîțită de greutățile unei vieți mizere.
suflet colectiv și de frumos, se poate scoate încă destul pentru a reclădi sufletește și a înfrumuseța o viață doborîtă și urîțită de greutățile unei vieți mizere.

Astăzi este însă evident pentru oricine un lucru: arta populară și folklorul în general sunt în plină decădere. Nu numai superstițiile, pentru care nu putem avea niciun regret, dar chiar valori de artă și cultură populară se topesc, fără a lăsa adesea nicio urmă din ce a fost.

Biroul internațional de educație dela Geneva, a făcut o vastă anchetă printre savanții din toată lumea asupra cauzelor ce au determinat această decădere și în urma răspunsurilor primite fixează la patru aceste cauze:

a) Prima și poate cea mai însemnată dintre cauze: schimbările economice în viața societății moderne. Prefacerile economico-industrale au antrenat după ele standardizarea producției, cantitativul în locul calitativului, lipsa de originalitate și deci de adevărată frumusețe. Inlocuirea economiei naționale, închise, cu economia deschisă, internațională, a dus de asemenea la dizolvarea specificului național și regional.

Lipsa de timp a muncitorului modern este iarăși una din cauzele din domeniul schimbărilor economico-industriale și asupra ei Biroul internațional nu insistă poate îndeajuns. Muncitorul care muncește cîte 8—10 ore zilnic, muncă grea, nu mai are cînd să se consacre lucrărilor în care să-și întrupeze idealul său de frumos. Nu mai are timp și nici dispoziție sufletească nici chiar pentru gustarea producției altora. Ceva mai mult, acolo unde numărul orelor de lucru s'a mai redus, iar munca s'a mai raționalizat, timpul liber încă nu-i folosește muncitorului nici pentru a se cultiva, nici pentru a crea. Creația și cultura au nevoe de instituții și atmosferă culturală. Creația și formarea gustului, sunt legate de personalitatea fiecărui ins, dar nu-s posibile în afară de societatea organizată. Pentru ca muncitorul să poată profita cu adevărat de răgazul pe care-l cîștigă, trebue ca răgazul acesta, timpul lui liber, să i se organizeze;

b) A doua cauză, găsită de ancheta Biroului internațional de educație, este egalitatea politică și civilă care ar duce la uniformizare, sau mai bine zis, afirmarea și decretarea de drept a acestui principiu. Efectul acestei stări este dorința tuturor de a fi — sau cel puțin de a fi socotiți — la fel cu acea categorie de cetățeni care ocupă locul cel mai bun în societate. Dorința aceasta se traduce prin tendința de ascensiune pe plan politic, iar pe plan cultural prin tendința de a împrumuta manierele, felul de îmbrăcăminte și vorba celor din clasele privilegiate. „Pentru clasele populare, a adopta moda claselor înstărite, înseamnă a afirma egalitatea lor cu aceste clase și aceste populațiuni; a conserva din contra costumele tradiționale, înseamnă, într'o oarecare măsură, a consfinți o inferioritate de clasă" [1]).

[1]) Arts Populaires et loisirs ouvriers (Bir. In. de Ed. Geneva). p. 20.

Aceasta este o cauză cu atît mai gravă, cu cît ea are un suport psihologic ce nu poate fi anulat, decît cu anularea rădăcinii sale. Numai cînd fiecare cetățean va fi mulțumit cu starea lui va renunța la adoptarea manierelor străine de starea sa, cînd ea este inferioară. In trecut diferența se datora și constrîngerii, fie de fapt, fie de drept;

c) A treia cauză a decăderii artei popuare ar fi progresul științei.

Civili.ația, pătrunzînd astăzi în straturile cele mai adînci ale societății, a risipit negura aurită a acelei stări de spirit, care favoriza fantezia populară, înclinînd-o spre fabulă și fantastic.

Este de presupus însă că, într'un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, cînd nivelul de civilizație al claselor populare s'ar ridica la o înălțime considerabilă, iar standardul lor de viață ar fi în pas cu acest nivel, fantezia se va redeștepta cu noi puteri spre forme noi, mai evoluate și deci superioare:

d) In sfîrșit o altă cauză a decăderii artei populare ar fi slăbirea sentimentului religios, — mai precis slăbirea înclinației spre superstiții și înlocuirea acesteia printr'o atitudine mai critică.

Dar oricît ar fi decăzut arta populară ea nu este definitiv distrusă. Și nici nu va putea fi; pentrucă poporul nu poate fi distrus, iar dacă există, sufletul lui va fi veșnic isvor de noi și iar noi creații. Popoarele pot trece prin crize și prefaceri, pot uneori din lipsă vremelnică de organizare să se înstrăineze de ele înșile. Dar numai vremelnic.

Cînd un popor se îndepărtează de producțiile sale populare, dacă n'o face pentru a se depăși, se trădează pe sine, se anarhizează și se jefuește pe sine. Nu e vorba aci de păstrarea unor datine cu orice preț. Ce e primitiv și nefolositor sau dăunător, trebue părăsit. E vorba numai de obiceiuri și gusturi care ne încheagă și ne cresc ființa, potrivit locului și timpului în care trăim.

Putem avea însă siguranța că, după fiecare criză, poporul își va găsi echilibrul social și sufletesc, pentru a creea, exprimînd în creațiile sale, noua sa stare și noul său echilibru sufletesc. Tendința profundă care a împins popoarele odată cu zorile civilizației, spre adevăr și frumos, nu moare niciodată, pentrucă ea este instinctul nostru cel mai sigur, confundîndu-se cu ființa noastră chiar. „Este în adevăr o eroare profundă să credem că arta populară a trecutului formează un singur bloc de idei și de forme care, apărute la un moment al istorei și vieții umane, s'ar fi conservat imobil și imuabil pe deasupra secolelor... Istoria artei populare, ca și aceea a celorlalte arte, nu este decît o succesiune neîntreruptă a desvoltărilor gîndirii poporului, precum și a mijloacelor și formelor, de care el s'a servit pentru a le exprima" [1]).

A utiliza, prin urmare, arta populară pentru refacerea vieții sufletești a muncitorului, nu este deci o operă de conservare cu orice preț, dar nici de creație din nimic dela o zi la alta. Este o operă de organizare răbdătoare și rațională, și este mai ales una de educație. Ceea ce este adevărat pentru muncitorul industrial este, din acest punct de vedere, adevărat pentru orice categorie socială, care se poate etichetată „popor". In această lucrare trebue să se țină seama și de ceea ce a fost și de ceea ce este dorit, ca un ideal potrivit cu sufletul popular; dar trebue mai ales să se țină seama de simțămîntul de demnitate pe care trebue să-l aibă orice om, din orice stare socială ar fi el. Mișcarea pentru ridicarea culturală a poporului, așa zisa „culturalizare a masselor", așa cum a fost concepută și cum s'a practicat în trecut, a avut defectul de a nu se conforma acestui adevăr. Cul-

[1]) Arts populaires et loisirs ouvriers, p. 32.

tura şi arta destinate poporului nu erau nici cultură nici artă autentică. Sub numele de cultură şi artă „populară", se înţelegea ceva de calitate inferioară, surogate vulgare şi căutat primitive. Atitudinea „propagandistului" era una de milostenie, uneori de arogantă importanţă, ca a unuia care ştie mai multe, dar care nu poate da ceea ce ştie el, pentrucă nu-i de nasul oricui. Această atitudine jignitoare nu putea să aducă mari foloase şi, mai ales, avea să se dovedească fără priză pentru popor. Poporului nu trebue să-i lăsăm impresia că dorim să-l ţinem înapoiat, pentrucă indiferenţa lui se poate transforma uşor în ură.

S'au propus diverse mijloace pentru formarea gustului popular: excursii, serbări, teatru, cinematograf, radio. S'au înfiinţat biblioteci populare, muzee de artă populară, săli de petreceri pentru popor, stadioane, ş. a. Cea mai completă instituţie de educaţie populară pentru promovarea spiritului şi artei poporului în mod organic şi integral este Căminul Cultural. Este instituţia grupului social întreg, sat sau cartier orăşănesc care lucrează cu obştea întreagă pentru obşte, bazându-se pe elita ei şi pe sprijinul diriguitor al conducerii centrale. „Căminul Cultural, spune d-l profesor Gusti, este un locaş de înfrăţire în care oamenii să-şi dea mîna şi să lucreze laolaltă, pentru interesele obştei, pe deasupra tuturor acţiunilor ce-i despart şi-i învrăjbesc... Căminul Cultural are greaua şi frumoasa chemare să organizeze viaţa satului în privinţa sănătăţii, a muncii, a moralităţii şi a preocupărilor intelectuale" [1]).

Prin Căminul Cultural, cultura poporului şi deci şi folklorul — una dintre formele sale de expresie — este de două ori favorizat: el poate fi cunoscut şi ales, şi poate fi cultivat. E de sperat ca instituţia Căminului să devină locul de plămădeala a unui nou avînt pentru artă populară nouă şi totuşi autentică. Pentru această lucrare şcoala, alături de Căminul Cultural, poate fi şi ea un element de reînflorire a spiritului popular. Ea poate face mult, pentrucă locul ei în ansamblul muncii este la temelie.

6. D. Rădulescu-Motru, într'o conferinţă ţinută despre cultura la sate, spunea între altele: „Conştiinţa satului este o conştiinţă colectivă. Nu este o conştiinţă în genere, ci este conştiinţa unui sat.... Conştiinţa unui sat cinstită în tradiţiile şi deprinderile lui de muncă. Mijloacele prin care se pot influenţa aceste deprinderi de muncă şi aceste tradiţii, trebuesc să fie şi ele ca o continuare maturală a acestora, — cu alte cuvinte alte tradiţii şi alte deprinderi, întărite prin exerciţii".

In acelaşi sens va trebui să-şi înţeleagă şi şcoala rolul ei pentru promovarea culturii într'un anumit ţinut. Studiind folklorul ţinutului unde se află, ea îşi va căuta astfel un fundament, pe care să-şi clădească clădire naturală, potrivit progresului tehnic şi spiritual al vremii.

Toţi pedagogii sociali (Natorp, Barth, Kerschensteiner şi Durkheim), nu sunt departe de această părere. Sub imboldul acestora, pedagogii practici au conceput crearea de comunităţi şcolare, care să organizeze în chiar sînul şcolii o icoană a societăţii.

Pentru ei temelia vieţii sociale o formează ceea ce Hegel, numise spirit obiectiv, iar individul numai atunci devine cu adevărat om, cu un rost în viaţa socială, când se va scălda în acest spirit obiectiv, simţindu-se „ca un organ în viaţa totală a spiritului" [1]).

[1]) D. Gusti. Idei călăuzitoare pentru munca culturală la sate. (Rev. „Căminul Cultural", An. I, Nr. 1, Nov. 1934).

Şcoala, prin urmare, va creea o astfel de comunitate care să condenseze în ea viaţa socială, şi anume viaţa socială a ţinutului. El, în primul rînd va forma acest spirit obiectiv, despre care ne vorbeşte Wyneken, această atmosferă, cu o anumită climă spirituală, pe care respirînd-o copilul se va forma sufleteşte întocmai ca o plantă care trăeşte din belşug, în mediul ei natural.

Aceia care cred că localismul în pedagogie, ar fi o altă formă a obscurantismului şi concepţiilor retrograde se înşeală. Localismul, aşa cel puţin cum îl înţelegem noi, caută să coboare şcoala în mediul ei natural, nu pentru a-l menţine în starea înapoiată în care se găseşte, ci pentru a-l cultiva. Este din contră retrogradă şcoala de azi, care nu ţine seamă de mediu. Ignorîndu-l ea îl lasă mai departe în starea în care se găseşte înţelenit şi plin de buruiana neştiinţii şi superstiţiilor.

Pe lîngă aceasta, aducînd şcoala în mediul ei natural, nu înţelegem s'o înlănţuim în el. Noi nu vom plînge cu poetul sau filosoful conservator, nici apariţia drumului de fier, care face să piară cîntecul păsărilor, nici aducerea aparatului de radio la sate. Vrem din contră să ridicăm pe sătean la înălţimea epocii lui. Să-l ridicăm organic, adică împreună cu toată societatea în care trăeşte el.

Şi lucrul acesta este posibil, pentrucă săteanul nu este nici revoluţionar, dar nici atît de conservator pe cît se crede. Ii place şi lui să se ridice din el, cît mai sus, dar fără a pierde contactul organic cu pămîntul.

STANCIU STOIAN

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

COMENTARIU LA UN MANIFEST-PROGRAM

I

Ne propunem, în două cronicii consecutive, să comentăm pasagiul privitor la organizarea învăţămîntului public, din manifestul-program pe care actualul guvern al ţării l-a adus la cunoştinţa generală în ziua de 7 Februarie a. c.

Pasagiul este redactat într'o formă precisă şi cuprinzătoare. Nu se pierde în niciun fel de excursii ideologice. In privinţa aceasta, se deosebeşte de multe altele care i-au precedat. Tot ce anunţă este prins într'o bună şi susţinută articulaţie logică. Nu întîlnim nimic care să nu poată intra în posibilitate acurentă a unui program de acţiune. In tot cuprinsul expunerii domneşte un ton ferm şi aşezat. Incontestabil, autorul ei ştie ce vrea. Pare a se întemeia pe cîteva premise hotărîte, care — din moment ce sunt dela sine înţelese — nu mai trebuesc puse în discuţie şi nu mai trebuesc prezentate ca mari descoperiri sociale sau pedagogice. Printre rîndurile declaraţiei putem citi gînduri ca acestea: şcoala este o realitate, pe care nu mai e nevoe s'o demonstrăm; trebue s'o respectăm, s'o ferim de empiria ideologiilor improvizate şi să n'o lăsăm în valul desorganizator al prea multor transformări revoluţionare; şcoala este o instituţie clasică, ale cărei teme şi valori trăesc în afara împrejurărilor şi contingenţelor; dintre principiile care îi călăuzesc mersul ei organic, cele mai multe sunt acelea pe care şcoala trebue să le găsească în ea însăşi; în fine, putem citi acest gând, cu deosebire preţios, că viaţa şcoalei este în funcţiune de o bună şi hotărîtă politică a valorilor, de o promovare curajoasă a elitelor spirituale. Toate acestea sunt fapte pe care le înregistrăm cu o deosebită satisfacţie. Despre şcoală s'a vorbit şi se vorbeşte mult. Totuşi, nu putem să nu ne amintim că, din întreg labirintul de vorbe şi manfestări patetice care au inundat-o, rareori dacă s'a putut desprinde o linie logică sau dacă s'a putut desemna sensul unei convingeri, cu adevărat active.

Declaraţia de care ne ocupăm trebue privită de aproape, nu numai în semnificaţiile ei generale, ci şi în desvoltările ei analitice. Iată, deci, ceea ce ne propunem să urmărim, în rîndurile de mai jos.

a) Se anunţă, în această declaraţie-program, extinderea monopolului de Stat asupra tuturor cărţilor didactice de curs primar. Este o măsură necesară şi, în orice caz, o măsură care se află pe linia unei continuităţi dela care n'ar fi bine să mai dăm îndărăt. Totuşi, păşind

la realizarea ei, trebue să ne dăm seama, cu curaj şi cu hotărîre, de greutăţile care ne stau în faţă.

Incontestabil ideea monopolului are multe inconveniente. Oricum, ea constitue o limitare a unei anumite libertăţi de creaţie în materie pedagogică. Un manual de şcoală, fie el cît de elementar, ridică o seamă de probleme, fiecare cu însemnătatea şi necesitatea ei. Nu este vorba numai de numărul şi de forma minimală a cunoştinţelor care trebuesc fixate în paginile ei. O carte bună implică un joc şi o prezenţă de valori, infinit mai complexă şi mai greu de caracterizat. Astfel: o carte bună trebue să aibă un stil propriu, un personalism al ei, derivat din acela al omului care a gîndit-o, trebue să aibă o noutate, ingeniozităţi spirituale care să corespundă cu reacţiunile sufleteşti ale generaţiilor cărora li se adresează şi, în fine, să aibă în ea destule prospeţimi de gînd şi de metodă, aşa încît să poată înfrunta pericolul perimărilor. Ori, se ştie, monopolul, prin natura lui, este un cadru rigid, în care aceste tendinţe e greu să se simtă la locul lor. Un manual didactic nu reprezintă numai o cristalizare profesională, ci şi o operă ştiinţifică, din categoria acelora care se definesc prin numele celor care le semnează şi prin originalitatea în materie, pe care aceştia au isbutit s'o stabilească.

Totuşi, între obiecţiile posibile, nu acestea sunt cele mai greu de înlăturat. Ne gîndim, mai insistent, la altele. Repetăm, o carte de şcoală nu ridică numai o problemă de ştiinţă pedagogică, sau de meşteşug didactic. Tot pe atîta ea trebue să ţină seama şi de realităţile psihologice de care depinde sau pe care le pune în joc. O carte, şi mai ales o carte de învăţătură pentru copiii de curs primar, nu trebue să fie o realizare abstractă, urmînd unor modele pedagogice oarecare, ci o realizare vie, care să trezească aderenţe, care să pună în mişcare stări de suflet, care să intre în orizontul de simţire autentică al acelora cărora li se adresează. Cu alte cuvinte, trebue să ţină seama de o medie a însuşirilor sufleteşti care caracterizează şi definesc pe copiii ţării noastre. Amintind acest lucru, desvăluim colţul cel mai delicat şi mai dificil al problemei. Noi, cel puţin pînă acum, nu suntem în măsură să ne dăm bine seama de realităţile psihologice ale populaţiei romîneşti. Dacă există cumva un tip reprezentativ al formelor şi puterilor de viaţă autohtone, cunoaşterea acestuia nu constitue încă o certitudine, ci numai o probabilitate, o ipoteză. Diferitele noastre clase sociale sunt în curs de transformare, de aşezare într'o formă de viaţă mai stabilă şi mai organică. Inventariind reacţiunile lor, dăm peste o massă de fapte în care eventualitatea unei unităţi pare grea şi îndepărtată. Faptul este cu deosebire evident, în ce priveşte cunoaşterea psihologică a diferitelor noastre categorii de copii. Intre copilul de ţară şi cel de oraş înregistrăm adevărate prăpastii sufleteşti. Nu-l cunoaştem îndeajuns nici pe unul, nici pe celălalt. De asemeni, nu cunoaştem categoria copilului de mahala, cu toate că acesta formează pătura majoritară, şi pînă la un punct cea mai caracteristică, în şcolile primare din oraşele noastre. Se ştie că aceste variaţiuni puternice, şi în aparenţă ireductibile, alcătuesc principala dificultate de ordin psihologic de care se isbesc acţiunile de astăzi ale şcolilor noastre primare.

Cu toate că au o înfăţişare speculativă, obiecţiunile de natura acestora trebue să ne preocupe de aproape. Cartea de şcoală primară are o însemnătate fundamentală. Am putea spune, o însemnătate solemnă. Este aceea care deschide drumuri de viaţă, care mijloceşte primele iniţieri cărturăreşti şi, am putea spune, aceea de care depinde ca aceste iniţieri să pornească sub auspicii organice, sau dimpotrivă sub semnul unei activităţi şubrede şi convenţionale.

Prin urmare, lucrurile trebuesc întocmite cu toată grija de care suntem în stare. O carte improvizată, neconvingătoare, care să nu

dea cîştig de cauză decît unor clişee pedagogice abstracte şi impersonale, nu va putea să fie, niciodată, un instrument activ şi convingător al străduinţelor noastre culturale şi al operei de învăţămînt, pe care o urmărim. Dimpotrivă, va fi un prim pas, şi cel mai caracteristic, către înfăptuirea unei stări de spirit negative, aceea pe care din păcate o întîlnim frecvent şi despre care ştim că îşi face un punct de onoare din a tăgădui valoarea şi rostul sensurilor cărturăreşti.

Iată de ce, amintind aceste lucruri, simţim nevoia să ne întrebăm: După ce criterii, vom întemeia cartea de Stat? Cîte dintre garanţiile minimale ale faptului ne sunt cunoscute, aşa încît să ne putem lua în toată liniştea răspunderea lor? Pe ce material bine definit ne întemeem aşa încît să nu elaborăm o simplă lucrare de cabinet, ci o carte pe care sensibilitatea romînească s'o simtă ca răsărind din propriile ei probleme de viaţă? Şi, mai ales, ne punem întrebarea aceasta: cine vor fi aceia care să elaboreze aceste cărţi de Stat? Probabil, vor fi desemnaţi prin concurs, ca şi pînă acum. Ne îndoim, însă, dacă aceasta poate fi, în cazul de faţă, forma cea mai potrivită şi mai dătătoare de garanţii. Aşa cum am precizat mai sus, nu este vorba de o carte oarecare, ci de o carte organică a masselor romîneşti, adică de o care care să intre în felul autentic al colectivităţii noastre de a simţi şi de a trăi lucrurile. Concursul va putea să discearnă cu autoritate, cel mult într'o singură privinţă: a corectitudinilor formale şi pedagogice. Fără îndoială, numai atît însă nu poate fi de ajuns.

Concursul, ca normă intelectuală şi ca mijloc de selecţie, pune în joc o seamă de elemente factice: întreceri, vanităţi, rivalităţi ştiinţifice, căutări forţate de ingeniozităţi care să facă impresie, folosiri de fapte şi chiar de clişee, cu aparenţa cea mai strălucitoare şi, mai presus de toate, o anumită formă de muncă prea legată de condiţii şi de termene, care nu convine întotdeauna adevăratelor străduinţi spirituale, sau care se lasă foarte uşor isipitită de voluptatea întrecerilor şi a victoriilor sociale. In cazul de faţă, aceste elemente pot dăuna, şi pot mîna pe cărări prea personalizatoare un fapt care, prin natura lui, ar trebui să cuprindă, dimpotrivă, cît mai multe participări şi sinteze culturale.

Nu discutăm necesitatea monopolului. Ea îşi găseşte justificarea în însăşi ideea constituţională a obligativităţii şcolare. Tocmai de aceea trebue să ferim această importantă măsură de pericolul improvizărilor. Realizarea monopolului nu trebue făcută cu forme vechi, care să capete de circumstanţă doar o firmă nouă. In adevăratul ei înţeles, cartea de Stat trebue să răsară dintr'o îndelungă şi fecundă colaborare. Este necesar ca ea să nu fie opera unui singur ins, oricîte garanţii spirituale ar prezenta şi oricît de strălucit ar îndeplini acesta condiţiunile concursului, ci o operă colectivă a tuturor acelora care pot aduce, în această chestiune, o contribuţie de autoritate. Ca importanţă culturală, şi ca metodă după care trebuesc întocmite, aceste cărţi ale monopolului de Stat, se aseamănă cu marile opere care definesc spiritualitatea unui neam: o enciclopedie, un dicţionar al limbii naţionale, o istorie a civilizaţiei, etc. Asemenea lucrări nu se pot întocmi într'o vară, într'o vacanţă, în încercuirea necruţătoare a unui termen fixat arbitrar. Ele cer studii întinse, răgaz şi, oricum, cer lumini dela toţi aceia care înţelegînd datele problemei au datoria să contribue la rezolvarea ei.

b) Tot privitor la învăţămîntul primar, găsim în declaraţia-program de care ne ocupăm, pasagiul următor: *Vom realiza, pe teren, practicitatea învăţămîntului primar, făcînd să varieze preocupările şi îndeletnicirile practice, după regiunea geografică în care este aşezată fiecare şcoală. Cursul supra-primar va fi cu deosebire transformat în acest sens, devenind cu totul practic.* Asupra acestor precizări, e necesar să ne oprim, pentru a le sublinia importanţa şi actualitatea.

Deşi s'a dicutat enorm de mult asupra lui, şi deşi a fost invocat necontenit ca una din pîrghiile de bază ale alcătuirii noastre culturale, totuşi, cel puţin dela războiu încoace, învăţământul primar nu s'a bucurat de toată atenţiunea şi solicitudinea cuvenită. Am fluturat problema lui în tot felul de manifestări programatice, am făcut din ea o temă sonoră a nenumărate desvoltări ideologice, am epuizat în jurul lui întreaga gamă a preocupărilor şi devotamentelor teoretice, dar, în fapt, n'am luat niciuna dintre iniţiativele hotărîtoare care să ne ducă la realizări practice puternice şi bine definite.

Ne referim, în special, la soarta învăţămîntului complimentar. Instituit prin lege în 1924, acest învăţămînt continuă a fi, chiar acum, după 15 ani dela înfiinţarea lui, tot un deziderat. Cele cîteva înfăptuiri pe care le putem invoca, unele din ele mai mult realizări decorative, cu prilejul diferitelor expoziţii, decît forme întregi de afirmare socială, nu sunt destule pentru a ne da impresia unei acţiuni organice şi pentru a le recunoaşte o concludenţă de care să ne simţim obligaţi a ţine seama.

Explicaţia lucrurilor e simplă. O putem urmări, fără a ne afunda în nicio subtilitate, şi fără a menţiona niciun fapt care să nu fie controlabil direct pe realităţi. Teoretic am înţeles problema învăţământului primar, cum nu se putea mai bine. Am stabilit că acest învăţămînt trebue să cuprindă două cicluri: cel primar propriu zis, care să dea cunoştinţele elementare ce se cer în viaţă, şi cel complimentar, care în afară de unele întregiri ale cunoştinţelor, să creeze un început de suflet profesional şi o înţelegere mai directă a formelor de viaţă economică şi socială ale diferitelor regiuni. Practic, trebue să recunoaştem, am fost însă mai prejos de programele şi intenţiunile noastre. Fără îndoială, în anii dela războiu încoace, s'a lucrat mult pentru consolidarea cursului primar propriu zis: a fost extins în toate colţurile ţării, s'au completat în bună parte cadrele didactice de care aveam nevoe, am ridicat mii de localuri de şcoli şi, în genere, ne-am străduit cu mult folos de a introduce acest învăţămînt în deprinderile de viaţă ale populaţiei noastre rurale. In schimb, organizarea învăţămîntului complimentar a stagnat. Pe alocuri, într'o formă atît de evidentă, încît nu de puţine ori s'a vorbit chiar despre o părăsire completă a acestei idei. Ne putem da seama de ce. Problema învăţămîntului complimentar este neasemănat mai grea decît a celuilalt. Primele patru clase primare răspund la o funcţiune minimală, pe care nimeni nu s'ar gîndi s'o mai discute sau s'o conteste. Celelalte clasele complimentare, trebue să răspundă la o funcţiune socială şi naţională, legată de forma specifică a vieţii noastre romîneşti. In primul caz avem să mergem pe cărări străbătute, pe cărări îndeobşte cunoscute. In cel de-al doilea, ni se cerea să fim întemeetori, să creem noi probleme şi tot noi să ne luăm răspunderea primelor ei organizări şi înfăptuiri. Era în joc, prin urmare, o greutate dintre cele mai mari. Cînd am simţit întreaga ei măsură, şi mai ales cînd ne-am dat seama că biruirea acestei greutăţi ne va cere sacrificii neobişnuit de mari, am început să dăm îndărăt şi să lăsăm entuziasmul nostru iniţial să se evaporeze. Viaţa noastră socială din ultimele două decenii, ca şi stările de spirit în care s'a încadrat, au avut o înfăţişare frenetică, revoluţionară oarecum, care ne-a legănat cu tirada realizărilor în suprafaţă mai mult decît cu preocuparea organizărilor în adîncime. De acest lucru s'a resimţit şi şcoala sătească, şi în primul rînd învăţămîntul complimentar, cu toate că am agitat şi am înscris problema lui în nenumărate programe şi promisiuni solemne.

Dar să nu ne pierdem în considerații care ar putea să pară abstracte și lăturalnice. Să revenim deci la fapte, la ceea ce se poate stabili obiectiv în marginea lor.

Invățămîntul complimentar trebue să corespundă la cîteva misiuni. În primul rînd, trebue să completeze cunoștințele cărturărești ale acelora care rămîn doar cu instrucția școalei primare. Buna lui funcționare va putea să facă o normalizare a procesului de trecere în învățămîntul secundar. Legat de viața socială și economică a locului unde funcționează, el va trebui să înceapă o pregătire mai sistematică a mentalităților profesionale și prin aceasta să întemeeze în spiritul populației o conștiință mai fermă a peticului de pămînt și de țară pe care îl ocupă. Toate aceste puncte sunt extrem de importante. Semnificația lor depășește cu mult hotarele minore ale unei preocupări pedagogice sau alta. Problema pe care o pun are proporții sociale și naționale. In imensa lui majoritate, învățămîntul complimentar se adresează satelor. Aici, el trebue să trezească activități și stări de suflet care să se potrivească atît cu formele de viață ale locului cît și cu interesele de ordin general ale națiunii. Gînditorii care au judecat problema romînească în spiritul unei sociologii economice proclamă că viitorul națiunii noastre atîrnă de formarea unei mentalități tehnice, de producător, a țăranului nostru. Alții, gînditorii care au judecat aceeași problemă prin prisma forțelor lăuntrice ale neamului nostru, au văzut de asemeni în țărănime, și în putința ei de a se ridica la înțelegerea acestor forțe, condiția de bază a vieții și a promovării romînești. In lumina fiecăreia din aceste doctrine, ideea învățămîntului complimentar capătă o întărire la fel de egală și de hotărîtă. O ridicare a unei colectivități rurale, de orice natură ar fi această ridicare, nu se poate face înfara unei școale, și anume a unei școale care să-i aparțină structural, care să fie legată de aproape cu toate sensurile dinamice și caracteristice ale făpturii ei. Școala pregătește stări de spirit, face atmosfera potrivită în jurul inițiativelor care trebuesc luate, pășește ea însăși la realizarea acestora și, mai ales, e singura care poate să risipească eventualele ostilități și teama ca aceste inițiative să nu reprezinte ecouri dintr'un orizont îndepărtat și străin de alcătuirea sufletească a colectivității în chestiune.

Realizarea învățămîntului complimentar ne cere sacrificii, de toate chipurile. Astfel, ne cere să mergem în sat, să ne stabilim acolo într'un mod mai convins și mai real decît o facem de obiceiu, să legăm în orizontul lor de viață și altfel de sentimente decît acelea de misionari culturali recrutați temporar dintre intelectualii disponibili ai orașelor și, mai ales, să consimțim ca măcar o parte din sacrificiile bugetare cu care ne-am plătit strălucirile și inovațiile orășenești dela războiu încoace să meargă, în chip tăcut și organic, pentru cultura și ridicarea prin școală a păturilor sătești.

O bună întocmire a învățămîntului complimentar nu se poate face fără mari sacrificii bugetare. Astfel, în vederea lui trebue să întemeem ferme, ateliere, să le utilăm, și anume să le utilăm în așa fel încît să ofere mijloace de lucru și de experiențe reale pentru toți aceia despre care aveau să învețe ceva. Un meșteșug, o orientare și o mentalitate profesională nu se pot realiza în clasa obișnuită de lecții, prin expuneri teoretice și improvizate. Faptul este extrem de simplu, și cu toate acestea este cît nu ne închipuim de nesocotit. Cine ar putea să facă inventariul rechizitoriilor care au curs, și oficial și neoficial, împotriva pretinsei noastre lipse de orientare profesională, împotriva dezertărilor dela înțelepciunea învățămîntului practic? Toate acestea ar fi fost însă perfect adevărate și ar fi avut toată autoritatea unor chemări la ordine, dacă, în același timp, s'ar fi întrebat și despre mijloacele pe care le-am pus, în acest scop, la dispoziția națiunii.

De asemeni, învățămîntul complimentar va trebui să dispună de un personal didactic corespunzător. In ateliere și în ferme vor trebui aduși specialiști și meșteri calificați. Desigur, în clipa de față, nu avem atîția cîți ne-ar trebui. Intr'un număr de ani, de-acum înainte, se vor putea însă forma. In felul acesta, școlile noastre industriale vor căpăta un sens mai pozitiv, o actualitate mai netăgăduită. Avînd posibilitatea de a deschide drum înspre o carieră, ele vor ieși din carența în care se sbat în clipa de față. Un lucru e cert: că nu putem lăsa toată sarcina învățămîntului complimentar în seama învățătorului obișnuit. In afara faptului că acesta nici nu are pregătirea necesară pentru a creea în jurul claselor supra-primare o atmosferă de viață practică, profesională, trebue să recunoaștem că nici nu i-ar mai fi posibil, din cauza multelor îndatoriri la care este obligat. Astfel, în afara muncii lui obișnuite din clasă, și în afara faptului că trebue să se țină încă la curent în vederea examenelor și a culturii lui personale, învățătorul trebue să fie comandant străjer, instructor premilitar, conducător de cămin cultural, cooperator și, probabil, organizator pe teren al serviciului social. Ne dăm seama, prin urmare, că omenește nu i s'ar putea cere mai mult sau că, în cazul contrariu, ar trebui să-l încărcăm cu o răspundere pe care, ori n'o va realiza de loc în fapt, ori o va realiza, dar în paguba altora, la fel de importante și acelea.

Socotim că, în lumina acestor desvoltări, problema s'a definit. Invățămîntul complimentar are o misiune salutară, în ce privește o seamă întreagă de nevoi ale vieții noastre culturale, sociale și economice. Realizarea acestui învățămînt e posibilă, dar nu fiecum, ci cu prețul unor hotărîri și sacrificii care nu mai trebuesc precupețite, care nu mai trebuesc puse nici în umbra niciunei reticențe.

După împroprietărirea agrară, poate că organizarea puternică și necondiționată a unui adevărat învățămînt complimentar este actul cel mai necesar pe care îl datorăm clasei noastre țărănești și, prin aceasta, întregului echilibru de viață al societății noatre naționale din clipa de față. Iată dece, în declarația hotărîtă pe care am găsit-o în acest sens în manifestul guvernului, întrevedem o hotărîre și o soluție dintre cele mai importante față de nevoile în curs ale vieții noastre romînești.

In cronica viitoare vom analiza pasagiile privitoare la învățămîntul secundar, superior și la întreaga noastră politică culturală din clipa de față.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

DELA ASTROLOGIE LA COSMOBIOLOGIE

Astra inclinant, non necessitant.

Realitatea individualității nu-și este suficientă sie-și, în sensul că individul este în permanență solicitat de factori exteriori diferiți, care-l înrîuresc și care, în largă măsură, au contribuit la plămădirea lui în forma actuală. Intre individ și ambianță, aceasta din urmă luată în sensul ei cel mai larg, se produc interferențe, se stabilesc dependențe strînse, condiționări dela care adesea individul nu se poate sustrage, pe care uneori le poate însă înfrînge sau modifica, dar de care poate, în anumite cazuri, să fie înfrînt. Ecuația individ-ambianță, conduce prin urmare situarea individului în cadrul exterior, cosmic, biologic și social, lărgind prin aceasta problema destinului individual. Acesta numai poate fi considerat ca exclusiv determinat de constantele individuale, de forțele lăuntrice, sau mai precis de rezultanta constelației de factori interni: înrâuriri exterioare își exercită puterea deformantă asupra acestei realități. Care este partea de acțiune a complexiunii individuale în coliziunea sau în contractul dintre om și lume, în considerarea destinului uman nu numai în stare virtuală, ci în realizarea concretă, vizibilă, pe plan exterior, a individului? Destinul lăuntric e desigur hotărîtor pentru stilul de viață individual. Totuș, acesta se realizează în afară, după criterii care concordă, în aparență cel puțin, cu datele sale primordiale. Vom situa deci individualitatea în cadrul lumii exterioare, și vom căuta să-i urmărim itinerariul și comportarea.

Dînd ambianței sensul cel mai general, vom examina în primul rînd poziția omului în raport cu realitatea cosmică. Faptul nu trebue să surprindă. Independent de neașteptatele rezultate obținute de știința modernă privitoare la determinările și corelațiile cosmo-biologice, pe care le vom discuta mai jos, considerații generale impun necesitatea acestui studiu. Limitarea „mediului" de viață al omului la viața socială, la climatul și condițiile atmosferice imediate, ale colțului de lume în care viețuește, reprezintă o vedere trunchiată a problemei. Inconjurul imediat e condiționat în factorii săi componenți de întregul fenomenelor exterioare, telurice și cosmice. Soarele și celelalte corpuri cerești au o influență măsurabilă și repetat constatată asupra condițiilor fizice ale pămîntului. Problema astfel pusă, lărgirea cercului ambianței pînă la examenul factorilor cosmici, se impune.

Este caracteristic că dacă punerea problemei nu s'a făcut în aceeași termeni și cu justificări asemănătoare de către gînditorii din trecut, ea a condus practic la constituirea unei arte divinatorii, care punînd în legătură destinul uman cu poziția astrelor, căuta să anticipeze viitorul sau să determine caracterul indivizilor după indicațiile date de corpurile cerești. Sub această formă și în acest spirit considerată, vechea astrologie este astăzi depășită, deși anumiți cercetători se străduesc și acum să-i dea un fundament și o justificare prin mijloace moderne. Este însă caracteristic că dacă litera și spiritul vechei astrologii sunt fanteziste, tendințele ei generale sunt recunoscute de știința actuală și, mai mult, larg confirmate. Vom considera deci împărțirile astrologiei, indicînd în linii mari orientarea lor și subliniind caracterul arbitrar al precizărilor făcute în trecut, pentru a putea indica măsura în care noile cercetări au adus confirmări tezei astrologice, modificîndu-i în acelaș timp fundamental orientarea și metodele. Aceste precizări vor deschide un orizont nebănuit problemei, situînd destinul propriu al individului în cadrul vieții cosmice în care, de fapt, se integrează.

După orientările lor generale, astrologii își împărțeau disciplina într'o Astrologie meteorologică, avînd de scop stabilirea unei corelații arbitrare între poziția astrelor sau fazele lunii și schimbările timpului, într'o Astrologie medicală, în care precizau legăturile dintre astre și maladii și o Astrologie „judicială" sau pozitivă, cu ajutorul principiilor căreia se putea prezice împrejurările de viață a le unei persoane prin indicațiile date de pozițiile astrelor, fie în momentul nașterii acestuia, fie într'un moment important al vieții sale. Evul mediu a cunoscut astfel o astrologie a nașterii și o astrologie orară, care răspundeau, respectiv, la condițiile generale de viață ale persoanei, sau la întrebarea dacă anumite evenimente apropiate aveau să-i fie prielnice sau nu. Acestea din urmă, determinau destinul indivizilor după natura lor, (fiecare astru avînd o anumită influență, o anumită dominantă) și după poziția lor reciprocă (o apropiere a două astre indica o conjugare a influenței lor, o depărtare în unghi drept un echilibru, în sfîrșit o opoziție a lor semnificînd o contrariere). Prin combinarea naturii astrelor, a poziției lor reciproce și a situării lor în cele douăsprezece „case" ale cerului, se forma horoscopul persoanei consultante.

Datele științelor moderne vor relua fiecare din aceste trei ramuri ale vechei astrologii, cărora le vor da o nouă formulare, dar și o verificare surprinzătoare în liniile ei mari. Intre concepțiile astrologice și datele științifice actuale se adîncește fără îndoială, o mare diferențiere; caracterul fantezist, vaticinator, simbolic, analog magiei, ce definea vechea astrologie e anulat; simetria dispozițiilor și caracterul fatidic al „caselor" cerești, întregul aparat al tehnicei și practicei astrologice nu au astăzi decît o importanță pur istorică, poate nici atît; rămîne însă valabilă intuiția fundamentală a artei astrologice, care stabilește influența astrelor asupra fenomenelor terestre și a vieței umane. Vom avea deci, în fiecare din cele trei învățăminte astrologice: metorologică, medicală și judicială, confirmări turburătoare din partea disciplinelor științifice actuale.

Relația dintre meteorologie și astre, cu deosebire soarele, este în prezent un fapt stabilit în principiu, deși se cuvine să mînuim cu oarecare prudență amănuntele acestei corelații, problema fiind încă în studiu. Soarele reprezintă o imensă încărcătură electrică, care după calculele lui Svante Arhenius se ridică la aproximativ 250 miliarde de culombi; această încărcătură electrică învîrtindu-se în jurul unei axe creează în jurul ei un „cîmp magnetic" (Rowland și Vasilescu-Kar-

pen); pămîntul se va afla deci în interiorul cîmpului magnetic solar. Activitatea solară nu este însă egală cu sine. Astronomii au pus de multă vreme în evidenţă o periodicitate a iradiaţiei solare cu o variaţie de 11 ani, în termen mediu. Aceste variaţii de iradiaţie vor avea repercuţiuni asupra magnetismului şi anumitor fenomene fizice terestre. Cu deosebire perioadele de activitate solară maximă, reprezentate printr'o recrudescenţă a petelor solare şi a erupţiilor protuberanţiale, vor produce „furtuni" magnetice terestre, diferiţi „curenţi telurici", fenomene electrice ca aurorele boreale etc. „Curenţii telurici" se traduc prin importante pertubaţii telegrafice şi telefonice. In 1903, o pată solară de dimensiuni neobişnuite, a coincidat cu o puternică furtună magnetică terestră, în care acele busolelor erau agitate violent, cu o întrerupere a comunicaţiilor telegrafice şi telefonice în Europa occidentală, cu apariţia unei importante aurore boreale şi cu un cutremur de pămînt în Persia [1]). Observaţii diverse au stabilit coincidenţe numeroase între petele solare şi diferite fenomene atmosferice, cataclisme terestre, inundaţii sau cicloane.

In acest mod, prin variaţiile cîmpului magnetic solar şi înrâurirea multiplă pe care soarele o are asupra condiţiilor fizice terestre şi prin ionizarea variabilă a atmosferei, se pune în termeni ştiinţifici problema vechei astrologii meteorologice. Intuiţia vagă şi, mai degrabă, presimţirea astrologilor secolelor trecute, capătă o confirmare tardivă, deşi într'un cadru mult mai amplu şi într'o formă mai precisă.

Mai apropiate de problema care ne interesează sunt precizările cosmobiologiei privitoare la relaţiile dintre astre şi medicină, repunînd în discuţie tema astrologiei medicale. In această privinţă numeroasele comunicări făcute de congresul cosmobiologic din Nissa din 2—7 Iunie 1938, la care au participat deopotrivă medici, fizicieni şi astronomi, au adus contribuţii din cele mai precise [2]). Numeroşi medici au insistat asupra strînsei dependenţe dintre fenomenele meteorologice, dintre periodicitatea activităţii solare şi, în general, dintre totalitatea condiţiilor cosmo-climatice şi organismul uman. Se dovedeşte statistic şi prin observaţie repetată că epidemiile şi stările morbide sunt în evidentă legătură cu fenomenele cosmice şi meteoroligice, deci se tinde să se stabilească faptul că determinismul morbid este în largă măsură tributar factorilor cosmici. D-rul Budai din Budapesta arată la acest congres, printr'un grafic amănunţit, relaţia dintre perioadele de activitate solară maximă şi diversele epidemii: gripă, polio-mielită, menengită; alţi cercetători insistă asupra recrudescenţelor observate în cursul maladiilor cronice, în legătură cu aceleaşi fenomene; d-rul Hutti arată în acelaşi timp cu o statistică de trei sute de morţi prin embolie postoperatorie, relaţia dintre aceste accidente şi anumite fenomene meteorologice. Se înţelege deci importanţa pe care medicii au început să o acorde cosmobiologiei şi cum, pentru prevenirea unor atari accidente, profesorul Annes Diaz a arătat cum spitalele din Rio de Janeiro funcţionează în legătură cu servicii meteorologice şi astronomice care le regularizează ritmul activităţii.

Complexul meteorologic al regiunii are deci înrîuriri imediate şi directe asupra stărilor generale a organismului. Variaţiile presiu-

[1]) v. detalii în A. Berget. *Le ciel*. Librairie Larousse. Paris, 1923, Ch. XIX. Le magnetisme et l'électricité de la terre, p. 268, ş. u.

[2]) Un rezumat al discuţiilor congresului a fost făcut de Maurice Faure în *„Presse Medicale"* din 17 August 1938, pp. 1253—1256. O parte dintre comunicări a fost publicate, sau sunt în curs de publicare, în revista *Cosmobiologie*. 3-ème année. Livres XI, XII, 1937—8.

nii barometrice, vânturile, umiditatea şi mai ales ionizarea aerului au repercuţii adînci asupra structurii coloidale ale materiei vii. Concluziile chirurgilor cosmobiologi sunt precise: trebue să se evite marile operaţii în perioadele meteorologice defavorabile [1]).

Cercetările făcute asupra electricităţii aerului (Pech şi Danzère), stabilirea raportului de dependenţă între variaţiile acestei electricităţi şi activitatea solară, indică legătura dintre această activitate şi condiţiile atmosferice şi climatice terestre, explicînd în acelaşi timp influenţa acestor condiţii asupra vieţii [2]).

Radiaţiile solare nu rezumă influenţa astrală asupra complexiunii organice umane. Radiaţiile lunare, prin reflecţia razelor solare, şi, poate, prin modificarea acestora, pot juca de asemeni un rol în ecloziunea unor fenomene morbide. Dacă la recentul congres problema s'a pus principial, observaţii stăruitoare au semnalat o serie de coincidenţe curioase, care confirmau învăţămintele astrologice. D-rul René Allendy, un cercetător care nu este străin, de altminteri, de practica astrologică, a observat, pe timpul când era intern la spitalul Lariboisière că bolnavii de epilepsie erau aduşi la camera de gardă, în serii, şi că aceste serii coincidau cu fazele lunii noi, exact după precizările astrologice! Acelaşi autor a stabilit la sanatoriul din Gorbio în 1917, o coincidenţă frecventă a accidentelor tuberculoase între primul cartier şi luna plină [3]).

Alţi cercetători (d-rul Chaize) stabilesc un raport mai precis şi, poate mai ştiinţific între predominenţa ionilor pozitivi în aer din perioadele cu timp frumos şi hemoptiziile tuberculoşilor; profesorul Mouriquand notează de altă parte coincidenţa dintre anumite accidente pulmonare la copii şi bîntuirea Mistralului [4]).

Iradiţiile cosmice trebuesc însă completate cu emanaţiile telurice care exercită o acţiune nu mai puţin puternică asupra materiei vii. Organismele sunt astfel învăluite de toate părţile, atît din regiunile cosmice cît şi din spre adîncurile solului, de iradiaţii mai înainte necunoscute care-şi exercită înrîurirea asupra structurii şi funcţiunilor lor vitale. Iradierii de sus în jos, trebue să-i adăugăm, după remarca lui Faure, o iradiere de jos în sus. Dacă influenţele cosmice şi chiar lumina solară, exercită asupra organismului, reacţii diferite: motrice, trofice şi fizice [5]), explicînd în acelaşi timp acţiunea cancerigenă a luminii, problemă încă în studiu [6]), radiaţiile telurice sunt tot atît de importante pentru echilibrul şi evoluţia vieţii. Cercetări amănunţite au arătat că sunt anumite locuri geologice şi anumite

[1]) Dr. E. Rappert. *Chirurgie et temps* în *Cosmobiologie*. Revue internationale des sciences anciennes et modernes concernant les relations de l'Univers et de la vie. Livre XI, p. 195—200.

[2]) V. studiul de sinteză al problemei făcut de Dr. M. Faure *Les rayons solaires et les rayons cosmiques* dans leurs relations avec l'ionisation de l'air, l'électricité atmosferique et la vie terrestre, în *La Presse thermale et climatique* din 15 Janvier 1937, (în extras al studiului a fost editat de revista *Cosmobiologie*).

[3]) Dr. René Allendy. *Le problème de la destinée*. Gallimard, 1937, p. 143 şi 178.

[4]) v. M. Faure, *loc. cit.* pp. 22—23.

[5]) v. A. Lumiere. *Action biologique des rayons lumineux sur les animaux*, în revista *Cosmobiologie*. Livre XII, p. 251 ş. u.

[6]) v. studiile din acelaş număr al revistei datorite profesorului Roffo: *Influences de la lumière solaire sur l'étiologie des cancers de la peau* (pp. 277 ş. u.) şi al d-rului Gasquet. *Le rôle du soleil dans la genèse des cancers, maladie des cicatrices*, (pp. 286, ş. u.).

regiuni cu emanații radioactive determinînd variații ale ionizării aerului, ceea ce explică pe de o parte frecvența cu care aceste regiuni sunt bîntuite de furtuni și descărcări electrice, iar de alta, rolul pe care le au în producerea unor anumite maladii organice la locuitorii respectivi. Problema originii telurice a cancerului este astfel pusă. Statistice și observații numeroase indicau de multă vreme că există o anumită relație între o regiune determinantă, chiar o anumită locuință, și frecvența cu care locuitorii acestor regiuni sau case sufăr de cancer. Problema nu se putea de sigur limita la observații superficiale și la notări de coincidențe repetate. Ea a fost adîncită prin cercetări făcute cu instrumente automate, înregistratoare obiective ale fenomenelor, pentru a se exclude coeficientul personal al observatorilor și sugestia. S'au determinat în acest mod cu ajutorul electroscopului (Cody și Voillaume, modificînd electroscopul lui Elster și Geitel), că solul prezintă în anumite regiuni radiații perceptibile. Existența acestor radiații a fost confirmată prin impresiunea plăcilor radiografice. S'a constatat deci, prin analiză electrometrică, existența unor radiații telurice, datorite, după toate probabilitățile, emanațiilor de radon (radiație relativ stabilă a corpurilor generatoare de radium, celelalte două emanații: thoronul și actinonul neputînd, din cauza transformării lor rapide, influența organismul). Emanațiile de radon par a înrîuri organismul, explicînd existența zonelor cancerigene. Statisticile arată de fapt o repartiție geografică a cancerului, care poate fi pusă în raport cu aceste emanații. Problema a făcut obiectul a numeroase desbateri, conduse pînă la Academia de Medicină. Concluziile definitive nu au putut fi încă obținute. Etiologia telurică a cancerului are de altminteri, printre savanți, numeroși adversari. Necunoscutele problemei sunt prea numeroase pentru a putea avea indicații precise, iar cercetările sunt încă la început. Confirmate științific, existența unor zone cancerigene, datorite emanațiilor solului, ar dovedi printr'o precizare de amănunt influența solului și a radiațiilor lui asupra organismelor [1]). Dar în lipsa unor concluzii definitive asupra acestui punct limitat, cercetările au pus în evidență corelația largă dintre om și ambianță geologică și meteorologică a unei regiuni, explicînd influența factorilor telurici și acțiunea localităților balneare asupra organismului [2]).

Atari fapte, care necesită desigur observații suplimentare, stabilesc în mod neîndoielnic obligația pentru medic de a extinde nebănuit determinismul factorilor favorizanți ai maladiilor. Datele stabilesc că între seria de procese biologice, care au loc în intimitatea țesuturilor vii, și seria de procese fizice ale ambianței imediate sau cosmice, se stabilesc nenumărate interferențe. Individualitatea vie nu trebue să fie considerată în totalitatea ei de sistem închis, ci de unitate care schimbă cu realitatea din jur nenumărate corelații, suferind influențe și răsfrîngîndu-le în propria structură după un indice anumit.

Cu aceste precizări ajungem firesc la o a treia categorie de fapte care strîng și mai de aproape problema destinului individual, corespunzînd cu partea „justicială" a astrologiei.

Considerată în spirit astrologic, noțiunea de influență astrală asupra individului prin poziția respectivă a planetelor în momentul nașterii, este nefundată și cu neputință de susținut. Totuși, dacă sub catego-

[1]) A se vedea seria de articole datorite d-rilor Leprince, Daniel, Gasquet și A. Lumière în *Cosmobiologie*. Livre IX, pp. 29 ș. u.

[2]) v. Piéry. *Traité de climatologie biologique et médicale*. Paris, Masson, 1934, 3 vol.

ria influențelor cosmice cuprindem global totalitatea iradiațiilor solare, lunare, a razelor cosmice penetrante puse în evidență de Millikan, a condițiunilor atmosferice, a ionizării aerului, sau a structuri geologice a solului într'un loc anumit (emanații radio-active), nu putem nega posibilitatea acțiunii combinate a acestor factori asupra materiei vii și cu deosebire în momentul gestațiunii. Congresul de Cosmobiologie a adus în această privință contribuții prețioase. Alături de precizarea acțiunii biologice și uneori patologice în general a razelor cosmice, Engster, privat-docent la Zürich, a arătat cu documente fotografice acțiunea acestor raze asupra embrioanelor de mamifere, în timp ce fizicianul Sagols, șef de lucrări la facultatea din Montpellier, a discutat rolul posibil al acestor raze în mecanismul evoluției spețelor. (Felul acesta de a pune problema ni se pare infinit de sugestiv: se explică în acest mod stabilitatea spețelor actuale prin relativa stabilitate a condițiilor telurice, electrice și climatice ale pămîntului, ca și evoluția spețelor în trecutul geologic, prin variația de mare amplitudine a acelorași condiții. Plasticitatea materiei vii și adaptarea ei la condiții de viață așa de variate pot duce o lumină în grava impasă în care se găsește biologia contemporană asupra problemei evoluției spețelor).

Acestor precizări, va trebui să le adăugăm calculele astrologice propriu zise. Paul Flambart (citat de René Allendy) a semnalat o serie de coincidențe turburătoare între poziția astrelor la nașterea și moartea aceluiași individ, coincidențe pe care René Allendy a avut prilejul să le confirme prin calcule făcute asupra pozițiilor astrelor în momentul morții unor soldați într'un spital [1]). Medicul francez confirmă că, într'adevăr, poziția planetei Marte se găsește în momentul morții unui individ în punctul zodiacal în care se găsea soarele în momentul nașterii lui, cu o anumită frecvență. De asemeni, comparînd poziția astrelor în momentul nașterii unui copil cu „cerul" din momentul nașterii părinților săi, astrologii moderni, constată o uimitoare asemănare; mai mult, configurații astrale asemănătoare prezidează la nașterea membrilor aceleiași familii; „în orice caz, adaugă d-rul Allendy, din aceste cercetări rezultă că din cele 34.040 sferturi de oră, din cîte se compune un an, natura alege pentru nașterea unui copil sfertul de oră care prezintă, din punct de vedere al configurației astrale, maximum de asemănare cu o rudă apropiată" (*loc. cit.* pag. 192). Trecînd peste alte serii de precizări, făcute de Flambart, în care se constatau coincidențe între profesia și notorietatea unui anumit individ și anumite configurații planetare, care ni se par mai puțin concludente, nu putem trece peste aceste semnalări de coincidențe, care se repetă în mod stăruitor.

Este deci de presupus că diferitelor condiționări lăuntrice, biologice și psihologice, li se întrețes serii diverse de condiționări exterioare, în primul rînd cosmice, care pe de o parte contribue originar la plămada structurii individualității, iar de alta îi imprimă orientări căreia structura lăuntrică i se supune.

Inainte de a trage însă încheierile pe care aceste precizări le implică, vom menționa o categorie de fapte analoge celor menționate mai sus. Ne referim la ceea ce medicii înțeleg subt denumirea de *legea seriilor*. Este în această lege empirică, un fenomen extrem de ciudat, a cărei verificare este făcută de toți practicienii și de toate serviciile spitalicești. Legea se poate exprima astfel: cazurile morbide, cu deosebire cele rare, nu se prezintă în genere izolate, ci apar aproape întotdeauna grupate în serii de mai multe cazuri, separate de lungi perioade în care fenomenul nu se mai repetă. Vom da exemplele care

[1]) René Allendy. *Le problème de la destinée*. Gallimard, 1927, Ch. VII. *Correspondances cosmiques*. p. 177 ș. u.

ne-au impresionat încă din primele contacte ale noastre cu practica medicală, cînd această „lege" ne-a fost de altminteri semnalată de un confrate mai în vîrstă. In serviciul d-lui profesor Nicolau (dermatosifiligrafie) s'au prezentat în cursul aceleeaşi săptămîni trei cazuri de mycosis fongoïd, maladie relativ rară (diagnostic confirmat de profesor). Un vechiu asistent al clinii amintea că timp de mai mulţi ani nu se mai prezentase un asemenea caz. In timpul şederii noastre în clinică nu am mai avut un alt bolnav cu acest diagnostic. Iată deci o „serie" de bolnavi care se prezintă independent unii de alţii, în afara oricărei posibilităţi de contagiune, bolnavii venind din regiuni diferite ale ţării, iar maladia nefiind contagioasă, şi care se grupează totuşi într'o perioadă restrînsă de timp; în aceeaşi epocă am înregistrat patru sau cinci cazuri de lepră, prezentate iarăşi în serie. Aceste cazuri nu sunt excepţionale. Fără a putea spune că ele constituesc regula, ele se produc cu o frecvenţă aşa de impresionantă, încît, lipsite fiind de explicaţii plauzibile, ele pot întreţine un spirit de uşoară superstiţie.

Se prezintă astfel, în serie, epilepticii şi accidentaţii de un anumit fel la camerele de gardă ale spitalelor; se remarcă sinucideri în serie, morţi subite, complicaţii sau agravări în starea maladiilor cronice, survenind de asemeni în serie. Unele din aceste fapte au fost explicate prin înrîuriri cosmice comune, şi congresul de cosmobiologie la care ne referim adesea în cursul acestor precizări, a notat coincidenţe dintre eclampsiile gravidice şi producerea petelor solare (Ebergenyi), relaţii între epidemiile de poliomelită şi condiţiile electrice ale atmosferei (Vlès din Strasbourg) sau faptele notate de Annes Diaz, care constată că epidemii asemănătoare au izbucnit simultan în Brazilia şi Germania, deci în regiuni depărtate, avînd condiţii de ambianţă imediată foarte diferite, ca şi epidemiile de gripă izbucnite simultan în insule depărtate ale Oceanului Pacific, fără comunicaţii între ele şi excluzînd chiar transportul germenilor pe cale aeriană (M. Faure şi Charbonneau). Faptele sunt cu atît mai semnificative, cu cît „legea seriilor" nu are aplicaţie numai la domeniul medical, ea fiind un fenomen general.

Intr'adevăr, nu numai crimele se produc în serie, fapt explicabil prin sugestie directă, prin deplorabilul obiceiu al ziariştilor de a se opri cu amănunte asupra crimelor de sensaţie, dar şi accidentele de cale ferată prezintă acelaşi caracter. D-nii Pospisil şi Skala-Rosenbaum au stabilit cu amănunţime corespondenţe precise dintre petele solare şi accidentele de circulaţie survenite pe străzile din Praga. Autorii au utilizat de o parte datele furnisate de o companie electrică din Praga, probabil Compania tramwaelor, iar de alta a examinat datele astronomice oferite de Observatorul din Nisa. Cele două ordine de fapte, exprimate matematic şi înfăţişate grafic, prezintă o corespondenţă de mare precizie (v. graficul şi calculele din cartea XI din *Cosmobiologie*, p. p. 204—208).

Acum cîţiva ani am citit un articol foarte documentat, dacă nu ne înşelăm, într'o revistă romînească, în care autorul discuta explicaţiile date faptului că accidentele de cale ferată sunt totdeauna multiple, fie în aceeaşi zi, fie la intervale foarte scurte. Este la mijloc un factor psihologic (sugestie prin lectura ziarelor), sunt în joc elemente de ordin tehnic sau intervin înrîuriri cosmice, perturbări electrice, care prin intermediul fenomenelor nervoase pe care le determină la tehnicienii însărcinaţi cu supravegherea sau conducerea mersului trenurilor produc prin aceasta accidentele în serie? Pentru precizarea amănuntelor privitoare la producerea accidentelor de tren, ne-am adresat unui tehnician, d-l inginer Gr. Mitran, inginer la Căile Ferate, care ne-a expus concluziile lecturii unui mare număr de anchete privitoare la accidentele de drum de fier. In genere, afirmă specialistul, un accident nu este rezultatul unei singure greşeli, datorită unui singur om; accidentul este în deobşte o rezultantă a unui număr variabil de elemente aparent fortuite, dar care-şi îmbină acţiunea pentru producerea lui. O eroare a unui singur funcţionar sau tehnician poate fi corectată prin vigilenţa celorlalţi, sau prin controlul obligatoriu săvîrşit de conducerea tehnică superioară; numai o acumulare de erori, datorită unor persoane diferite produc în general accidentul.

Această precizare lărgeşte şi mai mult cîmpul discuţiei. Ea înmulţeşte numărul componentelor unei „serii" date, căci fiecare dintre cele 2—3 accidente de drum de fier care se produc într'o ţară, la interval de cîteva ore, nu este rezultatul a cîte unei greşeli, datorite unui singur om, dar apare la rîndu-i ca o rezultantă a unei încrucişări foarte complexe de factori diferiţi.

Se poate presupune, prin urmare, că anumite condiţii cosmice şi meteorologice au determinat la un număr relativ mare de oameni turburări nervoase asemănătoare, manifestate prin distracţie, nervosism, insuficienţă a controlului şi inhibiţiilor, impulsii etc., care au condus la efectuarea accidentelor. Este caracteristic de notat că accidentele de tren ce au avut loc la sfîrşitul anului 1938, au coincidat cu o serie de turburări atmosferice, care explică pe de o parte perturbările în funcţionarea telegrafului, iar de alta, modificări de ordin psihologic la personalul tehnic al drumului de fier.

Intr'un studiu din *Cosmobiologie* (Livre XI, p. 234 ş. u. şi Livre XII, p. 312 ş. u.), d-rul Maurice Faure examinează raportul dintre petele solare, aurora boreală şi accidentele terestre. Precizările sale sunt hotărîtoare, întru cît autorul a eliminat orice element subiectiv de apreciere a faptelor: el a notat datele furnisate de Asociaţia Internaţională pentru studiul radiaţiilor solare, terestre şi cosmice, punîndu-le în legătură cu numeroasele indicaţii date de membrii Asociaţiei, răspîndiţi pe o mare regiune pe suprafaţa pămîntului.

In a doua jumătate a lunii Ianuarie 1937, Observatoarele astronomice şi meteorologice au semnalat numeroase fenomene electromagnetice, ca şi o mare auroră boreală observată pe o mare întindere (dacă nu ne înşelăm, ea a fost observată şi în ţara noastră). Fenomenele magnetice coincidau cu o activitate solară de mare intensitate: pete, furtuni, protuberanţe solare.

Aceste manifestări au coincidat cu numeroase accidente, explozii, incendii etc. Opt pulberării şi arsenale au sărit în aer, dintre care patru în răstimp de 30 de ore: la Nisa s'au semnalat zece incendii grave, dintre care nouă în aceeaşi zi; s'au semnalat de asemeni numeroase furtuni în Europa şi pe Oceanul Atlantic, ca şi un număr important de accidente morbide, sinucideri şi crime absurde (total 70), accidente de circulaţie, drum de fier etc., (total 139), sau epidemii grave (total 3, în diferite continente). Exploziile au fost de o mare violenţă şi au pricinuit moartea a numeroase persoane (pulberăria dela Segni, de lîngă Roma: 30 morţi şi 200 răniţi, pulberăria din Rembang-Insula Java: 9 morţi şi 36 răniţi etc.).

Explicarea acestor fapte comportă, după autor, trei categorii de interpretări: 1) erori umane, (neglijenţe, momente de distracţie, oboseală, sabotaj etc., deci factori somatici şi psihologici); 2) perturbarea bruscă a aparatelor semnalizatoare sau transmiţătoare, care se găseau mai înainte în stare de bună funcţionare (întreruperea comunicaţiilor telegrafice şi telefonice sau a recepţiilor radiofonice, în tim-

pul furtunilor solare); 3) descompunerea și inflamarea substanțelor minerale din pulberării, depozite și uzine, explicînd aprinderea spontană și exploziile semnalate în număr atît de mare în acest interval.

Fără a fi definitiv concludente, atari precizări aduc contribuții importante problemei ce ne interesează.

Aceste date lărgesc perspectiva destinului individual. Conduita și viața omului, considerate în înfăptuirile și traectoria lor concretă, nu mai sunt expresia exclusivă a structurii de adîncime a individualității. Aceasta nu evoluiază singură în univers, condusă de forțele ei lăuntrice și sustrasă factorilor din afară. Un întreg complex de înrăuriri exterioare se exercită asupra-i modificîndu-i linia vitală, grăbindu-i sau determinîndu-i brutal sfîrșitul. Cadrul înconjurimii imediate trebuește lărgit pînă la zonele depărtate ale astrelor. Individualitatea vie apărută pe un colț al pămîntului, nu suferă numai variațiile mediului imediat. Ea trăește în realitate în plină Cale Lactee, suferind efectul convergent a nenumăratelor iradiații și efluvii cosmice, a influențelor astrale, a cîmpurilor magnetice, a variațiilor electrice prin care trece întreaga planetă. Concepțiile vechilor astrologi, naive în formularea lor, sunt totuși valabile în linia lor mare. Omul e o ființă care trăește în univers. El resfrînge în sine toate influențele cosmic, chiar acelea pe care instrumentele de investigație ale științei actuale nu le-a putut încă identifica. Structura materiei vii, captează unde și forțe necunoscute, ascultând de înrăuriri nebănuite încă.

Anulează această observație, specificul vieții individuale și nesocotește importanța condiționărilor interne? Am putea spune chiar că această deslănțuire de factori externi nu face decît să întărească importanța plămadei de viață pe care o reprezintă individualitatea. Aceasta nu e o pastă moale, care se lasă a fi modelată în forme variabile de forțele exterioare și de fluctuațiile lor. Individualitatea nu este disociată și reconstruită în fiecare moment de noua constelație a factorilor din afară, după un plan nou; eventualele modificări pe care le prezintă linia mare a vieții unui organism sub influențele exterioare, nu sunt decît o rezultantă a răsfrîngerii acesteia în structura de viață proprie a organismului. In centrul acestor încrucișări de acțiuni rămîne veșnic individualitatea, cu constituția ei specifică și legile ei interne.

Individualitatea e dealtminteri, în structura ei de viață, o rezultantă atît a factorilor pur biologici și ereditari, cît și a forțelor care s'au exercitat asupra-i în momentul germinației. Această întrețesătură de factori alcătuește un întreg. Rezultatul însăși al acestei îmbinări de factori la naștere este un efect al intricării factorilor biologici și cosmici.

Individualitatea prezintă un indice de viață, un coeficient lăuntric pe care influențele cosmice ulterioare îl pot înrîuri, dar în măsura în care ele sunt răsfrînte de acest indice organic. Dacă înrăuririle externe întîlnesc un teren prielnic, ele deslănțue efecte uneori disproporționate cu importanța lor; dacă, dimpotrivă, ele întîlnesc o individualitate echilibrată, bine integrată și refractară acelor influențe, efectele acestora vor fi inexistente. Faptele citate mai sus ne vor da exemplificări. S'a dovedit și s'a confirmat statistic că anumite împrejurări cosmice determină un mare număr de sinucideri. Reprezintă aceste influențe cosmice elemente constrîngătoare și determinate pentru toate organismele? Nicidecum, căci alminteri am avea o sinucidere în masă a întregei umanități. Inrăuririle cosmice se exercită deci exclusiv asupra structurilor predestinate prin indicele lor pro-

priu de viață, care răsfrînge printr'o depresiune, conducînd la sinucidere, aceste influențe exterioare. Alt exemplu. S'a stabilit că, în linii mari, există legături între anumite fenomene cosmice și meteorologice și anumite epidemii. Aceste condițiuni climatice sau cosmice se exercită însă asupra întregei populații a globului sau a unui ținut dat. De ce numai un număr relativ mic de indivizi reacționează la aceste împrejurări prin îmbolnăvire, restul rămînînd sănătoși? Condițiile de rezistență organică și imunitate vor explica faptul, dovedind importanța constituției organice individuale.

Aceleași raporturi de factori se păstrează și în cazurile marilor cataclisme și accidente. De ce din numărul de automobiliști sau aviatori care pornesc la drum în condiții meteorologice și climatice defavorabile, numai un număr limitat sufăr accidente?, De ce, din întreaga rețea a căilor ferate mondiale, în preajma trecerii unei pete solare la meridiane, numai un număr de cîțiva funcționari sufăr influența exterioară, faptul traducîndu-se printr'o „serie" relativ restrînsă de accidente? Intervin aci, de sigur, pe lîngă factorii tehnici, diferențe de sensibilitate individuală, intervine acel coeficient intern pe care l-am semnalat. Chiar în cazurile unor accidente neprevăzute, factorul individual poate înlătura acțiunea elementelor exterioare, prin prudență, abilitate, clarvedere. Un individ prudent nu va călători în tren, de pildă, decît în acele vagoane care, după indicația inginerilor, sunt mai puțin expuse la accidente; el va evita de a locui terenuri supuse inundațiilor, etc., corectînd voluntar sau, poate, instinctiv, seriile factorilor exteriori.

Destinul individual pe plan concret, ne apare deci ca o dublă serie de condiționări interne și externe. O ierarhizare generală a acestor factori după gradul lor de importanță nu se poate face, întru cît intricarea lor e strînsă și statornicită originar, din chiar momentul gestației individului. Totuși în cursul vieții, factorul intern prevalează, datele externe, grefîndu-se în genere pe structura lăuntrică.

Individul uman ne apare deci în cosmos ca un centru de forțe și valori, care deși suferind în fiecare moment înrăurirea convergentă a tuturor factorilor din afară, își afirmă totuși specificul și formula sa proprie de viață. Deși purtat pe oceanul materiei de forțe care-l depășesc, și deși în aparență apărînd ca fiind jocul unor deslănțuiri întîmplătoare, el reprezintă un centru de convergență ireductibil, atîta timp cît principiul individuației îi menține unitatea vieții.

ION BIBERI

CRONICA ECONOMICĂ

PROBLEMELE ECONOMICE ALE RĂZBOIULUI MODERN

Din punct de vedere economic, războiul apare ca un imens consum neproductiv de mărfuri și brațe de muncă. Mașini, muniții, alimente, oameni și mijloace de transport sunt utilizate cu aceeași minuțiozitate ca și într'o uzină. Cu o singură deosebire: valorile nu reapar multiplicate la ieșirea din fabrică. Procesul de reproducere pe scară întinsă a capitalului, face loc consumului brutal de substanță. Deși stimulentul producției rămîne de multe ori acela din timp de pace, profitul, mărfurile se pulverizează cu atît mai fin cu cît mașina funcționează mai bine.

Prin urmare, scopul unei economii de războiu ar fi organizarea producției, importului și distribuției exclusiv în vederea consumului neproductiv. Bine înțeles, pînă la victorie.

De aceea se comite o eroare atunci cînd se confundă o economie planificată cu una de războiu. Este adevărat că au unele trăsături comune. Amîndouă organizează producția, limitînd sau suprimînd inițiativa individuală, fixează prețurile de cost și cele de vînzare ș. a. m. d. Privite însă prin prizma acumulării capitalului sunt complet opuse. Prima reproduce capitalul și mîna de lucru multiplicîndu-le, producția crește continuu, accelerîndu-se, și în mod fatal se ajunge la libertatea totală a consumului individual. Dimpotrivă, economia de războiu adună imense forțe productive în timp de pace, le epuizează în vreme de războiu și restrînge consumul individual pe măsură ce războiul durează. Formulei planiste, „fiecăruia după munca și nevoile sale" i se opune ordinul „fiecăruia ce rămîne dela cazan". Odată războiul terminat, legile elementare ale economiei moderne recapătă vigoarea dinainte și orice asemănare formală dispare. Economia de războiu este un fenomen pasager; economia planificată este nelimitată în timp.

Problemele economice puse de existența războiului s'au complicat simțitor în ultima sută de ani, din cauza progreselor tehnice și a maselor de soldați aruncate în luptă. Simpla rechiziție sau împrumutul forțat apar astăzi ca mijloace, tot atît de primare pentru organizarea economică a războiului, ca și sulița în fața tancului. Cîteva exemple, scoase din literatura militară, apărută în ultimii ani, arată amploarea problemelor economice puse în războiul mondial. Astfel, în Iulie 1915, Franța mobilizase în întreprinderi industriale 122 mii soldați și în agricultură nici unul. In 1918 numărul soldaților din uzine era de 534 mii, iar acela din agricultură de 311 mii. In 1915, din totalul mobilizaților, 86,7% erau luptători, 4,1% neluptători, și 9,8% diverși. La sfîrșitul războiului numai 74% dintre

mobilizați erau luptători, 12,2% neluptători și 13,8% în categorii diverse. Prin urmare, pe măsură ce durează războiul, însemnătatea etapelor, comandamentelor și a producției crește în devafoarea frontului.

De altă parte, pe front, importanța armelor tehnice crește în defavoarea infanteriei. Iată (în procente) cum erau grupați mobilizații luptători pe front, pe arme:

	1915	1916	1917	1918
Infanterie	71,6%	66,7%	60,4%	50,4%
Artilerie	18,4%	22,3%	27,7%	35,7%
Aviație	0,4%	1,2%	1,8%	3,0%

Deci, pe măsură ce războiul se modernizează, numărul lucrătorilor calificați pe front și în spatele frontului, se mărește. In Anglia, la sfîrșitul războiului mondial, 57% dintre bărbații mobilizați erau în armată și 43,0% lucrau în uzine.

„Institutul German pentru Studiul Conjucturei", reluînd calculul generalului Debeney, evaluează la 7—8 oameni numărul colaboratorilor necesari construcției unei puști mitraliere.

Pentru producția unui tanc mic sunt necesari 46 oameni, iar pentru a unui avion de vînătoare 60 oameni. Iată, tot după Institutul german, munca necesară la producția cîtorva arme de foc în comparație cu o locomotivă, mașină servind și păcii și războiului.

1 crucișator	18.000	oameni	într'un an
1 distrugător	5.400	„	„ „
1 submarin	4.000	„	„ „
1 baterie mortiere (22 cm)	990	„	„ „
1 tun de 10,5 cm	495	„	„ „
1 obuzier de cîmp	225	„	„ „
1 locomotivă	110	„	„ „

După evaluările făcute de guvernul american, în timpul războiului mondial, au fost necesari 17 oameni în etape și în Statele Unite, pentru a înnarma și întreține un soldat american pe frontul francez. Astăzi, specialiștii ruși cred că pentru întreținerea unui avion în prima linie, sunt necesari 150 oameni în spatele frontului, pentru un tanc 120, pentru o baterie de tun 100, ș. a. m. d.

Așa dar, războiul modern implică o mare capacitate de producție industrială și o mînă de lucru numeroasă și extrem de calificată, care să nu facă altceva decît să utilizeze instalațiile existente. Consumul de materiale este atît de mare, încît nu poate fi vorba să se înlocuiască mașinile deteriorate. Nici o țară din lume nu poate întreprinde astăzi un războiu de lungă durată fără certitudinea că-și va epuiza în mod inutil, din punct de vedere economic, întreg aparatul de producție și transport.

De aceea, condiția esențială pentru organizarea unei economii de războiu raționale este alianța cu o țară care nu participă direct la războiu sau existența unui „hinterland" bogat în oameni și uzine, de care comandamentul militar nu are nevoie pentru front. Altfel, totul trebue organizat în vederea unui confict de scurtă durată. Singurele țări care-și pot permite, din punct de vedere economic, un războiu de lungă durată și fără aliați, sunt Statele Unite și Rusia. Intinse pe un continent, cu o imensă capacitate de producție și cu o populație superioară oricărui Stat modern, sau unei coaliții posibile, își pot organiza alimentarea frontului fără a periclita grav aparatul de producție.

Din acest punct de vedere, situaţia ţărilor agricole pe cale de industrializare este oarecum delicată. Astfel, admiţînd că o ţară poate mobiliza aproximativ 10% din populaţie, aceasta nu înseamnă că poate avea şi tot atîţia soldaţi în stare să lupte. Pentru echiparea acestora este necesar un anumit material de războiu, acelaşi şi într'o ţară industrializată şi într'una agricolă. De exemplu, se admite că pentru înzestrarea unei armate de 1 milion soldaţi, este nevoie de aproximativ 200 miliarde lei, indiferent dacă sunt germani sau bulgari. Dar 200 miliarde lei înseamnă numai 8% din venitul naţional al Germaniei şi este aproape întreg venitul naţional al Romîniei. Admiţînd că întreprinderile germane nu amortizează cele 8—10% obişnuite şi că investeşte în plus 5—6% din venit în armată, Germania poate uşor echipa o armată de 5 milioane soldaţi în decurs de cîţiva ani. (In realitate, se evaluează la 25% partea de venit naţional destinată înnarmării). Pentru a echipa toţi soldaţii mobilizabili, adică pentru a ajunge la un rezultat similar aceluia realizat în cîţiva ani de o ţară industrială, o ţară agricolă, ar trebui să oblige toţi cetăţenii să muncească şi să nu... trăiască cel puţin 2—3 ani sau să producă numai armament timp de 20—30 ani. Şi aceasta pentru ca la urmă să nu poată face faţă decît necesităţilor războiului cu o ţară de aceeaşi structură economică şi aceeaşi populaţie!

Prin urmare, războiul modern exclude dela început încercarea oricărei ţări înapoiate de a se echipa singură în mod convenabil. Niciun sacrificiu, oricît de mare, nu poate înlocui lipsa unei industrii puternice în timp de pace. Ori cît de judicios ar fi organizată economia de războiu, aceasta devine inutilă într'o ţară săracă în lucruri chiar dacă este bogată în oameni. O economie de războiu într'o ţară înapoiată, poate fi imaginată numai în legătură cu o ţară mare industralizată, gata s'o alimenteze. Deci fără o politică externă precis orientată, nu se poate întreprinde nici pregătirea războiului şi nici organizarea economiei de războiu. Frontierele unei asemenea ţări se apără în primul rînd prin alianţe. Altfel riscă epuizarea tuturor forţelor productive încă înainte de isbucnirea războiului şi aceasta cu certitudinea că frontierele nu pot fi apărate. Din punct de vedere economic, o ţară înapoiată nu-şi poate permite în politica externă decît două atitudini: vasalitate sau alianţe. In niciun caz nu poate fi vorba de neutralitate, deoarece aceasta înseamnă înnarmare completă prin mijloace proprii. Ori, am văzut că numai ţările industrializate mari şi bogate îşi pot permite atari sacrificii.

Odată precizată politica externă, se poate proceda la organizarea tuturor forţelor economice naţionale în vederea sistematizării marelui consum neproductiv care este războiul. Distribuţia mîinei de lucru, alimentarea frontului şi populaţiei civile, transporturile, preţurile, finanţarea, toate devin probleme ale economiei de războiu, numai în măsura în care este precizată politica externă.

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA MILITARĂ

HANIBAL ANTE PORTAS!

Telegramele externe sosite în luna Decemvrie 1938 au anunţat printre alte multe evenimente senzaţionale cîteva fapte cu aspect mărunt, mascînd însă realităţi ameninţătoare.

Germania a impus Cehoslovaciei rănite, retragerea trupelor sale dela frontiera comună, lipsită acum şi de orice fel de lucrări de fortificaţie. Germania a pretins de asemenea guvernului cehoslovac să trimeată majoritatea forţelor sale spre frontiera polonă, să supună bugetul său unei verificări germane şi să primească ofiţeri ai Reichului ca observatori sau consilier tehnici în anumite posturi. Nu ştim încă în ce măsură aceste cereri au fost satisfăcute de guvernul republicei federale şi înainte ca documentarea noastră să fie completată, noi informaţii au venit să sguduie relativa noastră linişte.

— Misiunea franceză condusă de Generalul Faucher a părăsit pentru totdeauna Cehoslovacia şi în fine,

— Dr. Tiso, prim-ministrul Slovaciei a invitat guvernul german să-i trimeată un număr de ofiţeri cărora să le încredinţeze anumite posturi de încredere.

Acestea sunt datele. Rămîne să le interpretăm şi să ne căsnim a trage cele mai juste concluzii:

* * *

Este incontestabil azi că, imperialismul german a avut două scopuri precise, s'a mişcat pe două planuri diferite în operaţiile sale politice încheiate prin diktaat-ul dela München. Unul de ordin politic economic: recuperarea unor teritorii a cîtorva milioane de locuitori şi a unei anumite cantităţi de materii prime şi al doilea, poate mai important decît primul, de ordin strategic: distrugerea Cehoslovaciei ca putere militară, nimicirea influenţei marilor puteri apusene în Estul Europei, înlăturarea singurei şi celei mai bune posibilităţi pe care U. R. S. S. o avea de a interveni direct şi imediat în conflictele europene prin forţa covîrşitoare a armatei sale. In ce măsură rezultatul obţinut a fost cel dorit, vom încerca să arătăm mai jos.

* * *

Cauza pentru care războiul mondial a fost dezastruos pentru Germania, este lupta pe două fronturi la care a fost silită, cu toate sforţările oamenilor politici şi militarilor, conştienţi, de a înlătura această

situație. Bismarck, Wilkelm I, Moltke (Taciturnul), Von Schlieffen, Bülow, toți au fost de părere și au încercat să izoleze conflictul pe un singur front. Victoria trebuia obținută printr'un atac la Vest sau la Est, cu toate forțele grupate într'o fulgerătoare ofensivă. Această idee strategică, era dictată de imposibilitatea imperiului german, de a face un războiu victorios pe două fronturi, atît din punct de vedere economic cît și din punct de vedere strategic.

In 1914, Marele Stat Major German nu a putut realiza acest plan de operații din cauza politicii Impăratului Wilhelm al II-lea, care a transformat Rusia din prieten în ireductibil inamic. Urmarea a fost un războiu lung de 4 ani, dus contra unei formidabile coaliții, uzarea completă a posibilităților economice, nu a celor militare, revoluția și înfrîngerea, urmate de haosul social economic și politic, cel mai complet.

In 1918, după războiu, tratatele de pace au micșorat cît au putut forța germană prin înstrăinare din teritorii și de populație prin nimicirea fidelului și prețiosului — mai mult din punct de vedere economic—aliat, Austro-Ungaria și prin fărîmarea întregii structuri militare a imperiului.

Sub energica conducere a Mareșalului Hindenburg, generalilor Ludendorf, von Seeckt, Groener, Cochenhausen și alții, Statul Major German și-a menținut ființa ascuns în protectoarele cute ale umbrei și a pregătit scheletul de oțel, cadrele, viitoarei armate germane. A realizat de asemenea din neînsemnata Reichswehr o forță covîrșitoare, capabilă să influențeze și adeseori să dicteze evenimentele următoare. A lucrat în același timp la pregătirea primelor stocuri de material de războI, modern, camuflate cu grije în țară și străinătate. Aliații n'au înțeles amploarea acestui lucru de sobol și nu l-au împiedecat la timp.

Odată ajuns la putere național-socialismul a dat posibilitatea largă Statului Major German de a ieși din umbră și a lucra pe față și pe largă scară la pregătirea revanșei. Liniștea interioară, unificarea cea mai completă, ruperea tratatului dela Versailles, au ridicat din nou, pe primul plan problemele militare și conducătorii lor.

*

* *

Tratatele de pace au înconjurat Germania redusă și înfrîntă cu vecini ostili, credincioși ideii de libertate și de respectul obligațiunilor internaționale. La apus Franța și Anglia, la răsărit Mica Ințelegere, Polonia și mai tîrziu Rusia, la Sud Italia, o lume întreagă în arme, gata să apere atît de scump plătitele rezultate ale războiului. Germania lui Hitler a știut să spargă acest cordon. Italia întîi, a trecut de partea sa; Polonia apoi a părăsit poziția de santinelă intransigentă, oscilînd într'un joc dublu între partidul aliaților și cel teutonic. In Februarie 1938, Austria a fost încorporată la Germania, iar în Septemvrie în condițiunile pe care le cunoaștem, Cehoslovacia a pierdut o parte din provinciile sale, fiind redusă la neputință. Statul Major German a scăpat astfel, de o amenințare teribilă a Răsăritului.

Cehoslovacia însemna aripa dreaptă a unui dispozitiv articulat, compus din trei forțe înglobînd 50.000.000 locuitori și 6.000.000 soldați. Ea însemna de asemeni o poziție strategică care amenința însăși inima Statului German. Platoul Boemiei este o fortăreață naturală foarte greu de cucerit, formînd o foarte bună bază de operație și prin aceasta un element de ofensivă. Pentru a cuceri acest bastion, chiar în cazul cînd el ar fi fost apărat numai de Cehi, Germanii aveau nevoie de 50 de divizii care dela 1 Octomvrie 1938 au devenit disponibile pentru alte fronturi. Dacă ne amintim — nu e mult de atunci — că aviația Cehoslovacă se putea ridica la 1.000 de aparate de cea mai bună calitate și

că grație unei întregi serii de aerodroame complet amenajate dealungul țării, alte 1.200 de avioane ruse ar fi putut întări acea forță chiar în primele 30 ore ale conflictului, vedem cum o flotă aeriană de 2.200 avioane, număr impresionant, era capabilă să atace chiar de a doua sau a treia zi de războiu cele mai vitale puncte ale imperiului german, inclusiv Berlinul, care nu se găsește decît la o distanță de 600 km de vechea frontieră. Pentru a face față acestei îngrozitoare amenințări, cu obsesia căreia Marele Stat Major German a trăit 20 de ani, Germania era silită să țină și să angajeze la frontierele sale din Europa Centrală cel puțin 2.500 avioane, adică 3/4 din forțele sale totale, aparate care azi au devenit disponibile în cea mai mare măsură pentru alte obiective.

Cehoslovacia dinaintea lui Octomvrie 1938 dispunea de circa 700 care de luptă, de toate felurile și poseda o industrie capabilă să satisfacă toate nevoile de războiu sau de pace ale armatei sale și chiar ale altor armate. Și acest important element de forță a fost anulat. In fața unei invazii germane, Cehoslovacia opunea o perdea de fortificații formidabile care ar fi ținut în loc invadatorul multă vreme, i-ar fi cauzat imense pierderi și ar fi permis rezervelor și prietenilor să alerge la luptă. Ele aparțin astăzi Statului German, care a avut grije să le încerce în mod gratuit. Intr'adevăr, pentru experimentare, artilerie de toate calibrele și aviația, au aruncat tone întregi de explosibile asupra acestor lucrări, constatînd însă că din 60 de fortine sau cazemate bombardate, una singură a fost distrusă.

Cehoslovacia de ieri era un luptător de primul ordin, armat pînă în dinți, capabil de orice efort. Generalul Faucher, fost șef al misiunii franceze la Praga, odată ajuns la Paris, a declarat că ea ar fi putut rezista și singură invaziei germane și nu putem lua cu ușurință această afirmare, dacă ne reamintim că acel general a cerut președintelui Beneș să-l considere ostaș ceh. Cehoslovacia de azi e un organism fără nicio valoare militară, un paralitic incapabil să acționeze. In politica externă ea nu mai poate ieși dn orbita germană. In interior este în realitate despărțită în trei state abea strînse la un loc prin slabe legături federative. Orice decizie de războiu luată la Praga și care n'ar conveni la Berlin poate fi ușor contra-carată la Chust sau la Bratislawa.

Frontierele sale nu mai au nicio valoare strategică. Ele nu mai conțin nici înălțimi, versanți și trecători ușor de apărat, nici linii fortificate. Fortăreața naturală nu mai există fiindcă zidurile sale sunt în mîna inamicului. Prea apropiate de centrele principale și de Capitală, frontierele sale nu le mai pot proteja de loc, lăsîndu-le la discreția aviației și chiar a artileriei inamice. Inconjurată de toate părțile de inamici și strîmtată la mijloc pînă la 100 km, ea nu mai permite nici concentrări, nici desfășurări de efective mari, cu alte cuvinte niciun fel de operație militară. Autostrada care unește Breslau cu Viena străbate Cehoslovacia dela Nord la Sud. Această arteră este nu numai construită și exploatată de Germani dar și păzită și ocupată efectiv de trupele lor de poliție. Frumoasa și prețioasa sa industrie minieră și metalurgică nu mai poate da sprijinul său în cazul unui conflict decît trupelor germane. Mai mult decît atît: Cehoslovacia formează, singură sau cu Ungaria la un loc, o admirabilă bază de operații pentru orice campanie dusă în Est.

Dacă ne gîndim la tendințele de expansiune către Est, la imposibilitatea de acțiune independentă a Cehoslovaciei și la *prezența văzută și nevăzută a Germanilor în Stat, putem spune că frontierele militare ale Germaniei sunt astăzi în Carpați.*

Adevăr extrem de important pentru țara noastră, el ne îndeamnă să fim în permanență cu ochii deschiși, cu armele și sufletele gata

pregătite să ne apărăm țara, oricît de favorabilă sau defavorabilă ar fi conjunctura politică a acelui moment.

„Hanibal ante portas"! a fost strigătul care a galvanizat acum mai bine de 2.000 ani energiile romane, cînd armele străine zîngăneau sub zidurile patriei.

Aceeași realitate ne va încorda și nouă energiile și ne va da victoria în clipa primejdiei.

De aceea trebue să salutăm cu mare entuziasm și recunoștință eforturile pe care M. S. Regele și guvernul, le fac pentru întărirea granițelor și a armatei și pentru înălțarea sufletului național pe culmile patriotismului salvator.

Locotenent POPESCU TUDOR NICOLAE

CRONICA PLASTICĂ

ARTA ȚĂRĂNEASCĂ: ZUGRĂVEALA

Capitolul zugrăvelei, adică cel al meșteșugului în care țăranul nostru își arată darul său de colorist, este unul din cele mai strălucite din arta noastră populară. Vor intra aici multe feluri de îndeletniciri, căci multiple sunt ocaziile cînd se recurge la culoarea pusă cu o pensulă sau cu un instrument asemănător. Ne vom ocupa în această cronică cîte puțin de fiecare, fără a putea intra în prea multe amănunte. Pe de o parte spațiul ne este măsurat, iar pe de alta, fiindcă suntem convinși că e de ajuns să enunțăm unele din aceste îndeletniciri, pentru ca înaintea cititorilor să răsară imaginea acelor lucruri minunate, despre care ași vrea să vă întrețin. Afară de orășenii din centrul Capitalei, care n'au părăsit niciodată mediul în care s'au născut, nu cred să fie nimeni printre noi care să fi trăit atît de departe de lumea în care se făuresc și se întrebuințează sutele de obiecte ieșite din mîna îndemînatecă a țăranului, în cît numele lor să nu evoce în minte niciun fel de amintire plăcută sau duioasă.

Să încep cu biserica, adică cu lăcașul lui Dumnezeu, pentru a trece apoi la cel al omului. Ea a fost ridicată de multe ori de înșăși sătenii, cu ajutorul cîtorva meșteri, tot dintre ei: zidari, lemnari sau zugravi. Evident, nu oricine este în stare să pună mîna pe o pensulă și să zugrăvească scenele din viața Mîntuitorului și a Fecioarei, ori figurile sfinților, ori încă acele ornamente în formă de trîmbe de pînză vărgată și împodobită, care merg de-a lungul zidurilor, dedesuptul icoanelor de pe pereți, ori în sfîrșit sutele de ornamente de tot felul, în care flora stilizată a grădinilor noastre se îmbină în compoziții ce amintesc Orientul. Însă cel care o va face, în cele mai multe biserici de sat, nu e un meșter venit de departe, cu cine știe ce studii înalte, ci un țăran ca și ceilalți, cu ceva talent ori cu ceva practică, care cunoaște gustul semenilor săi și-l împărtășește, care, ca și ei, se bucură de veselia culorilor, de acordul lor potrivit, căruia îi vorbesc pînă la emoționare obrazele trase cu linii cînd blînde, cînd aspre, ochii mari, trupurile țepene, poate, însă prinse în atitudini nobile, monumentale chiar. Profilîndu-se pe fondul orașelor sau al peisagiilor asiatice, dintr'o Palestină imaginară, în care uneori un detaliu neașteptat introduce o notă umoristică, vor apare, una după alta, scenele importante din Evanghelie, pe care oricine, chiar și un neștiutor de carte, le citește de-a lungul zidului, ori șirul ctitorilor și al neamurilor lor, mai mult sau mai puțin asemănători cu modelele, după talentul zugravului, printre ornamente de tot soiul, închizînd în volutele lor elegante ca niște rame bogate, diversele tablouri.

Cine ne cunoaște țara, n'a putut niciodată trece cu indiferență pe lingă aceste locașuri modeste, însă venerabile, ascunse între pomi, mărginite de o turlă sau de o poartă ceva mai înaltă, albe pe dinafară, uneori și zugrăvite, în orice caz lăsînd să strălucească din umbra tinzei scenele pictate, de cele mai multe ori o impozantă Judecată de apoi, în executarea căreia și-a cheltuit artistul rustic toată fantezia sa, de multe ori și-a vărsat toată pica pe unii din mai marii zilei, asupritorii săi ocazionali, un boier impilator sau sgîrcit, un zapciu fără milă, chiar alții mult mai înalți. Că aceste zugrăveli sunt opere de gust, nu e nevoie să o mai spun. Au spus-o atiția străini, care le-au comparat cu scoarțele orientale ori cu frescele vestite din evul mediu occidental.

Tot în acest capitol al zugrăvelei pe zid ar intra și ornamentarea casei țăranului, chenarele dela uși și ferestre, motivele trase în culori vii, mai ales în albastru, care se armonizează cu albul laptelui de var, cu care e vopsită locuința, și care, din umbră, în lumina zilelor de vară, nu fac impresia că sunt de un violet intens. Roșul garoafelor și al mușcatelor de pe prispă și din foișor, albul zidului, albastrul devenit violet în umbră, al chenarelor, cărămiziul ori griul coperișului, după cum este de olane ori de șindrilă, verdele pomilor ce înconjoară fațada la deal și la munte, albastrul deschis imaculat, al cerului, ori-cine va mărturisi că niciun pictor din cei numiți moderni n'a imaginat vreodată tablou mai strălucitor, mai proaspăt și de colorit mai îndrăzneț în intensitatea lui.

Mobilele țăranului din vechiul regat sînt rare ori colorate. Ele au nuanța lemnului, patinat cu timpul, prin întrebuințare ori prin frecare, atunci cînd e spălat. De altminteri ele sunt și foarte puțin numeroase. Nu tot astfel se petrec lucrurile în ținuturile de dincolo de munți, probabil din pricina vecinătății minorităților germane și ungare și sub influența acestora. In vremea secolului al XVIII-lea, în toată Europa occidentală, dela Rin și de deasupra Alpilor încoace, s'a răspîndit moda mobilelor de lemn, văpsite cu verde închis ori brun, peste care se adăugau frumoase ornamente florale. Buchete peste buchete, uneori și cîteva obiecte simbolice, venite din arta orașului, săgeți, tolbe, (aluziuni la armele zeului dragostei), instrumente muzicale, se zugrăveau în uleiu sau în tempera peste acel fond verde ori castaniu închis, într'un singur ton sau cu mici vine de culoare, ca fața marmorei. Paturi, mese, blidare, leagăne de copil, scaune, tronuri, adică lăzi de zestre, au luat astfel în satele olandeze, elvețiene, germane, austriace și ungare, locul mobilierului gotic sau al Renașterei, mai sever, mai simplu, mai redus. In zeci de mii de exemplare, înflorite cu lalele (care, în treacăt fie zis, n'au nimic a face cu Ungaria, cum se crede îndeobște, ci provin mai de grabă din Olanda), cu trandafiri, cu garoafe, cu alte nenumărate flori, unele reale, altele ieșite din imaginația zugravului, aceste mobile au pătruns pînă în satele Ardealului și ale Banatului, au intrat și în casele romînești. Pînă astăzi, dincolo de munți, la tîrguri, în vederea fundării unei noi căsnicii, ginerile și mireasa își aleg, după puterea pungii, mobilele ce vor intra în casele nou zidite. Nu va lipsi nicioadtă tronul, adică lada, în care se va pune ce este mai important în zestrea miresei.

Acest obiceiu trecuse și dincoace de munți, în regiunea de lîngă vechea graniță, care a avut totdeauna un strîns contact cu Ardealul. Astfel în Muscel, pînă la Cîmpulung chiar, în copilăria mea, în mai fiecare casă se găsea un tron înflorit, care ne venea de dincolo de Carpați, și care se cumpăra obișnuit la unul din bîlciuri, în special la cel dela S-tul Ilie.

Mai înainte de a trece la icoanele pe sticlă, ași vrea să spun un cuvînt despre ouăle de Paști. Obiceiul de a roși, mai de grabă de a colora, căci uneori se întrebuințează, e drept, printr'un fel de abuz, și

altă culoare, nu e specific romînesc. El este răspîndit sau mai drept el era răspîndit sub o formă sau alta, la multe popoare din creștinătatea europeană. Azi a rămas mărginit la centru și sudul Europei. A înmoia un ou în băcanul roșu purpuriu pentru a-l scoate, cîteva minute mai tîrziu, de un roșu intens și catifelat nu este ceva extrem de complicat, chiar dacă această fierbere a oului este precedată de anume alte operații, care-l fac propriu să prindă boiaua. Unde începe să se manifeste talentul artistului este nu în practica simplei roșeli, ci în cea a încondierei. Cu un instrument prevăzut cu o mică pîlnie, care lasă să curgă ceara topită sub forma de linii ce se vor lipi de ghioacea oului, țăranca desenează diverse ornamente, păstrate printre noi din vremuri imemorabile și botezate cu nume în care poate, la origine, se ascundea o încercare de motiv realist: Floarea Paștilor, Brădișorul, Toiagul ciobanului, Calea rătăcită, Piciorul cocoșului, etc. Cea ce este de admirat nu e numai siguranța liniei, trasă fără urmă de ezitare, este îndemînarea și gustul cu care sînt împărțite compozițiile. Ele ocupă întreaga suprafață a oului, sau numai o jumătate, cînd ornamentul se va repeta simetric, dar inversat pe cealaltă jumătate, sau încă un sfert din ea, în care caz se va repeta de patru ori.

Un ou roșit și un ou încondeiat nu se tratează în același fel. Oul roșit se poate fierbe odată cu roșirea. Cel încondeiat este mai întîiu fiert, apoi încondeiat, apoi înmoiat în zeama de băcan caldă și ținut acolo puțină vreme, însă destul ca sub acțiunea căldurei, ceara să se înmoaie. Evident, ea va împiedica culoarea să ajungă pînă la coaja oului, pe cînd tot restul neîncondeiat se va colora. Cu o cîrpă înmoiată în untdelemn se freacă apoi suprafața coajei pînă se șterge ceara de tot. In locul ei vor apare linii albe, exact desenul executat mai înainte. Prin operații complicate, care constau în acoperirea succesivă cu ceară a diferitelor părți ale oului se pot obține combinații de desenuri de diverse culori, ca în baticuri. Pe acest teren fantezia țărancei nu cunoaște limite. Iar cine a văzut o colecție mai importantă de ouă de Paști, s'a minunat totdeauna de gustul și de ingeniozitatea celei ce le încondeiase.

Un capitol important și nu încă destul de bine cunoscut al zugrăvelei țărănești este cel al icoanelor pe sticlă. Ioan Mușlea, și mai ales Prof. Iorga, au scris despre el lucruri interesante, pline de o caldă admirație. In ultimul număr din Artă și Tehnică grafică, d-ra Lena Constante a revenit asupra acestui subiect, mărginindu-se la o singură regiune, una din cele pe unde trecuseră echipele de investigație ale profesorului Gusti. După toate probabilitățile procedeul acesta ne vine din nord și din apus, dela catolici, poate prin intermediul uniților. El răspunde la nevoia săteanului de a se simți aproape, ca de un protector, de anume sfinți, și, în același timp, de a avea înaintea ochilor o imagine care să-i impue prin violența aproape sălbatecă a culorilor, formele rigide ale persoanelor, reduse la cîteva trăsături esențiale dar cu atît mai impresionante. Se executa, căci acum au fost înlocuite de marfa infamă a tîrgoveților vînzători de cromolitografii, de meșteri țărani, în familia cărora existau modele de zeci de ani și care, din tată în fiu se specializase în această ramură. Unii, mai ales femeile, executau compoziția în liniile ei esențiale, după un șablon, luat el însuși adesea după vreo gravură religioasă. Alții, în genere bărbații, veneau și colorau, în uleiu, cu poleială de aur și argint, figurile compoziției. Aici, în întrebuințarea culorilor, imaginația nu mai cunoștea limite. Fiecare combina nuanțele cum înțelegea, sublinia trăsăturile, ajungea la acele imagini expresioniste așa de puternice, așa de violente uneori, încît ne urmăresc multă vreme ca niște arătări. Orice artist apusean le-a văzut, le-a admirat ca pe unele din produsele cele mai originale ale artei populare.

Ele erau răspîndite mai ales în Ardeal, cu deosebire la uniți. Se găseau însă și în casele drept credincioșilor, care le admirau pentru înfățișarea așa de rustică a sfinților, așa de mult în sentimentul pe care îl putea înțelege fiecare, pentru coloritul lor viu, pentru acel amestec de realitate și de fantezie, atît de mult pe gustul țăranului nostru. De acolo au trecut și la noi, în Vechiul Regat. Aici însă le-a făcut concurență acele cromolitografii dulcege, care ne veneau pachete, pachete din Apus, cu sfinți cu ochii la cer, cu ceva stupid în înfățișare, pe care le găsim în mai fiecare casă de țăran. Mai ieftine, mai adihnitoare pentru ochi și pentru spirit decît icoanele din trecut, ele se vindeau cu miile la toate bîlciurile. Vechea artă expresivă, duioasă în sălbăticia ei ireductibilă, nu e de tot moartă. Ea însă a suferit mult în ultimul timp.

Iată deci, prin zugrăveală, atîtea și atîtea chipuri de a se exprima ale țăranului nostru. Ele însă nu constitue decît numai unul din aspectele artei poporului romînesc.

GH. OPRESCU

Precesta

Reprodus după „Arta și Tehnica Grafică", Bulet. Impr. Statului.

Petru Tămaş: Punerea în mormînt

Reprodus după „Arta şi Tehnica Grafică",
Bulet. Impr. Statului.

Cina cea de taină (Brașov)

Reprodus după „Arta și Tehnica Grafică", Bulet. Impr. Statului.

Fain Gherghel: Intrarea în Ierusalim

Reprodus după „Arta și Tehnica Grafică", Bulet. Impr. Statului.

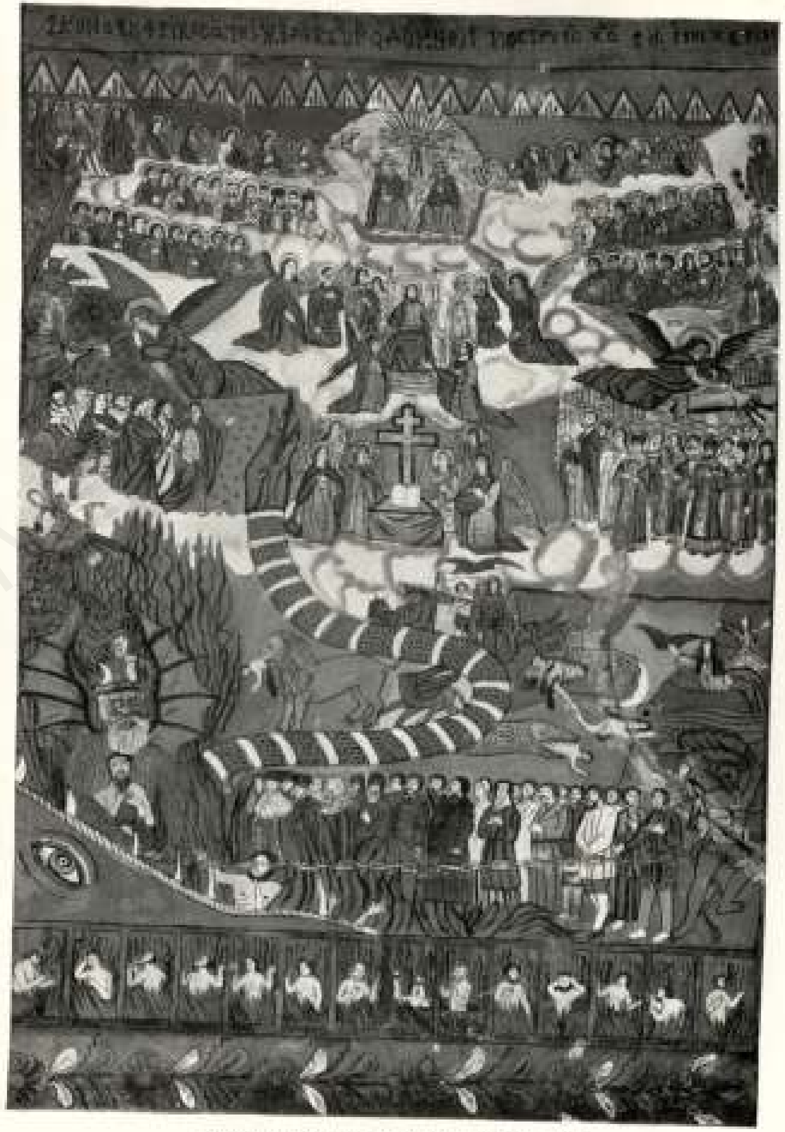
Buna Vestire (Braşov)

Reprodus după „Arta şi Tehnica Grafică", Bulet Impr. Statului.

Icoană din Braşov

Reprodus după „Arta şi Tehnica Grafică"
Bulet. Impr. Statului.

Matei Țimforea: Vămile văzduhului

Reprodus după „Arta
și Tehnica Grafică“,
Bulet. Impr. Statului.

Viața lui Isus

Reprodus după „Arta și Tehnica Grafică", Bulet. Impr. Statului.

Un izvod

Reprodus după „Arta și Tehnica Grafică", Bulet. Impr. Statului.

CRONICA DRAMATICĂ

CAMIL PETRESCU, DIRECTOR AL TEATRULUI NAŢIONAL

In 1926, d. Camil Petrescu scria în „Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici".

„Eu sunt un incorigibil optimist în ordinea pragmatică, în sensul că socot de mare valoare estetică, şi posibil, triumful ideii organizate...

„... Nu sunt decît un biet scriitor. Nici prin naştere, nici prin situaţie socială, nu însemn nimic. Ca scriitor chiar, nu sunt decît un tolerat la vreo două ziare, iar ceea ce gîndesc nu pot spune decît într'o revistă proprie, care abea numără mai mult de o mie de cititori. Cuvîntul meu e fără răsunet şi influenţa mea nu se exercită, atît cît se exercită, decît într'un colţ restrîns al societăţii ăsteia mari. Cîţiva prieteni personali, alţi cîţiva scriitori şi un număr mai mare sau mai mic de actori...

„... M'am încăpăţinat să le afirm oamenilor acestora că e posibilă şi altă viaţă, că trebue să năzuim toţi către un liman. In micile reviste, pe care le scot pentru ei, în pasionate dezbateri orale, într'o frondă cotidiană, mi-am propus să le arăt, ca singură calea solidarismului social şi a efortului intelectual poate duce la adevărate realizări, că restul sfîrşeşte totdeauna în dezastru. Să le spun anume că frumosul are şi o valoare pragmatică. Ţin anume să le inspir încrederea în mijloacele aceste, cu convingerea nestrămutată că atunci cînd fiecare îşi va face datoria, toţi vom folosi, iar greutăţile se vor simplifica...

„... Mi se răspunde de obiceiu: Fugi, dragă, la noi nu poţi să ajungi, decît plecîndu-ţi spinarea şi căutînd aranjamente... Tu eşti un naiv. Totul e să ai succes.

„... Fireşte că sunt descurajat de această stare de lucruri, dar nu prea (aş putea spune că sunt mai mult revoltat de acel vulgar „eşti naiv" care mi se spune atît de des). Oricum, n'am decît un singur gînd: să mă port aşa ca şi cum de mine ar depinde totul. Sentimentul de altfel l-am încercat mai adînc în războiu...

„...Regimentul meu primind ordin într'o noapte să atace de flanc un oräşel, mă trimisese să iau legătura cu celălalt regiment, care ataca de front. Oamenii acestui regiment fuseseră însă surprinşi chiar pe străzile oraşului şi atacaţi cu violenţă dela ferestre cu mitraliere şi granate... Companiile speriate se retrăgeau fugind... Să fugim împreună cu ele a fost primul gînd al meu şi primul gest al oamenilor mei... Ce însemna o fugă mai mult sau mai puţin în războiul acesta

care înregistrase retrageri de sute de kilometri? Cu mine sau fără mine, încăerarea uriaşă în care luptau în noaptea aceasta nesfîrşită, zece milioane de soldaţi pe cuprinsul Europei, avea să fie aceeaşi... Dar am rămas...

„Mai tîrziu a sosit şi colonelul meu din urmă, m'a luat de urechi mulţumit şi cînd s'a luminat de ziuă, am pornit cu el în frunte, la atac. Pînă după amiază şi tîrgul şi măgura de dincolo de el, erau cucerite. In colţul acesta al societăţii acum, mă simt descurajat ca atunci.

Şi totuşi îmi zic şi aici că trebue să rămîn. Poate că cine ştie, vine şi aici un colonel".

*

Recitită astăzi, pagina de mai sus dă numirii d-lui Camil Petrescu la direcţia Teatrului Naţional, un sens mai grav şi mai profund, decît al unui simplu eveniment de teatru. Numirea aceasta răsplăteşte mai mult decît ceea ce se numeşte o „carieră"; ea ratifică şi legitimează o atitudine. Nu atît personalitatea, eminentă desigur, a d-lui Camil Petrescu este verificată prin demnitatea la care este chemat, cît o anumită atitudine complexă de artist, de intelectual şi de om, care animă întreaga activitate, şi, nu e exagerat să spunem, întreaga viaţă a scriitorului, şi pe care el a menţinut-o riguros şi a dus-o cu toate riscurile pînă la ultimele ei consecinţe.

„Cu toate riscurile" nu e o formulă aruncată la întîmplare. Ea capătă în cazul d-lui Camil Petrescu întreaga greutate a cuvintelor, căci într'adevăr „riscurile" au fost de multe ori foarte dureroase, iar scriitorul le-a suportat dacă nu fără revoltă, în orice caz fără dare înapoi.

E de ajuns să ne gîndim la situaţia literară a d-lui Camil Petrescu în 1926, la data „Falsului tratat", situaţie pe care acest document unic—şi nu numai în cultura noastră!—o descrie cu atîta incisivitate, dar şi cu atîta tristeţe, e deajuns să revedem acel front de adversităţi şi imposturi coalizate, împotriva cărora un om lupta singur şi cu singura armă a scrisului său, pentru ca drumul parcurs de atunci pînă azi, să fie măsurat în toată dramatica lui semnificaţie.

Fără concursul presei de tiraj, ba chiar împotriva ei, fără adeziunea marelui public, fără nicio popularitate (pe care de altfel atitudinea sa critică o respingea, tocmai prin principiul ei sever de selecţie şi de ierarhie intelectuală). Camil Petrescu a cîştigat de atunci în cultura romînească poziţii, a căror autoritate este astăzi de necontestat şi a căror forţă de radiere este cu atît mai mare, cu cît nu a constituit un scop, ci o consecinţă. Prin niciuna din acţiunile sau cărţile sale, acest scriitor n'a vizat succesul. Nici în roman, nici în teatru, nici în poezie, nici în critică, el n'a mers pe panta celei mai mici rezistenţe. Nu există concesii de gust, nu există compromisuri de gîndire în opera lui. Totul este comandat de o necesitate adîncă de expresie şi de cunoaştere.

Se înţelege că o astfel de operă nu poate avea, şi nici nu caută victorii „fulgerătoare". Pătrunderea ei în opinia publică este lentă, pentrucă nu se poate face decît prin zonele superioare de sensibilitate şi de gîndire ale acestei opinii, dar tocmai de aceea cuceririle sunt esenţiale şi stabile.

„Cuvîntul meu e fără răsunet şi influenţa mea nu se exercită decît într'un colţ restrîns al societăţii", spunea cu dezolare d. Camil Petrescu în 1926. E de văzut însă dacă puterea scrisului său n'a fost tocmai în această lipsă de „răsunet" şi dacă prestigiul influenţei sale, astăzi de netăgăduit în orice domeniu al literaturii noastre, nu a fost

sporit considerabil tocmai datorită faptului că se exercita într'un colţ restrîns", care putea să compenseze prin intensitate şi adîncime, lipsa relativă de suprafaţă socială. Fapt este că ultimii zece ani ai vieţii noastre literare nu pot fi înţeleşi fără prezenţa lui Camil Petrescu şi că atît opera lui, cît şi controlul critic pe care l-a exercitat personal, reprezintă un factor central de direcţie în literatura noastră contimporană.

Ce este exemplar în toată activitatea acestui scriitor, este că şi-a păstrat cu îndîrjire atitudinea sa iniţială, adîncită desigur de experienţe ulterioare, dar menţinută în tot ce ea avea esenţial. Erau atîtea alte drumuri mai uşoare decît al lui!

Viaţa nu cere deobiceiu trădări absolut infamante. Se mulţumeşte cu mici compromisuri, cu mici retractări, cu mici concesii. Numai canaliile calificate sau aventurierii cinici schimbă totul dela o zi la alta. Restul oamenilor, oamenii de treabă, au arta de a cere scuze vieţii, fără să se bage de seamă.

Camil Petrescu n'a cerut scuze, n'a căzut la învoială, n'a fugit. Este în el şi în scrisul lui ceva „neacomodant", care face tăria lui morală: anumită intransigenţă de gest, anumită decizie de a rupe irevocabil toate punţile de trecere, anumită putere de a trage toate consecinţele unui fapt. Violenţa acestui om sensibil şi nuanţat este neiertătoare, pentrucă nu decurge dintr'o dispoziţie de temperament (ba chiar o contrazice), ci din jocul obiectiv al ideilor. E o lege intelectuală aspră şi în anumit sens mai severă pentru cine o aplică decît pentru cine o suportă.

In cultura noastră se rezistă foarte puţin şi se cedează foarte repede. Nimeni nu crede că jocul ideilor poartă în însăşi logica lui, putinţa victoriei şi că deci prima îndatorire este să-l respecţi şi să i te supui. Toată lumea s'a învăţat să caute în cultură victorii cîştigate cu mijloace străine de ea.

Tocmai de aceea succesul de azi al lui Camil Petrescu, are o semnificaţie, care spuneam că depăşeşte domeniul limitat al teatrului. Este victoria unei activităţi intelectuale care nu s'a trădat niciodată pe sine. Este victoria unei atitudini care n'a evitat răspunderile, n'a abandonat poziţiile, nu s'a sustras dela legea ei interioară.

„Şi totuşi îmi zic că şi aici că trebue să rămîn. Poate că cine ştie vine şi aici un colonel".

Camil Petrescu a rămas, iar într'un tîrziu „colonelul a venit"—ceea ce îi dă dreptul şi lui Camil Petrescu, dar şi nouă, să credem mai departe în „triumful ideii organizate".

Numirea noului director al Teatrului Naţional are un sens moral, ca orice alegere justă, ca orice fapt ce decurge obligatoriu din anumite date obiective. Injustiţia este înainte de orice un act de dezordine intelectuală. Dimpotrivă, un act just este un act care restabileşte adevărul şi impune ordinea.

Numirea d-lui Camil Petrescu nu este rezultatul unei competiţiuni, ci concluzia unei atitudini.

*

In cronica noastră din Iunie *), cînd prin moartea lui Paul Prodan, direcţia Teatrului Naţional devenise vacantă, am încercat să definim funcţiunea acestui teatru în cultura romînească. Nu voi repeta lucruri pera de curînd spuse. E de ajuns să observ că ele sunt mereu de actualitate.

*) Viaţa Romînească. Anul XXX, Nr. 6.

D. Ion Marin Sadoveanu părăseşte postul de director după un timp prea scurt, pentru ca trecerea sa să poată constitui o experienţă. Dela spectacol la spectacol, am remarcat în cronicile noastre lunare, ce era interesant şi ce era regretabil în stagiunea condusă de d-sa.

Repertoriul prezentat (şi care continuă să fie repertoriul sta- giunii în curs) sufere de lipsa unei concepţii unitare. Totul—inclusiv lucrurile bune—pare făcut prin accident, puţin la întîmplare. S'a re- prezentat „Clopotul scufundat", dar s'a reprezentat în acelaşi timp—de ce? pentru cine?—„Premiul Nobel" şi „Summa cum laude". In ase- menea vecinătate, Hauptmann şi Claudel devin de neînţeles.

Noul director găseşte teatrul disponibil pentru o experienţă de reînoire totală. Repertoriu, interpretare, punere în scenă, decoraţie, totul poate să fie revizuit, refăcut, scos din vechile tipare, îndreptat spre alte obiective de artă. Teatrul Naţional nu aşteaptă un nou ad- ministrator, ci un nou director în înţelesul cel mai greu al cuvîntului.

D. Camil Petrescu poate fi acest director. Intreaga sa activitate de scriitor şi de om de cultură îl desemnează şi îl obligă la aceasta.

Ca autor dramatic a avut experienţa completă a acestei meserii, cu tot ce are ea fascinant, intens şi primejdios. A cunoscut succesul, dar a cunoscut şi reversul lui. A suportat şi favoarea publicului, dar i-a suportat şi neînţelegerea.

Ca critic dramatic, a urmărit ani de-arîndul jocul actorilor şi reacţiunile publicului.

Ca membru în comitetul de lectură al Teatrului Naţional, a ur- mărit îndeaproape literatura dramatică originală. Ca membru al co- mitetului de administraţie al aceluiaşi teatru, s'a familiarizat cu ruajul administrativ al instituţiei.

Anul trecut n'a ezitat să-şi asume punerea în scenă a piesei sale „Suflete tari" şi cum acest lucru coincidea cu apariţia tezei sale de doctorat despre „Modalitatea estetică a teatrului", a putut astfel să aibe în acelaşi timp o dublă experienţă, şi tehnică şi teoretică, a fe- nomenului de teatru.

Toate aceste elemente, întrunite în funcţiunea de director, ne dau dreptul să aşteptăm ceea ce se numeşte un „mare directorat". D. Ca- mil Petrescu poate şi trebue să înscrie în istoria teatrului romînesc un moment distinct. Stă în puterea sa, ca numele să-i fie trecut în această istorie, alături de al lui Alexandru Davilla şi al lui Pompiliu Eliade.

TEATRUL NAŢIONAL: „DUDUCA SEVASTIŢA", DE ION SÎN-GIORGIU

Nu ne-am ocupat în cronica noastră trecută de piesa d-lui Sîn- Giorgiu şi credeam că pînă la urmă ne vom putea dispensa de a o face. „Duduca Sevastiţa" ni se părea un accident de repertoriu re- gretabil dar trecător. In opera unui scriitor autentic, o asemenea piesă, poate fi o eroare, şi cu acest titlu—căci şi erorile sunt instruc- tive—ar putea să fie luată în discuţie. Nu este însă cazul d-lui Sîn- Giorgiu şi desigur nu printr'o abatere dela posibilităţile sale literare fireşti, a scris d-sa această comedie, care probabil reprezintă perfect ambiţiile sale de artă, dar nu intră în limitele oricît de primitoare ale unei cronici. Dacă în critica literară nu suntem ţinuţi să înregistrăm tot ce apare, căci şi omisiunea este o judecată (nimeni nu-mi va re- proşa de exemplu că în activitatea mea de critic literar, n'am vorbit niciodată despre romanele d-lui Octav Dessilă) de ce am fi oare datori, în materie de critică teatrală, să înregistrăm tot ce se joacă?

Teatrul însă este un lucru misterios, în care nimic nu se poate prevedea şi totul devine posibil. „Duduca Sevastiţa" este o piesă peni- bilă prin subiect, inferioară prin tratare, neinteresantă prin realizare scenică. Ei bine, „Duduca Sevastiţa" este un mare succes de public. Dela premieră pînă azi, se pare că nu s'a jucat decît cu casa închisă. Săli arhipline aclamă pe norocosul autor şi pe nedumeriţii lui inter- preţi.

Este o întîmplare făcută să suspende orice judecată critică. Sun- tem în plin necunoscut. Nimic nu poate explica în mod plauzibil un asemenea succes. Numai hazardul—stupidul hazard care este legea supremă în teatru—poate să ducă la astfel de rezultate, care contrazic şi bunul gust şi bunul simţ.

Cînd d. N. Kiritzescu triumfă cu „Ion al Vădanei", faptul nu este cu totul absurd, ba chiar este în anumită măsură normal. Piesa sa este de duzină, dar conţine anumite elemente de haz şi de sentimen- talism, care trebue să placă marelui public, venit să plîngă şi să rîdă.

Cînd d. Aslan reuşeşte să facă din „Glumele destinului" un suc- ces de stagiune, lucrul este foarte regretabil din punct de vedere ar- tistic, dar nu este lipsit de explicaţie totuşi. Lucrarea sa e o farsă cam grosolan cusută cu aţă albă, dar tocmai de aceea menită să distreze publicul de rînd.

Niciuna din aceste explicaţii nu poate fi invocată însă pentru piesa d-lui Sîn-Giorgiu, „Duduca Sevastiţa" se îneacă în platitudine. E o piesă cenuşie, corectă dacă vreţi ca scenariu, dar fără mişcare, cu scene care se repetă, cu situaţii care se destramă în vorbărie, cu „con- flicte" care nu se rezolvă. Prima jumătate a actului doi repetă întoc- mai jumătatea ultimă a actului prim. E acelaşi lucru, scris de două ori, jucat de două ori.

Dar ceea ce e cu desăvîrşire întristător în această piesă, nu este lipsa ei de invenţie dramatică (invenţie care de altfel nouă nu ni se pare o condiţie majoră de artă), ci trivialitatea materialului uman, întrebuinţat de autor.

Un bătrîn libidinos, care trăieşte cu slujnica lui, în timp ce ea îl înşeală cu vechilul; o fiică revoltată de această situaţie, dar nu prea mult, căci la urma urmelor se împacă şi cu asta; un logodnic berbant, care o ciupeşte prin colţuri pe ţiitoarea viitorului său socru; o întreagă lume decrepită, vulgară, grosolană, nerealizată dramatic şi prezentată complezent, fără oroare, fără ironie, fără putere satirică.

Nu voi spune că piesa d-lui Sîn-Giorgiu este imorală. Ar fi prea mult. Totul este prea mult, cînd e vorba de o astfel de piesă. Dar nici nu ne putem opri să ne amintim, că mai acum doi ani, acest profesor universitar se aliase cu cunoscutul om de cultură Georgescu-Cocoş, în aşa zisa campanie pentru „moralitatea în artă" şi că ataca poezia d-lui Tudor Arghezi, pentru pornografie.

„Duduca Sevastiţa" este un bun prilej pentru a preciza cînd anume o operă începe să fie pornografică. Este la mijloc o chestiune nu de atitudine moralistă, ci de realizare estetică. Un artist autentic poate pătrunde pînă în cele mai infernale regiuni ale sufletului ome- nesc şi mărturia lui va fi o mărturie gravă, nobilă, care sporeşte cu- noştinţa noastră despre om. Cu cît materialul inspiraţiei este mai sumbru şi mai primejdios, cu atît puterea creatoare a artistului tre- bue să fie mai intensă, mai arzătoare. In absenţa talentului, totul devine trivial şi jignitor.

Nu i-am fi cerut desigur d-lui Sîn-Giorgiu să-şi dezaprobe eroii, pedepsindu-i sau făcîndu-le morală. I-am fi cerut însă ca abjecţia lor comedie să fie văzută cu incisivitate şi realizată în adîncime.

Cînd un erou de roman sau de teatru, există cu adevărat, cînd el devine o fiinţă de sine stătătoare, cînd ne convinge de realitatea exis-

tenţei sale, atunci problema moralităţii sau a imoralităţii nu se mai pune.

Dar nimeni nu trăieşte în această „Duducă Sevastiţă", nimic nu e dus pînă la consistenţa unui caracter, totul se scaldă într'un fel de promiscuitate indiviză, totul se tîrăşte moale, inert, descompus. Niciun moment intens în trei acte, nicio sclipire, nicio rezistenţă, niciun elan, niciun strigăt, nicio tăcere expresivă.

Totuşi, totuşi, totuşi, toate acestea se pot transforma într'un mare succes.

Este misterul de nepătruns al teatrului. In faţa lui, orice act de judecată critică devine inutil.

Ne rămîne resemnarea sau risul. Şi desigur, apelul la eternitate...

TEATRUL NAŢIONAL: „ATRIZII", DE VICTOR EFTIMIU

A doua zi după spectacolul d-lui Eftimiu, aşi fi scris probabil ceea ce se chiamă cronică violentă. Indignarea nu este o atitudine de critic, dar piesa în versuri, jucată la Teatrul Naţional, tratează fără niciun scrupul lucruri prea grave şi prea nobile. „Atrizii" este o lucrare retorică, ostentativă, sonoră, colorată ieftin pînă la exces, strălucitoare cu tot dinadinsul, făcînd apel la tot ce poate fi mai zăngănitor şi mai artificial în armele teatrului.

Este un libret de operă. Trîmbiţele se aud în acest text, chiar atunci cînd tac.

Mă gîndeam să arăt în ce măsură marile teme tragice ale antichităţii sunt degradate prin asemenea procedee şi să protestez împotriva lor—dar mărturisesc că acum, după ce revolta din primul moment a trecut, un asemenea „protest" mi s'ar părea deplasat. Poate chiar injust.

O cronică lunară are asupra unei cronici „la zi", avantajul de a putea privi lucrurile dela anumită depărtare şi dacă e drept că din cauza aceasta nu mai poate reda gustul imediat, instabil şi repede trecător al unei reprezentaţii, în schimb poate să desprindă mai clar sensul ei just.

Privind lucrurile dela această distanţă, cazul „Atrizii" mi se pare mai puţin grav, iar răspunderea personală a d-lui Victor Eftimiu, mai puţin directă.

Adevărul este că literatura noastră dramatică este încă foarte tînără, şi tocmai această tinereţe explică de ce nu numai piesa d-lui Eftimiu, dar genul de teatru pe care îl reprezintă, este încă posibil la noi.

Trebue să ţinem seama de faptul că publicul nostru este atît de puţin familiarizat cu marile teme clasice, încît atunci cînd cineva le reia, fie chiar numai cu intenţia de a le vulgariza, poate să găsească la un asemenea public, o reală curiozitate pentru conţinutul lor anecdotic şi dramatic.

Dacă Ifiginia va muri sau nu, dacă Clitemnestra îl va ucide pe Agamemnon şi se va căsători cu Egist, dacă Electra se va răzbuna, dacă Oreste va înebuni—iată atîtea drame teribile, pe care publicul nu le cunoaşte şi care prezintă pentru el un interes de aventură. Faptele brute sunt destul de puternice prin ele însele, pentru ca să provoace emoţie şi nerăbdare, dincolo de orice semnificaţie poetică sau tragică. Există în dramele antice un element de simplă intrigă dramatică şi el reprezintă un material de teatru nespus de generos: crime, incesturi, războaie, răzbunări, sacrificii.

Intr'o literatură evoluată, dacă un poet contimporan reia una din aceste teme clasice, nu o face pentru a expune încă odată materialul ei brut, ci pentru a-i găsi o nouă semnificaţie. Cînd un Hoffmanstal în Germania sau un Giraudoux în Franţa scrie o „Electră", versiunea lui adaugă textului clasic o nouă viziune a dramei. Este un mod de a măsura sensibilitatea omului modern cu problemele morale eterne.

Teatrul romînesc nu a ajuns probabil la acest stadiu. El este încă în faza în care ia cunoştiinţă de tragediile clasice, ca simplu material dramatic. Accentul cade pe acţiune, pe intrigă, pe desnodămînt.

D. Victor Eftimiu a înţeles de mult ce rezervor de situaţii „tari" este teatrul antic. Gustul său pentru melodramă l-a dus în mod natural spre aceste surse, unde putea găsi fără efort flamuri, stindarde, pumnale, otrăvuri, ţipete, un întreg arsenal de atrocităţi şi splendori utilizabil în spectacole de mare regie.

Literatura franceză—mai ales în veacul XVIII şi XIX—este plină de asemenea orori grandilocvente. Sainte Beuve vorbeşte despre un anume Ducis care a scris un *Oedip* şi despre un anume Etienne Pariset, care a scirs o *Electră*, amîndouă mari succese teatrale la timpul lor. Cîţi alţi şi mai obscuri Ducis şi Pariset nu vor fi cucerit o efemeră glorie, cu tot felul de Antigone, Electre şi Thebaide sfişietoare şi triviale!

Nici bătrînul Alexandre Dumas nu s'a îndurat să nu scrie la timpul său nişte „Atrizi" răsunători. Intr'adevăr „Orestia" lui nu e altceva decît piesa de azi a d-lui Victor Eftimiu. Numai că d. Eftimiu o scrie un secol mai tîrziu.

Un secol mai tîrziu—nu e totuşi prea tîrziu. Cel puţin nu la noi. Teatrul nostru este încă destul de tînăr, publicul nostru este încă destul de neuzat, pentru ca să primească, fără ironie, asemenea mistificări. Suntem încă în momentul Alexandre Dumas-père.

Ceea ce a făcut d. Eftimiu în ultima sa lucrare, este destul de ingenios ca procedeu. D-sa a întrunit într'un singur spectacol tot ceea ce dramele lui Sophocle, Eschil şi Euripide spun despre neamul Atrizilor.

Intîrziind moartea Ifigeniei pînă după sfîrşitul războiului troian, ţinîndu-l pe Oreste la curtea lui Agamemnon pînă la întoarcerea acesuia din războiu, intervertind ordinea faptelor, d. Eftimiu ajunge să strîngă în cinci acte, trei piese de Eschil, două de Euripide şi una de Sophocle, luînd dela fiecare tot ce-i trebue. Ne-ar fi foarte uşor, dacă am avea textul său tipărit, să arătăm în mod exact, care este partea fiecăruia din cei trei clasici. (Tirada semnalelor luminoase, care anunţă căderea Troiei, în actul I. este luată din „Agamemnon" al lui Eschil şi pusă pe versuri de 13 picioare. Tirada din actul ultim, în care se povesteşte pretinsa moarte a lui Oreste, este luată din Electra lui Sophocle). Se înţelege, nu-i putem face vreo vină d-lui Eftimiu că se serveşte de asemenea nobile isvoare. Dacă s'ar fi limitat la atîta lucru, ar fi avut meritul de a face cunoscut publicului său, anumite texte ilustre, chiar dacă le desfigurează prin versificare.

Regretabil în lucrarea d-lui Eftimiu nu este ceea ce d-sa ia, ci ceeace adaugă. Intriga amoroasă dintre Electra şi Egist, care nu se află în niciuna din dramele clasice, este o invenţie personală a d-lui Eftimiu. In principiu nu-i putem tăgădui dreptul de a innova dar această inovaţie falsifică întreaga tragedie, îi deviează sensul şi dintr'o Electră, a cărei răzbunare porneşte dela un principiu de puritate, face o eroină vulgar geloasă, ca un personaj dintr'o piesă de Bernstein. Aici textul clasic nu era probabil suficient de „tare" pentru necesităţile de melodramă ale autorului. Există însă un mijloc suprem de a face să răsune melodrama, mai departe chiar de atrocitatea subiec-

tului: există versul—versul d-lui Victor Eftimiu, exterior, umflat, declamator, vers de romanță, vers de tiradă, vers de bravură, care smulge lacrimi și aplauze. Facilitatea sa de ritm și de rimă nu cunoaște remușcări.

Ce 'nfricoșată veste am auzit, nu! nu!
N'ai să mă dai pieirii, părinte, tocmai tu.

Și evident, după o rimă cu „*nu! nu*", nimic nu e mai logic decît să urmeze și una cu „da—da".

Moștenitorul țării — ați auzie? — da! da!
Oreste vine acasă și ne va răzbuna.

Aproape la fel de ingenioasă este rima răstită de mai jos:

Cînd ne-ai văzut alături ai rîs mereu așa
Nimic. Biata regină, ce-o mai așteaptă. Ha!

Cît despre orgiile prozodice pe care le provoacă numele proprii, desigur memoria noastră e departe de a fi reținut cele mai strălucite exemple.

Cassandra și Elena și Hermiona ei
Să moară tot pămîntul, dar nu copiii mei.

Sau:

Te ascult. Moștenitorul de țară și de tron
E fiul Clitemnestrei și-al lui Agamemnon.

Ceea ce este o frumoasă variantă a celebrului „*La fille de Minos et de Pasiphaë*"....

Mi-e greu să renunț la un ultim distih, care poate fi considerat prin sonoritate, rezumativ pentru întreaga artă poetică a d-lui Eftimiu.

„Iți mulțumește astfel în ceasul tău final
Intiia principesă a sîngelui regal".

Astfel vorbește Electra. Este aceeași Electră care a trecut peste veacuri, din mîinile lui Sofocle în mîinile lui Hoffmanstahl, Giroudoux și O'Neil.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

O NOUĂ TEORIE A SPAȚIULUI

Pe lîngă axiomele lui Euclid cu privire la spațiu, ori negația lui susținută de metafizicieni, iacă încă o teorie: spațiul vital, ori *Lebensraum*, cum este numit în limba lui Kant. In numele acestei teorii de ordin politic, ni se prezintă dreptul de expansiune al popoarelor celor mai tari, mai numeroase și mai bine organizate, mai ales din punct de vedere militar. Dar să vedem care sunt faptele.

Mesagiul Cancelarului Hitler către poporul german, precum și către restul lumii, rostit la 30 Ianuarie, a fost așteptat cu cea mai mare înfrigurare, ca și cînd ar fi fost vorba de pronunțarea unei sentințe de condamnare la moarte colectivă, cel puțin a europenilor încă neconvertiți la religia totalitară. Istoria cunoaște destule cazuri de panică generală, mai ales în evul mediu, cînd se răspîndeau profeții care fixau definitiv data sfîrșitului lumii, ori cînd se producea o eclipsă de soare totală, făcînd ca lumea ignorantă să înghețe de spaimă. Groaza care a cutremurat America, acum de curînd, cînd dramatizîndu-se un roman al lui Wels, s'a anunțat, la radio coborîrea locuitorilor din Martie, cu mașini uriașe, pe proprietățile socotite absolut inviolabile ale Unchiului Sam, înveselește încă amintirea glumei care a pus atît de amarnic la încercare bietul curaj omenesc. Această stare de spirit a omenirii „civilizate" pentru care Herr Hitler devine însuși Demiurg arată, pe lîngă starea nervoasă a cetățeanului, cît mai prețuește securitatea de azi și la cîte umilinți ne-au coborît acei care n'au voit să priceapă la timp că dreptul, legalitatea și moralitatea internațională trebuesc apărate și plătite cu sacrificii pentru a nu se îngădui triumful forței brute. De aceea, acum cîteva zile, cu prilejul unei conferințe la Oxford asupra Psichologiei războiului, ținută de un învățat cu mare faimă, profesorul Gilbert Murray găsea prilejul să declare că astăzi războiul poate fi declarat într'o țară civilizată tot atît de ușor cum s'ar lua o decizie pentru sporirea impozitelor. Dezertarea rațiunii dintre oameni poate fi deci proclamată tocmai în anul cînd se împlinește un veac și jumătate dela Revoluția Franceză. Curmarea respirației prin intensa așteptare a lumii moderne ca să audă graiul fatal, implică mărturisirea că soarta ei ar putea să atîrne dela hotărîrile unui singur om.

Mai bine de două ceasuri, noul Odin a cutremurat văzduhul bietei noastre planete, tunînd prin proclamații categorice și definitive drepturile celor orînduiți de dînsul ca primii născuți de pe continentul european—germanii—invitînd la pocăința promptă toate neamu-

rile care ar mai sta, cumva, în calea „desvoltării lor naturale" şi ameninţînd cu sancţiuni irevocabile. Dar pentrucă Herr Hitler a mărturisit că „crede într'o lungă perioadă de pace", condiţionată exclusiv, bine înţeles, de prompta îndeplinire a tuturor cererilor Axei Berlin-Roma, statele cărora li s'ar impune sacrificiile s'au grăbit să vadă în această mărturisire convertirea divinităţii teutonice la creştine-cul „pe pămînt pace şi între oameni bună învoire". Pentru cîteva ceasuri deci s'a simţit o adevărată uşurare şi reluarea respiraţiei. Dar efectele acestei auto-sugestii determinată prin mijloacele moderne prin care se răspîndesc şi se alterează ştirile, au dispărut a doua zi. Interpretarea în termenii cei mai precişi şi brutali a mesagiului dela Berlin au dat-o publicaţiile germano-italiene care nu pot să emită decît vocea stăpînilor.

Mai întîiu, Cancelarul Hitler a preamărit triumful rasismului. Visul secular al lumii teutone s'a realizat într'un singur an, iar instrumentul prin care Providenţa a făcut această minune n'a fost altul decît el însuşi, Führerul. De aci şi pînă la eliminarea acestei providenţi sui generis dela tovărăşia triumfului nu mai este nicio distanţă, mai ales că toate căpeteniile hitlerismului se întrec încă de mult timp în a conferi atributele divinităţii supremului dela Berchtesgaden. Aceasta cu atît mai mult cu cît, ideia de divinitate, la Germani, pare a fi mult mai adîncă decît ideia de Dumnezeu. Aceasta poate fi una din cauzele principale că Dumnezeu ia, cînd forma de stat, cînd cea de naţiune sau a conducătorului suprem german. In aceeaşi ordine de idei: Statul, pentru Germani, nefiind pînă la Cancelarul Hitler o creaţie politică, era mai degrabă una datorită filosofilor. Dar logica proclamaţiei berlineze ne sileşte imediat să constatăm că „metoda" după care s'au realizat dorinţele presupusei providenţi nu este alta decît disciplina de fier a organizaţiei hitleriste, forţa brutală care implică eliminarea definitivă a oricărei voinţe individuale, în afară de aceea a conducătorului, ori a vreunei religii, în afară de păginismul Statului. Şi aceasta, evident, reduce complet rolul adevăratei providenţe.

Sîmburele acestui lung mesagiu din care n'au lipsit nici termeni de violentă vulgaritate, ca pederastie, hoţi, furt, banditism, imbecilitate, nebuni, este însă enunţarea şi ridicarea la rangul de principiu dominant *a dreptului evoluţiei naturale a 80 milioane de germani*. In ceea ce priveşte violenţa de limbagiu, Cancelarul Hitler încă nu poate întrece pe Luther cu care are asemănări atît de isbitoare. Henric al VIII-lea al Angliei face apel la Erasm ca să judece dacă se poate tolera un limbagiu ca acela întrebuinţat de Luther faţă de dînsul. Despre Evrei, naţionalistul Reformaţiei spune cu mai multă violenţă decît Herr Hitler: „Sinagogele lor ar trebui rase de pe faţa pămîntului, casele lor dărîmate, cărţile, împreună cu Talmudul, ba chiar şi Vechiul Testament să le fie luate, iar rabinii siliţi să-şi cîştige pîinea zilnică prin cele mai grele munci". Restituirea fostelor colonii germane pe „baza dreptului moral şi necesităţii economice" este un lucru dela sine înţeles. Alte teritorii în restul lumii trebuesc oferite Reichului. Toate acestea conform teoriei *spaţiului vital*—Lebensraum. De altfel revista Ligei coloniale germane, Kolonie und Heimat, dela 15 Februarie, justifică unele din aceste cereri astfel: „Belgia nu e mai mare decît Pomerania". „Are o suprafaţă de 30.000 kmp şi în schimb stăpîneşte Congo care are două milioane kmp". „Anglia are un imperiu de 29 milioane kmp". Nu este uitată Franţa „decăzută" mult mai rău decît Anglia. Cancelarul Hitler spune că, bine înţeles, problema coloniilor, *singură* nu ar putea justifica războiul. Este evident că acest „singur" implică un complex întreg de revendicări pentru care se pregăteşte cu înfrigurarea ajunsă pînă la aiureală şi cu sacrificarea ultimului strop din isvorul bogăţiei şi energiei germane

pentru perfecţionarea celei mai infernale maşini de războiu din cîte poate realiza ştiinţa pusă în serviciul diabolicilor intenţii. Mai mult: Herr Hitler nu tolerează întinderea relaţiilor comerciale ale altor State în Europa sudică şi răsăriteană pe care o socoteşte ca pe o simplă bătătură cu vite şi orătănii gata numai pentru traiul şi ospăţul german. „Cred că nici nu mai e nevoie să vă asigur că pe viitor—proclamă Herr Hitler—nu vom tolera niciun fel de încercare din partea Puterilor apusene în treburi care exclusiv ne privesc pe noi şi unde ele ar încerca să împiedece soluţiile naturale şi rezonabile". De ce fel de soluţii „naturale şi rezonabile" este vorba, rămîne să ne lămurească atît Voelkischer Beobachter cît şi Boersen Zeitung,—cel mai de seamă ziar german pentru chestiunile financiare şi economice—ca şi National Zeitung dela Essen, ziarul Mareşalului Goering, la 12 Februarie. Ele se ridică violent împotriva oricărui amestec al finanţei, industriei şi comerţului anglo-francez în Europa dunăreană. Spaţiul vital capătă deci o definire lipsită de orice echivoc. „Politica de încercuire—scrie ziarului d-rului Goebbels—încă mai dă iluzii la Londra şi Paris, unde se pare că nu se înţelege încă adevăratele concluzii ale acordului dela Münich". „Desvoltarea naturală a Germaniei sfărîmă însă astfel de planuri". Spaţiul vital trebue deci asigurat cu orice preţ, iar cînd e vorba de mijloacele prin care se vor realiza astfel de planuri nu mai e nevoie să se pună la încercare imaginaţia. De altfel, Cancelarul Hitler spune lămurit în proclamaţia sa: „Suntem deci fericiţi să constatăm nu numai că principiile pe baza cărora s'a ajuns la înţelegere au fost găsit şi nu numai pentrucă în felul acesta s'a ajuns la o soluţie pe cale paşnică, ci, pentrucă, înainte de toate *acest acord* (Münich) *rămîne ca un model după care se pot soluţiona toate problemele vitale*. Sau mai lămurit: cu îngăduirea marilor puteri europene se vor satisface nevoile organice ale germanismului, asigurîndu-i-se spaţiul vital, cu înghiţirea din punct de vedere politic şi economic a neamurilor care se vor găsi în zonele de extindere ale acestui spaţiu. Formularea este deci cît se poate de categorică. „Natura nu cunoaşte frontiere politice" se propovădueşte prin Coranul germanic, Mein Kampf (p. 147). „Omenirea s'a desvoltat spre mărire prin conflictul etern, iar prin pace va pieri", iar politica de Grund und Boden, de cucerire a spaţiului vital „trebue urmărită azi exclusiv în Europa". (M. K. p. 152).

Preşedintele Lebrun a caracterizat însă destul de lămurit acest limbagiu la masa ziariştilor, la Paris, la 6 Februarie: „Vechilor principii de drept internaţional şi naţional se substitue acum un drept nou: al dinamismului". Acesta îşi are originea—se spune—în „aspiraţiunile naturale ale popoarelor", în „inevitabila evoluţie a istoriei". „Mai bine să spunem lucrurilor pe nume—a încheiat Preşedintele Lebrun: este vorba de înlocuirea dreptului prin forţă".

Ceea ce formează însă tristul caracter specific al vremurilor noastre este însă că deşi toată lumea este de acord asupra primejdiei intronării forţei ca arbitru în conflictele internaţionale se îngădueşte totuşi, mai mult: se lucrează necontenit şi cu cea mai perfidă artă pentru satisfacerea tuturor cererilor apostolilor forţei.

Daily Telegraph dela 31 Ianuarie—deşi n'a fost printre ziarele cele mai entusiaste în susţinerea acordului dela Münich — scrie, sub titlul „Intărirea forţelor pentru pace" un articol din care se vede, deşi foarte puţin, ceea ce s'a petrecut în timpul crizei de anul trecut. „Desigur, este uimitor—spune ziarul—să aflăm din declaraţiile lui Herr Hitler că în Septemvrie trecut „noi n'am ameninţat pe nimeni: ne-am apărat doar împotriva intervenţiei unei al treilea factor". „Este cu neputinţă să se potrivească asemenea afirmaţii—continuă ziarul—cu cele ce s'au petrecut între Godesberg şi Münich". Nu numai că nu se poate imagina o potrivire de acest fel, dar cînd se va putea prezenta

dovada comediei jucată, atunci se va vedea starea de decădere morală a multora dintre actorii de atunci. „De asemenea—continuă Daily Tegraph—nu se poate trece cu vederea mărturisirea Cancelarului Hitler că a hotărît să ocupe Austria în Ianuarie, adică încă mai bine de o lună înainte de istorica întîlnire cu Schuschnigg la Berchtesgaden şi mai mult de două luni înainte ca plebiscitul cancelarului austriac să-i fi dat pretextul să-şi pornească armatele în Austria".

„Mai departe — continuă ziarul — dacă după cum ne mărturiseşte că în Mai hotărîse o „acţiune radicală şi definitivă" pentru a soluţiona problema Sudeţilor, atunci de ce a mai acceptat, în August, trimiterea misiunii Runciman, care avea de scop să găsească o soluţie cu totul diferită?". „In tot cazul e greu să ghicim ce se petrece în mintea Cancelarului Hitler".

Şi, cu toate acestea, nimeni pînă azi, dela Machiaveli încoace în tot cazul, n'a declarat mai hotărît şi mai dinainte ceea ce urmăreşte — dovadă Mein Kampf — decît Herr Hitler. Nu trebue uitat însă că Führerul este cel mai devotat şi mai perfect discipol al lui Frederic cel Mare. Numai astfel se pot înţelege aparentele contraziceri din declaraţiile sale. Se spune că Thomas Cromwell, cel mai servil instrument în mîna lui Henric al VIII-lea dormea cu *Principele* lui Machiaveli sub căpătîi. Spiritul lui pare însă a prezida, în ultimul timp, la determinarea evenimentelor din Europa. E interesant de spicuit cîteva din sfaturile lui publicate într'o carte, „The Mornings of Prussia, Frederick II", de col. Ingelfield, apărută la Boston în 1870: „In ceeace priveşte războiul, el este un negoţ care poate duce la pierdere, dacă vei avea cel mai mic scrupul". „Nu te lăsa orbit de cuvîntul justiţiei". „Eu n'aşi fi putut face nimic în viaţă dacă m'aşi fi împiedecat de un astfel de cuvînt". „Politica cea mai bună este cînd oridecîteori întreprinzi ceva, ai convingerea profundă că ţi se cuvine tot ceea ce serveşte interesele tale". „Prin politică eu înţeleg tot ceea ce ne ajută să înşelăm pe alţii". „Nu te sfii de loc să închei alianţe care numai tu singur să poţi profita şi să nu faci greşeala de a nu le rupe atunci cînd cer interesele tale". „Să nu uiţi niciodată maxima: Jefuirea vecinilor tăi înseamnă a-i pune în neputinţă de a se întoarce împotriva ta". „In fond, politica e sinonimă cu ticăloşia". Şi doar Frederic publicase *L'Anti-Machiavel*.

Trei ani după această publicare, el anexează Silezia, deşi tatăl lui dăduse garanţie contrară Mariei Tereza, adăugind cu cinism că „juriştii n'au altă treabă decît să descopere motivele pentru care am anexat-o". Acelaşi lucru în zilele noastre: motivele acţiunilor sunt uşor de găsit. Chiar ştiinţa poate fi pervertită pentru ca apoi în numele ei să se justifice ori şi ce turpitudine. La 1580, *Goropinus*, învăţat olandez, publica la Anvers o carte, prin care dovedea că limba olandeză era singura care se vorbea în Paradis. Şi totuşi, logica scolastică a olandezului poate fi superioară, să zicem, aceleia privitoare la teoria rasistă.

Dar se pune obsedanta întrebare: ce se urmăreşte, mai ales dela Münich încoace? Pentru ce, pe de o parte, pregătirile febrile pentru sporirea înarmărilor, iar pe de altă concesiile umilitoare care se fac Statelor totalitare? Anglia şi-a dublat creditele pentru înarmări, ajungînd la astronomica sumă de 800 milioane lire sterline, sau 141 miliarde franci! Răspunsul la astfel de întrebări îl găsim, din cînd în cînd, fie în declaraţiile destul de întortochiate ale conducătorilor de State, fie în presă.

Iacă, după discursul ţinut de Bonnet la 26 Ianuarie în Camera deputaţilor, se răspunde printr'un comunicat german destinat străinătăţii: „Declaraţiile Bonnet reprezintă în linii generale — spune comunicatul — politica urmată de Cabinetul Daladier". „Cînd e vorba de

acordurile bilaterale, semnate de Germania cu alte State şi în special cu Polonia, trebue să spunem din nou că ele nu prejudiciază interesele unei terţe puteri". „Dar o atare a treia putere *n'ar ţine de loc seama de realitate dacă şi-ar asuma dreptul să se amestece în chestiuni care, din punct de vedere geografic, nu le interesează de loc şi faţă de care nu-şi pot în niciun chip valorifica vreun interes de o importanţă vitală*". „*Nu se poate nega deci — continua declaraţia Berlinului — că priceperea pe deplin a acestor fapte constitue condiţia primordială pentru o ameliorare progresivă a relaţiilor franco-germane*". (Le Temps, 28 Ianuarie).

Nu se poate deci pretinde o declaraţie mai lămurită din partea Germaniei: Franţa să renunţe complet la orice amestec în Europa răsăriteană şi sudică. De altfel călătoria de tristă memorie a lui Delbos, în Decemvrie 1937, în Statele din această parte europeană, nu era altceva decît un „voiaj de adio", fiindcă politica franceză începuse a se conforma punctului de vedere al unei puternice opiniuni din Anglia, cum că „trebue dusă o politică prin care să se dovedească Germaniei că nu se urmăreşte încercuirea ei". Se pornise deci pe calea care trebuia să ducă la Münich. Comunicatul continua: „Dacă discursul Bonnet ar implica reîntoarcerea la principiile Versailles-ului atunci Franţa se va expune din nou la înfrîngeri". „Căderea bastionului cehoslovac este cea mai puternică dovadă". De altfel, recenta vizită a lui von Ribbentrop la Varşovia, a avut, primul rînd, rolul de atrage atenţia asupra aceluiaşi punct de vedere german: ori şi ce ajutor direct sau indirect pe care Polonia l-ar da Franţei în eventualul conflict mediteranian, va fi socotit de Germania ca făcînd parte din vechea politică de încercuire a Reichului. Trebuesc deci, după cum cere „evoluţia naturală" şi „cursul inevitabil al istoriei", lăsate libere toate căile germane în răsărit pentru cucerirea pămîntului făgăduinţei sau găsirea „spaţiului vital". In această ordine de idei trebue relevat discursul Lordului Halifax, ţinut la 3 Februarie, la Hull, ministrul de externe britanic ţine, în primul rînd, să răspundă Cancelarului Hitler, care învinuise Anglia de a căuta să distrugă influenţa comercială germană în anumite părţi ale lumii, arătînd că nu este de loc în interesul britanic să se urmărească ruina comerţului german. „Germania — spune Lordul Halifax — a fost totdeauna cel mai mare client al nostru pentru materii prime". „Aceste State nu se pot desvolta decît cooperînd". Lordul Halifax insistă asupra convenţiei dintre industriile cărbunelui din Anglia şi Germania, după care se înlătură ori şi ce concurenţă pe care aceste industrii şi-ar fi putut-o face una alteia pe pieţele mondiale. Mai departe, el insistă asupra viitoarelor conferinţe care vor avea loc între Federala industriilor britanice şi asociaţia similară a industriilor germane, cu scopul de a se ajunge la un acord tot în vederea eliminării concurenţei pe pieţele străine. Astfel de cooperări — crede ministrul britanic — pot duce la o înţelegere politică. In acelaşi sens vorbeşte, la Berlin, ambasadorul britanic Sir Neville Henderson, la 15 Februarie, făcînd elogiul acordului dela Münich care, după credinţa sa, va deveni cel mai solid edificiu al înţelegerii europene. Ce se înţelege prin acest edificiu? Răspunsul sub altă formă şi cu alte prilejuri l-am mai dat aici.

Este vorba de înţelegerea şi cooperarea celor patru mari puteri: Anglia, Franţa, Italia şi Germania. „Apărarea apusului", despre care Times vorbeşte atît de des, înseamnează, de fapt, stabilirea unei coaliţii a Statelor care azi se mişcă pe două axe diferite: una totalitară şi alta democratică. Sir Neville Henderson, care nu este în situaţia de a-şi exprima propriile lui consideraţii politice, spune în discursul citat mai sus: „Vor fi desigur neînţelegeri între cei care lucrează la acest edificiu (Münich), se vor găsi răi lucrători care să dea jos, peste

noapte, pietrele care s'au zidit în timpul zilei (ca în Meşterul Manole), dar monumentul trainic va fi totuşi ridicat. Se poate ca ambasadorul dela Berlin, acum cînd diplomatul şi-a pierdut aproape complet rolul pe care îl avea în trecut, să fi devenit profet. Manole Meşterul şi-a zidit însă ce-a avut mai scump pe lume în minunata clădire dela Argeş, precum la Münich, cei ce au pus bazele zisului edificiu, au îngropat ceea ce avea mai de preţ civilizaţia europeană: libertatea şi dreptul popoarelor mici, ca şi pe acelea ale individului.

Ideea blocului celor patru mari puteri este reamintită foarte des de presa totalitară oridecîteori s'ar părea că cei nărăviţi întru democraţie ar uita că au fost stropiţi cu apa noului botez în capitala Bavariei. Astfel, la 5 Februarie, dr. Kircher, directorul lui *Frankfurter Zeitung*, scrie în ziarul său: „Ştiam de mult că America va fi de partea Angliei în caz de războiu". „Ştiam, de asemenea, care este valoarea şi care sunt scăderile acestui ajutor". „Dar, n'ar fi nimic mai nebunesc pentru o naţiune europeană decît să se lase înşelată de o înţelegere anglo-americano-franceză de o valoarea dubioasă şi care ar împiedeca o colaborare profitabilă şi onorabilă a puterilor europene". „Franţa şovăeşte". „Noi mai ştim însă că nu există decît o singură securitate în Europa şi aceea este echilibrul amical — sfătueşte dr. Kircher — *între cele patru mari puteri*, echilibru care s'ar realiza *după perspective vaste şi fără a se mai ţine seamă de concepţiile care au predominat pînă acum*". „Aceasta va fi una din condiţiile principale ale unei păci îndelungate". Atît autorul articolului, cît şi ziarul său, reproduc fidel părerea oficială şi de aceea merită toată atenţia. Autorul ştie bine că dolarul e departe de a fi o valoare dubioasă, precum şi formidabila forţă a democraţiei americane. Ceea ce doreşte totalitarismul, înainte de toate, este însă „înţelegerea după concepţii vaste", între cele patru mari puteri, „fără a se mai ţine seamă de concepţiile care au predominat pînă acum".

In acelaşi sens pledează necontenit şi ziarul *Sunday Times* (care n'are nicio legătură cu Times), care se teme că ori şi ce legături cu Rusia Sovietică ar întîrzia realizarea blocului marilor puteri. Ceaţa începe astfel să se ridice şi să se vadă drumurile sucite care au dus la Münich, la prelungirea tragediei spaniole şi la pregătirea altor tragedii pentru realizarea acelui dorit bloc.

SE REPETĂ ISTORIA?

Lordul Bolingbroke, filosof şi om politic din veacul al XVIII-lea, a făcut observaţia asupra asemănării faptelor istorice din diferite timpuri şi după aceasta s'a continuat a se spune că istoria se repetă. Greşelile oamenilor, de sigur, continuă, ca şi turpitudinele lor şi, rar, şi cîte o rază de înţelepciune vine să determine situaţii care seamănă. Nu se poate spune că omul a învăţat prea mult de pe urma celor întîmplate în trecut, mai ales cînd se observă situaţia pe care a creat-o nebunia politică de azi.

Istoria nu poate să arunce lumină asupra viitorului şi să ne spună, mai dinainte ceea ce ne aşteaptă. Cazuri mai însemnate de prezicere a viitorului sunt acelea ale Lordului Chesterfield şi Arthur Young, care au spus că va fi cea mai mare revoluţie din cîte s'au văzut, în Franţa, iar Burke a spus, mai dinainte, că această revoluţie va sfîrşi prin despotism militar. Dar nici revoluţia şi nici dictatura militară nu s'au asemănat cu felul cum credeau ei că va fi. Oricum, fără a ne ocupa de cauzele care pot determina o asemănare a evenimentelor istorice din epoci diferite, este interesant să facem o paralelă între cele ce se petreceau în Marea Mediterană pe timpul rivalităţii dintre dinastia Habsburgilor, reprezentată prin Carol Quintus şi cea de Valois, reprezentată prin Francisc I, şi între ce se petrece azi între Italia lui Mussolini şi Franţa.

Dela începutul veacului al XVI-lea, Franţa este stînjenită în Marea Mediterană prin desvoltarea Spaniei. Impăratul care stăpîneşte Germania, Ţările de jos, Spania, Italia, precum şi posesiunile din noul continent al Americii, tinde, între altele, să-şi stabilească stăpînirea completă asupra Mării Mediterane. El are deci putinţa să împresoare Franţa lui Francisc I de trei părţi. Singura parte unde Francezii mai puteau afla o scăpare, dar şi un sprijin, era Mediterana şi, mai ales Africa de Nord, unde stăpînea puterea musulmană. Azi, axa Berlin-Roma, în urma triumfului pe care l-a obţinut în Spania, se află, faţă de forţele franceze, în aceeaşi situaţie a forţelor ca şi pe vremea lui Carol Quintus. Francisc I se vede osîndit dacă nu obţine sprijinul musulman. De aceea încheie alianţa, el Regele cel mai catolic, cu cel mai mare duşman al creştinătăţii, Soliman cel Mare, formînd astfel o forţă care să stăpînească atît pe ţărmul african, cît şi pe cel european al Mării Mediterane. Rămîne pentru această alianţă, în istorie, ca unul dintre cei mai imorali suverani, pe lîngă că este excomunicat şi blestemat de întreaga lume creştină. Situaţia Franţei este însă — în urma acestei alianţe — aceeaşi ca şi a Imperiului Roman după distrugerea Catarginei şi definitiva stăpînire a Romei în Africa de Nord. Flota împărătească, deşi comandată de cel mai vestit amiral al creştinilor, genovezul Andreas Doria, este sfărîmată, la Preveza, în 1539, de către Turci.

Astăzi Franţa stăpîneşte Africa de Nord şi chiar locul unde se ridica altă dată Catargina lui Anibal. La Roma se scrie şi se strigă începerea unui războiu Punic modern, iar Volkisher Beobachter cere şi el „distrugerea Cartarginei", pe care Romanii totuşi n'au mai îngăduit să se mai rezidească pentru a nu mai avea, desigur, înaintea ochilor spectrul peirii. Pentru a ajunge la Roma, însă Anibal a trebuit să treacă prin Spania şi de aceea a fondat noua Cartagină (portul spaniol de azi), unde şi-a adus armatele şi a pornit apoi pe uscat spre Italia. Scipione însă invadează Spania, distruge flota cartageneză şi noua Cartagine şi, pentru a închide drumul invaziei africane, fondează şi el portul Tarragona, cucerit mai zilele trecute de către miliţienii fascişti ai Ducelui Mussolini. Vrea, el, Ducele, să împiedece forţele africane aduse, eventual, împotriva Romei de către cei ce stăpînesc vatra oraşului lui Anibal?

Carol Qiuntus n'a isbutit să facă din Marea Mediterană o mare spaniolă, mai ales pentrucă n'a putut stăpîni Africa de Nord. Situaţiile geografice sunt mai totdeauna intrasigente faţă de evenimentele istorice. Ducele Mussolini se întăreşte însă necontenit în nordul african, iar acum doi ani, cînd a fost în acele părţi, s'a proclamat „Protectorul musulmanilor". Musulmanii însă care se află în imperiul colonial al Franţei, sunt foarte mulţumiţi cu regimul de libertate pe care li-l dau francezii şi de aceea pare greu de admis că ei ar dori să-şi schimbe „protectorul". Este cam la fel cu situaţia Regelui Angliei, Carol al II-lea Stuart, care avea obiceiul să facă plimbări însoţit numai de fratele său, Iacob, care, de altfel se bucura de o reputaţie detestabilă. Intr'o zi, Iacob a spus Regelui: „Este imprudent ce faci". „S'ar putea să ţi se întîmple ceva". — „N'ai nicio grije" — a răspuns Regele cu veselie. „Sunt convins că printre supuşii mei nu există absolut niciunul atît de prost ca să mă ucidă pe mine pentru a te face pe tine Rege". Acesta pare a fi răspunsul pe care l-au dat musulmanii cu prilejul călătoriei lui Daladier în nordul african, cu

privire la o schimbare de stăpîn. Ducele vrea însă cu orice preț să
stăpînească locul pe care a fost Cartagina, în Tunisia, poate obsedat
de tradiția romană și de superstiția că Roma nu poate recăpăta ve-
chea splendoare dacă nu va stăpîni fostele ținuturi ale lui Anibal.
De aceea, Ducele Mussolini a clădt cele mai formidabile fortificații pe
insula Pantelaria, în fața fostei Cartagini, unde își poate adăposti
forțe navale și mai ales de unde poate sbura puternica lui aviație.
Franța însă, ca și pe vremea lui Francisc I, și-a găsit un aliat tare pe
apă: Englezul care, ori ce s'ar spune, stăpînește apele în Mediterana
răsăriteană mai mult decum le stăpîneau atunci Turcii lui Soliman.
Dar asemănarea nu e mare: Englezii sunt creștini, Francezii s'au con-
format însă și acestei tradiții de a păcătui: s'au aliat cu Rusia Sovie-
tică, cea mai păgînă, între păgînii moderni. Luther care vedea bine
că unul dintre adepții săi nu era de loc „dinamic" și dădea impresia
că nu e în stare să facă nimic cu energie — cum este învinuită
Franța de azi — i-a spus: „Pecca fortiter" (păcătuește viguros). Vi-
guros păcătuește Franța în ochii creștinilor din Tripla alianță ger-
mano-italo-japoneză, dar scopul ei este același pe care îl urmărea
Francisc I, cînd se alia cu păgînul de Soliman.

Dar la această asemănare este instructiv să mai adăugăm una
din vremuri destul de apropiate de ale noastre.

Șeful guvernului italian era Francesco Crispi, care nutrea o ură
neîmpăcată împotriva Franței. El era cel mai înfocat partizan al
Triplei alianțe. La 21 Martie 1888, colonelul Guarano din Statul Ma-
jor italian, este trimis la Viena și Berlin ca să fixeze, în amănunte,
participarea Italiei la eventualul războiu pe care l-ar duce Tripla
alianță. In instrucțiile scrise pe care i le dă generalul Cosenz, șeful
Statului Major italian, se spune că dacă ar isbucni un conflict ar-
mat între Austria și Rusia și unde *casus foederis* nu s'ar putea in-
voca, Italia dorește să rămînă neutră. Dimpotrivă, dacă un astfel de
conflict, în condiții similare, adică fără niciun pretext de *casus foe-*
deris, s'ar produce între Germania și Franța, atunci ținem totuși să
intrăm în acest conflict. Motivele acestei atitudini sunt: 1) „Interesele
politicei noastre generale cer ca, în fine, să ne arătăm puterea noastră
militară". 2) „In cazul de care e vorba, suntem interesați în cel mai
înalt grad ca Franța să nu iasă victorioasă, pentrucă mărirea Italiei
și situația sa în Marea Mediterană se bazează pe o Franță slăbită".
„Dacă Franța va fi bătută de Germania și dacă vom fi luat parte la
războiu, nu numai că prestigiul armelor noastre va fi sporit, dar vom
avea dreptul să luăm parte la conferința de pace și să culegem toate
roadele victoriei".

La Viena, Guarano, găsește pe Contele Kalnoki, ministrul de
externe (dela 1881 la 1895), care surîde ironic, auzind că în cazul unui
conflict dintre Rusia și Austria, Italia ar dori să rămînă neutră, dar
ar vrea să ia parte cu orice preț la un războiu dintre Germania și
Franța. După ce descrie cu adîncă spaimă efectele unui războiu mo-
dern, îi dă următoarea lecție teribilă: „Poți să-mi spui dacă Germania
ar mai pune vreun preț pe alianța voastră, a italienilor și a noastră,
dacă n'ar mai fi necontenit amenințată pe Rhin? Nu crezi, mai de
grabă că, dacă Germania nu se va mai teme de Franța nu va deveni
cea mai mare primejdie pentru Italia ca și pentru noi? „Sunt de
acord — răspunde bietul italian — dar Franța se poartă față de noi
în așa fel încît ne face s'o privim ca pe un inamic". „Ea nesocotește
drepturile noastre în Tunisia, iar în Mediterană încearcă să ne su-
foce". „Noi vrem să stabilim, în Mediterană un echilibru care să co-
respundă cu interesele noastre legitime". (Exact cum scrie presa ita-
liană azi). La Berlin Guarano găsește puțină simpatie la Mareșalul
Moltke, dar mai multă dorință de intrigă și de planuri machiavelice

la Bismarck. „Dacă nu facem războí Franței acum — spune colonelul italian — în 1889 ea va fi mai tare, din cauza măsurilor militare și pregătirilor pe care le face". Bismarck este de aceeași părere, dar observă: „Francezii fac ori ce ca să evite războiul, iar incidentele de frontieră nici măcar nu le turbură somnul". „Răcnetele presei naționaliste nu-i fac să-și piardă sîngele rece". „Se vede foarte lămurit că ei nu vor să cadă în cursă". „Noi însă, continuă Bismark, trebue să facem astfel ca Franța să provoace ea însăși războiul". „Pe lîngă alte considerații, nu putem pierde din vedere Rusia, a cărei purtare mi se pare suspectă". Și, pe urmă, să nu uităm Anglia care ține la Egipt și e capabilă să facă destule prostii". „Să fim cu băgare de seamă", încheie Bismarck. Guarano propune apoi lui Bismarck să invite pe Regele Italiei, chiar cînd acesta se va afla în vizita oficială la Expoziția din Paris, la o revistă militară germană la Strasbourg. Aceasta ar fi o provocare și Boulanger, care după cum se spunea, ar fi dorind războiul. In 1889 se împlineau o sută de ani dela Revoluția Franceză, și — zicea trimisul italian — Rusia Țaristă nu va avea poftă să ia parte la un războiu pentru apărarea Franței revoluționare. Bismarck găsește planul cît se poate de bun. Adaogă însă că „trebue să ne mai gîndim". Din toate cîte le-a gîndit cancelarul de fier, ca și din intrigile pe care le va fi mai pus la cale, a rezultat că războiul n'a isbucnit atunci. Documentele acestea au fost publicate abia acum după arhivele țariste.

Asemănarea situației de atunci cu cea de azi este interesantă.

DECLARAȚII

Anul acesta pare a fi, înainte de toate, un an al declarațiilor care tind să definească poziția unor State față de eventualele conflicte armate. Cancelarul Hitler a spus la 30 Ianuarie, că dacă se va pune la cale un războiu împotriva Italiei, atunci întreaga forță germană va fi alături de armele Romei. Acei care privesc situația de azi ca bietul dr. Panglos, eroul lui Voltaire din Candide, s'au dedat chiar la exerciții de filologie germană, pentru a putea să atenueze completa și prompta solidaritate dintre Berlin și Roma. Ca de obiceiu, au urmat însă comentariile germano-italiene, care n'au mai lăsat nicio umbră de îndoială asupra solidarității totalitare.

Declarația care a produs cel mai puternic efect — deși a fost desmințită destul de tîrziu, de altfel — a fost aceea atribuită Președintelui Roosevelt la 2 Februarie, și prin care se spunea că frontiera Statelor Unite ale Americii este în Franța. Iritația a fost atît de mare încît „Deutsche diplomatischpolitische Information", prin care se expun părerile Ministerului de Externe al Reichului, scrie, la 3 Februarie, un articol de o extremă violență împotriva Președintelui Roosevelt. Șeful Statelor Unite este prezentat ca fiind înconjurat de o clică de evrei care caută să împiedece o înțelegere între Germania și Anglia, ori între Italia și Franța. El apare ca un fel de Gingiskhan, care plănuește invazia Europei cu hordele americane și distrugerea a tot ceea ce se plănuește (prin înarmările fantastice, bine înțeles) pentru mărirea civilizației. In Italia atacurile au fost însă un adevărat desfrîu de invective: nebun, inamic numărul 1, etc. A spus oare Președintele Roosevelt cuvintele care i s'au atribuit? Ele decurg în mod logic din mesajul lui, citit înaintea Congresului, încît ori și cine le putea rosti. Din acest mesagiu reieșea lămurit că Președintele Roosevelt socotește soarta democrației legată de solidaritatea Statelor care sunt conduse de un asemenea regim și a căror filosofie politică

este democratică. De aceea, chiar atunci cînd a venit desminţirea, nimeni n'a putut crede că America n'ar socoti frontiera sa acolo unde se termină frontiera democraţiei, în Europa. Dărîmarea regimurilor democratice în Franţa şi Anglia reprezintă primejdia de moarte pentru Statele Unite, a căror structură politică şi socială s'ar prăbuşi, minată de rasism şi totalitarism.

Declaraţia lui Chamberlain dela 6 Februarie, prezintă însă o deosebită importanţă. Ea a fost primită cu ovaţiuni de întreaga Cameră a Comunelor. „Conform informaţiunilor noastre — a spus primul-ministru britanic — d-l Bonnet a declarat în Camera Deputaţilor, la 26 Ianuarie, că în caz de războiu, în care ambele ţări vor fi angajate, toate forţele britanice vor fi la dispoziţia Franţei, după cum, de asemeni, întreaga forţă a Franţei va fi la dispoziţia Marei Britanii". „Această declaraţie corespunde absolut întru totul cu vederile guvernului Maiestăţii Sale". „E cu neputinţă să se examineze amănunţit toate cazurile hipotetice care s'ar putea ivi, dar mă simt obligat să declar categoric că solidaritatea de interese care uneşte Franţa cu ţara noastră, este de aşa natură, încît ori şi ce ameninţare a intereselor vitale ale Franţei, ori din ce parte ar veni, va determina imediata cooperare a acestei ţări". Cauzele imediate ale acestei declaraţii sunt foarte uşor de ghicit, mai ales după complicaţiile şi noulie primejdii pe care le-a deschis situaţia din Spania. Ceea ce cred interesant, este reamintirea obligaţiilor britanice faţă de Franţa, aşa cum reies din declaraţiile oficiale.

1. Tratatul dela Locarno, la 16 Octomvrie 1925, prevede că Anglia va veni în ajutorul Franţei sau Germaniei, dacă una va fi atacată de cealaltă, fără provocare.

2. După ce Germania denunţă la 7 Martie 1937 Tratatul Locarno, Anglia şi-a reînoit obligaţia de a veni în ajutor Franţei, dacă va fi atacată fără provocare.

3. La 4 Decemvrie 1936, Delbos declară că întreaga forţă armată a Franţei va fi pusă la dispoziţia Angliei în cazul unui atac neprovocat. Această declaraţie a fost reînoită de Daladier şi Bonnet.

4. La 19 Decemvrie 1938 d-l Chamberlain, referindu-se la declaraţiile franceze, spune: „Declaraţii de natura acelora care au fost făcute între cele două guverne ale noastre sunt, într'adevăr, mai însemnate decît un tratat, pentrucă ele reprezintă intenţiile guvernelor, mai mult decît termenii tratatelor, cînd e vorba să fie puse în aplicare".

5. După discursul Cancelarului Hitler, la 31 Ianuarie, d-l Chamberlain declară: „Relaţiile noastre cu Franţa sunt poate mai strînse decît ne putem aminti că au fost vreo dată. Mai mult decît atît: sunt solid bazate pe încrederea reciprocă, ceea ce le înmulţeşte valoarea încă de mai multe ori".

Ori şi care ar fi valoarea declaraţiilor şi angajamentelor scrise, legăturile dintre Anglia şi Franţa apar ca o absolută condiţie esenţială pentru existenţa acestor două State. Anul acesta al declaraţiilor va putea aduce şi acţiuni în sensul vorbelor.

Una din aceste acţiuni căreia nu i se dă prea mare importanţă, din cauza evenimentelor europene, este ocuparea insulei chineze Hainau de către japonezi. Această insulă are o mare importanţă strategică, ea fiind un fel de cheie pentru Indochina franceză. De aceea, Franţa avea convenţii cu China ca această insulă să nu fie fortificată. Dar nu numai în ceea ce priveşte posesiunile franceze din Extremul Orient, Hainau are o deosebită importanţă, ci şi pentru puternicele baze navale britanice dela Hong-Kong şi Singapore. O puternică flotă japoneză, sprijinită pe insula chineză, fortificată, poate paraliza acţiunea flotei britanice. Cucerirea Chinei de către ja-

ponezi — dacă se va îndeplini — este unul din cele mai mari evenimente istorice ale lumii. Influenţa dominaţiei japoneze în Extremul Orient poate determina un nou curs al istoriei şi, în primul rînd, în regiunile noastre, din cauza influenţei pe care o va avea asupra Rusiei. O curioasă coincidenţă: insula Hainau n'a mai fost ocupată în decursul miilor de ani decît o singură dată, şi tocmai pe timpul cînd Împăratul Traian cucerea Dacia.

PIUS XI-LEA

Pontifex Maximus, nu numai prin demnitatea pe care o meritase ca învăţat şi credincios, ci mai ales prin căile pe care le-a arătat omului către dreptate, către eterna lume a valorilor spirituale, către morala creştină fără atmosfera căreia nu pot trăi nici oamenii şi Statele, Pius XI a apărut ca un părinte al lumii civilizate. Toate neamurile şi toate credinţele au admirat lupta lui îndelungată cu moartea, care totuşi nu-l făcea să înceteze o clipă cea mai curagioasă apărare a drepturilor omeneşti şi a libertăţii conştiinţei. Filosoful acesta aproape uită de dogmele unei anumite religii şi învaţă să cunoască lumea ceea ce leagă pe om de Dumnezeu. Eroismul acestui om a cărui viaţă trupească abia mai licărea în luptă cu cele mai puternice forţe organizate din cîte a cunoscut lumea şi care ameninţă şi ceea ce se cuvine omului şi ceea ce este al lui Dumnezeu, a dat fiori şi celui slab de minte. In ţara unde „papa" şi „papist" a fost, dela Reformaţie încoace, în Anglia, termenii care răscoleau furia populară şi unde încă se mai salută oamenii, dimineaţa, cu expresia: „to Hell with The Pope" (în iad cu Papa) — în Irlanda de Nord, protestantă — dispoziţia lui Pius XI a fost resimţită ca pierderea unui părinte către care se îndrepta cea mai caldă afecţiune. Fără a ne duce înapoi, la veacul al XVII, în timpul lui Carol II-lea, Stuart, cînd odată pe an, mulţimea pornea în procesiune cu efigii ale cardinalilor, papei şi satanei, pentru a le arde într'un anumit loc public şi în care efigii puseseră pisici vii pentru ca poporul să aibă o senzaţie vie de tortura sufletelor acestor vrăjmaşi, dar chiar în 1926, cînd Parlamentul a fost chemat să ratifice noua „Prayer Book" (cartea de rugăciuni), s'a produs o revoltă unanimă a aleşilor naţiunii, cînd s'a spus că această nouă revizuire a cărţii „miroase a catolicism". Cu toate acestea, Pius XI a cîştigat nu numai admiraţia poporului englez care a văzut în el un luptător de cea mai superioară esenţă şi de un curaj şi abnegaţie neîntrecută — un erou al crucii şi al dreptăţii — şi de aceea şi-a uitat că el a fost şeful spiritual numai al unei biserici şi l-a ridicat în rîndul acelora către a căror perfecţie se îndreaptă aspiraţiile omeneşti. Cauzele pentru care se ridica vocea aproape stinsă omeneşte, dar cu răsunet de trăsnet peste lumea întreagă din punct de vedere al valorii spirituale şi în a cărui inimă, moartea îşi înfipsese de mulţi ani ghiara adîncă, poporul englez le cunoştea mai bine ca ori care altul, pentrucă dela Magna Charta a luptat amarnic pentru ele: drepturile şi respectul fiinţei omeneşti, libertatea conştiinţei, dreptatea pentru toţi. Acest mare iubitor al cărţii din care culegea înţelepciunea veacurilor, precum o albină culege numai ce-i trebue pentru mierea sa, a deschis, cu generosul sprijin material al Fundaţiei Carnegie, nepreţuitele comori ascunse încă în manuscrisele dela Vatican. El nu s'a închis însă în această bibliotecă — paradisul adevărat pentru un învăţat ca el — şi nici n'a clădit o lume utopică în care să ajungă la compromisul cu sine însuşi că şi-a împlinit datoria, ci ochiul şi mintea lui au văzut lumea aşa cum este şi de aceea a luptat fără preget pentru a aduce schimbă-

rile bune. In Martie 21, 1927, Encyclica lui mustră pe acei care caută să ridice idoli la rangul divinităţii: „Ori şi cine care desprinde rasa, ori naţiunea, ori Statul, ori guvernul de temporala scară a valorilor şi le înalţă să fie modelul suprem, zeificîndu-le prin idolatria de ceremonii religioase, falşifică ordinea lucrurilor creată de Dumnezeu". La 1931, îşi arată părerile asupra problemelor sociale în *Quadragesimo Anno* şi mai ales asupra relaţiilor dintre capital şi muncă. El insistă asupra datoriei sociale şi morale a patronilor şi lucrătorilor, apărînd drepturile personalităţii umane împotriva tiraniei capitalului şi monopolisării dictatoriale a puterilor materiale. Această Encyclică este salutată respectuos de Congresul American, de Camera franceză şi de Biuroul Internaţional al muncii din Geneva.

Dacă, pentru omul cvilizat, religia implică o convingere adîncă, cum că Universul nu este numai o manifestaţie a lui Dumnezeu, dar că în fiecare din noi, Dumnezeu şi tot ceea ce este isvorul binelui este necontenit prezent, atunci dispărutul Pontif este o confirmaţie şi o speranţă că omul se poate totuşi înălţa deasupra acestei vieţi, mai ales în vremile acestea de modernă şi rapidă prăbuşire, aceea ce numeam cîndva civilizaţie.

*
* *

P. S. Condorcet, după ce fusese pus „în afară de lege" în 1793, şi după ce stătuse ascuns nouă luni, scriind opera lui cea mai faimoasă, „L'Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit homain", fuge, pentru a nu-şi pune în primejdie gazda, şi merge pe picioare pînă la Fontenay-aux-Roses, unde se află şcoala romînească a d-lui Iorga. Acolo însă nu e primit de aceia unde spera să găsească adăpost şi, sdrobit de oboseală şi cu picioarele sîngerînde, se îndreaptă singur către gropile din cîmpia Montrouge unde se ascunde. In aşteptarea morţii care avea să-i vină în curînd, el comentează pe *Horaţiu*. Poate faptul acesta a inspirat pe Anatole France în „Les Dieux ont soif", în care bătrînul Brotonneau cînd e ridicat şi dus la moarte, însemnează pagina pînă unde citise din acelaşi Horaţiu. Mă gîndeam la aceste lucruri cînd am citit anunţul poetului T. S. Elliott, care spune că încetează publicarea faimoasei lui reviste literare „Criterion", pentrucă „în vremurile turburi şi sbuciumate de azi nu se mai poate cugeta şi visa fără a fi influenţat de ceea ce te înebuneşte zilnic". Intr'adevăr, cînd vezi numai uriaşa muncă depusă în Anglia pentru construirea subteranelor de apărare împotriva bombelor aviaţiei, îţi vine să faci elogiul Troglodiţilor împreună cu Montesquieu. Să încercăm totuşi să lăsăm lucrurile de azi şi să scriem despre cele ce au fost.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

DISPERARE ŞI REÎNĂLŢARE

Nu putem încă aştepta reacţiunea unei conştiinţe unanime franceze, limpede şi precisă, pentrucă Francezii nu sunt încă la capătul disperării, în acel adînc abisal de unde se pare că e totul pierdut. Oameni mediocri, un neam mediocru, fără destin, fără glas în lume, pot pluti, somnolent, între fericire şi nefericire, drept la mijloc. Unor oameni de elită le trebuesc prăbuşiri şi înălţări mari.

Franţa nu poate trăi, nu poate fi ea, dacă nu-şi ascultă chemarea. De sigur, sentimentul neplăcut că se află pe un vulcan care ameninţă să isbucnească sau presimţirea cutremurului (se aud sgomote sub pămînt), îl au toţi, aici şi pretutindeni, în lumea actuală. Dar, deocamdată, Francezii, la marginea craterului mănîncă prea bine, nu renunţă la sfertul lor de vin, au încă prea înrădăcinată vocaţia unei fericiri mărunte („bonheur" şi nu „félicité"). Un popor cu o viaţă istorică atît de intensă, de lungă, poate simţi nevoia să se odihnească. Dar ar fi o primejdie de moarte dacă această odihnă ar deveni somn, stagnare. Primejdia nu ar fi mare numai pentru Franţa, ci pentru lumea în care se pierde din ce în ce simţul libertăţii: o libertate care nu trebue să fie, libertatea de a dormi, de a se desinteresa, ci o libertate vie, arzătoare, generoasă, umană. Indrăsnesc să cred şi să scriu că e un noroc, la urma urmii, că Germania şi Italia ameninţă atît de periculos Franţa. Nici dacă vrea ea să doarmă, să nu-şi realizeze destinul, — nu se poate căci nu e lăsată *în pace:* libertatea nu trebue să doarmă, lumea nu trebue să trăiască într'o mediocră comoditate şi linişte. Francezii vor deveni mai bine ei înşişi, atunci cînd libertatea lor va fi mai conştientă de sine; cînd vor trebui s'o apere cu disperare. Atunci omul se va redefini, atunci vom asista la ofensiva omului împotriva instinctelor zeificate, a intereselor pămînteşti (imperialism, creşterea grupului, a puterii şi bogăţii grupului în defavoarea altuia), care nu sunt mai înalte fiindcă sunt colective şi nu individuale: interesele colectivului nu înalţă planul individualului; dimpotrivă, îl amplifică. Intre individualism şi colectivism nu e contradicţie, ci continuitate perfectă. Individul nu poate fi depăşit, — colectivismul chiar îl înlănţue, — decît pe planul superior al spiritualului care îl face *persoană*, eliberată de orice „expansionism dinamic", subordonată numai valorilor eterne, transcendente şi integrată într'o comunitate umană care, pentru a nu fi anarhică, trebue să fie însufleţită de o mare putere de dragoste şi solidaritate şi să încerce să reflecte justiţia şi ordinea divină, — încercare utopică, dar cu atît mai valoroasă: ştiind bine că acestea nu pot fi realizate niciodată pe pămînt, misiunea persoanei umane este să tindă, neîncetat, către ele.

In ora celei mai tragice disperări, speranţa neaşteptată reaprinde, cu atît mai luminoasă, inimile şi aruncă din nou oamenii în luptă. Exemplul însuşi al Germaniei învinse (niciodată, după războiu, situaţia nu păruse mai disperată decît acolo; se ştie ce filosofie, artă, literatură agonică; ce trăire a declimelor, a „apusurilor", a sfîrşitului; ce atmosferă crepusculară, se manifesta), şi acum, — trebue, vai, s'o recunoaştem, — aproape biruitoare, este plin de învăţăminte. Dar în istoria Franţei au fost oare momente mai disperate decît acelea cînd, în timpul războiului de o sută de ani, Franţa, — sub regi molatici sau nebuni, sub o aristocraţie care, din virtuţile cavalereşti nu păstrase decît mîndria seniorială şi cultul, exagerat însă, al doamnelor inimilor lor, — era aproape în întregime cucerită de Englezi? Francezii erau şi atunci împărţiţi, aruncaţi unii asupra altora, fără conştiinţa unei „unanimităţi naţionale". Glasul cerului şi al ţării a vorbit însă prin Ioana D'Arc şi Franţa a fost mîntuită atunci cînd nu se mai putea crede asta. De atunci şi pînă astăzi nu cred să mai fi fost un moment atît de crucial şi de semnificativ: dar, luînd un exemplu apropiat, după înfrîngerea dela 1870, de asemeni, a apărut în Franţa neo-spiritualismul, şi admirabila generaţie socialistă şi creştină a lui Charles Péguy. Sunt gata a spune că această baie de disperare este însăşi legea oricărei victorii. In orice caz, este condiţia ei necesară: faza de trezire, de prindere, de conştiinţă, de oţelire. Trebue ca Francezii să fie aşa de disperaţi încît să treacă dincolo de disperare.

Ceea ce opun vechile democraţii atitudinilor totalitare, — fie unele, fie celelalte, — este, deocamdată, cu desăvîrşire insuficient ca posibilitate de orientare, ca soluţie, ca vigoare. Ideea de om, de libertate, de persoană; ideea de adevăr şi de dreptate trebuesc revalorificate, reactualizate. „Idealul adevărului şi al dreptăţii este idealul democratic", spunea Julien Benda într'o conferinţă recentă în care arăta, cu o mare luciditate, ce e materialist, în idealul de a creşte în lături ale Statelor totalitare, în lipsa lor flagrantă de înţelegere a noţiunilor de justiţie, — dar fără să înţeleagă el însuşi cît de căzut este, în democraţie, idealul unui adevăr doar raţionalist şi cît de nespirituală ideea unei justiţii juridice, arbitrare, nereale şi neumane. Aceste idealuri au nevoie de un suflu nou. E imperios necesar să întîmpine şi să domine problematicele contimporane cu o mai mare energie şi putere de înflăcărare decît marile puteri şi energii al misticelor totalitare. Spunea Péguy odată („Notre Jeunesse"), că misticele se degradează în politice. Intr'adevăr, cine putea să reziste misticei libertăţii şi a fraternităţii impuse de revoluţia franceză? In niciun caz, nu putea rezista vechea aşezare monarhică absolutistă, ruginită, rigidă, care *nu mai servea*: ce bine arată Taine că aristocraţii nu mai aveau decît drepturi şi că pierduseră conştiinţa datoriei; devenind parazitari, însăşi inutilitatea lor i-a scos din istorie.

Dar iată că şi libertatea franceză, ideea de fraternitate şi justiţie au pierdut valoarea lor de viaţă, au devenit mecanisme, au devenit administraţie, comodă unora, incomodă pentru alţii. Tot ce este viu în lume s'a ridicat împotrivă în momentul în care libertatea a devenit sclavie, nu din cauza principiilor iniţiale, ci din cauza oamenilor care au venit pe urmă, a lenei şi a egoismului lor care i-au împiedicat să readapteze formulele şi soluţiile la nouile date istorice. De aceea, — ideea de libertate trebue să redevină mistică, trebue să se reînalţe şi să domine istoria care a depăşit-o. Ura, instinctul, voinţa de creştere şi de putere, camaraderia colectivistă, — iată lucruri reprobabile, dar vii şi tari. Democraţia trebue să redevină desinteresată. Trebue să înveţe pe om a se libera, în mod sincer, de atotputernicia economicului care a devenit inuman (cîţi doctori în economie n'ar

mai avea ce face; cîţi intelectuali de cifre statistice şi brînze, cîte oficii de beneficii ar putea să se re-umanizeze), cît şi de atotputernicia tiraniei sîngelui şi biologiei. Eliberarea aceasta nu este o fugă şi o rupere, — ci o stăpînire a unor realităţi ce nu pot fi ignorate, dar trebuesc conduse. Mă gîndesc ce posibilitate de reabilitare a ideei de libertate, — libertate faţă de economic, eliberare din miturile sîngelui şi rasei, — există în lumea de azi, tocmai pentrucă lumea de azi e împotriva ei şi o asupreşte. Nu găsesc lipsit de semnificaţie faptul că teoriile indeterministe ale ştiinţei actuale lasă un mare loc pentru libertatea umană: pe un plan indirect şi cu totul îndepărtat deocamdată, dar care nu poate să nu aibe consecinţe pe planul realităţii istorice concrete. O simplă schimbare de nuanţe, — o mică deplasare a acelor indicatorului de direcţie şi libertatea (care nu e, astăzi, decît libertatea de a fi servit economicului), poate redeveni grandioasă, dumnezeească; egalitatea juridică, — solidaritate a oamenilor în comunitate şi fraternitate, — dragoste. Ideile de sacrificiu, desindividualizare, eroism nu mai aparţin astăzi democraţiei. Ele sunt esenţele nobile ale umanităţii, întrebuinţate paradoxal împotriva ei. Dar, dacă s'ar renunţa la fericirea mediocră, liniştită şi comodă, iresistibilă ar fi din nou ideea de libertate, dragoste, caritate universală. Miturile obscure ale biologiei şi instinctelor, ale „expansionismului dinamic", ale imperialismului istoric, ale cuceririi pieţelor mondiale de desfacere, ale aservirii altor State, ale aşa zisei libertăţi „realizată prin Stat", care nu e, de fapt, decît o mai aprigă înlănţuire, n'ar rezista multă vreme în faţa dinamismului spiritual al neamurilor (neam, comunitate de dragoste, nu de răsbunare, spirituală, nu biologică), a idealului unei libertăţi în lume şi dincolo, a idealului milei.

Dela inspiraţia ultimă a disperării, aştept ca Francezii să reabiliteze libertatea, solidaritatea umană, drgostea şi justiţia şi, mai mult decît justiţia, mila. (Mila nu e sentimentală, domnilor nietzscheeni, dar umană şi bărbătească). Cu alte cuvinte, idealurile acestea trebue să nu mai rămînă pe terenul defensivei. Trebue să treacă în ofensivă; să capete îndîrjirea, oţelirea, puterea disperării, *dinamismul* ofensivei.

...Deocamdată, nu poate fi încă vorba de asemenea lucru. Deocamdată, Franţa face o politică streină de spiritul şi vocaţia ei, politica „de realităţi" a Angliei. O metodă esenţială a acestei politici este de a arunca în luptă nişte oameni sau State împotriva adversarilor tăi, urmînd ca tu să te rezervi şi prezervi pentru la sfîrşit şi nesfîrşit. Dacă nu-i arunci tu şi-i găseşti gata aruncaţi, îi încurajezi şi le promiţi „tot sprijinul". Din cînd în cînd, nu strică să-ţi mai sufleci mînecile, să strigi că vii şi tu, mai ales cînd ţi se pare că omul tău slăbeşte. Dacă învinge, culegi roadele. Dacă omul tău slăbeşte de tot şi cade, îl părăseşti definitiv, feliciţi pe învingător, îi dai mîna, deplîngi *în mod desinteresat* pe cel învins etc., etc., şi cauţi pe altul. Englezii au făcut asta absolut totdeauna. In istoria lor bogată, Francezii au făcut-o numai de două ori, dar exact în ultimele şase luni.

Această politică a servit şi va mai servi Englezilor, căci asta este politica vocaţiei lor, dar deserveşte Francezilor, îi micşorează (ca prestigiu, ca putere, ca măreţie), el desfigurează destinul. Politica autentică a Francezilor este o politică eroică, de riscuri, unul împotriva tuturor. Biruitoare sau biruită cu armele, ea iese întotdeauna biruitoarea morală. In secolul XVII Franţa împotriva coaliţiilor, biruitoare sau biruită, a dominat civilizaţia europeană? Armatele biruitoare sau biruite ale revoluţiei au dat lumii o aşezare nouă? Franţa nu e biruită (fie că a biruit sau nu cu armele), decît de proprii ei aliaţi: de Englezi care n'au lăsat-o să se întindă pînă la Rin, de teamă să nu

devină prea tare; de aceeaşi, care i-au stricat înţelegerea cu Italienii (o înţelegere care nu convenea Englezilor din o sumedenie de motive pe care toată lumea le cunoaşte), şi o împiedică să aibe iniţiativă proprie; de asemeni, despre Italieni poate spune că dacă acum li par a fi adversari inofensivi, i-au fost totdeauna prieteni periculoşi. Se pare însă că planul din „Mein Kampf" de a izola pe Francezi, de a-i despărţi de toţi aliaţii lor, va reuşi. Francezii vor fi atunci nevoiţi să-şi realizeze destinul. Singuri împotriva tuturor, magnifici şi tragici, biruitori sau biruiţi, desbrăcaţi de toate comodităţile regimului, vor impune din nou lumii înaltele lor idealuri. Acum îi paralizează teama de a intra în luptă, — pe care nu vor mai avea-o de vreme ce lupta va fi început, — şi buna lor stare care le strică, le banalizează libertatea. E mare norocul Franţei: nu e lăsată să fie mediocră, să adoarmă nici cînd vrea. Binecuvîntaţii ei duşmani (neamuri şi ideologii întunecate), ştiu s'o ţină *de veghe*. Şi mai au şi darul minunat de a face în aşa fel în cît, atacînd-o în micile şi pămînteştile ei interese, micile interese se purifică, se transfigurează, şi se identifică cu interesele superioare ale omenirii, iar Franţa se leagă strîns de marile ei idealuri.

Pînă atunci însă e nevoie de o disperare şi o prăbuşire.

D-L GEORGES BIDAULT ŞI INSTABILITATEA UNOR NOŢIUNI

D-l Georges Bidault, directorul ziarului *l'Aube*, e una din figurile cele mai de seamă ale nouei mişcări catolice şi democrate franceze (partizan al unei democraţii reale, adică nesubjugată primatului economic, capitalismului; al unui creştinism autentic, adică nu rasist; naţional dar nu „naţionalist"). Pare vreo 35 de ani. Brun, cu ochelari, mai mult mic, puţin grăsuţ, vorbeşte abundent, repede, logic. Schematizează, spirit totdeodată sintetic şi analitic. Ştie să pătrundă pînă în inima unei realităţi; îţi prezintă orientarea, axa ei; principiul ei motor, chipul ei ascuns.

Imi face un istoric rapid al ideei naţionaliste franceze „care a trecut, de mai multe ori, — împrumutîndu-le măştile sau slujind ea însăşi de unică mască unor conţinuturi deosebite, — cînd dela dreapta la stînga, cînd dela stînga la dreapta, în decursul ultimului secol şi jumătate de istorie politică franceză. Astfel, in 1879 vechiul naţionalism al regilor (nu al nobililor care fuseseră de multe ori anti-naţionalişti), era o doctrină a stîngii. Lucrul acesta s'a ilustrat desăvîrşit în războaiele revoluţiei, cînd revoluţionarii naţionalişti luptau împotriva unei drepte internaţionale (o internaţională albă), în mijlocul cărora se aflau mulţi nobili francezi, împotriva Franţei sub steaguri străine. La 1871, republicanii (deci, stînga), cereau continuarea războiului, pe cîndu monarhiştii (23. Mac-Mahon) voiau să-l termine, să accepte pacea. Comuna a început, cu un caracter naţionalist: „Sunt, la Etoile, două sute de tunuri franceze, luate de Germani; să le reluăm şi să-i gonim pe Nemţi din patrie". E drept că pe urmă a devenit cu totul altceva. Dar nu e mai puţin adevărat că, la 1870, monarhiştii preferau unui guvern republican, invazia şi dominaţia germană care ar fi împiedicat sau îngreuiat restaurarea republicană.

La sfîrşitul secolului trecut, — lucru manifestat mai ales în timpul afacerii Dreyfus, — naţionalismul a redevenit steagul dreptei; iar stînga, anti-naţionalistă. In 1914, dreapta a strigat „Vive la guerre!" şi victoria dela 1918 a fost o victorie a dreptei franceze (generalii sunt de altfel, *ai dreptei)*, reacţiune anti-defetistă". (Totuşi,

d. A. P., un tînăr eseist şi romancier francez, îmi spunea că H. de Montherlant, descedent al unei vechi familii nobile franceze, — dar şi complicată de ceva ascendenţe spaniole, — angajîndu-se voluntar în războiu, — nu avea decît 17 ani, — a atras asupră-şi urgia familiei care a considerat asta drept o ruşine şi nu a vrut să mai ştie de el. Nu puteau concepe ca un nobil regalist să intre, de bună voie, în armata *lor*, a *republicanilor*. Tot atît de caracteristic este, din partea ceailaltă, cuvîntul lui Thiers, in 1870: „armatele *împăratului* sunt învinse". Totuşi, — trecînd peste asasinarea lui Jaurès, — nu se poate tăgădui că, în 1914, o unanimitate naţională a fost împlinită, exemplificată minunat prin întîlnirea lui Clémenceau cu Foch). „Astăzi însă, din nou, steagul naţionalismului a trecut în mîinile stîngii. Pacifiştii sunt, acum, cei de dreapta, pacifişti cu orice preţ, cu preţul unor concesii cît de mari făcută Germaniei, gata să primească iar venirea Nemţilor pe care o socot preferabilă dominaţiei adversarilor ideologici. Din nou intră în joc internaţionala albilor. In schimb, cei de stînga sunt naţionalişti şi gata să apere, împotriva unei hegemonii germane, integritatea, independenţa, importanţa universală a patrimoniului francez. De altfel, — continuă Georges Bidault, — istoria politică, — şi nu numai cea politică, — franceză din secolul XVIII pînă acum, are un net caracter pasional. Nu interesează drapelurile care trec dintr'o parte într'alta, ci adversarii care rămîn faţă în faţă, întotdeauna.

O reconciliere? E un lucru extrem de greu atîta timp cît termenii problemei nu se depăşesc. O reconciliere în regăsirea unei unanimităţi franceze? Asta încearcă şi el, îmi spune Georges Bidault, cu mişcarea, dela „l'Aube" şi cu N. E. F. (Nouvelles équipes françaises), mişcare ce are de scop să înnoade firele a două tradiţii franceze: aceea a creştinismului cu aceea a libertăţii. Incercarea aceasta trebue făcută cu mare prudenţă şi sinceritate, căci francezul e omul căruia-i repugnă orice opresiune, orice intenţie sau bănuială de opresiune: anti-clericalismul aceasta însemna".

Intrebîndu-l dacă îl interesează, în primul rînd, soarta creştinismului în lume, sau aceea a Franţei în primul rînd; dacă subordonează ideea de creştinism Franţei, — făcînd, astfel, din religie un auxiliar, — sau aceea a Franţei în creştinism, îmi răspunse că a apăra Franţa înseamnă să aperi, odată cu ea, libertatea, civilizaţia spirituală şi creştină a lumii. Ii răspunsei că sunt de aceeaşi părere (deşi îmi ziceam că nu el avea obiectivitatea necesară s'o afirme), dar că e, aici, o chestiune foarte importantă de nuanţe care conduc pe căi cu totul diferite şi chiar opuse. Pe ce punem accentul: pe apărarea Franţei cu tradiţia ei creştină? sau creştinătatea Franţei? Aceste lucruri care, în aparenţă, sunt foarte amestecate, sunt bine distincte în esenţa lor ultimă. O distincţie care separă complet oamenii. Sunt aici, într'un singur cristal, într'un *nod*, germenii a două atitudini total diferite: aceea a catolicismului politico-naţionalist al lui Maurras, ciudatul catolicism al lui „politique, d'abord"; sau aceea a catolicismului naţional şi universal, samaritean, al unui Jacques Maritain: spirituel, d'abord. Şi mă gîndeam că pentru a înţelege bine poziţia creştinilor din categoria doua, exemplul lui Péguy este cu desăvîrşire lămuritor. Acest poet, — care abia acum începe să influenţeze actualitatea franceză, — atît de identificat cu spiritul Ioanei D'Arc, cu mîndri cavaleri francezi de odinioară, care nu îngenunchiau nici cînd se rugau lui Dumnezeu, nici în faţa morţii, în vremea procesului Dreyfus a avut o atitudine extrem de înaltă. Se ştie că procesul nu mai devenise decît un pretext, că nu mai interesa în sine, ci în măsura în care opuneau două mari partide. Péguy nu a şovăit să aleagă, condamnînd în acelaşi timp pe socialiştii care speculau, în scopuri politice, even-

tualitatea nevinovăţiei acuzatului. Voia să fie achitat Dreyfus, chiar dacă ar fi putut să sufere interesele temporale ale Franţei printr'asta, pentrucă altfel Franţa ar fi fost ameninţată să sufere în interesele ei capitale, cele spirituale. Săvîrşind o nedreptate, Franţa ar fi putut cădea în stare de păcat mortal. Interesul naţionalismului-politic cerea o nedreptate. Interesul naţionalismului-spiritual cerea dreptate şi adevăr împotriva oricăror altor necesităţi. Şi de lipsă de dragoste de neam nu poate fi acuzat Péguy care, ofiţer în timpul războiului, poruncind soldaţilor săi să se culce ca să tragă, a rămas în picioare, drept, murind legendar ca vechii seniori francezi.

VECINUL MEU, DESPRE SPIRIT ŞI LUME

Un fenomen caracteristic pare a fi întoarcerea democraţiilor spre religie. Pentru un tînăr catolic francez, care e vecinul meu, această sgomotoasă religiozitate a democraţiei americane, de exemplu, e un lucru suspect, periculos tot atît cît comunismul ateu, paganismul nazist, ori catolicismul politic al lui Maurras.

Democraţiile vechi, printre care cea americană, laice, indiferente cu o puternică nuanţă de ostilitate faţă de ideia religioasă nu s'au gîndit pînă acum să apere religia, care a fost ameninţată, totdeauna, sub ele. Numai de asta nu le ardea. Iată de ce, vecinul meu se întreabă dacă creştinismul democraţiilor nu e un simplu oportunism politic, un aliat şi un instrument împotriva a ceea ce ar putea să ameninţe comodităţile lor mărunte (dar religia e mai puţin „comodă" decît orice).

Însă Roosevelt e credincios. Oricît ar părea de superficială, oricît de amestecată motivele acestei apropieri a democraţiilor de religie, acest fapt rămîne totuşi un lucru esenţial pentru lumea modernă. E un răspuns, faţă de zeii-statali, pe care l-au găsit în inimile lor. Indiferent de motivele pentru care l-au scos la iveală, lucrul acesta era în ele. Chiar dacă apropierea de religie este, la început, dictată de un oarecare oportunism, totuşi jocul este aşa de mare încît pînă la urmă se vor prinde.

E drept, puterea politică, în lume, domină pe cea spirituală. Istoria nu este decît victoria erorei, a materiei, a nedreptăţii. Spiritualul se află dincolo de istorie, istoria nefiind decît victoria dreptului celui mai tare. Ca să rămînă în lume, creştinismul a făcut atît de multe concesii şi compromisuri încît istoria lui pare a fi aceea a concesiilor şi compromisurilor sale. În lume, spiritul este conrupt. Orice intenţie înaltă, recade; orice încercare de puritate şi perfecţiune se denaturează. Anatole France a arătat, el însuşi, cu altă intenţie, lucrul acesta: călugărul din *Thaïs* făcea o asceză care, pe nesimţite, devenea orgoliu; singurătatea devenea sălbăticie; pentru pelerinii care veneau să-l vadă s'au înjghebat case de comerţ şi de petreceri; iar dragostea lui spirituală pentru Thaïs se schimbă, pe nesimţite, în patimă. E caracteristic, în lumea actuală, că fiecare din tabere strigă celorlalte: „noi apărăm spiritul şi civilizaţia împotriva barbariei", „noi apărăm pe Dumnezeu împotriva politicianizării lui". În realitate, El nu poate fi nici cu cei care nu cunosc mila şi care preferă Eroul, Sfîntului (lumea modernă poate fi caracterizată prin lupta dintre erou şi sfînt), dar nici cu capitaliştii, mediocrii şi comozii. Dumnezeu e pe buzele şi steagurile tuturora, dar în inima nimănui. El nu e militant al unui partid politic sau al altuia. Religia trebue depoliticianizată, scoasă dincolo de interesele lumii pentru lume: ea nu trebue să fie armă, steag de „Noi apărăm pe Dumnezeu şi civilizaţia!", strigă şi unii şi alţii.

E greu de separat ce e necesitate politică aici, cuvînt de ordine lansat în luptă, ce e reacredinţă de ceea ce este bunăcredinţă. De fapt, e şi una şi alta la un loc, căci ce e pur e amestecat cu ce e impur cum e amestecat fierul cu pămîntul.

„Il apărăm", strigă fasciştii, luptînd cu un spirit de sacrificiu, cu abnegaţie, cu o mare dragoste împotriva comunismului materialist, determinist; dar, în acelaşi timp, dragostea lor devine ură de ceilalţi, lupta lor o eretică lipsă de libertate ea însăşi, o zeificare a statului, imperialism, spiritul vîndut bunurilor şi poftelor pămînteşti.

„Noi apărăm pe Dumnezeu" spun, cu dreptate, democraţiile, „împotriva păgînismului, a anticreştinismului, a idolatriei Statului, a lipsei de libertate religioasă", — dar „în apărarea aceasta a lui Dumnezeu" cîtă luptă pentru mediocritate, mărunte libertăţi, egoism individual, bună stare, lipsă de dărnicie.

E de remarcat, dealtfel, că şi unii şi alţii vorbesc de libertate. Peste cincizeci de ani se va putea face, — va fi destulă linişte oare?,— o teză de doctorat asupra noţiunilor de libertate, atît de diferit înţeleasă de unii şi de alţii, şi atît de nerealizată şi la unii şi la alţii.

Adevărul este că, în lumea actuală, un mare dor de libertate (mai precis: de eliberare) şi o mare capacitate de a servi; o nevoie adîncă de solidaritate umană, de jertfă, de dragoste; o apropiere de valorile spirituale sunt îmbinate cu ura, cu neînţelegerea, cu refuzul îndîrjit de a ceda şi dărui, cu interesele subterane. E o mare chemare umană. Oamenii se caută, unii pe alţii, în noapte, şi nu se regăsesc decît ca să nu se recunoască şi să se lovească. Spritul e impur în lume, — dar orice substanţă umană impură are o puritate, în ea. Răul şi binele sunt învălmăşite. E poate abcesul care sparge. Dar este cu neputinţă să rămîi surd la aceste strigăte, la aceste intuiţii obscure ale unei lumi de justiţie şi lumină. Ura nu este decît a doua faţă a dragostei. E o dragoste întoarsă. O dragoste nerealizată, neprimită, refulată, care se răsbună.

De puţin depinde ca această sbatere să se întoarcă spre bine sau spre rău. Înclină, deocamdată, spre rău; în stăpînirea forţelor întunericului. Dar o bună inspiraţie, un hazard fericit, o deviere infimă şi orientarea poate fi alta, — lumea poate să urce. Nu e zadarnică frămîntarea şi tortura neumană a oamenilor de azi. Suferă prea mult pentru a nu avea, odată şi odată, lumea pe care o vor: de ordine, de pace, de dragoste.

CINEMATOGRAF

La teatrul Pigalle, René Clair, regisorul de cinema, a prezentat pe Flaherty, regisor englez. Odată cu prezentarea, René Clair a criticat cinematograful care face concurenţă teatrului, compromiţîndu-şi şi valoarea proprie şi valoarea teatrului.

Intr'adevăr, teatrul este prezenţă, e viaţă, şi cinematograful care imită teatrul, substitue prezenţei vii, automatismul mecanic, ucigător. Iată de ce spune René Clair că cinematograful mut avea această mare calitate de a nu ispiti cinematografiştii să concureze cu teatrul. Sunt aici două domenii total diferite: al vieţii, al prezenţei în teatru şi, în cinematograf, al invenţiei care e tot *vie*. Cinematograful mut suscita la invenţie. Cel vorbitor ar putea deschide imense perspective artistice dacă n'ar avea atît de mari posibilităţi de speculare comercială şi dacă n'ar vorbi decît cînd trebue: adică foarte rar.

Au fost rulate trei filme dintre care două excelente: într'unul, o familie de pescari cîştigîndu-şi greu viaţa (eroic) într'o luptă de zi de zi cu Oceanul. Nicio poveste, nicio intrigă, niciun fel de psihologism sentimental. Dragostea pentru oamenii aceia reieşea idirect. Era insuflată spectatorului prin frumuseţia lor, caldă şi aspră; prin măreţia surîzătoare a chipului şi luptelor lor. Din ce se realiza sublimul acestei umanităţi? Din apropierea şi opunerea lui oceanului; din cîteva simple, nude fapte: o luptă, din barcă cu un peşte monstru care nu vrea să se lase prins; o luptă cu marea care înghite plasa pescarului sau îi frînge vîslele; femeea cară, în spinare, nisip şi plante marine, un fel de pămînt cultivabil, căruia bărbatul îi face loc, printre stînci, cu toporul; un copil, în vîrful stîncilor, la cincizeci de metri deasupra valurilor se joacă, ameţitor. „Pe Flaherty nu-l interesează", spunea René Clair, nici „eroii", care după fel de fel de peripeţii se căsătoresc la sfîrşit; nici vedetele vamp; nici gangsterul care trage cu revolverul,— ci omul şi munca lui". Filmul omului şi-al mării nu avea, într'adevăr, nicio intrigă „senzaţională", — dar lupta făcută (ce magnifică, eloquentă tăcere) cu furtuna, era mai senzaţională şi mai emoţionantă decît orice film cu detectivi. Cinematografiştii au devenit prea 'îndemînateci, o îndemînare mecanică. Filmele neîndemînatice, de experienţe, de căutare sunt deaceea mult mai vii, mai valoroase.

In acelaş timp, filmul de care vorbim era, prin excelenţă, epic. Epic, deşi nu *se povestea nimic?* Da, un epic nud, pur, un epic al faptelor, al mişcărilor, o poveste a valului. Cinematograful poate deveni artă epică în primul rînd; aceea care să fie şi cea mai reprezentativă, cea mai aproape de om, de munca şi măreţia lui. E deajuns ca cinematograful să devină un înregistrator cu dragoste, cu un fel de obiectivitate a dragostei şi e cu neputinţă să numai credem în om. S'ar putea situa între document şi poem; între realismul cel mai precis şi fantastic.

Dar ceea ce mă cîştigă în el, este intimitatea lui cu omul (dar şi cu marea sau cerul). Un copil mîngîie un cîine; un copil se joacă la marginea mării; un om obosit îşi pune capul în mîini: ai impresia că cinematograful *surprinde* lucrurile acestea. Şi numai el, cred, ne poate face să simţim toată semnificaţia şi valoarea umană a acestor lucruri mici, banale. „Vedeţi? n'aţi băgat de seamă"!

Al doilea film era un documentar pur, făcut pentru ministerul poştelor engleze, mi se pare. O scrisoare, aruncată la cutie ridicată, repartizată, trimisă la tren, lăsată la destinaţie, etc. Cred că în film nu s'au pronunţat mai mult de zece cuvinte şi odată s'a numărat. Dar ce lucruri erau scoase deaici. Ce curaj, de pildă, să arăţi, pur şi simplu, pe şeful de tren fluerînd plecarea; dar cît de poetică simpla trecere rapidă a trenului printre peisagii; luminile fugind în noapte; locomotiva gonind spre cer şi soare, în dimineaţa ireală a călătoriei.

Cinematograful se realizează în măsura în care devine document uman (aţi remarcat cît de frumos este filmul în care apar oameni muncind, la cîmp, în uzină sau ruginduse?). Un document care oricînd este poezie.

Ce-aţi zice de problema cinematografului, cale de regăsire a omului? Cinematograful în slujba noului humanism.

EUGEN IONESCU

SCRISORI DIN PRAGA

„PE CĂILE REFACERII"

După cum am arătat în ultimul meu articol, alegerea Preşedintelui Republicei, crearea „Uniunii Naţionale" şi formarea cabinetului Beran, formează cele trei pietre de hotar, care marchează o eră cu totul nouă în istoria Ceholsovaciei. Schimbarea construcţiei geografice, economice şi politice a Statului Cehoslovac a pus pe conducătorii Republicei în faţa unei grele probleme de coordonare, reorganizare şi valorificare a tuturor elementelor în scopul stabilirii unei ordine noi, în care primatul muncii să fie consacrat. Perioada discuţiilor trebue neapărat să cedeze perioadei faptelor.

Desigur, este prea de vreme să vorbim despre rezultatele date de noul guvern. Prea mari şi prea grele au fost pierderile cauzate de faimoasele „acorduri", ca într'un timp atît de scurt să se poată vorbi despre refacerea definitivă. Un lucru este cert: Cehoslovacia, în momentul de faţă, merge cu paşi grabnici pe calea refacerii. Se depun toate stăruinţele, se fac sforţări extraordinare pentru a asigura acestui Stat de oameni cuminţi şi răbdători desvoltarea şi propăşirea, atît politică cît şi cea economică.

Colaborarea tuturor forţelor constructive ale Statului, — iată formula nouă care serveşte drept bază a refacerii Cehoslovace. Concentrarea tuturor forţelor interne în vederea realizării acestui scop trebue însoţită, conform declaraţiilor d-lui Beran, de lipsa de orice intervenţie, orice amestec în treburile altor State. De asemenea se va respinge categoric amestecul vrunui Stat străin în treburile lăuntrice ale Cehoslovaciei.

Această linie de conduită a fost precizată de d. Beran, cu următoarele cuvinte: „In politica externă nu ne va interesa ce se face în Abisinia sau China. Vom avea grije numai şi numai de noi, nu vom da sfaturi şi nici nu vom povăţui pe alţii.... Nu vom încheia cu nimeni tratate, îndreptate contra vreunui Stat terţ, vom încerca însă să trăim în linişte şi pace cu toată lumea şi în primul rînd cu vecinii noştri".

Desigur, că greaua încercare din toamna trecută a făcut pe poporul cehoslovac să fie mai sceptic în faţa alianţelor cu caracter militar. Această încercare a determinat acest nou, dacă pot să spun, „individualism politic". Singura încredere nemărginită pe care o are acum Cehoslovacia, este încrederea în forţele proprii, în patriotismul fiilor ei. Şi tocmai acum cînd rănile pricinuite acum cinci luni, încă nu s'au cicatrizat, cînd notele de neîncredere şi desămăgire sunt încă atît de pronunţate, ziarul „Venkov", (ziarul ce poate fi socotit drept oficiosul guvernului cehoslovac), publică, sub semnătura Dr. A. M., următorul articol intitulat „Prietenia Romîniei". Nuanţa politică şi

tonul mişcător în care este scris acest articol, raportate la atmosfera generală care domneşte azi în Cehoslovacia, scot în evidenţă politica sinceră şi loială a Statului nostru. De aceea socot nimerit să-i redau conţinutul:

„Se zice că pe un prieten adevărat îl poţi cunoaşte în caz de nenorocire. Acest adevăr nu se aplică numai indivizilor, ci şi popoarelor şi Statelor. Şi popoarelor li se poate întîmpla nenorocirea, în care caz ele au ocazia să-şi cunoască adevăraţii prieteni. Această încercare am avut-o noi. În cea mai marte parte negativă, însă şi cu o parte pozitivă. În rîndurile prieteniilor Cehoslovaciei a rămas Romînia. Ea a luat poziţiunea pentru libertatea Ucrainei Carpatine, în cadrul Statului nostru şi în perioada cînd am fost despărţiţi, în ce priveşte transportul dela Răsăritul Republicei, a avut grija de aprovizionarea Ucrainei Carpatine. Astfel, a contribuit în mod real la păstrarea acestei părţi a Statului nostru, în cadrul republicei. Şi astfel a ajutat să se păstreze podul teritorial al unei credincioase şi sincere prietenii între Cehoslovacia şi Romînia.

Delegaţii Republicei noastre, însărcinaţi de a duce tratativele pentru furnizarea alimentelor şi nutreţului în Ucraina Carpatină, au fost frăţeşte primiţi în Romînia. Autorităţile Romîneşti, începînd dela cele superioare şi pînă la organele executive grănicereşti, au făcut totul, ce a stat în puterile lor, pentru a uşura furniturile accelerate în regiunile Ucrainei Carpatine, ameninţate de foamete. Automobile militare romîneşti transportau mărfuri ziua şi noaptea la graniţa cehoslovacă, unde porumbul, făina, porcii şi alte alimente au fost încărcate pe camioanele armatei noastre. Camioanele C. F. romîneşti, treceau peste graniţă pînă la comunele Ucrainei Carpatine, pentru a accelera aprovizionarea. Au căzut toate formalităţile, vizele, reviziile de prisos.... A fost nevoie de un grabnic ajutor, care a venit graţie nobleţei şi caracterului superior al poporului romîn.

Trebue să ne amintim aceste momente, astăzi, cînd trecem pe calea vieţii, de sigur mai grele, însă normale. Este nevoe să apreciem valoarea alianţelor şi prieteniilor noastre, prin prisma lucrurilor pe care le-am trăit şi le-am suferit. Popoarele mari şi puternice cu posibilităţi enorme de ajutor politic şi economic ne-au părăsit. Poporul romîn mai mic, însă mare în fidelitatea lui, a rămas cu noi. Vom crea prietenii noi, cunoscînd mărimea şi corectitudinea altor popoare. Niciodată însă, printre prietenii noi, nu vom uita prietenia poporului romîn".

Sunt sigur că rîndurile de mai sus nu au nevoe de nicio tălmăcire, de nicio explicaţie. Prea clar şi sincer se precizează deosebita valoare care se atribue ajutorului acordat de Statul nostru vecinului său, ce trecea prin clipele grele a unor încercări de neuitat.

Şi astfel, precizată sau mai bine zis schiţată politica externă a Cehoslovaciei, să ne îndreptăm privirile spre începuturile operei de refacere internă a acestui Stat.

Am mai avut ocazia să subliniez că în formaţia actualului guvern cehoslovac stau personalităţile, care pot fi numite, fără nicio exagerare, drept cei mai caracteristici reprezentanţi ai agrarismului constructiv. Intr'adevăr atît d. Beran, urmaşul şi elevul marelui Svehla, ca şi Dr. Cerny şi Dr. Feierbend, ca să nu numesc şi pe ceilalţi, au activat de mult în domeniul economiei agrare. Aceşti luminaţi reprezentanţi ai poporului cehoslovac au înţeles de mult că adevărata rezervă de forţe productive rezidă în clasa ţărănească. Ridicarea acestei clase condiţionează şi asigură desvoltarea şi propăşirea altor sectoare ale economiei naţionale a unui Stat. Dovada — o deasă reţea de cooperative agricole ce acoperă teritoriul Statului Cehoslovac şi care intervine în ajutorul micului producător, atît în ce priveşte producţiunea cît şi desfacerea produselor sale. Pe de altă parte fai-

mosul monopol al cerealelor, care reprezintă concretizarea unei concepţii cooperatiste superioare a reuşit a menţine stabilitatea apreciabilă a nivelului preţurilor produselor agricole.

În cadrul vieţii agricole a poporului cehoslovac, rămîne totuşi o problemă, care pînă astăzi n'a putut fi rezolvată. Este problema depopularizării satelor, vechea consecinţă a războiului mondial şi a crizei agricole din deceniul trecut, cînd masse întregi de tineri dela sate s'au îndreptat spre oraşe, fiind atraşi de mirajul cîştigului uşor în industrie. Oraşul însă neputînd alimenta toate cererile de lucru, sau creat cadrele solide de şomeuri, care formau pentru Statul Cehoslovac o grea problemă socială şi economică. Şi iată că pentru ridicarea rentabilităţii gospodăriilor agricole, şi în vederea atragerii unei părţi din populaţia orăşenească spre sate, se propune în primul rînd crearea unei societăţi pentru valorificarea vitelor, după modelul „Societăţii Cehoslovace de cereale". Menirea acestei societăţi noi va fi organizarea, reglementarea şi normalizarea vieţii, asigurînd crescătorului de vite un cîştig mult mai însemnat. În aceeaşi direcţie, va ajuta la readucerea celor plecaţi din satele natale la ogoarele părăsite şi rezolvarea problemei locuinţelor ieftine pentru ţărani.

Vorbind despre sectorul cooperatist, care de sigur va rămîne şi în viitor principal sprijin al agriculturii, acesta va fi complet depoliticianizat. Această măsură prezintă pentru Cehoslovacia o importanţă deosebită, dat fiind faptul că pînă acum, după cum se ştie, cooperaţia se încadra în viaţa partidelor politice.

O altă problemă, care preocupă pe conducătorii Cehoslovaciei, este de sigur restabilirea căilor de comunicaţie. Se ştie că una din urmările acordului dela München a fost o însemnată parcelare atît a reţelei feroviare, cît şi a şoselelor. Ca primă măsură pentru îndreptarea acestui neajuns, atît de dăunător pentru economia naţională, s'a admis proiectul traseului unei şosele noi, recomandînd începerea cît de grabnică a următoarelor sectoare: în Boemia, sectorul Praha-Jihlava, iar în Moravia, sectorul dela Zastrzisli pînă la graniţa Slovaciei.

În ce priveşte lungimea acestor sectoare, cel din Boemia va avea peste 120 km., iar cel din Moravia de Răsărit circa 90 km. Cheltuielile, inclusiv costul exproprierii terenurilor necesare se evaluează la circa $3\frac{1}{2}$ milioane coroane pe km., urcînd în unele părţi pînă la 4 milioane şi scăzînd în altele pînă la $2\frac{1}{2}$ milioane.

Nici sectorul comunicaţiei aeriene n'a fost lăsat fără atenţie şi anume s'a decis crearea aeroliniei interne între Praga, Olomouc şi Moravska-Ostrava. De asemenea au început şi lucrările pentru contopirea „Aeroliniilor Statului" cu „Societatea Cehoslovacă de Aviaţie" într'o singură întreprindere de transport aerian.

O deosebită grije acordă cercurile competinte problemei electrificării. Se ştie, că în urma ultimelor evenimente, Cehoslovacia a pierdut o parte din tertoriu care conţinea rezerve însemnate de cărbuni. Pentru a micşora pasivul balanţei comerciale prin reducerea importului de cărbuni, se propune desvoltarea electrificării. Se crede că astfel s'ar putea reduce din importul cărbunilor circa $4\frac{1}{2}$ mil. tone. Pentru realizarea acestui plan se propune în primul rînd electrificarea nouei reţele feroviare Praha-Brno-Zilina, ca şi mărirea consumului în gospodăriile private.

O altă problemă de o actualitate indiscutabilă este fără îndoială problema bugetului. Se ştie că graţie nouei orînduieli administrative şi constituţionale Cehoslovacia va avea patru bugete, şi anume cîte unul pentru fiecare din cele trei provincii (Boemia, Slovacia, Ucraina Carpatină) şi un buget general.

Acest buget general se va alimenta cu sumele realizate din taxele vamale, monopoluri, întreprinderile etatizate, comune celor trei pro-

vincii și unele impozite indirecte, ca impozitul asupra spirtului, taxa de consum asupra zahărului, cărbunilor, berei, etc. La rîndul lui, bugetul general va suporta următoarele cheltuieli: Președintele Republicei și cancelaria lui, Camera și Senatul, Președintele Consiliului de Miniștri, Ministerul de Externe, Ministerul Apărării Naționale, Curtea de Casație și altele. Totalul acestor cheltuieli se evaluează deocamdată pentru anul 1939 la 3.100—3.200 milioane coroane. La aceeași sumă se va ridica probabil și totalul veniturilor. Astfel se speră că bugetul general se va bucura de un echilibru apreciabil.

Iată care sunt aspectele operei de refacere a Statului Cehoslovac.

Dr. EUGEN V. TORGAȘEV

MISCELLANEA

SARBATORIREA DOMNULUI M. RALEA

Intelectualii romîni, printr'un banchet care a avut loc în seara zilei de 22 Februarie, au sărbătorit pe d-l Ralea.

Cu acest prilej d-nii profesor C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei Romîne, C. Giurescu, profesor la Facultatea de litere din București, Ion Marin Sadoveanu, subsecretar de Stat la Ministerul Artelor, profesor C. Stoicescu, rectorul Universității din București, profesor Al. Rosetti, director al Fundațiunilor Regale „Regele Carol II", Mihail Sadoveanu, președinte al organizațiunii „Muncă și Voe Bună", Liviu Rebreanu, membru al Societății Scriitorilor romîni, Cezar Petrescu, directorul ziarului „Romînia", profesor A. Oțetea, dela Facultatea de litere din Iași, profesor D. D. Roșca, dela Facultatea de litere din Cluj, profesor T. Vianu, rector al Universității muncitorești, Camil Petrescu, directorul Teatrului Național și redactor al revistei Fundațiunilor Regale, profesor Ion Botez, în numele fondatorilor revistei „Viața Romînească" și Al. O. Teodoreanu, în numele foștilor colegi, au adresat laude și urări d-lui M. Ralea.

D. C. Vișoianu, în numele Revistei „Viața Romînească", a rostit următoarea cuvîntare:

Domnii mei,

Dintre toate grupurile și persoanele, care au binevoit să se asocieze la sărbătorirea prietenului meu Ralea, „Viața Romînească" este cea mai entuziastă și cea mai sfioasă. Ea participă, în adevăr, la sentimentele de admirație și de afecțiune cu care îl înconjurați; dar se simte totdeodată și părtașe la succesul directorului său.

Căci, sărbătorit de cărturari și de artiști pentru meritele sale culturale, bogate originale și adînci, revista noastră, în paginile căreia cea mai mare parte din scrierile lui Ralea au apărut, se simte onorată și — plină de orgoliu — are chiar pretențiunea... să vă mulțumească.

In șirul neîntrerupt al directorilor de conștiință dela „Viața Romînească", Ralea reprezintă continuitatea. El păstrează și îmbogățește idealurile de generozitate, de justiție și de filantropie care au inspirat pe creatorii acestei reviste precum și voința fermă de a le da o realitate socială și o formă legală prin reforme politice, așa cum au făcut înaintașii săi dela „Viața Romînească".

Revista noastră nu a fost compusă din utopişti. Noi am avut totdeauna funcţiunea realului. S'au examinat nevoile acestui neam şi condiţiunile sale de propăşire, s'au elaborat reformele menite să le slujească şi s'au căutat mijloacele practice prin care aveau să fie înfăptuite.

Iată ce face Ralea astăzi pentru clasele muncitoare. Ţăranii şi muncitorimea au fost preocuparea esenţială a gînditorilor sociali dela „Viaţa Romînească". Atît de prezentă şi de gravă a fost această preocupare în spiritul colaboratorilor noştri, încît adesea am fost învinuiţi că am înclina criteriile artei şi gustul literar, în faţa dezideratelor sociale. In toate privinţele, ne-am îndreptat către sat. Nu un sat considerat ca un muzeu social sau privit cu duioşie pentru elementele sale pitoreşti şi primitive. Ci ca un isvor de energie vitală şi de virtuţi creatoare, care trebue să fie rdicat la un rang de sănătate, de instrucţie şi de avuţie prin binefacerile civilizaţiunii.

Aceasta nu înseamnează — evident — că „Viaţa Romînească" ar fi dorit cumva ca evoluţiunea Statului romîn să se mărginească la formarea unei civilizaţiuni săteşti. Din contră, noi am vrut totdeauna un Stat mergînd pe căile progresului şi ajutînd, prin aşezăm'nte moderne şi prin introducerea tehnicelor celor mai perfecţionate, la ridicarea generală a naţiunii.

In ideologia „Vieţii Romîneşti", s'au împletit întotdeauna elementul naţional cu cel social. Nu am părăsit pe niciunul şi nu am acceptat să le disociem. Am păstrat elementul social, chiar în epocile în care o predominare a naţionalului părea să comande o adevărată separaţiune, fiindcă n'am vrut să adoptăm o ideologie care să nu aibă decît elan şi să fie lipsită de conţinut.

Noţiunea literară a găsit aici o accepţiune mai complexă. Ea nu a fost aservită. Din contră, nimeni nu i-a respectat mai mult demnitatea şi independenţa. Dar noi am ţins să introducem în civilizaţiunea romînească un tip occidental: omul cultivat.

Omul cultivat nu este tot una cu omul instruit. El nu are numai o cantitate de cunoştiinţe, o anume informaţiune. El nu se manifestă prin citaţiuni şi adesea prin vanităţi şi pedanterie. El nu este neapărat titularul unei diplome. Omul cultivat este cel care, pe lîngă această instrucţiune, are gust şi pudoare. Are o discreţie. Deţine cu uşurinţă şi în mod firesc acest capital de cunoştinţe. A pierdut superstiţiile şi a cîştigat convingeri. Crede în valoarea eminentă a ideii şi îşi dă seama că orice act social, orice fapt este realizarea infirmă a unei idei.

O ideie realizată este o ideie rănită. De aceea realitatea nu poate fi decît un punct de plecare, un teren de înălţare. Omul cultivat crede în puterea spirituală şi în demnitatea omului. Ştie că în mijlocul tuturor formaţiunilor istorice stă acest element de veşnicie: omul, cu durerile şi înălţările sale.

Omul cultivat se cunoaşte după poziţiunea de generozitate pe care o ocupă în faţa marilor probleme.

Iată încă un motiv pentru care „Viaţa Romînească" este fericită, văzînd că intelectualii romîni sărbătoresc astăzi pe Ralea: el este personificarea acestei noţiuni pe care o propunem civilizaţiunii romîneşti.

„Viaţa Romînească" participă de asemeni la sentimentul dv. de gratitudine faţă de un ministru, care hotărăşte să creeze un aşezămînt destinat să ajute pe cărturarii romîni. Nimeni mai mult decît umilul dvs. servitor nu cunoaşte ridicolul şi durerea pe care le poate naşte în sufletul unui om chipul în care se remunerează opera literară, ideologică şi artistică. Un director de revistă ştie că în ţara romînească trebue să se bizue pe spiritul de sacrificiu, pe devotamentul şi pe aptitudinea la sărăcie a scriitorului. El află cu emoţie şi cu mirare că în fapt se poate bizui pe această uitare de sine a colaboratorilor săi.

Cînd puterile publice se îndreaptă cu discreţie şi cu generozitate către protejarea cărturarului, ele fac o operă fericită pentru întreaga naţiune. Căci îi ocrotesc astfel isvoarele de durată şi de înăltare. Şi îi fac de asemenea sugestii utile: ea va învăţa să-şi susţie înălţimile pentru ca generaţiile viitoare să poată privi pe culmi.

M'am gîndit adesea: dece naţiunea noastră este atît de puţin sensibilă la condiţiunile creaţiunii artistice? Poate că trecutul nostru de suferinţ. să fie de vină. Nevoit să lupte pentru pămîntul strămoşesc, neamul nostru nu a avut răgazul să viseze, să privească spre zări.

Sau poate pătura cultă... Dar să lăsăm aceste ipoteze. Şi să felicităm din inimă pe domnul ministru al muncii pentru ideia justă şi utilă pe care vrea să o înfăptuiască.

Mă veţi ierta dacă vorbind de Ralea, am tot vorbit despre „Viaţa Romînească".

Dar Ralea este mîndria noastră.

Cine dintre dv. se mai poate lăuda astfel?

Tuturor oratorilor, d-l Ralea le-a răspuns următoarele:

Domnule Preşedinte,
Iubiţi prieteni,
Domnilor,

Fiecare din d-voastre îşi poate închipui emoţia recunoscătoare de care sunt cuprins, cînd iluştrii mei profesori, d-nii Motru şi Stoicescu, alături de strălucite figuri ale literelor şi publicisticei romîneşti ca M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, — alături de vechii mei camarazi de facultate şi de liceu, mi-au spus atîtea cuvinte măgulitoare, care trezesc în momentul acesta, în mine, în acelaşi timp, o profundă gratitudine şi o melancolică rezonanţă.

Vă sunt recunoscător, d-lor, pentrucă aţi binevoit să-mi daţi prilejul acestei prea plăcute manifestări, cu atît mai mult, cu cît sărbătorirea de astă seară conţine într'însa un mic paradox.

Aţi sărbătorit un intelectual în vacanţă. Sunt de un an de zile ministrul manualilor. Sărbătorirea d-voastre răsună în mine ca un fel de remuşcare, care trezeşte o invitaţie la reluarea ocupaţiunilor mele de altă dată.

In acelaşi timp vă sunt recunoscător de a fi sărbătorit pe un intelectual, care nu este chiar un intelectual pur. De mai mult de un deceniu, sunt înscris într'un partid politic şi militez în viaţa politică. In această calitate, adesea ori, valori stricte şi sigure, care conduc pe intelectual, au fost amestecate în sufletul meu cu preocupări de ordin social.

E o banalitate, aproape, sporirea aceasta a preocupărilor sociale în individul lumii contemporane. Inainte, reduse la preocupările cîtorva, preocupările politice invadează din ce în ce mai mult societatea şi formează un fel de obsesie universală a tuturor elementelor societăţii.

Am fost iurat şi eu, în această calitate şi în îndeletnicirile mele s'au amestecat o serie de calităţi, şi ale omului de acţiune şi ale intelectualului.

Acum vreun deceniu a apărut o carte care a făcut oarecare vîlvă, a unui publicist francez, Julien Benda: „La Trahison des

clercs"... Acest autor vorbea acolo de intelectualul pur, care și-a părăsit misiunea, care a dezertat dela nobila lui datorie, de a fi un gînditor al vieții, de a rămîne mai departe în sfera valorilor universale și eterne și de a cobori în arena socială, pentru a incita la ură, la adversitate, la ciocnire de pasiuni. Și cere acest autor, pentru intelectual, faimosul turn de fildeș, izolat de întreaga societate, din care va avea să privească, contemplator și senin, numai elementele care au contact direct cu eternitatea și cu absolutul.

D-lor, nu aceasta a fost concepția mea asupra intelectualului, și spunînd aceasta, sunt silit firește, — apărînd această teză, — să fac o confesiune tipologică, adică să definesc ce fel de om sunt eu. După cum nu cred în „artă pentru artă", nu pot crede în intelectualitate pentru intelectualitate.

Educat, în prima tinerețe, de „Viața Romînească", încă din liceu, eu am crezut că intelectualul nu poate rămîne străin sbuciumului social; eu am crezut că intelectualul are o misiune, o vocație și că ceea ce trebue să facă în special valoarea lui în viață, este transformarea ideilor abstracte în dramatice acțiuni; transformarea acestor idei în sentimente și recunoașterea, printr'însele a unei misiuni, a unei porunci a destinului. Am avut totdeauna în suflet ceea ce Peguy numește „Le desir de sauver".

Am crezut necesar să intervenim cu experiența și cu ideile noastre, ca să ajutăm acelora cărora le suntem datori, putința noastră de perfecționare. Aceasta nu însemnează totuși, d-lor, că fenomenul politic trebue să eclipseze complet pe cel intelectual, mai cu seamă în țara noastră, unde fenomenul politic s'a desfășurat așa de capricios, de anarhic și de incoherent. Cred pentru moment, din contră, că o revenire la valorile intelectuale mai senine va aduce o ușurare în viața socială a țării noastre, așa de sbuciumată de pasiuni, în ultimul timp. Politicianizarea excesivă devine o tiranie. Ea simplifică sufletul și-l abrutizează.

Fenomenul politic în țara romînească, așa de monstruos ipertrofiat, trebue redus la proporții rezonabile, pentru a da vieții romînești liniștea sufletească necesară, în acest moment.

Țara noastră a suferit de un fel de isterie colectivă — iertați-mi cuvîntul prea tare, — endemică, care ridica, din trei în trei ani, idoli, pe care aceeași opinie publică, lacomă de a-i adora și ridica, îi distrugea, o serie întreagă de entuziasme și căderi, care au obosit sentimentul public pînă la blazare sau desperare și care au dus fatal la o epocă de adîncă turburare, de anarhie și de ură, necunoscută în istoria politică a țării noastre. Va trebui să stabilim și să fixăm fenomenul politic, să-l instituționalizăm. Adeziunile să fie bazate pe rațiune și respect, nu pe porniri delirante și trecătoare în același timp.

Aci intelectualul va aduce seninătate, va aduce pace, întronînd valorile pe care le crede necesare.

Vă mulțumesc și sunt profund recunoscător că ați făcut această manifestațiune intelectuală, într'un moment cînd se vorbește așa de curent de decăderea intelectualității, adică desființarea respectului pentru valorile cărții și ale minței și întronarea, în locul lor, a altor titluri, pe care eu, — desigur și dv. — le cred mult inferioare. În locul intelectualului a fost întronat omul de faptă și omul de pasiune, în locul omului de meditație și de gîndire, omul de simplă acțiune, care niciodată nu va putea oferi bogăția și armonia unui intelectual; omul de faptă care se succede și nu se continuă, fiindcă fapta lui trebue în fiecare moment reluată, fără niciun fel de continuitate, fără niciun fir conducător; omul de pasiune, care înflăcărează un moment, care mobilizează toate forțele sufletești pînă la paroxismul entuziasmului sau al urei, dar care după aceea lasă în suflete devastarea și pustiul.

Trebue așa dar restaurată și viața publică și sufletească în Romînia, după vechile criterii ale vieții intelectuale; trebue restaurată o serie de principii, care au căzut încetul cu încetul.

Trebue ridicată, în primul rînd, iubirea de adevăr, care e în decădere. Intelectualul fără iubire de adevăr nu este posibil, dar nu e posibilă nici viața publică și socială, fără respectul realității, așa cum este ea, fără discernămînt, fără cunoașterea directă a funcțiunii reale.

O serie întreagă de stări sufletești primitive, credințe oarbe, adesea bestiale, au pus stăpînire pe sufletul romînesc în ultimul timp și au pus în imposibilitate pe atîția să mai judece și să mai vadă unde este adevărul. O serie întreagă de erori violente s'au întronat printre noi și au suprimat cu desăvîrșire ceea ce forma calitatea superioară a intelectualului, altădată: discernămîntul și contactul direct, printr'o etică severă, a cunoașterii adevărului.

În al doilea rînd, trebue restaurată vechea idee de rațiune și de conștiință. A fost mult la modă, a bîntuit printre intelectualii, mai ales, pasiunea pentru forțele obscure și tulburi ale sufletului omenesc, preamărirea misticismului care a dus la acele stări intolerante, sectare, sălbatice în viața socială și care au format turburările, de a căror consecințe suferim astăzi.

Noi nu trebue să mai sperăm, de aci înainte, svîcniri de misticism și isbucniri de forțe inconștiente, la un popor care are o așa de firavă, o așa de delicată și recentă structură de conștiință, un popor care abia și-a organizat cîteva forme de civilizație și care se prăbușește în preamărirea temperamentului, a instinctului și a inconștientului.

În afară de aceasta, d-lor, va trebui să restaurăm, — într'un regim care va permite desigur mai multă liniște și mai multă reculegere, — vechea idee de civilizație.

Am crezut, la un moment dat, într'o veleitate de vanitate, care nu era de loc justificată, că suntem prea civilizați, că ne apropiem de caracter, aproape Alexandrin, în decadența noastră. Și la primele scuturări s'a văzut că această formă de civilizație era foarte recentă, foarte instabilă și că instinctele cele mai barbare au putut domina pe oameni și au putut despărți pe romîni, în așa fel, încît nu se mai cunoșteau unii pe alții!

Și fiindcă cea mai mare parte din oratori au binevoit să se intîlnească în recunoașterea unei trăsături a caracterului meu — aceea a omeniei, — mai amintesc, tot din calitățile intelectualului, nevoia recunoașterii vechei idei de umanitate. Nu pentru vechea teorie, care spune că un intelectual este un produs de lux, care datorește muncii manuale și oamenilor de societate care se trudesc din greu; că ar fi un fel de debitor, care trebue să întoarcă societății, valorile pe care le-a primit sub această formă,—nu din acest punct de vedere,—dar fiindcă orice intelectualitate, care este ferită de căldura umanității, care pune ură și nu iubire între oameni, care nu cunoaște flacăra pură a dragostei, este un intelectual pe care nu-l fericesc, fiind că-i lipsește cea mai voluptoasă din toate plăcerile spirituale, aceea pe care și-o dă iubirea de om, de viață, de generozitate.

Reabilitînd toate aceste vechi valori, care au fost crezute la un moment demodate, pe care le-am disprețuit și către care ne întoarcem acum, umiliți și modești, ca niște fii risipitori, pentru a spune că tot ele erau acelea care dădeau mari satisfacții sufletești, revenind la aceste idei, care au format oarecum forța eternă a cărturarului, vă sunt adînc recunoscător pentru cuvintele pe care mi le-ați adresat, — iertați această descriere a intelectualului ipotetic, pe care l-am înfăți-

șai așa cum se face totdeauna, teoretizind nevoile și convingerile noastre, — vă mulțumesc din toată inima pentru ocaziunea pe care mi-ați dat-o și cu toții în sănătate sufletească, în civilizație, în omenie și în înfrățire, să trăim mulți ani pentru Națiune și Rege...

S'A STINS UN PROFESOR

Fiecare din noi, în drumul nostru către sfîrșit, am simțit nevoia să ne oprim cîteodată ca să aruncăm o privire îndărăt, spre un peisaj de viață pe care l-am trăit, așa cum ne-a fost dat. In unghiul nostru de vedere intră de sigur o coloratură de sentiment și inteligență care ne leagă de împrejurări și oameni într'un ansamblu ce împlinește fără să vrem ființa noastră sufletească.

De crucea de lemn din capela cimitirului Bellu, pe care stătea scris în litere negre „Gheorghe Țițeica" s'a aninat cu siguranță măcar pentru o clipă atîtea amintiri cîte poate să ducă spinarea unui Ceahlău.

L-am cunoscut pe Gheorghe Țițeica, profesor, Profesorul nostru de geometrie analitică și geometrie superioară.

Dacă pedagogia modernă experimentează metode noi de apropiere și cunoaștere pentru o mai temeinică desvoltare sufletească a tinerimii, de profesorul Gheorghe Țițeica, unul din cei mai minunați din cîți am avut, nu l-am cunoscut decît profesor. Nu l-am văzut ieșind din limitele cursului său, nu l-am surprins mîncînd, distrîndu-se nici odihnindu-se, nu l-am auzit glumind, făcînd aluzii, nici măcar ironizînd.

Concretul viu de viață curentă ce tinde să stea din ce în ce mai mult la dipoziția elevilor era transpus pe vremea cînd de pe bănci îl ascultam pe Gheorghe Țițeica, într'un plan abstract de studiu pur, în care mintea lui singură strălucea ca o solie a științei pe care nu o preda ci o reprezenta: Gheorghe Țițeica era un trimis al geometriei însăși.

Nimic nu poate deschide un drum de vedere ca experiența ta proprie.

In știință, în artă ca și în viață, cea mai înaltă facultate de cunoaștere o cucerești construindu-ți singur cu trudă și resemnare abecedare din litere de țărînă peste care chemarea de dincolo de voință sau de hotărîre, va turna luciul unei realizări definitive.

Dacă fiecare din noi, redus la proporțiile unei scări personale, ne simțim fără durată ca o secundă de timp ce dă loc celei următoare, nu e mai puțin adevărat că o infinitate de secunde a însumat în veacuri curba de perpetuă prefacere a oamenilor și pămîntului, amestecîndu-i în acel beton pe care s'a rezemat civilizația fiecărui moment din Istoria Omenirii.

Unul din momentele romînești ale Studiilor matematice în sensul măreț al strălucirii peste hotare cît și într'un sens mai modest dar adînc al formării unui strat de intelectuali în care și-a fixat rădăcinile arborele aristocratic al atîtor făgăduințe romînești, a fost momentul: Gheorghe Țițeica.

Un student în matematici e de obiceiu timid, fiindcă poartă în el certitudinea unei puteri din afară care îi impune și de intrasigența căreia se teme.

O minte tînără e în general sceptică față de o valoare care îi e înfățișată de altceva decît de propria ei prețuire sau înțelegere. In domeniul literelor, ea se oprește și neîncrezătoare, așteaptă să judece ca să încoroneze sau să condamne.

In clasele științelor pure însă, atmosfera e alta: în fața teoremei care cu siguranță că va fi demonstrația pînă la sfîrșitul orei, așteptarea are în ea un fundament de credință. La orice vîrstă și mai ales la tinerețe, adevărul verificat poartă o cunună de prestigiu nediscutat.

Pe acest fundal cu nuanță mistică, Gheorghe Țițeica se detașa în sala de curs, firav, blond, subțire, cu glas domol în slujba demonstrației matematice, cu gesturi măsurate, închegînd între palmele ușor încovoiate ca niște scoici, spațiul pe care luneca un dans grațios de curbe generatoare a unor suprafețe sburătoare ce-și desfăceau pînzele peste mîinile maestrului, pînă în ținuturile depărtate ale infinitului.

In orice prelegere, mai grea sau mai ușoară, Gheorghe Țițeica dădea impresia aceluiași calm măsurat și odihnitor.

Scria încet și frumos fiecare literă, începînd-o și isprăvind-o după regula unui tipar matematec, cu codița, punctul și rotunjala necesară. Desenul își avea locul hotărît pe tablă încadrat de formule pe care le sublinia îngrijit, numerotîndu-le în vederea concluziilor finale.

Nimic nu-l făcea pe Gheorghe Țițeica să se grăbească și nu-mi aduc aminte să se fi grăbit vreodată, relevînd o formulă pe care să fi șters-o de pe tablă, di nnebăgare de seamă.

Orice dreaptă, orice curbă, orice literă, merită o grijă în parte. Și tabla se acoprea cu o armată de semne, prezentate în solemnitatea unor manevre demonstrative.

Cine nu l-a ascultat pe Gheorghe Țițeica la un curs de geometrie, nu-și poate da seama cum o anumită ordine cu aparență aproape mecanică, poate în mișcarea ei îmbia de departe, răsărituri și apusuri de Sori geometrici.

Imbinarea metodei de prezentare, a lecției cu o modestie ce-l punea par'că în rîndurile noastre și coborîrea la nivelul expunerii clasice, nu-i putea răpi suflul de dincolo de piscuri, ce evada din el, atunci cînd punea mîna pe cretă.

Și niciodată, niciun fel de răgaz, niciun fel de oboseală. O punctualitate ce nu se desminția pe vreme bună sau rea, dimineața sau după amiază, îi dădea aparența soldatului din garda unei Puteri nevăzute care te făcea să alergi cu ochii pe ceasornic, în drum spre Facultate: nu-ți puteai închipui că va fi cu putință să întîrziezi măcar cu cîteva minute.

După cîtva timp, îți dădeai seama însă, că acest aspect rigid în perfecția lui de dascăl era formula omenească a esenții lui însăși.

Și n'aveai de ce să te miri, nici de ce să te înspăiminți, fiindcă era înțelegător ca om și era blînd. Cînd ne întîlnea pe stradă ne saluta cu aceeași măsură cu care își saluta cunoscuții.

La Seminarii, nu mustra pe studenți, nici nu le dădea sfaturi. Tot ce emana din el ca simplu reflex al intelectualității lui pure, păstra ascunsă marca însușirilor morale, ca sunetul ce nu se aude într'un cristal neatins. Sfatul sau mustrarea se înscria dela sine în abstractul minții lui întinsă spre presimțiri geometrice și cercetări de adevăruri, ca florile pe arbori ce așteaptă să rodească.

Aceasta a fost taina pedagogiei profesorului Gheorghe Țițeica, acesta a fost miezul ținutei lui morale.

In fața cosciugului deschis în care dormea pentru vecie, am avut impresia anilor de tinerețe și de universitate ce invadaseră capela.

O privire în timp poate să apară cîteodată ca o îndrăsneață ieșire din cadrul sorții. O privire în trecutul legat de noi, e însă o datorie.

Se cuvine să cinstim memoria aceluia care a condus pe atîția dintre noi în țara de fantezie și simbol în care formulele purtau aripi și operațiile sîngele inteligențelor noastre fragede.

Nu cred să fie unul din noi, pentru care învățătura lui să nu fi însemnat cel puțin un început de mișcare în gîndirea noastră de mai tîrziu.

Cu nevăzute și puternice otgoane ce-l leagă de atîția elevi, Gheorghe Țițeica a fost coborît în mormînt.

Peste creerul lui chinuit și mare s'a așternut pentru totdeauna și liniștea și tăcerea.

In negrul singurătății de sub pămînt, acolo unde nimeni și nimic nu-l întovărășește, într'un colț, undeva trebue să fi răsărit un Soare al geometriei, viu și cald, ca să-i lumineze Vecinicia și să-i apropie Infinitul de mîna care a ținut atîția ani creta, pentru atîtea serii de elevi.

RECENZII

MIRON R. PARASCHIVESCU: Oameni și așezări. Din Țara Moților și a Basarabilor. **Fundația culturală regală „Principele Carol", București.**

Mai ales cînd se critică, adesea pripa îndeamnă să se spună mai întîi cele rele și apoi, cîndva, cele bune, dacă mai e vreme și dacă cel care critică mai are ochi să vadă.

Se critică orice. Se critică proza, versul. Se critică chiar critica făcută în cronică și în recensii.

Pe bună dreptate se critică acea cronică ce aduce a recensie, fiind fugară, adîncind puțin, trecînd fără să observe multe și multe de relevat ori ponegrit. Dar nu e dreaptă critica ce se face unei recensii căreia i se pretinde ceea ce o *cronică* trebue să facă.

Și e momentul să spunem că sunt evidente deosebiri între o cronică și o recensie. Să ne rezumăm mai ales la cronica *literară* și la recensia *pentru o carte de literatură*. După cum e socotită „slabă", cronica ce seamănă a recensie, tot așa — credem noi — recensia care este cronică, încetează de a mai fi recensie.

A recensa e în primul rînd a însemna, a face cunoscut, a relata impresia proaspătă ce ți-a făcut-o o lucrare de curînd apărută. Prinde în cîteva rînduri cu sprinteneală, aspecte, calități, valori, defecte, scăderi. Apoi lauzi sau lovești, superi. Treaba recensentului nu e cea a cronicarului și nici ce are de făcut cronicarul nu e recensie. Temeiurile cronice încep de-acolo de unde se sfîrșesc cele ale recensiei. Recensia semnalează și cît de cît determină, pregătește întru cîtva sensul opiniei pe care trebue să o aibe cetitorul. Recensia critică mai puțin — poate — ea însă *anunță* și menționează favorabil sau devaforabil.

Aceste preliminarii le punem aici pentru un dichis anumit. Fără comentarii: *Socotim că raportul dintre reportaj* (amintim: ne ocupăm de *reportajele* d-lui Miron R. Paraschivescu în această recensie) *și literatura propriu zisă, este asemănător raportului dintre cronica literară și recensie.*

Pînă la broșura de-acum, apărută sub auspiciile Fundației culturale regale „Principele Carol", în seria *Cartea echipelor*, pe d. Miron R. Paraschivescu, l-am cunoscut din cronicile dela *Era nouă*, din cronicile plastice la *Timpul*, din studiul despre Matei Ion Caragеale din *Viața Romînească*, din poeziile publicate în *Azi*.

Materia cărțuliei *Oameni și așezări*, e formată de reportajele publicate în vara lui 1938 în *Timpul*. Revăzute, cuvintele încă ciocănite

frazele ornamentate, proza reportajelor trece, din ziar în filele cărţii, mai îngrijită.

Miron R. Paraschivescu dovedeşte şi prin această carte o ascuţită sensibilitate, o fină observaţie, o paletă amplă bogată şi variată în stil. E un făurar de proză. Are pînă la cea mai subtilă nuanţă preţul sunetelor cuvintelor. Imbină, poleeşte, insistă sau trece uşor, insinuiază şi arată; peniţa lui Miron R. Paraschivescu e sprintenă, inteligentă.

De fiecare dată cînd avem a releva calităţi însemnate, ni se întîmplă să uităm ordinea în care trebuesc privite lucrurile şi să inversăm această ordine a lor. Entuziasmaţi de forma în care sunt înfăţişate cele ce se spun, neglijem fondul. Şi uităm să spunem că impresiile lui M. R. P. sînt formate din privirea lucrurilor — pe deasupra, poetisîndu-le. Vorbind tot de formă: Se vor fi mirat mulţi de laudele ce le aducem calităţilor stilistice ale lui Miron R. Paraschivescu,—unii remarcînd pe bună dreptate preţiozitatea stilului, unele dibăcii scriitoriceşti prea alambicate, pre afasonate; iar alţii vor găsi scrisul lui M. R. P. absolut imposibil. Sunt şi dintre aceştia.

Cutreerînd *prin Satele de piatră şi de aur ale Moţilor*, autorul se încîntă de minunile Văii Arieşului, iar Vidra, satul Iancului, îi dă prilej de amintire. Se mai minunează de vorba şi faptele Popei Gliguriţă. Pentru obida şi toată durerea Moţilor, arată cum iţirea echipierilor regali prin partea locului a adus un fir de alinare. Doctorii, oblojeli, promisiuni frumoase, tot au fost de vreun folos Moţilor. Şi cu firea lor neîncrezătoare faţă de străini, încetul cu încetul, se vor încrede în bineintenţionaţii echipieri.

In *scumpa şi năpăstuita Basarabie* au multe de făcut, tinerii grupaţi în echipele regale. Miron R. Paraschivescu, cumpătat în laudă, ajută cu arătarea isprăvilor bune, rîvna celor porniţi să mute în bine, rele aşezări.

Poate cărţulia lui Miron R. Paraschivescu va da îndemnul, aşa cum speră şi autorul, la împlinirea unei noi şi complete *Romînii pitoreşti*.

Cu rîndurile lui Miron R. Paraschivescu *am încercat nepreţuita bucurie de a simţi cuvîntul înzecit în miez şi crescut în rod din legătura şi altoiul lui pe realităţile crude ale pămîntului, ale oamenilor şi îndeletnicirilor săteşti.*

ŞTEFAN POPESCU

Études roumaines, I: Trois mémoires sur Michel le Brave, présentés par Al. Cioranescu, Charles Göllner şi Emile Turdeanu. Bucarest, Cartea Romînească.

Sub auspiciile Şcoalei Romîne în Franţa, trei vechi membri ai numitei şcoale, d-nii Al. Ciorănescu, Charles Göllner şi Emil Turdeanu s'au hotărît să tipărească o serie de studii cu privire la ţara noastră.

De aproape douăzeci de ani Şcoala noastră din Franţa a adus reale servicii culturii romîneşti, prin colecţia de publicaţii *„Mélanges de l'École Roumaine en France"*. Această colecţie publică teze de doctorat, susţinute în Franţa de vechi membrii ai Şcoalei, monografii cu subiecte interesînd deopotrivă Romînia şi Franţa, lucrări istorice sau de literatură.

Publicaţiile Şcoalei Romîne cuprind astăzi prin apariţia recentă, de noi, *Études Roumaines*, trei serii distincte şi anume: 1) *O serie istorică*; 2) *literară* şi noua colecţie redactată în întregime de d-nii

Ciorănescu, Göllner şi Turdeanu. Noua serie, în fiecare plachetă, va aduce trei studii, asupra problemelor, interesînd în deosebi Romînia.

Astfel, primul număr, apărut recent, este consacrat lui Mihai Viteazul şi studiază raporturile domnului muntean cu Spania, cu Raguza, şi ecoul exploatărilor sale în literatura franceză contemporană.

Primul studiu, semnat de d. Al. Ciorănescu, se numeşte *Michel le Brave et la politique espagnole*. Studiul e întemeiat pe cercetările întreprinse de autor în arhivele de Stat din Simancas. De altfel, documentele aflate cu privire la ţările romîne, cercetătorul le va publica integral, adnotîndu-le. Pînă la publicarea lor însă, în studiul de faţă, se culeg informaţiile asupra felului în care diplomaţia spaniolă, socotea acţiunea lui Mihai Viteazul, în Transilvania şi consideraţii asupra relaţiilor prin scrisori ale prinţului muntean cu regele Spaniei, Filip al III-lea.

Al doilea studiu, cel al d-lui Charles Göllner, se ocupă de *Quelques plaquettes françaises contemporaines sur Michel le Brave*. Autorul îşi propune să spicuiască din literatura de informaţie, atît de abundentă în secolul al XVI-lea, cele ce se relatau spre cunoaştere în Franţa, despre Mihai Viteazul. Plachetele erau mici publicaţii, cu cîteva pagini, conţinînd ştiri asupra evenimentelor politice de actualitate. Acestea îndeplineau în acea vreme rolul jurnalelor.

Un interes izbitor — arată d. Göllner — caordau aceste plachete luptelor dintre creştini şi Turci. Intr'atît era preocupată societatea apuseană din sec. al XV-lea de expansiunea imperiului otoman, încît socotea bun orice mijloc de informaţie: *„...on va même souvent jusqu'à chercher dans la Bible et dans les astres, des indications sur l'avenir de cet empire plein de menaces et de mystères"*. (p. 20).

In Franţa, prin aceste plachete asupra luptelor dintre Creştinătate şi Turci, vîndute lesne în uşa catedralelor şi în iarmaroace, mulţimei, figura prinţului muntean, Mihai Viteazul, devine familiară.

Şi lăsînd la o parte, detaliile importante asupra domnului romîn, pe care autorul studiului le semnalează doar în marea istorie universală a lui Thou şi în documentata lucrare a lui Nicolas de Montreux (ambele publicate în sec. al XVII-lea), limitează analiza d-sale numai la plachetele franceze de actualitate, precursoarele jurnalelor moderne.

Relevînd amănunte din istoria luptelor dintre Mihai Viteazul şi Turci, analizînd în lumina unei critice serioase materialul referitor la problema urmărită, dînd în *Bibliografie*, in extenso, unele documente, compatriotul nostru d. Göllner, aduce în studiul d-sale o contribuţie importantă în sporul pe care îl înseamnă primul număr din *Études roumaines*, la limpezirea subiectului cercetat de cei trei autori.

Al treilea studiu: *Quelques Ragusains auprès de Michel le Brave*, se datoreşte d-lui Emil Turdeanu.

D. Emil Turdeanu, a mai publicat, fiind în ţară, adîncite şi frumos scrise, studii în specialitate. Amintim numai cele două contribuţii de punere la punct: una asupra manuscriselor povestirei *Varlaam şi Ioasaf*, alta asupra *Cronicelor rimate* dela noi, ambele publicate în *Cercetări literare*, Buletinul Seminarului de Istoria Literaturii Romîne vechi, de sub conducerea d-lui prof. univ. N. Cartojan. D. Emil Turdeanu, plecat de cîţiva ani la Paris, pentru studii superioare de slavistică, îşi are un domeniu preferat în scotocirea documentelor ragusane, pe care în repetate rînduri, luni întregi le-a căutat în arhivele oraşelor Dalmaţiei.

Ragusa, discipolă şi mică rivală a Veneţiei, a ştiut să-i evite dominaţia acesteia, acceptînd protectoratul otoman. Şi cum preponderenţa maritimă în Adriatică o deţinea Veneţia, orgolioasa Ragusă îşi îndreaptă expansiunea către interiorul peninsulei. *„Héritière d'une forțe couche de civilisation romane, à Laquelle l'influence byzantine a ajoute son esprit souple et raffiné, Ragusa devint plus tard une succursale slave de la renaissance italienne"*, (p. 41). Pe lîngă acest lucru *„Raguse s'est accquis le mérite d'être le premier foyer slave echappé au moyen âge"* De mare interes este istoricul expansiunii comerciale a Ragusei, tot aşa istoricul evoluţiei economice. Dar dacă despre acestea s'au mai scris cărţi lămuritoare, cu vederi mai mult sau mai puţin clare — niciodată problema contribuţiei ragusane la viaţa politică a altor State nu a fost abordată.

Ceea ce îşi propune d. Emil Turdeanu, în documentatul său studiu, este să prindă într'un capitol — nu activitatea numeroşilor Ragusani în principatele romîne, — ci doar aportul unor diplomaţi şi *„guerrieres de fortune"* la campaniile voevodului valah — Mihai Viteazul, contra Turcilor şi Ungurilor.

Cu un discernămînt absolut ştiinţific, inserează în contribuţia sa nume de Ragusani, amestecaţi în trebile domnului muntean. Verifică date, măsoară unele cu altele mărturii ale vremii, atent, permanent preocupat ded escoperirea adevărului. Temperamental plecat spre cercetare documentată, cu rîvna şi migala savantului, înarmat cu o bună voinţă şi o temeinică cultură, d. Emil Turdeanu, dovedeşte sănătoasă zăbavă în cele cărturăreşti.

Études roumaines, prin valoarea celor trei studii din primul număr, justifică aşteptarea cu încredere a celei de-a doua plachete în care se vor studia trei probleme de artă şi ilustraţiune documentară, privind deasemeni ţara noastră.

ŞTEFAN POPESCU

GEORGE JUVARA: Titu Maiorescu. Fragmente de istorie politică. Ed. „Cultura poporului", 88 pag.

D. George Juvara a adunat într'un volum cîteva studii şi articole asupra activităţii politice a junimiştilor, activitate cu mult mai puţin cunoscută decît cea care a determinat o epocă în istoria culturii noastre.

D. Juvara a strîns date interesante asupra activităţii publice a lui Titu Maiorescu, fiind convins că ideile şi actele politice ale fruntaşului junimist relevă o deosebită rectitudine morală, care însă mai poate influenţa generaţiile viitoare.

Fără să participe efectiv în vreo formaţie ministerială decît cîteva luni în anul 1888, junimiştii şi-au păstrat atitudine proprie, fermă şi consecventă. Au putut astfel să determine cîteva reforme necesare, chiar fiind în opoziţie. Atitudinea lui Maiorescu în faţa vieţii politice romîneşti a fost analoagă celei după planul culturii: o atitudine critică, ponderată, şi un ascuţit simţ al realităţilor romîneşti. Lipsit de ambiţia şefiei, el l-a lăsat pe Carp să treacă drept conducătorul „junimismului politic", deşi nu preţuia prea mult ideile şi capacităţile acestuia. Preocupat de problemele culturale ale timpului, Maiorescu a cedat de bună voie o şefie pe care nu o supraestima.

Vorbind despre opera critică a lui Titu Maiorescu, d. Juvara subliniază obiectivitatea care stă la baza „Istoriei contemporane a Romîniei", formată din introducerile istorice din cele şase volume de „Discursuri politice", şi în care sunt redate evenimentele petrecute între abdicarea lui Cuza-Vodă şi căderea primului guvern Carp (1901).

Istoria aceasta a lui Maiorescu o socoteşte autorul ca pe o contribuţie de seamă la o istorie constituţională a Romîniei, a cărei nevoie se simte tot mai des. Isvoarele necesare unei astfel de istorii ar fi mărturiile oficiale şi particulare, care sunt greu de găsit.

In privinţa politicii externe, Titu Maiorescu a fost pentru o apropiere de Puterile Centrale, căci acest lucru i se părea necesar în acele momente. Reforma învăţămîntului şi a inamovibilităţii magistraţilor şi cîteva legi importante sunt de asemenea opera junimiştilor.

Ţinuta morală a junimiştilor rămîne desigur un criteriu de orientare pentru orice generaţie; autorul are dreptate să sublinieze insistent acest lucru. Dar ţelurile şi nevoile istorice sunt altele decît cele de acum cîteva decenii. Nu prea vedem ce altceva ar putea oferi junimismul politic, decît o „pildă morală".

I. G.

ŞERBAN IONESCU: Consideraţii critice asupra eticei materiasmului economic. Ed. „Spor".

Dacă recenziile la revista de faţă ar fi grupate după specialităţi, nu ştiu la ce rubrică am putea trece referatul asupra cărţii d-lui Şerban Ionescu. Lucrarea d-sale nu este nici studiu filosofic, nici ştiinţific, nici documentar. Este o împletire de polemică împotriva marxismului şi o apologetică a moralei creştine. O polemică, ce-i drept, care îşi menţine cu foarte rare excepţii, o ţinută lăudabilă. Ceea ce nu poate fi trecut cu vederea, deoarece lupta între cele două concepţii, —creştinism şi comunism, nu se poartă numai pe plan teoretic. Şi cînd teoriile au un substrat viu, în care se împleteşte lupta pentru dominare şi suprimare, stăpînirea patimilor este o forţă remarcabilă.

Polemica d-lui Şerban Ionescu, profesor de teologie la Facultatea din Bucureşti, nu relevă niciunul din păcatele polemicii pătimaşe. Ceea ce ratează încercarea d-sale, din punct de vedere *ştiinţific*, este altceva: poziţia apriorică a teologului. Pentru teolog, morala este un apendice al religiei, iar gîndirea este iarăşi un instrument auxiliar, foarte plăcut teologiei, atunci cînd îi este *util*. Căci între credinţă şi dogme deoparte, şi gîndirea liberă de altă parte, dăinueşte un conflict ireductibil.

Teologia se află aşa dar în faţa a doi adversari, în lucrarea d-lui Şerban Ionescu: în faţa gîndirii libere, a cercetării pure, şi în faţa materialismului dialectic. D-sa a căutat să-şi alieze pe unul din adversari; a încercat să îmbine pre-judecăţile teologice cu judecata. Cu deosebită naivitate ne mărturiseşte autorul în prefaţă încercarea aceasta zadarnică: „Plecînd dela ideia apriorică a superiorităţii moralei evanghelice faţă de celelalte sisteme morale, voim să afirmăm această superioritate nu numai pe baza unui „credo" al divinităţii principiilor ei, ci şi pe o cercetare critic-obiectivă" (p. 5). Autorul este convins că poate împăca credinţa şi cercetarea ştiinţifică; din păcate ele se exclud. Gîndirea liberă nu suferă nicio teză apriorică; d. Şerban Ionescu trebuia să aleagă între judecăţi şi pre-judecăţi.

Ştiinţa nu înseamnă numai colecţionarea brută a materialului documentar. Mai ales într'o critică a unei ideologii. Paginile grele de citate şi subsolul bogat în trimiteri nu dovedesc încă nimic, atunci cînd atitudinea iniţială este greşită. O axă strîmbă nu poate fi corectată prin mijloace exterioare, materiale. D. Şerban Ionescu este un cititor harnic şi informat. D-sa a scos a doua ediţie a lucrării „fiindcă ea necesită unele completări şi adăugiri", şi s'a grăbit bucuros să adune mărturii şi date noi, care îi dovedesc d-sale „felul cum s'a depărtat stalinismul de concepţia marxismului". Printre aceste date „ne-

cesare" unei analize a *eticei* materialismului dialectic, d-sa folosește
mai ales studiile teologilor ruși refugiați și lucrările „în care ni se
relatează situația ultimă în care se găsește creștinismul în Rusia so-
vietică"...

Așa dar: ca argument decisiv pentru critica unei ideologii, ni se
servesc date mișcătoare asupra persecțiilor îndreptate împotriva bise-
ricilor... Dar prin aceasta ne-am apropiat de o altă eroare fundamen-
tală a cărții.

D. Șerban Ionescu ne anunță „o serie de lucrări, în care se vor
cerceta valoarea diferitelor sisteme morale filosofice". (Prefața, p. 5).
Desideratul este limpede exprimat: cercetarea unor *sisteme moral-fi-
losofice*. Atunci ce ne dovdesc faptele diverse întîmplate într'o țară sau
alta, într'o epocă sau în altă epocă? Oare expunerea eticei creștine,
atunci cînd este făcută în mod obiectiv-științific, va trebui să conțină
și istoria inchiziției, a torturilor și arderilor pe rug? D. Șerban Io-
nescu cunoaște desigur mica scriere a gînditorului rus Nicolai Ber-
diaev, intitulată: „Dela dignité du christianisme et de l'indignité des
chrétiens". (Ed. „Je sers", Paris, 1931)).

„Cînd se critică creștinismul se critică păcatele și vițiile uma-
nității creștine, se critică neaplicarea și deformarea adevărului lui
Christos, de către om" (op. cit. p. 20). Nu ne raliem părerii lui Ber-
diaev; critica creștinismului se poate face și pe plan pur teoretic, așa
cum a întreprins'o Niezsche,—din unghiul de vedere al realismului
etic. Dar am dat citatul din Berdiaev, pentru a-i aminti d-lui Șerban
Ionescu că există și creștini mai iubitori de logică, și care pot face
distincția între teorie și concret, între sistem etic și moravuri. D-sa
confundă sistematic lucruri care se opun; de altfel istoria creștinis-
mului are destule aspecte „omenești", în care violența, silnicia con-
științei și a gîndirii, teroarea morală și chinurile fizice desvăluie ne-
cesitatea prudentă a distincției între sistem etic și moravuri...

Ideile și moravurile pot fi pure și perfecte; natura omenească le
realizează prin mijloace mai puțin pure și perfecte, dar le dă pecetea
realului. Ceea ce numește autorul „compromisurile" materialismului
dialectic, sunt acele inevitabile modificări pe care le primește orice
ideie care se transformă în realitate, în viață vie. Faptul „compromi-
surilor" relevă vitalitatea unei ideologii. Numai grație compromisului
inițial al creștinismului,—pactizarea cu Statul, există o istorie a creș-
tinismului. Dacă etica creștină ar fi refuzat „împărăția pe lumea
aceasta", creștinismul n'ar fi putut supraviețui. Dintr'o doctrină a
eliberării spirituale, creștinismul s'a transformat în religie statală,
bucurîndu-se de forță și autoritate lumească. Este un compromis ceva
mai grav decît faptul că „în Rusia sovietică cetățenii au dreptul de
proprietate asupra uneltelor de muncă și asupra obiectelor de consu
mație și de confort personal" (p. 141). Nu este așa dar indicată pa-
siunea pentru relevarea compromisurilor; pasiunea aceasta poate avea
urmări jenante pentru cel care apără o religie cu istorie bogată și
„omenească", prea-omenească...

Dar toate reflecțiile de mai sus, încă nu sunt în miezul unei dis-
cuții asupra eticei materialismului dialectic. Vina nu este a noastră.
Trebue să arătăm, pînă la sfîrșit, imposibilitatea unei critici a eticei
materialismului dialectic din unghiul de vedere al moralei creștine,
Căci etica este un *domeniu filosofic autonom*. O etică n'are căderea
să judece o altă etică. Analiza și critica sistemelor etice și-o rezervă o
disciplină în care n'au ce căuta teze apriorice și pre-judecăți dogma-
tice. Disciplina aceasta este etica filosofică. D. Șerban Ionescu a por-
nit dela început cu dorința de a face o valorificare a sistemelor etice
„dela înălțimea fundamentului și criteriului pe care ni-l dă morala

evanghelică (p. 7). Era fatal ca d-sa să caute ceea ce știa dinainte; de
aceea lucrarea d-sale nu poate convinge decît pe cei care cred fără să
cerceteze și fără să gîndească.

Etica filosofică nu înțelege superiorități afirmate anticipat. Ea
se situează într'un centru critic, din care poate analiza în liniște orice
sistem etic. Numai pe planul analizei și criticei libere are sens o cri-
tică a eticei materialismului dialectic. Ea va veni desigur, atunci cînd
va exista *mai întîi* o doctrină închiegată autonom, o etică a materia-
lismului dialectic de sine stătătoare, iar nu fragmente scrise de oa-
meni politici. O etică înseamnă o fundamentare teoretică autonomă a
criteriilor de acțiune. Pînă nu va exista această etică, trebue suspen-
dată orice critică serioasă. Altfel se vor mai scrie cîteva cărți și bro-
șuri inutile, complet lipsite de interes pentru filosofie, ca și pentru cei
care cinstesc gîndirea liberă și obiectivă. In orice caz, critica va tre-
bui să vină din partea unor spirite „neprevenite".

O polemică înseamnă, de obicei, un schimb de vederi radical
opuse; nu tăgăduim valoarea specifică a polemicei, care animă cît de
cît, mișcarea culturală. Nu credem însă ca d. Șerban Ionescu să pri-
mească vreun răspuns public, oficial, din partea adversarilor săi. In
lipsa adversarilor, am crezut că poziția cititorului liber este cea mai
în măsură să fie urgent și limpede exprimată. Credem că autorul a
scris și pentru oameni care cer cărților ce se prezintă sub aspect
științific să împlinească acele condiții stricte cerute gîndirii critice
și obiective. In niciun caz, împletirea polemicei și apologeticei nu
poate satisface condițiile științei. O apologetică nu demonstrează de-
cît teze apriorice, unor binevoitori convinș anticipat...

C. I.-GULIAN

GEORGE ȚEȚU: Problema vieții în filosofia modernă. Tip. Mânăstirii Cernica.

Raporturile dintre biologie și filosofie constituie un interesant
subiect metodologic. Studiul d-lui George Țețu este isvorît dintr'o do-
rință de clarificare metodologică și fixare a limitelor respective ale
științei și filosofiei. Știința,—în cazul de față biologia, nu poate ac-
cepta în doctrina ei o ipoteză neverificată experimental. Acolo unde
se oprește știința, începe însă filosofia.

Aceasta poate „transformă o ipoteză, care prin natura ei nu poate
fi verificată pe teren de o știință, într'o teorie care cere datele mai
multor științe spre a fi fundamentală" (p. 4).

In preocupările științelor, trebue să dăinuiască veșnica prudență:
să nu cerceteze realități care nu aparțin domeniului experimental.
Biologia modernă a uitat însă această prudență cuminte; ea a oferit
o sumedenie de teorii „care s'au înlocuit unele pe altele fără niciun
rezultat real" (p. 5).

D. Țețu urmărește deci o expunere critică a teoriilor fenomenu-
lui vital, subliniind erorile celor care au vrut să părăsească tărîmul
experimental, pentru o „teorie" generală și definitivă. D-sa urmează,
în expunerea teoriilor biologice împărțirea clasică: teorii mecaniciste,
vitaliste și finaliste. Teoriile mecaniciste socoteau că fenomenul vital
poate fi lămurit printr'o aplicare a metodelor folosite pentru explica-
rea lumii anorganice. Unii au mers pînă la compararea proceselor or-
ganizării vii cu cele ale organizării cristalografice. Alte comparații
tindeau la sublinierea unei analogii între organism și mașină (prin-
cipiu care a stimulat polemica vitalistă a lui Hans Driesch). Vitalis-
mul nu neagă existența factorilor fizico-chimici, ci afirmă și existența

unui factor de altă natură (principiu vital, entelechie, etc.), care nu poate fi explicat în cadrul materiei anorganice. Vitalismul a isbutit să dovedească autonomia fenomenului vital şi specificitatea lui; opera lui Hans Driesch, „Philosophie des Organischen" a rămas epocală. Pentru un mecanicist ca Felix La Dantec toate fenomenele pot fi măsurate; între forţe există relaţii matematice, iar biologia nu poate fi decît „o mecanică a fiinţelor vieţuitoare". Energetica unifică şi măsoară fenomenele toate, chiar şi pe cel vital; protoplasma vieţuitoare este, pentru Le Dantec, un complex de coloizi, iar viaţa capătă definiţia: „un fenomen de echilibru".

Hans Driesch, după îndelungate experienţe de laborator, ajunge la concluzia contrară celei a neolamarckianului Dantec. Driesch arată că „niciun fel de cauzalitate fondată pe constelaţii de acţiuni fizice şi chimice nu poate explica desvoltarea individuală organică". Viaţa este deci un fenomen original şi ireductibil, iar biologia este o ştiinţă bazată pe principii proprii. N. Lossky, confruntînd teoriile vitaliste, găseşte că Driesch n'a reliefat suficient natura specifică a principiului vital şi preferă doctrina lui Eduard von Hartmann, pentru care principiul vital este material, inconştient şi supraindividual. Numai că lui Hartmann i s'a putut aduce lesne acuzaţia de a fi părăsit ştiinţa pentru metafizică.

D. Ţeţu expune apoi rolul intuiţiei, în sesizarea fenomenului vital, la Schopenhauer şi Bergson, pe care îi uneşte credinţa în raportul strîns dintre teoria cunoaşterii şi a vieţii.

Vitalismul a fost atacat pentrucă a încercat să combine într'un mod ce pare ilegitim, concepţiile materialiste şi psihologice (E. S. Russell). De aceea s'a propus înţelegerea fenomenului vital ca o activitate suigeneris, după exemplul „activităţii vitale de care avem o conştiinţă imediată, ca indivizi". (E. Russell).

S'a încercat şi o „psihologie organică" (Pierre Jean) ale cărei fapte au sediul în toate celulele organice ale corpului. Iar „acumulaţia mnemonică" a lui Rignano este o ipoteză după care energia nervoasă constitue efectiv viaţa. Rignano reprezintă un finalism biologic, în care acţionează trecutul, iar nu viitorul. D. Ţeţu se alătură concepţiei finaliste; dar Rignano,—spune d-sa,—nu lămureşte origina finalităţii. „O energie acumulată la întîmplare... pare pe cît de simplă pe atît de puţin convingătoare şi filosofia nu o poate aproba numai de dragul energiticei şi a respectării legilor ei". (p. 84).

Studiul d-lui Ţeţu, concis dar complet, dovedeşte o informaţie serioasă şi o remarcabilă orientare atît în biologie cît şi în filosofie. D-sa evită însă o valorificare mai netă a acelor teorii ale vieţii care au luminat decisiv,—din punct de vedere filosofic, specificul fenomenului vital. Confruntarea teoriilor a fost făcută dintr'un punct de vedere critic,—al corectării exceselor teoriilor ştiinţifice, punct de vedere de netăgăduită importanţă. Insă partea pozitivă, a valorificării muncii filosofice, se cerea egal susţinută. Ceea ce nu umbreşte întru nimic valoarea acestui studiu, binevenit în literatura filosofică romînească, în care problema fenomenului vital a atras prea puţini cercetători.

C. IONESCU-GULIAN

TEODOR SCARLAT, Viaţa la 'nîmplare, roman. Editura Cartea Romînească.

Viaţa la 'ntîmplare este romanul unui poet. Acum cîţiva ani, Teodor Scarlat îşi tipărea într'o plachetă poemele adolescenţei. Dovedea cu ele dibăcie în potrivirea cuvintelor şi aleasă rînduială a

ideilor pe claviatura versurilor. Placheta era intitulată *Claviaturi* şi arăta talentul tînărului.

O anumită lume numai iubeşte versurile. Sunt foarte puţini cei care să le citească şi poate, iarăşi *mai* puţini, cei care să le priceapă. Fie dintr'un fel de lene, fie dintr'o insuficienţă sufletească, cei mai mulţi nu se căznesc să afle frumosul încăput în versuri, uneori „mai ales", decît în oricare altă expresie.

In măsura în care romanul lui Teodor Scarlat e poezie, el îşi va avea un număr mic de preţuitori. Lucru de neînlăturat, temperamentul de poet avea să se arate în prima carte de proză. Liricul va străbate, va polei epicul. Frazele vor păstra un ritm surd, vor fi versuri albe, metaforice. Desbărarea de artificiile poeziei, încă din prima carte, este o imposibilitate. Calităţile poetului — dacă unele îi vor sluji prozatorului —— altele îi vor fi inutile.

Poetul Teodor Scarlat, tîlmăceşte în proza romanului recent apărut, peripeţii din viaţa sa.

Plecat din sat, unde îşi lasă mama amărîtă, plînsă, voinicul nostru, în buzunar cu o netrebnică diplomă de bacalaureat, se hotărăşte să-şi ia lumea în cap şi să-şi încerce norocul la oraş, unde spera să găsească de lucru. In drumul lui întins, dela sat la oraş, îşi face tovarăş de drum un altul tot ca şi el, plecat din sat, după muncă, la oraş. Că aveau drum împreună, că mai cu una, mai cu alta, drumul se scurta fără să bagi de seamă, ei se leagă bine de tot tovarăşi. La oraş aveau să cheltuiască împreună bruma de bani pe care fiecare o păstra cu sine. Amândoi aveau să îndure aşteptarea aranjării unei situaţii cît de cît. Peregrinările celor doi prieteni şomeuri, prin mahalalele şi grădinile publice ale Bucureştiului, dă prilej autorului să facă interesante descrieri, reuşite creionări de gazde, pe la care au dormit cei doi eroi.

Autorul aduce în miezul naraţiei tipi pitoreşti, pe care meşteşugit îi prinde cu ajutorul dialogurilor vii.

Roman autobiografic, construit însă în aşa fel, încît caracterul memorialistic să nu fie evident, *Viaţa la 'ntîmplare*, are toată prospeţimea romanului debut şi toate păcatele începutului.

Poet, Teodor Scarlat, nu se poate înfrîna dela liricul care-i străbate întregul roman. Şi dacă anume artificii în vers îşi găsesc bună aşezare, aceleaşi artificii, în proză, stînjenesc acţiunea, întîrzie lucruri care trebue să se spună şi pe care cetitorul le aşteaptă să fie spuse, *să se întîmple*.

Frazele sunt uneori versuri. Imaginile abundă: „*Peste miriştile pustii tălăzuia leneş un cer de fum, încondeiat pe alocuri cu flori sinilii, agonizînd acolo sus, răsleţe*". Şi descrierea se continuă: „*Impovărate de aur stins, pădurile sprijineau tăcute, orizonturi imprecise, cufundate într'o pace de început de lume, o pace prevestitoare de mari surprize, ce se aşternuse peste toate, odată cu ultimele zile ale lui Septemvrie*".

Pentru fiecare capitol, autorul întîmpină acţiunea cu un fior de lirism de bună calitate, fie descriind cadrul, fie introducînd aprecieri personale: „*Spripinit departe pe orizonturi înegurate, cerul îngheţase în ziua aceea peste oraş, ca o mare imensă, de un albastru destrămat.*", şi la fel în alte multe locuri.

Un scris rotund, cursiv. Naraţia animată de dialog abil condus, dă romanului lui Teodor Scarlat, o frumoasă ţinută. De sigur, pe măsură ce poetul se va desbăra de ceea ce numai în poezie, e efect, şi va părăsi lirismul în care a îmbăiat romanul de-acum — Teodor Scarlat, într'un subiect bine ales, va realiza frumoase efecte de prozator.

ŞTEFAN POPESCU

HENRI SASCOT, *Chois de poésies et chants français*, 34 pag., Oradea, 1938.

D. Henri Sascot, diplomat al Universităii din Dijon şi profesor de franceză la Oradea, a avut nimerita ideea de a publica un volumaş de poezii şi de cîntece franţuzeşti pentru copii (însoţite de note muzicale), destinate elevilor romîni. La sfîrşit a adăugat un vocabular şi note explicative pentru fiecare bucată în parte.

Dacă ţinem seamă că manualul este adesea considerat de elevi ca un inamic cu care trebue să fii în contact numai atîta cît este strict necesar, nu putem să nu salutăm iniţiativa d-lui Sascot: avînd o publicaţie care nu se prezintă sub formă de manual, care nu conţine reguli de învăţat pe de rost, nici teme de făcut pentru şcoală, copiii vor fi cu mult mai uşor tentaţi să o răsfoiască, să constate că e amuzantă, şi pînă la urmă să o utilizeze pentru perfecţionarea lor în limba franceză.

Ştim din experienţă că adesea copiii preferă să muncească din propria iniţiativă, alături de învăţămîntul oficial, ba cîteodată chiar împotriva lui. Această tendinţă trebue şi ea utilizată de şcoală. Şi credem că prezentul volumaş va putea fi utilizat cu folos în această direcţie.

G.

G. I. BRATIANU: *Etudes Byzantines d'histoire économique et sociale*. Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

D. G. I. Brătianu a publicat, în ultimii ani, o serie de lucrări, cu caracter bizantinologic, referitoare mai ales la anumite aspecte economico-financiare din viaţa imperiului bizantin, între secolele XI şi XIII. Aceste studii, apărute în diverse reviste — majoritatea străine — aduceau o contribuţie interesantă la cunoaşterea unora dintre fenomenele economice, controversate din acea vreme, căutind, printr'o interpretare, adeseori mai mult ingenioasă, să lămurească unele laturi nelămurite încă deplin.

Poate că d. G. I. Brătianu, ar fi lăsat mai departe studiile amintite, în paginile revistelor de specialitate, în care au fost tipărite întîia oară, dacă evoluţia ideilor economico-financiare din ultimul deceniu nu l-ar fi ispitit să revină asupra lor, amplificîndu-le şi completîndu-le, pentru a arăta că intr'adevăr nimic nu e nou sub soare şi că, în deosebi pe tărîmul gospodăriei publice, sunt anumite principii care apar şi dispar în mod periodic influenţînd întreaga devenire istorică. Un motiv mai mult — adăugăm noi — ca d. G. I. Brătianu, să fie un mai convins adept al concepţiei materialiste a istoriei, decît se arată a fi. In orice caz, exemplele istorice pe care d-sa le dă ca o ilustraţie a faptelor, lasă dimpotrivă balanţa să se aplece de partea unei cât mai desăvîrşite aplicări a materialismului istoric integral.

D. G. I. Brătianu, îşi împarte tabla de materii în trei capitole, cărora le premerge, ca preambul, o schiţă asupra diviziunilor cronologice ale istoriei bizantine, schiţă de sinteză, fără altă pretenţie, decît de a prezenta cu deosebită claritate controversele bizantinologilor contemporani, în privinţa despărţirilor de timp ale istoriei Imperiului Roman de răsărit, a despărţirilor cristalizate în noţiunile „früh", „mittel" şi „spätbyzantinisch".

Partea întîi cuprinde trei studii: 1) „Reglementarea datoriilor private în antichtate şi novela lui Justinian din anul 555"; 2) Repartizarea aurului şi cauzele economice ale diviziunii imperiului roman"; 3) „Imperiu şi Democraţie în Bizanţ".

Primul studiu este de o indiscutabilă actualitate. In el, d. G. I. Brătianu, trece în revistă metodele întrebuinţate în antichitate pentru rezolvarea problemei datoriilor. D-sa discută chestiunea cu trimiteri permanente la situaţia de astăzi — elucidînd în treacăt, atît cît îi permitea cadrul strict ştiinţific al studiului — şi problema conversiunii. Istoria ne arată că pretutindeni şi în orice timp, problema datoriilor a avut manifestări „tip" şi că în toate timpurile procesul de gîndire a fost acelaşi, iar metodele aproape că nu au variat de loc, ele rezumîndu-se în „devalorizare", în „reducere a creanţelor", sau într'o combinaţie a acestor două principii. In orice caz, experienţa a dovedit — şi novela lui Justinian este o pildă vie în această privinţă— că e mai bine o ajustare a creanţelor, decît o serie de devalorizări, cu cortegiul lor de restricţie de tot felul.

Studiul repartizării aurului serveşte pentru „stabilirea diferenţelor de nivel ale economiei antice, pe vremea declinului dominaţiunii romane"; iar cel privitor la „Imperiu şi Democraţie", lămureşte adevăratul sens al „democraţiei" la bizantini, în comparaţie cu democraţia secolului lui Pericle. Noţiunea democraţiei a parcurs un drum pejorativ, ajungînd a nu mai fi în secolul VI, decît o „mişcare populară", împotriva ordinei stabilite, o răsvrătire cu ţeluri anarhice. D. G. I. Brătianu, ilustrează deosebit de viu această evoluţie, printr'o analiză a „facţiunilor" imperiului bizantin şi a decadenţei acestora. Paralel cu această decadenţă se modifică şi înţelesul „democraţiei", care îşi pierde din acuitatea primă, continuînd totuşi să păstreze „o nuanţă de opoziţie faţă de puterea absolută".

Partea a doua a cărţii d-lui G. I. Brătianu, ni se pare cea mai însemnată. Ea se ocupă de înflorirea şi decadenţa etatismului bizantin şi cuprinde, în afară de un studiu deja cunoscut, privitor la aprovizionarea Constantinopolului, un al doilea studiu, inedit, cu caracter financiar, lămurind politica fiscală a lui Nicefor I.

Aprofundarea chestiunii aprovizionării cu alimente a capitalei imperiului bizantin, precum şi examinarea monopolului griului—una din cele mai de seamă arme economice ale stăpînitorilor Bizanţului—ne dovedesc minuţiozitatea organizării etatismului imperiului de răsărit. Un arsenal întreg de măsuri cu privire la navigaţie, la antrepozitare, la preţuri maximale, la furnituri obligatorii, la distribuţia gratuită de pîine, pentru locuitorii Capitalei, ne dă impresia că ne aflăm într'o economie strînsă de răsboi, cu dispoziţiuni meticuloase, privind toate ramurile de activitate economică. In lupta dintre economia liberaă şi economia dirijată — căci au fost şi asemenea lupte în imperiul de răsărit — aceasta din urmă a repurtat victoriile cele mai mari. Monopolul griului, stabilit de Nicefor, este tipul monopolului fiscal, iar descrierea pe care ne-a lăsat-o Ataliate despre criza de scumpete din secolul XI, este o excelentă analiză economică a conflictului între economia dirijată şi cea liberă.

Politica alimentară a Bizanţului şi interesele opuse ale neguţătorilor de cereale — Veneţieni şi Genovezi — au dus la conflicte permanente şi la o deplasare a afacerilor. Veniturile Paleologilor scad, aprovizionarea devine defectuoasă şi superioritatea economică a Bizanţului este distrusă. Cînd însă Constantinopolul este luat de Turci, importanţa sa creşte iar, Turcii ducînd o politică economică nu prea deosebită de aceea a împăratorilor bizantini, o politică etatistă prin excelenţă.

Cît priveşte politica financiară a lui Nicefor I (pe care d. G. I. Brătianu, îl numeşte „Ubu roi à Byzance", nu ştim pe baza cărui criteriu, căci însăşi învinuirile „vexaţiunile" ce i se aduc de către Teofon nu fac decît să-i sublinieze capacitatea şi seriozitatea), autorul ne

arată principiile sănătoase financiare ale acestui imperator, fost adminstrator financiar și asemănarea lor cu principiile curente de astăzi, în materie de finanțe. Nicefor I, avea o concepție clasică despre impozite și despre monetă. N'a voit în nicio împrejurare să admită inflația și a sancționat cu cea mai mare severitate fraudele fiscale. D. G. I. Brătianu, care la început l-a esemuit cu „Ubu Roi", îl asemue la sfîrșit cu..... d. Oliveira Salazar, dictatorul Portugaliei.

Partea a treia cuprinde un studiu luminos asupra monedei bizantine în comparație cu moneda de aur a republicilor italine din secolul al treisprezecilea. Autorul arată cum falsificările și modificările greutății și calității aurului din Liperperul bizantin duc la compromiterea acestuia și la îngustarea spațiului său circulatoriu, pînă cînd, în secolele 13 și 14, etalonul-aur bizantin își pierde aproape cu totul puterea, fiind înlocuit de monedele de aur ale Florenței și Veneției.

Celelalte două studii înglobate în partea a treia și anume acela privitor la „serbie" și la „vechile mode orientale la sfîrșitul evului-mediu", sunt interesante prin ele însile. Nu știm însă de ce d. G. I. Brătanu le-a adăugat cărții d-sale, care poartă titul general de „Studii bizantine de istorie economică și socială". Cartea n'ar fi suferit nicidecum dacă lipseau cele două din urmă studii, al căror raport cu istoria bizantină nu-l putem vedea, oricît de presbit ar fi unghiul sub care privim lucrurile.

Rugăm însă pe d. G. I. Brătianu, să facă o mai bună corectură volumului, la o eventuală retipărire. Multiplele greșeli tipografice sunt supărătoare și nu cadrează cu erudiția și seriozitatea paginilor gîndite de d-sa.

LAZĂR ILIESCU

AT THE CROSS-ROADS OF EUROPE: A historical outtline of the democratic idea in Czechoslovakia, Pen-Club. Prague 1938.

Cartea aceasta, așa de senină și de fermă în expunerea ei, va fi fost scrisă de autorii respectivi cu un sentiment de infinită neliniște. Se apropiau zile de mari prefaceri; la Nord se pregătea îngenunchierea țării, care nu serbase încă a douăzecea aniversare a independenței sale. Intreg popor cehoslovac își încordase puterile, își pregătise frontul de apărare. Pe cînd soldații stăteau cu arma în mînă, scriitorii căutau să cîștige simpatia și adeziunea lumii cititoare pentru cauza poporului cehoslovac. Dintr'un astfel de gînd s'a născut și cartea despre care e vorba. Acum putem spune, cu regret: „carte frumoasă, fără de folos"! Evenimentele și-au urmat cursul pe care îl cunoștem. Totuși cartea e așa de frumoasă, așa de semnificativă, încît nu e niciodată tîrziu să se vorbească de ea.

Introducerea e scrisă de Karel Capek, scriitorul și dramaturgul bine cunoscut, care, printr'o ciudată voință a soartei, n'a supraviețuit libertății patriei sale. E un articol scris cu viziunea tragică a unui destin. Capek a străbătut cu gîndul pînă la cele mai adînci trăsături ale soartei poporului său. Laolaltă norocul și tragedia acestui popor: s'a găsit la răscrucile Europei. Aceasta a determinat soarta lui. Incă din timpurile geologice, niciuna din forțele tectonice și climatice n'a trecut alături de acest colț al pămîntului. Sunt impresionante cuvintele lui Capek, cînd descrie fazele geologice care au trecut peste Bohemia și de-a-lungul Carpaților. Pe urmă, cînd soarța pămîntului s'a statornicit, au trecut pe aici valuri de popoare, s'au

bătut hoarde și State, s'au intîlnit de mai multe ori drumurilor unor civilizații deosebite. Pe de altă parte, astăzi, Cehoslovacia unește Orientul cu Occidentul. Aceste două tărîmuri de civilizație își dau intîlnire aici. Pe cînd în Bohemia se găsesc ținuturi industriale, aglomerate ca niște furnicare, cu aspect cu desăvîrșire modern, la celălalt capăt, în munții Ukrainei subcarpatice, se găsesc ținuturi unde s'a păstrat caracterul patriarhal al vieții, unde umblă din plai în plai ciobanii cu turmele lor, însingurați în mijlocul codrilor. Cehoslovacia a fost o trăsătură de unire între răsărit și apus.

In cultura sa de după războiu, caracterul slav a fuzionat cu învățătura morală anglo-saxonă, promovată de Masaryk și cu raționalismul umanitarist francez, reprezentat de Ed. Beneș. Poate că această țară ar fi fost puntea de comunicație între bătrîna democrație din apus și tînăra democrație din răsărit.

Paginile scrise de Capek, farmecă și cuceresc prin profunzimea viziunii și prin minunatul meșteșug al scrisului; dacă n'ar fi decît acest capitol, cartea și-ar avea rostul și frumusețea.

In trei capitole, scrise de V. Chaloupecky, J. Hromădka, Fr. Hruby, este urmărită nașterea și desvoltarea ideii democratice dealungul întregii istorii a poporului cehoslovac: un popor care s'a constituit în Stat acum un mileniu și a cunoscut în urmă o robie de mai mult de cinci sute de ani. Așezării în mijlocul Europei, în calea poftelor, îi datorește noul său statut. Cine știe cînd va avea putința să scuture sacrificul impus din afară și să redevie ceea ce a fost timp de numai douăzeci de ani!

In concluzie, A. Prazak și F. Peroutka, analizează spiritul democrației cehoslovace și imaginea lui în literatură. Democrația aceasta a fost organică, în sensul că s'a desvoltat spontan din concursul condițiilor istorice și s'a înrădăcinat adînc în spiritul poporului. In epoca dominației germane, nobilimea cehoslovacă a fost repede desnaționalizată; lucrul s'a întîmplat, dealtfel, și în Ardeal sub dominația ungară. Poporul a rămas constituit numai din clasele medii și inferioare ale societății. Astfel ideea libertății naționale s'a asociat cu ideea democratică. Lupta a fost dusă în numele acestor două idei, tot așa, precum a fost și în epoca reformei husite. Făuritorii Statului Cehoslovac modern, au introdus și ei un spirit de justiție, de nivelare a deosebirilor sociale. Naționalismul cehoslovac de după războiu a fost un naționalism umanist și socialist. Masaryk, a proclamat un program de umanitarianism, dealtfel, conform cu spiritul întregii istorii a Cehilor. Scriitorii au fost însuflețiți de același spirit; ei și-au îndreptat toată atenția și toată dragostea către patrie și mai ales către om. „Karel Capek, s'a aplecat asupra lumii vechi, ca asupra unui om bolnav, și a găsit rădăcina răului de care suferea lumea în conflictele și neînțelegerile dintre oameni. El a voit să îngrijească această boală, ca și Masaryk, cu ajutorul unei umanități noi, unei umanități cu caracter social". (A. Prazak, p. 234). Concepția primatului individului n'a zdruncinat însă concepția armoniei sociale. Jan Cep. arată într'o frază de adîncă semnificație, cum se rezolva contradicția aparentă: „Dacă ținta lumii este individul, ținta individului nu este fericirea personală, ci sacrificiul pentru alții" (p. 245).

Am desprins numai cîteva din ideile formulate în această carte; ea se cuvine citită în întregime căci fiecare capitol își are semnificația lui. Ea desemnează imaginea unei democrații care poartă pecetia unui popor întreg și care, datorită împrejurărilor care au prezidat la evoluția ei, posedă un caracter deosebit de caracterul altor democrații.

R.

1939 — ANUL XXXI Nr. 4 — APRILIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
APRILIE 1939

KOH-I-NOOR

Primăvară, - mi-amintesc:
isbucnise orhestra soarelui.
Pe fluviul dănţuiau sloiurile.
Pe cîmp frîngeau săbii luminile.

Tunete: se surpau malurile.
Pe oglinzile sparte'n noroi
se ivise turmele noui.
Albe s'au destrămat balurile.

De mugurul cleios şi crud
omida-şi răsfăţa inelele.
Prin gura grajdului pustiu
fînul negru şi ud
îl furau rîndunelele.

Primăvară, - mi-amintesc:
pe conac se'mprospăta mucegaiul.
Iedera pregetînd
şi-a răsturnat peste olane evantaiul.
Iar un fier de plug ruginit
din pămînt desgropat de şiroaie
a cîntat cu burlanele'n ploaie.

Atunci, mi-amintesc, ai venit.

1919.

U M B R E

Marş funebru pentru iubirile moarte:
aur solemn din fluide fanfare.
Unde sunt Umbrele? Lung le pling clopotele.

Ritmic polenul silabelor rare
tremură'n floarea cărărilor palide
din cimitirul feeric al toamnelor
pînă departe
ce monoton stelare.

Cum le pling, lung cum pling clopote.

Van uragan pe ruini de volute sonore
grav fulgerat în deşertul gol de fantome
legeni in drum coroanele fără de nume
rostogolind pe treptele ude şipote, ropote
glorii de dolii pe urma uitatelor urne şi ore.

Unde sunt, unde sunt Umbrele?

Marş funerar amurgit bacantelor moarte.
Rugă de-apoi pentru cele căzute
pasionat pe-al lor cîmp de onoare
vis efemer sortind pomenirii eterne.
Glas sepulhral de orhestre finale
Funeralii iubirii neintilnite
funeralii eroinei necunoscute.

Unde sunt Umbrele? Lung le pling clopotele.

SFINTEI DE AZI

Prin ani acelaş chipul tău de criptă
ca un surîs plutind în amintire,
ai fost, în besne, crinul legănat
peste comori, unde dorm drumurile.
Nici un altar văzut nu-ţi poartă numele
nici o statuie nu-ţi iveşte pasul,
dar nu e zi care să nu-ţi închine
corola ei fragedă, —
şi nu e oră să nu te petreacă
prin timpul învins de o mare poveste.

Sfîntă, — din vis mărturie
că visul cel mai pur ne'ntîmpină
cum să cuprind în svonul cuvintelor
umbra ta lunecînd fără margine
cum să oprese în pragul lumii
fîntîna ta chemată de uitare
cum să te'ncing cu soarta sunetului
cînd sborul tău se'ntunecă
de tot ce nu-i lumină.

Noaptea pe fruntea ta nu pogoară
ca de o candelă ea se resfiră
şi te arată palidă vecici
care'n privirea ta se limpezeşte.

1930.

M A D R I G A L

Mi-e veche inima, — un menuet
captiv în ceasul unei jucării.
Asculţi şi'ncerci în soarta lui să-l scrii
altfel: să-i frîngi suspinul dezuet.

Impotrivit pe singurul său gînd
se'ntoarce'n arcuri cîntecul plăpînd —
şi lasă semn, ca dintr'un sbor ţinut
rugina lui, pe degete de lut.

Polen de chin pe albe cinci petale
fie-le Doamnă, dulce nimbul pus,—
şi iartă ornicului nesupus
cînd încă plînge'n unghiile tale.

1925. ION VINEA

FORMAREA STATELOR MODERNE

Idealul cel mai înalt al evului mediu a fost să unească, peste deosebirile etnice, sociale şi culturale, întreaga lume creştină într'o monarhie universală *(Ecclesia universalis* sau *Respublica christiana)*, care să pună economia, politica, ştiinţa şi arta în serviciul bisericii.

Unul din simptomele principale ale epocii moderne a fost slăbirea sentimentului de solidaritate creştină şi formarea monarhiilor naţionale, unificate şi centralizate. Incepînd cu secolul XIV, cele două instituţii universale ale evului mediu, Papalitatea şi Imperiul, îşi pierd prestigiul şi puterea de atracţie. „Republica creştină'' se desface în state naţionale, care se întăresc progresiv prin asimilarea formaţiilor particulariste şi prin constituirea unei puteri suverane deasupra forţelor feudale.

Evoluţia aceasta n'a prezentat aceleaşi faze şi n'a ajuns pretutindeni la aceleaşi rezultate. Centralizarea monarhică a fost mai completă şi mai timpurie în apusul Europei, în Franţa, Anglia şi Spania. Popoarele din centrul Europei, Germanii şi Italienii, s'au oprit la jumătate drum. Faţă de voinţa dârză a marilor feudetari de a-şi transforma feudele în principate independente şi absolute, Impăratul nu izbuteşte să facă din zecile de Germanii un Imperiu unitar. La fel, republicile şi principatele italiene nu renunţă, nici în faţa năvălitorului străin, la particularismul lor îngust. In Nordul şi Estul Europei, feudalitatea rămîne stăpînă pe guvern, fiindcă acolo îi lipseşte monarhiei forţa centralizatoare, care e burghezia.

Modelul cel mai desăvîrşit şi cel mai precoce al monarhiei moderne îl oferă Franţa, de aceea vom insista mai mult asupra formării monarhiei şi unităţii franceze.

I. — F R A N Ţ A

Inceputul monarhiei franceze a fost dintre cele mai modeste. Intemeietorul dinastiei Capetingilor, Hugo Capet, era cel mai sărac şi mai slab dintre marii seniori. Domeniul regal, cuprins între Compiègne şi Orléans, nu era mai mare decît două departamente (judeţe) de azi, şi în afară de domeniul regal, regele nu exercita

nicio autoritate. Şi totuşi, unificarea Franţei s'a făcut prin mărirea domeniului regal şi prin întinderea autorităţii regale peste toată întinderea regatului.

Cum s'a săvîrşit acest „miracol"? Tocmai din cauza slăbiciunii lor, Capetingii nu s'au putut gîndi, ca împăraţii germani, la o politică universală, care ar fi istovit puterile Franţei şi ar fi abătut politica franceză dela scopurile ei naţionale. Aşa se explică realismul şi oportunismul primilor Capetingi. — Apoi, ţara a fost ferită de efectul luptelor pentru tron şi de neajunsurile minorităţilor, deoarece Capetingii au putut transmite coroana din tată în fiu pînă în 1328, iar în linie colaterală pînă în 1848. Nici istoria Egiptului n'a prezentat asemenea caz de longevitate dinastică. Principiul monarhiei ereditare în ordine de primogenitară, cu excluderea femeilor, care ar fi putut duce coroana unei dinastii străine, era un fapt cîştigat pe la 1200, şi a dat politicii franceze o continuitate şi o stabilitate, pe care nicio ţară din Europa n'a cunoscut-o.

In al doilea rînd, elementele galo-romano-germane s'au contopit uşor într'o naţiune franceză, fiindcă nicăeri graniţele marilor feude nu coincideau cu graniţe etnice. Elementele componente ale naţiunii franceze, în afară de Celţii din Bretonia care şi-au păstrat individualitatea pînă în ziua de azi, nu formau nicăeri grupuri compacte şi distincte, ci erau împrăştiate pe întreg teritoriul Galiei. Contopirea acestor elemente s'a făcut uşor, şi unitatea naţională a înlesnit triumful unităţii politice.

In sfîrşit, în lupta lor cu marii feudali, regii Franţei au fost ajutaţi de biserica romano-catolică şi de burghezie. Rivalitatea între Papalitate şi Imperiu a silit biserica să caute, împotriva împăraţilor germani, dacă nu alianţa, cel puţin neutralitatea binevoitoare a Capetingilor. Clerul fracez a devenit astfel, în toate provinciile, pionierul autorităţii regale.

Dar cei mai credincioşi şi mai preţioşi servitori ai monarhiei au fost burghezii, fiindcă interesele lor erau identice cu ale monarhiei. Instituţii stabile şi o autoritate puternică în stare să menţină ordinea şi liniştea internă, erau condiţii indispensabile pentru desvoltarea industriei şi comerţului. De aceea burghezii au susţinut dela început centralizarea monarhică, au organizat administraţia şi au finanţat întreprinderile militare ale regilor. In sfîrşit, din sînul lor s'au ridicat inspiratorii politicei monarhice, legiştii.

Profitînd de aceste împrejurări favorabile, Capetingii şi-au mărit domeniul, şi şi-au întins necontenit autoritatea.

La începutul dinastiei Capetingilor, regatul Franţei cuprindea toată Gallia, situată la Vest de Rhône, Saône, Meuse şi Escault, şaizeci şi trei din cele optzeci şi nouă de departamente de azi. Dar autoritatea efectivă a regelui nu se întindea decît asupra domeniilor sale particulare, aşezate între Compiègne şi Orléans, pe o întindere de două departamente. Restul regatului se compunea din principate ereditare, în care principii (duci sau conţi) erau suverani independenţi. Ei nu erau supuşii, ci vasalii nominali ai regelui. Ducii de Normandia, de Bretonia, de Burgundia, de Aquitania, conţii de Flandra, de Champagne, de Anjou sau de Toulouse, se intitulau duci şi conţi „din mila lui Dumnezeu", băteau monetă cu efigia lor, stringeau dări, ridicau trupe şi administrau justiţia.

Ducatul Normandiei era de trei ori, al Aquitaniei de cinci ori mai mare decît domeniul regal. Marii seniori nu recunoaşteau în rege decît suzeranul ales, căruia nu-i datorau decît serviciile feudale, derivînd din omagiu. Şi totuşi, la începutul secolului XIV, cele mai multe dintre feudele independente făceau parte din domeniul regal şi formau o singură Franţă în jurul regelui.

Prevalîndu-se de calitatea sa de suzeran universal, regele a întins necontenit hotarele domeniului regal, şi, în acelaşi timp, şi-a transformat în suveranitate efectivă autoritatea de suzeran. Cînd un vasal murea fără moştenitori naturali, feudul lui revenea regelui considerat ca proprietarul eminent al tuturor feudelor din cuprinsul regatului. Astfel prin moartea lui Alfos de Poitiers, jumătate din sudul Franţei — comitatele de Poitiers, Toulouse, Albigeois, Auvergne — a ajuns sub stăpînirea directă a regelui. Cînd un vasal se făcea vinovat de felonie, feudul lui era confiscat în favoarea regelui. In urma unei sentinţe de condamnare pentru nesupunere, Filip August, a confiscat, în 1206, feudele franceze ale lui Ioan fără Ţară (Normandia, Anjou, Touraine, Maine şi Poitou). Prin acelaşi procedeu, Filip cel Frumos a dobîndit, pentru un timp Aquitania.

Unii seniori laici şi eclesiastici găseau avantajos să-şi asigure protecţia regală, făcînd din rege coseniorul feudelor lor. Procedeul acesta, numit *pariage*, permitea funcţionarilor regali să pătrundă într'un mare număr de feude şi să pregătească anexarea lor la domeniul regal.

Capetingii şi-au mărit apoi domeniile prin căsătorii norocoase. Isabella de Hainaut a adus ca zestre lui Filip August, Artois şi Vermandois (1182). Căsătoria lui Filip cel Frumos cu fiica contelui de Champagne a mărit domeniul regal cu acest comitat. Căsătoria lui Carol VIII cu Ana de Bretonia a pregătit alipirea acestui ducat la domeniile regale.

In sfîrşit, Capetingii au cîştigat teritorii însemnate prin cumpărare. Ludovic VIII a cumpărat Languedoc şi a împins graniţele Franţei pînă la mediterană. Mama lui Ludovic cel Sfînt, Blanca de Castilia, a cumpărat Blois.

Astfel, prin cuceriri, moşteniri, zestre, cumpărare, Capetingii au mărit necontenit domeniul regal, încît în 1328, cînd s'a stins ultimul descendent direct al acestei dinastii, domeniul regal atinsese limitele regatului şi începuse chiar să se întindă dincolo de graniţele politice ale regatului, peste provinciile franceze care depindeau nominal de Imperiu: *Lyon, Lyonnais, Dauphiné*.

La începutul războiului de o Sută de Ani, regatul francez era atît de închegat încît nici cele mai mari dezastre nu l-au putut dobori. In lupta contra năvălitorului străin energiile naționale s'au strîns în jurul regelui, simbolul și personificarea unității Statului. Teritoriul național a crescut necontenit, chiar și în timpul războiului; Aquitania și Bordeaux au fost realipite și, la sfîrșit, Englezii n'au mai păstrat în Franța decît Calais. Ludovic XI (1461—1483) a desăvîrșit opera înaintașilor săi, doborînd rezistența ultimului mare vasal, a ducelui de Burgundia, Carol Temerarul (1467—1477) și anexînd la Franța ducatul Burgundiei. La sfîrșitul secolului XV, Franța forma un teritoriu omogen și compact, care oferea o bază sigură pentru o politică de expansiune.

Pentru a deveni stăpîn peste regatul său, regele avea nevoie să ia în miinile sale dreptul exclusiv de-a judeca, de-a pune dări și de-a face război.

Centrul guvernului era Curtea care însoțea, cu biurourile și arhivele ei, deplasările necontenite ale regelui. Dar pe măsură ce domeniul regal creștea, s'a simțit tot mai mult nevoia unei capitale fixe. Dela sfîrșitul secolului XIII, Parisul a rămas capitala regatului, chiar și atunci cînd regele prefera să-și aleagă reședința aiurea.

Sub primii Capetingi, guvrenul era reprezentat de *Curia regis*, Curtea regală, care se compunea dintr'un număr de mari seniori servitori și auxiliari personali ai regelui, cum îi indică numele: *sénéchal* (stolnic), bouteiller (paharnic), *connétable (comes stabuli*, comis), *chancelier* (logofăt) etc. *Curia* se ocupă deopotrivă de afacerile curții și de ale Statului, și proceda fără nicio regulă fixă.

Pe măsură ce autoritatea regelui se întinde, afacerile se complică, și o diviziune a muncii se impune. In timpul lui Ludovic cel Sfînt (1226—1270), *Curia Regis* se împarte în trei secții, corespunzînd principalelor ramuri de activitate publică: 1° Parlamentul; 2° Camera Conturilor; 3° Consiliul cel Mare.

Parlamentul era tribunal de apel pentru procesele civile și criminale, instanță supremă pentru judecarea marilor feudatori și a agenților administrativi și paznic al unității regatului. Parlamentul ținea registrul legilor pe care avea misiunea să le aplice și, prin dreptul de-a le înregistra, a contribuit să mențină unitatea legislativă. Insfîrșit Parlamentul din Paris a ajuns Curtea capitală și suverană de justiție pentru întreg regatul. Interpretînd ordonanțele regale după o aceeași doctrină, Parlamentul a stabilit, de-asupra datinilor locale, o jurisprudență uniformă. Unitatea legislativă a regatului era asigurată: *un roi, une loi.*

După exemplul regelui, principalii feudatari au creat și ei Parlamente în provinciile lor. Cînd aceste provincii au intrat în domeniul regal, Parlamentele lor au rămas și au contribuit să ușureze sarcina, din ce în ce mai copleșitoare, a Parlamentului din Paris.

Camera conturilor avea sarcina să administreze veniturile Statului, să asigure echilibrul bugetului, să controleze gestiunea serviciilor financiare și să judece apelurile în materie fiscală.

Consiliul cel Mare juca rolul guvernului de azi. Adevărat creer al Franței, hotăra toate chestiunile însemnate: cifra impozitelor, efectivele armatei, conducerea administrației și politicei generale, redactarea ordonanțelor și edictelor, negocierea tratatelor, declararea războiului, concesionarea beneficiilor etc. Competința lui era universală, fiindcă reprezenta pe rege deliberînd. Hotăririle lui erau expresia voinței regale.

Autoritatea regelui nu era limitată de nici o instituție, de niciun corp social. Biserica era solidară cu regele, nobilimea despoiată de puterea ei politică, iar poporul, lipsit de organe prin care ar fi putut să-și manifeste voința.

E adevărat că în momente critice, cînd simțea nevoia de-a se sprijini pe toate forțele națiunii, regele convoca pe fruntașii țării în adunare și le cerea sfatul sau ajutorul material. Filip cel Frumos convocă în 1303 reprezentanții celor trei State — nobilimea, cler și burghezie — din domeniul regal, pentru a le cere sprijinul în lupta cu Bonifaciu VIII. La fel a procedat în 1308, cu ocazia procesului contra Templierilor. Dar de cele mai multe ori, regii convocau Statele cînd aveau nevoie de bani. Marii feudatari au imitat exemplul regelui și au convocat și ei statele provinciei lor. Cînd aceste provincii s'au alipit la domeniul regal, Statele provinciale au rămas. Adunarea care cuprindea reprezentanții celor trei state din întreg regatul, s'a numit *Statele generale.*

Competența Statelor generale se întindea asupra tuturor chestiunilor care priveau Statul și Coroana. Dar cum regele fixa un numai data și locul adunării, ci și obiectul deliberării lor, Statele generale n'au putut limita puterea regală și au rămas un simplu instrument fiscal.

Altă cauză de slăbiciune a fost faptul că Statele generale nu erau convocate periodic și subsidiile lor nu erau condiționate de satisfacerea doleanțelor. Statele generale nu erau o emanație a voinței populare, ci o creație, un expedient al monarhiei. Poporul și deputații înșiși le considerau ca o sarcină și nu ca un drept care implica interese esențiale. De aceea regele a putut su pună dări, fără să întîmpine rezistență.

Din momentul în care guvernul central s'a fixat la Paris, regele nu și-a mai putut exercita direct autoritatea asupra domeniului întreg. El a fost silit să delege o parte din puterea sa unor reprezentanți ai săi. Așa s'a constituit administrația locală. Incă de pe timpul lui Filip-August (1180—1223), apar *prévôts-ii*, care, ca reprezentanți permanenți ai regelui în provincie, administrează domeniile regale, împarte dreptatea, supraveghiază orașele și aristocrația locală și se străduesc să întindă necontenit puterea regală.

Paza cetăţilor a fost încredinţată unor ofiţeri speciali, numiţi castelani sau guvernatori.

Pentru a întări acţiunea administraţiei locale, regele a delegat din sînul Curţii sale un număr de comisari şi i-a însărcinat să inspecteze pe *prévôts-i* şi să îndrepteze abuzurile. Aceşti inspectori s'au numit *baillis* în nordul Franţei şi *seneschalles (sénéchaux)* în sud. La sfîrşitul secolului XIII, misiunea lor din temporară a devenit permanentă şi circumscripţiile lor, schimbătoare la început, au devenit fixe. La mijlocul secolului XV, Franţa era împărţită în şaptezeci şi cinci de *baillages* şi *sénéchaussées*, şi diviziunea această administrativă avea să se păstreze pînă la Revoluţia franceză.

Competinţa lor era foarte largă. Adevăraţi vice-regi, ei completau prin ordonanţe locale ordonanţele regale, supravegheau administraţia, viaţa economică, lucrările publice, asistenţa socială, învăţămîntul, organizarea armatei. Inainte de apariţia intendenţilor, (sec. XVII), baillis-ii şi seneşalii, sau, mai bine zis, locotenenţii lor, au fost cei mai buni servitori ai centralizării şi unificării monarhice.

Membrii guvernului central şi reprezentanţii administraţiei provinciale erau nobili, care detestau lucrările de birou şi au trebuit să recurgă la serviciul unor specialişti. Aşa s'a ridicat din sînul burgheziei o clasă de funcţionari de profesie, care pregăteau procesele şi sentinţele ca judecători, procurori şi avocaţi; conduceau administraţia ca locotenenţi ai *baillis-ilor* şi seneşalilor, şi girau finanţele ca vistiernici, colectori de dări şi controlori financiari. Magistraţii şi avocaţii purtau haină lungă (robe) şi se numeau „gens de robe'' sau „legişti''.

Formaţi la universităţi, prin studiul dreptului roman, legiştii au introdus în justiţia feudală procedee şi principii, care au schimbat dreptul.

In regimul feudal fiecare om era judecat după condiţia sa: nobilii de curtea seniorilor, burghezii de tribunalul municipal, clericii de justiţiile ecleziastice. Fiecare jurisdicţie judeca după datini, care variau dela un loc la altul.

Fără să desfinţeze datinile, legiştii au introdus o serie de norme inspirate din dreptul roman, care avea asupra tradiţiei orale, nesigure şi vagi, avantajul de a fi scris, uniform, coherent şi uşor de aplicat. Legiştii au supus şi procedeele de guvernare la principiile dreptului roman şi, în consecinţă, au combătut pretutindeni tendinţele particulariste şi privilegiile de clasă.

Principiul feudal, care făcea din rege judecătorul suprem, a fost aplicat într'un spirit nou, care a făcut din justiţia regală un puternic mijloc de unificare. Luînd sub ocrotirea sa comunităţile, bisericile şi persoanele care vroiau să se sustragă jurisdicţiei senioriale; rezervîndu-şi, sub numele de cazuri regale, un număr din an în an mai mare de cauze care priveau siguranţa Coroanei şi a Statului; introducînd în locul judecăţii lui Dumnezeu procedura scrisă

şi cercetarea prin martori, regele a restrîns necontenit competinţa jurisdicţiei senioriale care nu putea întreţine un aparat judecătoresc specializat; atribuind părţilor dreptul de-a apela la tribunalele regale, a găsit mijlocul de a opri acţiunea justiţiei feudale şi de-a atrage la sine toate procesele regatului. Regele devenea judecătorul universal.

La ideia feudală care făcea din rege judecătorul suprem, legiştii au adăugat doctrina puterii absolute şi de drept divin. Din axioma imperială: *quidquid principi placuit, legis habet vigorem*, au tras concluzia că legea e opera regelui, iar suveranitatea e una, inalienabilă şi absolută. Formula: *si veut le roi, si veut la loi*, e din secolul XIII.

Teoria romană despre puterea absolută, a întărit şi completat concepţia canonică despre dreptul divin al monarhiei. Regele nu depinde direct decît de Dumnezeu, spune un legist din secolul XV; el n'are să dea socoteală de faptele sale decît lui Dumnezeu; puterea şi voinţa lui sunt mai presus de legi şi de instituţii. Lucru şi mai remarcabil, din aceste principii, ei au tras concluzia că nici o putere de pe lume, temporală sau spirituală n'are vreun drept asupra regatului Franţei. Aceasta e declaraţia de independenţă a monarhiei franceze în faţa Papalităţii şi a Imperiului.

Sub regimul feudal, fiecare senior era, în principiu, stăpîn pe veniturile senioriei lui. Regele, ca orice senior, era deci obligat să se mulţumească cu veniturile *ordinare* ale domeniilor lui.

Aceste venituri n'ajungeau, mai ales în timp de războiu, să acopere toate cheltuielile regatului. Necesităţile administraţiei şi ale apărării naţionale au silit monarhia să recurgă la diverse expediente.

Filip cel Frumos a fost deopotrivă de inventiv şi de lipsit de scrupule cînd era vorba să umple visteria statului. El a pus o taxă pe vînzări (poporul a numit-o *maltôte*, „luată pe nedreptul''); a alterat moneta, adică a făcut inflaţie; a dijmuit pe bancherii evrei şi italieni; a confiscat averea Templierilor; a chemat sub arme pe burghezi ca să-i silească să răscumpere serviciul militar cu bani, a stors dela laici şi dela clerici subsidii şi a prelevat o parte din capitalul şi din venitul particular.

Pe lîngă aceste expedente, regii au obţinut dreptul de a percepe unele din dările pe care seniorii le scoteau dela şerbii lor. Cele mai însemnate erau: *la taille* şi *les aides*.

La taille [1]) era o dare pe venit, plătită de persoane şi de avere, cu caracter militar. Fiind strînsă pentru războiu, *la taille* cruţa no-

[1]) Cuvîntul n'are echivalent în limba romînească. Dintre diferitele etimologii care s'au propus nici una nu e satisfăcătoare. Unii filologi explică cuvîntul prin acţiunea de a împărţi, de a *tăia* între mai mulţi contribuabili o sumă dată; alţii, prin crestăturile pe răboj prin care colectorii ar fi însemnat sumele încasate (Cf. M. Marion, *Dictonnaire des Institutions de la France aux XVII-e et XVIII-e siècles*. Paris, 1923).

bilimea a cărei funcție era să facă personal războiul și clerul care prin menirea sa era scutit de serviciul militar, și atingea exclusiv masa muncitoare, ca o răscumpărare dela conscripție. In secolul XV, cînd regele și-a întins autoritatea asupra seniorilor, *la taille* a fost strînsă în folosul regelui și, devenind permanentă, a constituit unul din principalele izvoare ale bugetului.

Aides se numeau toate ajutoarele bănești pe care vasalul le datora seniorului său, în cazurile determinate de datini. *Aides* s'au numit și taxele impuse de guvern în 1360, pentru răscumpărarea regelui Ioan cel Bun, asupra obiectelor de consumație, mai ales asupra băuturilor. De atunci cuvîntul *aides* a păstrat sensul de impozite directe, și se aplica în deosebi acciselor.

Dreptul de a strînge dările a fost arendat la început pe un an și separat pentru fiecare taxă. Incepînd cu secolul XIII, au fost arendate în bloc și pe mai mulți ani. Același procedeu a fost aplicat monopolului sării, instituit în 1345, sub numele arab de *gabelle*.

Excepționale la început, impozitele au devenit permanente și Statele generale n'au mai fost convocate pentru a le vota. Regele impune dări pe toată întinderea regatului, și nobilii pierd treptat dreptul de a percepe impozite moșiilor lor, pentru a nu îngreuia perceperea birurilor regale.

Sub regimul feudal, armata se compunea din vasalii echipați pe cheltuiala lor. Aceste miliții, suficiente pentru apărarea unui feud, nu ajungeau pentru securitatea regatului. Varietatea contractului de vasalitate și termenul scurt al serviciului zădărniceau orice încercare de organizare unitară și eficientă. Milițiile unor feude nu puteau fi ținute sub drapel nici patruzeci de zile, altele nu puteau fi întrebuințate decît în anumite limite. Regele a căutat să evite aceste neajunsuri, proclamînd ridicarea gloatelor *(la levée en masse)*, dar, în timpul războiului de o Sută de Ani, milițiile s'au dovedit incapabile de-a lupta cu trupele engleze.

Carol VII a luat cu simbrie ostași de meserie, pe care-i ținea sub arme pînă la sfîrșitul războiului. Intre 1445 și 1449 au fost organizate *companiile de ordonanță*, compuse din călăreți, angajați voluntari, care primeau soldă. Cuvîntul *soldat* e sinonim cu acela de *lefegiu*, care se întîlnește în cronicele noastre. Solda a contribuit să răspîndească ideea că armata e a regelui, fiindcă el o plătește. Incepînd cu secolul XIV, nobilii pierd dreptul de a mai ridica trupe: acest drept aparține exclusiv regelui.

Regalitatea franceză a întreținut cele mai bune relații cu Biserica, atît timp cît aceasta a sprijinit aspirațiile naționale. Cînd Bonifaciu VIII a încercat să oprească pe Filip cel Frumos (1285—1314), de-a impune clerul și de-a cita episcopii în fața jurisdicțiilor regale, conflictul a izbucnit. La vestita bulă „Clericis laicos'', care înăsprea interdicția canonică de-a impune clerul, Filip cel Frumos răspunse interzicînd exportul metalelor prețioase și al obiectelor de

valoare. Lovind Curia în interesele ei vitale, Filip cel Frumos și-a atras fulgerile papei, dar în același timp a ajuns exponentul nemulțumirii populare împotriva exploatării fiscale a papalității. Citat în fața sinodului dela Roma, Filip cel Frumos a convocat Statele generale care au respins în termeni violenți pretențiile la supremația universală ale papei și au interzis prelaților francezi să participe la Sinod (1302). Papa publică *Unam sanctam*, o bulă și mai violentă în contra lui Filip. Sfetnicul regelui, Guillaume de Nogaret, organiză atunci, cu ajutorul dușmanilor italieni ai papei, atentatul dela Anagni (1303). Aceste evenimente au o însemnătate epocală: ele dovedesc că Statul național era mai puternic decît Biserica universală.

Urmașul lui Bonifaciu VIII, Benedict XI (1303—1304), l-a absolvit pe Filip cel Frumos de afurisenie, iar la moartea lui Benedict XI, conclavul terorizat de Guillaume de Nogaret, alese papă pe arhiepiscopul de Bordeaux, Bertrand de Goth, care, sub numele de Clemente V (1305—1314), și-a fixat reședința la Avignon, unde papii aveau să rămînă pînă în 1375. Biserica romană a numit această perioadă „robia babilonică''.

Victoria forțelor naționale asupra pretențiilor papilor la stăpînirea universală a fost desăvîrșită: papa înceta de a mai fi un adversar al regalității franceze, pentru a deveni servitorul ei. Papii au fost aleși printre Francezi, colegiul cardinalilor a fost umplut cu Francezi, Biserica franceză a fost stoarsă fără cruțare de fiscalismul regal. Iar pentru ca umilirea papalității să fie desăvîrșită, Clemente V a recunoscut ca îndreptățit procedeul lui Filip cel Frumos contra lui Bonifaciu VIII, a pronunțat desființarea ordinului Templierilor și a permis regelui să confiște averea ordinului. Papalitatea pierdea chiar și prestigiul moral care i-ar fi permis să exercite în fața forței deslănțuite o acțiune de dreptate și de pace.

Alungarea Englezilor din Franța a avut ca urmare restabilirea ordinei interne și restabilirea autorității regale. Isbînda contra năvălitorului străin n'a fost posibilă decît prin unirea tuturor forțelor naționale în jurul regelui. Sentimentul național, născut din ura contra Englezilor s'a confundat cu lealismul față de Coroană.

Pe lîngă prestigiul moral, războiul de O Sută Ani a sporit și forța materială a monarhiei. Companiile de ordonanță, create pentru durata războiului, au fost menținute și după încheierea păcii. In afară de cavaleria grea pe care i-o furnisa nobilimea și de armata permanentă, compusă din mercenari germani, scoțieni, elvețieni și francezi, regele dispune de cea mai bună artilerie din Europa. Impozitele „extraordinare'' *(aides* și *taille)*, votate în 1439 pentru nevoile excepționale ale războiului, au devenit impozite „ordinare'', fiindcă Statele Generale n'au profitat de strîmtoarea monarhiei pentru a limita puterea regală. Veniturile regulate și armata permanentă au liberat Coroana de orice control și au asigurat triumful absolutismului.

Statele Generale n'au constituit, în Franța, o primejdie pentru monarhie, fiindcă nu se întemeiau, ca în Anglia, pe o organizație de clasă. Nobilimea franceză ieșise din războiul de O Sută de Ani decimată, sărăcită și discreditată. Indisciplina, neprevederea și vanitatea ei pricinuiseră cele mai mari dezastre ale războiului și împinseră nu o dată monarhia la marginea prăpastiei. Nobilimea franceză era apoi divizată: marii feudatari se dușmăneau, iar nobilii din sudul și din nordul țării n'aveau legătură. Ea n'avea nici autoritatea, nici forța necesară pentru a atrage după sine națiunea întreagă în lupta contra absolutismului monarhic.

De aceea, după experiența nenorocită a primilor Valois, care au încercat să guverneze cu ajutorul nobilimii, Carol V s'a întors la vechea colaborare a Capetingilor cu burghezia. Carol VII și Ludovic XI, au continuat cu atît mai mult această tradiție, cu cît burghezia dăduse, în timpul războiului, dovadă de neclintită credință față de monarhie, de rezistență eroică în fața inamicului și de neclintită statornicie în nenorocire.

Burghezia franceză era solidară cu monarhia contra nobilimii, nu cu nobilimea contra monarhiei. Forțele naționale tindeau spre monarhia absolută, nu spre regimul reprezentativ.

Restaurarea țării cădea deci în sarcina monarhiei. Carol VII a realizat-o cu ajutorul burgheziei. Elemente burgheze pun stăpînire pe toate serviciile publice, mai ales pe finanțe și pe justiție, și reduc la simplu un rol de paradă pe reprezentanții nobilimii și clerului din consiliul regal. Legiștii reorganizează administrația, justiția, finanțele și armata. Spiritul în care se săvîrșesc aceste reforme e hotărît conservator. Legiștii nu caută atît să inoveze, cît să restaureze vechile instituții și să le adapteze noilor necesități ale timpului. Astfel guvernul central cu cele trei secții și administrația provincială, cu ai săi *prévôts*, *baillis* și *sénéchaux*, au fost menținute. Reforma financiară n'a creat noi izvoare de venit, ci s'a mulțumit să sporească produsul impozitelor deja existente. Reforma a întărit autoritatea regelui și a sporit veniturile Statului, dar n'a izbutit să realizeze egalitatea tuturor supușilor în fața impozitelor. Nobilimea și clerul au fost scutite. Inegalitatea în fața sarcinilor publice avea să rămînă, pînă la Revoluția franceză, unul din viciile fundamentale ale monarhiei.

Opera principală a domniei lui Carol VII a fost restaurarea vieții economice, aproape complect ruinată în timpul războiului de o Sută de Ani. Bîlciurile din Champagne, care jucaseră rolul unor burse internaționale, fuseseră părăsite, comerțul maritim și comerțul intern întrerupte, legăturile cu statele străine suspendate. Guvernul reînsufleți comerțul, încheind tratate de comerț, construind șosele, poduri și porturi noui, creînd o monedă sănătoasă și reducînd taxele vamale; întemeind industrii noui. Sufletul acestei politici energice a fost un negustor din Bourges, Jacques Coeur, care, prin împrumuturile sale, aduse servicii însemnate coroanei în

timpul războiului de o Sută de Ani. După încheierea păcii, el a restabilit relațiile comerciale cu Levantul și a întemeiat mai multe fabrici în Franța și în Italia. Averea imensă pe care o dobîndise prin mijloace nu totdeauna cinstite și autoritatea pe care o exercita la curte l-au pierdut. Nobilii l-au denunțat pentru malversații și regele care rîvnea la averea lui a lăsat să fie executat.

Carol VII și-a întins autoritatea și asupra Bisericii. Adunarea clerului francez, convocată de Carol VII la Bourges, a votat în 1438 constituția bisericească, cunoscută sub numele de *Pragmatica Sancțiune*. Intemeindu-se pe hotărîrile Sinodului dela Basel (1431), Pragmatica a proclamat că sinoadele sunt superioare papilor și a restabilit regulele canonice pentru alegerea episcopilor de către canonici și a egumenilor de către călugări. Dar regele era autorizat să recomande alegătorilor persoanele de merit. Prin aceste dispoziții s'a luat papei dreptul de-a conferi beneficii și s'a împiedecat introducerea străinilor în marile demnități ecleziastice. Papa nu mai putea dispune de resursele materiale ale Bisericii franceze. Pragmatica sancțiune a întemeiat, în fața papalității, o biserică națională franceză și a pus-o sub scutul regelui. Pragmatica a rămas, pînă în secolul XIX, charta libertăților galicane (adică franceze).

Concordatul din 1516, încheiat de Francisc I cu Leon X la Bologna, a înlocuit alegerea canonică prin numirea demnitarilor ecleziastici de către rege. Episcopatul, constituit după bunul plac al regelui, a devenit un organ al politicei monarhice, iar averea Bisericii un mijloc de-a răsplăti serviciile sau fidelitatea nobilimii față de coroană.

Prin reforma administrației, reorganizarea armatei, asanarea monedei și refacerea vieții economice, guvernul lui Carol VII a restabilit ordinea internă și a întărit autoritatea monarhică.

Absolutismul birocratic al lui Carol VII continuă și sub Ludovic XI. El a înfrînt ultimele revolte feudale și reunit la Coroană, în afară de ducatul Burgundiei, Bar, Anjou, Maine și Provensa. La moartea sa, limitele domeniului regal și ale regatului se confundau. Dar Ludovic XI a fost un rege burghez, mai ales prin solicitudinea pe care a arătat-o industriei și comerțului. El a întemeiat la Lyon un bîlciu permanent, a introdus în Franța industrii noui, mai ales țesătorii, și, întemeind o flotă în Mediterană, a încercat să abată spre Marsilia comerțul oriental. Ludovic XI e unul din marii precursori ai mercantilismului.

In sfîrșit, Ludovic XI a doborît rezistența ultimului mare vasal Carol Temerarul, ducele Burgundiei (1467—1477). Fiul lui Ioan cel Bun, Filip cel Indrăsneț, primise în 1363, Burgundia ca apanaj. Urmașii săi au adăugat la aceasta Țările de Jos, Luxemburgul și Franche-Compté. Carol Temerarul voia să cucerească Lorena și Champagne și să facă din posesiunile sale disparate un bloc compact. El visa apoi să rupă legătura de vasalitate cu Franța și să obțină dela împăratul Germaniei titlul de rege. Pentru aceasta, nu s'a mul-

ţumit să stîrnească două revolte nobiliare contra lui Ludovic XI — prima s'a numit la *Ligue du Bien Public* — dar a încercat să formeze cu Imperiul, Spania şi Anglia, o adevărată coaliţie contra Franţei. Ludovic XI a învins nu atît prin forţa armelor, cît prin bani şi diplomaţie. Disolvă liga prin concesii şi favoruri, cumpără retragerea regelui Angliei, şi împinge temperamentul impulsiv al ducelui în expediţii aventuroase contra ducelui de Lorena şi contra Elveţienilor, pe care Ludovic XI, aliatul formal al ducelui de Burgundia, îi ajută cu bani. Bătut de Elveţieni la Granson şi Morat, ducele atacă Nancy, dar îşi găseşte moartea sub zidurile oraşului (1477). Burgundia şi parte din Flandra trec sub stăpînirea franceză, iar Ţările de Jos ajung în mîna Habsburgilor prin căsătoria Mariei, fiica unică a lui Carol Temerarul, cu Maximilian, întîiul Împărat al Germaniei.

Aproape în acelaşi timp cu ducele Burgundiei, au murit ducii de Bretonia, de Berry şi de Anjou. Posesiunile lor au fost sechestrate. Burgundia şi Berry au fost anexate ca feude ale Coroanei, iar Provensa, Maine şi Anjou au fost lăsate regelui prin testament. Alipirea Bretoniei a fost pregătită prin căsătoria delfinului, viitorul Carol VIII, cu Ana, moştenitoarea ducatului. Prin aceste anexiuni s'a dat o lovitură de moarte înaltei aristocraţii franceze. Ludovic XI nu mai avea de temut niciο rezistenţă. El era „adevărat împărat în regatul său''.

La sfîrşitul secolului XV, Franţa prezenta deci toate caracterele unui stat modern organizat, cu ierarhia lui de funcţionari, cu serviciile lui specializate şi riguros centralizate, cu organele lui de control şi de revizie, cu munca divizată după natura problemelor de rezolvit, cu generalizarea procedurii scrise. Biurocraţia, justiţia, finanţele şi armata au permis regelui să despoaie nobilimea de drepturile ei politice şi să-şi întindă stăpînirea, în afară de domeniile sale, peste întreg regatul. Cu suprafaţa ei de 450.000 km. p., cu resursele ei variate, care o făceau independentă de vecini, cu cele 16 milioane de locuitori. Franţa era Statul cel mai compact şi cel mai solid din Europa, cel mai pregătit pentru o îndrăsneaţă politică externă.

II. ANGLIA

La sfîrşitul secolului XV, Anglia formează o monarhie solidă, conştientă de avantajele poziţiei sale insulare şi însufleţită de un puternic sentiment naţional. Dar monarhia engleză se întemeiază pe baze cu totul deosebite de ale Franţei, şi triumful ei a fost mult mai anevoios.

In Franţa, regele a avut de luptat cu principi feudali independenţi, pe care i-a doborît sau supus unul cîte unul. In Anglia regii normanzi menţinuseră unitatea Statului şi împiedecaseră formarea unor principate feudale, ca în Imperiul carolingian. De aceea regalitatea engleză s'a găsit în faţa unei nobilimi unitare care, biruind tendinţele particulariste ale feudalităţii continentale, a căutat să cucerească puterea ca clasă şi să atragă după sine restul naţiunii. Desvoltarea politică a Angliei a luat forma unei lupte între coroană şi reprezentanţii naţiunii constituiţi în Parlament.

Nobilimea izbutise, în 1215, să smulgă Coroanei dreptul de a vota dările. *Magna Charta* organiză în faţa regelui o nouă putere a naţiunii şi puse bază Constituţiei engleze. Nobilimea nu s'a mulţumit cu această cucerire. In unire cu clerul şi cu burghezia oraşelor, a căutat să exercite puterea executivă pentru a limita şi mai mult puterea regală şi pentru a întemeia regimul parlamentar modern. La rîndul lor, regii s'au străduit să restabilească regimul absolutist. Lupta între cele două puteri a durat pînă la 1500, când absolutismul a biruit.

Incercarea lui Enric III (1216—1272) de-a suprima *Magna Charta*, a provocat răscoala baronilor care, sub conducerea lui Simon de Monfort, au impus regelui *Proviziunile dela Oxford* (1258). O comisiune de cincisprezece, aleasă din sînul aristocraţiei înalte, avea să exercite puterea executivă şi să institue un regim oligarhic din care nobilimea mică, orăşenii şi clerul erau excluşi.

Regele a voit să anuleze *Proviziunile*, dar a fost bătut de baroni şi silit să admită un consiliu permanent de nouă membri desemnaţi de Parlament, care să exercite împreună cu el puterea executivă şi să lărgească baza reprezentării naţionale.

In Parlamentul cel Mare, convocat în 1264, au luat parte cîte doi reprezentanţi de fiecare oraş şi de fiecare district şi cîte doi reprezentanţi ai cavalerilor din fiecare comitat. Această solidaritate a tuturor claselor sociale, dovedeşte că Normanzii învingători şi Anglo-Saxonii învinşi nu mai formau decît o singură naţiune.

Eduard I (1272—1307), a reconciliat dinastia cu naţiunea. El a fost primul Plantagenet, care se simţea englez, purta un nume specific englez şi stătea de preferinţă în Anglia. El a încercat să restaureze puterea regală, dar crizele externe l-au silit să respecte *Magna Charta* şi Parlamentul. Pentru a putea rezista lui Filip cel Frumos, care anexase Aquitania şi, în unire cu Scoţia, se pregătea să năvălească în Anglia, Eduard I a avut nevoie de concursul întregii naţiuni, şi pentru a-l obţine, i-a respectat libertăţile, „Parlamentul exemplar'' din 1295, cuprinde reprezentanţii celor trei Stări, (nobilime, cler şi oraşe). Dar Regele a respins cu hotărîre orice încercare de a supune puterea regală controlului Parlamentului. Printr'o politică de reforme, care avu ca efect să restrângă puterea nobililor, să favorizeze viaţa economică şi să îmbunătăţească administraţia justiţiei, Eduard I, a cucerit simpatia poporului. Burghezia, în deosebi, nu i-a precupeţit ajutoarele băneşti, care i-au permis să cucerească Aquitania şi să anexeze Wales. Sub Eduard I, un fericit echilibru s'a stabilit, spre binele ţării, între prerogativele regelui şi drepturile Parlamentului.

Eduard II (1307—1327), prin desfrîul, risipa și incapacitatea sa, a compromis rezultatele obținute de tatăl său. Baronii s'au revoltat în 1309 și au impus regelui o adevărată comisie de control. Regele pierdu dreptul de a numi funcționari, de a declara războiu, de a părăsi regatul, și căzu sub tutela nobilimii. Rivalitatea între conducătorii nobilimii și gelozia comunelor contra baronilor, permiseră regelui să recucerească puterea, să abroge ordonanțele și să învingă oligarhia. Dar înfrîngerile pe care le-a suferit din partea Scoțienilor și Francezilor l-au pierdut. Depus și internat din ordinul Parlamentului, Eduard II, a murit asasinat în temniță.

Eduard III (1327—1377) apără cu succes puterea regală contra Parlamentului, care voia să supună controlului său toată administrația țării, să controleze numirea principalilor demnitari ai Statului (Cancelar, vistiernic și judecătorul suprem) și să ia jurămîntul acestora. Parlamentul s'a înclinat în fața voinței regelui. Astfel, la izbucnirea războiului de O Sută de Ani, Constituția parlamentară intrase în moravuri, dar monarhia izbutise să apere puterea executivă de controlul Parlamentului.

Războiul de O Sută de Ani, a dovedit soliditatea Constituției engleze. Parlamentul a susținut energic politica imperialistă a regelui, și Anglia n'a avut să sufere, ca Franța, de defecțiunea marilor săi vasali. Sistemul comitatelor a permis Coroanei să utilizeze rațional resursele militare și financiare ale regatului. Principala bogăție a țării, lîna, care forma materia primă a industriei textile flamande, a fost pusă la dispoziția regelui, care a obținut și dela cler plata unor decime. Aceste resurse au fost completate prin împrumuturi obținute dela bancherii străini, cărora le-a concesionat produsul vămilor.

Tot atît de superior pregătită era Anglia din punct de vedere militar. Drepturile cetățenești, garantate prin Constituție, comportau obligația serviciului militar. Acest sistem făcea din Englezi un popor în arme. Toți bărbații, dela vîrsta de 15 pînă la 60 de ani, trebuia să presteze serviciul și să se echipeze pe socoteala lor. Cei mai bogați serveau în cavalerie, cei mai săraci în infanterie. Forța armatei o constituiau vestiții arcași englezi, ale căror arcuri perfecționate trăgeau de cinci ori mai repede decît cele franceze și băteau la o distanță de 500 m. Formați în luptele cu Scoțienii și cu Galii, arcașii au asigurat Angliei celebrele victorii dela Crécy (1346), Poitiers (1356) și Azincourt (1415), care au dovedit superioritatea infanteriei asupra cavaleriei nobile. Franța n'avea să ciștige, în cele din urmă, războiul decît reorganizîndu-și armata.

Pentru Anglia, războiul de O sută de Ani a fost o perioadă de putere, de glorie și de prosperitate. In toate domeniile, dar mai ales în domeniul economic și cultural, poporul englez a realizat progrese decisive. Cultura engleză s'a emancipat de sub tutela Franței. Prin decretul din 1362, limba engleză a înlocuit franceza în justiție, iar

la sfîrșitul secolului în școli. Literatura engleză își începe, în același veac, cariera glorioasă cu Chaucer.

Dar cele mai însemnate cuceriri au fost de ordin economic. Sub Eduard III, Anglia a încetat de a mai fi exclusiv o țară exportatoare de materii brute. Fabricanți din Țările de Jos au introdus industria textilă în Anglia și regele le-a asigurat condițiile favorabile de desvoltare, interzicînd exportul linii și importul stofelor străine.

Industria textilă a dat o bază solidă comerțului englez și a înlesnit formarea unei clase de comercianți îndrăsneți, care au eliminat pe negustorii străini și s'au făcut pionierii expansiunii economice engleze. Această expansiune a fost susținută dela început de o puternică marină de războiu și de comerț.

Eduard III, a creat o flotă de războiu care, prin victoriile cîștigate împotriva Francezilor și Spaniolilor, a întemeiat puterea maritimă a Angliei. El a favorizat desvoltarea flotei comerciale ordonînd ca vinurile din Franța să nu fie importate decît pe vase engleze. Această politică, urmată și de succesorii săi, a întărit puterea navală a Angliei. Pierderea posesiunilor sale continentale a revelat poporului englez avantajele poziției sale insulare, i-a trezit vocația maritimă și i-a întărit conștiința națională. Liberată de provinciile sale franceze, Anglia devenea o națiune. In acest sens s'a putut spune că Ioana d'Arc a creat două națiuni: Franța și Anglia.

Urmările binefăcătoare ale războiului de O Sută de Ani n'aveau să se resimtă în Anglia, decît mai tîrziu, în secolul XVI. Efectul imediat a fost izbucnirea unui războiu civil care a durat treizeci și cinci de ani și a pus vîrf nenorocirilor provocate de războiu 1451—1485).

Pierderea posesiunilor continentale și căsătoria regelui cu Margareta de Anjou au fost considerate în Anglia ca o umilire. Nemulțumirile s'au întors contra dinastiei Lancaster, reprezentată prin incapabilul Enric VI, și sfetnicul său Suffolk. Familia York, care se cobora din Enric III, s'a pus în fruntea nemulțumirilor, cu gîndul să cucerească tronul. Soldații întorși din Franța și nedeprinși să muncească, au intrat în serviciul celor două familii rivale, Lancaster, care avea ca emblemă o roză roșie, și York, care adoptase roza albă. De aici numele de războiul celor Două-Roze, care s'a dat acestui războiu civil.

Rivalitatea celor două familii a creat o atmosferă de ură și de bănuială, care explică seria nesfîrșită de asasinate, violențe și incendii. Nobilimea s'a împărțit în două tabere, care s'au combătut cu o furie sălbatică. In cursul luptei Enric VI a fost răsturnat de pe tron, restabilit și răsturnat din nou, pentru a fi în cele din urmă aruncat în temniță și sugrumat împreună cu fiul său. Șeful familiei York, Eduard IV (1461—1483), care a urcat tronul, era o personalitate energică și inteligentă. El a întrezărit forța reală a burgheziei și a încercat s'o atragă de partea sa. Dar a comis o greșeală, să se căsătorească cu fiica unui simplu cavaler, și opinia publică nu i-a

iertat-o. Cei doi fii pe care i-a lăsat n'au putut trezi o mişcare de lealism în favoarea lor, cînd unchiul lor, Richard III (1483—1485), i-a aruncat în temniţă şi a pus să-i omoare. Dar nici regele uzurpator nu s'a putut menţine pe tron. Ultimul descendent al dinastiei de Lancaster Enric Tudor, unit cu o fracţie a partidului yorkist, a pus capăt domniei lui Richard III, şi a întemeiat puternica dinastie a Tudorilor, care avea să restaureze pacea şi să conducă Anglia, prin revoluţia religioasă, spre destinul ei glorios.

Războiul celor Două-Roze a fost mormîntul aristocraţiei engleze. Camera lorzilor fusese aproape desfiinţată prin dispariţia membrilor ei. La prima întrunire a Parlamentului lui Enric VII, în 1485, pe lîngă cei treizeci de lorzi ecleziastici, nu mai figurau decît optsprezece lorzi laici. Camera lorzilor nu mai conta ca forţă politică, fiindcă lorzii ecleziastici, numiţi după indicaţiile regelui, constituiau majoritatea. Nici Camera Comunelor nu mai era primejdioasă, fiindcă mica nobilime, care în secolul XVI formase centrul opoziţiei, fusese şi ea decimată în războiul civil şi pierduse gustul de luptă, iar burghezia n'avea niciun interes să combată un rege, care şi-a întemeiat politica pe desvoltarea comerţului şi industriei.

De altfel Enric VII a putut uşor să se libereze de tutela Parlamentului, fiindcă o politică de pace şi de economii, şi averile nobile confiscate în războiul civil în folosul Coroanei, i-au permis să se lipsească de subsidiile Parlamentului. In felul acesta a putut să exercite o autoritate tot aşa de absolută ca a regelui Franţei.

Mult mai anevoioasă a fost restaurarea justiţiei. Violenţa şi jaful intraseră în moravuri. Şerifii, intimidaţi sau corupţi, închideau ochii cînd personalităţi influente erau implicate în afaceri criminale, iar curţile cu juraţi dădeau verdicte inspirate de frică sau de lăcomie. Primul Parlament al lui Enric VII, dizolvă organizaţiile nobililor, interzise apărarea vinovaţilor de înaltă trădare şi opri întrunirile nelegale. Apoi, pentru a inspira şi lorzilor celor mai puternici respectul legilor, instituí în 1487 o Curte extraordinară de justiţie, numită „Camera instelată'' (*Star Chamber*) care, fiind formată din cei mai înalţi demnitari ai Statului, era capabilă să aplice legea cu severitate. „Camera instelată'' a fost un puternic instrument de afirmare a autorităţii regale. Enric VII ajunse stăpîn în regatul său ca şi regele Franţei.

Cu toată asemănarea desvoltării interne, Anglia e departe de a se putea compara cu Franţa, în ceea ce priveşte întinderea teritoriului şi numărului populaţiei ei. Autoritatea lui Enric VII nu se întindea decît asupra Angliei propriu-zise şi asupra provinciei Wales. Scoţia era independentă, iar Irlanda, legată de Anglia prin uniune personală, nu conta în calculul forţelor reale ale naţiunii. Numărul populaţiei era foarte redus: trei milioane sau trei milioane şi jumătate, faţă de şaisprezece milioane ale Franţei.

Anglia nu putea deci rivaliza cu marile Puteri continentale Poziţia ei insulară îi conferea o excelentă poziţie defensivă, dar o împiedeca să intervină direct în conflictele continentale.

Dacă totuşi Anglia joacă în secolul XVI rolul unei mari puteri, faptul se datoreşte importanţei ei economice. Pînă în secolul XV Anglia fusese o ţară exportatoare de materii prime. Enric VII interzice exportul lînei şi al grîului, dă un impuls decisiv procesului început în secolul XIV, care tindea să transforme Anglia în exportatoare de produse industriale, mai ales de textile. Desvoltarea industriei textile provoacă o adevărată revoluţie agrară. Proprietarii de pămînt, ademeniţi de cîştigul mare al producţiei de lînă, transformară terenurile arabile în păşuni şi pentru a-şi rotunji moşiile, încorporară prin toate mijloacele, violenţă, fraudă, sau cumpărare, proprietăţile ţărăneşti din vecinătatea domeniilor lor. Ţăranii proprietari fură transformaţi în proletari şi vagabonzi, şi o teribilă criză socială se abătu asupra Angliei, care se reflectează în *Utopia* lui Thomas Morus şi se resimte în tot cursul secolului al XVI. Enric VII încercă să combată criza, dar procesul, care tindea să supună agricultura industriei textile se dovedi mai puternic.

Flota comercială, neglijată în timpul războiului civil, a fost reconstituită, încît a putut participa la descoperirea Lumii Noi. Sub conducerea genovezului Giovanni Caboto, Englezii au descoperit, în 1497, Terranuova, iniţiindu-se astfel în activitatea colonială.

Prin toate actele sale, Enric VII a favorizat desvoltarea Angliei în sensul intereselor sale adevărate, — comerţ, industrie şi colonizare — şi a meritat titlul de „părinte al Angliei moderne''.

III. SPANIA

Spania care, în secolul XVI, avea să devină principala putere militară a Europei, s'a unificat mai tîrziu decît Franţa şi Anglia. La sfîrşitul secolului XV, existau încă în Peninsula Iberică, în afară de Portugalia, cinci regate distincte: Castilia (cu Leon), Aragonul, Catalonia, Valencia şi Navarra. Dar din acest conglomerat de state, regii catolici sunt pe punctul de a alcătui o singură Spanie.

In cursul Evului Mediu, poporul spaniol a dus o vieaţă osebită de a celorlalte popoare occidentale. Puterea lui de expansiune a fost absorbită de cruciata contra Maurilor stabiliţi în sudul peninsulei In această luptă s'au format însuşirile dominante ale poporului spaniol: curajul militar, orgoliul de rasă, fanatismul religios şi dispreţul pentru muncă.

La mijlocul secolului XIV, posesiunile arabe se reduceau la regatul Grenadei, situat între Guadiana, Sierra Morena şi Mediterană. Unificarea desăvîrşită a ţării a fost însă întîrziată de luptele

care au izbucnit între regatele creştine şi între principalele familii nobile, de minorităţile anarhice şi de revoltele de palat.

Starea de anarhie a durat 124 de ani (1350—1574) şi urmarea ei a fost coruperea justiţiei şi administraţiei, asuprirea ţăranilor şi orăşenilor şi desorganizarea producţiei. Pentru a pune capăt acestor desordini, mai multe oraşe au format asociaţii de apărare, numite *Hermandade* (frăţii), care, la mijlocul secolului al XV-lea, cuprindeau oraşele cele mai însemnate şi constituiau o forţă autonomă, cu Junta (adunarea), bugetul şi miliţia lor. Regele Castiliei a făcut din aceste asociaţii instrumentul eliberării şi pacificării ţării. Unirea Coroanei şi a burgheziei constitue deci, şi în Spania, factorul esenţial al evoluţiei dela anarhia feudală la unitatea naţională.

Procesul de unificare făcu un pas decisiv în 1469, cînd moştenitorul Aragonului, Ferdinand, se căsători cu moştenitoarea Castiliei, Isabella. Unirea Castiliei şi Aragonului era pur personală; fiecare regat îşi păstra independenţa, suveranul şi instituţiile ei particulare, dar unitatea de vederi a celor doi suverani a dat ţărilor lor o direcţie comună şi a pregătit unirea desăvîrşită care s'a realizat pe timpul lui Carol I. Lupta comună pentru cucerirea ultimului regat arab, al Grenadei şi stabilirea graniţei septentrionale la Pirinei, prin anexarea Navarrei, e urmărită cu aceeaşi pasiune şi de Castilia şi de Aragon, fiindcă securitatea amîndoura depindea de succesul acestei politici.

Ferdinand şi Isabela au atacat, în 1481 ultimul regat arab. In fiecare an, Spaniolii călcau teritoriul Grenadei, distrugeau recoltele, ardeau satele şi răpeau vitele. Apoi, profitînd de discordiile familiei domnitoare maure, cuceriră una cîte una toate cetăţile regatului şi în 1490 impresurară Grenada. Oraşul cu 200.000 locuitori şi o mie de turnuri de apărare era inexpugnabil. Spaniolii l-au silit să capituleze prin foame (1492). Maurii au obţinut însă promisiunea solemnă că averea, limba, datinele şi religia lor vor fi respectate. Căderea Grenadei a închiat cruciata Spaniolilor contra Arabilor.

Drept răsplată pentru acest succes al catolicismului contra mohamedanismului, papa Alexandru VI, Borgia a acordat regilor victorioşi titlul de „regi catolici", pe care suveranii Spaniei aveau să-i poarte pînă la revoluţia din 1931.

In 1512 Ferdinand a cucerit partea Navarrei situată la sud de Pirinei, desăvîrşind astfel unitatea Spaniei.

Paralel cu politica lor de unificare teritorială, Ferdinand şi Isabella s'au străduit să restabilească ordinea şi disciplina internă.

Ei au găsit ţara cufundată în anarhie. Marii seniori umblau înconjuraţi de nobili săraci pe care îi hrănea şi îi conduceau în luptă împotriva altor seniori. Poruncile regelui nu erau ascultate, fiindcă regele n'avea nici bani, nici armată, nici poliţie. Castilanii care, timp de secole, s'au luptat contra Maurilor şi au trăit din

prada de războiu, se considerau nobili şi dispreţuiau munca. In timp de pace preferau să iasă în drumul mare decît să muncească. In sfîrşit, cele trei ordine militare, *Sfîntul Iacob, Alcântara* şi *Calatrava*, formate pentru a lupta contra Maurilor, au ajuns prin bogăţiile, cetăţile şi forţele lor militare să constitue adevărate state în Stat. Numai ordinul *Sfîntului Iacob* dispunea de 700.000 de vasali.

Ferdinand şi Isabella au transformat „Santa Hermandad" într'o vastă organizare de justiţie şi poliţie, şi au îndreptat-o contra nobililor prădalnici şi rebeli. Unite contra duşmanului comun, Coroana şi burghezia au izbutit să restabilească ordinea şi siguranţa publică. Castelele rebelilor au fost dărîmate şi numeroşi cavaleri briganzi au fost siliţi să părăsească regatul.

Alianţa cu burghezia permise coroanei să-şi recupereze domeniile şi drepturile înstrăinate în timpul anarhiei. Donaţiunile făcute nobililor fură revocate, dreptul marilor seniori de a purta stema regală pe scutul lor şi de a umbla însoţiţi de escorte fu abrogat. Nobilimea fu riguros subordonată autorităţii regale. In consiliul de stat, în adunările Statelor generale şi provinciale, numite *Cortes* (Curţi) în diferitele servicii, elementul burghez deveni preponderent. *Curţile* din Castilia, care erau cele mai însemnate, ajunseră un corp reprezentativ aproape exclusiv burghez.

Ferdinand şi-a întins autoritatea şi asupra clerului. In 1482, papa Sixt IV se obligă să numească în fruntea mînăstirilor şi episcopatelor spaniole decît Spanioli şi autoriză pe „regii catolici" să întrebuinţeze pentru scopurile lor politice obolul cruciatei. Papa făcu apoi monarhiei serviciul extraordinar de a numi pe Ferdinand mare maestru (comandant suprem) al ordinelor: *Sfîntul Iacob, Alcântara* şi *Calatrava*, conferindu-i prin aceasta dreptul de a dispune de forţa militară şi de averea imensă a acestor ordine cavalereşti.

Mai mult chiar: papa a pus la dispoziţia regilor spanioli armele spirituale ale bisericii. In 1478, Ferdinand şi Isabella instituiră tribunalul Inchiziţiei şi făcură din el un instrument de guvernare şi de unificare. Inchiziţia fu întrebuinţată mai întîiu pentru a urmări pe *Maranii* (Evreii convertiţi la creştinism) şi pe *Moriscii* (Maurii trecuţi la catolicism) care în ascuns practicau cultul strămoşilor lor. In al doilea rînd, regii spanioli s'au servit de inchiziţie şi pentru a supraveghea activitatea intelectuală, moravurile şi credinţele tuturor supuşilor săi şi pentru a sfărîma rezistenţa tuturor adversarilor coroanei.

Mii de Marani, Morisci şi chiar Spanioli suspecţi de erezie au fost arşi pe rug, închişi sau exilaţi.

Sistemul acesta, care subordona Statului clerul şi nobilimea, a fost primejduit, după moartea lui Ferdinand de o revoltă nobiliară, dar Carol I a restabilit absolutismul.

Din statele medievale, slăbite de anarhia internă şi de luptele cu Maurii, Ferdinand şi Isabella au făcut o singură ţară, încă imperfect unificată, dar puternică. Monarhia a exercitat şi aici un rol nivelator faţă de nobilime şi educator faţă de popor. Regii catolici au căutat să introducă în Spania industria textilă care dispune de mare cantitate de lînă, au încurajat industria minieră şi au favorizat desvoltarea flotei naţionale interzicînd comercianţilor să se servească de vase străine dacă găseau în porturi corăbii spaniole. Dar politica lor economică n'a izbutit să facă din Spania o ţară exportatoare de produse industriale, fiindcă împrejurările naturale şi istoria orientaseră Spania în alte direcţii.

La o suprafaţă egală cu a Franţei, Spania avea abia 7 milioane locuitori. O bună parte a ţării, mai ales podişul Castiliei, era nepotrivită pentru cultura grîului, iar fluviile, în afară de Guadalquivir nefiind navigabile, nu permitea repartizarea cerealelor aduse pe mare pentru o populaţie numeroasă. Producţia internă era insuficientă. Industria şi comerţul exercitate de necredincioşi sau de străini, nu stîrneau decît dispreţ în sufletul adevăraţilor Spanioli, care preferau să se înroleze pentru o soldă mică sau să servească, cu mii de necazuri şi de umiliri, un mare senior decît să se dedice comerţului sau unei meserii.

Aceste împrejurări care au împiedecat pe Spanioli să devină o naţiune de comercianţi şi de industriaşi au fost foarte prielnice pentru constituirea unei puternice armate naţionale. Sterilitatea solului, dispreţul populaţiei pentru muncă, păstoritul care lăsa mai multe braţe disponibile, a înlesnit recrutarea armatei. Cu puţini bani Ferdinand Catolicul a putut constitui o armată redutabilă, mai ales după ce transformarea artei militare atribuise infanteriei rolul decisiv. Soldaţii spanioli erau vestiţi pentru dîrzenia, rezistenţa, sobrietatea şi cruzimea lor.

Armata a permis regilor catolici să cucerească supremaţia Europei pentru o sută cincizeci de ani.

Acelaşi proces de unificare şi de centralizare îl întîlnim în Polonia sub Cazimir cel Mare, în Rusia sub Ivan III „Culegătorul de ţări", în Ungaria sub Matei Corvinul, în Ţara Romînească sub Mircea cel Bătrân, în Moldova sub Ştefan cel Mare. Preponderenţa nobilimii feudale şi invazia turcească împiedică însă evoluţia normală a acestor ţări spre tipul statului modern.

Germania, cu toate încercările lui Maximilian I de-a transforma imperiul electiv în monarhie ereditară şi centralizată, n'a putut învinge tendinţele particulariste. Imperiul german era prea vast şi prea eterogen ca să poată fi supus unei singure autorităţi. Ţările de Jos, Italia, Cantanoanele elveţiene şi Boemia nu făceau parte decît cu numele din Imperiu. Dar chiar şi în provinciile pur germane nu există nici o unitate. Coroana germană n'avea nici armată nici venituri regulate, iar domeniile imperiale fură de mult înstrăinate. Împăratul nu dispunea decît de veniturile domeniilor sale particulare. El era incapabil să împiedice războaiele private şi să păstreze ordinea. Situaţia normală a Germaniei era anarhia.

In mijlocul acestei anarhii cîteva case princiare — Hohenzollern în Brandenburg, Wittelsbach în Bavaria, Wettin în Saxa, Zähringen în Suabia — profită de slăbiciunea împăratului pentru a crea din Statele lor organisme politice mai puternice. Mai presus de toţi, arhiducele Austriei, care de fapt e ales în mod ereditar împărat al Germaniei, încearcă să impună Imperiului instituţiile austriace şi să realizeze unitatea imperială. Astfel chiar şi în anarhia germană se manifestă tendinţe spre unitate şi centralizare.

„Concertul italian" se compunea din cinci state principale: Milanul, Florenţa, Veneţia, Statele pontificale şi regatul Neapolului. Pe lîngă aceste state, mai exista o serie de seniorii, ca ducatele de Ferrara, de Urbino, de Savoia, marchizatul de Mantova şi Republica genoveză. Mai mult decît oricînd: la începutul secolului XVI, Italia era „o simplă expresie geografică".

Pretenţiile împăraţilor germani de a considera Italia ca parte integrantă a Imperiului, a fost o simplă ficţiune. Italia n'a fost niciodată supusă efectiv autorităţii imperiale şi n'a avut niciodată un guvern comun cu Germania.

Italia n'a putut forma din statele care o compuneau o singură ţară, fiindcă burghezia n'avea aceleaşi interese, şi fiindcă, cum a remarcat-o Machiavelli, papii au fost prea slabi pentru a unifica Italia în folosul lor, dar destul de puternici pentru a împiedeca pe alţii s'o facă.

Intre Statele pincipale o stare de echilibru s'a stabilit la sfîrşitul secolului XV. Toate Statele italiene s'au declarat de acord să împiedece ca vreunul dintre ele să devină prea puternic şi să domine Italia. Principiul echilibrului era cunoscut în Italia înainte de a fi fost aplicat în politica internaţională

CONCLUZIE

La sfîrşitul secolului XV apare în apusul Europei o formă de organizare politică — Statul modern — care se caracterizează prin concentrarea tuturor forţelor naţionale în jurul regelui. Monarhia pune capăt anarhiei feudale, desfiinţează drepturile politice ale nobilimei, autonomia oraşelor şi privilegiile clerului. Controlul Parlamentului asupra politicii fiscale şi generale a monarhiei a restrîns chiar şi în Anglia. In Franţa şi în Spania, Statele generale au fost mai mult aliate decît adversare ale monarhiei.

In locul corpurilor reprezentative din Evul Mediu, regele, întruchipare vie a Statului, devine adevăratul reprezentant al voinţei şi aspiraţiilor naţionale. El serveşte interesul obştesc menţinînd or-

dinea contra vrăjmaşilor dinlăuntru şi din afară, promovînd economia naţională şi favorizînd prosperitatea generală.

Mijloacele de care s'a servit pentru atingerea acestui scop au fost impozitele regulate, armata permanentă şi biurocraţia specializată. Creatorii şi conducătorii Statului biurocratic modern au fost pretutindeni burghezii, care aveau nevoe de o autoritate puternică pentru a înfrîna instinctele anarhice ale nobililor. Burghezia a pus la dispoziţia Statului aptitudinile sale administrative şi resursele sale financiare, iar Statul s'a făcut apărătorul intereselor economice: înlăuntru prin desvoltarea comerţului şi industriei, în afară printr'o politică de cucerire. Monarhia şi burghezia au luptat împreună, fiindcă interesele lor coincideau.

ANDREI OŢETEA

TEZE ŞI PARANTEZE

CUM, NU CE

Spicuesc la noroc unul din truismele ce mişună cu grămada în vremile acestea înfrigurate cînd atîţia din prea scumpii mei contimporani isbutesc a gîndi sumar şi se silesc a vorbi lapidar:

„ — O dictatură trebue să ştie şi să declare de la început ce vrea''.

Imperativul, ca toate imperativele de la Kant încoace, e categoric. Nu suferă replică. Dacă trebue, trebue. Numai că, printr'o ciudată particularitate, dictatura are obiceiul, poate incomod dar înăscut şi ca atare de neînlăturat, de a nu se supune unor examene de admitere şi de a nu răspunde în prealabil la chestionare şi formulare. Nu păşeşte agale, nu vorbeşte cu înconjur, nu bate în uşă cu sfială, ţinîndu-şi răsuflarea. Intră, se instalează, se pune pe lucru fără „să declare de la început'', fără a se teroriza pe ea însăşi cu tot felul de întrebări în faţa unui abstract dar încruntat „trebue'', cu care, dealtfel, o minte inventivă lesne şi oricând se poate acomoda.

Aici şi stă propriul regimului autoritar. El nu vine cu un compendios şi amănunţit caet de sarcini la subsuori. Gîndul lui îl poartă strict la atîta cît e cu putinţă. Altmintrelea n'ar mai fi un regim de autoritate, care mai mult se deosibeşte prin metodă şi tehnică decît prin obiectivele finale. Rolul lui e cuprins în întrebarea *cum*, nu în întrebarea *ce*. Abia la urmă se va vedea care 'i-a fost programul. Programul de fapt, de fapte, de înfăptuiri. Adică, *după ce* vor fi purces schimbările, prefacerile, înnoirile.

Vom şti mai exact ce este dictatura şi ce putem aştepta dela dînsa, dacă ne vom da seamă „de la început'' că e foarte puţin programatică şi aproape numai pragmatică. Este aceasta superioritatea ei, condiţia de căpetenie a succesului ei în timp, sau partea ei slabă? Alegeţi! I se întîmplă să samene una şi să răsară alta. Ceva tot răsare. Moara ei nu macină vînt şi pleavă.

RĂSPUNDEREA

Prin firea ei, verbală și declarativă, democrația ține a da de știre cît mai des și mai cu răsunet ce *ar* vrea, ce *ar* dori.

Dictatura, sgîrcită la vorbă, e expeditivă. Vehicul care prin repeziciunea lui scurtează drumul dintre reflecție și hotărîre, dintre hotărîre și îndeplinire, rectificînd în mare măsură itinerariul procedural.

De altfel, un regim care, fără lungi pregătiri de climat și atmosferă, pășește la înfiriparea unor lucruri de o urgență recunoscută — căci sunt și de acestea — și care își dă socoteală că e ținut să conjuge pe loc vorba cu fapta, sau mai bine zis fapta cu vorba, nici nu se poate zăbovi cu gîndul la dorinți ce s'ar afla dincolo de zona realizării nemijlocite...

Dictatura nu scrutează transcendența. Nici cu ochii minții, nici cu ochii inimii.

Cînd 'i vine ceasul, oricare 'i-ar fi motivul și forma de înfățișare, nu că știe *ce* vrea, știe *să* vrea. Nu-i preocupată de unitate și de cauzalitate, nu se sbate, nu se emoționează, nu se ia cu mîinile de cap, nu-și blestemă zilele că la fiecare pas e năpădită de greutăți și piedici, firești și nefirești, nu caută să se străcoare pe furiș printre curente și curse, nu dă a înțelege, în prevederea unui eventual eșec, că dacă va întîmpina dificultăți la care nu se așteaptă nu va sta mult la gînd și se va retrage. Își recunoaște cu multă liberalitate dreptul de-a se risgîndi fără a da multe explicații, se contrazice, dacă nu se poate altfel, net, deslușit, hotărît, fără motivări fastidioase, ca șoferul ager, stăpîn pe volan, care cotește resolut la dreapta ori la stînga, cînd vede că pe acolo drumul e mai scurt sau mai liber sau mai neted.

Lenin, care dacă trăia și mai rămînea în fruntea Rusiei Sovietice s'ar fi afirmat tot mai mult ca om de Stat lepădînd multe din cojoacele „de la început'', 'și-a rîs amarnic de bolșevicii săi intransigenți cari l'au ținut de rău pentru politica Nep în care cu drept cuvînt vedeau o esențială capitulare doctrinală, zicîndu-le:

— Mă credeți atît de naiv încît, de dragul doctrinei, dacă aș fi navigator, să intru cu vaporul într'un ghețar, pentrucă așa îmi cer tradiția și linia dreaptă? Fug frumușel din calea icebergului, și atîta voi tot coti ba într'o parte ba într'alta pînă ce-mi voi putea continua drumul fără primejdie.

Este fără îndoială partea cea mai bună a dictaturii bine dozată și bine cumpănită că formează și adîncește acel spirit de răspundere individual și colectiv fără de care regimul representativ, cînd în virtutea principiului diferențiarii va fi să revie sub o formă sau alta, nu va putea face nici atunci decît printre picături și în totală disproporție cu rîvnele și sărguințele depuse operă trainică.

Va cultiva el spiritul de răspundere? Il va chezășui? Il va spori? Atunci în semnul *acesta* va trăi cu demnitate și mai ales cu autoritate.

HÎRTII VECHI

Am să mă jur să nu mai umblu prin hîrtiile vechi ce-mi umplu saltarele și să nu mai pun bine tot soiul de manifeste, broșuri, statute, invitații, programe, dări de seamă, numeri vechi de gazetă cu intervievuri, scrisori deschise, polemici.

Hîrtiile acestea prăfuite și îngălbenite, scrisorile acestea ferfenițate, bilețelele acestea mototolite îmi fac numai sînge rău, și cînd nu-mi strecoară, deadreptul, în suflet cîteva picături de venin condensat îmi dau un alean de care nu am o specială trebuință în ceasurile — așı zice, prin exagerare, zilele — cînd sunt sătul pînă'n gît de tumultul și surprizele unei vieți desgrădite.

Ce nevoe am să-mi redeschid eu însumi răni vechi, de bine de rău cicatrizate cu vremea, iar săgeți otrăvite să mi se înfigă de isnoavă în carnea'mi martirizată? Pentru îndoelnica mulțumire sufletească de a face comparație, parelele, bilanțuri și revizuiri mai mult sau mai puțin interesante? Pentru satisfacția nici măcar săltătoare de dispoziție de-a confrunta texte uitate, în care niciodată n'a pulsat avînt și convingere, cu fapte recente, la rîndul lor palide, sarbăde, convenționale? Ce zor am să mă trezesc deodată într'un vîlmășag de drăcușori și draci care vin cu șoaptele și ațîțările lor să-mi tulbure sfînta liniște a ultimelor lașități și abdicări?

Destul cu micile și marile răutăți, destul cu încleștările! Și apoi nici măcar demonii dinăuntrul lucrurilor nu mai sunt interesanți. Sunt precauți și se feresc să spue pe față ce-ar avea de spus.

Imi închipui că n'am trăit nicicînd entusiasmele, protestările, nădejdile, încăerările ce răsar din colbul colecțiilor, că nici ceilalți, cei cari au jucat primele roluri, n'au trăit real toate aceste peripeții. Imi închipui că am murit cu toții, și încă de mult. Pace pace. Nici desgropări, nici reînvieri.

PAPA PIU

O clipă de jale obștească.

Am binecuvîntat din toată inima cu prilejul acesta cel mai puțin superficial dintre așezămintele omenești: Convenționalul. (Nu zic fățărnicie, căci m'ași sfii să amestec un sentiment tragic cum este ipocrizia cu eftina și de aceea cam ridicolă iscusință de-a ni compune la repezeală o atitudine sentimentală de circumstanță). Acei cărora li-a fost un spin în ochi au trebuit să-l jelească și să-l

preamărească. Au trebuit. Ii-a silit cineva? Fost-a în puterea cuiva de a-i sili să se alăture unei stări de spirit şi de sentiment care nu era a lor şi pe care o detestau? Dar, au trebuit. Nu s'au putut ţine departe de omagierea universală a singurului om de care omenirea (această negaţie a omului) se mai jenà şi se mai ruşina. Ce formidabilă putere în convenţionalul acesta în care se exprimă perplexitatea violenţei.

BLESTEMUL DARURILOR

Sper că nu risc a mă da de gol spunînd că nu înţeleg, sau mai exact nu *mai* înţeleg nimic din cele ce se petrec în marea politică europeană, — nici măcar discursurile de brutală sinceritate...

La o convingere însă am ajuns.

Mare blestem poate fi, în zilele grele, pentru un popor împrejurarea că l'au înzestrat ursitoarele cu o limbă minunat cultivată, cu darul vorbirii fermecător şlifuit şi cu un simţimînt al stilului afinat pînă la o magică perfecţie.

Hegel a isbutit a face plausibilă naşterea calităţii din cantitate. Pînă să se adeverească, măcar în teorie, posibilitatea opositului acestei minuni dialectice, va mai curge multă apă pe Sena.

ISBÎNDA

La urma urmei pot isbîndi, indiferent pentru cât timp, pînă şi intenţiile cele mai absurde şi se pot înfăptui chiar şi hotărîrile cele mai contrarii simţului comun. Cu o lovitură de bărbătească îndrăzneală şi mai ales prin iscusita folosire a unor împrejurări prielnice e chip să se modifice dintr'o dată şi radical o situaţie ce părea statornicită pe vecie, şi tot atît de fulgerător se poate plămădi o nouă alcătuire pe care nici cea mai galopantă imaginaţie n'ar fi cutezat s'o declare imediat posibilă. Destul de ciudat că, tocmai în epoca masselor şi a colectivului, individualul liberat de toate frînele se poate afirma atît de covîrşitor.

E de observat numai că isbînzile se resimt întotdeauna şi fundamental de mijloacele prin care au fost dobândite, şi că se resimt mai cu deosebire de starea afectivă a biruitorilor din momentul conceperii.

Este totuşi o puternică şi activă legătură între umoarea personală în care se zămisleşte întreprinderea pornită năvalnic şi perspectivele ei.

...De vreo câteva zile îmi tot umblă prin cap ameninţarea lui Erlkönig: „Und bist du nicht willig dann brauch' ich Gewalt''.

H. ST. STREITMAN

CU FAŢA SPRE TRECUT

I

Iată-mă cu faţa spre trecut,
Inspre vasul meu fantomă, dispărut.
Singur, tot mai greu păşesc acum
Inspre plaja unei mări de fum.
Strîng în ochi inexistenţa mea
Pură, ca albastru la o stea.
Timpul merge 'n urmă, lung tăcînd.
Tot ce-a fost nu este de cît gînd...

II

Pe nava ce mă poartă, ca umbra unui munte,
Cînd ies spre sară singur ca să mă plimb pe punte
Privesc numai în urmă spre ţărmuri ce dispar
In zarea fermecată de fum şi de cleştar
Şi ochiului îi place, satanic, să petreacă
Acele insuli stranii ce'n depărtări se'neacă.
Pe-albastrul mării calme un drum de spumă vie
Se duce, se desface, se pierde'n veşnicie;
Il urmăresc prin mine şi în amurg mă'nchin,

E drum din Cytera spre insula lui Bâchin,
Și cu tristeță-adincă, plecat pe balustradă
Asist numai eu singur la mistica paradă
A lumilor acestea de vis și de poveste
Ca tot ce-a fost în viață și n'am știut ce este,
A trecerei în urmă de amintiri uitate,
A zilelor trăite rămase ne'nsemnate,
A chipurilor care rămas-au fără chip
Ca semnele trasate cu bățul pe nisip,
A lungilor cortegii de umbre și strigoi
Ce și-au găsit mormîntul neliniștit în noi,
A tot ce eu trăisem și-acuma am uitat,
Vagi linii scufundate de țărm îndepărtat....
Destinul mă așează de-acum numai la pupă
Ca să privesc la toate, nu'n fața lor, ci „după"
Și 'n urmă ca 'ntr'o sară, tot ce a fost se șterge
De nimeni nu m'apropii, oricît de mult aș merge.
De ce mi-a fost aproape mă'ndepărtez mereu
Și-mi pare, nava merge, în cer, la Dumnezeu.

DEMOSTENE BOTEZ

FIȘPANUL

Acceleratul de Oradea străbătea cu viteză plaiurile ardelenești, gonind fără zăbavă prin gările de a doua mînă, pe sub nasul șefilor cu șapcă roșie, cari se resemnau să-l salute respectuos cu mîna la cozoroc. Prin gările mai răsărite, o oprire scurtă, cît îi era de nevoie locomotivei ca să soarbă pe gîfîite cîte o înghițitură de apă.

Tovarășul meu de călătorie, inginerul X se distrează, rebotezînd gările cu vechile lor nume unguerești pe care le știa din treburile lui profesionale: Cucerdea fusese Szekely Kocsard, Poiana: Aranyospolyán, Sîn-Mihai: Felsöszentmihalyfálva.....

— Nu e chestie de amor propriu național, dar trebue să convenim că numele romînești sunt mai simple și mai eufonice, mai blînde la auz. Și par'că mai potrivite cu peisajul dealurilor unduioase și al luncilor verzi ale Ardealului. Pe cînd kilometricele nume unguerești par'că răsar din întinsul pustei fără capăt, trosnind și pocnind ca bicele cirezarilor din mijlocul hergheliilor de cai și ciurdelor de boi cu coarnele lungi. Ascultă numai: Puszpokládany, Kereckmeszöbokfálva..... Ți se scrîntește limba în gură, pronunțîndu-le.

— Zi mai bine că e un fenomen de adaptare. O armonizare a limbajului cu natura. Omul își modelează firea și vorba după influențele din afară: mediul cosmic, biologic..... Ai văzut ce repede și-a schimbat Ardealul aspectul?

— Vorbești de sigur de aspectul exterior.....

— Ba și de cel psihic. In definitiv, nu putem pretinde ca în fiecare om să fie sămînță de erou. Adeseori, atitudinile intransigente, bătăioase, mai mult strică. Oare, în natură, regula principală a vieții nu e adaptarea? Organismele care refuză, sau cele care nu pot satisface acest mare postulat al naturii, se elimină, dispar. Pe cînd cele ce i se supun, își păstrează ființa lor individuală, perpetuează rasa și asigură viitorul speciei, păstrînd subt forme schimbate însușirile ancestrale......

Ne apropiem de Cluj. In lumina vie a soarelui de amiazi, cupolele și turnurile strălucesc pe decorul verde al dealului Feleacului.

Trenul și-a încetinit viteza și intră huruind în gară, oprindu-se în dreptul peronului.

— Cluj, douăzeci și cinci de minute! strigă conductorul trenului, coborînd din vagonul de alături.

— Avem timp să luăm masa în restaurantul gării. Se mănîncă mai bine și mai ieftin de cît în vagonul restaurant, cu menu-ul lui standard. Unde mai pui că poți să înghiți cînd vrei, nu cînd îți poruncesc hurducăturile trenului.

Dau dreptate prietenului și coborîm grăbiți, făcîndu-ne drum prin lumea care forfotea pe peron. Ne încrucișăm cu un ceferist înalt și voinic, cu un aer marțial în uniforma care-l prinde bine. După ifos și poruncile pe care le împarte în dreapta și 'n stînga, pricep că trebue să fie însuș șeful gării. Prietenul meu îl privește lung. Șeful îi răspunde la fel.

— De unde dracu îl cunosc eu pe ăsta? E o mutră foarte cunoscută, îmi spune prietenul, continuînd drumul.

După cîțiva pași, îl văd că, intrigat, întoarce capul să se mai uite odată după șef. Ii imit fără voie mișcarea. Și observ că șeful, de sigur subt imperiul aceleiași nedumeriri, își întorsese și el capul spre noi. Privirile ni se încrucișează. Deodată, șeful, zîmbind cam încurcat, duse degetele la șapca roșie și salută foarte reverențios cu o îndoitură adîncă a șalelor. X. îi răspunde contrariat. Era vizibil că memoria șefului lucra mai prompt.

— Cine dracu să fie ăsta?

— Ce tot te chinuești atîta, omule? E foarte natural. Ca inginer, pe tine te cunosc mai bine ceferiștii, decît tu pe ei.

— Nu, nu. E alt-ceva. Lasă-mă puțin, că mi-aduc eu aminte.

Un impiegat trecu pe lîngă noi.

— Rogu-te, cine e domnul cu șapcă roșie de colo?

— E domnul șef.

— Bine, șef, șef, dar cum îl chiamă?

— Domnul Florescu.....

Și impiegatul plecă grăbit la treaba lui.

Prietenul mormăie, nesatisfăcut: Florescu, Florescu.... Evident, numele nu-i spune prea mult lucru. Dar de-abia ne așezarăm la masă, că de-odată își trînti o palmă peste frunte:

— Evrika!

— Ei, cine e?

— A, e nostim. Tipul e un om foarte interesant. Am să-ți povestesc istoria cu domnul Florescu ăsta. Nici nu s'ar fi putut o mai bună documentare la discuția noastră din tren: necesitatea biologică a adaptării..... Așteaptă numai puțin, s'alegem întîi menu-ul. Băete, lista și două țuici. Și servește repede, să nu scăpăm trenul.....

Și, printre înghițiturile precipitate ale dumicaților, ascultai povestea curioasă a domnului șef Florescu.

. . . .

— Cu trei-patru ani înainte de intrarea noastră în război, eram elev la Poduri și Șosele, știi, vechiul nume al școalei politehnice din București. In fiecare vară făceam lucrări practice de inginerie pe teren: măsurători, ridicări de planuri, hărți topografice. De obicei, lucram în regiunile dela munte, unde relieful e accidentat, deci mai propice pentru hărți cu cote de elevație. Profitam de acest prilej ca să facem și puțină vilegiatură de vară.

In vara aceea, echipa noastră lucra la Predeal. Ziua cutreeram munții, pe piscuri și prin coclauri, cu goniometrul, busola, lanțul și planșeta. Seara, după ce verificam calculele și puneam la punct schițele, porneam să mai vedem lume. Sezonul de vilegiatură ne oferea priveliști vioae și variate. Cea mai mare distracție era peronul gării, locul monden, *corso* al stațiunei. Lume multă, vilegiaturiști tembeli și pasageri grăbiți. Cum, pe vremea aceea, Predealul era punct de graniță, spectacolul era foarte interesant. Opriri lungi de trenuri internaționale, forfoteală între jumătatea romînească și jumătatea ungurească a gării, control de pașapoarte, revizie de bagaje, supraveghere polițienească, părinți care-și rătăceau copiii, bărbați cari nu-și mai găseau nevestele, hamali cari-și căutau clienții și vice-versa etc.

In zăpăceala ce cuprindea gara la sosirea fiecărui tren, se deosebeau prin ținuta lor țeapănă și dușmănoasă vameșii și jandarmii unguri din partea ungurească a gării. Parcă ar fi avut cuvînt de ordine să șicaneze și să brutalizeze pe călătorii romîni. Printre ei, atrăgea atenția și antipatie mai ales șeful de gară ungur. Inalt, voinic, cu tunica verde turnată pe trupul lui atletic, cu mustața neagră tunsă scurt pe buza de sus și cu chipiul înalt de formă austro-ungară, se plimba țanțoș, disprețuitor, cu mîinile la spate, nerăspunzînd la întrebări și intervenind numai ca să bruscheze pe nenorociții de țărani romîni ardeleni, cari se îmbulzeau ca turma, făcînd coadă la ghișeul de viză a pașaportului, ori la cumpărarea de bilete. La orice întrebare în românește, răspundea răstit:

— Nem tudók oláhul!

Pe romînește, nu îndruga decît invitația brutală:

— No, mèri.....

Il uram cu toții. Era, în ochii noștri, simbolul viu al ungurului îngîmfat și asupritor, călău al fraților noștri din Ardeal. In ura noastră îl poreclisem „*Fișpanul*“, găsind că acest titlu de funcție administrativă, al cărui înțeles nu prea-l știam precis, exprima tot ce putea fi mai odios în ierarhia tiranică a stăpînirii maghiare. De aceea, de cîte ori ne întîlneam cu el, îi aruncam priviri de sfidare și de ură, la care răspundea cu o imperturbabilă nepăsare, amestecată desigur cu dispreț pentru acești băețoi valahi așa de încrezuți în uniforma lor studențească, dar tot atît de neputincioși.

Intr'o seară s'a întîmplat un eveniment cu totul neașteptat. Era în ajunul „Schimbării la față“, cea din urmă zi a stagiului

nostru. Parcă a fost o zi predestinată pentru întîmplarea pe care ţi-o povestesc.

După o zi de lucru intens, am întîrziat seara cam multişor la masa din restaurantul gării. Era cina de adio, căci a doua zi trebuia să ne strîngem uneltele şi să plecăm. Cum se întîmplă la astfel de prilejuri, am lăsat hăţurile slobode. Tinereţea şi libaţiunile ne ridicaseră diapazonul mai mult ca de obiceiu. Discutam strident şi cîntam sbierînd. Eram în toată voia noastră, stăpîni pe teren, aproape singuri în marea sală a restaurantului. Clientela obişnuită părăsise restaurantul de cu vreme. Funcţionarii gării plecaseră şi ei acasă, căci nu mai trecea nici un tren pînă dimineaţa. Numai la o masă dintr'un colţ, fişpanul petrecea de unul singur, absent la ce se petrecea în sală. După numărul respectabil de sticle dinaintea lui, cadavre golite de ultima picătură de sînge, se vedea că nici el nu stătuse degeaba.

Dela o vreme, băeţii, excitaţi de prezenţa duşmanului, începură să se dea la el. Ba cu o aluzie rostită cu voce tare, ba cu versuri cu tîle din „Deşteaptă-te Romîne", ori din „Pe-al nostru steag". Apoi, prinzînd curaj, începură să-l bombardeze cu cocoloaşe de miez de pîine. Fişpanul, imperturbabil, cu privirea pierdută departe în văzduh, trăgea fumuri dintr'un trabuc lung şi subţire, sorbea din cînd în cînd din paharul de vin şi nu da nici o atenţie provocărilor noastre.

Intărîtaţi, băeţii trecură la ofensiva făţişe.

— Măi, Ianoş-baci, îl apostrofă de-odată unul mai cu chef — ce stai acolo ca o cucuvae. Dacă eşti om de treabă, vino încoace la noi, ca să ciocnim un pahar.

— Dă-l dracului de boanghen, nu ştii că nu pricepe romîneşte? îi taie vorba altul.

Caşicum ar fi vrut să dea prin faptă desminţirea cea mai categorică, fişpanul întoarse capul spre noi, ne măsură cu privirea rotocol şi ne vorbi în cea mai curată romînească:

— Să trăiţi mulţi ani, Domnilor, şi Doamne-ajută!

Mirare! Am rămas cu toţii muţi, cu gurile căscate.

Unul rupse tăcerea:

— Care va să zică, dumneata ştii şi romîneşte?

— No, cum doară să nu ştiu, dacă sunt şi eu romîn ca dumneavoastră?

Mirarea deveni stupefacţie.

Atunci, hai să ciocnim şi să strigăm: trăiască Romînia Mare!

Şi camaradul se ridică dela masă, înaintînd cam clătinîndu-se, cu paharul în mînă, spre masa fişpanului. Acesta, liniştit şi demn, se ridică şi el cu paharul în mînă, făcu doi paşi întru întîmpinarea convivului şi răspunse cu totul cel mai natural:

— Să trăiască!

Stupefacţia se transformase în delir. Camaradul şi fişpanul ciocnesc voios şi beau pentru Romînia Mare. Apoi camaradul îi

petrece braţul pe după umeri şi-l îmbie spre masa noastră. In urale de triumf, anexăm pe fişpan şi-l aşezăm între noi. El ni se potriveşte cu voie bună. Noi, cu generozitate tinerească, mai ales cînd e şi ceva stropită cu băutură, am uitat şi i-am iertat şefului toată purtarea odioasă de pînă atunci. Facem „bruderschafft" şi deşertăm cu fratele Ianoş pahar după pahar.

— Atunci de ce faci aşa pe al dracului, măi frache Ianoş, dacă eşti de-ai noştri?

Fişpanul s'a schimbat cu totul. A devenit prietenos şi vorbăreţ. E limpede că se simte la îndemînă între noi. Incepe să-şi descarce sufletul. E romîn neaoş dintr'un sat din Bihor. Pe numele de baştină îl chiemă Ion Florea. Dar a trebuit să-şi maghiarizeze numele ca să-şi facă o carieră. Şi l'a tradus în Virág Ianóş. Aşa îi este numele oficial. S'a însurat cu o „magiară" din Oradea. Are doi copii. Cea mai mare, o domnişoară, e la Ursulinele din Budapesta. Băiatul, de paisprezece ani, e la liceu, tot în Budapesta. Copiii, — durere — nu ştiu aproape de loc romîneşte. El n'are nici o vină, căci aşa cer timpurile, trebuinţele carierii şi viitorul familiei. Dar uneori, cînd e singur, i se urcă un fel de dor dela inimă. Şi-aduce aminte că e romîn. Ce n'ar da în acele ceasuri, să aibă pe lîngă el pe cineva cu care să grăiască pe romîneşte, cu un pahar dinainte. De mult n'a avut el norocul de astă-seară. A ascultat cîteva ceasuri, întîrziind cu dinadinsul la masă şi prefăcîndu-se indiferent, atîta petrecere şi voioşie romînească. Şi-a adus aminte de satul şi de copilăria lui, de taică-su pe care nu l-a văzut de atîţia ani, de cîntorul de la biserica unită din sat, de flăcăii cu care juca hora. N'a mai putut răbda. Mai ales că, fiind noaptea tîrziu, nu mai era pe acolo picior de ungur ca să-i surprindă slăbiciunea.....

Ne împrietenisem la toartă. Am băut, ne-am sărutat, am urlat în cor „Deşteaptă-te Romîne", ţinîndu-ne de gît şi am strigat de nenumărate ori „trăiască Romînia mare!", de duduiau geamurile restaurantului. L'am împodobit pe fişpan ca pe o brezae cu toate panglicile tricolore pe care le-am găsit la îndemînă şi l-am căinat, socotindu-l cu generozitate ca pe un mucenic al cauzei romîneşti:

— Săracu Fişpanul! Cît trebue să sufere în inima lui de romîn!

— Sîngele apă nu se face!

— Răbdare, măi nene Florescule. Ca mîine va bate ceasul, şi mergem la războiu să facem Romînia mare!

Discuţia era pînă unde să întindem hotarul acestei Romînii. Cei mai îndîrjiţi îl voiau tocmai la Tisa. Nu se putea să lăsăm Bihorul Ungurilor. Trebuia să-l desrobim pe bunul nostru prieten Florescu.

Pe la ceasurile două după miezul nopţii, birtaşul ne spuse că trebue să închidă restaurantul. Fişpanul ne făcu propunerea, celor pe cari ne mai ţin curelele s'o ducem mai departe, să mergem acasă la el. Avea o vilă de vale, între Timişul de sus şi cel de jos. Se oferea să ducă trei inşi, atîţi cîţi încăpeau în docarul lui.

— Am nişte Tokây de doisprezece ani. Nectar dumnezeesc. Sunt
singura casă. Soția și copiii sunt la băi la Püspökfurdö, lîngă
Oradea.

Ne-am despărțit în două grupuri. Băeții mai obosiți au rămas
în Predeal ca să meargă la culcare. Eu cu alți doi camarazi ne-am
urcat în docarul fișpanului. Calul a pornit în trap, coborînd la vale
șoseaua care șerpuește prin pădurea de brazi în spre Timiș. Fiș-
panul mîna calul; eu pe scăunelul dinainte, mă propteam ținîndu-l
de după mijloc. Pe lavița dinapoi, cei doi camarazi, ținîndu-se la
braț, mormăiau în surdină un motiv din „Deșteaptă-te Romîne'',
fără să-i găsească urmarea, sughițînd la fiecare hop, pentru căutarea
echilibrului primejduit. Răcoarea nopții de vară ne risipea încetul
cu încetul fumul beției. De după brazii Postăvarului o jumătate
de lună ieși ca să ne lumineze drumul, pe care copacii desemnau
umbre foarte lungi. Potcoavele calului răpăiau ritmic pe macadamul
șoselei, în timp ce fișpanul îmi depăna la ureche povestea vieții lui
de om practic, care nu se lăsa ademenit de idealuri transcedentale,
ci socotește precis toate foloasele aduse de considerațiile realiste ale
vieții.

— Mi-am făcut aici, la munte, un cuibușor, o să-l vedeți dum-
neavoastră. Am cumpărat și cîteva jugăre de livadă, ca să am nu-
treț pentru vite. Nu e rău să bei un lapte curat de la vaca ta. După
ce vom căpătui copiii și voi trece în penzie, ne tragem la oraș, în
Oradea, de unde e soția. Vara venim să petrecem aci. Am pus la
beciu vreo cincizeci de sticle de Tokây: îl țin pentru oaspeți. Săp-
tămîna trecută a fost un inspector de la M. A. V. Mi-i mare bucurie
că am găsit frați romîni din Regat, ca să stăm o țîr la o convenire,
cu paharul dinainte. Numai să nu afle jandarmii ori vameșii de la
Unguri, că e primejdie mare. Pe dumneavoastră din regat vă pla-
cem mai mult de cît pe ai noștri, din Ardeal, care ne bănuesc că de
ce ne-am dat de partea Ungurilor, fiindcă facem slujbă cu statul....

Intr'o jumătate de ceas am ajuns la cuibul Fișpanului, dincolo
de haltă. Ceea ce numea el pompos vilă, era mai mult un fel de
canton, în marginea șoselei, ascuns de verdeață, cu grădiniță de jur
împrejur. Pe peretele alb, luminat de lună, citim: „Vila Erszi''.

— E numele soției, ne lămurește amfitrionul. Se numește Eli-
saveta.

Intrăm într'o odae mărișoară și ne așezăm în jurul unei mese
rotunde. Fișpanul a coborît în pivniță după vin. Pînă să se urce
înapoi, am inspectat odaia. Pe pereți, fotografii de familie. Am price-
put că trebue să fi fost nevasta cu copiii, fotografiați la prilejuri
sărbătorești. Dedicații în ungurește. Din iscălituri, aflăm că pe
domnișoara de la Ursuline o chiamă Marghit iar pe licean Șandor.
La loc de cinste, o fotografie mărită înfățișa pe cei doi soți. El, în
uniformă de subofițer de honvezi, cu o pereche de mustăți cu sfir-
curi, sta jos, pe scaun, cu sabia peste genunchi; alături, ea, în pi-
cioare, cu mîna pe umărul soțului, amîndoi cu privrile fixe înaintea

lor. Pe o mescioară, lîngă ei, chipiul și mănușile. Inscripția de pe fotografie era: Balatonfurdö, 1898. De sigur o amintire din primele timpuri ale căsătoriei.

Fișpanul se 'ntoarce cu trei butelii din vestitul Tokăy, pe care ni le arată cu mîndrie; sunt pline de nisip și de fire de păianjen. In fața paharelor cu vin ruginiu am reînodat firul rupt sus la Predeal și am mai dus-o, preț de un ceas și mai bine cu cîntece și urări pentru copiii fișpanului și pentru Rominia Mare. Fișpanul și-a dat drumul la glas și ne-a cîntat destul de simțit niște doine plîngărețe de prin Valea Crișului, alternîndu-le după insistențele noastre — deveniți toleranți — cu cîteva romanțe unguresți, din care rețineam leit-motivul: Ciòcòlom, Ciòcòlom...

Incepuse să mijască de ziuă cînd, pe la ceasurile trei jumătate, fișpanul ne-a adus aminte că e vremea să plecăm. Ne aduce el înapoi cu docarul la Predeal, pînă nu se face ziuă de-al binelea. Altfel, vom fi observați și îi facem un mare rău. Cît eram noi de turlăciți, ne-am dat seama că în orice luptă națională, necesitățile tactice primează și că marile isbîndiri se cîștigă cu prețul micilor sacrificii. Am făcut deci din nou drumul, îndărăt, somnoroși, pînă pe creasta Predealului, unde ne-am despărțit sărutîndu-ne cu fișpanul și făcînd urări pentru Rominia Mare, inclusiv Bihorul lui Virăg Ianòs, care după desrobire, va deveni Ioan Florescu.

A doua zi, am împachetat și am plecat din Predeal. Aventura din noaptea de Schimbarea la față, cu Fișpanul și Vila Erszi, a rămas ca o amintire aburită de ceața vremii și turburată de alcoolul înghițit. Viața de toate zilele, cu evenimentele și preocupările ei, mereu împrospătate, a scos-o din circulația gîndurilor noastre.

Trecuseră cîțiva ani. Suntem în August 1916: intrarea Romîniei în războiul mondial.

În noaptea din ajunul Sîntă-Măriei mă găseam cu batalionul meu de pionieri încadrat în trupele grupului de acoperire Predeal. Seara, fuseseră numai cîteva împușcături în gară și în împrejurimi. Bezna nopții nu îngăduise o acțiune mai importantă. Aceasta începuse dis de dimineață. Cu tot avîntul vînătorilor, avangarda nu putea răsbi dincolo de defileul Timișului. Fuseseră opriți de o linie de tranșee dușmană înțesată de mitraliere, întinsă de-a curmezișul văei, sprijinită cu flancurile pe rîpele munților. Cu neputință de forțat frontal. Soarele se înălțase de mult peste brazii munților și linia dușmană nu fusese luată. Toată armata aștepta, cu arma la picior, între Predeal și Timiș, să i se facă loc ca să înceapă înaintarea spre Brașov.

Batalionul meu era la aripa stîngă, pe poziția din spatele frontului de luptă, așteptînd ordine. Eram enervați de atîta așteptare. Inumăram pocniturile de armă, țăcăniturile mitralierelor. De la o

vreme, auzim din spate și răbufneli de tun. Respirăm ușurați. In sfîrșit o să le venim de hac.

Deodată, un strigăt de bucurie ieșit din sute de piepturi. Ii răsbisem. Linia dușmanului fusese întoarsă. Luat din flanc, printr'o dublă mișcare de învăluire pe la ambele aripi, dușmanul fusese scos din bîrlog. Vedeam dela locul meu pe soldații unguri opintindu-se ca să iasă din șanțuri. Cei ce isbuteau, o luau la fugă, poticnindu-se din loc în loc; ceilalți, ridicau mîinile și se dau prinși.

Un ordin îmi dă însărcinarea să păzesc cu semiplutonul meu vreo două duzini de prizonieri vîrîți într'o căsuță din vale, de lîngă șosea. Recunosc fără multă greutate vila-canton Erszi, cuibul vechiului nostru prieten, fișpanul, situată chiar în flancul liniei de bătae. Dar mirarea mea atinse culmea cînd în ceata de prizonieri deosebii pe fișpanul însuși. Era într'un hal fără de hal: cu hainele rupte, murdar, cu capul gol și părul vîlvătae în cap, cu obrazul plin de sînge, de vînătăi și de țărînă. Avea aerul unui om scăpat dintr'o bătae sor'cu moartea. Un locotenent din 21 îmi dă prizonierii în grijă și instrucții:

— Noi plecăm înainte în urmărirea inamicului. Pe aceștia ți-i încredințez d-tale. Să-i ții din scurt pînă vine un pluton dela Predeal să-i ia în primire. In special pe boanghenul ăsta. E șeful gării din Predeal, ticălosul. Nu e militar, bestia. A fost prins la fereastra casei ăștia. Ceasuri întregi a tras din flanc în noi. Ne-a omorît o mulțime de soldați, canalia. Ii facem diseară o judecată sumară și-l împușcăm, mizerabilul. Trebue să fim fără milă cu acești criminali.

Privesc cu mirare și indignare pe fișpan. Galben ca ceara, de abia se ținea pe picioare de cotonogit ce fusese de soldații cari puseseră mîna pe el. Sta cu ochii în jos, abătut.

— Cum e cu putință să faci dumneata una ca asta, să tragi în frații dumitale, fără să ai măcar obligația ca soldat?

Cei dimprejur, soldați romîni și prizonieri unguri, se uitară la mine, mirați de indignarea mea.

— Il sămuiți cu altcineva, d-le sublocotenent. Nu înțelege romînește. E ungur sadea, mare ticălos...

Fișpanul tăcea, rușinat, gemînd din timp în timp, încetișor.

Dau ordin sentinelelor:

— Păziți-l bine. Să nu vă scape. Dar să nu-i mai faceți nimic.

— Am înțeles, trăiți!

Pe înserate, profitînd de învălmășeala pricinuită de alte transporturi de prizonieri și de schimbarea gărzilor, îl chem pe fișpan înăuntrul vilei.

— Ia spune-mi... Florescule, cum s'a întîmplat?

Ridică ochii turburi spre mine și recunoscîndu-mă, căpătă curaj și-și îndreptă statura.

— Iertare, domnule ofițer. Nu știu nici eu cum a fost. Nu pot ca să-mi dau seama. Am văzut soldații cum au intrat în grădină

și mi-au stricat florile și legumele. Atunci m'a apucat așa ca un fel de furie. Mi-a năvălit sîngele în ochi și n'am mai văzut nimic. Am pus mîna pe pușcă și am tras. Am tras nebun în aer, pînă au dat soldații peste mine. M'au lovit cu patul puștii și cu baioneta pînă m'au lăsat lungit jos, cu oasele sfărîmate. M'au crezut mort pînă au venit alții și m'au prins...

Il privesc lung cum povestește bălăbănindu-și brațele și căutînd cu ochii în lături. Se vede cît de colo că minte. Adevărul trebue să fi fost într'alfel. Războiul, care se deslănțuise în preajma casei lui, îi pusese o problemă de conștiință. El se simțea ungur prin toate legăturile lui de familie, de interese. Fostul subofițer de honvezi se redeșteptase într'însul. In încălcarea grădiniței, el văzuse simbolul țării încălcate de dușman și, aprins de mînie, apucase arma ca să tragă în năvălitor.

Instinctul de conservator îl făcuse laș. In fața morții care-l pîndea, se agăța de scîndura ce plutea pe aproape.

— Iertare, domnule ofițer. Nu-i lăsați să mă omoare. Sunt romîn. Dumneavoastră știți că eu iubesc Romînia și, și...

Ne mai știind ce să zică și să facă, se lăsă în genunchi și-mi apucă mîna, acoperind-o de sărutări. Bîiguia într'una:

— Sărut mîna, iertare. Să trăiască Romînia Mare. Am greșit. Rog de iertare. Nu-i lăsați să mă împuște. Să trăiască Romînia Mare...

Această formulă a Romîniei Mari, reminiscență din chefu! de acum cîțiva ani, o credea mîntuitoare. O întrebuința acum, la ananghie, ca pe un colac de salvare.

Eram mișcat în fața acestei desolări tragice și în același timp scîrbit de spectacolul lașității și de ridicolul lamentațiilor. Dar eram în prima zi de războiu și nu-mi făcusem botezul de sînge. Sentimentul nu se tocise; inima nu se împietrise. Priveam cum se frămîntă la picioarele mele muntele de om care, cu cîteva ceasuri mai înainte, într'o revoltă mîndră, trăsese cu arma, și acum se svîrcolea ca o rîmă, netrebnic și ticălos, în spasmurile fricei de moarte.

— Imi făgăduiești că n'ai să mai pui mîna pe armă împotriva Romînilor, frații mei și ai tăi?

Omul ridică ochi spre mine, plini de speranță. Se umplură de o dată de lacrimi. Imi îmbrățișă genunchii și scîncí:

— Mă jur pe viața copiilor mei. Dacă-mi dăruiți viața, voi fi... voi fi...

Și se opri, cu vocea înecată de suspine, neștiind ce jurăminte să mai facă. Panica îi tăiase aripile inspirației.

Am profitat de neatenția din jurul casei și l-am făcut scăpat pe ușa din dos. S'a strecurat prin lumina cenușie a amurgului spre pădurea vecină și a rupt-o de fugă, făcîndu-se nevăzut printre copaci.

. . . .

— Poftiți domnilor în vagoane, trenul pleacă peste cinci minute direcția Oradea! ne face atent impiegatul de mișcare.

In acest minut se ivește în fața noastră și domnul șef, în persoană.

— Am onoarea să vă salut, domnule inginer. Respectele mele, domnule, adaogă el către mine. Am terminat serviciul urjent și-mi fac datorința să vă salut. Sunt foarte onorat că vă văd. Sunteți bine sănătos? Eu sunt Ioan Florescu. Mă cunoașteți? Am rămas cu serviciul în chefereu, sunt șef de gară aci la Cluj și o duc foarte bine în scumpa noastră patrie, Romînia Mare. Pe fiica mea, Mărgărita, am măritat-o în anul trecut cu un ofițer de artilerie regățean, Mircea Rădulescu, băiat foarte bun, nu știu dacă-l cunoașteți. E locotenent, face serviciul la 3 obuziere, în Slatina. Am căpătat deja și un nepoțel; l-am botezat Horia, ca pe martirul neamului nostru. Pe băiat, Alexandru, l-am scos de *acolo* și e acum în Școala militară din București. In anul viitor iese ofițer...

— Imi pare bine, domnule Florescu, îmi pare bine, răspunde prietenul meu.

Domnul șef ne conduce cu deferență spre vagonul nostru. Prin dreptul unui vagon de clasa a treia, e îmbulzeală de călători, țărani. După port se vede că sunt unguri. Ca să ne facă loc, domnul Florescu îi dă sever la o parte, îmbrîncindu-i:

— No, mêri...

Unul din ei vrea să-l întrebe ceva și se adresează în ungurește, dar șeful îi replică brutal:

— Nem tudôt magyarul.

Și în fața insistenței ungurului — care, pe cît se părea, nu știa romînește — adăogă indignat:

— No, vorbește romînește, Ungurule. Doară suntem în țara romînească!

Și trece înainte, autoritar și superb. Și-a regăsit ținuta de pe vremea cînd era Virâg Ianós din gara Predeal.

Trenul s'a pus în mișcare. Privim pe fereastra vagonului. Domnul șef Florescu a rămas pe loc, cu mîna la șapca lui roșie, salutîndu-ne cu semne amicale pînă ce gara dispare după o cotitură.

— Strașnic bărbat, domnul Florescu ăsta al dumitale, și adevărat naționalist dintr'o bucată, nu mă putui opri să nu spun, rîzînd.

— Ce vorbeam noi înainte de Cluj? Adaptarea e marea lege a Biologiei. Condiție indispenabilă pentru viața individului, pentru persistența rasei, pentru garantarea viitorului unei națiuni...

CONSTANTIN KIRIȚESCU

NOTE PRIVITOARE LA VIAȚA ȘI OPERA GRAVORULUI GABRIEL POPESCU

La 15 Aprilie, se 'mplinesc doui ani de cînd acela ce a dăruit cu lucrări de frunte arta gravurei romînești, a închis pentru totdeauna ochii săi trudiți.

A trecut prin lume fără sgomot, așa cum s'a și săvîrșit, lăsînd în urmă-i frînturi din gîndirea și din sufletul său, scumpă moștenire în patrimoniul artistic romînesc.

Gravurile lui Gabriel Popescu, sunt prea puțin cunoscute. Rodul îi supraviețuiește pentru un număr restrîns dintre iubitorii de artă, întrucît sunt mulți cari nu i-au întîlnit lucrările și nici n'au auzit vorbind despre ele, pentru ca numele acesta să le poată evocă figura unui artist. Incă mai puțin știută este viața gravorului, deși drumul pe care l-a străbătut se înfățișează atît de bizar, atît de neprevăzut și atît de surprinzător, pînă ce a isbutit să-și împlinească nobila lui năzuință.

In istoria artelor noastre, sunt încă multe lacune și credem că datele, pe cari le-am avut prin bunăvoința familiei lui Gabriel Popescu, ar putea aduce o interesantă contribuție la ramura cea mai neglijată la noi, aceea a gravurii.

Fiu de preot, Gabriel Popescu s'a născut la 8 Aprilie 1866, în satul Vulcana Pandelea din județul Dîmbovița, acolo unde s'a și stins din viață, în vîrstă de șaptezeci și unu de ani.

Clasele primare le-a urmat la Tîrgoviște și apoi, a fost adus la București, ca să învețe la Seminarul „Nifon Mitropolitul". Studiile de cultură clasică au exercitat asupra lui o deosebită atracție, care, după absolvirea Seminarului, explică înscrierea lui la cursurile de Filologie dela Universitate. Nota clasică, de care a fost pătruns, se manifestă dealtfel în disciplina strînsă a operei gravate mai tîrziu.

După un an, intră la Școala de Poduri și Șosele, Școala Politechnică de astăzi. Acolo, gîndea el să-și pregătească o carieră; dar, încă depe atunci, Gabriel Popescu simte vocația sa pentru artele plastice și directorul școalei, Gheorghe Duca, dîndu-și seama de

înclinaţiunile tînărului, îl îndeamnă să stărue în desăvîrşirea aptitudinilor ce avea pentru desen.

Cu toate acestea, la terminarea şcoalei, îl găsim conductor de lucrări la liniile de cale ferată, care erau în construcţie, în anul 1890. După cîţiva ani de activitate nepotrivită cu firea lui, îşi dă demisia, nebănuind intenţiile şefilor săi Duca şi Rîmniceanu, cari doreau să obţină trimiterea lui în străinătate, pentru studiul artelor. Deşi demisionat, cu sprijinul lui Duca, pe atunci directorul Căilor Ferate, Gabriel Popescu capătă dela Ministerul Lucrărilor Publice o mică subvenţie de două sute lei pe lună, pentru a învăţa artele plastice la Paris. Cînd Ministerul a încetat plata subvenţiei, Gh. Duca a continuat să-l susţină printr'o colectă a profesorilor Şcoalei de Poduri şi Şosele şi aştfel, datorită unor minţi luminate, i se deschid alte orizonturi.

De aci înainte, el întreprinde o activitate hotăritoare, căci i s'a dat prilejul să colinde prin muzeele şi expoziţiile unui centru artistic de seamă, să întrevadă greutăţile pe care va trebui să le învingă şi problemele noui pe care se va încumeta să le deslege.

Acolo unde, poţi răsfoi teancurile de gravuri ale anticarilor înşiruiţi pe splaiurile Senei şi unde, pe malul stîng al apei, în drumul spre nebănuitele podoabe artistice ale muzeului Luvru, clădirea istorică a şcoalei de arte plastice îţi atrage privirile, bursierul romîn găseşte împrejurările prielnice pentru a porni cu rîvnă la munca pe care o doreşte. El începe studiul picturii în atelierele academiei libere „Julian'', învăţînd cu Bouguereau şi cu Gabriel Ferrier. Seara, se duce la atelier să facă crochiuri, acele numeroase notaţiuni luate în fuga condeiului, pe care maestrul de mai tîrziu le preţuia pentru sinceritatea liberă şi entusiasmul tineresc ce coprind şi dintre cari cîteva sunt păstrate în *Pinacoteca Virgil Cioflec*, dela Universitatea din Cluj şi în colecţia particulară a d-lui Jean Al. Steriadi. Increzător în posibilităţile sale, dispunînd de siguranţă în desen şi atras de disciplina Gravurei prin preciziunea cerută de această tehnică, el se înscrie şi la „Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts'', pentru a urma cursurile gravorului Jules Jacquet.

Mişcarea artistică a Parisului, expoziţiile care prezintă în continuu tendinţe diferite, în discuţiunile între artişti chiar şi în timpul petrecut în afara atelierului, imboldul pe care-l găseşte în sfaturile profesorilor şi pretutindeni în jurul său, constitue un mediu favorabil pentru desvoltarea calităţilor lui Gabriel Popescu. In atmosfera de emulaţie în care trăeşte, el ştie să culeagă elementele cari îi vor plămădi un crez propriu în artă şi reuşeşte, în scurt timp, şi printr'o străduinţă susţinută, să stăpînească tehnica în mod desăvîrşit. Ajunge în aşa fel să cîştige stima profesorului Jacquet, încît acesta îi încredinţează executarea unei părţi din comenzile sale de gravuri, pentru care nu mai dispunea de timp ca să le predea în termen editorului.

Gabriel Popescu a lucrat la Paris şase ani, cu scurte întreruperi, din cauza greutăţilor băneşti. Plecase din ţară cu o bursă care a ţinut doui ani; apoi, bucurîndu-se de înalta ocrotire a Regelui Carol I, care înţelesese nevoia desvoltării artelor la noi, a primit o bursă regală pe încă doui ani. Şi-a prelungit însă şederea în Franţa cu ocazia Expoziţiei Universale dela 1900, cînd Ministrul Instrucţiunii Publice, Take Ionescu, i-a dat comenzi pentru a participa la reprezentarea artei romîneşti. Este în acelaşi timp şi epoca în care personalitatea sa începe să fie recunoscută în patrie, unde fiind singurul artist gravor de specialitate, Direcţiunea Poştelor îl însărcinează să studieze tehnica de fabricaţiune a timbrelor.

In anul 1900, expune gravuri la salonul oficial francez (Société des Artistes Français), obţinînd distincţiunea unei menţiuni onorabile, şi la Expoziţia Universală din Paris, unde primeşte medalia de bronz pentru *Portretul Martei Canazin* şi cele două interpretări în gravură, după pictura *Vîrful cu Dor*, a lui G. D. Mirea şi după *Theseu părăsind pe Ariadna*, un proiect pentru ţesătură.

In acelaş an, Gabriel Popescu se hotărăşte să părăsească Franţa. El se stabileşte definitiv în ţară şi instalează fabrica de timbre din Bucureşti, unde primeşte postul de gravor. Nu se împacă însă cu o activitate de iniţiativă limitată şi, după un an şi jumătate, în 1902, îşi dă demisia din serviciu. Este anul în care, adînc afectat de moartea tatălui său, se retrage în satul natal, pentru a putea lucra nestingherit de nimeni, numai cu preocuparea ralizărilor sale în gravură.

La Vulcana Pandelea, neavînd atelier de lucru, îşi construeşte o casă în stil romînesc, în care se aşează împreună cu soţia sa Marthe. Cunoscuse pe Marthe Canazin, fiica unui profesor de muzică dela Paris, atunci cînd a gravat fermecătoru-i portret şi, în 1906, s'a dus în Franţa, spre a o cere în căsătorie, împlinindu-şi astfel idealul de a avea un cămin.

In anul 1906, Gabriel Popescu, execută portretul Regelui Carol I, la patruzeci de ani de domnie, omagiu închinat marelui întemeietor al Dinastiei şi expresiune a recunoştinţei fostului bursier al Casei Regale. Artistul eră pe atunci foarte bolnav şi stăruià să mai poată săpa în dălţiţă ultimele trăsături ale acestei lucrări de seamă, în credinţa că va primi ultima încununare, înainte de a-şi da sfîrşitul. Cînd a terminat portretul însă, odihna şi aerul curat dela ţară, l-au ajutat să se restabilească. Insănătoşit, gravorul este primt în audienţă la Suveran, plachetele comemorative *Biserica Domnească Sf. Nicolae* şi *Biserica Sfinţilor Trei Ierarhi*, din Iaşi, fiind cunoscute mai dinainte la Palat.

Inalta preţuire a Regelui, a hotărît în anul 1908 pe Ministrul Instrucţiunii Publice, Spiru Haret, să cheme pe Gabriel Popescu, pentru a suplini o catedră de desen la Şcoala de Belle-Arte din

Bucureşti. In 1911, se reînfiinţează şi se scoate la concurs catedra de Gravură, pe care Gabriel Popescu a ocupat-o pînă în toamna anului 1934, cînd a eşit la pensie.

Artistul care a reînviat arta gravurei la noi în ţară, unde, după Theodor Aman, Gravura nu mai era apreciată la justa ei valoare, a căutat din răsputeri, să înzestreze cu materialul necesar atelierul Şcoalei de Belle-Arte; dar, n'a avut mulţumirea să poată obţine măcar banii de instalare a unei imprimerii pentru elevi. Ca să răspundă nevoilor şcoalei, a practicat acasă la el lucrările de imprimare şi datoria şi-a făcut-o plătind cu sacrificiul sănătăţii sale şubrede.

I s'a decernat premiul întîiu la Salonul Oficial, din primăvara anului 1914; iar în 1929, gravorul Gabriel Popescu primeşte premiul naţional pentru arta plastică.

Distincţiunile ce i s'au acordat, nu l-au făcut să-şi iasă din modestia în care se obicinuise să trăiască. El şi-a încheiat firul vieţii, retras la ţară, înconjurat numai de familia sa, uitat de admiratorii de altă dată, pe cari i-a fericit cu podoabă rară. Paralizat, maestrul Gabriel Popescu a murit în anul 1937, la 15 Aprilie — ciudată coincidenţă cu data morţii tatălui său — lăsînd moştenire, soţiei şi celor patru copii, amintirea unei vieţi curate şi un nume.

Neînţeles de lume, a avut de luptat pentru a pune în valoare, la noi, un gen tehnic atît de vechiu şi totuşi atît de puţin cunoscut. A avut de înfruntat ignoranţa multora, pentru ca să apere interesul ce prezintă Gravura, artă atît de subtilă în posibilităţile de exprimare, disciplină atît de folositoare oricărui artist plastic. Sprijinul în străduinţele sale, care nu găseau răsunet acolo unde trebuia, nu l-a putut afla decît în cămin şi în buna prietenie a sculptorului Paciurea. După urmele ce i-au lăsat paşii, să ne gândim numai cît ar fi avut de cîştigat arta romînească, dacă artistul ar fi fost pus în condiţiuni care să-l ferească de a-şi irosi energia şi timpul cu greutăţile vieţii şi cu grijile de profesor, lipsit de orice fonduri în atelierul şcoalei, la o specialitate care cere oboseală, personal ajutător şi materiale.

In asemenea împrejurări, Gabriel Popescu, a lăsat puţine lucrări, deşi a muncit neîntrerupt şi cu toată stăruinţa. Faptul acesta nu este de mirare, dacă luăm în consideraţiune, pe lîngă cele ce am expus, pregătirea şi lunga durată cerute de tehnica unei gravuri de oarecare importanţă. Pe de altă parte, ne izbim aci şi de conştiinciozitatea gravorului care, ca orişice artist de valoare, nu şi-a găsit satisfacţia într'o operă de îndemînare. Iată o particularitate care înnobilează rar pe artişti şi rămîne meritul acelora dintre ei, care s'au hotărît să păstreze în cinste icoana lui Degas.

Au mai rămas în casa artistului şi crochiuri, şi încercări; dar, lucrările de studiu în pictură au fost distruse de însuşi autorul, fiindcă nu-l mulţumeau îndeajuns. Ne-a lăsat în schimb desene, gravuri şi medaliile: *Sfînta Treime din Sinaia* (1903), *Biserica Dom-*

nească Sf. Nicolae (1904), şi *Biserica Sfinţilor Trei Ierarhi* (1904) *din Iaşi, Placheta Inaugurării Casei Şcoalelor şi a Bisericii* şi *Răsplata muncii pentru Invăţământ*.

Lucrările acestea, de o concepţie personală, ne pun în faţa unui caz cu totul special, întru cît gravura în medalie are o tehnică absolut deosebită de aceea a gravurei în adîncime, fiind o aplicaţiune a sculpturii.

In arta romînească, Theodor Aman, ca şi alţi pictori, s'au manifestat adesea cu gravuri în apă tare. Totuşi, Gabriel Popescu este singurul nostru artist care s'a dedicat cu totul tehnicei de gravură în adîncime, pătrunzîndu-i toate tainele şi stăpînind mînuirea dălţiţei, primul artist romîn de profesiune gravor fără a fi pictor. Această părere a fost exprimată şi de d-l profesor Gh. Oprescu, în articolul publicat în caietul întîiu din buletinul Arta şi Tehnica Grafică. Citez de acolo: „ Dintre ramurile artei, gravura a fost cea care, la noi, s'a desvoltat mai tîrziu, a progresat mai încet şi mai fără continuitate''. Cu atît mai mare este meritul artistului care a format, la noi, gustul pentru gravura rezultată din imprimarea liniilor săpate pe plăci de metal şi a ştiut să lupte singur, cu toată lipsa materialului tehnic şi a imprimeriilor de artă.

Am putea număra, în opera lui Gabriel Popescu, peste 20 de lucrări de pricepută adîncire a tehnicei, dintre care mai multe de mare dimensiune. Opera coprinde gravuri originale şi gravuri de interpretare. Notăm, dintre cele mai importante şi din prima categorie: *Portretul Regelui Carol I, Portretul Regelui Ferdinand I* şi *Portretul Martei Canazin*; din a doua categorie, păstrînd ordinea cronologică: *Vârful cu Dor*, după Mirea, *Theseu părăsind pe Ariadna*, după un studiu pentru ţesătură de Ehrmann, *Jean-Paul Laurens* şi *Falguère*, după Rodin, *Lupta dela Anghiari* de Leonardo da Vinci, după cartonul lui Rubens, *La Danse*, după Carpeaux, *Le Départ*, după Rude, *Iov* după Bonnat, *Evreul cu gâsca* după Grigorescu, *Joc de copii* după Rougelet, *Au but* după Boucher.

O parte din operele Maestrului se află în muzeele *Simu*, *Toma Stelian* şi *Kalinderu*, în pinacoteca Statului, în pinacoteca *Virgil Cioflec* dela Universitatea din Cluj, în muzeul din Brăila şi în colecţiile d-lor Lazăr Munteanu, Jean Al. Steriadi şi Arh. P. Antonescu.

Gabriel Popescu a dovedit o preferinţă pentru interpretarea după sculptură. Inclinaţiunea aceasta este foarte explicabilă, întru cât artistul are mai multă libertate în spirit să viseze, să gîndească şi să-şi exprime viziunea proprie, atunci cînd opera din care se inspiră a deslegat probleme atît de diferite. Dacă în trăsăturile operei iniţiale există numeroase puncte comune cu cele din tehnica folosită la interpretare, se adaogă la greutatea unui nou proces de creaţie, piedica tendinţei de identificare.

Artistul Gabriel Popescu, a fost considerat de multe ori ca un talent limitat la posibilităţile de reproducţiune artistică. Am între-

buințat cu intenție termenul de interpretare spre deosebire de reproducțiune, care presupune o reprezentare fidelă a operei reproduse, înlăturînd ca factor de creație personalitatea artistului care interpretează. Gravurile lui Gabriel Popescu, în majoritate inspirate după alte opere, constituesc o creație nouă, o brodare pornită dela un motiv. Cu toată amintirea izvorului de inspirație, ele ne desvălue o vibrație particulară și o judecată absolut proprie pentru probleme artistice în alb și negru și pentru folosirea calităților specifice unei materii diferite.

Valoarea unei opere de interpretare în plastică stă în posibilitatea artistului de a ne transmite emoția estetică resimțită în fața operei inițiale, ca și în fața oricărei alt obiect ce l-ar fi făcut să vibreze; de a ne exprima viziunea sa așa cum s'ar fi manifestat dacă descrierea ideei ar fi fost primită prin viu graiu. Și totuși, *Lupta de la Anghiari*, a marelui Leornado da Vinci, executată de gravorul Gabriel Popescu, după cartonul lui Rubens, deși împrumută mai mult decît o idee, ne transmite o emoție distinctă, numai printr'o măeastă speculațiune a unei alte materii. E problema nouă a obținerii raporturilor de valorație prin puncte și linii, al căror sens mîngîe forma volumelor. Linia întreruptă predomină. Preciziunea liniilor împletindu-se în săparea lor pe luciul metalului, imprimă pe hârtie hotărîrea intenției și-i dă aspectul unei bogate colorațiuni, păstrînd totodată, prin micile celule albe din țesătură, întreaga transparență a tonurilor.

Măsura posibilităților artistului, a puterei sale de creație, ne-o dă portretul suav al Martei Canazin. In această gravură originală, chipul e redat prin linii dese și fine; mlădierea obținută e caldă și extrem de sensibilă. Ochii au aspectul catifelat și ne lasă impresia unor priviri lăuntrice, a unei realități imponderabile ce nu sălășluește în forma exterioară. Fondul, prin contrast, e aspru; cu linii energice, neregulate și de intensitate diferită. Părul este executat prin linii adînci și dese, cari se repetă și urmează o mișcare lină. Pe alocuri, din spărturile de verniu, provocate de atacarea acidului, rezultă o variație plăcută. Ovalul figurii domină în clar, înconjurat de singurele tonuri profunde.

Stilul e căutat, vibrația puternică, realizarea logică și subtilă.

Portretul Regelui Carol I, învederează deslegarea unei grele probleme de concepție, aceea a unui portret oficial. Implinind cerințele de majestate prin înfățișarea portretului într'o încadrare, așa cum văzuse în gravura franceză din sec. XVII și XVIII, dar simplă și de planuri largi, artistul a folosit jocul umbrelor în volume bine stabilite. Din întretăierile cu dăltița a substraturilor de „aqua-forte'' și din întrebuințarea judicioasă a fineței de punctat, se desprinde o prețiozitate a materiei. Pe lîngă distincțiunea desenului unei atitudini impunătoare, omenescul figurii manifestă caracterul auster și voluntar.

Gabriel Popescu, a folosit ca mijloace de exprimare — în mai toată opera sa — tehnica de gravură în apă tare, reluată în dăltiță sau în ac. Stăpîn pe mijloace și de un simț rafinat, el a înțeles că din alb și negru putem desfăta ochiul cu o colorațiune foarte variată. Libertatea liniei, caracteristică în *Joc de copii*, are spontanietatea dublată de o deplină siguranță, înscrisă în disciplina unei mari preciziuni. Nicio altă tehnică nu ne îngădue mai mult decît gravura să exercităm un control în sinceritatea exprimării și în preciziunea realizării concepției.

Creația în artă presupune un echilibru între puterea de concepție și posibilitatea de exprimare a unei naturi dăruite cu însușiri precumpănitoare de simțire și de gîndire. Maestrul Gabriel Popescu, a fost puternic înzestrat de natură și, dacă n'am lua în considerațiune decît inteligența, sensibilitatea, logica și cele cîteva trăsături caracteristice desprinse din examinarea lucrărilor de care am pomenit în treacăt, încă n'am putea tăgădui opera sa de înaltă realizare în artă.

Laturile bizare ale destinului care l-a împins să rătăcească pe alte căi, înainte de a-și ajunge idealul chemării sale în artă, multiplele sale aspirațiuni prin care și-a format o cultură generală, lupta sa fără de preget cu greutățile ce i-au tăiat drumul la fiecare pas, simplitatea de care nu s'a despărțit pînă la mormînt, toate acestea așează icoana lui Gabriel Popescu, în rîndul figurilor excepționale

S. A. IUCA

DIN ȚARA SOARELUI

— Traduceri din poezia japoneză —

SCRISOAREA

Dacă n'ar fi luna,
Iarna, aş citi scrisoarea la lumina zăpezii,
Vara, la lumina licuriciului;
Dacă n'ar fi nici una din aceste străluciri, —
In întuneric,
Aş citi-o la lumina sufletului meu.

ÎN NOAPTE

Din somn sunt trezită.
Cine bate la uşă?
Cine e-acolo?
Nici un răspuns, tremur de frică.
E vîntul? sau dragul de el?
Din nou m'am culcat,
Dar... clopotele sfinte încep să răsune.

ÎNTREBARE

Pe cine trebue să imit
Când danțez?
Pe cel mai grațios?
Pe cel mai abil?
Fluturele?
Sau frunza căzînd?

OGLINDA

Despărțită de tine,
In fiecare noapte,
Pierdută pe gînduri,
Contemplu luna.
Ce fericită aş fi
Dacă ți-ar servi de oglindă!

FRUNZELE DE JUGASTRU

Ştii oare de ce luna de toamnă
Răspîndeşte-atîta lumină?
Ca să putem număra, împreună,
Frunzele de jugastru care se scutură,
Una câte una, care se scutură....

AL. T. STAMATIAD

ARHITECTURA ROMÎNEASCĂ DE AZI

Problema unei arhitecturi romîneşti este mai mult decît oricînd la ordinea zilei. Bucureştiul îşi schimbă din ce în ce mai mult fizionomia sau, mai bine zis, Bucureştiul se urbanizează.

O mare Capitală se naşte sub ochii noştri. Pulsaţiile vieţii noui, cer forme. Dorinţa de a da o înfăţişare cît mai romînească acestui oraş în prefacere şi în creştere, se transformă într'un imperativ categoric. Totuşi ideea unei arhitecturi romîneşti nu este nouă. Ea era deja la ordinea zilei acum patruzeci de ani. Prima echipă de arhitecţi romîni, şi-au deschis şantierele cu dorinţa de a înfăptui forme romîneşti. Opera lor e în picioare. O simplă continuare ar părea logică la prima vedere.

Dar iată un fapt nou care schimbă porblema şi se opune legii evoluţiei simple. Noţiunea de Romînie şi de „romînesc" s'a schimbat. Punctul de vedere romînesc în totalitatea lui s'a schimbat.

Oamenii care au ajuns azi la maturitate au despre Romînia, despre spiritualitatea romînească şi Romînia însăşi o cu totul altă noţiune. Inainte de întregire, generaţia care a condus marile înfăptuiri arhitectonice, avea o atitudine arhaisantă, paseistă şi într'o largă măsură romantică. Ea şi-a căutat temele printre cule şi case boereşti dar mai ales la umbra zidurilor mînăstireşti. Toată tematica era religioasă, neobyzantină şi ornamentală. Preocuparea iniţială era de a îmbrăca viaţa modernă într'o haină romînească, de a face decoruri cari să evoce trecutul. Era o reacţiune justificată în contra necontrolatelor importaţiuni din străinătate.

O acţiune pornită cu sinceritate şi pasiune nu poate fi inutilă. Faţă însă de schimbările structurale ale Romîniei, generaţia următoare a întrebuinţat alte metode făcîndu-şi propriile experienţe. Şi iată cum:

Oricît de departe ai cobori în tine, în căutarea propriului tău vis, nu poţi rămîne orb şi mut la ce se întîmplă în lume. In Europa de după războiu, în acea lume înfrigurată, ideologiile, teoriile, şcolile se înfiinţară, se combătură, pînă la sleire. Şefii de şcoală trimeteau ucazuri, declarau războae altor grupuri, întrebuinţau pentru captarea adepţilor, adesea pînă şi metode electorale, îşi însuşeau stilul proclamaţilor. Le Corbusier născocise chiar auto-publicitatea. Acest genial polemist conducea operaţiile, luînd atitudini de apostol.

Această vălmăşeală a fost totuşi dominată de unele principii cari erau recunoscute în cele mai antagoniste tabăre. După isprăvirea luptei ideologice, aceste principii au rămas.

Istoviţi de a fi întrebuinţat prea multe argumente, protagoniştii diverselor tendinţe şi-au dat seamă întîi că nimic nu se clintise din vechile şi fundamentalele principii clasice şi în al doilea rînd că aceste principii nu erau de fel în contrazicere cu metodele funcţionaliste.

Dar ce înseamnă principii clasice şi metode funcţionaliste. Prin metode clasice înţelegem toată zestrea armoniilor antice, toate legile ritmului şi ale proporţiei studiate şi potrivite fizicului uman.

Iar prin metode funcţionaliste înţelegem suma tuturor experienţelor moderne de a potrivi cît mai mult arhitectura nevoilor omului şi societăţii, adică individului şi Statului. Deci, nici într'un caz, nici într'altul, nu este vorba de stil. In primul caz e vorba de o disciplină intelectuală şi în al doilea caz, de o metodă de lucru.

Oricine a luat parte sau a privit măcar ca spectator de bună credinţă la lupta mai sus pomenită, a putut ajunge la această constatare: în primul rînd că există unele legi permanente ale arhitecturii cari nu se clintesc şi apoi că suma experienţelor valabile făcute în epoca contimporană, e în perfectă concordanţă cu acele legi.

Dar atunci s'ar putea crede că nimic nu s'a schimbat, că s'a făcut mult sgomot pentru puţin şi că ne regăsim la punctul de plecare a crizei.

Dacă experienţele acestea au dotat cel mai mare număr din capitalele lumii cu un număr impunător de construcţii urîte, dacă estetica a suferit şi mai ales dacă multe obiceiuri au fost jignite şi forme consacrate nesocotite, toate acestea încă n'ar fi suficiente pentru ca să respingem în bloc o epocă totuşi fecundă. Intîiu în domeniul higienei şi mai ales a higienei sociale, în punerea la punct a materialelor, în studierea confortului pentru cei mulţi şi nu numai pentru cei bogaţi, în ştiinţifică amănunţire şi seriere a problemelor locuinţei, s'a făcut mai mult decît oricînd. Dacă rezultatele acestor experienţe sunt cîte odată întrebuinţate de oameni fără talent, e vina lor şi nu a principiilor cari au prezidat această eră. O coordonare a standardului locuinţei cu posibilităţile economice şi sociale, o îmbunătăţire sau mai bine zis, o punere la punct a localurilor comune ca, şcoli, spitale, ateliere, fabrici şi localuri de sport, o coordonare a arhitecturii cu marile lucrări publice, o integrare funcţională a arhitecturii în cadrul Statului, a societăţii şi a naţiunii, iată bilanţul a douăzeci de ani de muncă şi de luptă. Bine înţeles că s'au

făcut experienţe nefericite. Simplicitatea este adesea o uşă în care se năpusteşte prostia. Dar activul bilanţului oricînd e controlabil. Generaţia de azi nu poate să nu ţie seamă de dînsul.

Deci, pentru a reveni la problema care ne preocupă, putem afirma că arhitectura romînească de azi poate avea acelaşi ţel, acelaşi ideal, ca înainte de războiu, ea nu mai are de fel nici aceleaşi metode, nici aceleaşi principii. Nu mai este vorba pentru noi de a face monumente răzleţe, în care gingăşiile şi sensibilităţile persoanei să răsară în flora ornamentală, e vorba ca să ne supunem unei discipline colective izvorîte din problemele vremii. Dar personalitatea! vor spune unii. Intâi personalitatea în arhitectură e a chestiune de cuviinţă, care reese tocmai din felul cum se suportă o disciplină şi pe urmă e vorba de a înfăptui o atmosferă romînească unitară, nu de a exterioriza o colecţiune de personalităţi. Am spus înainte, că la început arhitectura romînească şi-a căutat motivele în atmosfera arhaică a artei bisericeşti de altădată. Astăzi, preocupările celor cari reiau problema, întorc privirea spre lunga experienţă a geniului constructiv ţărănesc. In flora plastică a ţărănimii există în germen toate temele necesare arhitecturii romîneşti. Am spus cîndva că ţăranul romîn este cel mai bun arhitect romîn. El a dat toate indicaţiile de felul cum trebue armonizată o locuinţă romînească cu mediul geografic, climateric şi social. Sensibilitatea lui a dat tema formelor. Pe cînd arhitectura bisericească este ceva încheiat în ermetismul ei, temele ţărăneşti arată drumul de urmat. Nu este vorba deci ca înainte, de o transcriere a simbolicei formelor bisericeşti în viaţa laică, ci de continuarea şi mărirea unor teme sociale puse în mod instinctiv de ţărănimea romînească.

Generaţia de astăzi cunoaşte Romînia sub un unghiu nou şi mai autentic. S'au făcut cercetări pe teren. S'au inventariat şi clasat monumentele istorice, s'au organizat campanii etnografice. Arheologia, pe de altă parte, a pus în lumină imemoriala vechime a artei ţărăneşti, legăturile sale cu antichitatea şi cu civilizaţiile străine. Arta ţărănească izolată de pitorescul ei şi studiată în structura ei spirituală a apărut în toată seriozitatea ei, cerînd a fi meditată. O arcadă şi un stîlp cioplit, un acoperiş ţuguiat şi o turlă nu ne mai mulţumesc. E vorba de evocare, de atmosferă sau de virtuozităţi plastice, e vorba de structura spiritului romănesc, de înţelegerea ritmului său şi de desvoltarea lui pe un plan social. Noi nu mai punem cuvîntul „stil'' înainte. Nu suntem în căutarea propriu zisă a unui stil. Căutăm, în urma experienţei funcţionale, să stabilim o metodă de construcţie în armonie cu realitatea socială romînească. Căci un stil nu este şi nu poate fi o chestiune de program. Un stil este suma unei epoci, parfumul pe care-l lasă o epocă în istorie. El se cunoaşte pe deplin mult după ce epoca a trecut. Cînd Vitruviu şi-a seris tratatul, arhitectura romană era născîndă, dar cea greacă îşi

încheiase experienţele. De altfel, Vitruviu n'a dat reţete de stil dar principii de construcţii şi de compoziţie.

Pentru noi, principiile de construcţie ni le dă funcţionalismul, adică suma experienţelor tehnicei moderne, iar compoziţia ne va fi dată de cerinţele renaşterii noastre sociale.

Mulţi cred şi azi că nevoile omului fiind aceleaşi pe întreg pămîntul şi locuinţa omului trebue să fie la fel pe tot întinsul planetei. Ideea e a lui Corbusier. Dar să nu uităm că Le Corbusier e un soiu de Jean Jacques Rousseau arhitect, visând o egalizare şi înfrăţire generală a tuturor. Utopicul polemist a uitat, că, dacă din punct de vedere fizic teoria lui poate fi mai mult sau mai puţin exactă, ea nu se justifică şi din punct de vedere moral. Or, în arhitectură, cerinţele spirituale sunt tot atît de necesare şi de justificate ca şi cele fizice şi ele provoacă primele tendinţe spre estetică şi stil.

S'a vorbit şi se vorbeşte foarte mult de specificul romînesc. Aceste titulaturi trebue întrebuinţate cu prudenţă. E mai însemnat a şti ce vrem decît a ne încînta cu particularităţi adesea iluzorii. In trecut am avut o tendinţă în arta bisericească, în perfectă armonie cu arta şi spiritul popular.

In Ardeal, arhitectura ţărănească a dat bisericile de lemn, care rămîn una din expresiile cele mai vii ale geniului constructiv romînesc. In aceste modeste edificii, se găseşte rezumată, poate mai mult decît în bisericile voevodale, singura intuiţie pentru proporţiile reuşite şi formele desăvîrşite ale constructorilor romîni. Aicea, nu poate fi vorba de meşteri greci ori de boeri pravoslavnici. Cu modestele elemente ale unei case ţărăneşti şi mirajul depărtat al unei turle gotice, au croit din lemnul pădurilor în care trăiau, acele catedrale în miniatură, uşoare şi gingaşe, dar totuşi mândre. Arhitectura ţărănească şi-a avut deci o artă religioasă şi în afară de canoanele bizantine înrudite mai mult cu bisericile din apus.

Arhitectura ţărănească rămîne ca un mare învăţămînt căci ea a unificat aspectul ţării, ea a creat atmosfera plasticei romîneşti şi a fost o expresie unitară a acestui neam, ca şi limba romînească. Tot ce e disparat, la noi, a fost introdus. Ce e unitar e ţărănesc, autohton, de totdeauna, de temelie.

Arhitectura romînească de azi reia acest program care constă în a nu înstrăina înfăţişarea ţării şi a desvolta mai departe premisele date de arhitectura ţărănească, aducîndu-le pînă la monumental. Nu poate fi vorba în acest caz de un pitoresc uşor şi de copierea superficială a formelor. Răbdarea şi ingeniozitatea ţărănească ne sugerează o disciplină şi ne îndeamnă spre o metodă de lucru din care se vor naşte forme noui pentru vremea nouă care răsare.

G. M. CANTACUZINO

V E S T

VI

F A N D A X I E

După acordurile viguroase, aproape brutale ale introducerii la Rapsodia II-a de Liszt, pe care Dinu le atacase maşinal, cu gîndul la scrisoare, degetele mîinii drepte încă necomplet desmorţite din crispata înţepenire a acelor aproape două ore de stilou, trecuzară ecourile multiple ale acelei rapsodii, în care genialul compozitor lenei. Bolţite de piatră ale hall-ului, amplificau într'o acustică bizară ecourile multiple ale acelei rapsodii în care genialul compozitor ungur a contopit două trăsături distincte ale sensibilităţii maghiare, de sursă pur asiatică: melancolie infinită, aproape tragică, determinată de cine ştie ce misterioasă, ancestrală intuiţie a morţii, şi pătimaş, sălbatec dor de viaţă, cu toate bucuriile ei materiale. Contradictoriu amestec de duioşie şi senzualitate, atît de caracteristic acestei rase de obîrşie mongolă, dar mereu afinată în decursul celor zece secole de contact neîntrerupt cu marile civilizaţii occidentale.

Pentru Dinu, tema acelei cantilene, revenind necontenit în decursul primei părţi a rapsodiei, romantică şi prestigioasă prin spontaneitatea ei, avîntul inspiraţiei şi rafinamentul variaţiunilor, sclipitoare şi masivă ca o medievală armură de bronz cu cizelări de argint, avusese totdeauna până atunci darul de a-i evoca dureros imaginea Lilianei. Acele arpegii, la început ezitante, apoi bruscate într'o alunecare cromatică, apoi din nou reţinute într'o sincopă prelungită, ca o respiraţie mută după un hohot de plâns, aveau pentru el darul de a-i aminti chipul „Ei", în cele mai precise trăsături materiale. Dece oare însă în această seară arpegiile acelei cantilene îi evocau imaginea nu a Lilianei, alături de care o cîntase în atîtea rînduri, nici chiar — lucru de neînţeles — a Minolei, ci a Contesei Elisabetha Nadasdy? Dece? Fiindcă îi privise în aceeaşi seară în două rînduri chipul halucinat în tabloul lui Franz Franken? Ar mai fi fost poate o explicaţie: în faţa imaginei aceleia, unde ovalul şi linia gurei, în acelaş timp sensuală şi candidă, exprimau o convenţională

blândeţe de madonă, desminţită de fixitatea felină a privirei, Dinu avusese o clipă impresia unei vagi asemănări cu himerica lui Prinţesa îndepărtată. Fusese fără îndoială, o simplă iluzie, închipuire romantică de îndrăgostit, care vede pretutindeni imaginea iubitei.

Un ţipăt strident îl smulse din visare.

Papagalul Contesei Zitta, Coco, duşman de moarte al orelor de studiu îşi începuse istericele ruculade. De acum putea fi sigur că un minut nu-i va mai tăcea pliscul.

*
* *

Dinu se ridicase de pe taburet, închisese pianul şi se pregătea să stingă luminile (era timpul să se urce sus în camera lui, pentru a se îmbrăca de ieşire). Dar îndreptîndu-se spre comutatorul din stînga tabloului lui Franz Franken, privirea i se opri din nou asupra chipului contesei Nadasdy, ai cărei ochi de un verde fosforescent aveau o stranie expresie de candoare amestecată cu cruzime.

— Nu seamănă cu Minola. E drept că şi „Miss Chesterfield" avea ochii verzi dar de un verde fluid ca al smaraldului topit din mare.

— Tuulai! Domnu ofiţer! Zigotto mâncat Coco!! Tuulai!! Nemore Frau Iorafa!!

La primul ţipăt al domnişoarei Erji, Dinu tresărise alarmat, dar imediat, un zâmbet de satisfacţie aproape sadică îi lumină figura.

Bravo Zigotto! murmură Dinu înveselit. Mă miram eu dece amuţise Coco. Alergînd la faţa locului (crima se petrecuse în camera de baie), nu-i fu greu de loc, să facă imaginar o detaliată reconstituire a atentatului.

Intr'adevăr, înainte chiar de a primi din gura Erjikăi toate amănuntele, zări din uşă colivia goală, cu porţile larg deschise, oscilînd, ca după un cutremur de gradul 8, în cuiul din stînga ferestrei, grămăjoara de pene multicolore şi fulgii risipiţi pretutindeni pe dalele de marmoră, în timp ce criminalul Zigotto, un motan cenuşiu de Angora escalada, într'un salt de esmeinc „baia măriei sale Contesa noastră cea tînără", lingându-şi mustăţile.

*
* *

Inapoindu-se în hall, Dinu îşi strînse de pe pian partitura Rapsodiei, învelind-o sul în hîrtia fostului pachet cu prăjituri aduse de el dela Bonceseu (îşi luase revanşa faţă de Frau Josefa), apoi îşi adună filele scrisorii, pe care le introduse în plic, hotărît fiind să le expedieze în acea seară. Cum pînă la ora întîlnirii dela Palace, tot îi mai rămînea un sfert de oră, şi cum în consultarea istorică pe care

se pregătea s'o solicite lui Coriolan, privitor la eventualele legături de rudenie dintre „madona cu ochi de lynx" și cei doi principi ai Ardealului: Sigismund și Andrei Batory, aliați și apoi rivali, „protejatului" ei valah (după versiunea lui Frau Josefa), Dinu n'ar fi dorit, în calitatea sa de proaspăt bacalaureat, să apară ca un perfect ignorant, socoti că o prealabilă consultare a Larousse-ului i-ar putea împrospăta măcar unele date esențiale. Desprinse deci din al doilea raft al faimoasei bliblioteci Renaissance, primul volum al dicționarului, și instalându-se comod în fotoliul din fața tabloului, începu să răsfoiască tomul, întorcind foile cu grijă. Dinu era atît de satisfăcut de ideia lui de a consulta dicționarul, încît în timp ce-l răsfoia se trezi fluerînd în surdină.

— Domnu Ofițir nu superi! Dar nu bine fluerat in case.

Dinu ridică privirea surprins. Avea această Fräulein Erji, un fel atît de curios de a-și face apariția tiptil, pe subt arcada din stânga bibliotecii, cînd nu te așteptai! Văzîndu-l că rămîne impasibil, continuîndu-și doar, cu o ușoară încruntare, răsfoitul dicționarului ca și șueratul (ba de enervare, Dinu începuse să fluiere încă mai tare), fetișcana cu dinți de lapte, crezind probabil că d-l ofițer nu-i auzise recomandarea, găsi de cuviință să i-o repete:

— Domn ofițer nu super! Da nu bine fluerat in case.

— N'ai nicio grijă domnișoară Erji. Nu sunt superstițios deloc.

—. . . . . No bine! . . . .

. . . .

Aplecat asupra dicționarului, Dinu aștepta o nouă intervenție (de vreme ce Erjika tot nu se hotărîse „s'o ia din loc") continuîndu-și fluieratul fără convingere, dar nici nevoind să înceteze, „de ambiție".

Cum însă Fräulein Erji amuțise și probabil continua să-l pîndească, Dinu întoarse capul brusc spre ea, gata să isbucnească; dar sub arcada din stînga bibliotecii nu mai era nimeni decît . . . întunericul.

Fräulein Erji dispăruse tiptil, așa precum venise.

— Fantastic! Apare . . dispare . . parc'ar fi umbra din Hamlet, murmură Dinu, scoțîndu-și din tabacheră a țigară, pe care însă ezită să și-o aprindă, rămînînd cu ea între degete.

Ridicînd din nou privirea, Dinu scăpă țigara din mînă de surprindere, căci în arcada din stînga bibliotecii apăruse acum chipul fioros al lui Janoș, (unul din cei „patru ciocli ungureni") care venise în căutarea Erjikăi, pentru a-i primi poruncile. Cum rîndașul nu știa nici o boabă romînește, Dinu se mărgini să răspundă cu o ridicare din umeri la bolovănoasele lui întrebări, din care nu pricepuse decît cuvîntul „Erjike", repetat de Janoș în cîteva rînduri. Urît om, murmură Dinu după plecarea lui, neputîndu-și smulge din minte colțurosul oval al acelui chip de tătar, cu ten ciuruit de variolă și sinistră asimetrie facială, care ar fi făcut cu siguranță din acest rîndaș un excelent figurant în filme de groază.

— Erjike, Erjike! se auzi in curte vocea aceluiași Janoș, căci domnișoara Erjike parcă intrase în pămînt.

Dinu își ridică țigara de pe covor aprinzîndu-și-o cu un gest nervos, nu că ar fi avut cine știe ce chef să fumeze, mai ales că trebuia să și plece la masă, dar așa . . .de urît . . .cum se spune. Nu se îndrăplecea în nicium chip, a-și mărturisi, că în realitate ar fi preferat ca Fräulein Erji să nu fi plecat, contagiat prostește probabil de acea stupiditate debitată de ea în două rînduri.

— Domnu Ofițir nu superi, dar nu bine fluerat în case.

Hotărîndu-se în sfîrșit să privească realitatea în față și spre a se convinge totuși, că, întra'devăr: Nu! Nu-i era frică! începu din nou să fluere în surdină, pentru ca după cîte-va zeci de secunde, iar să înceteze, căci reluîndu-și răsfoitul dicționarului Larousse, dăduse la pagina 200, peste ceea ce-l interesa.

Bathory. Nom d'une illustre famille Hongroise qui a donné plusieurs princes à la Transsylvanie et un roi à la Pologne, etc.

Așa dar generalități.

Mai departe:

Ștefan Bathory 1533—1586, Principe al Transsylvaniei și rege al Poloniei. Viteaz, muncitor, drept etc.

Nimic interesant pentru el.

Urmau Sigismund Bathory, apoi Andrei.

Dinu le citi cu atenție biografiile, rămînînd decepționat, că nu se pomenea nici măcar un singur cuvînt despre luptele lor cu Mihai Viteazul.

Iată cum ne cunosc franțuzii... Halal!

De aceea, ori de cîte ori ne vizitează vreun profesoraș, sau maître de conférences dela universitatea din Lyon, Dijon sau chiar și Lille, îi trimitem un subsecretar de Stat să-l întîmpine la frontieră, îl sărbătorim la Fundația Carol sau la Ateneul Romîn, în cadrul unei ședințe festive, îl decorăm, îl plimbăm pe Valea Prahovei, și coasta de argint, îl alegem membru corespondent al Academiei romîne și cădem extaziați pe spate atunci cînd, drept mulțumire, la banchetul de despărțire, ilustrisimul savant și strălucit ambasador al culturii franceze în orient, își încheie discursul cu un prea măgulitor: Vive l'amitié Franco-Roumaine.

Halal amitié! Nimic de zis.

De indignare, Dinu uitase că *nu-i bine fluerat în case*, și că-i fusese frică pur și simplu (ce să se mai ascundă după deget!?).

Ia mai bine nici să nu-și mai aducă aminte. Că te pomenești că iar îl apucă fandaxia; mai mare rușinea! Artilerist!!...

Să-și continue mai bine lectura.

Și chiar începea să devină interesant:

Ultimul Bathory pe tronul Transsylvaniei fu Gabriel (1608—1613), care deveni odios prin trufia și destrăbălările lui; fu gonit de către Bethlem și asasinat la Oradea-Mare.

Chiar foarte interesant. Iată cine erau cei care au stăpinit atîtea secole Ardealul.

In sfîrşit, „pour la bonne bouche'' :

Elisabeth Bathory, femme du comte Nadasdy...

Magistrală, ideea lui de a consulta Larousse-ul.

După o fugară privire asupra „madonei cu ochi de lynx'', a cărei privire părea şi mai felină, din pricina ultimelor reflexe ale focului din cămin, ce-şi pîlpîia ultimele văpăi, Dinu se aplecă din nou asupra Dicționarului pentru a citi biografia Elisabetei, sorbind cu lăcomie din țigară, hotărît să-şi savureze lectura rînd cu rînd, vorbă cu vorbă, literă cu literă, aşa cum se filează cărțile la poker:

Elisabeth Bathory, femme du comte Nadasdy, fit égorger quatre-vingt paysannes dans son château de Csetje (comitat de Nytra) pour le baigner dans leur sang.

Surprise en flagrant délit (1610) elle fut condamnée à une détention perpetuelle...

VII

BAIA MĂRIEI SALE

Impingînd bara uşei turnante a restaurantului Palace, Dinu se simți năpădit de un euforic sințimînt, căruia îi era ruşine să-i spună pe nume: bucuria imensă de a se simți în siguranță, după o mare, incalculabilă primejdie (chiar imaginară).

Orgia de lumină a candelabrelor, multiplu reflectate în oglinzi, ecoul confuz al orchestrei intonînd Charlestonul „Hallelluya!'', care-şi pierdea accentele colțuroase în vuietul de hulă pe mare al massei de consumatori, țăcăniturile sacadate de tocuri, bile, zaruri şi fişe ale jucătorilor din sală, toate aceste violente impresii auditoare şi vizuale contribuiau să-i completeze sensația limpede a trezirei dintr'un îngrozitor coşmar, cu atît mai fioros cu cît Dinu îl trăise aevea, cu ochii deschişi, în stare de perfectă luciditate. Şi totuşi, nu mai ştia. Fusese vis, fusese realitate?

Chiar şi acum, după aproape un sfert de oră, nu putea să evoace amintirea acelui coşmar lucid, fără să nu simtă un fior prelungit (nu era o simplă metaforă, ci o senzație netă, ca aceea a mersului unui gîndac pe pielea goală, străbătîndu-i şira spinării, din ceafă pînă la vertebra lui Darwin.

Căci ceeace urmase după lectura neverosimilei biografii a Contesei Elisabetha Nadasdy, născută principesa Bathory (o recitise de trei ori împietrit, nevenindu-i a crede, că asemenea fantastice prăpăstii pot fi imprimate într'un dicționar serios ca Larousse), fusese încă mai fantastic.

Fragment din Lupta dela Anghiari (Gabriel Popescu)

Portretul Martei Canazin (gravură originală)

C. Popp de Szathmary: Portret (Prop. familiei)

Nu-și mai amintea să fi petrecut asemenea clipe de groază dela acea reprezentație cinematografică a filmului „Dracula'', L'Homme dela Nuit, cu faimosul Conradt Veidt. Și încă...

Intr'adevăr, simțind că nu va mai putea suporta lugubra singurătate în hallul cu armuri și portrete, după lectura fantasticei biografii a „madonei cu ochi de lynx'', a cărui privire continuase să-l fixeze halucinant, din funebrul cadru de argint masiv al tabloului, dar în acelaș timp neîndrăsnind nici să se ridice de pe fotoliu, de teama ca o dată în picioare, să n'o ia la fugă de frică spre ușa dinspre vestibul, cît era el de „cogeamite artilerist'', o strigase pe Fräulein Erji de trei ori, la interval de cîte un minut.

Văzând că nu-i răspunde nimeni, își luase inima în dinți și ieșind din hall, — fără a stinge bineînțeles lumina — străbătuse coridorul spre dormitorul contesei Zitta, apoi deschisese ușa spre camera de baie, unde spera s'a găsească pe bonă, ocupată probabil cu ștergerea urmelor lăsate de crima lui Zigotto. Dar camera de baie era goală. Totuși, fie datorită luminei îmbelșugate (erau aprinse în afară de plafonieră și cele două minunchiuri de becuri-luminări din perete de-o parte și de alta a oglinzii), fie din cauza stilului ultra-modern al instalației, constituind o ambianță cu totul opusă celei din hall, Dinu se mai calmase.

Aruncîndu-și însă privirea în colțul din stînga ușii și recunoscînd sub fereastra întredeschisă baia de argint a „măriei sale contesa noast, cea tînără'', avînd drept motive ornamentale în basorelief, o calvacadă de cupidoni călări pe crupe de centauri, își amintise instantaneu și împrejurarea în care o văzuse pentru prima oară, în dimineața instalării, înainte de convorbirea lui cu Domnul Ioji: Acea cursă trudită a celor patru ungureni încovoiați sub greutatea acestei albii de metal (așa i se păruse lui Dinu atunci dela fereastră). O comparase în dimineața aceea cu un sicriu, nu atît din pricina formei oarecum asemănătoare, cît din cauza pașilor de cioclii ai rîndașilor care o purtaseră pe umeri. Dinu simțise din nou cum începeau să-l treacă fiorii. (In zadar încercase să se mintă din nou singur, sub pretext că fiorul fusese de frig, fereastra fiind deschisă. Aceasta era baia măriei sale, Contesa *noast'* cea tînănă. Argint masiv, obiect istoric din Secolul al XVI-lea. Aparținuse Contesei Elisabetha Nadasdy, născută principesă Bathory, care a poruncit să i se înjunghie optzeci de țărănci de pe moșie pentru a se scălda în sîngele lor. Prinsă asupra faptului... Așa dar, în această baie...

Făcuse un pas înnapoi. Oricum, tot mai bine în hall, cu toate portretele și cu toate armurile.

Neputîndu-se totuși împotrivi unei curiozități mai puternice decît însăși frica, înaintase încă doi pași spre baie, ca s'o examineze mai de aproape, căci și pereții interiori erau ornați cu o friză cizelată mai minuțios decît exteriorul.

Mai înaintase un pas, apoi se oprise livid.

Pe fundul „sicriului de argint", Dinu zărise cu ochii lui trei dîre de sînge proaspăt.

După cîteva secunde, luminile se stinseră pe neaşteptate, iar în întunericul absolut, ochii fosforescenţi ai motanului, pe care până atunci nu-l observase încă. Iar pentru a completa macabrul acelui tablou nocturn, în cadrul ferestrei dinspre curte chipul asimetric şi bestial al lui Ianoş, unul din cei patru „cioci ungureni", luminat pieziş de razele gălbui ale felinarului din mîna sa.

Fräulein Erji! Fräulein Erji! Fräulein Erji!

Deşi el, Dinu fusese cel care strigase, propriul său glas al cărui timbru nu-l mai recunoscuse, nu făcuse decît să-i sporească teroarea.

— Minten, Domn ofiţir. Ars siguranţe! Minten soseşti.

In fine, Dinu respirase. Intr'adevăr, domnişoara Erji apăruse după cîteva zeci de secunde, cu o lampă de buzunar în mînă, deschisese un sertar, ieşise din nou şi după cîteva minute avuseseră din nou lumină.

In prezenţa Domnişoarei Erji, cu toate luminile aprinse, cît de stupide i se păruseră toate prăpăstiile care-i trecuseră prin minte; pînă şi dîrile de sînge de pe fundul „băii măriei sale contesa noast' cea tînără", avuseseră o explicaţie atît de simplă: urmele crimei lui Zigotto, motanul de Angora, asasinul lui Coco, duşmanul de moarte al orelor lui de studiu, urme pe care Domnişoara Erji nu le ştersese încă pentru simplul motiv, că nu le observase încă nici ea.

Şi totuşi, odată domnişoara Erji din nou plecată la treaba ei, Dinu iar începuse a nu se simţi în apele lui. Dîrele de sînge dispăruseră, dar rămîneau baia... tabloul... Larousse-ul.

Fapt e că venise în pas alergător pînă la Cinematograful Apollo, unde mulţimea care făcea coadă la bilete şi reclamele bombastice din vitrină, *„cea mai uriaşă realizare technicoloră a secolului: Fiul Şeicului cu Idolul Femeilor Rudolf Valentino şi frumoasa Vedetă maghiară Vilma Banky* (era frumoasă într'adevăr, dar nu se compara cu Minola) constituiseră o salutară diversiune.

VIII

DOI „JUVEŢI"...

La masa camarazilor artilerişti, ocupată de careul pokeriştilor din carantină, Sandi, Mitu, Veve şi Fănică, plus Procurorul Poetaş, alături de umbra lui nedespărţită doctorul Coriolan Cezăreanu (căci între aceştia din urmă se legase în ultimul timp o prietenie quasi Patşonească) sosirea lui Dinu provocase o nouă explozie de veselie.

Cum toate mesele erau tixite, şi niciun scaun liber prin apropiere, pentru a-i face loc pe canapeaua de lîngă fereastră, Coriolan se mută mai la dreapta înghesuindu-se lângă Procurorul Poetaş, care se grăbi să protesteze:

— He stop! Ce vrei să spargi vitrina!

Nu te îndesa!, că nu's Corina

Corina era simpatia lui Coriolan, o brunetă cu ochi şi gură de gitană, vînzătoarea de ţigări din local.

In timp ce Dinu consulta lista distrat (mai mult un pretext pentru a-şi masca lipsa de vervă, — de mîncare îi ardea lui acum —). Sandi continuă să dea „suete" camarazilor, al căror cal de bătaie „picase" în astăseară, Mitu „pe chestie" că trebuind să-i sosească astăseară iubita dela Arad, o aştepta zadarnic în gară.

— Şi zi aşa măi Mitule! O iubeşti şi te iubeşte.

Atunci de ce eşti aşa de trist?... Din moment ce eşti aşa sigur de amorul ei... Ori nu cumva poate ai vreo îndoială?

— Nu mă! Iulişca mea e fată cuminte. Probabil n'au lăsat-o bătrînii să plece singură la drum.

— Cu toate astea, cine ştie? Il zădări Sandi. Spui că nu v'aţi văzut de două săptămîni. De! ochii care nu se văd se cam uită. Asta e de cînd lumea. Tu ce crezi? Te-ai gîndit pînă acum la această eventualitate?

Ia spune lui nenea Sandi, de ce nu vrei să răspunzi?

Strîns cu uşa, căci băieţii chicoteau în surdină, Mitu ridică din umeri cu o ostentativă nepăsare.

— Şi apoi, dragă Mitule, continuă Sandi, făcînd cu ochiul spre Veve, n'ar fi nicio pagubă. Am auzit că nici nu e aşa frumoasă.

— Ce ştiţi voi bă, fleţilor! isbucni Mitu. Iulişca mea e o folie. Seamănă cu Vilma Banky.

— Oare? Spui că e din Arad? Nu cumva e şi contesă? Ştii, aici în Banat se cam obişnuieşte!

Toţi camarazii rîdeau acum cu sughiţuri, cu excepţia lui Dinu, care, în aşteptarea omletei, îşi aprinsese o nouă ţigare.

— Nu e contesă, bă idioţilor. Tatăl ei e arhivar la vamă, dar pentru mine e bună şi aşa. De! Eu nu sunt strănepot de Ban.

— Fraţilor, făcu Sandi. Sunteţi martori. Sergentul Mitu Vătămanu a început să se dea la subsemnatul.

— Ba chiar aşa! De 101 mă logodesc şi la 10 Mai facem nunta. Cui nu-i e ruşine să vie, se poate considera invitat de pe acum.

*
* *

Intîmplarea la care făcuse aluzie sergentul Mitu Vătămanu, atunci cînd „se dăduse" la camaradul său Sandi Stroescu, se petrecuse cu un an în urmă. Sergent la bateria III-a era atunci unul Ma-

rin Rogobete (fecior de săteni chiaburi, de fel dn Rogobeții Romanați care, după 2 ani de cobiliță și vreo cinci de „găinărie en-gros'', își turnaseră 3 perechi de „căși'' la Tîrgu-Jiu și un restaurant clasa I-a, la Olănești), un tip de Merin, cu piatră de peruzea in „deșt'' și găurice de cercel în sfîrcul urechii, sprincenat, pieptos și fălcos, pe care cînd îl vedeai Sîmbăta la baie, în cămașa lui brodată cu arnici și desculț, deschisînd pentru comanda pregătitoare o gură cît o șură, de-i numărai ca în palmă cele 36 de măsele, te-ai fi așteptat să auzi ieșind din pieptul lui mai degrabă familiarul strigăt matinal, ascuțit și prelung, ca un chiot haiducesc: Iaa-urt căi-mă-ciee-looooo! Sau vreun „Castraveți ca băieți'', „Hai-la dele gogonele'', legănate ca o cobiliță de oltenaș cu chimir și ciocheie, în locul acelui răgușit, gutural și totuși, fioros de energie:

Bha-the-rhiiiii-Drepț!!! sau Thon-nou-phsthuru-îm-brăăcharhi-a!!! Că era milităros și înfipt „juvetele'' nevoie mare.

Ori, cu acest Marin Rogobete, elevul Sandi Stroescu nu prea dusese din primele zile casă bună, sergentul dela a III-a reprezentînd în ochii proaspătului boboc, quintesența „militarismului mîrlănesc''.

Antipatia devenind reciprocă, în cîteva săptămîni ajunsese in faza cea mai acută.

Agerimele de unul singur, orele de carceră, plantoanele peste rînd, dar mai ales individualele „culcări'' consecutive, se ținuseră lanț, pînă în dimineața unei Duminici ploioase, cînd, cu vreo zece minute înaintea „apelului prin șefii de tunuri'', după o serie de optsprezece culcări în noroiul curții, „bobocul'' găsise în insăși epuizarea lui fizică și nervoasă, energia unei reacțiuni năprasnice:

— I'ascutlă bă!! Mîrlă!!! Să nu faci pe juvetele cu mine, că și eu sunt din Craiova. Și încă strănepot de Ban!! Și-și și'înfipsese pumnii în fălcile cu 36 de măsele, căci tînărul Sandi Stroescu (campion pe școală la luptă liberă-jiu-jitzu și box, categoria cocoș), era „inimă de aur, dară iute la pumn și turbat la mînie foarte'', ca și ononimul său răsstrămoș, „Jupîn Lisandru Stroe et Stroești'', Bănișor al Meedințului și mai apoi, sub Neagoe-Vodă, cel înțelept, Vistemic-Mare.

După acel conflict, care făcuse vîlvă în întreaga garnizoană, strănepotul banului Lisandru ot Stroești, petrecuse o noapte albă, căci șeful său direct, sergentul Marin Rogobete, ieșise imediat la raport, pentru insultă și lovirea superiorului, în timpul serviciului.

In ce privește sancțiunile, Sandi fusese la 2 degete de eliminare. Fostul comandant, omul regulamentelor, fusese de părere să se aplice legea, dar pînă la urmă (mai ales că între timp reclamantul își retrăsese și plîngerea, căci în fond „merinul'' n'avea inimă rea, și mai mult vroia să facă pe „al dracului'' decît era într'adevăr), comandantul cedase argumentelor înflăcărate ale „ajutorului'', actualul comandant: Cu astfel de smintiți nedisciplinați, ca strănepotul banului Stroescul, a cucerit Mihai-Bravul Ardealul și noi Măraștii. (Fostul ajutor și actualul comandant — cavaler al Ordinului Mihai-Viteazul, 3 citații pe armată și 5 cicatrice de șrapnel în șoldul stîng — era și el tot oltean, și încă de viță, trăgîndu-se, după mamă, din vestiții frați Buzești).

— Și apoi, judecînd omenește, băiatul a avut dreptate. Și eu ași fi făcut la fel. Rogobete a abuzat ca un măgar de galonul lui de sergent, ordonîndu-i 25 de culcări în mocirla din fața remizei, numai pentrucă nu l-a salutat destul de regulamentar, cînd l-a întîlnit pe Corso, deși la drept vorbind, Stroescu fiind însoțit de o femeie (Sandi făcuse o nouă cucerire) o elementară politeță l'ar fi învățat pe sergent, că în acest caz particular, nu era frumos să aștepte el salutul inferiorului. Dar de! E drept, că și sergentul Rogobete avea o scuză, și încă puternică, de vreme ce acel „caz particular'' nu figura nicăeri în regulament.

După vreo 2 săptămîni, cei 2 „juveți', se împăcaseră singuri, cerîndu-și scuze reciproc la un păhărel de Drăgășani, în crama localului Jubileu, rămînînd în urmă prieteni nedespărțiți, căci Sandi nu era boeros de felul său, nici cît muchia paloșului străbun, cînd se dădea sfoară în țară că vin Turcii.

Oamenilor dela Stroești le spunea la toți „nene'', și nu ți-ar fi vorbit franțuzește „în localuri'', să-l pici cu ceară.

— Ce sunt fițele astea Săndel?! spunea el surorii sale la cîte vre-un:

—A part nous, il n'ya pas de monde connu ce soir, cînd intrau serile „în bandă'', cu false miopii de lorgoun în cîtevreo „boată'' din Craiova, ca să danseze (căci Charlestonul bîntuia și pe acolo, nu numai aici la granița de Vest), sau cînd veneau la București „cu mașinile'', tot „în bandă'', „en quête la toutes petites boites de rien du tout'', comme Janeou Grataragiul, Bucarest, d'Autrfois, chez coana Marghiolița Pencovici, unde nu e jazz, dar e „entrain'', întîlnești lume cunoscută, străini, automobile cu C. D. și „se mănîncă bine'', ou bien „la Rățoiul'', pe Dorobanți, „ou l'air est. infecte vraiment'' și trebue să te bați pentru o masă, dar cîntă Marlena Năstase, il faut l'entendre car elle est vraiment epatante dans „Mahala și țigănie'', „Cruce albă de mesteacăn'', sau „Ciu-ciu''.

— Ți-am spus să nu-mi mai spui Săndel! isbucnea ea furioasă.

— Dar cum vrei să-ți spun? Roxane, făcea Sandi, rulînd „r''-ul și dînd ochii peste cap.

— N'am pretenție. Numele meu e destul de frumos, ca să nu mi-l pocească nimeni.

Sora lui Sandi avea dreptate, căci strănepoata banului ot Stroești purta un nume de domniță: O chema Ruxandra.

(Va urma)

MIRCEA GESTICONE

CRONICA LITERARĂ

ALEXANDRU MACEDONSKI [1])

Dacă Maiorescu ar fi scris biografii și dacă, mai cu seamă, s'ar fi încălzit omenește de soarta poeților pe care îi respingea, am avea desigur modelul cercetării pe care d. Tudor Vianu a consacrat-o de curînd vieții lui Alexandru Macedonski. Cu mare liniște și putere de concentrare, ni s'a evocat astfel un destin de om și poet cum literatura noastră nu cunoaște altul mai fără pace și mai răspîndit. Din această viață contrazicătoare, putem înțelege că piedica fatală, care a zădărnicit în bună parte chiar cariera poetului, a fost firea sa de om. Macedonski avea un caracter excesiv și mai ales nestatornic. El nu s'a putut fixa nici în prietenie politică, nici în prietenie literară și, oricît acea neobosită cultivare de sine și plăcere de a se lăsa cultivat de mai tineri ar spune altceva, nici în prietenia cu el însuși.

Politicește, liberal în care vorbeau strămoșii galonați și revoluționari, treziți din somnurile eredității, ducînd conștiința acestor galoane și instinctul rebel pînă la nesăbuitul nivel de antidinasticism, a militat rînd pe rînd cu liberalii în contra conservatorilor, cu conservatorii împotriva liberalilor, cu disidența mixtă dela 1889 a unui Blaremberg în contra și a unora și a altora, cu sine desigur împotriva tuturor, dar mereu în cele din urmă cu toți în contra lui însuși. Blestemul unei astfel de vieți fără centru,—cu un vers pe care poetul trebue să-l fi cunoscut, a fost mereu acela „d'avoir voulu changer de place". De o interpretare mai înaltă a instabilității politice a lui Macedonski, nu putea fi vorba între contemporani. Căci politicimei aceleea îi lipsea nu inteligența, dar timpul de a înțelege că avea de-a-face cu un pasionat aliat de opoziție, cu un ciudat partizan al luptei pentru un scop și nu al scopului însuș, însfîrșit cu un combatant nepotolit al visului, căruia îi plăcea lărgimea perspectivei și nu viața în realitatea ei măsurată.

La prima vedere, nici omul de litere și confratele din Macedonski n'au avut o purtare mai rectilină. Admirînd constant numai cîțiva scriitori dintre morții cu care n'apucase să întrețină legături omenești, ca Heliade și Bolintineanu, — pe contemporani îi îmbrățișa și îi respingea după mișcările, neînțelese bine nici de el, ale unei conștiințe automate. Un nimic îi primenea opiniile și sentimentele în în-

[1]) *Alexandru Macedonski: Opere* (I, Poezii). Ediție critică cu un studiu introductiv, note și variante de *Tudor Vianu* (Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II, 1939).

tregime și dintr'odată. A lăudat pe Alecsandri, cum și era de așteptat din partea tînărului discipol de aceeași școală franceză, însă — cu totul neașteptat, — cînd ilustrul bard primește dela Academie, unde figura ca membru, un mare premiu, încearcă să-l acopere de blam. Intr'o conferință, a avut cuvinte frumoase despre *Epigonii* lui Eminescu, din care cîteva accente caracteristice, chiar expresii, vor răsuna în *Noapte de Ianuarie* (1882), ca mărturie poate mai puternică a trecutei admirații decît conferința dela 1878, dar va trece la o persecuție aproape cinică a marelui poet, motivîndu-și insuficient pornirea oarbă cu un vag atac, azi neverificabil, din ziarul *Timpul*. A prețuit în formele cele mai felurite, dintre care unele puteau trezi bănuiala adulației, pe Maiorescu, față de care se va înfrîna mereu cu nădejdea vreunei recunoașteri, însă îl batjocorește de după cîte un pseudonim chiar alături de omagiul semnat și îl va carica dureros în *Dialogul morților* (1901). Subt aceleași lumini schimbătoare vede pe Caragiale și însuși tînărul Duiliu Zamfirescu, pe care îl semnalează călduros în *Literatorul*, îi va cunoaște repede împotrivirea irațională.

In marginea realităților politice ca și în marginea realităților literare, Macedonski trebue să fi fost, în felul lui, unul din acei oameni bizari și inocenți care, neconvenind, fără intenție anume, la măsura dată a lucrurilor vieții, sunt siliți să trăiască în imaginație. S'ar putea spune că destinul a fost și mai vitreg cu el. Căci, dacă marii visători expulzați din realitate ajung să-și creeze un echilibru de viață în mediul plăsmuirilor proprii, temperamentele frenetice și în acelaș timp visătoare, cum a fost Macedonski, avînd energia luptei cu realitatea dar și aspirația liniștită la irealități, cu alte cuvinte nefiind tăiate pe măsura exclusivă a vieții sau a visului, sunt menite, ca existențe marginale, să participe la vrajba celor două ordini ale spiritului. Retras pe jumătate în imaginație, numai fantasmei, oriunde plutitoare ce-și făcuse din Poezie și din *ideea* de poezie, avea să-i rămînă credincios; o va cultiva cu fervoare geloasă pînă la capăt, pînă la a nu mai fi om, și poate nici poet, ci simplă atitudine utopică.

Macedonski plimba printre contemporani un fel de conștiință superioară; mai mult decît că o avea, îi plăcea cu deosebire să o plimbe. La închipuirea deșartă că descindea din neam de voevozi slavi, care îi sugerau dreptul său de a conduce și datoria de a combate, el adăuga așa dar o noblețe nouă, pe aceea, de cult închis, a poeziei, simțindu-se liber astfel să fie nemăsurat de mîndru. Un fel de blazon imaginar compus din spadă și condei, ca ornamentație simbolică, era superstiția lui cea mai cumplită și ea îi comanda extravaganța atitudinii, toaleta de muschetar al Iluziei, parada de sine. Dacă ar fi să-l evocăm prin alții, am spune că felul de viață al unui Barbey d'Aurevilly, Moréas, D'Annunzio și Marinetti ne apropie de singularitățile lui. Dar, ca să fie ca fiecare în parte, tipului său de umanitate îi lipsea fără îndoială ceva esențial, ceea ce ne face să credem că poate suferea tainic de originala nereușită a vieții sale. Căci era îndrăzneț, dinamic, paradant și cavaleresc, nu însă pînă la consecința glorioasă a îndrăznelii, a dinamismului, a paradei și cavalerismului, ci oprit în drum, înghețat pe neașteptate în gesticulația confraților de mai sus. Macedonski poate fi privit astfel ca un Moréas fără tradiția, pe care s'o împrospăteze, ca un Barbey d'Aurevilly fără acel „ancien régime", pe care să-l apere, ca un Marinetti fără „cuvinte în libertate" și mai ales ca un D'Annunzio fără un Fiume. In dezacord cu propria sa natură, care, fiind a eroului nerealizat, tindea totuși la fapta cea mare, el se afla într'un curios conflict de nerealizare cu sine însuși, după cum era în conflict cu lumea politică și literară a vremii lui.

Și oricare i-ar fi fost taina suferinții, înțelegem în orice caz pentru ce urma să fie atît de puțin iubit. Existență marginală, Macedonski — poetul va fi ținut și la marginea conștiinței publice. Oamenii de cultură și oamenii politici, a căror prețuire și-o înstreina cu irascibilitatea, cu nestatornicia și ciudățenia firii sale, erau din nenorocire pentru el chiar factorii acelei conștiințe publice, în care n'a putut pătrunde nici pînă astăzi. Ce ar fi fost însă dacă i s'ar fi interzis numai cercul obștesc al stimei literare? N'ar fi fost nimic sau mai nimic. Nici Mallarmé nu s'a bucurat de răspîndirea pe care poeților le-o asigură oficialitatea binevoitoare; și totuși el a desvoltat asupra generațiilor noi o acțiune care a devenit cu timpul însăși istoria poeziei franceze moderniste, de oarece, rămînîndu-i închisă conștiința publică, lucra cu sorți egali de isbîndă din conștiința elitelor.

A fost acesta și cazul lui Macedonski? Nu tocmai; căci, deși d. Vianu are dreptate să numească[1]) o serie de poeți urmași „cărora le-a folosit precedentul și exemplul său", Macedonski a servit tuturor numai ca indicator de modele streine. Influența sa a fost înăbușită chiar de aceia, care pornind dela el, au descoperit simbolismul francez, rămînînd pînă la sfîrșit într'o sferă nouă de influență. Așa că elita însăși, dacă e să o reducem numai la spiritele înaintate, l-a părăsit neîntîrziat. Și maestrul a trăit să vadă cum foștii discipoli, care aveau să însemneze ceva în poezia noastră, se devotau unor idealuri de artă deosebite în totul de acela asupra căruia le deschisese el ochii. Mulțumirea nu-i putea veni nici de aci. Un destin de om și de poet mai turburat, mai clătinător și mai contrazis în așteptările firești, noi nu cunoaștem altul.

Neînțelegîndu-se cu viața reală în chipul cel mai dramatic, Macedonski nu se înțelegea nici cu sine. Descifrăm aceasta din poezia lui. Lăsîndu-i de-o-parte purtarea egocentrică, semeață în care nu se poate vedea în cele din urmă decît încercarea de a-și mistifica drama intimă, atît pentru alții cît și pentru el însuși. Vom da, se înțelege, peste versuri, care se aprind de luciferism, — care proclamă un „eu" fericit de sine, euforic și dilatat pînă la învecinarea cu ideea de Dumnezeu, dar observăm repede că le lipsește materia lirică, adică tocmai motivul intern, susținerea și deci radianța, ele isvorînd numai din facondă, din gest și atitudine. Teatralismul le face suspecte. In realitate, poezia lui Macedonski vădește atîtea contraziceri de orientare, atîta neîmpăcare în ea însăși, că dispunem de cea mai completă și mai credincioasă reprezentare a vieții poetului. Dacă nu s'ar înțelege mai mult decît trebue, am spune că toate tendințele poetice coexistă în opera lui ca într'un haos germinativ.

Firea excesivă și nestatornică a omului își impune și aci neajunsurile, împiedicînd starea de armonie liberatoare, de echilibru pacificator, care să dea farmec global „poeziei lui Al. Macedonski" privită ca totalitate. Astfel cele mai multe *Nopți*, inclusiv *Noaptea de Mai*, ca și *Mîngîerea Desmoștenirii*[2]) și altele conțin un material brut, un fel prozastic de a scrie, care nu odată comunică chiar lucrul prozaic, stări de conștiință năvalnice, dar fără energia expresiei, fără virtute. Alteori, avem de înregistrat excesul contrar. In *Orchestrare*, *Zori roze*, *Pe balta clară*, *Cînd aripi...*, *Vasul*, etc..., atît se speculează asupra expresiei, filtrajul substanței lirice se operează prin atît de lungi tuburi răcitoare, că efectul este de artă decorativă și uneori pur formală.

---

[1]) Vd. studiul introductiv *Poezia lui Al. Macedonski* la „ediția critică".

[2]) Ne referim, se înțelege, numai la poeziile alese, cu deosebită siguranță, de d. T. Vianu.

încît unul din aspectele mari ale poeziei lui Macedonski e acest contrast între materialuri neprelucrate decît în măsura minimă a versificației și altele prelucrate pînă la artificializare sau păcat estetizant. Cronicarul necazurilor unei vieți de om și cizelorul lucrează fiecare pe seama lui, la egală depărtare de semnificația estetică: unuia îi scapă meșteșugul artistic, celalt pierde substanța.

Mai putem observa de asemeni că în impresia generală, cu care rămînem după ce am străbătut culegerea făcută de d. Vianu, stăpînește varietatea inspirației. Observînd lucrurile mai de aproape, vom fi însă nevoiți să revenim asupra termenului de „varietate", deoarece toți marii poeți dispun de o lume întreagă de forme și nuanțe, ceea ce nu-i împiedică să apară cercetătorilor subt aspectul unificat al operii oricît de felurite.

Unde se află centrul, adică nucleul radiant, al poeziei lui Macedonski? In neputința de a indica unitatea distinctă a modului macedonskian, descoperim cuvîntul mai propriu, după care această inspirație ne apare ca divergentă. Un romantism de tip byronian, care naște semeția și demonismul, un altul lamartinian înălțîndu-se ca aburii dimineții din peisaj, unul apropiat de al lui Hugo, grandilocvent și filozofant, iar altul mai reținut, pictural în deosebi și exotic în felul lui Gauthier, însfîrșit un romantism aproape sintetic e silit să convițuiască, în impresia cititorului, destul de confrazicător cu formalismul parnasian al unui Hérédia și D'Annunzio, cu entuziasmul instrumentalist al lui Ghil, cu tendința modernilor la noutatea ostensibilă și în general cu mai toate caracterele istorice ale poeziei. Disensiunea vieții lui Macedonski este, pe alt plan, însăși disensiunea poeziei lui.

In afară de cultul frumuseții (și mai curînd al *ideii* de frumusețe) concepută ca rezultat al sforțării estetizante, ca înfrumusețare, nici un grup de cuvinte nu poate unifica această operă atît de neîmpăcată în sine. Și dacă poetul a încercat în acelaș timp toate modurile, fără a se fixa decît poate în estetism, e semn pentru noi că se simțea liber să lucreze orice și oricum. Este adevărat că libertatea condiționată, cum este aceea a tuturor poeților adevărați, se nimicește uneori în clișeul originalității proprii, dar aceea, pe care — ca la Macedonski — nimic nu pare a o condiționa, dă de gîndit asupra vanității ei.

Dealtfel, în adevăr, poetul nostru nu se împiedica de mai nimic ca să sară dela un mod la altul și în special lirismul propriu nu-l reținea în nici un fel. Avea el o viziune *lirică*, *aceeaș în opera întreagă?* Ar fi greu să se răspundă afirmativ. Dincolo de estetica sunetului verbal, sorginte magică a tuturor aptitudinilor, căreia i se dă și o nebuloasă funcție metafizică[1]), și care îi particularizează opera cu ceva alexandrinism (ceea ce nu constitue, evident, o viziune), isvoarele sale lirice vădesc un debit nu numai redus, dar în acelaș timp — intermitent. Refugiul poetului oprit este în atitudini de lirism și în rafinament formal, cum făcea la noi cel dintîi — Bolintineanu, pe care Macedonski îl continuă. Sub vocabularul de lux, interesant în sine, dar

---

[1]) Vd, *Noaptea de August*:

Și hotărînd că tot ce este [illegible] e nimic decît cuvîntul,
Căci singur el mișcare sfîntă, în orice parte să-l trimeți
Ființă dă oricînd voinței, schimbînd-o'n sori și în planeți;
Sau peste tot fluidizînd-o în proteismul cugetării
Ce poartă timpul ca și locul în revărsările mișcării
Și ce din ea destăinueşte colori și forme și simțiri,
Alcătuind chiar vecinicia prin neîncetatele-i clădiri —

rece, sub bogăția decorativă, dar exterioară, ca și sub prestigiile formalismului, cum este versul care devine chiar foarte frumos dacă e ajutat ușor de dicțiune, se face simțită o anumită sărăcie intimă. Cu alte cuvinte, o libertate fundamentală îngăduia lui Macedonski să ia orice atitudine lirică, să-și însușească gesticulați literare eterogene, ireductibile la o motivare comună. Romanticul, parnasianul și modernistul din el lucrează fiecare pe seama lui, unul în contra altuia, prin urmare toți împotriva sintezei lirice și deci a impresiei estetice de totalitate. Nu astfel dar, devine profitabilă lectura poetului, atît pentru el cît și pentru cititor.

Macedonski a fost fără îndoială un „mare poet", cum afirmă de cîteva ori d. Tudor Vianu. Mișcarea limbajului nostru liric de după Eminescu i-o datorăm lui cel puțin ca direcție înoitoare; istoria literară nu va uita că, prolei emiesciene, i-a urmat o descendență strict macedonskiană, care prin D. Anghel, Tudor Arghezi (pornește ca „instrumentalist" dela *Liga ortodoxă* a lui Macedonski) și Ion Minulescu[1]) a pregătit poezia romînă ce avea să apară după 1914; iar amatorul de poeme izolate va reveni totdeauna la armonia stăpînită din *Noapte de Decemvrie*, cum se revine de obicei la *Luceafărul* lui Eminescu.

Printre atît de feluritele forme ce a exprimentat, poetul mînuia cu desăvîrșită îndemînare simbolul clasic. *Vasul*, *Bătrîna stîncă*, *Vaporul morții* (în ultima evocîndu-ni-se parcă un anume epizod din odiseia lui Gordon Pym de Poë) și *Noapte de Decembrie* sunt momentele de fericit echilibru ale cunoscutei sale arte formale cu lirismul substanțial, cînd semnificația poetică luminează peste înțelesuri adînci. Cui nu se vor impune apoi marile evocări din *Castelul* și *Ospățul lui Pentaur*, aceasta putînd fi socotită ca *Egipetul* lui Macedonski, numeroasele reușite de „orfevru" din *Rondeluri*, care nu sunt cu nimic mai prejos decît ale lui Banville și Tristan Corbière, și atîtea altele încă, formînd adevărate grupuri stilistice distincte? Dar cu deosebire, alături de *La vie antérieure* de Baudelaire, cititorul va avea pentru visătoria lungă faimosul *Avatar:*

Domnea în Roma August, — era sub cer de Mai —
Îmi cînta'n suflet anul, — svoniseră dezastre,
Dar Tibrul printre dealuri curgea ca printr'un rai,
Și vii, în ochii sclavei, zării cicori albastre.

Vorbi în al meu sînge al patimilor grai,
Eram atletul plastic întors, abia din castre,
Și-am pus — sub piept sdrobind-o — cînd lung o sărutai,
Jeraticul de buze pe florile din astre.

Grădina în odihnă zăcea'ntre ziduri albe...
Ninseseră din piersici sauve flori rozalbe... —
Au curs de-atunci noiane de veacuri păgînești... —

Uitată mi-este groapa sub flori și sub parfume,
Dar tot mi-aduc aminte... — fu Cretus al meu nume,
Și'n for purtam tunică cu ciucuri elinești.

Alexandru Macedonski este dar un mare poet antologic.

VLADIMIR STREINU

---

1) Pentru ce d. Vianu nu indică pe Anghel și d. Arghezi între poeții macedonskieni? Dacă al doilea s'a realizat în afară influenței inițiale, Anghel derivă din Macedonski, atît ca poet „al florilor" cît și ca artist al *Fantaziilor*.

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

PAUL VALÉRY ȘI SNOBISMUL LITERAR

In cartea lui despre snobi, Thackeray spune într'un loc că este snob acela care „admiră în chip josnic lucruri meschine". Fără îndoială că marea majoritate a snobilor corespunde acestei definiții. Cred însă că tot așa de snob este și acela care se preface că admiră lucruri mari, care simulează admirația pentru lucruri frumoase și înalte, fiindcă găsește că aceasta este o atitudine distinsă și superioară, dar care, în taină, cînd nu-l vede nimeni, admiră lucruri mediocre, pe măsura sufletului lui, și se delectează cu voluptăți mărunte și comune; sau acela care se preface că admiră lucruri complicate și greu de înțeles pentrucă asta îl așează în rîndul oamenilor deștepți și rafinați, dar care pe ascuns își caută plăcerea în lucruri simple și ușor inteligibile.

Varietatea aceasta de snob se întîlnește mai ales în artă și în literatură. Tipul reprezentativ al snobului literar este domnul care te primește într'o magnifică bibliotecă unde pe rafturi se răsfață cele mai alese opere ale literaturii, dela ediții complete de clasici pînă la poeții moderni cei mai subtili, care îți vorbește cu superlative numai despre Goethe, Baudelaire, Mallarmé, Rilke și Stefan George, dar care cînd e singur scoate din fundul unui raft ultimul roman polițist din colecția „Le Masque" sau „L'empreinte" și îl citește cu voluptate.

Sînt eu însumi un cititor, cîteodată pasionat, de romane polițiste, ceea ce nu mă oprește să știu pe de rost trei sferturi din Baudelaire și cam tot atîta din Mallarmé. Înțeleg foarte bine că ar putea exista măcar în teorie, oameni care să guste exclusiv poezie pură și care să aibă scîrbă de romanele de aventuri (deși în acest caz gustul lor literar ar fi știrb, de oarece n'ar ține seamă de un element esențial al creației și al emoției literare: imaginația inventivă).

Ceea ce nu înțeleg însă este rușinea de propriul tău gust și de preferințele tale. Este o lașitate comună snobilor și care aici se întemeiază pe un principiu absurd și anume că există genuri literare superioare și inferioare. Nevoia de vis și de evadare din real este satisfăcută în aceeași măsură de romanele lui Alexandre Dumas-père, de colecția „Le Masque" și de „L'après-midi d'un faune" al lui Mallarmé. Nevoia de vis ca și aceea de mîncare, este comună întregii specii umane. Nu există mîncare inferioară. Chiar cel mai modest borș de burueni are personalitatea lui—atunci cînd este bine pregătit. Nu genul literar este inferior, poate fi însă inferior felul în care este realizată opera—fie ea orice, poem, roman polițist sau comedie bufă.

Snobismul literar are însă și calitățile lui. Snobii de multe ori sunt premergătorii gustului public care cîte odată e în întîrziere.

Întotdeauna, în jurul unei opere care nu corespunde gustului public existent la apariția ei (ceeace se întîmplă cu aproape toate operele literare menite să ajungă într'o zi modele consacrate), se formează, pe lîngă micul grup de admiratori sinceri, și o ceată de snobi, de obicei oameni mediocri, dar cu dorința de-a părea originali și înalțați și care constitue primul public al marii opere contestate și neînțelese. Ridiculi și inofensivi, snobii literari au, în acest caz special, meritul lor, care nu e mic de loc. De altfel, să mă grăbesc să spun că numărul acestor snobi ai noutății hulite (și care nu trebuesc confundați cu snobii ultimei cărți apărute, aceștia într'adevăr detestabili), este foarte mic față de numărul snobilor care admiră, fudui și crunți, vechile opere consacrate și care se feresc ca de diavol de tot ce se abate dela tradiție, (puțin din acest din urmă snobism intră în alcătuirea sufletească a multor critici oficiali, spirite cultivate și alese, cu gust sigur și inteligență pătrunzătoare, dar cuprinși de un ciudat presbitism în fața prezentului, poate tocmai pentrucă privirea lor e obișnuită să cerceteze largile și îndepărtatele orizonturi ale trecutului).

În jurul numelui lui Paul Valery a existat întotdeauna o atmosferă de snobism. Snobismul acesta este de bună calitate, atît prin obiectul admirației lui cît și prin însușirile celor care îl practică. Aceștia sunt îndeobște oameni cu gust literar și cu reală dragoste de poezie. Însă (altfel n'ar mai fi snobi), ceea ce îi atrage la Valéry este, pe lîngă valoarea poeziei lui, și reputația de hermetism și de obscuritate pe care această poezie a căpătat-o încă dela început, dela apariția poemului *La jeune Parque* și a primelor poeme din *Charmes*, între 1917 și 1921.

Existența poeziei lui Valéry este consecința poeziei lui Mallarmé. Fără Mallarme poezia lui Valéry nu se poate concepe. La apariția primelor lui poeme, critici entusiaști vorbeau despre o întoarcere la vechea stanță a lui Malherbe și la rotunzimea sentențioasă a acestuia. Comparația, justă poate din punct de vedere formal, n'avea pentru Valéry nimic măgulitor, Malherbe fiind un versificator grandiloquent, sonor dar sec, de-o uscăciune cumplită, adevărată secetă lăsată peste poezia proaspătă și tînără, peste belșugul de verdeață vie și mustoasă al Pleiadei.

Valéry nu numai că desvoltă principiile lui Mallarmé, dar chiar are în versurile lui accente, intonații, chiar capete de vers mallarmeene. Ecouri, repetate, amplificate, din poemele lui Mallarmé se găsesc la fiecare pas în poemele lui Valéry. Nu este o imitație. Este însă mai mult decît atît: o continuare. Dar o continuare în cerc, nu o mergere înainte, mai precis: o acumulare de variații pe teme deja indicate fără introducerea niciunei teme proprii, nici măcar înrudite. Narcis al lui Valéry este aidoma cu Herodiada lui Mallarmé, Plîngerea Herodiadei în fața oglinzii:

O miroir,
Eau froide par l'ennui dans ton cadre gelée,
Que de fois et pendant les heurs, désolée
Des songes, et cherchant mais souvenirs qui sont
Comme des feuilles sous ta glace au trou profond,
Je m'apparus en toi comme une ombre lointaine!
Mais, horreur! des soirs, dans ta sévère fontaine,
J'ai de mon rêve épars connu la nudité.

Aceste magice stihuri învie în:

Fontaine, ma fontaine, eau froidement présente,
Douce aux purs animaux, aux humains complaisante
Qui d'eux-mêmes tentés, suivent au fond a mort,
Tout est songes pour toi, soeur tranquille du sort!
. . . .
Onde, sur qui les ans passent comme les nues,
Que de choses pourtant doivent t'être connues!
. . . .
O présence divine, eau calme qui recueilles
Tout un faible trésor de fables et de feuilles,
L'oiseau mort, le fruit mur, lentement descendus,
Et les rares lueurs des clairs anneaux perdus,
Tu consommes en toi leur perte solennelle,
Mais, sur la pureté de ta face éternelle,
L'amour passe et périt....

Înrudirea de ton este mare. O asemănare, nu atît de expresie, cît de structură poetică. Două temperamente egale care se completează. Raportul, aici, nu mai este dela maestru la discipol ci dela frate la frate. Dar dacă n'ar fi existat Mallarmé, Valéry s'ar fi desvoltat astfel? Pentru acela căruia ani de zile i-au cîntat în memorie versurile lui Mallarmé, lectura poeziei lui Valéry este o continuă trezire de ecouri. Pînă și două versuri ca acestea, cu un conținut atît de deosebit:

Qu'ils sont beaux, de mes bras les dons vastes et vains!
(Valéry)

Le jonc vaste et jumeau dont sous l'azur on joue
(Mallarmé)

au acelaș fel de muzicalitate, acelaș accent, unic, care este a lui Mallarmé.

Dar intenția acestor considerații nu este o cercetare de influențe mallarmeene în opera lui Valéry. Această cercetare s'a mai făcut, se va mai face. Ea de altfel nici nu are nimic greu în ea, pentrucă oricine, cît de cît pregătit, poate s'o facă. Voiam numai să spun că continuatorul a acoperit cu gloria lui gloria înaintașului, (gloria aceea foarte restrînsă, foarte relativă, dar foarte aleasă, de care se bucura Mallarmé). Învățăturile lui Mallarmé au dat naștere unei opere mai bogate în întindere decît a lui, poate chiar mai variată în aparență, în orice caz mai inteligibilă. Puținele realizări ale lui Mallarmé au rămas cu un ciudat aspect de fragmente, de ruine ale unei cumplite lupte între intenție și faptă. Lupta aceasta sterilă avea să dea rezultate în discipolul atent care, după douăzeci de ani dela moartea învățătorului, avea să realizeze (trădîndu-le, desigur, în bună parte, dar cu o vigoare pe care învățătorul nu o avea) visurile și ideile acestuia, sau măcar unele din ele. Destinul lui Mallarmé a fost să propună viitorului cîteva splendide enigme și să rămînă prin sforțările lui, dacă nu prin realizările lui, un exemplu durabil de înaltă viață spirituală în slujba unei Frumuseți imposibile sau cel puțin inaccesibile omului de azi.

Valéry trage marile foloase ale acestor învățături și ale acestui exemplu. Celebritatea care i-a venit cu o iuțeală fără seamăn l-a așezat printre marii poeți francezi ai epocei contemporane. E greu de prevăzut acum ce va ratifica viitorul din această celebritate. Poezia

aceasta, cu o eloquenţă foarte abil dozată cu o retorică strălucitoare şi sigură, cu numai atît hermetism cît trebue, cu elanuri cerebrale, fără emotivitate, foarte lucrată şi foarte corectă, rezultat al unei premeditări de altfel vizibile, de-o muzicalitate într'adevăr minunată, în care toate resursele aliteraţiei sunt întrebuinţate cu măsură, poezia aceasta pe care admiratorii snobi o numesc de idei, crezînd că o înaltă dar uitînd că o poezie de idei nu există şi că esenţa poeziei este gîndirea în imagini, poezia aceasta lucrată ca un discurs, care nu sugerează nimic altceva decît ceea ce spune în chip expres (şi aici este desigur cea mai mare trădare faţă de Mallarmé care exclama: „Suggérer, voilà le rêve"), nu deschide, cu toată strălucirea ei enigmatică, nicio poartă, spre niciun vis.

Das Schaudern ist der Menschheit bestes Teil!

Acest fior care, după spusa lui Goethe, e tot ce-i mai bun în om, lipseşte în poezia lui Valéry. Nu lipsea lui Mallarmé. Asemănarea dintre ei se opreşte aici. Incomunicabilul rămîne incomunicabil. Taina mallarmeană, atît de rar realizată în cîte un singur vers:

Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui...

Fuir! là-bas fuir! je sens que des oiseaux sont ivres
D'être parmi l'écume inconnue et les flots...

Et tu fis la blancheur sanglotante des lys...

Vertige! voici que frissonne
L'espace comme un grand baiser
Qui, fou de naître pour personne,
Ne peut jaillir, ni s'apaiser!

Trompettes tout haut d'or pâmé sur les vélins...

n'a mai putut trece în meditaţia gravă din *Cimetière marin*, monument splendid şi greoi, dar rece şi sterp, nici în *Narcisse*, nici în *La jeune Parque*. Construcţiile masive ale acestor lungi poeme vor rămîne fără îndoială, dar ca nişte temple din care zeii au plecat, luînd cu ei harul care le însufleţea. (Ceea ce va pătrunde cu mai multă probabilitate în ungherele viitorului vor fi poeme ca *Les Colonnes* sau *Le vin perdu*).

In opera lui Valéry versurile ocupă cantitativ un loc restrîns. De mulţi ani de zile autorul *Vrăjilor* a devenit tot mai mult eseistul Valéry, spiritul ascuţit şi subtil, neprevăzut şi limpede, ale cărui cuvinte adunate în volume cu simplul titlu de *Variété*, l-au făcut să fie pe drept socotit ca unul din cele mai lucide spirite ale epocii noastre.

Luciditatea aceasta este în primul rînd o luciditate formală. Fraza muzicală şi plină, ordonată şi insinuantă, culege gîndurile din cele mai ascunse colţuri ale minţii. Expresia aici este aproape generatoare de gînd. Proza aceasta pură şi ingenioasă farmecă prin incontestabile calităţi de armonie şi de eleganţă. Şi lucru straniu: darul sugerării pe care îl propovăduia odinioară Mallarmé şi care n'a izbutit să treacă decît cu aproximaţie din preceptele învăţătorului în versurile discipolului, apare mai des în proza acestuia.

Necesitatea blestemată şi stimulentă, cît şi firea talentului său, sobru şi intermitent, cu inspiraţia scurtă şi lungi elaborări, l-au făcut pe Valéry să-şi exploateze cu multă avariţie producţia lui literară. Operele lui scurte şi rare — cîteodată de cîteva pagini — sunt trase într'un număr restrîns de luxoase exemplare, subscrise (şi aici rolul snobilor este iarăşi covîrşitor şi util), cu preţuri foarte ridicate, înainte de-a ajunge în mîinile publicului.

Valéry a ajuns astfel să-şi publice, fiind încă în viaţă, pagini de jurnal, note, schiţe, însemnări, proecte, bruioane, în sfîrşit, tot lucruri care, deobicei, sunt publicate de comentatori în apendice la opere complete, tîrziu după moartea unui scriitor.

Grija şi graba aceasta de a-şi exploata admiratorii, oferindu-le cu solemnitate fărîmături ocazionale, are în ea ceva neplăcut. Din toată această publicistică se desprinde o impresie de sterilitate.

Iată, de exemplu, acest ultim volum de varietăţi: *Variété IV*. In celelalte trei volume (în primul, mai ales, excelent din toate punctele de vedere), găsisem eseuri trainice în care marile probleme ale epocii noastre erau tratate şi rezolvite într'un larg spirit de umanitate şi de înţelegere, totul dovedind o minte extrem de vioaie, un dar de-a pricepe şi de-a oferi interpretări adînci şi noi. Erau şi acolo bine înţeles, prefeţe şi note puse mai mult pentru completarea numărului de pagini. Iată însă că acest al patrulea volum este compus numai din discursuri ocazionale. Fără îndoială, un om de mare talent poate spune chiar într'un discurs la o distribuire de premii la un liceu lucruri interesante. Oricum, însă, cînd un scriitor — un poet! — îţi oferă în volum drept operă literară cuvîntările şi toasturile lui, aceasta este o sigură dovadă de secătuire din partea lui. Ai impresia ciudată că a început să lucreze singur la adunarea operelor lui postume.

Eleganţa stilului salvează şi aici ca şi aiurea produsele acestea care sub pana altuia abia s'ar putea numi literatură, dar care sub pana lui Valéry devin juvaeruri stilistice. Şi, dealtfel, am fi de rea credinţă dacă n'am pune imediat la o parte, dintre aceste cuvîntări, discursul pronunţat de Valéry în 1927, cu prilejul primirii lui la Academia franceză, discurs în care, avînd să facă potrivit obiceiului elogiul predecesorului său, care fusese Anatole France, nu pomeneşte o singură dată numele acestuia. Discursul străluceşte de consideraţii subtile, pe lîngă care nu lipsesc nici banalităţile spuse cu un ton savant într'un stil elegant. Dar este acest discurs altceva decît ingenios şi elegant? Poate fi oare altceva un discurs academic? Valéry a ieşit admirabil din încurcătura în care îl pusese obligaţia de-a vorbi despre un scriitor ce-i era antipatic, nepomenind numele acestuia şi prefăcîndu-se toată vremea că vorbeşte despre el fără ca în realitate să-l caracterizeze de loc. Acesta este un joc amuzant, de sigur. Dar ar fi o greşală să i se atribue, aşa cum s'a făcut, semnificaţii adînci şi tîlcuri extraordinare.

Poate chiar mai mult decît acest discurs, ar trebui puse de-o parte din acest volum cele două cuvîntări, ocazionale şi acestea, despre Goethe, cu prilejul centenarului morţii acestuia şi despre Descartes, la inaugurarea unui congres internaţional de filosofie. Goethe şi Descartes sunt spirite înrudite cu acela al lui Valéry. Dacă o invincibilă neîncredere faţă de discursuri nu m'ar opri, aşi preţui de sigur şi în aceste două cuvîntări uşurinţa cu care într'un interval scurt Valéry ştie să atingă cu strălucire şi pătrundere chestiuni esenţiale. Dar şi aici impresia de joc revine. Eleganţa stilului şi a tonului copleşeşte totul, în dauna subiectelor alese. Descartes şi Goethe nu sunt poate chiar cel mai indicat subiect pentru un discurs.

Predilecţia aceasta pentru discursuri, pe care o arată Valéry în ultimul timp nu este întîmplătoare. Ea corespunde unei însuşiri adînci a firii lui. Nu este oare ceva retoric în perioadele masive şi în versurile trainice şi dure din *Narcisse* şi *La Jeune Parque*? Prin aceasta Valéry se alătură de clasicismul francez, al cărui ultim vlăstar, de altfel, este. Ca şi Anatole France. Viitorul îi va aşeza poate în aceeaşi celulă a gloriei. Şi aceasta va fi desigur una din cele mai izbutite ironii ale destinului literar.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

FOC MARE

M'am ocupat în mai multe rînduri, în articole teoretice, de problema neologismelor. Se știe că la noi există cîțiva publiciști care și-au făcut o specialitate din lupta împotriva cuvintelor noi: indiferent de unde provin, în ce condiții și cu ce scop au fost împrumutate, toate elementele de vocabular care nu datează de mai mult de o sută de ani sînt socotite dăunătoare limbii și națiunii romîne. De aceea ele trebue combătute pe toate căile și înlăturate. In general, lupta aceasta nu aduce niciun rezultat pozitiv, căci chiar cei care aplaudă la citirea articolelor antineologiste continuă să vorbească întocmai ca toată lumea, adică cu neologisme. Mai mult decît atîta, chiar printre puriști există vreo doi care, pînă și în articolele în care combat neologismele, întrebuințează un număr imens de franțuzisme. Totuși există cel puțin un cuvînt pe care în oarecare măsură au izbutit să-l elimine: cuvîntul *incendiu*. In cîteva ziare bucureștene, numai vezi în titlu *incendiu*, ci numai *foc mare*. Am ales deci acest exemplu pentru a discuta în mod practic chestiunea neologismelor, pornind dela un fapt concret.

Se știe că unul din principalele argumente ale puriștilor este că întrebuințarea neologismelor sărăcește limba, întrucît îndepărtează cuvintele vechi. Să vedem cum se aplică această teorie la exemplul dat. Marea masă a vorbitorilor are la dispoziție două cuvinte: *foc* și *incendiu;* puriștii vor să ne lase numai pe cel dintîi. Este o îmbogățire sui generis a limbii, aceea care reduce vocabularul cu cincizeci la sută.

Să admitem că *foc* mare ar înlocui perfect pe *incendiu*. Dar acesta mai are și derivate: ce vom face cu ele? Ce vom pune în loc de *a incendia?* Ni se propune *a aprinde* sau *a da foc* (vom vedea mai jos că nu e același lucru). Dar în loc de *incendiator?* Cred că nici *aprinzător*, nici *dătător de foc*. Iar pentru *incendiar?* Știu foarte bine că există teoria ciudată care pretinde că nici nu e nevoie să înlocuim aceste cuvinte, ci putem foarte bine să le înlăturăm fără a pune nimic în loc, sau, în cel mai bun caz, întrebuințînd perifraze. Astfel în loc de *discurs incendiar* am putea zice *cuvîntare care aprinde sufletele*. Să zicem că într'un caz dat s'ar putea. Dar dacă ne-am apuca să înlocuim toate derivatele prin perifraze, am ajunge la formule atît de greoaie și de lungi, încît ar trebui să cerem concediu de pe la slujbe, ca să putem rosti sau asculta o frază.

Spuneam mai sus că *incendiu* dispare din titlurile cîtorva gazete. Nu însă și din cuprinsul articolelor. Intr'adevăr, același ziar scrie în titlu *Foc mare în Capitală*, apoi, în text: *Stingerea incendiului a fost posibilă....*, sau *Cauzele incendiului nu se cunosc*. De ce? Pen-

tru că dacă la nominatif *foc mare* mai merge, la genitiv și la dativ (mai ales la plural) este adesea imposibil. *Cauzele focului mare nu se cunosc* este ridicol, iar dacă o societate ar declara că asigură *contra focurilor mari*, e probabil că n'ar atrage niciun client.

Pe lîngă *incendiu*, cuvînt simplu, se poate adăuga un epitet (poate chiar și două), fără nicio greutate. Pe lîngă *foc mare*, expresie alcătuită dintr'un substantiv și un adjectiv, este greu să mai adaugi încă un adjectiv, și imposibil să adaugi două. Putem zice *un groaznic incendiu*, dar mai greu *un groaznic foc mare*. Un *incendiu uriaș* merge, un *foc mare uriaș* nu. Există adjective care nu se pot pune înaintea substantivului, ci numai în urma lui. Astfel zicem un *incendiu nimicitor*, nu *un nimicitor incendiu;* dar *foc mare nimicitor* nu prea merge, căci e greu să punem două adjective unul după altul.

Să admitem că procedeul e licit, că e bine să înlocuim pe *incendiu* cu o perifrază care-l traduce exact. In cazul acesta trebue să căutăm altceva decît *foc mare*, deoarece *incendiu* nu înseamnă, sau nu înseamnă totdeauna *foc mare*. Cînd Odobescu scrie: *In bătătura casei arendășești ardea un foc mare*, nu ne vorbește de un incendiu, ci de un foc făcut de argați ca să se încălzească. Și ca dovadă că incendiul nu este totdeauna un foc mare, există și *începuturi de incendiu*. Desfid pe cel mai purist dintre puriști să scrie *un început de foc mare*. Deosebirea dintre *foc* și *incendiu* nu este prin urmare că primul e mic și al doilea e mare, deși lucrul acesta poate fi adevărat în multe cazuri. Incendiul este un foc dăunător, pe cînd focul poate fi folositor. In sobă nu e niciodată incendiu, oricît de mare ar fi focul.

In afară de aceasta, mai există mici deosebiri ca să zic așa locale, adică apreciabile numai în anumite contexte. Nu se poate zice că *dragostea a aprins un incendiu în inima cuiva*, afară de cazul cînd vorbitorul are de gînd să stîrnească rîsul ascultătorilor. Tot așa însă în fraza *Franța a ieșit întinerită din incendiul revoluționar*, n'am putea înlocui pe *incendiu* cu *foc*. Fără să mai pomenim de expresiile ca *arme de foc*, *para focului*, *scump foc* și atîtea altele unde nu s'ar putea întrebuința *incendiu*.

Să mai notăm numai că verbul *a incendia* nu este același lucru cu *a arde*. *A incendia o casă* înseamnă numai a încerca să o faci să ardă, căci este posibil, ca încercarea să nu reușească, pe cînd *a arde o casă* înseamnă a o nimici într'adevăr prin ardere. Se poate spune, ce e drept, *a da foc* sau *a pune foc unei case*. Dar ne izbim atunci de greutățile pe care le-am întîlnit la *foc mare* pentru *incendiu*. In loc de *casă incendiată* trebue să spunem *casă căreia i s'a dat foc*, ceea ce, trebue să recunoaștem, este destul de complicat. Apoi, dacă *a incendia* nu e chiar tot una cu *a arde*, nu este însă nici în totul egal cu *a pune foc*, căci acesta din urmă reprezintă numai simplul gest pe care-l face incendiatorul, pe cînd verbul *a incendia* are în vedere și focul care se va încinge.

In concluzie: nu este niciun motiv să îndepărtăm pe *incendiu*, care nu poate fi perfect înlocuit prin niciun alt cuvînt și care este necesar pentru a exprima o noțiune bine definită.

AL. GRAUR

CRONICA EXTERNĂ

DRAMA EUROPEI

Cehoslovacia a fost desființată, pînă cînd evenimente ce devin inevitabile îi vor reda ființa și libertatea. Teritoriul său a fost încorporat Reichului german prin actele de trădare sau de inconștiență ale unor oameni politici cehi, sloveni și ruteni și pe urma politicii germane de expansiune și de cucerire. Și, dacă e vorba să enumerăm toate cauzele grave, trebue să adăugăm de asemenea descompunerea politicii de colaborare, la care au contribuit atîtea State și pe care au pecetluit-o Franța și Anglia la München.

Chiar înainte de această tragică dată, apărarea Statului cehoslovac fusese diminuată de tendințele centrifuge manifestate de naționalitățile slovace și rutene. Ele pierdeau din vedere că singura condițiune a desvoltării lor libere era conviețuirea în Statul Cehoslovac. Cu atît mai mult cu cît acest Stat era fundat pe principii democratice, care îngăduiau satisfacerea treptată a aspirațiunilor lor juste. Nici Slovacia, nici Rusia Subcarpatică nu aveau mijloacele materiale necesare unei vieți independente și nu ar fi putut să răspundă necesităților brutale pe care situațiunea actuală a lumii le impune Statelor mici.

In momentul cînd asupra Cehoslovaciei apăsa forța germană și cînd alianțele și amicițiile contractate de ea se diluau, Slovacii și Rutenii, cu o lipsă de prevedere inexplicabilă, măcinau puterea de reacțiune a Statului prin cererile lor exorbitante. Crezînd că își croiesc astfel drumul spre libertate, ei pășeau spre sclavie.

In Septemvrie trecut, destinul cehoslovac, care pînă atunci fusese ocrotit de înțelepciunea conducătorilor, de munca și patriotismul cetățenilor și de prietenia Statelor civilizate, s'a întunecat. Dușmăniile străine s'au agravat; veleitățile de emancipare interioară s'au desfrînat; slăbiciunea democrațiilor occidentale a atins centrele lor vitale; iar „realismul" oamenilor politici din acele țări a frînt instinctul de conservare național.

In această atmosferă de lașitate și de prostie, șeful Statului Cehoslovac nu a luat hotărîrea dramatică pe care o cerea salvarea Statului. A fost uluit poate de pasiunea negocierii sau de imnul păcii. A uitat că el nu avea misiunea să salveze pacea, ci să păstreze Cehoslovacia, integritatea și libertatea ei. Nu și-a adus aminte de Serbia din 1914. A fost de o candidă noblețe, în loc să fie de o aspră energie.

Serbia din 1914 nu și-a plecat onoarea și nu și-a economisit sîngele. Singură, mică, sărmană, fără alianțe și departe de Anglia și de Franța, cum ar fi Columbia astăzi, a înfruntat puterea unui mare imperiu. Și în jurul său au venit, rînd pe rînd, toate puterile lumii,

fiindcă toate se băteau pentru propriile lor interese și se înălțau pînă la aceleași principii de justiție și de onoare, pe care le-ar fi invocat și Cehoslovacia. Citiți memoriile de pe acea vreme: tot Occidentul gemea că nu se poate bate petnru o țară mică și necunoscută. Aduceți-vă aminte de situațiunea militară de atunci: o mare inferioritate a Intelegerii cordiale față de statele germanice. Franța era lipsită de armamentul greu al Germaniei, Anglia nu avea niciun fel de armată de uscat. In amîndouă țările, un profund spirit pacific. Raportul de forțe din Septemvrie era cu mult mai avantajos pentru cele două democrații decît atunci. Ele erau sigure de colaborarea marilor puteri, care le-au ajutat în 1914 și mai tîrziu. O singură deosebire: Franța avea pe Poincaré și Clemenceau; astăzi, are pe d-nii Bonnet și Flandin. Dar necesitățile vitale ale unei mari națiuni trec peste aceste accidente.

D-l Beneș nu a avut eroismul unui gest decisiv. Departe de mine dorința de a tăgădui meritele acestui mare om de stat. Cronicile acestea sunt martore ale sentimentului de admirație cu care am judecat actele lui politice, înțelepciunea și abilitatea cu care a condus politica externă a țării sale, claritatea concepțiunilor sale, devotamentul față de principiile și instituțiunile de libertate și de justiție. L-am văzut, l-am urmărit în nenumărate conferințe și comitete internaționale. Profund pacific, el a înțeles totuși dela început care erau condițiunile pozitive ale unei adevărate organizațiuni de pace a Europei, de unde va naște amenințarea și care erau precauțiunile necesare. Și a vrut să slujească în mod egal opera de împăciuire europeană și nevoia de apărare în comun a statelor pacifice din Europa. Alături de alți oameni politici, el a preconizat sisteme și metoade, combătute violent în ultima vreme, dar spre care se îndreaptă din nou toate nădejdile de pace din Europa și toate voințele de apărare ale statelor suverane. Nici el, nici colegii săi străini nu aveau să-și plece capul: toți erau devotați păcii și nu urmăreau decît salvarea țărilor pe care le reprezentau. Ostilitatea venea din aceeași parte de unde vine astăzi agresiunea.

Dar toată politica făcută douăzeci de ani de d-l Beneș ducea la o singură concluziune: apărarea militară în fața oricărei încercări de desmembrare a Statului Cehoslovac. De ce, în ultimul ceas, a părăsit această pozițiune?

Fiindcă a fost înșelat de Franța și de Anglia? Fiindcă s'a găsit în fața voinței de agresiune din partea unor state pe care le-ar fi crezut cel puțin neutre? Fiindcă voințele de autonomie interne au slăbit capacitatea de reacțiune a națiunii? Sau fiindcă a crezut în trăinicia unui nou Stat cehoslovac, care, micșorat ar fi căpătat totuși o mai mare coeziune, dar nu s'ar fi putut sprijini decît pe sinceritatea Germaniei? Toate aceste motive reale, grave au determinat, desigur, hotărîrea d-lui Beneș. Toate însă ar fi putut fi învinse de o deciziune eroică. Spiritul metodic de deliberare, de alegere, de negociațiune al președintelui republicii ar fi trebuit să se simplifice într'un act elementar.

In fața tragediei cehoslovace de astăzi, ar părea de prisos o discuțiune nouă a evenimentelor din Septembrie. Dar acolo este cauza imediată a dureroasei situațiuni de astăzi. Neputînd să contribuim la împiedicarea unui act tragic și neuman, ne rămîne să căutăm în dezastrele altora lecțiuni pentru viitorul neamului nostru. Și greșeala d-lui Beneș va trebui să lumineze conștiința tuturor Statelor, care voiesc să-și păstreze ființa.

Intre exemplul Serbiei din 1914 și cel al Cehoslovaciei din 1938, istoria a ales.

După mutilarea din Septembrie, Ceho-Slovacia a încercat o reorganizare a Statului, adoptînd o nouă orientare externă și ocupînd o

diminuare considerabilă a libertăţii sale de acţiune. Noua sa situaţiune se sprijinea pe vecinătatea imensă a Germaniei şi se supunea la exigenţele guvrnului dela Berlin. Economia, armata, comunicaţiunile, finanţele, constituţiunea, alegerea conducătorilor toate ţineau seama de dorinţele germane. Astfel, Ceho-Slovacia vrea să-şi păstreze independenţa, dar îşi înstrăina elementele ei componente. Aceste concesiuni esenţiale goleau de substanţă voinţa de neatîrnare. O naţiune nu poate să-şi menţină libertatea de desvoltare, dacă îşi dă din mînă bogăţiile şi facultatea de deciziune. Slăbindu-şi pe rînd poziţiunile de rezistenţă, acceptînd infiltraţiuni străine în structura sa economică, un stat îşi pierde treptat neatîrnarea. Independenţa unei ţări nu este o simplă declaraţiune de voinţă, ci este o combinaţiune fermă de conştiinţă, adică de forţe morale şi de elemente materiale.

Ceho-Slovacia a încercat totuşi să-şi asigure o nouă existenţă în cadrul, în „spaţiul" german. Ea s'a asfixiat însă în acest mediu impropriu pentru orice liberă existenţă naţională.

Istoria înregistrează o îndoită lecţiune: *a)* nu există rectificare de frontiere, ci descompunere de State, şi *b)* orice independenţă naţională este roasă şi distrusă de concesiuni esenţiale, al căror scop aparent este dobîndirea bunăvoinţei unei Mari Puteri.

Colaborarea economică este desigur un mijloc al bunei înţelegeri politice. Fiecare ţară trebue să o dorească şi să-i caute formele celei mai fructuoase funcţionări. Ea trebue concepută însă potrivit cu interesele mutuale şi cu libertatea politică a Statelor. Şi trebue practicată pe baza unor legături internaţionale multiple. Ceho-Slovacia, cu aşezarea sa geografică şi cu poziţiunea sa internaţională după München, ţinea seama de situaţiunea dominantă a Germaniei. O făcea într'o măsură atît de largă încît pierduse dreptul de liberă alegere sau de liberă desvoltare. Nu a fost totuşi de ajuns pentru planurile germane ce tindeau la alcătuirea „spaţiului vital". Europa cunoaşte astăzi acest nou sistem şi definiţiunea sa cea mai autentică.

Soarta Ceho-Slovaciei de după München a fost dureroasă. După ce echipa oamenilor serioşi şi patrioţi care o condusese pînă atunci, a fost eliminată, s'au ridicat în fruntea Statului oameni improvizaţi, fără sensul răspunderii, iar aspiraţiunile de înălţare şi de libertate ale Slovacilor şi Rutenilor s'au desfrînat. Au pierdut orice nobleţe şi orice independenţă, au căzut pe mîna agitatorilor de profesie sau a unor prelaţi fără măsură. Monseniorul Tiso într'o parte, Monseniorul Volosin în cealaltă n'au înţeles că numai în cadrul Statului Cehoslovac puteau spera într'o liberă desvoltare a fiinţei naţionale a popoarelor pe care le reprezentau. Conduşi de raţionamente pe care nu le putem înţelege, ei s'au desfăcut de o frăţească solidaritate şi au subjugat popoarele lor la guverne străine.

Să fi fost acesta scopul luptei lor de eliberare?

Solidaritatea internă a unui Stat este prima condiţiune a independenţei sale naţionale.

Ce s'a petrecut în ultima vreme cu conducătorii oficiali ai Statu-Cehoslovac, cred că numai istoria viitoare va putea stabili. Prieteni îndureraţi ai acestui popor, ne uităm cu uimire la conduita şefilor săi.

Dincolo de Ocean însă, d-l Beneş reface, ca înainte de 1919, un guvern provizoriu, menit să lupte pentru independenţa naţiunii sale. Printre argumentele pe care le va folosi, va menţiona desigur pe cele pe care le-a susţinut cu atita vigoare propaganda germană pînă în Septemvrie 1938.

Utima lovitură germană a pus tuturor Statelor europene problema existenţei lor. Chestiunea este prea gravă, pentru ca să o tratăm cu ipocrizii şi abilităţi. M'aşi simţi ruşinat în faţa cetitorilor acestei reviste, dacă nu aşi vorbi deschis şi drept. Orice romîn cu simţul naţional o poate face, fiindcă ştie că nimeni nu îl poate bănui de vreo duşmănie preconcepută sau de vreo poftă de cucerire. Toţi luptăm pentru independenţa noastră naţională. Toţi dorim o pacinică colaborare cu toate Statele. Nu avem decît preferinţele pe care ni le impune ameninţarea hotarelor noastre sau a libertăţii noastre. In raport cu această ameninţare, căutăm garanţiile necesare.

In centrul Europei, se desvoltă o imensă putere de cucerire. In slujba ei un popor disciplinat, muncitor, viteaz pune orice mijloace. Seducţiunea şi teroarea, abilitatea şi puterea, prietenia şi duşmănia, principii umanitare şi doctrine de violenţă, apeluri la civilizaţiune şi revolta contra tutulor tradiţiunilor, slăbiciunea morală şi inspiraţiunile biblice ale străinilor, instituţiunile lor tolerante şi dragostea lor de pace, etc., sunt folosite de propaganda şi acţiunea acestui popor tenace şi puternic. Doctrina pe care se sprijină se schimbă după necesităţile acţiunii de expansiune. Egalitatea de drepturi pentru naţiuni egale prin civilizaţiunea lor; principiul autodeterminării naţionalităţilor pentru stringerea în imperiu a tuturor provinciilor locuite de Germani; stingerea dificultăţilor interne ale Statelor prin subjugarea lor; spaţiul vital, pentru un popor numeros şi lipsit de materii prime, etc. Utimele contrazic şi anulează pe primele? Logica trebue îngenunchiată în faţa planurilor politice. Aceste doctrine trebue să îndeplinească rînd pe rînd aceeaşi funcţiune: să găsească crezare la victimele de mîine; să împartă opiniunile publice din celelalte ţări şi să le paralizeze forţele de rezistenţă.

Luaţi un exemplu: în virtutea ideologiei lor, puterile totalitare s'au solidarizat şi au luptat contra comunismului şi a democraţiei; dar puterile democratice nu aveau voie să răspundă pe baza principiilor lor. Aceasta ar fi fost o agresiune. Luptă ideologică la Berlin şi la Roma, dar niciun răspuns ideologic dela Paris sau Londra.

Luaţi alt exemplu: şefii guvernelor totalitare se chemau realişti fiindcă nu credeau în declaraţiuni internaţionale, în pacte, în instituţiuni de pace, ci, plini de aspră energie, se bizuiau numai pe putere şi formulau cu vigoare revendicări în numele onoarei naţionale. Dacă şefii celorlalte guverne adoptau acelaşi punct de vedere, menţineau drepturile şi onoarea statelor pe care le reprezentau cu o egală tărie, ei erau învinuiţi de spirit războinic sau trataţi de autopişti. De o parte, vigoarea revendicărilor era semnul păcii, de cealaltă era concesiunea.

D-l Eden, care dorea să înconjure de precauţiuni acţiunea diplomatică a Marei Britanii, era un om politic utopic; d-l Chamberlain era realist, fiindcă înmulţea concesiunile şi se încredea în sufletul bun şi dezinteresat al partenerilor săi.

Ultimele zile par a fi produs pretutindeni revizuiri de conştiinţă, rectificări de poziţiuni. D-l Chamberlain însuşi a declarat că o revizuire generală este necesară. Un om de Stat, care a experimentat cu atita tenacitate şi atita idealism metoda conciliaţiunii, revine la o considerare mai directă a realităţilor. Nimeni nu are mai multă autoritate morală decît d-sa ca să opereze o adaptare a politicii britanice la noua situaţiune.

Definiţiunea realismului tinde să capete aceeaşi accepţiune în toate ţările.

Dar evenimentele actuale fac o nouă dovadă a unei concepţiuni ce părea părăsită, după ce fusese combătută după vederile germane, în mai toate ţările: apărarea în comun, securitatea colectivă. Idee simplă şi pozitivă: pericolul care ameninţa orice Stat, era mai puternic decît propriile forţe ale Statului ameninţat. In caz de agresiune, el nu se putea apăra, în mod eficace, decît cu asistenţa altor naţiuni. Unindu-ne puterile, ne-am putea apăra, altfel devenim victime succesive. Graţie unei propagande stăruitoare şi a unor mari

naivităţi, ideea a fost compromisă şi instituţiunile şi organizaţiunile care o susţineau au fost ruinate.

In locul său, pacte bilaterale şi neutralităţi. Adică fiecare naţiune redusă la propriile sale mijloace. Oameni politici mai ingenioşi propuneau blocuri de neutri, adică o coaliţiune a victimelor.

Nu e ceasul încriminărilor. Trebue să ne îndepărtăm de orice motiv de discuţie. Să constatăm numai că pericolul îndreaptă toate Statele către această politică de apărare în comun. Poarte orice nume; aşi dori numai să beneficiem de avantagiile ei.

Ţara noastră pacifică nu doreşte decît ca liniştea renăscută în Europa să-i îngădue o politică de colaborare şi să-i dea răgazul unei desvoltări interne şi a schimburilor fructuoase cu toate ţările. Nu vrem nimic dela nimeni, în afară de respectul hotarelor noastre şi al independenţii acestei naţiuni. Dar pentru apărarea lor, vom lupta cu oricine. O naţiune care nu are în conştiinţa sa şi acest mijloc suprem, nu poate trăi liberă. Noi vrem să salutăm pacea. Dar pacea care să ne garanteze existenţa noastră, fiindcă înainte de orişice, noi trebue să salvăm patria.

CONST. VIŞOIANU

20 Martie 1939

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

COMENTARIU LA UN MANIFEST-PROGRAM

II

In cronica precedentă am comentat pasagiile privitoare la învăţămîntul primar, din manifestul-program pe care guvernul ţării l-a adus la cunoştinţa generală, în ziua de 7 Februarie a. c. In cronica de faţă, continuînd desvoltările începute, ne vom ocupa de pasagiile următoare, privitoare la învăţămîntul secunadr, profesional şi particular.

a) Despre şcoala secundară, găsim acest pasagiu: *Şcoala secundară teoretică va fi astfel organizată ca să ajute procesul de formare al personalităţilor. Vom stabili în fiecare ţinut cîte un liceu de selecţie, care va funcţiona după anumite norme, cu un corp profesoral special ales şi unde nu vor putea fi primiţi şi nu vor putea rămîne decît elevii care îndeplinesc condiţiunile speciale de sîrguinţă, de desvoltare morală şi intelectuală.* Să ne oprim puţin asupra acestor precizări, şi să scoatem în evidenţă cîteva din semnificaţiile lor de seamă.

Există astăzi o părere, aproape unanimă, că şcoala secundară nu mai pregăteşte personalităţi, că nu mai are această posibilitate, că în privinţa aceasta se află, faţă de trecut, într'o netăgăduită scădere.

Faptul astfel caracterizat este poate just. Aparenţele, toate, pledează pentru adevărul lui. Iar dintre acestea, cele mai elocvente sunt acelea care privesc atitudinile şi stilul de viaţă al elevilor de astăzi.

Incontestabil, elevii de astăzi, în marea lor majoritate, nu mai seamănă cu cei de altă dată. Par mai mici, mai neformaţi, parcă mai puţin pătrunşi de sentimentul persoanei şi al demnităţii lor. Au un fel de teamă, de sfială caracteristică, de a ieşi din comun. Citesc mai puţin şi, în orice caz, rareori mai citesc lucrurile de prima mînă. Altă dată exista, ca să zicem aşa, o categorie a liceanului cultivat. Adică, a liceanului care citea, care urmărea revistele literare şi ştiinţifice, care se pasiona de teatru şi de problemele lui, care colabora la reviste de specialitate, care dovedea aplicări mai vii pentru textele şi valorile clasicismului, care trecea prin frămîntări de conştiinţă şi care, oricum, ştia să aibă curajul spiritual al fiinţii lui, adeseori cum nu se putea un altul mai ferm şi mai disciplinat. Fireşte, şi acesta era tot un adolescent, dar un adolescent care îşi trăia această etapă de viaţă într'un mod mai patetic şi, prin aceasta, într'un mod care

il făcea să simtă nevoia unei personalităţi proprii mai de timpuriu decît cel de astăzi. Nu ne desparte de aceasta decît cîţiva ani şi, totuşi, între lucruri parcă s'a săpat o prăpastie. Şcoala de astăzi îşi construeşte, sub ochii noştri, un alt chip. Pe măsură ce înaintează în această străduinţă, imaginile care o populau altă dată încep să pară dintr'o lume străină şi îndepărtată. Viaţa, sensurile ei de atunci, omenia pe care a răspîndit-o fără precupeţire, devotamentul atîtor generaţii de entuziaşti care i-au închinat totul şi atîtea dintre credinţele pe care le-a aşezat la temeliile alcătuirii noastre moderne, toate acestea încep să fie uitate, pe alocuri chiar dispreţuite.

S'a făcut remarca aceasta: în vechea noastră şcoală secundară se vorbea mai puţin decît acum despre „vocaţie", dar aceasta era, totuşi, o realitate spirituală mai simţită şi mai respectată; nu se întîlneau la tot pasul preocupări ca acestea — „orientare profesională", „profil psihologic", „studiul individualităţii", „determinări caracterologice", etc., — dar, cu toate acestea, cugetele stăpîne pe ele însile erau mai multe, iar nevoia lor de disciplinare morală mai evidentă. Schimbîndu-se toate acestea, şcoala secundară a pierdut, în acelaşi timp, ceva din putinţa ei clasică de a sădi, în sufletele pe care le creşte, temeiuri reale ale viitoarelor lor personalităţi.

In mare măsură, cei care gîndesc astfel au dreptate. Problema astfel schiţată este vastă şi complexă. Cauzalitatea ei este multiplă. In primul rînd, este dela sine înţeles că şcoala, în liniile ei generale, nu poate fi altfel decît viaţa întreagă din jurul ei, altfel decît aceasta îi cere şi o constrînge să fie. In ultimul timp, şcoala şi-a aparţinut din ce în ce mai puţin. Evenimente mari, care au dictat întregei societăţi contemporane un alt stil de viaţă decît acela pe care şi l-ar fi dorit în mod normal, au constrîns-o şi pe ea să se transforme şi, mai ales, să renunţe la aproape toate atributele ce puteau să-i asigure autonomia şi demnitatea ei unică.

Trebue să formăm în şcoală personalităţi! Acesta este strigătul pe care îl lăsăm să scape ca un reflex necesar, orideciteori analizăm mai de aproape realităţile prezente şi, mai ales, orideciteori ne luăm curajul de a întrevedea ceva din consecinţele lor. Fără îndoială, nu este nimeni care să gîndească altfel, care să nu dorească acest lucru cu o patriotică şi înaltă ardoare. Din nefericire, fiecare moment de acesta este însoţit de o suferinţă, pentrucă, ne dăm seama cu toţii, condiţiunile pentru a lucra la înfăptuirea şi desăvîrşirea adevăratelor personalităţi devin din ce în ce mai grele şi mai încercuite.

In şcoala noastră secundară de astăzi se munceşte mult, tot aşa de mult ca şi altă dată. Insă, trebue să recunoaştem, cu mai puţin spor decît în trecut. Dela războiu încoace, în viaţa acestei şcoale n'au fost măcar doi ani consecutivi, care să semene unul cu celălalt. Reformele, iniţiativele şi transformările au curs în valuri, uneori întra'devăr lăsînd în urma lor sentimentul stenic al unor adaptări necesare, dar alte ori lăsînd în urma lor o involburare generală şi o stare de incertitudini mergînd pe alocuri pînă la panică. Acestea au şubrezit poziţia şcoalei secundare, sub toate raporturile. Au adus-o în situaţia să nu mai ştie încotro merge. Au pus-o la dispoziţia prea multor oameni noi, aceia care ieşau la suprafaţă cu prilejul fiecărei reforme. Mulţi dintre aceştia nu aveau, pentru noua lor misiune, decît o vagă pregătire. Produşi ai întîmplării, mai mult decît ai unor programe de viaţă îndelung şi metodic urmărite, cuvîntul lor de ordine, fireşte, nu putea să fie acela de încadrare pe nişte făgaşuri clasice, ci de fluturare a unor criterii noi, acelea care să le dea maximum de actualitate, cu minimum de pregătire. Unul cîte unul, elementele care patronaseră vechea alcătuire a şcoalei secundare au început să se clatine. Mulţimea reformelor care s'au succedat dela

un an la altul au uluit-o, i-au răpit încrederea în ea însăşi, au făcut-o o prizonieră a contingenţelor, au încercuit-o într'o serie de timorări pe care nu le cunoscuse pînă atunci, şi, în general, au făcut-o să nu mai fie deloc stăpînă pe vechile ei criterii de viaţă. Reformele şi noui ei susţinători au adus în şcoală, aşa cum era firesc, un alt ritm ideologic, o altă sferă de preocupări. Au început să fie invocate, la tot pasul, pedagogia şi pretenţiile ei revoluţionare. Adeseori, această pedagogie n'a fost cea organică, ci o pedagogie împrumutată din sisteme străine, o pedagogie în care se introduceau nenumărate elemente noi, dar din care se scoteau tocmai cele mai esenţiale şi mai etern adevărate: pasiunea continuităţii şi respectul hotărît al valorilor culturale. Spuneam mai sus: în şcoala de astăzi se munceşte tot atît de mult ca şi altă dată, dar fără sporul de atunci. Din cauza aceasta: pentrucă şcoala de astăzi nu mai lucrează pe făgaşurile ei proprii; pentrucă doctrina ei tradiţională este adeseori negată sau privită cu indiferenţă şi pentrucă una nouă nu se poate întemeia, în mod organic şi adevărat, prin improvizări sau prin transformări revoluţionare; cu alte cuvinte, pentrucă obligată să experimenteze şi să inoveze necontenit, ea nu mai are putinţa să fie ea însăşi, să-şi desfăşoare în linişte o doctrină proprie şi un program corespunzător.

Fără îndoială, pedagogia noastră, şi aceea predată oficial pe catedrele autorizate şi aceea pe care am ventilat-o curent în discuţiile noastre libere, a exagerat. Am preţuit ideea „şcoalei din plăcere", mai mult decît trebuia. Şcoala, ca oricare activitate omenească, este muncă, este răspundere, este încordare grea, este viaţă în curs care îşi desvălue sensurile numai acelora care vor şi care se străduesc să le înţeleagă. Toate acestea, bineînţeles, nu pot fi „plăceri", şi mai ales „plăceri" în sensul limitat şi cu o notă de epicureism desacordat, pe care l-am atribuit adeseori acestui termen. Ne-am ridicat, de asemeni, împotriva prea multor ore în sala de curs sau în laboratorii, şi am pretins, aşa cum este în Anglia sau în America, evadări repetate dintre ziduri, pe terenuri de sport, în natură, în locuri care să nu reclame altceva decît „liberul efort". De sigur, conduse disciplinat, aceste lucruri îşi au sensul lor şi, recunoaştem, un sens util, de neînlăturat. Incepem să greşim, însă, de acolo de unde pretindem să facem lucrurile aidoma ca în alte părţi. Anglia, de pildă, îşi poate îngădui luxul de a-şi da sisteme şcolare cît de libere. Poporul ei se bizue pe o cultură milenară. Viaţa lui spirituală se află în echilibru stabil. Temperamentul şi caracterul rassei alcătuesc forme definite, aproape tot atît de sigure şi de necesare ca şi formele naturii. Atît problema insului cît şi aceea a colectivităţii sunt acolo valori ferme, articulate în aşa fel încît cu greu s'ar mai putea ivi ceva care să le sdruncine, care să le oblige a renunţa cu ceva la demnitatea şi integritatea lor. Fără îndoială, cazul nostru este altul. Civilizaţia noastră modernă este de dată recentă. Acţiunile noastre de viaţă, cel puţin sub raport spiritual, nu înfăţişează încă o medie organică, îndeajuns de precizată şi de lămuritoare. In multe privinţe, ne aflăm încă într'o fază a strîngerilor de material. Faptul este simplu şi îndeobşte cunoscut. A-l recunoaşte, şi a trage din aceasta concluziile care se impun, nu este un act de nepatriotism, ci o condiţie necesară pentru a şti ce avem de făcut. Societăţile fac dovada puterii şi a legitimităţii lor, în măsura în care ştiu să-şi dea normele şi programele de acţiune conforme cu destinul lor. In clipa de faţă, noi nu ne aflăm în situaţia de a ne acorda sisteme libere de muncă, în special în instituţiile noastre de învăţămînt. In bună parte, acestea nu ar cădea pe realităţi îndeajuns de formate, capabile să discearnă din ele ce este bine şi ce este rău, ci pe realităţi încă fragile, dominate de aparenţe şi de străluciri trecătoare, mai mult decît de esenţe şi de încadrări metodice. De aceea,

problema pe care trebue s'o urmărim e simplă și ireductibilă. Nu avem încă dreptul la rafinamente pedagogice, la rafinamente din acelea care, acolo unde apar întîia oară, sunt adesea doar forme de vacanță, de destindere, completări oarecare într'un program vast și definit, nu însă și programul însăși, așa cum totuși l-am considerat adesea. Pe planurile vieții spirituale, noi trebue să muncim încă, necondiționat, cu o disciplină aspră și necruțătoare a efortului. Este o condiție de neînlăturat, pentru a intra cu drepturi legitime în adevărata viață spirituală a epocei contemporane.

Vorbind despre școala secundară și despre activitatea ei generală, am caracterizat-o adesea drept o litanie prelungită, o desfășurare fără aer și descurajant de monotonă. Poate că am greșit. Lucrurile mai pot fi înțelese și altfel. Din alte puncte de vedere, „monotonia" aceasta este tocmai faptul pe care se sprijină mai mult unul din sensurile clasice ale școalei. Ea ne obligă să înțelegem continuitatea lucrurilor; ritmul ei egal ne învață să fim metodici, atenți, răbdători și ne deprinde cu simțul răspunderilor. Munca, descoperirea și înțelegerea adevărurilor ne cer pătrunderi în adîncime și ne cer perseverări tot felul. Ca să le realizăm, nu e nevoe de mai multe stiluri ci de unul singur, dar de unul pe care să-l fi deprins în chip răbdător, a cărui frumusețe și necesitate s'o înțelegem nu prin schimbări și colorări artificiale, ci dimpotrivă, prin stăruință și unitate spirituală desăvîrșită. Este clar: lucrurile grele și adînci nu pot fi altfel decît monotone. Dar, repetăm, o monotonie gravă, care să semene cu încordările tăcute ale meditației sau cu înlănțuirea egală a sunetelor într'o cantată de Bach.

Școala trebue să formeze personalități! Altminteri nu-și justifică existența și nu legitimează niciunul din sacrificiile care se fac pentru întreținerea ei. In privința aceasta, pasagiul oficial pe care l-am citat are desăvîrșită dreptate. Ca să poată răspunde însă la această obligație, școala are nevoe să i se asigure o doctrină precisă și să i se respecte normele și valorile ei clasice. Marile școli din lume sunt acelea care au putut să-și păstreze mai bine tradiția. Noi nu avem pînă acum tradiții de nivelul celor apusene, ci numai cîteva începuturi promițătoare. Ințelese altfel, mai cu grije și mai cu sfințenie, aceste începuturi ar putea, totuși, să ne ajute, în cît nu ne închipuim de multe nedumeriri și desorientări spirituale ale clipei de față. Poate că aceasta este una dintre problemele de seamă, de care viitoarele școale model, menționate în declarația oficială, ar trebui să țină seama.

b) Citim mai departe, în manifestul-program de care ne ocupăm: *Răspunzînd cerințelor vremii, vom da o deosebită atenție învățămîntului profesional, care va fi radical schimbat, dobîndind organizarea lui firească. Acest învățămînt este menit, în concepția noastră, să creeze meșteșugarul romîn, să ajute la romînizarea clasei meseriașilor și a micilor negustori din țară.*

De aceea, pornind dela acest principiu, învățămîntul profesional se va întemeia pe necesitățile de desvoltare ale industriei și meseriilor romînești, înlăturînd caracterul teoretic pe care îl are astăzi și căpătînd o altă structură decît cea de acum.

Din acest pasagiu, reținem următoarea precizare: *învățămîntul profesional va fi radical schimbat.* Intr'adevăr, iată o condiție fundamentală, pentru buna îndrumare a acestui învățămînt. Afirmînd aceasta, nu venim în conflict cu niciunul din punctele de vedere desvoltate mai sus. In prezent, învățămîntul profesional nu are structura și organizarea trebuitoare. Nu trebue să ne ferim de a spune adevăruri. Pînă acum, acest învățămînt s'a desfășurat doar în marginea unor preocupări cu adevărat atente și statornice. Aceasta, nu

numai din partea forurilor școlare propriu zise, ci din partea întregei noastre politici culturale. Pînă acum cîțiva ani, acest învățămînt funcționa cu o organizare învechită și empirică, aceea pe care și-o înjghebase în a doua jumătate a secolului al 19-lea, în faza primelor noastre cuceriri burgheze, și pe care o continua într'un mod artificial, făcînd concesii contingențelor și căutînd să se strecoare minor, în umbra celorlalte ramuri de învățămînt care străbăteau victorios pasul vremii. Epoca de organizări și de străluciri școlare a lui Spiru Haret a trecut pe lîngă el cu o indiferență suverană, aproape fără să-l atingă. Istoricește, faptul este explicabil: această epocă avea în vedere burghezimea orașelor noastre, aceea care trebuia să se îndrepte, nu înspre ateliere sau înspre țarină, ci înspre posturile de conducere socială și politică ale nouei noastre așezări de Stat. Spiru Haret s'a ocupat de învățămîntul primar, pentrucă acesta era o bază și o condiție minimală pentru orice funcționare modernă, și de cel teoretic — secundar și superior — pentrucă acesta trebuia să organizeze și să ilustreze sensurile liberale ale epocei. Astfel, învățămîntul profesional era privit, în viața noastră publică și culturală, ca o formă inferioară, ca un refugiu pentru cei care nu puteau să pătrundă în școlile teoretice și, în general, ca o instituție menită mai de grabă să dea unele soluții de viață temporare, decît să creeze o spiritualitate convingătoare, adaptată diferitelor activități practice ale epocei de astăzi.

Reforma alcătuită mai anii trecuți a pornit, deasemeni, dela premise șubrede. In loc să pătrundă în inima realităților, dimpotrivă, doar le-a înconjurat. Ea n'a adus lucrurilor nicio schimbare hotărîtă, esențială. In loc să creeze niște școli autentice, firește nu lipsite de spiritualitate cărturărească dar cu una inspirată din demnitatea vie a activităților practice, dimpotrivă, a făcut o serie de concesii formale, de natură să slăbească și mai mult caracterul real al acestor școli și, cele mai multe, de natură să nu reprezinte nimic altceva decît inutile și naive susceptibilități sociale. Organizarea de astăzi a școalelor profesionale este artificială și neconvingătoare. Toate poartă denumirea nepotrivită de *licee* și *gimnazii*. In cuprinsul lor, materiile teoretice n'au suferit nicio simplificare. Dimpotrivă, pe alocuri, acestea au fost chiar sporite. Statutul corpului didactic respectiv a rămas, tot ca mai înainte, plin de ambiguități și de nepotriviri. Ideea de serviciu, de încadrare în acest învățămînt, n'a căpătat încă stabilitate. Catedra de aici este socotită ca un preliminariu, ca o carantină socială, ca o treaptă fatală pentru obținerea aceleia din învățămîntul teoretic. Singurii legați de aceste școli, firește prin forța lucrurilor, sunt maeștrii de diferite specialități practice. Numai aceștia, însă, nu sunt de ajuns, pentruca aceste școli să poată însemna, pe lîngă oficii valabile pentru deprinderea înțeleaptă a meșteșugurilor, și instituții pentru o bună și echilibrată pregătire spirituală.

Toate aceste desvăluiri sunt evidente. Ele ne pun problema în față, cu o duritate aproape dureroasă. Insă, aspectele problemei nu se mărginesc aici. Mai este cel puțin unul de care trebue să ținem tot pe atîta seama.

Creearea meșteșugarului romîn este o problemă complexă, cu filiațiuni care pătrund pînă în toate sectoarele simțirii și acțiunii noastre naționale. De aceea, n'o putem pretinde numai școalei și nu avem dreptate cînd lăsăm să apese asupra ei toate responsabilitățile faptului. Pînă acum, trebue să recunoaștem, n'a putut să existe încă un moment adevărat al învățămîntului nostru profesional. In pri-

vința aceasta, multe dintre rechizitoriile pe care le formulăm plutesc în vînt, pentrucă ele nu țin seama de anumite condiții fatale ale evoluției noastre moderne. Este cert că o burghezime de tipul aceleia dela noi nu putea să înceapă cu formarea păturilor ei producătoare, ci cu formarea celor funcționărești. In cele 6—7 decenii de viață independentă pe care le-am avut pînă acum, principala noastră grije, și cerință istorică în același timp, a fost aceea de a ne organiza un Stat modern, de a-l încadra într'un sistem juridic și administrativ și, în consecință, de a pregăti cadrele care să susțină aceste îndatoriri. Prin forța lucrurilor, aceste împrejurări aveau să pună în evidență, și să-i dea socialmente toate cîștigurile de cauză ale epocii, unei singure ramuri de învățămînt: cea teoretică.

Astăzi, însă, situația este alta, categoric alta. Cadrele noastre moderne sunt formal alcătuite. După independența teoretică, trebue să ne cîștigăm și pe cea practică. In această acțiune, învățămîntului profesional îi revine un loc de fundament. Ca să isbutească, el are nevoe să se sprijine pe o largă și atentă asistență din partea întregei noastre societăți. Poate că, în prezent, ideea de muncă nu se bucură, la noi, de toate atributele și drepturile ei firești. Există încă moravuri și practici de viață publică, dominate de un orizont biurocratic, care își organizează privilegii și care, prin aceasta, îndepărtează pe mulți dela disciplina sufletească a șantierului și a competenții calificate. De asemeni, e necesar să se deschidă, tuturor acelora care iau drumul carierelor practice, perspective de viață mai sigure și mai organizate decît cele din prezent. Oricît de organizată ar fi o școală în vederea unui scop, străduințele ei nu vor putea însă să-l atingă, atîta timp cît munca din cuprinsul ei nu se va lega organic de siguranța unei soluții de viață în viitor. In ultimii ani, societatea și Statul nostru s'au preocupat sincer de a face loc tineretului, de a-l încadra în activități și disciplinări sigure de viață. Trebue să recunoaștem însă, că imensa majoritate a acestor debușeuri nu au în vedere activități practice, ci tot profesiuni biurocratice, profesiuni care să nu ceară în nicio direcție ceva hotărît, ci în toate direcțiile cîte un rudiment de informație sau de pregătire: cîteva cunoștinți generale, o informație sumară asupra actualității, puțin condeiu, oarecare ușurință la vorbă, mînuirea cîtorva scheme dialectice și, în sfîrșit, o seamă de disponibilități sufletești prin care să se poată strecura diferitele adaptări de circumstanță. Cu alte cuvinte, condițiuni din acelea pe care să le poată face posibile, și pe care să le justifice formal, tot diplomele și titlurile învățămîntului teoretic.

Problema învățămîntului profesional, mai mult decît oricare alta, este în funcțiune de stilul general și de orientările sufletești ale întregei noastre societăți. Reforma lui se impune cu necesitate. Dar, cu tot atîta necesitate, se impune să ne gîndim, mai atent decît pînă acum, la tot ce ar putea promova ideea de muncă romînească, la tot ceea ce ar putea să-i asigure statutul ei social și moral și în sfîrșit, la tot ceea ce i-ar da putința să existe autonom, la adăpost de criteriile care n'o înțeleg și care nu-și caută justificări decît în umbra ei.

c) Cu privire la învățămîntul particular, găsim în programul de care ne ocupăm cîteva precizări cu deosebire interesante: *Pentru ajutorarea Statului în opera sa de desvoltare a culturii naționale, vom încuraja inițiativa particulară, în măsura în care ea servește scopului propus. De aceea, vom reorganiza învățămîntul privat luînd toate măsurile de control pentru buna și serioasa lui funcționare. Pentru profesorii școlilor private, care vor fi selecționați printr'un examen special de capacitate, vom aviza la un anumit sistem de stabilire a drepturilor la pensie, după modelul asigurărilor sociale.*

Despre învățămîntul nostru particular, așa cum funcționează în prezent, se pot spune și lucruri bune și lucruri rele. Principial, e bine ca acest învățămînt să existe. Statul nu poate face față, întotdeauna, tuturor nevoilor de învățămînt ale populației. O școală, și mai ales o școală cu caracter modern, implică utilagii și sacrificii bănești care nu pot fi cerute dintr'odată bugetului public. Afară de aceasta, este incontestabil că în istoria învățămîntului nostru de pînă acum, școlile particulare au jucat roluri de seamă, care pe alocuri le-au statornicit adevărate drepturi și tradiții cărturărești.

Problema devine mai delicată, în ce privește funcționarea și organizarea acestor școli. In învățămîntul de Stat, condițiunile de pătrundere și de promovare devin din ce în ce mai grele, mai pline de răspunderi. Este necesar să fie tot așa și în școlile particulare, bineînțeles în acelea cărora li s'a acordat dreptul de publicitate. Altminteri, am fi siliți să asistăm la o răsturnare a tuturor străduințelor de selecție și de echilibru pe care le urmărim pentru ridicarea școlii. Trebue să subliniem că, de multe ori, lucrurile s'au desfășurat invers de cum trebuia. Dreptul de publicitate implică răspunderi mari și, mai ales, implică observarea strictă a criteriilor din învățămîntul de Stat. Aceste lucruri n'au fost respectate întotdeauna, așa cum se cuvenea. De asemeni, este necesar să se fixeze condițiuni precise, în ce privește calitatea acelora car sunt susținătorii institutelor particulare. Principial, susținători ar trebui să fie ori diferite asociații culturale, recunoscute ca atare prin meritele și activitatea lor în materie, ori personalități care prin pregătirea și acțiunea lor continuă să aibă legături evidente cu școala și cu problemele ei. Fără aceste restricții, susținătorii de școli particulare ar fi doar niște simpli comanditari, și astfel, serviciile de cultură ale școalelor respective ar putea să devină doar pretexte, pentru acoperirea formală a intereselor lor materiale. Tot așa trebue privită și problema corpului didactic al acestor școli. Prin natura lui, dreptul de publicitate cere garanții stricte în favoarea Statului, iar între acestea, pregătirea și activitatea profesorilor chemați să servească pe catedrele școlilor autorizate sunt printre cele mai importante. Examenul de capacitate, proiectat special pentru profesorii neabilitați ai acestor școli, este deci o măsură de prevedere și de justiție, pe care trebue s'o subscriem în întregime și s'o dorim cît mai temeinic organizată.

d) O ultimă dispoziție, pe care ne simțim obligați de a o menționa în cronica de față este aceasta: *Pentru profesorii secundari, vom institui concursuri de agregație, în baza cărora se vor recruta inspectorii, directorii de școli secundare, conferențiarii dela școlile normale superioare și dela liceele de aplicațiuni.* In sferele învățămîntului secundar, această promisiune a fost primită cu o unanimă satisfacție. Bine organizată, ea va putea să umple o lacună de mult și adînc simțită în sînul profesorimii secundare. Intre toate categoriile sociale ale vieții noastre publice, profesorimea secundară este singura în cuprinsul căreia nu există niciun fel de erarhie. De aici, o seamă de consecințe, multe din ele cu caracter deprimant. Incetul cu încetul, mulțimile anonime au pus în umbră elitele spirituale ale corpului. Condiția sufletească și socială a emulațiilor a funcționat, în cuprinsul corpului didactic secundar, din ce în ce mai inegal și mai defectos. Din cauză că elementele lui de elită nu s'au bucurat de un statut social

mai avantajos, învățămîntul secundar este astăzi mai puțin cunoscut decît trebue, iar slujitorii lui, în cea mai mare parte, neînțeleși.

In ce va consta examenul de agregație? Pînă acum, nu avem în prvința aceasta niciun fel de precizări. Sunt două soluții posibile: un examen de cunoștințe, sau un altul, de titluri și lucrări. Bănuim că mai concludent ar putea să fie cel de-al doilea. Examenul de cunoștințe își are sens în munca pentru pregătirea generală și pentru dobîndirea titlurilor. Un om cu personalitate formată, cu un trecut cărturăresc, fixat într'o specialitate și angajat în urmărirea unor probleme, desigur, n'ar mai putea fi obligat la corvada spirituală a unui examen de cunoștințe, fără ca prin aceasta să nu fie oarecum stingherit și, în orice caz, fără ca prin aceasta să nu fie contrazis în multe dintre resorturile sufletești care i-au ajutat să devină un intelectual și un specialist. Dimpotrivă, socotim că din toate punctele de vedere, examenul de titluri și lucrări va fi mult mai elocvent și mai edificator. In definitiv, ceea ce se urmărește prin acordarea agregații, bănuim că nu poate fi cîntărirea materială a cunoștințelor într'un domeniu sau altul, ci puterea de creație spirituală, de reprezentare a unui stil profesional, de înscriere mai hotărîtă a adevăratelor personalități culturale din cuprinsul învățămîntului nostru public.

Nădăjduim că în această cronică vom putea epuiza toate observațiunile pe care le intenționam, în legătură cu programul de politică școlară al actualului guvern. Ar însemna însă ca această cronică să ia proporții prea mari. De aceea, ne oprim aici. Restul acestor comentarii marginale vor fi însemnate, deci, în cronica viitoare.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA PLASTICĂ

RETROSPECTIVA LUCHIAN. EXPOZIȚIA CAROL POPP DE SZATHMARY.

Marele eveniment artistic, nu numai al lunii Martie, ci al întregului an, a fost retrospectiva Luchian, organizată de Academia Romînă prin Virgil Cioflec, ajutat de Jean Steriadi. După expoziția Grigorescu, de anul trecut, așa de necesară ca să ne aducă aminte de importanța artistului al cărui centenar era sărbătorit, expoziția Luchian vine să întregească tabloul picturii noastre în perioada critică, de transiție, dela „sfîrșitul secolului", la veacul în care ne aflăm. Ea justifică în totul credința, tare în cîțiva dintre noi, că arta lui Luchian se așează, drept și natural, alături de cea a lui Grigorescu și Andreescu, pe culmile cele mai înalte ale producției noastre artistice; că ea îi depășește chiar pe acești doi, atunci cînd e vorba de sensibilitatea la culoare, la anume rafinamente de senzație.

Și Luchian, ca și Andreescu, au fost oameni fără noroc, nu numai pentrucă au purtat în trupul lor o boală care-i rodea pe îndelete încă de tineri, dar și pentrucă, talentați cum erau, dar exigenți și severi, încă și mai mult cu ei înșiși de cum erau cu alții, și-au fixat idealul atît de sus, încît n'au avut niciodată îndrăzneala să creadă că l-au atins. De aici sfiala lor, a amîndorora, acea notă de rezervă resemnată, care ni-i face azi excepționali de scumpi, dar care i-a deservit pe lîngă contemporani. Căci și atunci, ca și acum, nu era luat în serios decît guralivul îndrăzneț care striga tare și se proclama singur „mare pictor", „mare specialist", sau „mare" altceva.

Toți amatorii de artă dela noi se cuvine să mulțumim Academiei și lui Cioflec, inițiatoarei și realizatorului acestei importante și grele întreprinderi: prezentarea operei totale a unui artist. Acum știm bine cine a fost Luchian. Dragostea și admirația noastră au un reazăm solid: cele o sută șaizeci de pînze, de acuarele și desenuri. Din ele, în momentul în care scriem aceste rînduri, cîteva au fost înapoiate proprietarilor, pentru a face loc unei alte expoziții. Cu puține excepții, acestea din urmă nu aduceau nicio notă nouă la imaginea ce ne va rămîne despre Luchian, de pe urma retrospectivei. Concentrînd opera lui, eliminînd repetițiile și încercările mai puțin reușite, servim mai sigur numele lui. Ca toți artiștii, din toate timpurile, compatriotul nostru a fost uneori inegal. Fire pătrunsă de dragostea naturii, simțitoare mai ales la detaliul viu, la impresia imediată și caldă, cu alte vorbe neîncrezător în mirajele imaginației (cea ce Cioflec pune destul de limpede în lumină în prefața catalogului expoziției), Luchian era mai supus dispoziției momentane, decît un Grigorescu, de pildă. Erau zile

cînd tabloul „ieșea", te miri cum; erau altele cînd, evident, inspirația întîrzia să vină. Iar aceasta se simte la o natură așa de sinceră, de directă ca a lui Luchian. Virtuozitatea, producția facilă, aerele de bravură, pe care și le dau unii sau alții, el le considera primejdioase pentru conștiința unui artist, se ferea de ele și le disprețuia.

Expoziția, cuprinzătoare, are meritul de a ne arăta toate aspectele operei lui Luchian, chiar cele sporadice, chiar cele unice, momente cu totul izolate în cariera sa, dar care nu-s lipsite de semnificație. Ele ne învederează preocupări fugare, care nu s'au menținut, poate din pricina împrejurărilor — mă gîndesc la efectele boalei artistului, care îl împiedecă să se consacre mai îndelung studiilor de cai de curse — dar care preocupări, într'un anume moment, au fost destul de puternice ca să-l determine să-și schimbe temele obișnuite.

Luchian, fost-a el un pictor de figuri sau unul de peisage? Despre Grigorescu s'ar putea afirma și una și alta, sau, mai drept, s'ar putea spune că peisagiul la el a fost rareori altceva decît cadrul cel mai evocator, ambianță cea mai fericită a persoanei umane. Andreescu, din contră, a fost mai ales un peisagist, capabil să se adîncească pînă la uitarea de sine într'un motiv care-l încînta, evitînd parcă în artă prezența semenilor lui, alegînd cu predilecție colțurile uitate de oameni ori cele în care ei nu-și puseseră încă piciorul. Despre Luchian s'ar fi putut spune, pînă la actuala expoziție, că e mai ales un pictor de flori și de figuri. Se cunoșteau relativ puține bune peisagii iscălite de dînsul. Azi o astfel de afirmație ar părea exagerată. Cu excepția naturilor moarte, ieșite, multe din ele, dintr'o tragică fatalitate, în ultimii ani ai artistului, cînd, țintuit într'un fotoliu, aproape nu se mai putea mișca și era redus astfel să nu picteze decît cea ce i se găsea la îndemînă, cele mai numeroase și mai reușite pînze sînt peisagiile. In ele, mai ales, se pot urmări fazele succesive ale tehnicii artistului, ingeniozitatea procedeelor sale, ardoarea cu care urmărea anume experiențe și probleme, în vederea unui cît mai sigur mod de expresie, adică cel care răspundea mai complet sensațiilor și impulsiilor sale. Unele sunt minuțios tratate, în trăsături mărunte, ca o broderie; altele, din contră, larg și viguros. Urme energice de pensulă brăzdează atunci pînza în lung și în lat, violente, în tonurile cele mai vii, singure sau însoțite de semne tot așa de robuste, de cuțit. Tabloul ia atunci aspectul unei savante marchetării, în care nuanțele cele mai variate și mai tari, se domolesc reciproc, creînd unele din acele armonii calde și îndrăznețe, proprii lui Luchian. El a trecut astfel prin toate fazele pe care le cunoaște arta contemporană, căci fiecare colț din natură, fiecare aspect al pădurii sau al cîmpului i se pare demn de a fi redat printr'o factură unică, care i se potrivește lui și nu altuia. Uneori lumina e veselă, umple tot cu palpitarea ei, izbește obiectele ca și cum ar fi ceva material și greu, prin raze pe care parcă le simțim străbătînd aerul. Alteori ea nu se poate urmări decît în locul unde a căzut, unde lasă pete jucăușe de aur pe frunziș, pe trunchiul copacilor, pe terenul din jurul acestora. Mai ales acest din urmă motiv a plăcut artistului. El revine de mai multe ori, cu același subiect, chiar în expoziția de acum. Și, deși felul acesta de a reda un colț de natură îl mai întîlnim și la alți pictori, mai ales germani — ca o urmare a impresionismului — la niciunul lumina nu și-a păstrat, ca la Luchian, impalpabilul, esența eterică care-i este proprie. O zi închisă de primăvară îi va inspira Lacul Parcului. O alta caldă, nițel zădufoasă de Iulie, în spre amurg, capodopera ce poartă numele Căldărușani, ori Moara de apă, ori încă acel peisagiu monocrom, de o delicatețǎ rară, în care o perdea de arbori pare o horbotă, ce se întinde în fața noastră, în ceața atmosferei, ori încă grupul auriu de copaci, dela Muzeul

Stelian, cîmpul de curse în tonalități calde, dar surde, pictat la Paris, un sat de munte răspîndit pe un deal, atîtea altele.

In comparație cu acestea, figurile sunt nu numai mai puțin numeroase, dar încă, unele, poate de o calitate mai puțin convingătoare. N'ași vrea să mi se ia această afirmație în nume de rău. Este o chestie de nuanță, de ierarhie în excelență. Oricare din pînzele expuse ar face onorabila figură, nu numai în muzeele noastre, dar aproape oriunde. Pe toate le-ar salva, le-ar impune chiar admirației acel splendid colorit, desigur însușirea regală a lui Luchian, pe care nimeni la noi și puțini contemporani aiurea n'au dus-o la o mai mare strălucire. Insă, în unele din ele, descoperim îndoeli, nesiguranță, poate chiar stîngăcii. Desenul este mai puțin ferm și compoziția timidă. Coloritul lor justifică orice, bineînțeles, dar de ce Luchian să aibă nevoie de concesii? Chiar pînze cunoscute și pe drept admirate, cum sunt Lăutul, Lorica, prezintă lacune. Nudurile sunt mai toate indiferente. În schimb însă în altele, în studiile de expresie, așa de adînci, așa de umane, așa de cu economie pictate, el este inimitabil. Capul de bătrîn dela Toma Stelian, în pastel, are ceva din sinteza genială a desenurilor lui Manet, ca și cele două studii după Niculae Cobzarul, ori unul sau altul din capetele de copii.

De altfel, în mai toate aceste pînze se simte bunătatea înțelegătoare a lui Luchian, fondul de melancolică blîndețe, care-i era propriu. Prietenii și camarazii din Paris l'au văzut exuberant, gata să facă glume, mergînd uneori pînă la acele „grosses blagues d'atelier", ca să scandalizeze pe „burghezi". Ele erau însă mai factice, mai superficiale decît păreau, de cît chiar lăsa să se creadă artistul însuși. Imprejurările, lupta ce a fost nevoit să ducă în țară, spre a se afirma, el și arta pe care singură o aproba și stima, boala grozavă de care încurînd a început să sufere, l-au redat lui însuși, i-au scos din nou la lumină latura generoasă, însetoșată de dreptate, curajoasă, a firei sale. Așa ne apare în ultimele portrete, în cel cu pensula în mînă și în cel cu șal în jurul gîtului, capodopere de sensibilitate și execuție, demne de a figura lîngă oricine, în orice muzeu. Ca sentiment, ele ne fac să ne gîndim la unele din figurile dureroase ale lui Carrière, cele, mai ales, unde acesta s'a pictat pe sine, ori la portretul pe care Puvis de Chavannes l'a lăsat despre soția sa, glorie a muzeului din Lyon. Ca execuție însă Luchian ne place mai mult. Este uimitor să vezi cîtă stăpînire de sine și-a păstrat artistul, cîtă obiectivitate, ce mînă sigură a avut, pe care înduioșarea n'a făcut-o niciun moment să tremure, în fața propriei ruine, la aspectul în oglindă al feței, pe care viața începuse s'o părăsească, care lua ceva din frumusețea și din seninătatea morții. Niciodată n'a pictat mai cu înțelegere, mai simplu, mai solid, mai inspirat. Dacă n'ar fi pus în circulație decît numai aceste două imagini și expoziția din sala Dalles, tot și-ar fi atins scopul.

Compozițiile de mari dimensiuni, ceva mai complicate, îl încurcau pe artist. Singura, deplin reușită, mai mult ca un proiect în vederea unei opere importante, este Impărțirea porumbului, cu care pe drept se mîndrește muzeul Simu și, pînă la oarecare punct, Spălătoreasa dela muzeul Stelian. Și totuși, chiar în prima din aceste două tablouri există o nepotrivire între felul cum e tratată figura ceteior de oameni și vestmintele lor. Capetele sunt pictate subțire, precis; în ele, în cele mai multe, linia își păstrează toată puterea ei; „tușa" e măruntă, dar sigură. In execuția costumelor pictorul s'a servit de mici trăsături distincte, ca niște virgule, puse unele lîngă altele, aproape despărțite între ele, așa încît, pe cînd fețele au păstrat un fel de stabilitate, restul compoziției pare într'o continuă mișcare. Spălătoreasa,

Tăietorul de lemne încă și mai mult, prezintă goluri. Personagiul principal, tratat cu atenție, este ca și înecat în restul tabloului, mult mai sumar schițat, mai puțin evocator, mai expeditiv.

Cel mai evident insucces al lui Luchian mi se pare însă Chefui, care este totuși tabloul său cel mai important, cel care i-a dat mai multe griji, pentru care a executat nenumărate schițe, unele extrem de serioase și de sugestive, cum ar fi capul cobzarului, de care a fost vorba mai sus. Personagiile, minuțios analizate, fiecare în parte, pictate cu toată autoritatea de care era capabil artistul, par lipite cam cu de-a sila unele lîngă altele, fără prea multă legătură între ele. Este ceva artificial, aproape scolastic în punerea lor împreună. Lipsește apoi acea atmosferă de orgie, pe care Luchian dorea s'o evoce cu „damezele" sale, totuș așa de caste în rochiile lor lungi, cu pieptănăturile corecte, cu înfățișarea de onorabile burgheze, cu cei patru „tipi", dintre care doi și-au pierdut cu totul busola. Culoarea este savant gradată, însă destul de neplăcută. Nu-l recunoaștem pe Luchian decît în natura moartă, din stînga, din cîteva fragmente, în special figurile, și din marginea de peisagiu, fixat în zid, și tăiat la jumătate de marginea ramei.

Nimeni poate ca Luchian n'a fost curios la noi de cea ce constitue maniera fiecărui pictor, procedeele de a prepara o pînză, de a întinde culoarea, de a da ultimele trăsături ce unifică și termină o operă. Și nimeni n'a profitat mai mut ca dînsul de șederea în Paris, de contactul cu mediul cel mai strălucit, mai variat și mai învățat, pe care l'a cunoscut arta contemporană, cel care se întîlnea în marea capitală a artei, cam în preajma lui 1900. Luchian a pictat în uleiu și în pastel; a încercat acuarela pe hîrtie și cea pe pînză; a desenat pe hîrtie obișnuită și pe cea pe care, de regulă, se fac motivele destinate litografiei. Uneori albul pînzelor joacă în armonia generală, alteori ea e preparată în verde, cum se vede la portretul său cu pensula în mînă, în care preparația a străbătut prin crăpăturile materiei colorante, întinsă pe deasupra. L-au interesat desigur impresioniștii: anume pastele amintesc de aproape pe cele ale lui Manet. Iar în tonalitatea negricioasă și răscoaptă a Chefului cineva vedea, pe drept, un ecou dela Bazile. Cursa de cai, execuată la Paris, nu s'ar putea explica, ca subiect și ca fel de tratare, fără operele similare ale lui Degas, care tocmai atunci expunea astfel de teme, la Durand-Ruel. In Safta, felul de a întinde tonul nu este prea deosebit de pictura fără umbre, în tonuri plate, a lui Gauguin. Iar un buchet de flori, în care fiecare corolă este ieșită din aplicarea unui ton pur, roșu, portocaliu, galben, fără niciun fel de amestec și fără ton-de-umbră, ca și cum s'ar fi lipit acolo corole de hîrtie, ne duce la Odilon Redon. Nimeni nu și-a dat apoi seama mai bine ca Luchian de importanța formei, direcției, a felului cum pensula este purtată, spre a lăsa urma de culoare. In fiecare operă mai însemnată se simte această preocupare conștientă, aproape tiranică.

Totuși, și aici apare toată originalitatea și tăria personalității lui Luchian, nimeni n'a știut la noi să asimileze mai complet toate aceste ecouri venite de aiurea, să le topească împreună, să le facă să se ajute reciproc, pentru a-i pune la îndemînă acea factură unică, matură și atît de proprie, prin care orice lucrare a sa se impune, și prin care el a rămas în arta noastră ca unul din cele mai strălucite modele.

*
* *

Dacă expoziția Luchian aruncă o lumină atît de vie asupra artistului care stă la originea mișcării noastre contemporane în pictură,

expoziția Carol Popp de Szathmary ne ajută să cunoaștem epoca care precedă intrarea în scenă a lui Grigorescu și Andreescu, adică cea care începe cam prin 1840. Grație d-nei Ortansa Satmary, nora bătrînului Szathmary și soția regretatului Alex. Satmary, am putut examina de aproape cîteva sute din acuarelele și desenele rămase după moartea unuia din cei mai inventivi, mai spirituali și mai dotați artiști ai noștri, în sec. al XIX-lea. Cu o rîvnă neobosită, cu înțelegere pentru opera a cărei punere în valoare și-a consacrat mai tot timpul său, în ultimii ani, d-na Satmary ne-a prezentat, selecționate și clasate, o parte din enormul stoc ce se găsește în posesia d-sale. Călător pasionat de pitorescul satelor și vederilor orientale dela noi și de aiurea, care și-a îndreptat pașii cel puțin pînă la Bagdad (cum rezultă dintr'o acuarelă, pe care apare numele orașului prestigios) și poate pînă în inima Persiei; care, oriunde se afla, își închina verile acestor note de drum, unele mai interesante ca altele, Szattmary a fost și litograf și fotograf al Curții Domnitorului Carol, editor de cromolitografii, editor de albume și planșe litografiate. Urmărindu-l pas cu pas, numai după acuarelele ce se găseau în sala Academiei de Arhitectură, erai uimit de frecvența acestor hoinăreli de-a-lungul plaiurilor și în inima munților, prin porturile noastre și ale Bulgariei, la mănăstirile Olteniei sau la cele din Ardeal, pretutindeni unde era ceva frumos de văzut și de fixat pe hîrtie.

Incepuse să picteze în acuarelă, tehnica sa de predilecție, în 1830, la vîrsta de nouăsprezece ani. De atunci încă știe să sublinieze forma, să obțină o pată de culoare proaspătă și transparentă. Timp de cincizeci de ani va practica acest gen, cu o îndemînare neîntrecută în arta noastră, cu gust, cu măestrie, cu o cunoștință a tuturor resurselor culoarei topită în apă, pe care n'o mai găsim decît la cei mai mari acuareliști ai epocii. Din pricina viziunii sale precise, însă largi, evitînd monotonia detaliilor migăloase, din pricina apoi a ochiului fin, a gustului său pentru armoniele calde și sonore, ca la romantici, mai toate piesele expuse erau interesante. Unele evocau mantia tărcată de nuanțele ruginii ale toamnei, în pădurile din munții noștri; altele tipuri, prinse la noi sau aiurea; o a treia categorie orientul, cu strălucirea lui legendară; o a patra categorie scene din războiul neatîrnării, ori vederi dintr'un Galați, în care bărcile cu pînzele roșetice puneau o notă de incontestabilă poezie. Portretele, multe numai schițate, abile, urmau formula engleză, trecută pe la Viena. Omul acesta prodigios știa de toate și nu era încurcat de nimic. Cu aceeași îndemînare, dar servindu-se de facturi cu totul deosebite, el este în stare să ne redea atmosfera unei curți de han asiatic, în liniștea serii, în lumina roșetică a Apusului, ori bariolajul unui colț de bazar din Constantinopol, cu umbra lui caldă, ori încă un bal la curtea unui mare boier bucureștean, în care apar zeci de personagii, fiecare un portret desăvîrșit.

Cu deosebire interesant, pentru cine a urmărit evoluția acuarelei la noi și a problemelor ce ea comportă, era să vedem deosebirea de execuție între o operă, considerată ca o notă, destinată să rămînă în cartoanele artistului sau în cele ale unui amator delicat, și o alta, făcută în vederea reproducerii prin cromolitografie. Acestea din urmă aveau conturul figurilor subliniat, orizontul colorat într'una din nuanțele, pe care piatra era mai în stare să le reproducă, decît pe altele. Totul se supunea legilor unei optici speciale, lua un aspect mai grosolan, nu lipsit de note de prost gust, care trebuesc imputate scopului urmărit și nu artistului. Astfel se explica și acea asemănare turburătoare a unor acuarele iscălite de Szathmary, incontestabil opera sa, și cele ale lui Prezziosi. Cei doi artiști își pregăteau aceste vederi din București ori tipuri dela țară în vederea cromolitografiei. Prietini, aproape tovarăși, cum o arată corespondența dintre ei, azi la d-na

Satmary, ei se puseseră de acord asupra stilului și înfățișării ce vor da acuarelelor lor, atunci cînd sunt destinate să fie multiplicate prin tipărirea cu piatra. De aceea același subiect este ușor tratat, ori mai insistent, după cum este vorba de o schiță pregătitoare, mult mai plăcută, sau de acuarela terminată pentru reproducere.

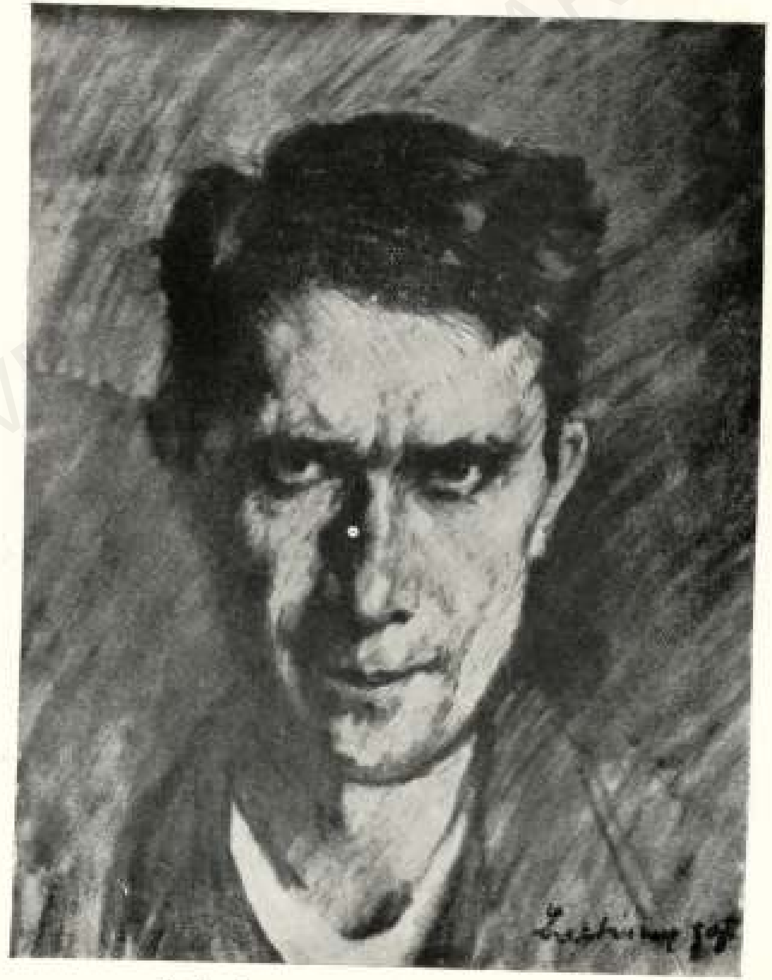
In sfîrșit, cei care urmăresc istoria desvoltării Bucureștilor au avut marea satisfacție de a descoperi multe aspecte ale capitalei, așa cum era ea către 1850—1860, cu stradele mărginite de case mici și cu grădini (Batiștea, o delicioasă evocare a acestei strade centrale), cu acei negustori ambulanți, pe care regulamentele poliției și nevoia de „civilizare" i-a făcut să dispară aproape cu totul.

Nu pot termina această cronică, poate ceva cam prea lungă, fără să nu menționez, cel puțin, expozițiile individuale ce mi s'au părut mai interesante. La Dalles, cea a Miliței Pătrașcu, cu o serie de busturi foarte personal înțelese, unele din ele, printre cele mai bune pe care ni le-a dat artista, altele prețioase studii de fizionomie; la Ateneu, cea a lui Mützner, cu multe naturi moarte și vederi din Balcic; la Sindicatul Artistic, primele lucrări ale unui pictor maramureșan, Petru Abrudeanu, natură profundă, dotată, în care se simte adevărata vocație de pictor; la Hosefer, expoziția Ciucurencu, mai interesantă, mai realizată și mai plăcută ca oricînd. La darurile sale de subtil și de rafinat colorist, artistul adaogă de data aceasta o nevoie de evocare plastică, fie și numai prin culoare, care lipsea pînă acum. Indrăzneț, dar sigur pe ochiul său, niciodată n'a fost mai aproape de acele opere, pe care toți admiratorii săi au dreptul să le aștepte dela dînsul.

GH. OPRESCU

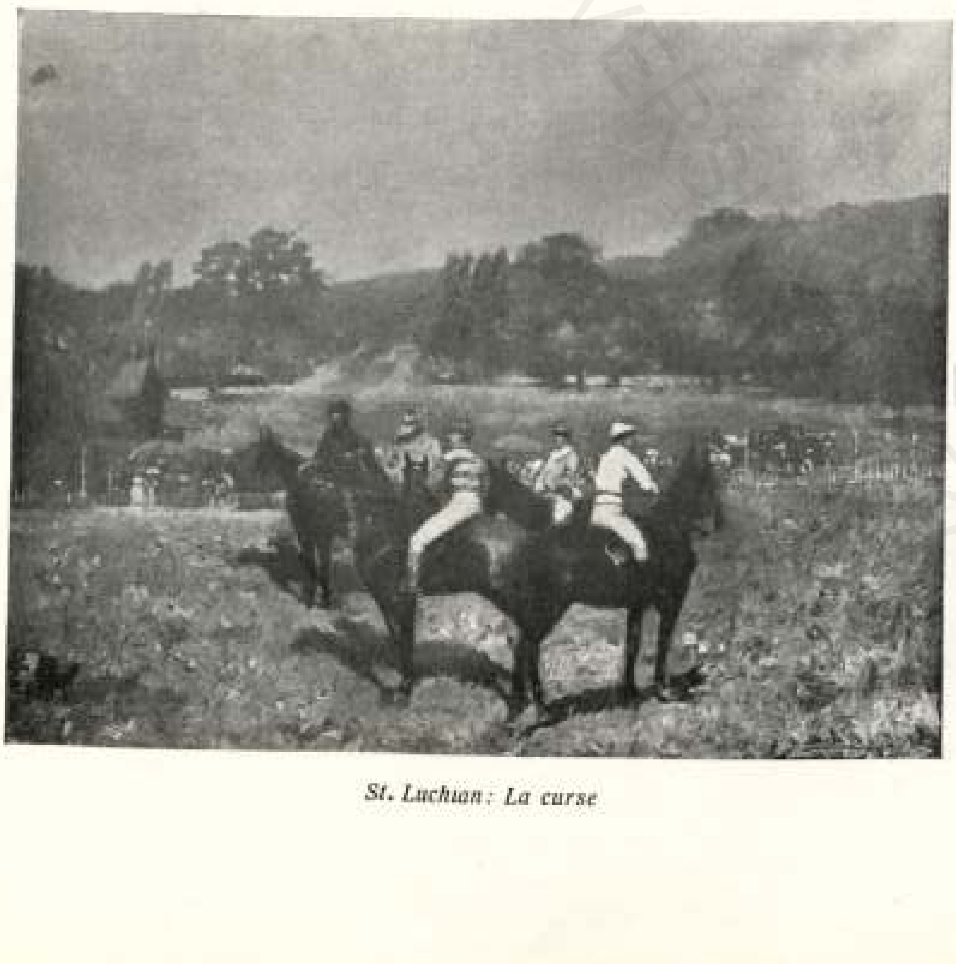
St. Luchian: Safta (Col. Danabassi)

St. Luchian Auto portret (Muzeul Simu)

St. Luchian: Alecu Literatul (Col. Aristide Blank)

St. Luchian: La curse

St. Luchian: Peizagiu (Muzeul Toma Stelian)

St. Luchian: Peizagiu (Mînăstirea Brebu)

St Luchian: Împărţitul porumbului (Muzeul Simu)

CRONICA MUZICALĂ

Programul unui concert simfonic este o problemă cu mai multe necunoscute și care comportă soluții nedeterminate: prea sunt numeroase felurite și uneori opuse punctele de vedere care trebuesc satisfăcute pentru ca un program să nu sfîrșească prin a fi un compromis care nu poate satisface decît parțial diversele puncte de vedere. Oricine e gata să facă concesii pentru ca un program să poată satisface cît mai mult, un număr cît mai mare de admiratori. Sunt însă și lucruri care ar trebui cu orice preț evitate într'un concert simfonic; de pildă lucrări care, indiferent de meritul lor intrinsec și-au sleit pentru un timp puterea lor expresivă, din pricina insistenței cu care au fost executate.

Constatările de mai sus s'au impus ascultătorului cu prilejul concertului simfonic dirijat de maestrul din Praga, d. Vaclav Talich. Anul trecut d-sa a făcut o excelentă impresie la care a contribuit într'o măsură nu neglijabilă mișcarea, gestul, atitudinea, într'un cuvînt plastica dirijorală care subliniază și întregește construcția muzicală. In asemenea cazuri, iluzia pentru public este că el ar surprinde în intimitatea și în spontaneitatea lui procesul de creație artistică; suntem departe de seninătatea acelui „tot ce este în partitură și numai ce este în partitură". Dar chiar atunci cînd muzica este ajutată de o plastică expresivă ea nu poate anula oboseala pe care o provoacă un lucru care a fost de prea multe ori rostit. A fost cazul pentru atît de patetica simfonie a VI-a de Tchaicowsky ca și pentru uvertura „Carnaval" de Dvorak, o lucrare dintre cele mai puțin caracteristice pentru autorul ei și a cărei veselie sgomotoasă și ieftină ar trebui lăsată să se odihnească după 50 de ani de existență. Astfel, o bună parte din programul d-lui Talich nu a izbutit să servească nici faima de dirijor a d-sale, nici muzica cehă și nici publicul iubitor de muzică. Faptul că un dirijor străin nu este informat prin experiență directă de nivelul, gustul și cunoștiințele publicului nostru nu justifică decît în parte compunerea unor programe sarbede și neatrăgătoare. Un schimb de vederi în această privință, între oaspeții noștri și organele de conducere ale filarmonicei ar evita cu ușurință acest neajuns. In locul simfoniei patetice și a Carnavalului am fi putut asculta cu mare interes lucrări caracteristice ale școalei cehe contimporane, ne-am fi mulțumit desigur cu „simfonia din Praga", de Mozart, care a fost fără preaviz scoasă din program.

Singura consolare a concertului a fost executarea colorată și transparentă a două din Nocturnele lui Debussy, pagini fermecătoare și tipice pentru începuturile impresionismului muzical.

Echilibrul a fost restabilit în concertul simfonic următor, dirijat de maestrul Perlea, solistă fiind violonista franceză Ginette Neveu, o fascinantă personalitate muzicală. Programele d-lui Perlea sunt întotdeauna interesante și oglindesc aspectele unui talent egal de fa-

miliar în toate compartimentele literaturii simfonice. În această privință, prin temeinicia pregătirei, prin calitatea execuțiunilor ca și prin valoarea compozițiilor, contribuția d-lui Perlea la viața noastră muzicală este calitativ cea mai importantă.

De data aceasta am ascultat în primă audiție la noi, simfonia a opta de Anton Bruckner, compozitor care se bucură de un deosebit prestigiu de simfonist în țara sa, dar care nu și-a cucerit încă un loc corespunzător în admirația, ci mai mult în stima publicului străin. Dreptatea a fost mereu leneșă și tîrzie cu acest compozitor, chiar în țara lui; firmamentul muzical, în întregime ocupat de Wagner și de Brahms, îngăduia cu multă greutate strălucirea unei stele mai modeste în anii cînd Bruckner și-a compus simfoniile. A opta va împlini curînd o jumătate de veac! Nu se poate deci spune că ne-am grăbit să reparăm o nedreptate, dar în ceea ce privește publicul străin cuvîntul poate că nici nu este potrivit, căci nu numai la noi dar nicăeri, în afară de țara sa de origină, simfoniile lui Bruckner nu au izbutit să se impună afecțiunii publicului muzical. Faptul de a fi profund și specific germană nu explică îndeajuns rezerva față de această operă; exemplul simfoniilor și a muzicii de cameră a lui Brahms este în această privință concludent. În orice caz, învinuirea curentă care se aduce stilului lui Bruckner, acea a influenței wagneriene s'a arătat a fi îndreptățită numai în proporții modeste; orchestrația, mai ales în întrebuințarea suflătorilor, armoniile, desigur că vădesc influența lui Wagner, dar invenția melodică, fondul gîndirei muzicale, desvoltarea materialului tematic, toate acestea aparțin lui Bruckner.

Maestrul Perlea, prin formația lui, prin afinitățile lui, era eminent calificat pentru a prezenta publicului nostru această lucrare caracteristică a organistului din Linz, și a făcut-o cu o conștiinciozitate, cu o pătrundere și o însuflețire care poate servi de exemplu altor dirijori care se mulțumesc cu efecte superficiale și ușoare.

Solista concertului a fost tînăra violonistă franceză Ginette Neveu; anul trecut, impresia pe care a făcut-o cu interpretarea unei chaconne de Bach a fost extraordinară, de aceea așteptările publicului au fost mari. Ele nu au fost desmințite ascultînd un concert de Beethoven pe care Ginette Neveu l'a executat cu desăvîrșită înțelegere muzicală și o virtuozitate care a strălucit cu deosebire în prestigioasele cadențe a lui Kreisler. Jocul bărbătesc, viguros al tinerei artiste e mai puțin potrivit pentru a tălmăci grația și seninătatea unor pagini de Mozart, mai ales cînd acestea,—se întîmplă uneori,—nu sunt dintre cele mai fericit inspirate. Cînd se mai adaugă și acompaniamentul nepermis de dur al pianului, rezultatul nu e tocmai strălucit. E ceea ce s'a întîmplat cu concertul în sol major la recitalul dela sala Dalles. Impresia pe care a avut-o publicul anul trecut, anume că muzica lui Mozart e depășită, înecată în valurile unei tinerețe năvalnice, a fost confirmată. Dar Ginette Neveu și-a luat o revanșă strălucită cu interpretarea măreață a unei partite de Bach; acolo și-a dat măsura plină a unei naturi muzicale de adîncă înțelegere și splendidă generozitate.

În a doua parte a recitalului, în care am avut de regretat calitatea destul de mediocră a muzicii, am putut aprecia în schimb virtuozitatea violonistei precum și arta de a da sclipiri de pietre prețioase unor compoziții care nu erau astfel. Ginette Neveu și-a cîștigat admirații statornice la noi și ele vor crește desigur, dacă bine sfătuită, va renunța anul viitor să facă în alegerea programelor concesii mai mari decît e nevoie.

Se cunoaște îndeajuns predilecția d-lui Alfred Alexandrescu pentru muzica franceză ca și competența cu care o dirijează; în această privință programele d-lui Alexandrescu restabilesc oarecum echilibrul balanței muzicale. În concertul simfonic pe care l-a dirijat, acest echilibru a fost extins și în favoarea artiștilor noștri cărora trebue să re-

cunoaștem că li se dă prea puțin prilejul de a se afirma în public. De astă dată lucrurile s'au petrecut altfel: d-nii Filionescu în „Symphonie montagnarde" de Vincent d'Indy și Alex. Teodorescu în poemul de Chausson s'au achitat cu talent și conștiinciozitate, în calitatea lor de soliști ale acesor compoziții caracteristice școalei frankiste. În totală opoziție, a urmat apoi în primă audiție, un „divertisment" de Jaques Ilbert, pagină plină de un humor facil și nu tocmai de calitatea pe care-l puteam aștepta dela compozitorul „Escalelor". Echilibrînd parcă, aceste extreme într'o superioară sinteză a calităților tipic franceze „Ucenicul vrăjitor" de Paul Dukas, a încheiat programul pe care d. Alexandrescu l'a dirijat cu o energie și o vioiciune ritmică neobișnuită.

Presărate printre concertele simfonice, un stol întreg de manifestări muzicale din cele mai felurite, au ocupat afișle în ultima lună cu o densitate și o supra abundență care au pus dese ori cronicarul muzical în neputință de a lua parte la toate; este drept că multe din ele exercitau o atracție ușor rezistibilă. Prea numeroase pentru ca simpla lor menționare să nu devină o fastidioasă înșirare de nume, ele nu pot fi ignorate, căci reprezintă în fond singura noastră activitate muzicală spontană și nesubvenționată. Dacă din punct de vedere strict artistic, multe din aceste manifestări au adus un aport onorabil dar foarte moderat, ele au totuși partea lor de utilitate educativă pentru tineretul în curs de a-și forma gustul și experiența muzicală.

Cum pe de altă parte ele se datoresc în cea mai parte unor profesioniști care aparțin uneia din formațiunile noastre muzicale, munca și osteneala de a pregăti un program nu sunt pierdute, chiar dacă succesul de public nu a fost copleșitor, căci ele mențin artistul în cea mai bună „formă" a lui, de care se va resimți în bine formația în care activează.

Suma acestor sforțări liber acceptate și purificate de o evidentă lipsă de interes material, constitue o contribuție care nu trebue nici neglijată nici subestimată. Și apoi, spre deosebire de alte manifestări artistice, un concert este înainte de toate o colaborare între interpret și compozitorii care alcătuesc programul; aportul programului este întotdeauna substanțial mai mare decît al interpretului, căci nimeni la noi nu s'ar încumeta să se prezinte cu un program care ar „lansa" compozitori necunoscuți. Mediocritatea unei manifestări muzicale, cînd este cazul, e astfel îndulcită, amortizată oarecum de calitatea intrinsecă a muzicii; e acesta un avantaj care aparține mai ales concertelor și de care recitaliștii noștri se folosesc cu multă dreptate.

Institutele de cultură străine au luat bunul obicei de cîțiva ani de a aduce la noi tinere talente și a le prezenta publicului nostru; bine înțeles, nu tot ce ni se trimite este de calitate europeană, dar cu puține excepții, artiștii pe care i-am auzit erau dintre aceia care sunt pe cale de a face o carieră mondială. Publicul nostru nu uită surpriza enormă pe care a avut-o cu Carlo Zecchi, necunoscut atunci la noi, și care s'a dovedit a fi unul dintre ce mai străluciți, mai compleți și mai multilaterali pianiști din cîți s'au perindat pe la noi. Dela această întîmplare, publicul a devenit prudent; el nu ocolește prilejul de a asculta un tînăr debutant în cariera de virtuoz și nu se descurajează cînd așteptările nu i-au fost împlinite. Ele au fost însă întrecute în cazul violoncelistului francez Bernard Michelin. Necunoscut la noi, dar nu și în străinătate unde a cucerit la Viena locul întîi într'un concurs internațional, semnalat de critica pariziană la absolvirea conservatorului de-acolo, Bernard Michelin în ciuda tinereței lui, stăpînește toate resursele instrumentului. O puritate de sunet care nu se desminte nici în cele mai lunecoase pasagii de virtuozitate, un ton cald, plin, rotund, o frazare expresivă, muzicalitate bogată în nuanțe și întotdeauna controlată de bunul gust, în fine tinerețea și spontaneitatea unui joc ager și sigur, toate acestea au dat o viață proaspătă și caldă fermecătoarelor pagini a maeștrilor italieni și francezi din

secolul al XVIII-lea. Tartini, Frescobaldi, Bréval, Francouer ştiau să scrie minunat pentru violoncel, instrument greu, ingrat şi cu randamentul atît de capricios.

Concertul simfonic dirijat de d-l Georgescu a actualizat odată mai mult problema nerezolvată, poate nici măcar formulată acolo unde trebue, a repertorului filarmonicei. Cu o unanimitate care ar trebui să impresioneze pe cei în drept, critica muzicală a semnalat lipsa unui plan de ansamblu în alcătuirea programelor filarmonicei. In lipsa oricărei idei călăuzitoare programele se mărginesc prea de multe ori a fi reluări comode din repertorul familiar dirijorilor.

Pentru exportul artistic, lucrul nu prezintă importanţă, dimpotrivă el facilitează dirijorului punerea la punct a programului cu care se va înfăţişa unui public străin. La noi însă, concentrarea interesului unui concert exclusiv în calitatea solistului, este păgubitoare pentru viaţa noastră muzicală. O vastă proporţie din muzică clasică este totul neglijată, acea a diferitelor „şcoli" naţionale este prezentată cu totul fragmentar, iar cît priveşte pe acea romînească, multă, puţină cîtă este, indiferenţa dacă nu chiar ostilitatea este tratamentul la care e supusă. Vom recunoaşte desigur că ni se oferă şi „prime audiţii", nu prea numeroase, dar în fine suficiente pentru a putea fi opuse ca un contra argument la învinuirea de stagnare în activitatea filarmornicei.

Nu toate aceste prime audiţii sunt dintre cele mai urgent necesare pentru a fi ţinuţi la curent cu mişcarea muzicală contimporană; unele ajung la noi după zeci de ani dela apariţia lor, altele au o valoare de actualitate trecătoare, altele în fine sunt lucrări importante, caracteristice pentru opera unui compozitor sau a unei epoci; acestea din urmă sunt numai arareori reluate şi socotim că o primă audiţie a unei lucrări valoroase, cînd nu este urmată de altele, nu constitue decît un început de faptă bună. In definitiv lucrarea este oferită nu unui public de specialişti care prin deprindere profesională pot desluşi şi înţelege cuprinsul unei lucrări la primă vedere, ci unor simpli iubitori de muzică pentru care înţelegerea deplină a unei opere simfonice nu este chiar de tot uşoară, chiar dacă ea s'ar bucura de transparenţa luminoasă a unei execuţiuni dirijată de Toscanini cu filarmonica din Viena sau din Philadelfia. O primă audiţie a unei lucrări ar trebui urmată de cel puţin încă una în cursul aceleeaşi stagiuni; numai astfel publicul la a doua audiţie, se va putea folosi de experienţa cîştigată la cea dintîi. Dela o stagiune la alta intervalul e prea mare, prima impresie se şterge şi publicul nu va fi în măsură să-şi poată forma o judecată dreaptă şi neconvenţională; într'un cuvînt osteneala de a-i fi îmbogăţit cunoştiinţele muzicale va fi fost irosită, rezultatul e nul.

Un altfel de a proceda, cu rezultatul de data aceasta negativ, este insistenţa nemiloasă cu care sunt executate anumite lucrări. Rezistenţa la uzură este unul din atributele esenţiale ale virtuozului sau ale dirijorului şi care-l deosebeşte de muritorii de rînd; aceasta pot s'o uite artiştii cînd sunt în mişcare, dar e un fapt de care trebue neapărat să ţină seama cînd publicul nu se schimbă; orice lucru spus prea des oboseşte şi dacă se insistă, se produce o stare de intoleranţă care în cel mai bun caz durează ani de zile şi de multe ori poate fi definitivă. Cu siguranţă că nici simfoniile lui Brahms nici poemele simfonice ale lui Strauss nu merită acest tratament; cît despre ascultător el este mutilat prin extirparea facultăţii de a se mai bucura vreodată de aceste lucrări.

Concertul d-lui Georgescu s'a menţinut la linia de plutire numai mulţumită prestigiosului mozartian Wilhelm Kempff. Toate au fost iertate şi uitate pentru desfătarea fără de preţ ce ne-a fost dat să gustăm, ascultînd un concert de Mozart (si bemol K. 450). De cîte ori cîntă

Mozart, W. Kempff se ridică în admiraţia entuziastă a publicului tot aşa de sus ca şi întîia oară cînd a apărut la concertele noastre. Acei care iubesc muzica lui Mozart şi l-au auzit pe Kempff interpretînd-o, vor recunoaşte uşor cît de neputincioase sunt cuvintele pentru a reda încîntarea desăvîrşită care stăpîneşte ascultătorul. Totul, dela materia sonoră şi pînă la întreaga construcţie a concertului este realizat cu o supremă şi neegalată perfecţiune.

Wilhelm Kempff este însă o enigmă greu de desluşit; cum se poate explica faptul că acest pianist, incomparabil artist atunci cînd interpretează Mozart, Bach şi maeştrii secolului al XVIII-lea, devine parcă alt om în muzica romantică; un exces de bogăţie interpretativă îi alterează atacul, calitatea sunetului, sensul şi uneori chiar litera textului muzical (sonata op. 57 de Beethoven); ceea ce surprinde încă mai mult şi dă loc unui inexplicabil contrast, e duritatea, brutalitatea chiar cu care subliniază excesiv paginele vechemente sau tumultuoase ale romanticilor. Impulsiunile unui temperament şi a unei gîndiri muzicale care păcătueşte prin belşug, par a nu se realiza întru perfecţiune decît atunci cînd sunt disciplinate de constrîngerea severă a muzicei lui Bach sau de fragilitatea extremă a celei mozartiene; şi chiar atunci s'ar spune că mai e nevoie şi de o rigiditate a formei pentru a îngrădi în cuprinsul ei o excesivă interiorizare. Pentru a preciza cu un exemplu, la recitalul care a urmat concertului simfonic, maestrul german a executat între altele şi fantezia în do minor de Mozart; acei care au avut prilejul s'o asculte, vor fi încercat un sentiment de mirare mai puternic decît acel al admiraţiei; fără îndoială, oricine ştie că muzica lui Mozart e considerabil mai mult decît cea mai graţioasă evocare a celui mai elegant secol, dar în cazul de faţă inocenta fantezie ni s'a părut a fi încărcată cu o povară de „adîncimi" pentru care nu fusese croită. In Bach însă, unde înclinaţia spre interiorizare se află în largul ei, maestrul german a dat liber curs acelor adevărate meditaţiuni muzicale (Fantezia cromatică, Toccata), care parcă sunt o reculegere, o pregătire sufletească înainte de a păşi la opera de construcţie pozitivă şi durabilă a fugilor.

In acest special domeniu, dar numai acolo, Wilhelm Kempff se întîlneşte cu un alt mare pianist, Alex. Borowsky, ale cărui concepţiuni de interpretare se deosebesc fundamental de ale profesorului german. O strictă obiectivitate, supunerea şi nu participarea la textul muzical, par a fi regule dela care Borowsky nu se abate. Pentru amatorii de comoţii muzicale, pianistul rus pare indiferent, rece; dar această impresie inexactă variază mai ales cu programul, căci trebue recunoscut că nu toată muzica se acomodează egal de bine cu „obiectivitatea" ca principiu de interpretare. Se înţelege că muzica clasică este privilegiată în această privinţă; acolo într'adevăr arta lui Borowsky satisface profund. Seriozitatea interpretărilor lui, servite de o tehnică admirabil întreţinută, constitue cel mai frumos act de supunere al unui artist la învăţămintele marilor clasici.

RADU GEORGESCU

CRONICA DRAMATICĂ

STUDIO TEATRUL NAŢIONAL: „ACOLO DEPARTE...” de D. MIRCEA ŞTEFĂNESCU

Cînd d. Mircea Ştefănescu îşi intitulează ultima sa piesă „roman dramatic”, putem fi siguri că nu o face din simplu gust de originalitate. D-sa este un autor sobru şi iubitor de claritate. Nu pentru a ne intriga, recurge la un termen, care la primă vedere poate să pară ciudat, ci pentru a defini exact caracterul lucrării sale.

„Acolo departe...” este într'adevăr un subiect de roman, tratat cu unelte de teatru. D. Mircea Ştefănescu este prea mult „om de teatru”, ca să nu fi fost ispitit de o asemenea experienţă.

In genere, scriitorii, chiar cînd sunt fixaţi într'un anumit gen literar, au cea mai vie curiozitate pentru tehnica altor genuri. Aproape toţi marii romancieri au avut nostalgia teatrului. (Şi cît de scump au plătit uneori această nostalgie, cel puţin unii dintre ei: Balzac, Flaubert, Daudet, Goncourt!). In teatru, romancierul găseşte o nouă perspectivă a lucrurilor, un nou fel de a le privi şi a le expune, aşa încît atunci cînd se întoarce—chiar după o încercare ratată—la roman, nu se poate să nu tragă din această experienţă anumite învăţăminte pentru propria sa artă.

In mai mică măsură, şi oamenii de teatru, la rîndul lor, sunt interesaţi de tehnica romanului, atît de diferită în raport cu tehnica dramatică. Ea le poate oferi mai multă libertate decît găsesc în teatru, o mai largă vedere a materialului, o desfăşurare mai complexă şi mai analitică a lucrurilor. Teatrul este o artă de conciziune. El precipită, rezumă, procedează sumar. Nimic mai firesc pentru un dramaturg, decît să încerce—cel puţin cu titlul de exerciţiu—a se sustrage tiraniei teatrului şi a lucra cu instrumente mai puţin mecanice. In comparaţie cu teatrul, romanul este o artă generoasă: materialul lui e mai bogat, tehnica lui e mai suplă, suprafaţa lui de mişcare e mai întinsă.

Pînă şi un scriitor ca Bernstein, a cărui virtuozitate scenică merge pînă la însăşi anularea ideii de artă, simte uneori nevoia de a-şi acorda oarecare libertate şi de a lucra fără constrîngeri tehnice. Numai aşa se explică în opera sa, piese ca „Le jour”, care prin mulţimea incidentelor şi prin succesiuena digresivă a tablourilor, nu este altceva decît un roman dialogat.

O astfel de experienţă a vrut să facă şi d. Mircea Ştefănescu în ultima sa operă. D-sa a avut un subiect de roman şi n'a ezitat să-l trateze ca atare. Personal, aş fi prfeerat ca experienţa să fie completă şi i-aşi fi cerut autorului să scrie un roman adevărat.

Sunt convins că această părăsire momentană a teatrului ar fi fost instructivă şi pentru d. Mircea Ştefănescu şi pentru literatura noastră în genere.

Piesa d-sale este mai mult epică, decît dramatică. Faptele se desfăşoară episodic, digresiv, fără legătură imediată. Intreaga dramă se petrece în cîteva locuri, în cîteva medii, în cîteva momente diferite de viaţă, despărţite între ele printr'o trecere de cîţiva ani. In mod voit, autorul a renunţat la tot ce are teatrul mai sugestiv: expunerea directă şi lapidară a faptelor. Trei sferturi din piesa d-lui Mircea Ştefănescu se petrece în pauze şi în culise. Pe scenă nu ajung decît ecourile dramei.

Evenimentele decisive din viaţa eroilor săi se întîmplă *între* tablouri, în intervale. Autorul procedează ca un romancier: povesteşte relatează, aminteşte. Teatrul însă suportă greu povestirea: el presupune o lume de contact directă, imediată, instantaneie cu acţiunea.

Să nu credem însă că d. Mircea Ştefănescu nu a cunoscut toate dificultăţile întreprinderii sale. Tocmai în faptul de a le fi cunoscut şi de a le fi acceptat de bună voie, constă interesul lucrării. Ea trebue judecată şi din punctul de vedere al dificultăţilor liber acceptate. In fond, i-ar fi fost foarte uşor acestui autor, care a dovedit în atîtea rînduri că ştie să construească după cele mai sigure legi ale teatrului, i-ar fi fost, zic, foarte uşor să scrie o piesă riguros compusă. Dacă nu a făcut-o, a fost probabil din dorinţă de reînoire, din curiozitate intelectuală, din renunţare la poncife.

Ceea ce nu înseamnează că piesa d-lui Ştefănescu este o lucrare austeră, din care „loviturile de teatru” lipsesc cu desăvîrşire. In tabloul II este o sinucidere, care nu e altceva decît o asemenea lovitură, în tabloul 8 debutează cu un truc de tehnică, făcut să deplaseze brusc întreaga atenţie a spectacolului. Aceste schimbări subite de ritm îl ajută pe autor să ducă pînă la capăt o lucrare grea şi să menţină viu interesul teatral al spectacolului, care altfel s'ar putea pierde într'o atmosferă generală cenuşie.

Este în talentul d-lui Mircea Ştefănescu ceva robust şi ferm, care învinge compoziţia prea lentă şi cam destrămată a unui „roman dramatic”. In lungul drum pe care îl parcurge dela prima scenă pînă la final, autorul ia cu sine o întreagă serie de eroi, parte căzuţi pe drum, parte duşi pînă la capăt, dar niciunul nu rămîne neconturat, niciunul nu se pierde înainte de a fi căpătat, fie şi într'o simplă schiţă, o individualitate defintivă.

„Acolo departe...” este o piesă interesantă mai ales prin elementele ei de tehnică. Instructiv pentru noi este mai ales să observăm cum a fost construită această piesă. Materialul ei propriu zis însă, mi se pare mai puţin interesant. Tema şi personajele ne sunt cunoscute.

Intelectualul plecat din provincie în căutarea gloriei şi întors apoi acasă, învins de viaţă şi obosit de pribegie, este un erou frecvent în literatura noastră. D. Cezar Petrescu mai ales l-a întrebuinţat foarte adesea în romanele sale. (Din acest punct de vedere „Acolo departe” seamănă foarte bine cu „Plecat fără adresă”, una din cărţile puţin cunoscute ale d-lui Cezar Petrescu, deşi probabil cea mai semnificativă).

E nevoie de sobritatea d-lui Mircea Ştefănescu, de stăpînirea şi măsura d-sale de stil şi de ton, pentru ca o astfel de dramă, cu inevitabile accente idealiste, să nu devină retorică şi să nu cadă în fals sentimentalism.

Tragicul eroului său principal mi se pare factice, tezist, puţin prea verbal. Nimic nu e mai greu de realizat în literatură, şi cu atît mai mult în teatru, decît drama unui spirit superior, în căutare de sine. Este totdeauna într'o asemenea temă ceva neplauzibil, tocmai pentrucă procesul intim de conştiinţă rămîne în fond insezizabil, iar ceea ce se poate capta sunt doar semnele exterioare, vorbele, gesturile...

Tot ce este în „Acolo departe..." în legătură cu tema centrală (drama nerealizării, drama idealului învins, drama asipirațiilor căzute...) mi se pare mai mult formulat tezist, decît înfăptuit efectiv. Cei doi sau trei eroi, care reprezintă acest aspect al piesei (Silvia, Pompei și chiar amuzantul Le Peruod) nu reușesc a suplini cu declarații verbale și nici măcar cu gesturi definitive, lipsa lor de realitate. In schimb, de îndată ce autorul se depărtează de tema principală, eroii săi care nu sunt angajați în dezbateri teoretice, dobîndesc o putere de adevăr irecuzabilă. Sunt două personaje admirabil realizate în această piesă, și nu cred că o simplă întîmplare face ca ele să fie personaje simple, de treabă, „neintelectuale". Bătrînul tată și tînăra iubită au în bunul lor simț, în tragerea lor de inimă, în simplicitatea lor sufletească, atîta realitate, încît formează punctul de greutate al întregii piese, terenul ferm pe care se pot sprijini, fără să se prăbușească definitiv, dramele inconsistente și pretențioase ale eroului central.

„Acolo departe..." a dat la Studio un spectacol interesant, remarcabil uneori prin regie și interpretare, deși — se înțelege — interesul prim îl constituia textul piesei.

D. Antoniu a jucat cu o emoționantă simplicitate și cu mare bogăție de nuanțe un rol de bătrîn, care îl consacră în modul cel mai hotărît. E un actor modest, stăruitor, lipsit de cabotinaj. A jucat pînă azi nenumărate roluri șterse—și totdeauna a pus în slujba lor o probitate rar întîlnită în teatru, unde e așa de ușor „să iei ochii" publicului. „Acolo departe..." este pentru d-sa un examen, de care de aici încolo va trebui să se țină seama.

D-ra Marietta Deculescu, eliberată total de reminiscențe, devine una din cele mai prețioase actrițe de dramă din tinerele generații. Ingenuitatea d-sale este gravă, accentele d-sale dramatice sunt simple. O mare sinceritate de joc, o perfectă bună credință în meșteșug, i-au dat d-rei Deculescu în această piesă și elan și stăpînire de sine.

Două schițe excelente au făcut d-nii Marius și Bălțățeanu.

D. Critico însă ni s'a părut crispat și excesiv: cred că rolul și interpretul și-au agravat reciproc artificiile.

MIHAIL SEBASTIAN

CRONICA MILITARĂ

FINIS REIPUBLICAE...

Reluînd firul considerentelor și interpretărilor faptelor militare din Spania, rămas în numărul din luna August 1938 al V. R., vom analiza în scurte rînduri cele 2 mari evenimente, bătălia de pe fluviul Ebru, și bătălia Cataloniei.

Ele constituesc o nouă fază a războiului iberic cu caracteristicile sale specifice, cu învățăminte pozitive și negative și cu urmări de o extremă importanță atît militare cît și politice.

Urmărind de aproape chronicul evenimentelor am văzut că, primăvara anului 1938 a marcat o impresionantă renaștere spirituală a comandamentului naționalist, concretizată în ofensiva către Teruel și Castelon, ofensiva care s'a încheiat cu rezultate într'adevăr apreciabile.

Pornită din provinciile Noua Castilie și Aragon, ea avea ca scop: *a)* Separarea forțelor cataloneze de restul Spaniei republicane, adică ruperea în două a totalului forțelor republicane; *b)* Continuarea ofensivei către Sud spre Valencia în cîmpia ce mărginește litoralul mediteranean pentru înconjurarea și distrugerea întregei armate republicane. Concepută bine, pregătită cu îngrijire și executată cu energie, ea s'a desfășurat după toate așteptările în prima ei parte, ajungîndu-se la rezultatul dorit: atingerea Mărei Mediterane și separarea celor 2 grupe de forțe republicane, este drept printr'un coridor foarte îngust. Exploatarea acestui succes strategic, printr'o ofensivă spre Sud s'a ciocnit însă de rezistența disperată a trupelor republicane. Din lipsă de unități suficiente și proaspete, trupele naționaliste și-au încetinit din ce în ce înaintarea, pînă cînd au fost oprite pe o linie aproximativ la 60—70 km Sud de fluviul Ebru. Cauzele acestei nereușite sunt numeroase și ele constau în special în uzarea trupelor naționaliste în lupte care au durat aproape 3 luni, în imposibilitatea de a înlocui suficient de repede pierderile avute cu efective odihnite și suficiente pentru continuarea ofensivei, continuare care constituia în fond o operațiune cu totul deosebită, greutatea aprovizionărilor de tot felul prin culoarul îngust dintre Catalonia și restul Spaniei și mai ales, lipsei elementului ce le oferise în bună parte victoria, *surpriza*. Intr'adevăr, generalul Miaja, comandantul forțelor republicane surprins în primul moment de ofensiva naționalistă, nu a putut să-i facă față cu slabele efective ce avea în acest sector. Cînd inamicul său a ajuns la mare și a pornit către Sud, el înțelesese de mult intențiile naționaliste și izbutise să aducă forțe numeroase, și să construiască fortificații suficiente pentru a stăvili înaintarea. O dibace

manevră pe linii interioare i-a dat posibilitatea să prevaleze numeroase forţe de pe fronturile de centru şi Sud, să creeze o puternică massă pe care, s'o arunce în Nord.

Odată trupele naţionaliste fixate, Generalul Miaja a hotărît o contra ofensivă în direcţia Nord cu ax general Alcaniz-Caspe, în scopul de a rupe în două frontul naţionalist, de a arunca la Nord de Ebru aceste forţe şi de a realiza din nou sudura între cele două armate: catalonezǎ şi spaniolă. Concomitent cu această ofensivă, Generalul Miaja a cerut guvernului şi comandamentului catalonez să atace spre Sud pentru a cădea în spate trupelor naţionaliste, silindu-le astfel pe acestea să se lupte cu frontul răsturnat şi, mai mult decît probabil, să se predea sau să fie distruse. După lungi discuţii şi numeroase ezitări, guvernul catalonez a adoptat planul Miaja şi a promis o ofensivă în direcţia generală Valderrobres.

La începutul lunii August republicanii deslănţuesc contra-ofensiva care, progresează destul de bine, izbutind după circa 14—18 zile să arunce pe naţionalişti la Nord de Ebru şi să treacă acest rîu în mai multe puncte, stabilind capete de pod. Frontul nu a fost însă rupt. El şi-a păstrat integritatea dela mare la Zaragoza, datorită eforturilor comandamentului, dar mai ales îndîrjirii excepţionale a trupelor naţionaliste care n'au cedat niciun metru de teren fără luptă.

Armata Cataloniei nu-şi îndeplinise angajamentul. Ea nu atacase în ziua hotărîtă, comandamentul şi guvernul din Barcelona aşteptînd să vadă întiiu cum se va desfăşura acţiunea republicanilor Spanioli. Aceasta a dat posibilitatea Generalului Franco să vadă clar situaţia şi să pareze la timp. Cîteva zile înainte de declararea mult promisei acţiuni cataloneze, naţionaliştii au atacat ei aceste forţe în direcţia generală Lerida-Cervera.

Atacul a avut de scop şi efect să sperie comandantul advers şi să-i paralizeze voinţa de a ataca, să-i sgudue moralul şi aşa destul de precar, şi să răstoarne planul republican, lăsînd ofensiva dela Sud neajutată.

Către a doua jumătate celei de a treia săptămînă de lupte grele, trupele naţionaliste, cu suficiente întăriri, se găsesc în măsura de a relua atacul lor spre Sud. Planul comandamentului naţionalist vizează de această dată numai instalarea solidă pe malul sudic al fluviului Ebru, împingerea cît mai mult a forţelor republicane pentru lărgirea culoarului, fîşiei de teren, atît de mult încît să excludă posibilitatea de a fi tăiată dela Nord la Sud sau invers şi să permită adunarea şi instalarea mijloacelor necesare unei noi ofensive care ulterior s'ar întreprinde spre Valencia.

Execuţia acestei noi operaţii avea un caracter special, condiţionat de îngustimea bandei de teren pe care se găseau naţionaliştii. Neputîndu-se grupa mari forţe şi mijloace pe un punct pentru a se aplica o lovitură puternică adversarului, ea s'a descompus în mai multe ofensive de amploare mai mică, căutînd a obţine avantaje locale care însumîndu-se, să aducă rezultatul dorit. In acelaşi timp o ofensivă de o mai mare amploare era dirijată dela Nord-Vest spre Sud-Est, spre a cădea în spatele frontului şi a-i grăbi retragerea. Luptele au fost foarte grele, duse cu deosebită energie şi măreţ curaj de o parte şi de alta; malurile Ebrului au fost rînd pe rînd cucerite, cînd de naţionalişti, cînd de republicani. Incet şi cu foarte mari jertfe naţionaliştii au cîştigat spaţiul necesar siguranţei lor şi pregătirii viitoarelor operaţiuni.

A fost o bătălie lungă, de uzură cu un mare consum de materiale şi oameni care a sleit deopotrivă forţele celor 2 combatanţi. La sfîrşitul lunii Septemvrie şi începutul lunii Octomvrie frontul s'a

stabilizat, operaţiunile au încetat, ambii luptători căutînd să-şi repună cît mai curînd în stare de luptă forţele. Este bine de menţionat că, în această bătălie diviziile italiene au suferit pierderi enorme, ceea ce a determinat guvernul italian să le înlocuiască în mod masiv.

Acestea sunt faptele în ordinea lor cronologică.

Ofensiva naţionalistă către mare a vizat separarea în 2 a forţelor republicane, pentru a putea fi bătute pe rînd şi scoase din luptă, separare care a avut de efect principal năruirea moralului acestor forţe. Direcţia pe care ea s'a desvoltat constituia linia de cea mai mică rezistenţă, ştiut fiind că punctul cel mai vulnerabil într'un dispozitiv de luptă este joncţiunea dintre 2 mari unităţi sau 2 armate.

In acelaşi timp, terenul indică ca zonă unică pentru desvoltarea unor operaţiuni de anvergură mare Valea fluviului Ebru. Din punct de vedere strategic putem afirma că direcţiunea de atac a naţionaliştilor a fost bine aleasă. Pentru reuşita ofensivei comandamentul naţionalist a avut însă grija să îndeplinească şi alte 2 condiţiuni absolut necesare şi anume:

1. Crearea unei masse puternice cu care să aplice lovitura. 2. Realizarea suprizei. Datorită acestor 3 factori strategici: direcţie, massă şi surpriză, înaintarea către mare a fost încoronată de cel mai desăvîrşit succes.

Ofensiva către Sud era un corolar logic al primei. Ea urmărea exploatarea primului succes, prin încercuirea forţelor republicane sau în cel mai rău caz, lărgirea cît mai mult a fâşiei de teren cucerită între cele 2 fracţiuni republicane. Un comandament care nu ar fi procedat aşa, ar fi greşit grav.

Comandamentul naţionalist a comis însă unele greşeli care au compromis reuşita acestei operaţiuni. Astfel el a încercat să o execute cu aceleaşi trupe obosite, reduse ca efectiv şi cu foarte puţine întăriri proaspete. Mai gravă şi mai plină de consecinţă a fost însă o altă eroare.

Intr'adevăr, pentru ca această mare manevră să reuşească era necesară o ofensivă puternică dela Nord la Sud, dar nu numai atît. Pentru ca inamicul să se găsească într'o situaţie căreia să nu-i poată face faţă, mai era necesar ca pe toată lungimea frontului spaniol atacatorul să fi început o serie de acţiuni ofensive energice, nu cu scopul de a cuceri terenul, ci numai pentru a fixa pe front forţele republicane. In felul acesta, comandamentul republican nu ar mai fi putut degarnisi undeva frontul de forţe pentru a-şi crea o massă de manevră.

Concomitent cu această ofensivă generală, trebuia întreprins un atac pe proporţii foarte serioase, cu forţe mari, pe o direcţie importantă, primejdioasă pentru cei ce se apărau, unveda în Sud. Acest atac ar fi avut de scop să atragă la el şi imobiliza departe de cîmpul de bătălie dela Nord, majoritatea, dacă nu totalitatea rezervelor republicane. După ce toate posibilităţile de ripostă ale comandamentului din Madrid ar fi fost prinse şi încleştate pe alte fronturi, trebuia să pornească ofensiva a 2-a dela Nord la Sud, cu o mare majoritate de forţe, ca un tăvălug puternic, care ar fi răsturnat forţele şi puţinele disponibilităţi ale apărării. Ea ar fi fost desigur încununată de un succes total. Aşa a procedat generalul Foch în ultimile ofensive contra Germanilor în vara anului 1918. Mai întîiu el a ordonat întregului front dela marea Mînecii la Alpi, o atitudine ofensivă acută pentru fixarea trupelor din faţă. Au urmat apoi 3 ofensive secundare destul de puternice pentru a absorbi rezervele

germane şi în fine, cînd Foch a înţeles că Ludendorf nu mai are rezerve, a atacat pe un punct bine ales cu o sdrobitoare massă de forţă, silind pe Germani la o retragere generală şi la armistiţiu.

Pe frontul spaniol comandamentul naţionalist nu a procedat aşa. El s'a ocupat numai de sectorul de Nord, lăsînd restul frontului într'o completă inactivitate. Generalul Miaja a putut astfel, să ia forţe de unde a vrut şi să le trimeată în Nord, executînd ceea ce se numeşte o „manevră pe linii interioare" şi putînd să ţină în eşec şi chiar să contraatace cu succes pe inamicul său. Această manevră a fost cu atît mai uşoară cu cît a beneficiat de o reţea de căi ferate şi şosele, abundentă, bine orientată şi propice operaţiunii. In ultima fază a bătăliei, republicanii nu s'au putut menţine pe valea Ebrului din cauza slăbiciunii micilor comandanţi. Conducerea operaţiunilor nu mai era atît de importantă la marile comandamente. Prin descentralizare ea căzuse în special în sarcina micilor comandanţi care trebuiau să smulgă victoria fiecare în sectorul lui. Ori, pregătirea cadrelor republicane — cum am arătat şi altă dată — este cu totul iluzorie, ceea ce a făcut foarte simţită superioritatea naţionaliştilor. Infăţişarea acestei ultime faze se apropie foarte mult de cea a luptelor de pe frontul occidental, în războiul mondial. Bătălie pe un front larg, cu un număr considerabil de mari unităţi, cu un consum de material şi muniţii imens, cu o durată de ordinul lunilor de zile, examen profund al comandamentelor şi trupelor. Rezultatele obţinute au fost foarte importante, ele creind o nouă stare de lucruri. O singură forţă republicană, mai mult sau mai puţin coherentă, mai mult sau mai puţin omogenă, a fost ruptă în două părţi, avînd tendinţe centrifuge. Colaborarea între cele 2 armate republicane atît de precară şi înaintate, a fost totalmente distrusă şi odată cu ea şi moralul celei dela Nord.

De aci înainte mai uşor îi va fi comandantului naţionalist să le combată şi să le scoată din luptă pe rînd. Nu s'a putut obţine rezultatele întrevăzute, aceiea de a înconjura şi strivi toată rezistenţa republicană dela centru, pentru motivele ce am văzut.

Aceasta a fost bătălia de pe Ebru, cea mai lungă, cea mai sîngeroasă şi cea mai istovitoare din cîte răsboiul fratricid iberic a conţinut.

Ea înseamnă în mod hotărît pentru Generalul Franco *„o victorie"* dar este departe de a însemna *„o deciziune"*

*

* *

Bătălia Cataloniei destul de impropriu numită astfel începe în luna Ianuarie. Generalul Franco cu ajutorul amabililor săi aliaţi izbuteşte să-şi repună în stare de a acţiona trupele, sau o bună parte din ele, în foarte scurt timp — şi hotărăşte atacul şi lichidarea provinciei Catalonia.

Intr'adevăr el încredinţează Generalului Moscardo o armată compusă din 7 corpuri de armată — cuprinzînd şi diviziile italiene — şi 250 avioane, cu misiunea de a cuceri acea provincie în cel mai scurt timp. Comandantul naţionalist îşi dispune trupele în cordon împrejurul frontierei Cataloniei dela Pirinei la Marea Mediterană, ordonînd apoi o înaintare concentrică către Barcelona. Efortul acestei ofensive era încredinţat Corpului Colonial, care sub comanda generalulu Yague forma aripa dreaptă a dispozitivului pînă la Marea Mediterană. Un grup de divizii navareze, sub comanda Generalului

Solchaga, avea misiunea să înainteze paralel cu frontiera franceză în direcţia Figueras pentru a atinge şi el litoralul mării şi a tăia retragerea miliţienilor guvernamentali, în republica amică dela Nord.

Diviziile proaspete italiene acţionau la centru în legătură cu celelalte forţe. Acţiunea a început în primile zile ale lunei Ianuarie simultan pe tot frontul.

După o luptă de cîteva zile, în care republicanii nu au opus pretutindeni decît o slabă rezistenţă, ei au cedat definitiv şi, pe toată lungimea frontului s'a început o retragere generală şi desordonată. Nimeni nu s'a mai gîndit la luptă. Munţii au fost rînd pe rînd părăsiţi. Liniile, atît de bine fortificate, au fost golite înainte ca să apară primul soldat naţionalist, localităţile, oraşe sau sate, au fost abandonate fără nici cea mai mică urmă de rezistenţă. Toţi nu aveau decît o singură direcţie, frontiera Franţei şi o singură deviză „Sauve qui peut". Trupele naţionaliste au înaintat cu maximum de uşurinţă şi viteză, neocupîndu-se decît de curăţirea regiunii, de trierea prizonierilor şi strîngerea unui imens material, pradă de război. Barcelona, deşi fortificată puternic, nu a oprit pe fugari nici măcar o oră, Gerone, Figureas, nici atît.

Formidabilele tranşee şi cazemate în beton, protejate de imense reţele de sîrmă ghimpată, au rămas în urmă triste, intacte, ridicole, mărturia panicei şi a laşităţii.

Nimeni nu a încercat să oprească în loc pe aceşti fugari să organizeze lupta şi să salveze ceva din patrimoniul material sau moral al Cataloniei. In cîteva zile o mulţime desmăţată, desbrăcată şi flămîndă a invadat sudul Franţei, iar la finele lunii Ianuarie, armata naţionalistă, diviziile navareze, de sub comanda Gen. Solchaga, au arborat drapelul roş şi auriu la frontiera Franţei.

Operaţiunile din Catalonia se sfîrşiseră, lăsînd în istoria Spaniei şi în analele militare ale lumii, cea mai ruşinoasă pagină. Niciodată nu s'a văzut o armată fugind aşa epureşte din faţa inamicului, cu singura dorinţă de a nu-l întîlni niciodată şi de a scăpa dincolo de frontieră. Nici chiar în vremea armatelor de mercenari sau sclavi nu s'a pomenit la vreun popor o atît de completă destrămare a moralului şi a oricărei organizări militare sau politice. Care sunt cauzele? Vom încerca să arătăm mai jos.

După sfîrşitul bătăliei de pe Ebru, comandamentul Naţionalist se găsea în prezenţa a două grupe de forţe separate şi de tărie diferită. Intenţiunea sa logică era să încerce la rîndul său o manevră pe linii interioare, adică, acoperindu-se în faţa uneia din cele două forţe cu elemente puţine, să atace cu o massă puternică pe cealaltă, pentru a o bate definitiv şi a o scoate din luptă cît mai repede. Aceasta ar fi avut de efect pe lîngă un mare avantaj material, distrugerea moralului inamicului rămas încă în picioare şi exaltarea moralului trupelor proprii. Pentru aceste motive, comandamentul naţionalist a ales Catalonia. El ştia bine că aici va găsi victoria cea mai rapidă şi cea mai facilă. Operaţiunea mai prezenta şi marele avantaj că întrerupea definitiv legătura cu Franţa, important sprijin moral şi material al republicanilor. Această victorie aurea prestigiul învingătorului şi mina moralul adversarului încă neatacat.

Din punct de vedere operativ, nu se pot face alte consideraţiuni pentru simplul motiv că operaţiuni militare propriu zise nu au existat. Nici bătălii, nici lupte, numai o simplă plimbare dealungul ţării şi o inventariere a imensei prăzi abandonate în mîinile lor. Singurul sector în care trupele naţionaliste s'au ciocnit de oarecare rezistenţă a fost acela al Gen. Solchaga, care de altfel şi din această cauză nici nu şi-a îndeplinit misiunea. Intr'devăr, el primise însărcinarea să ajungă la mare, la Figueras înainte de retragerea armatei

republicane de pe celelalte fronturi, pentru a le tăia retragerea spre Franța și a o face prizonieră. El și-a atins obiectivele indicate numai după ce întreaga armată cataloneză a putut trece frontiera, deci, nu și-a îndeplinit misiunea primită, fapt care înfierează adînc pe orice comandant. Din informațiile cu grije adunate și selecționate, putem ușor reconstitui armata republicană pentru a ne da mai bine seama de sinistra realitate.

A rămas bine dovedit că în Franța se găsesc internați 220—230.000 milițieni scurși prin strîmtorile munților în acele tragice zile. Dacă ne reamintim că cel puțin 60.000 de prizonieri au făcut trupele naționaliste (presa fascistă și cea din Burgos spune 90.000), și dacă adăogăm la aceste cifre circa 15.000 ce trebue să fi căzut în lupte și încă cel puțin 30.000 ce trebue să fi rămas pe teritoriu camuflați în rîndurile populației civile, ajungem la rezultatul matematic că armata catalană număra un efectiv de 300—350.000 oameni constituiți în unități și perfect armați. Din punct de vedere al materialului, toate ziarele, inclusiv cele franceze, ne arată că ei au predat în Franța circa 400 guri de foc, dintre care 187 art. grea și lungă, de fabricație absolut modernă, circa 3.000 camioane, și un număr enorm de mitraliere, arme, revolvere, grenade etc. Aviația nu s'a lăsat nici ea mai prejos. Catalanii au predat Franței 300 de aparate, și dacă adăogăm aparatele și motoarele capturate sau distruse de naționaliști, putem conchide, fără teama de greșală, că totalul lor trecea de 400 de aparate.

Asupra carelor de luptă, lipsesc cifre exacte, totuși diferite fotografii și informații ne-au arătat un mare număr de tancuri și automobile blindate aduse pe teritoriul francez.

Din aceste cifre, scoatem concluzia că provincia Cataloniei poseda o armată cu un efectiv de circa 300—350.000 oameni admirabil dotată cu material de tot felul și secondată de o aviație posedînd cel puțin 400 aparate. Mai aveau acești soldați, pentru sprijinul lor, o natură extrem de favorabilă, munți, ușor de apărat și greu de atacat și străbătut, fortificații puternice create în cursul a doi ani de populația civilă în unire cu armata.

Și cine era atacatorul?

O armată naționalistă compusă din 7 corpuri de armată, pe care dacă le-am considera conținînd fiecare marele efectiv de 55.000 oameni (mai mult decît în realitate), am vedea că nu se ridică la mai mult de 380—400.000 oameni, avînd ca sprijin 250 avioane. Vedem deci o foarte mică superioritate în oameni și o inferioritate precisă în aviație.

In aceste condițiuni o rezistență ar fi fost, nu numai posibilă, dar ar fi avut nenumărate șanse de a sfărîma atacul naționalist și a lua apoi ofensiva.

Pentru ca un grup de forțe să treacă la ofensivă cu șanse de succes, el trebue să fie de cel puțin 2 ori mai tare decît adversarul atacat, adică, să fie într'un raport de 2/1. Și aceasta este valabil într'un teren deschis, favorabil atacului și manevrei și asupra unui inamic nefortificat sau foarte slab fortificat. Cu cît elementele teren și lucrări de organizare, intervin mai precis în avantajul apărătorului, cu atît ofensiva trebue să aibe forțe mai multe, adică raportul de mai sus să crească la 3/1, 4/1 etc. Este suficient de reamintit că mareșalul Foch a dat una din marile sale ofensive din 1918 contra trupelor germane, extenuate de multe lupte, cu forțe de 8 ori mai mari ca cele germane, adică a împins raportul pînă la 8/1. Și totuși ofensiva a fost oprită numai după cîteva zile, realizînd un mic cîștig de teren. Dar acolo, era voința de oțel a ostașului german de a

rezista, energia și inteligența comandantului german care, la un loc, au format o stîncă de granit de nemișcat. Este de reamintit de asemenea faptul că primele atacuri naționaliste asupra Madridului au fost sfărîmate de un apărător de 20 ori inferior atacatorului. (Col. H. Lanzo).

De sigur au existat în istorie și cazuri în care proporțiile de mai sus au fost răsturnate, cazul lui Hanibal, la Cannae sau al lui Napoleon în campania din Italia din 1796, dar aceste cazuri sunt excepțiile istoriei care nu fac decît să întărească regula.

In Catalonia atacul era ridicol de slab, în comparație cu apărarea. Aproape egal din punct de vedere al forțelor terestre și categoric inferior din punct de vedere aerian, și dacă adăogăm organizațiile defensive foarte puternice și munții atît de greu de cucerit și de ușor de apărat, equația se poate formula astfel: *In Catalonia apărarea a fost mult mai puternică decît atacul.* Și totuși, după primele contacte, ea s'a prăbușit și s'a spulberat ca un morman de frunze moarte. De ce?

Pentrucă lipsea guvernului, comandamentului și implicit armatei, un resort care singur dă viață și forță unei armate, transformă în aprigi luptători o ceată de desculți și de flămînzi și într'o turmă înebunită de spaimă, cea mai bine dotată și armată trupă. Le lipsea moralul, voința de a lupta, devotamentul pentru ce apărau, încrederea în șefi și în ei înșiși, puterea de a primi arzătoarea cuminecătură a focului. Se poate lupta fără hrană, echipament și arme, și cîte odată se pot cîștiga victorii, se poate lupta fără calitățile intelectuale necesare, dar nu se poate lupta fără credință în victorie și fără hotărîrea de a lupta pentru ea.

Urmînd firul Ariadnei în căutarea cauzei cauzelor, vom ajunge la constatarea, deja cu tărie afirmată de noi în cronica din luna August 1938, că demoralizarea și dezorganizarea totală a forțelor catalane este datorită anarhiei politice și egoismului abject al conducătorilor.

Cum să lupte și să moară pe poziție umilul soldat, dacă întreg guvernul nu se ocupă decît de înbucătățirea puterii pentru propriul său avantaj și de strîngerea și evacuarea la loc sigur a comorilor de artă sau de aur ale Spaniei?

Cum să reziste și să învingă cînd, improvizații ofițeri și comandanți, în loc să ținteascā tunurile, sau să conducă unitățile, își îndesau buzunarele și căptușelile hainelor cu bani și obiecte prădate? Cum să lupte și să moară pentru un drapel cînd faldurile sale sunt stropite cu sîngele propriului popor și cu noroiul tuturor turpitudinilor.

Astfel se poate spune și va rămîne încrustat în istorie că Statul și națiunea Cataloniei au fost sugrumate pe la spate de proprii lor conducători, în mîna cărora își încredințaseră soarta.

„Mersul triumfal" al generalilor Franco și Moscardo nu a fost triumfal, pentru motivul că nu a existat triumf, adică victorie, și aceasta a lipsit, pentrucă a lipsit însăși lupta. El a fost o luare în posesie a patrimoniului unor falițí frauduloși care s'au putut salva la timp peste graniță, ducînd în valizele lor banii, speranțele și iluziile furate poporului catalan.

* * *

Se pare că ultimul tablou al războiului civil spaniol se va sfîrși și el în curînd.

Generalul Franco îndreaptă întreaga sa armată asupra porțiunii de țară rămasă încă sub drapel republican. Dar spre marea

noastră mirare el nu se grăbește să atace. La ce bun? Este preferabil să mai aștepte puțin pentru ca domnii dela Valencia să se sfîșie între ei și să surpe ei înșiși toate posibilitățile materiale și morale de rezistență. Colonel Casado răstoarnă pe Negrin și încearcă să predea țara generalului Franco; comuniștii se ridică și atacă pe Casado. Acesta, cu ajutorul generalului Miaja, încearcă să-i înfrîngă. Lupte se dau pe străzi; se sugrumă în întuneric; se împușcă dela ferestre și se înjunghie pe la spate. Un rezultat favorabil lui Casado pare a se arăta. Intreaga flotă republicană părăsește Spania și se refugiază la Bizerte.

Generalul Franco stă nemișcat, asistînd amuzat la această lugubră și grotescă reprezentație. El știe că peste puține zile se va prăbuși și ultimul zăgaz, lăsîndu-i calea liberă.

Surăzător va păși atunci peste tranșeele dela Madrid, care l-au țintuit trei ani pe loc, pe el și pe prietenii săi germani și italieni, peste mormintele, unele uscate, altele încă umede ale umililor și înflăcăraților apărători, pe care netrebnicia conducătorilor i-a vîndut desperării și morții și va merge să-și oglindească profilul în azurul Mării Mediterane.

Finis Reipublicae!

Locotenent POPESCU TUDOR NICOLAE

SCRISORI DIN LONDRA

CARACTERUL ENGLEZ ȘI GENTLEMANUL

I

In vremile vechi, Anglia era socotită ca Ultima Thule. Hotarele lumei atît cît le putuseră extinde pînă atunci, mai ales acei care au supt laptele legendarei lupoaice, se pierdeau în cețurile care acopereau misterioasele insule, locuite de un popor enigmatic. Deși adevărta întindere a lumii s'a cunoscut de mult, iar acum se contractează necontenit prin minunile prin care știința constrînge brutal apropierea dintre oameni, iar cețurile care învelesc pămînturile engleze, au fost pătrunse și respirate de miliarde de străini cu ochiul viu și mintea ascuțită, omul care locuește acolo rămîne totuși o ființă destul de stranie care nu se lasă a fi cunoscută în deajuns. O insulă, ca și țara lui, Englezul pune un element nesigur ca distanță între el și cei de alt neam, ba chiar între el și cei mai de aproape ai lui. Precum adeseori se întîmpină furtuni pe calea de ape, cu răul de mare și alte neplăceri, pînă să se ajungă la insulă, tot astfel parcurgerea spațiului către „Ultima Thule", personalitatea engleză, poate să fie furtunoasă, ba chiar să ducă la naufragiu, precum poate fi și o plăcută alunecare a bărcii pe oglinda apelor presărate cu pulbere de lună. Odată însă pe teren solid, sentimentul de majestuasă securitate, de încredere și de trăinicie compensează toate eforturile călătoriei. Un calm deosebit și un ritm lent pe care o zeitate locală, sportivă, cu nervii sănătoși, le imprimă întregei existențe, arată că s'a trecut dincolo de hotarul unei lumi deosebite. Contururile aspre ale lucrurilor de aiurea devin aproape imperceptibile aici și întreaga lume materială apare într'o permanentă transformare, cu cît te miști și te apropii de ea. Intr'o astfel de atmosferă începi a pricepe, cum a putut germina în mintea filosofului Berkeley, ideia că materia nu există și că ceea ce vedem noi nu sunt decît gîndurile Divinității.

Arbori solitari presărați pe cîmpuri de verdeață întunecată și moale, înălțîndu-și uriașa coroană, stau într'o meditație individualistă, bucurîndu-se tainic de libertatea spațiului, care le-a îngăduit să-și desvolte măreția. Lumina se fixează de ceva material în aer ca să nu cadă cu violența fulgerului, sfărîmîndu-și astfel razele în pulbere moale și temperîndu-și focul înainte de a se coborî în culorile adînci și grele de viață ale florilor și plantelor. Viața omului și

animalelor se mişcă într'un ritm lent şi sigur ca într'un film care prezintă mişcările descompuse, față de agitația şi spasmurile de jazz-band de pe continent. Omul te priveşte drept în ochi, liniştit şi din privirile cu lumini albastre, vezi că e stăpîn absolut pe lumea lui interioară şi adînc pătruns de spusele Bibliei, că, în ceea ce îl priveşte pe el, personal, în primul rînd, într'adevăr Dumnezeu a făcut pe om după chipul şi asemănarea sa. Prerogativele lui i se par deci intangibile, precum şi dreptul exclusiv şi paternal, ca şi datoria sacră, îi impun să se intereseze de purtarea şi de năravurile altor neamuri, a le mustra aspru şi a le aduce pe calea pocăinței.

Dela Saxonii veniți din Saxonia de jos şi din Frisia, dela Vikingii nordului, dela Danezi, Celți, Veneti — despre care Strabon spune că sunt din acelaşi neam ca şi cei din Adriatică, iar Cezar care a distrus flota de „corăbii mari cu pînzele de piele", a acestor marinari iscusiți şi negustori îndrăzneți şi acaparatori, la gurile Loirei, făcînd ca aceia dintre ei care au mai scăpat cu viață, să se refugieze în sudul Angliei, în Cornwall, de unde pornesc apoi mai tîrziu atîțea pirați şi marinari vestiți — şi pînă la Normanzii lui Wilhelm Cuceritorul, au pus toți cîte ceva absolut distinct în firea omului care apare străinului, atît de enigmatic. Atîtea neamuri ținute să trăiască la un loc încercuite de apă şi terorizate de un climat insinuant şi perfid care tresare rar şi vag în expansiunea relațiilor dintre cer şi pămînt, prin tunete şi fulgere şi aproape de loc, prin gerul care face să crape lemnele şi care climat nu e decît un somnolent compromis într'o monotonie rar turburată între lumină, ceață, căldură şi frig, au contribuit, de asemenea să producă o ființă omenească aparte ca element social şi politic, cu manifestări şi reacțiuni specifice. Nicăiri individualismul nu e mai accentuat decît la aceşti oameni „insulă". Voltaire, observă (Lettres sur Les Anglais), că şi în domeniul religios, sunt atît de recalcitranți: „C'est ici les pays des sectes: un Anglais comme homme libre va au ciel par le chemin qui lui plait". Şi totuşi nicăieri respectul de aproapele nu e mai pronunțat, precum e şi pietatea şi bunătatea inimei, ceea ce întăreşte indestructibila solidaritate a societății. Nicăiri nu se cîştigă prietenia cuiva mai greu decît printre englezi, dar puțini oameni pe lume sunt mai constanți şi mai gata de sacrificii pentru prietenii lor decît aceşti insulari. Cultul sănătății corporale prin sport îi aseamănă cu antica lume păgînă a Grecilor şi Romanilor şi, în acelaşi timp e greu de găsit un popor care să aibă un mai bogat fond sufletesc creştin, decît Englezii. Dacă n'ar fi între manifestările lor spirituale decît literatura care e străbătută de elementul religios şi ar fi de ajuns să se pună în evidență acest lucru. Adevărul metafizic care caracterizează creştinismul, cum că dacă se va închina cineva la idoli, iar nu la singur Dumnezeul cel adevărat, va primi osînda de veci, este, în mare parte, la baza caracterului englez de a nu se pleca în fața puterii omeneşti, fie că e reprezentată prin Stat, autorități eclesiastice, ori şefi puternici. Creştinul adevărat nu-şi poate închipui că ar putea primi porunca lui Dumnezeu altfel decît direct, ori prin mijlocirea Bisericii şi aleşilor ei. Doar un singur englez, Henric al VIII-lea, a afirmat, acum patru veacuri că porunca divină se transmite oamenilor prin intermediul Statului, dar Reforma religioasă, Revoluția lui Cromwell şi apoi cea dela 1688, a spulberat definitiv şi eliminat pentru totdeauna din lumea engleză o astfel de părere. Explicația cea mai aproape de adevăr este că iarăşi fondul religios al sufletului englez este, în primul rînd, răspunzător că insularul acesta — sinteză etnică fără seamăn — nu se pleacă şi nu recunoaşte altă autoritate în niciun domeniu al vieții *decît aceea pe care el însuşi o acceptă*. Puternicul instinct de libertate, susținut şi de lipsa primejdiei, obsedantă aiurea, a unei invazii din afară, ca şi de o vitalitate excepțională a fost întărit de credința religioasă pe care Reforma a adoptat-o şi mai mult necesităților spirituale ale unui individualist irezistibil. Cînd Herbert Spencer denunță, în *Social Statics* (1851) şi mai ales în *Man versus State* (Omul împotriva Statului, 1884), greşelile celor ce legiferează, intervenția crescîndă a guvernelor în viața cetățeanului, restrîngerea libertăților şi cerea ca Statul să se mărginească doar la apărarea drepturilor naturale ale individului, adică la viață, libertate şi proprietate, el nu apărea ca un simplu utopist, iar propunerile lui ca „nihilism administrativ", cum le caracteriza prietenul său, evoluționistul Huxley, ci ca reprezentînd o stare de spirit, un gînd intim al englezului. Vikingii nordului, care au luptat atîtea milenii, cu cea mai sălbatecă natură şi ai căror zei se arătau mai puțin înclinați să acorde protecția lor de fiecare clipă muritorilor; care, simțind că se apropie moartea, o primeau aprinzîndu-şi bărcile şi pierind în apoteoză, odată cu ele în valuri, au fost temperați de înfrățirea cu Saxonii şi potoliți de clima engleză. Normanzii, cu sînge de Vikingi, creştinați şi domesticiți de ordinea şi viața continentală aduc apoi, la 1066, viață nouă care se adugă la patrimoniul fizic şi spiritual englez. Celții şi Venetii sporesc elementul de vioiciune. Dar, dacă în fiecare dintre noi trăesc, într'o armonie mai mult sau mai puțin relativă, Don Quijote şi Sancho-Panza — pentru a evita termenii teologici de înger şi demon — atunci trebue să observăm că Sancho este reprezentat în personalitatea englezului, prin Saxonul potolit, care nu părăseşte niciodată pămîntul, adică „realitățile", cum zic amăriții de politiciani ai zilelor noastre. De sigur, Saxonul este nesecatul izvor al bunului simț (common sense), care a rămas busola eternă şi sigură în orientarea practică a vieții engleze. Tot Saxonul predomină şi în acel John Bull, atît de popular în veacul al 19-lea, voinic, cu umeri lați, roşu la față, cu favoriți, cu ochi bănuitori şi sprîncene stufoase, bucuros de sănătatea lui de taur, care îl împinge la sporturi violente şi la contactul avid cu natura, dar cu o uşoară umbră de melancolie pe față pentrucă i-a dat Dumnezeu numai o gură ca să mănînce şi să bea, cît îi cere apetitul secular; gata de bătae, pătimaş pentru arbori, grădini, flori, adorînd animalele, pompos, iubitor de fast şi de petreceri, adînc generos şi gata de sacrificiu, fericit cînd poate să adune bani, dar şi cînd poate face un bine cuiva; cu adînc respect față de biserică, neclintit în obiceiurile, părerile şi prejudecățile lui, conservator înflăcărat şi cu o familie numeroasă, peste care domneşte ca un autocrat. Îl întîlneşti însă din ce în ce mai rar în casele vechi şi în parcurile — care în ultimul timp îşi schimbă stăpînii atît de repede — refugiat de lumea maşinilor, împreună cu cîinii, caii, florile exotice, Biblia şi un respectabil număr de cel mai nobil şi generos vin şi de temperatura la care le păstrează, se ocupă cu grija cu care s'ar ocupa de înlăturarea unui cataclism universal şi pe care le consumă cu religioasă ceremonie, împreună cu prietenii pe care îi prețueşte.

Ori şi care ar fi ultima analiză a formației etnice, sociale şi spirituale a poporului englez, contribuția pe care a adus-o el în toate domeniile vieții omenirii, a fost atît de puternică şi atît de caracteristică încît a determinat cursul istoriei şi a produs forme noi de civilizație care, dacă ar fi să dispară rapid printr'un accident

cosmic, întreaga ordine politică, socială şi morală a lumii s'ar resimţi adînc. Forţa vitală a acestui popor s'a manifestat pe tot globul pămîntesc, căutind, de sigur, profitul material, asigurîndu-şi posesiunea bogăţiilor naturii, organizînd munca omenească şi păzind siguranţa drumurilor pe apele lumii. N'a uitat însă să pună la baza acţiunilor sale elementul etic, n'a dărîmat tradiţia locală şi n'a scoborît nivelul de viaţă pe acolo pe unde şi-a întins stăpînirea şi influenţa. Dimpotrivă s'a închinat trecutului cu respectul învăţat la el acasă şi a respectat principiul „live and let live", (trăeşte şi lasă şi pe altul să trăiască), ridicînd necontenit nivelul vieţii şi înrădăcinînd sentimentul de dreptate şi de libertate. Dacă Imperiul Britanic — cea mai vastă organizaţie politică pe care a văzut-o lumea — nu numai că s'a menţinut în urma sguduirii marelui războiu, dar şi-a sporit puterea de coheziune, apoi aceasta se datoreşte spiritului de libertate care predomină acest întreg sistem politic. La rîndul ei, ideia de libertate individuală şi-a sporit necontenit forţa prin profunda religiozitate a poporului englez. Indvidul cu atribuţiile lui aproape sanctificate, este aşezat pe tronul lui politic şi social, tot prin forţa sentimentului religios, iar sistemul politic a fost desvoltat şi întărit necontenit prin elementul etic. De aceea, faimosul istoric dela sfîrşitul veacului trecut, Lord Acton, indica evoluţia la care a dus lupta lui Cromwell şi apoi mişcarea dela 1688, care au fost determinate de forţa ideilor religioase, cînd spune: „Principiul după care conştiinţa omului este cetatea lui proprie, cu regii şi parlamentele la o distanţă respectabilă, a fost întărit".

Contactul permanent cu natura şi lupta aprigă pentru existenţă a fecărui individ — şi chiar acelora care se trăgeau din familii mari şi bogate, din cauza sistemului social şi dreptului de primogenitate — a dus la sporirea energiei colective şi la expansiunea în toate părţile lumii. Conducătorii poporului au trebuit deci pentru a fi urmaţi de indivizi, care nu acceptă porunca uşor, fie ea regească, ori clericală, pînă ce nu o vor simţi ca pornind din însăşi forul lor sufletesc, să reprezinte într'adevăr imaginea superiorităţii într'o formă de o deosebită valoare, aşa ca să impună respect. Dar cum în lupta vieţii ca şi în cea de pe cîmpul de bătae, curajul, vitejia, caracterul nu sunt privilegii rezervate numai celui ce reprezintă superioritatea oficială, ori nobleţea prin sînge; cel umil ca şi simplul soldat se pot releva ca elemente superiorare, cucerind locuri de frunte printre semenii lor. Nu numai elementele care au condus poporul englez, în mod efectiv, în toate domeniile vieţii publice s'au selecţionat prin emulaţia şi manifestarea nestînjenită a energiilor, dar chiar şi acelea care servesc de model în urmărirea unui ideal social şi etic. Un model de felul acesta care a jucat un rol considerabil în viaţa engleză, iar evoluţia şi influenţa lui poate determina în viitor caracterul poporului englez este *Gentlemanul*.

*

* *

Noţiunea de gentleman e aşa de popularizată, în formă, încît, cum spune un personagiu al lui Petronius: „In Campania sunt atît de mulţi zei, că mai repede întîlneşti un zeu decît un om". In fond însă, modelul pe care ori şi ce englez care porneşte pe calea de ascensiune socială şi etică doreşte să-l aibă în faţa lui pentru a-l imita, fuge necontenit ca o fantomă către perfecţia, pe care omul va trebui s'o urmărească în veci. Existenţa lui totuşi a fost şi este o populară realitate, o făptură profund umană a cărei faptă şi purtare n'are nimic miraculos pentru ca să excludă posibilitatea de a fi imitată. Fie că-l întîlneşti sub înfăţişarea unui om bogat, unui preot, unui grădinar, unui negustor, ori marinar, lucrător sau agricultor, gentlemanul are totdeauna virtuţi şi calităţi ale rasei ca şi nobleţe sufletească în aşa fel încît se uită deosebirea de clasă şi situaţia lui socială. Cei ce vin în contact cu el îl admiră şi încearcă să-l imite. Calităţile lui fizice, manierele şi îmbrăcămintea, ocupaţia şi felul de a-şi exprima gîndirea şi sentimentele pot varia după timp, după loc şi după mediu.

Fiecare epocă şi-a avut idealul ei social şi etic; ceea ce a rămas însă şi rămîne permanent ca atributele de căpetenie ale gentlemanului sunt virtuţile creştine, spiritul de dreptate, curajul, caracterul neclintit, sanctitatea cuvîntului dat, ura împotriva minciunii, repulsiunea profundă faţă de cel făţarnic şi amoral, generositatea şi mărinimia. El nu-şi pierde cumpătul niciodată şi e totdeauna gata să apere pe cel nedreptăţit, slab şi asuprit şi să facă sacrificii pentru apărarea principiilor lui, a demnităţii şi a onoarei.

Viaţa modernă engleză vede altfel pe gentleman decît îl vedea chiar înainte de războiu Contesa Airlie, mare damă de onoare la Curtea Regelui Eduard al VII-lea, cînd spunea: „Un gentleman nu munceşte, ci trăeşte din ceea ce are", (Memoriile Lordului Midleton). Astăzi acela care nare nicio ocupaţie, ori şi cît de bogat ar fi, îşi pierde respectul prietenilor şi cunoscuţilor. Dimpotrivă, un lucrător cu înfăţişarea calmă, cu vorba cuminte, cu o viaţă curată şi gîndul deschis, fiind astfel un model între semenii lui ca cetăţean şi ca muncitor cinstit şi cu frica lui Dumnezeu şi răspîndind încredere şi bucurie în jurul lui este socotit ca un gentleman. Peste barierele blazoanelor, peste zidurile prejudecăţilor, deosebirilor de clasă şi de avere, valoarea etică şi în acelaşi timp „omenia", în cel mai nobil înţeles al cuvîntului ridică pe gentlemanul englez către idealul comun către care aspiră fiecare cetăţean.

Negustorul care prin munca lui onestă, prin viaţa pe care o duce muncind alături de acei care îl ajută în meseria lui, prin exemplu de cumpătare, de generozitate, de pietate şi de caracter hotărît, ca şi prin independenţa lui de judecată ca cetăţean, ocupă un loc de cinste unanimă şi devine un model către care aspiră cei ce-l cunosc şi-l preţuesc.

Preotul care este sprijinul moral în lupta pentru pînea zilnică şi pentru potolirea torturilor sufleteşti ale acelor ocrotiţi de biserica lui, fiind totdeauna acolo unde e durere şi lipsă, generos şi senin, fără cea mai mică umbră de oboseală, fără a-şi trăda propriile lui dureri, trăind şi bucurîndu-se de viaţă omeneşte, fără făţărnicie, dar fără să depăşească limitele îngăduite de morală şi bună cuviinţă, sărac şi cu o casă de copii, ajunge să fie privit nu numai ca un vrednic păstor de suflete, dar şi ca un gentleman.

In vremile de obsesiune a triumfului mecanic, nu ne putem abţine să comparăm pe om, în trajectoria vieţii lui, cu o torpilă care este mînată de coordonarea şi dirijarea forţelor ei interioare. Noi ne sbatem, ne agităm, ducem lupte zădarnice, urîm şi iubim pe cei din jurul nostru şi ne dăm viaţa pentru o credinţă, ori pentru o ideie, mînaţi necontenit de acea forţă interioară care ne înalţă, ori ne coboară şi care e resortul evoluţiei umane. Cunoaşterea şi controlarea acestei forţe, prin voinţă şi caracter, dă superioritatea unui om. Fără a crede amara observaţie asupra omului, pe care o

face Montaigne: „Il nous eschoit à nous mesmes, qui ne sommes qu'avortons d'hommes, d'eslancer par fois nostre ame, esveillée par les discours ou exemples d'autruy, bien loing au delà de son ordinaire", totuși exemplul — cum observă și el — este și rămîne o forță de atracție care intră în compoziția legilor de gravitație socială.

Tot omul, dar în special englezul, înainte de a se hotărî să facă ceea ce zise preotul, sau ori și care alt meșter să dea sfaturi, trebue să vadă și să se convingă că într'adevăr vorbitorii îndeplinesc ei înșuși Cele zece porunci. In literatura engleză e greu de găsit un preot atît de uman, dar totuși ca un trimis al Providenței printre oameni ca *Pastorul Adams* al lui *Fielding*. Slavici ne-a dat și nouă un preot dintr'un biet sat, Sărăcenii, pe Popa Tanda, pe care în înfrigurarea de a ne moderniza ca papagalii bălțați ai tropicelor, l-am uitat de mult cu toată simplitatea și omenia lui. Ca om, pastorul englez apare în versurile actualului Poet Laureat, John Masefield:

He loved his God himself and man (El iubea pe Dumnezeu, pe sine însuși și pe om.
He never said „Life's wretched Span, Și n'a spus niciodată în vreo predică:
This wicked world: in any sermon. „Lumea asta-i ticăloasă, iar viața e doar un chian").

Bine înțeles că simțul autocritic atît de desvoltat și de sănătos al englezului, a dat literaturii atîtea tipuri de preoți vanitoși, pompoși și ipocriți a căror faptă e în contrazicere sîngeroasă cu declamațiile și citatele dese ale Scripturii pe care le are necontenit pe buze. Risul general provocat astfel, ucide ca arșița soarelui o astfel de buruiană, pe cînd admirația și respectul preotului și ca om, poate să-i dea atrbutele de gentleman.

Politica stîrnește mai mult decît ori și care altă activitate umană, toate pasiunile, cultivă minciuna, aprinde invidia, pervertește caracterul și falsifică pretenia. De aceea e greu ca toată lumea să fie de acord pentru a recunoaște un perfect gentleman, într'o persoană care ori și cît de multe calități etice și sociale are avea, exercită totuși o profesie destul de ingrată, un adevărat „rău necesar". Astfel Gladstone care era o podoabă a vieții publice engleze, pe lîngă că avea o cultură clasică, fără seamăn, — recita Iliada și scria versuri latinești — era poate cel mai de seamă învățat al timpului său, în chestiunile teologice, totuși adversarii lui politici reușiseră să-l prezinte ca un mare ipocrit. Cu toate acestea, viața publică engleză a fixat un cod atît de sever, încît ori și ce persoană care l-ar călca se descalifică singură. Severitatea aceasta e împinsă pînă la cruzime sălbatecă, față de omul public, care își pierde definitiv dreptul de a mai vorbi în numele altora și de a mai juca vreun rol ori cît de neînsemnat în viața națiunii. Verdictul pe care îl dă opinia publică engleză, cînd se nesocotesc canoanele pe care le-a fixat ea pentru a indica drumul pe care trebue să meargă „superiorii" ei este fără recurs, nu numai atît cît trăește cel vinovat, dar și după moarte, și de sigur, mult mai crud decît arderea pe rug. In primăvara anului 1936, un membru al cabinetului britanic, care fusese de mai multe ori ministru, foarte popular și capabil și care exercitase o influență însemnată în viața publică, mai bine de treizeci de ani, a fost nevoit să părăsească definitiv scena politică pentrucă, din jurul lui, se aflaseră noile impozite pe care le prevedea bugetul. Divulgarea acestor secrete înainte ca bugetul să fie prezentat

Parlamentului, a dat naștere la speculații și tranzacții de care s'a dovedit că ministrul era absolut străin. Sancțiunile acestea mai prompte și mai teribile decît ale divinității nu cruță absolut pe nimeni, ori care i-ar fi averea, rangul social, inteligența ori talentul. Cazul lui Parnell, tribunul Irlandei, al lui Oscar Wilde și altul mai recent și de o însemnătate politică și națională pentru întreaga lume britanică arată în deajuns cît de hotărît și de neîmpăcat este englezul cînd i se calcă legile sociale și morale pe care și le-a pus la baza existenței sale.

Dar, cu toate scăderile și inconvenientele pe care le implică profesia de om politic, viața publică engleză este incomparabil superioară din punct de vedere etic. Este greu ca cineva asupra căruia ar pluti o cît de ușoară umbră de bănuială de necinste ori imoralitate, să mai poată continua să joace un rol politic. Aceasta nu însemnează firește că cel mai mare număr de perfecți gentlemani i-ar produce viața politică, ci că cea mai mare grije a politicianului este nu numai de a nu se pune în conflict cu principiile de morală și de cinste, ci de a nu comite vreo faptă care să-i aducă mustrarea de a nu fi un gentleman". O astfel de acuzație devenind publică și justificată, l-ar izola complect de prieteni și cunoscuți, i-ar închide ușile clubului — nu e vorba de clubul politic, ci de „clubul", care, în viața engleză, este o instituție socială și culturală și cel mai onorabil domiciliu social al cuiva — l-ar expune la o asfixiare socială.

Fiind produsul unei astfel de climat special, omul politic englez este ținut prin obișnuință să respecte și în politica internațională aceleași reguli, măcar în formă dacă nu în fond. Acel „Gentlemen's Agreement", încheiat în primăvara anului 1937, este o formulă tipic engleză care implică respectarea unor anumite reguli de conduită care nu fac totuși parte din angajamentul scris. S'a vorbit și s'a scris atîta despre acest acord — angajment moral și respectarea cuvîntului dat înainte de toate — dar care totuși a căzut în desuetudine din cauză că gentlemanul englez n'a avut un partener de aceeaș formație etică.

Un exemplu clasic de purtarea unui om de Stat „gentleman", este faimosul discurs pronunțat de Asquit (devenit apoi Lordul Oxford), în Camera Comunelor, la 6 August 1914, cu prilejul intrării Angliei în războiu și care poate fi pus în rîndul unuia din cele mai mari discursuri rostite în acea venerabilă instituție..., „Dacă sunt întrebat pentru ce luptăm, răspund în două fraze. In primul rînd pentru a îndeplini o solemnă obligație internațională, obligație care dacă ar fi fost contractată între două persoane, în cursul vieții obișnuite, ar fi fost privită nu numai ca o obligație juridică, ci de onoare, pe care niciun om care are respect de sine însuși n'ar fi îndrăznit s'o repudieze. Zic: al doilea, luptăm pentru a menține principiul — care, în aceste zile cînd forța, forța brutală pare adesea a fi influența și factorul dominant în desvoltarea omenirii — luptăm să intronăm principiul că popoarele mici nu vor fi adrobite în nesocotirea bunei credințe internaționale prin voința arbitrară a unui Stat mare și atotputernic. Nu cred că vreun popor ar fi intrat într'o luptă atît de mare — și aceasta este una din cele mai mari pe care o va însemna istoria — cu conștiința mai curată și cu o convingere mai puternică de a lupta nu pentru a ataca și nici măcar pentru a-și apăra interesele lui egoiste, ci pentru apărarea principiilor care sunt vitale pentru civilizația umană. Cu convingerea adîncă, nu numai a înțelepciunii și dreptății, ci a obligațiilor care

ne impun să ne ridicăm împotriva acestei mari furtuni, intrăm în luptă, Domnilor, nu mai am nimic de zis. Nu e momentul acum pentru controverse. In toate cele ce am spus pînă acum, atît ceea ce privește amănuntele pentru prezentarea cauzei noastre, cît și în descrierea generală a măsurilor pe care le avem de luat cred că n'am depășit strictele limite ale adevărului. Nu este scopul meu — nu este scopul niciunui patriot — să aprindă pasiunile, ori să fac retorică pentru a stîrni ura internațională. Momentul e prea grav pentru astfel de acțiuni"....

Asquith prezintă poporul englez ca un cavaler care își îmbracă armura și își ridică spada pentru apărarea celor mici și slabi împotriva unui monstru care nu cunoaște legea și nu respectă principiile care sunt la baza civilizației umane. Un Sf. Gheorghe — patronul Angliei, de altfel — care se luptă și răpune balaurul. Și, în zilele noastre de triumf al forței și de strivire a celui slab cît de departe ni se par vremile cînd popoarele mari mai credeau încă în principiile civilizației. Deși Anglia pornea, în 1914 la luptă de exterminare, gentlemanul care vorbea în numele ei, nu voiește să *„depășească limitele stricte ale adevărului"* și nici să „stîrnească ura internațională". Prin această atitudine și faptă, conform codului de onoare și de morală, Englezul se așează pe un plan superior, nu numai în ochii lumii, dar sporește respectul de sine, adîncind în sufletul poporului ideia de superioritate morală față de restul națiunilor. Bine înțeles ca sentimentul de superioritate față de alte popoare este datorit unei îndelungate educațiuni, păstrării tradiției și cultului pentru oamenii de seamă care au contribuit la mărirea Angliei. Nu e mai puțin adevărat însă că și profunda influență a Bibliei a întărit ideia de superioritate, ba chiar de popor ales în mintea mulțimii.

Englezul și-a format însă conștiința propriei sale superiorități, nu ca Evreul care atribue lui Iehova gustul de a-l fi preferat pe el, ori ca rasiștii de azi care vor să stabilească, prin obsesie, o mistică a sîngelui, ci printr'o îndelungată practicare a virtuților civice, prin sforțările necontenite de a-și apăra principiile în care își pune nădejdea unei vieți libere și mai bune, prin nutrirea necontenită a sufletului cu ideia și credința creștină care l-a dus mai sigur la respectul de semenul său și deci la acea puternică solidaritate a întregii națiuni. Disciplina morală ca și aceea a vieții de toate zilele a întărit și mai mult puternica solidaritate națională prin care se ajunge la mărire și glorie.

Nobilul care e legat de tradiția de atîtea veacuri păstrează, bine înțeles, pe lîngă formele și ceremoniile trecutului, conștiința îndatoririlor tot atît de vie ca și a privilegiilor familiei lui. Pînă azi, doi lorzi au dreptul să se prezinte în fața Regelui fără să-și ia pălăriile de pe cap. Ei se bucură de acest privilegiu curios acordat străbunilor lor de către Ion Fără de Țară, pentru că el fiind provocat la un „combat personnel", aceștia s'au dus în Franța, s'au bătut și au învins, în numele lui, pe cei doi nobili pe care îi alesese Regele Franței ca să se bată pentru el. Se spune că Regele Eduard al VII-lea a încercat să curme acest obicei și a cerut celor doi nobili să-și descopere capul înaintea lui, dar aceștia au răspuns: „privilegiu", ceea ce a curmat ori și ce discuție.

Indeplinirea îndatoririlor de ordin social și etic, apar însă pe primul plan pentru acești beneficiari ai privilegiilor din trecut ca un imperativ categoric, pentru ca numai dela religia acestei îndepliniri a datoriei atîrnă valorificarea nobleței lor de sînge. Se uită — sau nu se bagă de seamă de loc — că ori și unde, la ori și ce popor care merge pe calea civilizației, fiecare generație trebue să verifice prin lupta, prin tăria caracterului, prin virtuțile civice, prin înalta moralitate,

ca și prin cultul datorei, al muncii și al sacrificiului dacă e vrednică sau nu de moștenirea pe care i-o lasă înaintașii ei. *Nicio moștenire din domeniul patrimoniului național n'are valoare dacă nu este recucerită necontenit de fiecare generație.* Altfel, beneficiarii rămîn doar niște „moștenitori veseli" care risipesc o avere a cărei valoare nu știu s'o prețuiască. Și, bine înțeles, că gentlemanul englez care are noblețea sîngelui și faptele strămoșilor la activul său trebue să fi observat strict și poruncile sociale și etice în plus ca o condiție absolut esențială pentru a putea fi socotit de aceea în mijlocul cărora trăește ca superiorul lor din toate punctele de vedere. Pentru că societatea aceasta și-a creiat o atmosferă morală fără de care manifestările vieții superioare pot fi primejduite, iar asfixierea morală este una din cauzele principale ale decăderii națiunilor.

In veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a veacului al XIX-lea mulți dintre „lorzii" englezi duceau o viață de petreceri — Curtea lui George al III-lea și a lui George al IV-lea erau departe de a fi privite ca exemple de viață casnică ori de moralitate publică — încît comparația pentru un om beat mort era „beat ca un lord" (as drunken as a lord), și care încă se mai întrebuințează și azi. Dar, în vremile de primejdie națională, cei selecționați prin merite și prin tradiția de înaltă valoare socială și morală își justifică din plin locul de cinste la care i-a ridicat prețuirea populară. Cu adîncă emoție și cu adevărată strîngere de inimă se citesc miile de nume ilustre și respectabile gravate pe pereții hallurilor sau ai capelelor tuturor colegiilor dela Cambridge și Oxford, ai școalelor vestite de patru veacuri, ai vechilor biserici și ai mînăstirilor, acolo unde viața atîtor generații alese e așa de elocventă și impune piosul respect și admirația. Numai în aceste locașuri venerabile ar putea căpăta o semnificație adîncă observația sociologului Pareto că „istoria este cimitirul aristocrațiilor". Cei pomeniți acolo sunt aceea care au sărit cei dintîi, în general fără pregătire militară, cu spada în mînă ca să apere Europa de forța brutală care amenința s'o strivească în 1914. Astfel a pierit în primele rînduri și nu pe pămîntul englez, floarea nobleței, curajului, caracterului și datoriei insularilor, așa precum în primele rînduri ale vieții publice, ale bogăției și ale cinstei stătuseră familiile lor. Puternic exemplu pentru generațiile viitoare.

In fascinantele lui memorii, Bousbeq, umanistul flamand și prieten al lui Erasm, trecînd, ca Ambasadorul Imperialilor la Stambul, prin Buda, care era sub ocupație turcească, observă că superioritatea armatei turcești asupra armatelor imperiale este că ofițerii care conduc pe turci își cîștigă locul și rangul prin lupta și valoare persanală, iar nu pe baza dreptului de noblețe. „Faptul că cineva — spune el — poate să ajungă la conducerea armatelor ori la alte demnități înalte numai pe baza meritelor și gloriei strămoșilor, morți de mult, face ca noi, care ne menținem la tradiția nobleței să avem un mare număr de incapabili la conducerea armatelor și să suferim înfrîngeri". Cu ori cîtă aproximație am acceptat teoria lui Darwin asupra selecțiunii naturale, suntem siliți totuși să recunoaștem că acel care își cucerește locul în viața publică sau în ori și care alt domeniu și nu-l primește ca dar este elementul cel mai capabil și mai sigur pentru a deschide drumuri către progres și civilizație. Este aproape inutil să adaog că într'o societate de răi unde alegerea mijloacelor întrebuințate în lupta vieții nu sunt reglementate de niciun fel de cod etic ori social, triumful celui mai rău este asigurat. Noblețea engleză a dat valori considerabile în domeniul intelectual — dela Francisc Bacon (Lord Verulam), pînă la Lord Byron — în domeniul politic și militar, cu preponderență în domeniul expansiunii coloniale, ca și în cel eclesiastic.

Instituţiile de cultură, de binefacere, spitalele, muzeele, biblio-
tecile, mînăstirile, sunt şi opera nobleţei de sînge, pe lîngă că dela
rapida îmbogăţire a burgheziei din ultimele două veacuri, banul bo-
gatului care are conştiinţa adîncă a datoriei faţă de societatea în care
s'a îmbogăţit, a contribuit puternic la menţinerea şi înflorirea lor.
British Museum — de care nu pot vorbi fără adîncă şi afectuoasă re-
cunoştiinţă — unul din cele mai superbe şi mai mari tezaure ale civi-
lizaţiei umane, nu este decît o instituţie care a luat fiinţă şi trăeşte
din donaţiile particulare, la care, abia în ultimul timp, Statul a adăo-
gat o mică subvenţie. Cu toate acestea, nici nobleţea sîngelui, nici
aceea a banului, a manierelor elegante, ori a superiorităţii sportive —
deşi în ultimul timp, englezul a căzut în idolatria sportivului — nu pot
constitui în parte, criteriul pentru desemnarea gentlemanului. La
atributele acestea trebue să se adaoge, mai ales dela Reformă în-
coace şi în special dela evoluţia ideii religioase din ultimele trei vea-
curi, acelea cerute de morala creştină care, la englez, chiar cînd e
puritan „malgré lui", predomină în conceperea idealului de om.

Rolul burgheziei engleze care sporeşte necontenit încă din vea-
cul al XVI-lea, ajungînd la suprema importanţă în toate domeniile
vieţii naţionale, în zilele noastre a fost determinat în formarea carac-
terului englez. Burghezia a infiltrat puritanismul în rîndurile clasei
nobilitare odată cu invadarea ei în domeniul acestei clase unde pă-
trunde prin mari merite, ca şi prin bogăţie, prin ocuparea funcţiunilor
publice, demnităţi în rîndurile clerului, armatei şi flotei, rezervate altă
dată în general nobilimei. Tot burghezia a pus ideia religioasă la
baza cultului pentru muncă şi deci pentru adunarea de bogăţii. Deşi,
conform spiritului evanghelic, omul ar trebui „să-şi adune comori
în ceruri, pentrucă de acolo nici hoţii nu le fură şi nici rugina nu le
roade", totuşi, puritanul, de îndată ce admite că voinţa şi energia
omului sunt un dar divin pe care el e liber să-l întrebuinţeze cum
va voi şi de oarece, pe lumea aceasta, creştinul „munceşte în via Dom-
nului", atunci această voinţă şi energie trebuesc folosite pînă la ex-
trema limită pentru ca „via" să fie muncită ca pentru suprema cinste
a lui Dumnezeu. Nu s'a văzut un imbold mai sălbatec pentru muncă
decît dinamismul — ca să întrebuinţăm un termen la modă şi care
obsedează creerul de găină al celor mai minusculi politiciani striviţi
de mimetismul „dinamic" — religios al puritanismului către muncă.
Răsplata imediată — îmbogăţirea — venea deci dela Dumnezeu, mai
ales dacă „atletul divinităţii" sau muncitorul în via Domnului ducea
o viaţă austeră într'o atmosferă de puritate şi de sanctitate. La niciun
popor, burghezia n'a jucat un rol mai însemnat decît la poporul en-
glez. Ea a fost un puternic element de stabilitate socială, de echilibru
politic şi de viguroasă prosperitate materială şi spirituală. Influenţa
burgheziei a contribuit să facă deci din idealul social şi etic — gent-
lemanul — care era, deşi cu alte atribute decît cele de azi, al clasei
nobile un fel de stea polară în orientarea vieţii naţionale engleze.

Această burghezie cu stratele ei superioare şi inferioare (supper
and lower middle class) — cel mai perfect filtru al vieţii engleze — a
păstrat cu religiositate formele de viaţă superioară cu ceremoniile şi
tradiţiile pe care le găsea la nobilimea pe care o invada, ca şi pe ace-
lea ale omului dela ţară cu care veneau în contact stratele ei infe-
rioare. A fost şi continuă să fie un fel de sîmbure al celei mai carac-
teristice vieţi engleze. Ea a impus concepţia că omul îşi poate cîştiga
nobleţea caracterului, superioritatea socială şi morală, chiar dacă
sîngele lui nu e nobil, ci plebeu. Doctrina pauliană că toţi suntem
fraţi întru Christos, dacă îl simţim că trăeşte în noi, înalţă şi în ace-
laşi timp strînge la un loc pe englezi în sforţările către forme de
viaţă morală şi socială superioare.

Acuzaţia de „a nu fi un gentleman" este aceea care răneşte mai adînc pe ori şi care englez, provocînd reacţiuni prompte şi violente chiar cînd ea ar fi adusă celui mai umil muncitor. O altă clasă care a contribuit mult la crearea ţimpului modern al gentlemnului prin exemplul caracterului şi educaţiei, a fost clasa funcţionarilor (civil service). In trecutul mai îndepărtat, funcţionarii publici erau recrutaţi mai ales dintre nobilime şi din clasele bogate. Mulţi dintre ei serveau gratis pentru că era o mare cinste pentru cineva să facă parte dintre aceea care îşi serveau ţara. (Abia după războiu deputaţii au început să primească diurnă). La Romani, părintele avea dreptul de viaţă şi de moarte asupra fiului său; dacă se întîmpla însă să fie funcţionarul Romei şi, dacă părintele îl întîlnea în cale, trebuia să descalece şi să se plece înaintea lui. Respectul care se arată funcţionarilor publici englezi este datorit şi admirabilei tradiţii pe care au stabilit-o înaintaşii lor, dar şi calităţilor excepţionale datorită cărora au putut fi selecţionaţi prin examene severe, mai întîi şi apoi necontenit prin îndeplinirea serviciului, purtarea şi raporturile cu lumea care formează criteriile care le deschid calea înaintării. Atitudinea lor calmă, corectă şi plină de cea mai umană bunăvoinţă faţă de cel mai umil cetăţean, totala lipsă a tendinţei de a-şi arăta superioritatea ori cultura — şi sunt unele dintre cele mai culte elemente — traiul modest, onestitatea fără seamăn şi îmbrăcămintea sobră; felul de a se exprima într'o limbă aleasă, dar fără exagerări, puritatea vieţii lor de familie şi adîncă religiozitate au făcut să fie priviţi ca un exemplu. Ei au arătat cu fapta cea de toate zilele societăţii în care trăiesc şi pe care o servesc, ce poate fi un gentleman. Clasa funcţionarilor — inamovibili şi cu cea mai implacabilă răspundere personală, chiar dacă ar lucra din ordinul superiorului — formează adevărata armătură neclintită a edificiului britanic. De aceea schimbările de guverne, ca şi alte crize în viaţa publică, nu produc niciun fel de sguduiri şi nu turbură de loc mersul normal al trebilor publice. „Un ministru incapabil — scrie un autor cunoscut — nu poate să-şi exercite prostia între atîtea capete pricepute şi cel mult poate să se facă de rîs, fără a pricinui daune în averea publică".

După Reforma Religioasă, cînd se iau averile bisericii, ca şi după Revoluţia dela 1640 creşte necontenit influenţa proprietarilor rurali, „Country Gentlemen" ori Squire (pron. scuaer). Aceşti proprietari erau nişte mici suverani în ţinuturile lor păstrînd vechile tradiţii legate de sistemul manoarial, adică acela al unor curţi boereşti, cu privilegii locale. Au fost foarte puternici, în special în veacul al 18-lea, şi au ştiut să-şi impună voinţa lor în conducerea Statului formînd ceea ce numesc unii storici „Squirearchia". *Poetul Addison* a imortalizat —acum două sute de ani—unul din aceşti Squire, Sir Roger de Coverley: „El este un gentleman foarte ciudat, dar ciudăţeniile lui se datoresc bunului simţ şi sunt în contradicţie cu obiceiurile celorlalţi oameni numai într'atîta cît crede el că restul oamenilor greşeşte cînd se poartă altfel de cum face dînsul". „Cu toate acestea, buna lui dispoziţie nu-i produce niciun duşman pentrucă el nu face nimic ca să-şi bată joc de cineva ori dintr'un spirit înăcrit". „Faptul că nu se ţine orbeşte de mode şi de forme face ca el să placă şi mai mult şi să îndatoreze pe acei care îl cunosc prin caracterul lui bun"... „Este totdeauna vesel şi cu inima bună şi ţine două case: una în oraş şi alta la ţară". „Clăcaşii lui se îmbogăţesc, slugile sunt mulţumite, iar tineretul îl iubeşte şi se simte fericit cînd se află în jurul lui". „Este un mare iubitor de oameni, iar purtarea lui are atîta farmec, încît este mai mult iubit decît respectat". „Cînd intră în casa cuiva spune servitorilor pe numele lor de botez şi vorbeşte cu ei omeneşte".... „Cînd se află în biserică ţine ordine printre enoriaşii lui şi bagă de seamă să nu

adoarmă verunul în timpul slujbei, iar, de se întîmplă așa ceva, apoi atunci sgîlție el însuși pe acel care a ațipit, ori trimite pe vreun servi-lor să-l deștepte". (Alți Squire—care zideau ei biserica și îngrijau de întreținerea preotului—aveau o prăjină lungă cu care loveau în cap pe acei care adormeau în timpul slujbei).

Poetul alege un tip uman — cam redus ca inteligență — care cîș-tigă inimile tuturor acelora care îl cunosc. Bine înțeles că nu erau toți Squire-i ca Sir Roger de Coverley, ori ca acel legendar, Sir Galla-had, care apărea totdeauna în vremile de cea mai mare primejdie și salva pe cei ce-și așteptau în fiecare clipă moartea. Ca istoric, Ma-caulay, dimpotrivă, îi caracterizează ca brutali, bețivi și egoiști, trăind ca niște tirani pe proprietățile lor. Oricum ar fi, ei au impus respectul de lege care era de o severitate excesivă—pentru furtul unei oi, hoțul era spînzurat—de biserică și de bunul altuia. Au fost mari iu-bitori ai naturii și au făcut din Anglia un adevărat parc, precum au iubit animalele și florile. Dar mai presus de toate acești stîlpi ai socie-tății au fost neîntrecuți în curajul lor, în vigoarea fizică și în pasiu-nea pentru libertate pe care au apărat-o cu sălbătecia de fiară, fără să țină seamă de primejdie și de sacrificiul propriei lor vieți. Fără sprijinul lor, Cromwell n'ar fi ajuns la biruință. Noțiunea modernă de gentleman a primit mult dela codul acestor acumulatori de energie.

Dar caracterul englez n'ar fi pe deplin înțeles și deci originele multiple ale gentlemanului modern nu s'ar putea lămuri dacă s'ar uita acei agricultori, oamenii care trăiau din munca pămîntului, *Yeomen*-ii. Mulți dintre ei erau stăpînii locului pe care îl cultivau, iar alții trăiau pe moșiile marilor proprietari, după un sistem emba-ticar. Comuna din care făceau parte și care, de obicei, era situată pe proprietatea lordului ori squire-ului local, avea pămîntul necesar pen-tru traiul oamenilor și vitelor. Aceștia erau, ca și țăranii noștrii, ma-rele rezervor de energie națională sporită necontenit prin contactul direct cu pămîntul, ca Anteu care atîta vreme cît s'a menținut cu pi-cioarele pe pămînt n'a putut să fie biruit. Yeomenii aceștia formau armatele naționale, ei păstrau tradiția vieții populare, cîntecile, legen-dele, dansurile, sporturile. E atîta asemănare între ei și moșnenii, ră-zeșii, ori arcașii țărilor noastre de altă dată și, poate, de aceea bunul simț și umorul care caracterizează poporul nostru se aseamănă cu ace-lea care predomină viața engleză. Calitățile și energia acestor ele-mente viguroase, pline de curaj, de o tenacitate fără seamăn și cu gîndul deschis, produse directe ale vastului laborator al naturii au urcat necontenit pentru a păstra nealterat caracterul englez al clase-lor de sus. In aceste straturi sociale își are rădăcinile adînci acea floare absolut specifică a vieții engleze: gentlemanul.

(Urmează)

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

Ceea ce îmi pare extrem de îmbucurător pentru Franța actuală și de mîine, este faptul că nu mai are nimic facil și romantic.

In desbaterile de conștiință ale elitelor, despre care niciun ziar nu are cum să scrie și pe care niciun călător grăbit nu are cum să le vadă, — toate vechile formule s'au aruncat, totul se revizuește. Există anumite lucruri permanentizate și altele eterne. Cu un spirit critic, de un curaj și de o limpezime franceze, — se rupe, acum, ce este permanentizat de ceea ce este etern. Noua îndrumare pe care Franța o va da lumii, va fi nouă și, totdeodată, mai veche decît lu-crurile cele mai vechi; se va întemeia pe noțiunile simple de om, libertate, dragoste, tensiune lăuntrică, cunoaștere, Dumnezeu.

„Vai, ce lucruri depășite"! spun, cu gura lată proștii. Dar ei con-fundă forma istorică conruptă cu substanța eternă, incoruptibilă.

Am mai scris, îmi pare, că ideile de libertate, dragoste și cari-tate universale, au fost compromise de cei care le-au speculat, tocmai împotriva libertății, a dragostei și a carității. Dar niciodată nu se va insista îndeajuns asupra acestui lucru; niciodată nu se vor demasca îndeajuns bancherii și politicienii democrației, individualiștii me-diocri, demagogii, egoiștii, capitaliștii, economiștii, negustorii, veroșii, șantagiștii presei, nepoții, clericii burtoși, materialiștii, din lipsă de viață interioară și din lene sau comoditate, patronii „onești", satra-pii, — lume robită banului, burții, vieții facile — clasa profitoare care striga: noi suntem spirtul, libertatea, religia, democrația. Și au fost crezuți; dar li s'a răspuns: voi sunteți spritul, patriotismul, religia? Atunci lucrurile acestea sunt rele.

Și fiindcă tot aceeași continuau să strige: noi suntem înfrățirea universală, (nu era decît promiscuitate universală), libertatea (nu era decît libertatea de a fi în mizerie pentru ceilalți), democrația (și era plutocrația și demagogia), alții, din altă parte, le-au strigat: atunci, universalitatea, libertatea și democrația sunt lucruri rele.

Dar ticăloșii pseudo-democrației, a acelei lumi desinteresate ș neascetice, sunt vinovați, — niciodată nu vor fi destul de pedepsiți — ai compromiterii în ochii oamenilor a valorilor eterne; sunt vinovații confuziilor de astăzi. Puterile subterane, spiritul rău și cult al lumii, au știut să se folosească admirabil de această confuzie a reprezen-tanților decăzuți, cu valorile incoruptibile în esența lor pe care le re-prezentau. Și cu atît mai ușor, cu cît ei înșiși făceau tot posibilul să fie confundați cu ele.

Atunci, comunismul a putut striga: relele lumii sunt patria viața interioară, religia, spiritul, democrația. Nazismul, la fel, 'a stri-

gat: relele sunt libertatea interioară, iubirea universală de oameni,
mila, religia creștină, democrația.

Cum să-și dea oamenii seama că libertatea interioară nu era
decît numele egoismului, că iubirea universală de oameni nu era
decît numele unui internaționalism desrădăcinat, sau că religia nu
devenise decît numele asupririi, sau că dragostea creștină nu era
decât numele (prin ce paradox!) al economiei politice și al unui
filantropism hipocrit, sau că democrația era numele și paravanul
demagogiei, politicianismului, intereselor meschine. Era greu ca
oamenii să nu se înșele. Dar cine nu se înșeală, sunt cei care au pro-
fitat de rău, în folosul răului. Cei care au asmuțit mulțimile, au
țintit bine. Și acum, cînd se lovesc valorile conrupte, se lovesc, odată
cu ele, și cele pure, incoruptibile. Cei care asmuț oamenii știu bine
că una este dragostea de oameni și alta internaționalismul; că una
este literatura și alta indiferentismul și liberalismul, — dar acum ei
sunt cei care profită de confuzie și caută s'o mărească, s'o perpe
tueze, — și să ucidă odată cu internaționalismul, ideea de iubire ș
identitate universală a oamenilor, odată cu individualismul, liber
tatea individuală și personală, dreptul de a fi om, odată cu filantro-
pia, mila, odată cu demagogia, democrația și civilizația. Natural, vor
să pună în loc o demagogie mai mare, în locul milei, furia; vor com-
promite mai rău ideea de neam, prin naționalism politic, și vor agrava
răul individualist în lume, încătușind individualismul în loc să-l li-
bezere, (prin urmare, făcîndu-l să devină mai rău, mai egoist, mai
puțin iubitor de ordinea colectivistă), și pe de altă parte amplifi-
cîndu-l pe planul maselor ireductibile.

Efortul elitelor franceze este de a-i reeduca pe oameni, de a-i
dumiri, de a le arăta ce este, în adevăr, dragostea, libertatea, demo-
crația, Iisus, și de a reconstitui o lume întemeiată (pe cît e posibil
pe pămînt), în mod sincer pe aceste valori umane esențiale și eterne
eliberate de ceea ce a tins, în timp, să le compromită, și apărate de
forțele actuale care le atacă direct.

Dar, pîn'atunci, se clarifică ei înșiși asupra acestor lucruri.
Toată această „clarificare", se petrece în interior. De aceea, Franța,
nu poate face acuma *gesturi*, acțiune politică. Se reculege. Germa-
nismul actual e, de sigur, rezultatul unor disperări anterioare, — dar
nu este soluția lor. Marșul politic al hitlerismului este o reacțiune, o
evadare, o răsbunare împotriva unor idei și situații disolvante. Nu e,
prin urmare, o depășire a sentimentelor, pozițiilor agonice, ci furia
împotriva lor; dar lucrurile acelea există, cu atît mai mult, mai
adînc, nerezolvite, — și vor reisbucni. Germania crede că acțiunea
omoară..... „reflecțiunea", sau că o viziune lăuntrică se smulge prin
acțiuni exterioare, sau se distruge fără a i se da un răspuns. Nimic
mai fals. Lipsa de rezistență, lipsa de putere a Germaniei e clar ma-
nifestată prin mișcarea nazistă, această „răsbunare", nu numai îm-
potriva învingătorilor ei, dar împotriva propriilor ei probleme, împo-
triva propriei sale metafizici și civilizații de care s'a decotorosit pen-
trucă era prea apăsătoare pentru ea însăși. Să nu ne lăsăm înșelați.
Slăbiciunea spirituală și decadența, — sunt în Germania, nu în
Franța, nici în Anglia. „Germania e decăzută!", iată ceea ce trebue
strigat junilor și bătrînilor imbecili din toată lumea. Mersul drept,
rapid, degajat, războinic al Germaniei nu este expresia puterii ei:
e doar ușurată de poverile spiritului ei, pe care nu le-a putut duce
pe umeri. (Nimic mai exemplificator în sensul acesta, decît cuvintele
lui Göebbeles care, într'un discurs recent, spunea că orice activitate
critică este o emanație judaică și că nu e nevoie de oameni inteli-
genți).

In Franța, lucrul acesta nu se poate întîmpla. Francezii nu re-
nunță la greaua luptă lăuntrică; la gîndirea; la efortul crispant *de a
soluționa* problemele. Ea nu-și va asvărli, din slăbiciune, niciodată
civilizația și problemele; are puterea, rezistența de a le suporta, de a
le descurca, de a scoate răul din bine, în loc să asvîrle răul și binele
la un loc, de a depăși, — adică de a stăpîni, — în loc să fugă. Rezer-
vele sunt în Franța. Germania și le risipește, pînă la ultimele.

Orice biruință aparentă nu trebue socotită mai esențială decît
este. De altfel, vor mai fi multe încă, și unele după altele. Dar birui-
torul devine, din ce în ce, mai puțin interesant; la urmă, va cădea
fără suflu, birut de propriile lui biruinți.

Dovada că Germania este o lume facilă și superficială o dă toc-
mai acest fapt caracteristic că se duc la ea, — pentrucă dă formule,
clișeie, soluții aparente, — toate culturile noi și toți intelectualii de
optsprezece ani, precum și toți foștii juni disperați și sceptici. O for-
mulă, o rețetă la îndemînă, iată ceea ce le trebue; un răspuns fals și
total la toate problemele și neliniștile; toată junețea, mai mult sau
mai puțin hamletiană este cucerită.... și capătă și spirit de cucerire.
Hamlet ce face? Omoară și se omoară. Nimic nu s'a rezolvit, nicio
cale nu a apărut din mijlocul neliniștilor și a crizei, din sbaterea
lor. Și, la urma urmei, răul nu a fost omorît; problema nu a fost omo-
rîtă. Dealtfel, nu trebue omorîtă, ci deslegată. De mai multe ori s'a
spus că Francezii, nu au sentimentul morții. Lucrul acesta e fals; e
una din prejudecățile cele mai grosolane și mai răspândite. Măr-
turie a neliniștilor lor metafizice stă toată poezia franceză dela Ru-
tebeuf pînă la Cocteau. Dar ei sunt niște hamleți mai reci, cu spirit
metodic, cu inteligență cognoscivă. Nu vor să moară înainte de a
avea calea certitudinilor.

Un filosof încă copilandru și mustăcios îmi spune, ca atîția
alții: „Franța e banală. M'ar interesa Germania".

A confunda banalitatea cu lucrurile simple și esențiale, e un
lucru pe cît de intolerabil, pe atît de răspîndit și de..... banal. Trebue
să recunoaștem că și Franța a fost odinioară facilă și romantică.
Tinerii și culturile incipiente veneau atunci spre ea. Dar acum, ce să
caute niște oameni nestructurați, undeva unde încă neclară și con
tradictorie, se întîmplă o prefacere grea? Franța nu mai e facilă, nu
mai este țara copilandrilor și a disperaților. E doar țara adolescenți-
lor francezi, a unei țări din nou și încă adolescente. Desigur, adoles-
cenții par slabi, și sunt buboși, nu pot fi simpatizați de lume; apoi nu
știi bine, cît de noi sunt, pentrucă în viziunea lor despre lume, care
crește odată cu ei sunt și diferiți de ceea ce a fost, și, — pînă-și găsesc
posibilități de expresie personale, îmbracă noutatea viziunii lor în ex-
presii neoriginale și învechite.

Tinerii se vor întoarce din nou spre Francezi, cînd aceștia vor
prezenta din nou ceva „gata". Dar Franța atunci, va redeveni facilă.
Nu e facil, cine este în căutare. Dar atunci, e cel mai puțin căutat,
deși cel mai prețios.

Un semn, — a cărui interpretare este, poate, prea subiectivă, —
că lumea își regăsește calea în Franța, este, pentru mine, tocmai fap-
tul că lucrul acesta nu este prevăzut. Surprizele istoriei sunt formida-
bile. Niciodată lucrurile nu se întîmplă așa cum păreau determinate
să fie. Lumea se naște acolo unde credea: că moare; sau, poate, chiar
acolo unde moare.

Pentru a înțelege ceva din ceea ce se naște în Franța, pentru a
presimți contururile chipului ei viitor, trebue observat cum, din ce în
ce se precizează opoziția dintre democrație — o democrație nouă — și
lumea nazistă-comunistă. „Nu există decît două partide, două lumi",

spuneau minţile întunecoase (clişeu, dealtfel, îndemînatec speculat şi propagat), „una a stîngii şi una a dreptei", — socotindu-se, de sigur, că şi democraţiile nu pot fi decît pre — sau semi— comuniste. Iată însă, că acum opoziţia va lua un alt sens: *comunism şi fascism*, la un loc, sau *colectivism şi statul totalitar*, — împotriva unui *nou humanism*. Aceasta va fi adevărata luptă, adevăratele nume ale adversarilor.

CELE TREI ASPECTE ALE PROBLEMEI FRANCEZE

Renaşterea şi căutările franceze se află în faţa unei probleme cu trei feţe: demografică, politică şi spirituală.

Problema rasei franceze este foarte gravă. E cunoscută: e aceea a scăderii natalităţii; a necesităţii de selectare şi îmbunătăţire.

Problema politică constă, în sensul ei cât mai larg, în a realiza, în a încarna o civilizaţie actuală, vie.

În fine, problema spirituală, — aceea a renaşterii creştine a Franţei, pe un plan apolitic, — e trăită, din ce în ce mai larg şi mai intens, în organizaţiile J. O. C. („jeunesses ouvrières chrétiennes"), J. E. C. („jeunesses étudiantes chrétiennes"), L. O. C. („ligue ouvrière chrétienne"), J. M. C. („jeunesse maritime", J. A. C. („agricoles", etc.), care numără vreo trei sute de mii de militanţi „activi", — şi cîştigă zilnic, numeroşi aderenţi, dintre care foarte mulţi *furaţi* dela comunişti. (Despre acest al treilea aspect, vom scrie într'un număr viitor al acestei reviste).

D. EMMANUEL MOUNIER ŞI PROBLEMA POLITICĂ

D-l Emmanuel Mounier, care este una din personalităţile cele mai semnificative ale Franţei intelectuale de azi, este, de sigur, unul din precursorii şi iniţiatorii noului drum al civilizaţiei franceze. Totul este acum, evident, în plină problemă. Dar lipsa de claritate aparentă, nu trebue să ne înşele asupra siguranţei, autenticităţii şi puterii interioare a intuiţiilor sale. Dealtfel, mişcarea şi revista „Esprit" al căror conducător este, sunt cunoscute, nu numai în Franţa, ci şi peste graniţă, (chiar în Italia şi Germania) şi enervează destulă lume, — mai ales pe aceea care e obişnuită cu lucruri gata mestecate, cu formule *precise*, „neconfuze" (unii numesc confuz ceea ce nu este uşor de apropiat). Dealtfel, mai bine decît acest interview insuficient şi rapid ne-ar lămuri studiile sale din „Esprit", cărţile sale despre Péguy, sau „Manifestul personalismului", sau „Revoluţie personalistă şi comunitară", etc. D-l Emmanuel Mounier, este aproape cu totul necunoscut la noi; cine mai are timp să se preocupe de probleme şi idei care, poate, vor schimba lumea abia peste treizeci de ani? N'au scris, la noi, despre el şi *Esprit*, după cîte ştiu, decît d-l Camil Petrescu, a cărui „noocraţie" este, poate, înrudită cu doctrinele personaliste, şi Alexandru Vianu („Libertate şi cultură", volum postum, în 1937), al cărui efort de a înţelege lumea actuală şi ale cărui mărturii lucide şi sobre, de-o minunată sărăcie aparentă, au fost glăsuite surzilor, într'un moment de cultură pseudo-spiritual, pseudo-mistic, individualist şi haotic, eliadesc şi vulgar-patetic.

Sunt însă informat că d-l Em. Mounier, va veni în Romînia, în cursul lunii Aprilie, invitat de d-l Alphonse Dupront, Directorul Institutului francez de înalte studii, şi că va ţine cîteva conferinţe. Cititorii nedumeriţi ai interview-ului vor putea fi lămuriţi atunci.

Între un studiu şi o conferinţă, d-l Mounier a răspuns întrebărilor ce urmează:

Puteţi să-mi daţi cîteva date privitoare la circumstanţele constituirii grupului şi revistei „Esprit"?

Revista *Esprit* a apărut în 1932. Primul ei număr poartă data de Octomvrie. A fost scoasă de un grup de patru-cinci tineri (Mounier, Izard, Séléage, Galey), fără niciun ajutor dela niciun fel de asociaţii, societăţi, capitaluri. Apariţia ei s'a făcut în condiţii cu totul hazardate. Toţi „experţii" erau convinşi că revista nu poate să dureze. O asemenea revistă, căreia îi trebuia, în mod normal, neapărat un capital minim de 600.000 de franci, a pornit numai cu 60.000. Şi durează şi astăzi, fără să fi avut nevoie de ajutorul niciunui consorţiu.

Dela început, în atitudinea generală a revistei, s'au putut distinge două tendinţe: una mai ales politică şi cealaltă orientată spre problemele spirituale şi de civilizaţie. Dar un „spiritual", în care politicul nu era absent, ci prezent, deşi subordonat. Cu alte cuvinte, o mişcare spirituală cu acţiune politică. Trebue să se ştie că acţiunea noastră politică e subordonată unei atitudini civilizatoare, unei concepţii a civilizaţiei.

Mişcarea dela *Esprit* s'a născut la răscrucea mai multor lucruri diferite, şi e pornită sub influenţa lui Péguy şi a unui sens cu totul special de socialism şi creştinism. Nu suntem nici democraţi-creştini, ai nebuloasei, fluctuantei democraţii creştine, nici aşa — zişii creştini-roşii (din cei care spun: „în definitiv, creştinismul tolerează multe, marxismul ar putea fi şi el tolerat), ai unei poziţii eclectice. Încercăm să realizăm echilibrarea dinamică, vie, intensă a tradiţiei franceze, — aceea a unui socialism personalist; refacem într'un fel, legătura cu tradiţia socialistă ante-marxistă, a acelor lucrători magnifici, demni, cu simţul persoanei (personalişti „avant la lettre"), ale căror scrisori şi buletine aveau un stil cu totul altul decît cel al marxiştilor. Tradiţia rezistînd comunismului.

În orice caz, trebue să se ştie că nu suntem *eclectici*, căci noi tindem să integrăm tradiţiile. Nu suntem la confluenţa vreunui socialism cu vreun modernism. Aspirăm la integrarea dificilă a tradiţiilor franceze, sociale, creştine.

Suntem împotriva oricărei poziţii liberale, moderniste. (Sunt printre noi şi protestanţi, dar şi aceştia caută să regăsească tradiţia creştină). Deci, împotriva unui vag socialism creştin şi reacţiune împotriva liberalismului care nu este *libertate*.

Generaţia liberalistă, fără să fie liberă, e lipsită de un om, de un şef spiritual. Noi avem unul: este Péguy.

Prin urmare, influenţele care ne-au determinat sunt complexe (fără a fi eclectice, căci eclectismul nu e integrare, nu e tensiune).

Ca să le reunim într'o unitate vie a trebuit să le purificăm, să facem rupturile necesare; am rupt astfel ordinea creştină, de dezordinea stabilită în vechiul regim democratico-creştin, în care creştinii făceau corp cu bogaţii. Deci: ruptură între capitalişti şi creştini. Pe de altă parte, a fost nevoie să se facă şi ruptura între socialismul moştenit dela Rousseau şi creştinism. Ne recunoaştem, întrucîtva, într'o influenţă proudhoniană, dar mai ales, în această încercare de a regăsi o tradiţie franceză în care aceste poziţii să se reintegreze.

Mişcarea noastră poate fi lesne înţeleasă, prin mărturisirea că ne-am dat seama că democraţia a fost o încercare ratată a mentali-

tății creștine, de-a realiza un regim politic. Trebue să refacem încercarea, pe baze creștine și personaliste, dar pe alte căi.

Imi puteți da cîteva precizări ale noțiunilor de individ, persoană, personalism? Mijloacele de a încorpora persoana în comunitate?

Mai întâiu, trebue să spun că orice ism e periculos și antipatic, în măsura în care e doctrică statică.

Nu există *un* personalism, ci există mai multe *personalisme*. Dacă vrei să vorbești totuși despre o *oarecare* unitate a personalismului, înțelege asta ca o acoladă pusă pe *lângă* doctrine înrudite. Toți personaliștii însă se sprijină pe anumite valori permanente ale persoanei.

Să precizez raporturile dintre individ, persoană și comuntate? Iată lucruri despre care sunt prea multe de spus.

In om sunt două tendințe: cele *individuale* și cele *ale persoanei*. Individualul este tendința spre egoism, dispersiune, sgîrcenia. Răul este individualist. Persoana este ceea ce e generos, deschis spre comunitate; nu este însă un vag altruism căci ea este și interioritate, concentrare de sine. Persoana nu este nici instinct dominant.

Concepția noastră despre persoană este filosofică și metafizică. Ne despărțim oarecum de Berdiaev de pildă, care păstrează o moștenire manicheistă. Noi credem că persoana e o realitate concretă, istorică, încarnată, punct de vedere, dealtfel, al realismului creștin.

Omul stă între individual, într'o tensiune permanentă, dinamică și tendințele lui spre comunitate.

Aici e ideea noastră centrală de *tensiune spirituală*, luptă constantă, echilibru dinamic care trebue veșnic realizat, tensiune între ins și comunitate. Individul e desigur incomplet fără comunitate (azi, în occident, așa este: om incomplet), dar nu trebue nici să se lase înghițit. Trebue să realizeze persoana, care e tensiune. Să nu cadă nici în vechile și nici în noile comunități, prăbușit.

Prin urmare, persoana e pîndită de două primejdii esențiale: acela de-a cădea în individualism, și acela de-a cădea în colectivism.

Vocația occidentală constă tocmai în realizarea *persoanei*; între om și comunitate.

Care sunt consecințele concepției noastre? Care este atitudinea noastră politică?

Să luptăm împotriva individualismelor, a democrațiilor individualiste și împotriva comunităților colectiviste. Intre ele, sau peste ele, o formulă dinamică (esențialmente *nouă*), care să răspundă și necesității de a apăra persoana contra regimurilor totalitare și necesității de integrare vie a persoanei libere în mișcarea vie de solidaritate umană.

Se confundă în străinătate efortul personalist cu individualismul vechilor democrații sau cu doctrinele de extrema-stîngă. Cum să se evite această confuzie?

In 1932, în Franța trebuia să refacem o situație, să recucerim o poziție. Opoziția era extrema-dreaptă. Printre ei, mulți creștini care credeau că extrema-dreaptă e spiritul. Trebuia să arătăm că creștinii *puteau să nu fie de extrema-dreaptă*. De aceea s'a insistat atunci, așa de mult, asupra „rupturii lui Cristos, de ordinea burgheză". Trebuia ca francezii încăpățînați să ajungă să vadă că creștinismul nu e realizat nici în ordinea burgheză, nici în cea de extrema-dreaptă.

Iată de ce ni s'a aruncat formula de „creștin de stînga". De altfel, pentru necesitateta acelui moment istoric de a se face o distincție clară, precisă și solidă, lupta noastră a deviat oarecum, a exagerat una din tendințele ei. Ușor dezechilibru care apare totdeauna cînd se accentuiază, căci *era nevoie* să accentuăm asupra acestui aspect al problemei, lăsîndu-le în rezervă pe celelalte.

Acum, distincția aceasta, ruperea s'a făcut. Lucrul se pricepe bine acum, în Franța. Datorită nouă, alți creștini (de pildă, cei care ilustrează mișcările creștine dela *l'Aube* dela *Sept* etc.), au putut pune și rezolvi probleme, determina poziții, și-au putut fi mai curagioși. *Esprit* a desființat o barieră. Astăzi nu se mai identifică un creștin cu un reacționar. Și nici noi nu mai avem nevoie, astăzi să accentuăm acest aspect al problemei. Am putut păși la o altă frază, una de precizare interioară.

Vor apare o serie de numere speciale din „*Esprit*", cuprinzînd anchete privitoare la o revizuire a democrațiilor. Vom întreprinde o critică radicală. Și lucrul acesta e posibil *acum*, pentrucă, *mai dinainte*, am făcut distincția; am săvîrșit ruptura dintre ordinea creștină și dezordinea burgheză și reacționară. Nu mai putem fi suspectați nici de comunism, nici de hitlerism. Publicul a fost dezobișnuit de a confunda, amesteca, solidariza lucruri esențialmente opuse.

Vom face, așa dar, o revizuire funciară a tuturor miturilor „stîngii". Noi credem astfel, întocmai ca fasciștii, că democrația burgheză s'a terminat. De altfel, consecința firească a unei asemenea democrații este totalitarismul. Cînd Hitler spune: „noi care avem un Stat întemeiat pe majoritate, suntem democrația", are dreptate mai mult chiar decît crede. Dar noi nu voim să se constituiască un Stat al majorității în defavoarea unei minorități. Noi nu credem cum cred fasciștii că în locul democrației burgheze trebue să punem un Stat totalitar. Noi credem că trebue să realizăm o formă a democrației purificată și de individualismul anarhic, dar și de spiritul totalitar cuprins latent în vechile democrații. Nu vrem să creăm o democrație a majorității în defavoarea vreunei minorități, ci a persoanei.

Printre problemele mai frapante ale democrației este necesitatea de a rezorbi regimul parlamentar, care și-a depășit funcțiunea, revărsîndu-se peste tot. In loc să se mărginească la funcțiunea legislativă, a încălcat domeniul executivului, al justiției, al armatei etc. Dar Statul (după Proudhon) este tocmai această alcătuire, armonizare a diferitelor puteri: economică, educativă, judiciară, legislativă, executivă etc. Fiecare din diferitele puteri ale Statului tinde să devină dictatorială, să le aservească pe celelalte. Aceste puteri trebue să se rețină unele pe altele.

O altă mare problemă pentru restaurarea democrației este determinarea funcțiunii *șefului*, în opoziție cu *mistica șefului* din Statele totalitare.

Personalismul se opune oare naționalismului? cum se poate integra în patrie? Care sunt raporturile dintre spiritul personalist și cel național?

Națiunea este o realitate vie, ca familia, ca regiunea înlăuntrul Franței. Iar Statul nu e decît un instrument în slujba națiunii. Acesta e iarăși un lucru învederat de tradiția franceză.

Intr'o națiune, societăți diferite se formează (sindicate, familii, organisme vii, biserici). Statul nu are rolul de a le suprima, ci de a le recunoaște și accepta, în anumite margini. Națiunea este totalitatea acestor societăți, acestor realități vii care sunt datoare să-și facă concesii unele altora, pentru a putea trăi.

Statul nu poate să fie neutru. Dar nici metafizician. El trebue deci să se întemeieze pe un minimum de metafizici care să permită

existenţa unei cetăţi umane. Acest minimum este afirmarea că recunoaşterea persoanei stă la baza cetăţii umane. Acum, de altfel, redactăm pentru *Esprit* un statut al Statului care-i, de fapt, un statut al persoanei. Statul trebue să lupte împotriva a tot ce este anti-personal. Prin urmare, nu e un Stat liberal. Dacă o societatea violează un minimum de libertate, Statul trebue s'o dizolve. Statul trebue să impună un statut minimal care să evite alunecarea spre un Stat anarhic-individualist, sau anarhic-totalitarist.

Mulţi sunt foarte dispuşi să creadă că personalismul ar fi, mai degrabă, o orientare înapoiată; că nu ar corespunde problemelor noi ale lumii, că nu le-ar mai putea domina; că nu e, pe scurt, decît un ultim efort al individualismului şi al liberaslismului francez de a se înoi, de a redeveni viu, dinamic. Răspunsurile şi soluţiile personaliste şi creştine la noile date ale istoriei sunt oare statice, încremenite? Pot ele oare să dea naştere la răspunsuri noi, să fie „de-o actualitate vie?". Mulţi se tem că nu ar mai fi în stare să creeze noi sinteze istorice. Că ar fi *defensive* şi nu *ofensive*.

La aceste obiecţii şi neîncrederi nu vom putea răspunde decît prin ceea ce vom face. Asigur însă că nu suntem de loc în defensivă, nu *apărăm*. Suntem în plină ofensivă. Punctul nostru de pornire nu e apărarea, ci creaţia. Am avut, desigur, senzaţia, fizică şi morală, a unei ameninţări, a primejdiei de moarte. Dar asta e la începutul oricărei lupte mari. Nu luptăm pentru ceea ce este „putred". Evident, suntem o mişcare foarte nouă, datăm numai de cîţiva ani, şi acesta e un timp extrem de scurt, chiar pentru o mişcare ce s'ar mărgini la planul politicului strict. Dar noi, cum ţi-am spus-o adineauri, nu suntem numai atît.

Ceea ce am făcut pînă acum este, aşa dar, foarte puţin. Am pus doar premisele. Abia creştem, abia începem. Şi vom merge încet, căci reacţionăm împotriva constructivismelor moderne, a spiritului de sistemă.

Imi spui că suntem vechi? Se poate. Căci suntem tradiţionalişti, adică „încarnaţi". Dar răspunsul nostru la problemele actuale va fi cu atît mai viu, cu cît le vom răspunde cu caracterele noastre vii şi chiar cu viile noastre defecte naţionale. Nimic nu poate fi mai viu decît defectele.

Se pare că problema cea mai caracteristică a Franţei e în necesitatea unui primat al spiritualului şi al reabilitării persoanei spirituale; problema există, în Franţa, în grupuri multiple, care, poate fără să vrea, converg în mod natural. Ar trebui şi s'ar putea ca aceste tendinţe să se unifice? Care e, printre ele, locul mişcării dela „Esprit"?

Nu se poate vorbi de o mare mişcare evidentă. O oarecare majoritate franceză este conservatoare. Acolo, deci nicio schimbare de aşteptat.

Trebue de altfel să se ţină seama de faptul că, la noi, lumea nu merge în *massă*, nici în *masse*, chiar dacă vor converge pînă la urmă, toţi (într'o măsură!). Acesta e un fenomen specific francez.

Există însă, cum ţi-ai dat seama, mai multe mişcări rude, cu un ideal asemănător. Unele sunt, de altfel, datorite mişcării dela „Esprit". Cunoşti, nu-i aşa, pe cele mai importante: acţiunea dela J. O. C. aceastǎ acţiune este însă aşezată exclusiv pe plan spiritual. Greşala ei este că consideră planul politic ca plan exclusiv al răului.

Există, de asemenea, mişcarea dela La Flèche, a lui Bergery. Problema pe care şi-a pus-o este interesantă: „să creeze o mişcare de stînga anticomunistă". Dar limitată numai la asta, e, nu-i aşa, puţin.

E şi mişcarea dela *l'Aube* şi a Noilor Echipe Franceze (N. E. F.), care a contribuit să desolidarizeze spiritualul de vechea dreaptă.

Mişcarea aceasta se situează însă pe un plan reformist. De altfel, democraţii-creştini sunt paralizaţi, în acţiunea lor de un oarecare clericalism.

Iată, după cum vezi, simptomele, semnele variate ale unei mişcări de rezonanţe adînci. Dar ca de fiecare dată, fiecare se manifestă la noi, în linii proprii. Marea transformare nu e „coaptă" încă.

In ceea ce priveşte, locul lui *Esprit* printre celelalte mişcări este că mişcarea noastră, contrar celorlalte care fiind numai politice sunt insuficient întemeiate, presupune, în primul rînd, o viziune totală a civilizaţiei şi abia în al doilea rînd o concepţie politică.

Care sunt rezultatele practice obţinute pînă acum, ale mişcărilor spiritualiste şi personaliste franceze? Şi care sunt rezultatele cucerite ale grupului „Esprit"?

Care sunt mijloacele politice, tehnice întrebuinţate?

Repet că suntem la primele începuturi ale acţiunii. In Franţa, tradiţia este să gîndim mult înainte de a porni. Revoluţia dela 1789 a fost gîndită cu zeci de ani înainte de a se deslănţui. Acum, ca şi în secolul XVIII, avem, *înainte de revoluţie*, — „des sociétés de penseé".

Deocamdată, noi realizăm o acţiune importantă ca „revistă". „Esprit" se citeşte mult, frămîntă mult. E citită, citată, desbătută în locuri foarte diferite: congrese de studii, episcopate, printre oameni politici.

Printre primele rezultate obţinute este cel semnalat adineuri: separarea creştinismului de reacţiune.

Pe de altă parte, s'au constituit grupuri „Esprit" peste tot. Tineri între 20 şi 35 de ani se formează în ele. Există organisme. Acţiunea noastră creşte, subteran. Oameni, elite se formează. Cincizeci de grupuri lucrează în Franţa. Avem grupuri peste graniţă. Cele din Elveţia sunt cele mai coherente. Avem grupuri în Belgia, Algeria, Spania, Egipt etc.

Personalismul este oare numai o orientare, pur şi strict franceză? Limitată la spiritul francez, valabilă numai pentru el? O altă naţiune ar putea adopta sau adapta această nouă tehnică spirituală fără teama de a nu-şi realiza vocaţia „personală"?

In măsura *în care sunt* valori universale, şi în care creştinismul se poate încarna în forme speciale, personalismul poate determina experienţe autentice, realizări de vocaţii diferite. Noi nu credem în ideologii, ci în încarnarea ideilor. Cred în internaţionala persoanelor. In măsura aceasta, suntem universalişti. Dar trebue ca fiecare ţară să-şi regăsească, în tradiţia ei proprie, posibilitatea de integrare şi realizare a persoanei.

Universalismul nu este altceva decît ansamblul aceloraşi valori, diferit încarnate.

O îndrumare creştină nu trebue să pregătească spiritele pentru împărăţia cerurilor mai degrabă decît pentru realizările terestre? Cum ar putea o societate personalistă să realizeze orientarea spre Cer? Trebue să învăţăm să trăim sau să murim?

De sigur că sfîrşitul omului este în împărăţia cerurilor. Dar, după cuvintele Evangheliei „Impărăţia Cerurilor este printre voi", adică şi aici. E însăşi ideea creştină a încarnării. In secolul XIX s'a făcut (ca o consecinţă a influenţei janseniste), o „despărţire a Cerului de Pămînt". Dar noi încercăm să facem o integrare spirituală; trebue să realizăm Incarnarea. Cerul nu e despărţit de Pămînt. Noi încercăm

să salvăm în fiecare clipă transcendența în com. N'am face-o dacă în acțiunea noastră politicul ar constitui elementul principal. Dar el nu e decît un element ajutător, deși necesar.

Noi credem că salvăm transcendența, salvînd persoana care este revelația creștinismului.

Noi, creștinii, avem marea misiune *pe pămînt* de a salva încarnarea, prezența Ei pe pămînt; rezultatul luptelor noastre pentru acesta va fi veșnic insuficient, dar veșnic vom tinde să-l realizăm.

Situația spiritualului în lume și în Franța este foarte grea. Tocmai de aceea trebue să nu uităm că biserica este vizibilă, încarnată. Nu trebue să-i tăiem rădăcinile de pe pămînt, s'o aruncăm de pe pămînt.

Luptăm, pentrucă credem că orice acțiune bine orientată poate s'o regenereze. Dar avem și conștiința că, aici, orice poate degenera. Și un Stat creștin, clerical, poate să degenereze. Ceea ce facem este pentru om, dar nu trebue să fie numai pentru îngrășarea ci pentru desvoltarea, desăvîrșirea lui.

Trebue să-ți precizez, pe de altă parte, că nu putem și nu vrem să înlocuim biserica. Biserica are misiunea ei. Noi avem viziunea noastră despre civilizație care nu o contrazice, dar care nu e ea. Nu facem un Stat clerical. Lăsăm biserica pe planul ei: Ea trebue să nu împiedice înflorirea personalismului și să-i lase pe oameni să facă ce vor, să vină singuri spre ce vor.

Esprit nu este unitar. Printre noi sunt oameni de diferite credințe (catolici, protestanți, republicani). Trebue să lași oamenilor posibilitatea de a-și alege mîntuirea pe care o cred. Dar să fie într'adevăr lăsați s'o facă.

Noi întreprindem *o serie* de renașteri: catolică, protestantă, republicană. Nu suntem unitari, ci pluraliști.

Speranțele dv. în viitorul Franței? Al lumii? Al persoanei?

Fiecare sistem are un adevăr. Trebue, în fața unui nou regim, să ne întrebăm, întotdeauna: „care-i partea de adevăr și necesitate istorică pe care le reprezintă?". Care este adevărul istoric al actualelor regimuri noi? *Aspirația spre comunitate*.

Ei bine, în măsura în care Franța, conform tradiției sale, nu va mai apăra lucruri vechi, — care *nu mai reprezintă* un adevăr istoric, — ci va lua fruntea mișcărilor noi și va cuceri viitorul. Ea trebue, anume, să realizeze aspirația spre comunitate a omenirii, ferind-o să rateze, cum a ratat renașterea persoanei în vechea democrație, cum ratează astăzi comunitatea în Statele totalitare.

Integrarea persoanei este dificilă. Sper că se va realiza. Lumea nouă va trebui să realizeze tensiunea, între persoana (eliberată de individualism) și comunitatea (eliberată de Statele totalitare).

D-l JEAN GIRAUDOUX, STATISTICI ȘI PROBLEMA NATALITĂȚII

Jean Giraudoux dă alarma: situația Franței, din punct de vedere al natalității și al mortalității, este extrem de gravă. Lucrul acesta se știe de mult; nenumărate statistici, de francezi și de antifrancezi, s'au făcut; concluzii s'au tras. Dar, ceea ce este mai important acum este că „nespecialiștii", scriitorii, artiștii, eseiștii, oamenii

de știință, pur teoretică, deputații, funcționarii, omul de pe stradă, sunt înspăimîntați și hotăriți să lupte în contra primejdiei.

Intr'o conferință despre rasa franceză, Giraudoux a arătat că Franța nu poate fi decît o țară conducătoare a lumii sau trebue să-și piardă securitatea și independența. Problema rasei franceză este o problemă politică din cele mai acute.

„Dacă natalitatea în Franța va continua să scadă, — spunea conferențiarul, — țara va trebui să se transforme într'o imensă garnizoană pentru a-și mai putea apăra frontierele. Serviciul militar, pentru a umple contingentele deficitare, va trebui mărit la trei, la patru, la cinci ani la toată viața. Cultură nu se va mai putea face, ci numai „gardă" pentru apărarea ei. Dar „cultura" nu se poate apăra în mod eficace fără soldați numeroși, fără o mare rezervă de soldați. Conducătorii politici ai Franței de astăzi nu sunt mai răi decît conducătorii străluciți de odinioară. Inteligența conducătorului politic o dă o natalitate puternică crescîndă. Slăbiciunile guvernelor franceze se explică foarte simplu. Frica pe care o au de războiu e naturală; căci ei nu mai simt, în spate, masele, ci o populație redusă. Războiul e o vocație a țărilor suprapopulate; în același timp, el este, pentru ele, și o rezolvire a șomajului, a crizelor, o ocazie de „emigrări fără valiză". Războiul e o nevoie vitală a țărilor suprapopulate, o catastrofă mortală pentru țările denatalizate. Cultura nu este o fortăreață. Grecia săracă în populație a fost înghițită de masele asiatice: soartă fatală a tuturor națiunilor fără populație numeroasă. Măsurile provizorii nu pot îndupleca implacabila lege că pămîntul este pentru cine îl poate lua.

Problema rasei franceze, declară Giraudoux, mai importantă politicește decît orice acțiune diplomatică și politică a fost cu totul nebăgată în seamă, pînă acum. *Niciun medic francez nu s'a preocupat de ea.* In Germania e o propagandă organizată; sunt laboratoare și institute; Statul duce, pe primul plan, o politică de natalitate, igienă, eugenie. Și politica aceasta nu este ineficace. Intr'adevăr, *prin simple măsuri legislative*, Germania care, de curînd, *avea nașteri mai puține decît Franța*, a întrecut Franța în patru ani. E necesar ca în Franța să se realizeze un plan al natalității de cinci sau patru ani, mai important decît orice plan economic. Franța nu va putea fi tare atîta vreme cît nu va avea o curbă ascedentă a natalității și o curbă descendentă a mortalității".

Nu reproduc soluțiile eugenice propuse: nici discuția privitoare la naturalizările ce sunt „o infiltrație lentă a barbarilor" și ce ar putea deveni „o adevărată selectare și natalitate".

Intrebările pe care această conferință ce nu face decît să expună, sistematic, lucruri de mult cunoscute deși rău cunoscute, — le trezește sunt următoarele: scăderea natalității franceze este remediabilă sau iremediabilă? poporul francez este sortit să se stingă lent? (statisticile întocmite arată că dacă descreșterea populației va continua în ritmul ultimilor ani, în 1985 Franța nu va mai avea decît vreo cincisprezece milioane de locuitori, cu o proporție mare de bătrîni).

„Experiențele din Germania, afirmă Giraudoux arată că *ceva* se poate face; că denatalitatea poate fi oprită. Iar Anglia ne dă un exemplu admirabil al regenerării rasei prin educație fizică și sport".

Ne întrebăm în ce măsură o politică de re-natalizare poate fi eficace? Germania însăși a rezolvit problema? Numeroasele statistici culese de F. Boverat („La dénatalité mortelle") nu par a fi integral optimiste. In Germania, bineînțeles, natalitatea e mai mare decît mortalitatea. Dar aceasta nu înseamnă prea mult, căci: „importanța

micșorării nașterilor a fost acoperită de micșorarea numărului deceselor care s'a produs în acelaș timp" (op. cit., pagina 23). Cu alte cuvinte,—și acesta e un lucru pe care sociologii germani nu îl ignorează de loc, — populația germană, cu tot excedentul natalității *e în scădere virtuală*. Adică: bătrînii nu au murit încă, dar copiii se nasc mai puțini. Pentru a cunoaște mai exact vitalitatea unui popor, statistica trebue întocmită altfel și anume: „o mie de femei, în cursul existenței lor nasc atîtea fete care să le înlocuiască în generația viitoare?" (pag. 25). Statistica generală a Franței stabilise, după tablourile de mortalitate, pentru epoca de pe la 1931, următoarele calcule: *„în Germania, pentru 1.000 de femei ce mureau nu se nășteau decît 760 de prunci de sex feminin;* în Anglia, 800 pentru 1.000; în Austria, 730 pentru 1.000; *în Franța 930; în Italia, 1.200*". Evident, populația crește cu adevărat cînd, mereu, pentru 1.000 se nasc 1.001, cel puțin.

Ce s'a întîmplat însă dela 1931 încoace? In 1935,—„în Franța, proporția căzuse la 870 pentru 1.000" și, datorită măsurilor „severe" luate de Stat, „in 1936, în Germania, proporția s'a reurcat la 980, pentru 1.000". Prin urmare, deocamdată, nici Germania, cu toate măsurile ei dictatoriale nu a reușit să oprească mișcarea de denatalizare.

Un lucru e limpede: că Francezii nu sunt așa mult „o nație obosită" și că pot fi prolifici. Cînd, în curînd, conducătorii Franței vor întreprinde o politică a natalității a rasei, lucrurile s'ar putea schimba. De altfel, constată F. Boverat, după atîția alții: fecunditatea scade la toate popoarele de rasă albă. (Se pare că în U. R. S. S., de pildă, situația din punctul acesta de vedere, este deplorabilă). Acum încă nu s'au produs, peste tot, goluri prea mari, dar într'un timp relativ scurt,—cu toate reacțiunile violente ale unor țări, mai ales ale celor totalitare,—această scădere va fi foarte simțită.

Din toate aceste lucruri, două posibilități apar: sau rasa albă descrește în mod iremediabil sau se poate renataliza, prin mijloace legislative, printr'o propagandă intensă, higienă socială, eugenie.

Dacă descrește în mod iremediabil, — deși, în curînd, populația Germaniei va fi de două ori cît a Franței, — Francezii nu au a se teme pentru ei în special, căci Germanii îi vor urma, și apoi Italienii. Cîteva zeci de ani nu contează. De altfel, semnalul denatalizării occidentului, l'a dat Franța,—nu e prea demult, sunt doar cîțiva zeci de ani,—și nu poate rămîne singură. E imposibil ca acesta să fie un fenomen limitat numai la ea. Lucrul ar fi prea inexplicabil.

Iar dacă descreșterea populație se poate remedia, Francezii iarăși nu au a se teme căci se poate remedia și la ei.

Mi se atrage atenția, de altfel, că în Franța au mai fost asemenea scăderi periculoase ale natalității: în secolul XVIII, de pildă,—și că, atunci fără propagandă, problema s'a rezolvit dela sine, nașterile au reînscris o curbă ascendentă.

Așa încît descreșterea natalității nu e un fenomen francez ci are un caracter mai general; și în măsura în care alte țări pot frîna denatalizarea o poate face și Franța. Cu condiția să vrea.

Nu mă pot opri însă să mă gîndesc la „pericolul galben". He-ei! Pericolul galben? Par'că a fost și ăsta! Dar cine se mai ocupă de acest lucru atît de neactual!... Și totuși,—natalitatea este în neîndoelnică și formidabilă creștere numai în țările asiatice. „Pericolul galben" dospește, în umbră,—în timp ce Europenii se măcelăresc la lumină. Poate că decadența Greciei sortită a fi cutropită nu e o țară europeană sau alta, ci toată Europa. Cu atît mai bine!

Ariste, cu care discut uneori aceste lucruri e mult mai liniștit. „Toată adolescența mi-a fost stricată,—îmi zice el,—de spaima desti-

nului de furnicar al lumii: ni se prezicea că, în curînd, pămîntul n'o să-i mai încapă pe oameni, că și Sahara o să fie suprapopulată și că o să fie nevoie să ucidem pruncii noi născuți. Se făceau, și atunci, statistici și preziceri îngrozite; dar, vezi lucrurile nu merg niciodată linear și evolutiv, ci se contrazic. Populația umană se echilibrează singură. Omenirea e tînără. Pînă la Judecata din urmă,—populația ei va scădea și crește,—pe rînd, într'un mod aproape ritmic, de multe ori. Astronomii, statisticienii, sociologii și chiromancierii n'au altă misiune decît de a înspăimînta lumea. Nu te lua după ei! Nu poți prevedea catastrofele, căci ele vin pe neprevăzute".

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

ŞOSELE

O vastă campanie a drumurilor a fost întreprinsă în Romînia. Ministerul Comunicaţiilor doreşte ca, în foarte curînd, toate şoselele naţionale să fie asfaltate. Guvernul consideră desigur că-i foarte patriotic, foarte „propagandistic", să procedeze aşa. Se zice poate că ne putem chiar făli, în faţa străinilor, cu aceste autostrade lucioase, pe care părţile moi ale călătorului pot rămîne mai departe în această fragedă stare.

Decît, o asemenea socotinţă este ceva relativ nou în Istoria patriotismului romîn. Nu de multă vreme, intelectuali de mare prestigiu priveau şoselele pavate ca un semn de inferioritate în civilizaţiune.

Costake Negruzi, cunoscutul autor al nuvelei „Alexandru Lăpuşneanu", într'o poezie care decorează şi azi manualele de limbă romînă, poezie falnic intitulată: „Eu sunt romîn", a putut scrie următoarele înmărmuritoare lucruri:

„Laudă mulţi pe Francezul voios
„Pe mîndrul Rus, pe Neamţul regulat...
„La dînşii spun că-i bine şi frumos;
„Dar, fraţii mei, eu oricît am umblat
„Nu mă'nvoiam; şi vreţi să ştiţi de ce?
„Pentrucă-mi plac *şoselele stricate*.
„Eu sunt romîn mi-e dragă ţara mea.

Este pur şi simplu să nu-ţi vie să crezi. Aşa dar Domniei Sale îi plac şoselele stricate? Poate şi măselele stricate? Căci dentistul este un venetic care distonează în peisajul romînesc, iar maşinile lui fac să amuţească doinele şi ciripitul păsărilor şi buciumul care mai răsună şi azi prin codrii noştri, vitejii, ca o amintire duioasă din mîndrele vremuri ale lui Ştefan Sfîntul, cînd păduchii colcăiau bogat pe pieptul de oţel al romînului.

Dar ce este mai cu seamă frumos în toate acestea e că bravul naţionalist care îşi trîmbiţează pe toate acoperişurile nobila sa iubire de neam este unul şi acelaş personaj pe care îl auzim pretutindeni protestînd cînd prostimea, poporul de rînd se amestecă în politică:

„Cum o să înţeleagă Stan Opincă asemenea chestii grele? Ia să nu se mai amestece dumnealui unde nu-i fierbe oala, că avem noi grije, noi titraţii şi oamenii cu experienţă, să cîrmuim ţara".

Această frază, extrem de banală, pe care oricare din noi a auzit-o de mii de ori, trădează cea mai vinovată greaţă faţă de norodul ro

mînesc. Oamenii aceştia nu-şi iubesc ţara. Iubesc iubirea de ţară, ceea ce-i cu totul alceva (şi care nu-i un sentiment ci o meserie).

De altfel nu-i deloc greu să vedem că ţăranul sau lucrătorul romîn, cu toate multele lui cusururi (pe care avem datoria să le semnalăm neîncetat şi cu asprime) este de o mie de ori mai inteligent decît toţi Miticii şi Costicii, Ioneştii şi Popeştii cărora slujba de şef de birou şi profesiunea de botezat greco-ortodox le dă sentimentul că sunt „cineva".

Este în toate acestea un mic paradox. Patriotul profesionist pe de o parte afirmă că poporul nostru, tot, fără excepţie, e genial. Pe de altă parte, el nutreşte un profund dispreţ şi-o mîndră neîncredere faţă de 80 la sută din acest popor. Dar contradicţia este simplu explicabilă. Aceşti oameni au interes ca defectele norodului să fie tăgăduite, căci numai aşa ele vor putea să nu se îndrepte niciodată. Numai păstrînd pe ţăran în beznă va putea domnul funcţionar să se simtă o elită intelectuală. Şi astfel s'a născut acea curioasă teorie patriotică, teorie care s'ar putea rezuma astfel:

Romînul e cel mai straşnic om de pe pămînt. Lui nu-i trebue civilizaţie. Ba chiar civilizaţia îl încurcă, şi nici nu se potriveşte cu firea lui. Romînului îi şade bine incult. Căci el e aşa de genial din născare, încît n'are nevoe ca alte lifte (Francezi, Englezi, etc.), de acele mofturi artificiale pe care dumnealor le numesc civilizaţie.

Vorba defunctului Negruzzi:

„Mie-mi plac şoselele stricate
„Mi-e dragă ţara mea".

Dar lucrurile par să se schimbe. Ministrul Comunicaţiilor pavează drumurile. Ministrul Muncii introduce sportul şi teatrul, şi cetitul, şi turismul în rîndurile muncitorimei. Straja Ţării pune, încă din prima copilărie, pe fiul ţăranului cu fiul milionarului pe picior de egalitate. Ministerul Propagandei difuzează gazeta şi filmul pînă în cele mai îndepărtate sate. Epoca Negruzi, a amorului pentru pitorescul murdăriei şi farmecul inculturii a trecut. Desigur, nu s'a ajuns încă la acea atitudine curajoasă, unde defectele poporului nostru să fie privite franc şi spuse pe faţă. Dar deja aceste cursuri sunt implicit recunoscute, de vreme ce instituţii ca Muncă şi Voe Bună sau Straja Ţării au, ca unică menire, să le îndrepte.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Estetica jurnalistică de după răsboiu a inventat o categorie literară nouă, pe care tot ea a şi botezat-o cu două nume: „stil nervos" şi „condeiu vioiu". Dăm aci un mic dar frumos exemplu.

Ragetele jaguarilor din junglă, cît or fi ele de fioroase, tot nu credem să întreacă urletele cu cari legislatorii noştri şi-au animat săptămîna aceasta pagoda din dealul Patriarhiei: cîţiva deputaţi tăvăliţi prin pesmetul duşumelelor, un gogist făcînd game dactilografice pe gingiile unui forestier naţional-ţărănist, alt ţărănist abandonîndu-şi bretelele în ghiarele Cumanilor majoritari, în atmosfera aceasta bucolică,— exasperînd cu diabolicul său zîmbet indignările dervişilor de stînga, — tronc şi maestrul Istrate Micescul, noul Genseric, — proaspăt evadat din maioneza juridică dela Barou, — întîmpinat cu grimase mai convulsive decît memoramilul cneaz al Vandalilor; pînă şi majoritatea, în avîntul legalităţii, şi-a scos din prosop djuvaericalele ei cele mai cosmetice: din recipient de insulte, Camera devenea subit Acropolă a demnităţii umane...

Pe deasupra altor calități, ceea ce izbește este cumplita cultură generală a autorului, o erudiție conștientă și organizată. Inlăuntrul unei singure fraze, găsim un milion de cuvinte distinse, ca jungla, pagodă, forestier, Cumani, bucolic, jaguar, derviș, Genseric, cneaz, Vandali, recipient, Acropolă. Cetățeanul care citește aceasta se simte cultivat pentru cel puțin două săptămîni.

„CAPORAL"

Cetim, în cel mai mare ziar bucureștean de dimineață, un prospect pentru o unsoare dezinfectantă. Ungventul se numește „Caporal", titulatură cu desinență în „al", ca orice medicament serios (veronal, luminal, gardenal, urodonal etc.)

Citim.

„Caporal, dezinfectant puternic, omoară toți microbii înainte de a pătrunde în corp. Vindecă *urgent* și radical ori și ce rană la om și animal, face să dispară *mătreața* la adulți și la bătrîni, *cu un cuvînt omoară orice viețuitoare microbiană vătămătoare*".

„*Caporal* salvează tineretul, bărbați, femei și bătrîni dela o boală grea".

Așa dar tineretul cuprinde trei mari categorii: bărbații, femeile și bătrînii.

Nmeni nu mai poate fi mirat că acest ungvent poate salva tineretul, cînd i se spune că:

„*Caporal*, alifie perfect mesticibilă cu secrețiunile organismului, este constituit din *opt substanțe chimice de primul ordin*" (nu din niște secături de substanțe chimice fără importanță).

In ce privește aspectul său exterior:

„*Caporal* se prezintă *sub formă tubulară*, cu un *vîrf practic*, proeminent, care permite a se stoarce cantitatea necesară potrivit nevoiei ce o are momentan individul".

Intr'adevăr, microbul zis mătreață nici nu se poate combate decît cu un vîrf practic, spre deplina fericire a individului.

Iar în ce privește amănuntele comerciale ale chestiunii, ni se spune, la sfîrșit că:

„Reprezentant general este d-l C. A., cavaler al ordinului Mihai Viteazul", detaliu interesant de știut căci mulți clienți (și eu sunt unul dintrînșii) nu admit să cumpere alifie decît dela eroi.

CUPIDON POSTAL

Proust spunea că adeseori dificultatea rimei stimulează puterea de creație, și că artistul tocmai atunci cînd e mai constrîns, găsește expresii mai tulburătoare.

Regula aceasta e valabilă și pentru toți acei poeți nedreptățiți, siliți a-și concentra pătimașele elanuri în cadrul strîmt al micei corespondențe dela mica publicitate. Mesagiul erotic pe calea ziarului este un gen literar cu mult mai spinos decît sonetul el însuși. Dar amorul și talentul combinate își rîd de orice obstacol. Iată cîte-va exemple luate tot din cel mai mare jurnal bucureștean de dimineață:

„DOR. — Cișmigiul, fermecător. Retrăesc voluptuos. Dece taci? An fericit, sănătate! Ego".

Sau:

„FLOARE ROZ. — A trecut anul fără ca ochii albaștrii și cei negrii să fie satisfăcuți. De ce? In numele dorințelor noastre arzătoare, solicit urgența în Ianuarie. Anunță plic scris mașină, înăuntru scrie ce vrei și cît vrei. Cu nespus dor de frumos și contopirea gîndurilor. De noul an, priviri fixe și sincere în ochii tăi negri —, ești mulțumită? Aștept. Ochi albaștri".

INFORMAȚIE MIRACULOASĂ

In toamna trecută, un cunoscut aviator american a făcut o călătorie de informație prin Europa, cu care prilej a putut să-și facă o idee despre forțele respective ale diverselor mari puteri. La sfîrșit a ajuns în Anglia, unde se zice că ar fi făcut un raport d-lui Chamberlain, raport care a impresionat atît de mult pe primul-ministru britanic, încît, în primul rînd, a pornit imediat cu pași hotărîți spre capitularea dela München, iar în al doilea rînd a luat imediate măsuri de activare energică a ritmului înarmărilor britanice. Tot la un spor uriaș al înarmărilor au dus revelațiile distinsului aviator și în America: toată lumea a aflat că în Europa există un Stat care dispune de forțe extraordinare, ca să nu spunem catastrofale, că pentru moment a intra în luptă cu el ar fi o nebunie, și că trebue cheltuit ultimul ban pentru a încerca să-l ajungi din urmă.

Bine înțeles, nu ne vom permite să formulăm îndoieli nici asupra capacității de judecată, nici asupra onestității aviatorului cunoscut. Suntem convinși că a relatat exact ceea ce a înțeles, și că a înțeles exact ceea ce trebuia să înțeleagă. Există însă un singur amănunt care ne pune pe gînduri: ce interes a avut Statul acela formidabil de bine înarmat să afle toată Europa și restul planetei aceste lucruri? Nu era oare mai inteligent să mascheze această superioritate, să împingă astfel Statele rivale la greșeli pe care să le plătească scump? Nu era mai normal să le lase în starea de dezarmare în care s'au găsit atîta timp cît au putut ignora perfecția de armament la care ajunsese probabilul lor adversar?

Una din două: ori desvăluirile pe care conducătorii acelei teribile aviații le-au făcut celebrului aviator nu erau destinate publicității, și atunci acesta a comis o indiscreție (dar ne surprinde cît de ușor i s'au încredințat secretele unui Stat străin), ori, tocmai din potrivă, acele desvăluiri erau destinate special publicității, și atunci ne surprinde cît de ușor au căzut în cursă oameni competenți, care trebue să dispună de alte mijloace de informație, mai perfecționate și mai infailibile.

BĂDIE

In cupletele scrise de autorii noștri de reviste, în toate soiurile de versuri umoristice, ba chiar în reclamele citite la posturile de radio, face ravagii de un timp încoace cuvîntul *bădie*. Limba romînă are foarte multe cuvinte terminate cu *-ie*; orideciteori trebue o rimă la unul dintre ele, autorul fără nicio cheltuială de materie cenușie, recurge la *bădie*. Și astfel, odată la cîteva versuri, apare acest cuvînt, care nu aduce absolut nimic în ce privește sensul, ci este un simplu subterfugiu pentru a scăpa de rimă. Faptul este cu atît mai ridicol pentru bucureșteni, cu cît *bădie* este cu totul necunoscut în vorbirea lor obișnuită: se știe că ceea ce e *bădie* în Moldova, este în Muntenia *nene*. Cînd nu găsești o rimă interesantă, parcă ar fi mai onest să lași versul fără rimă, decît să scoți din buzunar un cuvînt anume pregătit ca să astupe golurile. Altmintrelea n'ar trebui decît să se găsească încă vreo cîteva cuvinte de acestea passe-partout, pentru rimele cele mai frecvente ai limbii, și am putea să ne facem cu toții poeți.

CUM SE SCHIMBA INŢELESUL CUVINTELOR

Ştim cu toţii, de cînd eram pe băncile şcoalei, că înţelesul cuvintelor se poate schimba, în legătură cu schimbările pe care le suferă societatea, sau cu transformările obiectelor. E natural ca *lampă*, de exemplu, să nu mai reprezinte astăzi aceeaşi noţiune ca pe vremea cînd luminatul se făcea numai cu petrol. Ceea ce se ştie mai puţin, este că un cuvînt se poate schimba din cauza transformărilor pe care le-a primit altă noţiune decît cea pe care o reprezintă el.

Iată de exemplu pe *naţionalist*. Pînă acum cîţiva ani ştiam cu toţii că naţionalist este cel care ţine la naţiunea lui, care încearcă prin toate mijloacele s'o ridice deasupra celorlalte (cîte odată chiar coborîndu-le pe acestea din urmă). Astăzi însă definiţia trebue schimbată. Astăzi constatăm că naţionaliştii spanioli se compun în bună parte din Italieni şi Germani, ba şi din Mauri. Naţionalismul nu mai porneşte dela noţiunea concretă a unei naţiuni precise, ci devine abstract: există oameni naţionalişti în general, fără să se refere la nicio naţiune.

Dăunăzi, pe afişul unui ziar antisemit, se putea citi cu litere mari că *Evreii caută să bage intrigi între Statele naţionaliste*. Va să zică există şi State naţionaliste, nu numai oameni. E uşor de înţeles care sunt acelea. Şi pentrucă alcătuirea unei categorii presupune neapărat existenţa altei categorii în opoziţie cu ea, trebue să înţelegem că celelalte State, care nu sunt cuprinse în denumirea de „naţionaliste", sunt nenaţionaliste. De exemplu Anglia. Dacă ne-am lua după ideele citatului ziar, ar trebui să admitem ca Anglia nu este un Stat naţionalist.

La absurditatea aceasta s'a ajuns nu din cauză că s'ar fi schimbat ceva în ideea de naţionalitate, ci pentrucă sentimentele publicului au evoluat, au devenit ostile altei noţiuni, al cărei nume trebue evitat cu orice preţ. Pentru a-l ocoli, s'a introdus termenul *naţionalist* acolo unde nu are ce căuta. Dar faptul acesta comportă un mare pericol, acela de a duce la o degradare a înţelesului acestui cuvînt, lucru pe care, desigur, nu-l doreşte nimeni. De aceea e mai bine să lăsăm naţionalismul la locul lor, iar celelalte noţiuni să le numim cu numele lor autentic.

LUIGIA NITTI-DOLCI

La 1 Ianuarie, anul acesta, a murit la Paris, în vîrstă de numai 35 de ani, Luigia Nitti-Dolci, fiica fostului prim-ministru italian Fr. Nitti, şi soţia anti-fascistului italian Dolci. Luigia Nitti îşi cîştigase în vara trecută titlul de doctor în litere (cu cea mai înaltă menţiune), la Sorbona, prezentînd două teze asupra gramaticilor pracriţi. Dar ceea ce ne face să vorbim publicului romînesc despre dînsa, nu este nici moartea ei dureroasă în plină tinereţe, nici opera ei de cea mai înaltă valoare în domeniul indianisticii, lucruri care, ori cum, sunt străine de preocupările imediate ale cititorilor noştri, ci apariţia unei plachete comemorative, publicată de foştii ei profesori şi prieteni.

Sub auspiciile Institutului de civilizaţie indiană de pe lîngă Universitatea din Paris, şi cu ajutorul sumelor strînse prin subscripţie de cei mai cunoscuţi lingvişti şi filologi francezi, a apărut această plachetă în care se analizează opera ştiinţifică şi socială a celei dispărute. Această pioasă operă face un îndoit serviciu, căci nici cei care au cunoscut-o n'au avut toţi întreaga înţelegere a valorii lucrărilor Luigiei Nitti (ele aparţinînd unui domeniu pe cît de special, pe atît de anevoios), şi mai ales a operei ei pe tărîmul social: ajutorarea emigraţilor. Aceasta ar fi rămas necunoscută multora fără articolul atât de emoţionant al prietenei ei, Nadine Stchoupak. Din acest articol aflăm cît de

aproape rămăsese Luigia Nitti de sufletul „miilor de exilaţi anonimi care au preferat mizeriile emigrării decît sacrificiul independenţii lor spirituale, toţi aceşti oameni de jos, soldaţi necunoscuţi ai luptei pentru existenţă, pe care îi plăcea să-i frecventeze şi cărora, fără nicio sforţare, ştia să le inspire încredere prin admirabila ei simplicitate şi prin interesul cu care-i asculta".

Insfîrşit, credem că merită să fie amintit strălucitul curaj moral al Luigiei Nitti. Crescută într'un mediu cu largă dare de mînă şi transplantată dintr'o dată în strîmtoarea exilului, ea nu şi-a pierdut niciodată voia bună. La ultima noastră întrevedere, vara trecută, i se făcuseră tocmai nişte şicane pe cît de neplăcute, pe atît de inutile. Ceea ce n'o împiedica să-şi păstreze întregul calm şi să privească situaţia cu cea mai desăvîrşită obiectivitate. Avea forţa omului care se ştie stăpîn pe împrejurări, deoarece întotdeauna şi în toate locurile şi-a îndeplinit cu prisosinţă datoria.

Printre hîrtiile rămase dela ea, s'a găsit acest verset din Eclesiast: „Fă după puterea ta tot ce vei avea mijloacele să faci, căci în mormîntul în care te duci nu mai este nici muncă, nici vorbă, nici ştiinţă, nici înţelepciune...".

Nota despre Prof. Gh. Ţiţeica publicată în numărul nostru precedent este scrisă de Domnişoara Ticu Arhip

RECENZII

GEORGE MIHAIL ZAMFIRESCU: Cîntecul destinelor, roman. București. Ed. Naționala-Ciornei, 1939, în 8⁰, 373 p.

Alta ar fi fost opera literară a d-lui George Mihail Zamfirescu, dacă d-sa ar fi scris ce iubea atît de mult să scrie.

D. George Mihail Zamfirescu este un om de teatru și un dramaturg.

Își începe cariera scriitoricească publicînd în 1924, *Flamura albă*. În 1925 tipărește comedia tragică *Cuminecătura*, reprezentată la Teatrul Național din Cernăuți. Iar după volumul de nuvele intitulat *Gazda cu ochii umezi*, se dedică pentru o bună bucată de vreme teatrului: *Primăvara ce s'a dus*, admirabila *Domnișoara Nastasia*, *Adonis*, *Ion Anapoda* și acea lucrare dramatică, pe care Teatrul Național din București a refuzat să i-o joace, G. R. 8.

Mai mult dintr'o înfrîngere pe care a avut să o întîmpine cu teatrul, unde publicul cerea un anumit fel de piese—sub nivelul celor plăsmuite de d. G. M. Zamfirescu—autorul *Domnișoarei Nastasia* se dedică romanului. Romanul este genul de literatură cel mai citit în vremea noastră și, așa dar, scriitorii de teatru ori de poezie părăsesc genul lor preferat pentru genul cerut, asigurîndu-și astfel, mai lesnicios puțin, acel *nervum rerum gerendarum*, trebuincios traiului.

Dintr'un motiv sau altul—noi închinînd spre cel dintîi—d. George Mihail Zamfirescu face să apară încă din 1931, mult gustatul roman *Madona cu trandafiri*. Apoi, vrînd să scrie epopeia mahalalei, în genere și a mahalalei bucureștene, în special, inaugurează ciclul epic *Bariera*, prin *Maidanul cu dragoste*.

Ciclul epic *Bariera* a fost conceput pe trei mari capitole, corespunzînd fiecare cîte unui roman, cu subiect de sine stătător, întregindu-se însă unul pe altul. *Bariera* e descrisă astfel în trilogia: *Maidanul cu dragoste* (2 volume), *Sfînta mare nerușinare* (2 volume), și *Cîntecul destinelor*, apărut recent.

Fresca mahalalei înfățișată de d. George Mihail Zamfirescu este însă—dacă putem să-i spunem așa—e sui generis.

Mahalaua; o lume păcătoasă, o lume de suflet; un amestec de pasiuni, de uri. Scriitorul a cunoscut-o, a înțeles-o, dar felul în care ni se pare defectuos. Felul ales pentru descrierea acestei lumi — fel ales, sau singurul în care autorul putea să o scrie — este fals, artificial.

Romancierul, pentru un realism crud, pus la dispoziție de materia ce și-a luat să o prelucreze în operă de artă, întrebuințează mijloace minore, care deformează, care poetizează pînă la superf'cial, ori pînă la mistificare. O temă care cerea cu necesitate un anumit stil, un anumit fel de expun-re a celor ce se *întîmplă*, găsește în pana d-lui

G. M. Zamfirescu noduri inexpresive, nenaturale. Darul cel mai mare pe care oricînd și pretutindeni îl putem dovedi din scrisul lui George Mihail Zamfirescu, nu se lasă pornit îmbelșugat, generos, în proza *Barierei*, nici măcar în ultima ei parte: *Cîntecul destinelor*.

O · suficiență de procedee, o sgîrcenie dăunătoare micșorează efectele ce s'ar fi putut aduna nenumărate, în cadrul larg conceput al lumei pe care autorul își propune să o arate.

Cîntecul destinelor are în același grad păcatele primelor două părți ale ciclului.

Eroi artificializați, neviabili, literaturizați, cu un lirism în expresie ce-i putem reproșa d-lui G. M. Zamfirescu ca și oricărui prozator diletant, învăluie realul. Preocupat de artificu, de poezia frustră, pe care i-o oferă subiectul, romancierul uită problemele sociale ce trebuiesc arătate cu procedee cu totul altele. În locul înmiresmatelor fraze, atît de frumos încheiate — luînd ochii și mutînd interesul dela miez la coajă—era mult mai nimerit ca, printr'o proză sobră, pregnantă, să se urmărească realul.

Altminteri, așa cum este scris, *Cîntecul destinelor* redă viața romanțată a mahalalei, prin cîteva personaje-fantoșe, desenate viu, cu felurite creioane.

D. George Mihail Zamfirescu zugrăvește un pitoresc strălucitor, în imagini multiple, care de care mai neașteptate și toate caracteristice prozei d-sale, fără însă a împlini, nici prin *Cîntecul destinelor*, arătarea adevăratei fețe a lucrurilor, rămase mai departe ascunse.

Elementul uman și social oferit de periferie vrea altă exprimare.

ȘTEFAN POPESCU

N. IORGA: Istoria Bucureștilor. București, ed. Municipiului București, 1939, 397 p. + ilustrații, in 8⁰.

De abea încheiată monumentala „Istorie a Romînilor", în care, cu multă trudă și rară putere de pătrundere, se îmbrățișează viața acestui neam, și d-l prof. Iorga face să apară în frumoase condițiuni tehnice „Istoria Bucureștilor".

Cu mulți ani în urmă, G. Ionescu-Gion se încumentase să prezinte o lucrare similară. Dar, între încercarea de atunci și realizarea de astăzi, nu este numai deosebirea datorită, unei mai largi baze de cunoaștere, ci și unui alt fel de a privi și înfățișa lucrurile.

D-l prof Iorga aduce în cercetarea trecutului Bucureștilor, metoda deprinsă în cîmpul vast al istoriei universale și desăvîrșită într'o atît de lungă și îmbelșugată activitate.

Pentru domnia sa, etapele atinse în decursul vremurilor, de Capitala noastră de azi, se îmbină în mod organic și natural, va variatele manifestări de viață, a unei ființe vii. Faptele și împrejurările, constatate documentar, sunt fixate pe liniile generale, dictate de însuși rolul inițial al orașului.

Intr'adevăr, spre deosebire de alte centre ale Apusului, care, ele au creat sau adoptat pe stăpînitor, Bucureștii apar ca o ctitorie a Voevodului, stabilită, pentru scopuri domnești, pe o veche așezare populară.

Legată de acțiunea dunăreană a lui Mircea-cel-Bătrîn, apariția Domniei la București are un scop militar. Aici era popasul între partea de sus a țării și Giurgiu, noua cetate de mare însemnătate în socotelile politicei muntene. Curînd însă răsturnarea situației în Balcani prin schimbarea atitudinei turcești, pune capăt rosturilor strategice ale cetății dîmbovițene. Și de unde ea părea chemată să joace un rol de inițiativă romînească, acum, prin capriciul soartei, își va datora propășirea tocmai, slăbiciunei și atîrnărei politice față de

Turci, în timp ce Tîrgoviște va continua să simbolizeze veleitățile de independență și de îndreptare către Apusul creștin.

Incetul cu încetul, în preajma Cetății de Scaun se ridică din ce în ce mai mult orașul, care devine apoi un centru comercial și bisericesc al Munteniei. De acum înainte, nu odată vom asista, ca în vremea lui Constantin Brîncoveanu de pildă, la lupta ce se dă între interesele orașului și tendințele politicei, pentru a păstra aici reședința domnească. Victoria va fi de partea tîrgului.

Curînd, începutul epocei fanariote însemna prin însăși caracterul și sensul ei, o statornicire definitivă a Capitalei aici. Mulți dintre acești străini care voiau să se țină de tradițiile țării, avînd în minte și modelul strălucit al Constantinopolului, au căutat să-și lege numele de frumoase locașuri bisericești sau de măsuri edilitare și de cultură, care să înalțe nivelul Capitalei lor. Dar uneori, — mai ales spre sfîrșitul epocei, — încep să-și facă loc tot mai numeroase norme de organizare, după obiceiul țărigrădean, norme, care paralizau inițiativele, transformînd vioaia populație a mahalalelor într'o plebe indiferentă.

Inceputul veacului al XIX-lea cu revenirea la Domniile băștinașe, face să adie și asupra Capitalei de atunci a Țării Romînești, vîntul occidentalismului novator de o accentuată nuanță franceză.

Dacă sub semnul vremurilor noi se iau unele măsuri fericit inspirate de Apus, trebue să deplîngem ravagiile pe care lipsa de înțelegere și pietate față de tradiție a unor arhitecți străini, le-au făcut, reparînd în stilul neo-gotic, — atunci la modă, — vechile noastre biserici.

Mersul evenimentelor se precipită, Bucureștii sunt chemați să devină Capitala, întîi a Principatelor-Unite și apoi a unui regat independent. Nevoit să țină seama de necesitățile ce i se impun, orașul va păși, — poate uneori fără prea mult discernămînt, — spre o rapidă modernizare, oglindind în tendința de a „monumentalisa" mîndria legitimă a unei societăți în plină evoluție.

Războiul întregirii a făcut din București, nu numai Capitala unui organism politic și administrativ mai complicat, dar și centrul de întinsă viață economică și industrială. Deci, noi cerințe se fac simțite.

D-l prof. Iorga arată că și noile prefaceri s'au adus, călăuzite mai ales de un spirit străin nou, care, — observă autorul cu amărăciune — „pregătește astfel uciderea totală, sub forme moarte, a unui vechiu oraș care a fost o viață", p. 32*.

Privirea aceasta retrospectivă a vieții Bucureștilor se încheie cu încercarea de a desluși elementele „unei perfecte solidarități naționale", p. 332, singura prin care trăește și se desvoltă o adevărată Capitală.

Studiul de față, în care erudiția și puterea de evocare a autorului însuflețesc urmele secolelor apuse, pentru a face să retrăiască un întreg trecut, trădează la fiece pas căldura și dragostea cu care a fost scris.

O anexă cuprinzînd 26 de mărturii documente și o foarte bogată ilustrație împlinesc această carte, a cărei menire în primul rînd e să adîncească cunoașterea și deci înțelegerea, celui dintîiu oraș al țării.

EMIL C. CIUREA

TUDOR VIANU: Studii de filosofie și estetică. Ed. Casei Școalelor.

Printre lucrările filosofice romînești, studiile d-lui Tudor Vianu sunt desigur cele mai accesibile unui mare număr de cititori. Studiile reunite în volumul de față sunt în mare parte republicări de studii și

conferințe, mai toate tratînd în mod concis și, mai ales accesibil, unele teme de filosofia culturii și a artei.

Ceea ce constitue valoarea studiilor d-lui Vianu este siguranța cu care d-sa tratează o temă sau, uneori, o problemă, fără să o epuizeze, reușind totuși să comunice cititorului o informație amplă, o simplificare și o clarificare a datelor problemelor. De altfel nici preocupările studiilor de față nu sunt de natură a îndepărta pe cititorul doritor de inițiere în ale filosofiei, dar avînd teamă de ariditatea și obscuritatea filosofiei științifice. In d. Vianu, cititorul află o călăuză sigură și un îndreptar antrenant, urmînd ca pentru adîncirea sistematică a problemelor filosofice, cititorul să ostenească singur, în direcția pe care și-o va alege, după criterii și puncte de vedere proprii.

In „Adîncimea filosofică", d. Vianu urmărește „ce înțeles are expresia care atribue *adîncime* unora dintre vederile teoretice ale filosofiei". D-sa crede că pentru o justă împlinire a tipologiei spiritului științific este necesară crearea unei corelații „adîncime-înălțime". Adîncimea ar implica o direcție precisă a cugetării, iar obiectul ei ar fi situat într'o zonă determinată a realului, într'un „*substrat*". Tipul „înălțimii" ar cuprinde filosofii „care au înțeles lumea drept o scădere sau o resfrîngere dintr'un focar superior"; exemple ar fi: Platon, Plotin, Părinții Bisericii, Malebranche, etc. După cum se vede d. Vianu încearcă o transpunere grafică și vizuală a unor termeni consacrați ca: „idealism" și „teologie", d-sa fiind de părerea că această clasificare ar sluji efectiv tipologiei spiritului filosofic.

Reflectînd asupra soartei metodologiei în gîndirea contemporană, d. Vianu constată: „In balanța reflecției contemporane, interesul pentru *obiect* pare a atîrna mai greu decît acel pentru *căile* care ne conduc către el" (p. 29, „Metodă și obiect"). D-sa află un paralelism între tendințele politice și sociale, și deplasarea interesului filosofic dela metodologie la ontologism. Metodologismului i-ar corespunde, în ordinea politică, spiritul de legalitate al societăților liberale. Ontologismul, preocuparea pentru obiectul autonom ar fi sincronic unui primat executiv. Se pot pune însă întrebări de amănunt, care strică întotdeauna aceste corespondențe și analogii ce cuprind mult arbitrar. De ex.: de ce metodologia neokantiană a înflorit într'o Germanie de loc liberală?

Iubitor de analogii, d. Tudor Vianu aduce un fugar omagiu lui Oswald Spengler, care a fost „un maestru incomparabil în arta de a surprinde afinitățile, solidaritatea adîncă, aerul de incontestabilă rudenie care există între toate formele de viață ale unei culturi" (p. 38). Din păcate darul acesta este *artă*, dar nu-i știință. Este un dar agreabil, uneori mai mult pentru cei care îl practică, dar nu avansează întru nimic cercetarea științifică. Spengler a fost aspru criticat de către specialiști, pentru această virtuozitate facilă a descoperirii analogiilor („Logos", 1921).

Studiul cel mai desvoltat din volumul de față, „Inceputurile iraționalismului modern", ni se pare și cel mai interesant. D. Tudor Vianu urmărește istoric, cu multă grijă pentru toate aspectele și nuanțele problemei, origina și reliefarea treptată a recunoașterii iraționalului în gîndirea modernă. „Din crearea problemei iraționalului, prima știință care a tras foloase a fost estetica",—scrie d-sa (p. 69), subliniind astfel roadele pozitive ale problemei iraționalului.

In celelalte studii și conferințe care întregesc volumul, cititorul este pus la curent cu punctele de vedere noi, care s'au afirmat recent în gîndirea contemporană asupra problemelor valorii, artei și naturii, alegoriei și simbolului, etc. Forma elegantă și limbajul precis, dar bogat în nuanțe, pe care îl folosește d. Vianu în mod permanent pentru atacarea oricărei probleme, fac din volumul de față o lectură cu deosebire plăcută orcărui cititor. Iar pentru „specialiștii", aflați în miezul problemelor aride, volumul d-lui Vianu este o oază odihnitoare.

C. IONESCU-GULIAN

Turci, în timp ce Tîrgoviște va continua să simbolizeze veleitățile de independență și de îndreptare către Apusul creștin.

Încetul cu încetul, în preajma Cetății de Scaun se ridică din ce în ce mai mult orașul, care devine apoi un centru comercial și bisericesc al Munteniei. De acum înainte, nu odată vom asista, ca în vremea lui Constantin Brîncoveanu de pildă, la lupta ce se dă între interesele orașului și tendințele politicei, pentru a păstra aici reședința domnească. Victoria va fi de partea tîrgului.

Curînd, începutul epocei fanariote însemna prin însăși caracterul și sensul ei, o statornicire definitivă a Capitalei aici. Mulți dintre acești străini care voiau să se țină de tradițiile țării, avînd în minte și modelul strălucit al Constantinopolului, au căutat să-și lege numele de frumoase locașuri bisericești sau de măsuri edilitare și de cultură, care să înalțe nivelul Capitalei lor. Dar uneori, — mai ales spre sfîrșitul epocei, — încep să-și facă loc tot mai numeroase norme de organizare, după obiceiul țărigrădean, norme, care paralizau inițiativele, transformînd vioaia populație a mahalalelor într'o plebe indiferentă.

Începutul veacului al XIX-lea cu revenirea la Domniile băștinașe, face să adie și asupra Capitalei de atunci a Țării Romînești, vîntul occidentalismului novator de o accentuată nuanță franceză.

Dacă sub semnul vremurilor noi se iau unele măsuri fericit inspirate de Apus, trebue să deplîngem ravagiile pe care lipsa de înțelegere și pietate față de tradiție a unor arhitecți străini, le-au făcut, reparînd în stilul neo-gotic, — atunci la modă, — vechile noastre biserici.

Mersul evenimentelor se precipită, Bucureștii sunt chemați să devină Capitala, întîi a Principatelor-Unite și apoi a unui regat independent. Nevoit să țină seama de necesitățile ce i se impun, orașul va păși, — poate uneori fără prea mult discernămînt, — spre o rapidă modernizare, oglindind în tendința de a „monumentaliza" mîndria legitimă a unei societăți în plină evoluție.

Războiul întregirii a făcut din București, nu numai Capitala unui organism politic și administrativ mai complicat, dar și centrul de intinsă viață economică și industrială. Deci, noi cerințe se fac simțite.

D-l prof. Iorga arată că și noile prefaceri s'au adus, călăuzite mai ales de un spirit străin nou, care, — observă autorul cu amărăciune — „pregătește astfel uciderea totală, sub forme moarte, a unui vechiu oraș care a fost o viață", p. 329.

Privirea aceasta retrospectivă a vieții Bucureștilor se încheie cu încercarea de a desluși elementele „unei perfecte solidarități naționale", p. 332, singura prin care trăește și se desvoltă o adevărată Capitală.

Studiul de față, în care erudiția și puterea de evocare a autorului însuflețesc urmele secolelor apuse, pentru a face să retrăiască un întreg trecut, trădează la fiece pas căldura și dragostea cu care a fost scris.

O anexă cuprinzînd 26 de mărturii documente și o foarte bogată ilustrație împlinesc această carte, a cărei menire în primul rînd e să adîncească cunoașterea și deci înțelegerea, celui dintîiu oraș al țării.

EMIL C. CIUREA

TUDOR VIANU: Studii de filosofie și estetică. Ed. Casei Școalelor.

Printre lucrările filosofice romînești, studiile d-lui Tudor Vianu sunt desigur cele mai accesibile unui mare număr de cititori. Studiile reunite în volumul de față sunt în mare parte republicări de studii și

conferințe, mai toate tratînd în mod concis și, mai ales accesibil, unele teme de filosofia culturii și a artei.

Ceea ce constitue valoarea studiilor d-lui Vianu este siguranța cu care d-sa tratează o temă sau, uneori, o problemă, fără să o epuizeze, reușind totuși să comunice cititorului o informație amplă, o simplificare și o clarificare a datelor problemelor. De altfel nici preocupările studiilor de față nu sunt de natură a îndepărta pe cititorul doritor de inițiere în ale filosofiei, dar avînd teamă de ariditatea și obscuritatea filosofiei științifice. In d. Vianu, cititorul află o călăuză sigură și un îndreptar antrenant, urmînd ca pentru adîncirea sistematică a problemelor filosofice, cititorul să ostenească singur, în direcția pe care și-o va alege, după criterii și puncte de vedere proprii.

In „Adîncimea filosofică", d. Vianu urmărește „ce înțeles are expresia care atribue *adîncime* unora dintre vederile teoretice ale filosofiei". D-sa crede că pentru o justă împlinire a tipologiei spiritului științific este necesară crearea unei corelații „adîncime-înălțime". Adîncimea ar implica o direcție precisă a cugetării, iar obiectul ei ar fi situat într'o zonă determinată a realului, într'un „*substrat*". Tipul „înălțimii" ar cuprinde filosofii „care au înțeles lumea drept o scădere sau o resfringere dintr'un focar superior"; exemple ar fi: Platon, Plotin, Părinții Bisericii, Malebranche, etc. După cum se vede d. Vianu încearcă o transpunere grafică și vizuală a unor termeni consacrați ca: „idealism" și „teologie", d-sa fiind de părerea că această clasificare ar sluji efectiv tipologiei spiritului filosofic.

Reflectînd asupra soartei metodologiei în gîndirea contemporană, d. Vianu constată: „In balanța reflecției contemporane, interesul pentru *obiect* pare a atîrna mai greu decît acel pentru *căile* care ne conduc către el" (p. 29, „Metodă și obiect"). D-sa află un paralelism între tendințele politice și sociale, și deplasarea interesului filosofic dela metodologie la ontologism. Metodologismului i-ar corespunde, în ordinea politică, spiritul de legalitate al societăților liberale. Ontologismul, preocuparea pentru obiectul autonom ar fi sincronic unui primat executiv. Se pot pune însă întrebări de amănunt, care strică întotdeauna aceste corespondențe și analogii ce cuprind mult arbitrar. De ex.: de ce metodologia neokantiană a înflorit într'o Germanie de loc liberală?

Iubitor de analogii, d. Tudor Vianu aduce un fugar omagiu lui Oswald Spengler, care a fost „un maestru incomparabil în arta de a surprinde afinitățile, solidaritatea adîncă, aerul de incontestabilă rudenie care există între toate formele de viață ale unei culturi" (p. 38). Din păcate darul acesta este *artă*, dar nu-i știință. Este un dar agreabil, uneori mai mult pentru cei care îl practică, dar nu avansează întru nimic cercetarea științifică. Spengler a fost aspru criticat de către specialiști, pentru această virtuozitate facilă a descoperirii analogiilor („Logos", 1921).

Studiul cel mai desvoltat din volumul de față, „Inceputurile iraționalismului modern", ni se pare și cel mai interesant. D. Tudor Vianu urmărește istoric, cu multă grijă pentru toate aspectele și nuanțele problemei, origina și reliefarea treptată a recunoașterii iraționalului în gîndirea modernă. „Din crearea problemei iraționalului, prima știință care a tras foloase a fost estetica",—scrie d-sa (p. 69), subliniind astfel roadele pozitive ale problemei iraționalului.

In celelalte studii și conferințe care întregesc volumul, cititorul este pus la curent cu punctele de vedere noi, care s'au afirmat recent în gîndirea contemporană asupra problemelor valorii, artei și naturii, alegoriei și simbolului, etc. Forma elegantă și limbajul precis, dar bogat în nuanțe, pe care îl folosește d. Vianu în mod permanent pentru atacarea oricărei probleme, fac din volumul de față o lectură cu deosebire plăcută orcărui cititor. Iar pentru „specialiștii", aflați în miezul problemelor aride, volumul d-lui Vianu este o oază odihnitoare.

C. IONESCU-GULIAN

IOAN ELIADE RADULESCU: Scrieri literare. Ediţie comentată de George Baiculescu. Ed. Scrisul romînesc, Craiova, 1939.

Se simţea demult nevoia unei culegeri din scrierile lui Eliade Rădulescu. Pentru toată lumea (cu rara excepţie a cîtorva cercetători), Eliade nu reprezintă decît un nume legat de începuturile culturii noastre moderne. Se mai citează ici şi colo (şi fala de cele mai multe ori), vorbele pe care el le adresa tinerilor scriitori dela 1837: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris. Şi scrişi cît veţi putea şi cum veţi putea", vorbe care zugrăvesc foarte bine epoca eroică a literaturii noastre, cînd totul trebuia creat dela început şi cînd cantitatea trebuia neapărat să treacă înaintea calităţii, de oarece era vorba înainte de toate ca literatura romînescă să existe cu orice preţ.

In şcoală se învaţă încă *Sburătorul* şi *O noapte pe ruinele Tîrgoviştei* şi m'aş bucura să ştiu că nu se mai învaţă greşit cum se învăţau altădată, adică cu o exagerată admiraţie din partea manualelor şi a dascălilor, ceea ce nu era de loc în avantajul lui Eliade, fiindcă este ştiut că admiraţiile silite din timpul şcolii se transformă mai tîrziu în antipatii violente.

Eliade n'a avut fire de poet mare. Chiar dacă i-ar fi stat la îndemînă o limbă literară formată, el tot n'ar fi izbutit să dea altceva decît poeme probabil corecte, dar mediocre. E destul să compari *O noapte pe ruinele Tîrgoviştei* cu *Ruinele Tîrgoviştei* a lui Cîrlova ca să vezi deosebirea. Acelaş subiect inspiră lui Cîrlova accente de poezie adevărată (stîngăciile formei sunt ale epocii), iar lui Eliade o declamaţie prolixă.

Pe lingă *Sburătorul* şi *O noapte pe ruinele Tîrgoviştei*, ediţia de faţă, alcătuită cu multă îngrijire de d. George Baiculescu, cuprinde lungul poem *Visul*, autobiografie versificată, apoi bucăţile *Ingratul* şi *Cutremurul*, cea dintîi un lung blestem împotriva lui Grigore Alexandrescu, şi cea de-a doua, o viziune de sfîrşit de lume, într'un stil emfatic şi rece.

Partea într'adevăr interesantă o formează proza.

In volumul de faţă, pe lîngă bucata mai cunoscută (tot de prin manuale şcolare şi nu în întregime) „Dispoziţiile şi încercările mele de poezie", scrsă cu mult haz, se mai găsesc între altele: „Librăriile naţionale romîne", interesant document, un articol intitulat „Critica literară", dar în realitate un violent atac împotriva poeziilor lui Grigore Alexandrescu, apoi bucata „Asupra traducţiei lui Omer" (din care fac parte vestitele vorbe pe care le-am citat mai sus) şi cîteva portrete literare ale unor scriitori ca: Barbu Paris Mămuleanul, Constantin Facă, Dimitrie Ţichindeal şi alţii, aproape cu totul uitaţi şi care desigur că nu mai prezintă pentru vremea de astăzi niciun interes literar propriu zis ci numai unul istoric.

Două articole: „Despre metru" şi „Despre versificaţie" cuprind observaţii, uneori interesante chiar şi astăzi, cu privire la ritmul şi cadenţa versului romînesc. Intr'o vreme de „scrişi cît veţi putea şi cum veţi putea", aceste preocupări de poetică subtilă dovedesc complexitatea lui Eliad şi grija lui de-a nu lăsa la o parte cultivarea calităţii artistice, ceea ce tocmai contrazice (sau mai bine zis completează) în chip curios propovăduirea cantităţii din îndemnul cunoscut.

Un bogat material de note şi variante întovărăşeşte textele.

AL. PHILIPPIDE

IORGU IORDAN: Un lingvist sociolog: Antoine Meillet. (1866—1936).

In şedinţa Academiei romîne dela 2 Decemvrie 1938, d. prof. Iorgu Iordan a prezentat o caracterizare a operei marelui lingvist francez Meillet, caracterizare publicată apoi în Memoriile secţiunii literare şi în broşură.

Antoine Meillet a fost creatorul şcolii lingvistice franceze şi în bună măsură reorganizatorul studiilor indo-europene din toată lumea. El are meritul, între altele, de a fi aplicat la cercetarea limbilor vechi metode împrumutate dela studiul limbilor actuale. Cea mai caracterstică lature a activităţii sale ştiinţifice este poate îmbinarea lingvisticei cu sociologia, aşa încît cu drept cuvînt d-l Iordan pune pe primul plan al expunerii sale acest aspect al operei lui Meillet.

De altfel nimeni nu era mai calificat pentru a face această prezentare decît autorul *Introducerii în studiul limbilor romanice*, lucrare care constitue de fapt un istoric al doctrinelor lingvistice şi care după cum se ştie, a fost decurînd tradusă în limba engleză.

Evident, nu poate fi vorba aici să rezumăm analiza pe care o face distinsul profesor dela Iaşi, dar credem instructiv să reproducem un pasaj din broşura citată, pentru ca cititorii noştri să-şi dea seama că au interesul să o citească:

„...Meillet spune că împrumutul de cuvinte este o lege socială. Contactul dintre diversele grupuri care alcătuesc o colectivitate umană are, între altele, drept urmare, treceri de cuvinte şi forme gramaticale dela unul la altul. Aşa se explică tendinţa de unificare a limbii, foarte puternică mai cu seamă în ţările cu o cultură dezvoltată. Dar nu numai diversele clase ale unei comunităţi etnice se influenţează reciproc. Progresul din ce în ce mai mare al legăturilor dintre popoare, datorit condiţiilor de viaţă modernă, face ca fiecare naţiune să joace, faţă de celelalte, rolul pe care, în interiorul fiecăreia, îl joacă un grup social. Civilizaţia merge mînă în mînă cu limba: amîndouă sînt fapte sociale, şi apropierea popoarelor prin una duce la apropierea lor prin cealaltă".

G.

PAVEL DAN: Urcan Bătrînul. Ed. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938.

Cartea aceasta postumă o datorăm d-lui Ion Chinezu, care s'a ostenit să adune din publicaţiunile ardelene şi din manuscrise, tot ceea ce a crezut dînsul că poate arăta strălucirea tînărului mort la treizeci de ani. Bine cunoscut familiei scriitorilor de peste munţi, Pavel Dan, iese astfel, prin mijlocirea d-lui Ion Chinezu şi a Fundaţiei editoare, în faţa întregului public cititor de literatură.

Fiu de ţărani din cîmpie, de pe lîngă Turda, purtat cu mari greutăţi pe la şcoli, ajuns în cele din urmă profesor la liceul Sf. Vasile din Blaj şi răpus de cancer într'o zi de August din 1937, Pavel Dan a luptat zilnic cu moartea. Aşa cum a învins greutăţile materiale prin luptă şi încăpăţinată rezistenţă fizică, nădăjduia să învingă o moarte prea timpurie, prin credinţă şi printr'o înfierbîntată activitate intelectuală. Adesea zilele de boală, de imobilizare în suferinţă, au coincis cu cele de frumoasă creaţie, în care nu s'a strecurat nimic din fiorul morţii tot mai apropiate. In clinica din Cluj a scris „Ioba-

gii", nuvela poate cea mai strălucitoare din tot ceea ce cuprinde volumul de faţă, clocotind de uriaşul elan de viaţă al ţărănimii. Literatura capătă astfel semnificaţia unui efort spre înfrîngerea morţii. Dintr'un pat al spitalului vienez în care îşi căuta sănătatea, Pavel Dan scria: „Trebue să te rogi Domnului şi Maicii Lui, Bunei şi Divinei Lui Maici Îndurerate şi cea mai crîncenă boală e un nimic", şi îşi făgăduia „toată viaţa, temperament şi puteri pentru a aduce pe cei rătăciţi la căile Domnului". Dacă prin atîta credinţă fierbinte Pavel Dan n'a învins moartea, în schimb a cîştigat lupta împotriva ei prin literatură.

Maturitatea literară şi simţul epic ale tînărului scriitor ardelean sunt cele dintîi calităţi pe cari le simte cititorul. Nici o stîngăcie nu alterează conţinutul echilibrat al paginilor. Scriitorul se mişcă printre oameni şi întîmplări ca un stăpîn al literaturii cu îndelungată experienţă, ştiind ce să aleagă şi ce să refuze. El face parte din categoria scriitorilor cari, departe de a excroca, sunt hotărîţi, să înveţe ce şi cum să scrie. Pavel Dan a citit cu pasiune pe nordici şi pe ruşi, a căror şcoală şi-a însuşit-o altoind-o pe un impresionant simţ al epicului. Modul în care evaluează conflictul în „Urcan Bătrînul", mişcarea personagiilor şi construirea momentelor caroinale ale nuvelei, iată atîtea prilejuri în cari se dovedeşte maturitatea epică a scriitorului nostru. „Iobagii" e o nuvelă construită cu un mecanism perfect pe care l-ar putea invidia mulţi prozatori reputaţi.

Pavel Dan se îndrepta, cu siguranţă, spre romanul vieţii rurale, nuvelele de faţă fiind numai preliminările unei, bănuim, extraordinare opere de maturitate. „Urcan Bătrînul", „Moartea lui Urcan Bătrînul" şi „Iobagii" sunt cele trei înfăţişeri durabile ale viitoarei literaturi pe care ne-ar fi dat-o defunctul, cuprinzînd mişcarea unei întregi lumi în tot ceea ce o caracterizează mai bine. Scriitorul nu şi-a părăsit nici o clipă oamenii din mijlocul cărora s'a ridicat şi se vede bine din literatură cît de adînc i-a cunoscut. Li s'ar putea părea unora că ţăranii lui Pavel Dan sunt oameni răi, începînd cu Urcăneştii şi terminînd cu popa Piron, dar în realitate avem de a face numai cu violentarea credinţei comune că arta idealizează şi trebue neapărat să fie legată cu morala. Oamenii din „Urcan Bătrînul" sunt însă simpli oameni, nevoiaşi, reali, cari fac şi din Dumnezeu şi din Adevăr şi din cele mai trainice legături omeneşti mijloace de apărare a propriului interes. Rude cari se ceartă pentru stăpînirea pămîntului şi cari pun atîta pasiune pentru a-şi satisface lăcomia n'au fost încă atît de întreg înfăţişate în literatura noastră.

Dar ceea ce trebue cu deosebire subliniat la acest scriitor ardelean şi greco-catolic, este ruptura definitivă pe care o face cu ţinuta tradiţională, moralizatoare, a prozatorilor ardeleni atîţia cîţi au existat. În mai mare măsură decît în restul ţării, în Ardeal există sentimentul unanim că scriitorul e un educator, un plasator al neamului pe care trebue să-l ridice spre virtute. Şi, mai cu deosebire, influenţaţi de spiritul catolic, de formaţiunea lui „De propaganda fide" unde s'au instruit cei dintîi cărturari romîni, uniţii au preţuit această atură moral-educativă a literaturii. Cuvîntările predicatorii ale lui Petru Maior s'au cuibărit în conştiinţa uniţilor cari au împrumutat întregii proze ardeleneşti o ţinută didactică. Slavici, Agîrbiceanu sunt îmbîcsiţi de excesul conştiinţei moralizatoare a scriitorului.

Pavel Dan rupe această greşită tradiţie şi îşi serveşte neamul pe altă cale, proprie literaturii şi scriitorului. Punînd arta în serviciul moralei, scriitorii ardeleni lăsau literatura să se tîrască în urma altor valori şi, ceea ce este mai grav, a unor valori conservatoare cari închid literaturii drumul ei cel mai firesc: înnoirea, proectarea în viitor. Morala cere conformism şi impune scriitorului părăsirea libertăţii fără care arta se sufocă. Pavel Dan, ardelean şi unit, profesor la Blaj, strică prietenia tocmai cu direcţia tradiţională de care Blajul era mai întîi vinovat şi se întoarce spre un realism sănătos, păstrînd libere toate posibilităţile pe care le cuprinde literatura. Pentru proza ardeleană fenomenul acesta e foarte îmbucurător şi arată integrarea tinerei literaturi de peste munţi în mersul spre viitor al literaturii din restul ţării.

M. B.

MIHAIL ŞERBAN: Nunta de argint. Nuvele. Editura „Cugetarea". 1939.

Volumul de nuvele al tînărului prozator Mihail Şerban, intitulat *Nunta de Argint* nu adaugă prea mult calităţilor şi defectelor subliniate cu prilejul apariţiei succesive a romanelor: *Idolii de lut* (1935) şi *Infirmii* (1936). Aceeaşi atmosferă caracteristică a orăşelelor provinciale pe alocuri deprimantă, acelaşi parfum de album vechi şi de floare presată, aceeaşi lume banală, uniformă, imobilă parcă, încadrată în liniile egale ale bucuriilor şi decepţiilor mărunte, anodice, dar omeneşti, şi, în care, se recunosc lesne pecetea liric paseistei literaturi moldovene.

De o inspiraţie redusă în ce priveşte abordarea subiectelor, autorul nuvelelor din volumul de faţă nu se poate desprinde—şi aceasta constitue principala imputare ce i-o aducem—din mediul cu care ne-a obişnuit, o parte din literatura d-lui Mihail Sadoveanu: ambianţa burgheză cu slujbaşi publici sau liber profesionişti a căror existenţă se desfăşoară obscur între ocupaţie şi casă, întreruptă sporadic de întîmplări mai mult sau mai puţin mărunte, care, în aceste împrejurări, capătă importanţa unor evenimente; cu femei, soţiile acestor oameni, care fac menaj, copii, bîrfesc sau se plictisesc nostalgice în rama unei ferestre, femei *„dornice de o viaţă nouă"* şi în care *„înmuguresc dorinţi de adulter"* ca Ana din *Fereastra deschisă*, ca Eliza din *Întoarcerea lui Petre Condrea* şi care ne amintesc de melancolica, nefericita eroină a d-lui Mihail Sadoveanu din *Apa Morţilor*.

Ceea ce împrumută însă o culoare interesantă acestor fiinţe a căror viaţă se consumă monoton şi chinuitor de lent în cadrul meschin al urbei provinciale e tocmai sbaterea lor interioară; orizonturile limitate şi puţinătatea preocupărilor nu le-au alterat nativitatea sentimentelor. Temperamentali, oameni din cele opt nuvele ale volumului, iubesc, urăsc; bărbaţi răzbunători şi femei cu *„taine"* trupeşti care caută o *„dezlegare"* în aventuri extraconjugale se perindă laolaltă; gelozia apare, pretutindeni, rea, dramatică, destructivă, uneori creînd procese de natură freudiană *(Nunta de argint)*. Dar,—şi aici revin asupra paupertăţii de inspiraţie a autorului,—iubirea ratată, gelozia, adulterul nu constitue o sursă inepuizabilă de subiecte, atunci cînd sunt tratate sub acelaşi unghiu psihologic şi cu mijloace de stil obişnuite. În trei din nuvelele volumului şi anume: *Viaţa nouă*, *Fereastra deschisă* şi *Întoarcerea lui Petre Condrea*, tragediile conjugale revin obsedante; temelor supărătoare prin repetiţie se aliază un sistem eronat sau o lipsă de sistem care anihilează surpriza, insuflînd aceeaşi impresie cititorului.

În aceeaşi măsură sunt reproşabile situaţiile potrivite sub titlul de *coincidenţe* (astfel, scena din *Viaţă nouă* în care Dinu reîntors acasă descopere femeia pe care o iubea în braţele cumnatului său) pe alocuri forţate şi neverosimile (ca de pildă scena din *Alexe, omul*

lui Dumnezeu, în care eroul îsi pune probleme de conştiinţă în faţa trupului gol al Filomelei).

Gen Sadoveanu, proza d-lui Mihail Şerban poartă pe lîngă tipicul subiectelor, formele stilistice ale *bătrînului* maestru, ce-i drept, împrospătate şi înlocuite chiar cu măsuri personale. Dialogul viu, fraza concisă si sugestivă, fără preţiozităţi şi lesturi trădează posesia unui meşteşug aproape matur. Iată puţinele cuvinte ale unui amănunt, caracterizînd un bolnav de inimă şi rezumînd întreaga tragedie a nuvelei: „In auzul lui Dinu mai răsuna titlul pompos cu care proprietarul îi făcuse cunoscut numele fetei din fereastră: Studentă la Academia de Inalte Studii Comerciale. *Trebuia să-şi umfle pieptul şi să adune mult aer, ca să-l pronunţe*", *Scările* p. 118. In susţinerea afirmaţiilor de mai sus, se poate cita, cu acelaşi efect, moartea bătrînului Filip din *Viaţă nouă* (p. 16), precum şi această emoţionantă scenă din *Minunea:* „Pîrvu, urmărind-o, uitase de telegramă, de plecare. Avea iar în faţă trupul crud, mijlocul subţire, coapsele largi; sînul pe care l'a pişcat aseară. Nu-l uitase toată noaptea; nici ziua la birou. Se gîndise că n'are să fie Sevasta acasă şi se bucurase. Dacă ar fi fost, ar fi bătut-o. Ar fi alungat-o. Il rodea o presimţire neagră şi băuse să-şi facă curaj. Ana trebuia să fie a lui. Mama să ştie şi să tacă... S'o ameninţe. Fusese aşa cum gîndise. Numai că dăduse peste telegramă. Adrian mort. La asta nu se aşteptase. Ele sănătoase... Nici n'au venit să-l cheme. Duşmani. Ana fugea. Intrase la el în cameră, în capcană. Rise hidos. Trase uşa. Perdelele erau trase. Nu venea nimeni. Ana rezema peretele, între ferestrele dinspre stradă. Era albă ca varul. El, în faţa ei, aplecat, încordat, gata să sară. Ii pîndea mişcările s'o surprindă neatentă. Ii întîlni privirile albe. Albe şi fixe. Il ardeau luminile clare, pupilele mari, dilatate de spaimă. Vedea... (p. 49).

Aceste incontestabile calităţi stilistice sunt însă alterate, în parte, de un lirism minor care intervine adesea, metaforic, pentru a crea o impresie, o sugestie, pentru a rotunji o idee, pentru a defini o stare sufletească, dar dăunînd epicului, fabulaţiei pure. Astfel, răsfoind cartea, extrag: plasa privirilor" (p. 22), „s'au răsturnat într'însa negurile dese... valuri" (p. 42), „febra întrebărilor" care devin, două rînduri mai jos, „pietre desprinse de pe munte" (p. 193), „apele liniştite şi reci ale singurătăţii" (p. 193), „ferestrele ochilor" (p. 192), „cenuşa altei iubiri", giulgiul altei vieţi" (p. 157), „sufletul ei se deschide ca o floare" (p. 103) „suflet gol şi puţin... ca o casă părăsită" (p. 80).

*

Nu se poate vorbi însă de lipsă de forţe. D-l Mihail Şerban posedă reale posibilităţi de a se desprinde din sclavia subiectelor şi a formei, consacrate şi utilizate de majoritatea romancierilor moldoveni. Aceasta o dovedeşte nuvela *Scările*, desigur cea mai originală şi mai interesantă din întreg volumul.

SERGIU LUDESCU

PETRU ŞERBANESCU: Viaţă frîntă, roman. Ed. „Cultura Poporului".

Sunt unii autori cari cred că viaţa societăţii noastre nu reprezintă un suficient izvor de inspiraţie, nici un cîmp destul de larg, pentru desfăşurarea forţelor talentului lor. Urmarea am văzut-o în încercarea unora dintre aceştia, de a-şi plasa acţiunea cărţilor în medii exotice, cu eroi streini. S'au publicat, în timpul din urmă, mai multe cărţi din acestea, a căror conţinut lîncezea şi în care se vedea sforţarea

de a se da o notă de spontaneitate şi verosimilitate unor întîmplări de o banalitate exasperantă, asupra cărora se făceau încercări de adîncire, dar nu se reuşea să se scoată la suprafaţă nimic din eternul omenesc care trăeşte în fiecare întîmplare şi acţiune pămîntească. Nu vom enumera titluri, nu vom da nume. Unii cititori le-au întîlnit, alţii le vor întîlni...

D. Petru Şerbănescu, ne dă un roman intitulat „Viaţă frîntă", a cărui acţiune se petrece într'un sanatoriu de tuberculoşi, din Elveţia,—sanatoriul doctorului Duval. Deci, un roman exotic, care, o recunoaştem dela început, evită lîncezeala şi sortificiul. Dacă prin recunoaşterea aceasta ajungem la altă concluzie. Şi anume: d. Petru Şerbănescu este un talent puternic, care poate şi va învinge toate dificultăţile. Cu talentul acesta, chiar în mediul „insignifiant" al societăţii romîneşti—cum îl socot unii scriitori fără legături prea adînci cu sufletul lui—autorul ar fi putut să închege o acţiune tot atît de vie şi de captivantă ca şi aceea pe care o încheagă într'un mediu exotic, în romanul „Viaţă frîntă".

Dar d. Petru Şerbănescu este la prima carte şi, la prima carte, un autor trebue judecat mai mult ţinînd seama de măsura posibilităţilor sale în desfăşurarea şi a promisiunilor pe care le face pentru viitor prin ceea ce dăruieşte în prezent. Judecat din acest punct de vedere, d. Petru Şerbănescu se ridică deasupra erorilor şi stîngăciilor inerente începutului.

„Viaţă frîntă" este o carte frumoasă (legătura faptelor ne spune că i-ar fi fost mult mai potrivit titlul „Viaţă nouă") pe care o parcurgi cu sufletul plin de emoţii şi o curiozitate mereu crescîndă de a o cuprinde şi a o înţelege. Prin cantitatea, ca şi prin calitatea acestor emoţii, o carte se imprimă şi rămîne în sufetul şi în amintirea cititorului.

„Viaţă frîntă" este filmul vieţii care se scurge printre zidurile albe, de un alb trist, iremediabil de trist, ale unui sanatoriu de tuberculoşi. Apropierea morţii *anulează în om* caracteristicile şi-l fac un fel de umbră al *celui* ce-a fost, dar în care dorinţa de a trăi arde la temperaturile cele mai înalte. In faţa morţii, oamenii devin răi,—mai ales tuberculoşii, a căror condamnare prematură are atît tragic într'însa încă înainte de a fi definitivă...

In romanul d-lui Petru Şerbănescu, trăieşte o lume veridică, tocmai prin sinceritatea şi simplitatea povestirii. Ai impresia că eroii nu se sforţează să fie fi care altceva, ci toţi sunt oameni, oameni bolnavi, slăbiţi sufleteşte, cu toate curiozităţile lor, cu o dorinţă absurdă de viaţă chiar pe pragul morţii, cu mintea înfierbîntată de vise fericite, în care trăieşte viaţa de dincolo de ziduri; viaţă atît de dispreţuită cînd te afli în mijlocul ei şi atît de frumoasă şi dorită, cînd eşti pe cale s'o pierzi...

Totuşi se leagă şi trăesc în acest mediu uniform, alb, diafan, prin care se plimbă ca în împărăţia ei, umbra albă a morţii pretimpurii,—iubiri trecătoare şi eterne, prietenii scurte şi capricioase, se evocă şi se visează la viaţa de dincolo de ziduri...

D-l Petru Şerbănescu a ridicat cu multă delicateţe vălul de pe faţa unei lumi a cărei suferinţă cutremură. Nimic forţat în paginile despre carte se vorbeşte despre sentimente gingaşe, despre oameni sensibili sau sensibilizaţi de boală. Viaţa intră în pagini la începutul cărţii, se întîlneşte cu moartea, îşi trăeşte înfiorarea, apoi, la sfîrşitul cărţii iese, simplu, natural şi intră iar în făgaşul cel mare al vieţii...

Am găsit în această carte un omenesc profund, o înţelegere adîncă a vieţii şi a suferinţii omeneşti. Prezenţa acestor calităţi produce în sufletul cititorului vibraţia aceea lungă şi calmă a artei adevărate, atît de rar întîlnită...

D. Petru Şerbănescu este un talent şi o sensibilitate. Prin conlucrarea acestora pot ieşi lucrări de mare valoare...

Iată dar unde găsim motivarea regretului nostru că nu l-am întîlnit, chiar dela prima carte, *pe autor*, desfăşurînd o viaţă a mediului în care trăim, a mediului romînesc. Prin calităţile enumerate ar fi putut să ne dea o operă de acelaşi profund omenesc şi în acelaşi timp o carte a mediului romînesc.

Scriitorii care văd just viaţa, sunt rari. Iată dece este de dorit ca ei să trăiască în mijlocul nostru, chiar atunci cînd încep arderile spirituale într'înşii.

M. Ş.

Dr. G. BANU: L'hygiène de la race. Etude de biologie héréditaire et de normalisation de la race. (Imprimeria Naţională & Editura Masson).

Ultima lucrare a d-lui Dr. Banu poate fi considerată ca o sinteză a celorlalte studii de higienă socială ale d-sale. Ea aduce pe tapet o problemă pe cît de delicată, pe atît de vastă şi actuală.

Din primul moment, autorul caută să lămurească cuprinsul noţiunii de „rasă", care — trebue să recunoaştem — deşi atît de discutat în ultima vreme, n'a rămas mai puţin vag şi arbitrar. Iată, de pildă, ce gîndeşte d-l Dr. Banu despre sfera acestei noţiuni: Rasa, ca proprietate somatică a unui grup de indivizi, nu se întîlneşte nicăeri în stare pură, deci nu se pot construi sisteme teoretice şi cu atît mai puţin instituţii practice pe baza ei. In schimb, se consideră „etnia" (sau naţiunea) ca o unitate — caracterizată prin: „identitatea caracterelor somatice, linguistice şi culturale", deşi formată din mai multe elemente rasiale.

Rasa şi etnia sunt două noţiuni nesuperpozabile, iar principiile generale ale higienei rasei nu se aplică decît unităţilor naţionale, *singurele reale*.

Autorul numeşte această teorie *concepţia biologică*, spre diferenţă de concepţia *antropo-sociologică* a lui Ploetz, după care rasa există pe baza unei „comunităţi de sînge" chiar dacă-şi modifică forma şi funcţiunile, şi de *concepţia moralo-psichologică* a lui Gobineau, Woltmann, Stewart Chamberlain şi Alfred Rosenberg, după care rasa ar ţine de factori cosmici şi psihici. Reiese deci că rasa — în concepţia de naţiune — face parte integrantă din colectivitatea umană, prezentînd caracterele generale ale unei grupări de indivizi şi caracterele speciale determinate de convieţuirea într'un cadru geografic.

Pentru justificarea higienei rasei, autorul desvoltă o serie de argumente:

Argumentul demografic este poate cel mai convingător.

Printr'o serie de tablouri stabilite pe 100 ani, autorul ne pune în evidenţă „excedentul natural" al cîtorva naţiuni. Din tendinţa lui evolutivă, reuşeşte să diferenţieze 3 categorii de ţări: *a)* cu *populaţie progresivă*, în cari sau natalitatea e mare şi mortalitatea mijlocie, sau natalitatea e redusă, dar mortalitatea şi mai redusă; *b)* cu *populaţie staţionară*, în cari sau natalitatea şi mortalitatea descresc paralel, sau amîndouă sunt staţionare şi *c)* cu *populaţie regresivă*, în cari natalitatea descreşte mai repede ca mortalitatea.

E interesant de remarcat că în ultima categorie intră mai toate ţările aşa zise civilizate, ca: Germania, Anglia, Italia, etc.

In privinţa raportului ştiinţei demografice cu politica, d-l Dr. Banu observă foarte just că există două moduri de comportare: 1) *politica demofilică*, care tinde a stimula numai prolificitatea poporului, indiferent de calitatea indivizilor, şi 2) *politica eugenică*, care urmăreşte ameliorarea rasei prin mijloace preventive. Fiecare din aceste atitudini a ajuns apanajul unei ţări, sau poate apărea după naţiunea respectivă, după faza evolutivă în care ea se găseşte, şi — mai ales, credem noi — după natura regimului la putere.

Dar în justificarea demografică a higienei rasei, partea cea mai importantă o constitue situaţia patologică a naţiunii. Debilitatea mintală congenitală, schizofrenia, psichoza maniaco-depresivă, epilepsia ereditară, choreea ereditară, alcoolismul ş. a. sunt boli cari recunosc — după d-l Dr. Banu — ca etiologie, în mare parte, ereditatea; ceea ce înseamnă că origina acestor maladii trebue căutată în ascendenţa bolnavilor.

Nimeni nu va contesta faptul că alcoolismul sau rachitismul se pot transmite ereditar. Dar tot atît de incontestabil e adevărul că trebue să găsim la rădăcina acestei transmisiuni o acţiune de corupţie a populaţiei pentru alcoolism, sau o deficienţă nutritivă şi climaterică în ceeace priveşte rachitismul.

Nu avem pretenţia că scoatem de aci alte norme de higienă a rasei. Vrem numai să justificăm de pe acum accentul pe care-l vom pune, cînd va fi vorba de „normalizarea rasei", asupra măsurilor constructive: economice, fiscale, sociale şi de luptă contra bolilor sociale, măsuri cari se găsesc în opoziţie cu cele radicale distructive.

O concluzie semnificativă a statisticelor este diferenţa în ceea ce priveşte natalitatea, morbiditatea, şi mortalitatea între diferitele clase sociale. In timp ce la clasele inferioare, prolificitatea e maximă şi mortalitatea deasemenea, clasele superioare, conduse de „un sentiment egoist", excelează în limitarea naşterilor, iar proporţia lor de morbiditate ca şi de mortalitate e foarte redusă. Astfel, o statistică din Dublin arată că mortalitatea la persoanele cu profesiune liberă e de 12 la mie, pe cînd la muncitori e de 21,3 la mie. Morbiditatea e cu 39 la sută mai mare printre şomeri decît printre oamenii cu ocupaţie. Boli ca: bronşita, pneumonia, tuberculoză, cancerul, afecţiunile valvulare ale cordului, rachitismul, lepra ş. m. a. „se observa cu atît mai frecvent, cu cît gradul de sărăcie e mai mare.

Argumentul biologic: ereditatea. După cum au arătat atîţia cercetători pînă acum, ereditatea la om nu reprezintă o bază destul de puternică pentru a fi utilizată la eşafodarea unui sistem practic de higienă socială.

Prenant, aminteşte, în primul rînd, într'una din lucrările sale că legile mendeliene nu se aplică în totul la om. Rostand arată numărul redus al caracterelor cari, la om, recunosc o transmisiune ereditară. Chiar autorul volumului de faţă recunoaşte sau numai enumără din cînd în cînd fapte capabile de a stînjeni, dacă nu chiar a răsturna, acţiunea de higienă rasială care-şi ia ca punct de sprijin ereditatea. De altfel dela început, D-sa admite că „la fondul ereditar, se adaugă influenţa mediului înconjurător" şi că „organismul uman, aşa cum ne apare, este rezultanta acestei acţiuni combinate" (pag. 137).

Dar nu numai atît, admiţînd prin absurd că biologia eredităţii la om recunoaşte aceeaşi bază, a legilor lui Mendel, vedem că nici în felul acesta, ea nu oferă argumente solide pentru o politică higienistă distructivă (sterilizare şi segregaţie). Iată de pildă un aspect al datelor mendeliene *).

*) Socotim sub această denumire şi rezultatele cercetărilor lui Th. Morgan.

Se știe că nu există o strictă conexiune între *factorii ereditari* și *caracterele* corespunzătoare acestora. Dela factor pînă la proprietatea pe care el o determină în organism există o distanță comparabilă „grosso modo" cu distanța dela material la calitativ, distanță care — în cazul nostru — e acoperită de intervenția altor elemente: influența externă și conjuncțiunea factorială. Rezultă de aci că un factor care într'un anumit organism, a dat naștere la un caracter anumit (să spunem defavorabil) poate determina într'un alt mediu biologic un caracter cu totul opus. Ba mai mult decît atît, cronosomii — cari sunt substratul anatomic al ereditații — nu sunt corespunzători ca număr factorilor pe cari îi poartă. Fiecare cromosom constă dintr'o serie de „gene" (factori) care — în diversele încrucișări — se poate desface, iar fragmentele ei se pot combina încrucișat cu fragmentele unui cromosom vecin (fenomenul de „încălecare"). Se produc astfel adevărate cataclisme în constituția factorială a cromosomilor, cataclisme cari — desigur — se vor repercuta asupra structurii intime a organismului.

Transmisiunea caracterelor recesive (a cărei descoperire datează încă dela călugărul Mendel) ne oferă alt cîmp de demonstrații. După cum arată și d-l Dr. Banu, „predispoziția morbidă (sau supranormală N. A.), rămîne în acest caz în stare latentă în timpul uneia sau mai multor generații pentru a se manifesta ulterior". Desigur că asemenea caractere ascunse vor jena pe eugenistul prea zelos, în acțiunea sa. El nu va putea fi sigur niciodată, deși se cunoaște aproximativ care sunt caracterele recesive, dacă individul *sănătos* pe care vrea să-l anuleze din punct de vedere procreativ are sau nu o țară ereditară, și va risca oricînd ca, sterilizînd un om suspect de o anumită afecțiune pe care acesta nu o are nici în stare latentă, să taie firul unei alte transmisiuni recesive, de data aceasta favorabilă. Toate acestea demonstrează cît de puțin întemeiată ar fi o politică de higienă rasială în care ar intra ca mijloace de lucru intervenții brutale ca segregația și sterilizarea.

Argumentul istoric, care constitue capitolul următor, evidențiază că preocupările de căpetenie ale tuturor statelor din mai toate timpurile în ceea ce privește sănătatea poporului sunt aceleași, cu foarte mici deosebiri. Obiectul îl formează peste tot: alcoolicii, leproșii, tuberculoșii, debilii mintali, etc. E adevărat că încă din antichitate măsurile restrictive au fost adoptate cu entuziasm, dar aceasta nu dovedește decît ceea ce se poate spune și astăzi în privința aceasta, și anume: e mult mai ușor să amputezi evoluția individului după ce acesta a fost alterat de condițiile sociale, decît să iei măsuri pentru ameliorarea situației lui economico-biologice și să determini în modul acesta o transmisiune ereditară mai bună.

De aceea, chiar sinceritatea statelor așa zise eugeniste trebue pusă la îndoială. Adevărul e că unele state, pentru a-și camufla politica strict demofilică, arborează și steagul eugeniei, ale cărei principii le aplică însă unilateral.

Ajungînd apoi la „Bazele și metodele de diferențiere a raselor", d-l Dr. Banu, analizează criteriile antropologice și biochimice, a căror nesiguranță e evidentă.

In adevăr, aspectele morfologice ale raselor sunt poate dintre cele mai variabile și neconcludente, iar grupurile sanghine, cari pînă acum cîțiva ani erau socotite ca o bază solidă pentru diferențierea raselor („indice rasial"), au pierdut în mare parte importanța lor din acest punct de vedere. Landsteiner și — la noi — d-l Prof. Ionescu-Mihăești au început a se îndoi de specificitatea de rasă a acestor caractere.

Ultimele capitole ale interesantei lucrări a d-lui Dr. Banu se ocupă de *metodologia* higienei rasiale și de *principiile de normalizare a rasei*.

Odată ajunși aci, trebue să remarcăm că autorul „Higienei rasei", păstrînd ținuta științifică a omului care relatează, citează cu aceeași obiectivitate, între măsurile preventive de higienă socială, și pe cele economice, sociale, educative, și pe cele de luptă împotriva boalelor, ca și pe cele restrictive.

Cu riscul de a ne repeta, trebue să insistăm asupra diferenței dintre măsurile de higienă medicală constructivă ca: organizarea profilaxiei antituberculoase, antialcoolice, antivenerice, etc., cari tind să îmbunătățească starea sanitară a unei generații pentru ca astfel să o prezerveze de descendenți disgenici, și măsurile restrictive și anihilante cari pornesc dela principiul că e mai simplu să distrugi din cînd în cînd rezultatul deficient al unei serii de condițiuni nefavorabile anterioare. Putem afirma că numai campania constructivă, începînd cu ameliorarea situației economice (rachitismul, pelagra de ex. recunosc numai o cauză alimentară) și cu acțiunea de educare a maselor și ajungînd la lupta efectivă dusă în spitale, clinici și dispensare contra maladiilor sociale, nervoase, psichice, etc., reprezintă adevărata acțiune eugenică. Ea este totdeauna binevenită, neîncălcînd drepturile naturale ale omului, și are cele mai multe șanse de succes — un succes durabil, creator de forțe noui în prezent și în viitor.

Incheind, putem spune că studiul d-lui Dr. Banu întrunește toate calitățile unei lucrări științifice de înaltă ținută. Statsticele D-sale, ca și tablourle sinoptice, diagramele și — în general — sistematizarea unei materii atît de difuze imprima cărții un caracter de civilizată prezentare. Chestiunile pe cari D-sa le tratează sunt făcute pentru a fi discutate, și de aci decurge celalt mare merit al lucrării: acela de a oferi un bogat material biologico-sociologic, cizelat cu măestrie.

N. MARCU

VLADIMIR TUDOR: Trei comedii. Ed. „Vremea".

Cele trei comedii int'un act pe care le-a reunit într'un volum d-l Vladimir Tudor dovedesc rutină și un real simț al comicului. „Despre caritate" „Rendez-vous" și „Ultima aventură" sunt trei comedioare agreabile, ele fiind scrise într'un ritm de deosebită vioiciune, deși tema ingenioasă dela care pornesc este deosebită. In „Ultima aventură". Iorgu Georgescu, craidon de aproape șaizeci de ani suferă o gravă umilire în orgoliul lui donjuanesc: plecat fercheș la o întîlnire, o furtună de vară și „schimbul" partenerei îl întorc umilit acasă în jilțul de lîngă sobă, în care sorbi ceaiul pregătit cu dragoste de Madam Erestia, soția dumnealui. Este ceva din atmosfera lui Carageale în această comedie, dar nimic mai mult: despre o „influență" nici nu poate fi vorba. Mediul este acelaș: mahalaua, sursă nesecată pentru comedia romînească. Insă autorul nici nu urmărește vreo satiră a mahalalei, d-l Tudor a redat isbutit un moment mai rar, nespeculat, din viața pitorească a funcționarului romîn tip. De aceea vedem această reușită comedioară integrîndu-se în „Momentele" lui Caragеale, dar fără să-și piardă valoarea orginalității.

In „Rendez-vous", doi îndrăgostiți își așteaptă reciproc iubita și iubitul, în ploaie, la un colț de stradă. „El" este nervos, nerăbdător; „Ea" așteaptă calmă și modestă.

Obosiți și enervați de cele trei ceasuri de așteptare zadarnică, cei doi se consolează plecînd împreună.

D-l Vladimir Tudor s'a amuzat desigur scriind acest act, și lucrul se constată idn dialogul care își păstrează ritmul trepidant, dar în care replicele se succed uneori ca un ecou.

Ea: Acum însă s'a sfîrșit!

El: S'a sfîrșit!

Ea: L'am uitat!

El: Am uitat-o!

Am lăsat la urmă comedia care deschide volumul, și al cărui titlu este titlul conferinței ținută de profesorul de sociologie George Cristureanu, „despre caritate".

Fiindcă actul acesta nu are numai temă ingenioasă și dialog viu. In studioul profesorului, Victor, servitorul ascultă cu respect conferința stăpînului său. Profesorul vorbește „despre cei ce n'au, cari tremură pe străzi, și cari dorm sub podurile orașului". Silvia, tînăra prietenă a profesorului, sosește la întîlnirea săptămînală și află dela Victor despre ce-a vorbit d-l profesor: „Despre caritate. Să dăm tuturor orice ne-ar cere, oricît ne-ar cere".

Dela această nefericit inspirată frază începe acțiunea comediei. Silvia găsește nimerit să-și manifeste insistent dorințele costisitoare: parfum, bijuterii, voiaj la Sinaia; fiindcă profesorul ezită, Silvia pleacă jignită, mai ales că în scenă apare „un om sărac", care s'a grăbit să vie „să ceară", așa cum îi sugerase pateticul apel al conferențialului imprudent. Scenele dintre d-l profesor și „omul sărac" sunt scrise de d-l Vladimir Tudor cu multă fineță și cu un ascuțit simț al nuanțelor psihologice. Profesorul scapă repede de musafirul nepoftit care a luat în serios banalitățile și tiradele profesionale ale conferențiarului, și se grăbește să-și cheieme prietena la telefon pentru a-i făgădui toate plăcerile refuzate cu un ceas mai înainte.

Comedia aceasta nu este numai cea mai bine încheigată. Ea relevă cititorului posibilitățile largi ale meșteșugului d-lui Tudor, meșteșug cu poate porni deabia la realizări noui și sigure.

I.

1939 — ANUL XXXI Nr. 5 — MAI

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
MAI 1939

C. 16.534

SĂLBĂTĂCIUNE

Minunat Octomvrie la poalele munţilor, deasupra văii Siretului. La miazănoapte drumul duce spre mînăstirea Caşinului; la asfinţit, spre podgoriile cele mari. Soarele are o strălucire de prietinie şi de apropiată despărţire. Toate îmi păreau, din pricina asta, mai bune şi le contemplam c'un ochiu melancolic. Mai aveam de petrecut o săptămînă la conacul verişoarei mele Ana, căreia încă îi place să-i spui că are profil de împărătiţă bizantină. Avea;—şi la patruzeci şi cinci de ani mai are întru cîtva acest profil, mai ales cînd persienele stăpînesc în parte lumina camerei celei mari, unde ne adunăm cu toţii ca să punem ţara la cale. In acea umbră delicată, între portretelor iubiţilor ei morţi şi stampe romantice, între mobile arhaice şi draperii de catifele, verişoara mea Ana se mişcă şi se aşază aşa fel încît să ne păstrăm, şi, dacă se poate, să ducem cu noi acea iluzie a înfăţişării sale. In afară de această cochetărie, verişoara mea stă solid în realităţi, îşi conduce bine gospodăria şi copiii, şi ne oferă nişte prînzuri asupra cărora, în fiecare zi, am grijă să formulez un nou compliment. Mă interesez cum prezidează la elaborarea salmiei de raţă sălbatică, admir fineţa acelui sos misterios al gîştei domestice cu portocale. Mai are o taină a unor plăcinte cu brînză, mici cît stridiile, care trebuiesc mîncate la o temperatură aproape primejdioasă.

Ciudat mi se pare că toate acestea se bucură şi de lauda unchiului Aristid, fostul ministru la Roma, care e la vîrsta detestabilă a regimurilor alimentare. Lauda lui se referă la amintiri de două decenii, cînd absorbise aceleaşi bunătăţi, în huzurul aceluiaşi conac, pe cînd trăia Constantin, stăpînul verişoarei Ana. Vărul Constantin ne zîmbea acum din rama neagră şi din trecut. Morţii ascultă îndelung şi atent pe cei vii şi au avantajul că nu sunt siliţi să răspundă. Pe lîngă Constantin, ascultau atent şi alte umbre nedesluşite, înşirate pe zidul cenuşiu. Pe cînd noi ceilalţi eram obligaţi cu toţii să răspundeam unchiului Aristid. Mai întăiu eram obligaţi să-l lăsăm să vorbească; pe urmă eram obligaţi să-i dăm răspuns.

Cîteva zile fostul ministru ne-a întreţinut cu toate tainele diplomaţiei şi cu toate fineţele acestei tagme, fără de care omenirea s'ar simţi

de bună seamă profund nefericită. In ziua cînd au apărut pe masa sufrageriei plăcintele cele mici, față de care noi tinerii am avut o atitudine cu deosebire înverșunată, unchiul Aristid, zîmbind îngăduitor pentru slăbiciunea noastră, a început să predice regimul alimentar absolut necesar omului modern.

Trebuie să se știe că unchiul Aristid e un bărbat impecabil în toată ținuta și înfățișarea sa. Haina, batista, mănușile, bastonul, inelul cu briliant, ceasul plat de aur, toate puneau în valoare ființa sa, adăogindu-i — credea el — ceea ce îi luase neînduplecat timpul. Ajunsese astfel să împlinească zece ani peste jumătate de secol, salvînd din părul bogat altădată o rămășiță pe care o administra cu un meșteșug riguros în fața oglinzii. Bănuiesc că sprincenelor le da puțină tinctură neagră, ca să-i pară ochii mai vii. Zîmbea ca și în tinerețe, — pretindea verișoara Ana.

Vai, în curînd vom zîmbi toți din rame, reflectam eu cu ferocitate.

Vîrsta mea și a celor două odrasle a verișoarei Ana — Bebe și Kiki — e vîrsta cea fără de milă. De cîteori deschide ședințele unchiul Aristid, noi ne aruncăm unul altuia o privire furișată, și îndată luăm o atitudine trează și plină de atenție. Din cînd în cînd, inconștient s'ar putea zice, mînile noastre caută pe masă ceva picant ori ceva dulce. Dăm ticălosului nostru stomah de cremene tot ce poftește, pe cînd unchiul Aristid își desvoltă predica de igienă alimentară, ori alte predici. Verișoara mea Ana întreține cu noi din ochi o corespondență severă; căci unchiul Aristid e holteiu și n'are moștenitori decît pe Bebe și pe Kiki. Nu e nevoie de această observație fundamentală, căci tinerii sunt amabili și buni din însăși firea lor, și buna-creștere le-a sporit aceste însușiri. Totuși verișoara mea supraveghează. Face asta din obiceiu față de toate ale vieții.

La calitățile naturale ale tinerilor mei prietini și rude, trebuie să adaug demnitatea și prestanța unchiului Aristid. Mi-e cu neputință să nu fiu înrîurit de demnitatea și prestanța sa. Băieții mi-au făcut aceeași mărturisire.

Stînd la taifas numai noi într'un colț de grădină, mi-am adus aminte de o vorbă foarte potrivită a unui vînător și scriitor romîn. Acest vînător și scriitor, cu numele C. Rosetti-Bălănescu, arată că un necăjit și păcătos buhnaciu, pomenind despre un personagiu, proprietar mare și om cu situații importante la București, l-a rezumat într'un singur vocabul compozit: „milionistru". Acesta era cuvîntul care se potrivea cel mai bine și unchiului Aristid. Mai mult ministru decît milionar; totuși milionistru. Dar milionistru însemna pentru noi și toate celelalte facultăți abundente ale unchiului Aristid. Nu era domeniu al creației asupra căruia pătrunderea unchiului Aristid să nu se fi exercitat; și din această pătrundere multiplicată de experiență eram chemați să ne împărtășim și noi.

— Fericită vîrstă! a zis deci protectorul nostru; fericită vîrstă cînd ai dinții toți și intacți și trupul își face arderile ca un furnal perfect. Insă e necesar să-ți spun dumnitale, Amedeu, care ești mai în vîrstă, și dumneavoastră, Bebe și Kiki, care sînteți mai tineri, că cine are asemenea bun cată să-l păstreze cu grijă, după preceptul că rămîne sărac cine cheltuiește tot. Preceptul acesta nu se verifică deplin cu moștenirea ce v'a lăsat-o Constantin, pe care voi ați cronțăit-o și ați mistuit-o la Paris. Are grijă vara mea Ana să vă treacă ceva din averea ei. Pe lîngă acest ceva, va veni la vremea sa, în viitor, ceea ce rămîne dela mine. Insă preceptul se verifică cu tinereța aceasta splendidă a dumneavoastră. Cum veți dilapida-o, vă veți resimți. Nu imediat, ci la un termen fatal. Știu că voi vă credeți nemuritori, însă la șaizeci de ani veți abandona iluzia asta. Așa în cît să știți că oamenii se împart în două: cei care mănîncă prea mult, și cei care nu mănîncă îndestulător. Iar problema este să te poți bucura de viață și de stomah bun ca un om sărac, fără să ai dezavantajul mizeriei.

— Problema ar fi să putem rămîne tineri... am îndrăznit eu.

— A, da! a suspinat unchiul Aristid. Pînă acuma nu s'a găsit soluție la așa ceva. Sînt constrîns să mă supun acum foamei sistematizate, pentrucă altădată n'am cunoscut constrîngerea, cum nu o cunoașteți voi acum față de aceste delicioase cruste rumene. Eu v'ași consilia să încercați sistemul meu mai din vreme. La drept vorbind, nu-i un sistem, ci mai multe sisteme. Unul din sisteme e să eliminăm carnea. Omul poate trăi numai cu vegetale. Alt sistem e ajunarea. Am să vă explic altădată în ce chip asceții orientali au isbutit să realizeze performanțe uimitoare, postind fără alimente și fără apă patruzeci de zile. Sistemul meu propriu e o combinație de alimentație vegetală și ajunare.

Vara mea Ana a zîmbit:

— Ce facem cu cafeaua și cu țigara?

— In privința cafelei, dragă verișoară, am o idee a mea. Cît despre țigări, ași prefera să nu le fumăm; dacă nu-i cu putință asta, eu zic să acceptăm temperanța.

— Dar cu cafeaua? Văd că n'o elimini.

— N'o elimin. Insă cafeaua pe care am băut-o eu la Damasc, acum douăzeci de ani, e cu totul altă licoare decît cea pe care o bem în Europa. Avem de învățat dela asiatici încă multe lucruri.

— Ce faci cu coniacul?

— Nu fac nimic; nu-l beau.

— Ce faci cu fructele?

— Aha! cu fructele. Cunosc moda. Fructele în sus, fructele în jos. Fructe dimineața, fructe sara. Fructe înainte de masă sau fructe după masă. Eu, personal, mă îndoiesc de eficacitatea unui regim de fructe. Nu-l înlătur; îl puteți încerca dumneavoastră; dar eu procedez cu atenție și aleg puțin, din ce mi se pare într'adevăr

fin şi savuros. Să nu exagerăm cu fructele. Am încercat mai cu succes un regim de sălăţi.

— Vai, vere Aristid, e un regim mai degrabă căpresc.

— Bine, bine; rîzi dumneata, verişoară Ană. Nu rîzi atît de sălăţi, cît rîzi pentrucă îţi stă bine. Ar trebui să fii de părerea mea; sălăţile păstrează tenul. Ceea ce susţine medicul german von Müller, că sălăţile dăunează—e o eroare. Maxwell, în a sa „The Alimentation", arată precis, cu constatări şi statistici, că sălăţile păstrează tenul.

Verişoara Ana a răspuns cu vocea ei cea mai plăcută:

— Ştii dumneata că mă pui pe gînduri, vere?

Unchiul Aristid ne-a privit satisfăcut.

Feciorul a adus cafeaua. A ieşit şi s'a întors depunînd discret lîngă tablaua cu ceşti două gărăfioare de cristal, cu mixturi colorate, care îndulcesc buzele şi ard agreabil împărătuşul, — operă a cuvioşilor părinţi benedictini. Vărul nostru Aristid a preferat să nu aibă nicio părere despre aceste licori.

Noi, cei trei tineri, ne-am mişcat ca să ieşim la lumina aurie a toamnei. Am sărutat mîna catifelată a verei mele Ana. Cum au huruit scaunele noastre pe parchet, prepelicarul prietinilor mei s'a arătat în pragul uşii ce dă spre grădină, privindu-ne fix.

Vara Ana zise:

— Pîrlea vă întreabă dacă nu ieşiţi astăzi la vînat.

Bebe s'a dus şi l-a apucat pe cîne de o ureche, mîngîindu-l.

— Ba ieşim, Pîrlea, ca să-ţi facem şi ţie o bucurie, dar mai tîrziu.

— Să vedem, dragii mei prietini, a intervenit unchiul Aristid, poate merg şi eu cu dumneavoastră.

— Atunci te aşteptăm, unchiule, a hotărît Kiki, mă duc să-ţi pregătesc puşca şi geanta.

— Stai, stai, nu mă lua prea repede, a protestat bătrînul nostru amic.

Tinerii au întîrziat o clipă în sufragerie, aţiţînd pe Pîrlea în jurul lor, la joc. Au ieşit pe terasă şi s'au întors iar. Erau amîndoi bruni şi sprincenaţi, cu trupuri sprintene şi mlădioase de sportivi. Mama lor îi privea cu ochi de lumină, pe cînd, precaut şi furişat, umplea cu lichid undelemniu un păhărel şi-l trecea la îndămîna oaspetelui său principal. Fostul ministru gustă distrat şi depuse păhărelul, apoi deodată îşi aduse aminte de ceva. Era mai mult un pretext de vorbă după o pauză de tăcere.

— Mă rog, ce-aţi făcut dumneavoastră cu iepurele?

Vara Ana îşi înălţă întâiu sprîncenele nedumerită; după aceea îşi aduse aminte.

— A! iepurele... mi se pare că Kiki i-a dat drumul.

— Aşa este, confirmă tînărul din prag; i-am dat drumul iar, în sălbătăcia lui.

— Hm! reflectă unchiul Aristid, după ce mai sorbi odată din păhărel; mai întâiu n'avea rost să primiţi un sălbatic între animalele domestice. Găinile se alarmau; cînii îl adulmecau de departe, poftind să-i croiască blăniţa; gîştele au făcut complot să-l ciocănească cu pliscurile. Ce căuta el aici? Sălbaticul e sălbatic; n'ai ce-i face. O sălbătăciune ca asta se mişcă în vremea nopţii şi doarme ziua pe cînd curtea dumneavoastră trăieşte numai ziua şi doarme noaptea. Toate vietăţile curţii vin concentric spre stăpîn şi se încred în el; pe când sălbătăciunea aceea se pălea într'una cu capul de scîndurile închisorii lui ca să fugă. Toate dobitoacele de aici vă sînt prietine; el vă rămîne duşman şi are să vie la iarnă să roadă altoii din livadă.

— Ba, unchiule, încercă să intervie Kiki; să ştii că s'a deprins să mănînce pîne cu unt şi s'a împrietinit cu gîştele. S'a împrietinit şi cu Pîrlea.

— Aşi! poveşti!

— Nu-s poveşti, unchiule. Cînd ni l-a adus Miron vătavul... Să vezi. S'au dus argaţii să cosească lucernă în parcela din dosul hambarelor şi au dat acolo peste un covru cu patru pui. Trei au fugit; acesta a rămas şi l-au prins. Era fraged, din cel dintâiu rînd de pui al iepuroaicelor. Cînd mi l-a adus Miron vătavul, n'am ştiut ce să fac cu el. M'am sfătuit cu Bebe, am întrebat pe maman. Dumneaei zicea că să încercăm să-l alimentăm cu biberonul. De unde biberon? Aicea, în sat, femeile nu cunosc asemenea aparat de alăptare...

— Asta-i nostim... mormăi cu dispreţ ministrul.

— Aşa că, pînă ce să trimitem la tîrg la Sascut după biberon, puiul putea să moară. Ne-am gîndit să-i dăm mai bine drumul. Însă pe maică-sa el n'o mai putea găsi; şi l-ar fi sfîşiat şi cînii.

— Mare pagubă!

— Ba, unchiule, eu şi cu Bebe ne-am gîndit să-l salvăm. Şi am ascultat de sfatul Mandei, găinăreasa noastră, să-l aplecăm la o hăituşcă a ei rămasă numai c'un căţel. O javră urîtă şi rea foc, cu numele Ţolişca.

— Cred că Ţolişca Mandei s'a scandalizat.

— Nu, unchiule; l-a acceptat. Pe urmă nici nu ne-a mai făcut trebuinţă biberonul. L-am crescut; s'a făcut mare; era jucăuş şi prietinos, făcuse un pact de amiciţie mai ales cu Pîrlea.

— Ascultă, Kiki, zise unchiul Aristid întorcînduse spre nepotul său cu un zîmbet subţire; în povestea ta eu cunosc un lucru — adică, mai bine zis, cunosc două lucruri: întâiu că ai talent de a spune, şi al doilea că eşti vînător. Toate sînt frumoase, dar toate sînt fantazii. Dă-mi voie, te rog, să-ţi afirm un lucru pe care specialiştii în materie l-au constatat mai de mult. Fie specialiştii care reflectează asupra psihologiei popoarelor şi categoriilor sociale, fie naturaliştii care se documentează asupra firii animalelor — toţi constată că există despărţiri fundamentale între oameni, că există despărţiri fundamentale între animale. Sînt animale care urmăresc şi mănîncă pe alte animale; sînt altele care se lasă prigonite şi mîncate. Sînt oameni destinaţi să

domnească, sînt oameni destinaţi să se supuie. Profilul verişoarei mele Ana, care are în el ceva acvilin, să nu vă închipuiţi că e o zădărnicie.

— Eşti prea bun, vere... suspină împărătiţa.

— E un adevăr, nu e o zădărnicie; dumneavoastră de asemeni sînteţi o realitate, de aceea stăpîniţi aici şi porunciţi altora. Aşijderea, numai printr'o neşansă nu mi-a fost dat mie în lume un rol mai hotărît. Sînt deci oameni care domnesc şi alţii care-şi pleacă grumazul. De asemenea sînt popoare de cuceritori. Din această despărţire a naturilor umane, rezultă neegalitatea socială şi războaiele, precum ştiţi. In sprijinul acestor afirmări, vin faptele, nu poveştile. Aşa, dragă tinere, cu iepurele dumitale: — trebuia dela început lăsat destinului său. Nu trebuia alăptat cu nimic; nu trebuia să te trudeşti a-l domestici, cînd el e iremediabil sălbatic. Nimic nu ţi-l apropie; mai curînd sau mai tîrziu natura lui adevărată îl chiamă de unde l-ai cules. Ciclul domesticelor s'a închis; cele rămase sălbatice vor rămînea în veci sălbatice. I-ai dat drumul?

— I-am dat drumul de mult.

— Cred că mai bine i-ar fi stat cu măsline şi cu capere, pe această masă, în această sufragerie. I-ai dat drumul, — să-l lăsăm în sama Domnului Dumnezeului său.

Isprăvindu-şi c'un gest rapid băutura undelemnie, unchiul Aristid se ridică de pe scaun, destinzîndu-şi mădularele amorţite.

— Merg cu dumneavoastră... se hotărî el. Mă duc să mă schimb. Ziua pare magnifică; nu se ştie dacă mai apuc părechea ei din Octomvrie viitor.

Kiki se duse să aducă unchiului geantă şi puşcă. Bebe trase către sine pe Pîrlea. Era un prepelicar cu cap mare, cu babinele desvoltate, c'o înfăţişare naivă şi serioasă în acelaşi timp. Urechile-i lungi erau fine şi catifelate, de coloarea castanei. Restul trupului îi era alb, cu multe stropituri roşcate. Se lăsa cu voluptate mîngîiat, şi din cînd în cînd scheuna subţirel şi întorcea ochi buni spre tînărul lui stăpîn. După un timp veni şi către mine, ca să-l mîngîi şi eu; dintr'asta am cunoscut generozitatea personală a lui Pîrlea.

Vara mea Ana a aşteptat pînă ce toate au fost gata şi ne-am suit tuspatru vînătorii în docar. A constatat că s'au luat în recipiente anumite băuturile necesare şi pe urmă ne-a dat drumul zîmbind şi făcîndu-ne gesturi mărunte cu mînuţa-i fină deşi puţintel cam grăsuţă.

Am lăsat conacul cu olane roşii în urmă; am trecut pe lîngă livada bătrînească; ne-am dus pe un drumeag de ţărînă spre o colină din fundul zării, unde îngălbeneau ciritei. Ziua era liniştită; în aer curgea o adiere aşa de lină, încît funigeii pluteau abia, înclinîndu-se şi ancorînd în spinăriile imaşului. Cerul părea nalt; miriştile şi ogoarele dormitau subt singurătate.

Cît am umblat cu docarul, unchiul Aristid ne-a întreţinut cu alte lucruri interesante; între altele ne-a dezvăluit un sistem al său administrativ şi un plan de irigaţie a zonei inundabile a Dunării. Planul său financiar şi generalizarea cooperativelor n'a avut cînd să ni-l expuie, căci Dima ţiganul a oprit caii lîngă fîntîna lui Iordan şi ne-am coborît. Drumul pînă la ciritei aveam a-l face pe jos, vînînd. Erau în regiunea aceea nişte vîlcele cu porumbrei şi păiuşuri, unde se ţineau obişnuit potîrnichile şi iepurii. In vale, curgeau şipote. Dela şipote se răsfirau suind în pantă tufişurile pitice de fag.

Cum am dat către vale, am găsit potîrnichi. Pîrlea le-a aretat într'un chip special, cu totul comic, tupilîndu-se, după care a început a se tîrî spre ele pe burtă. Unchiul Aristid a executat un dubleu, ceea ce i-a ridicat şi mai mult prestigiul în ochii noştri. Am făcut mic popas la şipote; unchiul ne-a povestit ceva despre vînătoarea cu şoimi a Persienilor. Apoi, nu înţeleg prin ce legături logice, şi-a adus iarăşi aminte de pensionarul lui Kiki.

— N'ar fi de mirare, a spus el, să împuşc iepurele dumitale. Nu avem niciun chip să-l deosebim, căci o sălbătăciune nu se deosebeşte de alta şi iepurele va rămînea iepure pînă la sfîrşitul lumii.

Cum a rostit vorba asta înţeleaptă şi am purces dela şipote, au bîrîit ca un tunet alte potîrnichi în dreapta; iar din stînga, de subt bozi, a pornit cu mare viteză un urechiat.

— Al meu urechiatul! a strigat el vesel. Pe urmă s'a întristat puţin, amintindu-şi de ipoteza făcută c'o clipă mai înainte.

Verii mei au tras în potîrnichi. A căzut una; a aportat-o Pîrlea. Unchiul Aristid şi-a cules singur vînatul şi a avut displăcerea să-l simtă zbătîndu-se încă şi să-l audă mehăind cu spaimă.

— Ce-i de făcut? a zis unchiul cu oarecare supărare către Kiki. Istoria ta îmi strică petrecerea. Orice iepure stîrnit devine fiul căţelei şi protejatul dumitale. Renunţ să mai trag.

Am rîs totuşi cu toţii şi am început a sui prin ciritei. Doi iepuri au sărit de departe, la mijlocul costişei, şi i-am lăsat să se ducă. Intr'o poieniţă cu ovăs sălbatic, la un semn al unchiului Aristid, ne-am hotărît să poposim iar; cînd prepelicarul nostru căzu iar în aret. Cunoşteam şi aretul lui de iepure: cu capu'ntors într'o parte şi c'o labă de dinainte ridicată.

— Atacă! porunceşte Kiki.

— Asta îmi place la dumneata, a zis lui Kiki unchiul Aristid, îmi place că l-ai învăţat pe prepelicar romîneşte. Am să spun eu mai pe urmă altă istorisire, cu un cîne al meu, Nonda.

— Atacă! a poruncit iar Kiki.

La acest al doilea strigăt, s'a ridicat ghebos din ovăsul sălbatic iepurele. Eu eram cel mai aproape; dar n'am avut cînd trage; mai harnic decît mine, Pîrlea s'a repezit înainte; şi tot aşa de harnic iepurele s'a întors înapoi, în loc să se ducă înainte; şi revenind la Pîrlea, l-a lovit cu laba. Recunoscându-se, prietinii au început să se joace subt ochii noştri.

Noi îndată am făcut haz şi scandal. Unchiul Aristid a rămas însă tăcut, căutînd un argument, o explicaţie şi o concordanţă cu ştiinţa şi cu statisticile. Iepurele şi Pîrlea s'au dus mai încolo, să se zbenguiască în legea lor.

— Curioz lucru! s'a mulţămit a exclama unchiul Aristid. Asta-i ca într'o adevărată poveste vînătorească. Cîte ţări am umblat, ceva la fel n'am văzut.

— Probabil că fiecare ţară e cu ale sale, am încercat eu să-l consolez.

N'a mai fost chip să vinăm acolo; abia după un pătrar de oră s'a întors Pîrlea gîfîind. Scheuna către noi, răspunzînd la poruncile de rigoare, şi poftea să se ducă iar la joacă. A fost o comedie întreagă pînă ce l-am îmbarcat în docar; şi ne-am dus în partea dimpotrivă a moşiei, spre aburul Siretului.

MIHAIL SADOVEANU

TRADUCERI DIN FRIEDRICH HÖLDERLIN

APUS DE SOARE

Unde eşti? Sufletul meu se 'mbată
Cu presimţirea dragostei tale; căci chiar acum
Am ascultat cum, plin de tonuri aurii,
Minunatul soare tînăr

Cînta pe lira cerului cîntecul lui de seară;
Codrii şi dealurile răsună dejurîmprejur;
Dar el s'a dus departe spre popoarele
Cucernice care-l slăvesc mereu.

AMINTIRE

Suflă vântul dela răsărit,
Cel mai drag mie dintre vânturi,
Pentrucă el inspiră duh fierbinte
Şi drum prielnic corăbierilor.
Du-te acum şi salută
Garona frumoasă
Şi grădinile din Bordeaux,
Acolo unde pe malul ripos
E o cărare şi unde 'n fluviu
Adânc se prăvale pîrîul, iar deasupra
S'apleacă privind un falnic pîlc
De stejari şi plopi argintii.

Şi-acum mi-aduc aminte bine cum
Pădurea de ulmi îşi înclină
Coamele late de-asupra morii.
In curte însă creşte un smochin.
Când e sărbătoare se duc
Intr'acolo femeile brune
Pe pajişti de mătasă
In luna lui Mart
Când ziua şi cu noapte-s deopotrivă
Şi pe cărările domoale,
Grele de visuri aurite
Trec adieri adormitoare.

Dar să-mi întindă
Cineva paharul parfumat
Plin de lumina întunecată,
Ca să mă pot odihni. Ce dulce
Ar fi la umbră somnul!
Nu-i bine
Să fii fără suflet
Faţă de gânduri muritoare; totuş
E bine să stai de vorbă şi să spui
Ce-ţi stă pe inimă, şi să auzi multe
Despre zilele de dragoste
Şi despre fapte ce s'au întâmplat.

Dar unde sunt prietenii? Bellarmin
Cu tovarăşul lui? Mulţi dintre ei
Se tem s'ajungă până la izvor.
Din mări începe bogăţia.
Asemeni pictorilor, ei adună
Frumuseţile pământului şi nu dispreţuesc
Războiul înaripat şi nu se sfiesc
Să locuiască singuri, ani întregi,
Lângă catargul desfrunzit unde noaptea
Nu-i străbătută de focurile vesele
Ale oraşului,
De cântece de strune şi băştinaşe jocuri.

Acuma însă oamenii s'au dus
La Inzi pe culmile aeriene,
Pe dealurile cu podgorii
De unde coboară apa Dordognei
Şi unde fluviul creşte împreună
Cu Garona lată cât marea. Oceanul
Primeşte amintirea şi iarăş o răsfrânge.
Iubirea şi ea priveşte cu ochi stăruitori.
Iar ce rămâne plăsmuesc poeţii.

JUMĂTATEA VIEŢII

Cu galbene pere şi plin
De roze sălbatece, ţărmul
S'apleacă peste lac.
Voi, lebede pline de vrajă
Şi bete de săruturi,
Vă scufundaţi capul
In apa sfânt-cumpătată.

Vai mie, de unde voi lua eu, atunci când
Va fi iarnă, florile? Şi de unde
Lumina soarelui
Şi umbrele pământului?
Zidurile stau
Mute şi reci; în vânt
Pocnesc drapelele.

VÎRSTELE VIEŢII

Voi târguri ale Eufratului!
Voi uliţi din Palmyra!
Păduri de stâlpi pe şesul pustiei,
Ce sunteţi voi?
Fiindcă aţi trecut peste hotarul
Fiinţelor însufleţite,
Fumul şi focul zeilor
Au spulberat coroanele voastre!
Eu însă stau acum sub nouri (care
Au fiecare propria lor odihnă), printre
Stejarii bine-orînduiţi, în preajma
Poienii cu cerbi, şi străine
Şi moarte îmi apar acuma
Duhurile celor duşi demult.

AL. PHILIPPIDE

FRAGMENTE

E patru și dupămasa este cenușie, foarte liniștită. Pe stradă răsună pași și clopote de tramvai, măsurate. Magduța pune masa de ceai. Ii ajută mama și Clotilda. Intâi o față de masă roz. Pe urmă niște cești albe, cu maginea aurită, cu reliefuri ca o fustă rococo, cu ghirlande de trandafiri mici și nu mă uita. Mama spusese Magduței să nu pună ceștile acestea, fiindcă o să rîdă tinerii de ea; numai pe vremea de demult se mai vedeau niște cești atît de demodate. Ea însăși le păstrase numai fiindcă îi aminteau de ceaiurile de Sîmbătă, prin 1910, cu 6 fete, toate de 16 ani, care purtau funde de mătase pe ceafă și tricotau ciorapi pentru orfanii cartierului. Dar Magduța vroia cu tot dinadinsul să le aibe. Le punea pe masă și de ziua ei, totdeauna. Erau frumoase și naive. Din ele nu puteau bea ceai decît oameni foarte mulțumiți. In casă e mereu liniște. Mama scoate niște lingurițe dintr'o cutie căptușită cu mătase albastră încrețită, cu o rochie de botez. Linguriţele fac un zgomot festiv. Clotilda împăturește șervete de hîrtie care reprezintă doi olandezi dansând. Ceasul face tic-tac intim de tot. Parcă s'ar apropia de undeva o tăcere, caldă și adâncă. Magduța se gîndește că poate ar fi fost mai bine astăzi să stea lîngă fereastră să brodeze, să închidă ochii cîte odată, cu gîndul fără hotar.

Vocea mamei răsună ca din trecut: „Magduța, să bagi de seamă să se servească lumea. Să nu te cufunzi într'o discuție cu cineva, și să nu uiți că tu ești gazdă". Adevărat, azi este ceaiul ei. Azi este? Dar dacă lumea nu a înțeles bine și n'o să vie nimeni? Sau o să vie mîine? Sau o să vie numai unii cari o să rîdă de ea, că a rămas de rușine? Și când era mică îi era mereu teamă, dacă invita mosafiri, că nimeni n'o să vină. Clotilda zice: „Hai să ne îmbrăcăm. Mamă, spune-i Magduței să-și pună rochia cu bobițe ca să-l turbure pe judecătorˮ.

Mama o ceartă pe Clotilda. Intre timp afară sună. „Vai, țipă toată lumea, a venit cineva și noi nici nu suntem gata". Clotilda, spune mama, primește tu vizita, scuză-ne și întreține conversația cîteva minute. Și vorbește, te rog, numai banalități, nu încerca să spui lucruri grozave, poți să te compromiți". Pe ușă intră un

comisionar bătrîn de tot, cu un vas de porcelan verde, din care crește o cacteie foarte țepoasă. In mijloc, ascunsă, mare, o carte de vizită în plic: Duduiei Magdalena. Georges Savu, Magistrat. Clotilda duce planta în cameră la Magduța, care e în combinezon și se piaptănă fredonînd. „Pentru tine. Curtezanii tăi". Magduța se face roșie. „Eu cred, zice Clotilda, că pentru prima vizită erau mai potrivite niște garoafe albe. Dealtfel nu numai eu cred, scrie și într'un cod al manierelor pe care l-am citit deunăzi. — Ce scrie? — Că un tînăr care se vede acceptat de familia d-rei, dar care mai trebue să o cucerească pe aceasta, îi trimite la prima vizită flori albe, apoi progresiv din ce în ce mai închise pe linia rozului, dar în așa fel, încît tocmai în ziua declarației să nimerească pentru întîia dată cu flori roșii.

— Bună ziua fetelor, zice Dodi și intră. E veselă ca totdeauna și puțin afectată. Poartă de obicei toalete încărcate pe care zice că le-a comandat dela Paris. Are și un cîine cu care umblă în brațe, face călărie, ski, hîrtia de scrisori o parfumează și la aniversări dăruiește numai licheururi excentrice. La ceaiuri e foarte decorativă. Se pricepe și la conversații. Marcel n'o cunoștea, dar vroia foarte mult s'o cunoască. Magduța zice despre Dodi că aduce o briză mondenă în lumea ei școlărească. Al doilea sosește d-l judecător. Magduța uită să-i mulțumească pentru plantă, dar pe urmă își amintește și spune că planta ei preferată e cacteia. — Dece domnișoară, pot să vă întreb?

— Sigur, fiindcă îmi evocă pustiul și nostalgia nisipului.

— Vai duduie la vîrsta dv.! Și în ziua de azi, așa sentimentală!

— Toată familia noastră e așa. Mama cînd vede la cinema jartiere ca pe vremea ei plînge în hohote și bunica mea avea tocmit un țigan care venea Luni și Joi să-i cînte la ureche „Nu mă abandona". Da, da. Noi suntem menajate în privința asta de toată lumea.

— In orice caz sentimentul e ceva frumos, duduie.

Clotilda pornește gramofonul. Magduța zice judecătorului: „Ce părere aveți de tangoul acesta? E ciudat!".

— Duduia dansează? întrebă dînsul. Placa se învîrtește lucioasă. Un tînăr timid o privește și ar fi vrut s'o atingă cu degetul să vadă ce se întîmplă. Domnișoarele șed toate la rînd pe o banchetă în așteptare. Tinerii privesc masa de ceai, presărată cu violete de Parma artificiale. Din cînd în cînd vorbesc despre sport sau despre politică. Telefonul sună și Marcel îi spune Magduței să nu se supere, nu poate veni, e obosit, abia a sosit din drum, mîine o să treacă pela ea. Magduța se indispune. Judecătorul nu observă nimic. La masă îi oferă Magduței zahăr. Dodi povestea tocmai ultimele anecdote și doi tineri erau entuziasmați de ea. O priveau, cu țigările între degete, ca figuranții în frac pe vedeta principală într'o revistă de mare montare, cu nesațiu arti-

ficial. O persoană în verde privea în depărtare, ronțăind un pesmet. Mama trece estompată să audă despre ce vorbesc copiii. D-l judecător se simte puțin stingherit. Lumea de aici e prea tînără pentru el. Nu că el ar fi bătrîn. Dar diferența asta mică enervează. Se vorbește despre cărți. Fiecare spune ceea ce a citit. Cineva declară că are acuma pe noptieră o istorie a lui Frederic cel Mare, în 6 volume. Dodi dă cîteva exemple de proverbe arabe despre dragoste. Mama simte că d-lui judecător nu-i place acest subiect al lecturilor. — Ei ce? parcă pe om îl fac cărțile? Cine e fin.... Și pe urmă o fi citit el deale lui, ce, fleacuri de astea, de fetițe! deaceea aduce cu îndemînare tema călătoriilor. Aici e totdeauna sigură de succes. D-l judecător o apostrofează pe Magduța: „Ați fost de curînd în Italia, după cîte am auzit, ați făcut un voiaj strălucit, povestiți-ne și nouă". — Ați văzut Vezuviul, domnișoară Magduța, întreabă un tînăr cu ochelari. Magduța povestește cîteva cuvinte despre Veneția, despre apa de acolo, o întîmplare cu niște valize schimbate. Lumea nu este atentă. Subiectul se istovește. O panică tăcută o cuprinde pe Magduța. Oferă, grăbită, prăjituri. Ceasul e șapte și jumătate. Mama deschide radio. Orchestra cîntă muzică de promenadă. Lumea trece în salon, unii se așează, alții pleacă. Mersi, a fost foarte plăcut. Plăcerea a fost de partea mea. Apoi pleacă și ceilalți. Cel din urmă rămîne judecătorul. Are un palton cu guler de blană. Toată familia îl petrece în antreu. In timp ce el dă servitoarei bacșiș, mama îi spune: „Mai poftiți pela noi". In casă rămîne dezordine. Covoarele sunt strînse, scrumierele pline, și în aer plutește nu știu ce tristețe.

*

Magduța a trecut în sufragerie și a deschis aparatul de radio. Vorbește un medic despre igiena la sugaci. Deocamdată discută o controversă: Sugaci sau sugari. Ea se așează și ascultă. In sufragerie lucrurile sunt calme. Toate se bucură cînd vine seara. Și Milieul alb de pe masă și statuietele de porcelan grațioase de pe bufet și soneria banală în formă de pară care evocă o cucoană grasă, extenuându-se să sune după fiecare fel de mîncare. Ce ciudate sunt lucrurile din casă! Stau mereu pe același loc, dar nu cunosc monotonia. Dimineața e un eveniment, seara altul, soarele, o vizită, ploaia cîteodată un acompaniament. Calendarul surîde unui bufet, lampa admiră covorul, perdeaua se înțelege cu scaunele. Magduța știe foarte bine că lucrurile au viața lor. Că nu sunt ele însile vesele sau triste, dar că întovărășesc în surdină, cu oarecare rezervă, pe stăpîna cu care locuesc împreună. Și că păstrează totdeauna o putere de pătrundere și evocare sensibilă dureroasă. Pe masa din sufragerie stă lîngă o carte un coupe-papier de os roșu. Pe perete atîrnă un calendar. Reprezintă, noaptea, o frumoasă venețiană din secolul XVIII-lea, cu fustă imensă și multicoloră ca de arlechin. Roșul e pretutindeni, pe fustă, pe pălărie, pe mănuși. O misterioasă compli-

citate pare a exista între venețiană și coupe-papier. Ca și cum un ritm ascuns și-ar fi depus semnul încet, pe tot ce a întîlnit în cale. Sau ca și cum frumoasa venețiană ar fi fost o vrăjitoare care, din alte secole, a aruncat pe masă un obiect fermecat și strălucitor. Cu siguranță, culoarea lucrurilor e ceea ce ne leagă de ele; parcă în ea s'ar afla ultima rămășiță dintr'o viață anterioară unde lucrurile trăiau și ele ca oamenii. Obiectele noastre și îmbinările lor păstrează un secret veșnic, desigur un secret de fericire....

*

Marcel își trase sertarul dela birou și văzu că era plin cu caiete și hîrtii, mari și mici, curate și mîzgălite, secrete și indiferente. Une ori era și cîte o poezie începută, fără rimă. In fața biroului era biblioteca în șiruri de cărți galbene, albe și roșii. Pe fereastră intra o rază de praf. Din stradă se auzea o flașnetă, ceea ce îl făcea pe Marcel să creadă că e foarte cald afară. Pela unele case, ferestrele erau deschise, antenele se clătinau încet în ritmul vîntului. Viața ar putea să fie foarte frumoasă. Fericirea ar putea să fie un amestec de impresii delicioase, de bucurii și melancolie. Poate că e ridicolă ideia asta. Marcel se plimbă prin odaie. Sigur că e ridicolă. Marcel e tînăr, dar din alte vremuri. E cult, citește dela 13 ani orice, chiar și latinește. Știe pe dinafară pasagii din autori de proză. Când merge pe stradă observă figurile caracteristice. Nu e insensibil la un apus de soare. E amorezat de toate fetele tinere și frumoase pe care le cunoaște, dar n'a spus niciuneia vreodată ceva, nici măcar o aluzie. Toate mamele au încredere în el. Totuși dacă l-ar întreba cineva ce știe să facă în chip sigur, ceva de care să fie nevoie, pentru care el să fie stimat ca specialist, ar trebui să se oprească, să cugete și la urmă să spuie: „Un articol de ziar, dar numai dacă am subiect". Ar fi vrut să aibă profesiune cu ore fixe, cu acel foarte plăcut sentiment al „specialității", compus dintr'o delicată vanitate, din mulțumirea scopului nimerit în viață, din importanța personală pe care o dă faptul de a citi o carte de neînțeles pentru toată lumea, faptul de a fi chemat la telefon de prieteni pentru lămurirea unei încurcate chestiuni de amănunt, și, din securitatea că ori la ce te-ai gîndi, specialitatea ta te așteaptă fidelă, ca o carte seara pe noptieră.

*

După o săptămînă după plecarea lui Marcel, Magduța își contemplă tocul verde cu alb dintr'un serviciu vechi și destrămat, primit cadou acum 10 ani, pe cînd primea câte cinci cutii la fel cu toc, creion și ștampilă dela diferite mătuși, de ziua ei. Suprafața melancolică a hîrtiei aștepta. Pe mobile alunecă soarele după amiezei, elegant, insinuant, măreț. Magduța scrie titlul, frumos, altfel decît cu scrisul ei obișnuit. In minte își făcuse ieri scrisoarea, cu multe cuvinte de spirit, dar azi nu le mai găsea reușite. O prietenă

i-a spus odată că nu e bine să începi o scrisoare de dragoste, cu: „stau la masa de birou și afară plouă. Copacii sunt cenușii, cerul e albastru, iar eu îți scriu". Se pare că acea prietenă cunoștea niște iubiți care s'au despărțit în urma unor astfel de scrisori. Cum să înceapă atunci?

Dragă Marcel,

Astăzi, când am ieșit în stradă, dimineața, mi-am adus aminte că m'ai rugat să-ți descriu regulat vremea dela noi. Ba ai și spus că eu mă pricep foarte bine să vorbesc despre vreme. Ți-aduci aminte în Duminica aceea, după masă, când am fost la cinema cu mama și ea a spus: „Ce vreme plăcută"! Și eu am spus: „Nu-i plăcută, e indiferentă și banală", și cînd tu te-ai bucurat atît de mult? Acuma a venit aici primăvara. Unii zic că primăvara n'are vîrstă, dar eu cred că tot are. Cînd aveam 15 ani și mergeam la școală, primăvara era timpul cînd după colțul străzii îmi scoteam pălăria și mi se părea că toată lumea mă admiră ce aer sportiv am. cînd în ora de muzică sau de desemn, ședeam ascunsă în curte cu o prietenă și amorțită încet de soare și liliac, fredonam cu cuvinte tangourile din filmele nemțești. Acuma, primăvara e vremea cînd alții fac toate lucrurile astea și eu le privesc numai.

Totuși cred că dacă ai fi și tu aici, s'ar găsi și pentru mine ceva de făcut, care peste cîțiva ani să-mi amintească primăvara.

Caișii sunt din ce în ce mai puțini. Salcîmii tot așa. In schimb sunt foarte mulți pomișori japonezi, știi, pomii aceia scurți cu flori roz, una lîngă alta, ca o rochie de logodnă, cu multe volane, pentru o fată foarte frumoasă. Anul ăsta nu-mi place așa de mult cerul, foarte foarte albastru, mă simt mai liniștită cînd norii feresc lumea. Afară de ce ți-am spus numai știu aproape nimic. Cu toate că peste tot scrie că primăvara se nasc speranțe noi și așteptări, lumea e foarte tristă. Toți „evadează" în voiaj cu companii de turism. Nu găsesc pe nimeni care să vrea să ridă de lucrurile noastre. Numai tu rîzi foarte mult. Nu știu sigur dacă acuma oamenii au devenit așa, sau eu am început deodată să-i bag în seamă, ca atunci cînd am avut 7 ani și mi s'a părut într'o zi că s'a introdus o modă nouă: cucoanele să clatine din șolduri. Scrie-mi cum e în parcurile pariziene? Sunt și acuma fetițele cu ciorapi trei sferturi, bine trași și rochii roșii? Și altele cu șorțuri? Și statuele albe pe iarba verde sunt tot așa nobile și triste?

Cu drag, *Magduța*

Paris, Aprilie.

Dragă Magduța,

Sunt foarte fericit aici pe un bulevard cu castani demodați, legat, dincolo de viața mea, de tot ce mi-au povestit părinții mei despre copilăria lor și tot ce a fost cîndva înaintea nașterii mele.

Cred că pe bulevardul ăsta nu s'a schimbat niciodată nimic. In fiecare clipă aștept să văd o femee înaltă, cu talia evidențiată puternic, cu pălăria imensă, toată în pene, ca în fotografiile mamei, din album, de mînă ținînd un băețel cu pălărie canonier, plasă de fluturi, cuminte. Nu reușesc aci deloc să încerc impresii prin mine însumi. Peste tot mă simt altul. In Parcul Luxembourg, peluzele limpezi mă transformă într'un licean parizian, fin, poet, șezînd cu doi colegi pe bancă, în entuziasmuri nesfîrșite, sub privirile ușor speriate ale cîte unui academician inteligent și reacționar în plimbare de digestie, sau de cugetare. Pe cheiurile Senei, sunt un student sărac și genial, avid de mondenitate. In fața Operei Mari, iată-mă un june imbecil cu studii proaspăt terminate, pentru prima și ultima dată în viața sa la Paris, ca o confirmare a virilității. Opinii personale, deci, nuți pot da precum vezi. Am constatat numai că tineretul cult de peste tot, care vine aici, mai crede încă în eficacitatea absolută a plecărilor — evadări la Paris, cu o cantonare limitată în cartierul Latin, sau în colțurile boemei ultra moderne. Eu socotesc că plecarea „gentleman", cu multe valize, papuci de călătorie, Wagon-Lits, hotel de centru, soție sau prietenă frumoasă și elegantă, e încă din cele mai bune. — Am pierdut aici simțul misterului și al prestigiului depărtării. La fiecare pas mă întîlnesc cu legiuni de celebrități trecute și prezente de toate soiurile: regi, artiști, staruri, escroci, castele, piețe. Mă simt ca un copil devenit brusc un om mare și pentru care evenimentele casei și ale lumii, din depărtarea nebuloasă, chinuitoare, dar pline de farmec, în care apăreau la început, s'au apropiat deodată cu dimensiuni subit micșorate. Scrie-mi mai mult, fiindcă mă gîndesc mereu la tine și vreau să știu ce faci.

Marcel.

INTERMEZZO

Peste oraș a început să plutească tristețea primăverii. Pe balcoane soarele cade lin de tot și cerul își întinde calm albastrul subțire și plăcut.

Primăvara a surprins pe oameni. Primăvara e totdeauna puțin tristă. Pe stradă derbedeii fluieră tocmai melodiile la care te gîndești tu Zarea arată ca văzută din tren. Și pomii, și casele pareă ar sta pe loc, fără tine....

VILEGIATURĂ

In grădina restaurantului Luzana e răcoare. Havuzul e la mijloc, lucrat în plăci de faianță, de un albastru sănătos. La mese copiii zic părinților: „Putem să ne sculăm", și se apropie de apa solemnă. Printre boschetele antebelice, familiile cum se cade sunt mulțumite. Undeva într'un colț retras, niște miri în tualete gris,

serbează o nuntă de argint. Fiii titraţi ridică toasturi. Magduţa mănîncă cu părinţii ei, pui la frigare. Cu ei mai sunt la masă şi alte persoane, ca: Ing. Georgescu cu soţia şi fiica lor cea blondă, Dr. Iorgu cu soţia, fiul şi fica, amîndoi copiii medicinişti. Magduţei i-ar plăcea ca fiecare să comande o porţie imensă cu o mîncare complicată pe care apoi s'o mănînce cu furie şi brutal; ca în filmele istorice. E foarte plăcut. Muzica cîntă un tangou romînesc, banal şi trist. Chelnării grăbiţi şi globurile lămpilor electrice amintesc de serile copilăriei, vara, înainte de plecarea la băi, cînd se mergea la „grădină'', ca un rămas bun. Acasă nu mai erau covoare şi totul mirosea a naftalină. Bagajele aşteptau proaspete, etichetate cu un carton crăpat, pe care era scrisă, cu dosul unui toc muiat în cerneală, adresa staţiunii. Mama nu lăsa afară decît o rochie de drum şi încă una. Deaceea, în seara dela grădină erau toţi îmbrăcaţi puţin desperechiat; dar nu făcea nimic. Lumea, străzile şi lucrurile Bucureştilor, păreau deja depărtate, străine. Undeva, la o cotitură de străzi, un automobil cu valize se furişa grăbit. „Incotro o fi plecînd un tren la ora asta?''. Noaptea era totdeauna puţin înnourată şi peste ea se aşternea puţină frică. Să nu vie un cutremur, un războiu, o boală, să împiedice plecarea. La culcare, se mergea la baie cu pantofii maron de drum în picioare. Papucii erau deja în trusa mamei, cea cu sticlă pentru periile de dinţi. Mama era de cu seară energică şi numai vorbea decît în observaţii. „Nu fă asta, nu mai citi, nu ieşi în capul gol''. Somnul întârzia şi pernele erau prea joase. Mătuşile trebuiau chemate la telefon, una cîte una: „Rămîi sănătoasă tanti, să ne vedem cu bine''. Partea dela urmă era cea mai grea de spus. Erau vorbe numai pentru oameni mari. Părea caraghios să le spună un copil.

Plecarea la băi are un farmec special, ceva foarte frumos şi trist totodată, se gîndea Magduţa. Gîndul că s'ar putea vreodată să nu plece vara la băi, o mîhnea grozav. Ar fi mîhnit-o şi dacă ar fi plecat ca bătrînii, în Iunie sau în Septembrie. Nici într'un oraş mare, oricît de renumit, n'ar fi plecat. Oraşul e al sosirilor pe ploaie sau zăpadă după masa, cînd la şase e întuneric şi asfaltul străluceşte. Ea îşi dorea o vilegiatură banală cu parc, muzică militară, bal de copii, terasă de bridge, întîlniri de zece ori pe zi cu aceleaşi persoane. Işi amintea cînd ea, în jachetă roşie şi pantofi de tenis, venea cu prietene din pădure deabia când întîlnea persoanele mari pe promenadă, în sus, în jos, îmbrăcaţi în pardesie, ştia cu adevărat că e la „băi''. Dar nu toţi cred aşa. Unii pleacă la băi că sa facă acelaşi lucru ca în Bucureşti, să joace sau să doarmă, numai cu decorul schimbat, adică fără ciorapi şi fără pălărie. Trebue să fie atunci foarte plăcută vilegiatura văzută de copiii mici în cărucioare, de guvernante, de bătrînii cari vin la şase dimineaţa dela cură, cu prosoape pe cap şi roşii la faţă. Şi pe vremea mamei trebue să fi fost frumos la băi, în staţiunile acelea unde se vând pahare cu poze, şi unde erau probabil, conversaţiuni politicoase despre alimentaţie şi politică în holul unui hotel pompos, stil „Second Empire''. Pe atunci era secolul vilegiaturii. Mama povestea cum vilegiatura clasifica pe oameni şi practicarea ei îi înconjura adepţii cu o aureolă de distincţie şi rafinament provenit din contactul misterios, necontrolabil cu o lume sociabilă, fericită, totdeauna bine îmbrăcată. Acum vilegiatura asta aristocrată se vede numai la cinema. Numai acolo domnii şi cucoanele mai au toalete albe perfect asortate, în saloanele cu glastre ale hotelurilor şi fiicele lor merg cu automobilul la plaje, în timp ce în parcul cu alei nenumărate, orchestra simfonică miră pe domnii dela 52 ani în sus.

E X P L O R Ă R I

Mama i-a cerut lui Madam Coşereanu o adresă de croitoreasă, fiindcă ea e întotdeauna atît de bună, „ba, dacă vrei să şti, e singura prietenă pe care pot să contez''.

Madam Coşereanu a zis: Vai ce noroc ai dragă, tocmai am una foarte cumsecade, e evreică, dar coase bine.

— Mersi, dragă Madam Coşereanu, eşti mulţumită dumneata personal de ea ?

— A, nu, eu prefer să lucrez la altele mai mondene. Aud atîtea noutăţi în anticameră şi vin şi bărbaţi, ce crezi.

Magduţa îşi ia pălăria albă şi pleacă spre adresa indicată. Pe stradă sunt mai multe biserici curate şi nişte copii zdrenţuiţi se joacă cu un smeu de carton verde. La numărul respectiv, o firmă de ghicitoare şi o casă ca o cetăţuie palidă. Magduţa ezită. Intră totuşi în curte şi vede pe nişte frînghii întinse rufe bătrîneşti, mov. Seamănă cu un film văzut de mult, în care erau nişte fetiţe sărace într'un oraş ale cărui case nu aveau faţă, numai bucătării şi rufe agăţate pe balcoane dosnice. In fund, o frîntură de casă cu sforţări de onorabilitate. O carte de vizită: Oscar Littman, contabil. Pe peretele din stînga curţii, o firmă: D-nii chiriaşi este rugaţi a nu spăla rufe Vineri şi Sîmbătă. Magduţa sună la o uşă, prima. O femeie şi o pisică neagră clatină din cap. O fetiţă intră pe poartă, blondă, tristă, urîtă. Croitoreasa stă acolo, zise, arătînd o direcţie care părea un sfîrşit şi era totuşi primul pas spre o lume nouă. Acolo erau multe, multe uşi, toate galbene, cu perdele albe, sonerii, firme mici. In mijloc curtea se rezuma la un petec de asfalt înegrit, ocupat de o masă peste care erau puse în ordine, văratece, ceşti de cafele negre, pahare cu apă dela ghiaţă. Magduţa îşi aduse aminte că în casa din strada Dionisie, unde avea curte, Duminica mama punea feţe de mese colorate în grădină, şi veneau nenea Mihai şi tanti Lola, sau alţi mosafiri plicticoşi şi tata trimitea servitoarea la cofetăria din colţ după îngheţată, îngheţată de fisticuri, şi seara le părea rău, că rămîneau singuri, iar mama invidia pe vecinii de vis-a-vis, că au mereu pe cineva în vizită. In jurul mesei şedeau

cîteva cucoane, cu rochii de casă, foarte grase. Alături de ele ședeau niște fetițe între opt și doisprezece ani, ca niște mici femei. Erau foarte serioase, tot grase, cu carnația alb-violetă, croșetau obiecte albe. Ziceau ca oamenii mari' „Lili e totdeauna bine îmbrăcată", sau „Fata asta e leită mamă-sa".

— Mata cauți pe croitoreasă ? Poftim aici.

— Chiar uite, săraca Madam Grunștein, trebue să-i fie cald, să-i duc o dulceață de caise, din cea de azi! O servitoare apăru imediat cu un pahar, o linguriță de argint, și un borcan pătat, pe care era lipită o etichetă. In casa croitoresei, Magduța a pătruns odată cu dulceața. Sunt odăi mici și fotografii de oameni grași peste tot, la Călimănești, la șosea, lîngă o masă cu reviste, în medalioane, cap la cap, la nuntă, mereu aceeași. Pe un divan, un copil de cinci ani, spune mamei care probează unei cliente' „Fii atentă mamă la lungime". Doamna croitoreasă strănută. Prin geamul deschis toată lumea din curte strigă: Noroc! să-ți dea Dumnezeu. Croitoreasa mai strănută odată.

— Dela ce ai răcit, Madam Grunstein dragă, se aude iar din curte.

— Vai, cu lucrul ăsta zorit, șase rochii pe zi, nu e nici o mirare, răspunde tot curtea.

Peste cîteva minute, Magduța iese spre stradă. Lîngă poartă, e pe înserat, doi bătrîni și un tînăr, cu aceleași priviri obosite mormăie în niște bărbi antipatice rețete de înțelepciune. Nimic din afară nu-i atinge. Dincolo de poarta mică metalică, reîncepe cealaltă lume.

AMELIA GHERON

TRIPTIC

GRIGORESCU

Drumuri însorite,
zări adînci și moi...
O cumpănă în aer,
eternul car cu boi...

Ciobanul veșnic tînăr,
o fată și-un ulcior...
In faptul dimineții
popasul la izvor...

Bună și lungă clipă
de fericire calmă,
cînd linia vieții
s'așterne lin în palmă.

LUCHIAN

Suferință,
lași mîna ta severă
pe cei aleși,
cînd încă sunt și speră.

Aprinzi
înflăcărări ascunse
și răscolești adîncuri
nepătrunse.

Cu cît te faci mai crudă,
mai aspră, mai haină
cu-atît mai mult reverși în ei
Lumină.

PETRAȘCU

Amiază — vara,
cald.
Subt cerul vast și nalt
pămîntul clocotește.

Un nour alb
face seninul mai albastru.
De sus bătrînul astru
prezidă un ospăț.

Orgie fără seamăn
în care totul cîntă.
Peste paleta sfîntă
a ațipit maestrul.

EUGEN CRĂCIUN

INTERPRETAREA NAIVĂ A OPEREI DE ARTĂ

Destinul operei de artă, din clipa apariţiei, nu mai este de obicei în mîinile autorului ei. Puţin timp după transformarea operei de artă, din lucrare personală în lucrare publică, ea obţine, prin circulaţie, o crescîndă independenţă faţă de creatorul ei.

Cartea cunoaşte un număr însemnat de cetitori pe care scriitorul îi ignoră; tabloul va fi văzut de numeroşi privitori necunoscuţi de pictor şi uneori, chiar cînd e celebru, nu se pot da referinţe precise nici măcar pentru circulaţia lui; piesa de teatru sau filmul se vor afla în prezenţa unui public adesea cu totul străin de preocupările creatorului.

Din punctul de vedere al consumaţiei, opera de artă poate întâlni deci, în drumul ei aventuros, pe de o parte, cum e firesc, un grup de cunoscători, pe de altă parte marele public, — şi în societatea noastră această funcţiune este dominantă.

Grupul restrîns de cunoscători, indiferent de opiniile personale, se caracterizează prin atitudinea estetică ieşită dintr'o receptare specializată şi rezultînd dintr'o lungă sau intensă educaţie artistică. In general cercetătorii artei s'au ocupat mai ales de atitudinea estetică şi au studiat numeroasele ei formule şi posibilităţi.

Dar societatea noastră, după cum am văzut, aduce în faţa artei, mai ales un public neavertizat sau needucat din punct de vedere artistic, ale cărui reacţiuni (chiar atunci cînd ele sunt frecvente) sunt în primul rînd naive. Ceea ce se numeşte marele public, adică miile de cetitori sau spectatori este format în general din indivizi care nu s'au ocupat de artă din punct de vedere teoretic.

In compoziţia lui găsim fie intelectuali formaţi în discipline neînrudite cu cele estetice, fie mica burghezie, fie proletariatul, din care excludem pe cel înaintat, care reacţionează în faţa artei prin instinct de clasă sau atitudine teoretică netă şi care nu poate fi integrat publicului obişnuit.

Este evident că această stare oglindeşte numai starea clipei de faţă, de oarece educaţia artistică cuprinde straturi din ce în ce mai

largi în ţările care pun la îndemâna maselor posibilităţi de culturalizare. Dar nu este mai puţin adevărat că majoritatea consumatorilor de artă este formată astăzi din oameni cu atitudine elementară în faţa artei şi că legile după care se conduce această majoritate, în domeniul de faţă, trebue cunoscute. Procesul de diviziune a muncii şi despărţirea provocată de el între creatori şi public a prilejuit o anumită psihologie a acestuia care trebue studiată dintr'un îndoit interes.

In primul rând, artistul trebue să ştie cum se oglindeşte opera sa în public; în al doilea rînd — şi aci ne referim, dacă se poate spune, la o pedagogie estetică — artistul care vrea să se adreseze şi să ridice la el pături cît mai largi, trebue să cunoască mecanismul elementar estetic, care a fost foarte puţin studiat.

Socotim, aşa dar, că alături de studiul atitudinii estetice înaintate, trebue să apară studiul atitudinii simple, primare, naive în faţa artei şi că semnalarea câtorva date esenţiale ale acesteia este utilă atît pentru artişti, cît şi pentru public.

O primă observaţie care se impune cercetătorului acestui domeniu este *marea putere halucinatoare* a artei faţă de publicul lipsit de atitudine estetică specializată.

Se ştie că publicul neavertizat nu diferenţiază bine planul artei de planul vieţii şi că, mai mult decît ar crede mulţi esteticieni vitalişti, arta este partea integrantă din viaţă pentru cei mai mulţi dintre oameni. Marea putere halucinatoare a artei, asupra căreia nu vom întîrzia, mulţumindu-ne să o semnalăm, de oarece ea este mai bine cunoscută, provine în primul rînd din cauza *ignoranţei procedeelor artistice.* Opera se înfăţişează ca un ansamblu, în care consumatorul naiv nu recunoaşte (şi adesea nici nu intueşte) mijloacele prin care autorul a realizat-o.

De aceea perioadele în care se vădesc mai bine gusturile massei arată preferinţa lor pentru genurile în care *iluzia* este cît mai desăvîrşită şi în care planul artistic şi planul vital pot coincide mai bine.

Consecvenţi părerii că orice afirmaţie doctrinară trebue sprijinită pe fapte, vom reaminti participarea vastă a marelui public la teatru în timpul revoluţiei franceze şi acea la cinematograf în timpul celei ruseşti. Artele care dau o mai mare apropiere de viaţă şi care facilitează fuziunea cu viaţa sunt deci preferate de marele public.

Distanţa dintre artă şi viaţă nu face parte din mentalitatea artistică populară. Dimpotrivă, arta care îngădue reacţiuni cât mai apropiate de reacţiunile vitale, este preferată, mai ales când ea redă fapte strâns legate de gândurile sau sentimentele cele mai frecvente şi preţuite. Astfel, privirea spectacolelor cosmice, care dau o mare apropiere de evenimentele vitale sau scenele care comunică impresii strîns legate de cele cotidiane, au un preţ foarte înalt.

Este evident că marea forţă halucinatorie a artei există pentru toate artele şi nu numai pentru cele citate. Astfel şi lectura produce o introducere accentuată a cititorului naiv în text, mai ales când

acest text evoluiază paralel cu preocupările individului. Prin aceasta mentalitatea populară se aseamănă cu cea infantilă (fără a se confunda totuşi cu ea) şi adesea cetitorul nostru vorbeşte de întîmplările auzite sau văzute nu numai ca despre întîmplări reale, localizate în timp şi spaţiu, dar chiar ca despre fapte petrecute cu o participare personală.

Dubla conştiinţă care determină pe de o parte aderarea la fapt, pe de alta depărtarea de el, în valorificarea estetică a artei, *este absentă* la publicul obişnuit. Acest factor este demn de reţinut şi el explică multe din reacţiunile lui cotiliane. Astfel, cunoaştem cazul unei analfabete care, văzând pentru prima oară un film, a avut o panică reală violentă la văzul unei scene de groază, resimţind-o ca pe o ameninţare personală. Alegem un exemplu, limită care este totuşi elocvent, fiindcă cuprinde în treptele care duc până la el un număr foarte mare de spectatori (în sensul larg, valabil pentru toate artele) şi este probabil că agitaţiile psihice ale multora dintre ei sunt de o intensitate extremă.

Un alt caracter fundamental al atitudinii naive este *identificarea* spectatorului cu unul din eroii operii de artă. Participarea la artă se manifestă printr'o *rapidă* şi *intensă* fixare asupra unui anumit personaj. Este demn de remarcat că această fixare este foarte apropiată de *debutul* operei, deşi poate suferi apoi unele mutaţiuni, paralel cu descoperirea altui personaj, sau prin modificarea datelor culese asupra eroului principal. E limpede că fenomenul de fixare este cu atât mai redus cu cât gradul de cultură este mai ridicat, dar el nu dispare cu totul decât în cazul atitudinii estetice foarte înaintate.

In cazurile medii se produce, alături de această identificare cu eroul, — o *ierarhizare a simpatiilor*. Adică spectatorul (luat din nou în sens larg) după ce s'a identificat cu eroul, după ce a stabilit cu el o comunitate sentimentală (chiar când motivele sunt ideologice) procedează la o selecţie a tuturor celorlalte personagii însemnate. Criteriile sunt numeroase şi variabile; ele pot fi frumuseţea, bunătatea, curajul sau altele, deşi modalitatea morală primează de obicei.

Atitudinea faţă de erou poate fi, în cazurile cele mai elementare, de identificare fără rezerve, sau de identificare cu inhibiţii, atunci când intervin factori morali contrarii.

In general, se manifestă cu acest prilej tendinţele neconformiste ale publicului, care realizează prin personajul iubit visele sale de luptă împotriva societăţii, de reformă a ei sau de modificare a situaţiei personale, iar suferinţele lui, precum şi bucuriile, sunt sincer şi integral împărtăşite.

Spectatorul plînge şi se bucură cu eroul şi prin erou, pierzînd în doze variabile conştiinţa propriului eu. Acestei identificări artistice i se adaugă adesea dorinţa de a cunoaşte starea concretă, localizată a protagoniştilor. De pildă, cititorul mediu, pus în faţa unui roman, vrea să *ghicească* care este starea civilă *reală* a eroilor sau îşi închipue în mod paralel o aventură trăită aevea, — ilustrînd încă odată strînsa legătură pe care o stabileşte, de-altfel fără vrerea sa, între artă şi viaţă.

In sfirşit, el se ridică uneori până la figura autorului, pe care îl vede tot atît de animat ca şi el în mînuirea eroilor săi, şi pe care, în cazul unei preferinţe puternice, îl cuprinde în identificare (stabilind unitatea autor-erou-spectator) sau pe care îl reconstrueşte prin mijlocirea operei cunoscute.

Astfel spectatorul mediu este adesea silit să atribue idei sau sentimente inexistente creatorilor operei, dar care decurg în mod logic din atitudinea sa fundamentală. Exemplificăm acest proces de deformare amintind că, în ciuda multor confesiuni ale actorilor, spectatorul mediu crede de-obicei că actorul văzut îşi joacă rolul printr'o aderare totală la psihologia comunicată. Publicul mare nu crede în „jocul la rece“, crede că lacrimile sunt lacrimi reale şi că Macbeth şi-a pierdut într'adevăr somnul.

Un paradox pricinuit de integrarea artei în viaţă şi de nivelarea acestor planuri este faptul că publicul mediu ignoră de-obicei *rădăcinile sociale* ale operei de artă; deşi influenţa acestor rădăcini sociale se exercită cu deosebit succes tocmai asupra lui, el nu poate controla acest factor şi nu priveşte critic atitudinea artistului faţă de societate.

Marea massă simte cu dificultate fie înşelăciunea artistului, fie tendinţele lui progresiste, atunci cînd ele nu sunt exprimate *discursiv*. Dimpotrivă, atunci când expunerea, chiar lipsită de înveliş artistic, i se oferă în mod brusc, el aderă cu uşurinţă la cele înfăţişate. Fenomenul de suspectare ia rareori forme complete, şi obiecţiunile sunt sporadice, fără a privi geneza operii şi condiţiile sociale ale creaţiei.

O tendinţă fundamentală a atitudinii naive în faţa artei este de asemeni descoperirea *asemănării cu viaţa proprie* sau cu aceea a grupului ocupînd acelaşi loc în producţie.

In primul rînd, consumatorul mediu resimte cu rapiditate asemănarea sau identitatea situaţiei lui cu acea expusă, chiar cînd ele ţin de factori secundari. Astfel costumul, intonaţia, vocabularul, profesia sau starea civilă, sunt imediat reperate şi supuse comparaţiei. Similitudinea este resimţită cu satisfacţie, pe când depărtarea de anumite scheme prestabilite este resimţită neplăcut.

Valorificarea artei ca un mod de reproducere a vieţii (o dedublare a vieţii, cum ar spune Lalo) este proprie atitudinii simple în artă, care se poate întâlni de-altfel şi la un individ de gust sau de cultură. Astfel atitudinea sculptorului antic Pygmalion care ceruse transformarea în femee vie a zeiţei pe care o sculptase, deoarece se îndrăgostise de propria sa operă, este o aventură simbolică şi aparţine valorificării primare a artei.

Ortega y Gasset spune undeva că unii vizitatori englezi ai Luvrului se îndrăgostesc de portretul Monei Lisa del Gioconda. Această observație este revelatorie pentru atitudinea estetică cu totul elementară și este un corolar al nivelării artei cu viața, atît de frecventă. Prin aceasta se explică totodată și refuzul tacit sau violent față de arta care nu se exprimă prin semne imitative (ca impresionismul sau cubismul) unde raportarea la viața imediată și depozitarea afecțiunilor individuale devine mult mai grea.

Un alt aspect important al asemănării exhaustive a artei cu viața, proprie marelui public, este *dragostea pentru melodramă*. Melodrama îngădue (prin structura ei conformistă atît teoretică cît și estetică) o facilă asimilare a scenelor descrise și o rapidă identificare.

Inexistența spiritului critic și raportarea directă la acțiunile vizibile pricinuesc o lesnicioasă și pauperă efuziune. Intr'o pînză intitulată „Drama", Daumier a ilustrat cu uimitoare exactitate acest sentimentalism provincial, în care fenomenul de gradată simpatie și de crescîndă emoție e ușor de obținut. Melodrama, prin folosirea locului comun și prin înfățișarea sucombării omului în fața forțelor potrivnice, ilustrează suferințele păturilor lipsite de orizont revoluționar și aduce satisfacțiile unei solicitudini.

Succesul melodramei în marele public ilustrează de altfel și un alt fenomen important: obținerea unor rezultate maxime prin mijloace reduse. Astfel se produce o *disproporție* între efortul artistic și „emoția" provocată de el, care nu se întâlnește în atari dimensiuni în cazul receptării estetice înaintate.

O altă notă fundamentală a interpretării naive a artei este *accentuarea conținutului* în dauna formelor estetice. Publicul comun se ocupă în primul rând de subiectul operei de artă și este preocupat aproape exclusiv de el. Această preferință pentru tematică cunoaște numeroase formule, din care vom enumera cîteva.

In primul rînd, este *interesul pentru acțiune;* spectatorul comun e pasionat de peripețiile acțiunii și el obosește cînd acțiunea nu este vie, ca în romanele lui Proust, sau cînd ea are reveniri, ca în Dostoevski. El preferă acțiunea *schimbătoare,* dar având *o singură direcție* și a cărei înaintare o poate surprinde în *cadența bruscă* a evenimentelor.

El manifestă o reală nerăbdare de a cunoaște cît mai repede elementele subiectului și cei care folosesc arta în scopuri lucrative și-au dat seama de mult de acest fenomen. Aceasta se întîmplă nu numai în literatură, ci și în pictură (unde primează interesul pentru locurile sau persoanele indicate) sau, prin echivalență, în muzică (unde melodia este preferată armoniei).

Asimilarea cu eroii și localizarea faptelor produc alte consecințe însemnate cu privire la accentuarea interesului pentru acțiune. Cititorul mediu are o anumită concepție a verosimilului. Pentru el verosimilul nu este, ca în concepția clasică, ceea ce este posibil în anumite

norme; verosimilul este numai ceea ce el poate urmări și *reconstrui*. Astfel el admite lesne lovitura de teatru, desnodămîntul fericit nemotivat, întorsătura neașteptată, dar se opune acțiunii pe care o socoate *ilogică* sau paralogică, chiar dacă ea este posibilă, ca de pildă actul gratuit.

Este demn apoi de menționat marea lui receptivitate la *romantism*. Spectatorul mediu este extrem de sensibil la formele romantice (privit ca o categorie estetică, nu ca un curent artistic precis) și e dimpotrivă refractar elementelor clasice. Structura sa activă, emotivă și vădit apropiată de lirismul individual, mulțumește tendințele de regăsire în artă, pe când clasicismul, întemeiat mai ales pe elemente stilistice, îl îndepărtează prin morfologia lui.

Totodată el este evident receptiv pentru toate sentimentele, dar urmărește cu mult mai greu raționamentul preferînd, de pildă, teatrul sentimental, teatrului de idei.

Un ultim amănunt cu privire la asimilarea rapidă și aproape exclusivă a acțiunii este o anumită *tipizare*. Tipizarea constitue un procedeu comod de *reducere* a marei diversități de acțiuni sau eroi. Spectatorul mediu iubește (spre deosebire de estetician) să întîlnească chiar dela începutul dramei categoria căreia să i se poată alătura acțiunea sau eroul, ceea ce îi îngădue într'un anumit fel exercitarea *spiritului său critic*.

De aceea el este foarte atent la diviziunea genurilor (să presupunem comedie sau tragedie) și foarte ferm în calificarea subiectului (să presupunem film polițist sau film de dragoste). Poate folosi și azi tipizarea din primul teatru burghez, în care fiecare personaj avea un rol prestabilit, cunoscut chiar dela intrarea în scenă, ca în commedia dell'arte.

Publicul mare exercită spiritul său critic în forme proprii. Astfel el face o deosebire *profundă* între formă și fond. Pe cînd esteticianul nu face această diviziune decît incidental și metodologic, spectatorul naiv găsește aici deosebiri clare, foarte serioase și mai ales foarte logice. Astfel, dacă îi vor place anumite elemente stilistice (decor, costume), dar va fi în dezacord cu tema socotită imorală sau ilogică) el va lăuda forma în detrimentul fondului, și invers. Această *facilă disociere* îi îngădue antiteze ce constitue cele mai grele probleme estetice și pe care el le rezolvă cu calm.

Este curios că uneori, deși în medie puțin sensibil la realele însușiri de formă, el ajunge prin căi cu totul străine de atitudinea estetică înaintată, la constatări *pur estetice*. Astfel, iubirea pentru culorile vii, să zicem violet sau roșu aprins, îl poate face să iubească aspectele pur formale ale unei opere. Alteori, el poate admira un obiect de artă pentru virtuozitatea execuției (mîna unei statui, albastrul ceresc).

Această reperare de elemente estetice formale este obținută prin asociații personale și procedee de-obicei *intransmisibile*. In general,

marele public este mai sensibil la *simetrie* şi la *unitate vizibile*, gustînd mai greu simetria non-geometrică sau unitatea ascunsă.

In sfîrşit, el iubeşte în artă mai ales *formele închise*. Astfel el preferă cu mult cartea cu desnodămîntul povestit, cărţii echivoce sau care îngădue mai multe soluţii.

Spectatorul (din nou în sens larg), vrea să părăsească pe eroi într'o situaţie *bine definită:* de pildă, dreptate, căsătorie, moarte. El admite mai curînd desnodămîntul cel mai tragic, unui sfîrşit imprecis, manifestînd aci dorinţa lui de a găsi în artă formule de viaţă. El e de acord cu moartea Fedrei, dar nu e de acord cu reintrarea în negură a lui Lew Mişkin, idiotul descris de Dostoevski. In pictură, el manifestă această tendinţă prin antipatia faţă de tablourile care arată o acţiune întreruptă sau un personaj tăiat în două (ca în El Greco). In muzică, el preferă melodia care sfîrşeşte cu un acord major şi în sculptură recunostitue cu greutate o statue căreia îi lipsesc fragmente (de pildă, statuile elene mutilate). Este aci un finalism care se hrăneşte dintr'o gradare acceptată şi mereu solicitată.

In judecăţile sale estetice, consumatorul naiv prezintă unele particularităţi elocvente, de o intentitate evident variabilă. Astfel, pe cît caută *noutatea* temelor, pe atît el este supus unui *conformism estetic.* Aspectele estetice primite *dăinue cu mult mai mult* la spectatorul comun decît la spectatorul educat teoretic. Persistenţa lor este cu totul remarcabilă pentru estetician. De pildă, spectatorul comun va raporta numeroase opere la un autor *anumit:* astfel, el va compara mereu jocul unor actori cu jocul actorului preferat.

El este puţin sensibil la deosebirea dintre frumuseţea naturală şi cea artistică şi este dispus să confunde şi aici fără încetare ambele planuri. El este favorabil *imitării naturii* şi socoate adesea reproducerea ei fotografică drept o izbîndă estetică. In formele cu totul inferioare se manifestă chiar reveniri la ideografia infantilă, şi admiraţia reproducerii nu mai ţine seamă nici de legile geometriei elementare ca, de pildă, perspectiva.

Contrastele vii, de culori, de situaţiuni, care prilejuesc fixări lesnicioase sunt de asemeni cultivate. Conformismului estetic i se adaugă, în mod subsidiar, dispreţul pentru formele critice care întovărăşesc opera — să zicem ediţia sau prefaţa. Acest dispreţ procede dela o atitudine foarte complexă în care credem că se pot discerna, pe de-o parte, încrederea în capacitatea de a seziza esenţialul fără concursul altora, şi, pe de alta, lipsa de încredere în *valoarea detaliului*.

Mai însemnăm, în stadiile elementare, dificultatea de a disocia gustarea operei de momentul extern concomitent. Se observă odată că deşi putem fi în timpul unei călduri excesive, noi suntem totuşi în stare să apreciem un peisaj de iarnă. Această *disociere de împrejurarea externă* este mult mai dificilă la publicul naiv.

O trăsătură demnă de reţinut este şi raportarea operei de artă la *actualitatea strictă*. Perspectiva istorică este de-obicei absentă şi nu ne referim acum la cronologie, ci la *istoria* fiecărei arte. Totul este văzut prin lentilele prezentului. De pildă, primitivii unui curent, să presupunem cei francezi, în pictura pe panou, nu pot fi gustaţi de spectatorul mediu, deoarece lipsa unui material aperceptiv îi interzice *transpoziţia* necesară. Astfel el identifică oameni ai prezentului chiar în operele trecutului său, pus în prezenţa unei opere aparţinând unei civilizaţii înapoiate, el o poate găsi comică.

Snobismul artistic (de asemeni o atitudine estetică elementară, în cinda aparenţelor) se manifestă prin aceeaşi strictă menţinere în prezent, prin raportarea la elemente exterioare artei — cum a arătat-o un Jules de Gaultier — şi amintirea soţiei lui Swann, Odette de Crécy, poate fi folosită cu succes aci.

Este interesant rolul *compensatoriu*, cum s'ar spune în terminologie psiho-patologică, al artei, pentru publicul neavertizat din punct de vedere artistic.

De sigur că şi pentru artist, arta este adesea o compensaţie. Dar la el, arta devine însăşi activitatea vitală sau, cum spune Rilke undeva, arta este şi ea un mod de a trăi. Dar în cazurile pe care le studiem, arta devine o completare a vieţii, un mod de a dobîndi vital şi *efectiv* ceea ce este refuzat de realitate. Utilizând arta, terenul vieţii nu este implicit părăsit; dimpotrivă, arta este folosită şi pentru supleare, dar şi pentru reintregire. De aceea este cultivat intens caracterul de iluzie consimţită al artei. De aceea spectatorul retrăieşte efectiv scenele de dragoste văzute pe ecran sau în carte. De aceea el iubeşte decorativul pe care nu-l poate obţine în viaţă.

Pe când poetul care a realizat un castel în versuri, renunţă (la cel real cel puţin în clipa creaţiei) spectatorul mediu îşi ascute dorinţa pentru castel, în faţa reprezentării lui. Să cităm romanul de aventură care îndeplineşte cu uşurinţă un rol compensatoriu într'o societate nivelată prin forţă sau incendiatorul care savurează filmarea incendiului

Alteori sunt tendinţe economice sau erotice care duc la funcţia compensatorie, în grad intens, a artei. Să adăugăm că cititorul fără cultură artistică specială, are tendinţa de *a aplica* în viaţă ceea ce a învăţat în artă. Astfel rolul hipnotic al artei (de care a fost multeori acuzată), apare mai ales la acei lipsiţi de educaţie artistică, care urmăresc reproducerea celor înfăţişate. Văzînd în artă formule de viaţă, ei vor *imita* în amănunt cele aflate, subliniind mai mult *necesitatea* imitării decît imitarea *reală*, prin fidelitate la un gest, la o intonaţie sau la un costum.

Acest fenomen de aplicare a celor învăţate în artă poate fi şi individual cazul aventurierilor de tip donchişotesc — dar poate fi şi colectiv cazul sinuciderilor produse de lectura lui „Werther" — sau cazul ligilor feministe care au folosit piesele lui Ibsen. Interzicerea

unor anumite melodii romantice, aşa cum s'a procedat uneori, ni se pare a exemplifica strălucit acest caracter.

Arta produce mai ales asupra acelor care o interpretează naiv, un fenomen accentuat de *bovarism* şi se ştie bine că multe hotărîri de a modifica viaţa, fără modificarea simultană a condiţiilor ei, sunt rezultatul influenţei artistice.

In general, spectatorul mediu caută regăsirea sa în artă şi el cultivă cu recunoştinţă sau entuziasm opera şi autorul care îl reflectă intenţionat şi vizibil. Exemplul îndepărtat al picturii flamande (care coincide cu calităţi estetice) şi acel mai apropiat de noi, dat de romanul naturalist francez, (care are mai puţine însuşiri estetice), reflectă această masivă înregistrare.

Publicul mediu iubeşte şi admiră, în judecăţile sale, operele despre care crede că nu le-ar putea săvârşi el însuşi, ajungînd adesea să preţuiască însuşiri puţin admise de estetician: recordul, dexteritatea, virtuozitatea; dimpotrivă, el iubeşte mai puţin ceea ce crede că poate săvîrşi el însuşi, fiind condus de principiul diferenţierii profunde dintre omul comun şi artist.

Este instructivă atitudinea medie a spectatorului cu privire la valorificarea operei de artă din punct de vedere emotiv. El iubeşte emoţiile *extreme*, care îi îngădue efuziuni abundente, şi *bine precizate*, care îi îngăduie efuziuni rapide. Intrebuinţăm intenţionat termenul de emoţie, care a început să nu mai aparţină vocabularului estetic, — deoarece el reflectă o stare încă foarte răspîndită.

Totodată spectatorul nostru are o atitudine *activă*, de intensă participare, pe cînd atitudinea contemplativă îi este mai străină. Astfel el are entuziasm, ură, dragoste (sentimente *puternice* şi *definite)*, dar nu gustă genurile în care participarea lui e silită să *ezite;* nu-i plac personagiile cu o viaţă complexă sau confuză, cu o existenţă ambiguă, cu un rol echivoc. El iubeşte pe Rodrig, urăşte pe Iago sau pe eroul sumbru din „La Răscruce de Vânturi", dar nu ştie precis ce reacţiuni să adopte faţă de Hamlet, de un personaj din André Gide, sau chiar din Bernard Shaw, — ceea ce îl indispune.

Spectatorul naiv mai are o anumită *seriozitate* specifică, compusă din tensiune puternică şi din urmărire atentă, care se exteriorizează în forme destul de curioase.

Faţă de artist, publicul mediu are o atitudine de asemeni diferenţiată. In primul rând, artistul este socotit a fi purtătorul unor daruri funcţional diferite de cele obişnuite. Apoi, aceste forţe sunt socotite ca depăşind chiar pe artist, care este mai mult un depozitar decît un proprietar al lor. Cităm un fapt revelatoriu în sprijinul acestei afirmaţii, luat din biografia lui Mozart. Fiind la Neapole, publicul crede că tînărul artist datorează talentul său unui inel purtat la deget şi atunci acesta este silit să scoată inelul. De sigur că această scenă nu s'ar repeta întocmai în zilele noastre, dar ea îşi menţine o bună parte din semnificaţie.

Consumatorul obişnuit de artă nu cercetează apoi *etapele* creaţiei, fiind adept al *inspiraţiei* (ca formă de revelaţie subită) şi tinde să socotească procesul creator drept un *întreg iraţional*. El admiră artistul, îl socoteşte oarecum demiurg, creator de viaţă, şi manifestă încrederea sa prin curiozitate faţă de viaţa *intimă* a acestuia, văzând în ea strînse corelaţii cu opera. Biografiile romanţate exemplifică bine acest mod de a privi pe artist.

El crede de asemeni — e drept în mod vag şi obscur — că opera de artă îi este *oarecum destinată* şi lui, ca persoană fizică precisă. De aci, poate, pasiunea dedicaţiilor. Apoi, el prezumă adesea o anumită complicitate a autorului cu el, în dauna unora dintre eroi. Astfel cînd Charlie Chaplin, o clipă înainte de cîntec, pierde textul pe care nu l-a memorizat, spectatorul are sentimentul unei tacite complicităţi care se manifestă la el printr'o plăcere anticipată.

Un fenomen care aparţine de asemeni interpretării naive a artei este judecarea unei arte *prin mijloacele alteia*.

Astfel judecarea prin metodele literare a operelor plastice, întovărăşirea muzicii de imagini sau asociaţii de idei în mod exclusiv, aducerea literaturii la limitele ştiinţei descriptive, fac parte (în ciuda unor rezultate interesante), din modurile primare de a recepta arta.

O ultimă problemă pe care o vom releva este aceea a formulării şi transmiterii judecăţii artistice la spectatorul naiv.

In primul rînd, spectatorul lipsit de educaţia artistică, simte nevoia de a se exprima critic imediat. Apoi, el tinde să *califice succint* opera prezentată. In sfîrşit, el este foarte sugestibil *înainte* de formularea unei păreri, dar poate deveni foarte perseverent din clipa adoptării ei. Deşi avînd o scară foarte mobilă, — cînd judecata este în funcţie de un *etalon*, adică de un autor sau de o operă preferaţi, modificarea convingerilor pe cale conştientă este foarte anevoioasă.

Distanţa critică faţă de operă este foarte redusă; exteriorizarea este facilă şi ţine adesea de dogmatism. Cu privire la acest dogmatism, este demn de însemnat că el se înfăţişează sub formă individuală, care lasă altora dreptul de a crede altfel: formula pirandelliană „fiecare cu adevărul său" are mare valoare circulatorie în marele public, şi ea este ilustrată de un cunoscut proverb romîn.

Sunt demne de reţinut şi unele tendinţe colaterale operei de artă manifestate de publicul obişnuit. Insemnăm printre ele, în primul rînd, tendinţa de *a imita* opera de artă (care e totdodată un stadiu incipient al creaţiei artistice, cum bine a observat André Malraux); apoi observăm tendinţa pe care am denumi-o de *„schimbare a semnului"*: spectatorul naiv iubeşte să refacă în imaginaţie tragicul în comic, şi invers. De asemeni el închipue „variante" ale operei, mai ales cînd ea îl nemulţumeşte.

Este evident că acestea sunt numai cîteva din semnele izbitoare ale interpretării naive a operei de artă şi absenţa de bibliografie în jurul problemei îngreunează mult cercetarea, care ar trebui să fie sprijinită de o vastă anchetă sociologică.

D. TROST

Z V O N

Alături de-un susur de şipot
Stă moartea mea cu năframă;
Atins-a în treacăt un clopot
Şi-mi cîntă cu glas de aramă.

Cu inima nepăsătoare
Eu cînt încă lumea, cu-albine,
Şi roua cu miei prin cicoare,
Când moartea se uită la mine!

Şi tremur în vântul de seară
Trecut prin inimi de dalii,
Cînd sună clopote iară
Vestind limpezimi de Rusalii.

R. HAN

ÎNTÎMPLĂRI DINTR'O COPILĂRIE

(Fragment)

Răducu a trebuit să facă o sforţare neobişnuită ca să-şi deslipească pleoapele lipite de somnul greu.... A deschis ochii mari, dar l-a orbit ploaia de lumină albă a dimineţii şi i-a închis la loc repede... Nu prea înţelege cum de-a apărut într'însul, iar, chipul acela, de care, cînd îşi aminteşte, îl cuprinde un fior de spaimă....

Spaima acelei întîmplări îl urmărise zile dearîndul, îl chinuise, apoi se destrămase într'însul ca o ceaţă alungată de vînt... Işi mai aduce aminte, cîteodată, de omul rău, ca de un lucru pe care nu eşti sigur dacă l-ai văzut în realitate şi-l crezi mai mult un produs al imaginaţiei tale.....

Mama începea să plîngă, dacă se întreba de omul rău, iar tatăl, ca'ntotdeauna îl privea lung, cu insistenţă şi încheia această discuţie mută, printr'un clătinat din cap....

Lui Răducu îi era frică de tatăl lui, mai ales fiindcă înţelesese că are dreptul să-i bată pe fraţii lui mai mari... Pe el nu-l bătuse încă, dar se gîndea că într'o zi ar putea să-i vie rîndul — i-o spuneau acele priviri crunte şi clătinatul din cap — şi-l cuprindea un tremur ca şi cum l-ar fi văzut pregătindu-se să-l lovească....

Nu ştiuse ce'nseamnă bătaia! Văzuse pe tatăl lui, bătîndu-i pe ceilalţi fraţi, dar nu simţise durerea şi asistase întotdeauna cu indiferenţă, ca la un joc.

Pe el îl făcuse omul rău să simtă durerea.... După întîmplarea aceea plânsese mai mult fiindcă înţelesese că actul acela brutal, dureros îl şi umilise....

In zilele următoare, de cîte ori tatăl lui bătea pe vreunul din ei, era cuprins de un sentiment incert de revoltă şi desgust.... Atunci s'au ridicat, cutezătoare, într'însul, întrebări mari: Cine era omul acesta şi de ce putea să-i bată? De ce, uneori îl asculta şi mama?

Işi amintea, că, uneori, cînd fraţii lui se luau la ceartă şi la bătae, apărea mama care, după ce-i despărţea, îi mai dădea şi ea cîteva celui care provocase bătaia... Mama era judecătorul... Poate tot ea îi dăduse şi tatălui, dreptul să bată!!...

In mintea lui Răducu, prezența neintreruptă a mamei, acasă, îi acordase acesteia a autoritate deplină. Tot ceea ce făcea ea era bine primit și nu provoca revolte și intrebări în sufletul lui... Dar prezența scurtă, a tatălui — la prînz numai, căci dimineața pleca înainte de a se scula copiii, iar seara copiii se culcau înainte de a veni el — îl determinase să vadă într'insul un strein, de care te apropii din curiozitate și ți-i frică fiindcă-l vezi mare și încruntat...

...Răducu rămase cu ochii închiși, mai multe clipe, ascultînd vorba pe, care o auzea lîngă dînsul, la doi pași... In tăcerea atentă dintr'însul, recunoscu vocea tatălui său... Și mai era un glas, pe care parcă-l mai auzise și se chinuia să-și aducă aminte, cînd? Și fiindcă amintirea nu era precisă și iar se învolburase în trupul lui acei nouri negri de spaimă, voi să se convingă și deschise iar ochii.

Lumina nu-l mai orbi și deosebi oamenii și lucrurile...

Intâi crezu că se înfiripă iar, vedenia, într'însul... Apoi conturul precis al camerei și a tot ce vedea, îl asigură că nu era nălucire... Vedea mișcările celor doi oameni: tatăl lui și lîngă el, acolo, in cameră, omul rău... căpcăunul... care voise să-i smulgă urechea cu rădăcini cu tot și-l lovise peste obraz...

Și amintirea întîmplării de-atunci, mai precisă acum într'însul și mai dureroasă, mai amenințătoare și prezența atît de aproape a dușmanului, lîngă tatăl lui — desigur că venise ca să-i spue întîmplarea — făcură să-i fulgere prin minte o nedumerire, că tatăl lui nu smuncise încă plapoma de pe trupul gol și că nu începuse să-l lovească, cum făcea cu frații lui, cîteodată, disdedimineață, cînd se sculau înaintea lui și chițcăiau și rîdeau, făcînd larmă și nelăsîndu-l să-și implinească somnul... Dar nedumerirea trecu ca un fulger prin gîndul lui, și'n urmă năvăli spaima...

Atunci cînd omul rău îl lovise și-l aruncase pe poartă, zăpăcit de spaimă, pierduse orientarea și gîndul... Intîiu, apucase la fugă la deal, cu inima bătînd să-i spargă pieptul... Așa face și pasărea cerului, pe care sufletele haine o închid prizonieră, într'o colivie... Nu mai vede, nu mai simte, instinctul n'o mai sfătuește și-și izbește capul de gratii, pînă ce cade, frîntă de oboseală și de spaimă...

Acum, în mintea lui Răducu, încolți un singur gînd: omul rău era aici! Nu-l pedepsise destul și-l urmărise...

Voi să-și tragă plapoma peste cap, dar uitase că mîinile-i erau sub plapomă și le ridică în sus, desvelindu-se mai tare... Își adună trupul, ghem, și se trase lîngă perete... Privirile-i căutau fixe înainte....

Rămase așa, o clipă, două... Nu era vis!... Nu era vedenie!...

Atunci ridică și omul rău privirile spre pat... Ii se întîlnită privirile și se încleiră... Omul rău rîse!... Dar nu era rîs! Lui Răducu i se păru că-i rînjet de cîine turbat... Ii vedea colții uriași, veninoși... Parcă i-ar fi intrat în carne și durerea i-ar fi ajuns în măduva oaselor...

Voind să se retragă și mai înapoi, trupus svîneni și se izbi de perete... Scoase un strigăt care detună casa, ca un trăsnet...

* * *

Așa cum este, mică și joasă, cu încăperi prea puține pentru o familie numeroasă ca a lor, cu acoperișul spart în cîteva locuri, — încît, cînd plouă, mai picură și înăuntru, iar iarna sobele înghit care întregi de lemne și tot nu se încălzește prea bine, — casa e a lor și faptul acesta le dă o siguranță mare într'înșii și în ziua de mîine... Nu plătesc chirie și asta-i mare lucru, căci, dacă ar trebui să stea cu chirie, Dumnezeu știe de unde ar mai plăti-o. Leafa de funcționar, mică, abea le ajunge și așa....

Are colegi, cu cîte un copil doi, și tot îi aude plîngîndu-se de soartă... Ce să mai zică el, cu șapte? Și încă ei doi? Nouă guri... Și, iată că le ajunge, că — ce-i drept, nu-i păcat — omul se întinde cât i-i plapoma și dacă are mai puțin, se mai strîng cheltuielile, ca să-i ajungă... Mama coase singură pentru copii, mai preface o haină, mai pune petec peste petec... Rufele le spală tot ea, ca să facă economie, mai crapă și lemne... Numai cu mîncarea-i mai greu... Nouă guri, nu-i una și cu mîncarea nu-i glumă... Dacă li-i foame, copiii plîng și cer și nu-i rabdă inima pe niciunul din părinți să-și vadă copiii plîngînd de foame... Mai bine își pune gîtul în ștreang!...

Cînd n'are, se împrumută pînă la leafă, ia pe cont dela băcan, dela pitărie, dela măcelar, face pe dracu'n patru și niciodată nu lipsește din casă zahărul, pîinea, carnea și făina de păpușoiu... Mămăliguța e baza... E grea viața dusă așa, de azi pe mîine, — tragem targa pe uscat, spune mama, cu resemnare mohorîtă în suflet, dar fără urmă de imputare în glas și pe chip cu un soare, care luminează casa; e totdeauna gata să se jertfească pentru copii... Deși nu i-o mai spune de mulți ani, el face, totuși, totul, numai pentru ea... Chiar copiii au fost, de fiecare dată, o bucurie făcută ei... Cîteodată, cînd greutățile vieții îl împotmolesc, se gîndește și nu înțelege cum de a putut fi atît de ușuratec și necugetat... A adus pe lume o droaie de copii, pe care nici nu va putea să-i crească cum ar trebui... Casă mică, leafă mică, masă îndestulătoare, dar nu întotdeauna consistentă... Cîteodată nu poate dormi de grijile care-l frămîntă și, atunci, se ridică noaptea din pat și stă pe marginea patului, ca un om trudit...

In odaia dela mijloc, arde toată noaptea un opaiț... La lumina palidă, el vede copiii care-și dorm somnul binefăcător, liniștiți, claie peste grămadă, cîte patru într'un pat și se gîndește cu groază la viitor, ce se vor face?, cu ce-i va da la școală?, unde vor încăpea cînd vor mai crește?... Și, dacă nu i-ar mai străfulgera sufletul întune-

cat, cîte o speranță, ar înnebuni... Copiii vor crește, le va găsi cîte un serviciu, poate îi vor fi chiar de ajutor... Se va mîndri cu ei!...

Nevestei nu-i spune ce gînduri îl frămîntă și ea, cînd îl vede tăcut, crede că-l apasă grija treburilor dela serviciu, numai cifre calcule, cu mare bătaie de cap... Ea crede, adeseori, că, în ce-i privește, el nu are decît o grijă: să le aducă leafa. Restul lasă în sarcina ei, ce-i mai greu, să rezolve problemele vieții... S'a deprins de mult cu felul lui de-a fi, și acum nu-l mai întreabă nimic... Dacă vrea și are gust de vorbă, îi mai spune noutăți de prin oraș, dacă nu...

Trăește aici ca într'o lume despărțită de lumea din afară cu un zid dus pînă la ceruri! Nu mai ține minte de cînd nu a mai ieșit în oraș!

Dar, n'are copii? Nu-i toată ziua ocupată? N'a dat ea vieață acelei lumi care mișună în jurul ei, care o ascultă, care-o iubește, pe care o conduce? Impărăția ei! Ce-ar putea-o face mai fericită? A convenit demult cu ea însăși că bucurie mai mare nu poate fi, decît emoția acelui tablou, cînd toți copiii o înconjoară și o prind de mîini, de picioare, își lipesc obrazurile rumene de trupul ei, ca să-i arate că-i a lor, numai a lor... Nu așteaptă altă bucurie mai mare!...

Se gîndește și ea la viitorul copiilor, ar vrea să-i dea pe toți la școală, să învețe carte, să ajungă „oameni mari"... Trei sunt în liceu, Lia, Tică și Sandu, alți trei în școală primară... și despre toți tatăl aduce acasă, dela profesori, numai laude... Bucuria îi umple sufletul cu încrederea că va fi așa cum visează...

Aceasta li-i vieața, așa cum li-a dat-o Dumnezeu și așa cum și-au făcut-o... Cîrtesc rar contra ei, numai la necazuri mari... Alte bucurii au rar, încît, la una nouă au uitat de mult pe cea veche... Și, fiindcă n'au avut bucurii prea multe, s'au învățat să nu-și facă planuri... Din cîte și-au făcut, prea puține au realizat... Mai au, însă, un plan, din primul an al căsniciei, pe care nu l-au părăsit, pe care și-l aduc aminte în fiecare zi, fără să și-l divulge, dar de care vorbesc neapărat odată pe lună... Repararea și mărirea casei... Șaptesprezece ani au trecut și nu l-au realizat, dar numărul tot mai mare al anilor trecuți nu i-a descurajat... In fiecare an speră că-l vor realiza în anul viitor... Așa, cum și el, tatăl, de cînd l-au năpădit greutățile, n'a mai putut să-și facă un costum întreg de haine, deodată... Cînd avea pantaloni noi, îi era haina veche și invers... Dar nu-și pierde speranța că într'o zi își va face unul ca să lase cu gura căscată pe colegii de birou...

Cu casa, e lucru mai grav.. Cînd era pe patul de moarte, mama lui l-a pus să jure că nu va vinde casa și, că va repara-o ca s'o lase moștenire copiilor... I-a lăsat și cîțiva bani pentru reparație, dar parte i-a cheltuit cu înmormîntarea ei, parte a fost cerută de nevoile casei... Și-a îmbrăcat copiii... Atunci și-a făcut și el un costum întreg... ultimul...

Iși urmărește mereu, ca o obsesie, jurămîntul dat și nerespectat. Se mîngîie cu promisiunea pe care și-o face că pînă la urmă tot va repara casa... Are și casa nevoie de reparație, dar de unde bani? Imprumut? Ar putea să facă, la Stat, dar pe urmă îi oprește lunar, și nu-i mai ajunge în casă... Cu ce-și hrănește copiii? Ar fi atunci, ca și cum ar plăti o chirie... Și nu-și poate lua angajamentul acesta...

Și anii trec, unul cîte unul... El nu mai este cel ce-a fost... Parcă nici nu mai are aceeași putere de muncă... și vederile i-au slăbit încît anul acesta a trebuit să-și cumpere ochelari...

Casa îmbătrînește și ea... Găurile din acoperiș au crescut, cerdacul s'a șubrezit, de-au început să-i iasă scîndurile... Ușile s'au uscat și s'au lăsat, de nu se mai închide cum trebue.. Iși dă seamă că, cu fiecare an trecut, reparația va cere cheltuială mai mare, simte un vînt de iarnă și de desnădejde prin suflet și parcă i-ar veni să-și ia lumea în cap... Nu-și mai face socoteli și planul acela i se pare atît de îndrăzneț... Nici nu se mai gîndește atît de des la dînsul...

Toate aceste griji, toată lupta lui cu viața, l-au îmbătrînit înainte de vreme. A devenit mai ursuz, nu poate suferi jocurile sgomotoase ale copiilor... Constată că Valeria a devenit prea cheltuitoare, deși copiii au crescut, cer mai mult și el aduce cît aducea și înainte...

Presupunerile îl supără și trebue să se stăpînească tare, ca să nu izbucnească! Cît de puțin au avut, dar, totuși, scandal și discuții în casă, mai ales în fața copiilor, s'au ferit să provoace...

Pînă ieri!

Valeria îi spusese că trebue să facă ce-ar putea, să rupă dela alte nevoi, ca să facă o ușă de lemn în locul perdelei care despărțea camera din față de camera dela mijloc... Ii spusese cu glas domol, care nu cere niciodată și, mai ales, nu impune, dar pe care, totuși, îl asculți... El o ascultase întotdeauna, dar, de data aceasta parcă-l fripsese cu fierul roșu...

— Ce? Ușă? Numai ai pe ce da bani?

Valeria îi privi mirată, isbucnirea...

— Vine iarna, Pavel... Nu mai putem arde trei focuri... In bucătărie, oricît foc ași face, e frig ca'n moară... Au început să mă doară picioarele... Trebue să mă mut la mijloc...

— Cu atîta mai bine! Ce-ți trebue ușă? Faci foc la mijloc și se încălzește și'n cealaltă cameră...

— Și lucrurile? Pierdeaua s'a rupt... Aburul desface și strică totul... Se fac praf lucrurile...

Ieșise și plecase la serviciu fără să dea un răspuns... I-a părut rău, tot timpul, de purtarea lui. Seara, venind acasă, intrase pe la Toader Otrocal și-l chemase pentru a doua zi dimineața, ca să ia măsură și să facă ușa...

Acasă, cînd Valeria i-a adus mîncarea, i-a spus stingherit, fără să ridice privirile spre ea:

— Mîine dimineață are să vie Otrocal, ca să ia măsură pentru ușă....

— Bine! zise ea simplu și-i turnă în farfurie borșul fierbinte în care înotau steluțe galbene de fidea și grăsime... Aburul cald îi ajunsese la nări și-și simți sufletul năpădit de o bucurie nouă, necunoscută... Valeria era o gospodină pricepută și o femee bună... Fără ea casa ar fi fost în paragină și pustie... Și sufletul lui ar fi fost și mai pustiu...

— Să nu fii supărată pe mine, Valeria! Am și eu necazurile mele... zise el încet, parcă cu frică să nu-l audă copiii...

Femeea se aplecă mai mult spre dînsul, fiindcă nu era sigură de cele ce auzise și, făcînd gestul, trupul ei plîns și cald îl atinse. De mulți ani nu trecuse prin el furnicarea aceea!

Intoarse capul spre ea și-i văzu fața rumenită de dogoarea plitei încinse... Era tot frumoasă și trupul acela, care dăduse viață altor vieți se împlinise prin actele succesive ale procreației și nașterilor... Iși surîseră, apoi el începu să mănînce, sorbind sgomotos...

Retrași pe paturi, ghemuri, copiii își aruncau priviri furișe și se vedea că abea-și pot ține rîsul. Făceau mare haz oridecîteori tatăl lor mînca supă sau ciorbă, fiindcă sorbea sgomotos lichidul din lingură. Dar se abțineau, să nu rîdă, fiindcă știau că tatăl lor nu poate suferi sgomotul și mai ales rîsul...

Și se stăpîniră încă o clipă, două, apoi bufni unul, după dînsul, altul și, deodată, toți... In acelaș timp se repeziră în fundul patului, ascunzîndu-se unul într'altul...

Tatăl întoarse lingura dela gură spre farfurie și înălță capul. Chipurile copiilor erau acum de piatră și privirile lor urmăriră speriate mișcările omului dela masă....

— Diavolilor! zise el și nu-și putu stăpîni rîsul.

Dar rîsul tatei era rar și întîmplarea că rîsese se număra printre întîmplările de pomină. Chipurile copiilor deveniră și mai serioase.

Nu fusese, însă, niciodată, în casă, atîta lumină... Curgea lumina aceasta ca un șuvoiu prin sufletele copiilor și ale părinților...

*
* *

In sufletul lui Toader Otrocal, întîmplarea cu copilul care voise să-l fure, n'a lăsat urme... Se bucurau că-l prinsese și că nu rămăsese păgubaș, apoi, intrînd în casă, îi povestise și femeii, care se mirase de îndrăzneala țîncului; făcură haz și de fuga speriată a copilului...

— Nu l-ai cunoscut al cui era, omule?

— Nu!

— Ar fi trebui să-l faci să-ți spue, ca să înștiințăm părinții să fie cu ochiul pe el... Știi, vorba bătrînească; azi fură un ou, mîine un bou... N'are să ajungă bine, copilul, cine-o fi!... Dece nu l-ai adus încoace?... Să-l fi dus eu la părinți... Să-i fi dat o lecție sub ochii mei...

— Ce să-l mai aduc? Era cît pumnu!... Și tremura ca puiu de vrabie.

Intîmplarea s'a scufundat, în aceeași zi, în sufletul lor, ca'n mîl și la suprafață n'a mai ieșit... Sunt fapte blestemate să nu aibă amintire... Se părea că e unul din acestea...

In casa lui Toader Otrocal viața a început să se scurgă iarăși ca mai înainte... Deșteptarea, cafeaua, plecarea la cîrciumă cu scandalul făcut de femee, o oră, două, de lucru, în atelier... Și clienți? Ioc...

Deaceea, cînd poarta s'a deschis și femeea l-a văzut pe Pavel Nedelcu intrînd și-a închipuit că vine să-i dea ceva de lucru lui Toader și i s'au muiat picioarele... De bucurie, dar și de ciudă. Și bețivul e iar la cîrciumă, n'ar mai ajunge! zise ea în gînd. Apoi către Nedelcu:

— Așteptați o clipă! Mă duc să-l chem!

Toader Otrocal era la cîrciumă, la masă cu mai mulți cunoscuți și, cînd își văzu nevasta intrînd, înțelese că-l căuta cineva și se ridică... Se duse spre ea, ca să-i scurteze drumul și vorba cicălitoare...

— Ce-i? întrebă el neprietenos.

— Hm! Ce-i! Ai prins rădăcini? Te caută cineva!

— Cine?

— Un client!...

— Mă întorc... zise el întorcîndu-se spre masa dela care plecase și ieși...

— Te întorci? Bețivane! Mi-ai mîncat tinerețea! Trebue să umblu prin crîșme, ca să te adun! Ascultă jupîne, se întoarce către negustor, dacă-i mai dai să bea, ai să ai de furcă cu mine...

Oamenii din cîrciumă rîseră, unii plesniră din limbă, alții bătură din palme...

— Amarnică femee!...

Femeea ieși și se făcu iar liniște...

Cu Pavel Nedelcu, Toader Otrocal n'a zăbovit mult. I-a promis să fie la el a doua zi dimineață, i-a cerut un aconto, l-a luat și nici n'a mai intrat în casă. S'a întors la masa pe care o părăsise...

In noaptea aceea, Toader Otrocal s'a întors acasă mai tîrziu decît de obiceiu. Dar dimineața s'a sculat ca'ntotdeauna...

— Vezi să nu greșești drumul.. i-a aruncat nevasta, vorbă înțepătoare, la plecare. Dar el s'a făcut că nu aude...

Venise prea dimineață... Copiii nu erau încă sculați...

Intră în casă condus de Petre Nedelcu, care-i arătă ușa, scoase metrul și carnetul pentru măsură și începu să însemne.

Insemnase cîteva măsuri, cînd atenția îi fu atrasă de mișcarea bruscă a unui trup în patul din față și ridică privirile... Văzu chipul schimonosit de groază al copilului... Il recunoscu, deodată... Dacă copilul ar fi tăcut, ar fi tăcut și el... Nu-i convenea, în orice caz, să spue că-l bătuse, că-l prinsese la furat... Pe părinți îi doare orice faptă urîtă a copilului lor...

In aceeaşi clipă copilul scoase un strigăt asurzitor şi ridicîndu-se în picioare, sări jos, apoi se repezi spre uşa care ducea spre bucătărie...

— Ce-i? Ce s'a întîmplat? se sperie Pavel Nedelcu, neînţelegînd ce se întîmpla...

Răducu găsi minerul uşii, o deschise, trecu prin sală şi, cînd ajunse în bucătărie, se prinse cu amîndouă mîinile de picioarele mamei şi-şi ascunse faţa în poala ei...

— Răducuţ... Ce-i?... Răducu!...

— Mamă, omu rău! Mamă, omu rău!... atît reuşea să spue, printre oftaturi şi sughiţuri de plîns sec...

— Răducu, eşi cu mama! Nu-i nimeni!...

Mai trecură cîteva clipe de spasmuri, în care timp mama se sforţa să-l liniştească şi el se gîndea că acum omul rău venise să-i spue tatălui adevărul, să divulge taina...

Dar nu trecu mult timp şi uşa se deschise şi Pavel Nedelcu intră în bucătărie. Toader Otrocal venise şi el, dar rămase în săliţă...

— Ascultă, Valeria, zise bărbatul, meşterul l-a prins pe copil în curtea casei lui, tocmai cînd voia să iasă pe poartă cu un aeroplan mic, pe care-l furase de pe cerdac...

Răducu auzi glasul răspicat al tatălui divulgînd taina. Îi venea să ţipe, iar că jucăria aceea o văzuse el şi dacă pusese mîna pe ea era a lui, că omul rău i-o luase şi-l bătuse... Poate ar fi ţipat, dacă în clipa aceea n'ar fi simţit trupul mamei deslipindu-se de al lui şi mîinile ei căutînd să-l îndepărteze. Spaima nu mai era atît de mare într'însul, căci era acasă şi lîngă mama, dar sufletul îi era gol şi nu mai avea nici glas ca să ţipe... Apoi îşi simţi braţul cuprins de o altă mînă, grea, şi înainte de a bănui ce se va întîmpla, simţi o arsură usturătoare pe spate. Apoi încă una, şi încă una şi glasul încîudat al tatălui...

— Na! Na! Na! ca nişte icnituri, care arătau sforţarea pe care o făcea cînd dădea cîte o lovitură...

De cîte ori nu-i văzuse pe fraţii lui svîrcolindu-se sub ploaia loviturilor nuelii dela grinda podului, Sfîntul Nicolae? Aşa dar nu era nevoe să-şi frămînte mult mintea ca să afle ce se petrecea cu dînsul. Se petrecea prima dată şi venise atît de neaşteptat încît nu avea nici lacrimi. Ţîşnise într'însul doar mirarea că mama lui nu sare să-l apere, ca altădată. Nu-i auzea nici glasul. Era singur, părăsit, bătut sub ochii omului rău...

— Lasă-l cucoane! întrerupse întîmplarea glasul strein şi mîna omului rău se puse pe mîna tatălui său şi opri loviturile...

— E copil! mai zise tot omul rău...

Parcă nu înţelegea! Omul rău nu-l lăsa pe tatăl lui să-l bată? Dece? Nu era el omul rău? Nu-l bătuse el atunci?...

Răducu simţi iar mîna bună şi uşoară a mamei lui, pe umăr. Il împingea uşor, spre uşă şi, el simţea prin atingerea aceea că în ochii

mamei nu sunt lacrimi, dar că trupul ei tremură de plîns şi jale. Şi sufletul lui, o clipă gol, se umplu iar de iubire şi căldură...

— Stai aici... îi zise mama, ajutîndu-i să se urce pe patul desfăcut, din care-l alungase spaima de omul rău.

— Mă duc să-ţi aduc pîine...

Nu trecu mult şi mama se întoarse cu felia de pîine în mînă. Dar Răducu adormise, ca să-şi împlinească somnul...

Mai suspina uşor prin somn...

* * *

Răducu s'a trezit din somn, cu o nedumerire în suflet. Cine era omul rău? Imaginile se scufundau într'însul şi se suprapuneau. Cînd imaginea tatălui său avea contururi mai vii, cînd a omului care-i luase atunci jucăria şi-l bătuse. Dar astăzi îl bătuse tatăl lui şi celălalt îi luase apărarea.

— Lasă-l cucoane! E copil!...

Glasul acela vibrase de milă şi mîna streinului oprise mîna tatălui ca să mai lovească... Tatăl era omul rău...

Nu avea însă, în suflet nici un pic de ură contra lui; era tot omul strein care venea în fiecare zi la masă şi de care toţi fraţii lui se temeau. Din contră, loviturile acelea, date pentru o vină pe care o avea, i-l apropiase de suflet... Era tatăl lui. Tata! Pronunţa cuvîntul cu aceeaşi dragoste cu care-l repeta de atîtea ori pe celălalt: mama...

La amiază, cînd s'a apropiat ora sosirii tatălui, s'a ascuns în cerdac şi i-a pîndit, printre tabliile cerdacului, mersul de om trudit. Voia să-l vadă mai bine pe omul care avea dreptul şi puterea să-i bată şi de care asculta şi mama, chiar. I s'a umplut sufletul de o bucurie nouă şi luminoasă. Aşa cum i se umplea întotdeauna cînd era în preajma mamei lui...

Dar clipele au fost puţine şi-au trecut repede... La masă, n'a îndrăznit să ridice privirile asupra lui... Cînd mama i-a trimes, apoi, în grădină, la joacă, s'a oprit în cerdac. Voia să-l cunoască mai bine pe tatăl lui şi-şi făcuse un plan...

Răducu s'a oprit lîngă uşă... Inaintase încet, atent, cu urechile ciulite, ca să prindă cel mai mic sgomot...

Fraţii lui sunt în grădină. Mama e la bucătărie...

Casa e cuprinsă de liniştea din fiecare zi după amiază, cînd tata doarme. Mama nu-i lasă în casă, la ora asta, niciodată, ca să nu facă sgomot... Ora lor de somn e după plecarea tatălui la birou...

Răducu nu l-a mai văzut dormind pe tata. O curiozitate căreia nu poate să-i reziste, îi dă brînci spre odaia dela mijloc... Se gîndeşte mereu la întîmplarea de dimineaţă, îl mai dor urmele loviturilor de nuia... Parcă şi frica de omul rău, pe care o purtase zile dearîndul într'însul, se spulberase deodată, în clipa divulgării tainei...

In faţa uşei, după care dormea tata, Răducu s'a oprit. Işi ţine răsuflarea şi ascultă. Dinspre bucătărie s'aude sgomot de farfurii spălate şi glasul mamei, care, întotdeauna, trebăluieşte fredonînd o melodie cu care-i şi adoarme... Nimeni nu cîntă mai frumos ca mama...

Pe Răducu il încearcă iar o teamă... Se teme de ceea ce face, dar nu se poate opri... Pune mîna pe clampă, apasă uşor, împinge uşor cu trupul mic...

A trecut pragul, dar emoţia care-l bîntue îi pune pe ochi un văl de ceaţă. Cel mai mic sgomot, cea mai slabă tresărire are în sufletul lui o rezonanţă prelungă, curioasă...

Respiraţia tatei s'aude regulată, puţin sforăită... Doarme pe o parte, cu faţa spre uşă... O mînă îi atîrnă spre marginea patului...

Răducu lasă uşa întredeschisă. Primul pas e mai greu. Apoi merge în vîrful picioarelor. S'a oprit şi privindu-l pe omul care doarme, se simte învăluit de o bucurie mai nouă decît toate bucuriile dintr'însul. Nicio întrebare nu se mai ridică, chinuitoare. Nicio nedumerire nu-i umbreşte sufletul. Nu-i adevărat că tata e omul rău! Tata! Repetă cuvîntul într'însul cu dragoste şi căldură! Tata! Şi recunoaşterea aceasta e atît de întreagă şi convingătoare, încît îi porunceşte un gest material care s'o consfinţească. Datoreşte gestul nu numai omului puternic, il datoreşte sufletului lui... Şi-l face cu evlavie...

Inaintează încă un pas. S'a aplecat. Inima îi bate atît de puternic încît îi sgudue tot corpul. Il încearcă o teamă, că atingerea ar putea să-l trezească pe cel adormit, dar cum a venit, gîndul aşa a şi fugit, fiindcă hotărîrea a crescut în sufletul lui cu rădăcini prea adînci, ca s'o poată smulge.

A sărutat mîna care atîrnă peste marginea patului... A simţit-o adiere în tot trupul şi ochii i s'au umplut de lacrimi. Parcă arde o lumină nouă în casă, cu izvor în cer...

Se trase un pas înapoi, se întoarse, apoi începu să meargă spre uşă; parcă mergea în vis. Trecu pragul, închise uşa.

A ieşit în cerdac. S'a lăsat jos, sub fereastră, în locul în care deatîteaori mama îl găsea adormit... I-i somn şi acuma, şi pleoapele i-s grele ca plumbul... Se mai aude melodia cîntată tremurat de mama... Murmurul ei lin aduce dintr'un trecut pe care nu-l ţine minte în imagini, altă melodie, care cîntă, deatîtea ori, în sufletul lui, fără cuvinte...

MIHAIL ŞERBAN

TREI CÎNTECE

După Ştefan George

Le ştie şi băiatul cel nerod,
Că satul ne'ncetat le pomeneşte.
Intâiul, duh de moarte preveste̦şte
Şi-i mortului la groapă, sfînt prohod.

Al doilea, priveghiază rostul blînd,
Surorile ce trec îngîndurate,
Pe cînd, pe uliţele înoptate,
Trec şiruri lungi de slujnice cîntînd.

Al treilea, unelteşte pe furiş,
In teacă de hanger bătrîn păcate,
Năpaste grele ce se vor abate,
Cu stele rele, peste coperiş.

FRA ANGELICO

După Ştefan George

ICOANA

Pe treaptă de legendă, mult gingaşă,
Divan ceresc, veghiind lumeasca spaimă,
Dela străbunul, sarcină uriaşă,
A ctitorit el Faptei, marea faimă.

El luă din sacrele pocale aur,
Iar pentru plete, spic bălan şi cretă,
Zugravi mărunţi în roz cu Pruncul faur
Şi slujnica în unda violetă.

Atotputernicul, în glorie coboară,
Blinzi Serafimi cîntînd îl împresoară
Şi oastea sfîntă ce-a înfrînt Meduze.

Logodnica cu sîni cuminţi şi buze
Umile de pioasă voie bună,
Primeşte albă, cea dintîi cunună.

NICOLAE ARGINTESCU

CRONICA LITERARĂ

TUDOR ARGHEZI: HORE, VERSŨRI[1])

In suplimentul literar *Liga ortodoxă (1896,* Nr. 4), Alexandru Macedonski semna articolul *Poezie şi poeţi contemporani*, din care desprindem rîndurile următoare: „Dintre cei tineri, unul, de curînd de tot, pare a fi înţeles mai mult sau a fi sugestionat mai mult de temperamentul său, evoluţiunea, pe care încă din timpii lui Omer, cei înzestraţi cu schintee dumnezeească o îndeplinesc. *Ion Theo*, aşa se numeşte cel care, de un şir de vreme, m'a surprins cu versuri mai presus de vîrsta sa, dar nu şi mai presus de talentul său".

Despre băeţandrul de 16 ani I. Theo, care nu era altul decît viitorul Tudor Arghezi, Macedonski mai afirmă în acelaşi loc că e „...un artist viitor de mare valoare", pe care—comparîndu-l cu sine, găseşte potrivit a adăuga încă: „Acest tînăr, la o vîrstă cînd eu gîngăveam versul, rupe cu o cutezanţă fără margini dar pînă astăzi coronată de cel mai strălucit succes, cu toată tehnica veche a versificării, cu toate banalităţile de imagini şi de idei, ce multă vreme au fost socotite, la noi şi în streinătate, ca o culme a poeticei şi a artei".

Fapt sigur este că I. Theo debutase ca discipol al lui Macedonski, care la acea dată, consecvent cu temperamentul său foarte liber şi deci deschis tuturor noutăţilor literare, consecvent cu versul mai vechi „Neron e încercarea de a fi original", introducea la noi instrumentalismul lui René Ghil ca ultima noutate în poezie, la acea vreme.

Tînărul, pe care, mai mult decît îl aprecia, îl răsfăţa ca discipol, publicase în adevăr cîteva poezii de cea mai caracterizată factură macedonskiană. Astfel, versurile aliterate din *Zori de aur:*

Fiori timizi de roze zori, uşori şi creţi trec peste baltă
Iar nenufari, potire'nvoalte,—mari—se mişcă 'ncoa şi 'ncolo,
In vreme ce un tril sonor ia sbor rotind un magic solo...
Să fie ea, — iubita mea? — Dar nu... — Era privighetoarea...
In cer murea ultima stea şi se făcea lumină 'naltă
Iar mici fiori de roze zori treceau uşori şi creţi pe baltă.

sau acelea, cu vocabular şi ortografie scumpă lui Macedonski, din *Aegypt:*

Adiaţi de sicomorii parfumaţi de elebor,
Nilu-şi duce către Theba cadenţarea 'n solzi de aur,
Şi sub nori de libelule, îndoit ca un balaur,
Oglindeşte'n unda sumbră al lui Hapi magic sbor.

---

[1]) Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol".

Pe cîmpie se resfiră al naturii antic basm
Iar papyrusele blonde îşi vorbesc tremurătoare
Şi'n Gyseh pe Spinx o umbră se lungeşte 'nvietoare
Iar pe vîrful plin de raze se cutremură un spasm.

Pyramidele zac moarte în nespusa depărtare
Şi nisipurile roşii dau reflexe viorii,
Pe cînd Theba coronează fecioreînici theorii
Cu flori mari de lotus candid, pentru-a zeilor serbare.

Dar versuri mai frumoase, compusese tînărul instrumentalist, atunci cînd se lăsase mai furat nu de maestrul său, ci de Eminescu, în *Clara noapte*, *(vd. Liga ortodoxă*—ziar Nr. 25):

Noaptea clară într'un basmu de magie schimbă balta
Oh, ce aur curge'n trestii, ce cad una peste alta
Peste tot, plăceri nespuse bat din aripile lor
Tainic cîntă'n ulmul falnic singuraticul cinflor
El doineşte, şi în ochii-mi se răsfrînge clară, balta.

Timbrul *Scrisorii IV* se aude limpede.

Despre acest poet, scria Macedonski articolul amintit, în care, ca să fie superb—cum obişnuia, declara că îl laudă, deşi prietenii i-au atras atenţia că mai toţi tinerii, cărora le augurase el gloria literară, îl părăsise, unii chiar atacîndu-l; şi, că pentru a nu încerca o nouă dezamăgire, l-au sfătuit să-şi modereze termenii elogiului.

Din nefericire pentru maestru, după cum i se prezisese, dar din fericire pentru originalitatea noului poet, lucrurile aveau să se întîmple întocmai. Căci Ion Theo, devenit în cîţiva ani T. Arghezi, va trece sub influenţa marelui său semen Baudelaire, pe care Macedonski îl declarase mai puţin înzestrat decît un Rollinat, şi chiar va face să se vadă că între el şi fostul maestru a intervenit ruptura.

Ştiri despre această despărţire literară găsim în revista *Linia dreaptă* (1904, Nr. 2 şi 3, vd. art. *Vers şi proză*, semnat T. Arghezi). De două ori, autorul articolului, desbărat între timp de apucătura instrumentalistă ca şi de protectorul adolescenţei sale lirice, ţinteşte exact şi nimereşte pe Macedonski.

Prima dată, făcînd responsabili de înţelesul dezonorant ce se atribuia cuvîntului *decadent* pe aceia care la noi iau în serios glumele Parisului, e vorba de „cîţiva încăpăţînaţi să facă *şcoală*", care „fabrică echivocuri sonore şi greţuri poetice bogată'n sentimente ca pisla" şi care încă „pentru a nu se hotărnici ridicolul se mai şi titrară simbolişti-instrumentişti"; iar a doua oară, ca pricină a discreditului public pentru „starea de absorbire, de răpire cu duhul" a adevăraţilor artişti, se arată „Domnia-Sa Domnul Găgăuţă, entitate contimporană" care totuşi „găseşte destul trotuar alături, ca să-şi răsucească mustaţa cu spirit şi emfază". Aluziile nu mai îngădue nicio îndoială: T. Arghezi încetase în toate felurile să mai fie Ion Theo.

Cu toate acestea, pe o anumită latură a esteticei sale, atît cît această preocupare i se poate cunoaşte acum, la peste patruzeci de ani dela debut, d. Tudor Arghezi a mers într'o direcţie pînă la consecinţele din urmă ale unei idei macedonskiene. După legea care face ca scriitorii să fie în parte ceea ce a fost mediul intelectual al primei lor tinereţi, fostul colaborator dela *Liga ortodoxă* nu va uita niciodată, cînd va fi adus să reflecteze asupra meşteşugului poetic, că poetul este în primul rînd un mînuitor de cuvinte.

Lecţia lui Macedonski, care mergea pînă la cel mai neînţeles misticism verbal, reducînd idea filosofică de realitate la condiţia expri-

mării, la *cuvîntul*, pe care îl considera ca secretul singurei posibilităţi palingenezice (vd. *Noaptea de August)*, va lăsa urme.

Este dela sine înţeles că pe d. Arghezi, nu în sensul formalismului macedonskian, îl va duce cultul cuvintelor, dată fiind ruptura, de care am amintit mai sus şi care trebue să fi fost mai mult temperamentală; după cum dela sine se înţelege, că sugestia primită în tinereţe dela Macedonski ar fi rămas stearpă fără geniul verbal, de care d. Arghezi era însufleţit. Şi oricum ar fi, fapt este că ideea de meşteşugar al cuvîntului, cîteodată — de vraci al cuvîntului, ce şi-a făurit despre el însuşi, ţine cel puţin cu o rădăcină de învăţătura maestului repudiat.

Preocuparea de cuvinte ca de însăşi taina poeziei, d. Arghezi avea s'o exprime de cîte ori va simţi nevoia să se comenteze. Mai întîi, în articolul menţionat din *Linia dreaptă*, oarecum nedesluşit: „Cuvîntul însuşi e o măsură, şi foarte des vizibil turnat în calipul special sensaţiunii ce-l provoacă, pe cît cu putinţă; de ex.: *surd*, *brut*, *bolborosire*, *gingav*, *turbare*, *vijelie*, *trăncănire*, *uruie*, *plezneşte*, *clar* etc... Acolo unde nu-i mai este cu putinţă să reproducă şi să cuprindă, îl ajută *versificaţia*. Sensaţiunea loveşte cuvîntul, iar el deschide versul".

Cînd a fost să dea un titlu volumului din 1927, acelaşi gînd, statornic de zeci de ani, apare încă odată în două vorbe: *Cuvinte potrivite*.

Iar potrivitorul de cuvinte, stîrnit dela lucru de unul şi altul, va scrie şi un început de *Ars poetica (Adevărul literar şi artistic*, 1927, Nr. 367), unde citim: „Să mă păzească Dumnezeu, nu am căutat să fac literatură, dar am căutat cuvintele care sar şi frazele care umblă, de sine stătătoare. Nu ştiu, am sentimentul că încă nu le-am găsit şi probabil că nu le voiu mai găsi. Insă căutînd cuvinte săritoare şi găsind puţine, am înlocuit natura lor printr'o natură de adaos şi m'am apucat să fac resorturi pentru cuvinte, ca să poată sări... Pe lîngă cuvintele care sar m'au interesat tot atît de mult cuvintele care înţepenesc, care stau de tot, îngropate mult în pămînt şi ridicate mult în văzduh; cuvintele stîncoase. Cînd nu le-am găsit, am luat cuvinte de celelalte şi le-am bătut un cui lung înlăuntru şi le-am lăsat aşa; şi acest cui e un cui care nu mai iese... Apoi, evident, am căutat cuvinte virginale, cuvinte puturoase, cuvinte cu rîie: le-am excitat aroma, le-am avivat rănile cu sticlă pisată şi le-am infectat pe unele complet... Mai pe scurt, m'a posedat intenţia de a împrumuta vorbelor însuşiri materiale, aşa încît unele să miroasă, unele să supere pupila, altele să fie pipăibile, dure sau muşculate şi cu păr de animal".

Nu altfel va vorbi unei publicaţii editoriale *(Cronicarul*, 1930 Nr. 1), trebuind să răspundă la o anchetă: „...efortul meu literar şi-a limitat speranţele la această mică îndeletnicire, crăparea cuvintelor, rînjirea miezurilor şi depănarea în fir de aţă a scaiurilor de umbră dinăuntrul lor. Scriitorii noştri din trecutul mai apropiat au cunoscut de sigur limba, însă numai străzile limbii, şi s'au mulţumit să le păzească din colţ, ca nişte buni vardişti cu tesac, care şi-au făcut datoria. Alţii au sărit gardurile, au forţat uşa, au rupt peceţi domneşti şi s'au înfruptat hoţeşte. De sigur că nu e o treabă pentru corectitudinile profesorilor de limba romînească. Ei fac dicţionare, culegeri, categorii şi clasificări: limba fuge înainte... am încredere în inteligenţa noastră, că niciodată nu va deveni atît de academică şi de organizată spitaliceşte pe catedre, încît să oprească vorbele de a ieşi cu picioarele goale, să le interzică să fluiere şi să umble haimanale. Acorte (?), sensuale şi cu o garoafă cu mizga roşie la ureche, ţigăncile cuvintelor noastre sunt destinate să ne dea mulţi copii din flori frumoşi...".

In sfîrşit ultima dată, în *Ce-ai cu mine, vîntule?* (1937), preocuparea nu se schimbă: fie că poetul îşi reduce arta la „o noutate veche, înfrăgezită de cuvintele întoarse la alte înţelesuri şi izvoade" *(Cule-*

gătorul de semne), fie că se socoteşte unul, care „s'a străduit un timp şi o ţiră ca să stoarcă vorbele de icre" *(Rugăciune)*, înţelegem mereu acelaşi lucru: d. Tudor Arghezi s'a condus de o estetică verbală.

Dacă l-am crede în totul, opera sa ne-ar apărea ca un rezultat al voinţei filologice, care a făcut dicţionarul şi limba să i se supună, să-şi piardă cuminţenia ca să cîştige o nouă frumuseţe. Nu era chiar o trufie goală, aceasta. Căci nimeni în adevăr, dintre poeţii după Eminescu, n'a creat mai durabile tipare de expresie, mai răspîndite forme şi mai noui decît autorul *Cuvintelor potrivite*. In versuri ca şi în proză, opera sa este în primul rînd o creaţie de limbă. Articulările sintactice reputate ca incorecte şi cuvintele interzise, vulgare sau istovite, au căpătat dintr'odată o slobozenie sgomotoasă din vechi închisori academice, dovedindu-se capabile, nu numai să răcnească în înjurătură, dar şi să tremure în rugăciune.

Dela *Cărticica de seară* (1935) şi *Ce-ai cu mine, vîntule?*, cuvintele-ţigănci şi haimanale au început mai cu seamă să treacă dela tainele de tot felul chiar la Sfintele-Taine, lăsîndu-ne pe noi cititorii să credem că taina frumuseţii conduce pe oricine deadreptul la taina dumnezeirii. Şi tot cam de atunci, d. Arghezi pare a fi părăsit ideea de meşteşugar al artei sale, de născocitor de limbă, de om îndîrjit asupra cuvintelor, care scoate din propria-i voinţă minunea poeziei, pentru a-şi apropia ca model fie o gînganie sau firul ierbii, fie munţii sau cerul înstelat. La lecţia Creaţiunii, poetul a fost adus de înseşi cuvintele „tiers-état" ale limbii noastre, pe care le scăpase din întuneric.

In volumul *Hore*, învăţăcelul lui Dumnezeu, căruia nu i-a mai rămas nici urmă din trufia de artist de altădată, înştiinţează:

Cu urechea la pămînt
Ascult lunecînd în foi
Lungi, de cîrji de popuşoi,
Graiul din ape şi vînt.

I-aud undele-aşternute
Ca un giulgiu de hîrtie,
Pasul cum îi întîrzie
Sufletul să i se mute.

Sculele mele cîntate
Pune-le 'n vatră pe foc.
Vreau un singur pai, în loc
De unelte 'ncrucişate,
Dintr'o strună de o sfoară
Voi să mă căznesc să scot
Geamătul şi-aleanul tot,
Pîcla grea şi ceaţa rară.

Treceţi toate pe o coardă,
Iarbă trează, floare moartă.

Natura nu e meşteşugită, ci simplă; simplitatea va fi dar şi crezul artistic cel de pe urmă al poetului.

Altădată se putea vorbi, dacă nu de o artă poetică a d-lui Arghezi, în orice caz de aplicaţia oarecum manufacturieră, de intenţii vagi, de o estetică, după cum am văzut, cel puţin a limbii; astăzi însă, după atingerea marilor taine din lucrurile mici, care umplu cercul vieţii familiale *(Cărticica de seară)*, după conştiinţa încă turbure că un vînt de sus îi suflă paginile, pe care poetul numai le transcrie *(Ce-ai cu mine, vîntule?)*, o convingere nouă, aleasă din misticismul creaţiei artistice, apare cu toată puterea şi însufleţeşte versurile din *Hore*.

Aceste versuri nici nu mai sunt ale unui autor-om şi nu mai sunt în deosebi ale poetului, care — vorbind de opera sa — obişnuia să se reflecteze, cu prefăcută mîndrie, ca faur:

Nu v'am sădit şi nu v'am cercetat
Aţi încolţit în drojdii de ţărînă,
Bezna din zguri v'a pus şi semănat
Şi de ogor v'aţi prins cu o ţiţînă.

Condiţia de umilinţă a scriitorului, faţă de propria-i operă, răsărită neştiut ca „buruienile", este altceva decît vechea conştiinţă de meşteşugar; ea încolţeşte din neînţelese binecuvîntări, dintr'o supravoinţă; nu este creaţie literară, ci însăşi Creaţiunea, care îşi depăşeşte mereu forma conştientă. Poetul are de mulţumit, pentru tot ceea ce i se atribue ca fiind opera lui, adevăratului autor, acelui Cuiva, căruia i se cere voie, de artistul care o viaţă întreagă s'a îndeletnicit cu „crăparea cuvintelor", să i se mulţumească fără cuvinte *(Colind)*. Pe drumul către Dumnezeu, în adevăr, se renunţă la orice trufie:

Doamne, vreau să-ţi mulţumesc...
Dar în graiul omenesc
Slova vorbelor tocită,
Vorba slovei prihănită,
Inţelesul otrăvit
Le-a muşcat şi 'mbolnăvit.

. . . .

Voie dă-mi să spînzur graiul
Şi să-ţi mulţumesc cu naiul.
Cîntecul care mă doare
Frate-i cu tăcerea mare,
Cu îngerii, cu lăstunii
Şi cu şoapta rugăciunii

Ultima treaptă, pe care o suie poetul către desăvîrşire, după renunţarea la arta cuvîntului, este renunţarea la orice ştiinţă, este ignoranţa divină *(A. B. C.)*:

A vrut Dumnezeu să scrie
Şi nici nu era hîrtie.
N'avea niciun fel de scule
Şi nici litere destule.

. . . .

N'aş vrea nici atît să-l supăr
Cît piperul de enupăr,
Dar o să vă spui ceva:
Nici carte nu prea ştia
Orişice învăţăcel
Ştie mult mai mult ca el.
El, care făcuse toate,
Nu avea certificate.
Cîtu-i Dumnezeu de mare
N'avea trei clase primare.

. . . .

Cît de impresionantă, din punct de vedere etic, e opera întreagă a d-lui Arghezi! Ne place să stăruim în deosebi asupra devenirii morale a poetului, deoarece acum, cînd nu este un critic care să nu fi vorbit despre plusul estetic adăugat de el culturii noastre, singurul lucru nimerit e să se arate puterea educativă, în numele căreia opera lui continuă a mai fi respinsă cînd şi cînd.

Pornind dela o estetică a voinţei verbale, a inovaţiei şi în definitiv a confecţionării artistice, vagi idei plăcute lui Satan „trismegistul", d. Tudor Arghezi, din lăpădare în lăpădare, a suit înalta scară la capătul de sus al căreia contemplă acum, cu umilinţă mută, divina strălucire simplă.

Şi însăşi poezia lui, ca realizare succesivă, dela *Cuvinte potrivite* pînă la *Hore*, poate fi privită ca o mare dramă creştină, ca singura, în cuprinsul literaturii romîne: Gesturile lăpădării de „necurat" şi ale lăpădării de sine au împins pe vechiul recalcitrant al tagmei călugăreşti la conformismul deplin călugăresc, creştin şi ortodox cu voinţa lui Dumnezeu. Invăţătura care luminează sufletul cititorului acestui mare poet este desăvîrşirea în credinţă şi desăvîrşirea prin credinţă.

In *Psalmii* din *Cuvinte potrivite*, sufletul poetului era numai ispitit de Dumnezeu, ca de o fericire încă interzisă de firea îndoită. De aceea, lirismul de atunci, departe de a fi unul religios, rămînea frămîntat, oarecum sterp, dacă e să vorbim exclusiv creştineşte, simplă apetenţă, fără urmare, a divinului, ca un fel de sete fără putinţa de a bea:

Vreau să Te pipăi şi să urlu: Este.

Se înţelege că în cîntecul acestui fost, dacă nu păgîn, ucenic al Satanei, care dorea să se încredinţeze cu pipăitul de ceea ce nu se pipăe, presimţirea lui Dumnezeu mai mult îl durea, decît îl mulţumea; cîntecul ieşea timbrat omeneşte, cu suferinţa neputinţei de a se înălţa la cer, cu simţimîntul limitelor trecătoare în mijlocul eternei nelimitări:

Sunt, Doamne, prejmuit ca o grădină
In care paşte-un mînz.

şi cu tristeţea neparticipării poetului la tovărăşia şi legea dumnezeiască:

Tare sunt singur, Doamne, şi piezişi!

Insăşi cuminecătura turbură adînc pe cel care se simte încă neînvrednicit să se împărtăşească. O asemenea sfîntă turburare e în *Cîntec de boală* din *Hore:*

Domnul, Dumnezeul mare
Mi-a umplut două pahare

. . . .

Amîndouă-s ale tale,
Zise Domnul, ia-le, bea-le.

După ce m'a împărtăşit
Insul mi-s'a risipit.
L-am pierdut prin împrejur,
Ca o ceaţă dintr'un ciur.
Şi-am rămas pribeag în boare
Ca un miros fără floare,

Al căreia lemn uscat
Rădăcina şi-a uitat.
Ca un foc fără cărbune.
Ca un fum fără tăciune.

. . . .

Sufletul îmi umblă beat
Pe subt veac şi peste leat.

. . . .

Carnea n'ar fi mai bolnavă
Dacă 'aş fi băut otravă.

. . . .

Dar *Hore*, în afară de această poezie, în care lăpădarea de materie şi păcatele ei, prin împărtăşanie („miros fără floare", „fum fără tăciune"), nu este întreagă („Carnea n'ar fi mai bolnavă, Dac'aş fi băut otravă"), aduce lirismul deplinei fericiri în Dumnezeu, aşa cum literatura noastră nu mai cunoaşte altul.

Toată acea ştiută încordare dramatică din poezia d-lui Arghezi s'a resorbit într'o pace şi fericire spirituală care este a desăvîrşirii creştine.

Am avut pînă la d. Tudor Arghezi al *Horelor* poeţi ai ortodoxismului iconăresc; dar unul care să se purifice mistic, încetul cu încetul, urcînd treptele Scripturilor pînă la perfecţiunea morală, cu alte cuvinte, învrednicindu-se de simţirea fiinţei lui Dumnezeu, n'am mai avut. Poezia *A venit*, exprimă, faţă de *Cîntec de boală*, depăşirea categorică a materiei:

De zeci de vieţi îl chiamă
Pe cel fără vîrstă, fără ţărm, fără vamă
Din singurătate.

Are să vie vîntul, poate,
Cu sulurile desfăşurate
Poate o umbră albă
Cu luna în salbă.
Poate veni pasărea înstelată
Cu aripa tăiată,
Acvilă, drumeaţă
Prin ţărînă şi ceaţă.
Poate vîntul mării, pribeag pe talaz.

Nu venise pînă la amiaz'.
N'a venit nici pînă la toacă.
Strigătul în pustiu începuse să tacă.
Păianjenii, preoţi şi arhierei,
Puricînd odăjdiile de scîntei,
In arcul streaşinii dela cerdac,
Le cîrpeau cu aţă şi ac.

Intr'un plop cu turla subţire
Corbii-şi alegeau mînăstire.
Mişunau omizile 'n albii uscate
De ape adevărate.
Luna spartă
Căzuse 'ntr'o scorbură moartă,
Ca un urcior de lut.

Cînd a venit? Cînd a trecut?

Nu era vînt,
Nici pasăre, nici de cer nici de pămînt
Nici om, nici vis,
Era ca un lucru scris,
Făptură de șoaptă și scamă,
Se urzește, se destramă.
Ca o licărire de icoană.
Avea inel, cu o broboană
Ca o măceașă, privirea amară
De căprioară.
Zîmbetul întristat.

L-ai așteptat și-ai adormit.
A venit. A plecat.

Dela psalmul de altă dată, cînd poetul își mărturisea păcatul de a fi vrut să se măsoare cu Dumnezeu și chiar numai dela nebănuita dorință de a-l cunoaște materialmente, pînă la liniștita certitudine impalpabilă, mistică, din poemul citat, cît drum și mai ales cîtă desatanizare!

Drama religioasă a d-lui Arghezi s'a rezolvat astfel în plenitudine creștină. Cititorul învață, din devenirile poetului, cum se poate apropia el însuși de Dumnezeu, cum — cu alte cuvinte — nu trebue să-L cheme zadarnic în desăvîrșirea dușmană, în reliefurile materiale ale lumii, ci să se purifice de tot și de sine pînă la starea de „foc fără cărbune"; nu se aștepte a-L vedea coborînd, ci să se înalțe omul, care vrea să-I atingă natura spirituală. Pentru ce cîntecul arghezian, adulmecînd taina cea mare, a încetat de a mai fi jelanie? Durerea oricărui creștin nu e sentimentul exclusiv al imperfecției lui morale? Cum să ne explicăm altfel că în *Hore* a încetat lupta acelei firi omenești îndoite, a dispărut motivul fundamental de nefericire din *Cuvinte potrivite* și chiar din *Flori de mucigai?* Eliberat de simțuri, de limite și incomformismul tinereții, adică de chiar condiția omenească, poetul nu se mai îndoește, nu se mai plînge, nu mai este singur și nu se mai revoltă; de-acum, ca în *Denie*, este vecin cu Dumnezeul, după care a tînjit o viață:

Seara stau cu Dumnezeu
De vorbă 'n pridvorul meu.
El e colea, peste drum,
In altarul lui de fum,
Aprinzînd între hotare
Mucuri mici de luminare.
Din cerdacul meu la el
E un zbor de porumbiel.
Imi trimite danie
Cîte o gînganie,
Paienjeni pe sanie
Sau pe o metanie,
Atîrnați de-o sfoară, groasă
Cît o umbră de mătasă.
Și se leagă de pridvoare
Mirodenii dulci de floare,
Ca o punte de poteci
Pentru fluturii 'n scurteici.

Pe drumul de el ales
Vorbele n'au înțeles.
Mai mult știe cucuruzul
Decît graiul și auzul.
Domnul tace.
Glasul nu-și trimite 'ncoace.
Domnul face.

Acest mare poet, cu cel mai caracterizat geniu creștin în el, a fost scos anii trecuți din lectura școlarilor, spre neștearsa rușine a timpului nostru. Căci, dacă a avea sensibilitatea cultivată poate înseama mai multe lucruri în același timp, valoarea estetică a d-lui Arghezi urmînd deci să fie evidentă sau nu a avea sensibilitate creștină înseamnează un singur lucru pentru toată lumea, valoarea etică fiindu-i indiscutabilă.

Atît de adîncă prefacere morală arată poezia religioasă a d-lui T. Arghezi, a fi operat în om, că pînă și pamfletarul de altă dată din poet a fost anulat, după cum vedem în *Hore*, de un satiric cînd îngăduitor și milos, ca în *Strigoi pribeag:*

Dintre vrăjmașii tăi mai ne'mpăcat,
Unul aține drumul la tot pasul
....

Ai fi putut să ți-l agăți de șea
Și roibul să-l tîrască 'n țărna oarbă
Cu funia 'nnodată de grumaz, așa,
Pîn'la tocirea oaselor de iarbă...

Dar noaptea 'n vis, printre strigoii reci,
Vine smerit, și șoapta lui blajină
Iți face rugăciune să-l deslegi
Și să-l mîngîi cu milă și lumină.

Și cînd, a doua zi, te'nfruntă iar,
Il lași să scuipe bale și scăpău,
Pentru că știi că sufletu-i murdar
Se îndoiește și că-i pare rău.

cînd jovial-ironic și fabulistic, ca în *Hora lui Esop*, sau numai jovial pur și simplu, dar de o jovialitate ocrotitoare, ca în *Horă de hîtru:*

Mi-aprinsei și eu o vatră
Intr'o scorbură de piatră.
Moș Pîrțag îmi dă tîrcoale
Cu o o găleată cu bale.

Dece jarul meu sticlește
Dacă vatra lui mocnește?
Vetrele ni-s peste drum:
Eu fac jar, el scoate fum.

Nu mai are tinerețe
Moșul ca să mai învețe
Că 'n văpaia vetrei mele
Am pus o poală cu stele
Și c'am luat pentru dogoare
Cocă, pe cîrlig, din soare.
Nu vrea 'nvăț de niciun fel
Dela mai meșter ca el.

Nicovala de-o aude
Moşu 'ncepe să asude.
Galben, verde şi duşman
Dă cu ochii de ciocan.
O scînteie sare 'ncoace:
Se mînie de ce-i place
Şi scuipînd s'o stingă, ea
Fuge şi se face stea.
Şi-i trec năduşelile
Toate căptuşelile.

A venit cerbul domnesc
La mine să-l potcovesc.
Opt potcoave mici, de aur,
Ciocănite-au fost de faur.

Am bătut colţi pădureţi
La turmele de mistreţi.
Lupii mi-au cerut măsele,
Zimbrii frunţi cu coarne grele.
A venit şi Făt-Frumos
Buzdugan să-i fac mai gros
Şi Ileana, doi circei
De argint să-i fac. Cercei.
Şi prin fierăria noastră
Trecu şi luna albastră.

Hîtrule, nu e niciun
Mijloc să te mai îmbun?
Taica ţi-ar drege şi ţie
Vre-o chivără, vreo tichie,
Cînd ai vrea în arătare
Să ieşi mîndru şi călare.

Cu această prezentare a *Horelor* d-lui Tudor Arghezi, am înţeles să facem evidente două însuşiri prin care poetul aparţine geniului literar romînesc: am stăruit exclusiv asupra figurii creştine de inspiraţie şi am citat înadins mai mult decît ne este obiceiul, ca să se vadă limpede că aspiraţia divinului şi firea limbii poetice sunt chiar două din permanenţele poporului nostru.

Ilustrînd lirismul religios, care în *Cuvinte potrivite* şi *Flori de mucigai* se află infuz, iar în *Cărticica de seară, Ce-ai cu mine vîntule?* şi *Hore* — disociat de impurităţi, mistic şi fericit, citatele numeroase au avut şi rostul de a orienta pe cititor în sensul intuiţiilor artistice folosite, toate sugerînd un cadru local, specific romînesc. Căci, dacă ortodoxismul nostru se poate spune că mai este şi al popoarelor din răsărit şi miazăzi, exprimarea lui în reprezentări, ce ţin de viaţa concretă a poporului romîn, rămîne în totul particulară.

De altă parte, atît din acea voinţă filologică de a inova în cuprinsul limbii pe care am arătat-o la început, cît şi din reproducerile de versuri ce am făcut, apare geniul verbal arghezian, care în cele din urmă nu este decît una din posibilităţile geniului limbii noastre. Şi e destul ca poetul să fie al acestui pămînt, în numele căruia se mai găsesc conaţionali turburi care — îngăduindu-l ca poet — îl resping ca poet de baştină. Astfel cititorii vor fi dat poate peste o carte, cu titlul *Primejdia judaică*, de d. N. Davidescu, apărută de curînd, unde d. Tudor Arghezi e înfăţişat a fi „fost cel dintîi scriitor romîn străin, într'un fel numai, de geniul nostru literar". Autorul acestei cărţi politice găseşte că pînă şi „darul de a juca pe sensuri lăturalnice cu

cuvîntul", adică însăşi cunoaşterea tuturor posibilităţilor de expresie ale limbii, dintre care poetul alege pe cele ne mai folosite de alţi scriitori, mărturiseşte o trăsătură iudaică.

Cum nu ne pasionează confuziile, încheiem cronica noastră cu mulţumirea de a fi citit şi prezentat noul volum de versuri al d-lui Tudor Arghezi, care — la cei 59 de ani cîţi are — prin abundenţă şi noutate, pentru lirismul romînesc de azi, este o nesecată Fîntînă a Juvenţii

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

CĂRŢI ENGLEZE

„MARRIAGE" MARGARET COLE

Cartea doamnei Cole este una din nenumăratele opere care sub o formă sau alta, încearcă, dacă nu să dea o soluţie, atunci să lumineze cît de puţin chestiunea atît de spinoasă a relaţiilor între cele două sexe.

Problemele ridicate de această chestiune sunt atît de multiple, încît ar fi prea greu să încerci să sistematizezi sau să schiţezi totalitatea domeniilor în care pătrunde şi asupra cărora se reflectează obiceiurile şi legile ce determină aceste relaţiuni.

In istoricul acestor relaţiuni, doamna Cole încearcă să fie imparţială şi să discute cu obiectivitate chestiunile ce atîta timp erau sau lăsate în umbră de unii scriitori, sau reperzentate sub formele cele mai neaşteptate de speculatorii literari a acestor chestiuni, sau discutate din punct de vedere ştiinţific — patologic în majoritatea cazurilor. (Freud etc.).

Doamna Cole încearcă să vadă cum stau lucrurile într'adevăr, fără să se sfiească să atingă unele chestiuni care ar părea la atîta lume „shoking". E interesant de notat că rolul bisericii e subliniat în special, arătîndu-se toată importanţa prescripţiilor religioase.

Doamna Cole schiţează cu multă pricepere evoluţia situaţiei femeii, mai ales în ultimul timp, sub influenţa schimbării condiţiilor de viaţă. Autoarea vorbeşte cu multă amărăciune de stuaţia de dependinţă materială în care se găseau şi se găsesc femeile chiar în ţările cele mai civilizate. Ea citează exemple din diferite ţări ale lumii, începînd cu regimul de „Kirche, Küche, Kinder" a Germaniei naţional-socialiste şi terminînd cu egalitatea deplină (cel puţin pe hîrtie) a femeilor ruse.

Se vede că chestiunea dependenţei economice preocupă pe doamna Cole mai mult decît cea a drepturilor politice. Chestiunea copiilor şi a datoriilor părinţilor faţă de progenitura lor, ocupă şi ea destul loc în această operă.

E interesant de văzut la o autoare engleză ale cărei idei poartă în general trăsături specific englezeşti, o detaşare aproape completă de punctele de vedere tradiţionale. Ea se ocupă de relaţiile între cele două sexe nu numai în cadrul familiei legitime dar şi a relaţiilor mai mult sau mai puţin sporadice.

Fără a avea pretenţia să cuprindă în întregime chestiunea, cartea ne arată multe lucruri despre care ar fi bine să ştie nu numai femeile dar şi bărbaţii, mai ales aceia care participă în mod direct (prin legiferări) sau indirect (prin crearea curentelor literare) la reglementarea relaţiunilor între cele două părţi ale umanităţii.

Deşi femee, autoarea nu exagerează în ceea ce priveşte apărarea semenelor ei şi reuşeşte să dea impresia unei perfecte imparţialităţi.

FRANCIS BRETT YOUNG
„Dr. BRADLEY REMEMBERS"

O carte în care Dr. Bradley îşi aminteşte toată viaţa lui trecută, dela începuturile grele, căci nu era decît fiul unui crescător de cai, cu o fire cam aventuroasă, şi a unei misterioase doamne cu o origine ce părea să fie mai înaltă, pînă la apusul vieţii lui. Urmăreşte astfel pas cu pas pe acest om care avea să se ridice prin muncă. Fără calităţi excepţionale, posedă însă pe acelea ale unui om cum se cade, cinstit şi drept care înţelege să-şi exercite meseria în satul în care s'a stabilit cu dragoste şi conştiinciozitate, fără să se gîndească prea mult la propria lui bună stare.

De aici inevitabilă ciocnire cu cei din jur, confraţi mai cu seamă, care văd în felul lui de a se purta o primejduire a planurilor lor lucrative şi puţin umanitare.

Nici în viaţa privată nu va fi scutit de dureri dintre cele mai mari. După ce îşi pierde soţia la care ţinea foarte mult şi nu-i rămîne decît un singur fiu, îl va pierde şi pe acesta în împrejurări foarte triste. Morfinoman, fără ştirea tatălui său, moare din pricina acestui viciu.

In momentul cînd acest doctor aşa de greu încercat, se va retrage din activitate şi va privi la viaţa lui de muncă încordată pentru care nu a avut decît prea puţine mulţumiri, singură dragostea simplă dar sinceră şi curată a celor îngrijiţi de el timp de atîtea decenii, îi va da mînglier-a, împăcarea şi sentimentul de mulţumire de a nu-şi fi irosit viaţa şi energia în zadar.

O carte interesantă care pe lîngă figura centrală a doctorului, prezintă şi o schiţare a evoluţiei medicinii în decursul vieţii unui singur om. Şi nu poate să nu te uimească pasul uriaş făcut de această ştiinţă dela lupta îndîrjită a vechilor medici împotriva principiilor de antisepsie preconizate de Pasteur, pînă la progresele din ziua de azi.

Totuşi, cartea nu e scrisă cu destulă vigoare, ca să nu-ţi pară de multe ori cam monotonă şi cu un mers prea lent.

„WINGED PHARAON" JOAN GRANT

Această carte a lui Joan Grant iese cu totul din comun. De altfel, repeziciunea cu care s'au succedat ediţiile acestei cărţi îndată după apariţia ei e o dovadă mai mult de interesul pe care l-a trezit. Publicată pentru primă oară în Octomvrie 1937 va avea o a doua şi o a treia ediţie tot în Octomvrie a aceluiaşi an, pentru ca în Noemvrie şi Decemvrie să urmeze o a patra şi a cincea ediţie.

Autoarea ne transpune în Egipt pe vremea primei dinastii. Dar nu este numai o reuşită evocare a unor vremuri demult apuse, făcută pe baza de adîncă cunoaştere a tot ceea ce a putut fi viaţa egipteană,

ci desvălue cu precădere o latură a vieţii sufleteşti şi spirituale care nu poate să nu intereseze pe oamenii din orice vreme.

Şi anume înfăţişează problema veşniciei sufletului şi a înţelesului adînc al vieţii dincolo de lumea sensibilă, accesibilă tuturor. S'ar crede poate din cele de mai sus că e o carte filosofică şi care nu poate interesa decît un număr restrîns de cititori. Insă nu e de loc aşa ci din potrivă, farmecul cărţii constă tocmai în faptul că e aşa fel scrisă, încît în primul moment ai crede că e carte cu poveşti pentru tineret.

Este povestea vieţii unei faraoane, dar dela primă frază se iveşte un element nou·

„When the time came for me to return to Earth, a Messenger of the Great Overlords told me that I should be re-born in Kam; and the two who would fashion my new body would welcome me, for we had been companions aforetime and the ties between us were of love and not of hatred, which are the two threads that bind men most closely together upon Earth; and for my brother I should have one with whom I had travelled long upon the great journey".

(Cînd veni timpul să mă întorc pe pămînt, un crainic al Marilor Stăpînitori, îmi spuse că mă voiu renaşte în Kam; şi cei doi care îmi vor alcătui trupul cel nou, mă vor primi cu bucurie, căci fusesem tovarăşi odinioară şi legăturile dintre noi fuseseră de dragoste şi nu de ură, care sunt cele două fire ce leagă pe oameni cel mai strîns unul de altul pe pămînt, iar ca frate voiu avea pe unul cu care umblasem mult în călătoria cea mare).

Intr'adevăr, această faraoană are darul, cultivat ce e drept, cu multă grijă de preoţii din templele Egiptului, de a se desprinde în somn de trup şi de a călători oriunde pe pămînt, pe de o parte ca să cunoască lucrurile în tot adevărul lor şi să-şi guverneze ţara în consecinţă, şi pe de altă pentru ca în calitatea ei de spirit bun să îndrepte nedreptăţile ce se fac celor umili dar cu suflet curat.

Acest gen de subiect ar putea foarte uşor să pară a intra în domeniul basmelor. Meritul autoarei constă însă în a fi isbutit să împletească atît de bine acest element de supranatuaral cu o expunere documentată şi foarte veridică a vieţii egiptene, încît îţi dă o impresie de absolută verosimilitate. Iar cugetările pe care are prilejul să le facă asupra vieţii şi a oamenilor, sunt aşa de pline de înţelepciune şi de miez, încît ajungi să te întrebi dacă egiptienii n'au fost într'adevăr aşa de înaintaţi în civilizaţie încît să aibă o cunoaştere mult mai adîncă decît a noastră, despre viaţa sufletului dincolo de graniţele trupului.

S'ar părea că autoarea n'a făcut o operă de imaginaţie şi mai degrabă a expus într'o formă cît se poate mai frumoasă, un fragment din viaţa acestui popor ce a trăit cu milenii în urmă.

SUZANA BOTEANU

CRONICA LINGVISTICĂ

LINGVISTICA CEHOSLOVACĂ

Intîmplările din ultimul timp au făcut pe mulţi să se întrebe dacă Statul cehoslovac reprezenta într'adevăr o unitate politică, etnografică, lingvistică şi culturală. Răspunsul afirmativ este fără nicio îndoială cel corect. Dar pentru a convinge pe necredincioşi, este necesară o nouă cercetare a tuturor ramurilor de activitate umană, pentru a stabili contribuţia adusă de poporul cehoslovac şi pentru a pune în lumină valoarea civilizaţiei lui.

Se ştie că Cehii şi Slovacii vorbesc aceeaşi limbă, cu uşoare diferenţe dialectale. Un Ceh şi un Slovac se pot înţelege între ei, vorbind fiecare graiul său. Ceea ce se ştie mai puţin este că dela Praga a pornit acum 150 de ani cercetarea limbilor slave, că acolo s'a pus baza slavisticei. Incă înainte de stabilirea înrudirii între principalele limbi indo-europene, şi înainte de crearea metodei comparative, la 1792 Cehul Dobrovsky şi-a publicat prima lucrare de slavistică, *Istoria limbii cehe*, urmată curînd de alte lucrări tot atît de importante. Inaintea lui Bopp, Dobrovsky a recunoscut corespondenţa regulată a sunetelor limbilor slave cu cele latine şi greceşti şi a stabilit astfel criterii de comparaţie care aveau să stea la temelia lingvisticei. Lucrările lui au fost imediat utilizate şi imitate în celelalte ţări de limbă slavă, şi au dat naştere slavisticei.

Mişcarea astfel pornită nu s'a oprit niciodată pînă azi. Intre urmaşii imediaţi ai lui Dobrovsky se numără Cehul Jungmann, care a publicat între 1834 şi 1839 primul dicţionar ceh, apoi marele Şafarik, care, în afară de cercetări asupra antichităţilor slave şi asupra istoriei literare, ne-a mai lăsat şi importante ediţii de texte cehe şi sîrbesti, cu comentarii filologice, studii asupra sistemelor vechi de scriere etc.

Impulsul dat de Cehi slavisticei a avut efecte răsunătoare în toate celelalte ţări, chiar şi în cele a căror populaţie nu era de limbă slavă. Cel mai de seamă continuator al cercetărilor asupra limbilor slave a fost Slovenul Miklosich. Dar nici Boemia n'a rămas în urmă. Cercetările lingvistice au continuat cu aceeaşi intensitate, lucrări de mare valoare s'au publicat necontenit. In perioada mai apropiată de noi, trebue citat numele Cehilor Zubaty şi Vondrak. Acesta din urmă este mai ales important, pentrucă a publicat însemnate texte antice, o excelentă gramatică a limbii slave bisericeşti, o splendidă crestomatie a aceleeaşi limbi, şi în fine, afară de multe publicaţii de amănunt, o gramatică comparativă a limbilor slave. Toate lucrările lui Vondrak, care se disting prin bogăţia de material adunat şi prin

exactitatea cu care este totul reprodus şi analizat, mai sunt şi astăzi indispensabile lingvistului, deşi au trecut aproximativ patru decenii dela apariţia lor.

Mai e necesar să se pomenească numele slavistului Hujer, al foneticianului Chlumsky, al romanistului Jarnik (ale cărui legături cu ţara noastră sunt bine cunoscute), al orientalistului Hrozny, care şi-a cîştigat merite nepieritoare prin descifrarea textelor hitite şi prin stabilirea caracterului indo-european al limbii în care ele sunt scrise, al semitistului Rujicika... ar mai fi mulţi de pomenit, dar trebue să ne oprim, ca să trecem la şcoala cea nouă, aşa numită fonologică, al cărei sediu a fost pînă acum la Praga.

Principiul dela care a pornit această nouă şcoală lingvistică este că sunetele limbii sunt interesante pentru lingvist, în măsura în care ele servesc pentru a distinge cuvintele între ele. Pe fonetician, care are preocupări de fizică, îl interesează faptul că sunetul *n* în *bancă* este pronunţat altfel decît în *bandă;* el va stabili, cu ajutorul aparatelor, diferenţa exactă şi o va explica prin influenţa sunetului următor; dar pe fonolog, această diferenţă nu-l interesează decît în foarte mică măsură, deoarece ea nu serveşte pentru diferenţierea înţelesului celor două cuvinte: această diferenţiere o fac sunetele *c* (în *bancă)* şi *d* (în *bandă),* iar vorbitorul obişnuit nici nu bagă de seamă că nu pronunţă acelaşi *n* în ambele cazuri. Lingvistul fonolog se va interesa deci numai de elementele care servesc pentru diferenţierea înţelesurilor, căci numai acestea aparţin propriu zis vorbirii, celelalte au mai multă legătură cu fizica.

Elementele fonologice diferă dela o limbă la alta: în ungureşte, se face deosebire între vocalele lungi şi cele scurte, de exemplu *rev* (cu *e* scurt) înseamnă „putreziciune", iar *rév* (cu *e* lung), „plută". In romîneşte, acest soi de distincţie este necunoscut (deşi foneticianul poate stabili că nu toate vocalele romîneşti sunt la fel de lungi); în schimb, noi facem distincţie între cuvinte graţie accentului: *cîntă* (prezent), *cîntă* (perfect), distincţie imposibil de făcut în ungureşte, unde toate cuvintele au accentul pe prima silabă.

Acesta este, schematic expus, principiul dela care a plecat fonologia. Ideea valorificării prin opoziţie a fost utilizată şi în alte ramuri ale lingvisticei, iar cercetarea sistemelor fonologice a dus la descoperirea uniunilor lingvistice: s'a constatat că aceleaşi elemente sunt utilizate pe teritorii continui, chiar acolo unde limbile vorbite nu au aceeaşi origine. Această doctrină nu este încă deplin documentată, dar cercetările care se fac vor aduce mai multă lumină asupra ei ca şi asupra altora enunţate de şcoala fonologică. Nu este locul aici să intrăm în toate detaliile: am voit numai să arăt printr'un exemplu importanţa principiilor care au fost enunţate.

Şcoala fonologică a luat naştere acum zece ani, şi ea a fost creată de doi emigraţi ruşi: prinţul N. Trubetzkoy şi d. Roman Jakobson. Primul, după lungi peregrinări, ajunsese profesor la Universitatea din Viena; al doilea profesa la Brno. La ideile lor s'a raliat repede filosoful K. Bühler, dela Universitatea din Viena: după douăzeci şi cinci de ani, consacraţi studiului lingvisticei, acesta a început să publice foarte importante lucrări de filosofie a limbii, în legătură şi cu preocupările fonologilor.

Centrul de reuniune a acestor savanţi a fost Praga. Acolo s'au pus bazele ştiinţifice ale nouei doctrine ,acolo s'a înfiinţat imediat *Cercul lingvistic*, care a desvoltat şi răspîndit teoriile fonologice, şi s'a întemeiat şi o revistă: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, care a publicat studiile membrilor Cercului. Lingviştii cehi au prins cei dintîi importanţa descoperirii făcute de cei doi ruşi; ei au fost primii care au adoptat principiile fonologice şi care au lucrat la

aprofundarea şi la demonstrarea acestor principii. Volumele revistei (de altfel la Praga mai apăreau şi alte reviste de lingvistică, în care se publicau articole nefonologice), cuprindeau în mare majoritate articole scrise de savanţi din Cehoslovacia: Mathesius, Mukarovsky, Trnka, Novak, Havranek, Trost, Vachek etc. Activitatea Cercului a adus şi o înviorare a slavisticei; de aceea cel mai important centru de studii slave a fost în ultimul timp cel dela Praga.

Evenimentele petrecute de un an încoace au avut un efect distrugător asupra acestei frumoase activităţi ştiinţifice. Prinţul Trubetzkoy a fost arestat în vara trecută, şi curînd apoi s'a aflat că a murit, lăsînd neterminată o mare lucrare asupra principiilor fonologice (această lucrare, din care lipsesc ultimele două capitole, a fost publicată la începutul lui Martie a. c. de Cercul lingvistic din Praga). K. Bühler, despre care se zice că ar fi însurat cu o evreică, a fost destituit, iar cărţile lui puse la index. După cîte ştiu, şi R. Jakobson a fost destituit. Cît despre activitatea Cercului, este greu de sperat că ea va putea continua, şi mai ales că va putea să mai fie concretizată prin apariţia revistei.

Fonologia nu va muri. Sămînţa cea bună a căzut în pămînt roditor, căci pretutindeni în lume se fac astăzi cercetări fonologice: în Polonia (Kurylowicz), în Olanda (van Wijk), în Uniunea Sovietelor (Polivanov), în Romînia (A. Rosetti), în Statele-Unite (Twaddel), în Danemarca (Bröndal), în Norvegia (Sommerfelt), în Franţa, în fine, unde s'a creat prima catedră universitară consacrată exclusiv fonologiei (Martinet). Dar dacă această ştiinţă a devenit bun comun al omenirii şi dacă ea este cultivată pretutindeni, nu trebue să uităm că ţara în care a apărut şi care a permis crearea ei este Cehoslovacia. Pentru a doua oară, la interval de 150 de ani, Praga dă un nou impuls şi o nouă ţintă studiilor de lingvistică. Să sperăm că savanţii cehi vor mai avea ocazia şi pe viitor să contribue în aceeaşi măsură la progresul ştiinţelor şi al civilizaţiei.

AL. GRAUR

CRONICA EXTERNĂ

ELEMENTE DE JUDECATĂ

Două ţări erau protejate de Statele totalitare: Cehoslovacia de după München şi Albania. Amîndouă au fost ocupate de forţele militare ale Statelor protectoare şi anexate. Ambele făceau, fără întrerupere, concesiuni substanţiale faţă de protectorii lor şi îşi pierdeau treptat suveranitatea în favoarea acestora. Economia şi finanţele deveneau sectoare ale Statelor protectoare, transporturile erau supuse nevoilor strategice şi comerciale ale acestora, armata era desfiinţată, învăţămîntul public şi viaţa spirituală adoptau orientările venite dela ele, forma Statului se transforma după modelul totalitar cu toate entusiasmele şi antipatiile lui, politica externă pierduse orice autonomie însă şi pietatea naţională se refugia în faţa noilor idoli.

Nimic nu a fost deajuns, orice sforţare de a atrage bunăvoinţa protectorilor, orice dorinţă de a se sprijini pe declaraţiunile lor de prietenie, orice încredere în principiile proclamate de ei au fost zadarnice în faţa nevoilor strategice şi economice ale Statelor protectoare şi nu au putut îndulci fatalităţile de expansiune cuprinse în structura însăşi a regimurilor totalitare.

Istoria modernă, plină de drame şi de decăderi, a înregistrat din nou o lecţiune mai veche: independenţa se apără cu vigoare şi cu intrasigenţă, nu prin concesiuni care să o golească de conţinut. In afară de cuprinsul său material, independenţa are o semnificaţiune morală. Amîndouă trebuesc apărate, fiindcă împreună constituesc definiţiunea independenţei. Concesiunile, compromisurile diluează virtuţile de nobleţe ale sentimentelor care o susţin şi odată cu ele piere şi voinţa de rezistenţă care o garantează. Independenţa unei naţiuni se bazează pe o puternică organizaţiune a Statului, pe un lung trecut istoric şi pe conştiinţa unor cetăţeni liberi şi oneşti. O naţiune, îndreptată pe calea umilinţelor, nu se mai poate ridica pînă la eroismul marilor sacrificii. Ea trebue să-şi păstreze bogăţiile materiale şi morale, pentru ca să aibă ce apăra. Ea trebue să-şi arate puterile de rezistenţă pentru ca să inspire respect, nu facultăţile de abdicare pentru ca să fie o veşnică tentaţiune.

In momentul cînd viaţa internaţională pare să intre într'o nouă fază de organizare, graţie intervenţiunii pozitive a Angliei pe continent, ultimele manifestaţiuni de forţă ale puterilor totalitare, cu însemnătatea lor politică şi morală, trebuesc considerate cu gravitate. Este ruşinos şi inutil să păstrăm o atitudine ipocrită şi să înlocuim prin eufemisme comentariile aspre care se impun. Ar fi nedemn chiar faţă de aceste puteri, care fac naţiunilor o educaţiune bazată pe onoare,

pe curaj şi pe sinceritate şi care proclamă cu vigoare planurile lor de expansiune şi principiile pe care le aşează.

Pentru ţara noastră este cu atît mai uşor să vorbească liber cu cît scopurile sale pacifice şi dorinţa sa de colaborare cu toate Statele nu pot fi contestate. Noi nu vrem decît să ne apărăm independenţa şi integritatea şi să asigurăm colaborării internaţionale cele mai favorabile condiţiuni. Dar dintre sistemele de apărare care ni se propun, noi avem dreptul să alegem în măsura în care viaţa noastră liberă este ameninţată. O alegere comportă riscuri? Desigur. Dar noi trebue să-i cîntărim beneficiile. O politică fără riscuri n'a fost descoperită pînă acum, afară decît dacă se chiamă astfel politica de capitulare. Recenta evoluţiune a situaţiunii din Europa este plină de învăţăminte. Amintiţi-vă: Societatea Naţiunilor a fost slăbită, aproape lichidată; securitatea colectivă a fost disolvată. Această formă de apărare în comun era considerată prea complexă, utopică. Sistemele de apărare regională au fost ruinate. Tratatele de pace părăsite şi înlocuite cu o metodă de concesiuni faţă de foştii învinşi, care aveau să le asigure egalitatea de drepturi şi de tratament. Orice organizare multilaterală a securităţii, dislocată. In locul ei, pacte bilaterale, negocieri directe între State izolate. Fiecare ţară, neutră şi vrînd să-şi asigure pe căi particulare independenţa prin negociaţiuni separate. Sau mai multe State mici, deslipite de un sistem mai general de apărare, vrînd să alcătuiască un „bloc al neutrilor". In fruntea acestei formule, Polonia.

Pe scurt, am lepădat cu toţii o politică de colaborare pacifică, prin care ne garantam mutual existenţa şi am adoptat căile propuse de Statele totalitare de negocieri separate. Am consimţit cu toţii concesiuni faţă de revendicări justificate prin principii de egalitate, de onoare sau de rasă. Ne-am încrezut cu d. Chamberlain în frunte, în sinceritatea şi măsura noilor metode. Am înlocuit oameni şi sisteme de rezistenţă prin conducători politici şi formule de concesiune.

Rezultatul? Situaţiunea de astăzi. Pretutindeni, ţări îngrijorate care caută în o reînviere parţială a securităţii colective, garanţii de pace şi de apărare. State, care lăsate la propriile lor forţe, şi-au pierdut existenţa sau îşi pierd independenţa. Marile Puteri democratice, care, după ce au făcut o politică de concesiuni şi au epuizat mijloacele şi declaraţiunile de conciliaţiune şi de încredere, revin, cu forţe sporite, dar într'o situaţiune slăbită la metodele de colaborare şi de rezistenţă. Peste tot se fac sforţări înzecite pentru ca să se apere ceea ce s'ar fi putut menţine cu sacrificii mult mai mici. Anglia plăteşte experienţa d-lui Chamberlain cu o schimbare radicală a policitii sale externe şi cu o modificare considerabilă a aşezării sale sociale. Ţări mici, pacifice şi neutre, cu frontierele minate şi cu naţiunea sub arme.

Comerţul internaţional, terorizat; spiritul de întreprindere, deprimat; libertăţile, nimicite; valorile spirituale, umilite; biserica, persecutată; oameni fără linişte tineri care nu mai visează. Cine poate înşira toate violenţele şi toate umilinţele acestor vremuri? Aceasta este noua civilizaţiune care ni se propune. Pentru ca trebue să părăsim vechea cultură şi să intrăm într'un nou spaţiu vital.

In loc să se întărească organizarea păcii în lume pe baza principiilor de colaborare şi de garanţii colective, s'a descompus viaţa internaţională şi, în locul ei, s'a căutat pacificarea prin metoadele propuse de Statele totalitare. Experienţa a fost dureroasă. Examinaţi, ca exemplu, politica Poloniei, care a adoptat cea dintîi şi în modul cel mai larg sistemul preconizat de Berlin. Cu tenacitate şi bună credinţă, d. Beck a servit în Europa noile orientări şi a contribuit în mod decisiv la gravele schimbări de doctrină şi de situaţiuni, petrecute în ultimul timp. In schimb, Polonia a fost încurajată de declaraţiunile de prietenie şi de gratitudine ale Reichului. De nenumărate ori, i s'a spus că Germania nu are faţă de ea nicio pretenţiune. Orice litigiu era stins.

O pace definitivă, bazată pe statu-quo, era proclamată între cele două țări. Polonia beneficia de garanțiile rescumpărate cu serviciile aduse cauzei germane. Deslipită de organizarea colectivă a păcii, politica realistă a d-lui Beck se îndrepta hotărît către neutralitate. Ea nu mai credea în tratatele multilaterale, nici în garanțiile de securitate date de State îndepărtate. Ea se încredea în raporturile de bună vecinătate cu Germania într'atît încît contribuia la expansiunea acestei țări dealungul propriei sale frontiere. Cancelarul Hitler, cu sinceritatea care îl caracterizează, mărturisea într'un discurs public că operațiunea din Septemvrie nu ar fi fost cu putință fără bunăvoința poloneză. Ți-era mai mare dragul să vezi recunoștința cu care erau răsplătite serviciile aduse. Pozițiunea Poloniei, prin rezultatele obținute, exercita o atracțiune din ce în ce mai mare față de celelalte State. Națiuni mai mici căutau să o imite și, părăsind, rînd pe rînd, formele colaborării, se îndreptau către o neutralitate binevoitoare. Ele se deschideau către o largă colaborare economică și acceptau penetrațiunea progresivă a noilor idei. Europa se resemna la satisfacerea revendicărilor germane, bazate pe principiile de egalitate de drepturi, de strîngere a provinciilor locuite de Germani într'un singur Stat unitar.

Dar, deodată, a izbucnit teoria spațiului vital și prima ei aplicare la Cehoslovacia. D. Mussolini declară că raporturile dintre State sunt raporturi de forță. Publicistica din ambele țări totalitare împarte națiunile în două: cele ce vor și au puterea să trăiască și celelalte. Principiile se schimbă după necesități. Valoarea lor nu este morală, ci de oportunitate.

Polonia însăși este pusă în fața unei noi și grave situațiuni. Cu voința sa dîrză de a trăi independentă, cu patriotismul său fierbinte, poporul polonez caută și regăsește în alianțe cu democrațiile occidentale garanțiile necesare. El revine astfel la politica pe care o părăsise și adoptă o nouă definițiune a realismului politic. Dar experiența pe care a făcut-o a condus la o altă pozițiune, care cere mijloace sporite de apărare. Situațiunea strategică și politică în această parte a Europei are un alt caracter și apăsarea asupra granițelor poloneze este cu mult mai mare. Poate că d. Beck va reflecta cu amărăciune asupra noilor probleme și se va gîndi cu regret la Cehoslovacia.

Luați alt exemplu: cazul patetic și onorabil al d-lui Chamberlain. Primul ministru al Marei Britanii este tipul tradițional al gentlemenului englez. Cu sentimente amestecate de mîndrie și generozitate, cu inspirațiuni biblice, cu oroarea violenței și cu încredere în cuvîntul dat, gata pentru bună-înțelegere prin concesiuni mutuale, animat de dorința de a face plăcere partenerului și de a recunoaște sinceritate și o parte de dreptate în revendicările lui; dar ferm în apărarea tradițiunilor de onoare și de prestigiu ale națiunii britanice, tenace cînd ia o hotărîre și purtînd cu curaj răspunderile asumate.

D. Chamberlain, dela venirea sa la cîrma guvernului, a refăcut, cu mai multă amploare și cu o mai adîncă sinceritate decît orice înaintași al său, experiența pacificării prin concesiuni. D-sa a lăsat de o parte orice susceptibilitate personală; în slujba unei idei nobile și utile, nu a cruțat niciun sacrificiu de vanitate, de prestigiu. D-sa a dus spiritul de împăciuiri pînă la marile, gravele și funestele concesiuni dela München. S'a întors în țara sa fîlfîind o declarațiune comună de pace și de consultare. Criticat și întîmpinat de mulți cu neîncredere, a stăruit totuși într'o politică fundată pe înțelegerea dela München și, în ciuda brutatelor desmințiri, a crezut în cuvîntul dat, în respectul angajamentelor luate prin liberă deciziune.

Nu va fi om pe lume, care să nu recunoască d-lui Chamberlain aceste merite.

Și totuși, d. Chamberlain a făcut cea mai tristă și mai umilitoare experiență. Odată cu el, Anglia, Imperiul Britanic, vinovate de exces

de inocență, dar cu conștiința limpede și mîndră, regăsesc energia marilor hotărîri. Cu spiritul empiric al Englezului, cu calmul său, cu vederea sa clară asupra faptului, d. Chamberlain, urmat de națiunea britanică, schimbă cursul istoriei acestui Stat. In locul izolării de odinioară, atenuată de altfel în ultimii ani, o intervenție activă pe continent pînă în punctele cele mai îndepărtate. In locul repulsiunii de a lua angajamente ferme, automate pentru ipoteze dinainte stabilite, hotărîrea de a-și asuma obligațiuni precise. Frontierele Angliei, mutate pînă acum pe Rin, se întind în orientul continentului. Ele se ridică în fața unei acțiuni de hegemonie și ocrotesc existența Statelor ce vor să trăiască libere și suverane. Fiindcă Anglia are acest imens avantagiu că interesele sale coincid cu drepturile Statelor independente. Să nu ne înșelăm: noile angajamente ale Marei Britanii nu sunt dictate numai de scopuri filantropice, ci și de propriile sale interese. Pe la noi trec liniile înaintate ale apărării imperiului, ale libertății mărilor. Atît mai bine. De aceea noua pozițiune britanică va fi mai fermă, mai durabilă; de aceea trebue să o privim cu o mai deplină încredere.

Pentru prima dată în istoria sa, Anglia asumă astfel de obligațiuni. Ea nu le ia cu inima ușoară. Și nici nu vrea să fie platonice. In scopul de a le face față, guvernul d-lui Chamberlain procedează la o operă imensă de înarmare. Introducerea serviciului militar obligatoriu constitue o reformă esențială în moravurile și mentalitatea engleză, încît ea va produce o schimbare în structura socială a națiunii. Un guvern conservator, păstrător al marilor tradițiuni britanice, trece peste repulsiunile seculare ale poporului, și operează o reformă istorică, comandată de nevoile de securitate ale Imperiului.

El nu ar fi putut-o face fără adesiunea populară. Evenimentele din Europa, pronunțarea unei hegemonii, care se întinde pînă unde i se va opune forța, o vastă încercare de dislocare a actualei organizări a lumii, disprețul principiilor de moralitate și de libertate politică pe care se fundează mentalitatea publică în Anglia, desfășurarea neîncetată a unor manevre de forță și de violență, care răpesc orice liniște națiunilor și cetățenilor, epuizarea tutulor mijloacelor de înțelegere au contribuit la formarea noilor sentimente populare în Anglia și la acceptarea serviciului militar obligatoriu.

Marea Britanie nu poate trăi sub amenințare. O situație precară creată Angliei în Europa conduce inevitabil la o diminuare de putere și de prestigiu în imperiu și, apoi, la mișcări centrifuge. Cea dintîi condițiune a stabilității imperiului este o puternică situațiune a metropolei. Către ea tinde din nou guvernul britanic. El vrea să angajeze în Europa, printr'o largă colaborare, un regim de pace și să stăvilească, prin mijloace efective, o distrugătoare expansiune. El întinde garanțiile britanice pînă în zone îndepărtate și vrea să le sprijine pe voința națiunilor libere, de a trăi și de a se apăra. Marea Britanie este hotărîtă să alcătuiască un baraj pacific în fața poftelor de cucerire. Această nouă politică engleză trebue privită cu toată gravitatea. Indoielile inspirate de fapte recente, provin din analogii false sau din o propagandă ostilă. Niciodată Anglia nu a luat angajamente precise. Niciodată, pînă acum, nu a acoperit cu autoritatea sa ipoteze determinate. Lumea se află cu adevărat în fața unei noi faze a istoriei britanice. Țări ca a noastră, pacifice ca și Anglia, sunt datoare, față de propriile lor destine, să încurajeze, să consolideze această transformare profitabilă. Să primim cu bucurie, cu gratitudine și cu încredere garanțiile engleze.

Numai oameni de rea credință pot vedea în ele altceva decît substanțiale elemente de pace. Anglia nu cere niciunui beneficiar al garanției sale să ia atitudine ostilă față de vreun Stat din lume. Ea însăși nu are asemenea sentimente. Nu este nicio rușine și niciun pe-

ricol să-ți unești puterile pentru menținerea păcii și pentru propria apărare.

Dar pentru ca un Stat să folosească în adevăr noile garanții britanice și franceze, trebue să fie hotărît să-și apere independența și să facă sforțările de pregătire militară necesare unei astfel de colaborări. Și mai trebue ca acel Stat să nu se ridice împotriva alcătuirii unui sistem mai întins de apărare, așa cum îl concepe Marea Britanie. Nu e nimic mai nefast decît o combinațiune reticentă. Astfel, se adună inconvenientele dela mai multe sisteme și beneficiile dela niciunul.

Pentru Romînia, chestiunea are un caracter special. Pozițiunea noastră geografică ne creiează îndatoriri speciale. Dar niciun sistem de colaborare cu Occidentul nu este pentru noi eficace dacă nu se împlinește cu colaborări răsăritene. Prin răsărit și pe Marea Neagră trec căile de legătură ale Romîniei cu apusul Europei.

CONST. VIȘOIANU

CRONICA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

COMENTARIU LA UN MANIFEST-PROGRAM

III

In rîndurile ce urmează, ne propunem să facem loc ultimilor observațiuni și sublinieri pe care ni le-a sugerat programul de politică școlară al actualului guvern, așa cum a fost prezentat țării, în cadrul manifestului-program din 7 Februarie a. c.

Unul dintre pasagiile cele mai semnificative ale programului în chestiune este acesta:

Creația științifică, prin ajutorul institutelor universitare, va primi încurajarea trebuitoare. Vom continua a veghea asupra strictei îndepliniri a îndatoririlor profesorilor și studenților, care în universitate se găsesc în slujba aceluiași ideal național și științific.

Vom continua opera pe care M. S. Regele și guvernul au făcut-o, dînd studenților înlesniri de traiu și posibilități largi de continuare și de adîncire a studiilor. Aceasta, bineînțeles pentru aceia care vor să învețe.

Acest pasagiu cuprinde precizări prețioase și binevenite. Au doar un păcat: că se mențin într'o generalitate prea schematică. Din această cauză, nu ne dau posibilitatea să pătrundem, dintr'odată, întinderea și adîncimea problemei pe care o pun în discuțiune. Iată de ce cerem îngăduința unei digresiuni, în cuprinsul căreia să analizăm cîteva din realitățile apropiate de care trebue să ținem seama.

Ne referim la ideea de „creație științifică", menționată în primul aliniat al pasagiului citat. Incontestabil, această idee nu ne este streină. Multe dintre opiniile contrarii, pe care le auzim adesea cu privire la acest fapt, nu au dreptate. Intr'adevăr, sunt societăți care au început să refuze realitatea spirituală a acestei idei; mai bine zis, care au redus-o doar la semnificațiile ei materiale, care i-au înlăturat structurale ei drepturi de autonomie, pentru a o încadra, în schimb, în planificările și regimurile lor de viață fundamental dirijată. Putem fi însă oarecum liniștiți: deocamdată, acesta nu este cazul nostru. Avem încă destule instituții și organizări de cultură, în care dictatorismul ideologic al vremii n'a străbătut și poate că nici nu va străbate vreodată. Suntem, din fericire, unele dintre puținele colțuri ale lumii unde se poate încă respira, unde mințile care gîndesc autonom mai pot avea sentimentul unora dintre libertățile pe care trebue să se sprijine înțelesul și demnitatea creației spirituale. Sufletește, trebue să credem că suntem încă destul de apărați și destul de departe de anumite închinări materiale și uniformizatoare, care aiurea au devenit, de cîtăva vreme,

amenințătoare și exclusive dogme de viață. Nu avem o tradiție științifică ieșită din comun; am putea spune că nu avem nici măcar una mijlocie, că în privința aceasta situațiile la noi nu se află încă decît în proces de devenire. Cu toate acestea, se pare că sensibilitatea noastră pentru ideea creației științifice funcționează mai viu și mai onest decît în multe alte părți ale lumii. Faptul se prezintă astfel pentrucă, printre altele, este în joc un anumit spirit de onestitate pe care în ciuda atitor aparențe îl avem totuși destul de desvoltat și, tot pe atita, un anumit simț al valorilor, pe care comunitatea noastră, în deosebire de altele, nu și l-a tocit în practica vreunei ideologii amorale și exclusiviste.

Totuși, creația științifică, la noi, nu dispune de statutul cel mai potrivit, pentru ca ea să se poată manifesta din plin și să poată intra organic în deprinderile de viață ale comunității noastre. Există e seamă de lucruri care ne lipsesc, pe care întîrziem de a le organiza și, în general, pentru care nu depunem toate străduințele de care în definitiv am fi în stare. Menținem problema doar la suprafață.

Concentrăm toate sforțările noastre în jurul aspectelor care pot face impresie, care ne pot satisface anumite vanități și, în schimb, neglijem pe acelea care ar putea să dea lucrurilor o structură solidă si să le integreze puternic în totalitatea procesului de viață al societății romînești. Să urmărim această situație pe fapte, într'un chip mai explicit.

Mai mult sau mai puțin, cercetătorii pe care îi avem nu se pot plînge că sunt neajutați și neînțeleși. Atît Statul, cît și opinia publică, i-au asistat și îi asistă încă în multe dintre încercările lor. Firește, nu în toate cîte există sau cîte s'ar cere. Prin natura și prin sensul ei intim, creația spirituală implică o parte de sacrificii personale, care să o situeze, în mod necesar și simbolic, printre încordările noi, oarecum eroice, în luptă cu tendințele conformiste și cu faptele care trăiesc inert în umbra unei comodități sau alta.

Urmărind activitatea noastră culturală, ne putem da seama de o seamă de fapte îndeajuns de revelatoare. Relativ, publicăm mult, și nu numai literatură cum s'ar crede, ci deopotrivă studii și lucrări de știință sau de interpretări ideologice. Dintre acestea, cele mai multe au putut să vadă lumina tiparului — adeseori în condițiuni superioare celor obișnuite — prin sprijinul editurilor oficiale, al ajutoarelor și al dferitelor subvenții de Stat. Nu este cazul să spunem că ar exista lucrări de valoare, interesînd știința romînească sau cea universală, care să mucezească în cartoane pentru motivul că nu s'ar fi găsit ajutoare materiale pentru apariția lor. Uneori, s'ar putea spune contrariu: poate că nu se întocmesc la noi atîtea lucrări bune, de merit real, cîtă bunăvoință și cît sprijin material s'ar putea găsi pentru punerea lor în valoare.

Este cunoscută generozitatea oficială, aproape în tot ce a trebuit pentru reprezentarea noastră culturală față de streini. Am participat la toate expozițiile internaționale, și nu fiecum, ci în forme masive, complete, impunîndu-ne sacrificii mari, atît de mari încît uneori ele au putut să pară chiar disproporționate cu puterile noastre. Intr'un chip convenabil, am sprijinit aproape toate ocaziile, pentru ca vreunul dintre cercetătorii sau reprezentativii culturii noastre să-și poată spune, pe catedre sau la congrese din afara hotarelor noastre, punctul de vedere al științei sau al gîndirii lor. De asemeni, de cîte ori ni s'a dat prilejul, am fost, pentru diferitele congrese internaționale, gazda cea mai entuziastă, mai ospitalieră și mai generoasă.

Institutele noastre de cercetări științifice au primit, din partea Statului, ajutoare netăgăduite. Să zicem, nu ajutoarele complete care să susțină marea sau universala lor desvoltare, dar, în orice caz, ajutoarele acelea care, administrate cu chibzuială și însuflețite de voința înfăptuitoare a oamenilor, să le dea mijlocul de a exista și de a-și înfăptui în mod onorabil, dacă nu mai mult, măcar obligațiile lor minimale.

Mai departe, trebue să constatăm că mai există și alte fapte, deopotrivă de semnificative, putînd să indice aceeași tendință: sprijinirea creației noastre științifice. De pildă, situația universităților. Sub toate raporturile, acestea au beneficiat, din partea societății noastre, de ajutoare, de credit și de libertăți, în general, mai mari decît celelalte instituțiuni de învățămînt. Materialicește, între tratamentul acordat profesorilor universitari și profesorilor secundari este o deosebire proporțional mult mai mare, decît între aceea acordată profesorilor secundari și învățătorilor. Socialmente, poziția universitarilor a fost menținută, am putea spune chiar sporită, socotind după faptul că, dela războiu încoace, proporția cea mai ridicată a celor chemați în marile demnități de conducere este aceea pe care au dat-o cadrele universitare. Autonomia universităților a fost păstrată, pe deasupra atîtor evenimente contrarii pe care le-am străbătut, într'o formă care nu trebue să ne lase nicio îndoială. Insăși ultima reformă universitară, care a impus unele restricții necunoscute pînă acum, nu s'a atins de instituția în sine a autonomiei universitare, decît în aspecte ale ei lăturalnice și prin natura lor schimbătoare. Moralmente, de asemeni, mai mult decît toate celelalte categorii profesionale, profesorii universitari au beneficiat de libertăți spirituale mai evidente și au fost cei mai feriți de diferitele tributuri și încadrări menite să reprezinte spiritul și noile organizări colectiviste ale timpului. Li s'au acordat unele drepturi, despre care în multe alte profesiuni nu s'ar fi putut nici măcar să se vorbească. Cumulul universitar a fost o instituțiune care s'a menținut pînă de curînd, într'o formă aproape necondiționată. Astăzi încă, el este acceptat și statuat pentru aceia care au o calitate de membri activi ai Academiei Romîne, deci pentru aceia despre care se presupune că reprezintă personalitățile cele mai proeminente ale creației științifice romînești. Insăși obligativitatea domiciliului în orașul unde este titularul catedrei, o condiție așa de firească și așa de indispensabilă tuturor celorlalte categorii de funcționari, formează pentru profesorii universitari o derogare legală, instituită probabil cu același scop, de a le veni în ajutor pentru munca și investigațiile lor științifice.

Ne oprim aici cu aceste înșirări. Ele alcătuesc un aspect pozitiv, încurajator, al problemei pe care am pus-o în discuțiune. Nu negăm nimic din toate acestea, nu îndreptăm nicio critică împotriva lor. Dimpotrivă, regretăm că ele nu sunt destul de luate în seamă și de apreciate, atît pentru intențiile cît și pentru eforturile pe care le reprezintă. Din cauza aceasta, formulăm rechizitorii cu ușurință, și ne arătăm sceptici chiar în fapte unde nu e cazul.

Precizarea pe care ținem s'o facem este alta. Infăptuirile și tendințele arătate mai sus, oricît de marcate ar fi rezultatele lor, nu pot reprezenta, însă, întreaga politică și întreaga organizare pe care trebue s'o dăm creației științifice. Ele reprezintă doar formele de sus ale acestei creații. Sunt, cu alte cuvinte, forme care au rezultat prin acte și inițiative individuale, care au ca atare o sferă de activitate limitată, care s'ar putea să nu aibă, întotdeauna, suficiente aderențe în alcătuirea generală a unei comunități sociale. Pentru a fi reale, pentru a-și împlini cu folos misiunea lor firească, manifestările superioare ale creației științifice trebue să-și înfigă rădăcini în adînc, în sentimentele de viață și în deprinderile caracteristice ale unei colectivități naționale.

Socotim că creația științifică nu trebue înțeleasă ca o activitate abstractă, țesută doar din realități academice și sprijinindu-se doar pe realități dialectice. O asemenea concepție, să zicem, chiar dacă împacă anumite puncte de vedere ale raționalismului de catedră, are însă și multe păcate, printre care cel mai evident este acela că rămîne streină de mersul și de problemele vieții înconjurătoare. Nu putem insista prea mult asupra acestei distingeri, pentrucă în acest caz ne-am abate dela tema noastră, pentru a intra în desișurile dificile ale unei discuții fenomenologice. In ceea ce susținem, nu este vorba de un compromis, de o adaptare circumstanțială. Socotim că creația științifică trebue să fie o formă de viață, un instrument al devenirii sociale, un acord sintetic și lămuritor între valorile spirituale care definesc și întrețin echilibrul sufletesc al unei societăți.

La noi, situația este aceasta: întreținem o disproporție între formele de sus, personale, ale creației științifice, și între formele de jos, acelea pe care trebue să se sprijine infrastructura lor socială. Pe cele dintîiu le încurajem și le dăm chiar putinți de strălucire, pe celelalte le administrăm empiric și arbitrar. In privința aceasta, să facem cîteva precizări.

Se știe că activitatea catedrelor nu poate avea sens doar prin ea însăși, ci prin felul cum poate capta și forma cugete, prin chipul cum poate creea convingeri și devotamente. Privind situațiile de sub ochii noștri, trebue să recunoaștem, aceste lucruri nu funcționează așa cum am dori și așa cum le-ar dicta legea lor clasică. Universitățile noastre, în general, doar cu greu mai pot să întrețină o atmosferă științifică susținută. Dimpotrivă, din zi în zi mai mult, activitatea lor se transformă, căpătînd un sens socializat, practic, legat de formalitatea diplomei și de cele cîteva prerogative materiale pe care le poate mijloci.

Desigur, motivele acestei stări de lucruri sunt multe și complexe. Unele, să presupunem, pot avea referiri locale. Altele însă, poate cele mai importante și deocamdată mai ireductibile, isvorăsc fatal din conjunctura generală a vieții de astăzi, a grijilor care o brăzdează, a criteriilor crispate care o domină.

Munca și atitudinea științifică propru zisă sunt trecute, în bună parte, printre categoriile desuete. Fără voia lui, tineretul este adus în situația să simtă și să tragă concluzii imediate din acest fapt. Carierele contingente cu liniile mai pure ale creației științifice sunt decadente sau chiar închise. De pildă, profesoratul secundar — acela care justifică existența învățămîntului superior al științelor și al literelor — nu mai oferă, de cîtăva vreme, sub toate raporturile, decît perspective mediocre și șovăelnice. Carierele care își împrumutau tării și sensuri pe baza demnităților raționaliste sunt, și ele, în declin vădit. Caracteristic, în privința aceasta, este cazul avocaturii. Inainte, această carieră cerea pregătire atentă, multilaterală și, mai ales, cerea talent. Astăzi, pare a nu mai fi așa. Din zi în zi mai mult, avocatura devine meșteșug, profesiune anonimă, în care rutina notariatului și biurocrația ștearsă a contencioaselor capătă întîietăți necontestate. Spețele, de asemeni, urmează aceeași tendință. Noblețea clasică a dreptului era marcată de problemele civile și penale. Primele puneau în mișcare realități logice și un simț specific al construirilor dialectice, iar celelalte puneau în valoare realități psihologice, ce se cereau gîndite într'un spirit cuprinzător filosofico-social. Astăzi, aceste lucruri au intrat într'un con de umbră, despre care nimeni n'ar putea să spună cît timp se va prelungi încă. Regimul de conversionări și de suspendări spirituale la care asistăm curent a eliminat o seamă întreagă din aceste sensuri, făcînd ca în schimb să se ivească o actualitate neașteptată, dar firească în raport cu împrejurările, a spețelor fiscale și, în general, a spețelor caracteristice primatelor etatiste. De altminteri, acest etatism nu se mărginește aici. Tendința pe care o manifestă continuu este aceea de a cuceri cît mai multe și cît mai esențiale posturi și sectoare ale vieții sociale și spirituale. Dirijerile lui au depășit de mult hotarele politicului și ale economicului. Regiunile spiritualului nu mai au decît autonomii palide, inexpresive. Nu ne referim la fenomene locale, ci la un proces universal al epocii noastre. Să ne gîndim la mulțimea dirijerilor și planificărilor de Stat care privesc educația, atît a tineretului, prin instituțiuni noi cu caracter generalizant, cît și a opiniei publice prin acțiunea organizată a propagandei, ridicată astăzi la rangul unuia dintre cele mai actuale resorturi în viața de Stat. Intr'adevăr, acest etatism deschide multe debușeuri noi de viață. Dar, trebue să facem această precizare, aceste debușeuri, care de fapt devin principala țintă socială a tineretului vremii, nu au și nu pot avea cu spiritualitatea și creația științifică propriu zisă decît contacturi marginale și sporadice. Etatismul nu implică vocații individuale, ci sistematizări generale, spirit uniformizator, elemente gata să accepte orice încadrare pe care ar cere-o linia generală a vieții și a intereselor de Stat.

Incontestabil, etatismul are marile lui avantagii. Creează un simț mai pronunțat al disciplinii sociale. Face posibile mobilizări mai prompte ale salvgardărilor generale. Disciplinează viața diferitelor resorturi sociale, așa încît, la un moment dat, ele să poată primi și pune în executare toate măsurile privind liniștea și asigurările colective. In ce privește însă viața și creația științifică, etatismul cu tendinți de creștere progresivă poate da naștere la stagnări și la intimidări ce pot să ia, adesea, chipul unor adevărate încercuiri. Incontestabil, în asemenea condițiuni, anumite valori, și anumite imponderabile ale creației științifice nu mai pot funcționa. Sunt o serie de servituți care nu pot fi acceptate cu ușurință, sau în orice caz, care nu pot fi acceptate dintr'odată, înainte de a se fi produs, atît în spiritul indivizilor cît și în logica în sine a lucrurilor, revizuirile, adaptările și socotelile de conștiință necesare din pragul unor noui hotărîri și răspunderi.

Iată de ce, în actualele împrejurări de viață, creația științifică întîmpină probleme și rezistenți mari. Fără îndoială, nu trebue să fim sceptici. Nu avem dreptul să spunem că totul e pierdut. In realitate nu este pierdut nimic. Este un moment greu. Atît! Un moment, însă, care nu trebue să ne subjuge, pe care trebue să știm să-l interpretăm și să-l stăpînim. Nu putem lupta cu toate tendințele vremii. Victoria sau declinul lor, bineînțeles, sunt procese mari, de ordin universal, a căror soartă nu poate fi hotărîtă într'un loc sau altul, ci care trebue să se configureze în tiparele și dramele acțiunilor generale. Putem însă să rezistăm, să prevenim și să diminuăm virulența tendințelor negative. Creația științifică este o problemă care trebue să rămînă permanent pe ordinea de zi a preocupărilor noastre. Să privim, însă, nu numai aspectele ei de deasupra, care deși au contururi precise și promițătoare, ar putea totuși să nu fie decît niște forme izolate și neeficiente, ci și aspectele ei de structură, acelea care să denote o încredere generală față de spiritualitatea științifică și un program de viață al întregii noastre comunități intelectuale, întocmit în această lumină. Cu vorbe mai simple, să sprijinim și să impunem acest fapt: reabilitarea muncii științifice și aducerea la realitate a tuturor acelora care se cred reformatori, negînd-o. In direcția aceasta, Universității îi revine un rol mare, simbolic. O bună politică școlară trebue să facă totul, pentru a i-l prilejui.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

VESTMÎNT ŞI INDIVIDUALITATE[1])

„Donnez-moi un gant, je reconstitue l'homme".

H. de Balzac

Manifestările individualităţii umane studiate în capitolele anterioare, desvălue datele fundamentale, în primul rînd biologice, ale fiinţei. Atît complexiunea temperamentală, revelată prin examenul morfologic, cît şi ritmurile somatice, surprinse prin analiza mişcărilor voluntare sau subconştiente şi automatizate ale individului, ţin de constituţia acestuia, de structura lui vitală. Amănunţirea individualităţii subt unghiurile acestor perspective consemnă deci datele ei primordiale, fără a exclude de altmiteri zona înrîuririlor exterioare, de ordin social, ca şi a vieţii sufleteşti subt manifestările ei diferenţiate. In mimica facială, vocală sau grafică, în atitudinile şi în mişcările gestuale ale unui individ se exprimă nu numai specificul lui biologic, dar şi stări sufleteşti, atitudini mentale, mişcări afective, după cum se poate urmări ecoul vieţii sociale asupra preferinţelor subiective şi gradul de permeabilitate sau de rezistenţă individuală la acţiunea mediului.

Dacă examenul morfologic ne fixa exclusiv în biologic, nedîndu-ne decît indicaţii generale şi aproximative asupra vieţii interioare, mimicile şi dinamica individualităţii depăşesc zona biologicului, introducîndu-ne în viaţa sufletească, sau mai precis indicîndu-ne coeficientul personal de reacţiune a individului faţă de ambianţa socială. Aceasta din urmă nu e, într'adevăr, răsfrîntă ca atare, cu multiplicitatea manifestărilor sale, în felul de a fi al individului; acesta selecţionează, modifică influenţele, le adaptează propriilor nevoi, le imprimă o pecete personală, indicînd gradul de pasivitate sau de reacţie faţă de expresiile sociale convenţionale, pe care, la rîndu-i le-a adoptat, transformîndu-le.

Urmărind reacţiile individului faţă de valorile şi cadrele sociale ce i se impun din afară, îl definim în acelaşi timp după coeficientul lui propriu şi pe o zonă care depăşeşte sectorul exclusiv biologic. Prin aceasta adaptăm metodele ştiinţifice la condiţiile specifice ale individualităţii umane. Individualitatea biologică a omului nu rezumă, în-

[1]) Fragment din lucrarea noastră *„Individualitate şi destin"*, subt presă în editura „Fundaţiei pentru literatură şi Artă" „Regele Carol al II-lea".

tr'adevăr, cum e cazul animalelor, întreaga realitate a fiinţei umane:... „realitatea biologică a omului nu coincide cu întreaga sa realitate personală de viaţă. Individualitatea umană are un conţinut mai bogat decît individualitatea pură şi simplă [1]). Cuprinderea şi definirea individualităţii umane în integralitatea ei presupune deci o depăşire a vieţii pur biologice, o precizare a atitudinii spirituale a omului faţă de valorile sociale, faţă de lume şi faţă de propria realitate. In această parcurgere ascendentă de etape ne vom opri în prezent pe o poziţie intermediară.

* * *

Datele şi manifestările pur somatice, purtînd în măsură variabilă reflexul mediului social şi dînd prin aceasta indicaţii asupra zonelor superioare ale individualităţii, vor trebui completate cu observaţii referitoare la viaţa individuală privind o latură mai superficială, dar nu mai puţin esenţială a individului: vestmîntul şi ambianţa imediată pe care acesta şi-o creiază. In manifestările din ce în ce mai diversificate ale individualităţii, în imagina lăuntrică pe care un om şi-o face asupra lui însuşi, ca şi în opinia mediului asupra lui, îmbrăcămintea are o importanţă hotărîtoare. „Rolul jucat de om (în societate) este în funcţie de vestmînt" [2]). Costumul apare ca un rezultat al unei alegeri conştiente a individului, definindu-l sub raportul gustului, înclinărilor şi preferinţelor; de altă parte, prin efectul psihologic pe care îl are, costumul imprimă celui ce-l poartă o anumită ţinută morală. Haina impune, prin tăetura, culoarea, gradul ei de curăţenie, etc. o anumită atitudine corporală, care la rîndu-i are răsfrîngeri morale netăgăduite. Locuinţa, interiorul, obiectele uzuale ale unui om îl exprimă, dar îi şi întăresc în acelaşi timp deprinderile de viaţă şi orientările lui sufleteşti fundamentale.

Indicaţiile costumului şi locuinţei întregesc deci studiul individualităţii, depăşindu-i condiţionările strict biologice şi introducîndu-se în jocul variat al interferenţelor dintre individ şi mediu, deci pregătind în acest mod înţelegerea vieţii interioare, a manifestărilor vieţii sufleteşti diferenţiate.

Nu trebue deci să subestimăm rolul şi semnificaţia vestmîntului sau a locuinţei, în care trăieşte individul. Deşi ne aflăm în faţa unor obiecte exterioare, fără relaţii vizibile, necesare şi obligatorii cu individualitatea, acestea o definesc totuşi pe plan social şi psihologic. Individul reprezintă un tot coherent nu numai pe plan corporal şi fiziologic, dar ca şi individualitate socială. Toate obiectele pe care acesta le selecţionează în vederea unei întrebuinţări îndelungi, corespund unei nevoi lăuntrice, se adaptează structurii lui de viaţă. Ele devin cu timpul semnificative pentru preferinţele subiective ale fiinţei respective, pe care o pot defini prin convergenţa caracterelor lor comune. Intre vestmînt, mobile, locuinţă, de o parte, şi caracteristici sufleteşti şi gusturi estetice, de altă parte, se stabileşte un raport de intimă dependenţă, între care se află, cumpăna exterioară regulatoare, fără putinţă de viciere esenţială a raporturilor dintre ins şi obiecte, condiţia economică, a resurselor pecuniare ale subiectului, element care la rîndul lui nu e lipsit de semnificaţie.

[1]) Fr. Seifert, *Charakterologie*. München und Berlin, 1929, Oldenbourg, pag. 39.

[2]) v. Richard Müller-Freienfels, *Die Philosophie der Individualität*. Leipzig, Felix Meiner, 1923, pp. 77—79.

Vom desprinde, prin urmare, din analiza vestimentară coeficientul personal al individului faţă de viaţa socială şi faţă de moda timpului.

* * *

Pentru a desprinde vestmîntului sensul caracterologic sau, poate, mai precis, psihochognostic (W. Stern) pe care îl poate implica, va trebui să dăm acestui cuvînt accepţia lui cea mai largă, aceea de înfăţişare, cuprinzînd deci în afara elementelor pur vestimentare, totalitatea amănuntelor de aspect exterior al individului: pieptănătura, tăetura bărbii, îngrijirea sau culoarea unghiilor, amănunte de toaletă: parfum, pudrarea obrazului, purtarea de insigne sau decoraţii. Subt acest raport, costumul, considerat ca întregul înfăţişării exterioare adoptat de un individ sau de o societate în scop, în acelaşi timp, util şi estetic, are o importanţă covîrşitoare în evoluţia societăţilor. Întinderea subiectului, ca şi lipsa de cunoştinţe amănunţite, nu ne îngădue să intrăm în detaiile evoluţiei costumului în decursul timpurilor. Cunoştinţele întîmplătoare culese din muzee, albume şi tratate speciale consacrate costumului, nu ne vor îngădui o expunere sistematică a problemei, care depăşeşte, de altminteri, cadrul lucrării noastre. Dar dacă o expunere în amănunte ne este în afara putinţei şi inutilă, ne vom mărgini la desprinderea datelor generale ale studiului, care interesează apropiat subiectul nostru.

Evoluţia costumului, considerat ca modă comună unei întregi societăţi, este supusă unei duble serii de condiţionări. În primul rînd, condiţii climatice şi economice. Rigoarea temperaturii medii a unui ţinut va obliga pe locuitori să poarte alt costum naţional decît locuitorii care trăiesc într'o regiune cu variaţii climatice extreme, sau în care temperatura se menţine la valori ridicate; o regiune situată pe un ţărm marin, sau un ţinut de munte vor impune locuitorilor respectivi porturi deosebite. Natura produselor vegetale ale pămîntului, a creşterii vitelor şi a condiţiei economice generale ale locuitorilor regiunii, determină, la rîndul lor, natura materialelor utilizate pentru confecţionarea îmbrăcăminţii.

Alături de aceste condiţionări, intervin elemente sufleteşti de ordin estetic, care modelează după gustul public şi după un anumit ideal comun, forma şi culoarea vestmîntului, ornamentaţia lui, adausurile inutile în scop de înfrumuseţare.

Este caracteristică persistenţa portului anumitor populaţii care se menţine neschimbat dealungul secolelor sau chiar mileniilor. Menţinerea aceloraşi caractere vestimentare nu poate fi considerată în aceste cazuri ca un simplu rezultat al deprinderii sau a imitaţiei gregare, ci ca efectul ultim al unor condiţionări multiple, în acelaşi timp climatice, economice şi psihologice. Utilitatea căciulii, de pildă, în ţinuturile noastre, este dictată de rigoarea temperaturii, dar este condiţionată şi de factori de natură materială, procurarea pieilor, presupunînd deci o populaţie care, în parte cel puţin, se îndeletniceşte cu creşterea oilor, ca şi diferiţi factori sufleteşti, reprezentaţi prin imitaţie şi gust.

Acestor date generale, constituind într'o societate determinată o modă aproape unanim acceptată, un adevărat port naţional, individul adaugă particularităţi, nuanţe, modificări, care îl disting de colectivitate şi-l definesc în ceea ce are caracterisic. Ne aflăm deci în faţa a două serii de coordonate: a caracteristicilor vestimentare ale grupului, de natură a da indicaţii asupra seriilor de condiţionări care au determinat elaborarea costumului etnic, şi a particularităţilor imprimate de un anume subiect portului comun. Primele date pot defini grupul social, subt raportul climatic, economic şi psihologic etnic; datele din urmă ne dau indicaţii privitoare la gradul de originalitate psihologică, deci de diferenţiere a individului, astfel desprins din grupul social din care face parte.

Din interferenţa acestor două ordine de condiţionări putem obţine concluzii privitoare la psihologia individului.

Influenţa naturii vestimentare asupra psihologiei individuale este în afara oricărei obiecţii. O uniformă militară modelează sufleteşte pe cel care o poartă; în cazul cînd această înrîurire se grefează pe dispoziţii temperamentale sau stări sufleteşti favorabile acestei discipline sociale, portul uniformei desăvîrşeşte formaţia sufletească a subiectului, înrădăcinîndu-i deprinderile; în cazul cînd ea contrazice tendinţele intime ale celui obligat să o poarte, ea îi imprimă totuşi anumite deprinderi de conduită şi gîndire, influenţîndu-i sensibil comportarea.

Observaţia se poate generaliza. Ea e valabilă pentru orice modă şi pentru orice vestmînt. Scriitorii au intuit totdeauna obscur rolul înfăţişării exterioare în expresia psihologică a unui om, atribuind instinctiv în scrierile lor fiecărui personaj o conduită şi un costum speciale. Prin aceasta ei diferenţiau eroii dintr'o nevoie firească, implicată de viziunea lor intimă asupra evenimentelor imaginate, în interiorul cadrului uniform al ambianţei pe care o descriau. Dar dacă intuitiv scriitorii au avut în genere viziunea precisă a îmbrăcăminţii şi înfăţişării exterioare a eroilor lor, ei nu au putut decît arare formula teoretic semnificaţia vestmîntului pentru psihologia şi felul de viaţă a unui personaj. Vom desprinde mai jos un citat în care intuiţia artistică este întregită de o formulare dintre cele mai precise. Pasagiul, aparţinînd lui E. T. A. Hoffman, reprezintă un îndemn pe care un bătrîn mentor îl face unui tînăr, care cuprins de o criză de misticism îmbrăcase haina călugărească:

...„Vă conjur Hermogen! aruncaţi haina aceasta urîcioasă! Credeţi-mă, lucrurile acestea exterioare conţin o forţă tainică (....) „adesea cînd actorii îmbracă un costum, se simt animaţi de un spirit străin (firii lor obişnuite) şi-şi adîncesc cu mai multă uşurinţă rolul. (...) Nu credeţi că dacă acest lung vestmînt nu v'ar mai împiedeca mersul cu gravitatea lui întunecată, aţi putea din nou merge cu repeziciune şi veselie, fugi sau sări, ca odinioară? Lucirea vie a epoleţilor care vă lumina atunci umerii ar aduce în obrajii voştri palizi focul tinereţii,... (..) Ridica-ţi-vă, domnule baron! aruncaţi haina neagră care nu vă prinde! Pot spune servitorului să vă aducă uniforma?" [1]).

Împotriva tendinţei uniformizante a costumului de configurare psihologică după un model sau o categorie socială bine definită, individul reacţionează însă, conştient sau involuntar. El va imprima atît vestmîntului cît şi atitudinii şi gesturilor sale anumite particularităţi care vor indica gradul său de aderenţă psihologică la categoria socială, reprezentată prin vestmîntul pe care îl poartă, sau, dimpotrivă, rezistenţa sa faţă de această acţiune uniformizată. Acţiunea modelatoare combinată a costumului şi a atitudinilor asupra psihologiei individuale este foarte puternică. Istoria ultimilor ani a arătat cum în anumite ţări, categorii sociale întregi au adoptat în port gesturi şi atitudini, aceleaşi caracteristici ca a conducătorilor respectivi. Puterea de contagiune şi uniformizare a fost săvîrşită

[1]) *E. T. A. Hoffmanns Sämtliche Werke*. Leipzig. Max Hesses Verlag. Bd. II. *Die Elixiere des Teufels*, pag. 46—47.

în acest caz prin întreita cale a sugestiei psihologice, a atitudinilor corporale şi a detaliilor vestimentare.

Efectul nivelator şi uniformizant al îmbrăcăminţii nu ridică însă observatorului posibilitatea de a defini psihologic un individ dat. Chiar în afară de totalitatea datelor somatice şi mimice, pe care observatorul va trebui să le examineze întotdeauna, specificul individual se manifestă prin particularităţi vestimentare, uneori puţin aparente.

Raportul complex, de îndoită resfrîngere, între tendinţa nivelatoare a modei şi pecetea originală a individului, se complică în interpretarea datelor observate prin faptul, relevat de altminteri în cursul expunerii noastre, că un indiciu nu e susceptibil de o singură interpretare, el fiind pasibil de două sau mai multe semnificaţii. Polivalenţa semnificaţiilor unui fapt este un caracter general în această cercetare. Diferiţi caracteriologi (Keages, Philipp Lersch etc.) l'au semnalat. Un acelaşi fapt, de pildă parfumarea vestmintelor, poate avea interpretări diferite, după sex, vîrstă, condiţie socială a subiectului, sau după calitatea parfumului.

*

* *

Vestmîntul prilejueşte observatorului discriminări importante, fie sub raportul morfologic şi dinamic al corpului, fie pe plan psihologic.

Sub raportul morfologic vestmîntul are mai degrabă rolul de a masca particularităţile şi mai ales uşoarele infirmităţi corporale. În această privinţă necesităţile individuale se îmbină cu exigenţele modei. Un torace firav, va apărea, cu complicitatea croitorului, bombat, iar umerii vor căpăta amploare; micimea de statură poate fi compensată prin tocuri înalte, şi invers; o statură înaltă poate fi corectată optic prin vestminte dungate transversal; un păr abundent poate acoperi o ureche vicios conformată, o barbă ascunde o cicatrice, mustăţile pot micşora dimensiunile nasului. O femee cu nas mare va evita, în genere, să poarte pălării fără margini. Exigenţele modei pot imprima de altă parte anumite atitudini corporale. Împărăteasa Eugénie (de Montijo) soţia lui Napoleon III, avînd umerii lăsaţi, viciu constituţional, a lansat o modă cu rochii care scoteau în evidenţă căderea umerilor, după cum întrebuinţarea de rochii largi pentru mascarea unei sarcini a determinat o altă modă. Observatorului îi revine în aceste cazuri obligaţia de a desprinde semnificaţia îmbrăcăminţii, de a reconstitui adevăratul aspect al morfologiei individului, sarcină uşurată pentru un medic care are deprinderea formată a raportării înfăţişării îmbrăcate a unui subiect la anatomia lui goală, şi de a preciza poziţia subiectului faţă de moda timpului: acceptare pasivă sau originalitate ostentativă?

Raportarea vestmîntului la dinamica somatică stabileşte o nouă coordonată de apreciere, după gradul de supleţă sau rigiditate pe care costumul îl îngădue mişcărilor. Oamenii purtînd vestminte lungi, greoae sau rigide, care împiedecă uşurinţa mişcărilor şi expresivitatea gesturilor, tălmăcesc stări de suflet opuse acelora care aleg costume scurte, în care corpul este liber, iar mişcările sunt degajate.

Semnificaţia psihologică a alegerii costumului şi imprimarea anumitor particularităţi, modei generale acceptate este poate cea mai importantă. Îmbrăcămintea indică în primul rînd o preocupare estetică. Alegerea materialului şi mai ales a culorii, forma, caracterul docil exigenţelor modei sau accentuat original al înfăţişării, indică preferinţele personale, gradul dorinţei de singularizare sau, dimpotrivă, acceptarea fără spirit de iniţiativă a modei timpului. Sunt, în afara adevăraţilor *dandys* care îşi fac din alegerea vestimentară, de o eleganţă sobră, discretă, inaparentă, o preocupare centrală şi un stil de viaţă, indivizi, care fără să fie precumpănitor, obsedaţi de vestmînt au imprimat totuşi înfăţişării lor exterioare o pecete puternic originală. Istoria ne păstrează deopotrivă exemplele ducelui de Lauzun, dandy *avant la lettre*, a lui Brummel, Wilde sau Barbey, unii creatori şi lansatori de mode, cel din urmă, în deosebi, original pînă la bizarerie. Natura şi particularităţile acestei originalităţi de îmbrăcăminte, conţin revelaţii psihologice precise. Există în acelaşi timp oameni care nu vădesc nici cel mai mic interes pentru înfăţişarea lor exterioară, îmbrăcîndu-se la întîmplare, aşezîndu-şi pălăria pe cap, fără nicio preocupare de gust, sau luare aminte.

Se poate deci statornici o psihologie a îmbrăcăminţii [1]), nu numai după calitatea şi forma vestmîntului, dar şi după felul lui de purtare. Un psihiatru nota că firele interiorizate, poartă în genere haine de culoare închisă şi încheiate cu grijă, manifestând astfel simbolic concentrarea asupra lor însile, separaţie de lume, izolare de mediu, în timp ce extravertiţii, expansivi şi orientaţi în afară, poartă haine descheiate, dînd îmbrăcăminţii lor un spect neîngrijit, *„débraillé"*. Între neglijenţa vestimentară a individului absorbit de preocupări intelectuale, corectitudinea rigidă a militarului, scrupulul de minuţie al conformistului, uscăciunea maniacă a avarului sau ostentaţia violentă a originalului, se stabilesc diferenţe adânci de înfăţişare, îngăduind o inferare dela aspectul fizic la viaţa interioară a unui individ dat. Depăşind în acest mod cadrul uniform al asemănărilor profesionale, particularităţile individuale, scot în relief specificul psihologic al individului.

Alături de impresia vestimentară generală, va trebui să menţionăm modificările imprimate costumului prin purtarea lui de către subiect, îngrijirea sau neglijarea lui. Conan Doyle, dacă nu ne înşelăm, într'una din nuvelele lui, îngădue unui dedectiv să identifice un delicvent prin deducţii ingenioase, ce-şi aveau ca punct de plecare examenul atent al unei pălării pe care acesta din urmă o pierduse. Autorul a dovedit prin aceasta, o înţelegere psihologică ascuţită.

Dacă adăugăm acestor elemente detalii integritoare costumului-parfum, inele, obiecte diverse: mănuşi, port-ţigarete, insigne etc., vom completa o enumerare de elemente care apar ca intim condiţionate de psihologia subiectului şi felul lui general de viaţă.

Verificarea acestor consideraţii se poate face prin examenul costumelor psihopaţilor. E poate unul din cele mai caracteristice spectacole ale caselor de sănătate, îmbrăcămintea specială pe care şi-o confecţionează bolnavii şi care corespunde în amănunte concepţiilor lor delirante. Se poate urmări în acest mod, în deviaţiile morbide, unde aceste manifestări apar exagerate, condiţionarea vestmîntului de concepţia de viaţă a subiectului, cît şi gradul intim de aderenţă între costum, conduită exterioară şi realitate lăuntrică.

*

* *

[1]) Lucrarea lui R. Müller Frienfels *„Seele des Alltags"*, conţine un capitol: *„Psychologie der Kleidung"*, la care nu ne putem referi, lucrarea fiind epuizată şi negăsindu-se în niciuna din bibliotecile pe care le-am consultat. Indicaţii fugare asupra problemei dă acelaşi autor în cartea sa *Lebensnahe Charakterkunde W. R. Linder*. Leipzig, 1935, pag. 104.

Evoluția concepțiilor literare în ultimele secole dovedește o trecere treptată dela descrierea generală, descărnată și abstractă a realității, la o expunere exactă și concretă a vieții inconjurătoare. Intre clasicism, care nu înfățișa decît caractere schematice și idei generale, și realismul ultimului secol, încărcat de nenumăratele imponderabile, care prin adăugire răbdătoare năzuește să redea relieful, rezistența și greutatea lucrurilor din jur, se deschide perspectiva unei lungi evoluții. Prietenul nostru, d-l Marcel Fontaine ne atrăgea cândva luarea aminte asupra repulsiunii pe care o aveau clasicii francezi pentru tot ce e descripție exactă și amănunțime, menținîndu-se în domenii generale și vagi, în comparație cu îngrămădirea neobosită de detalii din romanele naturaliste. Boileau condamnă definitiv poposirea autorului în concret și amănunte:

Fuyez de ces auteurs l'abondance stérile
Et ne vous chargez point d'un détail inutile:
Tout ce qu'on dit de trop est fade et rebutant;
L'esprit rassasié le rejette à l'instant.
Qui ne sait se borner ne sut jamais écrire.

Acestei accentuări asupra părții de meșteșug scriitoricesc în dauna exactității descrierii îi corespunde în teatrul clasic psihologia adesea rudimentară a unor eroi, clădiți în jurul unei singure axe sufletești, iar în reprezentarea teatrală, convenția decorului și îmbrăcămintea personagiilor. In zadar Racine protestează cînd Baron, elevul lui Molière, înțelegea să joace personagiile antice în costumele curții; protestarea poetului avea să găsească ecou mult mai tîrziu.

Romantismul avea să stăruiască asupra decorului și pitorescului, dar descripția romantică servea mai mult de culoare locală și cadru general al acțiunii. Numai realismul, odată cu Balzac, va postula o concepție într'adevăr modernă și cuprinzătoare a individualității umane, care era înfățișată integral, morfologic, dinamic, vestimentar, ca și prin ambianța sa imediată, reprezentată prin mobile și locuință. Balzac nu mai reprezintă caractere abstracte și schematice după exemplul clasic, ci oameni vii. Procedînd astfel el urmează atît indicațiile viziunii lui concrete asupra lucrurilor, cît și teoriile științiste ale timpului, (Geoffroy de St. Hillaire), suferind și influența lui Walter Scott, dar mai ales, și insistăm asupra acestui fapt, traducînd în tehnica de analiză și prezentare a personagiilor sale învățămintele lui Gaspard Lavater. Nu am putut urmări paralel textele lui Lavater și Balzac, dar nu ne putem refuza impresiei că Balzac trebuește considerat ca un elev al fiziognomistului elvețian [1]. Romancierul nu-i împrumută numai doctrina și interpretarea fiziognomică, dar îi urmărește progresiunea analizei, trecînd dela aspectul exterior al personajului la fizionomie și de acolo la detaliile îmbrăcăminții, care se grupează convergent pentru a scoate în evidență și a-i defini caracterul. Balzac nu se rezumă la aceste trăsături; el trece la descrierea amănunțită a locuinței și ambianței imediate în care trăește individul, pentru a-l putea caracteriza indirect, prin răsfrîngere, și pe

[1] Privitor la influența lui Lavater asupra lui Balzac, limitată numai la fiziognomiei, a se vedea: F. Baldensperger, *Etudes d'histoire littéraire, Deuxième série*, Paris, Hachette 1910, capitolul *„Les théories de Lavater dans la littérature française"*, pp. 51—91 și paginile consacrate lui Balzac: 70—84. Nu cunoaștem lucrarea lui A. le Breton consacrată lui Balzac, pe care o citează Baldensperger.

această cale. El urmează și în acest punct pe Lavater: „... Putem judeca un individ după costum, casă și mobile. Așezat în universul mare, omul își construește o lume a sa, aparte și mai mică, pe care (...), o înjghebă în felul său, și în care își regăsește imaginea" [1]. Credincios metodei, Balzac, consacră pasagii îndelungi descrierilor de interioare și mobile, după cum stăruește asupra descrierii fizice a personagiilor. Pentru a nu lungi expunerea, ne vom limita la un singur exemplu: portretul lui Grandet. Autorul trece succesiv dela descrierea morfologică, (înălțime, forma corpului, grosimea pulpelor, forma rotulelor și a umerilor etc.), la descrierea amănunțită a fizionomiei, încheind în stil lavaterian: „...Cette figure annonçait une finesse dangereuse, une probité sans chaleur, l'égoisme d'un home habitué à concentrer ses sentiments dans la jouissance de l'avarice" (...) „Atitude, manières, demarche, tout en lui d'ailleurs attestait cette croyance en soi que donne l'habitude d'avoir toujours réussi dans ses entreprises"...

Urmează, la sfîrșitul portretului, o descriere amănunțită, devenită clasică, a costumului lui Grandet, în care caracterul psihologic dominant, avariția, este scoasă în evidență prin detalii convergente.

Urmașii lui Balzac au continuat aplicarea aceleiaș metode de învederare a psihologicului prin detalii fizice și de îmbrăcăminte. Cascheta lui Charles Bovary, asupra căreia insistă Thibaudet, conține virtual întreaga structură a personagiului, definindu-l.

* * *

Principiul biologic al unității structurale și funcționale a organismului, își găsește un corespondent în coherența activităților exterioare ale individualității, manifestată pe plan social. Intre diferitele niveluri de manifestare a individualității, fie pur fiziologice (ritmică somatică, gesturi, atitudini corporale, tonalitatea și mimica vocală, etc.), fie avînd o semnificație socială (în primul rînd costumul), se creiază o armonie interioară, o condiționare strictă. Chiar disparatele aparente ale unei individualități au o semnificație de convergență internă, în funcție de anumite realități psihologice și somatice fundamentale. Dovada experimentală a acestui principiu a fost dată în numeroase rînduri prin metoda, acum cîteva decenii în mare cinste, a sugestiei somnambulice. Inculcînd succesiv subiectului adormit convingerea că reprezintă rînd pe rînd personagii sociale diferite și opuse (preoți, militari, artiști, studenți, etc.), experimentatorii au observat cum adormitul lua pentru fiecare din aceste categorii de personagii nu numai atitudini conforme cu manifestările exterioare ale acestora, dar cum comportarea integrală a corpului purta pecetea acestor personalități: vocea, expresia mimică, gesturile, cuvintele, tonul vorbirii, etc., se adaptau fiecărui caz în parte, contribuind, prin convergența lor, la definirea exterioară a personagiului sugerat.

Aceste experiențe dovedesc coherența și corespondența de planuri între diferitele manifestări ale unei individualități. Exemplul lui Barbey, pe care îl luăm la întîmplare, dovedește această unitate struc-

[1] *Physiologie, ou l'art de connaître les hommes d'après leur physionomie.* Ouvrage extrait de Lavater et de plusieurs autres excellents auteurs, avec des observations sur les traits de quelques personnages qui ont figuré dans la révolution Française, par J. M. Plane. Meudon, 1797, vol. I, partea II, pag. 367.

turală interioară, care se exprima exterior în cele mai variate feluri. Există, fără putință de contestare, o corelație între aspectele de viață ale lui d'Aurevilly: atitudinea morală a omului, scrisul lui artist, inteligența lui pătrunzătoare și clară, aristocratismul simțirii, originalitatea adesea bizară a îmbrăcămintii (cravate, pălării), semnătura lui cu parafă imensă ca un panaș, alegerea hîrtiilor pentru scrisori sau texte manuscrise, interiorul apartamentului etc., întregesc și definesc un același personaj, unic în structura lui internă, deși variat manifestat pe plan social și psihologic. Toate amănuntele și detaliile vieții lui Barbey, exprimă aceeaș realitate de viață, aceeași structură morală.

Exemplul luat nu reprezintă un caz extrem. Fiecare om înfățișează, ceea ce am putea numi, un personaj. Fie că personajul pe care îl reprezentăm este rezultatul unei elaborări conștiente, a unei orientări voluntare după un model real sau închipuit, fie că este rezultatul unei traduceri spontane și nereflectate a indicelui nostru de viață, varietatea în aparență incoherentă a manifestărilor noastre își are în realitate o convergență interioară care ne definește insul social și moral, într'un cuvînt personajul. Pentru definirea convergentă a personajului concură în măsură variabilă atît resursele pur corporale, cît și felul îmbrăcămintii.

Infățișarea actorului, costumul și conduita corporală pe care o adoptă pentru reprezentarea unui personaj imaginar, reprezintă în aceste condiții un adevărat efort experimental, care-i măsoară de alminteri intuiția psihologică și arta.

ION BIBERI

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

DESPRE CORELAȚIUNILE HUMORALE [1])

Importanța glandelor cu secreție internă și a corelațiunii funcționării lor la om și la animalele superioare, nu mai constitue azi nici o îndoială pentru știință. Mecanisme vitale rămase obscure pînă mai acum cîtva timp s'au clarificat prin descoperirea intervenției vreunei secrețiuni humorale necunoscute pînă atunci. Dacă însă studiul hormonilor la om și la animalele superioare este azi destul de bine cunoscut, la plante și la animalele inferioare cunoștințele noastre sunt extrem de limitate. Totuși nu-i mai puțin adevărat că la animalele nevertebrate, unele lipsite sau altele avînd un sistem nervos foarte rudimentar — faptul că ele pot trăi, implică dela sine existența unei corelațiuni organice care asigură solidaritatea și armonia funcțională a tuturor organelor între ele, funcționare care se face, după toate probabilitățile, pe cale chimică.

Toate observațiunile științifice pe care le posedăm azi, cu privire la secrețiunile humorale dela nevertebrate sunt date extrem de incomplete, totuși aceste rezultate se pot grupa, după metodele de investigațiune întrebuințate, astfel:

I. Se explică un fenomen vital cu totul necunoscut, prin presumția existenței unui „hormon". Acest fel de investigațiune se bazează în special pe observațiuni anatomice și istologice.

Astfel Harms a observat la un vierme, *Physcosoma lanzarotae*, că între epiteliul peritoneal și epiteliul renal, există un grup de celule polygonale de fiecare parte a animalului, care la un moment dat se umple cu granulațiuni, ce se revarsă apoi în lichidul sanguin. Constată că dacă suprimă acest grup de celule de amîndouă părțile, animalul moare; trăește însă, dacă i se lasă o foarte mică porțiune, chiar într'una din părți, sau dacă i se transplantează un organ asemănător după extirparea totală. Acest organ, autorul îl interpretează ca o glandă cu secreție internă și care ar fi analoagă cu capsulele suprarenale ale animalelor superioare.

Astfel de organe cu diverse funcțiuni s'au citat în multe cazuri la diverse nevertebrate, pe care autoarea le rezumă în expunere; totuși atrage atențiunea că aceste date anatomice trebuesc puse în legătură de aci înainte cu observațiuni fiziologice, pentru a fi homologate cu organe similare dela vertebrate.

Lelu Paule. Les correlations humorales chez les invertébrés. (Corelațiunile humorale la nevertebrate), publicat în Coll. des Actualités biologiques, 1938, Gauthier-Villars ed. 1, vol. 80, pag. 126, indicațiuni bibliografice.

II. Un alt aspect al problemei, cu totul logic de altfel, este studiul la nevertebrate al acţiunii hormonilor izolaţi dela animalele superioare. Acest domeniu este şi cel mai fecund în date, conţinând observaţiuni nu numai asupra nevertebratelor, dar chiar asupra fiinţelor unicelulare. Metodele de cercetare sunt: hrănirea animalelor cu substanţa a cărui acţiune se studiază; creşterea animalului — dacă este aquatic — într'un mediu ce conţie în soluţie principiul activ; şi în sfîrşit — în unele cazuri— inocularea produsului în circulaţiunea animalului.

Astfel s'a studiat acţiunea insulinei extrasă din pancreas şi care se pare că în general nu are efect însemnat asupra nevertebratelor. Totuşi Burge şi Estes la protozoarul *Paramecium* au văzut că zaharurile sunt consumate în mai mare cantitate cînd se adaugă insulină — întocmai deci ca la vertebrate.

Nevertebratele reacţionează în acelaşi mod ca şi animalele superioare, faţă de extractele din hipofiză. Wulzen, printre alţii, arată că viermele *Planaria*, hrănit cu hypofiză creşte mai mult ca animalele nehrănite cu acest organ.

Observaţiunile făcute cu extract de tyroidă sunt destul de contradictorii în literatură. Marea majoritate a experimentatorilor nu observă acţiuni importante asupra nevertebratelor. Singurul Weiss, lucrînd pe larva de Ascidie — *Ciona intestinalis* — vede că aceste animale sunt sensibile pricipiului activ din tyroidă, tyroxina. Larvele îşi accelerează considerabil metamorfoza. Autorul se întreabă dacă însăşi poziţia filogenetică a acestui grup (Protochordate) vecin vertebratelor, nu ar explica sensibilitatea excepţională la acţiunea tyroxinei.

Zerling — în sfârşit — studiind acţiunea tyroxinei asupra metamorfozei ouălelor de ursin, face observaţiunea interesantă că acest hormon administrat în concentraţiuni mari (1/50.000, pînă la 1/800.000), încetinează desvoltarea larvelor, pe cînd concentraţiunile mai slabe (1/800.000—1/5.000.000) activează creşterea lor.

S'ar putea vedea din această acţiune, un nou argument după care Echinodermele ar fi înrudite cu Vertebratele.

Parhon şi Derevici au studiat rolul hormonului paratiroidian asupra metabolismului calciului la racul ordinar şi ajung la concluzia că administrarea acestui principiu măreşte concreţiunile calcaroase dela acest animal.

Animalele inferioare par a fi tot atît de sensibile ca şi cele superioare la adrenalină, arătînd o acţiune cardio-acceleratoare şi vasoconstrictivă, de asemenea o mărire a contracţiunii spontane a intestinului de rac.

In sfîrşit, secreţiunea extrasă din mucoasa duodenală de porc este capabilă să excite secreţiunea hepato-pancreasului de caracatiţă.

In general interpretarea acţiunii hormonilor extraşi dela vertebrate asupra animalelor inferioare, prezintă dificultatea că, experimentatorul nu lucrează cu produse pure — cristalizate — ci cu extrase complexe de organe, în care se află o serie întreagă de materii străine, dacă nu mai mulţi principii activi deodată.

De asemenea faptul de a observa o acţiune oarecare asupra unui nevertebrat, în urma administrării principiului, poate fi interpretată ca o reacţie a animalului cu totul accidentală, fără ca să traducă numai decît existenţa la dînsul a unui mecanism analog. Este deci evident, că acest mijloc de experimentare nu ne poate procura el singur decît vagi prezumţii asupra existenţei hormonilor la animalele inferioare.

III. Procedeul de studiu care ar părea cel mai legitim, consistă în punerea în evidenţă în organism, a unei substanţe care prin constituţia, cît şi prin acţiunea sa fiziologică se apropie de un hormon cunoscut la animalele superioare. Şi aici, însă, se poate spune că prezenţa şi caracterizarea chimică şi fiziologică a unui astfel de corp, nu implică numai decît că substanţa izolată ar juca vreun rol oarecare în condiţiunile de viaţă normală ale organismului.

Se cunoaşte din histologie proprietatea pe care o au ţesuturile care fabrică adrenalină sau substanţe chimice foarte învecinate, de a fixa cromul. Graţie acestui procedeu s'a pus în evidenţă la mai multe nevertebrate (lipitoare, moluşte), prezenţa de substanţe active din această categorie, care au putut fi separate şi pe cale chimică, apoi studiate din punct de vedere *farmacodinamic* (acţiunea unei substanţe exercitată asupra funcţiunilor normale ale organismului), la animalele de aceeaşi specie.

S'a pus în evidenţă la nevertebrate şi substanţa antagonistă adrenalinei, acetilcolina, iar acest sistem adrenalină — acetilcolină, pare a funcţiona în acelaşi mod, ca şi la animalele superioare.

*
* *

In a doua parte a lucrării de faţă, autoarea analizează cîteva rare cazuri în care observaţiunile sunt destul de sistematic făcute pentru a dovedi existenţa reală a unui mecanism humoral la nevertebrate.

In primul capitol se ocupă cu fenomenele legate de creşterea şi evoluţia organismelor, ilustrate mai ales prin năpîrlirea şi metamorfoza artropodelor. Se ştie că la insectele superioare (holometalobe), după desvoltarea ebrionară care are loc în ou, animalul înainte de a deveni adult, suferă o serie întreagă de transformări. Din ou iese larva, ce prin năpîrliri succesive dă naştere la pupă care, după cîtva timp de imobilitate, se rupe, pentru a liberă insecta adultă. In cursul acestei transformări morfologice s'a observat, la un păianjen, că în sîngele circulant apar corpi speciali, cu funcţiune fenolică liberă, şi care dispar în momentul năpîrlirei. Acest fenomen ar putea fi provocat de apariţia acestor substanţe în general toxice.

Se mai ştie de asemenea că năpîrlirea unei insecte poate fi accelerată, inoculînd animalului sîngele provenind dela un semen în stare de năpîrlire, lucru care se traduce prin existenţa în sîngele inoculat, a unui principiu activ capabil de a provoca procesul.

Un caz foarte cunoscut — deşi în mod ştiinţific încă necomplet lămurit — este năpîrlirea racului. In acest proces stau azi faţă în faţă două concepţii: prima ar fi că factorii care îl provoacă sunt tot de origine hormonală, întocmai ca la insecte, iar alta susţinută de Fage, în care autorul aduce noţiunea de „perturbare", în metabolismul animalului. Acest fenomen ar urma saturării organismului prin o cantitate prea mare de substanţe acumulate, ca glucoză, grăsimi şi calcar — astfel că ţesuturile fiind supraîncărcate, animalul se liberează de acest exces, prin năpîrlire. Dar chiar dacă această interpretare ar fi adevărată, ea totuşi nu exclude conlucrarea hormonilor în procesul de suprasaturare a organismului.

Alte exemple sunt scoase la lumină în carte, pentru a sprijini concepţia unei regulaţiuni chimice a procesului metamorfozei la nevertebrate şi în general desvoltarea organismelor inferioare sub controlul corelaţiunilor humorale.

In afară de creştere, mecanismele humorale mai asigură şi transmisiunea excitaţiunilor nervoase. Aşa la unele lipitori, Gaskell a arătat că există o legătură strînsă între sistemul nervos simpatic şi nişte

celule speciale care secretă adrenalină şi care, extrasă prin procedee chimice şi inoculată la pisică, îi provoacă contracţii uterine.

Tot mecanismele humorale ar fi responsabile, în anumite cazuri, de schimbarea coloraţiunii pielei la nevertebrate. Se ştie că unele insecte, lipitori, moluşte, au proprietatea de a lua culoarea mediului în care se află. In acest fenomen intervin nişte celule cutane specializate, numite cromatofore. Procesul schimbării coloraţiunii, se face, fie printr'un fenomen morfologic, care consistă în formarea substanţei colorate, şi apoi descompunerea ei treptată, lucru care ar echivala cu un nou habit — fie printr'un fonemen fiziologic: procesul de migrare al pigmenţilor către suprafaţa corpului.

Dăm un exemplu din ultimul caz, cel mai obişnuit şi ne servim de observaţiunile lui Perkins, făcute pe o crevetă: *Palaemonetes*. Acest animal, pus într'un mediu clar devine alb, iar dacă este mutat pe un fond întunecat, devine negru.

Autorul secţionând lanţul ganglionar dintre toraxul şi abdomenul animalului, constată că celulele cromatofore continuă să funcţioneze normal, pe cînd dacă tae vasul care scaldă aceste celule, ele nu mai reacţionează schimbării fondului pe care animalul este pus. Autorul conclude că agentul ce provoacă modificările de culoare se află în sânge şi în sprijinul acestei afirmaţiuni aduce experienţa următoare: injectînd animalului de culoare neagră, sîngele provenit dela un animal alb, primul ia imediat culoarea deschisă. Mai apoi, studii morfologice amănunţite au arătat că atît producerea „coloraţiunei albe", cît şi producerea „coloraţiunei negre", se face graţie unor substanţe chimice specifice pentru fiecare culoare. Elaborarea lor se face în sînge, în urma impresiunii luminoase pe care au primit-o din mediul înconjurător nişte organe nervoase speciale şi bine individualizate care fabrică aceste substanţe.

In sfârşit, mecanismele humorale, par a fi responsabile de caracterele sexuale primare şi secundare la nevertebrate — caractere mai mult sau mai puţin vizibile după specia considerată. Astfel la Arthropode se pot distinge sexele după forma abdomenului şi a apendicelor (labe, antene), sau după o ornamentare deosebită. Se pune deci problema în acest caz dacă diferenţele constatate sunt realizate prin procese hormonale pornite din glanda genitală.

Se studiază întîi dimorfismul sexual care este datorit parazitării unui animal de către altul, ilustrat prin cazul tipic al Crabului (Carcinus maenas), pe care se fixează saculina (animal tot din clasa Crustaceelor — ordinul „Cirripeda"). Masculul parazitat are totdeauna testiculele atrofiate şi caracterele sexuale secundare deviate în sensul femelei (feminizarea abdomenului şi apariţia de apendice caracteristice femelelor). In afară de aceasta acumulează grăsimi în sînge şi în ficat. Dacă individul parazitat este femelă, se observă schimbări mult mai puţin nete în sensul masculinizării. După marea majoritate a biologiştilor această castrare parazitară ar fi datorită unei acţiuni antagoniste între hormonii sexuali ai „gazdei" şi a „parazitului".

O serie întreagă de observaţiuni se găsesc azi în literatură în privinţa sincronismului între desvoltarea glandelor genitale şi a organelor de copulare la nevertebrate. Din nenorocire ansamblul rezultatelor experimentale nu aduce o clarificare totală a problemei, şi această chestiune rămîne în ultima analiză destul de obscură prin existenţa de rezultate contradictorii.

In concluzie, autoarea face revista critică a faptelor expuse, trăgînd concluzia că noţiunea de hormon la nevertebrate poate fi compatibilă cu realitatea.

L. MESROBEANU

CRONICA PLASTICĂ

SALONUL OFICIAL; TINERIMEA ARTISTICĂ.

Luna Aprilie a devenit, de cînd localul Salonului serveşte expoziţiilor strejeriei, cea în care sunt concentrate cele două mari manifestări colective dela noi: Salonul Oficial şi Tinerimea Artistică. La Colonadă şi în sălile Dalles sunt reunite cîteva sute de lucrări: pictură, sculptură, desen, gravură şi mozaic, terminate în cursul anului. Acelaşi artist se întîlneşte uneori în ambele părţi, la Salon cu maximul două opere, la Tinerime, cu mai multe. De aceea, în fond, sunt cam aceleaşi persoanele, şi într'un caz şi într'altul, pe care le căutam în cele două expoziţii.

Constat cu regret, că nivelul amîndorora nu este din cele mai ridicate, dar nu din aceeaşi pricină. La Salon, pentru că, dela o vreme, pictorii noştri cei mai cunoscuţi, cei trecuţi de 50 de ani, cu care ne mîndrim şi pe care îi cităm în de obşte, se abţin de a trimete lucrări. La Tinerime, tocmai din contră, pentrucă membrii fondatori şi cei mai în vîrstă dintre asociaţi, adică tot cei trecuţi de 50 de ani, însă nu cei la care mă gîndeam cînd vorbeam de cealaltă expoziţie, ocupă prea multe panouri. N'aşi vrea să fiu rău înţeles. Cunosc prea bine fabula ariciului şi a sobolului. Nu pot avea pretenţia ca „invitaţii" Tinerimei să fie mai bine trataţi de cît cei care îi invită; ca pînzele lor să strălucească la locurile de onoare, în timp ce operele preşedintelui, ale vicepreşedinţilor sau ale membrilor din comitet să fie înghesuite prin colţuri. Aşi dori însă o mai justă repartiţie a spaţiului şi, alături de cei „invitaţi" anul acesta (nu totdeauna după bune criterii estetice), să mai văd şi pe alţii, din cei tineri, cei care promit mai mult şi fac cinste artei noastre. Ei nu cer decît să li se dea ocazie de a se măsura cu cei din generaţia lor şi cu cei mai în vîrstă. Dacă aceştia din urmă sunt aşa de siguri de doctrina lor, de felul în care îşi îndeplinesc menirea de pictori, n'au de ce să se teamă. Poate că verdictul publicului să le fie favorabil; cine ştie?

In aşteptarea acestei epoci de înţelegere şi apreciere reciprocă, operele expuse în sălile Dalles, în toate trei, sunt neîndestulătoare să acopere toţi pereţii. Una din despărţituri a rămas chiar pe trei sferturi goală. Ea ar fi putut deci sluji unora dintre artiştii tineri, la care mă gîndeam cînd scriam rîndurile de mai sus, aşa de încurcaţi de dificultăţile timpului, în cît, de multe ori, chiar cotizîndu-se, nu ajung să strîngă cu ce să închirieze o încăpere, să se prezinte în faţa lumii. Iar dacă sala Tinerimii de care vorbim a fost destinată,

de cei care au aranjat expoziția, numai producției grafice, și pe acest teren s'ar fi putut strînge cîțiva gravori și desenatori, care să nu facă de rîs asociația. Dar, cineva ar obiecta, poate, că Tinerimea este o societate privată, care se administrează cum crede de cuviință; că ea plătește chiria sălilor, și înțelege să le folosească conform hotărîrilor unui comitet responsabil. Această întîmpinare este atît de justă, în cît numai cu timiditate am scris cele de mai sus, deși nu văd pentru ce publicul n'ar avea și el dreptul să-și exprime punctul său de vedere, publicul, pe care Tinerimea îl cheamă de treizeci și nouă de ani să-i judece activitatea.

O obiecție, și încă serioasă, mi se pare că merită și Salonul. Ba la o reflecție mai amănunțită, chiar două. Prima: juriul admite prea ușor, pe oricine și cu orice. Cum am spus și în alte dăți, ce-i mediocri — și sunt destui de aceștia în Salonul de ăst an — nu cîștigă nimic fiind primiți, căci rodul ostenelilor, al penibilelor lor osteneli, nu devine mai bun prin faptul că a fost atîrnat într'o sală de expoziție. Lucrările onorabile însă, așezate pe prea multe rînduri, împinse unele într'altele, pierd din calitățile lor cele mai evidente. A doua obiecție este de un ordin mai abstract. Cum se explică atitudinea multora din pictorii noștri mari față de Salon? De ce, după cum se zice, ei strălucesc prin absență? N'am înțeles nicio dată rezerva lor față de o manifestare care, de bine de rău, strînge la noi, primăvara, toate puterile școalei noastre. Cu cît mi se pare mai de lăudat exemplul acelora care și-au făcut totdeauna o datorie din a se pune la rînd cu ceilalți, a-i cinsti și a cinsti în același timp arta ce împreună servesc. Prezența lor încurajează astfel pe cei mai tineri, îi umple de mîndria de a se vedea figurînd alături de acei dintre confrați, pe care îi admiră și îi respectă mai mult. Iar cei mai în vîrstă pot avea, la rîndul lor, sentimentul datoriei împlinite, în timp ce nivelul Salonului se înalță. Așa procede Petrașcu, și bine face. Așa fac și Jalea, Medrea, Veorna, Bunescu, Tonitza, așa făcea și regretatul Sion, deși cazul său este mai complicat, el fiind în același timp și organizatorul Salonului. Stoenescu, Ștefan Popescu, Pallady, Iser, Steriadi, Șirato, n'au trimes însă nici de data aceasta nimic și e regretabil.

In afară de lucrările celor cunoscuți dintre pictorii noștri, printre care se remarcă un interior magistral de Petrașcu, luminos, pictat cu toată dragostea artistului pentru aceste subiecte, în care știe să pună o înaltă poezie, și două naturi moarte de Sion, bine și armonios compuse, cu un instinct sigur pentru echilibrul liniilor și al maselor, dar care păcătuesc printr'un colorit mai puțin fericit, prea puține tablouri se ridică peste producția obișnuită. Nutzi Acontz este decorativă cu îndrăsneală, într'o natură moartă din cele mai bătătoare la ochi. Angheluță însă tinde la ceva mai înalt. Cele două portrete, de dimensiuni importante, sunt printre bunele tablouri expuse. Felul de a așeza o figură în cadru, desenul, coloritul în modulațiuni deschise, maniera francă în care sunt pictate, care nu exclude o cunoaștere temeinică a resurselor artei, dovedesc maturitate, o stăpînire de sine neobișnuită la un artist așa de tînăr. De altfel, pe Angheluță îl vom regăsi la Tinerimea, cu alte două bucăți, din care una, Tema, excelentă.

Mai întîlnim și alte cîteva bune portrete în expoziție. A. Aricescu-Vasiliu pictează simplu, fără retorică, cu îndemînare, o imagine de femeie. Ce diferență într'o astfel de lucrare, onestă și atît de modest prezentată, și alte cîteva portrete, pline de emfază, goale, numai retorică rău asimilată și praf în ochi.

Plăcut, savuros prin accentul lui nițel sălbatec, cel de Stoica. Iusuf, cu figura atît de conștiincios studiată, cu mîinele puternice de vîslaș, cu tricoul de un albastru siniliu, pe verdele crud al per-

I. Theodorescu-Sion: Cromatism

D. Ghiață: Iarnă

O Anghelaţă: Dublu portret

R. Iosif: Iarna la Predeal

Iordache: Peizagiu

delei — verdele şi albastru cu care Stoica ne-a revenit din Italia—fac o foarte bună impresie. Interesante şi portretele de Labin şi cel de Merica Rimniceanu, chiar şi cel de Vinătoru, deşi acordurile vinete-verzui ale feţei au ceva nenatural şi maladiv, ca şi felul echivoc în care e stilizată figura modelului. Dintre atîtea feluri de a prezenta un „Tenor", de ce la ales tocmai cel care aminteşte pe ilustrul Tino Rossi? Labin, care totdeauna a fost preocupat de compoziţia decorativă, prezintă încă o lucrare cu multe personagii, ceva cam prea romantic înjghebată, care se menţine totuşi prin colorit, prin felul îndeminatic, cum e pictată.

Dintre peizagii, de mai multe se poate vorbi cu simpatie. Brana e grav, căci aşa îi e firea, fără concesii, cu dîrzenia unui solitar necăjit. Această concepţie, dacă e continuată cu tot atita ardoare, îl va duce la bune rezultate, mai ales după ce îşi va fi dat seama că tablourile cele mai severe se pot realiza cu o paletă ceva mai luminoasă, cu ceva mai mult agrement de factură. Dovadă: Vlaminck. Mina Byck este, din contră, veselă, atrasă de subiecte de un pitoresc poate cam prea facil, dar nu lipsit de farmec. In Andronic Cantacuzino se simt rezonanţe mai adinci, poate ceva mai turburi, preocupări de ordin intelectual, cu care nu prea ne-a obişnuit pictura noastră. Ghiaţă şi Iosif sunt numai pictori, cu simplicitate, dar cu daruri multiple. Ei nu cer naturii idei, ci senzaţii. Iarna primului, într'o lumină roză violacee, este o pictură sănătoasă, în care se ghiceşte dragostea autorului, pentru motivul nimerit. Fiecare detaliu este interesant, trăeşte prin el însuşi, fără ca prin aceasta unitatea tabloului să fie alterată. Aceeaşi artă matură, plină de sevă, resimţindu-se de contactul direct cu realitatea, şi în contribuţia lui Ghiaţă dela Tinerimea. Iosif e mai înclinat spre fantezie. Peisagiile sale, bine văzute, mai ales în ce priveşte lumina, pictate cu o sobrietate de cea mai bună calitate, sunt şi ele animate de figuri, ca şi cele ale lui Ghiaţă. Omul însă sau animalul, la Iosif, devine ceva cu totul episodic, un lux, nu face una cu pămîntul. N'are alt rol de cit să înviorеze, printr'o notă oarecum ironică, calmul impasibil al naturii.

O lucrare puternică este peisagiul lui Iordache. El pare inspirat de anume pînze de Andreescu, ca şi felul în care sunt pictate găinile, de altminteri. De multă vreme n'am mai avut un atît de convins, de pasionat pictor al pădurii. Motivele alese sunt ingrate; artistul a ştiut însă să le facă interesante prin ardoarea şi prin sentimentul larg, cu care le-a redat. Lucrări plăcute, vederi pitoreşti de oraş, ori impresii din contactul cu natura mai sunt încă destule în expoziţie: Laetiţia Lucasievici, Olteanu, Iorgulescu, Dimitriu-Nicolaide, Ioan Hoeflich, Vavilina, Naum, Keber, Băjenaru, fiecare după temperamentul său, şi-a adus contribuţia. Lucasievici pune accentul mai ales pe compoziţie, pe care o înţelege echilibrată, pictată gras, într'o gamă plăcută, din care rare ori lipseşte un albastru delicat, aproape gris. Olteanu pleacă dela motiv ca să ajungă la un tablou ce se remarcă prin subtilitatea griurilor, întinse în pete largi, de tonuri surde. Iorgulescu este nuanţat. In „tuşe" mărunte, el se sileşte să prindă în acelaşi timp forma şi să creeze, prin distribuţia luminei, atmosfera. Hoeflic porneşte dela vederi de oraş panoramice, ca şi fratele său. Coperişurile roşii (poate nu destul de variate în raport cu distanţele) şi coroanele arborilor, de un verde copt, cu reflexe ruginii, se combină în armonii plăcute. Vavilina, într'o vedere din Franţa de Sud, sub o lumină atenuată, din cele mai subtile, ne-a dat poate cea mai bună lucrare a sa.

Luaţi în grup, peisagiştii sunt, poate, secţia cea mai plăcută a expoziţiei. Intîlnim, evident, şi cîţiva pictori de figuri şi de nuduri, încă multe, poate prea multe, naturi moarte, unele pictate cu exac-

titate și în spiritul unei fotografii, alte cu ceva mai multă imaginație. Cu excepția celor de Sion, de care vorbeam la începutul acestei cronice, mai niciuna nu poate rivaliza cu peisagiile citate.

La Tinerimea tot pictura constitue partea mai atractivă, cu toate că, proporțional vorbind, participarea sculptorilor este mai bogată ca oricînd bogată, dar de calitate curentă.

Pe un larg panou în mijlocul peretului din fund, ne întîmpină, de departe, portretul Regretatei noastre Regine și cîteva din lucrările sale în acuarelă, din ultimii ani. Toți ne amintim partea pe care iubita noastră Suverană, pe vremea cînd era Principesă Moștenitoare, a avut-o în organizarea expozițiilor și, în general, a întregii activități a Tinerimii. Pe alte panouri, în bună lumină, tablourile membrilor comisiunii expoziției. Pe socluri, tot în sala cea mare, busturile membrului sculptor al aceleiași comisiuni. Invitații și membrii societari sunt ceva mai în umbră, cum se cuvine; iar operile multora din ei sunt chiar rînduite, separat, pe mai mulți pereți. Totuși, par'că este un făcut, ei ne atrag mai mult privirile: Angheluță, Ghiață, Iosif, Mützner, Rodica Maniu, Schweizer-Cumpăna, Bălțatu. Pe cei mai mulți i-am amintit, și cu operele lor de aici, cînd am analizat contrbuția lor dela Salon. Ași vrea să adaug numai că atît Mützner, cît și Rodica Maniu, rare ori s'au realizat mai deplin, decît în lucrările cu care s'au prezentat anul acesta la Tinerime, toate de calitate remarcabilă.

Dacă la această listă mai adăugăm cîteva alte tablouri, un peisagiu bucureștean de Mănciulescu, puternic, bine compus și de un colorit viu și cald, Interiorul lui Mihalcea, două vederi bine observate de Holban Peters, peisagiile Laetiției Lucasievici, pe care o regăsim și aici, un portret serios și amplu al lui Miracovici, o vedere, puțin cam stranie, din Galații Vechi, a lui Phoebus, niște flori de Paul Verona am trecut în revistă mai tot ce poate interesa pe cine urmărește la noi tabloul anual și rezumativ al picturii dela Tinerimea.

Și în ce privește sculptura, cele mai reușite opere le găsim tot în Salon. Jalea, Medrea, au trimis lucrări semnificative, primul un bun portret al lui Rebreanu și un cap de studiu, cu ceva din melancolia Sf-tului Pantelimon, cel de al doilea un cap colosal, eroizat, al lui Gheorghe Lazăr, o frunte încrețită, o figură ca săpată în stincă, în care se ascund gîndurile și umbra. Viziune romantică și mai mult picturală decît plastică, dar viziune. S'ar putea face unele comparații cu imagina așa de nobil meditativă a lui Lazăr, de I. Georgescu, cu silueta lui bine armonizată, elegantă chiar, dacă acest epitet n'ar cuprinde o nuanță ceva cam prea mondenă care nu se potrivește cu seriozitatea operei. Dar la ce bun? Cele două concepții oglindesc două temperamente deosebite, două chipuri de a imagina pe marele dascăl. Numeroase busturi, portrete unele, altele interpretări ale unui model, devenite figuri aproape de fantezie. Așa, de pildă, Chinezoaica Irinei Codreanu, în care se simt inteligența și sensibilitatea autoarei, ceva din ecoul „sculpturii abstracte" a lui Brîncuș. Din prima categorie fac parte operele lui Puiu Anastase, Vasiliu Falti, Grosu, Boris Caragea, Themeli. Anastase unește o formație din cele mai serioase, cu o inteligență clar văzătoare. Disprețuiește efectele ieftine, cele ce se obțin în genere, cu mijloace modeste și cu oarecare lipsă de scrupule. Preferă să meargă încet, dar sigur, și fără nicio concesie. Ce-l interesează este exactitatea plastică a figurilor, suportul lor solid, redarea caracterului, propriu fiecăruia dintre noi, găsirea acelor detalii care să înalțe, păstrînd totuși asemănarea, un portret la rangul de expresie a unui tip. Din acest punct de vedere, bustul iscălit de Anastase se ridică, cred, mai sus decît cele ale camarazilor săi. Grosu știe imprima viața, cu o mare economie de mijloace. Capul de femee, trimis

de dînsul, este un model de simplicitate. Caragea are noblețâ, iar Themeli un sens ascuțit al fizionomiei. Totuși, Torso, de același artist, nu e cu nimic inferior bustului.

Voi termina această dare de seamă, în care greu s'ar fi putut intra în mai multe detalii, fără a o prelungi peste măsură, cu cîteva considerații asupra lui Popovici. Imi aduc aminte cu plăcere de un tors al său, între Rodin și Michel-Angelo, de acum doi ani, dacă nu mă înșel. Era una din acele bucăți de exaltare lirică, în care forma suferă, în care trupul pare o ruină eroică, care însă se susțin prin suflul, ce le animă. Lucrarea sa de anul acesta este mult mai calmă: un Nud. Ea este neplăcută, cu detalii antipatice, dar neplăcută și antipatică, cum numai un lucru de calitate poate fi. Te impresionează în același timp prin silueta ei echilibrată, ori de unde ar fi privită, prin soliditatea bazei, prin chipul natural cu care face una cu pămîntul; dar, în același timp, prin proporțiile aproape monstruoase, prin dezinvoltura cu care se trece peste chestiunile de formă, peste raportul diverselor detalii, unele cu altele.

Ceea ce displace în această lucrare, care a fost desigur gîndită, este iuțeala cu care a trebuit să fie executată, lipsa de informație, de studiu, încrederea cam exagerată a sculptorului în el însuși, adică tocmai ceea ce n'am găsit la Anastase, de pildă. De aici interesul nostru mai mare, respectul pentru opera acestuia.

G. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

TEATRUL NAȚIONAL: „ÎNGERUL A VESTIT PE MARIA" de PAUL CLAUDEL

Versiune romînească de d. ION PILAT

Oamenii de teatru „teatraliștii" — cum se spune cu un termen devenit aproape tehnic — au față de marile opere, cînd ele trec dincolo de prejudecățile meseriei lor, o atitudine de jenă și în același timp de superioritate, pe care o exprimă invariabil cu o frază-tip: „e foarte bun, dar nu e teatru".

Niciodată această scurtă frază nu a servit mai mult la noi, decît cu prilejul reprezentării piesei lui Paul Claudel pe scena Teatrului Național.

Toată lumea convenea cu deferență că „L'Annonce faite à Marie" este o lucrare „interesantă", „nobilă", „superioară" (există atîtea eufemisme pentru un sentiment de plictiseală care n'are curajul să se declare ritos!) dar aceeași lume se grăbea să adauge — ceea ce constituia o scuză și o ușurare: „e foarte bun, dar nu e teatru".

Ar trebui poate să se facă într'o zi un dicționar de expresii specifice mediului teatral. Există în acest mediu, un adevărat „argot", un limbaj special, cu locuțiuni intraductibile în vorbirea noastră civilă. *„E teatru!"* și mai ales *„nu e teatru!"* sunt două din aceste expresii, care au în laconismul lor ceva implacabil. Cînd cineva le-a rostit, discuția e închisă.

Ce se ascunde dincolo de ele, care sunt criteriile după care se poate afirma că ceva „e teatru" sau „nu e teatru"—e greu de spus. Cîteva biete formule automate, cîteva adevăruri dela sine înțelese, cîteva superstiții cu putere de lege: „acțiune gradată", „intrigă bine construită", dialog nervos"...

In fapt, toate aceste pretinse legi de teatru se referă la un singur tip de piesă, tipul comediei în trei acte, scrisă pe distanță scurtă, pentru două ore de spectacol, cu anecdotă simplă, cu situații clare și mai ales — o! mai ales: — cu dialog rapid. Este un tip de teatru făcut de autori fără răsuflare, pentru un public fără rezistență.

Cînd vorbesc — și vorbesc destul de des — despre inferioritatea artistică a teatrului, despre trivialitatea mijloacelor lui, despre procedeele lui mecanice, despre efectele lui grosolane, la acest tip de teatru mă gîndesc — singurul pe care publicul de azi îl suportă, singurul pe care teatrele îl cultivă.

Nimic mare, nimic adînc nu poate fi exprimat într'o asemenea artă, fără orizont, fără lărgime, fără timp. Nimeni nu are timp în

teatru. Totul trebue spus repede, rezolvat scurt, strigat tare. Teatrul e o artă care îngroașe, mărește, suprimă, nu lasă nimic în umbră, scoate totul la rampă, „ca să se vadă", „ca să se știe", „ca să se înțeleagă".

Ei bine, fără niciun dubiu, în sensul acesta, „L'Annonce faite à Marie" nu este teatru, iar Paul Claudel nu este un autor dramatic. Cred de altfel că excepționala lui valoare în teatrul francez de azi, și în genere în teatrul contimporan de pretutindeni, stă tocmai în acest fapt.

El contrazice în mod așa de flagrant, așa de total, tehnica de teatru cuvenită, încît se situează complet în afară de literatura dramatică a timpului. Claudel merge spre cele mai vechi izvoare ale teatrului, spre cele mai nobile tradiții ale lui și aduce odată cu un grandios suflu liric, un instinct epic robust, care face să se prăbușească pur și simplu bietele legi de carton ale unei arte decăzute.

E ușor să faci pariuri cu eternitatea (e ușor, fiindcă nimeni nu te poate controla, dacă le-ai cîștigat sau nu), dar sunt convins că dacă îi este dat teatrului să mai trăiască în viitor ca artă, dacă îi este dat să iasă din sterilitatea lui de azi și să redevină cîndva un mod viu de expresie, atunci va trebui să vină spre Claudel.

Că Paul Claudel este astăzi un izolat, că opera lui dramatică nu are niciun fel de răsunet în public, ba nici măcar în anumite cercuri intelectuale, nu e de mirare. Am mai spus-o și altădată și îmi cer iertare că o repet: teatrul este o artă de societate și nu suportă aparițiile singuratice, nu suportă valorile, pe care nu le poate încadra. Tot ce ieșea în afară de serie, tot ce nu intră în circuitul producției, e destinat să rămînă necunoscut.

Sunt în teatrul lui Paul Claudel elemente puternice, de o generoasă vitalitate, care pot face ca această operă să răspundă cîndva în conștiința celui mai larg public—da aceasta nu se va putea întîmpla decît printr'o schimbare generală de cadru și de orientare, după ce criza de azi din teatru ar fi rezolvată într'un sens sau într'altul: în sensul dispariției sau al renașterii.

Singură poezia—un suflu răscolitor de poezie, care să doboare la pămînt toate rețetele de tehnică, toate poncifele actoricești, toate procedeele mecanice — singură poezia e în stare să salveze teatrul.

* * *

Spectacolul dat la Național, merită să fie primit desigur cu un sentiment de stimă—și nu spun acest cuvînt cu nuanța de dezaprobare respectuoasă, pe care o are de obicei. Cu toate riscurile, publicul trebue să fie pus în fața unei astfel de opere.

Cel mult i-aș reproșa regiei, că n'a avut curajul să-și asume într'adevăr toate riscurile.

Textul dramei a fost redus prin numeroase suprimări. De ce? E un dublu păcat, întîi pentrucă s'au îndepărtat unele din cele mai frumoase pagini ale lui Claudel, și în al doilea rînd pentrucă experiența nu a fost acceptată cu toate datele ei.

Cred că nimeni nu spera ca „L'Annonce faite à Marie" să devină la București, ceea ce n'a fost la Paris: un succes.

Drama lui Claudel este inevitabil un spectacol „greoi" și nu există tăieturi posibile sau suficiente, care să înlăture această primejdie. Ea trebuia acceptată deplin, pentru ca cel puțin opera să fie cunoscută în integritatea ei.

Mai rămîne însă întrebarea dacă această „integritate" este realizabilă în altă versiune decît cea franceză a textului și dacă o tradu-

cere — oricare ar fi ea — poate să păstreze și să transmită ceea ce piesa lui Claudel are mai propriu: sunetul ei de orgă, grav și tandru, limbajul ei plin de vigoare și ingenuitate, extraordinarul ei vers, amplu, puțin aspru uneori, în savoarea lui țărănească, dar generos în măreția lui lirică.

D. Ion Savu, punînd în scenă o astfel de operă, a înfruntat cele mai grele probleme ce se pot pune unui regisor și pe unele le-a rezolvat. Dacă spectacolul are mari inegalități și dacă în linie generală, el mi se pare inform, nu mai puțin încercarea aceasta va avea greutatea ei în cariera tînărului director de scenă.

Decorurile în parte fericite (tabloul prim și mai ales tabloul secund, cu excepția însă a picturii murale din fund, inexplicabilă și de altfel necerută de text), au fost mai puțin juste, ba chiar de neînțeles, în tabloul fîntînii din actul II și în tabloul grotei din actul III. Admirabile costumele făcute după o sugestie a textului, însă poate mai departe decît intenția lui (*„comme dans un tableau de Breughel“*).

Jocul actorilor inegal. In bătrînul Anne Vercors, d. Storin a avut unele accente excepțional de intense și de simple, dar în acelaș timp a avut unele momente fals teatrale.

D-na Aura Buzescu e o mare actriță de dramă—și lucrul s'a văzut mai ales în tabloul grotei—dar rolul d-sale a suferit de anumită monotonie, căci trecerea dela o Violaine exuberantă și fericită—așa cum s'ar fi cerut să fie în prolog și în tabloul prim—la tragica Violaine de mai tîrziu, nu a fost marcată în interpretarea d-sale.

Pe Mara a jucat-o d-na Marieta Anca, cu anumită sălbăticie expresivă, dar cu exprese de voce și de atitudine, pe care nu cred că rolul d-sale le cerea.

Cineva care s'a menținut tot timpul în limitele rolului și l-a jucat cu nu știu ce cuminte simplicitate țărănească, puțin timidă, puțin stîngace, a fost d. Giugulescu, tînăr actor neremarcat pînă azi.

TEATRUL MUNCĂ ȘI VOE BUNĂ: „ROATA 'N PATRU COLȚURI“ de VALENTIN KATAIEW

Ceea ce se face la Teatrul „Muncă și Voe Bună“ pe scenă, este uneori foarte merituos; ceea ce se întîmplă însă în sală, este deadreptul extraordinar.

Teatrul acesta făcut pentru muncitori, pe măsura mijloacelor lor materiale (locurile costă 10 lei la parter și 5 lei la balcon:), a descoperit un public nou, care este pentru prima oară adus la teatru. Un public tînăr, sensibil, puțin copilăros, care rîde ușor, se emoționează repede, primește tot, vede tot, vibrează la fiecare replică, ia parte directă la peripeții, iubește pe eroii buni, îi detestă pe cei răi, aprobă, dezaprobă și aplaudă, cu un elan, cu un freamăt interior, cu o convingere, care trec năvalnice din sală pe scenă și sparg zidul nevăzut al rampei, în așa fel încât nu mai știi bine unde este spectacolul și cine îl joacă: actorii pe scenă sau spectatorii în sală.

Vă sfătuesc să vedeți acest lucru, care nu seamănă cu nici unul altul. Veți pleca de acolo cu sentimentul de a fi intrat într'o zonă necunoscută de viață, într'o lume nouă, care păstrează vii resurse de simțire, de mult uzate în straturile sociale de sus.

Teatrul contimporan are publicul pe care îl merită, iar publicul acesta are teatrul care i se cuvine. Prin condițiile lui materiale de existență, teatrul a devenit o artă prohibitivă.

Vavilina: Nisa

Bilția Dăncuș: Maramureșeni

N. Stoica: Iusuf

I. Jalea: Rebreanu

Puia Anastase: Portret

Nu intră în incinta lui, decît o anumită categorie de spectatori, care pot dovedi la control, că fac parte dintr'un anumit mediu orășenesc, oarecum central: negustori, funcționari, liber-profesioniști (aceștia din urmă purtînd și numele uzurpate de „intelectuali").

E un public obosit, blazat somnoros, pe care nimic nu-l miră, nimic nu-l uimește. Sunt mereu aceleași fețe, aceleași maniere, aceleași ticuri, este mereu aceeași insensibilitate, aceeași indiferență, aceeași vedere îngustă a vieții, aceeași moarte înceată într'o relativă siguranță materială de fiecare zi.

Pentru un asemenea public, alt teatru decît cel de azi nu e posibil. Un teatru care să vorbească despre teatru, despre marile ei drame și comedii, despre muncă, despre pîine, despre condiția tragică a omului, despre libertatea lui, despre frumusețea majestuoasă a lucrurilor mari și simple, un asemenea teatru nu ar avea ce să spună unui parter de oameni obosiți și leneși. Un asemenea teatru nu poate crește decît sub presiunea unei mari mulțimi însetată de a cunoaște.

Ei bine, această mulțime există: ea păstrează o forță originară de emoție, o umilitate de a vedea și înțelegea, o bună voe, o bună credință, o sinceritate de simțire, capabile să dea artei, în genere și teatrului mai ales, o rezonanță răscolitoare.

Un astfel de public este pentru teatru o bogăție imensă; el reprezintă un adevărat continent moral, cu vaste terenuri neumblate pînă azi, cu vaste păduri nedeschise încă.

Teatrul va renaște mergînd spre aceste ținuturi — sau va muri pe insula stearpă, pe care se află de atîta vreme.

Duceți-vă să vedeți oricare din spectacolele teatrului „Muncă și Voe Bună" — oricare, de vreme ce, repet, esențialul se petrece în sală, iar publicul este mereu același, iubind deopotrivă, cu aceeași exuberanță, lucrurile cele mai felurite și mai inegale.

Dacă e nevoie totuși să facem o alegere, ar trebui poate să preferați piesa lui Valentin Kataiew, *Quadratura cercului*, care la noi se joacă sub titlul „Roata'n patru colțuri".

E o comedie sovietică, datînd, cred, de acum zece ani (la Paris, Dublin, a jucat-o în 1931), dar semnifcativă și astăzi. Kataiew este un Caragiale al societății sovietice. Comedia lui este o satiră a formelor sociale noi, care încă n'au căpătat aderențe organice și care rămîn la suprafață, deformate, caricaturale.

Dincolo de un întreg verbiaj politic, pe care eroii comediei îl repetă cu ingenuitate, cu buimăceală și cu elan, rămîne de fapt — și aceasta este concluzia operei lui Kataiew — aceeași inimă omenească, ale cărei legi eterne sunt mai tari decît formulele politice. Femeea, iubirea trec dincolo de aceste formule, oricare ar fi ele.

Kataiew nu este un reacționar, după cum nici Caragiale nu cred că este unul. Risul lui are ceva cordial și liber. Poate, spre deosebire de Caragiale, satira scriitorului sovietic, mai puțin amară, are pentru eroii săi mai multă simpatie, ba chiar o manifestă tandrețe.

Piesa este deosebit de interesantă și ca operă de teatru și ca semnificație socială.

DESPRE „GREVA FEMEILOR" ȘI DESPRE REPERTORIUL TEATRELOR PARTICULARE

Imi pare rău că n'am vorbit la timp despre comedia d-lui Nicușor Constantinescu, *Greva Femeilor*, care s'a reprezentat în Martie la Teatrul Comedia.

D-l Constantinescu a scris multă vreme revistă, gen care ţine mai mult de industria teatrală, decît de literatura dramatică. In momentul însă în care se decide să scrie comedie, o face cu vădite calităţi de humor, de invenţie scenică, de naturaleţă.

„Greva femeilor" este o piesă de tipul Giraudoux, construită pe o temă veche, căreia i se dau sensuri actuale. In teatrul francez de azi, există un întreg grup de asemenea lucrări dramatice, care prezintă într'o lumină nouă, teme sau situaţii clasice. E un joc de aluzii, analogii şi comparaţii, care descoperă la distanţă de veacuri, cele mai surprinzătoare apropieri.

E un joc ingenios, fantezist, puţin arbitrar, care dă autorului de teatru mari libertăţi şi îi lasă o nelimitată iniţiativă. Se înţelege că aici mai mult decît ori unde, reuşita artistică e o chestiune de măsură, de dozaj, de ton. Parodia are facilităţi primejdioase.

D-l Nicuşor Constantinescu nu le-a evitat absolut pe toate. Cred că dacă ar fi fost mai sever cu sine însuş, dacă ar fi venit mai mult propriei sale piese, ar fi reuşit să ne dea un lucru integral de bună creditate.

Plecînd dela hisistrata lui Aristofan, d-sa a scris o comedie a păcii şi a războiului — temă cum nu se poate mai actuală. Identitatea de situaţii se impunea dela sine, dar tocmai de aceea autorul ar fi trebuit să nu o sublinieze prea violent.

Era oare nevoie să se vorbească despre „americanisme" şi despre „femei-vamp", pentru ca să înţelegem că lucrurile care se petrec într'o Atenă străveche, se referă în fapt la timpul nostru?

Farmecul unei aluzii este de a fi nesigură, ucinsistentă, aruncată uşor, puţin în treacăt.

D-l Constantinescu insistă prea mult, apasă prea mult. Anocranismele sale sunt brutale. Ele dau comediei un aer regretabil de sketch — cu atît mai regretabil cu cît nimic nu le făcea necesare. Cu creionul roşu în mînă, în mai puţin de oră, toate aceste excese ar fi putut fi înlăturate. Astfel temperat, textul piesei d-lui Constantinescu ar fi păstrat o linie de demnitate artistică, dela care tehnica sa de seonist îl îndepărtează poate, dar spre care îl îndreaptă reale calităţi de teatru.

*
* *

Cu excepţia acestei reprezentaţii, nimic nu a fost de semnalat în ultimele trei luni pe scenele particulare.

Am asistat la o ploaie de premiere şi reluări, alese fără nici un criteriu, fără nici o justificare, fără nici un sens.

Rare ori un repertoriu de teatru ne-a lăsat o mai gravă impresie de derută.

Din ultimele cinci premiere care au avut loc pe scena teatrului „Regina Maria", una singură a fost o premieră propriu zisă: o piesă de Frank Vosper, *(Iubire stranie)* jumătate poliţistă, jumătate grand-guignol, lîncezind ca vai de lume timp de trei acte, pentru ca să aibe un final într'adevăr „tare" (remarcabil jucat de dl Beate Fredanov şi de d-l G. Vraca), dar oricum insuficient ca să justifice un spectacol.

Celelalte patru piese au fost desmormintate din stagiunile trecute — şi dacă o operă ca „Azilul de noapte" poate fi oricînd şi oriunde jucată, fie chiar şi pentru a umple un gol în repertoriu, e de neînţeles pentru care motive se scriau lucrări de a doua mînă ca „Rataţii" lui

Lenormand şi mai ales comedii agreabile, dar exagerat de mult jucate cu puerila „Kiki" sau ca „La prise de Berg-op-Zoom".

Literatura dramatică europeană se află într'adevăr într'o serioasă criză — dar nu atît de totală, încît să nu poată oferi unui director informat cîteva lucrări demne de a fi prezentate în traducere. Cînd la Paris, François Mauriac reprezintă o piesă cu *Asmodée* cînd mai ales Charles Morgan, autorul extraodinarului „Sperkenbroke" debutează în teatru, la Londra, cu dramă ca *„Fluviul scînteietor"* — este de neînţeles cum un teatru se poate resemna a trăi din amintiri — şi încă nu din cele mai onorabile amintiri.

O „ŞCOALĂ DE REGIE" LA TEATRUL NAŢIONAL

In cele două luni de cînd e director al Teatrului Naţional, d-l Camil Petrescu pare a-şi fi îndreptat acţiunea d-sale nu atît spre problemele de repertoriu (care dealtfel nici nu intrau în cadrul unui sfîrşit de stagiune) cît spre problemele de regie.

Incă de anul trecut, cînd şi-a pus singur în scenă „Suflete tari", d-sa a arătat în mod direct, prin metoda sa de a lucra cu actorii, în ce grad dezaprobă felul în care se joacă în genere teatru la noi. Nici astăzi nu s'a uitat poate paradoxala sa formulă (care totuşi nu era decît la primă vedere paradoxală) că jocul actorilor noştri trebue înainte de orice „desteatralizat".

Se preconiza astfel o scoatere a teatrului din clişeele sale menite, o depăşire a procedeelor sale mecanice de joc, o întoarcere a artei actorului spre izvoarele vii ale emoţiei, ale sensibilităţii.

Venit în fruntea Naţionalului, nimic nu era mai firesc decît ca experienţa de anul trecut făcută în cadrul unui singur spectacol şi cu o singură echipă de actori, să fie reluată pe o scară mai întinsă şi cu toate mijloacele tehnice, pe care le oferă instituţia.

Voind în acelaş timp să facă o verificare a cadrelor actoriceşti, de care dispune (căci numai astfel va putea rezolva mai tîrziu problema repertoriului) şi un examen al elementelor tinere, care sunt eliminate de fapt dela orice putinţă de manifestare, noul director a instituit o „şcoală de regie experimentală", care va fi în acelaş timp un concurs. Trei piese vor fi jucate în cadrul acestei şcoli, piese alese nu atît pentru valoarea lor proprie, cît pentru posibilităţile actoriceşti pe care le cer.

Cînd diverşi ziarişti culţi se sperie că studioul Teatrului Naţional se pregăteşte a juca o melodramă — în speţă Curierul din Lyon — acest exces de sensibilitate artistică, ignorează cu intenţie obiectivele experienţei propuse.

Nu ştiu care vor fi concluziile acelei experienţe. Condiţiile însă în care ea este organizată, constitue în teatrul nostru un moment de control critic, *cum nu s'a făcut niciodată.*

„Directivele artistice" pe care directorul Teatrului Naţional le-a comunicat în scris actorilor săi şi pe care o revistă săptămînală a avut excelenta idee de a le da publicităţii (chiar dacă o făcut-o cu intenţii polemice, dezarmate prin ricozeu), formează un îndreptar teatral de o sinceritate critică şi de o preciziune tehnică, peste care de aici încolo nu cred că se va putea trece.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

CARACTERUL ENGLEZ ŞI GENTLEMANUL

II.

Heine a scris un studiu, *Zeii în exil*, în care arată situaţia tragică şi decăderea în lumea umilinţelor şi vulgarităţii a divinităţilor olimpiene după triumful Creştinismului, cam prin veacul al treilea. După prăbuşirea lumii antice, zeii fug, care încotro poate scăpa, ascunzîndu-se sub chip de oameni ori de dobitoace în Egipt şi aiurea. In pădurile germane, ei trebue să tae lemne, iar în loc de nectar sunt siliţi să bea berea amară care înourează gîndirea. In Olimpul lor, zeii aveau toate bunătăţile la dispoziţie; acum, trebue să muncească pentru a-şi prelungi zilele. Apolon devine păstor de vite în Austria de Jos, dar, fiindcă fermeca lumea prin cîntecul lui, este denunţat de către un călugăr învăţat şi, după ce recunoaşte el însuşi că într'adevăr este zeul păgîn, e ars pe rug.

Cîţi vrăjitori şi cîte purtătoare de farmece şi de superstiţii n'au prelungit viaţa lumii păgîne la umbra bisericii creştine împotriva rugului, torturei şi ştreangului.

Resorturile spirituale ale unei epoci se sfarmă şi se înlocuesc brutal prin altele care pot deveni mai tîrziu eronate şi absurde. Omul caută însă necontenit să se ridice deasupra nivelului propriei sale vieţi către un model pe care şi-l făureşte mereu din puzderia de fărîmituri a concepţiilor care formau viaţa superioară din trecut. Ca şi apele care se ridică fără încetare în văzduh pe razele soarelui, căzînd apoi din înălţimi ca ploae, grindină, ori zăpadă, aducînd adesea înapoi furtuni şi nimicire, tot aşa forţele gîndului omenesc, după ce s'au înălţat, coboară pentru a deslănţui furtunile turburărilor religioase, politice şi sociale.

Lumea engleză n'a păstrat legea romană care era a unei clase dominante şi n'a avut sistemul feudal în aceiaşi formă ca cel de pe continent, de aceea a fot mai liberă în căutarea şi alegerea formelor de viaţă proprie. Sufletul englez a fost turburat mai adînc de furtunile religioase şi tot pe cărările religiei au venit de pe continent, poate chiar înaintea pelerinilor care mergeau la Canterbury, cavalerii creştini.

Cînd s'a dărîmat însă lumea lui *Amadis de Gaule*, a Cavalerilor crucii care trebuiau să aşeze ordinea divină pe pămînt, a lui Rolland şi Bavard, ori Orlando Furioso (acelaşi Rolland) vedem pe bietul Don Quijote—sinteza diformată a sfărîmăturilor de concepţii nobile

din trecut—torturat de un ideal perimat pentru oamenii de rînd şi care îl face să nu mai vadă lumea reală şi transformările din jurul lui. Mai înainte, Ariosto pusese pe Orlando să lupte pentru o cauză reală şi mai precisă, cauza acelei epoci: înfrîngerea Musulmanilor.

Poetul dă însă lui Orlando calităţi supranaturale, ca invulnerabilitatea corpului, arme fermecate, cai cu judecată şi înţelegere omenească etc., precum şi posibilitatea de a parcurge spaţiul cu viteze anormale. Cavalerul dela Mancha dimpotrivă abia e purtat de Rosinante, sufere umilinţele, bătăile şi batjocura celor ce trăesc—şi trăesc bine—fără idealul pe care îl urmăreşte el.

Dar cel mai mare paladin al creştinilor—după cum ni-l prezintă Ariosto—desăvîrşit în arta şi virtuţile cavaleriei, îşi uită totuşi *de datoria către Dumnezeu şi Impăratul Creştinilor* (Charlemagne) şi cade fermecat de frumuseţea păgînei Angelica, vrăjitoare care urmărea înfrîngerea creştinilor prin vrăjirea aceluia care conducea lupta.

Singura justificare pe pămînt a lui Orlando—justificarea unei concepţii—era împlinirea datoriei, iar nu pactizarea sub ori şi ce formă cu duşmanii creştinilor şi împăratului. Ca o pedeapsă divină pentru călcarea codului cavaleriei, Orlando îşi pierde minţile. (Şi e o curioasă coincidenţă cu evenimentele recente că un cavaler englez, Astolpho, se duce în Abisinia şi de acolo în Lună de unde aduce leac pentru tămăduirea italianului Orlando).

Desigur, Cavalerii Evului Mediu, ca şi Zeii Olimpului, îndată ce s'a dărîmat lumea lor s'au împrăştiat şi sub diferite forme au căutat ocupaţii şi rosturi aşa cum cereau vremile cele noi. Şi dacă a rămas ceva din codul lor de onoare şi datorie în viaţa modernă a popoarelor, apoi aceasta se datoreşte faptului că principiile lor isvorau din viaţa creştină deşi erau şi au fost osîndiţi de dogmaticii creştini.

Dacă însă Orlando—lăsînd la o parte fantezia din o mie şi una de nopţi care îi străbate povestea—nu mai este atît de viu printre noi cum este „El Caballero dela Trista Figura" este pentrucă el se apropie mai mult de lumea zeilor păgîni care aveau puteri ce nu erau date muritorilor, dar care totuşi mureau odată cu schimbarea atmosferei de ignoranţă umană. Cervantes, deşi adînc influenţat de Ariosto, face din Don Quijote *un om* şi încă unul sub o aparenţă stranie. Un om care stîrneşte rîsul şi pe care nu-l ajută niciun fel de putere extraordinară; mai mult: el nu posedă nici măcar mijloacele normale ori chiar mediocre ale unui cavaler, ci apare faţă de lumea reală ca un biet gîndac extenuat care porneşte la luptă cu monştrii şi balaurii ce torturează lumea. Deviza lui Don Quijote ar putea fi *ego contra mundum*, pentrucă înfrigurarea pe care i-o dă credinţa lui fanatică într'un ideal îl face să vadă o proporţie cel puţin directă între forţele lui proprii şi restul lumii.

Consumat de flacăra internă a acestui ideal pe care îl simte ca o poruncă supremă şi inalterabilă, el porneşte cu furia unei forţe cosmice legată totuşi de treanţa unei existenţe umane. Grandoarea lui spirituală pe care n'o întrezărim decît prin străfulgerarea nebuniei din noi înşi-ne. Altfel scopurile nobile ale lui Don Quijote apar într'un contrast grotesc şi ridicol cu realitatea.

Şi astfel suntem ţinuţi să rîdem de propriile noastre aspiraţii, de pornirile nobile şi generoase, de furia cu care ne aruncăm împotriva morilor de vînt şi apoi de amărăciunea care ne cuprinde cînd, ne întoarcem după încercarea de a îndrepta lumea, de a introna adevărul şi dreptatea, de a apăra pe cei slabi şi năpăstuiţi, ca Don Quijote „cu lancea ruptă, cu scutul atîrnat de gît cu o sfoară, abia mergînd de oboseală, cu vederea slăbită şi în valul amurgului călcînd peste nişte porci graşi care dormeau sătui şi care deşteptîndu-se speriaţi îl trîntesc jos". Eterna ironie. Bravul Don Quijote e bătut măr şi jefuit toc-

mai de prizonierii pe care îi eliberase; cu toate acestea nimic nu-l desiluzionează, nimic nu-l oprește să-și facă *datoria de cavaler*. Forța lui fizică este redusă încît un vînt mai puternic l-ar putea culca la pămînt. Cu toate acestea, el nu se dă înlături de a se măsura în luptă cu uriașii căutînd mereu pe cel mai teribil dintre ei, pe Alifanfaron. E capabil de sacrificiul suprem, desinteresat, sărac fiind ca o pasere a cerului și singur pe lume, dar nepunînd în cumpănă niciodată primejdia.

Cavalerul dela Mancha simbolizează deci un conflict, eternul conflict al dualismului personalității umane, eforturile ridicule adesea în raport cu bunul simț și cu brutala realitate și de aceea existența lui este condiționată de aceea a lui Sancho Panza. Acesta apare nu mai puțin ridicol cînd se îneacă în vulgaritate. Gama la care se poate ridica și coborî această creatură simbolică în două ipostase—Don Quijote și Sancho—reprezintă extremele oscilații ale forțelor interioare umane.

*
* *

Am pus alături două concepții despre Cavaler; amîndouă sunt plăsmuiri poetice, dar conțin ceea ce a rămas permanent — sub forme diferite — în instituția Cavalerilor.

Gentlemanul englez care descinde din acei fanatici servitori ai Crucii și onoarei, deși transformat complet de civilizația modernă și specific insulară păstrează destule trăsături din caracterul original. Pe lîngă acestea, el reprezintă acum aplanarea, armistițiul conflictului din sufletul uman, armonia manifestărilor unei personalități. Proverbialul bun simț englez, forța de cohesiune dintre om și realitate, pe de o parte, iar pe de alta, imaginația moderată a englezului ancorată necontenit de stînca realităților reduc contrastul dintre aceste două forțe care se sbat în personalitatea omului—Don Quijote și Sancho Panza—dîndu-le aceiași directivă în acțiune. Desigur că trebue iarăși reamintit că temperamentul englez este determinat și de mediul care nu prezintă contraste violente, reduce, prin opacitatea atmosferică orizonturile și ține cerul cu norii mai aproape de capul omului, încît, deși s'ar putea spune că este „cu capul în nori", picioarele îi sunt totdeauna pe pămîntul solid.

Codul cavalerismului influențează viața engleză nu atît prin sistemul feudal, ci mai ales prin mijlocirea religiei creștine. La curajul, la sălbateca pasiune pentru libertate și dorința totdeauna vie de a se bate, moștenite de englez mai degrabă dela Vikingi, cavalerismul adaugă sanctitatea datoriei, a cuvîntului dat, pietatea, generositatea, apărarea celui slab și nedreptățit, sacrificiul de sine. Cavalerii ajunseseră să fie priviți ca aducînd la îndeplinire voința lui Dumnezeu, de aceea la 1248, cînd Cruciada pornită de St. Louis este înfrîntă, lumea creștină de rînd începea să creadă, în ignoranța ei, că Mahomet e mai mare decît Christos.

Pe lîngă jurămîntul de credință, Cavalerii stabilesc reguli de luptă care nu se pot călca fără ca onoarea să fie pierdută. Unele din regulele luptelor medievale au supraviețuit pînă în zilele noastre de barbarie cînd războaiele de exterminare a copiilor și femeilor se încep fără a mai fi declarate. Respectul pentru femeie este, înainte de toate, stabilit prin cavalerism.

Dacă monahismul—care pare a fi de origine budistă—a salvat la un moment dat Creștinismul din criza morală, apoi Cavalerismul a fost forța care a ajutat biserica să lupte împotriva anarchiei și să întărească simțul de dreptate și de respect al aproapelui.

Biserica apără deci sufletul omului împotriva demonilor care, după concepția medievală, se ațineau la fiecare pas să-l ducă în iad, iar Feudalismul îi apără corpul.

In Anglia se întîmplă însă că după Reformație se ivesc o mulțime de secte religioase care se înmulțesc odată cu sporirea mișcării puritane din veacurile al XV-lea și al XVI-lea [1]).

Aceste secte repudiază jurămîntul de credință. „Aceasta—spune un istoric modern—însemnează lovitura decisivă dată însăși bazei întregului sistem feudal". „Jurămîntul de credință era baza teoretică a societății medievale; a nega această formă de solidaritate dintre oameni însemna să se pună dinamită la baza sistemului social medieval". Deși sistemul social din Anglia medievală nu se baza exclusiv pe feudalism—care a fost slab și de un caracter deosebit de cel continental—„Hereticii" care aparțineau sectelor religioase puneau însă în locul jurămîntului de credință un element de ordin religios și etic. Ei declarau—și declară pînă azi—că „a jura" însemnează a lua numele Domnului în deșert, ceea ce însemnează blasfemie.

Legămîntul sacru, pe care îl face omul în inima lui cu Dumnezeu, are o valoare etică superioară tuturor jurămintelor de credință înaintea judecății ori a autorităților. Oamenii aceștia căutau să dovedească prin faptă că merg pe calea Domnului. Prin toată purtarea lor, acești sectari cîștigau respectul și admirația semenilor lor. „Domnul trăește în noi", spuneau ei cînd erau persecutați și batjocoriți pentrucă refuzau jurămîntul de credință. Infrînarea propriilor pasiuni și întărirea forțelor sufletești, pentru a se conduce singuri pe calea cea dreaptă nu numai că întărea solidaritatea socială dar înlocuia jurămîntul de credință cu un element etic cu mult superior. Dar refuzul jurămîntului de credință mai avea și o altă origine mult mai importantă și de o însemnătate politică mult mai profundă. Rupînd relațiile cu Roma, Henric al VIII-lea se proclamase „cap" (head) al Bisericii din Anglia. Mai tîrziu, Regina Elisabeta a schimbat termenul de „cap" al bisericii prin acela de „Governor". A nu depune jurămîntul de credință însemna a lua atitudine împotriva Coroanei, lucru pe care mulți din acești sectari îl făceau de oarece credeau că jurămîntul de credință implică datoria de supunere pasivă față de un tiran care ar guverna *divino jure*. Revoluția dela 1688 „The Glorious Revolution", cum i se spune, cînd Iacob II-lea, ultimul Stuart, a fost alungat de pe tron, a ridicat din nou chestiunea jurămîntului de credință pe care mulți au refuzat să-l depună.

Atunci s'a format „Non juror schism", cei care refuză să jure. Aceste frămîntări religioase au o adîncă însemnătate și au contribuit la determinarea caracterului englez, oțelirea curajului moral, sporirea simțului de răspundere și apărarea unei credințe și convingere. Conștiința omului își exercită astfel prerogativele pe care i le atribue influența religioasă. Nu e cu totul paradoxal să afirmăm că acești sectari religioși sau heretici sunt moștenitorii spirituali ai Cavalerilor, cu deosebirea că aceia se supuneau unui cod pe cînd sectarii ascultă de porunca ce le vine din forul lor interior. Natural că Gentlemanul posedă în armonia calităților lui etice și sociale influența acestor puternici agenți din atmosfera morală puritană.

Bine înțeles că persecuțiile suferite de „heretici" au fost practicate de Biserică în mod sălbatic. Să ne gîndim numai la Inchiziție și la acel *Stupor Mundi*, Frederic II-lea, care decretează arderea pe rug la 1224, iar groaza de heretici o exprimă medievalul Franciscan, Berthold de Regensburg, cînd spune: „Decît să stau două săptămîni sub același acoperiș cu un heretic, prefer să locuesc un an la un loc cu

[1]) Studiul meu „Puritanismul" care va apare în curînd.

cinci sute de diavoli". Dar nu trebue uitat că încă dela edictul lui Theodosius I (392), de-alungul Evului mediu şi pînă în veacul al XVII-lea, ideia de cetăţean al unui Stat era sinonimă cu aceea de membru al bisericii. De aceea hereticul şi trădătorul se confundau. Se înţelege, prin urmare, mai bine de ce sectele religioase erau urmărite cu severitate şi de ce, în Anglia mai ales, cetăţeanul se ridica împotriva autorităţii Statului, care îi viola libertatea conştiinţei, pedepsindu-l pentru credinţele lui religioase. Conflictul cetăţeanului cu autoritatea laică se adîncea necontenit de oarece în urma Reformei religioase *Papa fusese înlocuit prin Biblie*, iar această Carte a cărţilor era acum isvorul de unde porneau, prin interpretări diferite ale textelor, sectele religioase. Acest conflict profund face ca mulţime de membri ai sectelor religioase să părăsească, în veacul al XVII-lea, Anglia, mergînd în Olanda şi apoi în America de Nord, unde pun bazele celei mai mari organizaţii democratice de azi, Statele-Unite, şi determină întreaga mişcare democratică modernă din lumea anglo-saxonă cu puternice influenţe în Euorpa şi aiurea.

Semnul prin care autorităţile descopereau adesea pe aceşti sectari era refuzul jurămîntului de credinţă. Un biet om dus în faţa tribunalului şi acuzat de herezie strigă: „Auziţi-mă, lorzi judecători". „Mărturisesc că nu-s heretic pentrucă am nevastă cu care trăesc, ca omul, şi i-am făcut copii, mănînc carne, jur şi înjur, mint ca cel mai bun creştin". (Prof. G. G. Coulton. The Inquisition).

Dar mai este însă un fapt istoric de o importanţă capitală care contribue puternic la formarea vieţii politice şi sociale din Anglia şi la progresul spiritului civic care animează acum pe cetăţeanul atît de mîndru de independenţa şi libertatea lui şi care tinde să devină un *gentleman*. Legea imperială romană n'a prins niciodată rădăcini în Anglia. Afară de o scurtă influenţă a acestei legi exercitată în veacul al XIII-lea, prin intermediul bisericii catolice. Legea engleză singură, vechea „Common Law", a cîrmuit necontenit viaţa engleză. Prin influenţa acestei legi s'a desvoltat—mai înainte decît ori şi unde— o burghezie care nu şi-a avut şi nu-şi are perechea nicăiri. Proprietarii mai mici—Squire-i locali—din diferitele ţinuturi au dus o viaţă comună cu fruntaşii locali ai vieţii sociale şi economice, formînd o burghezie conştientă şi instruită căreia i se datoreşte întărirea instituţiilor engleze şi a parlamentarismului. Se înţelege deci mai lămurit prin prezentarea acestui fenomen istoric de ce Feudalismul aşa cum s'a desvoltat pe continent, a luat o formă cu totul deosebită în Anglia.

Legea engleză, în evoluţia ei modernă, presupune pe om nevinovat atîta vreme cît nu i s'a dovedit vina. Legea imperială romană pe care şi-o însuşeşte biserica, mai ales prin Inchiziţie şi care contribue apoi la formarea întregii concepţii penale continentale, *presupune vinovăţia omului atîta vreme cît el nu poate dovedi contrariul*. Efectele politice, sociale şi morale ale unei astfel de concepţii sunt incalculabile. Cu atît mai mult începem să ne dăm seama de acest lucru cu cît în vremile noastre a reînviat inchiziţia pentru acei care nu cred în divinitatea dictatorilor şi a Statului şi cînd arderea pe rug apare preferabilă faţă de sdrobirea sufletului uman prin cele mai diabolice mijloace pe care ştiinţa le pune la îndemîna tiraniei. „Strenght should be lord of imbecility" cum spune Shakespeare (Troilus şi Cressida).

Studiile juridice dela Bolognia, care erau foarte căutate pentru necesităţile Statelor şi micilor tiranii care se ridicau mereu din vîltoarea anarhiei medievale, răspîndesc concepţia legii romane, ba chiar o generalizează în toată Europa, afară de Anglia, Statele Scandinave şi nordul Germaniei. Insularitatea engleză se desăvîrşeşte tot mai mult şi în domeniul politic, ca şi în cel social şi religios. Dar cu cît Statele

se organizau cu atît antagonismul dintre ele şi biserică se accentua, pe de o parte, iar pe de alta, Inchiziţia producea reacţiuni serioase.

Ordinele cavalereşti care erau adevărata spadă a bisericii pentru a aplica sancţiunile legilor ei sunt socotite ca instrumentele Inchiziţiei. Pe deasupra ele vin necontenit în conflict cu puterile Statelor pînă ce, în veacul al XIV-lea, sunt distruse de puterea laică. Codul cavalerilor însă serveşte şi mai departe organizaţiilor militare ale Statelor, ca şi metodele de luptă, regulile de purtare ale militarilor, ceremoniile, steagurile etc. Pe lîngă influenţa pe care a avut-o cavalerismul asupra conduitei clasei nobile din Anglia şi apoi asupra burgheziei care, după cum am spus, joacă un rol puternic în desvoltarea politică, în conducerea Statului ca şi în toate domeniile vieţii engleze, el a mai înrîurit ceremoniile, pe care englezul le iubeşte şi le păstrează ca o formă pitorească a tradiţiei. Napoleon al III-lea în onoarea căruia Regina Victoria a dat o serbare la Castelul dela Windsor, la 1855, a fost uimit de ceremoniile nesfîrşite şi mai ales de aceea care a însoţit decorarea sa cu Ordinul Jaretierei. După ce s'au terminat toate aceste ceremonii, Împăratul francez a spus unui prieten: „Simt într'adevăr că am devenit Gentleman" respirînd uşurat.

Tradiţia romantică a Cavalerilor trăeşte în literatura şi închipuirea unui popor care are cultul tradiţiei. „Mort d'Arthur" nu e uitată nici în vremile de tiranie prin radio, ori aşteptarea morţii prin bombe incendiare şi gaze asfixiante. „*Morgan le Fay*" soră cu King Arthur, nevasta lui Iulius Caesar şi mama lui Oberon este încă socotită ca regina zînelor, cea mai frumoasă făptură pe care a văzut-o pămîntul şi lumile feerice şi stăpîna tuturor farmecilor. E greu dar de determinat pe cît e de romantic biblicul *gentleman* englez pentrucă el este produsul unei legi respectate cu sacră unanimitate: discreţia.

*
* *

Consolidarea Statelor din apus şi stabilirea Curţilor suveranilor acestor State, pe de o parte, iar pe de alta, influenţa Renaşterii schimbă caracterul cavalerilor care ca şi zeii în exil ai lui Heine se transformă în curteni. Arta războiului pe care ei au dat-o Europei putea fi învăţată şi de alţii nu numai de aceia care aparţineau unui ordin cavaleresc sau sistemului feudal, iar codul onoarei şi conduitei creştinului putea servi de îndreptar în viaţă oricărui om de familie bună sau bogat. Renaşterea cu luxul, cu eleganţa, cu rafinamentul şi cultura, desvoltate în jurul Curţilor italiene produce pe acel „Cortegiano" care însă nu trece Canalul Mînecii decît rar şi destul de schimbat. Pe continent şi în primul rînd în Italia, Umanismul afirmase drepturile vieţii omeneşti. Lumea învăţa iarăşi să fie veselă ca în antichitate şi să rîdă. „Le rire est le propre de l'homme" proclama Rebelais ca o condamnare la moarte a ascetismului şi a înfrînării pînă la sugrumare a manifestărilor lumeşti ale vieţii.

Incantaţia umanistă deşteaptă lumea antică împreună cu poezia, muzica, literatura, artele plastice, dansul, eleganţa în îmbrăcăminte şi întronează frumuseţea corpului. Rafinatul şi învăţatul *Baldasare Castiglione* scrie „Il Cortegiano" ce devine catechismul nobilului care îşi punea ca ideal al vieţii ajungerea la Curte. Curteanul devenea „perfect" dacă era cultivat, dacă recita sau scria versuri, dacă dansa, dacă avea maniere şi îmbrăcăminte elegantă şi ştia cum să mînuiască armele şi, înainte de toate, dacă era frumos. El era mai degrabă un actor care îşi juca rolul perfect şi nimeni nu se preocupa de calităţile lui etice ori dacă viaţa lui privată corespundea aparen-

țele. Moralitatea acelui „cortegiano" ca și a întregii societăți din timpul Renașterii era socotită ca ceva inutil, talentul scuza toate turpitudinile, iar frumusețea și strălucirea inteligenței ridica limita tuturor licențelor. Mai mult: în înfrigurarea idealului de frumos și perfecție, oamenii Renașterii nu mai puteau face nicio deosebire între păginism și creștinism. *Marsilio Ficini* își întrebuințează aproape toată viața și toată marea învățătură încercînd—ceea ce încercase cu aproape o mie cinci sute de ani înainte Filon din Alexandria—să armonizeze judaismul cu filosofia greacă—să pună pe Christos și Platon în aceeași contopire spirituală. Nu se mai vedea, prin urmare, nicio deosebire între zeii păgîni și sfinți, iar Afrodita și Sf. Fecioară erau aproape confundate. Insuși Zwingli era convins că va întîlni în cer pe înțelepții antichității. Deși Fra Angelico pogoară frumusețea și puritatea cerurilor printre oamenii pămîntului, iar Donatello cu dalta lui desfundă isvorul tinereții și vieții umane pe care o fixează apoi cu tot avîntul și poezia ei în marmoră și bronz, deslănțuirea tuturor licențelor într'o societate care își pierduse ori și ce orientare în viață duce la corupția fără seamăn, provocînd vastul conflict între religie și Renaștere.

Curtezanii și curtezanele Renașterii italiene fac cunoștință cu Curtea Regilor Franței, Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea, Francisc I. Ei aduc din Italia modelele, manierele și moravurile Curților din peninsulă. Din Franța, vîntul Renașterii aduce adieri dincolo de Canalul Mînecii, în Anglia, unde *Chaucer* (1328—1400) cîntă adevărul liberator aruncînd săgeți otrăvite hipocrisiei și ascetismului. Dar aceste adieri de primăvară a frumuseții sunt temperate de răceala și înourarea conștiințelor pe care o produce Reforma religioasă. Wycliffe, Erasm—care începe traducerea Noului Testament la Queen's college din Cambridge—pregătesc atmosfera pentru Luther și mai ales pentru teribilul Calvin, generatorul puritanismului. Totuși, perioada elisabetană respiră adînc aerul Renașterii și produce nepieritoarea operă a lui Shakespeare, traducerea Bibliei care fixează definitiv caracterul spiritului și limbei engleză, ca și opera lui Bacon.

„Curtezanii" vin însă travestiți și destul de timizi. Pe cînd Francisc I își muta Curtea dela un castel la altul, prin diferitele ținuturi ale Franței însoțit—se zice—de aproape douăsprezece mii de curteni, Henric al VIII-lea și apoi Regina Elisabeta aveau un număr extrem de restrîns de nobili în jurul lor. In aceeași epocă, Maria Stuart, crescută la Curtea Franței, aduce cu ea, în Scoția, căreia Knox tocmai îi inoculase virusul fanatismului calvinist, muzicanți și poeți străini care nu fac decît să contribue a stîrni furia scoțienilor împotriva reginei „păgîne".

Reforma religioasă a readus austeritatea la Curtea engleză, iar Renașterea a dat impulsul către cultură și rafinare. Regina Elisabeta ea însăși știa, pe lîngă limba latină și gr acă, franțuzește, spaniolește, italienește, limba olandeză și scoțiană și vorbea cu ambasadorii și trimișii curților străine fără interpret.

Desigur că și între „gentlemenii" dela curtea ei se aflau oameni cultivați, iar unii dintre ei, cum era faimosul favorit *Earl of Essex* era un model de cavaler din Evul mediu, cu toată lipsa de stăpînire de sine. In timpul asediului dela Rouen, Essex se lupta alături de soldați și adesea provoca, în numele reginei sale, pe comandantul adversar la un „combat personnel", iar la cucerirea Cadixului a dat voe femeilor să plece cu tot ce-or putea duce în spinare—se spune că unele își duceau bărbații—și pentru ca nimeni să nu le supere, el însuși supraveghea îmbarcarea lor pe corăbii. Cît de rele sînt vremile de azi în raport cu cele de atunci. Cavalerismul care este moștenirea gentlemanului rămîne deci necontenit legat de buna creștere și de conștiința

datoriei către aproapele și totdeauna în slujba eticei și poruncilor bisericii.

Influența spiritului Renașterii se exercitează și asupra nobilimei și culturii engleze. Sir Thomas Moore și mai ales Francisc Bacon (Lord Verulam), Sir Walter Ralegh, Earl of Northumberland, faimosul matematician Harriott (inventatorul algebrei) poetul Christophor Marlowe și atîția alții se manifestă mai mult în spiritul mișcării de pe continent. Spiritul popular însă, dominat mai ales de prejudecățile religioase, vedea în oamenii grupați în jurul lui Ralegh—care se ocupau, între altele și cu probleme de alchimie—o grupare de atei care, spunea legenda, scriau God (Dumnezeu) pe dos, adică Dog (cîne), de conspiratori și de dușmani ai bisericii și societății.

Imoralitatea și corupția dela curțile italiene și mai ales aceea din jurul Papilor—Episcopii proclamaseră pe cel mai imoral dintre Pontifi, pe Borgia, Dumnezeu—și deci lupta împotriva catolicismului, menține austeritatea și stimulează mișcarea puritană. Curtea, clasele bogate și pătura intelectuală, în marea majoritate și chiar întru cîtva în mod inconștient, sunt dominate de acest spirit. O continuitate deci a spiritului religios în sensul medieval sau a creștinismului primitiv, către care tindeau sectele religioase ale bisericii reformate menține neîntreruptă evoluția vieții engleze. Gentlemanul e, înainte de toate un englez religios, iar nu cum se întîmplă în Statele catolice, unde cetăteanul era și este încă mai presus de orice catolic, înainte de a se simți solidar cu nația din care face parte.

Reacțiunea împotiva influenței străine se manifestă mai pronunțat chiar în timpul Reginei Elisabeta și chiar împotriva obiceiurilor și moravurile dela curțile străine. La Gray's Inn, unul din acele *Inns of Court* din Londra care erau asociații de advocați și de tot ce era învățat pe vremea aceea, „gentlemenii", membrii acestei instituții au ales unul dintre ei ca „Prince of Purpool" și în jurul lui au jucat o adevărată comedie, ridiculizînd moravurile și ceremoniile dela curte. Ceea ce e mai interesant este că cei mai înalți demnitari ai Curții au venit să vadă parodia, iar primarul Londrei care are privilegii de suveran și care primește ca și Regele Angliei pe Suveranii străini în vizită oficială, a invitat pe acest „Prince Purpool" cu toată curtea lui în procesiunea solemnă prin City, oferindu-i tradiționalul Banchet. Chiar Regina Elisabeta invită pe impertinenții „gentlemeni" cu parodia lor la curte și îi felicită pentru succes. Tot ca o ironie la adresa obiceiurilor dela curțile străine și la felul de viață al nobilimei continentale, ca și la adresa englezilor care imitau pe străini se institue o parodie de Ordin Cavaleresc, iar „codul" acestor cavaleri prescria compunerea de epigrame, versuri, conversații civilizate, cunoașterea autorilor la modă și ducerea regulat la teatru. Teatrul, bine înțeles că era socotit către sfîrșitul veacului al XVI-lea ca un centru de unde porneau idei subversive, iar Londra și mai ales acele Inns of Court erau pline de tineri „gentlemeni" care învățaseră la Oxford și Cambridge și care acum forma un puternic grup de desiluzionați, gata să arunce vitriolul sarcasmului, talentați și îndrăsneți și care scriau satire și balade cînd se oferea prilejul.

Deși călătoriile în străinătate erau încurajate ca o politică de Stat, englezul socotea pe cel ce mergea în țări străine ca unul care aduce înapoi „viții străine" ateism, ba chiar îl credea capabil să-și critice porpria lui țară ceea ce era—și a rămas pînă azi—un păcat care nu se poate ierta. „Monsieur Traveller" cum se spunea cu ironie celui ce mergea între străini mai aducea și obiceiuri repulsive de a-și scobi dinții la masă cu scobitori—obiceiu care desgustă și azi pe englez—și de a „ințepa carnea cu furculița, în loc să o apuce cu mîna bărbătește". Un manual al codului manierelor elegante pentru „gen-

tlemeni" sfătuia să se apuce carnea numai cu trei degete și să se ducă la gură numai cu o singură mînă, să nu se șteargă degetele de masă, ori de spinarea cînilor care s'or afla prin prejur.

Bine îneles că nu lipsea nici satira de felul aceleia din *Bourgeois Gentilhomme* care făcea pe Ludovic al XIV-lea să rîdă împreună cu nobilimea lui dar de care posteritatea rîde încă mereu la rîndul ei. De asemenea, cuvîntul de *Knight* (cavaler) se dedea în mod pejorativ la tot felul de ticăloși, cum erau acei „Knights of the post" adică martori de meserie, gata să jure.

Dar noțiunea de „gentleman" implica pentru unii dispensa de a munci și mai ales de a întrebuința scule pentru executarea muncii. Așa, în City, exista o clasă de „Pikpockets" care se socoteau superiori celorlalți pungași care întrebuințau instrumente ca să tae băerile pungilor, ori clește ca să le apuce și care se numeau „Foists". Aceștia bine înțeles erau priviți ca „gentlemeni" între colegii lor de ticăloșie. Ideia de gentleman care nu muncește, ci trăește bine din ceea ce are, stăpînea o bună parte din burghezia engleză din epoca victoriană. In comediile muzicale ale lui Gilbert and Sullivan este (în Mikado) un tip pompos care declamă banalități și merge țapăn ca și cînd ar fi legat pe harac. „What's he doing? întreabă unul". „Oh, nothing in particular but he is doing it very well". (Ce face? O, nimic deosebit, dar profesează perfect acest nimic).

Apostolul Pavel a hotărît ca *acela care nu muncește să nu mănînce*, iar cultul muncii—după cum am arătat—are la bază ideia religioasă a sectelor de după Reformație și ori și care englez oricît de bogat ar fi se simte umilit dacă nu are o ocupație.

Pe la jumătatea veacului trecut, Carlyle, influențat de mitologia Odinică, a încercat să ridice pe oamenii mari ai trecutului englez la rangul de „eroi" alături de zeități germanice. Aceste creațiuni și caracterizări au stîrnit curiozitatea intelectuală, pe cînd „gentlemanul" este o figură socială și etică pe care a produs'o însuși complexul vieții engleze și care servește ca model de viață civică și creștină în contrast cu acele fantome care evoacă un păginism de bibliotecă.

Doi dintre scriitorii contimporani care au avut o mare influență asupra lumii engleze, *G. Bernard Shaw* și *Sir James Barrie*, au creat unele caractere în care intră elemente esențiale ale vieții engleze. In Pygmalion, Bernard Shaw caută să demostreze că o femeie ridicată din straturile cele mai de jos prin instrucție și învățarea regulilor de salon și manierelor lumii alese nu poate să fie deosebită de ori și care femeie din societatea înaltă. Profesorul de fonetică, pasionat de știința lui, reușește printr'o muncă intensă și severă să facă pe vînzătoarea de flori din piața florilor și legumelor dela Covent Garden să-și schimbe cel mai îngrozitor accent și vocabular de mahala cu o dicțiune superbă și cu expresiuni și maniere de castelană. Cînd experiența și prinsoarea reușesc, profesorul pe care Bernard Shaw îl prezintă cu ochelari pentru a nu vedea mai departe decît teoriile și litera cărților sale, înțelege, din furia femeii frumoase, că această ființă nouă este opera lui ca și sculptura de care se înamorase altă dată legendarul artist.

Femeia se simte acum complect smulsă din lumea florăreselor și a căruțașilor — devenise lady — dar, în același timp, formele exterioare și artificiale ale vieții de sus îi sporeau durerea isolării. „Ce voi deveni eu acum?", suspină ea în fața profesorului care își șterge mereu ochelarii ca să-i admire frumusețea — „Să te măriți cu un om bogat", răspunde el, mai mult așa, ca să răspundă ceva. „*In piața de la Covent Garden*, strigă femeia cu furie — „*noi vindem florile, dar nu ne vindem*". „*Independence?* observă profesorul. „*Middle class blasphemy*". (Independența? Blasfemie burgheză). Și ironicul profesor

Shaw se căsătorește cu propria lui operă. Desigur, fără fondul sufletesc, fără mîndra demnitate și fără morala creștină care deschide calea personalității umane către ascensiuni nobile eroina lui Bernard Shaw ar fi ajuns doar o „Damă cu camelii". Sir James Barrie, vrăjitorul, care a ridicat hotarele dintre realitate și lumea minunilor și care a creiat acel nemuritor „Peter Pan" ce încîntă și emoționează tinerețea generațiilor din lumea engleză, a scris o piesă de teatru „The Admirable Crighton", prezentînd un important aspect al caracterului englez. O familie de aristocrați pornește cu vaporul într'o lungă excursie de plăcere în Africa. Vaporul naufragiază. Toți membrii familiei scapă mai mult datorită valetului Crighton și se găsesc pe un țărm absolut sălbatec fără adăpost, fără mîncare și doar cu ce purtau pe ei în momentul naufragiului. Crighton organisează acest grup de bărbați și femei — ființe cu arțag, pompoase, îngîmfate și rău dispuse cînd e vorba de lucru — dînd fie-căruia o însărcinare specială. Clădesc deci o colibă și încep să se obicinuiască a duce o viață ca Robinson Crusoe. Crighton fusese recunoscut ca șeful acestei colonii, el rînduia tot, dădea porunci lordului și prin înțelepciunea și curajul lui bărbătesc își cîștigase respectul și admirația tuturor. Fata lordului prinde dragoste și iubește cu pasiune pe acest admirabil Crighton care însă arată o rezervă și o purtare față de ea cu adevărat cavalerească. In fine, sunt găsiți de un vas care îi căuta mereu și aduși la Londra, unde se așează iarăși în palatul lor. Crighton își reia locul, atitudinea, expresiile de respect și supunere față de stăpîni ca și cînd nu s'ar fi întîmplat nimic. Fata sufere amarnic din cauza poziției și atitudinii lui Crighton care, ori de cîte ori ea încerca să-i vorbească, ia atitudinea de servitor respectuos și răspunde cu cele mai politicoase cuvinte. In sfîrșit, se dă o serbare mare pentru reîntoarcerea familiei la Londra și, după petrecere, stăpînul voește să prezinte pe admirabilul său „butler" căruia îi datorau viața. Acesta ascultă complimentele cu o modestie împinsă pînă la indiferență și apoi cere și el o favoare: să-și prezinte logodnica — fata din casă — cu care, după căsătoria de a doua zi, va pleca în Australia „să-și facă și ei un cămin acolo".

Crighton — după părerea generală — s'a purtat ca un „gentleman".

Verdictul societății engleze este bine înțeles adesea prea sever și chiar nedrept cînd e vorba de judecarea conduitei morale a cuiva. Calvinismul a pus o pecete definitivă pe caracterul național. După înlăturarea regimului cromwellian și restaurarea monarhiei, viața publică isbucnește în veselii și petreceri, iar conducerea supremă ia inițiativa. Jurnalul cronicarului Pepys e cea mai prețioasă mărturie a vremilor din a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Reacțiunea însă a restabilit cursul normal al vieții. Regele care primea subvenții dela Curtea Franței — e vorba de Carol Stuart II-lea — însuși își ascultă epitaful, datorit — se zice — lui Earl of Rochester:

Here lies our mutton-eating king,	(Aici zace al nostru Rege ce se 'ndopa cu carne de berbece,
Whose word no man relies on	Și pe cuvîntul lui nimeni nu s'a putut răzima:
He never said a foolisch thing,	N'a spus în viața lui o singură prostie,
And never did a wise one!	Dar n'a făcut un singur lucru înțelep măcar).

Poporul era înclinat, bine înţeles, să arunce întreaga vină a turburării vieţii morale asupra catolicismului pentru că Stuarţii erau catolici. Fanatismul şi severitatea regimului puritan al lui Cromwell producea însă reacţiunea. Veselia, teatrul care fusese suprimat, petrecerile şi ceremoniile laice apar ca lucruri cuvenite unui popor care fusese ţinut cu rugăciuni şi tortură de sine atîta vreme. La 1688 însă ultimul Stuart, Iacob al II-lea este alungat de pe tron şi înlocuit prin Wilhelm de Orange care restabileşte iarăşi cursul vieţii în sensul determinat de Reforma religioasă. Educaţia are însă un rol covîrşitor şi vom vedea cît a putut contribui ea la formarea „gentlemanului".

D. N. CIOTORI

VECINII NOŞTRI: RUSIA

NOUA LIRICA RUSĂ

Există o părere, destul de răspîndită, că noile condiţiuni ale vieţii ruseşti formează un teren cu totul neprielnic pentru existenţa şi înflorirea poeziei lirice. Mulţi cred că lirica rusă a fost îngropată pentru totdeauna sub ruinele lumii vechi ce s'a prăbuşit şi că actuala poezie rusească nu poate să aibă decît un caracter strict social.

Culegerile de poezii apărute de curînd în Rusia arată însă în mod elocvent întorsătura spre lirism pe care a luat-o în ultimul timp poezia rusă. Procofiev, Braun, Lugovski, Aseev şi alţi poeţi care altă dată au dat lirica politică de valoare, se reîntorc la lumea emoţiilor pur subiective. Ei, care au scris poezii pline de vervă despre eroismul războiului civil, nu se ruşinează să cînte astăzi dragostea, întîlnirile şi despărţirile tradiţionale ale eroilor, teme fără o legătură directă cu realitatea politică:

„Ai să pleci. Va fi noaptea albă de Mai
Deasupra capitalei neadormite,
Am să-ţi zic rămas bun. Ai să-mi spui adio.
Glasul tău îmi va dispare din visuri".
(Braun)

La aceşti poeţi nu se mai observă astăzi frica de altă dată de a părea prea sentimentali, prea înapoiaţi şi în contradicţie cu spiritul aspru al vremii. Au dispărut de asemenea acele note de ironie şi batjocură folosite de unii poeţi pentru a sublinia tot ridicolul unor teme „demodate" într'un cadru „banal":

„Ne-am întîlnit, odată, sub liliacul înflorit
Dezigur, în razele apusului de soare".
(Vomilov)

Totuşi acele versuri care nu poartă în ele motive specifice vieţii actuale nu pot fi considerate drept caracteristice pentru noua poezie rusă. Marea majoritate a poeţilor manifestă tendinţa bine precizată de a da liricei o amploare cu totul neobişnuită pentru acest gen literar subiectiv prin însăşi natura lui. Această căutare a drumului nou în poezia lirică face ca multe versuri să denote o oarecare timiditate şi nesiguranţă în tratarea temelor de lirică pură.

Poeţii noi nu vor să mărginească lirica numai la sentimente şi emoţii cu un caracter pur personal, considerînd că poezia îşi poate manifesta întreaga ei valoare numai atunci cînd e legată cu fenomene şi procese ce frămîntă întreaga societate. Păstrînd caracterul ei intim şi subiectiv, adevărata poezia lirică este preocupată de emoţii

şi sentimente adînc umane ce pot fi înţelese de mulţimea şi nu numai de „cei aleşi".

Poeţii noi vor să vadă în poezia lirică o generalizare artistică a emoţiilor subiective şi nici decum fixarea unor impresii momentane şi întîmplătoare. Liricul alege din gama emoţiilor sale, din sfera largă a raporturilor cu Universul numai lucruri ce i se par deosebit de semnificative şi a căror importanţă trece de graniţele momentului dat.

Lirica are menirea să evidenţieze unitatea între lumea subiectivă şi cea obiectivă, între om şi Univers. Poetul apare şi el ca o părticică a lumii obiective, iar conştiinţa lui ca o oglindire a realităţii înconjurătoare. Emoţiile artistice rămîn astfel strîns legate de actualitatea obiectivă dinamizată în lirică prin sentiment, prin aprecierea subiectivă a poetului. Poezia lirică devine o fereastră pe care poetul o deschide spre orizontul infinit al lumii înconjurătoare.

Inţelegînd în felul acesta adevărata lor menire artistică, poeţii lirici de astăzi găsesc cu totul absurdă şi nelogică retragerea în turnurile de fildeş şi se văd tot mai strîns legaţi de societatea care le oferă posibilităţile cele mai largi de creaţie:

„Aşa de aproape mă simt de oameni şi lucruri străine
Că tot mai des, Universul îmi apare
ca o continuare a mea".

(Adaliz)

Cunoscutul poet Maiacovski a rămas deocamdată neîntrecut în prezentarea lirică a legăturii dintre om şi Univers. Creaţia lui serveşte drept pildă pentru majoritatea poeţilor de astăzi care văd în ea punctul de plecare pentru desvoltarea liricei socialiste.

In poezia sa „Prietenul Nette vaporul şi omul" Maiacovski desvoltă o temă lirică şi redă un şir de impresii la primă vedere pur subiective, reflectînd în acelaşi timp probleme de vie actualitate şi de mare importanţă pentru ţara lui. Raporturile dintre oameni, între om şi obiect sunt arătate într'o lumină cu totul nouă şi originală. Omul săvîrşeşte o faptă eroică din cauza căreia moare. Vaporul devine purtătorul memoriei acestui om, stabilind astfel o legătură între eroul mort pe cîmpul de luptă şi alţi oameni. Un obiect apare astfel ca o încarnare şi ca o imortalizare a faptei eroice săvîrşite de un om. Descriind în această poezie cazuri cu totul particulare, cum sunt cunoştinţa cu un om şi întîlnirea unui vapor, poetul reuşeşte să desvolte în ea o întreagă filosofie a luptei sociale, a vieţii şi a morţii, să dea un nou înţeles legăturii între oameni şi lucruri.

Poeţii ruşi de astăzi caută să-şi apropie cît mai bine arta lui Maiacovski de a trata probleme sociale de actualitate în cadrul lirismului al poeziei lirice. Unii din ei dau totuşi dovadă de o concepţie prea simplistă a raporturilor dintre individ şi societate, iar la alţii se resimte încă puternic influenţa formalismului de care a fost contaminat de fapt şi Maiacovski în creaţia lui timpurie, precum şi liricii ruşi în viaţă din cei mai talentaţi ca Pasternac şi Aseev.

Aceşti trei stegari ai liricei socialiste, din a căror creaţie se inspiră poeţii mai tineri, şi-au început cariera literară cu mult înaintea revoluţiei din 1917 cînd în lirica rusă trona simbolismul, futurismul, impresionismul şi alte manifestări ale tendinţelor formaliste în artă şi poezie. Cunoaşterea acestei atmosfere literare, în care au început să creeze şi de care s'au lăsat influenţaţi întemeietorii liricei socialiste, apare extrem de importantă pentru înţelegerea drumului parcurs şi a perspectivelor de viitor ale poeziei lirice ruse contimporane.

Simbolismul s'a afirmat ca un curent dominant în poezia rusă, încă dela sfîrşitul secolului trecut, cînd a luat locul liricei poporaniste şi revoluţionare a lui Necrasov, Iacubovici, Curocikin şi alţii. Intreaga

pleiadă de poeţi tineri talentaţi a proclamat cu hotărîre divorţul artei de realitate. Sologub, Merejcovski, Briusov şi Balmont au negat necesitatea fondului în poezie lirică, au refuzat să se preocupe de idealurile omenirii viitoare, afirmînd că principala calitate a versului este eleganţa expresiei şi muzicalitatea formei.

Tinerii esteţi şi stilişti îşi încep activitatea literară prin studierea amănunţită a simboliştilor francezi, prin asimilarea procedeurilor de creaţie ale acestora, prin adoptarea concepţiei lor despre artă şi viaţă. Primele culegeri de versuri ale simboliştilor ruşi nu sunt altceva decît traduceri înalt artistice din Mallarmé, Verlaine, Rimbaud, Baudelaire şi Edgar Poë. Ei manifestă aceeaşi tendinţă de a se depărta de realitatea înconjurătoare, de a pătrunde în tainele lumii transcendentale, în lumea iraţionalului. Ei arată acelaşi dispreţ pentru problemele sociale şi politice, propovăduind cu aceeaşi dîrzenie lozinca „Arta pentru artă".

Reacţiunea neagră în viaţa socială şi culturală a Rusiei de sub domnia Ţarului Alexandru al II-lea, determină o stare de spirit deprimantă în pătura cultă a societăţii ruseşti. Desnădejdea adîncă, pesimismul general, dorinţa de evadare din realitatea crudă, căutarea formelor noi de expresie artistică, toate acestea oferă un teren prielnic în care au putut prinde rădăcini „Florile răului" ale lui Baudelaire şi visurile de negură ale celorlalţi simbolişti francezi.

Tendinţele formaliste în creaţia literară şi în concepţia generală asupra artei îşi găsesc sprijinul şi în filosofia din timpurile acelea care se îndreaptă tot mai mult spre subiectivismul idealist. „Arta nu vrea lacrimi", proclamă Verlaine în primele sale versuri. Poezia lui cîntă rafinamentul sentimentelor şi dispreţul faţă de platitudinea mulţimii. Inăbuşirea revoluţiei din 1848 îl face să ceară eliberarea poetului de sub „jugul" patimilor şi izolarea lui în „egoismul de marmoră", lăsînd popoarele să se agite şi să se sfîşie între ele. Aceeaşi nepăsare olimpiană faţă de frămîntările sociale, aceeaşi închinare în faţa eu-lui se pot observa şi în creaţia simboliştilor ruşi:

„Ca împărăţia omătului alb,
Sufletul meu e rece", exclamă Briusov.

Generaţia următoare de poeţi simbolişti în frunte cu Veceslav Ivanov, Belîi şi Block se emancipează de filosofia nitzscheană a elitelor şi leagă poezia ei de misticismul filosofului autohton Vladimir Soloviev.

Revoluţia din 1905 dă prima lovitură curentului simbolist. Subiectivismul îngust, pasivitatea rece şi izolarea în „egoismul de marmoră" nu mai sunt posibile în zilele de foc şi furtună, cînd se încearcă punerea unei baze noi vieţii sociale. Poetul simbolist Minski se pune în fruntea unui ziar de luptă revoluţionară. Individualiştii implacabili de altă dată — Sologub şi Briusov cîntă şi ei masa rebelă. Balmont simte nevoia de a se identifica cu milioanele de luptători ce s'au pus în mişcare pentru crearea unei ordine sociale noi,

„Vreau să fiu alături de mulţime,
Vreau să fiu mulţimea!", strigă poetul.

Sub sgomotul sacadat al mitralierii, sub muzica neîncetată a împuşcăturilor, el traduce versurile revoluţionare ale poetului tîmplar Whitman.

Glasul mulţimii deşteptat de sbuciumul anilor 1905—1906 nu mai poate fi înăbuşit de regimul de neagră reacţiune ce a domnit în Rusia în primii ani după revoluţie. Motive sociale răsună tot mai puternic în lirica rusă, însă de data aceasta au un caracter specific orăşenesc.

Poeţii noi sunt copleşiţi de creşterea vertiginoasă a oraşelor, de progresul ştiinţei şi al tehnicei care dinamizează viaţa societăţii şi face sensibilitatea omului să sufere schimbări radicale.

Perfecţionarea mijloacelor de comunicaţii şi transport scurtează distanţele, „micşorează" globul pămîntesc, dă omului un nou sentiment al Universului. Lirica nouă manifestă un desgust pentru linii curbe şi zigzaguri, pentru detalii şi amănunte, pentru tot ce încetinează şi amînă exprimarea sensaţiei artistice. Poeţii futurişti preamăresc viteza, liniile drepte şi formele cubiste şi cer expresia sintetică şi concisă:

„Spune-mi mai repede totul în două cuvinte".

Poeţii ruşi rămîn entuziasmaţi de metoda futuristă a poetului italian Marinetti, devenind adepţii entuziaşti ai teoriilor lui artistice. „Spaţiul şi timpul au murit eri,—proclamă teoreticianul futurismului,—şi de aceea arta trebue să meargă în galop". „Inchipueşte-ţi, spune el, că prietenul d-tale posedă darul lirismului, şi aflîndu-se în zona de tensiune ridicată a vieţii (războiu, revoluţie, naufragiu) vrea să-ţi povestească senzaţiile prin care el a trecut cu o clipă înainte. Ştii ce va face în mod instinctiv prietenul d-tale? El va distruge brusc sintaxa în timpul povestirii, va renunţa la perioade lungi, va nimici punctuaţia şi ordinea adjectivelor şi-ţi va arunca în grabă toate senzaţiile lui vizuale şi auditive în galopul lor nebunatec şi capricios".

Elevii lui Marinetti din literatura rusă se împart dela început în ego- şi cubo-futurişti. In timp ce primii ca Severeanin şi Serşenevici scriu poezia rafinată de salon, ceilalţi se adresează mulţimii, inspiraţi de poezia revoluţionară a lui Witman. „Noi, declară ei, prezentăm bucuria vieţii, puterea maselor. Noi eliberăm arta de robia pesimismului şi o coborîm în stradă din turnurile de fildeş ale simboliştilor".

Primul poet mai talentat din grupa cubo-futuriştilor a fost Hlebnicov. Pentru el cuvîntul devine o putere de sine stătătoare prin care poetul organizează materialul brut al ideilor şi sentimentelor. Pe urmele lui păşesc viitorii întemeetori ai liricei socialiste Pasternac, Maiacovski şi Assev.

Se distinge mai ales Maiacovski care creează poezia tumultoasă a oraşului, a străzii şi a pieţilor. Meşter îndrăzneţ al cuvîntului, novator iscusit în expresia artistică, infractor autoritar al regulilor gramaticale, el exercită chiar dela începutul creaţiei sale o influenţă puternică asupra liricilor ruşi atît din mediul mic-burghez ca Serşenevici şi Mariengof, cît şi asupra poeţilor proletari ca Alexandrovski şi Bezîmenski.

Dispreţuind din tot sufletul viaţa tihnită şi searbădă a micului burghez, Maiacovski defăimează lirica sentimentală şi îndulcită a „cîntăreţilor de saloane".

„Domnilor poeţi
Nu v'au plictisit oare
Paji,
Castele,
Dragoste,
Flori de liliac?
Dacă vă seamănă toţi
Creatorii,
Sculp orice artă atunci.
Mai bine
Să deschid o băcănie
Sau la bursă să joc,
Să-mi îngraşi şalele cu portofele pline".

Refuzind arta şi poezia burgheză, Maiacovski se îndreaptă tot mai mult spre poporul de jos. Ieşit din sînul micii burghezii, această clasă intermediară care n'are poziţie proprie bine definită în lupta socială, poetul n'a fost în stare să înţeleagă dela început adevăratele aspiraţiuni şi interese ale lumii muncitoare şi nevoiaşe. El manifestă o simpatie adîncă pentru „obidiţii şi umiliţii" oraşelor burgheze, proclamîndu-se poet al mahalalelor, al golănimii şi al femeilor decăzute.

„Toţi ăştia roşi de boli venerice
Ştiţi:—sunt poetul vostru".

In poeziile sale, Maiacovski excelează prin violenţă de imagini şi cuvinte, prin sgomotul şi brutalitatea acordurilor. Versurile lui care caracterizează atmosfera putredă şi bolnăvicioasă dinaintea revoluţiei din 1917, contrariază publicul cetitor, îl desgustă şi-l copleşesc în acelaşi timp:

„Strada s'a prăbuşit ca nasul unui sifilitic",

sau:

„Felinarul pleşuv desbracă libidinos strada
de ciorapul negru al nopţii".

Adresîndu-se celor învinşi ai soartei, celor cufundaţi în mizeria vieţii, Maiacovski nu poate totuşi să se identifice cu felul lor de a gîndi şi de a simţi. Poezia lui de intelectual mic burghez face ca în poeziile lui motive de protest revoluţionar să se împletească cu note de pesimism şi de descurajare:

„Mă gîndesc tot mai des
n'ar fi mai bine
să pun punct cu un glonte
sfîrşitului meu".

Determinînd o cotitură spre motive sociale în lirica poeţilor micii burghezi, revoluţia din 1905 a trezit în acelaşi timp la activitatea literară şi pe reprezentanţi ai claselor de jos. Alături de Maiacovski, Pasternac şi Assev apare o serie întreagă de poeţi proletari şi ţărani dintre care cel mai talentat este Serghei Esenin.

Ei înlocuesc construcţiile artificiale ale cugetului individualist din lirica simbolistă cu preocupări populare şi colective. Poeţii ţărani cîntă natura, cîmpul înverzit, peisagiul rustic, căutări religioase. Cei proletari redau atmosfera tumultoasă a marilor oraşe, munca colectivă în fabrici, zgomotul maşinilor, năzuinţa de eliberare a clasei muncitoare. Pe acelaşi drum merg şi tinerii ţărani rupţi dela glie de procesul industrializării, care au primit „botezul fierului". Ei simt nevoia de a rupe cu lirica cîmpiilor şi văd „singurul drum", de mîntuire pentru tineretul ţărănesc în proletarizarea lui:

„De lunci, de cîmpii,
Din colibi dărăpănate
Să fugim
Cît mai e timp
In oraşe 'ndustriale
Unde-i luptă şi mişcare.
Dela cîmpuri parcelate
Cu funestul lor destin
La o muncă colectivă
Intre fabrici şi maşini
Unde creşte o viaţă nouă.

In timp ce Esenin şi Cliuev se mişcă în cadrul patriarhal al lumii rurale, retrograde şi mistice, poeţii muncitori caută să se elibereze de sub tutela religiei şi strigă setea lor de cultură şi ştiinţă:

„Biserica îmi e bibliotecă,
Rafturi de cărţi — iconostas,
Iar raţiunea omului —
— Mîntuitorul sfînt".

Dovedind în poeziile lor o conştiinţă de clasă tot mai ridicată, liricii proletari caută să arate că îşi dau perfect de bine seamă de rolul istoric pe care va fi chemată să-l joace clasa lor:

„Menirea ne este să dăm omenirii
Poruncile noului testament".

Lirica lor este puternic influenţată de creaţia poetului american Whitman şi mai ales de cea a lui Emil Verhaeren cîntăreţul genial al oraşelor răsvrătite, care:

„A chemat la viaţă o viaţă mai nouă
Tot poporul ce munceşte din greu".

şi „A răspuns cu curaj şi dreptate
La problema socială a lumii". *(I. Loghinov).*

Culegerea de poezii a lui Filipcenco „Era gloriei" nu este decît o prelucrare a cărţilor lui Whitman.

Vîltoarea primilor ani ai revoluţiei socialiste îşi găseşte răsunet deosebit la liricii ruşi din diferite şcoli şi pături sociale. Poeţii ţărani şi proletari în marea lor majoritate devin cîntăreţi entuziaşti ai războiului civil. Cel mai talentat dintre ei — Demian Bednii, fiul unui ţăran sărac care a fost nevoit să lucreze toată viaţa lui la fabrică, departe de satul lui, părăseşte şi el genul său favorit — fabula, şi scrie poezii revoluţionare care „aprind flacăra eroismului în inimile muncitorilor şi împrospătează vigoarea lor de luptă în cele mai grele minute".

Tabloul cel mai reuşit al acestor timpuri „de foc şi furtună" l-a dat intelectualul Alexandru Bloc în poemele lui „Sciţii" şi „Cei doisprezece", scrise în primele luni după revoluţie, şi traduse aproape în toate limbile. Citate din aceste poezii sunt folosite şi astăzi pe scară întinsă de literatura occidentală ca documente preţioase asupra stării de spirit din timpul revoluţiei ruse.

Bloc, altădată poetul fin şi delicat al sentimentelor şi emoţiilor rafinate, e antrenat şi el de vîltoarea şi eroismul asaltului revoluţionar. „El binecuvîntează pe „Cei Doisprezece" care în mod inconştient, trecînd prin sînge şi orori, au ţinut „pasul revoluţionar", şi blestămă în acelaşi timp Europa occidentală care, bătîndu-şi joc de „Sciţii", a încercat perfect conştientă să înăbuşe în numele „culturii" ţara răsculată care a vrut să creadă în fraternitatea popoarelor".

In Aprilie 1918, Bloc termină lucrarea sa istorico-publicistică „Catalina", în care, vorbind despre poetul latin Catul, afirmă concepţia proprie despre creaţia artistică: „Pasiunea personală a lui Catul, ca şi a oricărui poet, e îmbibată cu spiritul epocii; soarta ei, ritmul ei, dimensiunile ei la fel ca şi ritmul şi dimensiunile versurilor, i-au fost inspirate de timpul lui. Căci în simţirea poetică a lumii nu există ruptură între individual şi social. Cu cît un poet e mai sensibil, cu atît mai adînc simte el ce este „al lui" şi ce e „străin simţirii lui"; aceasta e cauză

care face ca, în epocile de nelinişte şi furtună, sentimentele cele mai gingaşe şi intime ale poetului să manifeste şi ele furtuni şi nelinişti".

Esenin caută şi el să se emancipeze de prejudecăţile lumii ce s'a stins dar nu reuşeşte, totuşi, să descopere pînă la sfîrşitul tragic al vieţii lui, adevărată poezie a liricei în noua societate. „Suflecîndu-şi pantalonii", el încearcă să „alerge după comsomol", dar dezarmonia lui sufletească îl face „să alunece şi să cadă".

In schimb Maiacovski strigă „în gura mare" aderenţa lui la practica luptei revoluţionare pe care o consideră ca o şcoală înaltă a vieţii în care se călesc constructorii societăţii viitoare:

„Noi
dialectica
n'am învăţat-o după Hegel.
In zăngănitul luptelor
Ea singură
a năvălit în vers".

Imediat după revoluţia din Octomvrie, iau fiinţă în diferitele oraşe industriale, aşa zisele „centre de cultură proletară", create cu scopul de a da asistenţa culturală lucrătorilor cu vocaţia literară. In anul 1920, existau în toată Rusia peste trei sute de astfel de centre cu aproape optzeci de mii de elevi. Totuşi crearea acestor pepiniere de poeţi scriitori proletari n'a dat rezultate dorite şi s'a dovedit chiar dăunătoare promovării talentelor artistice adevărate:

„Eu nu sunt singur. Fac parte din mulţimea
Acelor cîntăreţi, ce cîntă la'ntîmplare".

Inşişi criticii proletari au comparat această experienţă cu reformele neviabile şi pline de artificialitate ale lui Aracceev şi au cerut revenirea la drumul natural de afirmare individuală a poeţilor, după puterea talentului fiecăruia.

Impulsul dat de revoluţie creaţiunii artistice proletare face ca poeţii noi să supraliciteze forţele lor artistice. Se observă o buimăceală şi o simplicitate naivă în rezolvarea problemelor artei, explicabile de fapt la aceşti oameni ieşiţi deodată la suprafaţă din subsolul vieţii şi puşi în faţa unor probleme artistice extrem de complexe.

In perioada războiului civil, sforţările de cucerire a unui nou destin pentru patria lor, au făcut ca scriitorii proletari să neglijeze în mare măsură cerinţele estetice şi stilistice. Ei caută să introducă intransigenţa luptei revoluţionare împotriva vechiului regim şi în domeniul literar. Fluturînd lozinca eliberării poeziei proletare de influenţe ideologice străine, ei sunt gata să nege toate valorile consacrate ale lumii vechi.

„In numele zilei de mîine — vom arde pe Raphael,
Vom distruge pinacoteci, muzee,
Vom călca în picioare florile artei".

(Kirilov).

Desigur că această atitudine negativă faţă de tezaurul culturii burgheze n'a fost generală şi a avut un caracter cu totul trecător. Incă în Septemvrie 1918, rezoluţia Adunării Generale a Centrelor de Cultură Proletară din toată Rusia, proclamă necesitatea asimilării culturii vechi prin prisma critică a concepţiei materialiste, dîndu-i astfel o nouă interpretare.

Şi într'adevăr, pe măsură ce viaţa economică şi socială se normalizează, dispar diferite şcoli şi grupuleţe literare ca „Fierăria", „Oc-

tombrie", imaginiştii, „Zorile", „Avîntul" şi altele. Se observă tot mai mult cotitura spre clasicism, spre lirica realistă a lui Puşkin. Opera genialului liric rus apare pentru poeţii noi ca realizarea cea mai perfectă a artei lirice.

Toate cercurile literare, în care se grupau poeţii lirici, sunt unanime în pasiunea şi admiraţia lor pentru creaţia artistică a lui Puşkin. Tonul este dat de Maiacovski prin poema lui „Alexandru Sergheici, îmi dai voie să mă prezint". Imaginiştii fixează şi ei noile poziţii în articolul-declaraţie „Puşkin şi noi", iar neoclasicii fac să apară culegerea lor de versuri „Circonferinţa lirică". Poeţii proletari Kazin şi Jarov dedică poezii genialului poet. Pînă şi Kirilov, care altă dată a cerut arderea operilor lui Raphael, e nevoit să recunoască valorile culturii vechi:

„Ei sunt cu noi: iubitul Puşkin,
şi Lomonosov, şi Kolţov".

După trecerea sbuciumului anilor de revoluţie, de război civil şi de refacere a economiei ruinate, cînd poezia era copleşită de motivele luptei, lirica rusă s'a trezit în faţa problemelor noi extrem de complexe. S'a văzut în primul rînd necesitatea de a descoperi şi de a reda conţinutul nou în sentimentele omeneşti sub orînduirea socialistă a vieţii; s'a cerut revenirea la perfecţiunea de altă dată în redarea sensibilităţii lirice şi adoptarea unei varietăţi largi în formele de expresie artistică.

Neputînd totuşi să creeze deodată stilul socialist în poezia lirică, poeţii noi au fost nevoiţi să asimileze metodele de creaţie a predecesorilor. Lirica nouă rămîne încă mult timp sub influenţa creaţiunii poetice a simboliştilor rafinaţi ca Bloc şi Andrei Belîi, precum şi a futuriştilor Maiacovski şi Pasternac.

Cel mai talentat dintre ei — poetul Maiacovski, considerat ca întemeietorul liricei socialiste, trece primul de partea noului regim. Revoluţia din Octomvrie îl ajută să-şi regăsească echilibrul moral şi sufletesc. El, altă dată „aşa de mare şi aşa de inutil", acceptă revoluţia cu toată puterea, cu toată pasiunea sufletului lui larg. El devine cîntăreţul îndrăzneţ al asaltului revoluţionar, luptătorul neînfricoşat pentru transformarea socialistă a lumii.

Asimilarea actualităţii noi îl costă totuşi multe scăderi şi prăbuşiri artistice, încordarea extremă a forţelor lui creatoare. Noua sa poemă „O sută cincizeci de milioane", e mult mai slabă din punct de vedere artistic decît poeziile lui ante-revoluţionare. Socialismul lui Maiacovski apare la început prea sărac şi simplist. Tablourile societăţii viitoare sunt zugrăvite în mod schematic şi raţionalist.

Introducând treptat în lirica sa adevărate motive socialiste, Maiacovski păstrează totuşi multă vreme forma de expresie futuristă din creaţia lui timpurie. El răpeşte imaginei simboliste funcţia ei mistică, intimismul şi elementul ei de cameră, dîndu-i în schimb un volum hiperbolic, o funcţie politică.

Rămăşiţele formalismului se simt şi mai puternice în poezia lui Pasternac cu perceperea lui extrem de subiectivă, cu complixitatea şi lipsa de claritate a imaginelor, cu metafore grele şi încurcate. In general, datorit acestor doi corifei ai liricei socialiste, tendinţele formaliste în poezia rusă se simt încă şi astăzi destul de puternice şi adînc înrădăcinate.

Lunaciarski a atras chiar imediat după revoluţie atenţia scriitorilor asupra influenţei nefaste a formalismului în literatura socialistă. „Cred, a scris el, că drumul dela arta trecutului spre arta socialistă

nu trebue să treacă prin futurism... Nu încape nicio îndoială că proletariatul şi ţărănimea vor profita mult mai multă dela arta plină de realism a epocilor celor mai glorioase din trecutul nostru, dela opere pline de ideologie şi sentimente umane, decît dela o artă care se declară pur formalistă şi care culminează în propagarea lipsei absolute de subiect".

De asemenea, cunoscutul poet Vsevolod Ivanov caută să demaşte adevăratele izvoare ale formalismului în poezia sovietică: „Sub noţiunea de formalism se ascunde frica artistului în faţa acelor sentimente grandioase pe care el le simte în jurul lui, frica de a nu le putea înţelege şi a le putea încarna în imagini artistice... In felul acesta artistul vrea să ascundă după forma exterioară a poeziei, vrea să se înşele chiar pe sine însuşi, să împodobească lucruri fără importanţă, să ridice o simplă călimară pînă la grandoarea lanţurilor de munţi, iar strălucirea zăpezilor veşnice s'o înlocuiască cu luciul cristalului de Baccarat".

Lupta împotriva influenţelor formaliste capătă o importanţă cu totul deosebită pentru poezia lirică întru cît acest gen literar se pretează în cel mai mare grad la jocul formalistic fără conţinut, la complexităţi inutile în expresie. Aceasta se datoreşte, în primul rînd, caracterului strict subiectiv al liricei şi importanţei pe care o au în versurile lirice fineţea nuanţelor fiecărui cuvînt, sonoritatea, acordul, rima şi ritmul.

Criticii ruşi de astăzi consideră formalismul în artă sub diferitele lui aspecte: simbolism, futurism, adamism, impresionism etc., ca semnul de decădere a artei burgheze în epoca imperialismului, în epoca de criză a civilizaţiei capitaliste. „Pe măsură, spun ei, ce realitatea se întoarce împotriva burgheziei, drept răspuns şi arta se depărtează de realitate".

Apreciind curentul formalist ca o apariţie degradatoare în creaţiunea artistică, criticii ruşi acordă totuşi atenţia cuvenită artei burgheze din perioadă ei de glorie. Scriitorii şi poeţii cei mai de seamă ai Rusiei de azi caută să reînvie în creaţia lor claritatea şi simplitatea literaturii clasice. „A bătut ora douăsprezece a nebuniilor noastre", declară poetul Glicicov,

„In artă e preţios şi durabil
Numai ce e simplu şi frumos".

„In cuvinte simple, despre lucruri simple" vor să povestească liricii Alexandrovski şi Kirilov. Cunoaşterea şi asimilarea procedeurilor de creaţie a liricilor clasici devine principala preocupare a poeţilor sovietici, care speră să pue astfel bazele unei poezii clasice proprii, introducînd în lirică motive noi deşteptate de noua realitate a vieţii.

Realismul ca directivă generală pentru întreaga artă sovietică, îşi păstrează valabilitatea şi pentru poezia lirică. Desigur, realismul în lirică nu poate fi o simplă repetare a realismului în epică. In lirică, îşi găsesc expresie alte laturi ale realismului specifice numai acestui gen. Poezia lirică nu conţine totdeauna „caractere tipice în împrejurări tipice", aceste elemente de bază ale epicei realiste, totuşi posibilitatea generalizării există şi în imaginea lirică.

Poezia lirică redă diferite sentimente şi emoţii care arată cum reacţionează poetul la realitatea înconjurătoare. Aceasta din urmă poate fi luată atît în planul general filozofic, cît şi în diferitele ei manifestări concrete. Epica prezintă viaţa în forma obiectivă de naraţiune, pe cînd în lirică această realitate care dă sentimentului poetic conţinutul lui capătă o formă de apreciere personală. Pînă şi sentimente atît de subiective ca dragostea, admiraţia în faţa frumuseţilor

naturii au și ele un caracter „tipic" prin faptul că sunt comune tuturora.

Versurile liricilor ruși de astăzi reflectează acel conținut nou pe care le-au căpătat sentimentele intime ale oamenilor crescuți și educați sub noua orînduială socială. Lirica lui Maiacovski a rămas deocamdată neîntrecută în prezentarea artistică a acestui conținut nou, avînd meritul să evidențieze în cadrul limitat al emoțiilor subiective acordul între actualitatea înțeleasă în sens socialist cu sentimentele și ideile umane. Pășind pe urmele lui Maiacovski, liricii noi caută și ei să reflecteze actualitatea în așa fel ca să devie clar pentru toți că primatul intereselor colective ale societății noi presupune în același timp și desvoltarea armonioasă a personalității omenești.

Lupta împotriva rămășițelor formaliste în tratarea lirică a realității—problemă ce preocupă în cel mai mare grad pe liricii noi—nu-i conduce totuși la neglijarea voită a formei în interesul fondului. Din contră, în noua lirică rusă, se simte tot mai mult tendința de a găsi forme de expresie noi și originale, tot mai înaintate și mai variate.

VERA PAMFIL

RECENZII

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU: Rădăcini. Edit. Naționala-Ciornei, București.

„Rădăcini" ar fi al patrulea roman din ciclul conceput de d-na Papadat-Bengescu, cu scopul tot mai vizibil de a da fața definitivă a aristocrației latifundiare romînești. Dia, Nori, Elena, Ghighi, și cortegiul de mai mărunți componenți ai acestei protipendade se identifică în ansamblul lor cu o vîrstă la care a ajuns reprezentanța latifundiului nostru. Din chiar începutul cărții, cititorul remarcă o deosebire de generații între stilul de viață și de gîndire al boerului Dinu Baldovin și al urmașilor săi, sau din restul romanului, între concepția patriarhală a lui Drăgănescu și concepția mercantilă a Elenei și a lui Simion, cu privire la agricultură.

Totuși nu aceasta a fost demonstrația pe care d-na Papadat-Bengescu a urmărit-o în „Rădăcini", ci ea este numai tonul general care ar putea da unitate ciclului pornit cu ani în urmă, realizînd coeziunea necesară între personagii care trăesc prin ele sau prin urmașii lor în ultimul roman. In ceea ce privește cele nouă sute de pagini intitulate „Rădăcini", ne întîlnim numai cu disocieri de natură psihologică, cu eroi care reacționează strict sufletește la evenimentul exterior, lăsînd impresia că viața s'a oprit locului într'o înțepenire de a cărei iluzie ne salvăm abia la sfîrșit, constatînd că între atîtea confruntări psihice monologate s'au furișat cu avariție cîteva întîmplări. După pagini numeroase în cari Nori, Dia, Aneta Pascu, Madona sau altcineva din această carte cu femei, vibrează între limitele vreunui complicat sentiment, scriitoarea furișează o singură propozițiune, din care aflăm tîrziu, dar direct, o întîmplare care modifică poziția eroilor unul față de celălalt sau pur și simplu starea de conștiință a unuia dintre ei. Alteori evenimentul ne parvine treptat și capătă contur pe măsură ce parcurgem monologul interior al uneia dintre femei, Nori cele mai adeseori.

E drept că registrul pe care se înscrie atîta savantă și fină viață interioară nu putea fi decît al unei aristocrații evoluate și ajunsă la vârsta decadenței. Restul societății, dela burghezie pornind și pînă la pătura proletară, este prilej pentru o psihologie mult mai aparentă, pentru sentimente cu limita netedă, clare. E aici deosebirea între muzica populară și conținutul savant al celei mai diferențiate muzici, între poezia populară și cea cultă, în toată încremenirea primară a celei dintîi și evoluția de milenii a celei din urmă.

In faza precedentă, aristocrația romînească își trăgea forța de viață din miile și miile de hectare pe care le stăpînea și pămîntul le impunea

un mod de a fi aristocrați. Boerul Dinu Baldovin trăia la Girlele Baldovinești, ca într'un eden personal, într'un conac la care Nori, fetița „de mina stingă" a boerului, se uita ca la un sanctuar înconjurat de grădini scumpe, cu flori aduse din străinătate, în care nu putea să intre fiindcă ar fi făcut un păcat. Pînă la ziua morții, boerul Dinu are tot timpul să-și distrugă o formidabilă avere, din care Dia, fica legitimă, și Nori, cea naturală, abia au putut salva cît le trebuia pentru o viață fără strălucire, dar și fără griji. Copiii descind astfel pe pămînt, printre oamenii timpului. Dia Baldovin a făcut o căsătorie nenorocită cu fiul moșierului ruinat Vrana, iar după moartea soțului dement s'a devotat ministrului Jean Deleanu, tînăr de mare viitor, asasinat în fața ateneului. Pe acest viitor logodnic, Dia îl va uita foarte curînd, fiindcă abia după moarte a aflat cîteva amănunte din viața ascunsă a idolului său, nu atît de curată precum și-o închipuise. Nori, copilul din flori al boerului Dinu, își face ea însăș un idol din sora ei de tată, a cărei dramă și a cărei durere și le închipuie demne de dramaturgii antichității, într'o convingere falsă. Dia va încerca în cele din urmă să-și refacă existența în tovărășia doctorului Caro, iar Nori, după ce va fi cunoscut pe bărbat în judecătorul supleant Coti Pascu, se va mărita probabil cu vecinul de moșie, Flaviu, dela Gîrlele Baldovinești, unde a reușit să refacă domeniul de odinioară.

In viața vlăstarelor boerești se amestecă din ce în ce mai mult lumea de rînd. Nori o împinge pe Dia spre Coti Pascu, fiul unui portărel din Vaslui, care își împarte sentimentele între vulgara moșica Mari, Dia și Nori, ajunsă victimă a judecătorului frumușel în locul sorei sale. O altă urmă de boer, Lică, sau fata nu destul de vie Mika Lé, dau fața cea mai decăzută a acestei aristocrații care la sfîrșitul romanului va trebui să se resemneze a trăi unită cu restul societății căreia să-i facă toate concesiunile pentru o conviețuire posibilă. Dacă un timp Dia și Nori, Elena și Marcian trăesc mai mult din amintirea unor zile calde spre care cu tot sufletul se întorc dela prezent, dovedind o descumpănire a vieții pe care numai suvenirurile plăcute o atenuiază, în cele din urmă vor lua prezentul ca pe o realitate cu care trebue luptat și căreia trebue să i se supună printr'un compromis cu cele mai mici pierderi. Elena încearcă să-și refacă o situație clară instalîndu-se cu resemnare și cu voința de a reuși la moșie, unde repară, transformă și crează. Dia și Nori se hotărăsc de asemenea să reconstitue trecutul de îmbelșugare, atît pentru a-și tempera nostalgiile, cît și pentru a reintra în prezent. Dacă cele două surori vitrege reușesc, datorită mai ales priceperii bărbătești a lui Nori, Elena va pierde în lupta aceasta și ultimul imbold pentru ea, pe Ghighi, copilul care se spînzură.

„Rădăcini", cum am menționat în treacăt mai sus, este în primul rînd un roman de femei, sau, mai precis, de viață interioară femenină. Un singur bărbat rămîne pe toată întinderea romanului, doctorul Caro, și acesta nu se individualizează, nu trăește și nu se realizează în imaginația cititorului decît prin oglinda femeilor în jurul cărora se mișcă, adică fragmentar, incidental. Femeile în schimb sunt exemplare întregi, perfect conturate pînă în amănunt, într'o galerie de figuri din care trei se desprind cu precădere: Nori, Aneta Pascu și Madona. In ceea ce privește pe Dia, ni se pare că, cu intenție, autoarea a lăsat-o să plutească înconjurată de umbre și i-a dublat existența prin Madó, perceptor și prieten, prin care Dia interpretează fiecare cotitură a vieții prezente și fiecare stare de conștiință. Madó reprezintă o știință a vieții, un mod de a descoperi și gusta fața estetică și suportabilă a fiecărei clipe, o metafizică nu prea complicată care le așează într'un anume chip de viață și micșorează vulnerabilitatea sufletului armonios din partea vieții exterioare. Madó e un mod de a trăi și un mod de a trăi, în cartea d-nei Papadat-Bengescu, nu are decît Dia. Celelalte femei reacționează la întîmplare și n'au, ca Dia, un sistem personal de apărare. Defuncta Madó trăește numai prin Dia, iar aceasta n'ar fi ea însăși dacă am separa-o de alter-ego-ul său. Dia e înconjurată de umbră, nelămurită în toate piesele componente, fiindcă ea nu participă activ la evenimente, ci rămîn pînă către sfîrșitul cărții un filtru, un punct de vedere. Dia, plus Madó firește, este depozitara conținței aristocrate, conștiință dela care toți ceilalți supraviețuitori ai latifundiilor au abdicat. Mai sugestiv, Dia e un modus-vivendi, un indicator al celei mai favorabile atitudini pe care aristocrația, cu stilul său de viață evoluat, o poate avea pentru un prezent ingrat, dar neînlăturabil. In înțelesul acesta, figura obscură în amănunte, reală numai prin trăsăturile ei generale, figura Diei, este și mărturia unei predispoziții a autoarei, un mod personal în care d-na Papadat-Bengescu vede și înțelege lucrurile.

Reputată în arta de a surprinde și concretiza cele mai nuanțate stări sufletești, d-na Papadat-Bengescu ocupă prin această însușire esențială un loc bine știut în proza romînească. Din succesiunea romanelor pe care ni le-a dat în anii din urmă, se poate însă observa cum literatura autoarei „Rădăcini", privită în ansamblul ei, trece dincolo de virtuozitatea analitică recunoscută și la proporțiile unui peisaj social în plină desfășurare de care istoricul literar va vorbi mai mult decît despre analiza interioară, atît de bogat dovedită în fiecare volum.

Cum literatura d-nei Papadat-Bengescu se naște pe starea civilă a unei lumi prin excelență estetice, aristocratice, cum această literatură, prin tehnică și conținut se adresează numai unui public rafinat și nu mulțimii cititoare, putem fi exigenți pentru sintaxa și ortografia „Rădăcinilor", față de care au păcătuit deopotrivă autoarea și editura. Sunt cărți care cer imperios o atenție stăruitoare pentru înlăturarea impurităților și a greșelilor, fiindcă au un conținut cu asemenea parfumuri că nu pot fi puse în butelii de vin. Cartea de față este dintre acelea. In explorarea cea mai subtilă, înlăuntrul unor fine nuanțări pentru care s'a concentrat să nu le piardă, cititorul se împiedecă de o greșală de scriere sau de tipar, care rupe brutal contactul cu atîtea bucurii, cu cîte cartea d-nei Papadat-Bengescu e plină.

MIRCEA BRĂTUCU

GEORGE POTRA: Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România. (Fundația Carol I). București, 1939, Gr. in 8°,377 pag., 4 planșe.

Lucrarea d-lui Potra este o operă conștiincioasă, alcătuită cu multă sîrguință, pe baza unui material în mare parte adunat și publicat acum pentru prima oară. Autorul dovedește peste tot bună credință și interes pentru știință. Spun aceste lucruri dela început, ca să nu-mi ia în nume de rău dacă voi arăta mai departe și unele scăderi.

„Piesa de rezistență" a volumului o formează documentele, care se întind pe durata dela 1483 pînă la 1804 și cuprind 138 de pagini (dela pag. 194 pînă la pag. 331). Primele documente, dintre anii 1483 și 1599, sînt date în rezumat, iar următoarele, în număr de 156 (numărul 81, n'are, probabil, nimic de aface cu Țiganii), în transcriere modernă, însoțite de un rezumat și de note paleografice. Aceste documente prezintă un material bogat și foarte interesant, privitor nu numai la Țiganii noștri, ci și la felul de viață din trecut, deoarece din felul cum sînt tratați

robii țigani se pot trage concluzii asupra mentalității și apucăturilor stăpînilor. Pentru un cercetător care va studia starea societății romînești în secolele precedente, aceste documente vor constitui un material de lucru din cele mai importante.

Inaintea și în urma acestor documente, autorul a așezat numeroase capitole tratînd cîte o problemă izolată: originea și numele Țiganilor, răspîndirea lor în Europa, situația lor ca robi în Principatele noastre, viața lor în decursul timpului, valoarea lor, felul cum au fost văzuți de călătorii străini, dezrobirea, starea lor actuală, artisticul și pitorescul Țiganilor; o listă de nume care apar în documentele reproduse, care poate servi și pentru studiul onomasticei romînești, deoarece cei mai mulți Țigani poartă nume de botez romînești; o listă de toponimice privind pe Țigani; un vocabular țigano-romîn și romîno-țigan, o bibliografie a studiilor țigănești, explicarea termenilor străini din documente (dintre care unii sînt în realitate romînești, de exemplu *bucate* „cereale,', și cîteva fotografii de Țigani.

In ce privește partea istorică, aș reproșa autorului că, reproducînd fără comentariu, teorii neserioase emise de dilentați (care din păcate sînt numeroși în domeniul țiganologiei), poate lăsa impresia că le admite, ceea ce de fapt nu e cazul; de exemplu la pag. 11, cititorul neprevenit ar putea crede că limba țigănească derivă într'adevăr din sanscrită (idiom artificial și literar!), sau că Țiganii se numesc pe ei înșiși *Sinte*, cu numele unui popor din India. Apoi d-l Potra pare că a utilizat Țiganiada lui Budai-Deleanu fără să o fi citit, altfel nu s'ar întreba dacă autorul acestei epopei era Țigan.

In ce privește vocabularul și bibliografia am de făcut următoarele observații: lipsește o amintire a studiilor lui Bogrea (publicate mai ales în revista *Dacoromania*). Ar fi trebuit folosit Paspati (care, contrar celor spuse la pag. 340, se găsește, la Biblioteca Academiei, ca și Sowa, de altfel — vezi pag. 342, — pe care autorul l-ar fi putut consulta în Biblioteca Facultății de Litere din București), fără să mai vorbim de Sampson, care este o lucrare capitală, dar lipsește din bibliotecile noastre publice. Mai semnalez apoi pe M. Block *(Moeurs et coutumes des Tziganes;* nu cunosc originalul german) și colecția *O Rom*, publicată de d-l Nicolaescu-Plopșor (eu n'am văzut decît o broșură din această colecție), și însfîrșit o corectură necesară: peste tot trebue *Jeșina* în loc de *Jesina*. Vocabularul este o mixtură de cuvinte de d-l Potra și de expresii luate idn Kogălniceanu și din Barbu Constantinescu (acestea ar fi putut să nu mai fie reproduse), păstrîndu-se ortografia personală a fiecărui autor, astfel încît găsim același cuvînt de două ori (de exemple *chocheben* și *hohaies*, ca și cînd ar proveni dela două rădăcini diferite. Traducerea n urespectă totdeauna forma originalului (de exemplu *hohavdilem* e dat drept prezent, cînd e perefect). Etimologii naive: *(goni* „cot" (să nu fie grecescul *goni* „*genunchi*'?) e explicat prin sanskritul *ganu* „genunchi", care nu există (corect e *janu*, citit *gianu*). Numele propriu *Gălima*, atestat la anul 1586, e explicat prin franțuzescul *galimatias!* Insfîrșit, cartea conține prea multe greșeli de tipar, mai ales la numele de autori citați. Totuși vocabularul d-lui Potra poate aduce foloase, căci conține unele forme care nu apar la alți autori.

Un ultim reproș: stilul, mai ales în primele capitole, este prea neîngrijit. Exemplu: „Țiganii în neputința de a prinde rădăcini în vreun loc, erau de un paralelism prea vizibil cu acela a „Jidovului rătăcitor", încît să nu facă o apropiere între destinul acestor două popoare, căutînd la aceleași efecte, aceleași cauze" (p. 8).

Am insistat atîta asupra defectelor cărții, tocmai pentrucă ea este menită să servească celor care se vor ocupa de aici înainte de Țigani, tocmai pentrucă, privită în ansamblu, este o carte folositoare. Intenția mea a fost să atrag atenția autorului asupra punctelor care ar putea fi corectate, și nici de cum să-l descurajez. Dacă lucrarea ar fi fost proastă, m'aș fi mulțumit să citez cîteva greșeli mari, ca exemplu, și ași fi încheiat discuția.

Al. Graur

CONSTANTIN I. ANDREESCU și *CONSTANTIN A. STOIDE: Ștefăniță Lupu, Domn al Moldovei* (1659—1661). București, Fundația „Regele Carol I", 1938, 198, p. in 8°.

Sub titlul de mai sus, autorii ne prezintă un studiu foarte amănunțit, asupra istoriei Moldovei între anii 1659—61, cînd pe tronul din Iași, se afla Ștefăniță Lupu.

Scurta domnie a acestui fiu a lui Vasile Lupu, rămasă în amintirea cronicarilor, prin urgia căzută pe capul țării, de pe urma incursiunilor oștirilor străine și a unei groaznice secete, nu cuprinde fapte de o mai deosebită strălucire.

In domeniul politic, epoca marilor inițiative apusese. Expansiunea turcească, cărcia dinastia vizirilor Kiupruli îi imprima un nou și viguros avînt, după ce măturase din cale pretențiunile ambițioase ale lui Gheorghe Rakoczy II-lea, își continua fără prea multe obstacole drumul care trebuia să se oprească doar sub zidurile Vienei. Pe de altă parte, prădăciunile oștenilor care sub diferite steaguri cutreerau Moldova și anii grei de secetă și sărăcie, secătuiseră țara, tulburînd și liniștea prielnică faptelor de cultură ori ctitoriilor de artă, care au dat un lustru imperial domniei premergătoare a lui Vasile Lupu.

Dar în afară de aceste cauze, nu dela tînărul firav pe care soarta îl înzestrase cu sgîrcenie, erau de așteptat calitățile ce dau culoare unei stăpîniri.

De aceea domnia lui Ștefăniță-Vodă, prin lipsa de personalitate a Voevodului, ne îngădue să vedem mai clar, alături de influența lui Vasile Lupu, care din îndepărtatul Constantinopol urmărește cu părintească grijă bucuriile și greutățile fiului, rolul hotărîtor jucat de boerime.

In general, secolul al XVII-lea, în istoria țărilor noastre, înseamnă epoca de consolidare a puternicelor averi boerești, prin sporirea și întinderea marilor proprietăți. Sprijinită de autoritatea pe care o dă bogăția, de experiența dobîndită în treburile politice și de solidaritatea pe care o creează legăturile de rudenie, această clasă din sînul căreia se ridicau și domnii, va cîrmui destinele țărilor romîne, în toată acea vreme.

E drept să recunoaștem, că aici trebue căutat temeiul politicei de iscusită prudență și înțeleaptă continuitate a acelor ani, dar și al adîncirei prăpastiei între clasa stăpînitoare și cea, din ce în ce mai numeroasă și săracă, a celor de jos.

Din cele arătate, reese clar că natura subiectului ales a impus caracterul economiei generale a lucrărei, permițînd o mai largă desvoltare părții de analiză a vieții dinăuntru a țării.

Aici rîvna d-lor Andreescu și Stoide a găsit un teren fructuos de cercetare. Urmărind cu atenție materialul publicat sau fonduri de documente inedite din arhive, ei au stabilit cu preciziune, atît cariera dregătorilor domnești, cît și numeroasele aspecte ale vieții interne a Moldovei, căutînd să scoată la iveală tot ce poate servi pentru luminarea epocei.

Și cred că tocmai în această migăloasă analiză a știrilor avute la îndemînă, prezentate după riguroase norme științifice, stă principalul merit al lucrării.

EMIL C. CIUREA

LUCIA DEMETRIUS: Destine. Editura Miron Neagu, Sighișoara, 1939, in 8⁰, 314 p.

Am urmărit scrierile domnișoarei Lucia Demetrius cu ochiul circumspect al tovarășului de generație.

Căutînd să-ți cunoști semenii — camarazi de luptă și laolaltă împărțitori ai rezultatelor, oricare ar fi ele, — am judecat opera Luciei Demetrius cu toată grija, minuțioși pe cît — în crezul nostru — exigența o socotim ca lucru cu bun preț și semn de înfăptuire temeinică.

Cînd apărea în arena scriitoricească, acum cîțiva ani, d-ra Lucia Demetrius, pășea într'o carieră pe care întîia carte i-o asigura *frumoasă*, pentru autoare, *cu interes*, pentru cititori.

Cu adevărat, *Tinerețe* fremăta într'o proză undioasă, cu subtilități de condei meșter; fremăta de o vioiciune de spirit, de un neastîmpăr semnalizator al unor înfăptuiri solide. Era în *Tinerețe* nervozitatea căutarilor, erau începuturi, căutari, ezitări, îndrăzneli, înmuguriri, așteptări, într'un cuvînt tumultul adolescenței febrile, prins în proza condeiului cunoscător al procedeelor pentru iscarea efectelor.

Tinerețe n'a fost să fie însă cartea care să anunțe o „tinerețe fără bătrînețe", obîrșiei inspirației d-rei Lucia Demetrius.

Tinerețe, nu un roman, ci pagini de confesiune, autobiografie poate, dovedea darul cuiva care să nu rămînă la însemnări intime, la notări discrete și suspine pasionale. Eroina din *Tinerețe* suspina—*cu talent* — pentru *el*, domnul neapărat superior, care nu cunoștea și nici nu bănuia patima copilei, mărturisită doar ei însăși la persoana întîia.

Cu *Marea fugă*, Lucia Demetrius se încumenta să descrie iureșul vital, desmățul unei colectivități conduse de simțuri.

Intr'un hotel, un tineret plin de posibilități artistice se pierde în complicații sentimentale. Preocupările artistice sunt neglijate: pictorul uită penelul, actrița nu mai învață roluri, pianul tînjește după un deget care să-i atingă clapele. Toți sunt într'o goană, o goană animalică, am putea spune, după dragoste. (Acest lucru pe sute de pagini).

O carte nesănătoasă și după felul cum este scrisă, în pagini diluate, cu abilități ieftine, de o analiză pretinsă numai adîncă, o carte neisbutită

Din *Marea fugă*, ca și din *Tinerețe*, nu se întrevedea cîtuși de puțin pricepere în mînuirea dialogului la d-ra Lucia Demetrius. De aceea numai colaborarea cu d-na Marieta Sadova a îndemnat-o — gîndim — pe autoarea *Marei fugi*, ca ajutată să întreprindă adaptarea pentru teatru a binecunoscutei și demodatei suite de scrisori amoroase, intitulate *Suferințele tînărului Werther*.

Teatrul Național a jucat piesa. Succesul — dacă a fost unul — a arătat că publicul bucureștean preferă *Oameni pe un sloi de ghiață*, ori *Vlaicu-Vodă*, unei piese de lacrimi și oftări.

Anul acesta, în editura Miron Neagu dela Sighișoara, apare cartea de nuvele și schițe, intitulată sugestiv *Destine*, semnată tot de d-ra Lucia Demetrius.

S'a dus o campanie destul de serioasă pentru renașterea nuvelei și a schiței în literatura noastră.

Poezia și romanul erau, în ultima vreme, genurile în care scriitorii romîni își împărtășeau gîndurile, își plasau inși purtați în minte, țesuți în miezul unei narații.

Campania dusă de critică n'a fost fără rezultate. O serie întreagă de scriitori publică volume cu nuvele și schițe. Intre acestea, volumul *Destine*.

Atît de viu și pe merit lăudata editură sighișoreană, Miron Neagu, acceptă manuscrisul cărții de nuvele și schițe, al d-rei Lucia Demetrius.

Ceea ce a însemnat și înseamnă editura Miron Neagu pentru tînăra generație de scriitori, este fără precedent în literatura noastră. Cu sacrificii enorme, neajutat de Stat, numai din dragoste pentru cele scriitoricești, Miron Neagu promovează o pleiadă de poeți și prozatori. De sigur, colecția *Abecedar* înseamnă o manifestare unică. Cînd edituri cu subvenții tipăresc totuși traduceri de succes, cu vîlvă de publicitate, pentru un public puțin exigent; cînd edituri cu excedente nu se jenează să lanseze autori de fascicolă, pentru rezultate bănești importante, străduința lui Miron Neagu de a tipări în condițiuni tehnice admirabile numai scriitori tineri, ne apare de necrezut.

Pe lîngă colecția *Abecedar*, pentru poemele poeților tineri și inediți, Miron Neagu a tipărit nuvelele lui Beneș, *Hanul Roșu*, cartea de proză sănătoasă, revelatoare a lui Ion Vlasiu, *Am plecat din sat* și *Destine*, de Lucia Demetrius.

Sub coperta *Destine*-lor, Lucia Demetrius adună o seamă de nuvele și schițe. Dacă ar fi să ne oprim la fiecare nu pentru toate am avea de spus aceleași lucruri. Aceasta în amănunte. Privindu-le în ansamblu, pretutindeni autoarea dovedește dibăcia pe care o are la scris; spirit de observație ascuțit; întîrzieri pe amănunte de preț, evocatoare—poate adesea inutil de insistent.

Dar ce din capul locului avem a reproșa literaturii Luciei Demetrius este nota bolnăvicioasă, vătămătoare. Literatura Luciei Demetrius este hărăzită numai unui singur grup de oameni—spunem noi—intoxicați, obișnuiți cu anomalii, cu tare sufletești descrise, analizate de scriitori streini, rafinați zugrăvitori ai unei societăți en *angoisse morbide*, cu *spleen*, cu plictiseală, cu refulări și întortocheri suspecte, de tot felul.

La experiența personală se adaogă influența lecturilor d-rei Lucia Demetrius, cînd îi cetim *Destine*, ori *Febră*, ori una sau alta din bucățile strînse în cartea pe care o recensăm azi, găsim dîrele nu știu cărei cărți franceze. Pentru noi lectura unei cărți ca *Destine* e obositoare, enervantă, ridicînd probleme speciale cu un interes particular, de cerc restrîns, uitînd probleme mult mai importante, *probleme de viață*.

Unor teme de laborator, de analize a atîtor invertiții, i-am cere Luciei Demetrius—și ca o verificare a posibilităților sale—cartea de elan, de elevantă inspirație, dinamică, puternică; opera de *desăvîrșire*, nu de inutile investigații de clinică, în capilarele unor suflete atrofiate, atît de cîteva, în definitiv. Vom uita astfel tulburele primelor opere.

Stilul d-rei Lucia Demetrius dovedește adesea o pripă nefastă. Dacă în general scrisul autoarei *Destine*-lor e caligrafic, frumos nuanțat, bogat în expresii, cu frază cînd sobră, cînd încărcată cu toate elementele necesare unei subtile înfățișări de stări sufletești ori descrieri; cuprinde inabilități cu aspect savant, dar cu erori elementare. Să dăm un singur exemplu:

„In sufrageria îngustă și lungă dela parter, unde se lua ceaiul dimineața și la cinci, veniseră la locurile lor și fetița cu cozi depărtate de cap, cu dinții rari și mari, cu ochi cruciș, care mînca cît patru oameni mari la un loc, și taică-său care o privea cu dragoste și îi mai dădea cîte ceva și din farfuria lui; venise și cucoana grasă în jachetă galbenă, care vorbea tare, în ungurește și care era probabil foarte spirituală, pentrucă cealaltă doamnă care venea cu ea rîdea tot timpul, iar skieurii unguri dela masa din colț se răsuceau pe scaunele lor depărtate de masă, care stăteau răsturnați, nădușiți, cu picioarele arun-

cate în lături și rîdeau către ea, sau îi răspundeau chiar. (Destine, p. 273).

La fel de vorbitoare mai sînt și alte scăpări. Vorbitoare a nerevizuirei.

Și totuși d-ra Lucia Demetrius rămîne să ne promită o surpriză. Să fie ceva pentru care multe spuse despre ce a fost, să se șteargă.

ȘTEFAN POPESCU

ȘTEFAN BACIU: Drumeț în anotimpuri. Ed. Frize, 1939.

Dela „Poemele poetului tînăr" premiate în 1935, de Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II" pînă la poemul de față, Ștefan Baciu s'a mai prezentat de cîteva ori criticei literare și a avut o neîntreruptă activitate în publicațiunile literare. La vîrsta la care fusese premiat, Ștefan Baciu era elev în a șasea de liceu și a impresionat jurii literare și public prin ușurința verbală cît și prin intuiția surprinzătoare pentru tehnica poetică. De atunci au trecut patru ani buni și iată-l pe poet la al cincelea volum.

„Drumeț în anotimpuri" nu înseamnă pentru tînărul nostru poet nici un progres. Calitățile sale native, întîlnite în poezia scrisă la 16 ani se mențin, dar la vîrsta actuală ele nu mai impresionează ca în trecut și credem că poetul a greșit cedînd vanității curente și foarte primejdioase de a se vedea tipărit cel puțin odată în fiecare an. Ștefan Baciu n'a ieșit încă din acea caldă și plăcută, lipsită de consecințe, „stare de poem" proprie debuturilor. Ne avînd încă nimic personal de comunicat, înnoată în cea mai comună apă a iubirii, fără a putea descoperi poeziei o substanță care s'o individualizeze. Poetul e „drumeț în anotimpuri" stînd de vorbă cu iubirea sau căutînd-o. Cele patru faze ale călătoriei sale, Iarna, Primăvara, Vara și Toamna, le recunoaștem numai din artificiile de formă, din ritmul și aranjamentul versurilor, în timp ce conținutul e acelaș.

Uneori am fi înclinați să credem că străduința spre noutate a poetului se află în expresie, în vocabularul pe care-l întrebuințează, dar întîlnim și aci destule grave greșeli și nefericite împerecheri de cuvinte. Iată, bunăoară, numai din „Preludiul" anotimpurilor: „în fața inimii noi facem *nazuri*", un om *„repeți într'una* și 'ncepi să *îl iubești încet— încet*". Sunt destule motive pentru a crede că șarpele gloriei celei mai ieftine l-a mușcat pe poet și a adormit atitudinea critică față de propria poezie. Imagini dintre cele ale lui Alecsandri se întorc în poezia lui Ștefan Baciu, cu toată platitudinea expresiei de acum șaizeci de ani: „Departe lupii urlă către stele". (Iarna).

Versurile bune, poezia adevărată ca substanță și ca expresie, sunt încă de așteptat dela actualul „drumeț în anotimpuri" numai cînd, rupînd plăcuta legătură cu facilitățile, se va devota studiului serios al poeziei și lecturilor substanțiale. Fiindcă Ștefan Baciu a terminat cu vîrsta lirică a pluturilor în preajma poeziei și se află la un punct de unde începe sau ascensiunea durabilă sau surparea unor iluzii clădite în adolescență.

M. B.

R. HAN: Cartea dimineții. Poezii. Cartea Românească.

Pe doamna *Raymonde Han* o cunoaștem din versurile publicate, în răstimpuri mai mici acum cîțiva ani, și mai rare, în timpul din urmă, prin Gîndirea, Viața Romînească, și uneori prin cotidiane politice, la zile festive. Și ne amintim a fi citit întotdeauna cu interes aceste versuri liniștite, de factură sobră, cumpănite, înlăuntrul cărora svîcnea însă un suflet femeesc de o rară frumusețe și discreție. Un suflet care, parcă veghea cu părintească grije ca vibrările sale temperamentale să nu depășească întru nimic o limită dinainte însemnată, și care era socotită cu mult prea îngustă, tocmai pentru a feri autoarea de ispita unei depășiri a sensibilității.

Mărturisim că această disciplină intimă a d-nei *R. Han* ne încîntă și ne farmecă. Poezia d-sale avea ceva liniștitor și blînd. Se simțea adierea caldă a unui duh, care trecea prin rîndurile scrise întocmai ca o mîngîiere abia perceptibilă, dar care deschidea imaginației orizonturi nemărginite. Atitudinea d-sale reținută, departe de a fi păgubit și stînjenit efectul liric, îl promova și îl intensifica, accentuînd reținerea, pînă la obsesie.

Fără a fi intimiste, versurile d-nei *Han* aveau în ele o notă de intimism pronunțat, reflectat prin oglinda personalității d-sale cumpănite. E poate nota de adevărată originalitate a autoarei, trăsătura care o distinge de toate celelalte tovarășe ale scrisului romînesc.

Din acest punct de vedere volumul „Cartea Dimineții" nu a fost pentru noi o revelație. Totuși trebue să recunoaștem că, recitite, versurile d-sale cîștigă. Rînduite liniștit și cuminte, astfel cum trebue să fie și spiritul care le-a așternut pe hîrtie, ele au parcă un parfum deosebit de pămînt reavăn, peste care plutește frămîntarea reținută și totuși dîrză a unui suflet de femee, înfrățit cu întregul Univers, și vibrînd la fiecare tremurare a acestui Univers.

Poezia d-nei *R. Han* este o poezie a pămîntului, a „gliei", cum îi place atît de mult d-sale să se exprime. Înfrățită cu tot ce o înconjoară, autoarea parcă ar purcede, în ceea ce privește dragostea pentru glie și pentru tot ce este rural, din semănătorism. Însăși limba d-sale are reflexe semănătoriste. Dar ruralismul încrustat în „Cartea Dimineței" este plin de autenticitate, neavînd nimic din artificialitatea epigonilor semănătoriști. D-sa își exprimă dorința:

Cîntecul fericit să fie:
La fel cu frunza argintie
Cu fraga muntelui, cu socul,
La fel cu noaptea, cu focul!

(Cîntecul fericit)

În panteismul d-sale desăvîrșit, se vrea înfrățită cu Natura întreagă:

Renaște-voi în fluer scurt de soc,
În păsări iuți printre frunzare,
În curcubee adîncite 'n zare,
Și 'n fir stufos de busuioc.
Renaște-voi pe culmi, în vie,
În boabe negre și 'n fluturi mici,
În fîn cosit cu pitulici,
Renaște-voi într'o păpădie.

(Renaștere)

De aceeași factură este și poezia „Mă văd în cîmp", una dintre cele mai frumoase ale d-sale:

Mă văd în cîmp, ca într'o fericire.
Un cimbrișor miroase 'n dimineață,
Pîrîul sună ape sub verdeață,
M'alătur de pămînt, ca de un mire.
Inaltă și subțire în rochia de in
Cum stau în iarba 'n floare și aștept
Ca soarele pe cap să-mi stee drept,
Sunt toată aur, din lumină și senin.
Și, cum în glie 'nsemn rotundul rînei,
Mi-aleargă negrele furnici pe trup
Și simt întîia oară cum întrup
Una dintre miresmele țărinei.

(Mă văd în cîmp)

Această admirabilă evocare ascunde poate întreaga chintesență a poeziei d-nei Han, care nu putea să rezume mai poetic și totuși mai pătrunzător comunitatea sufletească dintre pămînt și ființă. D-sa se caracterizează singură așa cum dorește să fie, așa cum o îndeamnă autentica d-sale dragoste de pămînt: „Una dintre miresmele țărinei".

Delicatețea d-sale reținută se vădește pînă și acolo unde subiectul s'ar fi potrivit pentru o tratare mai largă și avîntată.

Salcîmi cu pasări în somn, sub nori
Cu pînze de pîndă și paingi haini,
Lunecă 'n nopți cu lună, uneori,
Cum trece-o corabie cu stinse lumini.

Și frunzele dorm ca mîini pentru rugă,
Miresme se 'ntind — ogari cenușii —
Ca ogarii lungi așternuți pe fugă
Spre stele surpate în lacuri pustii.

(Noapte)

Efectele onomatopeice întrebuințate de d-na *R. Han* în „Noapte", dau un dinamism nebănuit efectului pictural al strofei întîia, pe cînd strofa a doua ne amintește de virtuozitatea unui Samain.

Ca dovadă a ochiului pictural al autoarei, amintim de poezia d-sale „Vitraliu", ca și de aceea intitulată „Pentru un tablou de Vlaminck". D-na Han încrustează în cîteva versuri, o întreagă viziune.

Contopirea trupească și sufletească a autoarei cu Natura țîșnește din fiecare vers, din fiecare împărechere de cuvinte. Insăși în acele poezii în care se stărue asupra deosebirii între om și celelalte vietăți, autoarea adaugă întotdeauna o imagine menită să înlăture disparitatea și să niveleze diferențierile.

Stăpînul a împușcat în livadă
Cîinele său bătrîn.
Stăpînul, pe moartea cîinelui, e stăpîn.
Cîteva foi au pornit să cadă
In groapa dela trunchiul unui pom
Săpată adînc,
Ca pentru om.

(Cîinele bătrîn)

De sigur, sunt în volumul actual al d-nei *R. Han* și versuri inegale de umplutură, de căutare de efect. Acestea nu pot însă întuneca frumusețea celor cîteva poezii care alcătuesc sîmburele „Cărții Dimineții". Și dacă, precum a mspus la început, culegerea de acum nu a fost pentru noi o revelație, ea confirmînd toate calitățile din trecut ale autoarei, în schimb ea este o mărturie a unei perseverări pe calea cea bună. Cu „Cartea Dimineții" d-na *R. Han*, în pofida invidiilor și prejudecăților se situează dintr'o dată pe primul plan al liricii feminine dela noi, alături de cele mai reprezentative figuri ale acestei lirice.

LAZĂR ILIESCU

PAUL PAUN: „Plăminul sălbatec".

Poezia nouă, poezia care vine după epuizarea istorică a poeziei pure, deabia se înfiripează. Ceea ce nu împiedică discuțiile și desbaterile asupra înfățișării și caracterelor ei. Dar care sunt semnele poeziei ce poate fi numită „nouă"? Prin ce se va distinge net de poetica depășită? Sunt întrebări pe care poeții și criticii și le pun împreună; și tot împreună trebue să afle răspunsurile limpezi, dacă nu definitive. Teoreticianul se pierde ușor, dacă nu are în față obiectul despre care vorbește. Cîteodată chiar cu obiectul în față.... De aceea placheta d-lui Paul Păun este binevenită și din punctul de vedere al „criticei pentru critică". Poemul d-sale este un răspuns concret și bogat la multe întrebări și incertitudini.

Se simte în mod confuz că poezia „nouă" *trebue* să împlinească anumite cerinți colective, că ea trebue să rostească anumite îndemnuri, iar poetul să vibreze pentru anumite țeluri. Dintr'odată poezia se vede atinsă în rostul ei primar: acel *trebue* o apasă greu și îi taie respirația. Poemului i se cere funcția oratorică. Oamenii pentru cari acțiunea înseamnă un primat indiscutabil, păcătuiesc lesne împotriva poeziei. După aceștia, poezia „trebue" să slujească umil, să se muleze docil considerentelor practice, și să-și piardă sensul și autonomia într'un elan de jertfă. Tot atît de simplist înțeleg rostul poeziei noi și adversarii ei, poeții rămași în urma timpului, cei care continuă să plîngă neconsolați moartei artei pure. Și unii și alții pot fi „înțelepți" în stăruitoarele lor atitudini; numai că aceste atitudini, sunt false și inacceptabile. Omul de acțiune cere poeziei un sacrificiu zadarnic, căci poezia n'are nevoie să devină discurs, iar arta pură este azi istoric încheiată.

Poemul d-lui Paul Păun luminează puternic cele două poziții, atît de simpliste și sărace, în care stăruie tipul omului de acțiune, refractar artei și artistului epocei depășite. „Plămînul sălbatec" relevă o bogăție interioară în care se împletește realitatea și visul, setea de luptă și meditația, dragostea cuprinzătoare pentru cei care suferă și luptă și elanul spre contopirea forțelor.

„Acum rădăcinile mele's adînci
pînă în inima pămîntului
și chemările mele
cîntă ca pasărea
şueră ca șerpii
urlă ca prăpăstiile din oameni
peste țări
și peste continentele putrede de aur,
solidaritatea mondială a suferinței".

In fața suferinței umane, poetul nu-și mai astupă delicat, ochii și urechile. Dacă în prima clipă a trăirii poetice, artă pură se înfățișează ademenitoare ca o sirenă, iar setea de evadare duce la „fuga în vis"

„Am vrut să sting realitatea
în muzica de spume a viselor mele....

contactul dur cu legile de fier ale naturii, trezește tot ceea ce-i mai viril și mai comprehensiv, tot ceea ce-i sete de luptă și dăruire în poetul care s'a regăsit ca om întreg. Visul, peisagiile fantastice, călătoriile în ireal, exacerbările fanteziei abundă în poemul d-lui Păun. Ele mărturisesc o bogăție rară a vieții interioare și un dar al virtuozității metaforice. Insă convertirea acestui bogat material imaginativ, destăinuie o încordare și o stăpînire a temperamentului poetic pe care nu o putem prețui îndeajuns.

Asprimile formale, ezitările, repetările sau imaginile nereușite, sunt greșeli care pot fi îndreptate. Dar nu această perfecționare și nici semnalarea influențelor pe care unii critici le vînează cu atenție excesivă, pot fi criterii pentru poezia nouă. Sunt unele imagini în poemul de față, care se gravează în memorie cititorului, prin simplitatea și naturaleța lor:

...peste cerul rotund, infinitul
a întins o superbă algebră stelară,

iar altele prin îndrăsneală și energia lor. Ceea ce relevă însă poemul, în adîncimea lui, este o cuprinzătoare trăire a realității, în toate aspectele ei. Viziunea poetică, nu este *numai* fantastică sau numai naturalistă, iar tablourile sugestive nu sunt fixe, ca acele cadre ale poeziei descriptive, ci se topesc unele într'altele ca într'o călătorie imaginară deasupra lumii. Poezia d-lui Păun, cuprinde în ea meșteșug poetic, suficient, chiar pentru cei care reduc poezia la meșteșug; ea include meșteșugul, îl depășește însă printr'o mai totală viziune și trăire decît cea a poetului-cizelor. In poemul d-sale creația artistică se relevă ca o prelungire și un ecou al vieții; visul și realitatea se întrepătrund organic într'o dimensiune unică. Iar cînd străbat, în țesătura poemului, accente sufletești, acestea nu sunt expresia unei conștiințe izolate, ele nu mărturisesc o dramă sentimentală, ci elanul topirii într'o conștiință universală, în care dispare conturul eului izolat.

„Plămîntul sălbatec" este poezia suferinței colective, a setei de evadare, dar și de victorie, pe pămîntul realității; obsesia erotică și patima pentru „arborii fără rădăcină ai delirului" se topesc, ca niște motive secundare în structura poemului. Nicio clipă mizeria și suferința nu „vorbesc": poetul s'a ferit de mrejele facile ale poemului-discurs. Un simț viguros al poeziei i-a arătat d-lui Paul Păun calea cea bună, singura: aspirațiile, elanurile și îndemnurile nu se manifestă discursiv, ci sunt realizate ca *tonalități* ale poemului.

„Plămînul sălbatec", este un poem al răsvrătirii, dar nu al răsvrătirii neputincioase sau anarhice, ci al răsvrătirii pentru cucerirea totală și definitivă a realități. Poezia d-lui Paul Păun este un viguros început de poezie nouă, în care străbate nemijlocit omul întreg; omul nou, pentru care viața este o luptă sobră pentru salvarea tuturor, iar poezia o modalitate de expresie a vieții și a luptei.

C. IONESCU-GULIAN

A. ROSETTI: Buletin linguistique. In 8, 271 pag. Paris-București, 1938.

Volumul pe anul 1938, al interesantei publicații conduse de d-l prof. Al. Rosetti este în progres față de cele anterioare, prin numărul de pagini sporit, prin prezența unui nou colaborator romîn, și, desigur, prin lărgirea sferei de interes și prin calitatea materialului prezentat.

Ca de obicei, directorul publicației, d-l Al. Rosetti publică mai multe contribuții la studiul limbii romîne: o încercare de fonologie romînă (în colaborare cu d-l Al. Graur), adică o clasare a sunetelor după utilizarea pe care o au în limbă, apoi note asupra problemei silabei, asupra participiilor romînești terminate în *d* și asupra tratamentului lui *c* latin în romînește. Toate aceste studii se prezintă cu calitățile de concizie, de claritate și de precizie cu care d-l Rosetti ne-a obișnuit de mult timp.

D-l Leo Spitzer, celebrul romanist german, actualmente în emigrație în Statele Unite, publică de astă dată o serie de patru articole dintre care trei interesează în special limba romînă: explicații etimologice, sintactice și stilistice dintre cele mai ingenioase.

D-l Iorgu Iordan, decanul facultăii de litere din Iași, care a colaborat și la volumul al IV-lea al *Bulletin-ului*, prezintă de astă dată un număr de 14 note toponmice romînești. Se știe că d-l Iordan este maestrul necontestat al studiilor de toponimie în Romînia. Și de data aceasta notele d-sale aduc contribuții importante pentru explicarea numelor noastre de locuri.

D-l Al. Graur studiază verbele „reflexive" în romînește și arată că ele au de multe ori altă valoare decît cea reflexivă propriu zisă (mai importante sînt exemplele în care reflexivul arată interesul depus de subiect în acțiunea pe care o face). Apoi mai multe note etimologice și o reluare în discuție a neutrului romînesc.

Insfîrșit, d-l C. Racoviță, colaborator nou, vine cu un studiu asupra articolului post-pus în limba rusă, problemă pusă și rezolvată cu mijloace exclusiv slavistice. D-l Racoviță arată că articolul rusesc nu are legătură istorică cu cel din bulgărește (și din acest punct de vedere studiul interesează de aproape și limba romînă), ci a fost creat în Rusia în evul mediu, probabil sub influența Scandinavilor, apoi a fost degradat la rolul unei simple particule efective. Debut foarte promițător în specialitatea atît de grea a lingvisticei slave. Același autor mai publică și note asupra bilingvismului: fenomene observate în graiul Rușilor din Basarabia, care se lasă influențați de limba romînă.

Bulletin linguistique a devenit astăzi cea mai importantă publicație de specialitate din Romînia și una dintre publicațiile apreciate în lumea întreagă.

G. V.

CHARLES MORGAN: Sparkenbroke. Traducerea d-nei Ana Costin.

Ne ocupăm de acest roman și pentru valoarea lui și pentru a putea vorbi de frumoasa transpunere ce s'a făcut în romînește.

Charles Morgan: un romancier englez. Romanele engleze sînt azi în mare vogă. Romancierii englezi sînt traduși în toate limbile Europei și citiți în zeci și sute de mii de exemplare. Este poate o modă. Este mai ales un morb în lume care corespunde celui din romanele apusene cu deosebire celui din romanul britanic contemporan. E în

această literatuă mult gustată astăzi, un cariu sfredelind liniștit, tacticos, în voe, într'un lemn frumos lustruit pe deasupra.

(Multe excepții. Să ne amintim anumite opere de Sommerset Maugham, de Strikland).

Literatura oglindește lumea căreia ea se înfățișează. In ce măsură literatura arată metehne, cusururi ale lumii pentru care este scrisă, în acea măsură este căutată, consumată! Dar dacă această literatură ar înfățișa numai metehne și cusururi, mulți ar evita-o. Anomaliile înfățișate sînt analizate ca ceva normal, firesc. — Dece n'ar fi și așa? — Mai mult, anormalul, nefirescul se instaurează în locul a ceea ce este cu adevărat curat, sănătos, *bine să fie*.

Sparkenbroke, roman de o valoare incontestabilă. Genialul personaj, romancierul Piers Sparkenbroke, o figură admirabil realizată; un nobil perfect, cu sclipirile lui — sclipirile elitei, cu uzurile lui — uzurile elitei.

„*Arta, iubirea, moartea*". Parafrazări la acest adagio. Convorbiri prelungi, pline de gînduri, de tăișuri de gînd. Lucidități, scăpărări geniale. In *Sparkenbroke* se spun și se întîmplă lucruri deosebite. Atîtea și-atîtea motive pentru care e bine că acest roman a fost tradus în romînește. Dar asta cînd nu se citește nici măcar literatură romînească... Ar trebui să fie altminteri; nu numai literatura noastră să o citim, dar și pe cea a streinilor, măcar din traduceri.

Se întîmplă un lucru, în fond destul de explicabil. Dat fiind faptul că un anumit public, numeros, pe motive serioase, de multe, foarte multe ori, are mai mare încredere în cartea străină; o consumă pe aceasta, cerînd — implicit — traducerea ei. De unde atîtea traduceri, de unde rafinarea gustului, publicul cerînd să se traducă tot opere de renume mondial.

Și literatura romînească pierde astfel din cetitori? Pentru moment, se poate spune *da*. Dar, traducerile bune, ale cărților mari, pot forma cetitori, pot crea spirit critic, exigențe. Dacă astfel stau lucrurile, e datoria noastră ca, verificînd, controlînd traducerile, să le admitem, să le lăsăm să se înmulțească. Pînă la un anumit punct, desigur.

Editura Națională-Ciornei, însărcinînd pe Ana Costin cu traducerea romanului lui Morgan, a făcut o bună alegere. Traducătoarea dovedește că a scrutat atentă textul, tilmăcind nuanțe dificile, într'o romînească nu prețioasă, ci limpede, ușoară. Trece în traducere fluidul originalului. Belșugul de idei al romanului, stilul lui destul de încărcat și de analiză minuțioasă sînt atîtea dificultăți pe care traducerea le are de întîmpinat. Grija și conștiinciozitatea Anei Costin, traducătoarei lui Sparkenbroke au înfrînt toate dificultățile.

Frazele stilizate, probitate în păstrarea sensurilor fine, trec din original în traducerea romînească tot sucul romanului.

Pentru calitatea traducerii am înțeles să scriem despre *Sparkenbroke* rîndurile acestea.

ȘTEFAN POPESCU

ALEXIS CARREL: *Omul ființa necunoscută. Traducere de Lia Busuioceanu.* Editura „Cugetarea". 1938.

Cartea de mare răsunet a d-lui Dr. Alexis Carrel, își va găsi, de sigur, la noi numărul necesar de cititori, pentru a-și justifica traducerea în romînește. „L'homme cet inconnu", face parte din acele cărți, puține la număr, care ilustrează, ca niște documente prețioase, starea de spirit ce a dominat o societate, un popor sau o pătură socială într'o anumită epocă istorică. „Omul ființa necunoscută" este o carte a intelectualului de după războiu, decepționat de rezultatele civilizației industriale și lipsit de o viziune mai optimistă asupra viitorului. Exprimînd în toată complexitatea plină de contradicții *poziția intelectualului de astăzi, față de știință*, lucrarea d-lui Carrel se apropie în această privință de altă operă literară de mare succes „Cartea dela San-Michele", care a cunoscut și la noi cîteva ediții.

Scrise cu multă sinceritate și talent, aceste cărți s'au bucurat, în mediul pe care-l caracterizează, de o popularitate excesivă, pasionînd pe cititori, nu atît pentru partea lor artistică sau științifică, ci pentru un șir de idei disparate, în cele mai multe cazuri paradoxale și contradictorii, care redau în fraze concise și originale neliniștea sufletească a intelectualului de astăzi.

Cu toată intenția exprimată în prefața cărții „de a nu pune decît la îndemîna fiecăruia un ansamblu de date științifice, privitor la ființa omenească a epocii noastre", dr. Carrel, transformă lucrarea sa într'un adevărat pamflet la adresa societății moderne. Cu o ușurință surprinzătoare la un om de știință consacrat, autorul părăsește la fiecare pas domeniul biologiei în care e într'adevăr competent și face unele afirmațiuni de ordin filozofic, politic, economic și sociologic, care sfidează pur și simplu bunul simț al cititorilor mai atenți.

Ideia principală care muncește pe autor e că „omul nu e în stare să urmeze civilizația pe drumul pe care ea s'a angajat". „Dogmele religiei științifice și ale moralei industriale" trebue să cadă „în fața realității biologice". Ființa umană e incapabilă să reziste la toată complexitatea, la toată viteza vieții moderne. „Pe această cale omul degenerează", atît „moral", cît și „mintal".

„Civilizația modernă, — spune Carrel, — nu ni se potrivește..... Inălțată de noi, ea nu e făcută pe măsura noastră". Ea „ne-a dat mijloace de a ne păstra echilibrul inter-organic, mult mai plăcute și mai puțin obositoare, decît procedeele naturale". „Mediul nou, comfortul său, resursele sale, lasă neutilizate la un număr tot mai mare de indivizi, funcțiunile lor adaptive". Dar „este oare posibil să suprimăm lupta sforțarea și suferința în formarea noastră fiziologică și spirituală"? De sigur că nu!

Dar ce a făcut civilizația industrială? Ea a ridicat standardul de viață al omului modern în așa grad că l-a făcut dăunător ființei umane.

In afară de cercul îngust de intelectuali de elită care sunt „nedreptății, restul omenirii este condamnat, din cauza ușurării condițiunilor de viață, la o degenerare progresivă din toate punctele de vedere. „Pe lîngă scăderea efortului și dobîndirea unei stări mai bune, ființele umane au primit cu bucurie posibilitatea de a nu gîndi niciodată". „Sub ochii noștri se schițează, mai ales la latini, un tip nou, produs de automobil și de cinematograf. Acest tip e caracterizat printr'o înfățișare adipoasă țesuturi moi, piele spălăcită, burtă mare, picioare subțiri, mers stîngaci, figură lipsită de inteligență și brutală. Odată cu el apare încă un tip. Tipul atletic, lat în umeri, cu talie subțire și cu craniu de pasăre. Intr'un cuvînt, forma noastră reprezintă obiceiurile noastre fiziologice și chiar gîndurile noastre obișnuite".

Văzînd în jurul său numai mutre tîmpite și „brutale", d-l Carrel oftează după viața fericită din Evul Mediu.

Printr'o perversiune stranie a realităților, Dr. Carrel vrea să vadă în Evul Mediu numai oameni „liberi și independenți", în stare „să comande celorlalți" și care s'au confundat astăzi „într'o gloată ale cărei

pofte sunt pur materiale". Greșala provine dela Renaștere, „dintr'o interpretare greșită a unei idei geniale a lui Galieu", de cînd „cantitativul a fost despărțit de calitativ". Această despărțire a devenit „și mai adîncă de cînd Descartes a creat dualismul trupului și al sufletului". „Această rătăcire a împins civilizația noastră pe drumul care a purtat știința către triumf, iar omul către dăcădere".

Am asistat la „transformarea plugarului, a meșteșugarului, a artistului, a profesorului și a savantului în proletar manual sau intelectual, fără altă avere decît brațele și creerul. Acest proletariat va fi rușinea veșnică a civilizației științifice. El aduce suprimarea familiei ca unitate socială. Stinge inteligența și simțul moral. Distruge rămășițele culturii și ale frumosului. Înjosește făptura umană". In societatea de astăzi „reprezentanții familiilor energice și nobile sunt înăbușiți de numărul proletarilor a căror înmulțire a fost stîrnită orbește de industrie".

E necesar ca să fie reînviată „selecția naturală" care „nu și-a îndeplinit rolul de multă vreme". Datorită „sforțărilor igienii și ale medicinii" „mulți indivizi inferiori au dăinuit", îngrășînd clasa proletarilor. Căci, după d-l Dr. Carrel, „împărțirea populației unei țări în diferite clase are o bază biologică adîncă, pentrucă depinde de proprietățile mintale și fiziologice ale indivizilor. Cei care sunt astăzi proletari, își datorează situația unor beteșuguri ereditare ale trupului și ale sufletului". Strămoșii țăranilor de astăzi — șerbii — erau „de o constituție organică și mintală mai slabă decît nobilii medievali care au cucerit pămîntul".

Salvarea poate veni doar dela reînființarea „prin eugenism" a unei „aristocrații biologice ereditare". Căci umanitatea n'a cîștigat niciodată dela eforturile mulțimii"; „popoarele moderne se pot mîntui prin desvoltarea celor tari, nu prin ocrotirea celor slabi", care pot fi sacrificați la nevoie.

Pentru a începe această redresare a rasei umane, trebue ca atenția științei „să treacă dela mașini și lumea fizică la corpul și spiritul omenesc". Dar „sintezele de care avem nevoie pentru progresul cunoașterii de noi înșine trebue să se elaboreze într'un creer unic", după cum „o operă de artă n'a fost niciodată făcută de un comitet de artiști și nici o mare descoperire de un comitet de savanți". Doctorul Carrel își dă perfect seamă de toate greutățile de făurire a unei asemenea „superștiinți". „Creerul omenesc poate oare să asimileze o cantitate așa de mare de cunoștințe? Ar putea exista oare oameni care să cunoască bine anatomia, fiziologia, chimia, psihologia, patologia, medicina, și care în acelaș timp să stăpînească noțiuni aprofundate de genetică, chimie alimentară, pedagogie, estetică, morală, religie, economie politică și socială"?

In această privință, autorul se arată foarte optimist, dînd chiar și o rețetă cum ar putea să se formeze un astfel de supra-om. „Asimilarea tuturor acestor științe nu este peste puterile unui spirit viguros. Ea ar cere vreo douăzeci și cinci de ani de studii neîntrerupte. La vîrsta de cincizeci de ani, cei care vor fi avut curajul de a se supune la această disciplină, ar fi probabil în stare să dirijeze construcția ființelor umane și a unei civilizații făcute într'adevăr pentru ele. Drept că acești savanți vor trebui să renunțe la obiceiurile obișnuite ale existenții, poate la căsătorie, la familie".

Dr. Carrel e sigur că se vor găsi „cîțiva indivizi" care își vor „sacrifica viața spre a dobîndi știința de care avem nevoie pentru reconstruirea ființei umane civilizate". „Bine înțeles, această sarcină e foarte grea. Există însă spirite care o pot întreprinde... Sacrificiul de sine nu e greu dacă este mistuit de patima unei mari aventuri. Și nu există aventură mai frumoasă și mai primejdioasă decît reînnoirea omului modern". Manifestîndu-se ca adversar al formelor colective de muncă în știință, autorul ajunge la concluzie că „cel mai bun mijloc de a spori inteligența savanților ar fi de a le micșora numărul". In schimb, e nevoie de atenție mai mare pentru partea mistică și religioasă a ființei umane. O autorenegare a unui savant decepționat de rezultatele muncii lui strict individualiste pe care a încercat s'o privească ca o „frumoasă și primejdioasă aventură".

N. ROMANESCU

MIECZYSLAW MALECKI: Jezky polski na poludnie od Karpat, Krakow, 1938, 107 p. + două hărți.

Foarte rar frontierele politice corespund întocmai cu frontierele etnice și lingvistice. Chiar cînd frontiera unui Stat este trasată cu intenția de a o suprapune frontierei etnice corespunzătoare, rămîn pe dinafară cel puțin cîteva zeci de sate, și asta încă în cazuri fericite. Polonia a fost favorizată din acest punct de vedere: aproape peste tot granițele ei sunt exterioare frontierei etnice. In orice caz, acest Stat cuprinde înlăuntrul lui o cantitate de minorități net superioară cantității Polonilor rămași peste graniță. Totuși aceștia din urmă nu sunt uitați; graiul și obiceiurile lor sunt cercetate cu grijă.

Cîteva insule de populație polonă se aflau pe teritoriul Cehoslovaciei, așa cum era aceasta înainte de acordurile care au dus la modificarea granițelor cehoslovace. Este impresionant cu cîtă atenție și grijă lingviștii polonezi au cercetat graiurile poloneze de pe teritoriul cehoslovac. Incă în 1920, K. Nitsch, ilustrul polonist și dialectolog, scria despre ele cu resemnare. Ulterior aceste graiuri au fost cercetate de d. M. Malecki. Cînd, în urma evenimentelor cunoscute, cea mai mare parte din teritoriile locuite de Polonezi au fost cedate Poloniei d. Malecki, a sistematizat și a concentrat rezultatul cercetărilor sale într'o conferință întinsă, care s'a tipărit apoi sub titlul de mai sus.

Lucrarea prezintă o valoare deosebită pentru dialectologia polonă; nu asta însă ne interesează aici. Voiu releva numai cîteva lucruri care stau în legătură cu elementul romînesc din Carpații Slovaciei. Acest element a contribuit în mare măsură la constituirea caracteristicilor care deosebesc graiurile poloneze dela Sud de Carpați, de massa graiurilor din nordul lor. Populația munteană este alcătuită în primul rînd din păstori; păstoritul a imprimat o pecetie deosebitoare asupra felului de viață și asupra limbii acestei populații. Or, păstoritul în aceste regiuni era practicat în trecut mai mult, astăzi mai puțin, de Romîni cu precumpănire (p. 28). Păstorii sunt desemnați, în aceste regiuni, cu termenul de *valah* (p. 21). Romînii au exercitat o influență sensibilă asupra graiurilor polone respective. Terminologia lor păstorească e în mare parte alcătuită din cuvinte de origine romînească. La p. 24, d. Malecki dă o listă, încheiată de un semnificativ etc., a acestor cuvinte; astfel întîlnim (bineînțeles sub un aspect corespunzător sistemului fonetic polonez), cuvinte ca: *brînză, ferulă, grapă, chiag* (sub forma *klag*, pron. *kliag*, reprezentînd un stadiu peste care limba romînă a trecut de mult), *colibă, colțuni, cornută, merinde, rînză, vetulă, urdă, jîtniță*, etc.

De asemeni toponimia mărturisește existența Romînilor în aceste locuri. La originea mai multor nume de sate se regăsesc cuvinte ca: *chiciură, măgură, strungă, urdă, sihlă;* satul *Woloszyn*, de ex. înseamnă satul *Valahului* (p. 26).

Prezența Romînilor în Carpații Slovaciei se datorește tot păstoritului. In acest domeniu ei erau neîntrecuți; „Valahii nu sunt simpli oieri, ci cu adevărat maeștri ai artei păstoritului" (p. 28). Această ocupație i-a dus în peninsula Balcanică pînă în Istria și pînă departe în inima Greciei, iar la Nord, dealungul Carpaților, pînă aproape de Silezia. „Munții, precum apa pentru marinar, nu constitue pentru păstor cituș de puțin o piedică, ci sunt dimpotrivă un mijloc de comunicație, sunt pur și simplu „o autostradă păstorească" ideală" (p. 29). Așa se explică pătrunderea Romînilor la apus pînă departe în mijlocul Slavilor. Aceeași împrejurare însă condiționează și faptul următor: ei nu coboară în șes. Cu cît coborîm versantul nordic al Carpaților, ne adîncim în șes, cu atît influența romînească se face mai puțin simțită și în sfîrșit dispare cu totul.

Iată deci mărturii pozitive și analizate în mod științific, pentru existența în trecut a elementului romînesc în Moravia. Datele prețioase, culese de d. Malecki, își vor aduce contribuția importantă la studiul așezărilor romînești dealungul Carpaților nordici.

C. RACOVIȚĂ

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE, *Anul VI, 1 Martie 1939, Nr. 3.*

D-l *Tudor Arghezi*, prin regularitatea colaborării la R. F. R., vrea să dea cea mai formală desmințire părerii curente despre nestabilitatea și toanele d-sale. Stihurile de abecedar ne arată încă odată ce mare prestidigitator al versului este d-sa.

D-l *V. Voiculescu*, ne face o frumoasă surpriză cu cele trei poezii: „Antologie'', „Elegie în Amurg'' și mai ales „Crăiasa de zăpadă''. Socotim aceasta din urmă drept una din cele mai bune poezii ale d-sale. Poetul ne dă un tipic exemplu de tratare decentă și totuși avîntată a unei teme de pronunțată senzualitate. Și, poate că tocmai reținerea aceasta, dă un și mai mare farmec poeziei, din care reproducem strofele a doua și a patra:

„Și-acele mîngîioase ninsori, sub taina cheii
Poleiul dalb al pulpei cu lunecușuri lungi...
Eu ți-am cules, întîiul, din dinți toți ghioceii
Cînd te topeai în brațe-mi și'n zori nu vreai s'ajungi.
. . . .
Azi nu-mi mai vii cu albul tău iar în așternuturi
Și limpezimi de țurțuri în umerii senini
Ci'n fiecare noapte, mîncată de săruturi,
Zăpada cărnii tale o calcă pași străini.

Multă sensibilitate și frăgezime în poemele în proză ale d-rei *Nela Stroescu*. E un nume care trebue reținut.

„Cîntecele de stingere'' ale d-lui Zaharia Stancu ne amintesc, prin a lor primitivitate, versurile „Flautului de Jad'' ale d-lui A. Th. Stamatiad.

Nu putem înțelege „Drăgaica'' d-lui *Alexandru Șahighian*.

D-l *Laurențiu Tomoioagă* începe publicarea în limba germană a „Scrisorii a doua'' de Eminescu. E o traducere de minuțioasă conștiinciozitate.

D-l *Lucian Blaga* a început să publice simultan în mai multe reviste, fragmente din noua d-sale operă filosofică „Artă și Valoare''. In R. F. R. apar două capitole: „Satisfacția estetică datorită artei'' și „Autonomia Artei''.

Un interesant studiu „Problema Renașterii'' publică d-l *Andrei Oțetea*, în care definește epoca de tranziție între sfîrșitul evului mediu și începutul epocii moderne. Facem însă toate rezervele noastre în privința afirmațiunii autorului despre nașterea capitalismului. Explicînd fenomenele pregătirii Renașterii, d-l *Oțetea* arată că în secolul al 14-lea, marea revoluție a fost transformarea populației pur agrare într'o populație cu orașe înfloritoare și adaugă: „Economia agrară închisă, a fost înlocuită cu economia capitalistă. Oamenii nu mai produc exclusiv pentru nevoile lor, ci caută să obțină un prisos pentru vînzare''.

D-l *Oţetea* dă o definiţie necompletă pentru a afirma că în secolul al 14-lea trecem la economia capitalistă. Caracteristica noţiunii „capitalism'' nu este dependentă numai de prisosul producţiei, peste nevoile personale. Această producţie „Bedarfsdeckung'' constitue numai o latură a capitalismului. Chiar Sombart, pe care se sprijină în prim rînd d.l *Oţetea*, nu susţine consecvent acest lucru. Şi Schaeffle, şi Schmoller şi Böhm-Bawerk şi Wagner şi Philippowich, accentuiază asupra jocului forţelor economice care trebue să fie liber: „das freie Spiel der wirtschaftlichen Kraefte''. Or, în secolul XIV suntem în plină dictatură a organizaţiilor de meseriaşi. Breslele au fost cele mai înverşunate obstacole în drumul capitalismului. Şi nici celălalt element caracteristic felului de exploatare capitalistă „capitalul de împrumut'' nu se poate încă mişca în toată libertatea la finele secolului XIV şi în tot secolul al XV-lea. Aşa că d-l *Oţetea* comite desigur o inadvertenţă, vorbind de economia capitalistă în secolul al XIV-lea.

In „Aspecte de critică literară contemporană'', neobositul cercetător care e d-l *Şerban Cioculescu* analizează ultimele volume de critică literară ale d-lor: Şuluţiu, Streinu, P. Constantinescu şi Perpessicius, căutînd să lămurească şi să fixeze caracteristica fiecăruia, în cadrul activităţii sale critice.

Menţionăm un limpede studiu al d-lui *Corneliu Rudescu*, despre „Noua aşezare constituţională a Romîniei'', deşi nu ne putem împăca nicidecum cu unele susţineri „ad-hoc'' ale autorului.

Am reţinut dintre cronici, rîndurile de scînteietoare vervă ale d.lui D. I. Suchianu despre „Emile Allais şi Doctrina franceză''.

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE, Anul VI, 1 Aprilie 1939, Nr. 4.

Poeziile d-lui *Tudor Arghezi*, ne uimesc prin varietatea exprimării, prin construcţia atît de deosebită aceleia de odinioară a poetului şi prin adîncimea sentimentului. D-sa ne dăruieşte o latură nouă, tot atît de scînteietoare a talentului d-sale, latura fabulistă, pe care a inaugurat-o în volumul recent apărut „Hore''. Nu ne putem hotărî de a nu reproduce poezia „Stă singuratic''.

Stă singuratic cîinele. De pază
Nu ştie cui, pe la amiază:
Fîntînii rupte, spinului uscat,
Drumului, cerului, omului? A tremurat.

Gerul îi usturà urechile, laba
Nevinovat, neîndurat şi de geaba;
Carnea, vlaga, zgîrcitul, pe de-a 'ncetul,
I le-a mîncat şi mistuit scheletul.

Barbă aspră i-a crescut, zbîrlită
Vocea scînceşte isprăvită.
Şi-a purtat ocările oasele
Pe la toate şurile şi casele.

Il chem şi nu înţelege:
Nu mai poate să se dezlege.
Dar ochii lui, într'un maidan, Părinte,
Dau mărturia lucrurilor sfinte.

D-l *Al. Philipide* tipăreşte o poezie „In marile singurătăţi'', din excepţionalul volum apărut de curînd *Visuri în vuetul vremii*, iar d-l *Al. T. Stamatiad*, continuă traducerile sale din limba chineză. Versurile semnate *Gherghinescu Vania* dau impresia de neîmplinit, atît ca limbă, cît şi ca formă estetică.

După o pauză mai îndelungată, d-l *N. M. Condiescu* reia cu aceleaşi calităţi de odinioară „Insemnările lui Safirim''.

Două foarte interesante fragmente de roman, semnate de d-na *Ioana Postelnicu*, „Bogdana'' şi d-l *Teodor Scorţescu*, „Concina prădată''.

D-l *Iorgu Iordan* analizează romanul de cavalerism al lui Cervantes „Don Quijote'' afirmînd existenţa unei asemănări între Cervantes şi Don Quijote. Romanul constitue, după constatările d-lui *Iordan*, o luptă împotriva literaturii cavalereşti. El e o satiră, dar plină de înţelegere şi bunăvoinţă. „Don Quijote este, în fond, mai uman decît oricare dintre eroii celebri ai literaturii universale. Un Hamlet sau un Faust ne copleşesc de admiraţie pentru superioritatea lor intelectuală, dar rămîn oarecum străini de sufletul nostru, pe cînd Don Quijote găseşte în fiecare om un ecou sincer''.

Sancho Panca e antipodul cavalerului Don Quijote. „El este întruparea bunului simţ popular, cu părţile-i bune, dar şi cu cele rele, înţelepciunea «terre à terre»". Amîndoi împreună reprezintă „cele două aspecte fundamentale şi de aceea mereu prezente ale vieţii omeneşti''.

In „Note despre Stil'' d-l *Vladimir Streinu*, a cărui reapariţie în sumarul R. F. R. o salutăm cu deosebită căldură, se ocupă de „stilul'' cîtorva scriitori, stăruind asupra stilului d-nei *Hortensia Papadat-Bengescu* şi d-lui *Camil Petrescu*, după ce, în prealabil, a arătat că vremea noastră nu a rămas la ceeace se înţelegea odinioară sub „stil'' lepădînd, odată cu denumirea şi înţelesul.

Cercetînd după aceste noui criterii romanul „Rădăcini'' al d-nei *Papadat-Bengescu*, criticul arată lipsa totală de supraveghere a limbii în care e scris romanul, scoţînd totuşi la iveală semnificaţia artistică a acestei lipse de supraveghere şi „armonia specifică a lipsei de stil''.

Intr'unul din săptămînalele literare bucureştene, d-l *Streinu*, fusese atacat pe tema nedreptăţii pe care ar face-o d-nei *Papadat-Bengescu*. Este probabil că preopinentul nu a priceput sensul articolului d-lui *Streinu*, care, departe de a nega meritele autoarei romanului „Rădăcini'' caută tocmai să le accentueze.

D-l *Şerban Cioculescu*, într'un luminos articol intitulat „Aspecte lirice contemporane'' analizează poemele postume ale lui *Octavian Goga*, desluşind „permanenţa vînei sociale'' în poezia regretatului poet ardelean, precum şi noul ciclu de poezii ale d-lui *Tudor Arghezi* „Hore''. D-l *Cioculescu* stărue asupra criticelor aduse poeziei argheziene, arătînd că „verbul arghezian e echivalentul stării sufleşti care l-a stîrnit'' şi că în „Hore'' d-sa ne face surpriza revelării pentru întîia dată în poezie a unui „filon de bogată bonomie''.

Menţionăm studiul d-lui profesor *N. I. Herescu* „Despre condiţiile poeziei'', precum şi variatele cronici semnate de d-nii: *Mircea Eliade*, *Mihail Sebastian*, *Dan Berceanu*, etc.

D-l *Nicolae Missir* dă interesante informaţii despre mişcarea muzicală din străinătate.

„GÎNDIREA": Anul XVIII. Nr. 4. Aprilie 1939.

Ultimul număr al revistei „Gîndirea'' aduce o nouă contribuţie ideologică a d-lui Nichifor Crainic, la opera de mistificare a conştiinţelor tineretului nostru intelectual. De astădată este vorba despre „*Teologie şi estetică*''. D. Crainic încearcă să combată „negativismul gîndirii moderne'', care a reuşit şi în estetică să arunce peste bord balastul misticismului evului mediu şi să pună temeliile unei ştiinţe autonome a frumosului.

„Filiaţia artei din religiune e o evidenţă'', declară d. Crainic şi astfel înarmat porneşte la atac împotriva „aventurierilor'' şi „şarlatanilor'' gîndirii moderne care îndrăznesc să conteste „evidenţele'' gîndiriste.

O altă caracteristică a logicei d-lui Crainic este de natură să dezarmeze definitiv pe „aventurierii'' gîndirii moderne.

Se stabileşte că o teorie sau o disciplină ştiinţifică nu este perfectă şi nici definitiv formată. Concluzia d-lui Crainic: disciplina nu este bună la nimic şi trebue abandonată.

„Sistemele de estetică — constată d. Crainic — nu sunt de acord nici asupra metodelor şi nici asupra concluziilor''; de unde concluzia „logică'': „necesitatea unor norme generale ceva mai limpezi şi mai sigure în considerarea artei...''.

Mai pe înţelesul tuturor, aceasta înseamnă abandonarea cercetărilor ştiinţifice şi privirea artei, exclusiv prin ochelarii „limpezi'' ai misticei religioase.

Acest sistem de a raţiona, poate face adevărate minuni. Se ştie, de pildă, că astronomii nu sunt de acord asupra tuturor particularităţilor structurii şi rotaţiei sistemului planetar. Conform metodei d-lui Crainic, concluzia e simplă: să abandonăm astronomia şi să aplicăm „normele generale ceva mai limpezi şi mai sigure'', ceeace în cazul de faţă ar însemna: sistemul solar nu există, pămîntul nu se învîrteşte, etc.

A treia caracteristică a metodei d-lui Crainic este alterarea teoriilor pe care le combate. Cîteva exemple:

„Estetica modernă — afirmă d. Crainic — manifestă o ciudată aversiune faţă de filosofia frumosului... Aceeaşi atitudine se manifestă faţă de problema inspiraţiei...

„Estetica modernă elimină frumuseţile naturale din domeniul preocupărilor estetice... Şi mai departe: „noii clinicieni ai esteticei moderne reducînd geniul la mecanismul psihologiei comune, se întreabă satisfăcuţi, ce-a mai rămas din el; sau, coborîndu-l în patologia mintală, ni-l arată înrudit de aproape cu nebunia, — făcîndu-se a uita că acest geniu rămîne să strălucească peste veacuri din opera pe care a plăsmuit-o o singură dată pentru totdeauna''.

Trebue să mai spunem oare că d. Crainic *falşifică* datele esteticei ştiinţifice, încercînd să prezinte concluziile *materialismului vulgar*, drept esenţa cercetărilor moderne asupra artei?

După ce termină cu citatele din cărţi, d. Crainic trece la argumente împrumutate din viaţa şi experienţa personală.

„Astă-vară la Mare, povesteşte directorul „Gîndirei'' — am primit vizita unui om foarte simplu, cu un voluminos pachet la subţioară. Era manuscrisul unui roman, iar autorul — omul care îmi stătea în faţă. Am luat manuscrisul şi l-am citit. Era o dureroasă şi grosolană elucubaţie. Peste cîteva zile, autorul a venit după rezultat.

— Ce meserie ai? l-am întrebat.

— Lucrător într'o fabrică de sifoane!

— Ei, spune drept, ce te-a îndemnat să scrii?

— Cazul lui Panait Istrati! M'am gîndit că şi eu sunt lucrător cum a fost şi el; şi de ce să nu cîştig mai uşor, cu scrisul, cum a cîştigat şi el!

Candidatul meu la geniu de pe ţărmul Mării, intră perfect în teoria geniului, formulată de estetica modernă, deşi n'o cunoştea decît din atmosfera joasă, ce s'a creat în jurul artei''.

Am citat în întregime acest caz ridicol şi aprecierile d-lui Crainic. Lăsăm pe cititori să aprecieze singuri argumentele directorului „Gîndirii', în lupta împotriva esteticei moderne.

In acelaşi număr al „Gîndirei'', d. Nicolae Roşu se ocupă de *profeţiile lui Nostradamus*:

„Setea de absolut, fascinul miracolului, furoarea metafizică, alăturea de relativismul ştiinţei, de perimarea intermitentă a formelor concrete ale vieţii morale, însfîrşit desnădejdea şi îngrijorarea care decurg de aici, presupun oare un sdruncin lăuntric, o epuizare organică şi sufletească, sau sunt numai semnele unui determinism planetar, o influenţă fatală de dincolo de sfera pămîntului?...''

Mărturisim că n'am putea să răspundem la întrebarea d-lui Roşu. Mare trebue să fie însă desnădejdea celor cuprinşi de „furoare metafizică'', dacă sunt nevoiţi să caute răspunsuri în profeţiile lui „Nostradamus''.

In acelaşi număr, poeţii „Gîndirei'', continuă să trăiască sub obsesia celeia pe care

„o văd plutind cu coasa rece'n mînă,
„şi nici-o clipă nu ne mai amînă''. (Donar Munteanu).

Moartea domină totul în paginile revistei, îneacă oamenii, ideile, sentimentele:

„Atîtea lucruri vor mai fi de spus,
Din toate cîte'n jur le ştim
Ne turbură însă un glas de sus:
— Tu ai să mori, noi toţi murim''. (Ştefan Baciu).

. . . .

Inainte de a încheia, trebue să subliniem studiul d-lui Ion Petrovici asupra lui „Emile Boutroux'' şi lipsa totală a oricărei note de actualitate în paginile revistei.

Aprigii „naţionalişti'' ai „Gîndirei'', care au luptat ani dearîndul împotriva diferitelor „pericole naţionale'', se pare că au intrat, astăzi, în zodia tăcerii.

Neamul romînesc nu mai este oare ameninţat de nici-o primejdie, în afară de o greşită interpretare a esteticei?

RAMURI, Ianuarie-Februarie 1939

D-l *Tudor Vianu* publică un fragment din introducerea d-sale la vol. I al Ediţiei Critice a operelor lui Al. Macedonski.

Schiţa d-lui *M. D. Ioanid* „Celălalt chip'', are bune calităţi.

In continuarea portretelor „Aşa cum i-am cunoscut'', d-l *G. Gongopol* creionează portretul d-lui C. Saban-Făgeţel, mai puţin savuros şi consistent decît ne-a obişnuit.

Penibilă „Secunda Epistolă'' rimată a d-lui *I. U. Soricu*. E păcat că d-sa nu-şi dă seama de ridicula postură în care s'a aşezat în ultimul timp prin încercările absurde pe care le face de a micşora poezia d-lui Blaga, socotind-o inspirată prea deaproape de poeţii Vrchlicky, Reviczky şi alţii.

PONTICE, Anul I, Nr. 2, Februarie 1939

Iniţiativa d-lui rezident regal N. Ottescu, de a scoate o revistă lunară de artă şi cultură dobrogeană, merită toată lauda. Puţini îşi dau seama cît de mult, din punctul de vedere cultural, înseamnă o revistă scoasă cu regularitate şi grijă, în provincia romînească. Şi, cu toate că numele care figurează pe revistă ca membri fondatori, nu au aproape nicio rezonanţă literară, nădăjduim că străduinţele d-lui Ottescu vor avea bune rezultate.

In numărul de Februarie, cităm o traducere a d-lui *A. Şteflea* din „Cartea Orelor'' de Rainer Maria Rilke, precum şi un articol al d-lui *Gr. Florescu*, „Contribuţia descoperirilor archeologice la cunoaşterea trecutului Dobrogei''.

Mai amintim un sonet de d-l *Gr. Gregorian*.

D-l Al. Th. Stamatiad şi-a schimbat flautul de „jad'' într'unul de „jaz''. Poate că e mai potrivit.

O filipică a d-lui G. M. Vlădescu, împotriva scriitorilor tineri de astăzi care, spre deosebire de tinerii de odinioară, vor să înlăture *dintr'odată*, pe scriitorii vechi, îmbrîncindu-i.

„REVISTA GERMANIŞTILOR ROMINI'', Anul VII, Nr. 3—4, 1934.

Ce păcat că această îngrijită publicaţie a institutului de cultură romano-german „Simion C. Mîndrescu'', apare atît de neregulat şi cu atîta întîrziere. Căci sumarele revistei sunt de un deosebit interes pentru problemele referi-

toare la influența culturii germane în Romînia. Și apoi, cronicile, ne dau prețioase informații despre mișcarea culturală germană în genere.

In numărul recent apărut, d-l *D. Murărașu* se ocupă despre influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu. D-sa cercetează legăturile dintre poetul romîn și filozoful german, legături care, în orice caz, datează abia de după anul 1869. Invățătura lui Schopenhauer a avut un răsunet destul de mare în opera lui Eminescu. Scrisoarea I-a, Glossa, Melancolia, Rugăciunea unui Dac, au cîte ceva din gîndirea filozofului german. Din operile în proză, „Geniu pustiu'' și „Cezara'' sunt cu totul schopenhauriene. Abia la sfîrșitul vieții, Eminescu se revoltă împotriva lui Schopenhauer, socotindu-l vinovat de „răspîndirea pesimismului în societatea vremii''.

Studiul d-lui *D. Murărașu*, fără a aduce nimic nou în discuție — citatele de căpetenie sunt luate din studiul d-lui *Tudor Vianu* despre Eminescu — prezintă într'o formă concisă și agreabilă problema influenții filozofice asupra operei poetului romîn.

D-l *Victor Morariu* dă un rezumat sintetic a cursului d-sale de „Istoria și teoria nuvelei'' la Universitatea din Cernăuți, dînd după surse germane — definiția nuvelei.

Un studiu interesant al d-lui *Virgil Tempeanu* despre „Vaganții în cultura germană''.

Tot d-l *V. Tempeanu* se răfuește cu d-l *I. Sin-Georgiu* cu privire la un articol al acestuia din urmă despre „Germanistica în Romînia'', publicat într'o revistă dela München. D-l V. T. arată lipsa de obiectivitate a d-lui I. S. G. și încercarea acestuia de a coborî însemnătatea cercetărilor germanistice, făcute în cadrul institutului S. C. Mîndrescu, numai din pricină că d-su nu face parte din acest institut și pentrucă așa zisele d-sale opere de germanistică nu sunt luate în seamă, deși o reclamă bine organizată caută să le impuie. Tot din această răfuială aflăm că d-l *Ion Sin-Georgiu* consideră studiul d-sale anost și compilat despre Goethe, drept cea mai importantă contribuție în această materie și — dacă ar fi să luăm în serios reclama apărută cîndva într'un ziar romînesc — d-l I. S. G. se crede cel mai de seamă cunoscător *din lume*, în materie de studii goetheane.

Din lirica romînă, d-nii: *Al. Bratey* și *R. Scheibler*, traduc, în limba germană „Isus'' de P. Cerna și „Rugăciune'' de O. Goga.

Interesante recenzii și însemnări.

1939 — ANUL XXXI

Nr. 6 — IUNIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
IUNIE 1939

C. 17.087

NEPREVĂZUTUL

— DUPĂ CHARLES BAUDELAIRE —

Cînd Harpagon pe tatăl lui îl văzu murind,
La buzele lui albe privind, căzu pe gînduri
Şi se'ntrebă cu grijă, în minte socotind:
„Sînt oare'n pod destule scînduri?“

Se-alintă Celimena: „Inima mea-i curată,
Şi Dumnezeu frumoasă m'a făurit, fireşte.“
— Inima ei! Răscoaptă ca şunca şi uscată,
La focul veşnic se prăjeşte!

Un scrib, opaiţ care făclie se socoate,
Săracului pe care în umbră l-a'necat
Ii spune : „Unde vezi tu pe-acel ce'ndreaptă toate,
Pe Creatorul venerat?“

Dar decît toţi mai bine cunosc pe-un desfrînat
Ce cască zi şi noapte, se tînguie şi spune,
Bicisnicul şi prostul: „Da, vreau neapărat
S'apuc şi eu pe căi mai bune!“

Ceasornicul şopteşte şi el: „E putred tare,
Nemernicul! Zădarnic previn infectul trup.
Orb, şubred, surd e omul, ca zidul vechi pe care
Insectele îl rod şi-l rup!“

Pe urmă vine Unul, de toți tăgăduit,
Spunîndu-le, sarcastic și mîndru: „Mi se pare
Că'n leturghia neagră voioși m'ați proslăvit,
Sorbind din cupele-mi murdare!

In sufletele voastre mi-ați făurit altar;
Ați sărutat în taină spinarea mea spurcată!
Aflați că sînt Satana cu rîsul temerar,
Enorm și slut ca lumea toată!

Cum ați putut voi crede, fățarnici demascați,
Că-l înșelați pe maistru cu măsluiri meschine,
Și că-i firesc o dublă răsplată să luați,
Un loc în cer și-o pungă plină?

Vînatul răsplătește pe vechiul vînător
Ce-a stat demult la pîndă să prindă prada vie.
Prin cruntele desișuri am să vă duc în zbor,
Ciraci de tristă bucurie,

Prin cruntele desișuri de lut întunecos,
Printr'al cenușii voastre morman făcîndu-mi cale,
Intr'un palat cît mine de mare, bloc vînjos,
Și care nu-i de piatră moale;

Căci e făcut din plasma obștescului Păcat,
Și'n el mi-am pus mîndria și slava și osînda!"
— In acest timp, pe coama văzduhului urcat,
Un înger sună lung izbînda

Acelor ce spun: „Biciul să-ți fie'n veci slăvit,
O, Doamne! Și durerea pe veci slăvită fie!
In mîna ta purtată de-un gînd nețărmurit
Omul nu-i vană jucărie".

Trompeta umple dulce cu sunetele ei
Amurgurile-acestui cules de vie sfîntă,
Și glasul ei strecoară extaz în toți acei
A căror laudă o cîntă.

AL. PHILIPPIDE

ULTIMUL CONCERT AL D-LUI PABST, COLONEL DE MUZICĂ

(Fragment)

Revederea dintre mamă și fiică avu loc în grădina sanatoriului, în lumina rară a lui Septemvrie.

Dalia își făcea curaj : nu mai sunt o fetiță. Fetița inocentă a mamii... Ceea ce trebuia să se întîmple s'a întîmplat... Am trecut și eu pe unde a trecut și ea.

Andrei Sima o însoțea.

...Lîngă treptele și terasa pavilionului de contagioși, Dalia și Andrei zăriră un grup de femei și bărbați în haine de vară. Confortabil instalați în fotolii de răchită. O mică arie de pietriș fin și de nisip, încercuită de boschete de liliac, printre care fugeau potecile galbene.

Glasuri femeiești, mai multe deodată, suiau pe întrecute, în hora vie a conversației. Doamnele vizitatoare purtau pălării. Doamnele din familie, amfitrioanele, erau cu capul gol. Eșarfele din jurul gîtului fluturau delicat în aer.

Zărind *pe cei doui nou-veniți*, cineva dădu un țipăt păsăresc și se repezi să-i întîmpine. Era Malvina. Surîdea cu fața întreagă și le întindea mâinile amîndouă, cu un gest american, băiețesc și afectat. Contrasta cu înfățișarea-i de păpușă de taffetas.

Toate privirile se ațintiră spre cei ce se apropiau, pe sub furcile caudine ale tăcerii instantaneu eșafodate. „La marche au suplice" gîndi Andrei Sima, și-și scoase puțin pieptul, își ridică fruntea ca unul care vrea să pară eroic fără ostentațiune, în momente supreme.

Malvina se împrăștia în cuvinte, în surîsuri, în hohote, în gesturi și piruete, prodigios de inventivă în materie de banalități salvatoare. Penibila atmosferă părea plină de ea. Era ca un duhovnic care își arată crucea și vorbește de veșnica pace, în marea iertare a Celui A-Tot-Puternic, numai ca să mai ascundă, o clipă, osîndiților, priveliștea eșafodului.

Două fetișcane, în rochii de voal georgette, cu eșarfe și ele, veniră într'ajutor, înconjurară pe Dalia, cu acolade, sărutări și admirații. Verișoare sau nepoate, gîndi, cretinizat, Andrei Sima.

Grupul implacabil al oamenilor legii, aștepta nemișcat.

In clipa cea mai patetică, Dalia se desprinse, simplu, de lîngă Sima și din impanglicarea celor două nepoate. Inaintă, cu elan, spre mijlocul grupului, unde ochii ei pătrunzători găsiseră ceea ce căutau. Grupul se desbină.

Doamna Pabst apăru, în negru, întinsă pe un chaise-longue de trestie împletită.

Dalia se aplecă pe mâinile de os vechiu ale mamei sale și le sărută pios. Doamna Pabst îi trecu o mînă mîngăioasă peste cap și o ţinu o clipă. Mai nimic din dramatismul și din emoția intensă la care se așteptase vizitatorii, rubedeniile și Andrei.

El urmărea scena cu un fals interes, căutînd să-și alcătuiască o înfățișare de june sensibil și timid totuș, sub o mască de nepătruns. Masca lui Bonaparte dintre Toulon și campania din Italia.

Malvina îl prezenta doamnei Pabst, apoi coconetului și celor doui domni aduși, vrînd-nevrînd, de neveste. Andrei se simți jignit de indiscreția, plină de dispreț, cu care-l măsurau — pe îndelete — matroanele. Nimic din posibilitățile sale strălucite, nimic din viitorul său care se anunța extraordinar, nu mai avea valoare, nu mai exista, în judecata acelei inchiziții de grădină. Numai prezentul, de golan fără glorie, interesa ferocea asistență, în fața căreia tînărul Andrei se simți rușinat ca o captivă expusă în tîrgul de sclave.

— Nu-i așa că e distins? Cuvintele Malvinei se prăvăliră dezastruos peste rezistența crispată a lui Andrei, care nu știa cum să iasă din situația lui de obiect de curiozitate și de tortură.

Se întoarse, cu inițiativa desnădejdii, spre jețul de trestie împletită, pe care zăcea, tubulară, doamna Pabst:

— Cum vă merge, Doamnă?

— Vezi și dumneata...

Figura doamnei Pabst se deslușia, cenușie, din teaca pledurilor de lînă. Vocea, de-abia un suflu, de pe buze nemișcate. Ochii însă își păstrau intreagă puterea lor agresivă și scotocitoare. Dar frica Daliei, frica ei nemiloasă, se împlinise: doamna Pabst nu mai avea puterea să facă scene.

— E mult mai bine, isbucni, deodată, corul vecinelor în vizită.

— La iarnă o să mergem la bal...

— Sau poate, (făcu o voce cu aluzii fine) o să jucăm la nuntă.

Andrei fu cuprins de uimire. „Realiza'' brusc, întreaga situație. Atîta însuflețire în jurul unei muribunde, cînd era vădit că nu mai avea nici două săptămîni de trăit. Pe fața ei îngheța un zîmbet de amabilitate ce se opintea uneori pînă la convenționala beatitudine, care spune:

— O, cît mă simt de fericită, scumpele mele prietene, de prezența voastră aici!...

Malvina și nepoatele surîdeau cu grația unor castelane care prezidează o după amiază galantă în parc. Felul cum se tolăniau pe chaise-longuri și cum îmbiau pe musafiri să ia poze cît mai cinematografice (— dar nu stai comod, draga mea... întindeți picioarele... să-ți pun o pernă sub cap... așaaa!...) — trădau satisfacția lor de a-și fi sacrificat ultimele economii pentru a compara cu ele, cadrul unei agonii artistocratice. Nicio presimțire, nicio amenințare nu putea peste acel grup avîntat în parodia unui vis irealizabil.

O soră albă pogorî treptele, îngerește, cu o tavă de argint cu pahare de ghiață.

Malvina se repezi să o ajute.

— O citronadă? Sima fu trezit de grațioasa întrebare. Malvina îi puse în mîini un potir înalt, cu inițiale, adus de acasă. Clinchetul lingurițelor printre blocurile mici de răcoare și al cristalelor ciocnite picură în tăcerea parcului.

— Mi-e sete, spuse doamna Pabst.

— Nu se poate, nu e voie, isbucniră cu o grijă afectată casnicii.

— Să-i faci te rog un ceai, Soră, ordonă Malvina.

— Dă-mi ce vrei, surise cu indiferență doamna Pabst. Viața i se părea bună în orice condițiuni. Singura ei nemulțumire era că a doua zi trebuia să se mute înapoi, acasă. Își greșise socotelile. Durase mai mult decît economiile. Și-ar fi scurtat bucuros viața cu cîteva zile ca să-și sfîrșească povestea în acest palace al nobilei resemnări.

Soarele apunea. In jețul ei adinc, Malvina visa voluptos, cu mîinile sub cap, cu pleoapele închise.

Ceilalți sorbeau din paiul dulce, din sondele minuscule ale limonatei servită în condițiuni distinse.

Andrei căută din ochi pe Dalia. Dar privirile ei fugiră și căutară un punct de sprijin în vag, fără să-l găsească. Făcuse, desigur, aceleași reflexiuni ca și Andrei și poate că suferea mai mult decît el.

Lui Andrei îi păru rău. Fusese crud, fără să vrea. Dalia înțelege lucrurile ca și el. E solidară cu el.

Se osteni să pară mai la largul lui, printre toate aceste priviri care îl țineau, tot timpul, sub observație. Sforțări zadarnice. Era tot țeapăn și cu răsuflul scurt, ca unul care se știe lăsat în paza unor cîini polițiști, învățați să te înhațe la cea mai mică mișcare.

CAPITOLUL XXX

Locuința domnei Pabst nu avea soare. A fost nevoie să i se facă bolnavei, lîngă fereastră, un pat înalt, pe o masă lungă, în care nimeni nu a știut să vadă o anticipare funerară.

...Desmierdată de luminile line ale lui Septemvrie, aci dormita doamna Maria Hildebrand Pabst, sonor, ciudat, profund și întrerupt, ca într'o grădină imaculată, în grămădirea de olănduri și dantele, floarea florilor albiturilor de familie.

Pe o măsuță se rînduiau fiolele cu calciu, garafa și paharul de cristal, smulse celui mai hermetic dulap cu relicve casnice, — și o sticlă de farmacie cu un dezinfectant intestinal, ultim gest al medicinei în fața invaziei bacilare.

In casă un necontenit flux de rude și vecini. Forfoteau, în vîrful picioarelor și vorbeau în taină, cu toate că doamna Pabst, cu suflul ei de voce, le lămurise că sgomotul îi face plăcere și că liniștea somnului ei cotropitor nu era de loc stînjenită de acel necontenit svon omenesc. — O să am destulă parte de tăcere, vreau-nu vreau!

... Aci o găsiră, într'o dimineață tîrzie, Dalia și Andrei, chemați în grabă, pentru o vizită supremă.

*

* *

Ședeau pe două scaune, în fața patului improvizat.

In ochii de smoală ai domnei Pabst se frîngeau, în scîntei albe, razele amiezii. Chipul îi încremenise de o liniște minerală, cu mari suprafețe de ivoriu, tîmplele, fruntea, orbitele adînci, nasul și bărbia lungite, formau o sculptură părăsită în perne. In jurul craniului de o amploare și de o rotunjime perfectă, se înfășura părul, atît de negru și de abundent încît se părea că viața se refugiase, toată, în el, și că exagerează. Gura era o urmă ștearsă de cerneală. Gîtul, de-abia un vrej, gata să se frîngă de greutatea plantei capilare. Cu o sforțare înceată, doamna Pabst își trase un inel de diamant din deget și căută, dibuind, mîna Daliei.

O clipă, mînile lor atît de asemănătoare, mîini lungi, subțiri, se alăturară, se strînseră, ca două flori singure, în cari nu diferă decît lumina. Mîna Daliei, mată, albă și vie, se reînalță în aer, purtînd, cu o învolburată cochetărie, piatra cu lumini. Mîna domnei Pabst, spectrală și lucioasă, căzu, istovită, în cutele așternutului, pe care începu să-l adune încet.

... Din camera învecinată se aude, deodată, un flaut. Cîteva note melancolice, un început de menuet, șovăitor, rar. Apoi tăcere.

Dalia plîngea. Pe față îi lunecau lacrămi în șiroaie. Andrei simți deodată apăsarea imaterială a unei priviri. Ochii, de un cenușiu de cărbune, fantastici și incandescenți ai muribundei îl chemau. Buzele se mișcară. Nici un sunet. Andrei se aplecă, își oferi urechea. Șoapta se înfiripă, anevoios, imperceptipil:

— Ai să fii bun ... cu Magdalena. O privi în ochi și-i făgădui.

Șoapta expiră din nou: — Merçi. Privirile de catran viu se întoarseră către Dalia, cu un dar de iubire în ei, cu un ultim salut.

Din camera învecinată se înalță încă odată, lichid și nostalgic, poticnit ca un cuc, cîntecul flautului. O bruscă întrerupere. Și, tăcerea.

Sacerdotal, doamna Pabst întinse mîinile. Prin mînecile largi ale cămășii de noapte, Andrei văzu brațele descărnate, alungindu-se, galbene și nesfîrșite, pînă în cuibul lor de os. Și primi binecuvîntarea.

*

* *

Ieșiră, cu băgare de seamă, din odaie. In încăperea vecină îi aștepta Malvina.

— Ați putut vorbi? Cum se chinuia, sărăcuța! Sunt sigură că acum va muri mai ușor. Ți-a dat diamantul? Apoi, cu o schimbare totală de ton: — ce zici de tata? de-abia l-am făcut să tacă. Aci figura Malvinei se însenină de-abinelea: — am să-i confisc flautul... O să facă un scandal!...

Andrei auzia pentru prima oară vorbindu-se de un tată al domnișoarelor Pabst. Luni de zile o crezuse pe doamna Pabst văduvă. Portul ei întunecat îi sugerase văduvia.

— Ce-ar fi dacă i l-am prezenta pe Andrei? întrebă Dalia, stăpînindu-și un surîs. Și adaogă, cu melancolie: cine știe dacă va mai avea ocazia!...

— Da, da, e o idee bună! Malvina consimția cu o grabă șireată. Era, par'că, vorba, de o mică surpriză cu aspecte casnice. Poate că se liberau, în felul acesta, de sentimentul apăsător cu care ieșiseră din odaia muribundei.

Dalia deschise o ușă. Andrei fu împins înăuntru.

Pe un fotoliu vechi, roșu-închis, cu spătarul înalt și oval, ședea nemișcat, un bătrîn cu obrazul alungit de mustățile căzătoare și de o bărbuță ascuțită și albă. Fața i-era de culoarea uscată a celulozei, înrămurită însă de cîteva subțiri firicele roșii. Ochii-i erau atît de șterși că păreau morți, în fixitatea lor umedă și membranoasă. Curat și îngrijit ca un fost biurocrat, moșneagul, — vădit trecut de șaptezeci și cinci de ani — nu făcea cîtuși de puțin efectul umoristic la care se așteptau fetele. Pe genunchi, cu mîna lui inconsistentă, afinată, susținea un flaut inutil. Părea un rege Lear care-și amintește de ceeace trebuia să fi fost un sceptru. In mîna cealaltă odihnea un tub acustic cu pîlnie și care aducea a instrument muzical tot atît cît și flautul. Intre aceste sumbre unelte, bătrînul Pabst încremenise acolo, în fața unui fotograf pe care nu-l vedea decît el, cu recea și eterna lacrimă a privirii lui sbîrcite.

Intrarea celor trei inși nu-l smulsese neclintirii și inatenției lui nicio clipă.

— Cum îți merge, tată? îi strigă în față Malvina. Nici un răspuns.

Cu toate acestea, d-l Pabst nu părea nici afundat în visuri, nici căzut în extaz. Se afla acolo, ca un mare vas chinezesc, postat, fără nici o legătură cu locul.

Dalia se aplecă pe tubul acustic, îl potrivi, și sbieră în pîlnie:

— Tată, ți-au venit musafiri. Mu-sa-firi! Il cunoști pe d-l Sima?

.... O nouă încercare se dovedea necesară. Vocea Daliei se năpusti în pîlnie, cu mai multă violență: — d-l Sima vrea să te cunoască, tată. Ți-l prezint pe d-l Sima... (— Mai încet că sperii pe mama, interveni Malvina).

De data asta o tresărire imperceptibilă a pleoapelor părea că prevestește ceva. Impresii vagi, depărtate, îi asaltau, respectuos, ființa, se răspîndeau pe figura lui, numai piele și os, lăuntric atentă. Erau desigur sunetele care suiau prin astronomicele lungimi ale tubului acustic și băteau ca niște boabe de grindină, în porțile de fier ale auzului de miez-de-noapte al domnului Pabst, și dădeau busna, ca o năvală vrăjmașă, cu surle și facle, în conștiința lui inexpugnabilă.

Fața i se lumină, ochii lui sclipiră, căutară drept înainte.

Sima fu împins în bătaia privirii lui Pabst. Mîna blîndă a Malvinei, frățește apăsată pe creștet, îl sili să se aplece.

— D-l Sima — d-l colonel Pabst, răsunară din nou, în tub, prezentările.

— Colonel? întrebă Sima.

— Colonel de muzică, lămuri, tot în tub, Dalia... Tata a fost comandantul muzicilor militare. Regele Carol I, care l-a adus din Elveția, îl admira și-l iubia mult.

Un surîs și un moțăit mecanic, arătau, în sfîrșit, că d-l colonel a văzut, a înțeles și că mulțumește. Fetele isbucniră în rîs, ca în fața unei isprăvi copilărești. Andrei găsia că bătrînul e pe atît de simpatic pe cît e de nepotrivită ilaritatea progeniturilor. Pentru el însă, scena era de un haz ucigător, fiindcă făcea parte dintr'un lanț lung de întîmplări știute, cari, toate împreună, alcătuiau tragicomedia familiei Pabst. Pe nepregătite, Andrei juca un rol, intrase ca un personaj nou în acest intim teatru și era privit ca atare. Stîngăcia sa prudentă, atenția sa dezorientată, amuzau pe cele două spectatoare cari admirau pantomima *in total*. Ar fi dorit să plece, dar nici una din fete nu-i venia în ajutor. Se înclină, hotărît, în fața bătrînului n'aude-n'avede, dar a cărui atitudine, de data asta, era a unuia ce urmărește interior și caută să înlesnească un strănut pe cale de isbucnire. Salutul lui Sima prilejui încă un acces de veselie care s'ar fi prelungit jignitor, dacă ciudata expresie a d-lui Pabst n'ar fi atras luarea aminte a fiicelor.

Tus-trei rămaseră o clipă, cu ochi la moșneag, în așteptare...

Atunci camera se umplu de un cîntec alb. O notă prelungă, amplă, de un timbru care nu era nici bărbătesc, nici femeiesc, nici de copil, ci mai degrabă glasul unui enunuc extaziat... Un gîjîit de lebădă, dar cu modulații largi, făcute să plutească în bătaia vîntului, un cîntec de spațiu și de văzduh, simplu ca un chiot, dar disciplinat, și care nu se știa de unde vine. Bătrînul Pabst sta cu gura închisă și încleștată și numai vinele gîtului i se umflase ca de varice și hăluia un yodl-yudl-yol în cinstea neprevăzutului oaspe. Cînta cu o aparentă liniște de ventriloc, dar cu o feroce satisfacție a răsbunării... că n'a fost lăsat să cînte din flaut. Surpriza fuse atît de completă, că își terminase munteneasca frază muzicală, neîntrerupt.

Cînd se pregătia ca un cimpoi viu să se umple din nou cu aer, Dalia și Malvina se năpustiră asupră-i și-i astupară gura cu mîinile. Dar yodlurile răzbiau prin aceste zăgazuri pläpînde, atît mai nostalgice, mai biruitoare, mai sălbatice, cu cît era mai violentă apăsarea zadarnică a mîinilor. Bătrînul nici nu era obligat să priceapă că trebue să tacă. Pentru ce îi mai închideau gura cînd el o ținea și singur, și cu dinadinsul închisă? Ca să-l împiedice de a cînta, era nevoie să fie strîns de gît, nu de gură.

Cea dintîi pornire a lui Sima fu să sară în ajutorul colonelului. — O să-l spargeți, era să strige, ca și cum ar fi fost vorba de o păpușă de lut ars sau de ceară. Dar se opri deodată. Fetele îi dădură drumul lui Pabst. Cu toții încremeniră în ascultare. Un geamăt, apoi altul, surd, întretăiat, se deslușì prin vacarmul melodic din odaie. Își dădură seama că geamătul dura de cîteva clipe, că se furișase între ei, tîriș, ca un șarpe de lînă, dar nimeni nu-l simțise, preocupați cum erau de vocalizele bizare ale colonelului. Acum geamătul se preciza, ca și cum șearpele căpăta mai multă ființă și se încolăcia pe inimele lor strangulate de spaimă. Un horcăit sincopat de cuvinte schingiuite, agonice, un urlet obosit, omenesc, de durere, de exasperare și de ură finală: — Afară! se svircolia glasul de rugă și mînie, afară canalia, a-fa.... Un sughiț împotmolit par'că într'un clăbuc roșu de răsuflare înecată, îi smulse din nemișcare. Și tocmai atunci yodlul colonelului se înălță, alpin, extraterestru... — Fă-l să tacă, isbucni Malvina, și amîndouă surorile îl sgîlțîiră nebunește, de guler. Colonelul, în sfîrșit, înțelese: a fost rămas, cu ochii în tavan, cu fața înălțată, în viziuni străine celorlalți, într'o nemișcare solemnă...

Cu toții se repeziră afară, pe ușă.

— Mama! strigătul repetat mai puternic, nu era de groază, ci de o desnădejde care, într'o clipă, înțelesese, primise lovitura și o acceptase cu totul.

Doamna Pabst zăcea pe spate în așternutul ei înalt. Ochii sticloși, holbați în tavan, își arătau albul imaculat de porcelan fraged. Sînge negru îi prelungia colțurile lăsate ale gurii. Alunecase din perne, pînă în mijlocul așternutului, într'o supremă

sforţare de a coborî din pat. Un picior îi atîrna, gol, pînă la genuchi, rotund, moale şi umflat, monstruos de prezent şi de mare, ca şi cum aparţinea altui trup decît al femeii spectrale cu ceafa crispată într'un spasm ca de tetanos, printre giulgiurile răvăşite.

Instantaneu, odaia se umplu de rude, de vecini şi de slugi. O voce porunci: chemaţi doctorul. O bătrînă înfăşură piciorul atîrnînd, în cearceafuri, şi-l aşeză la loc, apoi, cu o iuţeală de veveriţă, trecu de partea cealaltă, apucă trupul de subţiori şi-l smuci în sus, potrivindu-l în perne. Desigur, aceeaşi profesionistă a morţii i-a împletit, cît ai clipi din ochi, degetele pe piept şi i-a strecurat, printre ele, crucifixul cu Cristosul de ivoriu din perete. Printre sticluţele cu medicamente, de pe masa apropiată, o mînă aşezase un sfeşnic aprins, pregătit din vreme.

Dalia se prăvăli la căpătîiul doamnei Pabst. Ii pipăi fruntea, tîmplele, ceafa, sub pletele multe şi grele. Privirile ei mari îl căutau pe Sima. — Nu e moartă, îi zise, uite, pune mîna.

Cam în silă, Sima întinse mîna. Şi-o lăsă călăuzită sub ceafa doamnei Pabst, la rădăcina părului. Era caldă, într'adevăr. De o dulce căldură animală, care se transmitea şi pletelor şi pernelor.

E moartă! Cel ce afirmase asta era chiar doctorul casei. E ciudat cum vin toate la timp în ceasul morţii. Iată, zise doctorul. Demonstrativ îşi trecu de mai multe ori degetul cel mare peste ochii deschişi ai doamnei Pabst, peste irisul de un negru catifelat, peste sclerotica de un alb lăptos, insistent ca pe nişte bijuterii de sticlă pe cari le-ar şterge de praf. — Ajunge, doctore! îl imploră Dalia.

*
* *

Pe semne că cineva se gîndise că bătrînul Pabst trebuie să fie de faţă la moartea tovarăşei sale. Toată lumea se îndreptă spre odaia colonelului. Doctorul era, întîmplător, printre cei dintîi. Intîmplările se desfăşurau cu o iuţeală de vis. Andrei nu prindea legătura dintre ele. Nici logica înlănţuirilor. Vedea numai tablouri disparate, ca halucinaţiile întrerupte ale unui bolnav de friguri. Văzu cum doctorul joacă între degete, ţinîndu-l de tîmple, capul alb, cu figura învineţită, al bătrînului Pabst. Il auzi vorbind, i se adresa chiar lui, lui Sima, pe un ton de nedumerire:

—De mort, e mort de-abinelea, mort de vreo zece minute, — dar ceeace mi se pare curios e că par'că ar fi fost asfixiat.

Andrei, Dalia şi Malvina, se priviră.

Doctorul ezită încă o clipă. Apoi ridică nerăbdător din umeri şi ceru să se spele pe mîini. Intocmai ca Pilat din Pont.

ION VINEA

DESCOPERIRILE GEOGRAFICE ŞI INCEPUTUL EXPANSIUNII EUROPENE

Navigare necesse est,
vivere non est necesse.

Dintre evenimentele care au inaugurat epoca modernă, niciunul n'a avut urmări mai însemnate decît descoperirile geografice. Cu descoperirea noului continent al Americei şi a noilor căi transoceanice începe expansiunea europeană care avea să impună celorlalte continente stăpînirea rasei albe şi supremaţia civilizaţiei europene. Pînă la războiul mondial, Europa a stăpînit lumea cunoscută şi a lărgit necontenit limitele acestei lumi. Savanţii, tehnicienii, funcţionarii, munca, iniţiativa şi capitalul Europei au organizat, în folosul exclusiv al popoarelor europene, producţia întregii planete şi au constrîns popoarele extraeuropene să accepte diviziunea muncii care făcea din Europa uzina specializată a universului şi reducea celelalte continente la rolul de producătoare de materii prime şi de cliente ale industriei europene.

I. — *CAUZELE DESCOPERIRILOR GEOGRAFICE*

Explorările geografice, care culminează în descoperirea Americei, n'au fost decît încoronarea unor lungi sforţări care au început cu civilizaţia mediteraneană şi s'au intensificat în secolul XV sub acţiunea unor cauze economice, politice, intelectuale şi religioase.

Renaşterea industrială şi comercială dela sfîrşitul evului mediu a provocat o mare lipsă de instrumente de schimb, adică de aur şi de argint. Cu toată activitatea intensă a minelor din Germania şi din Ungaria, producţia europeană n'a putut satisface nevoile comerţului. Sfîrşitul secolului XV a fost o epocă de monedă rară şi scumpă, deci de preţuri scăzute. Nevoia de a spori circulaţia metalică a fost un puternic imbold pentru căutarea ţărilor pe care legenda le considera ca bogate în aur.

Prețul urcat al aromatelor și „spițeriilor" orientale a fost al doilea imbold. La sfîrșitul evului mediu, Apusul Europei importa o mulțime de articole prețioase din Orient: stofe de mătasă și covoare orientale, pietre scumpe (turqoise din Persia, lapislazuli din regiunea Oxosului, smaragde, safire, diamante din India), perle din Ceilon, medicamente și materii colorante din India, aromate și „spițerii" din Arabia și din Moluce. — Acestea din urmă au jucat un rol considerabil în bucătăria medievală. Singurul mijloc cunoscut în evul mediu de-a conserva alimentele era sarea. Alimentul principal în timpul iernei era carnea sărată. Inainte de a cunoaște rotația culturilor și cultura sfeclelor, agricultorul nu putea ierna decît un mic număr de animale. Restul era tăiat în Noemvrie, pus la sărat și consumat în timpul iernii. Regimul acesta sever, pentru a fi suportat, avea cu atît mai mare nevoie de condimente, cu cît cartofii și roșiile erau necunoscute și varietățile de zarzavat mai puțin numeroase decît azi. Vinurile bune erau rare și accesibile doar celor bogați. Pentru a da gust vinului, berei și altor băuturi, oamenii recurgeau la condimente și aromate. — Medicii și bolnavii atribuiau acestor „spițerii", pentru gustul și aroma lor, virtuți curative care le făceau foarte căutate. In sfîrșit, în orașele medievale, cu străzi strîmte și murdare, bântuite de epidemii, populația simțea nevoia parfumurilor tari, fie pentru a suporta mai ușor duhoarea aerului, fie pentru a preveni infecția. In toată Europa occidentală se făcea deci o enormă consumație de piper, cuișoare, scorțișoară, ghimber, nucă tămîioasă, cazie, camfor, tămîie, santal etc. aduse din Arabia, India, Ceilon și din Arhipelagul malaez.

Aceste articole erau aduse în porturile Mediteranei orientale de Arabi, prin golful Persic sau prin Marea Roșie. Dela golful Persic, caravanele urcau Eufratul pînă la Bagdad de unde se îndreptau peste deșert spre Damasc și Alep, sau, urmînd mai departe cursul Eufratului, străbăteau munții Armeniei și ajungeau la Trebizonda sau la alte porturi meridionale ale Mării Negre. Pe văile Nistrului și ale Niprului, colonialele atingeau porturile Balticei. In Apusul Europei, distribuția se făcea prin mijlocirea Venețienilor, Genovezilor și, într'o măsură mai mică, a Provensalilor și Catalanilor. Veneția în deosebi a jucat, între secolul al XII și al XVI, rolul unei piețe internaționale pentru desfacerea aromatelor și colonialelor.

Al doilea drum trecea prin Marea Roșie. Negustorii arabi aduceau marfa până la Aidab, pe coasta egipteană, de unde caravanele o transportau pînă la Nil, iar corăbiile pînă la Alexandria.

Inaintarea Turcilor în regiunea Mării Negre primejduiește comerțul transasiatic și dă o desvoltare covîrșitoare comerțului maritim prin Marea Roșie. Porturile Mării Negre se închid după căderea Constantinopolului și, în a doua jumătate a secolului XV, porturile Siriei și ale Asiei Mici au aceeași soartă. Alexandria ajunge să beneficieze de o stare de monopol.

Trecînd prin mîinile atîtor intermediari, aromatele erau de trei ori mai scumpe la Alexandria, de cinci ori în Anglia decît la locul de origine. Ce răsplată pentru navigatorii care, izbutind să descopere căi de comunicație directe cu „țara aromatelor", ar răpi Arabilor și Venețienilor monopolul acestui comerț bănos! Ispita unui cîștig atît de mare a susținut strădania exploratorilor celor mai îndrăzneți. Cauza principală a descoperirilor geografice trebue deci căutată în nevoia de produse exotice și de metale prețioase.

Explorările geografice au găsit în puterea de expansiune a noilor state moderne, unificate și centralizate, o solidă bază de acțiune și un principiu de organizare metodică. Odată cu întinderea autorității regale asupra întregului teritoriu național, economia urbană face loc economiei naționale. Unitatea economică formează condiția și baza unității politice. Economia națională nu înseamnă însă economie închisă. Comerțul intern, oricît de desvoltat ar fi, nu poate satisface toate nevoile populației. Franța și Imperiul otoman puteau, la nevoie, să se lipsească, în ceeace privește articolele alimentare, de ajutorul altor țări. Dar pentru produsele exotice erau și ele tributare comerțului oriental. Cu atît mai puțin se poate vorbi de „autarchie" în legătură cu celelalte țări.

Statele naționale caută să-și asigure, prin toate mijloacele de care dispun, o cît mai largă independență economică. In locul concurenței între negustori, apare concurența între națiuni. Ludovic XI crează „bursa" dela Lyon, nu numai pentru a putea negocia mai ușor împrumuturile de care are nevoie monarhia, ci și pentru a abate pe teritoriul Franței căile comerciale care duceau din Italia în Germania occidentală și în Flandra.

Monopolul venețian asupra comerțului de coloniale a îndemnat Statele moderne să susțină explorările geografice menite să pună capăt acestui monopol. Pa baza cunoștințelor de atunci legătura directă cu Indiile putea fi căutată în două direcții: spre vest și spre sud-est. Atenția navigatorilor se fixează asupra Altanticului, și Peninsula Iberică, de unde cercetările puteau porni în ambele direcții, apare pe primul plan al actualității. Exploratorii italieni care nu mai găseau întrebuințare în țara lor își ofereau serviciile Spaniei și Portugaliei.

Descoperirile Portughezilor au fost pregătite de marile navigații medievale în Oceanul Atlantic. Vikingii norvegieni atinseră pe la anul 1000 Groenlanda, Labrador, Terra Nuova și America de Nord (Vinland). La sfîrșitul secolului XIII, Genovezii organizară o expediție în jurul Africei. Dela ei învățară Portughezii și Spaniolii arta de a naviga în largul mării. Un Genovez de origine franceză, Lancelot de Maloisel, vizită în 1312 insulele Canare pe care Normandul Jean de Béthencourt avea să le ocupe în 1402 pentru regele Castiliei. La rîndul lor, Arabii explorară, între secolul IX și al XII, coasta Africei orientale, Madagascar și Malesia.

Aceste navigaţii au fost însă întreprinderi izolate, făcute la întîmplare, fără metodă şi fără continuitate, şi n'au dus la nicio descoperire adevărată, fiindcă le-au lipsit motivele economice care singure puteau susţine şi răsplăti o sforţare îndelungată. Meritul lor e de-a fi menţinut tradiţia explorărilor îndrăsneţe şi credinţa în succes.

Descoperirile geografice au fost înlesnite de răspîndirea cunoştinţelor geografice şi de o seamă de invenţii capitale pentru arta navigaţiei. Geografii arabi cunoşteau, încă din secolul VII, teoria lui Ptolemeu care susţinea că pămîntul e sferic şi că o *Terra australis incognita* asigură echilibrul lumii cunoscute. In timpul cruciatelor geografia arabă a ajuns la cunoştinţa Italienilor, şi Gherardo da Cremona a tradus în latineşte versiunea arabă a lui Ptolemeu. Concepţia medievală, care-şi închipuia pămîntul sub forma unui disc înconjurat de ape, în mijlocul căruia se află Ierusalimul, a trebuit să dea înapoi în faţa teoriei sfericităţii pămîntului. Marii filosofi scolastici ca Albert cel Mare, Roger Bacon şi Vincent de Beauvais au îmbrăţişat noua teorie şi au apărat-o contra doctrinei părinţilor bisericeşti.

Umanismul a întărit autoritatea cosmografiei antice şi a contribuit să răspîndească o seamă de idei care nu erau totdeauna exacte, dar care au exercitat totuşi o influenţă puternică asupra spiritelor. Astfel, antichitatea presupunea pămîntul mult mai mic decît e în realitate. America şi Oceanul Pacific erau necunoscute, iar din descrierile lui Marco Polo se deducea că Asia se prelungeşte mult mai departe spre răsărit, încît Europa occidentală nu e separată de Extremul Orient decît prin Oceanul Atlantic. Pe baza acestor idei, proiectul de a atinge, plutind mereu spre vest, *Khitai* (China) şi *Cipangu* (Japonia) a început să prindă consistenţă la mijlocul secolului XV. Concepţia greşită, că Europa occidentală nu e separată de Asia orientală decît de un mic ocean, a dat curaj exploratorilor şi a înlesnit descoperirea Americei. Sfericitatea pămîntului, subestimarea suprafeţei planetei noastre, existenţa emisferei australe şi inexistenţa Americei şi a Oceanului Atlantic au fost postulatele ştiinţifice ale descoperirilor geografice.

Explorările geografice au fost înlesnite de invenţii care au perfecţionat arta navigaţiei. In antichitate şi în evul mediu, navigaţia se reducea la cabotaj. Numai în Mediterana şi în Oceanul Indian corăbiile se îndepărtau de ţărmuri. Cauza a fost lipsa instrumentelor de manevră şi de orientare.

Din cele mai vechi timpuri şi pînă în secolul XIII, toate popoarele maritime, — Egipteni, Fenicieni, Greci, Romani şi Normanzi — se foloseau pentru cîrmuirea corăbiilor de aceleaşi instrumente: lopeţi, prăjini sau pînze, care serveau şi la propulsiune. De cele mai multe ori, lopata-cîrmă era fixată la marginea bărcii şi manevrată de un singur cîrmaciu. La corăbii, numărul lopeţilor pentru cîrmit se ridica după mărimea corăbiei, la 6-8-10. Mijlocul acesta era puţin eficace, fiindcă lopata nu rezista la bătaia valurilor. Insuficienţa cîrmei explică progresele neînsemnate pe care le-a făcut arta navigaţiei din cea mai îndepărtată antichitate pînă în secolul XIII. Corăbiile erau mici, fiindcă cele mari n'ar fi putut fi manevrate; capacitatea de 300 tone era o excepţie, chiar şi în secolul XVI; media curentă era de 100 tone.

Corăbiile erau construite din lemn şi, cu mici variante, s'a păstrat deosebirea clasică între vasele de războiu lungi şi mânate de lopeţi, şi vasele de comerţ, rotunde şi purtate aproape exclusiv de vînt. Din lipsa de cîrmă corăbiile nu puteau utiliza pînza decît la vînt din spate; din lipsa de instrumente de orientare, nu puteau pluti decît ziua şi în vederea coastei. Navigaţia se mărginea vara la cabotaj (plutire de-a lungul coastei), iar iarna înceta cu desăvîrşire.

Invenţia cîrmei înlătură aceste neajunsuri, şi navigaţia face în două secole (XIII—XV) progrese mai mari decît înainte în trei mii de ani. Cîrma scufundată în apă nu era expusă valurilor, se mînuia uşor cu ajutorul unei roţi şi eficacitatea ei putea fi mărită în raport cu dimensiunile vasului. In sfîrşit, cîrma permitea corăbiei să utilizeze vîntul din orice direcţie ar fi bătut. In urma invenţiei cîrmei, volumul, siguranţa şi iuţeala corăbiilor cresc necontenit. Galerele cu lopeţi nu mai circulă decît în Mediterană, unde vînturile sunt slabe. In largul Oceanului, pînzele înlocuesc lopeţile. Corăbierii se deprind să plutească şi contra vîntului, în loc să se întoarcă în porturi „din cauza vîntului defavorabil".

Busola, perfecţionată în secolul XIV, vine tocmai la timp pentru a permite navigatorilor să se orienteze şi sub cerul acoperit. Proprietatea acului magnetic de-a arăta nordul era cunoscută de Chinezi încă dela începutul erei creştine. Marinarii chinezi care navigau în Oceanul Indian au transmis invenţia Arabilor, care au comunicat-o Italienilor, în timpul cruciatelor. Acul magnetic plutea pe o bucată de plută într'un vas. Pe la mijlocul secolului XIII, un Francez, Pierre Pélerin de Maricourt, avu ideea să aşeze acul pe un pivot de aramă şi să-l închidă într'o cutioară rotundă cu capacul de sticlă. Busola deveni astfel un obiect de întrebuinţare uşoară şi practică.

Arabilor se datoreşte perfecţionarea şi răspîndirea astrolabiului inventat de Greci. Instrumentul acesta nautic, înlocuit mai tîrziu cu sextantul, permitea navigatorilor să determine înălţimea astrilor deasupra orizontului. Ei puteau să noteze regiunile descoperite şi nu se mai expuneau să le descopere de mai multe ori fără să ştie. Inzestrate cu cîrma, busola şi astrolabiul, corăbiile se puteau avînta în largul oceanelor pentru cucerirea noilor drumuri de comerţ.

Printre cauzele care au provocat descoperirile geografice, cronicarii pun în locul întîiu prozelitismul religios. In realitate, motivul acesta ţine un loc infim în preocupările exploratorilor portu-

ghezi și spanioli. Cristofor Columb oferea reginei Isabella insule bogate în aromate, iar Bisericii cuceriri spirituale. Hernando Cortez își îmbărbăta soldații amintindu-le că sunt campionii crucii, iar Francisc Pizarro prezentă regelui Incașilor, înainte de a-l declara prizonier, „rechiziția'' de-a se converti la creștinism. Dar aceste motive n'au împiedecat despoierea, mutilitarea, măcelărirea, robirea unor populații pașnice. S'ar putea chiar pretinde că le-au înlesnit. „Campoini ai crucii'', conquistadorii spanioli își atribuiau un scop care justifica toate mijloacele.

Cum a arătat-o Sombart, explorările geografice n'au fost decît o varietate a pirateriei, care nu urmărea decît jefuirea țărilor de dincolo de mări. Ficțiunea motivelor desinteresate fu definitiv părăsită, după ce Cristofor Columb adusese din călătoriile sale praf de aur adevărat și legenda minunată a prințului acoperit cu aur (Eldorado cel Aurit), în țara căruia aurul se putea aduna cu lopata. Scopul mărturisit al expedițiilor maritime devine căutarea aurului, și a aromatelor care prețuiau cît greutatea lor în aur.

II. — *CIRCUMNAVIGAȚIA AFRICEI*

Din momentul în care traficul internațional avea să se mute din Mediterana în Oceanul Atlantic, Spania și Portugalia erau predestinate, prin însăși poziția lor geografică, să devină centrul activității coloniale și comerciale. Cu dubla ei fațadă spre Mediterana și spre Oceanul Atlantic, Peninsula Iberică forma pe de o parte scala necesară a tuturor corăbiilor ce treceau prin strîmtoarea Gibaltarului și se îndreptau spre coastele Flandrei sau ale Angliei, iar pe de alta constituia puntea de legătură între Europa Occidentală și Africa musulmană. Spania și Portugalia erau cu atît mai indicate să ia orașelor italiene direcția explorărilor oceanice și să dea acestora toată amplitudinea cuvenită, cu cît ele ofereau navigatorilor sprijinul și continuitatea unor state centralizate și unificate.

La sfîrșitul secolului XV, Portugalia devine prima putere maritimă din Europa. Teritoriul ei poseda deja limitele pe care avea să le păstreze pînă în zilele noastre. Coasta, lungă de 800 km., adăpostește o serie de porturi bune, printre care Lisabona, la gura Tagului, e unul din cele mai frumoase din lume. In văile aluvionare și expuse vînturilor umede care bat dinspre Ocean, pămîntul Portugaliei e prielnic pentru culturile cele mai variate, și agricultura a jucat totdeauna un rol primordial în viața economică a țării, dar suprafața cultivabilă — jumătate din suprafața totală — era prea mică pentru a hrăni populația de un milion pe care o avea în secolul XV. Pentru cereale, ca și pentru produsele industriale, Portugalia era tributară străinătății; în schimb vinul și untdelemnul întreceau nevoile locale și exportul lor forma baza relațiilor comerciale între Portugalia și țările Nordului. Locuitorii de pe țărmul mării trăiau din pescuit și din extragerea sării marine. Portugalia mai poseda însemnate bogății miniere (cupru, fier, plumb, cositor și zinc), dar aceste bogății nu erau exploatate. Agricultura constituia deci baza economiei portugheze, dar trebuia întregită printr'o activitate maritimă și comercială. Portugalia întreținea, încă dela începutul secolului XIII, relații strînse cu Țările Nordului. Negustorii portughezi sunt autorizați, încă din 1203, să trafice în Anglia, iar factoria lor dela Bruges se bucura, la mijlocul secolului XIV, de cele mai largi privilegii. Ei exportau celebrele lor vinuri, numite Porto, după portul de îmbarcare, și importau în schimb articolele industriale (stofe, arme și sticlării) care le lipseau.

Imboldul decisiv care a făcut din Portugalia o putere maritimă a pornit dela monarhie. Alungarea Maurilor și înfăptuirea unității politice au permis monarhiei să ia inițiativa construirii unei flote de războiu, menită să ocrotească și flota comercială. Regele Dionisie (1279—1325) puse bazele industriei de construcții navale, și de atunci Portugalia putu să ia o parte din ce în ce mai activă la comerțul cu Anglia și cu Flandra. La sfîrșitul secolului XIV, Lisabona ajunse unul din pricipalele orașe comerciale ale Europei.

Primele expediții de recunoaștere a coastei africane au fost de asemenea organizate de monarhie. Fiul lui Ioan I, Enric Navigatorul (1399—1460), concentrase în castelul său dela Sagres, pe platoul stîncos al capului San Vincenzo, povestirile de călătorie, hărțile nautice și instrumentele de navigație și a organizat expedițiile maritime care într'un secol aveau să ducă la cucerirea insulelor Asore, Madera și Canare și la recunoașterea întregii coaste africane. Italienii au servit și în acest domeniu ca precursori. Genovezii descoperiseră insulele Canare în 1312, Madera în 1320 și Asorele în 1331.

Expansiunea colonială a Portugaliei începe în 1415 cu ocuparea Ceutei, pe coasta africană. Cucerirea aceasta n'a fost decît un epilog al cruciatelor contra Maurilor. Dar făcînd din Portughezi campionii creștinătății contra Maurilor din Africa și asigurîndu-le o posesiune extraeuropeană, expediția din 1415 a exercitat o puternică influență asupra politicii externe a Portugaliei. Flota creată în secolul XIV s'a dovedit capabilă de expediții transoceanice. Enric Navigatorul a dat acestor expediții o direcție unitară și o continuitate de acțiune. La început, el n'a căutat decît să continue cuceririle începute cu ocuparea Ceutei. Pentru a dobîndi un punct de sprijin contra Maurilor, el a început recunoașterea coastei atlantice a Marocului și a căutat să intre în raport cu Preotul Ioan, despre care se spunea că domnește peste o țară creștină din Orient (identificată cu Abisinia de azi). Așa a încolțit, la mijlocul secolului XV, ideea de a atinge India, înconjurînd Africa.

Explorarea litoralului atlantic al Africei a fost îngreuiată de teama stîncilor, care presară coasta și de teama zonei fierbinți care

începe la sud de tropic şi unde se credea să încetează orice viaţă. Expediţiile metodic organizate de Enric Navigatorul şi prada: aurul, fildeşul, aromatele şi sclavii, care resplătesc riscurile navigatorilor, înving toate greutăţile. In 1434, Portughezii ating capul Bojador, iar în 1446 Capul Verde. După moartea lui Enric Navigatorul, în 1460, expediţiile se răresc până în 1481, când regele Ioan II le dă o nouă impulsiune.

In 1485, Diego Cam atinge gurile Congului şi ocupă coasta în numele regelui. In anul următor, Bartolemeu Diaz continuă drumul spre sud, pînă cînd, într'o zi, constată cu mirare că avea uscatul nu la est, ci la vest, dovadă că trecuse de vîrful meridional al Africei. Urcînd mereu spre nord ajunge la actualul golf San Sebastiano. Echipajul îl sileşte să se întoarcă în Portugalia, unde debară după 18 luni de navigaţie. Surprins de furtună la capul sudic al Africei, Diaz îl numeşte capul Furtunilor, dar regele Ioan II nu vrea să-i lase acest nume de rău augurin şi-l botează Capul Bunei Speranţe.

In acelaşi timp, Pietro Covilham, însărcinat de rege să descopere ţara Preotului Ioan, străbate Egiptul, se îmbarcă la Aden, pe o corabie arabă şi ajunge în India, la Goa şi Calicut, iar de acolo pe coasta Zanzibarului, în Africa. Raportul pe care-l trimite regelui, arată că din golful Guineei se poate ajunge în Indii. Rămînea ca punctul atins de Diaz să fie unit cu drumul descoperit de Covilham. Problema a fost rezolvită de Vasco de Gama.

Vasco de Gama pleacă dela Lisabona, la 7 Iunie 1497, cu trei corăbii conduse de pilotul lui Bartolomeu Diaz, trecu de capul Bunei Speranţe în Noemvrie, şi în ziua Crăciunului ajunse la Natal. Infrutând curentele din golful Mozambic şi revoltele echipajului, Gama ajunse, la 15 Aprilie, la Melinda, de unde, cu ajutorul unui pilot arab, atinse coasta Malabarului, lîngă Calicut, apoi la Goa (20 Mai 1498). In Septemvrie 1499, Vasco de Gama se întoarse la Lisabona cu o încărcătură care risipi orice îndoială cu privire la folosul comerţului cu Indiile.

In 1502, el a fost însărcinat cu o nouă expediţie. In fruntea unei escadre de 20 vase, care transporta 800 soldaţi, Vasco de Gama ajunge la Calicut, bombardează oraşul, pune mîna pe o flotă încărcată cu orez, o pradă şi-i dă foc, apoi impune radjahului un tratat de comerţ, care-l obligă să întrerupă comerţul cu Marea Roşie şi să-şi vîndă marfa exclusiv Portughezilor, şi cu preţ fix. Aceleaşi condiţii au fost impuse radjalelor din Cananor, Cochin şi Collam. Dela început, Portughezii se consideră stăpînii Oceanului Indian şi îşi rezervă monopolul comerţului cu „ţara aromatelor".

Vasco de Gama arată însă că Arabii se opun la înfiinţarea factoriilor portugheze şi că principii locali preferă să facă comerţ cu Arabii. Portughezii vor trebui să cucerească cu armele comerţul oriental. Regele Emanuel (1495—1521) înarmă treisprezece corăbii şi le încredinţă, împreună cu 1.200 de oameni, lui Alvarez Cabral. Escadra pleacă în Martie 1500, dar, pentru a evita calmul din golful

Guineei, Cabral luă direcţia sud-vest şi ajunge pe coasta Braziliei, pe care o botează *Santa-Cruz*. Apoi, după ce trimise o corabie să ducă la Lisabona vestea descoperirii, îşi urmă drumul spre Indii şi, în August, ajunse la Calicut, marele debuşeu al aromatelor din Ceilon şi Molucce. Un conflict izbucnit între Maurii oraşului şi Portughezi se termină cu victoria acestora: oraşul fu bombardat şi 15 corăbii arabe scufundate.

III. — *IMPERIUL COLONIAL PORTUGHEZ*

Portughezii n'au căutat dincolo de mări o patrie nouă, nici pămînt pentru o populaţie prea numeroasă, nici debuşee pentru produsele unei agriculturi şi industrii echipate pentru export. Motivul expediţiilor lor a fost setea de cîştig stimulată de exemplul Veneţienilor.

Dîndu-şi seama de enorma disproporţie între metropolă şi teritoriile descoperite, ei nu s'au gîndit să întemeieze colonii pe care n'ar fi putut să le populeze, ci au căutat să-şi asigure monopolul comercial. Toată politica lor, în Indii, decurge din aceste condiţii primordiale.

Vasco de Gama şi Alvarez Cabral, izbutiră să încheie tratate de alianţă şi de protectorat cu principii locali şi să smulgă Arabilor monopolul comerţului cu aromate. Pentru a apăra şi a desvolta acest comerţ, Portughezii au fost nevoiţi să trimită an de an corăbii mai numeroase în Oceanul Indian, să păstreze supremaţia maritimă, să taie Arabilor comunicaţiile cu Marea Roşie şi cu golful Persic, să ocupe punctele strategice mai însemnate, să stabilească pe coastă un lanţ de puncte de aprovizionare şi de factorii întărite, să distrugă vasele concurente şi să păstreze secretul itinerariilor; cu un cuvînt, să practice politica „mării închise". Un astfel de program nu putea fi realizat decît prin concentrarea tuturor forţelor în mîinile unui singur om. De aceea Ioan II a însărcinat, cu titlul de vice-rege, pe Francisco Almeida să coordoneze operaţiile militare, negocierile diplomatice şi transacţiile comerciale.

Almeida, a plecat în 1505, cu o flotă de douăzeci de corăbii, care ducea 1.500 de soldaţi şi un mare număr de negustori, printre care Genovezi, Florentini şi Germani. Expediţia era finanţată de un consorţiu italo-german.

Almeida, era convins că, atît timp cît va fi stăpîn pe mare, India va fi la discreţia lui. De aceea voia să-şi concentreze toate forţele pe mare şi să păstreze pe coastă numai punctele de aprovizionare şi de refugiu indispensabile. Dar evenimentele l-au împins mai departe decît ar fi dorit el şi i-au impus o politică de cuceriri teritoriale.

Arabii, Veneţienii, Egiptenii şi principii din Malabar, ameninţaţi de înaintarea Portughezilor, caută să reziste. Almeida bombardează

oraşele arabe, ca Mombassa, scufundă vasele concurente, sileşte pe principii din Malabar să rupă relaţiile comerciale cu Arabii şi, în 1509, distruge flota arabo-egipteană la Diù. Superioritatea de manevră şi de armament a flotei lor asigură Portughezilor supremaţia navală în Oceanul Indian. Prin posesiunea Socotorei şi Ormuzului, ei pot tăia Arabilor legătura cu Marea Roşie şi golful Persic. In 1509 galerele veneţiene se întorc goale dela Alexandria.

Urmaşul lui Almeida, Alfons Albuquerque (1509—1515), nu se mulţumeşte să pună capăt monopolului arab şi să asigure Portugaliei supremaţia Oceanului Indian, ci vrea să ajungă pînă la insulele producătoare de coloniale şi de aromate, la Moluce, şi să ocupe intrarea Mării Roşii şi a golfului Persic. Realizarea acestui plan însemna războiul permanent.

Incă înainte de a fi numit vice-rege, în August 1507, Albuquerque cucerise insula Socotora, în golful Bab-el-Mandeb, Mascat, pe coasta sud-est a Arabiei, şi „Perla Orientului", Ormuz, care comanda intrarea în golful Persic. In 1510, el ocupă Goa, din care face capitala Imperiului portughez. Apoi trimite flotele sale spre insulele Sondei. Portughezii supun Ceilon şi cuceresc, în 1511, Malacca, supranumită cheia orientului, şi „piaţa celebră, unde toate provinciile mării celei mari îşi trimit produsele lor cele bogate". Dela Malacca, Portughezii încep explorarea insulelor Sondei şi ating în 1512 Molucele, insulele extrem orientale ale Arhipelagului malaez. Şahul Persiei şi regele Siamului încheie alianţă cu Portugalia.

Albuquerque a murit în 1515, după ce întemeiase imperiul colonial portughez. Urmaşii lui au mai înregistrat cîteva succese: în 1520 Portughezii au atins Peking, în 1542 s'au stabilit în Japonia, iar în 1557 au întemeiat o factorie la Macao, în sudul Chinei. Această cucerire înseamnă limita expansiunii portugheze în Extremul-Orient. Reduşi la defensivă, Portughezii nu pot împiedeca pe Spanioli să atingă, dinspre vest, Filippinele, să întemeieze Manilla şi să stabilească, peste Oceanul Pacific, comunicaţii regulate între Mexic şi Indiile orientale.

In secolul XVI, imperiul colonial portughez cuprindea coasta Braziliei dela rîul Amazon pînă la Rio della Plata; coasta occidentală a Africei, dela Ceuta pînă la Capul Verde, apoi golful Guineei şi Capul Bunei Speranţe; coasta orientală a Africei cu Sofala, Mosambic, Chiloa şi Melinda; coasta Malabrarului, insulele Sondei şi Molucele în oceanul Indian şi Macao la sud de Canton, în China. Dar posesiunile portugheze se reduceau la un lanţ de factorii şi de cetăţi aşezate pe coastă. Imperiul portughez era mai mult maritim decît colonial.

Imperiul era organizat sub forma unei întreprinderi comerciale de Stat. Direcţia supremă aparţinea unui consiliu, *Casa da India*, cu sediul la Lisabona. *Casa da India* organiza caravanele care, în fiecare an, plecau spre Indii, încărca şi arma corăbiile, recruta trupele

coloniale, acorda negustorilor licenţele de comerţ, controla factoriile comerciale şi staţiunile navale, şi, după ce defalca partea cuvenită Statului, împărţea comanditarilor beneficiile expediţiei.

Călătoria, dus şi întors, dura între 15 şi 18 luni. In fiecare an, între lunile Februarie şi Aprilie, o flotă de 13-15 corăbii părăsea Lisabona şi se întorcea în lunile Mai şi Septemvrie ale anului următor. Flota a doua pornea la drum înainte de întoarcerea primei, iar a treia staţiona în permanenţă în apele Indiei. Portugalia trebuia deci să întreţină trei flote, ceeace reprezenta o sarcină excesivă pentru mijloacele şi populaţia ei.

Dintre cele 13-15 unităţi ale flotei, numai 4-5 erau încărcate cu mărfuri. Celelalte formau escorta militară. In afară de arme şi muniţii, corăbiile duceau în Indii metale, stofe şi monete pentru plata produselor exotice şi se întorceau cu 1.800-3.000 tone de aromate şi coloniale, între care trei sferturi sau două treimi erau formate din piper, iar restul din ghimber, scorţişoară, nucă de muscată, etc.

Consorţiile particulare erau admise să participe cu capitalul şi cu agenţii lor, uneori chiar cu corăbii echipate pe cheltuiala lor, la riscurile şi beneficiile expediţiei. Dar căpitanii şi echipajul vaselor trebuiau să fie Portughezi; cumpărăturile în India se făceau sub supravegherea factorilor regali şi la preţurile fixate de ei, iar la întoarcere mărfurile erau depozitate în magaziile *Casei da India* şi vîndute de un inspector regal la preţul fixat de rege.

Deşi cantitatea produselor aduse la Lisabona era relativ mică, şi transportul lor era împreunat cu riscuri mari, beneficiile realizate erau enorme. Piperul, scorţişoara şi camforul care costau la Cananor 3, 3.1/2, 2.3/4 ducaţi chintalul, se vindeau la Lisabona cu 22, 25, 100 ducaţi chintalul. Marfa adusă de Vasco de Gama, în a doua expediţie, a fost cumpărată cu 100.000 ducaţi şi vîndută cu un milion. Scăzînd partea regelui, care era de 30% din totalitatea transportului, şi cheltuelile expediţiei, rămînea un beneficiu net de 300 la sută. Expediţia din Almeida din 1505 s'a soldat cu un beneficiu net de 175 la sută.

Pe la mijlocul secolului XVI, cantitatea şi varietatea mărfurilor importate a crescut. In afară de aromate, corăbiile portugheze încep să aducă mătăsuri şi porţelanuri din China, parfumuri, pietre scumpe, rubinuri, diamante, perle din Indii şi covoare din Persia. Valoarea acestor articole a mărit şi mai mult beneficiile comerţului oriental. Pe la 1572, numai regele realizase un cîştig de 500.000 ducaţi pe an.

Sistemul monopolului de stat, aplicat la comerţul maritim, impunea Statului cele mai grele sacrificii militare şi navale. Pentru menţinerea supremaţiei maritime şi apărarea unei coaste de 20.000 km de lungă, Portugalia avea nevoie de o flotă numeroasă şi puternică, de şantiere de construcţie navală şi de manufacturi de arme. Intre 1497 şi 1504, dintre 104 vase plecate în Indii, nu s'au întors decît 72. Celelalte 32 au fost scufundate de Arabi sau de furtuni, avariate sau rătăcite. Şantierele navale trebuiau să lucreze intens

pentru a repara pierderile şi a desvolta flota în raport cu nevoile mereu sporite ale comerţului. Pe malul Oceanului Indian s'au construit cetăţi şi s'au înfiinţat garnizoane, iar în larg staţiona în permanenţă flota de războiu pentru menţinerea supremaţiei maritime. Expansiunea portugheză a prezentat dela început un caracter militar şi comercial. In afară de sarcinile extraordinare pe care le impuneau Statului, aceste procedee menţineau o stare de războiu permanentă cu Arabii şi cu principii locali, de care aveau să profite rivalii europeni ai Portugaliei.

In afară de aceasta, blocarea Oceanului Indian n'a putut fi menţinută şi monopolul n'a funcţionat în condiţii absolute.

Guvernul central era reprezentat în colonii de un vice-rege care stătea la Goa şi avea sub ordinele sale şase guvernatori. Primejdia acestui sistem, care concentra administraţia şi comerţul în aceleaşi mîini, era corupţia. Cu tot controlul *Casei da India*, vice-regii şi guvernatorii fac ce vor şi se îmbogăţesc făcînd comerţ pe cont propriu. Dar chiar oneşti şi desinteresaţi, ei nu pot reprima venalitatea şi lăcomia subordonaţilor lor. Căpitanii de corăbii se îmbogăţesc din rechiziţii, contrabandă şi comerţ, şi disciplina suferă cu atît mai mult cu cît marinarii nu primesc solda regulat. Lucru şi mai grav, căpitanii însărcinaţi cu paza intrării în Marea Roşie şi în golful Persic, se lasă corupţi şi astfel, după o scurtă perioadă de întrerupere, aromatele apar din nou pe piaţa Alexandriei.

Aceste fapte constituesc simptome îngrijorătoare pentru stăpînirea portugheză. Imperiul pune probleme prea grele pentru resursele metropolei. Portugalia avea prea puţini oameni şi o economie prea înapoiată pentru a transforma imperiul maritim într'un adevărat imperiu colonial. Stăpînirea ei teritorială, redusă la cîteva puncte de sprijin pe coastă, era prea slabă pentru a rezista redutabilelor rivalităţi la care era expusă. Numărul mic al populaţiei nu i-a permis să pătrundă înlăuntrul teritoriilor descoperite şi să-şi consolideze stăpînirea asupra coastelor. Disproporţia între suprafaţa metropolei şi întinderea imperiului n'ajunge să explice fragilitatea imperiului portughez. Dar Olandezii n'aveau o bază teritorială mai mare şi totuşi au izbutit acolo unde au fost înfrînţi Portughezii.

Cauzele profunde ale decadenţei coloniale portugheze trebue căutate în poziţia geografică şi în structura economică a metropolei şi în urmările unirii Portugaliei cu Spania (1580-1640).

Atîta timp cît Mediterana era încă centrul principal al comerţului mondial, poziţia ei geografică asigura Portugaliei rolul de iniţiatoare a traficului oceanic. Dar cînd desvoltarea Angliei, Franţei, Olandei şi a Ţărilor Scandinave a mutat centrul activităţii economice mondiale în Marea Nordului, Portugalia s'a aflat într'o poziţie excentrică faţă de marile curente internaţionale — cu atît mai mult cu cît monarhia n'a izbutit să facă din Lisabona un centru economic internaţional.

In al doilea rînd, Portugalia nu s'a transformat nici în perioada celei mai intense expansiuni coloniale din ţară agricolă în ţară industrială. Şi numai o puternică industrie naţională putea să susţină o politică de expansiune colonială şi să consolideze imperiul colonial stabilind o solidaritate de interese între metropolă şi colonii.

Dar mai presus de orice, decadenţa puterii coloniale a Portugaliei se datoreşte unirii cu Spania (1580-1640). Prin unirea sa cu Spania, Portugalia a fost tîrîtă în războaiele lui Filip II cu Olanda, Anglia şi Franţa. Flota ei a trebuit să ia parte la expediţiile navale ale Spaniei şi să îndure efectele dezastrelor suferite. Infrîngerea flotei invincibile, în 1588, a avut ca urmare distrugerea flotei de războiu portugheze. Apoi starea de războiu a permis rivalilor Portugaliei să întrebuinţeze toate mijloacele pentru a ruina comerţul portughez şi a-i răpi posesiunile coloniale. Corăbiile Portughezilor au fost urmărite, prădate şi scufundate, factoriile lor bombardate, vasalii şi aliaţii lor indigeni îndemnaţi la revoltă, posesiunile lor contestate. In secolul XVII, Olandezii ocupă coloniile portugheze din Arhipelagul malaez; în secolul XVIII, Francezii şi Englezii se stabilesc în Indii. Din imperiul colonial portughez n'a mai rămas în Oceanul Indian decît Diu, Damao (nord de Bombay), Goa, Macao şi o parte din insula Timor. Imperiul colonial portughez a durat abia un secol.

O soartă deosebită a avut Brazilia, care, descoperită la întîmplare şi multă vreme nesocotită, avea să ajungă creaţia cea mai însemnată şi capodopera colonială a Portugaliei. Spre deosebire de celelalte posesiuni portugheze, Brazilia a devenit o ţară de imigraţie şi de colonizare europeană. Alfonso de Souza, trimis în 1532 ca guvernator, împarte pămîntul în feude ereditare şi le dăruieşte unor nobili, pe care-i investeşte cu drept de jurisdicţie asupra locuitorilor de pe feudele lor. Pentru a le popula, Souza atrage toată drojdia Lisabonei — ocnaşi, falîţi, femei pierdute — şi-i ajută să întemeieze ferme care pregătesc drumul colonilor viitori. Dealungul coastei apar plantaţii infloritoare de zahăr, iar mai tîrziu de cafea şi, pentru a feri populaţia indigenă de munca silnică, guvernul favorizează introducerea sclavilor negri. In opera de ocrotire a Indienilor, guvernul a fost ajutat de ordinul Iezuiţilor, ai cărui membri au creat înlăuntrul continentului teritorii rezervate, numite „reducţiuni", unde Indienii au fost creştinaţi, deprinşi cu viaţa sedentară şi feriţi de contactul colonilor şi creolilor. Deşi sistemul nu şi-a atins decît în parte scopul, în regiunile depărtate de coastă controlul autorităţilor fiind aproape imposibil, soarta indigenilor a fost mai puţin grea decît în coloniile spaniole.

Apoi bogăţia pămîntului şi libertatea de care se bucurau colonii în aceste ţinuturi au atras din ce în ce mai mulţi coloni şi comercianţi. Brazilia s'a ridicat astfel la un grad excepţional de prosperitate, iar cînd, la începutul secolului XIX, s'a proclamat independentă, fosta colonie s'a despărţit de metropola ei „aşa cum fructul copt se desparte de pom, fără violenţă, fără mînie şi fără resentiment",

IV.— *DRUMUL SPRE VEST ŞI DESCOPERIREA AMERICEI*

Circumnavigaţia Africei a fost rezultatul unei sforţări îndelungate şi metodice. Descoperirea Americei se datoreşte „unei greşeli norocoase''. Pe baza credinţei că pămîntul e rotund şi că apusul Europei nu e separat de Extremul Orient decît prin Oceanul Atlantic, Cristofor Columb a pornit, în 1492, să descopere drumul Indiilor spre vest şi a nimerit, fără să-şi dea seama, în America.

Cum rezultă din documentele recent descoperite în arhivele Genovei, Cristofor Columb s'a născut între 26 August şi 31 Oct. 1451, dintr'o familie de ţesători genovezi, care ţinea şi un debit de vinuri. N'avea deci strămoşii nobili, n'a făcut studiile universitare strălucite, nu putea avea cultura ştiinţifică, nici relaţiile savante, nici experienţa maritimă „de patruzeci de ani'', cu care avea să se laude mai tîrziu. După ce a urmat un timp meseria tatălui său, a făcut ca marinar cîteva călătorii în Mediterană şi a luat parte la o expediţie în Anglia, apoi s'a stabilit la Lisabona, unde a trăit, împreună cu fratele său Bartolomeu, din copierea hărţilor maritime şi unde s'a căsătorit. Descoperirile portugheze, care făceau necontenite progrese, l-au atras încît s'a dus şi el pînă în Guinea portugheză. Povestirile navigatorilor, care pretindeau c'au văzut la vest de Asore, plutind pe Ocean, sculpturi de lemn, trestii uriaşe şi lemne necunoscute în Europa, confirmau indicaţiile multor hărţi care arătau existenţa insulelor aşezate în depărtarea Oceanului neexplorat. Pe de altă parte Columb a cunoscut harta şi scrisoarea celebrului medic şi astronom florentin, Paul Toscanelli, trimise unui preot portughez în 1474. Scrisoarea, care s'a păstrat, vorbeşte de un drum scurt spre Indii şi spre insula Cipangu (Japonia). „Insula aceasta e bogată în aur, în perle şi în pietre preţioase; templele şi palatele sunt acoperite cu aur masiv''. Indicaţiile lui Toscanelli, care reduceau cu o treime circonferinţa pămîntului, întăriră credinţa lui Columb că, plutind spre vest, „ar descoperi Cipangu şi alte insule necunoscute''.

In 1483, Columb ceru regelui Ioan II al Portugaliei trei caravelle aprovizionate pentru un an. La propunerea consiliului său, Ioan II declină oferta. Prin fratele său Bartolomeu, Columb reînnoi cererea sa regelui Angliei şi regelui Franţei, dar fu refuzat şi de aceştia. Atunci s'a stabilit în Spania, unde şi-a asigurat protecţia ducelui Medina Celi şi a altor demnitari dela curte. Propunerea lui fu supusă unei comisii, ai cărei membri în unanimitate o găsiră imposibilă. La intervenţia confesorului său. Isabella primi totuşi pe Columb şi, după căderea Grenadei, îi acceptă condiţiile.

Prin convenţia dela Santa-Fé, Columb primea titlul aproape princiar de amiral, vice-regalitatea tuturor pămînturilor pe care le-ar descoperi şi a zecea parte din produsul comerţului cu aceste ţări.

La 3 August 1492, Columb părăsi portul Palos cu trei caravelle şi 120 de oameni. După ce atinsese insulele Canare, se avîntă în necunoscut. Impinse de un vînt favorabil, corăbiile mergeau atît de repede încît, în zorile zilei de 12 Octomvrie, marinarii zăriră la marginea Orizontului o fâşie de pămînt. Columb credea că se află în faţa Cipangului. In realitate se afla în faţa insulelor Bahama. Cîteva zile mai tîrziu, el descoperi insula *Cuba* pe care o luă drept Cipangu, apoi insula *Haiti* pe care, din cauza climei sale asemănătoare cu a Spaniei, o boteză Hispaniola. Toate aceste insule erau locuite de oameni bruni, aproape goi, dar împodobiţi cu obiecte de aur. Convins că a ajuns în Indii, Columb i-a numit Indieni. După ce din resturile uneia din corăbiile sale naufragiate a construit prima întăritură spaniolă în Haiti, Columb a dat semnul întoarcerii şi, la 15 Martie 1493, a sosit în Spania, cu doi Haitieni şi cîteva mostre de aur, încredinţat că a descoperit ţara aurului.

Columb a mai făcut trei călătorii în America. In cursul celei de a doua (Sept. 1493 — Iunie 1496), a descoperit o serie de insule din grupul Antilelor mici, locuite de Caraibi sălbatici, dar inteligenţi, a ajuns apoi la Hispaniola, unde a găsit fortul de lemn distrus şi garnizoana măcelărită; iar în drum spre Cuba a descoperit Jamaica. Convins că la Cuba a atins continentul asiatic, s'a întors la Cadix.

Expediţia a treia (Mai 1498 — Noemvrie 1500) l-a condus la gura Orinocului şi i-a permis să atingă pentru prima oară continentul nou, iar în cursul călătoriei a patra (Mai 1502 — Noemvrie 1504 a explorat litoralul Americei centrale şi a venit în contact cu civilizaţia din Yucatan.

Columb n'a răspuns aşteptărilor pe care Spania le pusese în el. Coloniştii care l-au însoţit au descoperit ţări roditoare, dar n'au găsit comorile de aur la care se aşteptau. Ei au început să se certe între dînşii şi să trimită în Spania plîngeri contra lui Columb. Pentru a pune capăt acestor neînţelegeri, amiralul însuşi a cerut reginei Isabella să trimită un comisar care să verifice plîngerile îndreptate contra lui. Comisarul a pus pe Columb în lanţuri şi l-a trimis în Europa. Regina l-a eliberat, dar nu l-a mai lăsat stăpîn pe ţările descoperite. In ultima sa expediţie Columb şi-a pierdut corăbiile pe coasta Americei centrale şi s'a întors în Spania bolnav (1504). Columb a murit, în 1506, sărac şi aproape uitat, fără să ştie că a dat Castiliei o Lume Nouă.

Primul care anunţă lumii descoperirea unui nou continent fu Amerigo Vespucci. Originar din Florenţa, Vespucci ajunse în Spania, pela 1490, ca agent al Băncii Medici. In 1497-1498 şi 1499-1500, el întreprinse două călătorii, care-l conduseră pe coasta nord-est a Americei de Sud, numită de el Venezuela („Veneţia Mică'') din cauza locuinţelor construite de Indieni pe apă. In descrierile sale de călătorie, Vespucci a susţinut că pămîntul explorat de el aparţine unui continent nou. Umanistul german Ringmann a propus, şi posteritatea a aprobat, ca Lumea Nouă descrisă de Amerigo Vespucci să fie numită America. Numele acesta s'a generalizat la mijlocul secolului XVI.

Descoperirea lui Columb risca să aducă pe Spanioli în conflict cu Portughezii. In 1473, papa Martin V atribuise Portugaliei privilegiul exclusiv al descoperirilor. La cererea Spaniei, Alexandru VI Borgia revizui sentinţa predecesorului său şi împărţi lumea colonială între Spania şi Portugalia. Prin bula din 4 Mai 1493, toate teritoriile descoperite la est de meridianul care trece la 100 mile de Asore fură atribuite Portugaliei; iar Spaniei teritoriile descoperite sau de descoperit la vest de această linie. La protestul Portugaliei, linia de demarcare a fost împinsă cu 170 mile spre vest. (Tratatul dela Torgesillas, 7 Iunie 1494). Cum însă traseul liniei de demarcare nu era cunoscut în emisfera orientală, nu se ştia dacă Moluccele sunt în zona spaniolă sau portugheză. Intemeiat pe informaţiile că dincolo de pămîntul descoperit de Columb se află un ocean imens, care comunică cu Atlanticul printr'o strîmptoare, situată de exploratori în regiunea lui Rio dela Plata, portughezul Magellan şi-a propus să verifice dacă pe acest drum se poate ajunge la Moluce.

Spaniolii care venind din Hispaniola, se stabiliseră în regiunea Panamei de azi, aflară dela Indieni că la apus se întinde o altă mare şi un ţinut mai bogat în aur decît Spania în fier. Vasco Nunez de Balboa porni, în 1513, să descopere această mare. In fruntea unei cete de nouăzeci de Spanioli, Balboa îşi tăiă drum prin pădurile seculare şi în mijlocul triburilor duşmane şi, după douăzeci şi cinci de zile, ajunse în vîrful unui munte, de unde văzu un nou ocean. Balbao îl numi *Mare del sur*, Marea de Sud. Descoperirea lui Balboa înseamnă a doua etapă decisivă, după a lui Columb, în istoria explorării Lumii Noi.

Gura rîului La Plata, descoperită de Portughezi în 1516, fusese explorată de Diego Solis, care pieri într'o luptă cu indigenii, convins că imensul estuar e strîmptoarea care leagă Atlanticul cu *Mare del sur*. Iluzia avea să fie risipită de Magellan.

Magellan era un om de ştiinţă adevărat şi expert în chestiunile maritime. In 1504, la vîrsta de 25 ani, se duse în Indii, se bătu, timp de şapte ani, pe toate coastele Oceanului Indian, contra Inzilor, Arabilor, Egiptenilor şi Malaezilor, fu rănit de mai multe ori şi dădu dovezi strălucite de curaj, iniţiativă şi hotărîre. După expediţia din 1511, care explorase Moluccele şi adusese informaţii exacte despre poziţia şi natura acestor insule, Magellan se întoarse în Portugalia cu intenţia de-a descoperi strîmtoarea de mult căutată între Oceanul Atlantic şi *Mare del sur* şi de-a atinge spre vest Extremul orient şi ţara aromatelor. Negăsind înţelegere şi sprijin la regele Emanuel, Magellan s'a „denaturalizat" şi şi-a oferit serviciile Spaniei, care i le-a primit.

La 20 Septemvrie 1519, Magellan a părăsit, cu cinci corăbii, portul San Lucar, a coborît de-alungul coastei atlantice a Americei de Sud şi a stabilit că gura rîului La Plata nu e strîmtoarea căutată. După ce a iernat pe coasta Patagoniei şi a înăbuşit răscoala echipagiului de pe trei vase, în Octomvrie 1526, expediţia intră în strîmtoarea care şerpuieşte printre munţi înalţi, acoperiţi de gheţari. Cinci săptămîni avură corăbiile de luptat cu furtuna şi cu stîncile pînă ce ajunseră la marea deschisă, care le apăru atît de liniştită încât o numiră: *El Mar Pacifico*, Oceanul Pacific. O corabie renunţase la luptă şi se întoarse în Portugalia.

Celelalte patru se îndreptară spre nord-vest şi, împinse de vînturi regulate, după nouăzeci şi opt de zile, atinseră arghipelagul Filipinelor. In ultimele săptămîni echipajul nu mai avea de mîncare decît pesmeţi măcinaţi de viermi. „Mîncarăm rumeguş de lemn, iar şobolanii erau o mîncare atît de aleasă încât o plăteam cu o jumătate de ducat", spune unul dintre marinari, Pigafetta, în jurnalul său de bord. Dar scopul lui Magellan a fost atins. Peste partea nouă a globului, el a tras o linie care l-a condus, pe drumul de vest, la meridianul atins de Portughezi dinspre vest. Dar succesul s'a transformat repede în tragedie. Magellan a fost omorît într'o luptă cu indigenii, douăzeci şi şapte din ofiţerii lui au fost atraşi într'o cursă şi măcelăriţi; una din cele patru corăbii era atît de avariată încît a trebuit să fie arsă; alta care voia să se întoarcă la Panama pieri într'o furtună; dintre celelalte două, una singură, *Vittoria*, izbuti, sub conducerea lui Sebastian del Cano, să se întoarcă la Lisabona peste capul Bunei Speranţe. Din cei 250 tovarăşi ai lui Magellan n'au mai rămas în viaţă decît 17, şi *Vittoria* abia se mai ţinea la suprafaţa apei, cînd, la 8 Septemvrie 1522, intră în portul Sevillei. Aromatele pe care le aduse din Moluce plătiră cheltuelile întregii expediţii. Magellan dovedise că se poate ajunge în insulele aromatelor fără a atinge ţările şi mările Portughezilor, şi în 1527 Spaniolii izbutiră să stabilească legăturile directe între coasta occidentală a Mexicului şi Arhipelagul malaez.

Expediţia lui Magellan e poate cea mai glorioasă şi mai măreaţă faptă din istoria descoperirilor maritime. Magellan a descoperit drumul de vest pe care în zadar îl căutase Columb şi a condus prima călătorie în jurul pămîntului, care a revelat existenţa Oceanului pacific şi a revoluţionat concepţia geografică a lumii.

V. — *CUCERIREA LUMII NOUI*

După prima generaţie a descoperitorilor, apare, la începutul secolului XVI, o nouă generaţie, a cuceritorilor — *conquistadores* — care, împinşi de setea de aur, în patruzeci de ani, aveau să întindă stăpînirea Spaniei dela California şi Arkansas, pînă la Rio Maule, la sud de Santiago, în Chili. Cei mai vestiţi sunt Hernando (Ferdinand) Cortez şi Francisc Pizarro, dar în jurul lor sau în opoziţie cu ei se ridică un mare număr de aventurieri ieşiţi din clasa mijlocie pe care lipsa de mijloace a împins-o să caute cîştig în lupte şi aventuri: jurisconsulţi ca Quesadas şi Enciso, foşti soldaţi ai războaielor italiene ca Pedro de Valdivia, marinari ca Alvar Nunez Cabez de

Vaca, copii lepădaţi ca Diego de Almagro, boeri mici (hidalgos) ca Hernando de Soto, Pedro de Alvarado, Sebastian de Belalcazar, etc. Aceştia sunt gata să ia parte la toate expediţiile care oferă perspective de pradă şi de îmbogăţire. Spiritul care-i însufleţeşte a fost rezumat într'o frază de Cortez, cînd a debarcat în insula San Domingo: „N'am venit aici să muncesc pămîntul ca plugarii, ci să caut aur".

Colonizarea spaniolă a început cu insulele Haiti (Hispaniola) şi Cuba. Diego Colon, fiul lui Columb, numit în 1509 guvernator al Hispaniolei, pregăti colonizarea Cubei. Nouăsprezece ani după descoperirea lui, în 1511, Diego Velasquez ocupă insula şi o transformă în bază de operaţii pentru exploatarea Continentului. Intre 1517 şi 1519, Velasquez organiză două expediţii pentru recunoaşterea Americei centrale. In Februarie 1517, vreo sută de aventurieri ambiţioşi, în frunte cu Hernandez de Cordoba, debarcară în peninsula Yucatan, unde fură surprinşi să întîlnească oameni îmbrăcaţi în haine de bumbac vopsit, arături de porumb şi un oraş cu clădiri de piatră atît de monumentale şi de ciudate încît l-au numit Cairo cel Mare. Atitudinea războinică a Indigenilor a silit pe Spanioli să se întoarcă în Cuba.

A doua expediţie, condusă de Juan de Grijalva a explorat golful Caraib şi a atins coasta Mexicului actual. Pretutindeni Spaniolii au fost primiţi prieteneşte de indigeni, care se arătau bucuroşi să schimbe podoabe de aur contra perlelor de sticlă ale oaspeţilor lor. Expediţia se întoarse la Cuba cu mostre de aur şi cu povestiri minunate despre bogăţiile regelui aztec, Montezuma, care-şi avea reşedinţa într'un oraş de piatră zidit în mijlocul unui lac.

Pe baza acestor ştiri, Diego de Velasquez însărcină pe Hernando Cortez cu conducerea unei noui expediţii, care să exploreze interiorul Continentului. Hernando Cortez (1485—1547) s'a născut dintr'o nobilă familie castilană, a studiat la universitatea din Salamanca, apoi, urmărit din cauza unui duel, a plecat să-şi caute norocul în Indii. Stabilit în Hispaniola s'a semnalat prin însuşirile sale de organizator şi de conducător de oameni. Guvernatorul Cubei, Velasquez l-a luat cu sine ca secretar şi, în 1519, l-a însărcinat cu conducerea expediţiei în Mexic.

La 21 Aprilie, Cortez debarcă la Tabasco, pe coasta Mexicului, cu cinci sute de voluntari, — printre care treizeci şi doi de arbaletrieri şi treisprezece puşcaşi, — şapte tunuri şi şaisprezece cai. Populaţia indigenă îi primi cu o ploaie de săgeţi. Intervenţia cavaleriei şi superioritatea armamentului asigură Spaniolilor o victorie decisivă şi contribuie să răspîndească legenda că sunt invulnerabili. Triburile se supun unul după altul şi aduc învingătorilor aur şi sclave. La nord de locul de debarcare, Cortez întemeiază un oraş nou, *Villa Rica de Vera Cruz*, îl organizează după modelul oraşelor castilane, cu un consiliu municipal, primar etc. şi primeşte dela noua municipalitate titlul de căpitan general. Prin acest ciudat procedeu constituţional, Cortez indică limpede hotărîrea sa de-a nu recunoaşte, în ţările cucerite de el, alt stăpîn afară de regele Spaniei. Situaţia aceasta satisface deopotrivă lealismul său de cavaler şi libertatea sa de conquistador...

Inainte de a se îndrepta spre capitala Mexicului, Cortez s'a informat cu grijă asupra civilizaţiei, organizării şi caracterului popoarelor cu care avea să intre în contact.

Podişul înalt al Mexicului era sub stăpînirea Aztecilor, un popor războinic care supuse toate triburile din jurul podişului şi îşi întinsese influenţa dela Colorado pînă la Panama. „Imperiul" mexican era o confederaţie de triburi unite prin expediţii războinice comune. Regele, ales printre membrii aceleaşi familii, a lui Montezuma, era asistat de un consiliu format din şefii principalelor familii.

Triburile erau împărţite în clase. Nobilimea ereditară avea privilegiul de-a nu plăti dări, de-a locui în palate de piatră şi de a alege din sînul său pe marii demnitari ai statului. Preoţii formau clasa a doua, puternic ierarhizată sub conducerea unui preot suprem, şi foarte influentă. Ei întreţineau cultul soarelui, al aştrilor şi al strămoşilor, îndeplineau ritualul prin care asigurau poporului protecţia divină şi stabileau calendarul. Dintre practicele lor rituale, aceea care a surprins mai mult pe Spanioli a fost jertfa prizonierilor de războiu pe altarul divinităţilor lor.

Massa poporului era formată din agricultori, meseriaşi şi negustori liberi, care întrebuinţau pentru lucrările lor prizonieri de războiu reduşi în stare de robie.

Viaţa economică se întemeia pe agricultură. Aztecii nu cunoşteau animalele de muncă, nici uneltele de fier, dar practicau irigarea şi îngrăşarea ogoarelor. Pămîntul era lucrat cu sape şi hîrleţe de lemn, întărite uneori cu alamă. Plantele lor speciale erau porumbul, cartofii, roşiile, tutunul, bumbacul, palmierul, cacao etc. In afară de bisonul stepelor, America precolumbiană n'a cunoscut decît patrupede mici. Singurul animal care putea fi întrebuinţat la cărăuşie era lama, în America de Sud. Indienii nu cunoşteau nici roata, nici carul.

Aztecii făceau un comerţ destul de activ cu perle, aur, pene, articole de îmbrăcăminte, arme, vase şi produse alimentare. Meseriaşii şi negustorii erau organizaţi în corporaţii.

Din punctul de vedere al tehnicei, Aztecii erau în faza intermediară dintre neolitică şi epoca metalelor. Uneltele şi armele lor erau de lemn, piatră sau obsidiană. Dintre metale nu cunoşteau decît aurul şi cuprul, din care îşi fabricau podoabe. Bronzul şi fierul le erau necunoscute. Armele lor consistau din arcuri şi săgeţi, lănci şi suliţe, scuturi de lemn şi platoşe de bumbac.

Capitala Aztecilor, Tenochtitlan (Mexic), era zidită în mijlocul unui lac sărat şi comunica cu uscatul prin şosele de piatră. Palatele şefilor, localurile publice şi templele erau construite din piatră, iar locuinţele oamenilor de rînd, din cărămidă nearsă sau din vălătuci şi acoperite cu stuf.

Inainte de a porni contra Aztecilor, Cortez a luat o măsură care a contribuit mai mult decât toate victoriile la formarea legendei lui : a distrus toate corăbiile cu care sosise din Cuba. Tăind orice putinţă de retragere, a silit şi pe cei mai şovăitori să meargă înainte şi a încorporat în trupele sale şi pe cei 100 membri ai echipagiului.

Corpul expediţionar se compune din 400 fantasini, 15 călăreţi şi şase tunuri. Dar în drum se măreşte cu trupele triburilor supuse de Azteci sau învinse de Cortez. Văzându-şi vasalii şi aliaţii încorporaţi în armata spaniolă, Montezuma încercă mai întîi să oprească pe Cortez, trimiţîndu-i daruri bogate, apoi, neizbutind, îl invită în capitala sa. Spaniolii pătrund în Tenochtitlan, primiţi cu onoruri particulare şi găzduiţi împărăteşte. Dar Spaniolii se simt ca într'o cursă. Şoselele care leagă oraşul cu uscatul sunt întretăiate de poduri mobile şi purtarea lui Montezuma nu le inspiră prea multă încredere. După o săptămînă de îngrijorare, Cortez ia o hotărîre extraordinară : îl face prizonier pe Montezuma, în propria sa capitală, şi guvernează Mexicul prin mijlocirea lui. Dar în timpul unei expediţii contra lui Narvaez trimis de Velasquez să-l aresteze pe Cortez, Aztecii se revoltă şi după ce omoară pe Montezuma, silesc pe Spanioli să evacueze oraşul (30 Iunie 1520).

Cortez construieşte 13 corăbii pe care le transportă bucată cu bucată la Tenochtitlan, impresoară oraşul, taie conducta de apă şi comunicaţiile cu exteriorul, dar nu poate lua oraşul decît după ce-l dărîmă casă cu casă (12 August 1521). Spaniolii au cucerit Mexicul, dar n'au găsit comorile de aur la care se aşteptau.

Carol-Quintul a răsplătit succesul lui Cortez numindu-l guvernator şi căpitan general al Nouei Spanii (Oct. 1522) care se întinde dela Colorado pînă la istmul Panama.

Spaniolii au căutat să cucerească şi sudul Statelor Unite. Dar în Taxas şi Florida au întîlnit triburi primitive care n'aveau rezerve de aur. Panfilo de Nervaez a condus o expediţie în 1528 în regiunea Mississipi, dar foamea, bolile şi atacurile Indienilor i-au mistuit oamenii. Hernando de Soto, care a reînoit experienţa în 1593—1542, n'a fost mai norocos.

Dezamăgiţi, Spaniolii renunţă la regiunile din nordul Nouei Spanii. Terenul rămîne liber pentru Francezi, Englezi şi Olandezi. America Centrală şi coasta septentrională a Americei de Sud fură recunoscute între 1498 şi 1502, dar colonizarea nu începe decît în 1508, cînd Alonso de Ojeda şi Diego de Nicuesa întemeiază Castilia del Oro şi Nueva Andalusia, pe teritoriul cuprins între coasta septentrională a Columbiei şi Nicaragua. Cu ajutorul aventurierilor veniţi din Antile să-şi caute norocul pe *Tierra firme*, adică pe continent, ei întemeiară mai multe colonii : San Sebastian (1510), Santa-Maria la Antigua (1510), Nombre de Dios, care serviră ca baze de operaţii exploratorilor Americei de Sud.

După ce Vasco Nunez de Balboa descoperise, în 1513, Marea de Sud, atenţia căutătorilor de aur fu atrasă de povestirile Indienilor asupra coastei occidentale a Americei de Sud.

In 1522, Pascual de Andagoya explorase coasta Mării de Sud şi aduse informaţii despre bogăţiile unei ţări Biru, din care Spaniolii au făcut Peru. In 1524 şi 1526, Francisc Pizarro şi Diego Almagro organizează două expediţii care ating insula Gallo, la nord de equator, descopăr ogoare bine cultivate, oraşe mari şi şosele îngrijite, mărturii ale unei civilizaţii desvoltate şi ale unei ţări populate. Intreprinderea pare atît de primejdioasă încît guvernatorul Panamei dă ordin lui Pizarro să se întoarcă.

Pizarro trage în jurul lui un cerc şi invită pe acei care vor să continue expediţia să intre în cerc. Treisprezece voinici, care aveau să fie înobilaţi de Carol-Quintul, s'au declarat gata să-l urmeze. Hotărîrea lor avea să dea Spaniei jumătate din America de Sud.

Cu o corabie pe care le-o aduse Almagro, Pizarro şi cei treisprezece tovarăşi se îndreptară spre sud, aruncară ancora la Tumbez, în golful Guayaquil, bine primiţi de şeful local. Pizarro mai vizită cîteva oraşe la sud, care-i confirmară cele auzite despre puterea şi bogăţia regatului Incaşilor şi se întoarse la Panama. Expediţia durase optsprezece luni.

Cucerirea regatului Incaşilor, care se întindea dela Quito pînă la Rio Maule, pe mai mult de 35 grade de latitudine, reclama forţe însemnate. Guvernatorul Panamei refuzînd să i le dea, Pizarro plecă în Spania şi obţinu dela Carol-Quintul o audienţă, în urma căreia fu numit guvernator şi căpitan al Nouei Castilii, iar Almagro comandant la Tumbez.

Cu 180 soldaţi şi 27 cai recrutaţi în Panama, Pizarro debarcă la Tumbez, unde primeşte ceata de întărire a lui Hernando de Soto şi ştirea despre desbinările din regatul Incaşilor.

Regatul Incaşilor cuprindea ţărmul Pacificului şi podişul înalt al Anzilor, dela Columbia pînă la Chili. Regele era considerat ca reprezentantul Soarelui pe Pămînt şi, pentru a asigura puritatea rasei sale, se căsătorea cu sora sa mai mare. Adorat ca un zeu, regele repartiza pămîntul şi cirezile de lame, rezervind pentru întreţinerea Statului două treimi din toate produsele. Serviciul obligator îi procura o armată numeroasă, care i-a servit ca instrument de cucerire şi de răspîndire a cultului Soarelui.

Capitala, Cuzco, avea palate, temple şi monumente de proporţii uriaşe, împodobite cu basso-reliefuri şi plăci de aur, care au umplut pe conquistadori de uimire. Legătura între capitală şi provincii era înlesnită printr'o reţea de şosele, „cum nici Carol-Quintul, cu toată puterea lui, n'ar fi putut construi mai bune''. Două căi paralele, legate prin transversale, străbăteau regatul dela nord la sud, una dealungul mării, alta peste podişul Anzilor. Marginea acestor şosele, largi de 3—4—12 m. era întărită contra surpăturilor şi inundaţiilor cu ziduri şi cu plantaţii de copaci. Poduri de piatră sau punţi suspendate, construite din liane şi din lemn, duceau peste ape şi

prăpăstii. Caravanseraiuri ofereau călătorilor adăpost și hrană. Aceste căi de comunicație sunt cu atît mai uimitoare cu cît Incașii nu cunoșteau nici carul, nici animalele de tras. Din punct de vedere tehnic, Incașii știau să extragă și să lucreze aurul, argintul, arama, cositorul și platina, din care fabricau podoabe și unelte artistice. Ceramica și stofele lor se distingeau prin varietatea motivelor decorative și prin strălucirea culorilor. Agricultura practica irigația și îngrășarea cu guano.

Și totuși, Imperiul acesta așa de impozant ca înfățișare s'a prăbușit la atingerea cu o mînă de aventurieri. Cauze interne și externe au contribuit deopotrivă la acest rezultat. Indrăzneala și perfidia conquistadorilor au fost ajutate de anarhia internă. Cînd Pizarro s'a prezentat în numele „atot puternicului împărat Don Carlos“ la succesiunea Imperiului Inca, războiul civil dura de șapte ani. Huescar, fiul legitim al ultimului rege, fusese detronat și arestat de fratele său vitreg, Atahualpa, care, dupăce exterminase triburile credincioase lui Huescar și pe toți membrii familiei regale, și-a fixat capitala la Cajamarca și domnea prin teroare și violență.

Aflînd aceste evenimente, Pizarro părăsi litoralul, în toamna anului 1532, cu o sută de soldați și șasezeci și doi de călăreți, trecu Cordiliera occidentală și, la 15 Noembrie, ajunse la Cajamarca. Orașul era părăsit, dar armata lui Atahualpa era concentrată în apropiere. Pizarro își așeză oamenii în oraș și trimise lui Atahualpa o delegație să-l invite la „fratele său“, în Cajamarca. A doua zi, 16 Noembrie, Atahualpa veni însoțit de o escortă numeroasă, dar neînarmată și se opri în centrul orașului, în mijlocul pieții goale. Un dominican, Valverde, ieși atunci înaintea lui, cu o carte de rugăciune în mînă și cu crucea într'alta ; prin mijlocirea unui interpret, îi arătă superioritatea religiei creștine și îi ceru să recunoască suveranitatea regelui Castiliei, căruia vicarul lui Hristos pe pămînt, papa, îi concedase Lumea Nouă, pentru a o converti la dreapta credință. Atahualpa trînti la pămînt breviarul și răspunse că nu vrea să fie vasalul nimănuia.

Atunci Spaniolii, care se țineau ascunși, năvăliră în mijlocul pieții, atacară cu puștile și cu săbiile escorta și făcură prizonier pe Atahualpa. „Cum Indienii erau fără arme, au fost învinși fără primejdie pentru vreun creștin“, spune Pizarro. Spanioli evaluiază numărul victimelor între 2000 și 10.000. A doua zi, tabăra Indienilor a fost prădată, vesela de aur și de argint a casei imperiale confiscate, Indienii și cirezile lor de lame împărțite între Spanioli.

Atahualpa încercă să-și redobândească libertatea promițînd să umple cu obiecte de aur, pînă la înălțime de om, camera în care era deținut. La ordinul regelui lor, Indienii veniră în șiruri neîntrerupte, aducînd în spate vasele, plăcile și obiectele de aur ale templelor. Cantitatea necesară era aproape strînsă, cînd, sub pretextul de-a fi ațîțat poporul la revoltă, Atahualpa fu judecat de un simulacru de tribunal și condamnat să fie ars de viu. Fiindcă în ultimul moment a

trecut la catolicism, judecătorii i-au făcut favoarea de a-l sugruma înainte de a-l arde pe rug. (29 August 1533).

Despotismul teocratic al Incașilor s'a prăbușit odată cu stăpînul său. Regatul s'a destrămat ; provinciile extreme s'au separat ; pretutindeni societatea a căzut în anarhie. Favorizat de aceste împrejurări, Pizarro împinse cucerirea pînă la Cuzco, unde nu găsi însă aurul la care se aștepta. Principalele locuințe fură ocupate de conquistadori, templul fu distrus și în locul lui se ridică o biserică catolică. După ce lăsă vechea capitală a Incașilor în seama fratelui său Ferdinand, Pizarro întemeia pe țărmul mării, într'o vale frumoasă, noua capitală, Lima (18 Ian. 1535).

Acest act costitue punctul culminant al operei și al carierei lui Pizarro. Epopea cuceririi se termină cu războiul civil între cuceritori. Aurul a deslănțuit patimi și rivalități, a distrus disciplina și nu odată a primejduit cucerirea însăi. Almagro, care plecase să exploreze Chili, se întoarce în 1537, face prizonier pe Ferdinand Pizarro, și bate armata lui Alonso de Alvarado care venise în ajutorul lui Ferdinand. Francisc Pizarro strînge o armată, pune mîna pe Almagro, îl execută și împarte fraților săi Ferdinand și Gonzalo imense domenii. Același spectacol în regiunea de nord, la Quito. Comandantul portului San-Miguel, Sebastian Belalcazar, intervenise la cererea unor triburi indiene, în regiunea Equatorului, cînd află că guvernatorul Guatemalei, Pedro de Alvarado, se pregătea să atace, cu forțe considerabile, Quito. Constatînd că nu s'au găsit aici comorile așteptate, Alvarado cedează terenul lui Belalcazar în schimbul unei mari despăgubiri în bani.

In 1539, Francisc Pizarro cuceri podișul Charcas (Bolivia) și intemeiă mai multe așezări. Descoperirea minelor de argint dela Potosi atrase o mulțime de aventurieri care întemeiară alte așezări. In același timp, Pedro Valdivia exploră Chili și întemeiă Santiago (1541). Numit guvernator, Valdivia își întinse autoritatea spre sud și puse bază orașelor Concepcion și Valdivia.

Pe coasta orientală a Americei de Sud, regiunea cea mai bogată e aceea străbătută de Rio de la Plata, cel mai mare fluviu al Americei de Sud, după Amazon. Juan de Salis încercă s'o străbată în 1516, dar pieri într'o luptă cu Indienii. Zece ani mai tîrziu, Sebastian Caboto și Diego Garcia izbutiră să creeze un comerț înfloritor pe malurile fluviului. In 1536, Pedro de Mendoza întemeiă colonia Buenos-Aires. La mijlocul secolului, apărură alte cetăți pe cursul superior al fluviului : Assuncion, Ciudad Reale și Santa-Cruz, dar pătrunderea înlăuntrul continentului mergea greu. Principalul efort al Spaniei se îndrepta spre regiunile bogate în aur.

Regiunea de nord-vest a Americei de Sud, Columbia de azi, bogată în aur și smaragde și în ogoare mănoase, fu descoperită și colonizată de Gonzalo Jimenes de Quesada care o numi Noua Grenada. Făcîndu-și drum cu securile prin pădurea tropicală, luptînd unsprezece luni cu animalele sălbatice (șerpi, crocodili, jaguari) și cu foamea,

cu inundaţiile şi cu căldura înăbuşitoare, Quesada ajunse, cu 170 oameni din 900 cîţi luase la plecare, în 1537, în ţara aurului şi a smaragdelor şi o cuceri fără să întîmpine vreo rezistenţă. Cantitatea de aur găsită reamintea Gajamarca. Quesada fu ajuns aici de două alte expediţii : prima condusă de Belalcazar, care cucerise Quito şi a doua de Federmann care venea din Venezuela. Cei trei conquistadori se uniră şi întemeiară Santa Fé, care deveni leagănul viitoarei capitale a Columbiei, Bogata.

Venezuela —Veneţia Mică — fu descoperită de Columb. Carol Quintul cedă, în 1528, Welserilor proprietatea, administraţia şi jurisdicţia acestui teritoriu, în contul datoriilor contractate cu prilejul alegerii imperiale. Welserii voiau să deschidă ţara colonizării şi să caute aur în interiorul continentului. Ehinger, agentul Welserilor din Haiti, fu numit guvernator şi, în fruntea unei cete de 300 Spanioli, trimis să cucerească ţara şi să asigure dividendele capitalului plasat în întreprindere. Dar nu găsi nici minele de aur aşteptate, nici regiunile bogate şi potrivite pentru colonizare şi muri într'o ciocnire cu Indienii. Locotenentul său, Federmann, atinse după o strădanie de trei ani, Bogota, pentru a constata că Jimenez de Quesada i-o luase pe dinainte. Incercările ulterioare se terminară la fel. Proiectul de colonizare germană n'a izbutit. In 1546, Welserii vîndură drepturile lor Spaniei.

VI. — *IMPERIUL COLONIAL SPANIOL*

Scopul primelor expediţii maritime spaniole, ca şi al celor portugheze, a fost comerţul cu aromate. Cînd însă nădejdea d-a descoperi un drum mai scurt spre Indii s'a spulberat, Spaniolii au trebuit să admită că numai organizînd exploatarea agricolă şi minieră vor putea trage foloase de pe urma descoperirilor lor. Astfel după perioada cuceririi începe, pe la 1540, perioada colonizării.

Spaniolii au găsit în America ţinuturi variate prin clima, resursele, locuitorii şi civilizaţia lor. Ei au descoperit plante folositoare, legume (pătlăgele roşii, cartofi), porumb, cacao, tutun, bumbac şi palmier. Fauna le-a oferit posibilităţi mai puţine. America nu cunoştea nici unul din animalele a căror îmblînzire şi utilizare raţională a fost unul din factorii esenţiali ai civilizaţiei europene şi asiatice. In afară de bizonul savanelor, America nu poseda decît animale mici, nepotrivite pentru ham, jug sau şea; numai lama din Peru putea fi utilizată pentru transportul cu spatele. Carul şi roata erau necunoscute.

Spaniolii au aclimatizat, grîul, orzul, orezul, trestia de zahăr, portocalii, lămîii, măslinii, viţa de vie şi au introdus animale necunoscute în Lumea Nouă : calul, asinul, capra şi oaia, care au reuşit atît de bine, încît America a devenit cel mai mare rezervor de materii prime şi de articole alimentare din lume.

Populaţia Americei, cuprinsă sub numele generic de „Indieni'' sau „Piei-Roşii'', era foarte inegal repartizată şi prezenta dela Caraibii antropofagi şi sălbaticii din peninsula Yucatan pînă la Aztecii din Mexic şi la Incaşii din Peru o mare varietate de tipuri umane şi de civilizaţii

In perioada cuceririi, Spaniolii au distrus triburi fără apărare şi au redus popoare întregi în robie, după ce le-au răpit comorile, pămîntul, vitele şi casele. Dar Englezii care, în acelaşi timp, întreprinseră cucerirea şi colonizarea Irlandei n'au aplicat metode mai umane, şi ei n'aveau, ca Spaniolii, de luptat cu „furtuna, naufragiile, foamea, revoltele, căldura, frigul, molimele şi lipsa extremă a tuturor lucrurilor necesare'', care despoaie pe om de toate deprinderile civilizaţiei şi-l lasă din ce în ce mai „indiferent faţă de distrugerea vieţii, fie vorba de viaţa animalelor, adversarilor, tovarăşilor sau de a sa proprie, lăsîndu-i totuşi destoinicia şi perspicacitatea de om şi făcîndu-l crud, îndrăzneţ şi lacom ca fiara cea mai sălbatică din codru''.

In sfîrşit, Spaniolii n'au urmărit, ca alte popoare europene, distrugerea sistematică a Indienilor, în virtutea superiorităţii rasei şi civilizaţiei lor. Dimpotrivă, dintre popoarele colonizatoare, Spaniolii şi Portughezii singuri au recunoscut în Indieni „oameni adevăraţi'', pe care au căutat să-i creştineze şi cu care s'au amestecat, înlesnindu-le asimilarea la civilizaţia europeană. Nicăeri nu s'au păstrat mai mulţi Indieni decît în coloniile spaniole şi portugheze.

Solul şi subsolul coloniilor au fost declarate proprietatea Coroanei. Exploatarea minelor a fost concesionată unor particulari sau unor societăţi, care trebuiau să dea Coroanei jumătate sau o treime din producţie.

Pămîntul a fost împărţit în latifundii şi distribuit conquistadorilor, curtenilor, favoriţilor şi ordinelor religioase. Aceste concesiuni prezentau toate caracterele feudelor castillane şi s'au numit *encomiendas*. Pentru a le pune în valoare, autorităţile au repartizat fiecărui Spaniol un număr de Indieni. Acest sistem, sacţionat prin decretul din 1509, s'a numit *repartimiento*. Cu timpul, feudul *(encomienda)* şi şerbii repartizaţi pentru a-l munci *(repartimiento)* au ajuns sinonime. In schimbul muncii lor, Indienii trebuiau să primească hrană, îmbrăcăminte, adăpost şi învăţătura creştină. Dar aceste obligaţii n'au fost respectate şi Indienii au fost trataţi ca sclavi.

Impotriva acestor abuzuri, s'au ridicat proteste chiar din sinul cuceritorilor. Cel mai elocvent a fost al dominicanului Bartolomeu Las Casas care, în 1517, s'a adresat regelui. Induioşat, Don Carlos a ordonat ca Indienii să fie trataţi ca oameni şi convertiţi la creştinism. Dispoziţiile acestea, reînnoite an de an, n'au fost observate, pînă cînd Coroana, prin regulamentul din 1542, a proclamat emanciparea Indienilor. Dar ceeace, mai mult decît dispoziţiile legislative

a contribuit la îmbunătățirea sorții Indienilor, a fost înlocuirea lor cu sclavi negri aduși din Africa și progresul organizării Imperiului.

Imperiul spaniol se întindea din California pînă în Chili, cuprinzînd Mexicul, America Centrală, Venezuela, Columbia (Noua Grenadă), Peru, Chili, Rio de la Plata și Antilele. Aceste teritorii formau două vice-regate, Mexico (organizat în 1534) și Peru (în 1542), la care aveau să s'adauge, în secolul XVIII, Noua Grenada (1717) și Rio de la Plata (1776).

Primele rudimente de organizare datează din timpul lui Columb, dar marile instituții au fost create sub Carol-Quintul.

La început, coloniile s'au organizat spontan, după modelul orașelor castillane, cu *ayuntamiento, alcade, regidores* (Consiliu municipal, primar, consilieri). In colonii aceste municipalități s'au numit *cabildo*. Membrii lor erau aleși de coloni, și autoritatea lor se întindea nu numai asupra orașului, ci și asupra regiunii dimprejur.

Autoritatea municipalităților a trecut treptat în mîinile unui tribunal și consiliu administrativ instituit în 1511 de guvernul metropolitan, și numit *audiencia* începînd cu anul 1526. Prima *audiencia* a fost creată pentru Hispaniola, a doua pentru Mexic. In cursul secolului XVI, toate coloniile au fost înzestrate cu *audiencias*. Președintele audienței devine repede un agent executiv, care în caz de vacanță, ține locul guvernatorului, iar atribuțiile administrative și guvernative ale audienței întrec pe cele judecătorești. In Mexic și Peru, președintele, care e în acelaș timp guvernatorul coloniei, poartă numele de vice-rege.

Vice-regele, numit direct de rege, era investit cu aceleași puteri pe care regele le exercita în Spania. El guverna, administra și conducea justiția; în caz de războiu, comanda flota și armata. Dar, la expirarea mandatului său, care era de trei ani, trebuia să rămînă în colonie șase luni, ca simplu particular, pentru a răspunde de eventualele reclamații ale foștilor săi administrați. In coloniile de însemnătate mai mică, regele era reprezentat de un guvernator, înzestrat ca și vice-regele cu atribuții administrative, judecătorești, financiare și militare. Provinciile de ordin secundar erau conduse de intendenți. Vice-regii, guvernatorii și intendenții, trebuiau să-și lase familia în Spania, să nu se ocupe cu afaceri, să trateze bine pe Indieni și să depună la intrarea în funcție o cauțiune care să garanteze executarea sentinței în caz că ar fi fost condamnați la expirarea mandatului lor.

Instituțiile locale, răsărite spontan în perioada cuceririi, au fost deci subordonate autorității metropolitane. Coroana ia conducerea directă a coloniilor, considerate provincii transoceanice și o exercită prin Consiliul Indiilor, creat de Ferdinand Catolicul în 1511, și definitiv organizat în 1524 de Carol-Quintul. Compus din opt consilieri, un fiscal și doi secretari și prezidat de marele cancelar al Indiilor Consiliul pregătea legile și ordonanțele pentru colonii, propunea can-

didați pentru toate posturile civile și eclesiastice și supraveghea activitatea funcționarilor din colonii. Sediul Consiliului era la Madrid și nimeni, în afară de rege, nu putea interveni în deliberările membrilor lui.

Organul executiv al consiliului a fost *Casa de Contratación*, întemeiată în 1503, după modelul Casei da India din Lisabona. La început, Casa de contratación a fost o societate particulară de negustori, la care guvernul a făcut apel pentru organizarea comerțului transoceanic. Reorganizată prin ordonanțele dintre 1534 și 1543, a devenit un adevărat minister al Comerțului, care supraveghea aplicarea legilor relative la comerțul cu America, înregistra ieșirea și intrarea corăbiilor și judeca diferendele între comercianți. *Casa* fixa data plecării flotelor, navlul, tonajul și destinația corăbiilor. Organizarea și administrația Casei se complicară încît ajunse să monopolizeze întreg comerțul colonial.

Pentru înlesnirea controlului, traficul transatlantic a fost concentrat la Sevilla. In 1529, Carol Quintul autoriză alte șapte porturi din Atlantic și două din Mediterană să trimită corăbii în America, dar la întoarcere toate trebuiau să treacă prin Sevilla. In America, licența de-a îmbarca și debarca mărfuri a fost rezervată porturilor Havanei, Vera-Cruz (pentru Mexic), Nombre de Dios (pentru Columbia și Venezuela), Panama și Callao (pentru țările de pe malul Pacificului).

Casa de Contratación organiza două flote pe an, compuse din cel puțin 10 vase de comerț și un bastiment de războiu. Prima flotă pleca în Martie spre Mexic, a doua în Noemvrie pentru Panama. La întoarcere cele două flote se uneau în Antile și se întorceau împreună pentru a se apăra mai ușor împotriva piraților englezi, francezi și olandezi, care le pîndeau pentru a le prăda încărcătura de metale prețioase.

Numărul corăbiilor care compuneau cele două flote a crescut necontenit pînă la sfîrșitul secolului XVI, cînd s'a ridicat la 100-120. Tonajul maxim n'a trecut însă de 9.000 tone. Firește, aceste cifre nu reprezintă volumul total al comerțului cu Indiile Occidentale. In afară de corăbiile izolate care făceau comerț pe riscul lor, contrabanda s'a desvoltat în proporții atît de considerabile încît la sfîrșitul secolului XVI întrecea comerțul oficial.

Comerțul cu coloniile era foarte variat. Spania exporta articole alimentare (vin și untdelemn), stofe, metale (aramă și mercuriu), instrumente și arme de fier, mobile, articole de lux și sclavi negri. Coloniile exportau metale prețioase, apoi zahăr, bumbac, cacao, tutun, lemn de preț, materii colorante. Locul cel mai însemnat îl ocupă însă metalele, mai ales argintul.

In primii șaizeci de ani ai colonizării, cantitatea de aur și de argint importată din America a fost evaluată la circa 30.000 kg de argint, față de 59.000 kg produse în Europa. Cantitatea de aur era de 1.500 kg. pe an pentru Europa, 3.260 kg. pentru America și 2.400

kg pentru Africa. Producţia americană n'a sporit deci în măsură considerabilă stocul de metale preţioase al Europei.

O schimbare radicală se produce abia începînd cu anul 1545, cînd se descoperă minele de argint dela Potosi, în partea septentrională a Perului. In timp ce producţia europeană se menţine, în a doua jumătate a secolului XVI, în jurul cifrei de 60.000 kg de argint, media americană atinge între 1545-1560 cifra de 311.000 kg pe an, pentru a se ridica între 1581-1620 la 420.000 kg. In acelaşi timp, producţia anuală de aur se fixează în jurul cifrei de 4.000 kg, pe cînd Europa nu mai dă decît 1.000 kg. pe an.

Producţia masivă de argint răstoarnă echilibrul dintre metale. Aurul, care, în 1545, era de 10,75 ori mai scump decît argintul, ajunge la sfîrşitul secolului, de 15 ori mai scump. Urmarea a fost o urcare bruscă a preţurilor, care începe să se resimtă la mijlocul secolului.

Expediţiile masive de metale preţioase au permis lui Carol-Quintul, mai ales după descoperirea minelor de argint dela Potosi, să acopere deficitul bugetelor sale, să susţină cheltuelile războaielor şi ale Curţii şi să gajeze imprumuturi urgente. Dar efectul asupra economiei spaniole a fost dezastruos.

Descoperirile geografice n'au schimbat structura economică a Spaniei. Incercarea lui Ferdinand Catolicul de-a creea o industrie spaniolă n'a dat decît rezultate parţiale. Industria textilă şi metalurgică din Sevilla, Toledo şi Valencia nu era destul de desvoltată pentru a elibera Spania de produsele străine. Spania a rămas o ţară exportatoare de materii prime, îndeosebi de lînă şi de metale. Pentru a alimenta comerţul său cu coloniile, a trebuit să facă apel la industriile străine. Astfel cantitatea considerabilă de metale preţioase adusă anual din America a fost risipită fără folos pentru economia Spaniei. Partea negustorilor trecea graniţa pentru a plăti mărfurile pe care industria spaniolă nu era în stare să le producă; iar a cincia parte — *el quinto* — din producţia de metale preţioase care revenea regelui era scontată de mai înainte la bancherii germani şi italieni. Adesea transportul de aur nici nu ajungea să atingă pămîntul Spaniei şi era deja expediat în Italia, Germania şi Flandra.

Ambasadorul venețian, Francesco Vendramin, a calculat în 1595 că, din 260 milioane de ducaţi ajunşi în Spania, n'au rămas, sub formă de monedă şi argintărie, decît 56 milioane. Cum spunea un proverb spaniol, aurul american a căzut asupra Spaniei, ca ploaia asupra acoperişului, pentru a se scurge repede mai departe. Exemplul Spaniei dovedeşte că nu aurul, ci munca e adevăratul izvor de bogăţie al unei ţări.

VII. — *URMARILE DESCOPERIRILOR GEOGRAFICE*

Deoscoperirile geografice, noutatea şi abundenţa produselor importate în Europa, afluxul unor mari cantităţi de metale preţioase

şi începutul expansiunii coloniale, au avut repercusiuni adînci şi multiple asupra desvoltării statelor europene.

Descoperirile geografice au lărgit considerabil domeniul comercial, limitat pînă în secolul XV la relaţiile Europei cu Siria şi Egiptul. Circumnavigaţia Africei permite Europenilor să se aprovizioneze direct în „ţara aromatelor" şi să păstreze pentru dînşii tot beneficiul acestui comerţ. Rezultatul e creşterea volumului afacerilor şi scăderea bruscă a preţurilor. O singură corabie portugheză de 500-600 tone cuprindea mai multă marfă decît o caravană întreagă şi marfa, venind direct, se vinde la Lisabona de 3-5 ori mai eftin ca la Veneţia. Aromatele şi colonialele încep să devie articole de consumaţie curentă.

Descoperirile geografice au deplasat căile şi centrele comerciale. In locul Mediteranei şi Balticei, mări închise, Atlanticul devine centrul comercial al lumii. Ţările de pe malul Oceanului Portugalia, Spania, Franţa, Anglia devin principalele puteri economice şi comerciale. Veneţia e silită să se mărginească la comerţul cu Imperiul otoman, iar Hansa germană pierde supremaţia Balticei şi se disolvă.

Descoperirile geografice revelă Europei posibilităţile economice ale Americei. După perioada de cucerire, Spaniolii încep să pună în valoare solul coloniilor lor, aclimatizează plantele şi animalele necunoscute în Lumea Nouă, şi trimit agricultori şi muncitori experţi în arta irigaţiei. Ei răspîndesc în Europa plantele specifice ale Americei: tutunul, porumbul şi cartofii. Colonizarea spaniolă a făcut din America centrul de aprovizionare cu alimente şi cu materii prime al lumii şi debuşeul ideal pentru ţările suprapopulate ale Europei. Oceanul Atlantic a devenit astfel axa comercială a lumii.

In sfîrşit, descoperirile geografice au risipit iluzia cosmogoniei medievale şi, revelînd omenirii măsura exactă a globului pămîntesc, „i-a permis, ca, la dimensiunile spaţiului pămîntesc învins, să recunoască cu mîndrie şi curaj propria sa mărire".

ANDREI OŢETEA

ÎNSERARE

Eram în casă singuri numai noi,
Atît de singuri că ne-am auzit
Bătaia inimei în amîndoi
Cînd am tăcut și ne-am privit.

Și parcă'n trup pentru întîia oară
Am fi simțit, crescînd, cum se răsfrînge
O floare stranie de sînge
Ce-a început să doară.

Și-am stat nedumeriți și-am ascultat
Petalele în noi cum se desfac, —
Răsad din cine știe care veac
Misterios și'ndepărtat.

Eram așa de singuri..., lumea toată
Văzută prin fereastra violetă
Era alături cum ar fi o planetă,
Indiferentă și necercetată.

Credeam că timpul a rămas afară,
Că nu mai este trecere nici moarte,
Cînd am văzut că'n casă ne desparte
Intrată pe furiș, aceiaș seară.

Și noi, prin înserarea tot mai groasă
Care intra nestăvilit în casă
Simțeam cum chipurile se desfac
Ca aruncat într'un fund de lac
De-asupra cărui a'nceput să ploae, —
Și'ncetul cu încetul în odae
Parcă pierduți în fum și în trecut
Noi nu ne-am mai văzut...,

Da'n umbra serii tot mai mare
Intr'un reflex bizar din geam,
Eu dinții tăi îi mai vedeam,
Ca niște flori de lăcrămioare.

DEMOSTENE BOTEZ

SURORILE SIAMEZE

Erau prietene intime din copilărie, de pe băncile pensionului. Şi pînă acum, cînd se apropiau de al şasezecilea an, lunga, strînsa şi luminoasa lor amiciţie nu fusese umbrită de nicio ceartă; nici măcar de vreo neînţelegere, fie ea oricît de vagă şi oricît de trecătoare.

— Iţi dai seama de lucrul acesta, Elise?

— Da, Marie, de sigur...

Zîmbeau mulţumite. Erau două bătrînele cochete. Din poşeta fiecăreia, nu lipsea niciodată pudriera. Le unise, odinioară, viaţa în toată complexitatea ei: fuseseră amîndouă frumoase; se măritaseră cam în acelaşi timp; bărbaţii lor se nemeriseră prieteni; făcuseră aceleaşi călătorii, luaseră parte la aceleaşi petreceri, vizitaseră expoziţia dela Paris, din 1900, împreună; amîndouă rămăseseră văduve tinere şi după aceia, nu se mai recăsătoriseră. Amintirile uneia erau şi amintirile celeilalte. Aceleaşi nădejdi, aceleaşi avînturi, aceleaşi bucurii şi aceleaşi dureri brăzdaseră vieţile lor paralele, aproape identice. Aveau aceleaşi gusturi. Le plăceau aceleaşi cărţi. Gîndiau la fel asupra vieţii, asupra oamenilor. Se vedeau aproape în fiecare zi. Iar în zilele, în care vremea rea, un acces de gută sau o durere reumatică le împiedeca de a se întîlni, îşi telefonau. Vorbiau ore întregi. Cei care le cunoşteau, se întrebau curioşi, dar şi cu o răutăcioasă ironie: ce vor fi mai avînd să-şi spună, după atîţia şi atîţia ani de zilnică vieţuire împreună?

In vremea din urmă, de cînd Bucureştii au început să înalţe către cer uriaşele „blokuri'', şi-au luat două apartamente mici, în acelaşi imobil, la acelaşi etaj.

— Ca să fim mai aproape, Marie...

— Da, Elise, de sigur....

Mîncau la aceeaşi pensiune. Refuzau amîndouă mîncărurile cu sos, fiindcă amîndouă preferau rasolul şi carnea friptă.

Dacă una dintre ele trecea pe la Teatrul Naţional şi vedea pe afiş „Hamlet'', cumpăra două bilete şi abia după aceia întreba, sigură de răspunsul pe care-l va primi:

— Il mai vedem odată, da?

— Da, draga mea, cu plăcere....

Se îmbrăcau la aceeaşi croitoreasă. Cumpărau pantofi de aceiaşi marcă. Modista le făceau aceleaşi pălării. Işi făceau primblarea în Cişmigiu sau la şosea, în aceleaşi zile ale săptămânii, la aceeaşi oră, pe aceeaşi alee.

La pensiunea la care luau masa, li se spunea „bătrînele surori siameze''. Porecla fusese născocită de o tînără şi glumeaţă funcţionară dela Poştă, care mînca tot acolo. Aruncată într'o seară de veselie, porecla aceasta trecuse dincolo de zidurile pensiunii şi răzbătuse în intreg cercul, de altfel foarte redus, în care se desfăşura vieaţa monotonă a celor două bătrîne. „Surorile siameze'' le spunea, acum, portarul blokului în care locuiau, coritoreasa, modista, droghistul din colţ de unde îşi cumpărau amîndouă aceeaşi pudră, aceeaşi apă de colonie, acelaşi săpun...

In adevăr, erau atît de mereu împreună, erau atît de perfect la fel, încît nu mai păreau două fiinţe legate printr'o strînsă prietenie, ci făceau una şi aceeai fiinţă, o singură vieaţă, o singură existenţă cu două faţete, dar cu două faţete identice.

De aceia, erai înclinat să crezi că Oficiul stării civile numai din greşală le eliberase acte de naştere deosebite după cum Biroul Populaţiei tot din eroare dăduse fiecăreia câte un carnet de identitate...

*
* *

De mulţi ani de zile, Marie şi Elise îşi făceau cura în aceeaşi lună — Iulie — la Călimăneşti. Descindeau în fiecare an la aceeaşi vilă— una dintre cele mai vechi, aşezată pe minunata şosea dintre Călimăneşti şi Căciulata. Mica localitate de pe malul Oltului se transformase an cu an, crescuse vară cu vară sub ochii surorilor siameze. Vile noi, moderne, cochete sfişiau acum cu albul zidurilor lor, cadrul verde al staţiunii de munte. Bătrînele însă, rămăseseră credincioase vilei celei vechi, în care locuiseră pentru întîia dată, acum atîţia şi atîţia ani...

Marie şi Elise au vorbit atît de mult, şi-au spus atît de multe în lunga şi intima lor prietenie, încît aveau impresia că nu-şi mai ascund nimic. Cu o şiretenie înăscută şi oarecum inocentă, fiecare dintre ele tăinuise celeilalte anumite lucruri. Erau sectoare de viaţă, fragmente de existenţă, pe care şi una şi cealaltă şi-le înconjurase cu tăcere, şi-le păstrase, şi-le ferecase numai pentru sine. Aşa de pildă, nici una nu ştia la cît se ridică economiile băneşti ale celeilalte, după cum — în tinereţe — nici una nu încredinţase celeilalte micile ei secrete sentimentale. Aceste dezertări dela îndatoririle unei depline prietenii, li-se păruseră la început cu totul fireşti, iar acum nici nu le mai luau în seamă. Uitaseră că sunt şi lucruri pe care

și-le ascund. Vorbiseră atît de mult, încît erau încredințate că și-au spus tot....

Ziua aceea de vară trecuse, la Călimănești, așa cum treceau acolo, toate.

S'au sculat de dimineață. Au ieșit pe terasa vilei. Elise a făcut aceeași remarcă, pe care în ajun o făcuse Marie:

— Păcat că domnu Economu n'a introdus electricitate și n'a pus bae în vila asta!

Marie a răspuns cu vorbele, cu care în ajun răspunsese Elise:

— Păcat, draga mea. Dacă nu pune bae și electricitate, la anul îl vom părăsi pe domnu Economu....

— De sigur, Marie.

Vorbind astfel, știau totuși că și la anul vor fi tot chiriașele d-lui Economu, proprietar și pensionar C. F. R.

Cerul era limpede. Doar departe, într'un vîrf de munte, un nouraș alb se agățase ușor și spumos, ca o dantelă fină, pierdută de o vilgiaturistă cochetă și distrată. Dintre văi, se ridicau clăbuci de aburi, ca din uriașe cazane care fierbeau nevăzute, ascunse în adîncul pămîntului. Oltul curgea vuind monoton și neîntrerupt. Soarele dimineții arunca bănuți mici, de argint, pe unda sglobie și clară. O adiere înviorătoare gîdila frunzișul de un verde mat.

In fața vilei, s'a oprit o trăsură cam veche, puțin înclinată pe dreapta, ca și cînd ar fi voit să-și găsească astfel, un somn odihnitor, cu doi cai mici, slabi, osteniți. E birja bătrînului Toma. Vine în fiecare zi, la același ceas, ca să le ducă la Căciulata.... S'au urcat în birje. Bătrînul Toma a mormăit pe sub mustățile groase, lăsate pe oală: „săru'mîna"! Caii, cînd au simțit „mușterii" în trăsură, au pornit singuri, fără niciun îndemn, nici din gură, nici din bici. Ei își împlineau lucrul lor, ca doi funcționari conștiincioși, dar lipsiți de orice urmă de entuziasm. In aerul străveziu, se auzia țăcănitul ritmic al potcoavelor pe șosea. Alături, Oltul își ducea undele multe și crețe, ca niște sîrme de oțel în bătaia luminii de dimineață. Cînd și cînd un automobil trecea ca o furtună, sfîșiind văzduhul cu sunetele sălbatece ale claxonului. Atunci, surorile siameze își scoteau evantaele și-și făceau vînt, ușor, ca să alunge praful stîrnit de vehiculul sforăitor.

La Căciulata, au coborît. N'au plătit cursa. Ca să nu-și încurce viața cu prea multe socoteli, plătiau odată pe săptămînă, Sâmbăta. Toma s'a întors în Călimănești, ca să ia alți mușterii. Marie și Elise, după ce își beau apa, măsurînd aleile din jurul pavilionului de cură, se întorceau pe jos, la vilă. Primblarea aceasta era una din marile bucurii ale vieții lor cenușii. Cunoșteau fiecare piatră, fiecare copac. Știau că aici, un vilegiaturist, s'a iscălit—„ce gust!"— cu briceagul pe coaja unui stejar. Dincolo, e o bancă unde trebuiau să se odihnească un sfert de oră. Popasul acesta făcea parte din ritualul zilei. Drumul, pe care l-au făcut de atâtea ori, nu le mai

spunea nimic nou, ca o veche cunoștință puțin plictisitoare, dar totdeauna binevenită. Dar a străbate zilnic această distanță, li se părea o mare ispravă, un act de frumoasă voinicie, o dovadă de putere, de sănătate, de viață...

Și-au băut cafeaua cu lapte pe terasa Hotelului Statului. Au citit jurnalul, împărțindu-și foile pe din două: cumpărau o singură gazetă, pe care într'o zi o plătia Elise, în ziua cealaltă Marie.

— Marie, tu crezi c'o să avem războiu?

— Nu cred, Elise. Dar tu?

— Nici eu nu cred, Marie...

Muzica militară a ocupat chioșcul din mijlocul parcului. Instrumentele de alamă lucesc în soare. „Șeful" s'a urcat la pupitru. A rotit o privire semeață, peste capetele soldaților, în parc și pe terasa hotelului. Și-a netezit mustața tunsă cu grije deasupra buzei. Cu vărguța, pe care o socotea un sceptru, a ciocănit de trei ori în pupitru și a dat semnalul. Mai întâiu, marșul. Pe urmă, „Valurile Dunării".

Surorile siameze au trecut șoseaua și au coborît jos, în Ostrov. Deacolo, de departe, muzica militară se aude mai discret, mai plăcut. O umbră deasă, răcoroasă, stăpînește aleile. Pe malul Oltului, la strand, un mozaic de culori: copii, femei, bărbați în cele mai variate costume de baie, în halatele cele mai ciudate „fac plaje". Deși bătrîne, surorile siameze primesc cu voe bună toate aceste inovații. Viața lor netedă nu le-a înăcrit sufletele... De aceea, poate, nici nu-și dau seama că sunt bătrîne.

...Și ziua trece încet, la fel cu cea de ieri, la fel cu cea de mîine, după un program care nu este scris, dar care tocmai pentru aceasta este cu atît mai sever, cu atît mai poruncitor.

*
* *

Seara se furișase de mult, din munți, jos în albia Oltului. Își așternuse mai întâiu un văl albăstrui, ușor, pe vale, pe șosea, peste vile. Apoi, albastrul se întunecase încet-încet; vălul la început străveziu se împînzise clipă cu clipă. Luminile se aprindeau pe rînd, în parc, în vile. O plută cobora pe apă. Plutașii aprinseseră focul, ca să-și facă mămăliga. Flacările călătoare licăriau peste unde, pieriau în desișul copacilor, apăreau iarăși, cînd malul era gol. Pluta vag luminată călătorea departe. Silueta de cărbune a cîrmaciului se estompa fantastică, în jocul limbilor de aur.

La restaurant, orhestra cînta de zor. „Discurul" atacase cu patos:

Iți mai aduci aminte doamnă?
Era tîrziu și era toamnă...

Versurile lui Cincinat Pavelescu, pe care cei mai mulți le cred ale lui Ion Minulescu, răsunau în noaptea caldă de vară și ajun-

geau pînă la vila d-lui Economu. Surorile siameze şedeaua pe terasă. Aşteptau, ca în fiecare seară, să treacă acceleratul de 10 jumătate spre Ciineni. Departe, prin frunziş, pe celalt mal al Oltului, va apărea ochiul roşu al locomotivei. Apoi, se va auzi uruitul grav, metalic al roţilor. Un fluerat: acceleratul se va opri un minut în halta Ostrov. După un minut, un alt fluerat: cu opinteli grele, trenul va porni mai departe; ferestrele luminate vor licări prin frunzişul de pe malul rîului. Incet, încet, luminile şi uruitul lui se vor pierde în noapte departe spre munte. Călătorii coborîţi în haltă se vor urca pe podul plutitor, care—vag luminat de un felinar chior—va străbate Oltul şi-i va aduce în Călimăneşti, ca să se împrăştie prin vile şi hoteluri.

In clipa aceia, exact la 11 fără un sfert, surorile siameze se vor duce să se culce, aşa cum fac în fiecare seară de atâţia ani de zile.

Miine vor face o excursie la Brezoi. Excursia aceasta, care se repetă în fiecare an, ia totuşi de fiecare dată proporţiile unui eveniment de deosebită însemnătate. Pregătirile ei par pregătirile unei expediţii îndrăsneţe, plină de primejdii. Bătrînul Toma a fost vestit cu o săptămînă înainte şi, de-atunci, în fiecare zi i s'a reamintit, cînd de Marie, cînd de către Elise: „Vezi, nu uita moş Toma, Vineri mergem la Brezoi''. „Nu, cucoană, cum să uit, păcatele mele! Doar sunt birjar bătrîn, se poate'' ?

Acum, seara, Elise face o pasienţă. Marie urmăreşte rînduiala cărţilor. Lampa cu abajur verde le luminează vag pe amîndouă.

— Numai de-ar veni, moş Toma, mîine la 7 fix să ne ia... N'aş vrea să ne apuce căldura pe drum...

— La asta mă gîndeam şi eu, acum.

Nici Elise, nici Marie nu se gîndea la moş Toma. Era 15 Iulie: se împlineau douăzeci şi trei de ani dela moartea lui Andrei Cornea, prieten cu bărbaţii lor, prieten cu ele. In fiecare an, la 15 Iulie, fiecare îşi aducea aminte, fiecare îşi spunea de dimineaţă: „Azi a murit Andrei''. Dar nici una nu-şi destăinuia gîndul acesta. Aştepta să şi-l destăinuiască cealaltă. In tot lungul acestei zile, fiecare îşi tăinuia amintirea bunului camarad cu o discreţie cochetă şi duioasă. Către seară însă, nevoia sufletească a unei eliberări, a unei împărtăşiri în comun le covîrşia, le silia să vorbească. In unii ani, Elise fusese aceea care, nemai putîndu-se împotrivi acestei nevoi, vorbise cea dintâiu: „Marie, acum mi-adusei aminte... Azi, avem 15, nu? Parcă azi a murit bietul Andrei... Nu-i aşa'' ? In alţi ani, Marie întrebase cu aceleaşi reticenţe, cu aceeaşi inocenţă prefăcătorie: „Elise, cînd avem 15? Mîine? Nu? Chiar azi?.... Cum trece vremea, draga mea... Atunci, azi a murit sărmanul Andrei... Tu ai memoria mai bună. N'a murit la 15'' ?

In seara aceea, amîndouă simţiau nevoia să vorbească despre prietenul lor şi al bărbaţilor lor, despre omul care ani de zile le

înveselise casele, le luminase petrecerile cu verva lui scinteetoare, cu farsele lui totdeauna izbutite, cu glumele lui de cea mai bună esenţă. Dar amândouă aşteptau, dădeau tîrcoale acestui subiect atrăgător, pîndiau prilejul şi apoi, cu sfială, îl lăsau să treacă: cealaltă poate, va deschide vorba despre Andrei...

— Astă seară o să vină lume multă cu acceleratul. Avem 15 Iulie, zise Elise, mestecînd cărţile pentru o nouă pasienţă.

— Da, da, răspunse Marie. La 1 şi 15, vizitatorii se schimbă, figurile se înoesc. Unii pleacă..., alţii vin...

— Mîine, o să vedem multe feţe noi...

— Da, Elise... Avem 15 Iulie...

— Da, Marie... Peste două sptămîni, împlinim luna... ne întoarcem la Bucureşti...

— Exact... 15 Iulie... Au şi trecut două săptămâni de cînd suntem aici...

Marie, urmărind distrată pasienţa Elisei, nu se mai putu stăpîni:

— Elise... parcă azi a murit Andrei... la 15 Iulie, nu?

— Da, Marie... Ai dreptate. Se împlinesc douăzeci şi... câţi de ani? Parcă douăzeci şi trei...

— Da, da.... Douăzeci şi trei de ani. Cum trece vremea! Bietul Andrei...

Din clipa aceea, începu depănarea amintirilor. Aceleaşi ca şi anul trecut; ca şi acum doi ani; ca întotdeauna de cînd le murise prietenul comun. Aceleaşi, ca şi la anul, ca şi peste zece ani, pînă la sfîrşitul vieţilor lor.

Marie istorisi, cu aceleaşi note de detaliu, excursia la Cernica, masa la mînăstire, întîmplarea cu stareţul... A, bietul Andrei i-a făcut-o stareţului... Cînd a băgat de seamă omul că este victima unei farse, a rîs şi el, au rîs şi călugării, au rîs şi ceilalţi vizitatori... Nebunul de Andrei... Marie rîde şi acum cu lacrimi, cînd îşi aminteşte lucrurile acestea.

Elise aştepta cu oarecare nerăbdare, ca prietena ei să sfîrşească această povestire, pentru ca — la rîndul ei — să istorisească şi ea primblarea la Căldăruşani, cînd s'a îmbătat birjarul... Bărbaţii o sfecliseră: cine o să mîne caii la întoarcere? Andrei căuta să-i alarmeze şi mai mult: vor trebui să rămîie peste noapte la mînăstire... aşternuturile nu sunt tocmai curate... mai bine să doarmă afară, pe cîmp... Afară? Bărbaţii nu dormiseră niciodată sub cerul liber. Ele, femeile, rîdeau pe înfundate, fiindcă Andrei le spusese să n'aibă nicio grije, va mîna el şi chiar în seara aceia vor fi înapoi, la Bucureşti... Era o seară minunată. Ce lună plină! Andrei mîna... ce bine mîna! Caii tropăiau pe şosea iar pe capră, lîngă el, birjarul moţăia cu capul în piept, bălăbănindu-se la fiecare hop, mai-mai să se prăvălească în şanţ... De geaba! Azi nu se mai fac petreceri ca atunci! Nici nu mai sunt oameni ca Andrei...

Marie își întrerupse prietena: nu mai avea răbdare să asculte sfîrșitul povestirii, pe care il știa de altfel prea bine...

Amintirea lui Andrei era singurul lucru, care le scotea din acel *tempo* lent al vieții, al amiciției lor; singurul lucru, care le făcea pe amîndouă mai grăbite, puțin enervate, dornice să descarce deodată sacul cu întîmplări din trecut și să retrăiască, rînd pe rînd, dar cît mai iute și cu toată lăcomia, aceste scene atît de vii în memoria lor.

— Dar la Consanța, Elise... Era în 1908, după răscoale... Vara aceea, n'am s'o uit niciodată...

— Da, Marie. Ce bine înota Andrei! Ți-aduci aminte? Mergea departe, în larg...

— Da, da, Elise... Adesea, mă temeam să nu i se întîmple vreo nenorocire...

— Și eu mă temeam de asta!

Elise rămăsese cu cărțile în mînă: nu mai continua pasiența. Marie nu mai controla unde trebue pus valetul de pică. Se priviau amîndouă cu duioșie și își completau aducerile aminte. — Astfel, imaginea lui Andrei reînvia în noaptea de Iulie. Era cu ele, între ele, acolo, pe terasa vilei dela Călimănești. Acum, mîna caii într'o seară cu lună. După o clipă, înota biruitor peste valurile mării. In drum spre Sibiu, cînd au trecut granița la Turnu-Roșu — în 1911 — era să bată pe un vameș ungur, care fusese obraznic... Dar cînd l-a bătut pe neamțul, care cînta „Deutschland über alles", la Terasă, în 1915!... Un an după aceiea, a și murit... Sunt tocmai douăzeci și trei de ani. — Andrei apărea, în această întrecere de amintiri, așa cum fusese sau așa cum păruse surorilor siameze: spiritual, farsor, viteaz, — cu toate însușirile și cu toate podoabele, pe care poezia vremii le adaugă realității.

Vorbind, bătrînele se încălzeau la flacăra acestei amintiri. Ochii lor căpătau scînteeri nouă de viață. Glasurile lor erau mai calde, gesturile mai vii. Era felul lor de a pomeni, de a celebra amintirea prietenului care le înveselise existența. De douăzeci și trei de ani, scena se repeta în fiecare sară de 15 Iulie. Apoi, se despărțiau cu un surîs, și fiecare pornia să se culce...

In anul acela, Marie — lunecînd pe povîrnișul minunat, atrăgător, fascinant al aducerilor aminte — simția vag, că nu se mai poate opri. Ar fi vrut să pună capăt mărturisirilor, dar nu izbutia. Dorința de a retrăi în amintire cît mai mult din ceea ce trăise în viață, era de data aceasta mai puternică, mai covârștioare decît voința ei de a se opri la vreme. Aproape fără să-și dea seama ce spune, rosti simplu, firesc, aproape banal:

— Știi, Elise... Atunci, la Constanța, în 1908... vara.

— Da, firește... Cînd ne plimbam seara, cu barca...

Marie clătină din cap, nervoasă, în semn că nu-i vorba despre asta:

— Atunci, într'o seară, eu m'am dus la hotel să-mi iau o haină... Era cam rece și ieșisem numai cu o rochie subțire... Voi mă așteptați la restaurant... Știi? Andrei m'a întîlnit în ușa hotelului... Spunea că din întîmplare. Eu sunt sigură însă, că el căuta de mult o întâlnire între patru ochi. M'a așteptat pînă mi-am luat haina...

Elise asculta și, cu gesturi nervoase, frămînta pachetul de cărți. Marie, uitîndu-se în noapte, continuă tot așa de simplu cum vorbise și pînă atunci:

— Cînd am coborît, Andrei firește că m'a însoțit. Trebuia să mîncăm cu toții, ca deobiceiu. Mi-a luat brațul. Era gestul lui firesc. Tăcea. Simțiam că are să-mi spună ceva. Mi-aduc aminte ca acum: mi-era frică de ceea ce avea să-mi spună și totuși, așteptam... așteptam cu o bucurie ciudată... Mergeam amîndoi, tăcuți. Ne apropiam de restaurant și îmi părea rău că ne apropiem... La un colț de stradă, ne-am oprit. Mi-a cerut voe să-și aprindă o țigară. Am băgat de seamă că a pus o întîrziere voită în fiecare gest. A căutat îndelung țigara în tabachere, chibriturile în buzunar... După ce a tras primul fum, mi-a spus... îi tremura vocea... îi tremura ușor și mîna, cu care mă ținea de braț... parcă-l aud: — Marie, tu n'ai simțit, n'ai înțeles niciodată? Eu insumi tremuram vargă. Cu un efort, abia am putut rosti: — Ce să înțeleg, Andrei? — A urmat o lungă clipă de tăcere. Simțiam că îmi caută privirile. Sunt lucruri care se spun mai ușor din ochi. Eu însă, nu mă puteam uita decît jos, în trotuar. — Marie, te iubesc... cum de n'ai înțeles că te iubesc? Parcă-l aud, săracul... Abia i-am putut răspunde: Taci Andrei, nu trebue, nu trebue... I-am strîns mîna și am pornit în goană spre restaurant, unde mă așteptați voi. El a venit târziu, cînd noi sfîrșisem masa. Era de o veselie prefăcută și ciudată. Spunea că s'a întîlnit cu un coleg de liceu, pe care nu-l mai văzuse de nu știu cîți ani... Bietul Andrei!

Marie tăcu. Elise așteptă o clipă, două trei... Dar Marie nu mai spuse nimic. Atunci, Elise se hotărî să continue pasiența, așa, ca să facă un lucru oarecare, ca să-și ascundă turburarea. Dar cărțile îi tremurau în mînă...

Valetul de pică... aici... Asul de caro... dincoace... Așa dar, asta a fost în 1908 la Constanța... Vara... Dar primăvara... cu cîteva luni înainte... Iși amintește ziua... La 9 Aprilie... Ea, Elise, l-a întîlnit pe Andrei pe calea Victoriei, în fața Ateneului. I-a cerut voie s'o însoțească. I-a luat brațul. Tocmai cum a povestit și Marie. A tăcut. S'a oprit. Și-a aprins încet, pe îndelete țigara. Apoi, i-a spus: — Elise, tu n'ai simțit, tu n'ai înțeles niciodată? — Tocmai cum a povestit și Marie. Tot cu vocea tremurată. Parcă-l aude... Aceleași gesturi. Aceleași cuvinte. Era 9 Aprilie. Data aceasta i-a rămas în minte. E singurul mare, cutremurător eveniment din viața ei sentimentală, atît de banală, atît de limpede, de netedă... Trei

luni mai tîrziu, la Constanța, Andrei făcea Mariei mărturisirea pe care la 9 Aprilie i-o făcuse ei, Elisei, la București... Și Marie nu i-a spus nimic pînă azi! Marie nu e prietenă bună, deschisă, adevărată...

Elise nu-l osîndia pe Andrei: în ochii ei, în amintirea ei, el nu putea să aibă nicio vină, nicio pată. Vinovată era Marie, care tăcuse atîția ani. Judecînd astfel, Elise nu-și mai dădea seama că ea însăși ascunsese prietenei ei exact aceeași scenă, vreme de exact atîția ani.

Marie spune acum, că în vara aceia, la Constanța, ar fi răspuns: „nu trebue, Andrei'' și ar fi fugit. O fi adevărat? — Elise ar vrea s'o întrebe, dar nu îndrăznește. Continuă pasiența, gîndindu-se însă la întîmplarea povestită de Marie. Popa de treflă... aici...

Marie, care a început să controleze iarăși rînduirea cărților, intervine ca să rupă tăcerea grea, stînjenitoare, ce s'a așternut pe terasa vilei:

— Elise, pentru Dumnezeu... Unde ți-s gîndurile? Popa de treflă... pune-l dincoace. Așa... Aici, pune dama... așa... Vai! Dar ce caută zece de cupă aici? Elise, Elise, unde ți-s gîndurile, draga mea?

Elise răspunde cu ochii în pămînt:

— Mă gîndeam la ceea ce ai povestit tu, Marie...

In clipa aceia, un fluerat strident și prelung spintecă noaptea: era acceleratul de București, care opria un minut în halta Ostrov.

Fără să mai aștepte plecarea trenului din haltă, așa cum era obiceiul statornicit de atîta vreme, Elise se ridică, își strînse cărțile și vorbi, mereu cu ochii în pămînt:

— Mă duc să mă culc, Marie... Sunt așa de obosită, încît nu știu cum o să mă scol mîine, pentru excursia la Brezoi. Noapte bună...

Intră în camera ei, fără să-i arunce Mariei zîmbetul de fiecare seară.

Marie o urmări cu privirea mult și cu adîncă nedumerire.

* * *

A doua zi de dimineață, bătrînul Toma opri birja în fața vilei d-lui Economu, ca să ia surorile siameze la Brezoi.

Marie ieși din camera ei. Se uită pe terasă. Nu era nimeni. Elise oare nu s'o fi sculat? Ciocăni la ușa ei.

— Hai, Elise... A venit moș Toma!

Elise, pentru prima dată în viața ei răspunse:

— Nu, Marie...

Cuvîntul sună ciudat pentru amîndouă.

— Te rog să mă ierți, Marie... Mă doare capul îngrozitor... Cred că am răcit... Du-te tu. Eu sunt mulțumită să rămîn acasă...

TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE

N O T E
DESPRE POETUL AL. PHILIPPIDE

Am vorbit în cîteva rînduri de momentul actual al poeziei romînești, care e după războiu primul moment de așezare a apelor, de calm prevestitor al unor și mai trainice realizări. Mișcarea numită „modernistă'' și-a împlinit rolul ei de răscolire a subconștientului, de utilizare a iraționalului și a unor noui măsuri potrivite acestor bogate filoane, care, după ce rupseseră cu tiparele și banalitățile vechi, amenințau să devină și ele tipare și banalități noui. Cu precizarea că a-și fi îndeplinit rolul nu înseamnează pentru acest curent literar a fi fost — cum s'ar zice — înfrînt. Căci dacă, întîiu, s'au înlăturat săriturile peste cal ale primului moment, uneori ridicole și îndrăznețe, dar totdeauna necesare și interesante și, în al doilea rînd, clișeele, care devin pînă la urmă pedepsele oricărui curent înnoitor, s'a păstrat totuși ce era de păstrat din marile lui virtuți inovatoare, din realele lui descoperiri în sufletul omenesc, care au infuzat literaturii noastre un suflu nou pentru totdeauna. Iar altoaiele străine de care s'a vorbit și de care nu au scăpat niciodată nici poeții așa zişi „tradiționaliști'', atunci cînd erau destul de culți, au contribuit tocmai la punerea în valoare a sufletului nostru propriu, într'un aliaj care este încă în curs de desăvîrșire, echilibrată și substanțială.

La evoluția acestui proces poezia d-lui Al. Philippide a luat parte dela început pînă la sfîrșit, ba încă — prin valoarea sa excepțională, atît în începuturi cât și acum la ultimul volum — poate fi socotită că îl reprezintă în această clipă a socotelilor.

D. Al. Philippide a debutat cu *„Aur sterp''* volum surprinzător printr'o scînteiere inedită de imagini, într'o vreme cînd nu era încă la modă abuzul de astăzi, o corosivă observație descriptivă, humor intelectual, orhestrație, în sfîrșit o gamă de senzații rafinate, dar cu emoția sugrumată, care toate țineau de un modernism de bună calitate, dar numit „sterp'' în sensul că nu putea să mai ducă la nimic altceva, se sfârșea în propria-i frumusețe.

Un răgaz de reculegere se pare că l-a făcut pe d. Al. Philippide ca și pe mulți alți poeți contemporani să cugete asupra unui destin poetic care, cu toate realizările strălucite dela început, părea la un

moment dat că nu mai are orizont. Să caute o nouă expresie poetică menită să iasă din tiparele timpului, apropiindu-se mai mult de poezia de totdeauna, căutare care după experienţa intermediară din *„Stînci fulgerate"*, îl duce la isbânda ultimului volum *), liberat de orice prejudecăţi de şcoală, expresia unui cântec plin, deslănţuit, puternic şi, mai ales, autentic. Adică pornit din isvoarele însăşi ale simţirii proprii unei personalităţi întregite, pe care o fac originală, experienţa, cultura, mari învăţăminte de specialitate, un vădit dispreţ pentru orice altceva decît adevărul caracteristic maturităţii şi o tendinţă meditativă în sensul interior, nu dogmatic al cuvîntului.

O atitudine cavalerească, iconoclast-romantică a fost totdeauna caracteristică d-lui Al. Philippide, căreia i se adaugă în poema pusă în fruntea volumului, o nuanţă voit programatică:

Silită poezie-a vremii noastre,
Intr'adevăr prea mult a vremii noastre
Şi prea puţin a vremurilor toate.
Rugină nefolositoare
Sufletelor viitoare,
Te văd în timpuri foarte-apropiate
Zăcînd printre unelte demodate
Maşină cu 'ntrebuinţări uitate

. . . .

In piaţa public' a simţirii noastre
Răcnesc trompetele tembele.
Dar unde-s visurile-albastre,
Rănite vechi violoncele
Care cîntau în sufletele noastre?
Deschideţi iară vechile atlase;
Pornim spre zările miraculoase.
Dar niciun vers pentru contemporani!
Şi poate-aşa din nou ne vom deprinde
Să socotim cu veacuri, nu cu ani.

Poezia vremii noastre i se pare deci „silită" d-lui Al. Philippide, artificială deci, constrinsă, fără emoţie şi spontaneitate. Căreia D-sa îi opune o revenire la miraculos şi la virtuţile timpurilor amintite în care cîntecul era mai direct, mai cald, mai omenesc. Amintirea, în acest volum al d-lui Al. Philippide, e un leitmotiv, un cîntec, o prezenţă, un glas permanent. In ea găseşte contopite parcă trecutul cu viitorul şi, în contopirea lor, nu numai fuga din prezent, dar şi o posibilitate de a întîlni eternitatea:

*) „Visuri în vuetul vremii".

Trecutul meu şi alte trecuturi şi mai vechi
Ca nişte continente scufundate
Sub suflet stau necercetate
Ca urme anonime şi străvechi:
Sunt visuri de-ale stîncii ancestrale,
Sunt amintiri din viaţa mea de plantă,
Fiori de viermi şi nostalgii astrale
(Şi poate-o tainică prefigurare
A vieţii mele viitoare).

Dar întoarcerea în amintire este şi semnul convingerii că momentele pe care ea le face să renască sunt adevăratele surse spontane ale acelei poezii de totdeauna pe care o năzueşte cu orgoliu dar şi cu îndoială.

Şi iată-mă cu sufletu' negrit
De pulberea atitor clipe moarte
In care visuri mari s'au oglindit
(Acele visuri care dorm departe
Prin funduri de trecut neisbutit).

Ce sunet plin dau vorbele străvechi
Rostite-acuma parcă 'ntiia oară!
Mă 'ntorc din nou la fluviile vechi
Din care am băut odinioară

Sau:

Ajunge-voi vreodată pe căi nemijlocite
Să aflu tîlcuri nouă cuvintelor tocite
Şi să cuprind statornic cu tainice dovezi
Miracolul acestor ciudate dup'amiezi?

Problema dăinuirii acestei realizări sufleteşti îl chinue pe poet. Şi din acest punct de vedere, ca şi prin realizarea lui, poemul *„M'atîrn de tine, Poezie"* este de un mare interes:

M'atîrn de tine, Poezie,
Ca un copil de poala mumii
Să trec cu tine puntea humii
Spre insula de veşnicie
La capătul de dincolo al lumii.
Mă vei lăsa acolo singur
Alături de toţi morţii lumii?

Regăsim aici vechile preocupări ale d-lui Al. Philippide de unele probleme care îi sunt scumpe, asupra destinului omului şi al poeziei, asupra trecerii timpului şi eternităţii, toate proectate după

cum vom vedea într'o viziune cosmică în care caută să-şi găsească loc creaţia artistică, singura în stare să ne amăgească şi să ne dea iluzia eternităţii. Se pare însă că nici ea nu e... definită. Căci, după cum ne arată aşa de frumos d. Al. Philippide nimic nu e definitiv şi civilizaţii întregi pier cu totul, dacă nu şi astrele. In această perspectivă ceeace numim noi poezia de totdeauna nu poate fi desigur decît poezia care trăind numai în cadrul restrîns al unei singure civilizaţii, întruneşte cele mai multe permanenţe sufleteşti. Perspectiva e adîncită prin analogia pe care o face d. Al. Philippide cu frământarea unui poet din Egiptul de acum cinci mii de ani şi el visător van al eternităţii. In felul acesta truda poeţilor de a da o formă simţămintelor lor e poate numai o încercare de a-şi făuri

din îndoială,
Din visuri şi melancolie
O amăgire-originală.

dar nutrind totuşi iluzia aşa de scumpă poeţilor că se vor întîlni cel puţin în spaţii, cu cei care în alte timpuri le vor fi asemeni:

Şi scriu acest poem zădarnic
Mînat de strania credinţă
Că gîndurile noastre înrudite
Se vor pricepe peste vremi şi oameni
In limba fără ţară a visului rostite.

Adevărata realizare fiind tot numai cea unică, din noi:

Amăgitoarea nălucire
A unui dor amar de nemurire
Ademeneşte biata omenire.
Dorinţa noastră de reîntrupare
Ne chinueşte în zădar.
Să ne mîndrim că fiecare
Din noi e-un unic exemplar
Fără putinţă de reeditare!

Ne e teamă ca, prin expunerea schematică de mai sus, să nu fi deservit oarecum poezia atît de bogată şi plină de sensuri a d-lui Al. Philippide. Dar dacă am făcut totuşi această expunere, este pentru motivul că, incontestabil, toată această tematică este deosebit de interesantă poeticeşte prin ea însăşi. Ea este utilizată pentru prima dată în poezia romînească, şi cu o originalitate, o putere personală şi o frămîntare plastică de primul ordin. Şi, pe lîngă aceasta, citatele izolate de noi îşi pierd aproape total în volum caracterul demonstrativ. Volumul, foarte organic, e tot, un singur poem, în care versurile îşi creiază unul altuia multiple ecouri, datorite a tot ceea ce preaplinul unei simţiri proaspete şi a unui instinct de mare artist, poate să le împrumute ca generoasă sevă şi neîntrecută figuraţie plastică. Verva şi argumentaţia sunt pîndite desigur de pericolul prozei, al retorismului şi al discursivităţii care prin ele însele sunt neconvingătoare artisticeşte. De obiceiu argumentele poeziei sunte altele... Dar e cert că pe lîngă aceste argumente care nu sunt nici ele nesocotite de d. Al. Philipide, chiar pericolelor de mai sus d-sa le opune un patos, o langoare, un accent simplu de sinceritate şi o ardere interioară care conving prin semnul unei autenticităţi de necontestat. Tendinţa sa meditativă nu e propriu zis filosofare, ci o frămîntare metafizică a nevoii de cunoaştere atît cît e necesară pentru a da fond expresiei poetice care e astfel plină de substanţă, fluidă, caldă, în acelaşi timp materială şi aripată. Alături de ea isbucneşte cu forţa unei vegetaţii luxuriante, cu forţa halucinatorie a visului, dar şi cu o lapidaritate şi o construcţie internă de mare rafinament, într'o versificaţie plină de surprize, nu numai de beţia spectaculoasă a depărtărilor cosmice, dar şi valul de poezie al vieţii noastre de fiecare zi, ca în versurile următoare, adevărat exemplu de ceea ce se numeşte plasticizare şi care se poate spune pe bună dreptate că aduce cerul pe pămînt:

Vedeam amurgu'n geamuri de biserici
Şi stelele în ochi femeilor nocturne.
Prin pieţe largi de marmură lucioasă
Zăream vreun fir de veştedă mătasă
Din rochia ruptă a lumii.
Ploaia cădea, întotdeauna neagră;
Şi vuetul de trenuri subterane
Imi amintea de tunete uitate.
Amiaze zilelor dogoritoare
Se prelingea cleioasă pe trotoare.
Şi cînd priveam copacii pleşuvi pe bulevarde
Ştiam c'am mai îmbătrînit cu-o toamnă.

O fantezie cu peisagii de vis, bizare, astrale, danteşti, pline de mişcare complectează acestei tematice tot ce i-ar fi lipsit ca decor şi ca plasticizare poetică, ca şi de altfel, vîna cealaltă a unei inspiraţii citadine de sursă Baudelaire, iarnă pe care d. Al. Philipide o trece curios în fantastic cu tot cortegiul ei de morbiditate, frămîntări, şi de lupte ale paradisiacului cu satanicul. Pentruca transfigurarea unei certe substanţe poetice să se realizeze la o înaltă şi autentică temperatură.

In horbote de vorbe călite 'n ideal
Furtuna dinăuntru se încheagă:
Pînă se naşte spume pe coama unui val
Se zbuciumă 'n adîncuri marea 'ntreagă.

De ce să 'ncerc s'astîmpăr cutremurul din fund?
Mai bine alba spumă trecătoare
S'o 'ncremenesc statornic în gerul unui gînd:
Zăpadă cu străfulgerări de soare.

D. Al. Philippide devine astfel prin acest ultim volum un poet în plinătatea cîntecului lui, eliberat de refulări, putînd să exprime fără reticențe, tot ceeace o egală putere descriptivă și plastică, ca și o rară subtilitate intelectuală ne îndreptățea încă de mult să credem că va exprima. Crunta sa voință de a se realiza e încununată de o isbîndă care îl așează pe primul plan al poeziei noastre actuale.

EMIL GULIAN

CRONICA LITERARĂ

M. SADOVEANU: OCHIU DE URS

Noul volum al d-lui M. Sadoveanu cuprinde două povestiri de vînătoare. Cadrul celei dintîi *(Ochiu de urs)*, este muntele, iar al celeilalte *(24 Iunie)* — balta.

Privită ca literatură descriptivă, ultima carte a d-lui Sadoveanu se leagă de întreaga sa operă, pe care o reprezintă în toate amănunțimile ca o hartă lucrată pe scară redusă. Căci, fără îndoială, ceea ce nu se uită la marele nostru prozator, este colindul după peizagii romînești, chiar dacă pretextul căutărilor sale e vînătoarea. Să amînăm însă pentru un timp mai potrivit această observație, cînd ne propunem de pe acum să arătăm că neobișnuita sa operă este și o vastă geografie literară a țării noastre.

Deocamdată, să reținem numai atît: *Ochiu de urs* și *24 Iunie* sunt două momente nuvelistice luate din preajma vieții de vînător, a unui vînător în munți ca și pe ape. Dar chiar numai atît dacă știm, nu ne putem opri totuși dela mișcarea firească de a îndemna pe cititor să-și amintească acele minunate *Istorisiri de vînătoare* 1937, de unde ne vine astăzi *Ochiu de urs*, sau *Impărăția apelor* (1928), de care ține a doua povestire a noului volum, *24 Iunie*. Incît oricum am privi lucrurile, scrierile d-lui Sadoveanu se cheamă între ele, zidindu-se aproape singure în marea construcție a operei sale, așa cum și este de așteptat la un scriitor puternic, atotcuprinzător, dar solidar cu sine ca Natura însăși.

Nouile povestiri, ca întîmplări omenești, sunt cum nu se poate mai simple. Prima e o dramă, s'ar zice, a eredității, petrecută prin părțile Sebeșului săsesc, la Prelunci, în munte. E vorba de paznicul de vînătoare Culi (Nicula) Ursake, al cărui tată suferise cîndva de pierderea minții. Pînă să-i vină rîndul la aceeași suferință, Culi Ursake își lasă într'o zi nevasta în pat, bolnavă din facere, o lasă în grija „nanei" Floarea, mama lui Culi, și el merge în munte să facă o cercetare. Dispăruse dintr'un anumit loc o pulpă de cal din cele două pe care le păstra acolo pentru cînd va trebui să ispitească lupii; și dorea să afle cine e hoțul. Ajuns la locul cu pricina, la „pătul", văzu hoțul la cealaltă pulpă, care mai atîrna sub scara pătulului:

„— Minune mare! Coșcogeamite urs se acățase repegior cu brîncile pe dedesubtul scării, din fuscel în fuscel, pînă la podina pătulului, și, sus, a întins o ghiară spre butul de cal, pe cînd cu celelalte labe sta încurcat în scară. După ce a pus o labă pe carne, a adus și pe a doua, și cu greutatea lui întreagă a rupt prada din clenciu și a căzut cu ea dedesupt, dela șapte metri înălțime. Cu ce dibăcie a făcut acel

hoţ mişel toate acestea, era de mirare. S'a dus în sus frămîntîndu-se, a căzut în omăt ca un tăbuitoc negru; a luat cu brînca dreaptă şi a strîns la piept carnea, şi s'a învăluit către rîpă sălind de două ori în sus cu dosul, ca şi cum i-ar fi făcut un semn lui Culi şi i-ar fi răspuns la salutare. Culi încremenise cu pălăria în mînă.

„Bată-l Dumnezeu de lotru! Inchipueşte-ţi tu ce i-a venit în minte unui ticălos de urs ca acesta.

„Cînd s'a ridicat din zăpadă şi a prins cu brînca dreaptă la piept coapsa de cal, a avut vreme să vadă numai numai cu-un ochiu şi pe paznic. A privit pieziş; nu părea, însă, turburat. Parcă venise acolo să-şi ia un bun al lui. La dreptul vorbind, carnea aceea pentru dînsul fusese pregătită.

„— Hurun-burun! s'a auzit din rîpă, dincolo de desişuri.

„— Vra să zică, după ce-mi furi carnea, mă şi înjuri? a întrebat către partea aceea paznicul.

„Uitîndu-se mai aproape, îşi văzu în mîna dreaptă pălăria. Şi-o tufli în cap cu ciudă.

„O gaiţă începu să cirîie pe o cioambă de brad.

„— Şi ţie îţi vine a rîde? o apostrofă Culi.

„Fără să cugete mult, înfierbîntat dintr'odată, paznicul îşi trase dela umărul stîng carabina şi-i întoarse piedica de siguranţă. Trecu hotărît prin lumina poenii, ocoli observatorul şi căută urmele ursului. Urmele acelea erau de faţă. Găsi şi urme mai vechi, călcate de bocanci. Cobori în rîpă, subt smeuriş; se luă după urmele proaspete tivite albastru ale labelor. Dracul se dusese cu grăbire în trei picioare în lungul coastei. Intr'un loc se oprise: îi trebuia ceva ca să-şi puie furtişagul. Cum n'avea straiţă la sold — s'a nevoiat tot în trei. Mergea bine şi în trei, dar înainta strîmb şi haitiş, cu stînga înainte. Capul şi-l ţinea tot spre deal şi picioarele de dinapoi tot către rîpă. S'a dus pe ici, a ocolit pe dincolo. S'a lăsat în pîrîu, s'a oprit lîngă un isvor şi a lepăit apă de subt şipot. A cotit pe după o stîncă lucie. S'a suit în pisc dea-dreptul. Culi urmărea paşii hoţului, foarte interesat şi foarte atent.

„Cînd a ajuns în pisc, a scuipat:

„— Ptiu, drace!

„Martin era acolo, subt o muche de cremene. Iar a întors numai un ochi, o clipă, şi s'a dus, fără să lase bucata de cal.

„— Hurun-burum!

„Părea că se rostogoleşte un tunet prelung, domolit şi strîns, în rîpa oablă unde îşi dăduse drumul".

Paznicul însă, fără să prindă de veste, s'a rătăcit. Amintirea ochiului de urs cu privirea oblică începe să-l neliniştească în amurgul care se lasă. Căutînd drumul spre casă, turburarea produsă de boala nevestei de acasă creşte acum, în întunericul nopţii pînă la adevărate spaime superstiţioase: ochiul de urs trebue să fi fost ochi de drac, căci prea l-a dus prin locuri necunoscute nici de el — paznicul lor:

„Va fi fiind la mijloc ceva. A fost un urs, dar nu ca toţi urşii. Căutătura aceea pe care a strecurat-o de două ori peste umăr a fost o căutătură mai ageră decît a unui om. Intr'adevăr, l-a îndemnat, înşelîndu-l, într'o urmărire fără noimă".

„N'a fost ursul, — deşi avea înfăţişare de urs; a fost altcineva, al cărui nume nu se rosteşte fără primejdie la acest ceas.

„Firea lui Culi e îndrăsneaţă şi bărbătească. Necazurile care îl prigonesc de cîtva timp adaugă în el o îndărătnicie. Se opreşte brusc şi se întoarce cu faţa către valea din care a suit. Picîele vin încet după

el, năzuind spre culme. Au în ele ceva viu, deşi pădurea pare cufundată în somnul de cremene al muntelui. Prin pâcla mişcătoare străbate de-aproape, fără răsunet, ca în puf, un ţipăt de buhă.

„Altădată, la acel ceas, ar fi putut încă vedea împrejurimile. Acuma s'au cufundat cele curate şi ies de-asupra cele negre. Dacă nu bagă de samă, poate să rătăcească poteca.

„Culi Ursake se trezi mormăind ca ursul. Se tulburau într'însul veninurile supărării. Il înghimpau întîmplările de ieri şi de azi. Nu-i plăcea vorbele ce schimbase cu soţii săi (cu Toma şi Traian, pe care îi bănuise de furtişagul pulpei de cal *n. r.*). Nu-i plăcea întîmplarea cu acel drac de urs, — căci n'a fost urs cît a fost drac; nu-i plăcea mai ales felul cum a rătăcit, caşicum ar fi fost străin în pădurea lui".

Astfel începe să se declare la acest paznic de vînătoare un fel de criză de nervi, cum s'ar spune, care îi vin deadreaptul dela suferinţa fără leac a soţiei, oricît i s'ar ascunde mai întîi în această noapte sub care înoată spre casă. In cvasi-delirul său, revede scena suferinţii, aude cicăleală femeească a nanei Floarea, dar mai ales i se năzăreşte nevasta tînără, Ana, resemnată să moară în plină sălbăticie, departe de doctorii dela oraş. Ajutat însă, de căţeluşa lui de vînătoare, căreia i s'a dat drumul dela Prelunci, ca să-i ia urma, ajunge şi acasă către miezul nopţii. Va pleca chiar în acea noapte cu bolnava, copilul şi nana Floarea în sanie spre oraş. Sufletul i se întărîtă mai tare de drumul rău, de viscol, de împotriviri neînţelese, pînă cînd, la un pod, calul rupîndu-şi un picior, Culi îl deshamă, îl ucide şi se apucă să tragă singur sania cu Ana, moartă chiar atunci, ca să ajungă unde trebuia: înebunise.

Aceasta este drama propriu zisă a lui Nicula Ursaki din *Ochiu de urs*. Totuşi povestirea nu se opreşte aci. Căci d. Sadoveanu, după cum se va vedea, ţinteşte nu la încheerea soartei unui anume om, ci la destinul vieţii care dăinueşte peste întreruperi aparente, la nesfîrşit. Legile de viaţă şi moarte, superioase fiecărui ins, legi care apar limpede mai ales din traiul colectivităţilor, interesează pe autor şi nu atît drama individuală, care e simplu prilej de a le destăinui. Şi aci vedem noi, în lecţiunea acestor legi eterne, clasicismul operii d-lui M. Sadoveanu, pe care de obicei critica îl prezintă ca pe un romantic.

Să urmăm însă povestea mai departe. Norocul face ca în apropiere de locul întîmplării arătate să apară tovarăşii Toma şi Traian, cu caii lor. Unul va continua drumul cu moarta, nana Floarea şi copilul, pînă la satul unde Ana va fi înmormîntată, iar copilul va fi dat unei femei să-l alăpteze; celalt, urcînd pe Culi, care gemea, pe alt cal, a luat drumul înapoi la casa din pădure. Nu cu doctorii se va lecui Culi, ci cu rugăciuni, cu o anume rugăciune dintr'un ceaslov, cu care se vindecase, după spusa nanei Floarea, şi tatăl lui, fost cantor; şi se va vindeca mai ales cu leacul găsit de mamă-sa, cu o nouă nevastă, care îi va scoate răul din el, cum va şti ea, ca o ciocănitoare, ce toca mereu prin acele locuri, căutînd viermele dintr'un brad. El se va recăsători, într'o desăvîrşită supunere, ca şi cum i s'ar aplica o lege de deasupra, legea vieţii omeneşti, care e deasupra vieţii lui, a numitului Nicula Ursake, şi căreia el numai îi slujeşte.

Culi trebui deci cîndva să vază „venind spre el pe nana Floarea cu două soaţe. Una era bătrînă şi rîdea ştirb; aceea era nana Serafina. Cealaltă era o copilă. Nu rîdea; se uita încolo, spre un brad căzut; îi bătea soarele în fruntea lucie. Nicula Ursake îi văzuse ochii atît cît îi trebuia, o clipă... înţelese că n'are ce şi de ce să judece. Era vai de sufletul lui; căci erau acuma asupra sa trei muieri. Lui nu-i trebuia, însă, decît aceea pe care de mai de mult o dorea, printr'o viclenie ce nu era a femeilor bătrîne, ci a lui Dumnezeu, cel care îşi are scrise vicleniile sale sfinte în toată zidirea sa cu semne fără de moarte.

„Mergînd către acea copilă nouă a lumii, își lepădă țigara și
zvârli în asfințit un rotocol de fum. Cașicum ar fi fost izvorît din
inima lui, acel rotocol se subție ca o umbră fină, ce ar părăsi pentru
totdeauna poenile dela Prelunci. Căci morții noștri, cîtă vreme îi do-
rim, stau în noi și'n preajma noastră; iar cînd începem a-i uita, ne
părăsesc; între ei și noi se așează nu numai moartea, ci și viața". Ast-
fel încît *Ochii de urs*, mai mult decît povestirea nenorocirii lui Ur-
sake, este povestirea unei vieți de om care se reface prin uitare și alte
„viclenii" ale lui Dumnezeu. Căci în pădurea ardeleană, unde își
așează d. Sadoveanu de această dată oamenii, adică într'un cadru re
născător din el însuși, ideea de moarte ar fi fost fără înțeles, după
cum nu s'ar pricepe acolo lipsa veșnică de foșnet.

Nicula Ursake, deși particularizat în vorbă și gest, nu este așa
dar un om anume din Prelunci; el este, prin comportarea supersti-
țioasă, prin automatismul mișcărilor și prin cadru, un tip al neamului
său, o sumă etnică, și este, prin refacerea vieții proprii, un simbol al
vieții care se ridică din orice mormînt.

Nu atît drama omenească, ce ni se comunică în *Ochiu de urs*, ne
atrage, cît chipul unei lumi superioare, lume de legi eterne, de miș-
cări ancestrale, lume de piatră și lume fără moarte. Așa credem că se
explică și interesul de cadrul peizagistic, pe care d. Sadoveanu îl cul-
tivă din tinerețe și pînă astăzi cu o statornicie, care nu poate fi nu-
mai plăcerea ochilor, ci este însăși beția ființei noastre efemere, de
cele eterne, aspirația sufletului omenesc la încremenire.

Viața muntelui și a codrului, în care opera timpului pare anu-
lată, ideea de timp fiind acolo o încălcare necuvenită, atrage pe citi-
torul *Ochiului de urs* cu puterea, pe care o bănuim a fi chiar aceea,
care scoate și pe autor din preocupările robite timpului, făcîndu-l să-și
proecteze sensibilitatea pe feluritele aspecte ale naturii — peizagiu, pe
aceste chipuri sigure ale veșniciei. De aceea nici oamenii d-lui Sado-
veanu nu sunt atît oameni identificabili personal, cît colectiv; sau, în
orice caz, nu viața lor particuară îi ridică la rangul de ficțiuni este-
tice, ci conformismul, în simțire și în mișcare, cu străvechea lege a
neamului.

Pentru viziunea globală a marelui nostru prozator, o pagină din
Istorisirile de vînătoare (vd. *Datină și legende)*, despre care am mai
amintit, ni se pare în totul revelatoare:

„Vînătorile mele, scrie acolo d. Sadoveanu, au fost deseori vînă-
tori de tipuri și de impresii neuitate... Colecția mea de trofeie e să-
racă; mai bogate sunt amintirile, pietre prețioase ale tradiției și mi-
tului popular.

„Umblam odată la vînat, pe niște așezări întinse, de-asupra văii
Siretului. Era într'o după-amiază de toamnă; vîntul susura în pir-
loage; funigei treceau prin lumina asfințitului zilei; pe sub cerul de
un azur puternic au vîslit într'un răstimp cocori, pălindu-și plecarea
în țări străine. Cînd am ajuns pe un colnic, am avut în față apusul de
soare: pe cerul purpuriu, jumătate scufundat la orizont, a apărut, pu-
ternic conturat, un plugar cu plugul și cu boii lui, venind dintr'acolo
din fund, spre mine. A fost o clipă de aureolă a anonimului acestui
pămînt, care vine din noianul trecutului aplecat pe plug cu gestul
muncii neîntrerupte și îndărătnicie. Aurul apusului s'a dărîmat și
zarea s'a umbrit de înserare. Plugarul simbolic a continuat să rămîie
în sufletul meu, am privit pînă în adîncul ființei, în acel sfîrșit de zi
de toamnă, înțelegerea mistică a legăturii mele cu omul pămîntului și
cu vechimea fără număr a seminței din care făceam parte amîndoi.
El își desăvîrșea gestul teribil, sosind din fundul timpului și trecînd
către aurorele viitoare, fără să-și înțeleagă destinul; eu mi-l explicam
ca într'o iluminare, cunoscînd în aceasta o hotărîre a Celui Etern.

„De atunci am cugetat de multe ori la această apariție și am mul-
țumit lui Dumnezeu că a scris-o pe acel orizont de toamnă și în ace-
lași timp m'a făcut s'o deslușesc. Și mătasea morților care plutea avea
un sens. Era un giulgiu misterios peste suferințele, sforțările, lacri-
mile și mormintele generațiilor. Și tînguirea cocorilor avea înțeles:
căci paserile acestea, ca și toate celelalte călătoare, au avut sălașul
lor primitiv, în epocile cele de demult geologice, în această zonă a lumii
și, cînd au apărut anotimpurile neprielnice, au căutat adăpost trecă-
tor în regiunile calde; însă n'au contenit niciodată de a se întoarce
la baștina lor. Necontenit pleacă tînguindu-se cînd apar semnele toam-
nei, și necontenit se întorc la vremea echinocțiului de primăvară. Dum-
nezeu a pus în ele un instinct inflexibil. L-a pus și în noi oamenii; noi
am ajuns să-l cunoaștem într'o măsură și-i zicem aducerea aminte.
Plecarea și întoarcerea acestor pribege fac parte din aceeași rînduială
în care stă plugarul ce mi-a apărut mie. Dumnezeu a pus în el sta-
tornicie".

Nicula Ursake, ca în viziunea de mai sus a plugarului simbolic,
vine și el „dintr'acolo din afund", „din noianul trecutului", „din fun-
dul timpului", „ din vechimea fără număr a seminței" lui; are, ca pa-
sările, „un instinct inflexibil", adică un complex automatic care îl
leagă de munte și viața muntenească; el este Nicula Ursake, dar în
același timp e însăși spița lui de munteni, a cărei trăsătură lungă e
„statornicia", către care aspiră puternic prozatorul nostru. De aceea
povestirea nu se curmă cu moartea Anei; pentrucă „seminția", care —
ea preocupă pe scriitor, cu atributele ei de eternitate, și nu individul
trecător, această seminție nu piere niciodată.

Găsim aci deasemenea motivul pentru care d. M. Sadoveanu, de
perferință, merge mereu la mediul țărănesc, adică la acel mediu în
care fiece om în parte rezumă existența milenară a satului, mișcările
fiecăruia fiind comandate de legea eternă a grupului etnic. „Ritualul
străvechi", cum se numește, în continuarea paginei citate, felul vieții
în grup, superstițiile, datinile, tradițiile și tot ceea ce dă societăților
primitive o anume fixitate, este obiectul neschimbat al scrierilor d-sale,
adică alt chip al veșniciei pe care o urmărește.

Din povestea *24 Iunie*, care însoțește *Ochiu de urs* în același vo-
lum, aceasta ne apare mai limpede. Dacă *Ochiu de urs* este o poveste
a țăranului și a muntelui, *24 Iunie* — este a bălții și a cîtorva corturi
de rudari sălășluiți pe mal. Viața de laie, în orice fragment, cum este
aci jocul gălăgios al unei cete de dănciuci, ne este înfățișată și ea în
lumina care dă relief „ritualului generațiilor"; atenția ni se poartă
către topoarele meșterilor de albii, „care păstrau forma evului de pia-
tră: lungi și îngus e"; despre corturi ni se spune că formau un fel de
„cătun preistoric"; în sfîrșit nici un prilej nu scapă d. M. Sadoveanu,
să nu iasă din timpul actual, să nu răscolească trecutul colectiv al
grupurilor etnice, cărora le aparțin eroii săi. Acești nomazi sunt pri-
viți în comportarea lor identică cu aceea a strămoșilor și semnalați
pe malul bălții ca „tabără a vremurilor de demult".

D. Mihail Sadveanu, reține astfel din orice frămîntare omenească
mecanica ei cea mai străveche, ca semn al vieții neîntrerupte, ca lege
a statorniciei, care funcționează pe deasupra oamenilor prezentați,
exprimîndu-se chiar prin ei; de aceea nu e nici o mirare că preferă
așezările primitive, ale căror legi sunt nescrise ca și legile Naturii.

Ca și la munte, la baltă — peisagiul are aceeași semnificație:
este altă oglindă a aceleeași veșnicii, pe care o vînează d. Sadoveanu,
de peste patruzeci de ani. Din descrierile sale, defectul care lipsește
este timpul:

„Mi-am trezit luntrașul turtucăian, care dormita cu fruntea pe genunchi, și am pornit domol, prin florile de lumină presărate de salcii, pe luciul lacului. Imi strînsesem sculele. Nu mai aveam nici putere nici dorință să prind cu vechile viclenii crapii Dunării. Mă simțeam însă atras de ascunzișurile necontenit înoite, în cotloanele și printre ostroavele apei.

„Cu mult înainte de asfințit, eram singur, cu totul desfăcut și despărțit de tovarășii mei. Luntrea se strecura printre draperii de liane. Ștefan Gădea, omul meu, simțind ce caut, mă ducea într'un loc pe care îl știa el. Fără să-mi spue el nimic, am cunoscut acel loc. Era o grădină sălbatică, înflorit nou dela nuferii din baltă, pînă la malurile ușor înclinate. Volburi se răsuceau pe trestii, iriși galbeni, deschideau cărări, boschete de tamarix își atîrnau strugurii dulce-mirositori. După sălcii urmau pîlcuri de salcîmi înfloriți încă, al căror parfum părea că se tîrăște nevăzut și nesimțit pe oglinda luciului. Inainte de a ajunge la salcîmi, m'am oprit între papuri nalte, căci dincolo, în acea grădină ascunsă a liniștei, se sbeguiau cu glasuri, cirțiiri, clămpăniri de plisc și bătăi de aripi, toate neamurile de sălbătăciuni aripate — dela lișiță pînă la lopătari. Erau și cele două specii de giște, și cele douăsprezece neamuri de rațe, și mierlele, și privighetorile, și ochiul boului. Era un sbor rar, pe care l-am mai văzut în viața mea poate încă de două, trei ori. Era jocul luminii și al bucuriei, de a trăi dela mijlocul lui Iunie, cînd soarele a ajuns la cursa lui cea mai înaltă pe cer. O ușoară adiere a trecut prin flori și mi-a răcorit fruntea; m'am simțit într'o clipă de sănătate deplină, înfrățit cu toate, eliberat de dureri și de gînduri.....”

...ca în plin ev arhaic, ar putea cititorul să adauge fără teamă că greșește; căci priveliștea de aci, ca și cîte, din munții dela Prelunci, ne sunt descrise în *Ochiu de urs*, este milenară; timpul nu trece peste ea.

In concluzie, după cum pictorii nu se opresc decît rareori la costumul istoric, ci zugrvesc mai totdeauna nudul, ca formă de frumusețe neschimbătoare; după cum toți marii poeți, ori de unde ar fi ei, se simt atrași, în impresionantă maree, de statornicia astrelor, care în ochii lor sunt semnele eternității, dacă nu eternitatea însăși; tot astfel intuiția genială a d-lui Mihail Sadoveanu, se îndreaptă neobosită către fundamentele societății omenești, către schematismul vieții individuale, spre traiul automatic și strămoșesc al omului de azi, precum și spre peizagiul inalterabil, prin care simte a veni în atingere cu recea statornicie a legilor Naturii.

Această aspirație de a se depăși, de a sări peste efemer, de a face corp cu acea unică realitate fără istorie, cu Natura veșnică și identică, este comună tuturor marilor artiști; și, subt oricît de felurite aparențe s'ar afla disimulat, ea le destăinuie clasicismul latent.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

POEȚI GERMANI DE ASTĂZI

Tendința hotărîtă de-a rupe cu trecutul (cu trecutul apropiat, în deosebi), tendință care stă la temelia noului Reich german, este evidentă și în literatura germană actuală.

Literatura de acum zece sau douăzeci de ani, este considerată drept „degenerată”. Idealul ei estetic nu se mai potrivește cu spiritul care domină cultura germană de azi. Este tocmai ceia ce se afirmă în prefața unei antologii a scriitorilor germani din vremea noastră, apărută în primăvara acestui an *):

„Cartea de față vrea să arate că noi astăzi avem o mulțime de forțe poetice, care pentru noi constitue un viitor. Acești scriitori și aceste scriitoare dovedesc prin lucrările lor că trăim într'o epocă de artă literară care nu se măsoară după pura estetică ci este în legile ei determinată de popor și este consacrată totodată cultivării unei nobile și limpezi limbi germane. In chipul acesta, scriitorii noștri n'au drept scop numai stăpînirea unor frumoase forme exterioare; forma este stăpînită de un fond răscolitor care este împlinit de întinderea și vlaga noiei noastre atitudini în fața lumii. In epoca aceasta a vieții noastre culturale, vedem că spiritul german s'a îndreptat din nou către ideal, măreție și eroism”.

Voința de-a scrie literatură într'un anumit spirit și după un anumit program se lovește însă de obstacole pe care le ridică firea literaturii însăși. In literatură nu există, nu poate exista o smulgere totală din trecut. Mai precis: nu există revoluție în literatură. In poezie, mai ales, acest lucru este evident. La marile și eternele motive ale inspirației poetice — și cîte sînt? doar cîteva, iubirea, moartea, regretul, nădejdea, altele două sau trei și nesfîrșitele lor variante — poetul aduce tonul lui personal, care-l deosebește de ceilalți. Originalitatea de care se vorbește atîta în istoria literară nu este decît asta. Orice înoire este în bună parte o revenire, o reacțiune și o reluare cu variații noi a unor teme mai vechi.

Ambiția regimurilor politice de felul aceluia care domnește astăzi în Germania este să creeze și o literatură absolut nouă. Aceasta, bine înțeles, nu se poate încerca decît prin dirijarea sistematică a scrisului literar către anumite țeluri. „Ideal, măreție și eroism” spune prefața

*) Deutsche Dichter unserer Zeit. Herausgegeben von Hermann Gerstner und Karl Schworm. Zentralverlag der NSDAP. München.

antologiei de față. Ce este nou aici? Cu greu se poate închipui o poezie mai plină de ideal și de măreție decît aceia a unui Hölderlin sau a unui Goethe. Iar eroismul patriotic este și el o temă cîntată din belșug în trecutul literaturii germane și care chiar a dat în nemțește monumentele genului: *Leyer und Schwert* de Körner, *Geharnischte Sonette* ale lui Rückert. Ceiace însă vrea să dovedească culegerea apărută acum este înoirea acestor teme, ba chiar transfigurarea lor totală în spiritul noului Reich.

Totuș, desfacerea din tonul tradițional este foarte grea. Deși în tot cursul acestor pagini (și sînt peste șase sute, împărțite între cincizecișitrei de scriitori, dintre care cea mai mare parte reprezentați prin versuri), deși în tot acest volum compact se întîlnește necontenit motivul exaltării patriotice, exprimat prin cuvîntul Fahne (steag) nelipsit aproape din nicio pagină, totuș ecouri din trecut, din *tonurile trecutului*, apar mereu, ceiace tocmai dovedește cît de indestructibilă este în poezie legătura cu ceiace a fost. Iată la unul dintre cei mai talentați poeți (și sunt destui) ai antologiei, Heinrich Anacker, accente (pe care editorii se grăbesc să declare cu scuze că sunt inactuale fiindcă sunt nepolitice), iată deci la Anacker accente înrudite cu acelea, foarte germane și ele, ale unui Eichendorff:

Bilderbuch der Welt

Nirgends werden wir gesättigt hausen:
Gestern hüllte uns Narzissenschnee,
Heute dröhnt um uns der Weltstadt Brausen,
Morgen wiegt uns schon die blaue See.

Palmenrauschend locken neue Fernen —
Heiss im Herzen Vogel Sehnsucht geigt:
Werden wir auch sie noch kennenlernen,
Eh ins Boot der dunkle Fährmann steigt?

Sterne spannen wir vor unsern Wagen:
Glückbegehr die weissen Segel schwellt,
Immer neue Seiten aufzuschlagen
In dem bunten Bilderbuch der Welt!

(Cartea cu imagini a lumii

Nicăieri nu ne vom opri, săturați;
Ieri ne'nvăluia zăpadă de narcise,
Azi în jurul nostru urlă vuetul marelui oraș,
Mîni ne va legăna marea albastră.

Zări noi ne-ademenesc cu foșnet de palmieri —
In inimă pasărea dorului cîntă cu foc:
Le vom mai cunoaște oare,
Inainte de-a se urca în luntre întunecatul luntraș?

La trăsura noastră înhămăm stele:
Un dor de fericire umflă pînzele albe,
Mereu să'ntoarcem file noi
In cartea de imagini a lumii!)

Asemenea accente sînt însă, cum am spus, rare în această antologie. Ele există însă în chip suficient pentru a dovedi că poezia nepolitică continuă. Dealtfel, din cercetarea acestor pagini, se poate vedea că mulți dintre poeții adunați aici au o dublă activitate poetică: una de inspirație personală și alta de inspirație politică. Care este cea mai puternică? Greu de spus, mai ales pentrucă tendința cărții este de-a arăta în special poezia inspirată de regimul național-socialist. Cred însă că amîndouă aceste activități poetice sînt deopotrivă de sincere. Și acolo unde talentul există, inspirația politică (patriotică, mai bine și mai curat spus) poate da versuri izbutite, ca în această strofă a lui Dietrich Eckart, poet născut în 1868, așa dar vechi ca generație, dar afiliat spiritului actual:

Sturm, Sturm, Sturm!
Läutet die Glocken von Turm zu Turm!
Läutet die Männer, die Greise, die Buben,
Läutet die Schläfer aus ihren Stuben,
Läutet die Mädchen herunter die Stiegen,
Läutet die Mütter hinweg von den Wiegen.
Dröhnen soll sie und gellen, die Luft,
Rasen, rasen im Donner der Rache.
Läutet die Toten aus ihrer Gruft,
Deutschland, erwache!

(Alarmă, alarmă, alarmă!
Trageți clopotele din turn în turn!
Chemați bărbații, moșnegii, copiii,
Treziți din odăile lor pe cei ce dorm,
Strigați fetele să coboare scările,
Chemați mamele de lîngă leagăne.
Văzduhul să vuiască și să sune,
Să se cutremure de tunetul răzbunării.
Chemați morții din groapă,
Germanie, deșteaptă-te!)

Dar dacă talentul învinge tot, chiar și banalitatea motivului, chiar și sectarismul politic și spiritul de partid, nu e mai puțin adevărat că numai sectarismul politic și spiritul de partid nu sînt deajuns pentru a crea poezie. Exemple pentru ilustrarea acestui adevăr sînt firește, destule în această antologie. Kurt Eggers în *Der deutsche Dämon* vorbește așa:

Die alte Welt,
der Taten müde,
sieht voller Bangen
des Nordens
kriegerische Auferstehung.

Die alte Welt,
des Denkens seit dem Kreuze ungewohnt,
vernimmt,
zu schwach, sie zu begreifen,
die neue Lehre:
dass allein der Starke
des Lebens und des Schicksals
Herrscher ist

Şi aşa mai departe pînă la concluzia că

nicht Wissenschaft, nicht Lehre,
nicht Hass, nicht Liebe
geben Rat.
Der deutsche Dämon
ist die Tat.

Aşadar, în proză, care este forma firească a celor de mai sus: „Lumea veche, ostenită de fapte, vede înspăimîntată renaşterea războinică a Nordului. Lumea veche, dela cruce încoace desobişnuită de-a mai gîndi, ascultă, prea slabă ca s'o înţeleagă, noua învăţătură: că numai cel puternic este stăpîn pe viaţă şi pe soartă.... Nici ştiinţa, nici învăţătura, nici ura, nici iubirea nu dau o soluţie. Demonul german este fapta".

Aceste afirmaţii, oricît de convinse şi de sincere ar fi, nu sînt suficiente pentru a alcătui o poezie. In forma în care au fost redate, ele nu depăşesc valoarea unui articol de ziar penibil versificat. Se vede aici perfect meteahna literaturii cu program şi a principiului că convingerea politică sau socială este deajuns ca să producă o poezie bună. Principiu absurd care dă greş oriunde este aplicat, sub orice fel de regim şi în orice împrejurări.

Bine înţeles, şi mereu în spiritul Germaniei de astăzi, astfel de puncte de vedere sînt socotite drept prea estetice de către editorii antologiei. Ele fac parte, spun ei, din spiritul degenerat al trecutului. Vremea, fără îndoială, va face şi aici alegerea ei sigură şi definitivă. Deocamdată, să ne mărginim ca, fără prejudecată, să culegem dovezile de talent şi de adevărată poezie. Ele nu lipsesc. Şi mereu, în cele mai bune din ele, răsună tonurile tradiţionale ale poeziei, ale marei poezii germane, dela Goethe şi Hölderlin la Mombert, dela Eichendorff şi Mörike la Rilke şi la Trakl. Bogăţia şi belşugul trecutului copleşesc victorios prezentul, şi aceasta, spre norocul poeziei germane, care, sprijinită astfel, nu va putea fi copleşită cu totul de politică.

Iată, în ton Hölderlin-Mörike, cîteva versuri de Carl Maria Holzapfel:

Noch ahnst,
Du, Rose,
Den nahenden
Herbst nicht...
Noch verschwendest
Du dich
In Glauben:
Nie endet der Sommer,
Niemals die Liebe!
Noch verbergen
Die blühenden Blätter
Dir das schon
Nahe bereitete Ende!
Noch gehören
Die Stunden dir!
Du bist
Immer noch Königin,
Feuerrot-leuchtende,
Weithin-flammende,
Mitten im schreitenden
Tod!

(Tu încă nu simţi, roză,
Toamna care s'apropie...
Te risipeşti mereu
In credinţa
Că vara nu se mai sfîrşeşte
Şi nici iubirea!
Petalele învoalte
Iţi ascund încă sfîrşitul care
Iţi este pregătit şi aproape!
Clipele încă
Ale tale sunt!
Tu eşti încă
Mereu regină
Strălucitor de roşie ca focul,
Pînă departe luminoasă,
In mijlocul morţii
Care te'nvăluie...).

Un ton care nu se mai întîlneşte deloc, et pour cause, este acela ironic-duios al lui Heine. Nu mai departe decît acum zece ani, în 1929, Erich Kästner cînta astfel, într'o poezie intitulată *Jahrgang 1899*, (contingentul 1921), adolescenţa din vremea războiului:

Wir haben die Frauen zu Bett gebracht,
Als die Männer in Frankreich standen.
Wir hatten uns das viel schöner gedacht.
Wir waren nur Konfirmanden.

Dann holte man uns zum Militär,
Bloss so als Kanonenfutter.
In der Schule wurden die Bänke leer,
Zu Hause weinte die Mutter.

Dann gab es ein bisschen Revolution...
Dann kamen die Frauen, wie früher schon,
Und dann kamen de Gonokokken.

....

Wir haben sogar ein Examen gemacht
Und das meiste schon wieder vergessen,
Jetzt sind wir allein bei Tag und bei Nacht
Und haben nichts Rechtes zu fressen!

....

Man hat uns zu lange, zu früh und zumeist
In der Weltgeschichte beschäftigt!

Die Alten behaupten, es würde nun Zeit
Für uns zum Säen und Ernten.
Noch einen Moment. Bald sind wir bereit.
Noch einen Moment. Bald ist es so weit!
Dann zeigen wir euch, was wir lernten!

(Noi ne-am culcat cu femei
Cînd bărbaţii erau în Franţa.
Ne închipuisem că are să fie mult mai frumos.
Eram încă copii.

Pe urmă ne-au luat la militărie,
Așa, numai ca să mai fie carne de tun.
La școală băncile au rămas goale,
Acasă mama plîngea.

Pe urmă a fost puțintică revoluție,
Pe urmă iar femei ca altădată,
Și pe urmă au venit gonococii...

Am dat chiar și un examen
Și am uitat iar cea mai mare parte din ce învățasem.
Acum suntem singuri ziua și noaptea
Și n'avem mai nimic de mîncare...

Prea mult și prea devreme
Ne-au pus la lucru în istoria universală!...

Bătrînii pretind că-i vremea acum
Pentru noi să semănăm și să culegem.
Numai o clipă. Suntem gata'n curînd.
Numai o clipă. In curînd vom ajunge și noi la capăt,
Și-atunci v'arătăm noi ce-am învățat).

In 1936, deja, alt cîntec, la Hans-Jürgen Nierentz, dar pe aceeași temă a amintirilor din vremea războiului:

Als Deutschland stürzte, waren wir noch Knaben,
Wir waren jung und hatten kein Panier.
Der Sieg lag draussen vor dem Feind begraben,
Deutschland war Nacht. Und Deutschland waren wir.

Wir fielen mit in Schmerz des jähen Falles,
Wir waren mit zertrümmert und zerschellt,
Und liebten Deutschland, Deutschland über alles,
Und hatten nichts mehr lieber in der Welt.

Doch da das Volk, das dämmernde, das fahle,
Noch zagend zittert und verwundert steht,
Bau'n wir der Treue reine Kathedrale,
Die ragend über dem Jahrhundert steht.

(Cînd Germania s'a năruit, noi eram încă copii,
Eram tineri și n'aveam niciun steag.
Izbînda era îngropată peste graniță în fața dușmanului.
Germania era noapte. Și Germania eram noi.

Am căzut și noi în durerea căderii repezi,
Am fost și noi zdrobiți și mutilați,
Și am iubit Germania, Germania mai mult decît orice,
Și nimic nu ne-a fost mai drag pe lume.

Dar fiindcă poporul cel întunecat și ofilit
Tremură încă șovăitor și uluit,
Noi clădim pura catedrală a credinții
Care se ridică înaltă deasupra secolului).

Poate că, cu toată diferența de ton, este o înrudire între cele două poezii. Nemulțumirea sarcastică a devenit încredere, iar amenințarea din ultima strofă a lui Kestner s'a amplificat, depășind simpla răfuială dintre tineri și bătrîni....

Dar, ca să revenim la literatură, să mai notăm altă asemănare de ton și chiar de imagini, între strofa cu catedrala credinței a lui Nierentz și o strofă din *Das Stundenbuch* (Ceaslovul) al lui Rainer Maria Rilke:

Wir bauen an dir mit zitternden Händen,
und wir türmen Atom auf Atom.
Aber wer kann dich vollenden,
du Dom!

(Noi te clădim cu mîini tremurătoare
Și'ngrămădim atom peste atom.
Dar cine poate să te isprăvească oare,
o, Dom!).

Tot catedrală și aici și dincolo. Credința, însă, este alta. Și cu alte, cu totul alte țeluri.

Antologia aceasta este alcătuită într'un spirit tendențios. Nu se urmărește să se dea o imagine completă a poeziei germane de astăzi, ci doar o imagine a felului în care regimul național-socialist este înfățișat de poeții contemporani. De aceia chiar, din opera lor nu se reproduc decît în deosebi bucăți cu caracter politic, de exaltare a regimului. S'au strecurat, pe ici, pe colo, și poezii cu caracter nepolitic. Acestea sunt, după judecata „degenerată", care rămîne mereu și a mea, unele dintre cele mai bune din toată culegerea. Celelalte, cele mai multe, dau, în ciuda talentului cu care uneori sunt scrise, o impresie de monotonie. In orice caz asistăm la o interesantă încercare de-a scoate poezia din domeniul personalității și de-a o sădi în colectivitate. Viitorul va răspunde la întrebarea dacă această experiență poate reuși și, în caz cînd reușește, dacă rezultatele ei ar mai putea fi numite poezie, în sensul care se dă acum acestui cuvînt.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

CERTURI DE LIMBA

O limbă nu constitue prin ea însăşi caracteristica unică a unei naţionalităţi şi mai ales a unui stat: există o naţiune elveţiană fără să existe o limbă elveţiană şi invers există oameni de limba franceză sau germană care nu sînt Francezi sau Germani, ci Belgieni, Elveţieni, etc. Cu toate acestea nu se poate tăgădui că una dintre principalele trăsături, dacă nu chiar principala trăsătură a unei naţiuni este limba. De aceea mare parte din conflictele politice internaţionale au la bază certuri de limbă. Acest lucru este tot atît de adevărat pentru prezent ca şi pentru trecutul apropiat. Socotesc deci interesant să trec în revistă toate focarele de conflicte lingvistice susceptibile de a produce turburări în Europa.

Există în Marea Britanie trei grupe de populaţii care păstrează o limbă celtică: Irlandezii, Scoţienii şi Galezii. Dacă ultimele două grupe nu cauzează nici o dificultate (vorbesc numai limba galeză aproximativ 150.000 de oameni; vorbesc şi galeza şi engleza 750.000; vorbesc numai scoţiana, cîteva mii de persoane, iar scoţiana şi engleza, cam 150.000), în schimb Irlanda se ştie că dă mult de furcă guvernului britanic. La recensămîntul din 1911 s'a constatat că totalul populaţiei din Irlanda este de aproape 4.5 milioane; dintre aceştia 20.000 vorbeau numai limba irlandeza şi aproximativ 550.000 şi irlandeza şi engleza; restul de aproape 4 milioane nu cunoşteau decît engleza. In 1925, proporţia celor care cunoşteau irlandeza scăzuse şi mai mult. Dar Statul liber face sforţări uriaşe pentru a reintroduce, prin ajutorul şcolii, irlandeza. Rămîne de văzut dacă va reuşi. In orice caz, este clar că aici conflictul nu are o bază lingvistică serioasă, întrucît imensa majoritate a insulei are ca limbă maternă engleza.

Franţa are în Alsacia şi Lorena o populaţie de limba germană de peste un milion; aproximativ 200.000 de Flamanzi care însă ştiu mai toţi şi franţuzeşte; aproape un milion şi jumătate de Bretoni dintre care o treime nu ştiu decît franţuzeşte iar restul de două treimi cunosc bretona; dar mai puţin de o treime sînt aceia care nu cunosc decît bretona; aproximativ 100.000 de Basci, care ştiu mai toţi şi franţuzeşte; aproape 200.000 de Catalani; aproape 300.000 de Corsicani, dintre care cea mai mare parte ştiu şi franţuzeşte. La aceasta trebue să mai adăugăm dialectele provensale, fără să putem preciza cu cifre (este însă vorba de mai multe milioane, şi străinii imigraţi recent, aproximativ trei milioane. Cu toate acestea, nu există în Franţa nici un soi de conflict de limbă (afară de vagi pretenţii ale autonomiştilor bretoni, gru-

pare neînsemnată ca număr, ceea ce se explică prin liberalismul statului: oricine are voie să vorbească ce limbă-i place, dar toţi au interes să ştie franţuzeşte. Foarte numeroşi sînt provincialii de limbă străină care imigrează în interiorul Franţei şi deci devin exclusiv francofoni.

In Spania trăesc aproximativ 15 milioane de Spanioli (ar trebui un nou recensămînt, ca să ştim cîţi au rămas după război), aproape 5 milioane de Catalani, peste o jumătate de milion de Basci şi peste două milioane de Galicieni (vorbesc un dialect asemănător cu portugheza). Aici diferenţele de limbă au dus la grave disensiuni politice. Se ştie că Bascii şi Catalanii au fost în unanimitate pentru guvernul republican, care le acordase autonomia lingvistică şi politică. Noul regim le-a suprimat această autonomie şi a declarat spaniola limbă obligatorie. Prin urmare disensiunile nu vor înceta.

Belgia este ţara unde certurile de limbă sînt actualmente cele mai acute. Numărul Flamanzilor este ceva mai mare decît al Wallonilor (care vorbesc franţuzeşte). Flamanzii sînt mai prolifici decît Walonii, dar aceştia din urmă s'au înmulţit pînă acum prin absorbirea de Flamanzi. De exemplu capitala ţării, Bruxelles, este astăzi un oraş de limbă franceză, deşi se găseşte în teritoriu flamand. Contra acestei stări de lucruri reacţionează violent politicianii flamanzi, care merg pînă acolo încît ameninţă unitatea Statului. După ce au obţinut absoluta egalitate lingvistică, ei ar vrea acuma să li se acorde supremaţia, ceea ce, bine înţeles, nu vor putea admite Wallonii, stăpîni pe o limbă care le deschide infinit mai multe posibilităţi culturale şi materiale decît flamanda. Deocamdată este încă imposibil de făcut un prognostic, cu atît mai mult cu cît intervine şi propaganda întreţinută de state străine. De altfel această propagandă poate avea şi efecte contrarii. In ţinuturile: Eupen şi Malmédy trăesc vreo 10.000 de Walloni şi vreo 50.000 de Germani. Totuşi, la ultimele alegeri parlamentare belgiene, partidul naţional-german a fost pus în minoritate.

Danemarca nu cunoaşte altă minoritate decît pe cea germană din Schleswig, aproximativ 40.000 de oameni (la 123.000 de Danezi). Libertatea lingvistică totală face ca, cu toată propaganda politică, numărul voturilor să nu crească pentru partidul german, cum s'a văzut anul acesta la alegerile parlamentare.

Elveţia este statul care reprezintă un ideal în materie de politică lingvistică: deşi compus din trei grupuri lingvistice principale (Germani, aproape 3 milioane; Francezi, ceva mai puţin de un milion; Italieni, 250.000), nimeni nu se simte persecutat şi nimeni nu are de formulat nici o pretenţie; Statul este perfect omogen şi în coeziunea lui nu se iveşte nici un simptom de dezagregare. Motivul este democraţia, perfecta libertate lingvistică. Fiecare unitate administrativă se organizează în limba majorităţii locuitorilor, fără să împiedice minoritatea de a-şi cultiva graiul ei.

Italia cuprinde o jumătate de milion de Friulani (vorbesc o limbă romanică), peste o jumătate de milion de Croaţi şi Sloveni, cam 300 de mii de Germani şi numeroase grupuri lingvistice de mai mică importanţă. Acuma şi-a mai creat o minoritate lingvistică albaneză de vre-un milion de oameni. Toate aceste populaţii (afară de cea albaneză, care nu ştim încă în ce mod va fi tratată), sînt obligate să înveţe limba italiană; procesul de deznaţionalizare a fost adus la îndeplinire în ce priveşte pe Romînii din Istria, din care n'au mai rămas decît cîteva mii, şi aceia în bună parte italienizaţi. Desigur că Slavii şi Germanii, avînd sprijin la statele vecine, vor opune o rezistenţă mai eficace.

In Germania trăesc peste un milion de Polonezi şi cîteva sute de mii de persoane, aparţinînd altor populaţii slave. La aceasta se adaugă

acum 7 milioane de Cehi (și 2 milioane de Slovaci? Graiul acestora este puțin deosebit de al Cehilor). La Memel trăesc cam 70.000 de Germani și cam tot atîția Lituanieni. In general populațiile minoritare mai vechi n'au drept la învățămînt în limba lor. Profit de ocazia pe care o am aici ca să rectific o greșală pe care o fac mulți cu privire la substratul etnic al Prusiei: se crede adesea că Borusii, vechii locuitori ai Prusiei, deznaționalizați de Germani, erau Slavi. In realitate erau Balți, adică din aceeași familie lingvistică cu Letonii și cu Lituanii. Ce e drept, Balții nu sînt prea tare diferiți de Slavi, dar nu se poate spune totuși că vorbesc aceeași limbă.

In Polonia trăesc aproximativ 6 milioane de Ruși (4.5 milioane de Ruteni și 1.5 milioane de Ruși Albi), 2 milioane și jumătate de Evrei și un milion de Germani. De remarcat că minoritatea polonă în Germania este mai numeroasă decît minoritatea germană în Polonia. Cu privire specială la coridor: trăesc acolo peste 550.000 de oameni de limbă polonă și 400.000 de limba germană.

Ungaria avea, înainte de evenimentele din toamna trecută, aproape un milion de minoritari, la o populație totală de 8 milioane. (Evreii fiind cuprinși însă în numărul Ungurilor). Numărul cel mai considerabil îl formau Germanii (peste o jumătate de milion), după care urmau Slovacii (150.000). Pentru starea de azi nu am date precise.

In Iugoslavia se găsesc un milion de Sloveni care sînt considerați ca făcînd parte din populația majoritară, deși vorbesc o limbă slavă deosebită de serbo-croată; o jumătate de milion de Germani, o jumătate de milion de Unguri, aproape o jumătate de milion de Albanezi, cam tot atîția Slavi macedoneni (vorbesc un dialect intermediar între sîrbă și bulgară) și cam un sfert de milion de Romîni și Macedoromîni. Drepturile la instrucție în limba proprie sînt foarte limitate pentru aceste minorități.

In Bulgaria, principala populație minoritară o formează Turcii (peste o jumătate de milion), după care urmează Romînii (aproape 100.000).

In Grecia, problema limbii este foarte acută, deși nu din cauza minorităților, care nu sînt prea numeroase. Grecii au două limbi, una populară și alta clasică. In antichitate, în perioada de după Alexandru cel Mare, diversele dialecte grecești s'au unificat și au format o singură limbă comună. In cursul istoriei această limbă s'a despărțit din nou în diverse dialecte, care se păstrează pînă azi. In scriere, s'a păstrat vechea limbă comună, natural cu unele modificări morfologice și cu unele elemente de vocabular noi. Această limbă a evoluat relativ foarte încet, în timp ce limba vorbită de popor se îndepărta tot mai mult de tipul primitiv. S'a ajuns astfel la un moment dat ca oamenii neștiutori de carte să nu înțeleagă textele scrise, de exemplu un țăran căruia i se citește ziarul nu pricepe aproape nimic. De aceea, la sfîrșitul secolului trecut, s'a luat inițiativa creerii unei limbi literare pe baza celei vorbite. Au urmat (și urmează încă) lupte foarte violente în jurul acestei chestiuni, atît pe plan teoretic cît și pe plan practic, în discuții parlamentare care s'au tradus prin proiecte de legi. Democrații sînt de părere să se scrie limba vorbită, iar reacționarii vor să impună în vorbire limba scrisă. De altfel aceste două limbi nu rămîn fără efect una asupra celeilalte.

La aceste două limbi grecești scrise în Grecia, se mai adaugă astăzi o a treia: coloniile grecești de pe coasta de Nord a Mării Negre, în regiunea Crimeei, au astăzi o limbă literară, pe baza dialectului local. De unde cele două limbi literare din Grecia întrebuințează amîndouă scrierea etimologică, lucru care îngreuiază foarte mult învățămîntul, dialectul grec din Uniunea Sovietică are un sistem fonetic, așa încît scrierea se învață mult mai ușor. Se tipăresc actualmente cărți politice și literare în greaca pontică.

In felul acesta se pune problema limbilor în U. R. S. S. Se știe că imperiul țarist era numit țara celor 44 de limbi. Astăzi numărul acesta ar trebui mult mărit căci toate populațiile sovietice își au limba lor scrisă. Guvernul central, nu numai că nu a stînjenit transformarea micilor limbi locale în limbi literare, ci din potrivă, a încurajat-o din toate puterile, socotind, cu drept cuvînt, că nu se poate face educația elementară decît în limba indigenă. De altfel, acest lucru nu va împiedeca expansiunea rusei în toată Uniunea. Principalele grupe lingvistice cuprind vreo 30 de milioane de Ucraineni (vorbesc un dialect rusesc), 3 milioane de Evrei, aproape un milion de Germani, un milion și jumătate de Armeni, vreo 3 milioane de vorbitori ai limbilor fino-ugriene, vreo 6 milioane pentru limbile turco-tătare și vreo 2 milioane și jumătate pentru limbile caucazice (există vreo 40 de limbi principale în această grupă). Să mai adăugăm și peste 200.000 de Greci, și aproape tot atîția Romîni.

După cum se vede din această scurtă expunere, harta lingvistică a Europei este extrem de împestrițată. De-abia vreo două-trei țări mici nu cunosc problemele ridicate de limbile minoritare. Există astfel numeroase focare posibile pentru conflicte. Cea mai sănătoasă metodă pentru a le evita este aplicarea unei politici cît mai liberale. In felul acesta cetățeanul de altă limbă nu va fi tentat să rupă solidaritatea sa cu Statul căruia îi aparține și pe de altă parte va fi tentat, din pricina intereselor sale materiale, să învețe limba majoritară și să se asimileze.

AL. GRAUR

CRONICA EXTERNĂ

POLITICĂ REALISTĂ

Dacă îmi aduc bine aminte, expresiunea „politică realistă" a fost răspîndită în domeniul internațional cu ajutorul d-lui Beck. D-sa avea toate caracteristicele exterioare și toate comportările unui realist. Conținutul politicii sale era însă complex și misterios, plin de combinațiunile cele mai savante, de corespondențe ingenioase și tulburat în ascuns de elemente sentimentale. Ministrul de externe al Poloneì părea să calculeze cu sînge rece evoluția probabilă a polticii europene, să măsoare cu exactitate noua desfășurare de forțe și raportul variabil dintre puterile grupărilor constituite, să presimtă consecințele inevitabile ale acestor transformări și să opereze o fericită adaptare a politicii sale la nouile condițiuni. Peste tot, în marile împrejurări internaționale, îl vedeai cu un pas înainte pe noul drum pe care îl deschideau puterile ostile ordinei stabilite. Doctrina sa se exprima în termeni de o mare preciziune formală și se sprijinea pe cîteva principii clare, care îi dădeau o înfățișare simplă și riguroasă și o imperioasă cadență. Era parcă lipită de necesități elementare. Formularea ei rece și pozitivă o ridica în fața tutulor teoriilor juridice și o așeza ca pe o admonestare în contra ideilor generoase, a așa ziselor utopii. Instituțiunile internaționale de colaborare între State, pactele colective de securitate, tratatele de pace care se rezemau pe idei de stabilitate, orice doctrină conservatoare, orice combinațiune mai largă de ajutor mutual nu găseau nici o grație în fața politicii poloneze. Ele îi păreau prea exterioare, prea largi, perimate sau utopice. Erau nedemne pentru o vedere realistă, care se întorcea numai către elemente simple și pozitive și se inspira din antica filozofie a devenirii.

Legat, prin noua sa constituire, de țările creiate sau sporite prin tratate și deci interesat la menținerea nouei alcătuiri europene, Statul polonez, după părerea d-lui Beck, nu se putea sprijini numai pe această doctrină și pe aceste interese. Baza sa ar fi fost prea îngustă. Ea trebuia să capete o accepțiune mai întinsă și să cuprindă mai multe ipoteze. Prevederea omului politic realist îl conducea pe d-l Bek către o lărgire a jocului diplomatic, către o combinațiune a elementului dinamic cu necesitățile statice. De aceea d-sa părea, în aceeași vreme, instalat, prin tratate de alianță, înăuntrul unei politice conservatoare și favorizînd, prin practica zilnică, politica dinamică de transformări și sguduiri.

Astfel, formularea simplă și precisă a doctrinei d-lui Beck ducea totuși la aplicațiunile cele mai complexe și mai antagoniste. Spiritul

său este mult mai bogat decît afirmațiunile categorice ale doctrinei sale. Dealtfel, o analiză mai stăruitoare a acelor afirmațiuni lăsa să se vadă un conținut instabil și eterogen. Această ingeniozitate nevăzută se întîlnește des în publicistica, în stilul polonez. Ea provine poate dintr'o fuziune etnică sau din influența catolicismului roman asupra sufletului slav. Ea înseamnează o voință de ordine, prin impunerea unei forme simplificate asupra unui material de gîndire bogat și variat. Este o prescurtare formală, o stînjenire voită a unor raționame nte insidioase și prelungite. Frazele au o cadență simplă, adesea marțială. Legăturile dintre ele însă sunt suprimate. Și tocmai aci, în aceste goluri, își face loc o activitate nebănuită.

Stilul diplomatic al d-lui Beck avea aceeași compozițiune simplă și întreruptă. Cine nu își dădea seama de această caracteristică se uita cu uimire la un joc diplomatic ce părea adesea inexplicabil. Luați un exemplu: după mărturisirile constante ale diplomației poloneze, elementele sale de bază erau alianța cu Franța și alianța cu România. In spațiul dintre ele însă, sau între ele și Polonia, politica d-lui Beck intercala elemente și preocupări eterogene. Intre ea și România, o atitudine deosebită față de Rusia, dar, mai ales, o comportare antagonistă față de Cehoslovacia și de Mica Ințelegere. Intre ea și Franța, o largă acceptare a tezelor germane și o poziţiune din ce în ce mai rece față de sistemul continental organizat de guvernul francez. Intre ambele și Polonia, d-l Beck interpunea o treptată deslegare de Societatea Națiunilor, de securitatea colectivă și tindea să înlocuiască aceste instituțiuni cu pacte bilaterale și cu forme din ce în ce mai pronunțate ale neutralității.

Din calea sa, ministrul de externe al Poloniei vrea să îndepărteze orice sentimentalism. Profilul său rece și afabil se potrivește foarte bine cu ideile sale politice. Afinitățile de rasă, istorice sau culturale trebuesc înlocuite cu interese analoage sau cu raporturi de forță. D-sa întrebuințează des expresiunea „rațiune de Stat" ca să caracterizeze comandamentele superioare ale politicii poloneze, curățate de orice preocupare sentimentală sau ca să le atribue o înfățișare mai limpede. In realitate însă, această expresiune este una din cele mai misterioase pe care le cunoaște limbagiul politic.

Este în această vedere o parte de adevăr. Dar numai o parte. Și un adevărat realist trebue să discerne proporția în care se amestecă în acțiunile umane sentimentele și interesele. Insuși d-l Beck prezintă acest amestec în actele importante ale activității sale diplomatice. Fiindcă altfel nimeni nu va înțelege atitudinea Poloniei față de Cehoslovacia. Tot jocul intereselor poloneze, toate nevoile permanente ale securității Poloniei comandau o altă atitudine decât aceea adoptată de această țară în Septembrie trecut. Poate că din această pricină, istoria va spune despre d-l Beck că nu a fost un realist, ci un mare sentimental. (De ce oare printr'o duioasă restrîngere se chiamă sentimentali numai oamenii ce se conduc după sentimente bune?).

Nu vreau să fac aici un istoric sau o critică a politicii poloneze. Incerc numai să examinez un caz mai complex al „dialecticii realiste" în politica externă. Și puternica personalitate a d-lui Beck îngădue acest examen.

Cu aceste principii și păreri, ministrul de externe al Poloniei s'a găsit în fața marilor evenimente europene. El a întîlnit alte politici realiste. Cele ale statelor totalitare, care prezentau cu o vigoare din ce în ce mai mare revendicările lor de tot felul. Și mai târziu, cele ale statelor democratice, care au crezut pînă acum cîteva săptămîni că, dacă în statele totalitare se chiamă realist cel ce nu crede decît în forță și în orgoliu și cere cu violență, în democrație realist va fi cel care acordă cu generozitate și abdică fără mîndrie. Intre aceste forme

de realism, istoricii viitori vor face comparaţiuni numeroase şi hazlii. Ei vor recunoaşte însă că realismul polonez nu a semănat nici cu primul, nici cu al doilea. El nu a cedat nimic din drepturile poloneze. Alta a fost eroarea sa.

In faţa puternicilor revendicări totalitare, viaţa internaţională, aşa cum fusese organizată de tratate, a început să se desfacă. Din motive analizate altă dată în aceste cronici, instituţiunile internaţionale s'au clătinat, organismele de securitate s'au slăbit, forţele de reacţiune naţionale s'au împărţit. Problema care se punea statelor învingătoare era să alcătuiască o rezistenţă comună, care să îngădue satisfacerea numai a cererilor justificate şi nepericuloase.

Realiştii din tabăra învingătorilor însă, după ce au constatat aceste începuturi de dezorganizare a vieţii internaţionale, au pierdut orice credinţă în capacitatea ei de rezistenţă sau în facultăţile ei de refacere. Ei s'au convins imediat de tăria revendicărilor totalitare şi de succesul lor viitor. Şi, ca să se arate şi mai realişti, au îmbrăţişat tezele adverse. Astfel au slujit ei înseşi revendicările contra cărora trebuiau să se apere şi au contribuit chiar ei la descompunerea vieţii internaţionale pe care o deplorau. S'au sustras dela îndatoririle prevăzute de pactul Socetăţii Naţiunilor, l-au golit treptat de substanţă şi apoi au deplîns ineficacitatea acestei instituţiuni. Au proclamat lipsa de vigoare şi de temei practic a securităţii colective; s'au desolidarizat de aplicaţiunile ei şi apoi au constatat dispariţiunea acestei forme de apărare în comun. Au îngăduit abateri dela obligaţiunile de solidaritate prevăzute în pactele regionale sau chiar le-au practicat şi apoi s'au jelit pe ruinele acestor organisme. Realiştii noştri au desfiinţat toate garanţiile, au slăbit toate precauţiunile, au ruinat toate solidarităţile, apoi s'au plîns de izolare. Este ca şi cum cineva şi-ar omorî părinţii şi apoi s'ar plînge că este orfan.

La orice revendicări, realiştii răspundeau cu o concesiune şi stimulau astfel revendicări ulterioare, care erau prezentate cu vigoarea sporită de succesele precedente.

Realiştii s'au îndepărtat dela formele de colaborare mai generală. Ei le credeau numai juridice, sau numai sentimentale. Ei nu vreau să se încreadă în cuvîntul astfel angajat şi credeau că este o eroare să încerci să întăreşti moralitatea internaţională bazată pe o ordine juridică. Nu vreau să fie naivi. Atunci, au adoptat metoda pactelor bilaterale, fiindcă erau mai simple şi mai sincere. Neîncrezători în formele de pînă atunci, au devenit deodată creduli. Şi au crezut cu tărie în cuvîntul celor care profesau că istoria este comandată numai de raporturi de forţă.

Orice doctrină politică se inspiră din sentimente şi idealism este utopică şi orice organizaţiune internaţională bazată pe asemenea consideraţiuni este precară.

Acesta este principiul esenţial al realiştilor de astăzi. Dar aţi băgat poate de seamă că aceşti realişti sunt, în realitate, nişte sentimentali. Numai că în loc să creadă în sentimentele de iubire, de iertare, de generozitate, ei se încăpăţinează să creadă în sentimentele de ură, de invidie, etc.

Pe de altă parte, ei nu cred decît în naţiune, în origina ei naturală şi în existenţa ei vecinică. Dar naţiunea este, prin excelenţă, o formaţiune istorică bazată pe legături sentimentale.

Lista acestor contradicţiuni, erori şi naivităţi ale realiştilor poate fi uşor prelungită. Consecinţele lor au fost numeroase şi grave. Au pierit ţări şi independenţe naţionale. S'au înmulţit pericolele. Aş vrea însă aici să subliniez şi o consecinţă fericită.

Propaganda şi faptele statelor totalitare au avut mare răsunet în ţările democratice. Opiniunile publice s'au împărţit, noţiunile cele

mai clare s'au întunecat, raţionamentele s'au corupt. Noi idoli s'au ridicat. Ne-am bătut contra fantomelor. Puteri imense s'au irosit în lupte fără obiect.

Dar, încet, încet, propaganda totalitară a impus ţărilor democratice şi cîteva definiţiuni proprii. Astfel lumea a învăţat ce este în adevăr o politică realistă. Insuşi domnul Chamberlain a înţeles că elementele ei esenţiale sunt forţa şi mîndria. Şi ca un nou omagiu adus Puterilor totalitare, democraţiile din Occident au adoptat, în fine, metodele şi mijloacele preconizate de ele. Işi fac armate puternice şi îşi pun în comun forţele de apărare. Astfel, sunt mai multe şanse de înţelegere cînd lumea vorbeşte acelaş limbagiu.

In faţa nouii situaţiuni, d-l Beck revine la un nou realism. Impreună cu d-l Chamberlain, îmbrăţişează un sistem de alianţe multiple, care reface securitatea colectivă. Poporul polonez, cu tradiţiunile sale de luptă şi de mîndrie, cu patriotismul şi tenacitatea sa, regăseşte amiciţiile de totdeauna. Hotărîrea sa de a se apăra, voinţa sa de independenţă vor găsi în ţara noastră cel mai larg şi mai cordial răsunet. Noi suntem conştienţi de legăturile fireşti dintre cele două state şi proclamăm necesitatea unei Polonii mari şi puternice pentru securitatea însăşi a ţării noastre. Regretăm politica poloneză din Septembrie, dar cu aceeaşi putere aprobăm politica de astăzi a statului aliat şi prieten. Chiar eroarea sa de atunci, ne serveşte ca o lecţiune pentru situaţiunea de astăzi. Şi suntem fericiţi să revedem Polonia, cu forţa şi hotărîrea sa, legată cu alte state pacifice într'un sistem colectiv de apărare mutuală. Un sistem realist, care trebue împlinit în întinderea sa necesară dela Apus la Răsărit. Fiindcă noul realism pe care îl adoptăm nu îngădue nicio spărtură, nici o reticenţă. El trebue să aibă toate garanţiile şi să fie alcătuit din hotărîri ferme. Valoarea sa pacifică stă în întinderea, dar mai ales în sinceritatea sa. Dacă Franţa, Anglia şi Rusia stau la baza acestui sistem, dacă are adeziunea Turciei şi a Poloniei, el este în adevăr „realist".

CONST. VIŞOIANU

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

EDUCAŢIE ŞI PROPAGANDA

Intre fenomenele caracteristice ale timpului nostru, cu repercursiuni în sistemele şi acţiunile culturale ale întregei societăţi contemporane, este şi acesta: *înlocuirea educaţiei prin propagandă*. Enunţat aşa, dintr'odată, faptul apare poate neclar, fără articulaţiile care să-l justifice, fără relieful social al unui proces care să merite luarea noastră aminte. Cu toate acestea, faptul este real, puternic, cu o rază de consecinţi incalculabile în jurul lui. A-l judeca în întregime, sub toate aspectele lui, este un lucru greu şi, mai ales, un lucru contrariu cu sentimentele generale ale timpului. A ne da însă seama de el, a şti că există, este o datorie de conştiinţă a tuturor şi o datorie de apărare a culturii.

Procesul de care ne ocupăm se leagă cu fenomenul modern de năvală în istoria contemporană a spiritului de massă. Este un fenomen cunoscut, pe care îl simţim din ce în ce mai evident, un fenomen care se instalează în mod progresiv în organizarea şi la conducerea lumii actuale. In jurul acestui fenomen începe să se precizeze o convingere generală: că puterea masselor nu mai poate fi pusă la îndoială, că nimic nu le mai poate sta în cale, că drumul lor către o hegemonie modernă pare o necesitate istorică şi, în fine, că acţiunea cea mai însemnată a timpului nostru trebue să fie aceea de a răspunde acestor transformări, perfecţionînd la maximum mijloacele prin care să dispunem de psihologia lor.

Intre aceste mijloace, unul dintre cele mai însemnate trebue să fie acela pe care l-am pomenit mai sus: *înlocuirea educaţiei prin propagandă*. In aparenţă, faptul acesta ar trebui să se piardă în mulţimea uluitoare de transformări cu care ne-au obişnuit, în special, ultimii ani de viaţă ai lumii. In realitate, aceasta nu se poate petrece. In cazul de faţă, transformările care ni s'ar cere n'ar mai reprezenta simple adaptări fatale, în definitiv posibile chiar dacă jienesc o lume de gînduri în care am fi vrut să credem nemărginit, ci ar reprezenta modificări adînci, structurale, putînd să ridice frămîntări şi probleme aspre de conştiinţă.

Prin natura ei, educaţia nu are mijloace să comunice cu mulţimile, cu atît mai mult să le stăpînească. Intre armele educaţiei, cele mai adevărate sunt armele ei subtile. Drumul educaţiei este un drum discret, dacă nu chiar misterios, un drum pe care se străbate în tăcere şi în reculegere demnă. Mulţimile au întreaga lor viaţă bazată pe sgomot, pe emoţii puternice, pe frenezii uluitoare. Ca să fie stăpînite, trebue să li se adreseze cu mijloacele tari, intimidante, sau, în alte

cazuri, cu mijloace care să nu aibă decît un conţinut limitat, atît cît să corespundă stilului de simplificare şi de uniformitate pe care se sprijină unitatea şi puterea lor.

Educaţia, ca atitudine şi manifestare culturală, presupune cultură şi pregătire. Presupune, mai departe, o dreaptă şi pătrunzătoare înţelegere a fenomenelor. Nu putem pretinde ca alcătuirea spirituală a educaţiei să fie în întregime raţionalistă. Am cădea astfel în păcate, sau într'un exclusivism, din care abia începusem să avem sentimentul că ne-am eliberat. Insă, fără îndoială, o anumită cuviinţă raţionalistă, adică o anumită încredere în puterea şi dreptatea minţii omeneşti, este o condiţie necesară, care a intrat de mult, şi definitiv, în concepţia clasică a educaţiunii. Opera educativă nu se poate improviza. Ea trebue să se desfăşoare treptat, în linii largi şi pătrunzătoare, dominînd timpul şi mulţimea lui de fapte neprevăzute. De aceea, educaţia presupune instituţii puternice, cu tradiţii, cu viaţă istorică, cu o spiritualitate verificată. Anume: presupune biserici, şcoli, biblioteci, altare, în sfîrşit presupune oficii demne, în care visarea pură, chiar cea mai personal posibilă, să-şi poată da mîna, deasemeni, chiar cu cea mai nestrămutată hotărîre colectivă.

Elementele care intră în alcătuirea necesară a propagandei sunt fundamental altele. Fenomenul cu care propaganda se aseamănă cel mai mult este tehnica, şi anume tehnica în forma ei pe deplin caracteristică, de imperialism material al timpului nostru. In liniile ei generale, propaganda este o acţiune standard. Nu judecă valori şi adevăruri, ci numai scopuri. In numele acestora, dacă e nevoie, îşi ia libertatea oricîtor mistificări. Şi adesea, succesele reale ale propagandei sunt tocmai acelea care se bazează pe mai multe mistificări. Faptul este explicabil. Spiritul de massă are o aversiune fatală faţă de adevăr. Nu-l suportă. Nu-i recunoaşte nicio calitate vitală. Incadrat aşa cum trebue să fie, în disciplina unor forme clasice, sobre şi imperturbabile, adevărul rămîne strein de freneziile adesea haotice, sau de simplificările de atîtea ori fanatice ale masselor. In *Mein Kampf*, biblia modernă a cîtorva zeci de milioane de oameni, găsim într'un loc această precizare caracteristică: „Propaganda nu trebue să-şi propună de a cerceta un adevăr obiectiv, ci de a dicta masselor, în chip autoritar, un adevăr modelat şi adaptat scopurilor de urmărit".

Spuneam mai sus că propaganda este o acţiune standard. Să revenim puţin asupra acestei idei. Intr'adevăr, motivele ei adînci, şi faptele care pot s'o întreţină, nu au în ele nimic istoric. Ele nu se reazemă pe tradiţii, pe orizonturi etnice, pe vocaţiile de viaţă ale unui popor sau altul, pe personalismul creator al diferitelor grupuri omeneşti. Nu au, în patrimoniul lor intim, amintiri care să fie respectate, momente de viaţă simbolice, eroi care să rezume soarta în mers a unor comunităţi istorice. Toată puterea lor stă în organizare, în actualitatea strictă a faptelor dela care pornesc şi în ingeniozitatea cu care le prezintă în public. De aceea, şi metodele de care propaganda se serveşte în acţiunea ei au, în totul, înfăţişerile tehnice şi standard ale naturii ei. Tribunele ei sunt dintre acelea care se pot improviza. Perfecţiunile tehnice sunt instrumentele ei de cel mai imediat folos: radio, cinematograf, tipografie, ziar, afiş, reclamă, etc., etc. In ce priveşte doctrina acestor manifestări, ea este simplă şi uşor de realizat, pentrucă de cele mai multe ori ea nu cere travalii proprii, adică elaborări în cadrul unor condiţii de viaţă specifice, ci folosirea unor scheme universale, întocmite anonim, de preferinţă în colţul cel mai materializat al lumii, într'un stil care să încapă în cataloage sau în broşuri de colportaj cosmopolit.

Opera de educaţie, pentru a fi înfăptuită, cere educatori, adică personalităţi intelectuale. „Nimic mai greu decît pregătirea unui educator adevărat!" — acesta este motto-ul care a fost înscris pe toate

frontoanele universităților umanistice și în toate programele de viață ale acelora care s'au gîndit să ia drumul catedrelor sau ale amvoanelor. Se știe, dealtminteri, că nicăeri ideea de „vocație" sau ideea de „pregătire îndelungată" n'au răsunat mai adînc și mai necesar, ca în opera de alegere și de formare a unui educator. Oarecum, o parte din aceste lucruri sunt astăzi răsturnate. Propaganda reclamă, pentru condițiile ei de funcționare, un alt stil de oameni. Inainte de toate, ea reclamă oameni noui. O noțiune — *oameni noui* — întrebuințată mult, aproape un leit-motiv al programelor contemporane de viață, și cu toate acestea în nenumărate privințe nedefinită, ambiguă. Afară de aceasta, reclamă oameni rezoluți, care între semnul unei activități imediate și respectul spiritual al oricîtor sensuri clasice, să opteze categoric, fără nicio șovăire dialectică, pentru cel dintîiu. In general, reclamă oameni care sufletește să știe să primească încadrarea ce li se cere în chip imediat, care să admită că dintre toate condițiile vieții de astăzi, executarea comenzilor sociale este cea mai principală.

Caracterizînd aceste fapte, ca pe niște fenomene generale ale lumii de astăzi, departe de noi gîndul de a face din ideea propagandei o idee negativă, o idee ostilă vieții sociale în general. Dimpotrivă! Propaganda în sine, ca metodă de acțiune în viața colectivităților omenești, reprezintă o necesitate și tot pe atîta și o perfecțiune a vremurilor noastre. Viața de Stat, în special, cu problemele ei moderne, o reclamă în mod implacabil. De aceea, socotim că e firesc să se creeze catedre de propagandă, care să figureze cu egală demnitate alături de catedrele clasice ale științelor sociale, politice și morale. Etatismul nu se poate susține fără ajutorul permanent al propagandei. Din zi în zi mai mult, viața modernă ne pune în situații în care spiritul reflexiv și critic nu mai poate stăpîni îndeajuns tumultul și crisparea evenimentelor care năvălesc. Pentru a face față acestor situații, firește, trebuesc mobilizări prompte, ale tuturor; mobilizări nu numai de ordin material, dar chiar mobilizări de ordin sufletesc, adică putinți de a primi condiții de viață fortuite în mod ordonat, fără reticențele și fără raționările critice pe care le datorăm totuși principial, mai departe, și faptelor în sine și convingerilor noastre interioare.

Punctul de unde începe o îngrijorare a noastră este acela în care simțim că s'ar putea produce o completă trecere în umbră a educațiunii. Intr'adevăr, cu privire la aceasta, să ne fie îngăduit a ne gîndi la o singură consecință a faptului.

Educația este acțiunea spirituală care își propune să formeze pe individ în așa fel încît să facă din el un om întreg, un om adevărat, capabil să înțeleagă rosturile încadrării lui sociale și capabil să susțină sensurile active și autonome ale personalității lui. Intreaga acțiune a educației se întemează pe responsabilitate. Ea socotește că soarta omului este un bun sfînt al existenței. Se gîndește, în permanență, la problema unui om-etern. Educația își propune să-i dea o armatură sufletească și intelectuală prin care să răspundă, în chip unitar și consecvent, la toate momentele și împrejurările vieții lui. Il pregătește, prin urmare, pentru toate eventualitățile ce pot să intre în țesătura unui destin omenesc: și pentru primirea bucuriilor, și pentru acceptarea suferințelor, și pentru momentele de victorie ca și pentru acelea în care era necesar să fie învins. Omul își măsoară demnitatea lui spirituală, nu numai prin felul cum știe săși organizeze victoriile, ci și prin majestatea cu care știe să primească înfrîngerile. Și în fine, mai trebue să amintim, că educația pregătește pe om nu numai pentru a întîmpina viața pozitivă, pămîntească, ci și pe aceea mai îndepărtată pe care, fără s'o înțeleagă, fără să poată ajunge vreodată s'o determine, bănuește totuși că există și simte nevoia de a-i închina o parte din puterile lui de simțire și de judecată.

Să ne referim, în chip paralel, la acțiunea și criteriile propagandei. Aceasta nu se gîndește la omul-etern și nici la omul-integral. Problemele pe care le urmărește nu sunt în legătură cu omul, ci cu acțiunea politico-socială a vremei. In jocul acesteia, omul este socotit ca un instrument sau ca un material general, cu atît mai propriu, cu cît poate fi folosit mai bine și mai direct. Scopul propagandei este un scop limitat, legat de un fapt, de un eveniment, de o zi oarecare, de o manifestare demonstrativă, de o acțiune care de fapt este întocmită de mult, dar pentru a cărei stabilire formată mai e nevoie de desfășurări fastuoase și intense. Pentru desăvîrșirea acestora, nu se cruță nimic: nici cheltuieli de sume, nici oboseli fizice, nici acțiuni purtate pînă la obsesie asupra spiritelor și, la nevoie nici suspendarea activităților organice, acelea care deși tăcute și în aparență inactuale, sunt totuși temelia așezărilor și acțiunilor sociale. Ce urmează tuturor acestora odată ce evenimentul sau faptul urmărit s'a consumat? Acțiunea propagandei încetează dintr'odată; misiunile ei nu sunt permanente, înscrise pe-o ordine organică a vieții sufletești și sociale, ci intermitente, așa cum sunt crispările și convulsiunile actualității. Principiile propagandei nu se gîndesc să umple cu ceva golul sufletesc, sentimentul general de sfîrșeală și de oboseală dureroasă, care rămîne pe urma marilor desfășurări consumate. Le este indiferent, uneori, chiar dacă acest gol s'ar putea solda tragic, adică dacă și-ar căuta o conținență în forme empirice, arbitrare, fără nicio continuitate cu cele de dinaintea lor și fără nicio altă putință decît aceea de a face de circumstanță o completare aparentă și materială.

Iată, schițîndu-se, consecința pe care am anunțat-o mai sus. Aceasta să fie, în definitiv, toată politica pe care timpul nostru înțelege s'o ducă față de om și față de problema lui eternă? Pentrucă, incontestabil, în măsura în care, urmînd unor tendințe ce par să cucerească lumea întreagă, propaganda va deveni o formă imperialistă, expropriind în jurul ei toate oficiile tradiționale ale educației, situația la care se va ajunge va fi fatal aceasta: *să nu mai pregătim oameni pentru un destin al lor organic și etern, ci doar oameni convenționali, făcuți, mulțime anonimă în dosul unor fapte trecătoare și adeseori lipsite de înțeles istoric.*

Cu viața învățămîntului, această problemă are o contingență care, chiar dacă în prezent nu înfățișează o formă acută, tinde însă s'o capete. In zilele noastre, școala străbate din ce în ce mai greu pe drumurile ei clasice. In viața ei interioară își fac apariția reforme care îi dau alt stil, altă întemeere, reforme care răpesc școalei tradiționala ei autonomie, făcînd din ea, din ce în ce mai mult o instituție ca toate celelalte, în slujba actualității sociale mai mult decît a idealurilor ei clasice. Incetul cu încetul — fenomenul este general, și este tocmai chipul în care apare în unele țări de mare cultură care ne îndeamnă să punem astfel problema — se pregătește momentul unui conflict, ale cărui forme și consecințe, firește, nu le poate bănui nimeni în toată întinderea și înfățișarea pe care o vor lua.

Se poate evita acest conflict? Incontestabil că da! Pentru aceasta, nu e nevoie de retranșeri în formule severe ale trecutului, care ar putea să pară, să zicem, reacționare și anti-sociale. Sunt însă, anumite drepturi clasice, drepturi verificate îndelung, înfrățite cu ideea generală de umanitate eternă, pe care spiritul luminat s'a deprins să le considere imprescriptibile. Intre acestea, printre cele mai necesare și adevărate, sunt drepturile educației. Odată cu acestea, bineînțeles, și drepturile de viață ale instituțiilor menite să le reprezinte, între care școala a ocupat, în toate timpurile, într'o formă sau alta, locul primordial.

E bine să înțelegem acest adevăr, nu pentru a protesta împotriva timpului nostru, ci pentru a menține neștirbită poziția spirituală a

Școalei: ca să înțelegem că nu trebue purtată în valurile actualității, că misiunea ei eternă este de a forma marile rezerve morale și că rolul ei general în viața societății va fi cu atît mai convingător cu cît i se vor respecta mai mult prerogativele ei structurale.

Formele de viață de astăzi, acelea în numele cărora funcționează cele mai multe acțiuni ale propagandei, au o alcătuire specială. Ele nu se întemeiază pe așteptări constructive, pe integrări lente, pe care istoria și simțirile omenești să le poată cimenta real, în ritmul în care trebue să decurgă procesele lor firești. Sunt forme totalitare, obsedante, forme care cer dintr'odată totul, care au presumția stranie că tot ce există trebue să le aparțină și să li se subordoneze. Ei bine, pe marginea constatărilor la care ne obligă, ne întebăm: Toate aceste forme de viață pot oare să dureze? Pot ele să înscrie, în forme firești, istorice, destinele reale ale oamenilor și ale colectivităților? Ce capacitate și ce virtuți interioare de rezistență au? Ce substraturi, care să le garanteze tăria, semnificația continuă, puterea de a înfrunta neprevăzuturile lumii? Recunoaștem, sunt întrebări grele, aproape apocaliptice, la care nu se poate răspunde dintr'odată. In schimb, ele trebue să ne dea de gîndit. Fără îndoială, într'o clipă sau alta, arcele acestea care astăzi se încordează uriaș, se vor destinde. Este soarta firească a tuturor crispărilor exclusiviste. Dacă vor mai exista, adică dacă societatea va fi știut între timp să mai păstreze ideea lor, în clipa aceea, sensurile educației vor interveni activ, vor lupta pentru ca demoralizările să nu curgă în valuri anarhice, și vor începe, cu arta și devotamentul pe care numai ele îl cunosc, să lege răni și să descifreze la orizont soarele unor speranțe noui.

Știm un lucru: că dacă între condițiile vieții moderne propaganda poate avea un rol și o demnitate, acțiunea care ni le poate înfățișa și care ne poate convinge de adevărul acestora, este una singură: *educația*. Față de toate celelalte mijloace omenești, aceasta are o supremă virtute: că nu neagă nimic, că înțelege și interpretează totul și, mai ales, că știe să desprindă un sens de cumințenie constructivă chiar din cele mai contradictorii condițiuni de viață.

Trebue să luptăm, cu toate mijloacele de care dispunem, pentruca sensurile educației să nu apună și pentruca ideea ei să nu dispară cu totul din spiritele contemporane. *Declinul educației*, și legate de aceasta *declinul școalei* și *declinul ideei de om în general*, iată o serie de fapte pe care nu le putem înțelege, care ne dau sentimentul uneia dintre cele mai dureroase apăsări ale timpului nostru!

Numai sub semnul unei asemenea lupte, simțim că un program de politică culturală ar putea să fie adevărat, demn și autonom, adică să fie altceva decît o verigă în plus, în șiragul unor fapte conformiste, lipsite de istorie și de duhul unei vieți autentice.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ECONOMICĂ

ECONOMIA DE RĂZBOI ÎN TIMP DE PACE

După războiul mondial s'a luat obiceiul să se numească „economie de războiu", o economie caracterizată prin: *a)* lipsa totală a șomajului; *b)* utilizarea maximă a întreprinderilor din sectorul mijloacelor de producție (oțel, mașini, fontă, vehicule etc.); *c)* o producție relativ scăzută în sectorul bunurilor de consum (textile, pielărie etc.); *d)* reducerea pînă la minimum a comerțului exterior; *e)* limitarea sau chiar dispariția inițiativei individuale și *f)* preponderența inițiativei de Stat. Prin unele aspecte economia de războiu seamănă cu o economie capitalistă prosperă, prin altele are aparența unei economii colectiviste.

Această definiție este utilizată mai cu seamă de economiștii germani și se referă la o țară în războiu, fără legături sau cu legături reduse cu străinătatea și care utilizează în vederea victoriei, toate forțele productive de care dispune. Nu este deci vorba de economia de războiu a oricărei țări. Astfel, în secolul al XIX-lea, numai unele sectoare ale economiilor naționale erau influențate de existența frontului, iar în timpul războiului mondial Anglia și Franța au importat și exportat cantități însemnate de mărfuri, inițiativa particulară a avut un grad mai mare de libertate la sfîrșitul războiului decît la început, ș. a. m. d. Prin urmare, definiția de mai sus se referă numai la războiul total așa cum este imaginat de teoreticienii acestuia, adică coordonarea și potențarea la maximum a tuturor forțelor sociale și naturale în vederea unui singur scop, victoria militară. Atunci cînd orice activitate care nu este direct sau indirect utilă frontului încetează și se intensifică totuși pînă la maximum munca și sacrificiile în vederea victoriei, în mod fatal orice economie are aproximativ caracteristicile de mai sus. Dacă războiul nu este total, unele din aceste simptome nu există, ori sunt atenuate. De exemplu, schimbul de mărfuri cu străinătatea poate continua la un nivel redus, numai unele întreprinderi sunt utilizate la maximum, șomajul din unele sectoare coexistă cu intensificarea muncii în altele și inițiativa individuală persistă alături de îngrădirea acesteia în anumite ramuri de activitate. Războiului îi corespund economic anumite simptome care sunt mai mult sau mai puțin complete, mai mult sau mai puțin atenuate, după amploarea pe care o ia activitatea militară și situația geopolitică a țării (frontiere libere spre țări neutre sau amice, mare liberă).

Cu aceste limitări, o economie de războiu poate exista și în timp de pace. O politică autarhică sau de intensă pregătire de războiu, are drept urmare simptome caracteristice pentru o economie de războiu. De exemplu, volumul comerțului exterior, scade, pe cînd activitatea industrială devine frenetică, inițiativa individuală este limitată, șomajul scade ș. a. m. d. Diferența între pace și războiu ajunge să nu mai

fie calitativă, ci cantitativă. In total sau în parte, economia funcţionează ca şi cum ar fi războiu.

Pentru prima oară în istoria societăţii moderne, în ultimii cinci ani, lumea începe să trăiască în economie de războiu, deşi războiu propriu zis nu a fost decît în China, Spania, Abisinia. Intr'adevăr Japonia, Germania, Italia, Polonia, Ungaria, Franţa, Anglia, Romînia, Iugoslavia, Grecia, Bulgaria, şi acum în urmă Statele-Unite, produc şi schimbă mărfuri ca şi cum toate ar fi în războiu.

Războiul a însoţit totdeauna desvoltarea capitalismului, însă funcţia acestuia s'a schimbat dela o perioadă la alta. In afară de războaele de jaf în vederea acumulării primitive a capitalului şi cele naţional-revoluţionare, avînd ca scop extinderea revoluţiei burgheze şi unitatea naţională, aproape toate războaele moderne au constituit metode de prevenire a crizelor de supraproducţie. Fie că au avut drept ţintă imediată scurgerea stocurilor şi şomerilor pe cîmpul de luptă, fie că se urmărea o expansiune colonială care lărgind piaţa internă, uşura acelaşi proces şi mai avea pe deasupra şi avantajul de a ameliora rata profitului, războaele moderne întîrziau crizele sau le înlocuiau. Odată aparatul militar intrat însă în funcţiune, economiile naţionale se supuneau necesităţilor militare în măsura în care acesta împlinea rolul de paracriză.

In ultimii ani, unele mecanisme ale regimului capitalist s'au modificat. Criza mondială din 1929/932 a avut drept consecinţă pulverizarea pieţii internaţionale, reducerea pînă la limită a comerţului mondial şi un nivel neînchipuit al şomajului, paralel cu scăderea foarte mare a producţiei. Eşirea din criză nu s'a mai putut face în chip spontan, ci numai graţie intervenţiei Statului. Deprecierea monetară, restricţiile la import, înarmarea şi, în parte, lucrările publice au constituit principalele metode prin care majoritatea guvernelor au încercat să resoarbă şomajul şi să mărească producţia. Dar aceste metode, concepute iniţial numai pentru a biciui iniţiativele individuale, s'au dovedit greu de înlocuit. Pe măsură ce pieţele interne se extindeau în defavoarea pieţii mondiale, susţinerea conjucturii nu se putea efectua decît prin accentuarea restricţiilor la import, a deprecierii monetare şi a înarmărilor. Antagonismele între economiile naţionale se accentuau, iar iniţiativa individuală nu funcţiona. Toate teoriile clasice şi moderne se loveau de criza structurară a regimului. Unei creşteri a schimbului internaţional de mărfuri îi făcea imediat loc o depresiune, o urcare a preţurilor era după cîteva luni urmată de o scădere brutală a acestora ş. a. m. d. Toate încercările de a normaliza viaţa economică s'au dovedit iluzorii. Dimpotrivă dela un an la celălalt, restricţiile acopereau sectoare din ce în ce mai mari în viaţa socială a popoarelor, din ce în ce mai multe State prezentau simptomele tipice ale conjuncturii de războiu, se transformau în economii de războiu. Teama de criză împiedică Statele să revie la normal şi implicit le împinge în alte direcţii.

Consecinţele economice ale unui războiu total le cunoaştem în parte, iar restul îl putem bănui: nimicirea totală a forţelor sociale şi naturale. Un consum intens şi de lungă durată a oamenilor şi puterii de muncă duce la epuizarea unuia din parteneri şi deci la victoria celuilalt. De asemeni, o economie de războiu aplicată în vreme de pace poate avea efecte similare. Nicio societate din lume nu poate rezista la un efort îndelungat de această natură, pentru bunul motiv că pe măsură ce durează efortul trebue să fie tot mai important. Piaţa internaţională limitată prin restricţii la import şi înţelegeri dela ţară la ţară, se răzbună sub forma de cursă a înarmărilor. Nu mai există schimb de mărfuri între State, ci acumulare de stocuri şi investiţii care nu se reproduc. Armele noui depreciază pe cele vechi, nivelul

înarmării tuturor vecinilor trebue depăşit, o restricţie antrenează pe alta şi cercul infernal nu pare să aibă altă limită decît cea a unui războiu propriu zis: epuizarea. Este nu fel de „războiu alb", care tocmai din cauza epuizării poate împiedeca un războiu real. Intre timp însă, oamenii se obişnuesc cu un sistem de control al economiei care, dacă nu are consecinţele structurale ce i se atribue de multe ori, schimbă mentalitatea producătorilor şi consumatorilor şi crează o tehnică economică în totul deosebită de cea cunoscută.

Pentru a rezuma, ieşirea din criză, s'a făcut, pentru prima oară în istoria contimporană, prin înlocuirea economiei de pace prin cea de războiu, iar aceasta crează premizele unei crize de un gen necunoscut pînă astăzi. Mai mult, s'ar putea ca prin evitarea războiului, economia mondială să fie pusă în faţa unei crize a cărei soluţionare să fie numai de ordin structural. Totul depinde de raportul de forţă între categoriile sociale.

„FRONTUL PĂCII" ÎN ECONOMIA MONDIALA

Multiplele garanţii reciproce şi unilaterale acordate în ultimile două luni, precum şi atitudinea favorabilă a Statelor-Unite, faţă de Statele hotărîte să-şi apere integritatea teritorială şi independenţa naţională, nu pot rămîne fără repercusiuni în domeniul economic. In primul rînd este inevitabil să se ajungă la o raţionalizare a industriei de războiu, aşa încît intensificarea înarmărilor să coincidă cu o reducere a preţurilor de cost. Prin schimb de procedeie tehnice, utilarea raţională a întreprinderilor şi unificarea modelelor, prin uşurarea importului şi exportului de materii prime, prin credite acordate ţărilor sărace, este normal să se ajungă la o producţie abundentă fără o creştere proporţională a cheltuielilor. Lucrurile nu se pot însă opri aci. Tot atît de normal este ca ţările angajate în „frontul păcii" să încerce reducerea sarcinilor impuse de cursa înarmăriior prin mărirea veniturilor naţionae. Astăzi este desigur imposibil să se micşoreze cheltuielile de înarmare, iar intensificarea acestora crează premizele crizei viitoare. Există în schimb o soluţie pentru a uşura greutăţile, şi anume mărirea veniturilor naţionale. Dacă paralel cu intensificarea producţiei în vederea războiului ar creşte şi producţia de pace, veniturile ar fi mai mari şi deci pericolele de criză ar putea fi îndepărtate. Insă în situaţia actuală a economiei mondiale, creşterea producţiei de pace întîmpină dificultăţi de netrecut din cauza limitării pieţii externe. Volumul redus al schimburilor internaţionale de mărfuri presează asupra economiilor naţionale, aşa încît sarcinile înarmării se oglindesc în scăderea standartului de viaţă a populaţiei, consumul veniturilor acumulate în trecut şi grevarea viitorului. Dimpotrivă, intensificarea schimburilor internaţionale ar avea drept urmare menţinerea standartului de viaţă şi a capitalurilor acumulate.

Deşi isvorîte dintr'o motivare diferită de a noastră, unele iniţiative britanice s'ar încadra foarte bine într'o politică unitară comercială a „frontului păcii". Acordul comercial anglo-turc din Aprilie 1938, apoi marele tratat comercial anglo-american şi acum în urmă acordul anglo-romîn, constitue primele inele ale noului regim comercial. Relaţiile comerciale anglo-sovietice şi anglo-poloneze, deşi promiţătoare, sunt însă departe de a da tot ce ar fi de dorit. De asemeni relaţiile comerciale între celelalte State sunt încă guvernate de aceleaşi acorduri limitative rămase moştenire din vremea crizei mondiale. Mai mult, unele ţări, de teama clauzei naţiunii cele mai favorizate, se simt obligate să aplice tuturor ţărilor regimul impus de situaţia specială a Statelor autarhice.

De aceea, punerea în aplicare a principiului securităţii colective, trebue însoţit de un nou regim al comerţului exterior. Garantarea reciprocă a frontariilor într'un grup restrîns de ţări fiind incompatibil cu „clauza naţiunii celei mai favorizate", aceasta trebue abandonată şi înlocuită cu un întreg sistem de tarife preferenţiale care să înlesnească schimbul de mărfuri între Statele din „frontul păcii". Tot aşa ne putem închipui un sistem de monete cu raporturi stabilite între ele, desfiinţarea treptată a restricţiilor la import şi organizarea internaţională a creditului. Revenirea la o judicioasă diviziune mondială a muncii în ramurile afectate înarmării nu poate rămîne un fenomen limitat. Ce este normal să se facă în acest domeniu, trebue extins la toate ramurile de activitate. Sunt măsuri de mult preconizate de „Liga Naţiunilor", care nu puteau fi aplicate din cauza intereselor antagoniste, a acţiunii statelor cu intenţii agresive şi a abandonării principiului securităţii colective. Noua politică externă a ţărilor occidentale crează posibilităţi, care păreau excluse nu mai departe decît acum două luni. Lărgirea schimbului extern de mărfuri între ţările care participă cu peste 70 la sută la comerţul mondial, nu numai că ar uşura sarcinile imense ale înarmării, dar prin presiunea pe care ar exercita-o asupra Statelor din blocul advers, ar putea, poate, împiedeca să se recurgă la metoda clasică a tunului pentru deschiderea pieţii internaţionale.

Dintr'un studiu recent publicat în marea revistă engleză „The Economist", rezultă că în ultimii ani Statele-Unite, Anglia, Franţa, Olanda, Belgia şi Rusia, au participat la importul Germaniei cu:

a) 40—50 la sută pentru grîu, seminţe şi turte oleaginoase, grăsimi, bumbac, minereu de fier, minereu de zinc, crom, plumb şi zinc;

b) 50—75 la sută pentru porumb, lînă, cînepă, iută, cărbuni, produse petrolifere şi aluminiu;

c) 75—100% pentru cauciuc (90%), minereu de manganez (85%), minereu de cupru (80%), minereu de nikel (100%), fontă şi oţel (80%), fier vechi (93%), cupru (77%), nikel (75%), staniu (92%), cocs (96%).

Este sigur că Germania a reuşit să acumuleze însemnate stocuri din unele materii prime sau să se lipsească de import pentru altele. De exemplu, stocurile de grîu s'au dublat în 1939, faţă de 1938, importul de fier şi oţel (sub diferite forme) a fost în perioada 1936/38, cu 70% mai mare decît în 1913, importul de metale colorate a fost de 1,5—3 ori superior celui antebelic ş. a. m. d. Totuşi, la ritmul actual al producţiei germane stocurile adunate ar fi suficiente pentru 6—12 luni.

Cum în Italia şi Japonia situaţia este asemănătoare, organizarea colectivă a păcii pe plan economic nu numai că ar facilita înarmarea accelerată în statele din frontul păcii, dar ar obliga celelalte ţări să le ţie pasul în condiţii de producţie dezavantajoase. De exemplu, renunţarea la clauza naţiunii celei mai favorizate şi înlocuirea acestora cu un regim generalizat de tarife preferenţiale ar fi echivalentă cu o mare şi extrem de costisitoare victorie militară. Pe lîngă imensele cheltuieli improductive impuse de o cursă în care raportul potenţialelor iniţiale ar fi de unu la zece, aplicarea unui nou regim al schimburilor internaţionale, ar agrava dificultăţile de aprovizionare şi ar mări preţurile de cost, ceea ce ar scurta simţitor durata „războiului alb".

ERORI CURENTE ÎN „SPAŢIUL VITAL"

Orientarea expansiunii germane dinainte de 1914 spre Orientul apropiat şi Indii a lăsat moştenire opiniei publice romîneşti prejudecata că Romînia nu poate întreţine raporturi comerciale decît cu Germania. Aceasta din motive geografice, şi pentrucă cele două ţări au economii complimentare, una fiind industrială şi cealaltă agrară.

Primul argument este evident inexact. Romînia este în adevăr mai aproape de Germania decît de Anglia sau Franţa, însă transportul pe apă fiind cu mult mai ieftin, peste 80 la sută din exportul Romîniei şi aproape 60 la sută din import se face pe mare. În afară de produsele uşoare şi de valoare ridicată, nicio altă marfă cumpărată din Germania nu soseşte cu trenul. Mai mult, în ultimii doi ani, graţie clauzei referitoare la plata în clearing a cheltuielilor de transport — clauză care pînă la acordul anglo-romîn nu exista în niciun alt acord încheiat de Romînia, — Germania a reuşit să dreneze o mare parte din transitul mărfurilor anglo-americane, destinate Romîniei. Dar nu trebue să ne închipuim că acest transit se efectuează pe uscat sau cel puţin pe Dunăre. Mărfurile sosesc la Hamburg şi de acolo sunt pornite pe apă spre Constanţa. Germania obţine lire şi dolari pentru transport şi plăteşte conform înţelegerii, mărci în clearing. O simplă modificare a clauzelor din acordului de plată, şi distanţa geografică faţă de Germania devine mai mare decît faţă de Anglia sau Franţa!

În ce priveşte complimentaritatea celor două economii, nu vedem întru cît este mai accentuată decît complimentaritatea în raport cu Anglia care este şi mai puţin agrară decît Germania. Pe măsură ce se industrializează, Romînia are nevoie din ce în ce de mai multe materii prime, semifabricate şi maşini, produse pe care Germania nu le are sau nu le poate vinde acum. Dimpotrivă, Anglia ne poate livra orice materii prime, toate maşinile şi în plus şi toate capitalurile necesare. Înainte de războiu, cînd Romînia exporta grîu şi importa făină, exporta ţiţei şi cumpăra benzină, trimetea peste hotare butuci pentru a importa cherestea, sau cumpăra numai produse fabricate, Germania putea juca un rol însemnat, de oarece creditele engleze transmise prin Berlin, şi tratatul de alianţă cu Romînia, îi dădeau posibilitatea să cumpere orice, oriunde, cota parte de beneficiu a capitalului britanic fiind asigurată. După războiu, Germania participa cu 16—18% la exportul Romîniei, deşi, niciodată, nimeni, nu a împiedecat-o să cumpere sau să vîndă ce şi cum voia. Găsea însă că este mai rentabil să cumpere petrol şi grîu din Statele-Unite. De altfel, teoria complimentarităţii în general pare greu de susţinut, deoarece exportul şi importul nu se face după acest criteriu decît atunci cînd nu mai există piaţă mondială. Altminteri, ar părea absurd ca Romînia să cumpere cafea din Danemarca, bumbac şi cauciuc din Anglia, iar Germania să exporte şi să importe sticlărie. Adevărul este că schimbul de mărfuri între două ţări se face după criteriul rentabilităţii şi numai dacă aceasta a dispărut, adică numai în perioade de războiu, cumpărăturile se fac acolo unde se poate, indiferent de preţ. Admiţînd însă şi această ipoteză, de ce s'ar lega univoc soarta unei economii naţionale cu liber acces la piaţa internaţională, de a uneia voluntar autarhică şi cu posibilităţi reduse de a se aproviziona cu materii prime?

Urmează de aici că schimbul nostru de mărfuri cu Germania nu trebue intensificat? Hotărît nu. Cu o singură condiţie: să nu se limiteze schimbul cu celelalte state. Astăzi, Romînia are disponibilităţi exportabile limitate. Dintre cele patru produse de export (petrol, cereale, lemne şi animale vii), niciodată nu au rămas stocuri nevîndute. Chiar şi în timpul crizei mondiale am vîndut tot ce era disponibil. Acum însă, producţia de ţiţeiu este în continuă scădere, suprainvestiţiile din industria forestieră au pleşuvit masivele păduroase, iar numărul vitelor scade încă din 1925. Rămîn cerealele, a căror producţie variază dela an la an şi constitue baza sigură a exportului romînesc.

Capacitatea noastră de export fiind limitată, avînd însemnate interese economice şi politice în toate ţările europene, este exclus să pu-

tem mări simţitor exportul în Germania, fără a desechilibra viaţa noastră economică, dacă disponibilul de export nu creşte în aceeaşi măsură.

Pornind dela această premiză fundamentală, guvernul romîn a semnat la 23 Martie, o convenţie de colaborare economică cu Germania. Caracteristicile acestui acord sunt

1. Germania va ajuta la intensificarea şi raţionalizarea producţiei agricole, miniere şi forestiere, precum şi la punerea în valoare a unor bogăţii neutilizate.

2. Germania va colabora la construcţia de şosele, căi ferate sau alte mijloace de comunicaţie (canalul Cernavodă-Tasaul de exemplu).

3. Germania va creea industrii pentru punerea în valoare a produselor agricole sau miniere.

4. Germania va obţine zone libere, bineînţeles numai în porturi, unde va putea instala fabrici şi antrepozite. (Desigur, acestea vor fi extravamale, însă nu şi extrafiscale, pentru a nu concura cu materia primă şi munca romînească, industriile naţionale).

Astfel, după cum anunţă Frankfurter Zeitung şi alte ziare germane, ar fi vorba ca o societate germană să obţină un perimetru petrolifer de explorare, cu o întindere de eproximativ 30 mii hectare, la Sud de Ploieşti, lîngă Snagov, un perimetru de 9 mii hectare în zona gazului metan şi unul de 7 mii hectare în judeţul Buzău.

De asemeni, ar fi vorba de construcţia unei fabrici de celuloză, pentru prelucrarea stufului din delta Dunării, de exploatarea unor masive păduroase în Bucovina, deo construcţia a cinci mii km. cale ferată, de extensiunea culturii de soia, de şosele betonate, de organizaţii destinate să adune şi să pună în valoare produsele animale şi de uzine, menite să prelucreze bauxita şi minereurile conţinînd cupru, manganez şi crom.

Astfel conceput, planul german de lucru în Romînia, nu poate da roade substanţiale, decît în 4—5 ani. Pînă atunci, Romînia nu va putea participa la importul Germaniei, Austriei şi Cehoslovaciei, decît tot numai cu cel mult 3 la sută, adică atît cît a fost în 1938, şi aceasta pentru bunul motiv că avem o capacitate relativ limitată de export şi obligaţii precise faţă de alte State, de care depinde nu numai activitatea industriei noastre naţionale, dar şi securitatea naţională a Romînei.

Acordul romîno-german a avut drept urmare şi un acord anglo-romîn, bazat pe principii similare. Judecînd după tendinţele acordul recent încheiat şi modul de aplicare a acordului din 1938 cu Turcia, este de aşteptat ca Anglia să ocupe poziţiile lăsate libere de Germani. De exemplu, industria manufacturieră şi în particular cea metalurgică şi chimică, sau echiparea anumitor porturi ar putea interesa în mod deosebit Marea Britanie. Cu puţini specialişti englezi, cu mîna de lucru romînească şi cu un credit care ar depăşi cele 5 milioane lire sterline, industria romînească ar fi în stare să se echipeze în aşa fel încît sporul capacităţii de cumpărare a ţăranilor mijlocii şi chiaburi rezultat din activitatea germană, să-şi găsească contrapartea într'un plus de produse industriale.

Dar aceasta este „Zukunftmusik". Germania nu are nevoie de materii prime peste 5 ani, ci acum, imediat. De aceea este de aşteptat un mare şi imediat efort în comerţ. Agricultorii fiind stimulaţi de preţurile superioare oferite de germani direct producătorilor prin canalele unor reţele dese de colectare, Germania poate repede aduna tot ce ar fi disponibilităţi exportabile şi chiar mult peste acestea, pentru bunul motiv că nu există niciun mijloc de a determina nevoile consumului intern. Pe cale de consecinţă, preţurile interne şi în primul rînd ale produselor ailmentare se vor urca în detrimentul oraşelor. Este adevărat că, în felul acesta se stimulează producţia agricolă şi schimbul între sat şi oraş, dar pînă atunci piaţa orăşenească se va îngusta. Şi cum un desechilibru de această natură ar fi dăunător, este logic ca Marea Britanie să intervie imediat, stimulînd investiţiile industriale şi micşorînd sarcinile impuse de înarmare. Printr'o expansiune viguroasă a activităţii industriale şi preluarea unei părţi apreciabile din cheltuielile de înarmare, s'ar putea compensa dificultăţile ce ar surveni din creşterea brutală a preţurilor produselor agricole. Altfel oraşele noastre riscă să degenereze în mandarinate administrative cu viaţă din ce în ce mai mică, un fel de „peau de chagrin" al economiei romîneşti.

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA PLASTICĂ

Cînd s'a știut în oraș că monumentele celor doi regi au fost comandate lui Mestrovici, a fost mare vîlvă în lumea sculptorilor. Unii protestau în numele frumuseții, ce se va găsi rănită de maniera artistului jugoslav; alții în numele naționalismului: mai bine o statue slabă, de un romîn, ziceau ei, decît una bună de un străin. Era aceeași încredere în același contestabil criteriu care ne-a dus, în materie de industrie, la produse scumpe și rele, iar în materie estetică la „fresca" dela Ateneu și alte cîteva duzini de opere mediocre, fără să mai vorbim de faptul că, suprimîndu-se emulația și posibilitatea de comparații, se taie și nevoia de mai bine în fiecare din noi.

Dar, cu timpul, totul s'a liniștit. S'a găsit compensație pentru unii din protestatori, iar alții, de temperament mai schimbători, au sfîrșit prin a uita. Cînd s'a inaugurat monumentul lui Ionel Brătianu, opera aceluiași maestru, din nou s'au deslegat limbile și comentariile au reînceput. Tot pentru scurtă durată. A venit acum desvelirea, în mare pompă, a statuei Regelui Carol I. Ea va da din nou, pentru cîtăva vreme, prilej de discuții estetice, mai întîi la Corso, dela terasa cărei cafenele, mai plecîndu-ți nițel capul, apuci să vezi botul calului, apoi, fiindcă și imobilul în care se găsește această „academie" celebră, unde se făceau și se desfăceau reputațiile, se va dărîma, cine știe unde.

Evident, nu-mi este de loc indiferent dacă talentul compatrioților mei, cînd îl au, este sau nu recunoscut. De ani de zile, cu toată convingerea pe care mi-o dă dragostea ce simt pentru arta multora dintre ei și pentru țara mea, aici și peste hotare, am pledat cauza lor. Nimic nu-mi este însă mai neplăcut de cît acea atitudine, în care nici spiritul critic, nici obiectivitatea, nici priceperea, n'au niciun rol, și care constă în a proclama cu tărie, dar fără competență, că în toate ramurile de activitate, și, în deosebi, în cele estetice, egalăm pe cei mai buni, cînd nu-i lăsăm de-a dreptul în umbră.

Pentru cine s'a plimbat prin parcurile și piețele noastre publice era neîndoios că nimeni la noi n'ar fi fost în stare să facă monumente de mari proporții, cum se cuvenea să fie cele ale celor doi regi. Incercarea s'a făcut. Dacă, cînd a fost vorba de opere de mai mici dimensiuni, s'a ajuns la ceva mulțumitor, în schimb, în domeniul artei monumentale, ultimii ani n'au adăugat nimic de seamă, nici măcar ceva care să egaleze pe Gh. Lazăr, pe Pache Protopopescu, pe Mihai Viteazul ori chiar pe Eliade. Mestrovici era însă cunoscut ca un mare sculptor monumental. El este poate singurul azi, în Europa, capabil să înalțe cu simplicitate, fără zorzoane inutile, o statue demnă de acest nume, care, prin masa ei, prin silueta ei, prin echilibrul părților și soliditatea cu care ține de terenul pe care se ridică, să impresioneze puternic pe

IVAN MESTROVIĆ: MONUMENTUL REGELUI CAROL I

privitor. El singur știe armoniza volumele, sugera ideea de forță, de lucrare făcută pentru eternitate și nu pentru capriciul unei mode, așa cum se cuvine să fie un monument. Cîțiva mari francezi — din nenorocire Bourdelle nu mai este printre ei — știu încă trata nudul, chiar atunci cînd el e destinat să apară în aer liber, printre verdeață și flori, și este de proporții supraumane.

Un general călare, un om de stat, un orator în momentul cînd duce după el o mulțime captivată de elocința lui, sunt altfel de teme. In acestea tocmai excelează Mestrovici. Și a fost un adevărat noroc că d-na Brătianu, al cărui patriotism nimeni nu l-a pus vreodată la îndoială, s'a adresat lui pentru statuia lui Ionel Brătianu.

N'am putut asista la inaugurarea acestei opere, atît de cu nerăbdare așteptată: lipseam din țară. Cînd m'am întors, pe aceste vremuri turburi, în care fiecare zi îți aduce o nouă tragică surprindere, oamenii aveau alte preocupări. Eu însu-mi am lăsat să treacă mai multe zile, mai înainte de a o vedea. Cînd m'am trezit în fața ei, după ce cotisem strada, am simțit una din puternicile emoții din ultimii ani. Crescută ca din pămînt, solidă ca o stîncă, sobră, viguroasă, se ridica în fața mea imaginea de granit a marelui om de stat, nu în focul acțiunii, la tribună, comandînd, ci frămîntat de gînduri, aproape chinuit, așa cum a trebuit să fie în momentele cînd se cuveneau luate hotărîri supreme, cum a fost adesea cazul în anii plini de peripeții ai sfîrșitului carierii sale politice. Se simte sub forma schematizată un trup de uriaș, conceput în planuri mari, în piatra cea mai nobilă ce există, tare ca oțelul și moale ca o catifea, la aspect, de un gris închis, bătînd uneori în verde, alteori în albastru, după culoarea cerului și a mediului înconjurător. Figura e redusă la cîteva trăsături esențiale, singurele ce dau caracter. Ele sunt adînc săpate, prind umbra și o mențin, chiar în orele cele mai luminoase ale zilei.

Desigur, este ceva romantic în această interpretare, un suflu eroic, care ne duce departe cu gîndul, pînă la unii maeștri ai Renașterii, totuși cu ceva modern în ea, cu o ardoare și o neliniște, care sunt ale timpului nostru. In grădina potolită, ale cărei linii se potrivesc așa de bine cu proporțiile și cu stilul monumentului, fiindcă îl pun mai în evidență prin contrast, cred că avem cea mai bună statuă din România și una din operile capitale ale lui Mestrovici.

Monumentul Regelui Carol I punea alte probleme, unele care ieșeau din caracterul personagiului ce servește de model, altele din cel al materiei ce trebuia întrebuințată sau al locului căruia era destinat. Era apoi vorba de o statuă călare pe un soclu foarte înalt. Și de data aceasta artistul a reușit pe deplin, ne-a dat opera ce așteptam dela el. Condițiile erau însă mai greu de satisfăcut. Poate și din pricină că decorul, în jurul monumentului, este într'o continuă schimbare, mi se prezintă cîteva obiecții, nu în legătură cu bronzul însuși, ci cu soclul care îl susține. El pare puțin prea înalt, pentru dimensiunile pieței, —dacă fațada Fundației rămîne așa cum este — și de o culoare prea deschisă și prea dulce, față de severitatea de linii, de masivitatea formelor personagiului călare. Cineva îmi spunea, că, dacă s'ar fi întrebuințat o piatră de culoare mai închisă, care ar fi fost mai în deplină armonie cu bronzul, soclul însuși ar fi părut mai puțin înalt. Optica ne învață că de multe ori perspectiva este modificată prin cine știe ce detalii de prezentare, neînsemnat în aparență.

Din orice parte vom privi statua, ea este cu adevărat impunătoare. Calul este masiv, cu anatomia obișnuită în operele sculptorilor Renașterei, cu ceva mai nervos însă în înfățișare, cu un tremur în toți mușchii, care este propriu artei epocei noastre. Copitele, mai fine, se

îndoiesc par'că sub greutatea trupului. Capul, cu linii proeminente, nările ce vibrează, gîtul încordat, ne arată că e vorba de un animal de rasă, nerăbdător în acelaşi timp şi supus gestului calm al celui ce-l conduce. Prin faptul că anume părţi ale trupului sunt stilizate, poate ceva cam exagerat (coada), pe cînd altele sunt tratate destul de realist, impresia ce se desprinde este că ne găsim în faţa unui element de viaţă, mai nobil însă decît în natură.

Personagiul de asemenea este magistral tratat. Din orice parte îl privim, el completează minunat întregul, îi dă în chip natural echilibrul pe care îl cereau forma şi dimensiunea animalului. Ferm prin desenul lui, plin, punînd în evidenţă acele detalii care trebuesc să se vadă de departe, în figură, în trup, în mantia ce aşa de armonios îmbracă silueta întregului trup, chipul regelui lasă o puternică impresie.

De aceea, cred, azi nu mai este nimeni care să regrete că această frumoasă statue se află în capitala Romîniei, chiar dacă ea nu este ieşită din mîinile unui romîn. Vom avea însă şi noi, în afară de emoţiile artistice, anume avantagii, de pe urma ei: Ea va servi de aici încolo ca exemplu şi ca termen de comparaţie pentru lucrările compatrioţilor noştri, va stimula astfel zelul şi talentul lor.

*
* *

Ca expoziţii de artă propriu zise, prea puţine s'au ţinut în cursul lunii acesteia. Printre ele semnalez mai ales două: pe cea a lui Dudu Alexandrescu şi pe cea a Minei Bick-Wepper. Şi una, şi alta, din cele două pictoriţe, în curs de evoluţie, dovedesc totuşi un real progres, faţă de expoziţiile anterioare.

La Sindicatul Artelor Frumoase s'a deschis încă expoziţia membrilor acestei asociaţii. Este un eveniment mai semnificativ pentru cine se interesează de moravurile noastre, decît pentru cine se interesează de chestiuni estetice. Căci în artă, propriu zis, expoziţia aduce prea puţin. Sindicatul acesta a luat naştere mai acum cîţiva ani, printr'o împrejurare destul de ciudată. Se formase tocmai o asociaţie a artiştilor, sub preşidenţia lui Ştefan Popescu, în care intrau cei mai de seamă pictori şi sculptori ai noştri, care, natural, nu formează decît o mică proporţie faţă de numărul total al celor ce se intitulează pictori şi sculptori. Dela o vreme, cei mai nerăbdători, considerînd că profesional şi individual, ar obţine mai multe avantagii, fundînd o altă societate, au părăsit comitetul şi au chemat la preşidenţie pe d-na Cutzescu-Storck. Au urmat vizite prin ministere, audienţe, programe de excursii, de căminuri, bilete gratuite cu duiumul pe căile ferate, (e de notat că membrii Comisiei monumentelor istorice nu se bucurau toţi de acest avantaj), în fond o activitate, de care s'au ţinut totdeauna departe toţi acei artişti care contează în şcoala noastră. Ceilalţi au continuat însă să vorbească „în numele artiştilor romîni". Dar, pentru ce motiv nu ştiu, armonia s'a turburat. D-na Storck nu mai este azi preşedintă. Au urmat adunări generale, discuţii, în urma cărora s'a ales conducător regretatul Sion, inspectorul general al artelor. După moartea sa, comitetul s'a reorganizat. S'a ales preşedinte d-l Baraschi, vicepreşedinţi d-nii Chirovici şi Becker. Unde sunt, va întreba unul sau altul dintre noi, în curent cu valorile reale din arta noastră, Petraşcu, Stoenescu, Şt. Popescu, Pallady, Steriadi, Iser, Tonitza, Siriato, Jalea şi ceilalţi? Văd, e drept numele lui Bunescu şi al lui Medrea. Cu o floare nu se face primăvară, zice un sănătos proverb bătrînesc, şi nici chiar cu două, trei. S'ar concepe oare un sindicat al medicilor sau al inginerilor, din care ar lipsi profesorii dela Universităţi sau cei dela Poli-

tehnică şi care s'ar compune, aproape exclusiv, din conducători de policlinici sau de birouri tehnice de periferie?

Ce este regretabil este că, pe vremuri ca cele de acum, cînd împrejurările ne obligă să ne strîngem împreună, cei ce aparţinem aceleeaşi profesiuni, s'ar putea crea la autorităţile noastre falsa impresie că cei ce conduc Sindicatul artelor frumoase sunt cu adevărat reprezentanţii pictorilor şi sculptorilor dela noi. Că ei s'au asociat, sunt liberi să o facă, şi nu poate ieşi de aici niciun rău, pentru nimeni; că ei vorbesc în numele tuturor artiştilor dela noi este o altă chestie, de care autorităţile ar trebui să ţină seamă.

GH. OPRESCU

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

DESPRE ULTRAVIRUSURILE CRISTALIZATE

Este în deobşte cunoscut că bolile infecţioase sunt cauzate de microorganisme care pot fi observate la microscop în humorile sau ţesuturile bolnave. Aşa e cazul difteriei, tuberculozei, febrei tifoide, ciumei, holerei, etc. Există însă o serie de boli infecţioase ale oamenilor, animalelor şi plantelor care nu sunt datorite unui microb vizibil la microscop. In humorile sau ţesuturile bolnavilor de unele din aceste maladii (cum sunt turbarea şi paralizia infantilă), nu s'au putut pune în evidenţă microbi. Dimensiunile agenţilor patogeni ai acestor boli sunt prea mici pentru posibilităţile microscopului. Totuşi în seria de boli al căror agent patogen e invizibil, se poate transmite infecţiunea dela un individ bolnav la un alt individ sensibil, prin intermediul humorilor sau produselor morbide *filtrate*. Filtrarea se face cu ajutorul unor aparate speciale (cum e bujia de porţelan), prin care nu poate trece niciun microb obişnuit, a cărui talie e mai mare de un micron, adică de a mia parte dintr'un milimetru. Acestui grup de boli, a căror agent cauzator e filtrabil, i s'a dat numele de *maladii cu virusuri filtrabile*, sau mai pe scurt şi poate mai adecvat, maladii cu *ultravirusuri*. Se deosebesc deci maladiile cu ultravirusuri de celelalte maladii infecţioase prin invizibilitatea şi prin filtrabilitatea agentului lor patogen.

* * *

Cunoaşterea amănunţită a virusurilor filtrabile sau a ultravirusurilor a început la sfîrşitul secolului trecut, la 1892, cînd Iwanowski a arătat că agentul infecţios al maladiei vegetale „mozaicul tutunului", e filtrabil. De atunci, cunoştinţele noastre asupra virusurilor filtrabile au sporit mereu. O serie întreagă de maladii ale omului, animalelor şi plantelor s'au descoperit a fi cauzate de un agent infecţios ce constă dintr'un ultravirus, iar totalul datelor cîştigate asupra lor s'a mărit aşa de considerabil, încît s'a simţit nevoia specializării tot mai întinse în această direcţie.

Bine înţeles că natura ultravirusurilor a format totdeauna obiectul unor cercetări din ce în ce mai adîncite. Destul de recent, experienţe de mare importanţă, începute la 1933 şi date la iveală în 1935 de americanul Stanley, tocmai asupra agentului patogen a mozaicului tutunului, primul virus dovedit a fi filtrabil, au aruncat o nouă lumină asupra acestei probleme aşa de interesantă, care este constituţia virusurilor filtrabile.

Ce se ştia pînă la 1935 asupra naturii ultravirusurilor? In primul rînd se ajunsese a se şti care sunt dimensiunile lor. Graţie unor metode excesiv de delicate de *ultrafiltrare* şi de *ultracentrifugare*, Elford şi colaboratorii lui găsesc că marea majoritate a ultravirusurilor au un diametru ce măsoară dela 10—250 milimicroni *) (Microbii vizibili au dimensiuni cam dela 1 micron în sus).

In afară de cunoaşterea dimensiunilor lor, achiziţiune, de altfel, foarte recentă şi ea (1931), se mai ştia că ultravirusurile posedă proprietăţi care formează apanajul materiei organizate şi vii, anume: multiplicarea, adaptarea, mutaţiunea, sensibilitatea faţă de agenţii chimici şi fizici, etc. Ultravirusurile prezintă însă şi o diferenţă faţă de microbii obişnuiţi: incapacitatea lor de a se desvolta şi de a trăi în afară de celulele vii, cu alte cuvinte nu se pot obţine cu ele culturi pe medii speciale, artificiale, care servesc în bacteriologie la păstrarea microorganismelor izolate în diferite afecţiuni. Din punct de vedere chimic se ştia că ultravirusurile sunt proteine.

* * *

In 1935, savantul american Stanley a arătat că există ultravirusuri care sunt de fapt nişte *proteine cristalizate*. El a lucrat cu virusul unei boale vegetale: *mozaicul tutunului*, care virus produce pe frunzele de tutun bolnave nişte pete sumbre, alături de pete clare, aşa că în total frunza ia un aspect de mozaic.

Incă din 1886, Meyer arătase că boala se poate transmite unei plante sănătoase prin inocularea ei cu sucul plantei bolnave. In mod natural, infecţia se face prin intermediul insectelor; şase ani mai tîrziu, în 1892, Iwanowski demonstră după cum am mai spus că sucul plantei bolnave, chiar filtrat, poate reproduce boala. Pentru întîia dată se demonstra existenţa unui virus filtrabil şi tocmai cu boala vegetală, mozaicul tutunului. Cercetările asupra acestui virus vegetal au continuat şi cercetări de purificare a lui s'au mai făcut şi înainte de Stanley. Pricina care făcea pe cercetători să se ocupe aşa de mult de mozaicul tutunului era şi de ordin tehnic: acest virus îşi exercită acţiunea sa, adică produce boala, în diluţii extraordinar de întinse. O cantitate infinitesimală, o milionime dintr'un centimetru cub de suc de plantă, e capabilă de a transmite maladia, ceea ce uşurează mult experimentarea.

Stanley, lucrînd în laboratoarele Institutului Rockefeller la Princeton (New Jersey), a extras din sucul plantei bolnave de mozaicul tutunului, o proteină specifică ce constitue însuşi agentul infecţios, căci inoculată unei plante sănătoase, reproduce boala. Oriunde în planta bolnavă se găseşte această proteină, se găseşte şi puterea infectantă. S'au măsurat dimensiunile particulelor ce constitue acest virus-proteină, graţie procedeelor de ultrafiltrare prin membrane de colodiu gradate ale lui Elford, găsindu-se a fi de 10—15 milimicroni. Greutatea moleculară e de 18.000.000 (se ştie că greutatea moleculară a albuminei de ou e de 30.000). Constituţia chimică a fost analizată de Bowden şi Pirie. Conţine cărbune (50 la sută), hidrogen (7 la sută), azot (16 la sută), fosfor (0,50 la sută), hidraţi de cărbune (2,5 la sută). Cum aceşti autori n'au obţinut niciodată preparaţii de virus pe deplin active şi cari să nu conţie acid nucleic, ei au descris această proteină ca o *nucleoproteină*. Nucleoproteina aceasta e solubilă în alcool şi acetonă (contrar tuturor virusurilor maladiilor animale).

*) Un milimicron e a mia parte dintr'un micron, care şi el e a mia parte dintr'un milimetru.

Cum se prepară această nucleo-proteină? Se supune sucul plantei bolnave la o serie de reacţiuni chimice, a cărui timp principal e precipitarea virusului prin sulfat de amoniu. Prin acest tratament se obţin nişte cristale de formă aciculară, cari au dimensiuni cam de 200—350 microni. Cristalele sunt virulente, reproduc adică boala şi continuă a o reproduce chiar după 15 cristalizări succesive. Ele sunt dotate cu proprietatea birefringenţei şi dau toate reacţiunile proteinelor. Alţi autori, Bernal şi Fankuchen, au arătat că în mozaicul tutunului nu avem de a face cu cristale adevărate, adică a căror molecule să fie aranjate în cele 3 dimensiuni ale spaţiului, ci că lucrăm cu *paracristale*, în care moleculele se aşează în două direcţiuni numai, ceeace le şi dă gruparea în ace. Ar fi vorba deci de o structură fibrilară.

Nucleoproteina astfel cristalizată, inoculată pe plante sănătoase, e capabilă de a-şi mări masa pe seama celulelor vii ale plantei, cu alte cuvinte se multiplică, fenomen ce formează apanajul fiinţelor vii, organizate.

Am spus că s'a găsit şi greutatea moleculară a nucleoproteinei cristalizate, care e de 18.000.000, deci cam de 600 ori mai grea ca aceea a albuminei de ou. Tocmai graţie acestei greutăţi mari, s'a putut extrage aceeaşi substanţă, prin alte procedee decît cele chimice pe cari le-am amintit, anume prin mijloace fizice, prin ultracentrifugare *). Viteza de sedimentare se arată constantă, ca pentru orice proteină pură şi omogenă.

Am amintit, foarte sumar de altfel, cîteva din proprietăţile principale fizico-chimice şi biologice ale proteinelor virale cristalizate. Trebue să spunem cîteva cuvinte şi despre proprietăţile lor imunologice. Nucleo-proteinele dau reacţiuni specifice cu serurile animalelor imunizate. Serul unui iepure căruia i s'a inoculat virus, dă o reacţie caracteristică de precipitare specifică cu acest virus, sau cu extract nucleoproteinic de virus. Dar ceeace e mai interesant, e faptul că acelaş ser de iepure, imun, nu dă reacţii de precipitare cu extracte proteinice de plantă sănătoasă sau atinsă de alte maladii. Deci în planta bolnavă s'a desvoltat ceva nou din punct de vedere imunologic (în consecinţă şi din punct de vedere chimic sau fizic), ceva nou care nu exista în planta normală şi pe care virusul cristalizat l'a desvoltat prin multiplicarea lui în plantă.

O proprietate foarte interesantă pe care o mai prezintă virusul acesta, este aceea de a-şi modifica proprietăţile sub influenţa unor acţiuni dozate convenabil, aşa încît să nu mai producă simptomele obişnuite de boală. Modificarea simptomelor corespunde unor alteraţiuni ale virusului, cari se pot compara cu mutaţiunile organismelor superioare.

* * *

Nu numai mozaicul tutunului a dat naştere la studii cari au dus la rezultatele mai sus menţionate. Există şi alte boale ale plantelor, al căror virus s'a găsit a fi o nucleoproteină cristalizată. Printre acestea dorim să cităm numai virusul numit de Englezi *Bushy-Stunt* ce provoacă o maladie a tomatei caracterizată prin aceea că opreşte creşterea plantei care ia formă de tufă. Nucleoproteina acestui virus a putut fi cristalizată sub forma de dodecaedri rombici, cristale făcînd parte din sistemul cubic. In acest caz deci, avem de a face cu un cristal adevărat, a cărui molecule sunt orientate în cele 3 direcţii ale spaţiului şi care s'a dovedit a fi cauza unei boli. O serie întreagă de proprietăţi biologice, de manifestaţii vitale, pe cari le-am amintit mai sus în linii foarte generale, descriind mozaicul tutunului, sunt datorite unor cristale cubice! Noutatea senzaţională a acestor frumoase experienţe constă în faptul de a atribui materiei inerte, a cărei expresie superlativă era cristalul — proprietăţile materiei vii.

*) O centrifugare obişnuită merge pînă la 5—10.000 învîrtituri pe minut; în ultracentrifugare se ajunge pînă la 80—90.000 ture pe minut, iar la ultracentrifuge speciale, ca aceea a lui Svedberg, pînă la 135.000 învîrtituri în aceeaşi fracţiune de timp.

* * *

S'au încercat purificări şi la ultravirusuri ce produc maladii la animale. Papilomul lui Shope e un cancer al iepurilor de o anumită rasă (Cottontail, iepure sălbatec din Kansas). Pe pielea iepurilor se produc nişte îngroşări ale stratului cornos, nişte negi, ce pot fi transmişi în serie dela un animal la altul, prin inocularea pe piele a sucului de negi, debarasaţi de celule prin filtrare. Natura infecţioasă a boalei, de curînd descrisă de Shope, nu poate da naştere la îndoeli. Papilomul lui Shope poate suferi transformări sub impulsul unor anumite circumstanţe. Această boală e datorită unui ultravirus, adică unui virus filtrant.

Cercetătorii americani, Beard şi Wickoff, au reuşit să purifice acest ultravirus prin procese fizice, prin ultracentrifugare, de care am pomenit deja. Prin acest procedeu s'a izolat o proteină grea, cu putere infectantă şi care pare a fi virusul pur. Greutatea moleculară a acestei proteine e de 20.000.000, iar mărimea ei de 40 milimicroni. Dimensiunile sunt apropiate de cele ale mozaicului tutunului. Totuşi virusul papilomului lui Shope nu a putut fi preparat în stare cristalină pînă acuma, el a fost numai purificat.

* * *

Din tot ansamblul de fapte expuse reiese că există ultravirusuri reprezentate prin nucleoproteine cristaline sau paracristaline. S'a căutat însă a se nega relaţia dela cauză la efect între aceste ultravirusuri şi nucleoproteinele cristalizate.

S'au obiectat că se poate foarte bine ca nucleoproteina cristalizată să nu reprezinte decît un suport pentru adevăratul virus. Virusul ar fi absorbit pe cristale, între care se insinuează. Stanley a răspuns acestei obiecţiuni, arătînd că dacă lucrurile ar sta astfel, atunci nucleoproteinele cristalizate s'ar putea separa de virus prin ultracentrifugare, date fiind diferenţele de talie şi greutate dintre aceste elemente. Ori, experienţele făcute în acest sens, nu aduc după sine separarea. Apoi e greu de imaginat că cele 15 cristalizări consecutive, la cari poate fi supusă nucleoproteina cristalizată a mozaicului tutunului, ar lăsa intacte proprietăţile infectante virulente ale presupusului adevărat ultravirus insinuat printre cristale. Totuşi, după cum am spus, 15 cristalizări succesive lasă nucleoproteinei infecţiozitatea ei.

S'au mai făcut comparaţii între felul de acţiune a ultravirusurilor cristalizate şi acela al diastazelor. Proteinele unei plante sănătoase infectate cu virusul-nucleoproteină cristalizată, sub acţiunea acestui agent patogen introdus, se transformă tocmai în nucleoproteine cristalizate active. Un exemplu analog se cunoaşte în ştiinţă în domeniul fermenţilor, substanţe de natură proteică. Ele se găsesc în materia vie sub o formă inactivă numită *proferment*. Pentru activarea lor, profermenţii au nevoe de a veni în contact cu o cantitate infinitesmală de *ferment*, pentru ca toată massa de materie să fie transformată în substanţă activă. Acest fel de înmulţire a fost numit „autocatalitic". Felul

de acţiune al nucleoproteinelor virale a fost asemuit acţiunii fermenţilor. Şi ele, în cantităţi infintesimale, provoacă transformarea substanţelor plantei infectate. Asemănarea aceasta însă, cînd se analizează în detaliu faptele experimentale, se dovedeşte a nu fi completă.

* * *

Se pare că s'a stabilit un acord între diverşii cercetători, în ceeace priveşte puterea patogenă a ultravirusurilor cristalizate. Asupra naturii lor însă, deosebirea de păreri, nedumerirea chiar, persistă.

Intrebarea care se pune, e dacă ultravirusurile cristalizate sunt sau nu vii. Atîtea proprietăţi ce le posedă, ne fac să ne gîndim la ele ca la nişte vieţuitoare. Totuşi starea lor fizică cristalină produce nedumerire în spiritul cercetătorilor. Ar fi posibil ca virulenţa, mutaţiunea, multiplicaţia, specificitatea, puterea antigenică, atîtea proprietăţi biologice, manifestaţiuni considerate „vitale", să fie sub dependenţa unui simplu cristal nucleoproteinic? Mărturisesc că în ce mă priveşte, în toată cariera mea de microbiologist, nu mi-a fost dat niciodată să mă isbesc de o astfel de răsturnare a tuturor concepţiilor noastre clasice"—spune savantul Levaditi. Nici o dovadă sigură nu ni s'a dat, care să ne îndreptăţească pe noi a scoate ultravirusurile cristalizate din regnul vieţii; nu e mai puţin adevărat însă că ele diferă enorm, prin proprietăţile lor, de toate organismele descrise pînă acum. *Ultravirusurile cristalizate constitue o formă de viaţă care ne era pînă acum necunoscută*, spune Rostand într'un recent articol asupra acestei chestiuni. Pentru Gratia, cercetător belgian, explicaţia ar fi că în formele cele mai simple ale vieţii, materia vie e susceptibilă de a fi cristalizată.

Cea mai mare parte din cercetătorii din acest cîmp al Biologiei erau de părere că ultravirusurile sunt fiinţe organizate şi vii, cu o talie extrem de redusă, mai redusă decît cea a bacteriilor obişnuite, vizibile la microscop. Chestiunea care se pune acum este dacă şi ultravirusurile cristalizate oferă o organizaţie şi o viaţă analoagă cu cea a celor mai mici bacterii cunoscute. Pentru Stanley, nucleoproteinele cristalizate, descoperite de el, formează tranziţia între cele mai mici fiinţe cunoscute, adică cele mai mici bacterii şi moleculele chimice ordinare. Frontiera dintre viu şi inert tinde să se şteargă. „Ultravirusurile cristalizate reprezintă o verigă între tipul de organizaţie atomică sau moleculară pe care-l cunosc chimiştii şi tipul de organizaţie celulară cunoscut biologiştilor". Dar acest fel de a vedea a lui Stanley nu e primit fără rezervă de toţi cercetătorii.

Bine înţeles că din punct de vedere practic, ultravirusurile acestea au o mare importanţă. Pentru biochimişti însă, ele formează un cîmp de activitate şi de cercetări extraordinare de pasionant. In starea actuală a cercetărilor se poate prevedea de pe acum că continuarea studiilor în acest domeniu va aprofunda şi mai mult cunoştinţele noastre, va arunca probabil o lumină cu totul nouă, asupra proceselor elementare ale vieţii şi chiar asupra naturii materiei organizate, încă atît de misterioasă şi azi.

* * *

In ce priveşte cercetarea ştiinţifică în general şi cea microbiologică în special, faptele noi descrise aduc după ele ca un fel de revoluţie. Doctrinele pastoriene trebuesc revăzute în lumina naturii şi mecanismului de acţiune a ultravirusurilor cristalizate pe de o parte, iar pe de alta mijloacele de investigaţiune ştiinţifică întrebuinţate pînă acum încep a se dovedi insuficiente pentru atacarea acestor probleme. Astăzi trebue să ne gîndim tot mai mult la o colaborare a fizicienilor şi chimiştilor cu microbiologiştii, pentru a se continua o operă dovedită a fi atît de fecundă.

I. MESROBEANU

CRONICA DRAMATICĂ

„FIICA LUI IORIO" — „MOŞTENITORUL" — „MARIA BASCHKIRTSCHEFF" — „CURIERUL DE LYON"

Ar trebui să repetăm despre *Fiica lui Iorio*, admirabila operă a lui D'Annunzio, jucată a Teatrul Naţional la sfîrşitul lunii Aprilie, aproape aceleaşi lucruri pe care le-am spus în cronica precedentă despre „L'annonce faite à Marie".

Ca şi Paul Claudel, poetul italian scrie un teatru cu totul depărtat de comedia burgheză contimporană. Nici problemele sale, nici tehnica sa, nici limba pe care o scrie, nu sunt pe măsura teatrului de azi.

„Fiica lui Iorio" este o dramă ţărănească, făcută pe cîteva motive folclorice, pe care un mare suflu poetic le amplifică pînă la grandoare tragică. Lucrurile simple — pîinea, anotimpurile, recolta, pămîntul — capătă în această operă o putere nouă, care le repune în centrul vieţii.

Este o operă ingenuă şi solemnă — ingenuă prin frăgezimea momentelor ei de lumină (ca în începutul actului întîi, plin de atîta soare), solemnă prin gravitatea simbolică, aproape rituală, a anumitor gesturi zilnice, care îşi regăsesc întreaga lor frumuseţe pierdută.

Se înţelege că publicul primeşte cu greu o asemenea operă neamuzantă, chiar dacă realizarea ei scenică reuşeşte să exprime viu şi dramatic frumuseţile textului. Numai o lungă educaţie artistică şi o serioasă pregătire de cultură ar putea să ne dea un public pentru un repertoriu Claudel-D'Annunzio. Publicul grăbit de azi, obişnuit cu un teatru comod, rapid, vioi şi amuzant, nu numai că nu poate înţelege un asemenea repertoriu, dar nici măcar nu-l poate suporta. Este la mijloc o chestiune de rezistenţă fizică, înainte de a fi o problemă de aptitudine intelectuală.

Spectacolul dela Naţional a fost remarcabil, mai ales prin regia d-lui Fernando de Cruciatti, care a imprimat întregului ansamblu un ritm dramatic robust, în stare să susţină pe toată întinderea ei, o operă oarecum greoaie şi poate — din cauza traducerii — lipsită de strălucire. Este de altfel una din cele mai frumoase traduceri posibile — semnată de profesorul şi scriitorul Alexandru Marcu — dar

în orice traducere fastuosul D'Annunzino pierde fără îndoială din splendoarea lui originală.

Dintr'un ansamblu foarte precis regisat (mișcările de grup au fost deosebit de interesante), trebue să reținem în primul rînd numele d-nei Aglae Enescu, tînără actriță care adaugă la o mare frumusețe scenică unele calități de expresie, de atitudine și de sinceritate ce indică o veritabilă actriță de tragedie, lucru atît de rar!

Jocul d-lui Brancomir ni s'a părut totdeauna puțin exterior, dar rolul d-sale a fost de astă dată prea dificil, pentru ca să nu observăm că simplul fapt de a-l fi dus pînă la capăt și de a-l fi menținut tot timpul la o anumită intensitate, constitue o izbîndă actoricească.

D-na Sorana Țopa a jucat cu devotament un rol în care a crezut. I se întîmplă foarte rar acest lucru, căci s'a obișnuit să primească resemnată roluri de tot felul, cu mult sub resursele sale.

*
* *

La Studioul Teatrului Național s'a jucat, nu în cele mai bune condiții, o piesă de d-l Anton Bibescu, prost tradusă și greșit distribuită. Publicul a primit astfel cu răceală, iar cronicarii cu ostilitate, o operă care merita o soartă mai bună și care într'adevăr a și avut-o pe scenele din străinătate, unde a fost jucată, înainte de a se întîlni cu severitatea bucureșteană.

„Moștenitorul" este o comedie a avariției și a bătrîneții. Ar trebui să i se recunoască d-lui Bibescu cel puțin curajul de a pune în teatru anumite probleme de psihologie și de morală, pe care teatrul nu și le mai pune de multă vreme. Din comoditate, din lene și poate de asemeni din convingerea că ar fi inutil, de vreme ce publicul nu cere mai mult, autorii de teatru își restring cîmpul lor de vedere la cîteva situații tipice, mereu reluate după aceeași formulă, cu aceleași procedee.

Piesa d-lui Bibescu este o comedie „neplăcută" — cum ar zice Shaw — care vorbește fără iluzii, dar și fără amărăciune, despre iubire, despre bani, despre bătrînețe, o comedie în care nu e loc, pentru niciun fel de sentimentalism și în care li se spune lucrurilor pe nume, poate nu cu cinism, dar în orice caz cu anumită libertate.

Nu cunosc multe piese construite pe o situație atît de riscată ca cea din „Moștenitorul". Poate că acest singur lucru este prin el însuși o calitate, căci teatrul este o artă în care nimeni nu vrea să riște și în care toată lumea, dela autor la director, actor și regisor, își dă silința să prevadă și să prevină. A fi „om teatru" nici nu înseamnează altceva decît de a prevedea reacțiunile publicului și de a evita orice l-ar putea irita.

D. Bibescu scrie teatru fără a-și lua totuși, cum se spune, „toate măsurile". Jocul său e deschis, liber, riscat și plin de neprevedere. Cînd un autor este atît de puțin prudent, el poate merge nesfîrșit mai departe, decît i-ar permite regulile obișnuite ale teatrului.

Sunt în „Moștenitorul" elemente pentru o mare comedie de caracter — nu toate realizate deplin, dar incontestabil prezente. Figura bătrînului Sark ar putea fi o apariție excepțională în teatrul de azi și e păcat, e foarte păcat că d. Grigoriu, interpretul meritos, dar prea tînăr al rolului, nu i-a putut da destulă autoritate, pentru ca să fixeze în jurul său întreaga comedie, care — din cauza acestei lipse de greutate în centrul ei — s'a destrămat în incidente, lăsînd descoperite defectele de construcție ale piesei.

D-na Lily Carandino nu a găsit deaceea în fața d-sale rezistența, care i-ar fi permis să dea mai mult contur unui rol nedecis și care de altfel nici nu intra cu totul în posibilitățile sale. Am impresia că trebuia pentru acest rol anumită bruschețe sportivă, anumită sinceritate răspicată și că dimpotrivă d-na Carandino l-a jucat mai mult elegiac.

D. Petre Nove este un actor care se pierde în monotonie, lăsîndu-ne totuși impresia că s'ar putea salva printr'un efort de energie, de inițiativă.

*
* *

„Maria Baschkirtscheff" la Teatrul Național și „Curierul de Lyon" la Studio, au dat d-lui Camil Petrescu posibilitatea să verifice pe de o parte o serie de tinere elemente și să realizeze pe de altă parte cu acest material actoricesc nou, mai ascultător și mai sensibil decît o trupă de vedete, anumite indicații de regie. Experiența a fost deosebit de interesantă, chiar dacă ea nu a făcut decît să schițeze deocamdată posibilitățile unei viitoare acțiuni, reluată pe un sector mai întins și dispunînd de mai mult timp.

Ne pare rău că n'am putut urmări toate „dublurile" rolurilor principale din cele două spectacole experimentale, căci numai așa am fi putut trage toate concluziile experienței, dar e deajuns să ne referim la echipa de tineri actori, care au jucat în premieră, pentru ca să înțelegem ce vie mișcare de curiozitate, de simpatie, de speranță, de îndrăzneală trebue să fi provocat în lumea actoricească tînără aceste încercări, al căror obiectiv era să stimuleze, să aleagă și să îndrume.

Am avut surpriza de a vedea în Maria Baschkirtcheff pe d-na Didi Teodorescu rupînd cu un întreg trecut de roluri obscure, mediocru jucate și găsind în acest prim mare rol, unele momente de sensibilitate ascuțită, crispată, care anulau într'o singură seară de spectacol cîțiva ani inutili. De sigur interpreta a fost pe alocuri copleșită de greutatea materială a rolului său, dar importante nu sunt ezitările sale, pe care le cunoaștem și care pot fi îndepărtate, ci accentele juste, nuanțate, pe care nu i le bănuisem pînă acum.

Am reținut de asemeni numele d-rei Mimy Bottea, care aduce pe scenă o mare simplicitate de gesturi, în fericit contrast cu tinerețea sa.

Aproape toate celelalte roluri au fost jucate de tinerii actori necunoscuți, fără stîngăcie, dar și fără marcate calități personale.

Grupul de actori utilizați la Studio a fost mai bogat în elemente de valoare. Este sigur că cel puțin d. Toma Dimitriu și d. T. Păunescu pot fi reținuți cu încredere din această lungă listă de concurenți, în care totuși — în roluri episodice, în mici schițe de o singură scenă, ba chiar de o singură replică — au fost cîțiva, destul de numeroși, care ne-au surprins prin justețe, prin siguranță, prin simplicitate.

Ce ni s'a părut însă cu totul remarcabil au fost nu reușitele individuale, ci tonul general în care s'a jucat întregul spectacol. Din vechea melodramă franceză, Studioul a reușit să ne dea un spectacol de dramă, menținut tot timpul la un nivel de expresie veridică, fără excese de voce, fără abuzuri de atitudine, fără efecte de regie.

Recurgînd la o melodramă, d. Camil Petrescu a dat experienței sale dificultăți maxime, poate tocmai pentru a dovedi că nimic nu e nerezolvabil, pentru cine pornește la drum cu o clară concepție de artă.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

CARACTERUL ENGLEZ ŞI GENTLEMANUL

III

Incă de pe la 1167, Oxford şi apoi Cambridge încep să aibă un rol important în determinarea evoluţiei istorice a poporului englez. Pe vremea aceia, studenţii care porneau ca pelerini în căutarea isvorului miraculos al cunoştiinţei migrau, cu magiştrii cu tot, din loc în loc, după cum găseau condiţii de trai mai bune şi înlesniri de ordin politic pentru a-şi putea dobîndi siguranţa şi protecţia, sau după cum îi atrăgeau faima vreunei universităţi ori magiştrii. Cearta lui Henric al II-lea al Angliei (1154—1189) cu Regele Franţei, pune capăt însă mergerii tinerilor englezi la Paris ca să înveţe cu magiştrii Sorbonei şi astfel începe existenţa celor două universităţi engleze, devenite apoi faimoase în lumea întreagă. Creiarea de instituţii locale şi tendinţa de a oferi importul chiar în domeniul spiritual nu sunt deci perverțiri politice atît de moderne. Totuşi, ceea ce nu se putea opri cu bariere, era limba latină pe care trebuiau s'o înţeleagă toţi acei care voiau să guste nectarul învăţăturii ori în ce parte a Europei ar fi mers, ca şi metoda de a căpăta puţinele idei pe care le îngăduia biserica să circule în lumea învăţată. Naţionalitatea nu era deci un element de restricţie ori chiar de descalificare şi, la Sorbona, era la un moment dat — în veacul al doisprezecelea — din treisprezece magiştrii numai un singur francez. O altă caracteristică generală a studenţilor de pe atunci era că nu aparţineau aproape de loc claselor nobile. Nobilimea era prea mîndră şi prea puternică, ocupată cu arta luptelor, a războiului şi cu Cruciatele pentru a-şi pierde vremea să asculte pe magiştrii, învăţătura fiind mai mult orală. Ea nu vrea să îndure toate neajunsurile şi umilinţele pe care le-ar fi pricinuit inferioritatea intelectuală alături de trenţăroşii adesea purtători de epidemii, dar care erau vii la minte şi meşteri în dialectică.

Pentru Anglia, instituirea universităţilor dela Oxford şi Cambridge, focare de lumină pentru elementele tinere care nu aparţineau clasei nobile, are o importanţă cu adevărat unică. Pînă în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, aceste isvoare de învăţătură continuă să dea vigoare intelectuală elementelor de jos care se pot ridica mai mult prin calităţile lor, iar nu prin numele de familie şi privilegii. După terminarea studiilor, aceşti tineri ocupă locuri importante în administraţie, în cler, în educaţie pe lîngă familiile nobile, ca şi în comerţ. Ei devin un ferment puternic în stimularea şi determinarea procesului istoric al desvoltării vieţii engleze. Din punct de vedere

social, aceşti cărturari devin „gentlemeni". Desigur, influenţa continentală asupra culturii engleze slăbeşte odată cu încetarea mergerii studenţilor de pe insulele britanice la Sorbona ori Padua. Poate de aceea Dante socoteşte pe englezi ca şi pe nemţi — Inglesi e Tedeschi — ca unii care nu sunt capabili să guste divina lui poesie, nici măcar în traducere, pentru că „nulla cosa per legame musaico armonizzata si puo della sua loquela in altra transmutare, senza rompere tutta sua dolcezza e armonia".

La acestea, se mai adaogă însă un fapt de o decisivă importanţă istorică. Ultima revoltă feudală — deşi, după cum s'a spus, feudalismul englez era cu totul deosebit de cel din Franţa şi de pe continent — pe care o sfărîmă Henric al II-lea (1174), duce la consolidarea naţională şi la stabilirea unui echilibru de forţe între coroană şi naţiune. Invinşii sunt nevoiţi să ia parte alături de cavalerii reprezentanţi ai districtelor şi de orăşeni în adunarea care va avea să ajute pe Rege la conducerea Statului. Este interesant de observat că, pe cînd în Franţa, Monarchia evoluează către absolutism, în Anglia puterea începe să atîrne de înţelepciunea de a păstra echilibrul dintre forţele care compun naţiunea. De aceea, la 1215 cînd un Rege incapabil, Ion Fără de Ţară, nu poate păstra acest echilibru şi încearcă stabilirea tiraniei capriciilor lui, nobilimea, clerul, orăşenii şi micii proprietari rurali formează o opoziţie solidă care îi smulge Magna Charta, adică regulile după care se puteau armoniza forţele naţionale pentru a asigura desvoltarea şi funcţionarea organismului politic şi social sub supravegherea, ca arbitru, a Regelui. Cît de solidă a fost baza aşezată pe mica insulă din Tamisa, Runnymede — unde s'a semnat Magna Charta — pe care s'a desvoltat apoi întreaga lume anglo-saxonă, se vede acum, cînd se cutremură catapeteasma lumii şi cînd această bază rămîne mai neclintită decît ori cînd. Poetul Wordsworth, pe care America îl reclamă cu egală justificare ca şi feericul ţinut al lacurilor engleze unde a visat şi a scris, spune:

O Englishmen! in hope and creed,	(O, Englezi, fraţii noştrii,
In blood and tongue our brothers!	Prin sînge şi credinţa, prin limbă şi speranţă!
We too are heirs of Runnymede;	Şi noi suntem moştenitori ai Runnymede-i,
And Shakespeare' fame and Cromwell's deed	Iar faima lui Shakespeare şi fapta lui Cromwell
Are not alone our our mother's".	Nu-s numai ale mamei noastre).

Iar acum cînd Regele George al VI-lea — primul Rege englez — calcă pe pămîntul Republicei Americane „ca un viu simbol al acelei bogate moşteniri comune", cum spune un fost muncitor ridicat la „rangul" de gentleman în Camera Lorzilor, vorbeşte medievala înţelepciune politică a englezului. Din această luptă îndelungată dintre forţele care compuneau naţiunea, luptă dusă în veacurile mai apropiate după regulile strict observate ale unui joc corect — *fair play* — s'a ridicat „gentlemanul" pe care Voltaire îl vedea încarnat în Regele englez: „Il a tout pouvoir pour faire le bien mais les mains liées pour le mal". (Lettres sur les Anglois). Acum vedem acest tip, care reprezintă idealul naţional în ori şi care domeniu al vieţii engleze, ridicîndu-se din ori şi ce mediu social şi mergînd pe calea dreaptă pe care i-o luminează puternica lui credinţă interioară în cuvîntul Domnului, în munca cinstită, puritatea vieţii de familie şi în sanctitatea persoanei aproapelui său.

La Oxford şi la Cambrige se învăţa în aceste vremuri medievale nu numai arta lui Cicerone, dar mai ales arta de a se conduce în

viaţă şi de a conduce pe alţii prin respectarea drepturilor şi libertăţilor comune. Viaţa din colegiile acestor uinversităţi, petrecută sub supraveghere, avea un înţeles educativ, tindea să formeze pe om. Desigur, un cărturar era, prin definiţie, şi un „gentleman", deşi noţiunea populară era pînă decurînd că gentlemanul nu trebue să-şi cîştige existenţa muncind. Pînă în zilele noastre se mai repetă zicala:

Who was then the gentleman?" (Cînd Adam săpa şi Eva torcea
„When Adam delvet and Eve span. Domn (gentleman) pe atunci cine era ?)

John Bunyan, profetul şi preotul puritanismului, scrie în veacul al XVII-lea, cu supărare, despre învăţaţii şi teologii de pe atunci: „Unii oameni dispreţuesc pe Lăzării Domnului nostru Isus Christos pentrucă nu sunt „gentlemeni" şi pentrucă nu ştiu, ca Pilat din Ponţiu, să vorbească evreieşte, elineşte şi latineşte". Dar evoluţia politică, socială şi spirituală a Angliei este influenţată puternic şi prin luptele pentru cucerirea Ţării Galilor şi a Scoţiei (1259—1338), provincii a căror populaţie aduce, prin amestecul cu Englezii, noui energii şi puternice influenţe de iubirea libertăţii, curaj feroce şi independenţă de caracter. *Giraldus Cambrensis*, care el însuşi era din Ţara Galilor şi care a fost magistru la Oxford (1158), scrie despre poporul din care făcea parte: „Oamenii aceştia sunt sprinteni şi activi, mai degrabă vînjoşi decît puternici şi crescuţi numai pentru a fi vrednici să poarte armele". „Pentrucă nu numai nobilii, ci întreg poporul este instruit în mînuirea armelor, iar cînd sună cornul de luptă oamenii triburilor îşi lasă plugul, ca şi nobilii care îşi părăsesc curtea sărind cu toţii la luptă cu cea mai mare însufleţire". „Trăesc mai mult cu carne, lapte şi brînză decît cu pîne; nu sunt atraşi de negoţ, de navigaţie ori de meserii şi îşi petrec timpul mai degrabă cu vînatul şi cu exerciţii răsboinice". „*Toţi îşi bat capul necontenit cu apărarea ţării şi libertăţii lor*". „Pentru acestea luptă cu furie, sufere lipsurile şi durerile cele mai mari şi îşi dau bucuros viaţa". „Socotesc că e o mare necinste să moară în pat şi cea mai mare onoare să cadă pe cîmpul de războiu".

Cam tot astfel sunt descrişi şi Scoţierii, cu deosebire că aceştia erau voinici, întreprinzători, gata să se avînte cu bărcile şi să înfrunte, ca şi Vikingii, furia oceanului. Pînă azi, Scoţienii sunt cei mai întreprinzători şi mai neîntrecuţi negustori, inventatori, ingineri, bancheri fără pereche dintre toţi britanicii. Opresiunea invaziei engleze în Scoţia a ridicat furtuna eroismului tuturor claselor pînă la cel mai umil preot de sat. Acest popor mîndru de libertatea lui a fost silit astfel să ducă una dintre cele mai îndelungate şi mai feroce lupte dintre cîte s'au dus pe Insulele britanice pînă cînd, după moartea Reginei Elisabeta, Regele Scoţiei, devine Iacob I al Angliei şi astfel se potolesc luptele.

Demnitatea, curajul, onoarea, vitejia şi cavalerismul acestor popoare adaugă încă ceva la patrimoniul naţional englez. Se vede în cursul războiului de o sută de ani, cînd cu toată sălbătecia la care războiul coboară pe om, cum Englezii şi Francezii respectau regulile luptei, codul onoarei, cuvîntul dat, ofensînd mai degrabă pe Dumnezeu, prin exterminarea fără milă a întregii populaţii din unele ţinuturi cucerite, decît să calce regulile codului cavaleresc. Astfel, în seara luptei dela Poitiers, Prinţul Negru, comandantul englezilor, a servit el însuşi la masă pe Regele Jean al Franţei, făcut prizonier, cu cea mai strictă ceremonie, după ce acelaşi prinţ exterminase cu bestială ferocitate populaţia din Limoges, fără să cruţe nici femeile, nici bătrînii şi nici copiii. Oamenii de rînd, adică poporul, preţuiau

în ochii acestor răsboinici mult mai puţin decît dobitoacele casnice. De asemenea, la Paris, cînd a sosit ştirea morţii lui Eduard al III-lea, Regele Franţei a dat ordin să se oficieze un serviciu divin la capela regală St. Louis, pentru eroul englez, care fusese totuşi cel mai mare duşman al său. Legile cavalerismului erau deci mai respectate decît poruncile lui Dumnezeu, poate pentrucă astfel vanitatea omenească era satisfăcută. In timpul războaelor napoleoniene, Wellington, primeşte o delegaţie de notabili francezi care îi cereau să nu atace pe Mareşalul Sault, trecînd pe un pod, important din toate punctele de vedere pentru întreaga regiune şi aducînd cuvîntul de onoare al mareşalului că nici el nu va ataca pe englezi din acea parte. „Cuvîntul Mareşalului Sault îmi ajunge", a răspuns viitorul „Duce de fier". Şi treatrul luptei a fost transportat într'o altă regiune de unde se turbura mai puţin viaţa necombatanţilor. Cîtă deosebire între acest „gentlemen's agreement" şi acela din zilele noastre, cînd nici măcar un „gangsters agreement" nu se mai poate realiza în domeniul internaţional. Vorbele lui Shakespeare par a fi rostite ca pentru vremile noastre:

„O, judgement thon art fled to brutish beasts,
And men havre lost their reason".... (Iulius Caesar)
(O, raţiune, te-ai refugiat printre dobitoace,
Iar oamenii şi-au pierdut minţile".....).

Evoluţia spiritului civic englez către o formă de guvern, în care răspunderea să fie împărţită proporţional cu valoarea elementelor care compun statul, este un fenomen aproape unic, mai ales în veacurile al XIII şi al XIV-lea. Centrele de învăţătură, puternice fortăreţe ale culturi independente, contribue, după cum se va vedea mai departe, să lărgească baza pe care se razimă echilibrul Statului, prin deşteptarea constiinţei individuale. In acelaşi timp, războaele purtate în Franţa, impun sacrifcii şi sarcini severe tuturor claselor. Taxele sporesc mereu, dar fiindcă încă de pe atunci se exercita un control public al banului cheltuit, poporul englez a primit astfel o educaţie serioasă în sensul de a se întări credinţa generală că toate birurile nu servesc decît la sporirea binelui comun, la mărirea şi puterea întregii naţiuni. In Franţa, fără a mai vorbi de alte State, nici pînă azi cetăţeanul nu a putut fi făcut să înţeleagă că evaziunea fiscală este un atentat la securitatea politică şi socială a comunităţii, pentrucă niciodată nu i s'a dat dovada singură pentru a-l face să creadă că banul Statului se cheltueşte numai în interesul public. Pînă azi se citeşte în presa engleză — în special în Times — trimiterea anonimă de „bani de conştiinţă", Ministerul de Finanţe de către acei care cred că au indus în eroare Statul, cu sau fără ştiinţă, şi au plătit dări mai mici decît se cuvenea. Bine înţeles că la un popor care a făcut din propria-i conştiinţă individuală supremul şi neîmpăcatul judecător, fenomenul acesta este, în mare parte, de ordin religios — în special dela Reformaţie încoace — dar nu e mai puţin adevărat că şase veacuri de împlinirea conştinţioasă a datoriilor civice au dat sigure norme de viaţă.

Răspunderea pentru conducerea treburilor publice locale, a menţinerii ordinei şi aplicării legilor, revenea acelor „cavaleri" ai ţinutului, *country gentlemen*, ori Squire, cum erau numiţi micii nobili ai districtelor. Aceştia luau parte la şedinţele Curţilor de judecată din districtul respectiv, predau pe vinovaţi în mîna justiţiei şi apoi tot ei prezentau hotărîrile acestor Curţi la Londra, unde erau aprobate ori nu. Luau parte la Curţile juraţilor — a căror origine se crede a porni

dela obiceiul regilor anglo-saxoni de a institui în diferite ţinuturi un grup de oameni aleşi care jurau să nu aducă mărturie mincinoasă împotriva nimănui — şi apoi reprezentau districtul respectiv în Parlamentul din Londra. Fără îndoială că în veacurile trecute, cînd viaţa era mai aproape de natură, menţinerea ordinei şi aplicarea legilor se făcea cu destulă brutalitate; totuşi, un popor format din elemente atît de mîndre de drepturile lor şi atît de independente impuneau „gentlemanului", care îi conducea să meargă strict pe drumul legilor în împlinirea datoriei sale, şi să fie model de viaţă pentru cei din jurul lui. Desigur că existau destui tirani locali din care cauză şi mai ales din cauza sporiri birurilor se produce marea revoltă a ţăranilor englezi la 1381 şi care determină serioase schimbări în organizaţia vieţii rurale. Ca un exemplu de reacţiune a societăţii împotriva a tot ce i-ar putea turbura viaţa şi în acelaşi timp ca un element de puternică solidaritate este acea prevedere din vechea „Common Law", (obiceiul pămîntului), care spune că „ori şi cine văzînd comiterea unei crime şi nefăcînd nimic pentru a o împiedeca este şi rămîne părtaşi la înfăptuirea acelei crime". Este uşor de înţeles că într'un astfel de mediu, nimeni nu se putea ridica la stima şi admiraţia publică, fără a avea şi alese calităţi morale.

„Gentlemanul" oficial şi cel cu blazon — tatăl lui Shakespeare, John Shakespeare, obţine la 1596, pergamentul prin care i se conferea titlul şi blazonul şi de aceia fiul său îşi zice „gentleman" — era încă de multă vreme deosebit de acela pe care îl consfiinţea şi sentimentul popular.

* * *

Este iarăşi interesant de observat că Parlamentul, pînă tîrziu în veacul al XV-lea, nu se ocupă în special cu elaborarea de legi, ci examina plîngerile, cerceta nemulţumirile cetăţenilor şi verifica sentinţele curţilor de judecată resolvînd orice chestiuni importante. Este deci o instituţie care contribuia mai în amănunt la buna desvoltare a vieţii poporului şi apărea ca o necesitate absolută pentru binele fiecăruia. Advocaţii care pretutindeni au fost ca o pedeapsă a lui Dumnezeu — cum au fost şi sunt şi în Anglia — au adus totuşi un mare serviciu pentru formarea spiritului public, fiindcă neavînd să interpreteze legi importate de aiurea, au ajutat la evoluţia spiritul juridic englez pe baza obiceiului local (Common Law). Advocaţii aceştia, fiind elemente ridicate din popor, au cunoscut şi au înţeles mai bine viaţa locală, rămînînd, în acelaşi timp, păstrătorii tradiţiei, conservatori luminaţi şi avînd o acţiune de prudenţă frînare în mersul vieţii engleze. De asemenea, pentru închegarea şi armonizarea vieţii poporului englez, Răsboiul celor două roze — albă, cea de York, roşie cea de Lancaster — pentru moştenirea rămasă pe urma ultimului rege Plantagenet a avut un efect bun. Nobilimea cavalerismului al cărei rost era, în primul rînd răsboiul, nemai putîndu-se integra în viaţa naţională după ce se terminaseră luptele cu Franţa, se sinucide prin luptele dintre cele două roze. Poporul rămîne indiferent faţă de întregituirea şi auto-exterminarea acestor cavaleri care începuseră să devină un anacronism faţă de evoluţia socială engleză. Ba mai mult: sfărîmîndu-şi puterea şi organizaţia lor proprie, aceşti nobili pregăteau terenul pentru stabilirea ordinei cerute de interesele generale ale naţiunii şi mai ales a aplicării legilor şi consolidării sistemului judiciar care avea să devină mai tîrziu una din cele mai neclintite baze ale desvoltării Imperiului britanic. Pentru că, după terminarea luptelor cu Franţa, aceşti războinici deveniseră un element de adîncă turburare a vieţii publice, mai cu seamă cînd îşi trimeteau oamenii lor ca să împiedece curţile judecătoreşti de a da alte hotărîri decît acelea pe care le cereau interesele lor personale şi chiar ucizînd pe judecători şi pe acei care erau chemaţi să apere interesele publice. Micile lor bande armate jefuiau, ucideau şi cotropeau bunurile celor ce nu se puteau apăra. Ei distrugeau astfel ori şi ce amintire bună pe care ar fi mai putut s'o păstreze poporul despre astfel de „gentlemeni" cu cruci pe blazoane dar cu Satana în suflet şi de acea avea să se ridice mai tîrziu şi apoi în zilele noastre „gentlemanul" al cărui blazon este format numai din faptele lui creştineşti. Exterminîndu-se deci unii pe alţii, aceşti nobili lasă mai mult loc pentru desvoltarea burgheziei şi neguştorilor şi mai multă libertate ţărănimii şi micei nobilimi rurale. Conducătorii poporului devin mereu acei care se ridică prin jocul nouilor forţe sociale şi politice înfrînate însă necontenit de lege. De aceia, poate, pînă azi în Anglia şi în statele anglo-saxone, puterea judiciară predomină, ba, după părerea unora, chiar tiranisează pe celelalte puteri. Acest îndelungat proces de desvoltare a sistemului politic în funcţie de nevoile tuturor claselor sociale îndreptăţeşte pe Montesquieu, să creadă că Anglia a găsit într'adevăr secretul libertăţilor. Secretul acesta este arta de a revizui necontenit, prin bună înţelegere *Contractul social* atît de vast şi atît de variat mai ales prin impreviziunile lui. Această adaptare la nevoile organismului social şi politic a creiat o psichologie specială, o etică a civismului englez. Aci, credem, este procesul de bio-chimie socială din care a rezultat „gentlemanul". Îndelungata educaţie a făcut pe cetăţean să respecte regulile jocului de forţe sociale şi să-şi îndeplinească îndatoririle şi obligaţiile nescrise şi, prin urmare, neimpuse de forţa stăpînirii ci de aceia a bunei tradiţii. Pentru că englezul este animalul cel mai tiraniu din cîte a creiat Dumnezeu: rămîne eternul rebel împotriva ori cărei porunci dacă ea nu corespunde cu porunca venită din propria lui fiinţă morală. Poate că procesul îndelungat pe care îl exercită societatea asupra omului şi de pe urma căruia se produc tipuri superioare în progresul naturii umane se aseamănă cu acela pe care îl exercită forţele din adîncimea straturilor pămîntului pentru a produce cărbunele, fierul, ori diamantul.

* * *

Vechile universităţi, Oxford şi Cambridge au un rol unic în desvoltarea caracterului englez. După cum am amintit, viaţa universitară, în Anglia, îşi datoreşte începutul interzicerii tinerilor de a mai merge la Sorbona. Încă dela 1249, se înfiinţează, la Oxford, University college şi apoi Balliol college (1262) iar la Cambridge, Peterhouse (1284). Scopul acestor „colegii" era să adăpostească pe studenţii care veneau la învăţătură şi care erau toţi săraci. Ele erau deci ca nişte hanuri, sau cum am zice noi astăzi urmînd goana orăşenilor după cuvinte „pur romîneşti" „căminuri" pentru studenţi. Aceste colegii primind apoi donaţii se organizează în aşa fel, încît pe lîngă întreţinerea studenţilor le dau şi învăţătură. Magistrii care ţin cursuri şi conduc disputele încep a locui în colegii şi a se ocupa şi cu gospodăria instituţiei, ca şi cu supravegherea studenţilor, îngrijind de buna lor creştere, de moralitatea lor ca şi de menţinerea ordinei.

Nu se poate accentua în deajuns ce influenţă puternică aveau elementele ieşite din straturile de jos ale poporului şi ridicate prin calităţile lor atunci cînd intrau în viaţa publică pentru a îndeplini funcţiuni eclesiastice ori laice, sau pentru a deveni oameni de lege. Pentru

că Biserica şi Legea, care se răzimau una pe alta, aveau nevoe, în primul rînd, de oameni învăţaţi. Incă de pe timpul cînd, la noi, se închegau Principatele Romîne, Universităţile dela Oxford şi Cambridge încep a se desvolta ca nişte republici federale, adică fiind formate dintr'un număr de colegii (azi 32 la Oxford şi 28 la Cambridge) care, fiecare în parte, sunt o mică universitate, oferind întreţinerea, *creşterea*, înainte de toate, sever îngrijită şi învăţătura. Erau ca nişte schituri de învăţaţi.

Aceste universităţi erau puse sub patronagiul unui episcop şi al unui om de stat — care era, în general tot un prelat — şi care avea un înalt rang la curte pentru ca să poată, astfel, ocroti universitatea. Către sfîrşitul veacului al XV-lea şi apoi în al XVI-lea, donaţiile regilor nobilimei, prelaţilor şi negustorilor bogaţi sporesc numărul şi averea acestor colegii care devin, nişte fortăreţe. Ele apără şi cresc tineretul în spiritul de independenţă, curaj civic, sănătate trupească şi sufletească, ca şi în atmosfera de libertate a gîndirii şi de respect al omului. Dar donatorii aceştia s'au gîndit să înceapă educaţia tineretului şi mai devreme, înainte de a intra în universitate şi de aceia au fundat acele *„Public Schools"* care au jucat un rol extraordinar în viaţa publică engleză, mai ales în ultimele două veacuri. Şi azi idealul fiecărui om bogat din Anglia este să-şi trimită băiatul la una din aceste şcoli. Cea dintîi instituţie de acest fel este fundată la Winchester, la 1386 de către William of Wykeham. Tinerii formaţi la Winchester — „pore scholars" (studenţi săraci) cum spune piosul donator — îşi desăvîrşeau studiile la Oxford, în New College a cărui deviză stă scrisă şi azi cu litere de aur şi cu ortografia vremii „Manners makyth man" (manierele fac pe om) deasupra porţii pe unde intră tînărul în acest templu minunat care avea să-l facă om în toate minţile, să-i dea manierele — şi cele sufleteşti — de adevărat „gentleman". Altă şcoală, care a fost fundată de Henric al VI-lea la 1441, este faimosul colegiu dela *Eton*, lîngă Castelul dela Windsor, ai cărei absolvenţi treceau apoi la Kings college, la Cambridge. Această „Public School" a ajuns în ultimele două veacuri, mai mult ca ori care alta din această categorie, adevărata crescătorie a fiilor nobilimei şi plutocraţiei engleze, deşi la început era a „săracilor". Burghezia şi negustorii Londrei încep şi ei a se gîndi la educaţia fiilor lor şi astfel iau fiinţă şcolile de pe lîngă Catedrala St. Paul, în City, (1509), la Wetminster Abbey (1560) şi Merchant Taylor (1561). Vestitul colegiu dela *Harrow* (1571), ai cărui elevi întîlnindu-se pe cîmpul de sporturi cu cei dela Eton dau loc la un eveniment care pasionează toată lumea anglo-saxonă, ca şi luptele sportive şi întrecerea cu bărcile pe Tamisa dintre Oxford şi Cambridge, a fost fundat de *Jeomanul* (proprietar rural, ca moşnenii noştrii) John Lyon. Interesant este iarăşi de notat că o altă şcoală faimoasă în istoria desvoltării culturale engleze este cea dela *Rugby*, fundată la 1567 de Laurence Sheriff „Citizen and grocer of London" cetăţean şi engroisist din Londra) şi unde s'au format atîţea „gentlemeni perfecţi". Chiar unul dintre cei mai vestiţi actori şi director al unei companii de teatru, contemporan şi prieten al lui Shakespeare, Alleyn, a înfiinat *„Alleyn's College of God's Gift in Dulwich* (1616) la deschiderea căruia a patronat însuşi Francisc Bacon (Lord Verulam), cel mai strălucit învăţat din Anglia vremurilor acelora. Ajunge însă să spunem că astăzi există 22 de „Public Schools" şi că rolul lor, cu toată critica aspră care se aduce sistemului de educaţie şi spiritului de clasă din aceste instituţii — Bernard Shaw a cerut să se radă la pămînt Eton şi Harron şi să se samene cartofi pe acele locuri — rolul lor este considerabil. S'a spus adesea că lupta dela Waterloo a fost cîştigată pe cîmpurile de sporturi dela Eton şi Harrow; ceia ce se poate spune însă

cu mai multă siguranţă este că vechile universităţi dela Oxford şi Cambridge au desăvîrşit educaţia tinerilor veniţi din aceste şcoli, făcînd din ei oameni care au consolidat Imperiul britanic. Prin calităţile lor superioare de oameni şi de gentlemeni, respectînd legea şi tradiţia, aceşti reprezentanţi ai unei civilizaţii umane şi creştine au înălţat pretutindeni, pe unde au trecut, valoarea şi sanctitatea personalităţii asigurînd pacea şi ordinea în atmosfera libertăţilor.

Prin „Public School" se înţelege, după denumirea dată pe vremile fundării, o şcoală internat unde puteau intra elevi din tot cuprinsul Angliei şi chiar străini şi unde, mai tîrziu, s'a început a se plăti pentru întreţinerea şi învăţătura elevilor. La început — după cum s'a spus — se alegeau „the godliest, poorest and best learned" (cei mai iubitori de Dumnezeu, mai săraci şi mai învăţaţi) pentru că nobilimea şi acei care aveau o situaţie socială socoteau că n'au de ce să mai înveţe carte pentru a-şi asigura o altă profesie, iar învăţătura care o dădeau fiilor lor avea un caracter privat. Influenţa Renaşterii stîrneşte şi în Anglia setea de a cunoaşte şi de aceia veacul al XVI-lea aduce o intensă organizare a instituţiilor pentru educaţia tineretului. Secularizarea averilor mînăstireşti, pe timpul lui Henric al VIII, ca şi Reforma religioasă aduc o mare parte din bunurile clericale ca dar colegiilor dela Oxford şi Cambridge, precum şi şcolilor care începeau să se înfiinţeze în diferitele părţi ale ţării. Mai tîrziu, pe timpul domniei lui Eduard al VI-lea, înţeleptul tînăr precoce, fiul lui Henric al VIII-lea, se înfiinţează acele *„Grammar Schools"* unde învăţau numai băeţii din ţinutul respectiv (spre deosebire de Public Schools) şi care aveau aproape acelaşi program ca şi celelalte, limba latină fiind predată de o potrivă cu cea engleză. La o astfel de Grammar School a învăţat şi Shakespeare în oraşelul lui natal, Stratford on Avon.

Viaţa caracteristic engleză ar fi greu de înţeles dacă nu s'ar lămuri procesul istoric, nu atît al căpătării de cunoştiinţi, ci în primul rînd al educaţiei şi formării caracterului generaţiilor tinere: păstrarea pînă azi a influenţei medievale în domeniul religios, sanctitatea instituţiilor şi ideii de proprietate, conservatismul noţiunii de tradiţie, misticismul şi ceremonialul care se leagă de monarchie, respectul individului şi a poziţiei lui sociale şi mai ales primitiva şi chiar naiva religie a libertăţii. Tinerii pelerini „vecinic îndrăgiţi de sărăcie" alergînd după lumina minţii şi mulţi prăbuşindu-se în lupta grea cu viaţa ajung, după mai mult de trei veacuri — pînă la Reforma religioasă—să deştepte genul unu popor care es închegase din elemente viguroase şi variate pe care le selecţiona brutal o natură care îşi ascunde cu perfidă decenţă severitatea şi sărăcia. Fără a vorbi de spiritul democratic, pe care îl întreţin aceşti „învăţaţi plebei" se poate spune însă că ei au fost mai legaţi de realităţile vieţii şi au putut înlesni evoluţia adevărată a civilizaţiei engleze chiar cînd scolasticismul era atît de oprimant pentru spiritul uman. In domeniul literaturii, *Chaucer*, prin *„Canterbury Tales"*, care desigur fuseseră deşteptate de un vag şi îndepărtat ecou al cîntecului Italiei, şi, mai ales, al lui Dante, face să vorbească însuşi geniul medieval englez cu adînca lui simţire poetică şi acel unic şi intraductibil „sense of humour", iar *Langland*, prin *„Piers Plowman"*, care deşi este ecoul creştinătăţii medievale împotriva păcatelor omeneşti, demonilor şi decăderii clerului, e mai ales o imprecaţie engleză teribilă ca aceia a profeţilor evrei şi preludiul furtunii de „moral indignation" deslănţuită de puritanii din veacul al XVII-lea.

O altă caracteristică absolut fundamentală a spiritului englez, fără de care nu se poate explica atitudinea şi reacţiunea acestor insulari faţă de evenimente şi realităţi, este influenţa decisivă pe care a

avut-o, în evul mediu, *Common Law* asupra acestui popor. Principiul fundamental în Common Law este că fiecare caz trebue să fie judecat și hotărît în lumina faptelor specifice și precise care l-au determinat. Spiritul public este atît de influențat, atît de îndelung „dresat" de această lege sub imperiul căreia a trăit și s'a desvoltat, încît principiile generale care domină și alte construcțiuni logice nu sunt acceptate, ba chiar deșteaptă adîncă bănuială. In fața realităților și în fața evenimentelor internaționale, englezul reacționează așa după cum spiritul lui a fost obicinuit sub directivele din Common Law. Aci, trăește intens influența „învățaților plebei" pe care i-au produs universitățile din Oxford și Cambridge. Acești „gentlemeni", cavaleri ai elitei intelectuale conduc apoi și Public Schools și Grammar Schools unde formează tineretul, care apoi este destinat să-și desăvîrșească studiile la vechile universități. Aceste instituții merită o scurtă examinare pentru că ele sunt inima care întreține circulația organismului englez. Și iarăși, nu se poate accentua în deajuns că scopul învățămîntului englez în general și celui universitar în special, încă din evul mediu, era înainte de toate formarea caracterului, *educația* înaintea învățămîntului. Centrul sau laboratorul unde se formează „gentlemanul" universitar este colegiul. Această instituție universitară oferă locuință și întreținere ca și învățătură. Studenții sunt supraveghiați, puși sub o blîndă și cuminte observație în cea ce privește purtarea. Ori și cît de strălucit la minte ar fi un tînăr, dacă dă însă dovadă de lipsă de caracter, dacă e un rău camarad, dacă minte, dacă e bătăuși, dacă are vicii care ar putea influența pe colegii lui și în fine dacă s'a ajuns la convingerea că nu se poate îndrepta, atunci studentul este exclus. *Inteligența excepțională cînd este însoțită de grave scăderi ale caracterului nu numai că nu este prețuită și nu constitue, sub niciun motiv, un privilegiu cu tolerarea tuturor celorlalte scăderi morale, ci, dimpotrivă, este privită ca cea mai mare primejdie pentru societatea în care tînărul va avea să trăiască. Numai calitățile etice pot da, în ochii acestor educatori, strălucirea unei personalități.* De aceia englezul privește cu alarmantă bănuială pe străinul care încearcă a-l uimi cu acrobația spiritul său și nu i-ar încredința nici măcar siguranța mîței sale. Supraveghetorii de studii din colegii caută să cunoască adînc personalitatea fiecărui tînăr pentru a putea combate și corija defectele curabile ale caracterului. Ei nu caută să sporească, neapărat, bagajul de cunoștinți ale studentului, ci tind să vadă și să înțeleagă bine ce și cît poate el mistui din hrana intelectuală care i se dă înainte de toate, se caută a se desvolta judecata și voința tînărului, fără a-i sufoca memoria cu fapte pe care mecanismul lui intelectual nu le poate suporta și folosi. Bine înțeles că rolul acestor educatori este ușurat întrucît școlile secundare urmăresc același scop, adică formarea caracterului și a voinței, mergînd chiar mai departe: îndreptarea tînărului către universitate, negoț sau altă profesie, după cum au găsit că se potrivesc aptitudinile lui.

Dela fundarea universităților dela Oxford și Cambridge, ca și acelor „Public Schools" și pînă la Reforma religioasă se primeau în colegii și în școlile internate tineri săraci dar distinși. După Reformă însă, căutîndu-se a se împiedeca desvoltarea sectelor religioase în aceste instituții, s'a început o severă alegere a tinerilor, admițîndu-se numai acela care aparțineau familiilor de religie anglicană, care erau în același timp cele nobile și bogate. Astfel, burghezia care era focarul sectarilor și ereticilor, s'a văzut exclusă. Mai tîrziu, în veacul al XVIII-lea, nobilimea și plutocrația pusese aproape stăpînire pe cele două universități ca și pe Public Schools. De aceia, se spune că, la intrarea în Universitatea dela Oxford, cei ce nu erau de familie cu blazon scriau

în dreptul numelor „Sine nobilitate", iar mai tîrziu, prescurtat, „Snob". Acești „Snob" cu parale multe au făcut pe Thakeray să scrie faimoasa lui carte „The book of snobs" unde a caracterizat, cel dintîi, ridicolul parvenit prețuit în lumea care poate avea ca ideal astfel de secături pompoase.

Colegiile universitare sunt destul de bogate, avînd moșii, proprietăți urbane, ferme, mine, donate în cursul veacurilor de aceia care s'au preocupat de educația tineretului. Ele sunt absolut independente și își administrează averea singure. In fruntea unui colegiu se află un „Master", „Prezident", „Provost", ori „Principal", titlu care variază după cum a prevăzut acum cinci, șease veacuri fondatorul în actul său de danie. In fond, toate aceste titluri însemnează „Rector". El este ales de către membrii colegiului — Fellows, —, iar aceștia sunt primiți ca în ori și care societate de savanți, prin alegere și cînd devine un loc vacant. Criteriul după care se face alegerea însă este *valoarea morală, intregritatea caracterului înaintea lucrărilor și titlurilor academice.* Rectorul și membrii colegiului al căror număr variază după mijloacele materiale ale instituției formează un adevărat guvern care îngrijește de viața materială și spirituală a cetățenilor acestei mici republici academice. Cetățeanul model al acestor republici universitare și a cărui formare este scopul educației engleze este „gentlemanul". Fără viața universitară așa cum este organizată în colegiu scopul acestei educații n'ar fi putut să fie atins. In colegiu se păstrează tradiția și se întreține cultul trecutului. Portretele foștilor studenți ai acelei instituții care în decursul veacurilor au ajuns celebrii sunt atîrnate în sala de mîncare, iar capela păstrează în vitrourile ei numele celor mai pioși donatori și mai iluștrii binefăcători.

Dar educația universitară engleză, așa cum se urmărește prin sistemul colegiilor, ar fi necomplectă dacă nu s'ar adăoga sporturile. Chiar întreaga viață engleză și-ar pierde sensul fără sporturi, iar cel mai sigur mijloc de a provoca o mare revoluție în Anglia ar fi suprimarea completă a sporturilor. Desigur spiritul însăși al acestor sporturi — games sau jocuri, cum preferă să le numească ei — este acela al jocurilor și întrecerii prin arme al „cavalerilor". In primul rînd, ele au un rol strict educativ, iar nu cu orice preț stabilirea de recorduri: Sănătatea corpului întreținută prin coordonarea perfectă a mișcărilor și preciziunea lor, cultivarea voinței, sporirea rezistenței fizice, perfecta stăpînire de sine. Fiecare englez este adînc convins de maxima pe care a auzit-o necontenit, mai ales pe cîmpul de sporturi: „Cine își pierde cumpătul și-a pierdut și prestigiul". Prin sport se tinde la executarea ordinelor impuse echipei ca unitate și la desvoltarea spiritului așa încît fiecare să-și îndeplinească rolul așa cum cere perfecta funcționare a grupului. Expresia de „team work" (funcționarea echipei) care se aplică spiritului de perfectă cooperare în toate domeniile vieții engleze, fără gelozie, fără invidie, oricine știe ce susceptibilități și ambiții de a se pune în evidență, este o expresie sportivă. Respectarea cu sfințenie a regulilor jocului, însemnează, înainte de toate, păstrarea onoarei și a angajamentelor, acestea făcînd parte din evanghelia „gentlemanului". Un tînăr care ar încerca să „înșele" la jocuri pe cîmpul de sporturi ar fi arătat ca un monstru care a săvîrșit cea mai grozavă faptă. De aci și acel vecinic repetat „fair play" (joc corect) pe care mulți străini nu-l înțeleg și care face parte din catechismul sportului. Jocurile sportive pregătesc pe cei mai dotați dela natură în spiritul de a conduce pe oameni cu perfectă respectare a regulilor și a individualității, de a ști *cum* să comande și să ceară executarea ordinelor, precum de a dobîndi răbdarea și calmul cel mai desăvîrșit. Pe cîmpul de sporturi „gentlemanul" învață că acela care poate da lovituri trebue

să știe să le și primească — precum se întîmplă și în viață — fără a se dezonora lamentîndu-se de loviturile soartei și pierzîndu-și curajul și echilibrul moral. Pierderea unui joc sportiv nu produce resentimente și umilințí, ci în spiritul de „gentlemeni" învinșii sporesc bucuria învingătorilor prin manifestațiile lor de sinceră admirație pentru aceia care au cîștigat prin valoare și corectitudine. La englezi, sportul întărește și mai mult dragostea de vechile școli, fiecare tînăr făcînd tot ce poate ca să adaoge la strălucirea și prestigiul instituției din care face parte în întrecerile sportive dintre aceste școli. Nimeni n'ar face vre-o faptă care să contribue, cumva, la știrbirea prestigiului acelei „Old School" de care omul se leagă cu afecțiune adeseori mai adîncă decît aceia față de părinți. S'au văzut persoane care au fost implicate în crime sau întîmplări nenorocite cerînd justiției să nu facă niciodată alusie la școala unde au învățat ca să nu se arunce umbră asupra strălucirii ei.

Concepția acestor oameni despre educația fizică se apropie de aceia a Grecilor și Romanilor. Armonia dintre corp și spirit produce adînca dragoste de viață și de natură, iar încrederea în sine, pe care o întăresc sporturile, face pe om să fie generos, mărinimos față de cei slabi și îngăduitor cu cei iritabili. Educația engleză a realizat în cea mai mare măsură această armonie, fără de care nu se poate închipui un „gentleman". Secretul succesului englez, ca și al ori cărui efort individual este acea *„Self-imposed task"*, ori propria concentrare către un scop al vieții, fără a fi silit și fără ca pornirea aceasta să fie mînată de o poruncă exterioară. Un combustibil moral și spiritual desvoltat și întreținut în interiorul nostru este misterul ori cărui succes. Aceasta implică însă răspunderea individuală care este un postulat al educației engleze. Atrofierea simțului acestei răspunderi, dorința patologică de a fugi de orice răspundere personală implică înecarea individului în totalitara baltă insalubră, concepție fundamental opusă creștinismului, pentru care sufletul individului este la baza ori cărei culturi, națiuni, ori stat.

Tînărul englez este crescut așa ca să poată înfrunta ori și ce climat în ori și care parte a globului pămîntesc, să aibă curajul neclintit și sîngele rece în fața oricărei primejdii, iar cînd e conducător de oameni să impună prin hotărîre, prin spiritul de dreptate, prin a fi cei dintîi la împlinirea datoriei, prin judecata sănătoasă și prin sacrificiu. Stăpînirea sentimentelor și pasiunilor și nesocotirea durerii fizice și morale în timpul îndeplinirii datoriei, cît și față de lumea străină înalță pe englez nu numai în ochii semenilor lui, ci și față de sine însuși. Invățămîntul la Oxford și Cambridge, ca și la „Public Schools" a fost și a rămas umanistic. Limba latină și din veacul al XVI-lea și limba greacă, au ocupat locul de frunte. Englezul cultivat știa să scrie și să vorbească latinește corect. Ambasadorul Reginei Elisabeta la Constantinopol, Eduard Barton, care a lăsat atîtea comunicări despre Mihai Viteazul, știa așa de bine latinește încît Sultanul îi încredința corespondența cu ceilalți ambasadori ca să i-o traducă. Autorii clasici au contribuit și contribuesc necontenit să influențeze adînc caracterul englez. Armonia dintre spiritul acestor autori și acela al educației engleze a produs tipul de om plin de curaj fizic și moral gata să lupte și să moară pentru convingerile și credințele lui. Colonelul Lawrence, unul din cei mai pasionați și desăvîrșiți cunoscători ai literaturii latine și grecești, de al cărui nume s'a legat Arabia, nu era militar de profesie, ci unul din specimenele caracteristice ale educației și vieții engleze dela Oxford. In nicio țară n'au existat oameni politici care să aibă un spirit mai saturat de autorii greci și latini decît acei care au condus Anglia, în special în ultimele două veacuri. In forma discursu-

rilor lor, în gesturi, în citații, în atitudini, în comparații și perorări se aud vocile și se întrevăd fantomele din lumea antică. De aceia în ținuta „gentlemanului", se observă mereu ceva din ținuta lumei vechi, îmbrăcată în haina puritană.

La Oxford și Cambridge, Uniunile studențești țin ședinți care sunt absolut identice cu acelea ale Parlamentului dela Westminster și unde se desfășură desbaterile, ca între guvern și opoziție, urmate de vot și prezentîndu-se problemele care preocupă poporul englez — adeseori — din punct de vedere teoretic cu mai multă precizie și artă decît în Parlament. Aci se învață arta discuțiilor și regulile duelurilor parlamentare așa cum pot avea loc mai tîrziu între „gentlemeni". Mulți dintre oamenii politici din trecut și-au început cariera la aceste uniuni studențești.

Trebue să mai amintim o altă particularitate a sistemului de educație englez — mai ales în Public Schools — care este sistemul monitorial. Conceput la începutul veacului al 19-lea de către Anakerul (secta religioasă) Ioseph Lancaster și Preotul Bell — a avut mare influență în Rusia de unde a venit și la noi cu Regulamentul Organic — are la bază delegarea une părți din rolul educatorului unuia sau mai multor elevi mai înaintați și mai buni din clasă. Sistemul acesta a dat rezultate bune în Anglia, în primul rînd, pentrucă alegerea monitorului se face după criteriul moral și, apoi, pentrucă monitorul caută să influențeze pe colegii lui, ca un frate mai isteț, să nu se abată dela vre-o regulă și să-și îndrepte greșelile și nu comunică profesorului decît atunci cînd împreună cu tot grupul este convins că un coleg al lor nu se mai poate îndrepta. Spiritul și tradiția școlii, regulile vechi de mai multe veacuri, educația din familie fac așa ca monitorul să se poarte ca un „gentleman" față de colegii lui. Elevii împreună cu monitorul au prilejul să-și cultive spiritul de a-și lua răspunderea acțiunii lor și de a-și vedea și corija singuri greșelile. Pasivitatea care înăbușe personalitatea elevului este astfel înlăturată.

O întrebare foarte naturală se poate pune: costul învățămîntului la Oxford și Cambridge, fiind foarte mare, ar însemna că numai fiii bogaților ar putea să învețe în aceste universități. Bursele enorm de numeroase date nu numai de colegii, dar și de alte instituții, de case de comerț, de persoane particulare, dau putința oricui să studieze la aceste vechi universități. In nicio țară nu cad mai repede toate piedecile și nu se înlătură toate prejudecățile în fața meritului ori din ce straturi de jos ale poporului ar veni el. Lordul Birkenhead, care a fost un geniu juridic, venea dintre cei umili și cu cel mai comun nume, Smith, dar a fost ajutat și a dat strălucire vieții studențești la Oxford, ajungînd apoi șeful justiției engleze, un orator clasic și un om politic remarcabil.

* * *

Evoluția vieții engleze determinată de fenomenele istorice a produs „gentlemanul" ca un specimen social unic, sinteză a veacurilor de civilizație națională, a tuturor claselor, ca și a tuturor calităților, prejudecăților, idiosincrasiilor și insularizării spirituale specifice rasei. In ultimele două veacuri de liberalism filosofic, educația a fost necontenit în căutarea unui ideal către care să tindă formarea omului. Istoria națională arăta către eroii și oamenii mari respectivi, biserica ridica înaintea omului pe sfinți, asceți, ori oameni pioși și cu frica lui Dumnezeu, iar filosofia ne făcea să ne perdem în labirintul cugetării umane printre pagini de toate credințele și de toate rasele, fără a fi în stare să ne arate un om pe care l'ar prefera și pe care să-l putem

prezenta ca model semenilor săi. După ce *Locke*, la sfîrșitul veacului al XVII-lea, înlătura concepția „ideilor înăscute" (V. Human Understanding), care păruseră pînă atunci cel mai serios obstacol al educației, s'a ajuns a se crede, mai ales în ultima jumătate a veacului trecut, că educatorul ar fi un adevărat creator și ar putea face din omul tînăr orice ar dori. Acum însă mai mult ca ori cînd, se vede că educația variază după concepția locală despre viață, după religie, după organizația de stat, ori după idealurile politice, sociale, ori tradiția fiecărui popor.

Monstrul crimelor și al vițiului, Vladimir, 980—1015), este venerat ca sfînt pentru că a creștinat pe Muscali, deși spintecase pe fratesău și trăia cu 3.500 de concubine, iar pe cînd cerceta ce religie se potrivește mai bine pentru supușii barbariei lui și cînd se gîndea serios la Mahometanism i s'a spus că această religie oprește băuturile spirtoase lucru care l'a scos din minți și afurisind pe Mahomet a strigat: „Beutura este fericirea Rușilor". „Cum să trăim fără ea"? Stăruește ceva din idealurile „Vladimirilor" în sufletul popoarelor răsăritene animate încă de pulsațiile vieții asiatice? Auzim încă îndepărtatul și misteriosul ecou al vieții de *Agora*, ori de sinistrul *Hippodrom* al Bizanțului, unde clocotea cea mai strălucită barbarie și se savura cea mai rafinată plăcere a crimei, ori întrezărim fantoma Theodorei și a superbei Irine care străpungea luminile ochilor fiului său? Hereditatea ascunde poate misterioasele căi ale vieței omenești și păstrează memoria mulțimilor. Auzim adesea expresii de laudă, de admirație, de afecțiune: „mare pezeveghiu", „mare șarlatan", mare escroc", „șmecher" și cîte vor mai fi, adresate acelora care au reușit să se îmbogățească, să ocupe locuri înalte în organizația de stat, ori s'au căsătorit cu milioane multe. Acest „mare" care se ridică deasupra tuturor călcînd adesea toate regulile morale și îmbrîncind legea și omenia este eroul ieșit dintr'o luptă care se dă cu cele mai urîte mijloace. El poate deveni idealul unei societăți, iar educația fără exemplu este o simplă pierdere de vreme. O societate care își îndreaptă privirile către un model pe care îl numește „gentleman" ca cea mai înaltă cinste care se poate face unui om și unui creștin a reușit să se îndrepte către un ideal al educației. Cea mai adîncă rană sufletească ce s'ar putea pricinui și celui mai umil dintre englezi ar fi să i se spună că nu e un „gentleman". Desigur că dacă această noțiune ar implica numai calități nu s'ar putea raporta la firea omenească. Defectele poporului care a produs „gentlemanul" sunte legate de mărirea și civilizația la care a ajuns și destul de vechi și unele incurabile. Englezul și toți cei de un neam cu el ocupă un loc special în lume și chiar lîngă Dumnezeu, după cum spune însăși Regina Elisabeta într'o proclamație oficială: „După cum este evident pentru lumea întreagă, Dumnezeu a tot puternicul, făcîndu-și singur o mare bucurie, a luat Regatul meu sub protecția Lui specială și de aceia îl păzește în pace și îl ridică la mărire din mijlocul vecinilor necontenit turburați, iar pentru persoana noastră a avut o grijă absolut special și ne-a așezat chiar în al doilea rînd după El". De aceia cel mai mare compliment pe care englezul îl poate face unui străin este să-i spună: he is like an Englishman". (E întocmai ca un englez). Poate că Ricard al III-lea pe care Shakespeare îl face să spună că e cu totul altfel decît îl crede lumea are numeroși discipoli în toate straturile societății insularilor:

.....Butthen Isigh, and with a piece of scripture,.... (Și atunci suspin și cu o vorbă din scriptură,

Tell them that God bidsus to do good for evil: Le spun că Dumnezeu poruncește; fă bine celui ce-i face rău.

And thus Ichothe my naked villainy. și astfel îmi ascund goliciunea ticăloșiei mele.

With odd old ends stol'n forth of holy writ, Cu vechi petece furate din sfînta scriptură,

And seem a saint when most play the devil. „Și par un sfînt cînd sunt chiar dracul gol").

S'ar putea spune că fiecare englez simte că are de îndeplinit o poruncă a lui Dumnezeu de a mustra pe celelalte neamuri pentru multele și grelele păcate pe care le săvîrșesc și să le strige necontenit: pocăiți-vă!

Stendhal, notează, într'o convorbire a lui cu *Byron*: „Un soir il me par la sec à propos de l'immoralité français". Tocmai Byron care dacă n'ar fi scris decît „Don Juan" și „Beppo" în care ofensează morala și religia pe fiecare pagină, — fără a mai vorbi de propria lui viață — își asumă rolul de predicator îndeplinind inconștient porunca mediului care îl produsese.

Dar astfel de trăsături mai degrabă stranii ale caracterului englez nu micșorează întru nimic marea contribuție pe care a dat-o acest popor civilizației umane și vieții creștine. Acum cînd filosofia totalitară ridică postulatul anihilării vieții și voinței individuale, făcînd din om o simplă cărămidă în edificiul Statului, civilizația engleză rămîne cea mai puternică forță de care se poate sfărîma valul totalitar, sau cel puțin locul de refugiu al spritului în exil. „Gentlemanul", cu blîndețea pe care Noul Testament a pus-o în sufletul lui dublată de vigoarea și de hotărîrea combativă pe care i-a dat-o Testamentul cel vechi, poate indica drumul vieții prin cuvintele din *Predica de pe munte*: „Fiți desăvîrșiți precum și Tatăl vostru din ceruri desăvîrșit este".

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

„DOULCE FRANCE"

In fiecare dimineaţă, autobuzul pe care îl iau trece prin faţa Louvre-ului şi taie grădina Tuileriilor, în dreptul arcului de triumf, al Carroussel-ului. In fiecare dimineaţă, trăiesc cîteva momente cu sentimentul că nu mai sunt într'o lume pămîntească. Deşi imens, palatul pare construit doar din culori, din lumini, ridicat prin magie. E cetatea fermecată răsărită din fundul apei. Transparenţele savante ale cerului parizian; pietrele negre; statuile albe în alei şi peluze te încredinţează că acest colţ e al celuilalt tărîm. Peisagiu de vrajă! Şi n'ar fi nimic totul, dacă nu ar fi mîngîierea spirituală a acestui unic cer.

Un sentiment păgîn mă cuprinde: nu mă mai interesează suferinţele şi morţile oamenilor din cele cinci continente, căci frumuseţea aceasta domină totul.

Aş vinde toată umanitatea pentru colţul acesta, căci pretudindeni, în altă parte, umanitatea îmi pare sub-umană: în Balkani, unde cerul este strident, material; în Orient, unde trebue să te copleşească, să te sufoce, unde aerul este zăduf; sau în Nord, unde cerul e rece, mort.

Ceeace este fermecător aici este că totul e făcut după măsura şi după chipul omului. Tărîmul de basm al Parisului este însuşi tărîmul omului, realitatea spirituală a omului. Aici totul grăeşte: pietrele sunt guri, sunt semne. Casele, pietrele, oamenii sunt făcute din aceleaşi elemente ca şi cerul şi apa Senei. Sufletul umanităţii întregi pluteşte pe Sena; el e însuşi cerul care îmbrăţişează oraşul. Dacă plec de-aici, plec din casa omului, — refugiu spiritual. Aici e insula ultimă a umanităţii. Cine nu înţelege asta, e speţă inferioară, e sub-om.

Ceeace este extrem de semnificativ e faptul că Parisul e singurul loc al călătoriilor care nu decepţionează. Nevoia noastră de evadare, prin călătorie, se realizează totdeauna caduc. Nevoia de-a călători nu este decît nevoia de a părăsi materia şi de-a întîlni spiritul. Dar peste tot nu întîlneşti decît munţi, valuri, stînci, case greoaie. Călătoria desvălue, cu mai multă atrocitate, înlănţuirea omului; fixarea lui, plumbul.

Aici însă nu poţi fi decepţionat, căci întîlneşti umanitatea însăşi, casa şi templul ei, semnele omului şi nu materialitatea pietrelor, tot ceeace în om este spirit, biruinţă asupra haosului, libertate, libertate, transfigurare. La Paris am înţeles pentru prima oară că cultura este sensibilizarea divinului; sau înălţarea omului spre divin; aici am înţeles că omul este făcut după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu; că

valorile culturii nu sunt nişte simple lucruri psihologice despărţite de realităţile substanţiale ale Cerului.

De mai multe luni sunt aici. Şi nu m'am obişnuit încă să fiu aici. Nimic din miracol nu s'a uzat. Uimirea din prima zi se păstrează, intactă: sensaţia neverosimilului, a incredibilului. Cînd mă trezesc din somn, trebue să-mi reamintesc că sunt aici: o fericire intensă mă cuprinde. Noaptea visez adesea că mă plimb pe străzile prin care am rătăcit ziua. Visul mă învaţă să înţeleg frumuseţea locurilor prin care am trecut nu destul de atent ziua, nu destul de plin de fervoare.

Prin Paris nu se cade să treci neutru, ci exaltat, cu sentimentul că te afli în realitatea superioară a visului, că momentul este unic; această exaltare, nu este exagerare ci, dimpotrivă, tensiune lucidă, atenţie, efort ca semnele să nu-ţi scape; efort să nu pierzi chemările pietrelor, ale zidurilor: ziduri transparente, obosite, calde.

Nu cred că în toate ţările lumii se pot realiza aceleaşi tensiuni şi înălţimi. Cred în locul privilegiat, locul ursit să cuprindă esenţa spirituală a umanităţii: Athena, Bizanţul odinioară, astăzi Paris. Cînd locul se pierde, se pierde însuşi focarul spiritual, acolo de unde se poate lua lumină. Există realizări particulare, dar aprinse de o lumină universală. Cînd o Athenă se distruge, — cînd cetatea vrăjită se scufundă în ocean, — se stinge lumina lumii pentru veacuri.

Şcoala Athenei, şcoala Parisului: să te înveţe să fii om, om uman. Cine vine în Franţa, vede, cu uimire, că uitase să fie om. Vede că în Franţa statul este în slujba omului; oraşul şi pietrele în slujba omului, a omului concret; aerul şi apa însele sunt făcute pentru a servi omului. E o dragoste de om, grăită limpede în toate instituţiile ce sunt în altă parte barbarizate: în armată, i se dau soldatului ţigări şi *două mărci poştale* pe lună. Niciodată nu se uită aici că omul este om. Aici n'au prins nici block-house-urile, cazărmi inumane; nici mobilele „moderne", standard: nicio casă nu e lipsită de omenia ei; nicio cameră nu e lipsită de personalitatea omului ce-o locueşte. De aceea în Paris te simţi totdeauna acasă la tine, mai acasă decît la tine.

Cine vorbeşte de „individualismul sgîrcit" al Francezilor, nu ştie ce spune: căci nicăeri nu am văzut o mai deplină, mai comunicativă întîlnire a omului cu omul. Pentrucă oamenii nu-şi simt aici cotul, îşi simt sufletul, căci nimeni nu este mai departe de mine decît omul al cărui *cot* îl simt: cînd am să pot, am să fug, am să-l asvîrl. Oamenii aici nu merg, nu sunt cuprinşi de delirul ambulatoriu al „expansionismului dinamic". Spiritualitatea nu se realizează în *mers*; spiritualitatea *stă*. In altă parte, putem asista la unitatea impresionantă a marşului, unitate monotonă şi săracă. In Franţa e unitatea amplă şi diversă a simfoniei.

...Dar dece să mai scriu toate lucrurile astea? Sunt oameni care le simt, şi le-o spun inutil; sunt oameni care nu le pot simţi, şi deci nu se pot convinge. In adevăr, farmecul francez este inefabil. Participi direct sau deloc. Expresia nu te apropie de el, ci te îndepărtează. Îţi recunoşti umanitatea în el, cum simţi că aerul pe care îl respiri este aerul tău; cum ştii că lumina este pentru ochii tăi. Cîrtiţele n'au nevoie de lumină, şi dacă li s'ar explica ce este, ar avea, desigur, tendinţa s'o dispreţuiască; iar peştii nu pot respira decît în apă. Suboamenii nu pot trăi decît în sub-umanitate.

O N D I N E

Teatrul *Athénée* sub conducerea lui Louis Jouvet reprezintă *Ondine*, de J. Girandoux, autorul *Electrei*, al piesei „La guerre de Troie n'aura pas lieu" etc. Se pare că, după o criză ce durează de mulţi ani de zile, teatrul francez începe să se depăşească. O stagiune ca aceasta,

în care s'au reprezentat *Les parents terribles*, *Asmodée* şi, acum, *Ondine*, nu este o stagiune pierdută. Anumite lucruri par a ieşi la lumină; anumite constrîngeri care sufocau teatrul francez încep a se desface. Prejudecăţile distincţiei genurilor; apoi, ale conflictului şi „ciocnirii caracterelor"; ale unor anume concepţii de construcţie ale teatrului; odioasa superficialitate apoi, prozaica mediocritate a teatrului naturalist ş. a. m. d., precum şi concepţia că teatrul trebue să „oglindească" societatea, sau să fie „revoluţionar", cu orice preţ, etc., abia îi permiteau să vieţuiască dar mai aproape de moarte decît de viaţă.

Infrîngerea acestor superstiţii, — lucru cîştigat, acum, în principiu, — va putea face ca teatrul să devină ceeace trebue să fie: poezie, invenţie, dramă (drama nu este gen, ci este tensiune), adevăr. Nu cred că ar fi rău să se spargă tiparele năclăite ale vechiului teatru, în numele *adevărului*. Şi teatrul romantic, şi, mai încoace, teatrul naturalist au luat ofensiva în numele „adevărului". Dar uitaţi, la teatrul realist, la teatrul mărunt psihologic, cel „de caracter", „de intrigă" sau „de moravuri" (of, ce armatură!), ce concepţie grosolană a *adevărului*. De fapt, adevărul este numai în creaţie, în invenţie; nu poate exista, — e un adevăr al domnului dela Palisse, — un teatru neuman, dar umanitatea trebue căutată nu în obiectele care ne înconjoară, ci dincolo de ele, în realităţile esenţiale, de care obiectele ne despart. Realităţile esenţiale nu pot fi găsite decît în lumea fantastică pe care omul o poartă în sine, realitatea cea mai intimă şi mai preţioasă, în metafizică.

Ondine este o feerie. E vorba de dragostea unei *ondine* pentru un cavaler. Subiectul e, nu-i aşa, foarte simplu. Dar, după cum spunea Caragiale, acesta e subiect shakespearian: unul iubeşte pe una, şi iată Romeo şi Julietta.

Nicio piesă naturalistă însă nu mi-a dat vreodată asemenea impresie de adevăr, de realitate. E vorba de dragoste, de despărţire, de moarte. Niciun personagiu feminin naturalist nu a realizat „spritul feminin" cu intensitatea cu care l-a realizat această ondină, care nu este femeie.

Obiectele realiste; contingenţele; actualitatea contimporană; realizarea „mediului social" etc., împiedică întotdeauna ca forţele lirice şi dramatice să se desfăşoare. (Ele nu pot fi valorificate, decît în măsura în care drama exprimă tocmai asuprirea, lupta spiritului, împotriva materiei). In feeria lui Girandoux, s'au desfăşurat însă, cu o puritate, cu o putere neoprimată, realităţile esenţiale, tragice, ale dragostei, ale morţii, ale mizeriei condiţiei umane, ale nobleţei omului. Tragedia s'a putut înălţa, pură, esenţială, pentrucă domina, exprimînd-o, realitatea, în loc să se găsească încurcată în ea sau dedesuptul ei. In măsura aceasta, teatrul este mai adevărat decît viaţa şi ieşirea în stradă, după spectacol, echivalează cu evadarea în irealitate, în distracţie, dintr'o realitate prea tare, inexorabilă.

Cred că un teatru, — să zicem de moravuri, — *reuşit*, adică unul care îţi dă impresia că seamănă cu viaţa („da, domnule, aşa se întîmplă lucrurile şi în viaţă"), e un teatru prost, ratat. Viaţa escamotează, acoperă adevărurile. Arta le ia din viaţă, le demaschează, le purifică, le ridică, le esenţializează. Dacă nu este decît ecoul vieţii, comentatorul ei, rămîne sclavul realităţilor impure ale vieţii, şi cade mai jos decît ele: o piesă de teatru pare verosimilă? atunci e slabă, şi, peste cîtva timp, nu va mai părea nici măcar verosimilă. Teatrul are, ca orice artă, o misiune de cunoaştere. Nu cunoşti maimuţărind, ci adîncind, despărţind, purificînd realităţile.

Ar trebui, desigur, să povestesc „acţiunea" piesei. Dar mărturisesc că mi-e foarte greu. Nici n'aşi putea, la urma urmii. Pot spune numai că este, în tot spectacolul, o prezenţă de umanitate, de moarte, de dragoste. Teatrul este prezenţă.

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

TIMES

Bătrînul şi respectabilul jurnal londonez, prin înfăţişarea lui fizică, stîrneşte un prim sentiment de descurajare. Paginile lui imense şi multe ne fac să ne gîndim că numai simpla foiletare ar necesita o zi întreagă de vacanţă şi concursul a doi secretari

Dar este doar o primă impresie. Dacă încercăm să consumăm acest ziar uriaş, constatăm că lectura lui e agreabilă şi facilă. Ceva mai mult: titlurile, compoziţia paginei şi distribuţia materialului, permit o alegere uşoară a articolelor vrednice de a fi citite. Apoi, după ce le-am cetit pe acestea, le cetim şi pe celelalte. Iar la urmă, descoperim că n'am pierdut (adică mai corect cîştigat) mai mult ca 20 de minute.

Altă constatare, şi ea destul de paradoxală. Această gazetă foarte veche dă, faţă de altele, o impresie de avangardă. Pagina întîi şi a doua conţin numai anunţuri. Iar în cielalte, zadrnic vom căuta ordinea analitică obicinuită a cotidienelor continentale, cu majestuosul şi lapidarul articol „de fond", cu urgenţa agresivă a „ultimei ore", cu graţia mai moale a „cronicilor" diverse, cu nervozitatea voită a „reportagiilor" senzaţionale. In *Times* materialele sunt parcă dinadins amestecate şi specialităţile confundate. Pe fiecare din pagini găsim şi politică, şi artă, şi ştiinţă, şi informaţii. Faptul divers şi privat se învecinează, tot timpul, cu chestiunile de legislaţie, justiţie, administraţie şi guvernămînt.

Această curioasă alcătuire nu provine nici din neglijenţă, nici din originalitate intenţionată. Nu e dorinţa conştientă de a face altfel decît alţii, ci produsul reflex al concepţiei morale englezeşti. Cetăţeanul britanic — şi asta este la el o splendidă particularitate — a confundat întotdeauna, din convingere, lucrul public cu lucrul privat şi viceversa. Un accident de automobil, un succes literar personal sunt pentru el într'o mare măsură chestiuni publice. Şi, invers, orice afacere de guvernămînt se descompune naturalmente într'o mulţime de afaceri private, de vreme ce se traduce în fond printr'o rearanjare de libertăţi particulare.

Ceilalţi anglosaxoni, americanii Statelor-Unite, au exagerat prin extensiune şi simplificare această mentalitate. Confuzia dintre public şi privat a mers la ei pînă la confuzia dintre Stat şi Societate. In republica americană guvernul ieşit la alegeri nu este decît executorul unei lungi liste de contracte cu plată, procuristul unor însărcinări precise primite în timpul campaniei electorale dela diverse grupe de interese comerciale, sportive, culturale, cultuale, şi altele. Pe de altă parte, puterea Statului oficial este acolo adesea foarte neînsemnată

faţă de suveranitatea intereselor morale, a regulilor de conduită privată elaborate în cluburi rotariene, confesionale, literare, negustoreşti etc. Vai de nefericul Babbitt care ar încerca, nu zic să le combată, dar măcar să le neglijeze.

Ceea ce la americani este *ca* văzut prin lupă, la englezi este, invers, *de* văzut cu lupa. Acelaşi fenomen, dar pe care, ca să-l observi, trebue să-l priveşti cu mai precisă atenţiune. Tradiţionalismul, formalismul vestimentar, gustul pentru aparat, precum şi puritanismul maschează amorul cel mare al Englezului pentru libertatea privată; şi invers, subt o doctrină democratică aproape absolută se disimulează un prestigiu inexpugnabil pentru tot ce ţine de Stat şi Impreriu. De aci caracterul sacrosanct al celui mai republican dintre Regii de pe lume. Chiar în Hyde Park, unde oratorul, cocoţat pe un taburet adus, cuminte, de acasă, expune placid mijloacele cele mai practice de a distruge sistemul social existent, în faţa unui public care ascultă cu aceeaşi calmă egalitate sufletească cu care urmărise, cinci minute înainte, un discurs asupra combaterii moliilor, chiar acolo în Hyde Parc, dacă cineva ar pronunţa un singur cuvînt nedeferent asupra Regelui, ar fi instantaneu arestat, în mijlocul unui public liniştit şi ferm aprobator.

Dar să revenim la *„Times"*. Poate cea mai caracteristică a sa trăsătură este redacţia paginii întîi. In locul unei coale bariolate cu clişee, titluri colorate, articole pline de ifos, începute acolo şi cu continuare la periferia jurnalului, în locul acestei instalaţii de vitrină, avem o tipăritură uniformă, sobră şi ternă, şi conţinînd numai publicitate, oferte de serviciu, vînzări de biciclete, închirieri de apartamente etc., etc.

O asemenea procedare oglindeşte o convingere doctrinară. Existenţa de toate zilele a cetăţeanului, micile lui socoteli şi întreprinderi pentru a se descurca în viaţă, diversele contracte curente pe care le încheie, toate aceste mărunte operaţii sunt fundamentul pe care Statul este clădit. Statul englez nu este izvorît dintro declaraţie solemnă de drepturi şi datorii, deşi Magna Charta Libertatum e prima în dată din acest fundări declarative de Stat. Statul englez este rezultanta prosperităţii şi activităţii individuale a cetăţenilor. Discursurile d-lui Chamberlain, tratatele d-lui Eden sau legile d-lui Balfour sunt, desigur, afaceri de Stat; totuşi cea mai importantă afacere de Stat în Marea Britanie este ca d-l Smith să-şi poată vinde bicicleta şi d-l Roberts să-şi găsească apartamentul care îi convine. Pe asemenea baze stă Statul englez. Adică în fond, orice Stat din lume. Numai că cel englez o ştie mai clar. Şi o exprimă cu o nobilă eleganţă, în fiecare zi, pe pagina întîi a marelui său ziar.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Citaţiile ce urmează sunt făcute dintr'un proces celebru, o afacere pasională judecată de puţină vreme la Tribunalul Ilfov. Martorul este un fin intelectual (ziarist, diplomat, etc.). Celelalte personagii, de asemeni, fini intelectuali: avocaţi, magistraţi, reporteri. Să-i vedem la lucru.

Incepem cu reporterul celui mai mare ziar bucureştean de dimineaţă. Iată cum descrie el pe martor:

„Intră palid, subţire, vizibil emoţionat".

Aşa dar martorul nu se mulţumeşte a intra emoţionat; el mai *intră şi subţire.*

Mai departe:

„Au fost, în cele spuse de martor, poate momente de inutil retorism; dar impresia asistenţii a fost unanimă".

Prin „unanimă" autorul înţelege „bună". Foarte multe expresii provin din elipse de importaţie mitocănească. Mahalagiul nu zice *„situaţie materială"*, ci taie adjectivul, apoi atenuează puţin substantivul, şi zice: *„ceva situaţie";* sau, în loc de „bărbatu-meu", mahalagioaica zice: *„am fost cu al meu la şosea";* sau, în loc de: „cum gustă puţin, asta îi provoacă greaţă", zice: *„cum gustă niţel, îi cauzează!"*; etc., etc.

Dar să revenim la reporter şi la martor:

„Cine a asistat la şedinţa de ieri va păstra multă vreme în amintire chipul eroului de dramă care într'o încordare extremă *şi-a apărat un sentiment din cele de peste moarte*".

Ca să aperi un lucru trebue ca acesta să fie atacat, periclitat. Care era acel lucru? Răspuns: „Un sentiment din cele de peste moarte". Şi cine atacase acest „sentiment de peste moarte" al martorului? Şi cum se procedează cînd ataci „sentimentul de peste moarte" al cuiva? Şi, la urma urmelor, ce însamnă un „sentiment din cele de peste moarte"?

Martorul, poate ni-o va spune:

„Vreau — zice el — vreau numai să nu se mintă despre * * (numele unei tinere femei omorîte). Trebue ca adevărul să aibă această tărie".

Cu alte cuvinte sentimentul de peste moarte al martorului consistă din aceea că adevărul trebuia să aibă tăria de a nu minţi. Simplu, limpede şi precis.

Mai departe, martorul atacă necruţător pe un bogat capitalist presupus a fi asasinul tinerii amintite:

„Nu pot concepe ca un om să se prezinte în casa metressei sale şi *să se adreseze „măicuţă scumpă"*. Nu era amantul pasager, de un cinematograf şi de o garsonieră. Manifesta atenţie faţă de toată lumea".

Din nefericire, nu putem şti cui — martorului său reporterului — aparţin frumosul verb „eu mă adresez măicuţă scumpă, tu te adresezi măicuţă scumpă", etc., precum şi distinsa expresiune: „amant pasager de-un cinematograf sau de-o garsonieră". (Am auzit odată pe un gentleman romîn explicînd: „se pretează de-o bijuterie, se pretează de-o Sinaie"...). Insfîrşit nu ştim nici care din doi a fost autorul exact al frazei: „Manifesta atenţie faţă de toată lumea", care e un mod delicat de a spune că persoana în chestie, care nu era „amant pasager", din contră, umplea de bani, cadouri, slujbe, etc., nu numai pe tînăra în chestiune, dar şi pe familie, pe paraziţii aceşteia, pe paraziţii paraziţilor acesteia, etc.

Aşa stînd lucrurile, nu e de mirare că martorul, în ciuda urei sale, exclamă despre acest amant capitalist serios:

„Am văzut la acest om o inteligenţă extraordinară, o inteligenţă vastă".

Şi caracterizează situaţia morală a defunctei printr'o formulă lapidară: nenorocita eră:

„o pasăre în mîna unei inteligenţi satanice".

Impresionantă imagine: o inteligenţă cu mîini, iar în aceste mîini o păsărică.

De data asta, cunoaştem autorul. Este martorul. Reporterul reproduce fraza între ghilimele.

Tot martorul e autorul unei alte frumoase fraze, reproduse în majuscule. Intr'o zi, a trimes el vorbă „inteligenții satanice":

„Comunicați-i că din clipa în care femeea aceasta va apare alături de mine ca logodnică sau nevastă, să schimbe drumul. Il implor să nu-mi apară în cale. *Ii transform casa în cimitir*".

Amenințarea cu moartea se învestmîntă aci într'o metaforă pe care o găsesc de o rară putere și noblețe — deși personal prefer expresiunea: „te pupă mâța rece".

Dar să revenim încă odată la aprecierile reporterului despre martor:

După ce acesta din urmă părăsește sala de audiență, ziaristul scrie, sublim, așa:

„*O fantomă prindea consistență, ca o revanșă a purității nebănuite* (nu pricepem prea bine, dar simțim că este foarte frumos). *Un paladin scăpase din filele unei Chanson de geste ca să spele ruini, ca să restabilească adevăruri și ca să dea salba ei de suflet femeii pierdute*".

Și pentru ce, mă rog, „paladin"? Pentru ce „chanson de geste"? Foarte simplu. Pentru că martorul în chestiune a dovedit, în cursul depoziției sale, că întrebuințează, în relațiile lui cu femeile, — și chiar în acele cu bărbații — procedee vrednice de cel mai eroic cavaler medieval.

Cu damele:

„Intr'o zi i-am trimis (defunctei) *ceva;* mi-a răspuns că primește palmele, dar nu înțelege să o chinui"

Sau:

„Il știam cît este de diabolic (capitalistul); dar *ca să otrăvești în halul ăsta* pe femeea pe care o iubești, nu mi se pare posibil (femeea fusese otrăvită cu cianură de potasiu; este hal și hal în technica otrăvirii, și este o limită în otrăvire pe care un gentleman nu o poate admite).

Sau:

„*F. C.* (fratele otrăvitei) *mă încunoștințase că C.* (diabolicul capitalist) *o bătuse, în prezența lui, pe soră-sa.*

„— *Bine bestie, cînd îți bate cine-va sora, ce faci*"?

Aici se va vedea cum proceedază un „paladin". Citâm:

„*Du-te acasă la el, și dacă nu-l găsești pe el.. bate-i nevasta*".

Exact ca în Chansons de geste.

Și acum, cu domnii:

„*Dar eu nu mă temeam de nimic. Am simțit pumnul lui; o mărturisesc aici în fața prietenilor pe care i-am mințit* (adică nu le-a spus că inteligența satanică îl pocnise). *Le spuneam mereu că nu s'a întîmplat nimic, că nu avusesem niciun prejudiciu,* („prejudiciu" e foarte dstins spus). *Am fost încurajat și susținut de cîți-va prieteni care m'au apărat în picioare*" (în timpul pumnului, sau după)?

Ș'apoi, iar cu damele:

„La ora 12½—1, eram în pat. *Singur.*

Sau:

„Ați maltratat vreodată pe „măicuța"? — întreabă apărarea. La care paladinul răspunde:

„Nu. Categoric. Nu.

„Dar pe defunctă*!*

— „Am insultat-o. Am maltratat-o cîteodată. N'am bătut-o niciodată".

Cîte nuanțe pot intra în purtarea unui gentleman față de cucoane. Și cu cîtă medievală severitate veștejește el brutaliatea infectului capitalist:

„E violență patologică, domnule, să ridici scaunul la bridge cînd la trei trefle partenerul tău spune patru carale și pentru asta *te tratează drept imbecil sau cretin în fața cucoanelor*".

Iar depoziția se termină cu cuvintele:

„A fost (ea, tînăra femee asasinată) nu o întreținută, ci o victimă. O victimă trasă pe sfoară de toate canaliile și mai ales de o canalie inteligentă. Nu adresez acestei persoane nici-un calificativ („Canalie inteligentă", este probabil numele de familie al Persoanei) — Calificativul, domnilor judecători, îl las să-l atribuiți dumneavoastră".

„Și mai am o rugăminte față de d-voastră, o rugăminte din toată inima. Căutați, prin întrebările pe care le puneți, *să restabiliți memoria defunctei*.

Mărturisim că este o însărcinare destul de grea pentru un magistrat. Deobiceiu decedații, cînd își pierd memoria, și-o pierd pentru multă vreme.

Totuși, poate, prin întrebări......?

Martorul, personal și-a dat toată silința în această privință. Astfel:

APĂRAREA. — „Ați avut cheile"? (dela apartamentul defunctei cu memorie slabă).

MARTORUL. — „Una cheie. Eu. (Ilaritate)". (Grație acestei istorii cu multe chei, memoria defunctei începea să dea semne de restabilire).

APĂRAREA. — „In ce calitate dețineați cheile din Bulevardul Brătianu"?

CHANSON DE GESTE. — „N'am nici-un răspuns! Cheia femeii pe care o iubesc"!

In acest moment, gentlemanul isbutise să restabilească definitiv memoria decedatei.

Nici-o mirare deci că, însuși procurorul ședinței:

„*se ridică dela locul său și palid taie liniștea* („taie palid" e expresia reporterului) *cu glasul său:*

PROCURORUL. — „Domnule președinte, am ascultat cea mai sinceră depoziție din cîte mi-au fost dat să aud în cariera mea de magistrat. In semn de omagiu, propun să se suspende ședința".

Vorba lui Pristanda: „Curat sinceră"!

Și: „curat omagiu"!

NOI NU AVEM ROMAN POLIȚIST

In Romînia se face mare consumație de literatură cu crime, hoți și detectivi. Edgard Wallace este tradus aproape integral, iar ediții ca „Le Masque" și altele similare se vînd mult mai bine decît Eminescu sau Creangă. Totuși o producție de acest soiu nu există la noi.

Romanul polițist este întotdeauna povestea unei duble „combinații": aceea a deliquentului și aceea a copoiului; unul urzește o plasă prin care să scape, celalt întinde una cu care să prindă pe cel dintîi. Ar fi deci natural ca Romînul, rege în arta combinației, a păcălirei aproapelui, să posede o specială imaginație în ticluirea unor asemenea istorii, jocuri de inteligență practică, „probleme de șmecherie", unde cei doi eroi adversi își zic, unul: „l-am *dus*", cellalt: „pe mine nu mă *duce* nimeni".

Și totuși Rominul nu e autor de romane polițiste.

Se va observa poate că el nu e autor de romane în genere. Dar asta, chiar dacă ar fi așa, nu constitue o explicație. Romanul polițist nu-i „roman" decît cu numele. Nu este o specie a genului. Romanul zugrăvește vieți, pe cînd povestea polițistă analizează o singură întîmplare. De aceea samănă mai degrabă cu nuvela. In roman subiectul fundamental e trecutul, trecutul care curge; în nuvelă — și în povestea polițistă de asemeni — trecutul nu se desfășoară pentru plăcerea de a-l vedea noi cum se desfășoară, ci este introdus în bloc, ca material ajutător, ca instrument de explicație a împrejurărilor. In roman, trecutul e sinonim cu viața însăși; în nuvele și istorii detective, trecutul e doar „antecedentele" personagiilor aventurii.

Avem drept deci încă odată de a ne mira că povestea polițistă, așa de asemănătoare cu nuvela, nu există în Rominia unde genul nuvelă are totuși atîția străluciți reprezentați.

Motivul acestei lipse trebue căutat nu în lipsa de talent, ci în lipsa de obiect. Gîndiți-vă la principalul erou al acestor aventuri: detectivul. Un asemenea personaj este absent din societatea romînească. Căci detectivul nu-i un polițai, ci un cetățean simțitor. Omorul, furtul și în genere călcarea legii îl indignează; el lasă tot laoparte, pentru plăcerea — civică, etică și întrucîtva sportivă, de a reface integritatea regulii violate.

Să se observe evoluția subiectelor în romanele polițiste englezești (Anglia e patria prin excelență a acestui gen literar).

Vînătorul de deliquenți este din ce în ce mai rar polițist de profesie. De cele mai multe ori el e un simplu trecător, care a avut norocul (sau nenorocul —, sau ambele) să fie pe locul unde s'a petrecut sau se va petrece faptul delictuos.

Altă trăsătură caracteristică: în romanele polițiste contemporane detectivul acesta ocazional și improvizat e mai deștept decît agenții poliției constituite; și poliția constituită niciodată nu s'a arătat vexată de o asemenea judecată micșorătoare.

Să nu se spună că poliția are un suveran dispreț pentru aceste laude pe care diletanții și le decern singuri prin mijlocul neserios și neprobant al ficțiunii literare. Niciodată și nimeni n'a disprețuit cu adevărat literatura. Cînd s'a prefăcut că o face, este tocmai fiindcă adevărul dintrînsa l-a costat mai tare. Și de altfel polițiștii sunt departe de a disprețui aceste scrieri. Dacă totuși nu se simt ofensați de o anumită exagerare pe care unii romancieri o pun în exaltarea calităților de detectiv ale detectivilor amatori sau chiar ocazionali, este pentru că poliția de Stat e de acord că, îndărătul exagerării inerente artei literare, există un fond de realitate. Așa încît singura explicație e că poliția recunoaște sincer meritele și utilitatea acestor auxiliari improvizați și empirici a justiției penale.

De altfel, aceasta nu-i numai o supoziție, o simplă hipoteză explicativă. Este și un fapt; un fapt pe care-l putem limpede identifica în Statele Unite. Acolo reporterul sau avocatul sau chiar simplul cetățean lucrează mînă în mînă cu polițaiul de carieră. Acesta din urmă, ce-i drept, se cam enervează cînd laicul se amestecă în treburile lui, cînd îi „suflă" cîte un succes sau îi încurcă operațiile prin sugestii diverse. Dar enervarea lui este exact aceeași pe care i-o produce oricare din colegii săi oficiali. Este doar prieteneasca rivalitate dintre confrați de carieră. O dușmănie aproape sportivă, dușmănie de competițiune, care ascunde o reală dorință de conlucrare camaraderească. Cetitorii bucureșteni care, toți, au văzut minimum o sută de filme criminale americane, cunosc bine această atmosferă de colaborare unde atît polțiștii între dînșii cît și polițiștii față de investigatorii laici (reporteri, avocați, detectici privați, ocazionali, etc.), se necăjesc între ei, își fac farse, își întind curse, dar în fond se stimează reciproc și înțeleg să opereze mînă în mînă la triumful justiției

America, societate mai simplificată decît cea din occidentul Europei, arată, și în această împrejurare ca mărit cu lupa, ceeace se petrece în țările din vechiul continent. Arată că o interesantă evoluție s'a produs de curînd în civilizația contemporană cu privire la urmărirea călcătorilor legii și ai moralei. Poliția devine tot mereu mai puțin „polițistă"; în desvoltarea ei, ea sparge vechile sale limite și se întinde dincolo de cadrele oficiilor de Stat. Poliția se democratizează —, în înțelesul literal al cuvîntului. Ea nu se mulțumește a se sprijini pe simțul datoriei al funcționarului de Stat anume prepus la aceasta, ci contează tot atît de mult pe sensibilitatea la injustiție, pe indignarea față de ilegalitate a simplului cetățean. De multă vreme tratatele engleze de drept constituțional indicau, drept eminentă trăsătură a democrației, acea înverșunare de buldog de care cetățeanul britanic e adesea capabil în afaceri care personal îi raportează cîțiva șilingi, afaceri însă unde el își pierde un timp enorm, unde deci pierde și bani (speze de urmărire, pagube rezultate din neglijarea treburilor lui personale, etc.) —, și unde, în schimb, găsește, la capătul eforturilor sale, satisfacția de a repune în funcțiune o lege călcată. Acest entuziasm procesiv, acest aproape amoros devotament pentru legalitatea în sine, independent de conținutul ei material, această idealistă nevoie de a sări în ajutorul legii ofensate este — scrise marele jurist Dicey—cea mai caracteristică dintre virtuțile democrației.

Personajul pe care îl zugrăvește Dicey este reporterul din filmele americane, este avoctul din romanele englezești, este Sherlock Holmes al lui ConanDoyle sau Monsieur Poirot al Agatei Christi, și mai este oricare din simplii cetățeni descriși de Wallace, Macdonald, Rhode, Daly King, Simenon. Este pașnicul trecător care, la un moment dat, se îmbarchează întro afacere de poliție, lăsîndu-și toate interesele personale.

Fiindcă aceste personagii există, poate exista și genul literar al romanului polițist. Dacă ei n'ar exista, romanul polițist nu zic că nu s'ar fi născut, dar sunt sigur că ar fi murit. Căci poveștile cu șerlocholmși nu pot merge la infinit. Ele ar fi decedat de monotonie. Toate aceste aventuri ar fi devenit atît de la fel unele cu altele, încît în curînd nimeni nu le-ar mai fi putut suporta lectura. Un gen literar are nevoie de variație perpetuă. Aceasta face perenitatea romanului propriu zis, sau a poeziei lirice, căci temele aci se pot diversifica la nesfîrșit. E deajuns să descrii vieți de oameni ca să faci un roman original; e destul să descrii un sentiment omenesc, absolut oricare, pentru a risca să faci o revoluție în poezie. In schimb, după două-trei povești unde Sherlock Holmes, sau Bulldog Drumond, detectivi privați, ajută și întrec pe colegul lor funcționar de Stat, — cetitorul nu mai poate găsi nimica nou. Dar iată că, după această primă lărgire a cercului detectivilor posibili, se mai produce una, extensibilă pînă la limitele societății însăși. Sherlock Holmes era, ce-i drept, detectiv privat, dar rămînea totuși detectiv, adică profesionist. In romanele polițiste recente dispare și acest rest de competență specială. Oricine poate fi detectiv, imediat, și cu deplină pricepere. E suficent să posede oarcare inteligență naturală (ceeace-i foarte curent) și mai ales să fie animat de acel idealism civic care permite omului să-și lase treburile personale deoparte și să se pasioneze pentru descoperirea unui adevăr ce va atrage după sine repunerea în funcțiune a legii violate. In această nobilă îndeletnicire, fiecare lucrează altfel, conform apu-

căturilor lui particulare și geniului său propriu. Subiectul devine susceptibil de variație nemărginită. Și genul roman-polițist redevine posibil.

Or —, acest personagiu: simplul cetățean care își închină, la un moment dat, tot timpul său reparării unei injustiții care nu-l privește personal —, acest personagiu nu există în societatea romînească.

Și atunci, lipsind însăși materia primă, nu poate exista roman polițist romînesc.

Deocamdată —, bineînțeles.

NON BIS IN IDEM

Acum cîteva săptămîni, aflîndu-mă la Paris, am fost impresionat de următoarea frază pe care, aproape identică, o rosteau diferiți francezi:

„De data asta, — ziceau ei — după ce vom cîștiga războiul, nu vom mai proceda prostește ca în 1919. Vom distruge Germania pînă la temelie. Nimic, și nimeni nu ne va putea împedeca".

Această coincidență a aceleiași judecăți mi-am zis că este o simplă coincidență. Și nu m'am mai gîndit la asta.

Acum cîte-va zile însă am întîlnit mai mulți Romîni venind din Franța. Toți auziseră și ei fraza în chestiune. Nu mai era deci o „simplă coincidență", ci una din acele coincidențe care confirmă un document, asigurîndu-i valoare de realitate.

In revista noastră s'au publicat, încă din 1919, numeroase articole scrise de colaboratori constanți (Stere, Suchianu) și în care se arăta, cu deplină obiectivitate, greșala fundamentală a Tratatului. Se semnala absurditatea ideii de a distruge un popor întreg; se prevestea imposibilitatea Germaniei de a plăti reparațiile exorbitante ce i se cereau; se prevestea, cu îngrijorare, reacțiunea de mîndrie a națiunei de peste Rin și se explica acest adevăr de bun simț, anume că o pace trebue să fie o pace, o împăcare în urma căreia foștii dușmani devin sinceri frați, învinuirile reciproce se uită și se iartă, pentru a se înlocui prin ajutor mutual în beneficiul clădirii unei vieți mai bune.

Nu voiam, atunci, să facem orgolioase profeții ci doar să exprimăm o profundă, democratică, umanitară convingere.

Tot ce s'a întîmplat în Germania după — și în întreaga Europă — a confirmat spusele noastre. Azi trăim neliniștea înarmărilor, panica războiului și inconfortul moral al stării de asediu fiind-că tratatul de pace trecut a fost așezat pe baze revanșarde.

Și iată că acum, victimele acestei eronate mentalități, se pregătesc să recadă în aceeași eroare.

Nu știm ce va fi. Poate va fi războiu, poate totuși războiul va fi evitat. Dacă e războiu, poate vor învinge Democrațiile, poate va învinge axa. Dacă învinge Franța, poate va face o pace gen Versailles, poate va face una adevărată, de înfrățire și iertare a ofenselor. De un singur lucru însă suntem siguri, anume că numai o asemenea pace este durabilă și eficace. Se poate distruge o armată. Nu se poate desființa un popor.

Propunem Francezilor de azi, Francezilor care au subscris, cu o velocitate fără precedent în Istoria Creditului Public, împrumutul cel nou de înzestrare militară; le propunem următoarea atitudine, splendidă și practică în același timp: Să arunce eventualului inamic amenințarea că, în cazul că îl va învinge, nu-i va lua nimic, ci din potrivă, îi va da, îi va da de atunci înainte mereu, îi va da tot ce azi baricadarea în granițe strîmte și ostile îi împedecă să le dea. O asemenea amenințare este mult mai tare decît aceea, sălbatecă și obtuză, pe care eu și cîți-va cunoscuți am auzit-o proferată dăunăzi la Paris. Și o asemenea amenințare e vrednică de rolul istoric al Franței noastre de totdeauna.

SCRISUL ROMINESC, CATEGORIE MUNCITOREASCA

Se știe că actualul Minister al Muncii socoate că breasla scriitorului are dreptul din partea instituțiilor de Stat care se ocupă cu organizarea muncii, la aceeași solicitudine ca oricare altă categorie de lucrători. Un prim pas a fost făcut în chestiunea unei Case de pensii. In semn de mulțumire din partea scriitorilor către Ministrul Muncii, d-l Mihail Sadoveanu, a rostit o scurtă cuvîntare pe care o reproducem aci:

Domnule Ministru, iubite coleg și prietin,
Doamnelor și Domnilor,

Fericită clipa în care gîndul cel bun a luat naștere, de trei ori binecuvîntată ziua cînd gîndul a devenit faptă.

Prin voința și marea înțelegere a Suveranului nostru, s'a desăvîrșit legea care ocrotește breasla noastră și o ajută în sforțările ei.

Oricît ne-am impune, noi voitorii, modestia de a ceda pasul altor evenimente, covîrșitoare prin senzația ce produc, înfăptuirea care ne adună aici în sărbătoare se impune ca singură, depășind clipa prezentă și proiectîndu-și lumina adînc în viitorul națiunii. Ctitoria această voievodală e menită să adăpostească de fapt sufletul nemuritor al colectivității romînești.

Sentimentului meu de bucurie, la care știm că participă toată suflarea intelectuală din țară, se adaogă o pioasă mîhnire. Nu mă pot opri să nu cuget, în acest moment atît de înălțător, la o lungă coloană de luptători care au căzut în bătălia unui întreg secol. Pomenim cu evlavie numele celor mai proeminenți: Heliade și Asaki; Bălcescu, Bolintineanu și Alexandrescu; Eminescu, Creangă, Caragiale; Slavici, Macedonschi, Coșbuc, Iosif și Anghel; Vlahuță și Delavrancea; Ion Adam, Ștefan Petică, Iuliu Săvescu și Păun-Pincio, care s'au zbătut în luptă cu sărăcia și nepăsarea și s'au prăpădit înainte de vreme; dar nu ne e îngăduit să trecem cu vederea nici pe atîția alții mai puțin faimoși, care întregesc lungul pomelnic și pe care îi avem scriși în inimile noastre. Toți au vorbit și au prorocit în numele strămoșilor pentru viitorime, luminînd în focul propriu comoara generațiilor; toți s'au străduit să agonisească pentru neam bunuri fără stricăciune, care durează în veșnicie.

Cași în războiul celălalt, victoria e a celor căzuți și jertfiți; se bucură însă de ea numai cei vii. Suferințele și amărăciunile predecesorilor noștri ne-au dat izbînda de azi. Lupta lor a fost recunoscută și prețuită acum, de cel care priveghiază bine. După ce oamenii importanți care au ținut pînea și cuțitul în țara asta i-au înlăturat sistematic dela puținul ce li se cuvenea, a venit Regele să ne dea nouă răsplata ce se cuvenea înaintașilor. Vărsînd o lacrimă pentru cei jertfiți, ne plecăm Regelui nostru și mulțămim nu numai pentru noi, ci și pentru toți cei ce vor veni de-acum înainte și se vor folosi de acest așezămînt nobil.

Puțini și trecători sîntem; cei mulți și cei tari, cei tot mai buni, vor veni după noi, slujind Regelui și Poporului în fața lui Dumnezeu și a neamurilor celorlalte.

Opera Majestății Sale și a sfetnicului Său, pe care îl sărbătorim în astă-sară, privită din punctul de vedere nu al clipei ci al veacului, mai are o semnificație. Ea leagă, cum se și cuvine, fenomenul cultural de totalitatea poporului romînesc în toată curgerea timpului. Nicio clipă nu ne putem închipui, noi cei de azi, că merităm mai mult decît bătrînii noștri. Stranie greșală să crezi că servești literatura neamului romînesc, subestimînd pe cei care au întemeiat-o. Generațiile noastre scriitoricești sînt foile aceleiași cărți, în care neamul își înscrie propria sa ascensiune.

Inaltul și luminatul ctitor al acestui așezămînt binecuvîntat a văzut în urmă și a privit înainte.

Să închinăm acest pahar întru sănătatea și gloria Sa.

CAPITALISM ȘI ECONOMIE CAPITALISTĂ

In numărul nostru precedent, la rubrica „revista revistelor", s'a făcut o foarte sumară analiză a studiului „Problema renașterii", publicat de d-l Andrei Oțetea în revista Fundațiile Regale, Nr. 3.

Colaboratorul nostru, d-l Oțetea, ne trimete o interesantă întîmpinare, pe care o publicăm mai jos, însoțită de observațiunile d-lui Lazăr Iliescu, autorul analizei dela revista revistelor.

„E oare o inadvertență cum mi s'a reproșat să vorbești de economia capitalistă în secolul XIV? Evident, dacă desvoltarea capitalismului se identifică, cum o face Parsow, cu desvoltarea mașinismului. In cazul acesta, era capitalismului începe abia la sfîrșitul secolului XVIII, odată cu revoluția industrială. Dacă însă considerăm, că Sombert, spiritul de întreprindere îndreaptă spre cîștigul nelimitat, sau, cu Marx, dirijarea societății în clase și aspirația unui proletariat pe care nevoia îl silește să-și vîndă brațele, ce note caracteristice ale capitalismului, se poate, încă din secolul al XIV-lea, vorbi de capitalism. In orașele Flandrei și ale Italiei apar, cum am arătat-o în Nr. din Ianuarie al acestei reviste, industrii specializate care lucrează pentru export și sunt organizate pe baze capitaliste. De pildă, marii postăvari din Florența importă lîna din Anglia, nu o desfac în detail, ci o împart țesătorilor care lucrează la domiciliu și exportă stofa țesută și apretată. Torcătorii, țesătorii, pinarii, etc., care pînă atunci erau meseriași independenți, sunt readuși la condiția de simpli salariați. Exploatarea muncii la domiciliu e atît de caracteristică regimului capitalist, încît rămîne, în industria textilă, forma dominantă de organizare pînă la începutul secolului al XIX-lea, chiar și în Anglia.

Industria textilă prezintă și alte forme de organizare capitalistă. Unele ramuri ale farbicației, cum sunt spălatul, uscatul, vopsitul, se fac în mare, în condițiile manufacturilor moderne. Muncitorii prezintă toate caracterele proletariatului modern: nesiguranța existenței, agravată de crizele periodice de șomaj, nomadismul și, însfîrșit, grevele și revoltele. Revolta ciompilor din 1378 a fost o mare mișcare proletară. La protestările muncitorilor, patronii răspund cartelîndu-se și stabilind salarii uniforme. Aceleași fenomene le întîlnim în industria minieră germană, care i-a o mare desvoltare în secolul al XV-lea, și în industriile noui ale Renașterii, în industria cărții și a armamentului.

La aceste forme de organizare m'am gîndit cînd am vorbit de economie capitalistă în secolul al XIV-lea, și nu la breslele al căror spirit retrograd l-am accentuat, de altfel, în articolul susnumit.

Mi se poate însă răspunde că fenomenele citate sunt sporadice și particulare. E adevărat. Dar eu am considerat apariția capitalismului din punctul de vedere al istoricului care se menține pe terenul particularului, și nu al economistului sau sociologului, care caută să stabilească legi generale. Ceea ce am vrut să arăt e că marile transformări care anunță epoca modernă sunt în strînsă corelație cu apariția economiei capitaliste. Nu e o simplă întîmplare că primele manifestări ale Renașterii se produc în Flandra și în Italia, îndeosebi la Florența, unde apar și primile simptome ale capitalismului".

La aceste observații, d. Lazăr Iliescu precizează următoarele:

In sumara recenzie făcută interesantului studiu al d-lui *Andrei Oțetea* despre „Problema Renașterii", spuneam că d-l Oțetea comite o „inadvertență", vorbind de economie capitalistă în secolul al XIV-lea. Ințelegem sub „inadvertență" o simplă scăpare din vedere și nu o greșală de fond.

D-l *Oțetea* se apără de învinuirea adusă și stărue asupra dreptății punctului d-sale de vedere, căutînd să se sprijine pe Sombart, care, la rîndul său, se sprijină pe Marx. Apoi, cu exemple istorice vrea să ne dovedească existența capitalismului în secolul al XIV-lea.

D-l *Oțetea* vorbește despre „capitalism", pe cînd noi ne referim la teza d-sale care susținea existența în secolul al XIV-lea a unei „economii capitaliste". Aici este deosebirea.

Capitalism a existat fără îndoială în secolul al XIV-lea, ba chiar, istoricește vorbind, în epoci mult anterioare. Primul obiect, vîndut de „gospodăria naturală" altei gospodării, prima „marfă" este un reflex capitalist. Deci, capitalism în largă înelegere a existat de cînd e lumea. Dar, „economia capitalistă" nu se rezumă la aceasta. Insăși Marx spune că „Marfa a existat înainte de epoca capitalistă. Ceea ce caracterizează această epocă este exclusivitatea caracterului său negustoresc".

D-l *Oțetea* nu e de altfel singurul care contopește noțiunile de capitalism și economie capitalistă. Pe vremuri, dintre socialiștii romîni, Nădejde, în Contemporanul și Gherea, în Neoibăgia, insistau și ei asupra „mărfii" ca simbol principal al „epocii capitaliste", neglijînd celelalte laturi.

In primul volum al capitalului, Karl Marx scrie textual: „Cu toate că producția capitalistă începe pe alocurea, în țările mediteraneene încă din secolele XIV și XV, totuși epoca capitalismului datează abia din secolul al XVI. (Marx, Das Kapital, pg. 661, Kiepenheuerverlag, Berlin). Marx amintește, ca și d-l *Oțetea*, de postăvarii din Flandra, însă abia în primele decenii ale secolului al XVI-lea.

Otto Rühle (Karl Marx, colecția „Les Ecrits", editura Grasset), citînd din Marx, scrie: „Par époque capitaliste il faut entendre le moment de l'histoire industrielle et de l'évolution sociale, ou toute vie est devenue essentiellement industrielle et ou toutes choses, concepts, sentiments et idées se sont transformées en marchandises".

D-l *Oțetea* adaugă că a considerat *„apariția"* capitalismului din punctul de vedere al istoricului. Nu numai istoricul, ci și economistul și sociologul ar fi subscris cele susținute de d-sa, dacă în articolul la care ne referim, d-sa ar fi precizat că e vorba de *„apariția"* capitalismului, cu toate că termenul de „capitalism" este poate cea mai neclară noțiune din economie. (Schmoller, de pildă, nici nu voia să pronunțe termenul de capitalism). Dar d-sa vorbea despre *„economia capitalistă"*, ceea ce este cu totul altceva și care nu se poate confunda cu noțiunea de „capitalism".

Aceste rezerve ale noastre nu întunecă însă cu nimic frumusețea studiului d-lui *Oțetea*.

NICANOR & Co.

RECENZII

EMANOIL BUCUŢA: Capra neagră. Edit. Casa Şcoalelor, Bucureşti.

La lectura primelor pagini ale cărţii d-lui Emanoil Bucuţa, cetitorul e înclinat să creadă că se află în faţa unui roman de vînătoare, cu oameni din munte, cu împletituri de realitate şi de taină. Totuşi capra neagră a cărţii, este descoperită în cîmpie, la Blaj, cu prilejul serbărilor la care se întîlneşte tot neamul romînesc al Ardealului. Este Magdalena Albert, săsoaică din Bistriţa, bună prietenă cu Andrei Spătar, dornică să cunoască, cu ocazia serbărilor, sufletul ardelenimii romîneşti. In puzderia de lume care umplea străzile Blajului în acele zile de sărbătoare, Andrei Spătar, Magdalena Albert şi Moise Bologa, vor cunoaşte pe Vlad şi Zoica Armăşescu, pe jumătate spiţă ardelenească, veniţi din Bucureşti să participe la serbări, în această vacanţă care încheie bacalaureatul şi deschide porţile studiilor universitare.

Insă adevărata înfăţişare de „capră neagră" a Magdalenei Albert nu apare la Blaj şi nici la Berlin, unde se va întîlni din nou cu fraţii Armăşescu, ci abia cu ani şi cu ani în urmă, după ce războiul cel mare va arde faţa lumii şi va brăzda sufletele cu experienţele noi. Abia atunci, Vlad Armăşescu şi Zoica, devenită Spătar, porniţi în munte, vor vîna definitiv acest vînat rar pentru care tînjeau de atîta vreme. Magda a fost cu adevărat un vînat greu. La Berlin, tocmai cînd era îndreptăţit să creadă că s'au legat definitiv, Vlad se vede părăsit de Magda pe neaşteptate. Capra neagră îi dădea veşti de departe, dusă de sprinteneala ei tinerească să tămăduiască astfel de răni şi altfel de bolnavi, decît cei de dragoste. Prin munţii de cremene şi înnouraţi ai vieţii, Vlad o mai zăreşte odată în gară la Mediaş, cînd în preziua isbucnirii războiului, el se întorcea în patrie, venind dela Berlin, pe căi întortochiate, în trenuri supra-încărcate, într'un val de lume înfierbîntată.

„Vlad încearcă să-şi facă loc deodată cu coatele, dornic să se libereze şi să sară, se apleacă pe fereastră şi strigă din toate puterile:

— Magdo! Magdo!

Cei din jurul lui abia dacă simţiră că domnul vrea să zburde. Stătea între ei ca o piatră într'o zidărie şi nu mai putea să se desfacă. Iar ferestrele erau înţesate de sute de capete care chiuiau şi urlau în voie, la nimeni şi fără să ştie de ce. Magda se uita la toţi, cu ochii ei mari şi le zîmbea, fără să-l vadă. Pentru că trenul acesta era încă un tren al morţii, dus către o soartă pe care nimic nu mai era în stare s'o schimbe, şi-i dădea tot ce mai aveau oamenii vii: inima şi zîmbetul. O privi desnădăjduit, lacom, pînă o pierdu, măruntă şi albă".

Vlad păstrează încă în cuget imaginea Magdei, pe care din nepriceperea sa o pierduse şi, după liniştirea vremurilor, se iveşte în sfîrşit, prilejul definitivei regăsiri. Capra neagră, care de atîtea ori îi pierise din faţa ochilor, se supune de astă dată vînătorului care o căuta de mulţi ani şi pe care, chiar fugind, ea însăşi îl aşteptase.

Pînă la acest sănătos sfîrşit al cărţii, d-l Emanoil Bucuţa, introduce însă alături de tema aceasta care ar fi vîna principală a romanului, o altă serie de fapte şi de eroi. Oricît de bine sunt legate între ele, vieţile şi întîmplările paralele ale eroilor, atît de numeroşi din „Capra neagră", cu toată unitatea volumului, nu e nevoe decît de puţină atenţie pentru a constata că naraţiunea autorului merge spre două scopuri. Mai întîi avem filonul propriu-zis al „caprei negre", al apariţiilor şi dispariţiilor Magdei din faţa lui Vlad. Din acest filon, face cu siguranţă parte şi accidentul Lotte-Vlad, al cărui rost este să ne lumineze faţa sentimentală a eroului, pe care, ca în atîtea alte direcţii, evenimentele îl surprind şi în dragoste. Se pare că Vlad Armăşescu e un bărbat de o frumuseţe care a încălzit mintea multora din femeile cărţii, totdeauna fără să-şi dea seama. Else Roth îl caută totdeauna, şi, din cuibul familiei Henke unde este adăpostită, îl pîndeşte cu o iubire nemărturisită, parcă înciudată împotriva acestui „june erudit", cum singură îl numeşte. Mai curajoasă, mai voluntară, Lotte Urban, îl va surprinde pe junele erudit cu un sărut şi cîteva îmbrăţişări care îl zăpăcesc. Pînă cînd să se desmeticească şi să răspundă însă iubirii plină de văpăi a acestei fete, ea a dispărut din universul plăcut în care se mişca şi lui Vlad nu-i rămîn decît dorul şi supărarea că n'a ştiut s'o oprească cu un cuvînt pe care şi Lotte îl aştepta. Rusoaica din tren e şi ea un moment în fixarea fizionomiei sentimentale a lui Vlad şi împreună cu Else şi Lotte, trebue să ne dovedească întîrzierea cu care eroul nostru recepţiona iubirea revărsată asupra sa şi să facă veridică toată întîmplarea cu Magda Albert, săsoaica din Bistriţa, toate amînările unui sfîrşit pe care şi cetitorul îl aşteaptă. Vlad întîrzie însă întotdeauna, explicabil pentru mecanismul lui sufletesc de „june erudit" care, de cîte ori îşi recunoaşte cu ciudă întîrzierea, revine cu mai multă pasiune la studiile sale universitare, ca la o plăcută penitenţă.

Al doilea filon al „Caprei negre", care merge paralel cu cel de mai sus şi se combină fără greşeli, este al vieţii berlineze, unde alături de Vlad şi de Magda (Magda, plus ediţiile ei pregătitoare: Lotte, Else, Rusoaica), se află Zoica şi Andrei Spătar, două familii germane foarte reuşite, soţii Henke şi Wisotzky-Rittmeister, Lutz, Murgu, Şotrea, grupul studenţilor romîni din Berlin, Waldemar Urban, Reinhardt, Caragiale, Tiergarten, Grunewald, Spreca şi atîtea alte fermecătoare locuri şi persoane pe care d-l Emanoil Bucuţa, le-a scos din amintirea vie a Berlinului de altădată, în care străluciau încă artele şi cultura. Se poate vorbi mult şi despre această a doua faţă a cărţii, cu evocările ei vii, cu prospeţiunea surprinzătoare pe care i-o dă autorul, eternizînd o Germanie pe care nu o poate şterge nici cea mai încruntată stăpînire. Fresca aceasta a Berlinului strălucitor se încheie însă la tot pasul pe trupul naraţiunii principale, ca o haină fără cusur pentru suflete fără cursur. In adevăr, o constatare trebue neapărat făcută cu privre la „Capra neagră": locurile şi oamenii sunt de o egală frumuseţe sufletească şi în toată cascada asta de lumină nu găsim, în afară de clipa rezervată spionului Kurt Mikloş, nici o figură întunecoasă.

Nu-l putem urmări pe scriitor decît pentru ceea ce el însuşi a urmărit. Dacă am încerca să-i găsim o vină în uniformizarea eroilor, ne-am înşela, fiindcă d-l Emanoil Bucuţa, n'avea nevoie să-i diferen-

ţieze spre a-şi ajunge scopul. Ne aflăm în miezul unei societăţi aşezată pe o treaptă la care toţi gîndesc şi acţionează la fel, dela un om la celălalt nefiind decît diferenţa de dozaj a unor componente identice. Din întregul acesta se desprinde poate numai Waldemar şi Lotte Urban, tatăl şi fica, a căror natură de artişti şi de vagabonzi întrece natura calmă, mediocră pe acest plan, a celorlalţi. De aceea, atîta cît se găseşte în paginile cărţii, Lotte lasă impresia unei adevărate eroine, trăind cu o forţă care o ascunde pe Magda şi o scoate pe dînsa în primul plan. Poate că cel puţin tot atîta grijă ar fi trebuit să pună autorul pentru a o personaliza şi pe Magda, ale cărei însuşiri rămîn sub estompă, sau pentru a-l individualiza pe Vlad şi a-l impune atenţiunii cititorului. Mai mult decît Magda, Vlad trăeşte numai în marginea evenimentelor şi a societăţii din care face parte. In discuţiuni importante care pasionează pe toţi participanţii Vlad e absent, gîndindu-se aiurea. Iar pe Magda, în ceea ce ar putea-o concretiza pentru cititor, o găsim cu mare greutate. E un nume şi o iubire ale cărei trăsături specifice nu sunt suficient desvoltate. Simpatia sa adîncă pentru Vlad se dovedeşte repede, dar scriitorul nu insistă asupra ei. De cîte ori ne găsim în prezenţa acestui personaj, e vorba de ochi mari şi catifelaţi de capră neagră, de făptura ei sprintenă şi înaltă, de un zîmbet cald şi prietenos pentru Vlad, de o strîngere de mînă, un sărut, o dispariţie. Numai pe dedesubtul fabulaţiei şi dînd deoparte aparanţele acestea de iubire, aflăm ceva din ţiinţa Magdei, cum se întîmplă atunci cînd îl roagă pe Vlad să-i vorbească despre Lotte Urban şi cînd, cu toată sgîrcenia autorului, putem bănui starea de suflet a Magdei, încredinţată că l-a pierdut pe Vlad. Numai înţelegînd acest lucru, găsim o justificare plecării precipitată în Tripolitania şi, dacă s'a întîmplat cu adevărat, chiar stupidei legături între ea şi Niculae Murgu. Să fie stăpînit oare scriitorul mai mult de evocările unui Berlin trăit şi ale unui mediu pe care l-a iubit, decît stăpînit de necesitatea de a înfăţişa iubirea Magdei, pe care însuşi titlul cărţii o solicită? Sau, din dorinţa de a răspunde ambelor preocupări, a împerecheat evocările Berlinului cu povestea de dragoste a valahului şi a săsoaicei, pierzînd uneori controlul asupra acestui din urmă sector al romanulu?

Pe cîte o pagină, d-l Bucuţa, aduce în discuţia eroilor evenimente şi idei intrate în istoria politică sau socială, care dau şi un alt interes cărţii, cu atît mai mult cu cît au şi răsfrîngeri asupra actualităţii. Cu totul nefirească ni se pare figura de o clipă a acelei rusoaice revoluţionare, tremurînd de panică la apropierea războiului şi de dragoste subită pentru Vlad, într'un sfert de oră cît se află faţă în faţă. Şi tot greşită e şi observaţia cu privire la dorinţa de război a marxiştilor revoluţionari, care, chiar pusă în gura unui ministru plenipotenţiar din 1911, face parte din ansamblul de convingeri al autorului. Cam simpliste, paginile în care, cu prilejul logodnei Zoicăi, se discută situaţia politică internaţională. In schimb, numai din cîteva trăsături, bine închegată, răsturnarea de lucruri din ajunul declarării războiului, în care se şterge o lume şi apare o alta. Vlad „abia atunci simţi că războiul rupe unul de altul şi prăbuşeşte între cei mai apropiaţi prăpăstiile despărţirilor fără întîlnire".

Limba şi stilul sunt marea virtutea a d-lui Emanoil Bucuţa, mînuitor al unei fraze în care vechimea aduce parfumul şi topica aduce surprinderea. Binevenită este răsturnarea în aşezarea capitolelor cărţii, care dă amploarea cuvenită sfîrşitului celui mai odihnitor şi mai docid de cititor.

M. B.

G. OPRESCU: *Doi ani de critică artistică.* Note şi impresii, 1939.

Sub acest titlu d-l G. Oprescu a strîns la un loc cîteva conferinţe şi cronicile sale din *Viaţa Romînească*, publicate în anii 1937 şi 1938.

D-l Oprescu este un exemplu de conştiinciositate cronicărească. Cititorii acestei reviste au avut prilejul să cunoască răbdătoarea meticulositate cu care d-sa înregistrează expoziţiile de artă plastică şi au avut în acelaşi timp plăcerea de-a se lăsa informaţi de bogatele sale dări de seamă, cu comentarii amănunţite, aprecieri limpezi şi puncte de vedere juste.

După cum spune singur în prefaţă, autorul a adunat aceste cronici „ca să uşureze studiile de sinteză asupra fenomenului artistic din epocile cărora le-au fost consacrate. Cronicarul, trăind zi de zi viaţa vremii sale... poate servi, cînd este sincer, desinteresat şi pasionat de artă, de îndrumător celor ce vor veni după dînsul".

Fără îndoială că, aşa cum autorul însuşi subînţelege, numai o parte (şi poate nu cea mai mare) din arta comentată în aceste pagini va trece pragul posterităţii. In orice caz, cronicile de faţă vor ajuta posterităţii să facă mai bine şi mai sigur alegerea operelor vrednice să rămînă.

Deocamdată, volumul pe care îl publică acum d-l G. Oprescu înfăţişează, pe lîngă valoarea lui de informaţie, o frumoasă realizare grafică. Totul, dela literă pînă la reproduceri'e şi planşele în culori, este executat cu o mare grijă. Atît bibliofilul cît şi iubitorul de pictură găsesc aici prilej de bucurie. Iar amatorul nespecialist află cu plăcere o călăuză pricepută, cu ajutorul căreia să se poată orienta în plastica romînească de astăzi,

AL. PH.

MIHAIL EMINESCU: Opere. (Ediţie îngrijită de prof. Ion Creţu). Ed. Cultura romînească.

Ediţia de faţă a operelor eminesciene prezintă posibilităţi noui în cunoaşterea cît mai completă a poeziei marelui scriitor, şi anume: proza lui politică. Munca stăruitoare pe care a depus-o d-l prof. Ion Creţu întru cercetarea şi identificarea articolelor din colecţia „Timpului", este un preţios aport, atît pentru istoria cît şi pentru critica noastră literară. Căci „Eminescu-poetul a umbrit multă vreme pe prozator şi jurnalist. S'a crezut chiar că scrisul zilnic n'a fost pentru poet decît un mijloc oarecare de-aşi cîştiga existenţa, şi că massa de articole şi studii politice şi istorice trebue aproape trecută sub tăcere, ca fiind una din laturile nesemnificative sau chiar penibile, ale personalităţii lui literare. D-l prof. Ion Creţu a înţeles cît de folos şi neîntemeiat este acest punct de vedere, fără să piardă vreuna printr'o discuţie sterilă, d-sa ne dă un argument pozitiv şi decisiv, care este chiar prezentarea integrală, dar autentică, a scrierilor eminesciene, „*atît* şi în *forma* în care ele au fost împărtăşite pe calea tiparului" (Prefaţă, vol. I, pag. IX).

In privinţa disproporţiei interesului arătat de către publicul literar faţă de poezia şi proza eminesciană, faptul prezintă o isbitoare analogie cu cazul lui Heine. Pentru miile de cititori ai poetului german, numai „Cartea cîntecelor" merită omagiul neprecupeţit. Cine cunoaşte însă articolele, studiile şi scrisorile politice ale lui Heine, ştie bine cîtă vervă strălucită, cîtă fineţă şi justeţă în argumentare, cîtă căldură a convingerii şi siguranţă în informaţii se îmbină în cele cîteva volume de proză politică.

In ediţia d-lui prof. I. Creţu, proza politică eminesciană ocupă mai mult de trei volume; (din cele patru, care totalizează 2.116 pagini).

Avînd conștiința necesității unei completări cît mai științifice a edițiilor anterioare, d-sa a folosit cunoștința temeinică a ideilor, expresiilor și vocabularului eminescian, și citind de cîteva ori colecțiile „Timpului" între anii 1877—1883, a isbutit să ne prezinte peste *două sute* de articole noi, care au fost rînduite în ordine cronoligică. Ediția d-lui prof. Ion Crețu deschide astfel perspective unei valorificări cît mai atente și mai enunțate a „ziaristicei" lui Eminescu.

Criterii care să prezide acestei valorificări, nu lipsesc. Este știut că Eminescu n'a înțeles să servească prin scrisul lui, decît interesele țării. El a sîngerat pentru fiecare umilire istorică (retrocedarea Basarabiei, concesii economice etc.), a suferit din pricina stării politice haotice și bisantine, și a atacat violent țările politice și morale ale contemporanilor lui. Naționalismul lui Eminescu justifică violența de limbaj ale atacurilor împotriva liberarilor, iar nu faptul că el era membrul unui partid politic, avînd idei opuse.

Ceea ce mai conferă o vie actualitate acestor articole, este substratul lor științific. Eminescu a ironizat în repetate rînduri, și a atacat sever pe diletanții în ale condeiului și pe „negustorii de vorbe". El înțelegea, ca atacînd problemele politice, istorice, sociale și economice, ziaristul să fie în stare să judece drept, sprijinit pe o documentare serioasă. Problemele politice și sociale, chiar cele religioase, trebue privite dintr'un unghiu de vedere rece, științific: „Astfel Grigorie Ghica Vodă, vrednic reprezentant al principiului monarhic... pricepuse că puterea Domnului nu poate sta în dreptul său de a dicta legi și de a stoarce dări, ci că acea putere se razimă pe buna stare a populațiilor" (II, 80). Sau: „Condiția civilizației Statului este civilizația economică" (II, 203), și „Nu mozaismul ca antiteză a creștinismului, ci poporul modern cu clasele lui muncitoare în antiteză cu rassa veche, egoistă, iată adevăratul antagonism" (IV, 291).

Eminescu a văzut realitatea socială și economică, nu „poetic", ci cu ochiul rece al omului de știință, fără să-și piardă însă dragostea de neam, nici căldura, nici insuflețirea. El a scris pagini neuitate, în care ne zugrăvește robirea economică a țărănimii, suferințele ei materiale și morale.

Cunoscător adînc al isvoarelor istorice, pasionat de informație exactă, gata oricînd să recunoască adevărul chiar dacă venea din gura unui adversar (ceea ce nu prea s'a întîmplat), Eminescu a ridicat scrisul cotidian la nivelul prozei literare și științifice și aceasta a împlinit-o și prin forța, varietatea și supleța stilului.

Ca ziarist, Eminescu nu „face literatură" decît în mod excepțional (IV, 75). Știe însă să transforme în comedie savuroasă o demisie a cabinetului C. A. Rosetti, cu vervă neegalată (vezi „Martirul lucrativ" (III, 362). Iar în ceea ce privește virulența stilului, trebue să admirăm în Eminescu, independent de reflecțiile ce cad, dealtfel, în scrierea istoriei politice, unul din cei mai puternici mînuitori ai stilului polemic. Pamfletul este ridicat, prin Eminescu, la un rang literar deosebit; în acelaș timp analiza stilului eminescian capătă perspective ample, căci arta cuvîntului nu poate fi redusă la poezie.

*
* *

Notațiile fugare pe care ni le-a prilejuit ediția atît de binevenită a d-lui I. Crețu, nu vor decît să indice sumar posibilitățile istoriei, criticei și esteticei literare, ce se deschid prin ediția de față a operelor lui Eminescu. Mai ales că neobositul editor ne făgăduește o continuare a cercetărilor sale migăloase de identificare a articolelor din „Timpul", căror cercetări le urăm aceleași rodnice rezultate.

C. I.-GULIAN

MIHAIL SEBASTIAN: Corespondența lui Marcel Proust. Edit. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", București, 1939.

Departe de a fi epuizat pentru camarazii săi de profesiune, Marcel Proust abia acum intră întreg și mai ales real în conștiința criticii literare și a scriitorilor. Proporțiile vaste ale operei, asemenea unui Pămînt nou, inventat cu amănunte vaste, nu lăsau ochiului critic distanța dela care să fie văzută întreaga planetă. Prima impresiune a criticii a fost că se află în fața unui artist confuz și capricios în zona psihologismului. Dar fiecare nou volum ridica o ceață din calea cercetătorilor și se proecta luminos asupra celorlalte, întregindu-le, în așa fel încît abia către sfîrșitul operei s'a dovedit tuturor unitatea armonică și natura teritoriului literar străbătut.

Apoi Proust a devenit o idee în literatură, cu ramificații pretutindeni, cu scriitori care îl studiază și îl utilizează în opera lor. In literatura romînească sunt prozatori cu reputație fixată care se dovedesc inspirați din Proust și îi rezervă un loc prețios în munca lor literară. „Nu ne putem niciodată despărți de cărțile lui și de amintirea lui, decît cu sentimentul că această despărțire e trecătoare și că într'o zi nu prea depărtată, le vom regăsi. La sfîrșitul acestei lucrări, o privire înapoi spre drumul parcurs se termină tot cu un gînd de revenire". Sunt cuvintele ultime ale d-lui Mihail Sebastian pe marginea corespondenței lui Proust.

Mai prodigios decît Proust, cu greu ne-am putea închipui un corespondent. In activitatea sa epistolară sunt azi public cunoscute peste o mie de scrisori, cifră care oricît de impresionantă „este încă departe de a reprezenta corespondența integrală a scriitorului". Datorit pe de o parte felului de viață la care era constrîns autorul, volumul scrisorilor dovedește însă și una din însușirile personale ale lui Proust, care se vădește deopotrivă în proza sa: dorința de a nu uita nimic, de a reveni de zece și de o sută de ori pentru fixarea în amănunt și în nuanțe a unui gînd, a unei împrejurări.

„Pentru a lua informații pentru o vilă, pe care eventual ar închiria-o la Trouville, îi trebue nu mai puțin de 5 imense scrisori către doamna Straus, pline de explicații, instrucțiuni, rezerve și adnotări. Pentru a organiza o recepție intimă la el acasă, îi trebue unsprezece scrisori către Robert de Montesquiouf".

N'a fost în intențiunea d-lui Mihail Sebastian să ne dea un studiu sec și cifrat al corespondenței lui Proust. Lăsînd deoparte „caracterele generale ale corespondenței", care servește ca un capitol introductiv, tot restul este încercare pe deplin reușită de a pătrunde încă odată sensul și natura operei proustiene prin datele corespondenței. Proust a fost unul din scriitorii care, sub aparențe de dezorganizare, ascunde o grijă permanentă pentru tot ceea ce îl recomandă cititorilor. Nu este vorba de dorința vanituoasă de a-și construi un eu public altul decît cel real, ci de o pudoare de intelectual căptușit cu rafinamente, educat pentru aparențe și convențiuni cărora nu înțelege să se substragă. Cînd Robert de Montesquiou îi cere permisiunea să citeze undeva o frază dintr'o scrisoare a sa, Proust îi răspunde: „Cît despre fraza dintr'o scrisoare a mea, cer să o revăd înainte de publicare. Dacă ați vedea nenumăratele ștersături din manuscrisele mele... ați înțelege neliniștea („la malaise") pe care aș suferi-o nefiind lăsat să revăd un lucru pe care, ca pe orice corespondență particulară, l-am uitat în întregime".

Cu atît mai prețioasă e această corespondență particulară uitată în întregime, despre care autorul ei „n'a avut niciodată bănuiala că îi va supraviețui", cu cît, neglijînd aparențele și convențiunile pe care

Proust le servea adesea, ea este ferită de cenzura eului public și cuprinde date foarte interesante asupra elaborațiunii literare și asupra personalității reale a scriitorului. Pe terenul acesta s'a apropiat de altfel și d. Mihail Sebastian de corespondența uriașă a lui Proust și s'a mulțumit cu satisfacția de a-și vedea confirmate, întărite sau luminate mai adînc, convingeri făcute după îndelungata studiere a prozatorului francez.

Cartea d-lui Mihail Sebastian nu ni se pare un studiu, ci mai mult notațiuni ale unui membru al „familiei" atît de numeroasă Proust, lăsîndu-ne conduși de accentul cald și totdeauna înțelegător cu care autorul nostru își întovărășește însemnările și concluziunile la care îl duce corespondența. Capitole ca „Mama lui Marcel Proust în opera și corespondența sa" ni se par influențate de iubirea d-lui Sebastian pentru Proust într'atîta măsură, încît spiritul lucid al scriitorului romîn s'a lăsat întrecut de un elan exegetic și de o modă a romanțării, făcînd din mamă un hotar în viața lui Proust, o piedică în calea literaturii sale și un declanșator în acelaș timp. Era prea frumoasă și prea fină această literaturizare pentru ca d. Sebastian să-i scape cînd se găsea în vecinătatea celei mai iubite literaturi. „O dramă obscură făcea ca moartea acestei mame, iubită cu atîta desnădejde, să fie pentru Marcel Proust și o rană în veci nevindecabilă, dar și o inconștientă eliberare.

Scriitorul rămînea singur în fața operei sale".

Sunt apoi capitole ca „Isvoare și „chei", „Strategie literară", care fără a oferi un prea mare interes istoric, contribue totuși la recunoașterea resorturilor personalității lui Proust. Lucrul e mai adevărat pentru „strategia literară" a lui Proust dovedind o vanitate pe care zadarnic d. Sebastian caută să o răstoarne în „abnegație și eroism". In ceea ce privește „isvoarele și „cheile" literaturii proustiene, d. Sebastian stabilește în parte sursele pentru Charlus, Swann, Odette și Rachel, fără însă să se poată dovedi la Proust ceva deosebit față de modul în care scriitorii în general își adună materialul din realitate și din propria experiență.

Cartea d-lui Mihail Sebastian ni se pare însă extrem de interesantă în capitolele sale „Pregătirea și construcția operei" și „Probleme de tehnică, stil și morală", în care se desvoltă procesul de creație proustiană. Scriitorul acesta care a fost foarte îndelungată vreme învinuit de lipsă de dimensiuni și de organizare a materiei adunată fără niciun discernămînt în opera sa, se dovedește odată mai mult și în corespondență a fi un studios de mare probitate, gata să susțină bunăoară o îndelungată corespondență și studii ca să-și îmbrace într'o anume rochie un personaj femenin sau să-și alcătuiască o grădină primăvara. Cînd își revede manuscrisele, dintr'o sută de pagini vor ieși cinci sute și o mie, fiindcă i se pare că încă multe alte lucruri mai trebuesc spuse. Autorul ține mult să fie complect, ca într'o arhitectură uriașă în care fiecare detaliu a trebuit să treacă de mai multe ori prin mîinile arhitectului ca să fie întregit și armonizat în dimensiunile monumentului.

„Singurul fel de a apăra limba, este să o ataci, da, doamnă Straus!", scrie undeva Marcel Proust, într'o corespondență pe care cu drept cuvînt d. Mihail Sebastian ne-o oferă ca pe „un manifest pentru o nouă apărare și ilustrare a limbii franceze", dărîmînd „poliția gramaticală, exercitată cu intoleranță de belferi, care sunt niște meseriași foarte utili în treburile lor, dar își pierd cu totul capul, cînd pășesc în domeniul artei". In măsura în care Proust e un revoluționar în stil, e un revoltat în morală, suportînd, cum însuși spune, „dubla și inversa indignare a celor ce cred că opera mea e un pamflet și a celor ce-și imaginează că este o încurajare".

Acestea sunt în linii sumare notațiile d-lui Sebastian asupra corespondenței lui Marcel Proust, pe care iubitorii scriitorului francez le-au putut gusta încă mai de mult în paginile „Revistei Fundațiilor Regale". Apariția lor în volum este mai mult un prilej pentru a remarca și altfel adînca pătrundere a lui Proust în mediul nostru literar și competența pe care, alături de alții, d. Mihail Sebastian o are cu privire la opera marelui francez.

M. B.

ȘTEFANA VELISAR: Calendar vechi, ed. Cartea Romînească. 254 p., 70 lei.

Literatura romînească femenină s'a îmbogățit în timpul din urmă cu mai multe nume, dintre care cel care merită mai mult să ne ocupăm de apariția și afirmarea lui, este al d-nei Ștefana Velisar, autoarea volumului *Calendar vechi*, apărut în editura „Cartea Romînească".

Pentru literatură și pentru cititori, numele d-nei Ștefana Velisar este complet nou. Nou, în sensul că autoarea n'a trecut prin acea ucenicie îndelungă și adesea obositoare a frequentării paginilor revistelor. Nou, fiindcă este prima oară, cînd, tipărit pe fruntea albă a unei cărți, vine să ceară sufragiul criticii și al cititorilor... Cu toate acestea, cartea aceasta cu titlu evocator și îmbălsămat cu arome de-ale trecutului, a constituit pentru noi și, suntem siguri, va constitui și pentru viitorii cititori o adevărată surpriză.

Prin noutatea numelui, d-na Ștefana Velisar este o debutantă. Dar prin maturitatea și valoarea scrisului, este o scriitoare cu drepturi serioase la o consacrare definitivă.

Sunt scriitori care cu lungă și grea ucenicie reușesc să cucerească meșteșugul și atelierele scrisului, precum și o consacrare relativă. Aceștia pot ajunge să dea cărți de valoare, dar scrisul lor este un lung și dureros efort de creație. Sunt însă și scriitori la care creația este un act natural, minunat și spontan, care le procură acea bucurie de puțini trăită a conștiinței împăcată prin îndeplinirea unui țel.

După lectura volumului *Calendar vechi* am ajuns la convingerea că d-na Ștefana Velesar face parte din această categorie de scriitori, care se consacră dela prima carte tipărită.

Calendar vechi nu este cartea unei debutante, în care stîngăciile formei să îngreuieze lectura, să-i pue piedici și s'o ducă cu chin cu vai la un sfîrșit pe care cititorul atingîndu-l să răsufle ușurat și să exclame: bine c'am scăpat.

Calendar vechi este cartea unei scriitoare, dar a unei scriitoare cu o conștiință artistică. Conștiința asta artistică face multe boroboațe la cine o are, fiindcă nu se lasă condusă, ci conduce și conducînd îl desființează pe autor sau, în cel mai bun caz, îl încurcă în prejudecăți care falsifică viața și strică arta. E greu să nu devii sclavul acestei conștiințe, care totuși trebue să privegheze dela postul ei actul creației

Deducem că d-na Ștefana Velesar are controlul unei conștiințe artistice, acum, după o scurgere mai lungă de vreme, dela lectură, în care timp procesul critic s'a scuturat de balastul impresiilor de moment. Iată însă că în cazul acesta, conștiința artistică nu stingherește procesul creației și nici lectura. Și nimic nu poate procura o satisfacție mai mare unui prieten al cărții bune, decît prilejul de a întîlni cartea aceasta bună, atît de rară...

Am făcut toate aceste considerații generale în jurul volumului *Calendar vechi*, fiindcă ni le-a impus surpriza lecturii. Sunt cărți, despre care vorbind trebue să te reduci la considerații care o privesc afi-

solut, care să nu-i depăşească cadrul; cărţi care refuză situarea lor în circulaţia unui curent, a unei mişcări literare, a unei epoci. Sunt însă altele care cer neapărat ceea ce celelalte refuză, fiindcă au rădăcinile în trecut, tulpina în prezent şi mlădiţe noui, întinse spre viitor. Despre aceste cărţi nu poţi vorbi decît evocînd o epocă, o atmosferă, un fragment din existenţa omenirei.

Deşi autoarea n'a determinat printr'un subtitlu genul volumului *Calendar vechi* şi pe lîngă aceasta, etapele acţiunii şi gradaţiile corespund la zile, ceea ce ar putea face pe cel care nu mai frunzăreşte carte să creadă că are de-aface cu un „jurnal" — volumul răspunde întrutotul definiţiei romanului. Este un roman închegat ale cărui capitole poartă nume de zile. In paginile lui trăeşte o lume, se încheagă o acţiune şi se urzeşte o atmosferă. Dealungul lor vibrează un fior al eternităţii, pe care cititorul îl simte. Vibraţiile acestea sunt ale naturii în veşnică prefacere şi a sufletului omenesc, care singur dintre toate fiinţele pămîntului înţelege minunea existenţei lui compusă din acte neînsemnate şi întîmplări care nu depind de voinţa lui.

La conacul moşiei Vlădeni viaţa vine din eternitate şi se scurge în eternitate. Omul se naşte, trăeşte şi moare, ca şi firul ierbii, ca şi floarea cîmpului, ca şi pasărea cerului. Strădania şi grija existenţei o au alţii. Bătrînii tăifăsuesc şi regretă timpurile de altă dată, tinerii îşi urzesc firele vieţii viitoare... lumină şi pace...

Şi deodată la orizont se ridică nouri. Războiu. Dar cîmpul războiului e departe. Viaţa Vlădenilor e tulburată şi întristată numai de plecarea tinerilor chemaţi de ţară, care reprezintă alte generaţii, alte concepţii. Dar totuşi lipsa lor îi face să sufere pe cei bătrîni, îi stinghereşte mai mult decît îi stinghera prezenţa lor gălăgioasă...

Dar, nu-i decît o sincopă. Tinerii revin, totul trece ca un vis urît şi viaţa curge mai departe ca şi cum nimic nu s'ar fi întîmplat...

Paralel, evoluţia aceasta se petrece şi în legătura a două inimi tinere. Un început, un apogeu, un sfîrşit, apoi totul reintră în normal: resemnare.

Iată „drama" acestei cărţi „fără dramă". Din ea se desprinde şi se urzeşte firul unei filosofii de care sunt mai pătrunşi bătrînii, fiindcă au învăţat-o din viaţă, nu din cărţi. Filosofia resemnării, isvorită din credinţa că viaţa pămîntească nu-i decît prologul alteia mai fericită.

Pentru plăcerea şi bucuria pe care ne-a procurat-o această carte, este prea puţin ceea ce am spus mai sus despre ea. Ar fi trebuit poate să vorbim mai mult despre atmosfera ei, despre eroii care se mişcă în paginile ei, e stilul proaspăt, delicat şi în acelaşi timp bogat ca o creangă înflorită de cireş... N'am făcut-o fiindcă suntem de părere că datoria noastră este să divulgăm bucuriile mai mici ale lecturii şi să lăsăm pe cetitor să le descopere pe cele mari, pentru care, adesea, nici nu se găsesc cuvinte.

MIHAIL ŞERBAN

F. ADERCA: A fost odată un imperiu. Ed. Socec, 1939.

Inpropriu intitulată *roman*, ultima lucrare a d-lui F. Aderca, *A fost odată un imperiu*, este, de fapt, o romanţare originală a evenimentelor care au premers şi cauzat marea revoluţie rusă. Material cunoscut fireşte, prelucrat şi studiat sub diferite unghiuri şi aspecte, dar oferindu-se cu o egală putere de atracţie atît cercetătorului ştiinţific, cît şi omului de litere. Tentaţia, pentru acesta din urmă, de a aborda epoca finală a autocraţiei ţariste o constitue — în speţă ca şi în majoritatea cazurilor — figura lui Rasputin, legendarul stareţ siberian, în care, unele dintre cele mai importante acte politice ale vremii îşi află o explicaţie certă. Intr'o Rusie degradată, învinsă şi umilită la 1904 şi în care despotismul şi abuzurile claselor dominatoare sîngerau trupul milioanelor de mujici, iar spiritul revoluţionar prindea tot mai mult teren; într'o Rusie putedră, îmbîcsită de prejudecăţi şi otrăvită de miasmele învechitelor cutume şi tradiţii, dar, în care, pe măsură ce clasele nobile şi spoliatoare se destrămau, se strîngeau şi se afirma lumea muncitoare; în această Rusie care se apropia de fatalul sfîrşit, straniul călugăr dela Pocrovscoe apare perfect încadrat în atmosfera coclită a societăţii contimporane, omul epocei, figură dostoiewskiană în care se îmbina şi se lupta viciul şi virtutea clar-viziunea şi obscurismul, luminările şi prejudecăţile atavice. Documentele şi mărturiile privind felul de a fi şi viaţa acestui mult comentat personaj diferă pînă la opoziţia totală. Majoritatea lor, neobiective, pătimaşe, au căutat să reliefeze numai anumite aspecte ale naturii sale. Unele îl prezintă ca pe un sfînt, vizionar, înzestrat cu puteri supranaturale, în timp ce altele îl invectivează ca pe un excroc, vicios care ştia să exploateze naivitatea şi efluviile mistice pe care le insufla celor care îl înconjurau.

Se pare că adevărul stă în completarea acestor două opinii una prin cealaltă şi astfel, prin prisma acestui eclectism cuprinzător de realitate, priveşte autorul lui *A fost odată un imperiu* figura poetică a stareţului. (Fără a fi vorba de o reabilitare a lui Rasputin, considerăm acest mod de a vedea ca un merit al autorului).

D-l Aderca construeşte un Rasputin uman şi verdic în care, omul de afaceri, politicianul vicios nu exclude pe taumaturgul bine văzător al lucrurilor, sentimentul şi chiar revoltatul ridicat, cu impetuozitatea clasei înjosite pe care o reprezintă, împotriva nobilimii putrede şi spoliatoare. Astfel, spre finele cărţii, în mijlocul personajilor care urcă estrada unui tribunal improvizat cu scopul judecării procesului Rasputin, autorul îl face pe un oarecare Broţchi („din noua şcoală revoluţionară universalistă. Cu ciocul decolorat şi rărit, pare fără vîrstă. Ochelari. Dialectica celor două mîini palide, în controversă"), să pledeze cauza stareţului sub acest unghi care aruncă o nouă lumină asupra figurii bizarului siberian. „Se face o greşală grosolană cînd fenomenul politic Rasputin e privit ca o hidoasă excrescenţă a ţarismului. Cred că suntem mai aproape de adevăr, socotindu-l, dimpotrivă, unul din valurile mării ruse care a luat cu asalt citadela medievală dela Tarscoe Selo. El a vorbit totdeauna în numele poporului şi pămîntului rus — şi era la Palat privit ca atare. Duşmănia lui, împotriva aristocraţiei era de bună seamă îndreptăţită ca şi duşmănia din partea ei; toate atentatele — şi au fost numeroase — împotriva stareţului aveau origina *oligarhică*. El, din parte-i, plătea cu aceeaşi monetă de ură. Dar şi în cazul — imposibil — al unei aristocraţii supuse, el n'ar fi putut reprezenta decît interesele ţărănimii ruse, din care se trăgea şi pentru care cerea să fie ascultat (pag. 321—322). Iar la observaţia preşedintelui tribunalului vizînd atitudinea negativă şi aparent contradictorie a stareţului faţă de Duma, reprezentanta naţiunii, Broţchi răspunde că aceasta dovedeşte „nu că Rasputin era împotriva poporului rus, ci mai curînd că Duma reprezenta numai elementele de suprafaţă ale vieţii ruse, nobilimea medievală, burghezia slugarnică, chiar muncitorimea calificată orăşenească, dar nu marea majoritate a poporului. In Duma care se credea imaginea credincioasă a Rusiei nu se afla un singur mujic. E ceea ce a îngăduit şi lui Lenin să trimită Constituanta la preumblare, ea care credea că avea înapoi toată forţa poporului rus, şi nu era de fapt decît o Dumă. Atitudinea lui Rasputin faţă de astfel de reprezentanţi, a fost deci — oricît ar părea de ciudat — exact ca cea a lui Lenin, cîţiva ani mai tîrziu. E drept că spre deosebire de Lenin, Rasputin n'a avut un ideal politic universal, dar în Rusia ţaristă reprezenta curentul politic *cel mai înaintat*, com-

patibil cu menţinerea pe Tron a prietenului său Nicolae al II-lea. Cerea împărţirea pămîntului boieresc la ţărani cu despăgubirea în bani a proprietarilor. Cerea egalitatea civilă şi politică a minorităţilor. In timpul războiului a propovăduit o diplomaţie specific rasputiniană, de un realism genial: Incetarea imediată a ostilităţilor cu preluarea datoriilor de războiu ale tuturor popoarelor, de către Ţar" (pag. 32—323).

•

Am spus, dela început, că titlul de *roman* nu se potriveşte cărţii de faţă. Intr'adevăr, *A fost odată un imperiu* nu e un roman, ci o romanţare a unor fapte istorice. Mai mult, nici structura romanului nu e respectată, căci, dacă pînă la jumătate cartea este clădită pe legile genului, mai departe autorul introduce sub titlurile şi subtitlurile de capitole: Frontul Ţarului (film sonor), Petruşca (reportaj politic), Un proces la 40° febră, scene de teatru, interviewuri, extrem de inspirate şi elocvente, de care se abat dela strictele aşezări ale romanului, într'o mare învălmăşeală, şi a căror explicaţie se află desigur în capriciul autorului pe care neastîmpăratul spiritual şi intelectual (recunoaştem, întotdeauna vioi şi interesant) al unei cariere ziaristice de lungă durată, îl urmăreşte, cu mult folos dar şi cu destulă pagubă, în creaţiile literare.

Căci, — trebue să recunoască la rîndu-i şi d-l Aderca — *A fost odată un imperiu* e o romanţare documentată şi atrăgătoare, captivantă chiar, scrisă cursiv şi abil, în stil de reportaj de bună calitate, dar trădează în unele locuri defectul grabei şi al discontinuităţii, la care se adaugă lestul unor intrigi neinteresante (Mitia-Olga), în măsura în care nu sunt realizate (Mitia trebuind, credem, să reprezinte intelectualul trezit din torpoarea unei existenţe inutile de fecior de bani gata, de lozincile aspre ale vieţii noi anunţate de un fierar Ivan Ignatiev, tipul revoluţionarului de mai tîrziu, asupra căruia însă d-l Aderca nu insistă), ca şi, ceea ce e mai grav, o remarcabilă superficialitatea topită pe întreaga întindere a cărţii şi pe care nu o poate anula nici viola rotunjire a frazei, nici efectele naraţiei speculate

In ce priveşte stilul, din *A fost odată un imperiu*, ziaristul F. Aderca se resimte odată mai mult, iar paginele *currente calami* se ivesc uneori hilariante. Astfel: „nebunul sinistru" (pag. 26), leşul ei mic şi viu (?! semnele ne aparţin n. r.), fulgerantele zori de zi (pag. 214). Dar, aceste „scăpări" sunt accidentale în scrisul d-lui Aderca. D-sa rămînînd un meşter de fraze, simple, bine zidite şi, mai ales, extrem şi sugestive, ca de pildă în această evocare a atmosferei defunctei Rusii: (pag. 48): „Luminările de ceară din uriaşa catedrală bizantină, de aur, a Sf. Vasile din Cremlin, corurile întristate ca orgi adînci în nourii de tămîie de sub bolţi, icoanele străfulgerînd cu metalele şi pietrele preţioase din jurul sfinţilor slabi, goliţi de sînge, dansul leneş şi fantosmagoric al celor trei mitropoliţi înconjuraţi de episcopi şi călugări, tînguirile adînci în bărbi — toate acestea la un loc amintesc Ţarinei slujbele de înmormîntare. E acum între zidurile vechi o provoslavnică duhoare de mort sfinţit, ale cărui mirosuri putrede nici tămîia nu le mai poate stîrpi. Mai palidă ca Ţarul palid, Alexandra Feodorovna simte că rugile de slavă pentru victoria oştilor răsună a gol şi a prohod. Mîna ei de ghiaţă strînge cu tremur mîna paşnică a Elisabetei, stariţa imperială a mînăstirii „Marta şi Maria", chemată grabnic lîngă inima însîngerată a bietei surori. Miniştrii ţărilor aliate în solemnitatea atitudinii, se simt mulţumiţi: Dumnezeul slav e acum de partea lor. Inapoia perechii imperiale ei strălucesc în fireturi şi decoraţii, laolaltă cu nobilii moscoviţi prosternaţi în fum albastru".

SERGIU LUDESCU

NICOLAE CIORANESCU : Linii drepte, drumuri strîmbe. Ed. „Tiparul Universitar".

Dacă titlul volumului d-lui Ciorănescu pare bizar cititorului neprevenit, după lectura variatelor reflecţii, aforisme şi paradoxe asupra unor teme cît se poate diverse, titlul îşi capătă justificarea. Căci autorul este matematician, dar un matematician care cunoaşte limitele raţionalismului şi care ştie să distingă planul liniilor pure, de cel al drumurilor „strîmbe", capricioase, confuze şi neprevăzute din planul realităţii.

Fie că vorbeşte despre „Cunoaştere şi metodă", despre „Relaţii şi cadru social", „Despre viaţă şi Destin", sau despre „Caracterologie", gîndirea d-lui Ciorănescu prezintă o plăcută îmbinare a spiritului geometric" şi a „spiritului de fineţă". Faimoasa distincţie pascaliană ne aminteşte şi legătura pe care trebue să semnalăm dintre moraliştii francezi şi preocupările d-lui N. Ciorănescu. Sunt în volumul d-sale aforisme care amintesc acuitatea lui La Rochefoncauld sau spiritul migălos al lui La Bruyère. Şi totuşi, citind paginile puţine la număr, dar în care reflecţiile nu se repetă, din volumul de faţă, cititorul recunoaşte acea originalitate şi justeţă a gîndirii, care nu constă decît în relevarea neobosită a temelor şi problemelor.

D. Ciorănescu este conştient de valoarea reluării şi a „repetării" problemelor şi concluziilor, dar d-sa nu se teme de banal, pe care îl numeşte sugestiv, „acest balaur cu şapte capete, teroarea „cugetătorilor". D-sa cunoaşte, din proprie experienţă, rostul gîndirii juste, şi socoate că originalitatea poartă semnul vulgarităţii. Tocmai, însă fiindcă preţuieşte maxim raţionalismul, d-sa ştie să-i fixeze limitele şi să recunoască şi valoarea „cunoaşterii temperamentale", care completează ceea ce nu se poate înlocui". Gîndirea „introduce puncte de reper", în mediul amorf şi haotic prin excelenţă, care este viaţa.

D. Ciorănescu dovedeşte un ascuţit simţ al observaţiei interioare şi exterioare. fără ca luciditatea să-l ducă la cinism sau la concluzii prea sever moraliste. Mediocritatea, non-sensul, triumful vanităţii şi al non-valorilor, însfîrşit ceea ce numea Pascal „mizeria interioară" sunt subliniate discret prin reflecţii şi observaţii, în care un stil simplu, dar nu lipsit de eleganţă, ne aminteşte autorii pe care i-a frecventat d. Ciorănescu. Uneori, preciza imaginilor se aliază unei ingeniozităţi şi unei supleţe rar întîlnite în literatura noastră afonotică. Sunt desigur şi unele aforisme sau paradoxe „făcute" aproape în joacă, şi în care efectul este pur verbal, dar acestea cu totul reduse la număr.

Ceea ce trezeşte cititorului oarecari rezerve, este „actualitatea" temelor şi poziţiei d-lui Ciorănescu. D-sa oferă „o formulare a problemelor ce ne-au frămîntat pe noi înşine", pentru a trezi gustul tinerilor pentru uzul propriei lor cugetări. Se poate însă că d. Ciorănescu nu s'a întrebat dacă tinerii mai pot avea aceleaşi probleme pe care le-a avut o altă generaţie, sau dacă problemele actuale, unele atît de urgente şi brutale, pot fi uitate prin reflecţii contemporane lui La Bruyère. Şi totuşi întîlnim o mărturisire care îngăduie o interesantă rentare posibilă: „Numai dorinţa de a modifica lumea exterioară sau interioară poate da un sens vieţii. O viaţă în care am sta înainte pe piept, acceptînd totul, este neantul".

C. I.-GULIAN

ZALMOXIS: Revue des études religieuses. Director, Mircea Eliade. Vol. I, 1938. In 8, 256 pag.

Apariţia unei reviste consacrate folklorului religios este un eveniment binevenit, căci se ştie astăzi că superstiţiile, credinţele şi tradi-

ţiile mistice au rădăcini foarte adînci în trecut; studiul lor ne ajută deci în multe cazuri să restabilim date interesante din preistoria popoarelor astăzi civilizate.

Revista d-lui M. Eliade, care va apărea de două ori pe an, grupează cinci colaboratori străini, care publică studii în legătură cu preocupările lor anterioare, şi trei colaboratori romîni. Se înţelege dela sine că ne vom ocupa în special de contribuţia acestora din urmă. D-l M. Eliade dă un articol în englezeşte, intitulat *Metallurgy, Magic and Alchemy:* pe baza materialelor adunate de cercetători străini, autorul subliniază importanţa pe care a avut-o pentru viaţa popoarelor primitive descoperirea metalurgiei. Sunt în totul de acord cu d-sa asupra faptului că introducerea metalelor în viaţa zilnică a avut un efect uriaş asupra felului de organizare a societăţii, dar nu mă pot împăca cu interpretarea mistică a d-lui Eliade: s'ar părea, din lectura articolului, că omul primitiv e conştient de transformarea pe care orice progres material o operează asupra mentalităţii sale. Şi mai puţin pot admite punctul de vedere reacţionar că descoperirile din epoca de după Renaştere au însemnat un regres, pentrucă au adus „o concepţie sterilă a cosmosului şi a vieţii" (p. 106). Ideea originală a d-lui Eliade este că pentru primitivi extragerea metalelor din pămînt echivalează cu o naştere şi că riturile concordă pentru ambele operaţii.

D-l Jean Coman publică în franţuzeşte articolul *Orphée, civilisateur de l'humanité*. După d-sa Orfeu a existat în realitate, şi cea mai mare parte din progresele făcute de Greci (şi deci de omenirea întreagă) i se datorează lui. Concepţie naivă, ca să nu zic puerilă, mai ales dacă admiţi că Orfeu era Trac, adică aparţinea unei naţiuni puţin civilizate. Această concepţie nu devine mai verosimilă prin adoptarea de etimologii neserioase, ca *threskeia* „religie": *Thraikie* „Tracia".

D-l Petru Caraman studiază poveştile romîneşti şi slave, cu copii născuţi din lemn, tip *Dunăre Voinicul* al lui Ispirescu. In acest prim articol, d-sa adună şi clasează variantele, rămînînd ca într'un articol viitor, pe care-l aşteptăm cu interes, să găsim explicaţiile şi poate generalizări.

Volumul mai conţine cîteva note ale d-lui Eliade *(Note de demonologie, Locum refrigerii, Cultul Mandragorei în România)*, şi recenzii.

După cum se vede, subiectele sunt variate, iar problemele atacate destul de importante ca să justifice publicarea revistei în limbi străine (franceza şi engleza), aşa încît să poată fi citită de specialiştii străini. Păcat numai că franţuzeasca întrebuinţată este departe de a fi corectă. Iată cîteva mostre: „C'est dire à quel point l'apport de l'orphisme à la culture grecque était *évolué* et représentait le sommet d'une autre culture dont Orphée était l'agent"... „une occupation fruste de bergers et de laboureurs *de terre*. Elle était, *que nous sachions*, l'élément indispensable..." (p. 139). Ce va să zică un *aport evoluat?* Cum poate fi un plugar altfel decît *de pămînt? Que je sache* nu se întrebuinţează în fraze afirmative. In altă parte: „...*l'écartement* des femmes du culte..." (pag. 174): în loc de îndepărtarea femeilor dela cult s'a spus sfîrşirea femeilor cultului. La pag. 175 găsim *un vieux chablon*, adică un cuvînt nemţesc dat drept francez. Mă opresc căci exemplele înşirate sunt suficiente. Inainte de a da manuscrisele la tipar, ar trebui date spre revizuire unui Francez, sau cel puţin cuiva care ştie franţuzeşte.

A. G.

PAUL I. DANIEL: Republica Barbă-Rasă. Cartea romînească.

Pentru ca mahalaua să poată deveni subiect de literatură bună, nu există, cred eu, decît un singur procedeu. Scriitorul trebue să păstreze faţă de eroii săi mahalagii o atitudine de îngăduitoare obiectivitate şi mai ales să-şi ferească stilul lui propriu de molipsire în contactul cu stilul mahalagesc.

Cu alte cuvinte, dacă dialogurile între mahalagii trebuesc redate cu toată fidelitatea (care fidelitate nu strică să fie şi ea uneori puţin corectată de artă),—în schimb partea de descripţie care aparţine autorului şi înfăţişează personalitatea lui, precum şi atitudinea lui în faţa mahalalei, — această parte nu trebue cu niciun preţ să fie compusă în stil de mahala şi să capete cumva prin molipsire tonul mahalalei.

Caragiale în schiţele şi „momentele" lui, care în bună parte sunt luate din viaţa mahalalei bucureştene şi Courteline în descrierea mahalalei pariziene, au ştiut, printr'o supremă artă şi cu un tact minunat, să rămînă fideli în redarea mahalalei, dar în acelaşi timp să rămînă întotdeauna ei înşişi, păstrîndu-şi intactă personalitatea şi nealterat stilul lor propriu.

Scriitorul care descrie mahalaua trebue să aibă faţă de acest mediu, atît de primejdios pentru integritatea stilistică, o atitudine de entomolog faţă de gîngăniile, uneori atît de respingătoare, pe care le studiază şi le descrie. Entomologul mahalalei nu trebue să-şi murdărească degetele stilului său prin atingerea lor directă cu gîngăniile umane pe care le observă. El trebue să le prindă meşteşugit cu cleştele inflexibil al spiritului satiric, să le examineze cu îngăduinţă umană şi să le zugrăvească cu humor, fără răutate (ceea ce de altfel n'au făcut întotdeauna Caragiale şi Courteline, care nu rareori şi-au îndreptat cu prea multă înverşunare asupra bietelor gîngănii sarcasmul lor vrednic de un obiect mai vast).

Paul I. Daniel, în *Republica Barba-Rasă*, dovedeşte că ştie să redea cu fidelitate naturalistă vorbele mahalalei. N'aşi putea să spun că stilul său propriu s'a molipsit dela limbajul mahalagesc. Il scapă aproape întotdeauna de această primejdie, intenţia humoristică.

Cred numai că subiectele alese de autor sunt uneori prea mărunte, chiar pentru viaţa mahalalei. N'au adică destulă consistenţă pentru a susţine desvoltarea pe care le-o dă autorul. Aşa de exemplu cu prima schiţă, *Sticletele*. Dragostea, împinsă pînă la „ţicneală", a lui nea Fănică pentru un sticlete, văicărelele lui după ce pasărea i-a sburat, comentariile mahalalei în jurul acestei „ţicneli", totul are un aer de exagerare disproporţionată faţă de conţinutul real al schiţei. Cu alte cuvinte autorul nu ne convinge deloc de verosimilitatea întîmplărilor descrise.

Cred că autorul reuşeşte mai bine în bucăţile fără înlănţuire dramatică, fără subiect care să ceară desvoltarea unei acţiuni mai îndelungate. Dintre acestea, *Eroare judiciară*, de exemplu, este o schiţă umoristică desăvîrşită. In sensul acesta, cu continua grijă de a-şi feri stilul de molipsire şi cu păstrarea humorului şi a observaţiei, Paul I. Daniel poate continua, perfecţionîndu-se.

AL. PHILIPPIDE

ALEXANDRU MIRONESCU: „Spiritul ştiinţific". Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti.

Apariţia unei culegeri de studii ştiinţifice, scrise de un tînăr şi străbătute — după mărturisirea autorului — de o idee dominantă:

„Convingerea în progresul indefinit şi în capacitatea explicativă nelimitată a ştiinţelor exacte", are o semnificaţie deosebită, ce merită să fie subliniată.

Cartea d-lui Mironescu, a apărut în cursul anului 1938. Cu atît mai mult deci, este regretabil, faptul, că ea n'a fost supusă la timp atenţiei cititorului.

„Spiritul ştiinţific", începe printr'un studiu asupra metodei în ştiinţele pozitive şi a limitelor cunoaşterii umane.

Există o corespondenţă între raţiunea omului şi lumea realităţii obiective?

Cu o claritate şi fermitate de concepţie, rar întîlnite astăzi, d. Mironescu adoptă o poziţie consecvent materialistă în această problemă esenţială, care a rămas şi pînă în zilele noastre, controversa fundamentală a tuturor sistemelor filosofice.

Depărtîndu-se de concepţiile idealiste, care opun *subiectul obiectului*, evitînd totodată eclecticizmul, autorul răspunde direct şi afirmativ: „Intre raţiune şi lumea de dincolo de ea, există un raport de identitate". Ba mai mult chiar: „Corespondenţa între raţiune şi lumea obiectivă o socotim atît de înaintată şi intimă, încît spiritul ştiinţific trebue să meargă pînă la substratul cel mai adînc al existenţei; poate să meargă pînă la „lucrul în sine" (pag. 36).

Acest lucru odată stabilit, concluzia logică şi lumioasă a autorului, în ceeace priveşte limitele cunoaşterii ştiinţifice, exprimată în următoarele rînduri ale lui Philipp Carnap, care vin pe linia punctului de vedere al d-lui Mironescu: „Ştiinţa, sistemul cunoaşterii prin concepte, nu are frontiere...., nu este chestiune la care, în principiu, ştiinţa n'ar putea răspunde...., ştiinţa nu are termen.... pentru orice enunţ clădit cu concepte ştiinţifice, se poate stabili, în principiu, dacă este adevărat sau fals" (pag. 42).

Şi dacă aceasta este poziţia iniţială a autorului, în mod firesc, restul paginilor, consacrate unor probleme ştiinţifice de cea mai arzătoare actualitate — „fundamentul chimic al eredităţii", despre „ideia de element", fenomenele chimice ale vieţii, problemele rasiale, etc. — vor fi pătrunse de o încredere nelimitată în progresul cunoaşterii ştiinţifice, arătînd cetitorului, pe baza unui material de fapte extrem de variat, înălţimile pe care le atinge gîndirea ştiinţifică modernă, înarmată cu valoarea faptului precis şi a experimentului obiectiv.

D. Mironescu nu se mărgineşte însă, numai la o simplă prezentare a unui material ştiinţific, variat şi convingător. Incercările recente de a înlocui cercetările ştiinţifice obiective, prin „teorii", necesare pentru legitimarea unor acţiuni politice, nu pot lăsa în indiferenţă pe prietenii ştiinţei şi ai progresului.

Paginile cărţii d-lui Mironescu, vor fi deci şi pagini de *acuzare*, împotriva tuturor construcţiilor „ştiinţifice", ridicule şi absurde, care elimină datele raţiunii şi ale experimentării obiective.

In capitolul „Homo Sapiens", autorul discută cunoştinţele noastre extrem de complexe despre specia umană şi care infirmă categoric „teoriile" rasiale moderne.

„Aşa numita rasă ariană este doar o născocire, o abstracţiune de cabinet, inventată pentru a explica unele asemănări de limbă, fiindcă în realitate „caracterele rasiale sunt foarte labile, oamenii alcătuesc o ţesătură continuă, o gamă neîntreruptă.... iar „omul încetează de a mai putea interveni în imensul registru de stare civilă al universului, unde forţele gigantice şi fundamentale îşi dau întîlnire pentru promovarea vieţii, după legile esenţiale ale creaţiei".

Incercările moderne de a fixa limite procesului de încrucişare, i-se par autorului „absurde şi inoperante", iar istoria omenirii îndreptăţeşte dimpotrivă, viziunea acelora care se aşteaptă la o „uniformizare a tipului omenesc, prin suprimarea distincţiunilor de ordin fizic şi prin ridicarea nivelului modern al conţinutului moral....".

Din păcate însă, atunci cînd este vorba de istoria socială a omenirii, autorul consecvent materialist în ştiinţele experimentale, se arată înclinat către concepţiile idealiste asupra mecanismului şi evoluţiei societăţii.

„Istoria ne stă chezăşie, scrie d. Mironescu, că din cauza religiei, vaste imperii s'au unit şi s'au desfăcut şi tot ea a fost cauza nesfîrşitelor pateticelor războaie purtate între popoare", iar mai departe, autorul explică ruinarea prestigiului activităţii religioase, prin „tendinţa religiei personale de a respinge instituţiunile religioase şi a se refugia în abstract".

Adevărul istoric este mai complex. Cauze de ordin economic au stat necontenit la baza evenimentelor sociale. Deasemenea, d. Mironescu are tendinţa să propună o viziune idealistă, cu linii prea simple a viitorului ştiinţei.

„Conştiinţa omenească este cîştigată astăzi în mod definitiv de partea ştiinţei...., iar protestele care se mai ridică, se vor topi în şuvoiul evoluţiei, în momentul cînd cel din urmă dintre oameni va conveni că, prin ştiinţă natura poate fi dominată şi de multe ori întrecută. Conştiinţa socială, ajutată şi susţinută de progresul ştiinţei, va evolua împreună cu întreg cortegiul de legi morale, cărora li s'a ridicat prestigiul eternităţii şi al revelaţiei divine".

Dacă aşa se vor petrece lucrurile şi pentru victoria definitivă a ştiinţei nu mai este nevoie decît ca „cel din urmă dintre oameni să convină, că prin ştiinţă natura poate fi dominată", cum îşi explică atunci d. Mironescu, criza spiritului ştiinţific în zilele noastre? Vorbim de criză, nu în sensul neputinţei ştiinţei de a merge mai departe, ci de programul organizat împotriva oamenilor de ştiinţă într'o serie de State.

Prin simpla „lămurire" şi convingere, ştiinţa nu va triumfa. Pentru ca „supra-naturalul" să fie înlăturat, pentru ca conştiinţa omului să se elibereze de mistificările mistice, religioase sau rasiale, care ţin în loc progresul spiritului ştiinţific, trebuesc întrunite în primul rînd, cîteva condiţiuni economico-sociale, care să permită desvoltarea liberă şi nelimitată a cercetărilor ştiinţifice.

Numai în condiţiunile unei societăţi clădite pe baze raţionale, inteligenţa va fi definitiv „descătuşată de prejudecăţi şi eliberată din absurd".

Pînă atunci, adevărul ştiinţific este desigur unul din factorii importanţi care pregătesc societatea viitoare, dar cartea d-lui Mironescu, este o contribuţie preţioasă pentru luminarea şi eliberarea tineretului nostru intelectual, de sub tutela tuturor mistificărilor ideologice, care încătuşează inteligenţa şi degradează fiinţa umană.

ILIE CONSTANTINOVSCHI

ION VLASIU: „Am plecat din sat" (Ed. Miron Neagu, Sighişoara, 1939).

Cartea sculptorului şi pictorului Ion Vlasiu este o autobiografie. O autobiografie fără niciun caracter de generalitate, în care nu se pot găsi multe elemente extensibile la alte existenţe, dar cu un caracter personal precis. Din pricina acestei limitări în jurul unor epizoduri

intransmisibile, dacă „Am plecat din sat" nu are nimic din generozitatea genului confesional, — are totuși o anumită vigoare, rezultînd din ferma și exclusiva cultivare a propriei existențe.
ferma și exclusiva cultivare a propriei existențe.

D-l Ion Vlasiu descrie în cartea sa existența unui fiu de țăran, care devine sculptor, ajungînd foarte aproape de anul în care a scris cartea. Este o viață grea, o luptă dîrză cu neînțelegerea oamenilor și cu condițiile economice, o descoperire treptată a frumuseților unei arte.

Nu se poate nega un anumit farmec cărții d-lui Vlasiu. Ea este scrisă cu multă înțelegere pentru unele reacțiuni personale; satul și oamenii lui sunt văzuți cu căldură deși cu puțin dispreț; natura este iubită cu sănătoasă exaltare.

Dar tonul cărții este supărător. Există, în primul rînd, ceva ostentativ în această confesiune. Par'că tot ce s'a întîmplat în viața d-lui Ion Vlasiu a fost condiție a desvoltării și afirmării lui artistice. Și este paradoxal, că tocmai desvoltarea artistică este examinată foarte fugitiv. Am spune că este întristător tonul cărții: acest contrast între greutățile pe care le povestește artistul cînd este vorba de viața lui socială și ușurința cu care el afirmă că s'a format din punct de vedere artistic. Picioarele unei femei sau o piatră găsită într'un rîu îi descoperă vocația. Această confesiune, vrem să spunem, nu este în fond o spovedanie de artist,—ci pur și simplu aceea a unui om care a ieșit din sat, — ceea ce nu ar constitui nicio piedică la o bună carte, dar ceea ce deziluzionează pe cetitorul care începe prin a accepta acest ton declarativ de artist care aruncă o privire asupra adolescenței lui. Spunem adolescență,—deși cartea nu este a unui adolescent. Ea este scrisă mai curînd cu afectare copilărească, sau cu fidelități sămănătoriste, deși nu este lipsită de gust, de măsură și de bun simț.

Dacă „Am plecat din sat" ar fi fost scrisă cu mai multă tinerețe, cu mai multă libertate interioară și, probabil, cu mai puțină exactitate cronologică, — am fi avut o carte demnă de dragoste. Așa cum este însă, poezia ei e înnecată de retorism sau de simplicitate simulată, elanul ei este străveziu. Scrisă persuasiv, binevoitor, mai mult pentru alții decît pentru autor, cu răspunsuri de chestionar și entuziasme mici, cartea d-lui Ion Vlasiu comunică din părerea de rău și concizîunea tristă a biografiilor din marile dicționare.

D. TROST

Anuarul Statistic al Romîniei 1937 și 1938, Editura Institutului Central de Statistică.

In cuvîntul introductiv al acestui anuar, d-l dr. *Sabin Mănuilă*, directorul Institutului de Statistică al Romîniei, scrie: „Anuarul statistic al Romîniei pe anii 1937 și 1938 cuprinde datele statistice pe anii 1936 și 1937, precum și datele anterioare privitoare la ultimul deceniu. Deci, în mod firesc, o parte din materialul publicat în acest anuar este repetarea materialului din anuarele precedente. Tocmai din acest motiv, am socotit că este suficient să publicăm anuarul tot la doi ani, străduindu-ne însă, să publicăm cît mai mult material documentar".

In „Anuarul Statistic al Romîniei pe 1933", d-l dr. *Ion Teodorescu*, predecesorul d-lui dr. *Sabin Mănuilă*, scria cîteva rînduri introductive în care spunea între altele: „In fiecare an s'a revizuit cuprinsul anuarului, căutîndu-se a se publica numai datele care interesează mai mult publicul și renunțîndu-se la unele date care nu prezintă prea multă importanță.

Prin urmare, între 1933 și 1938 există o deosebire fundamentală de concepție în materie statistică. Vechea concepție, a predecesorului d-lui dr. *Sabin Mănuilă*, și căreia i se alăturase aproape toți foștii conducători de statistică, erau adepții unei concepții de selecțiune rezumativă, exteriorizată, prin trierea din ce în ce mai severă a materialului statistic și prin eliminarea datelor statistice de circulație prea restrînsă. O concepție net opusă celei actuale. Căci, atît din cuvîntul introductiv al conducătorului de astăzi al Institutului de Statistică, precum și din înfățișarea însăși a anuarului, se conturează limpede metoda de extensiune impoderativă, preferindu-se sacrificarea apariției regulate anuale cu material selecționat unei apariții întîrziate la doi ani odată, dar cu cît mai mult și mai variat material.

Evident, asupra metodelor se poate discuta și argumenta într'un fel sau altul. Și fiecare din concepțiile mai sus enunțate își va găsi apărătorii și defăimătorii ei. In cazul de față, hotărîrea nu poate cădea decît dacă ni s'ar pune la îndemînă cifrele privitoare la gospodărirea internă a Institutului de Statistică. Pentrucă numai astfel, printr'o stabilire comparativă a cheltuielilor făcute cu tipărirea anuarului și cu adunarea datelor statistice vom putea aplica într'o parte sau într'alta, cumpăna judecății noastre. Numai dacă vom găsi că metoda nouă a actualei conduceri reprezintă, în milioane de lei, o sumă inferioară aceleia necesitate de vechea metodă, numai dacă vom socoti că sacrificiile făcute cu adunarea materialului statistic de circulație restrînsă nu sunt în raport invers cu utilitatea acestui material, ne vom afla în situația de a ne declara de acord cu ea. Pentrucă, în ipoteza contrarie, în ipoteza că anumite cifre statistice — oricît de interesante ar părea ele unuia sau altuia — nu au circulație, neservind aproape de loc, nu am șovăi să ne alăturăm concepției clasice a statisticei, adică selecțiunii rezumative, de care intenționat pare că se depărtează d-l dr. *Sabin Mănuilă*.

Noi nu generalizăm părerea lui „qui trop embrasse", dar ni se pare că, pentru a se dovedi cu orice preț utilitatea institutului central de statistică — utilitate care nu urmează a fi dovedită, ca stînd în afara oricărei discuții — se renunță la elementul calitativ pentru a ni se anestezia spiritul critic cu o avalanșă cantitativă de tabele „de prin lume adunate și iarăși la lume date", chiar dacă printr'o eliminare a unora dintre tabelele sosite ca material brut în birourile Institutului de statistică s'ar fi făcut operă de închegare, de armonizare și mai ales de retușare estetică. Nu principiul „tot și cu orice preț", ci acela de „tot ce e normal și folositor" trebue să primeze într'o culegere statistică. Și aci, spiritul critic al conducătorului trebue să se manifeste cu cît mai multă energie. Pentrucă nicăierea nu e ispita mai mare decît într'un serviciu statistic unde se revarsă fluviile cifrice din toate meleagurile țării, de a se da publicității cît mai mult din materialul sosit. Selecțiunea, care la început se face în calitatea materialului, se întinde mai tîrziu la metoda însăși, înlăturîndu-se balastrul inutil renunțîndu-se la adunări de cifre costisitoare și relativ puțin folositoare. In fond, aceasta duce la o reducere a prețului de cost statistic, deci la o descongestionare a bugetului Institutului de statistică.

Facem aceste observații, fără nicio părtinire și fără tendința de a micșora în vreun fel posibilitățile utile ale Institutului de statistică. Nu ne putem abține însă de a încerca o realiniere a acestui institut pe vechiul front clasic, care și-a cîștigat destule merite, în trecut, fără a ieși din făgașul normal printr'o reclamă inestetică.

Ceea ce face astăzi Institutul prin anuarul său este operă de culegere sistematică, a principalelor date statistice referitoare la Romînia modernă. Deci, prin definiție, o operă de folos obștesc. In această privință, nu se poate să nu primim cu plăcere expunerea pe care ne-o prezintă conducătorii Institutului. Și, dela un volum la altul, trebue să recunoaștem că se fac progrese, că se caută forme noui de prezentare statistică, de îmbunătățiri tehnico-tipografice și de înglobări cifrice

inedite. Insăşi volumul actual face această dovadă, prin anexarea de tabele noui şi de coloane noui la unele dintre tabelele vechi. O bună parte din ele sunt de un folos incontestabil, altele iarăşi de o utilitate discutabilă. Insă iarăşi incontestabil este că multe din reprezentările cifrice ale anuarului puteau lipsi cu totul reducînd la proporţii mai agreabile volumul umflat peste măsură. Desigur că aceasta ar fi fost foarte uşor cu putinţă dacă s'ar fi sacrificat din materialul de repetiţie permanentă, accentuîndu-se asupra materialului inedit. Ceea ce ar fi însemnat o revenire la metoda apariţiei *anuale*. Căci în apariţia sa actuală, odată la doi ani, anuarul nu îşi mai merită numele din niciun punct de vedere.

Şi ar mai fi avut un rezultat această revenire la concepţia clasică: suprimarea „Breviarului statistic", adică a anuarului rezumativ, menit să înlocuiască vechiul anuar, prin apariţia sa, în proporţii reduse, în fiecare an. In felul în care acest „Breviar" apare astăzi, el urmăreşte să facă „double emploi" cu anuarul ce apare la 2 ani. Ceea ce este şi greşit şi costisitor. Printr'o selecţiune mai severă a materialului şi printr'o apariţie regulată anuală, „Anuarul" ar cîştiga fără discuţie. Şi, prin economia de tipar, ar cîştiga şi Institutul de Statistică. Adică Statul. Adică totalitatea contribuabililor. Şi toată lumea ar fi mulţumită.

Dr. LAZĂR ILIESCU

PROF. C. I. PARHON, DR. M. GOLDSTEIN ŞI DR. ST. MILCU: Manual de Endocrinologie. Institutul de arte grafice Slova (vol. I) şi Editura Librăriei Leon (vol. II).

Despre literatura medicală romînească nu s'ar putea spune că mai este încă în faşă, dar nici că e departe de acest stadiu. Dacă l-a depăşit, ea prezintă în schimb o anormalitate: are o copilărie prelungită. Cauzele acestei „întîrzieri în desvoltare" (chestiunea — după cum vedem — frizează endocrinologia), pot fi în legătură, ca pentru orice fel de publicaţiuni, cu: autorul, editorul şi cititorii.

In ceea ce-i priveşte pe ultimii, putem afirma, fără să greşim, că, la noi, s'a citit dintotdeauna şi se citeşte şi astăzi mult în domeniul medicinei. Se cercetează cărţi în toate limbile de către medici, studenţi în medicină, şi — lucru îmbucurător — chiar de către laici. Revistele noastre de specialitate recenzează mai toate lucrările noui din diverse ramuri, iar revistele medicale străine găsesc aci un debuşeu excelent.

Editorii — ce e drept — excelează prin... lipsă. Ei par să prefere cîştigurile mai repezi pe care le oferă romanele în fascicole sau colecţiile de literatură poliţistă. Dar trebue să recunoaştem că-i împinge la aceasta şi cheltuiala mai mare pe care o impun condiţiunile tehnice. O carte ştiinţifică, oricît de modestă ar fi, e mai exigentă, în ceea ce priveşte tehnica, deci orice alt fel de publicaţiune. Preţurile materialelor şi veleităţile de cîştig ale editorilor fiind exagerate, cărţile medicale romîneşti ajunge prea scumpe, ceea ce face să scadă proporţional posibilităţile de cumpărare ale cetitorilor. Din lipsă de editori, autorii romîni sau recurg la editurile străine, sau — ceea ce se întîmplă mai rar — devin ei înşişi editori, eventualitate în care, de cele mai multe ori, nu reuşesc să-şi acopere enormele cheltuieli, şi se văd astfel făcînd operă de apostolat, ştiinţific, operă care ar trebui de fapt să cadă în sarcina altora.

Cu toate aceste dificultăţi, autori de cărţi medicale se găsesc. Ei n'au atacat — ce e drept — pînă astăzi subiecte prea vaste, poate tocmai din cauza greutăţilor de realizare, n'au dat la iveală opere

mari de sinteză şi analiză în acelaşi timp, care să poată lua numele de tratate (există totuşi „Tratatul de semiologie medicală" de Haţieganu şi Goia, „Tratatul de Endocrinologie" de Parhon şi Goldstein ş. a.), dar n'au precupeţit nicio osteneală sau cheltuială pentru a face să apară tot felul de lucrări în diferite domenii, mai mult sau mai puţin desvoltate după meschine împrejurări extrinsece ştiinţei.

Aşa dar, cărţile romîneşti de medicină şi mai cu seamă cele care—ca „Manualul" pe care-l prezentăm aci — tind să imite „précis"-urile franţuzeşti, sunt păsări rare; şi ca orice lucru rar, se cuvine să fie nu numai semnalate, ci şi sărbătorite.

Profesorul Parhon poate fi considerat ca întemeetorul Endocrinologiei romîneşti. Domnia sa, după ce a pus la noi în ţară baze pentru nenumărate cercetări în acest domeniu, este astăzi animatorul unei adevărate mişcări endocrinologice care tinde să ridice în ochii corpului medical şi să vulgarizeze adevărurile acestei tinere ştiinţe.

Lucrarea de acum, care este încă o dovadă a nelimitatei sale puteri de muncă, şi din care au apărut două volume (vol. I: Sindromele endocriniene şi vol. II: Rolul glandelor endocrine în turburările diferitelor funcţiuni), urmînd să mai iasă de sub tipar volumul III: Rolul glandelor endocrine în turburările metabolice, reprezintă un rezumat dar şi o complectare a vechiului „Traité d'Endocrinologie", scos de primii doi din autorii de astăzi acum douăzeci de ani şi mai bine. Acela era însă extrem de încărcat, menit cercetărilor şi teoreticienilor, acesta are un caracter schematic (cel puţin în primul volum) şi e adresat mai cu seamă medicilor practicieni, studenţilor, şi celor care caută o iniţiere rapidă. In ceea ce priveşte repartiţia materiei, ni se pare că ultimele două părţi, care se referă la corelaţiunile endocrinologiei cu restul fiziologiei şi patologiei, adică tocmai acele părţi care cuprind date mai mult biologice şi încă incomplect elucidate, au suferit... (ca să rămînem în medicină)... o hipertrofie exagerată.

Credem că într'o lucrare şcolastică — cum se vrea manualul de faţă — materialul trebue împărţit uniform, în aşa fel încît diferitele capitole să se echilibreze. *Cu atît mai mult cu cît partea care a fost desvoltată prea mult aci are un caracter în parte inedit şi provizor.* Intră în acest principiu, care e departe de a fi numai al nostru, recomandaţiunea care se găseşte la baza moralei ştiinţei: de a crea numai după ce toate datele anterioare creaţiunii au fost cunoscute „à fond".

Or, un tratat—fie el cît de scurt—are tocmai menirea de a oferi cititorului bagajul de cunoştinţe *sigure* acumulat pînă în momentul apariţiei lui, pentru ca pe fundamentul acesta să se înalţe nouile încercări de edificii teoretice şi experimentale.

Totuşi, trebue să recunoaştem că n'am mai fi avut mult de discutat în jurul acestui Manual, dacă el nu prezenta şi părţi originale, din care mare parte au intrat în tezaurul ştiinţei glandelor cu secreţie internă. Astfel, *nanismul hiperhipofigar* constitue o entitate morbidă relativ recent (1930), descrisă (de Prof. Parhon şi d-na Parhon-Ştefănescu). Patogenia acestui sindrom ne este foarte clar explicată: prin hiperfuncţiunea hormonului gonadotrop al hipofizei — adică a acelui hormon care stimulează glandele genitale. Acestea la rîndul lor determină o osificare prematură a cartilagiilor, oprind astfel individul din desvoltare. Caracterele chimice esenţiale ale bolnavilor suferinzi de această turburare sunt: talia mică (pitici) şi pubertatea care apare înainte de vreme. Faptul paradoxal (dar numai în aparenţă) este existenţa dealtfel mult mai frecuentă a celuilalt sindrom de nanism: infantilismul *hipohipofizar*, a cărui patogenie este exact opusă celei invocate în primul. Aici e vorba de o diminuare a activităţii lobului anterior al hipofizei, cu predominenţă însă asupra „anxhormonei", sau hormonului de creştere, pe cînd în nanismul hiperhipofigar, hiperfuncţiunea privea mai cu seamă hormonul gonadotrop. Desigur că dacă turbură-

rile de hiper și hipo-funcțiune s'ar fi exercitat asupra aceluiași hormon, efectele biologico-clinice nu ar fi putut fi decît opuse.

O altă chestiune importantă este aceea a turburărilor în legătură cu creșterea, turburări pentru care Prof. Parhon a creat termenul de „ilikidistrofii", ilikibiologia", desemnînd partea Endocrinologiei care se ocupă de desvoltarea ontogenetică a omului. Intr'adevăr, această problemă: a măririi omului în spațiu și a evoluției lui progresive psihice în funcție de factorul timp, e nu numai interesantă, ci mai mult decît atît: e vitală. Dependința aproape complectă a acestui proces de glandele cu secrețiune internă face ca Endocrinologia să ne apară cu atît mai utilă. Mare parte din bolile datorite unor turburări de creștere pot fi prevenite sau ameliorate (după ce s'au manifestat) printr'un sistematic tratament opoterapic. Astfel: foetalismul, infantilismul, etc. Altele cer dimpotrivă jugularea unei hiperactivități glandulare, (pubertatea precoce). Acolo se recurge la o acțiune terapeutică indirectă, tot pe bază endocrinologică și rezultatele sunt din cele mai frumoase.

Dar ilikidistrofia cea mai gravă și pînă astăzi iremediabilă este însăși faza terminată a creșterii: *bătrînețea.* Normală sau precoce, ea recunoaște în mare măsură o etiologie endocriniană, și asemănările tabloului ei clinic cu aspectul diferitelor boli izbitoare. In al doilea volum al „Manualului de Endocrinologie" i se rezervă acestei importante probleme — pentrucă bătrînețea constitue încă o problemă — un capitol pe cît de desvoltat, pe atît de bine întocmit și complet. Acum, cînd cercetători francezi, sovietici și de alte națiuni lucrează intens pentru continuarea descoperirilor în jurul acestei „boli" care intră totuși în evoluția normală a indivizilor, pentru lămurirea procesului intim, chiar microscopic, care stă la baza modificărilor determinante de senilitate, acest capitol poate fi bază de cunoștințe științifice.

Același lucru putem spune și despre articolul care se ocupă de corelațiile dintre glandele endocrine și *procesele canceroase.*

Endocrinologia e o știință tînără, am mai spus-o. Dar nu numai tinerețea ei, ci și caracterul de a fi—ca și neurologia — o știință interesantă, poate prin faptul că stabilește de multe ori legături între materialul organic și psihic, îndreptățește cît mai multe preocupări și studii pe terenul ei. In străinătate, colțurile ei întunecoase încă sunt explorate cu asiduitate. Cărți întregi apar despre un hormon nou, descoperit sau întrevăzut. Tendința actuală este de a atribui fiecărui țesut, fiecărui organ, o secrețiune internă, care — eliminîndu-se în sînge — se crede că influențează atît celelalte organe, cît și glandele endocrine propriu zise. Se crează astfel nenumărate mecanisme de influență, în care observațiunea și judecata investigatorului aproape că se pierd.

Pe de altă parte, se descriu mereu tipuri morfologice noui, în privința cărora autorii caută să construiască ipoteze explicative, patogenice. Se jonglează cu aceste entități chimice: hormonii, în toate chipurile, după experiențe, date chimice etc. Se eșafodează adevărate sisteme, care pot fi dărîmate a doua zi de un simplu fapt de laborator.

Este un teren pe care se clădește și se distruge, se luptă ca pe o tablă de șah. Rezultatele favorabile ale acestei lupte sunt trădate de fața care se înveselește și capătă expresiune a atîtor mixoedematoși tratați cu tiroidă, de reintrarea în normal a atîtor femei suferinde de insuficiență ovariană tratate cu foliculină... Și acestea nu sunt decît efectele mari, brutale, dacă vreți...

„Manualul" d-lui prof. Parhon și a colaboratorilor d-sale ne dă îmbucurătoare senzație de a ști că și la noi se muncește cu folos pe pămîntul atît de fructuos al Endocrinologiei.

N. MARCU

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE, Anul VI, 1 Mai 1939, Nr. 5.

Numărul este — cu excepția cronicilor — închinat în întregime aniversării a 100 ani dela nașterea Regelui Carol I. O seamă de cărturari se întrec în glorificarea memoriei primului nostru rege, fixînd în linii largi, diferite laturi ale evoluției vieții romînești în timpul domniei acestui ctitor de țară.

D-l *Nicolae Iorga* deschide numărul cu cîteva pagini în care încearcă să schițeze „sensul" domniei lui Carol I, căruia i se spusese de unii, care vedeau numai aparența, Carol Ingăduitorul.

Mai pe larg vorbește d-l *P. P. Panaitescu,* despre „Urcarea în Scaun a Principelui Carol de Hohenzollern", stăruind, în baza memoriilor lui Carol I și a altor isvoare istorice, asupra rolului pe care l-a avut, sau l-ar fi avut Curtea imperială franceză a lui Napoleon III și Bismarck în acceptarea tronului principatelor romînești de către fiul lui Carol Anton de Hohenzollern. D-sa amintește de acțiunea Hortensei Cornu la Curtea imperială dela Paris și lămurește că împotriva unei păreri aproape generale, Napoleon III nu a fost un prea călduros susținător al principelui german, care trebuia să se urce pe tronul principatelor.

După d-l *Panaitescu,* domnia Regelui Carol I, „este istoria unei lente adaptări între două temperamente, o societate și un suveran, care au ajuns în cele din urmă să se înțeleagă".

Interesante amintiri despre Carol I publică d-nii prof. *Ion I. Nistor* și *C. Rădulescu-Motru.* Cel dintîiu amintește de vizita la Cernăuți, la 25 Iulie 1898 a primului rege al Romîniei, în drum spre St. Petersburg, iar cel de al doilea, spicuind din episoadele diferite ale carierei d-sale academice, ne vorbește despre interesul viu pe care îl purta Carol I culturii romînești, de participarea sa personală la acțiunile ce urmăreau desvoltarea instrumentelor de cultură. Regele Carol I venea în sălile de bibliotecă ale Fundației Carol I, se interesa de cărțile necesare și îngrijea pînă și de luminarea mai rațională a sălilor, precum și de confortul studenților.

Un frumos articol „Regele Carol I și politica externă" publică d-l *Al. Em. Lahovary,* fost ministru al țării în străinătate, care accentuiază asupra demnității cu care a fost condusă această politică externă, și a cumințeniei bătrînului rege în toate împrejurările, a cărui acțiune de politică externă își aflase apogeul în tratatul dela București din 1913. „Zilele tratatului dela București — scrie d-l Lahovary — însemnau apogeul domniei Regelui Carol I. Acel care, tînăr de 27 ani, acceptase situația de vasal al Sultanului, bătrîn venerabil și venerat acum, vedea pe trimișii tuturor țărilor ce fuseseră odată ale Padișahului, venind în Capitala sa să afle pacea cea dreaptă. Intr'o viață de trei sferturi de veacă știuse deopotrivă să aibă curaj și să aibă răbdare, știuse să fie inflexibil și știuse să ierte. Dar mai presus de toate știuse să iubească. Căci a iubit profund poporul acela necăjit care l-a chemat din depăr-

țări și a cărui soartă a modelat-o în tăcere, ca un sculptor medieval lucrînd decenii la o catapeteasmă. Căci nu a fost iubire năvalnică iubirea sa, ci iubire de părinte grav, de care copiii se apropie cu sfială, mirați poate că zimbetul nu înflorește nicicînd la colțul gurii. Iar zilele de trudă grea și nopțile de veghe, copiii nu au de unde să le știe!''.

Maestrul *Mihail Sadoveanu*, în cîteva trăsături de creion ne dă o imagine a Regelui Carol I, astfel cum o căpătase pe băncile liceului internat dela Iași, iar d-l *Cezar Petrescu* sculptează în linii sugestive și vibrante un „Profil Sever'' al bătrînului suveran, în chip de „note marginale'' pe cartea de memorii ale acestuia.

Pe cît de sobră, pe atît de luminoasă este evocarea făcută de d-l *Tudor Vianu* „Regele Carol I intr'o interpretare filosofică'', stăruind asupra silinței ce și-a dat-o întemeietorul regalității romînești de a forma caracterele, deoarece „mai mult decît talentele, caracterele hotărîsc soarta popoarelor și că forța morală nu mai le poate apăra de învingere și nimicire''. D-l *Tudor Vianu* se folosește de un studiu mai vechiu, din 1913 al d-lui prof. *C. Rădulescu-Motru*.

D-l *Al. Mironescu* și *Dr. G. Banu*, se ocupă de activitatea științifică și de medicina în timpul regelui Carol I, pe cînd d-nii *Pompiliu Constantinescu* și *Vladimir Streinu*, evocă literatura romînă între 1866—1914, primul stăruind asupra detaliilor de analiză a operei scriitorilor în acest răstimp, cel de al doilea prezentîndu-ne un studiu de sinteză în trăsături largi.

Teatrul romînesc între 1866 și 1914 face obiectul unui studiu succint al d-lui *Camil Petrescu*, care scrie că „valorile reale din această epocă au fost valori de circulație restrînsă'', gustul sincer și adeziunea spontană a contemporanilor fiind caracterizată de scriitori de mîna a doua. Pe de altă parte, epoca regelui Carol I a fost „o epocă de actori mari, care joacă un repertoriu amestecat''.

Dintre cronici, semnalăm studiul cuprinzător al d-lui *Șerban Cioculescu* despre „Noul destin al operei lui Macedonski'', un articol comemorativ al d-lui *Mircea Eliade* cu privire la moartea d-rului Gaster și rîndurile pioase ale d-lui *Mihail Sebastian* închinate memoriei lui Paul Zarifopol.

RAMURI, Martie—Aprilie 1939, Anul 31.

D-l *C. Ș. Făgețel*, inimosul animator al revistei craiovene, care a avut un rol precumpănitor în mișcarea literară a Olteniei, în „Figuri discrete din viața culturală a Craiovei de ieri'', schițează figurile d-nelor Maria P. Chițu și Olga Gigurtu, prima, traducătoare în proză a Divinei Comedii și mamă nefericită a Lucilei Chițu, moartă în prima tinerețe, după ce publicase un volum de versuri „Au clair du rêve'' iar a doua, nepoată a lui Nicolae Bălcescu, autoare a unui volum intitulat „Amintiri'', scris în mare parte după îndemnul lui Emil Gîrleanu, pe cînd acesta era director al Teatrului Național din Craiova.

Foarte savuros portretul d-lui Alex. Vaida-Voevod, semnat de către d-l *G. Gongopol*.

D-l *M. D. Ioanid* publică o schiță „Mătrăguna'', cu bune calități de observație.

De ce o fi stăruind d-l *G. Roiban*, care nu e lipsit de dexteritate versificatoare, în provincialismele d-sale imposibile? Năslapi, bilbară, aring, etc.!...

„*VIAȚA BASARABIEI*'': *Anul VIII, Nr.* 5. Mai, 1939.

Ultimul număr al revistei editate de Asociația Culturală „Cuvânt Moldovenesc'', se prezintă la un nivel superior față de trecut. Lipsurile revistei, semnalate de multe ori în cronicile noastre — slaba redare a vieții basarabene și a problemelor specifice Basarabiei — sunt de astă dată, în parte, suplinite prin cîteva fragmente de proză și poezie în care respiră o atmosferă autentic basarabeană.

Astfel, d-l *N. F. Costenco* publică un fragment de roman, „Viața fără istorie'', in care, cu mijloace simple și directe, trădînd la tot pasul începătorul, reușește totuși să oglindească ceva din lumea „prăfuită și mirosind a scrumbie stătută'' a unui orășel tipic basarabean, în care numai la cinci minute departe de „centrul'' plicticos și prăfuit, intr'un ochiu al rîului păzit de stuh înalt, și nepăscut, un tînăr Valadu sau Fomo, undește șarumii sau se scaldă alături de mama „goală și ea, fără nicio rușine, neavînd a-și ascunde nimic unui altuia'', în apa adîncă și limpede păzită de garduri de stufăriș.

Alături de proza d-lui Costenco, se cuvin menționate poeziile d-lui *Teodor Nencev* din Bolgrad, copil al „Basarabiei de jos'', unde tovarăși de joacă i-au fost, un pui de Moldovan și un pui de Rus''.

Un studiu interesant intitulat „Din datele unui neohumanism'' semnează d-l *Vasile Chicu*.

D-l Chicu subliniază, cu o suficientă cunoaștere a procesului istoric „petele'' evoluției umanității.

Deși autorul nu s'a eliberat de mistificările moderne, care atribue mașinismului și tehnicei vina de a fi redus omul la funcția de „sclav al mașinei'', iar din punct de vedere politic subliniind cu justeță pericolul și barbaria ideologiei statelor care urmăresc să cucerească hegemonia lumei prin violență, nu vede însă deosebirea de conținut între statul facist și cel proletar, d-l Chicu se face totuși interpretul marilor idei de umanitate și libertate, care au încălzit în cursul veacurilor spiritul omului.

INSEMNARI IEȘENE, *1 Mai 1939*.

Revista condusă de d-nii: M. Sadoveanu, M. Codreanu și Gr. T. Popa a închinat ultimul ei număr antichității literare a d-lui M. Sadoveanu, proclamat de curînd „Doctor honoris causa'' al Universității din Iași.

Mulți intelectuali de seamă scriu cu acest prilej despre arta d-lui Mihail Sadoveanu ajunsă astăzi reprezentativă pentru o bună epocă a literaturii romîne, d-nii: Traian Bratu, M. Carp, C. Meissner, T. Gheorghiu și alții scriu despre romanele d-lui Sadoveanu, aducînd elogiul lor autorului „Șoimilor''.

D-l Iorgu Iordan, care a ținut în numele Facultății de Litere discursul omagial, spune cu drept cuvînt: „Sunteți, cu siguranță, cel mai național dintre toți scriitorii romîni, fără deosebire; orice colț de pămînt, orice țăran vă atrage cu o forță irezistibilă, iar sufletul d-voastră, ca un instrument muzical de calitate, prelucrează și transformă în adevărate simfonii toate sugestiile primite dela natură și dela oamenii acestei țări romînești''.

„Insemnări Ieșene'' cuprind și acum o serie de note și polemici juste. Astfel este aceea a d-lui Gr. T. Popa despre socialistul Gh. Nădejde, care a murit de curînd sau aceea privitoare la dispariția Statului albanez, a cărei independență a fost răpită.

Nota cu privire la „Bovarysm'' ni se pare puțin eronată. Bovarysmul nu este în concepția lui Jules de Gaultier. „Caracterul unei persoane neînțelese'', ci unghiul provocat de deosebirea dintre planul vieții reale și cel dat de vieața interioară. Emma Bovary nu este o neînțeleasă, ci o neadaptată, aproape în sensul biologic și social al cuvîntului.

Răspunsul d-lui Jaotă, traducătorul recent al „Vieților'' lui Plutarh aduce nota comică a revistei. Răspunzînd observațiunilor d-lui D. Șt. Marin, d-l Jakotă explică greutățile traducerii: „Pe urmă, o traducere este o creație de artă; de multe ori, un cuvînt mă ținea în loc ceasuri și zile întregi; uneori îmi venea în minte cuvîntul căutat, noaptea, înainte de a adormi, aprindeam lumina și corectam''. Dramatice împrejurări...

Sfîrșitul notei d-lui M. Jakotă sună astfel: „Aceasta mă dispensează de a continua mai departe discuția''. Intr'adevăr.

CONVORBIRI LITERARE. (Martie 1939).

Revista „Convorbiri Literare" publică în acest număr, între altele, un studiu semnat de d-l I. E. Torouțiu, cu privire la ediția Macedonski apărută sub îngrijirea d-lui Tudor Vianu.

Reținem acest studiu deoarece el ilustrează o anumită poziție critică care trebue cercetată în de aproape. Studiul d-lui I. E. Torouțiu își propune să cerceteze anumite raporturi dintre opera lui Eminescu și opera lui Macedonski și vremurile noastre.

Poziția d-lui Torouțiu este însă foarte puțin lămurită și este viciată de numeroase contradicții. Mai întâiu, d-sa acuză pe anumiți editori evrei de soarta puțin fericită a operei lui Macedonski. Mai apoi, el afirmă că opera lui Macedonski a fost prea „străină", prea depărtată de autolirism și uitarea operii sale este o consecință firească a istoriei literare.

Cînd este vorba să ironizeze într'un mod care nu-i face cinste pe evrei, d-sa îi acuză de neglijență față de opera lui Macedonski. Cînd este vorba sa proslăvească spiritul „autohton" al lui Eminescu față de cel „strein" al lui Macedonski, d-sa spune că este vorba de un proces istoric legitim. Ciudat punct de vedere!

Macedonski este un poet refuzat, crede d-l Torouțiu, fiindcă a ilustrat „cel puțin patru curente literare" streine. Credeam că au trecut timpurile cînd legăturile unui scriitor cu naturalismul sau simbolismul puteau constitui un capăt de acuzare. Dar d-l Torouțiu nu renunță la acest spectaculos și nefondat argument, făcînd apel la atît de uzatele metafore șoviniste, care sunt de-adreptul ridicole în estetică. Imaginile vechi cu cerul, sîngele și pămîntul, nu pot conveni unei literaturi și unei critici înaintate. Metoda critică pe care d-l Torouțiu o manevrează face parte din instrumentele naive, care nu-și mai au loc în nicio lucrare cu ținută științifică. Tonul demagogic de întrunire pe care îl adoptă d-sa, deși îi poate aduce anumite felicitări politice, este cu totul strein de critica literară și de estetică.

Insfîrșit, cu intermitențe, și fără colorantă, d-l Torouțiu se ocupă de ediția d-lui T. Vianu. Uneori îl acuză, alte ori îl laudă, fără a justifica niciuna din aceste atitudini. După ce se plînsese de lipsa unei ediții Macedonski, s'ar părea că d-l Torouțiu îl acuză pe d-l Vianu de îngrijirea ediției apărute.

Citind din documentata prefață a d-lui Vianu anumite pasagii, d-l Torouțiu continuă amestecul de poziții critice anacronice și de aprecieri nemotivate. Astfel, d-l Torouțiu acuză pe d-l Vianu de a fi citat epigrame lui Macedonski împotriva lui Eminescu, sub cuvînt că acest proces „se închisese de mult cu acea suverană uitare caracteristică nobleței superioare a poporului romîn".

Cu metoda nobleței superioare crede d-l Torouțiu că se face operă critică, atunci cînd ea nu mai folosește nici măcar agitației de stradă.

ARTĂ ȘI TEHNICĂ GRAFICĂ: Buletinul Imprimeriilor Statului. Caietul 7. Martie-Iunie 1939.

Locul foarte însemnat pe care această revistă îl ocupă în publicistica romînească se precizează cu fiecare număr mai mult. Niciunul dintre caietele apărute pînă acum n'a fost lipsit de interes și în fiecare dintre ele am întîlnit articole care n'ar fi putut fi publicate în alte reviste.

Există o serie întreagă de cercetări ale căror rezultate nu pot fi împărtășite publicului decît în anumite condiții, cu posibilități de tehnică aleasă a tiparului și a reproducerii fotografice, și singura publicație, la noi, care să ofere un cadou prielnic pentru asemenea studii este acest „Buletin al Imprimeriilor Statului". O sumedenie de aspecte ale patrimoniului artistic romînesc sunt date la iveală în fiecare număr al acestei reviste, a cărei ținută este întru totul demnă de publicațiile similare din Occident.

Uneori Artă și Tehnică Grafică publică lucruri deosebit de interesante prin faptul că înfățișează lucruri cu totul necunoscute. Așa a fost, într'unul din numerele trecute, articolul d-nei *Maria Golescu*, care ne redă personalitatea puternică a *Paharnicului Niculae*, așa este în caietul de față studiul d-nei *Merica Rîmniceanu*, despre „Frescе și temelii vechi descoperite în biserica din *Năjeștii de jos*". Această biserică, dela începutul secolului al 18-lea, căreia nu i se acorda nicio atenție pînă acum, ne apare, în urma publicării acestui articol și a fotografiilor care-l ilustrează, drept unul dintre monumentele cele mai însemnate din vremea aceea, în țară la noi și ne întărește în convingerea, formată în deosebi în urma descoperirii frescelor dela Biserica Doamnei din București și a spălării celor dela Fundenii Doamnei, că prima jumătate a veacului al 18-lea, departe de a marca o decadență a picturii noastre, cum s'a crezut, ne-a lăsat unele dintre cele mai frumoase exemple de decorație religioasă romînească.

O interesantă asemănare între costumul „de cavaleri" al primilor domni munteni și cel al unor principi georgieni remarcă d-l *prof. Iorga;* d-l *prof. G. Oprescu* face o dare de seamă, bogat ilustrată, despre o foarte importantă expoziție a portretului francez în desen și gravură care a avut loc la Muzeul Toma Steliani și d-l *Barbu Slătineanu* stabilește legături între figurile de ceramică preistorice și cele ce se fac încă la țară, la noi.

D-na *Olga Greceanu* îngrijorată de viitorul artei romînești și pornind dela ideea că numai cultivînd „specificul său național" un popor poate da în artă o producție însemnată, se întreabă care este acest specific național romînesc. D-sa arată, în rînduri frumos și convingător scrise, cît de legat a fost trecutul acestui popor ortodoxismul și că el a constituit dominanta culturii romînești. Și mai arată că această credință ortodoxă s'a manifestat în artă printr'un stil, împrumutat dela Bizanț, pe care d-na Greceanu îl definește: abstract, schematic și formal. Surprinzătoarea concluzie se desprinde din următoarea frază cu care se încheie articolul:

„De oarece latinitatea noastră se exprimă printr'un caracter sensitiv și de oarece educația noastră ortodoxă ne-a împins sensibilitatea spre o stare afectivă pasionată, manifestările noastre artistice, ca să fie o dreaptă exprimare a specificului național, bazat și pe tradiție, nu pot să facă parte decît din arta *hieratică* și nicidecum *spontană* (arta de chevalet ce au adoptat din Franța), ceea ce înseamnă din capul locului că trebue să rămînă sub protecția morală religioasă, deci și a stilului ortodox: formal, schematic și abstract".

Deci nu poate exista artă „specific" romînească în afară de decorația religioasă, de tipul celei practicate secoli dearîndul de zugravii noștri și în care însăși d-na Greceanu a dat lucrări de un deosebit interes.

Să trecem peste vanitatea pretenției de a îndruma o artă pe drumuri care să-i fie „specifice", căci despre acest specific, care de altfel nu prea se lasă definit cu ușurință, nu se poate vorbi decît la trecut și cea mai înșelătoare cale pentru urmărirea lui este tocmai conformismul față de rețete, ori cît de condiționaliste ar fi ele. Singură exprimarea sinceră și spontană poate duce pe artiști la realizări care să-i reprezinte fidel pe ei și, deci, comunitatea spirituală căreia aparțin — dacă au legături vii cu ea — să fie, deci, specifice. Și asta-i treaba viitorului s'o distingă.

Pornind, însă, chiar dela premizele d-nei Greceanu, nu ne este cu putință să ajungem la aceleași concluzii.

Nu este greu de admis că axa culturii noastre, pînă acum o sută de ani, a fost religia și toată lumea știe că arta religioasă, la noi, a fost de tip bizantin. Atît ortodoxismul însă, cît și arta bizantină ne-au fost impuse de împrejurări, lucru pe care d-na Greceanu nu-l neagă, dar asupra căruia trece cu ușurință, lăsînd să se înțeleagă că în orice caz, poporul nostru s'ar fi exprimat așa, pentrucă nu se putea exprima altfel. Acest lucru este mai mult decît îndoelnic și proba o avem în faptul că atunci cînd condițiile istorice s'au schimbat și cînd ortodoxismul n'a mai fost singura coordonată a culturii noastre, arta și-a schimbat, și ea, drumurile. Firește s'a împrumutat din Occident, tot așa cum se împrumutase, cu veacuri mai înainte, dela Bizanț, pentru a nu se reface toată experiența artistică făcută deja acolo. Și fără acest împrumut, însă, mersul artei noastre s'ar fi schimbat. Semnele se vedeau mai dinainte. Ele se pot distinge chiar la acel Petrache Zugravul, pe care-l citează cu predilecție d-na Greceanu, dar mai ales la Polcovnicul Niculae.

Nici ortodoxismul, nici arta bizantină nu's mai „specifice'' pentru noi decît pentru Greci, Sîrbi, Bulgari și Ruși, sau decît a fost, de exemplu, arta evului mediu catolic pentru Spania, Franța, Germania sau Italia. Crede d-na Greceanu, că fenomenul renașterii italiene, n'are în el nimic specific italian, pentrucă schimbă cu totul drumurile artistice ale unui popor al cărui destin cultural fusese strîns legat, în evul mediu, de catolicism?

Fără'ndoială s'ar putea spune că atît ortodoxismului cît și artei bizantine, poporul romîn le-a dat anumite nuanțe care sunt ale sale și'n care se pot deosebi trăsături specifice pentru arta sa. Arta, desigur, este adevărat, dar d-na Greceanu se oprește înainte de a încerca să deosebească acele trăsături care au impus nuanțele romînești artei venite din sudul Dunării și nici nu se întreabă dacă ele n'ar putea influența în același sens, și-o artă a cărei tehnică e venită din alte părți și căreia, pentru aceasta, nu i se pot mai puțin imprima caractere care să țină de geniul romînesc.

Intîlnim și în acest număr foarte interesante articole de tehnică grafică și o cronică a artelor grafice, toate cu competență scrise și de cea mai mare utilitate pentru desvoltarea tiparului frumos la noi în țară.